

מסכת מעשרות**חלק א'****ציונים והערות ערוכים לפי סדר המשניות - מעשרות****חלק ב'****חידושי סוגיות בשמעתא דמעשרות.****ציונים והערות לפי סדר המשניות**

5	מעשרות פרק א'
38	מעשרות פרק ב'
62	מעשרות פרק ג'
87	מעשרות פרק ד'
107	מעשרות פרק ה'

חידושי סוגיות**חידושי סוגיות - מעשרות 132**

134	סימן א' קונטרס בשיעור שלישי ובעונת המעשרות
148	סימן ב' קונטרס בגדר מירוח, בדין גורן למעשרות.
155	סימן ג' קונטרס בגדר הדין קביעות בראיית פני הבית.
164	סימן ד' חילוקים בין תרומות למעשרות בדין גמר מלאכה וראיית פני הבית
168	סימן ה' פטור הפקר מתרו"מ
	סימן ו' ביאור שיטת הר"ש סיריליאו בגדר קנין העכו"ם בסורי' לבטל את הכיבוש יחיד, ובדין "לפי חשבון", [פרק ה' משנה ה'].
173	
178	סימן ז' ביאור בחידוש הגדול של הרמב"ם, שבסורי' יש דין מיוחד של בעלות בקרקע בשעת לקיטה.

מפתח מפורט בסוף הספר

מסכת מעשר שני

חלק א'

ציונים והערות ערוכים לפי סדר המשניות – מעשר שני

חלק ב'

חידושי סוגיות בשמעתא דמעשר שני.

ציונים והערות ערוכים לפי סדר המשניות.

186	מעשר שני פרק א
220	מעשר שני פרק ב
250	מעשר שני פרק ג
278	מעשר שני פרק ד
326	מעשר שני פרק ה

חידושי סוגיות

360	חידושי סוגיות – מעשר שני.
365	סימן א בעיקר הגדר במעש"ש ממון גבוה, ובביאור הדין 'מתנתו מתנה' אי הוי ממון גבוה. [ריש מכילתין].
	סימן ב בדברי הגרי"ז במתפיס קדושת בדין הבית או קדושת שלמים על מעות מעש"ש, ובפלוגתת ר"מ ור"י בזה, [מנחות פ"ב] - מעש"ש [פ"א מ"ד]
370	סימן ג חידושים בגדר שער הזול בפדיון מעש"ש והרחבה בעיקר הגדר של יוקרא וזולא, שקיימים בגוף החפץ בכל דיני התורה. [מעש"ש פרק ד' משנה ב'].
375	סימן ד מערימין ע"י אחרים [מעש"ש פ"ד מ"ד], ובדין פדיון ע"י קטן עבור גדול ובעיקר דין זוכין ע"י קטן [גיטין ס"ד].
386	סימן ה בעיקר גדרי 'מופלא סמוך לאיש', [פרק ד' משנה ד'].
396	סימן ו בגדר דין 'רבעי' [פרק ה' משנה א'].
400	סימן ז קנין לנכרי ברבעי, [פרק ה' משנה ג'].
407	סימן ח בגדר מצות ביעור ובפלוגתת החזו"א והמג"ח בזה.
412	סימן ט בדברי הרמב"ם והרמב"ן בדין שריפה והפקר ואיבוד בביעור מעש"ש ובדין ביעור בשביעית.
417	סימן י ביסוד דין טבל - התרומה מעורבת בטבל, ונפ"מ לגבי ביעור בטבל, [פרק ה' משנה ח'].
425	סימן י"א קונטרס בדין הברכה בהפרשת תרומה.
437	סימן י"ב בחילוקים בדיני גרים ונשים בין וידוי מעשרות לקריאת ביכורים.
448	

מפתח מפורט בסוף הספר

ציזנים

זהערות

מסכת

מעשרות

מסכתא מעשרות פרק א

הקדמה לפרק – חלוקת המשניות.

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א** // כמה כללים במשנה. // ב' דיני 'אוכל' במשנה. // בגדר הדין אינו נשמר. // בדברי הראב"ד שיש פטור במין שהוא הפקר – בפאה. // דיוק בראב"ד שאין דין פטור במין בתרו"מ. // במיעוט מהפקר – ולמה לי ב' קראי. // בדין גדוליו מן הארץ וכמהין ופטוריות. // בדברי הר"ש – שהחוב דאורייתא בתרו"מ הוא דווקא "דגן תירוש ויצהר". // שיטות הראשונים באיזה מינים חייבים בתרומות ומעשרות מה"ת. // **משנה ב** // **רע"ב משנה ב** // **משנה ג** // **רע"ב משנה ג** // **משנה ד** // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ב' – ד'**

יסוד דינא דעונת המעשרות. // הקדמה – עונת המעשרות. // השיעור לכולם הוא שליש – מלבד אלו שראויים בקטנם – והדין בזה"ז. // כמה נפ"מ בדין עונת המעשרות. // מחלוקת באיזה דין קאי במשנה. //

דין קביעת שנת המעשר תלוי בשליש בתבואה ובחנטה באילנות, ושיטת הרמב"ם דגם באילנות תלוי בעונת המעשרות. // בדין שנת המעשר שתלוי בחנטה – ומתמה בשיטת הרמב"ם. // דרכו של המקד"ד לבאר מאי שנא ערלה וביכורים דמודה הרמב"ם לראשונים דאולינן בתר חנטה. // תוספת דברים בכל הנ"ל, ובדברי הגר"א מאלין בזה. // ביאור סברת הרמב"ם בלקיטה – ולשיטתו בחנטה. // ביאור סברת הראשונים דאולי בתר חנטה בפרי ובשליש בתבואה – ודברי הריטב"א בזה, שגם חנטה היינו עונת המעשרות 'בכח'. // דן בעיקר הגדר שעונת המעשרות היא הזמן של קביעת השנים. //

בגדר הדין 'אוכל' בעונת המעשרות, ובתנאי של ראוי להצמיח, ובפולוגת ת"ק ור"ש באתרוגים. // חידוש בגדר הדין 'אוכל' של עונת המעשרות לגבי חיובא דתרומת ומעשרות וחלוק משאר דיני 'אוכל' שבכל התורה כולה, ובגדר התנאי של ראוי להצמיח. // בירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, חדא מלשון 'תבואה ופרי' וחדא מלשון 'זרעך'. // יסוד פולוגת ר"ש ורבנן באתרוגין. // מחדש דמתחלקים הנך תרי דינים של אוכל במעשרות //

חיבור למעשרות // אופנים שונים של חיבור למעשרות. // דברי הגר"א בביאור שיטת הרמב"ם. // במה שיש להעיר בעיקר חידוש זה של חיבור למעשרות. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ציונים והערות משנה ה'** //

בדין ראיית פני הבית. // עיקר דינא דמתני' – דין גורן למעשרות. // פלוגת התירושים בגמרא [ב"מ פ"ח] ופלוגת הראשונים אי תמיד בעינן ראיית פני הבית גם כשיש גמר מלאכה. // סיכום החידושים בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה וב' דרכים בזה, ושורש פלוגת הראשונים. // דחייה. //

סוגי' דב"מ [פ"ח] לגבי דינא דר' ינאי - ודין ראיית פני הבית שמוזכר במשניות. // קושיית הראשונים שהמשנה סותרת לסוגי' בב"מ [פ"ח:]: // דרכו של הרא"ש ביישוב הקושי' ומבואר שיש ב' דינים של ראיית פני הבית – דרכו של המשנה ר"א. // שיטת הר"ש במשנה. // שיטת הר"ש במשנה לפי ביאורו של המקד"ד. // דן בדין מכניס לבית במוץ – לדרכו של הר"ש. // דרך חדשה במשנה ד' במה דברים האמורים" קאי בספיא – ונפ"מ בר"ש. // שיטת הגר"א בהנ"ל דבזה גופא שו"ט בסוגי' שם. //

בדין במוליך לשוק, ובדין מקח קובע למעשר. // דין מוליך לשוק מדין מקח קובע. // בעיקר החידוש ובגדרים למה מייחדו למקח דהוי גם כן קביעות. // ביאור החילוק בין בית למקח בדין יחוד. // דווקא במייחדו במכירה לשוק. // ביאור דברי הירושלמי לפי הר"ש וביאר דברי הר"ש להלן [פ"ב מ"ג].

שיטת הרמב"ם דמוליך לשוק לאו משום מקח קובע. // מקור ברמב"ם דלאו מדין קביעות דמקח אתינן עלה, והביאור בזה. // ראייה נוספת מהאחרונים בזה. // חידוש בשיטת הרמב"ם. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משניות ו**

בדין 'גורן' – ובגדר גמר מלאכה // הקדמה. // מתמה דמה מיוחד בהעמדת כרי ובדישה וזרייה מכל מלאכות אחרות להיות גמר מלאכה – מקד"ד. // דברי החזו"א שהעיקר הוא מלאכת תיקון הפרי ולא אהבת הסדר. // מבאר דעיקר הדין גמר מלאכה היא מלאכת האסיפה והזרייה ודישה אינם אלא שהאסיפה תהיה אסיפה של תבואה ולזה צריכים לנקותו, איפכא מסברת החזו"א. // בדברי המעדני ארץ בהנ"ל. // תוספת דברים. //

הערות קצרות. // בהיתר ליטול מן המקוטעין. // בדברי התוס' אי קאי בגת שבשדה או בבית. // פירוש הרמב"ם במירוה. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** // בדברי התוס' אי קאי בגת שבשדה או בבית. //

בגדר קביעות בבישול, ואי קובע קודם גמר מלאכה. // "ונותן לחמטה ולתמחוי אבל לא יתן לקדרה וללפס כשהן רותחין" – ויש לדון מצד בישול לפני גמר מלאכה. // מתמה מדברי הרמב"ם עצמו דבעינן גמר מלאכה גם בבישול, ומביא שביירושלמי פליגי בזה. // הערה בדברי הגר"א והר"ש בזה. // בדברי התורת זרעים ברמב"ם. //

יסוד דינא דקביעות בבישול וביאור החילוק בין אכילת קבע ע"י שבת ובישול, לקביעות של כל הקובעים שזו קביעות שחל בגוף הפירות. // יסוד המקד"ד דקביעות דהנך ו' דברים חיילא בפירות עצמם – ולכן שלקו ברשות הקדש פטור. // ב' גווני של קבע דשבת, דלפני גמר מלאכה אסור בשבת עצמה ולאחר גמר מלאכה אסור גם לאחר השבת. // ביאור חדש בשיטת הרמב"ם לחלק בין תחילת בישול לסוף בישול. // הערת האהא"ז על כל הנ"ל לחלק בין בישול ואידך. // עוד חלוקה בין היחוד בפירות לשבת ואכילת גברא בשבת. // בדברי החזו"א דיחוד בפירות לאכילת קבע ואכילת קבע של הגברא תרתי נינהו. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** // עיקר פלוגתתם בדין מחליקים בתאנים וענבים הוא בחשיבות ובדין משקה. // דרכו של הגר"א בזה. // ביאור הנידון במשנה מצד מאכלות אסורות של טבל. // ביאור ברמב"ם שהנידון מצד הפסד טבל. //

בעיקר דין הפסד טבל. // מקור מהדין טומאה בטבל לדין משמרת בטבל לא לאבדו. // מביא שיש לחלק בין טומאה להפסד בדין משמרת, ומביא כן מהחזו"א, והערוך השולחן חולק. // תלוי בב' דרכים במשמרת – דרכו של האבני מילואים

דמבטלו מלהגיע למצוותו, ודרכו של המנ"ח דאיכא איסור מיוחד לא לנהוג בה במנהג בזיון / / נפ"מ לדינא בדין הפסד בטבל.
/ / דן להוכיח כהחזו"א מהנידון של הנאה של כילוי בטבל.

הקדמה לפרק – חלוקת המשניות.

יש ג' זמנים ומחייבים בחיוב תרומות ומעשרות מה"ת:
א] עונת המעשרות - גידול של שליש וכדומה, והזמנים לכל פרי ופרי שנויים ממשנה א' עד משנה ד' – וכל החילוקי דינים שלהם יבוארו בציונים והערות במקומם – ועיין עוד בארוכה בחידושי סוגיות [סימן א'] בארוכה בזה.
ב] גמר מלאכה שזה הגורן למעשרות כמירוח וכדומה, שנויים ממשנה ה' עד סוף הפרק - וכל החילוקי דינים שלהם יבוארו בציונים והערות במקומם – ועיין עוד בחידושי סוגיות [סימן ב'] בארוכה בזה.
ג] יש דין נוסף של ראיית פני הבית, שזה הקביעות למעשרות, וזה הוזכר במשנה ה' – אבל עיקר סוגיית הגמרא בזה בב"מ [פ"ח.], וזה מיקרי הזמן של קביעות למעשרות – ועיקר הגדר והחילוקי דינים בדין זה יבוארו בארוכה בחידושי סוגיות [סימן ג'].
אלא שיש 'הרחבה מדרבנן' בהך דין של קביעות של ראיית פני הבית – והיינו שמצאנו 'שש' קובעים למעשרות – עיין ברמב"ם [מעשר פרק ג' הלכה ג'] – והמקור מהירושלמי [ריש פרק ד' דמעשרות], ואלו הן: בית, חצר, מקח, אש, מלח, תרומה, ושבת, ויש שלמדו שהדין של מקח כבר הוזכר במשנה ה' – עיי"ש בציונים והערות.

משנה א

[א] כלל אמרו במעשרות כל שחזא אוכל ונשמר וגדוליו מן הארץ חייב במעשרות ועוד כלל אחר אמרו כל שתחלתו אוכל וסופו אוכל אף על פי שחזא שומרו לחוסף אוכל חייב קטן וגדול וכל שאין תחלתו אוכל אבל סופו אוכל אינו חייב עד שיעשה אוכל:

רע"ב משנה א

כלל אמרו במעשרות כל שחזא אוכל – למעוטי סטים שקורין בערבי ני"ל, וקוצח שקורין בערבי אלעצפז"ר, שאלו אינן אוכל, אף על פי שחן נאכלים ע"י חדחק. ואינם חייבים במעשרות:

ונשמר – למעוטי חפקר שאין לו בעלים שישמרוהו:
וגדוליו מן הארץ – למעוטי כמחין ופטריות. וכל חני ילפינן מקרא, דכתיב (דברים יד) עשר תעשר את כל תבואת זרעך וכו'. את כל תבואת, דומיא דתבואה שחזא אוכל. זרעך, המיוחד לך פרט לחפקר שאין לו בעלים מיוחדים. זרעך דבר שזורעים אותו ומצמיח, פרט לכמחין ופטריות שאינן נזרעות:
כל שתחלתו אוכל וסופו אוכל – כגון ירקות, שמיד כשחן גדלים ראוי לאכילה, ומשמרין אותו עד שיגדל ויוסף אוכל:
חייב קטן וגדול – שחרי ראוי לאכילה בין גדולים בין קטנים:
וכל שאין תחלתו אוכל – כגון מיני פירות:
אינו חייב עד שיעשה אוכל – דכתיב (ויקרא כז) מזרע הארץ מפרי העץ, עד שיגדל ויעשה פרי:

ציונים והערות משנה א'

כמה כללים במשנה.

למדנו כמה כללים במשנה:

א] כל שהוא אוכל, והיינו "למעוטי ספיחי וקוצה" [ר"ש], ועיין רע"ב שנאכל על ידי הדחק.
 ב] נשמר – והיינו "למעוטי הפקר" [ר"ש], ויש לעיין האם המיעוט הזה דומה למיעוט של אינו נשמר בפאה, ועיין בזה להלן.

ג] וגדוליו מן הארץ – והיינו "למעוטי כמהין ופטירות" [ר"ש], וביאר ברע"ב דכמהין ופטירות "אינן נזרעות" וכן הביא הר"ש מהירושלמי,

והר"ש הביא שבירושלמי דריש להו מקראי דכתיב [דברים י"ד] 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך', דומיא דתבואה שהוא 'אוכל', זרעך משמע 'דבר שנזרע', יצאו כמהין ופטירות שאינן נזרעים, והפקר מדכתיב 'ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך', ממה שיש לך ואין לו חייב אתה ליתן לו יצא הפקר שידך וידו שוין בו ולקט ושכחה ופיאה נמי פטורים מטעם זה.

ב' דיני 'אוכל' במשנה.

הכלל הראשון – כל שהוא אוכל, והיינו "למעוטי ספיחי וקוצה" [ר"ש], ועיין רע"ב שנאכל על ידי הדחק, וכבר העיר במשנה ראשונה דמאי שנא מכרשינים שחייבים מדרבנן כיון שנאכלים בשנת רעבון וכמבואר במעש"ש [פ"ב משנה ג'].

והנה – דינא דרישא הוא דבעינן שיהא 'מין אוכל', ודין של הסיפא דקתני "עוד כלל וכו'" – היינו שאף מידי שהוא מין אוכל מ"מ בעינן שיגיע לגידול ותחילת בישול שיהיה כבר ראוי בפועל לאכילה, וכל מה דקתני במשנה ב' ולהלן היינו פירושא דסיפא מה כלול בראוי לאכול, וכן איתא בירושלמי, ועיין היטב בפירוש המשנה שהרמב"ם למד הנך תרי דינים מתרי קראי, ומשמע שהם ב' דינים שונים שלא תלויים זב"ז, וצ"ע דלמה אינם תלויים זב"ז.

בגדר הדין אינו נשמר.

נשמר – והיינו "למעוטי הפקר" [ר"ש], ויש לעיין האם המיעוט הזה דומה למיעוט של אינו נשמר בפאה [פאה פרק א' משנה ד'], דהנה, בפטור הפקר בפאה מצאנו בב"ק [צ"ד.] דבפירוש מרבין מפקיר ושוב זוכה דחייב בפאה, ומוכרח שכל הפטור איירי בלי שזכה בה, ויש בזה ב' דרכים, ויש לדון לכל דרך האם שייך נמי במעשרות:

א] החזו"א [מעשרות סימן א' ס"ק ב'] למד דאיירי באחד שזכה שדה מן ההפקר וקצרה, אבל בלי שזכה בה א"צ לחדש שפטור, שפשוט שחייב פאה הוא על הבעלים, וכתב החזו"א שפאה לא דומה למעשר, דמעשר כה"ג פטור כל שהיה הפקר שעת אחת בין שליש [עונת המעשרות] עד מירוח.

ב] החזו"א הביא שם מהר"ש סיריליאן בשם הראב"ד בפירושו לתו"כ פ' קדושים [פ"א ה"ח] שבפאה הדין הפקר תלוי במין, דמין נשמר חייב ומין שאינו נשמר פטור, ואיירי בבעלים שקוצר את שלו, ותלוי לפי המקום ולפי הזמן אי רובם מפקירים כה"ג, ויש כמה ספיקות בקביעת מקום וזמן בנידון זה, ודייק החזו"א שהר"ש והרמב"ם חולקים על הראב"ד בזה, ויש לדון דמה הדין כה"ג במעשרות.

בדברי הראב"ד שיש פטור במין שהוא הפקר – בפאה.

דהנה הראב"ד [שם] כ' דמה שרק ח' מיני אילנות חייבות בפאה ולא שאר אילנות היינו משום שדרך להפקיר פירותיהם, ואע"ג שהוא לא הפקיר מ"מ פטור דאזלינן בתר המין, והוכיח הכי ממה דאיתא בב"ק [צ"ד] המפקיר כרמו והשכים ובצרו דחייב בפאה, ומבואר דאע"ג שהפקירו מ"מ חייב, והטעם בזה משום שאין כרם ממין שאינו נשמר, ואזלינן בתר המין בין לקולא ובין לחומרא. והנה בהך דינא המפקיר כרמו והשכים ובצרו אע"ג דחייב בפאה מ"מ פטור ממעשרות, ומבואר לפי דברי הראב"ד שאף שהוא ממין שאינו הפקר מ"מ פטור כיון שאותו פירות היו הפקר.

ומעתה יש לדון – אי יש לפטור גם מה שלא הפקיר אם הוא ממין שאינו נשמר, דמעשרות לא גרע מפאה, ואי פאה פטור כל שהוא ממין שאינו נשמר גם בתרו"מ דינא הכי, ונמצא שתרו"מ יש להן ב' פטורים בין אם המין הוא מין שאינו נשמר ובין אם הפקיר הפרי.

ואי נימא הכי יש ליישב קו' התויו"ט אמאי בעינן ב' קראי לפטור תרו"מ בהפקר באינו נשמר – עיין בזה להלן, שי"ל א' למין שאינו נשמר, וב' לפרי שאינו נשמר.

דיוק בראב"ד שאין דין פטור במין בתרו"מ.

מיהו העירני בזה ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א דמדברי הראב"ד מבואר שלענין תרו"מ תלוי רק על הפרי ולא על המין, דכ' שתפוחים עוזרדין ערמונים לוזין אפרסקין אגסים ורימונים ועוד פטורים מן הפאה, והנה הנך מינים חייבים בתרו"מ כמבואר במתניתין שהוזכרו כמה מהם לענין זמן עונת מעשרות, וק' שאם הן בחזקת הפקר אמאי חייבין בתרו"מ כלל, ומבואר דלענין תרו"מ לא אזלינן בתר המין אלא בתר הפרי גופיה.

ולפי"ז י"ל שאע"ג דתנן בדמאי [פ"א מ"א] הקלין שבדמאי דפטורין מדמאי, ותנן עוזרדין, ופי' הרע"ב משום שחזקתן שבאין מן ההפקר ואפי' את"ל שלא הפקירן שמא נתעשרו, הרי שמינים אלו בחזקת הפקר הן, ופליגי ר"י ור"ל בירושלמי אם פטורין גם הודאי – עכ"פ מבואר שחזקתן מן ההפקר פטורין דווקא משום שחזקתן שהן עצמן הפקר, אבל לא משום שמה שהמין הוא ממין שאינו נשמר פטור, דאילו בתרו"מ תלוי אי באמת הפקיר ולא במין, ולכן דווקא משום דנקטינן דכיון שהוא מין שאינו נשמר א"כ גם זה שהוא קנה הוא גם הפקירן, ואה"נ, דאי ידוע לן שלא הפקיר באמת חייב, ושפיר תנן במכילתין עונת מעשרות דידהו.

ומה דאיתא בב"ק שם שהטעם שחייבין בפאה הוא משום דדרשינן תעזוב יתירה, היינו משום דלא אמרינן דפאה הוא כמו תרו"מ שאע"ג שאין המין הפקר מ"מ יש לפוטרו מחמת הפרי גופיה, ואולי מה שתרו"מ תלוי בהפרי ולא בהמין היינו משום דילפינן מן "ובא הלוי וגו' כי אין לו חלק ונחלה עמך, יצא זה שיש לו חלק ונחלה עמך, והיינו על אותו פרי גופיה ולא על המין.

במיעוט מהפקר – ולמה לי ב' קראי.

ובעיקר המיעוט מהפקר – פירשו הרמב"ם והרע"ב דהא דממעטינן נשמר לאפוקי הפקר היינו מקרא 'דתבואת זרעך זרעך המיוחד לך', וכמו דילפינן לשאר דיני דמתני' מקרא זה, ומקור דבריהם מהירושלמי כאן.

ואמנם בירושלמי בכמה מקומות [ובכללם גם כאן בהמשך דברי הירושלמי] ילפינן לה מקרא דובא הלוי, וכן העיר התוס' יו"ט כאן דהרמב"ם והרע"ב בכמה מקומות הביאו הך קרא דובא הלוי, וא"כ צ"ע בתרתי, חדא, למה רק במשנתנו פירשו דילפינן מהך קרא דתבואת זרעך ולא בשאר מקומות, ועוד, למה באמת בעינן לפטור הפקר לתרי קראי הנ"ל, וצ"ע.

ועיין בכפ"ת [ל"ט: ד"ה פוטרין] שתירץ קושיית התוס' יו"ט למה לי תרי קראי, דחד קרא אתי לאשמועינן שאין חיוב להפריש תרו"מ כשהיה הפקר, ואינו עובר על איסור טבל, וחד קרא אתי לאשמועינן שאף אם הפריש אין תרומתו תרומה, ואין להקשות דכיון דאינו חייב פשיטא שאם הפריש אין תרומתו תרומה, דהא אשכחן הפקר שאינו חייב להפריש ואם הפריש תרומתו תרומה, והוא בירושלמי כאן והובא ברמב"ם [פ"ב מהל' תרומות הי"ב] ובראב"ד [שם] שאם הפקיר קמה וזכה בה אינו חייב ואם הפריש תרומתו תרומה, עכ"ד, ועיין בחידושי סוגיות [סימן ה'] במה שיש לדון בדבריו, ושם הבאנו כמה דרכים ליישב עיקר קושי' זו.

והעיקר בזה שהטעם למה צריך ב' פסוקים לפטור הפקר, ולמה כתבו הרמב"ם והרע"ב להך דרשא דתבואת זרעך רק במשנתנו, הוא משום דבאמת הנך תרי קראי ב' דינים המה, דקרא דתבואת זרעך הוא בגדר האוכל דבעינן לתרו"מ וזה שייך לכל דיני המתני', לעומת קרא דובא הלוי שהוא פטור והפקעה מעיקר חיוב מעשרות, וזה אינו שייך למשנתנו אלא לכל המקומות שנאמר בהם שהפקר פטור מן המעשרות, והיינו דדינא דמתני' חידש מקרא דתבואת זרעך שזהו תנאי בעיקר 'שם התבואה' להפרשת תרו"מ, דכמו שלמדנו במשנה דבעינן 'אוכל' וגידוליו מן הארץ', בעינן גם שיגדל בשימור ולא במופקר, והוא דין בעצם השם תבואה לענין תרו"מ, ולכך כלל אותם התנא בהדדי ואמר שאחד מהתנאים של תרו"מ הוא שיהיה נשמר, וע"ז איתא בירושלמי דילפינן לה מקרא דתבואת זרעך דאיכא תנאי בשם תבואה שיהיה מזרעך ולא של הפקר, וזה תלוי בהבאת שליש שאז הוא זמן הגידול דמיקרי אוכל ואז גם צריך שיהיה נשמר ולא מופקר, – ולעומת זאת הפסוק של ובא הלוי קאי לאחר מכן – והיינו דהנפ"מ יהיה דרך בגדל

שליש כשהיה הפקר – אז הוא דשיך הך קרא דתבואת זרעך למעוטי הפקר אבל אם הפקיר אח"כ כל דינו הוא רק משום קרא דובא הלוי ועיי"ש בחידושי סוגיות [סימן ה'] מה שהרחבנו בזה.

בדין גדוליו מן הארץ וכמהין ופטירות.

הכלל השלישי - גדוליו מן הארץ – והיינו "למעוטי כמהין ופטירות" [ר"ש], וביאר ברע"ב דכמהין ופטירות "אינן נזרעות" וכן הביא הר"ש מהירושלמי, וכנראה דהכוונה דעולים מאליהן, ויש כאן חידוש, הרי ברכתן שהכל ומבואר בברכות [מ':] שזה משום דמירבא רבו מארעא והיינו הלחלוחית של הקרקע, אבל הם לא יונקים מהקרקע, ומיקרי גידולו מן הארץ ולא יניקתו מהארץ, ומבואר דזה סגי לענין חיוב מעשרות ולכן כל המיעוט של כמהין הוא מצד שאינו נזרע – וזה חידוש.

בדברי הר"ש – שהחיוב דאורייתא בתרו"מ הוא דווקא "דגן תירוש ויצהר".

עוד הביא הר"ש מהירושלמי "אין לי אלא תבואה קטנית, כל מיני פירות מניין, מרבי מכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ [ויקרא כ"ז] וממעט זרעוני גינה שאינן נאכלין מדכתיב מזרע ולא כל זרע, וממעט נמי חרובי שיקמי צלמונה מדכתיב מפרי העץ ולא כל פרי העץ - ירקות מניין, איסי בן עקביא אומר המעשרות לירקות מדבריהן".

וביאר בזה שאף שמשמע שרק ירקות מדרבנן אכן אין הכוונה שכל האחרים חייבים מן התורה דמדאורייתא לא מחייבי אלא "דגן תירוש ויצהר" - עיי"ש שהאריך להוכיח כן.

שיטות הראשונים באיזה מינים חייבים בתרומות ומעשרות מה"ת.

ונאמרו בזה כמה שיטות בראשונים, עיין במלאכת שלמה מה שהביא כאן, וע"ע דרך אמונה תרומות [פרק ב' הלכה א'] ובביאור ההלכה ובציון ההלכה מה שהאריך בזה – ולהלן תמצית קטן מתוך דבריו.

השיטה הראשונה - שיטת רוב ראשונים כהר"ש שמה"ת רק דגן תירוש ויצהר חייב בתרו"מ מה"ת – וכ"ה בר"ש פאה [פרק א' משנה ד'] ובדמאי [פרק א' משנה ג'] ובעוד מקומות, וזו שיטת רש"י בכמה דוכתי [ברכות ל"ו. / ושבת ס"ח. / פסחים מ"ד / ביצה ג' ועוד] וכ"כ תוס' [שבת ס"ח. / ר"ה י"ב. / ב"מ דף פ"ח. / ובבכורות דף נ"ד. ועוד], וכ"כ הראב"ד [פ"א מהל' מעשר ה"ט] ובחינוך [מצוה שצ"ה] וברשב"א [ב"מ פ"ח / ביצה ג'].¹

ועיין עוד בתוס' ב"מ [פ"ח: ד"ה כי קאמר], שזתים וענבים הן בכלל תירוש ויצהר וחייבין מה"ת, וכ"כ ברמב"ן בב"מ [שם], אולם עיין ברמב"ן עה"ת [שמות כ"ב כ"ח ודברים י"ד כ"ב] שכל שרק יין ושמן חייב מה"ת ולא כשאוכל זתים וענבים, וזה סותר למש"כ הרמב"ן בב"מ [פ"ח:], עיין בזה באחיעזר [ח"ד סי' ע"ה.], וכדברי הרמב"ן עה"ת כתב בתלמידי ר' יונה ברכות [מ"ה. ד"ה כל שטבולן] ועיין בהערה ¹ מה שיש להעיר בזה.

השיטה השניה – שיטת הרמב"ם [פ"ב תרומות ה"א / ובפ"א מהל' מעשר ה"ט] שכל אוכל שגידולו מן הארץ, תבואה ופרי הארץ חייבית בתרו"מ מה"ת, חוץ מירקות שאינן אלא מדרבנן, והיינו כהפשטות בירושלמי שמובא כאן - וכ"כ ר' נסים גאון [ברכות ל"ו. / ומה דירקות אינן מה"ת אין זה בכל ירקות, דיתכן שיש ירקות שתרו"מ דידהו הוא מה"ת, ע' בזה במקדש דוד [סי' נ"ו סק"א] ובמעדני ארץ [פ"ב תרומות ס"ק א'], ועיין בביאור ההלכה שהאריך ליישב הרבה קושיות של הראשונים על שיטת הרמב"ם.

¹ דיעויין ברש"ש ר"ה [ט"ו:] שתמה על שיטה זו ממה דתנן בתרומות [פ"א מ"ט] תורמין שמן על זיתים הנכבשים, והלא לפי הרמב"ן וסייעתו הנ"ל זיתים העומדים לאכילה אינן אלא מדרבנן והאיך מצי להפריש עליהם שמן הא הוי מן החיוב על הפטור, וכבר קדמו בקושיא זו בחי' רעק"א [פ"ב תרומות ס"ק כ"א], ועיין מה שכתבנו בזה בזרעא קיימא תרומות [ציונים והערות שם], וע"ע באבני נזר [או"ח סי' פ"ח] ובמעדני ארץ [פ"ה תרומות הי"ט סוף ס"ק ג'], ובכרם ציון [ח"ב סי' ג' עמ' נ"ב].

וע' בטורי אבן ר"ה [ט"ו: ד"ה מעשר], שהוכיח כשיטת הרמב"ן הנ"ל מדברי הירושלמי [פ"ג חלה ה"ה / כ"א:] וכבר קדמו בזה בשו"ת מהרי"ט [ח"א סי' י"ח].

השיטה השלישית - הריטב"א בב"מ [פ"ח.] הביא מש"כ הראב"ד שכל פירות של ז' המינים חייבין הן בתרו"מ מה"ת, וכ"כ ר' יהונתן בעירובין [ח. בדפי הרי"ף], וכ"ה בשטמ"ק נדרים [נ"ה], והוזכר שיטה זו במאירי מכות [י"ט:].

השיטה הרביעית - הראב"ד בפירושו לתו"כ [פ' בחוקותי פי"ב ה"ט] כ' שתרומה שייך דוקא בדגן תירוש ויצהר מה"ת, אבל מעשר נוהג מדאורייתא אף בפירות ובזרעים אבל לא בירקות.

השיטה החמישית - עיין במלאכת שלמה [כאן] - וכ"ה בבכפתור ופרח [פרק ג'] שהביאו את מש"כ הראב"ד בכתוב שם בחולין [ק"כ:] שאף שחובת מיתה ליכא על טבל ותרומה אלא בדגן תירוש ויצהר, מ"מ כל שהפריש משאר המינים הרי"ז חל אף מה"ת.

השיטה השישית - עיין בריטב"א בב"מ [שם] שכל הפירות חייבין בתרומות ובמעשר ראשון מה"ת, אבל פטורין ממעשר שני דלא חמיר כולי האי.

השיטה השביעית - הסמ"ג בעשין קל"ו [קס"א] כ' שתרומה ומעשר ראשון נוהג מה"ת רק בדגן תירוש ויצהר, אבל מעשר שני נוהג מה"ת אף בשאר אילנות, וכ"כ ביראים מצוה קע"ב [קמ"ז], וע' משנה למלך [פ"א מהל' מע"ש הי"ב] ובפאת השלחן [פרק י"ג ס"ק ח'] ובחזו"א שביעית [סימן ז' ס"ק כ"ה] ובביאור ההלכה [תרומות שם] - ויש לדון טובא בשיטה זו - עיין בזה בטורי אבן [ר"ה ט"ו:] מה שהק' עליהם, וע"ע בהערה ² בזה.

במה שיש לדון במאכלות אסורות - האם דינם כ'אוכל' לענין חיוב מעשרות או לא.

בדין 'אוכל' במשנה - עיין בשבת [ס"ח.] דהיינו דווקא מאכל אדם, וחקר הגר"ח שמו"לביץ זצ"ל שיש לעיין דמה הדין בדבר האסור באכילה, האם חשיב אוכל כיון שמצד עצמו ראוי הוא למאכל אדם, או שאיסורו מפקיע ממנו שם אוכל לענין מעשר, ויהיה בזה נפ"מ לחולה שמותר לו לאוכלו, האם חייב להפריש ממנו מעשר.

והביא בזה כמה מקורות:

א] מצינו בשער המלך [יו"ט פ"ג ה"ד] שחקר בהא דקיי"ל [שבת ע"ה:] שאין איסור עיבוד באוכלין בשבת, האם אוכל האסור באכילה דינו כאוכל לענין זה ומותר - או לא. ופשט דדינו כאוכל מדברי המאירי בביצה [ח.] והר"ן שם [ה': מדפי הרי"ף] שכתבו דהא דשייך איסור תורה במליחת החלבים מדין עיבוד - אף דליכא עיבוד באוכלין, דהיינו משום שחלב אינו ראוי כל כך

² והיינו שהטורי אבן הקשה שם על שיטת הסמ"ג והיראים הנ"ל שתרומה ומעשר ראשון נוהג מה"ת רק בדגן תירוש ויצהר, אבל מעשר שני נוהג מה"ת אף בשאר אילנות, שכשמפריש תרומה ומעשר ראשון מפירות האילן שאין חייבין בהו מה"ת אמאי לא אמרינן שצריך להפריש מעשר שני קודם שיפריש תרומה ומעשר ראשון שהרי מה"ת פטור תרומה ומעשר"ר וחייב במעשר שני מה"ת, ואי יפריש תרומה ומעשר ראשון תחילה שאינן אלא מדרבנן נמצא שעדיין הם טבולים למעשר שני מה"ת.

ויעיין באור שמח [פ"ב תרומות ה"א] שכתב דאולי ליכא חובת הפרשת דאורייתא אצל הכהן או הלוי כיון דלדידהו הוי לקוח, מיהו דבר זה תלוי אם פטור של לקוח הוא אחר מירוח או לא, ועוד כתב לדון ע"פ מה מה שכתב בר"ש [פ"א דפאה מ"ו] שהק' דל"ל קרא "ובא הלוי" לפטור פאה ממעשר, תיפו"ל דלאו "תבואת זרעך" הוא, ותי' וז"ל אי לאו האי קרא הוה מחייבין להו לעניים דכיון דזכי להו רחמנא בהאי שדה תבואת זרעך קרינא ביה עכ"ל, ובאור שמח ביאר עפ"י"ז הא דמע"ר שהקדימו בכרי חייב להפריש תרו"ג ולא מפטר משום לקוח, משום דזכות הכהן והלוי אינו בגדר לקוח כיון שחייב ליתן להם מתנות אלו, וכמ"ש הר"ש לענין פאה, ולפי"ז י"ל שכיון שחייב ליתנו לכהן אינו לקוח אצלו, מיהו אפשר כיון דמדאורייתא אינו מחוייב ליתן שפיר הויא לקוח מה"ת ואולי דבר זה תלוי אם דיני דרבנן מהני לדאורייתא, וע' שאג"א [ס' ס"ד], ובשו"ת רעק"א [ס' ה'] ובמנחת חינוך [מצוה ה'].

מיהו במעדני ארץ תרומות [פ"ג ה"ג סק"ג] השיג על האו"ש מדברי המהר"י קורקוס [פ"ב ממתנ"ע הי"א] שפירש את דברי הר"ש דכיון דזכי להו רחמנא ואין לבעלים אפילו טוה"נ דליכא מצות נתינה, תבואת זרעך קרינא ביה, הרי שפ"י שסברת הר"ש שייך דוקא במידי דליכא טוה"נ, וא"כ בתרו"מ דיש לבעלים טוה"נ לא אלים זכות דכהן ולוי דיחשב תבואת זרעך.

ובאור שמח [שם] כ' ליישב שיטת היראים והסמ"ג ע"פ מש"כ בכפתור ופרח הנ"ל שאפ"ל במינים שאינן חייבין בתרומה אם קרא עליהם שם תרומה יש להם קדושת תרומה מן התורה ומדמע כשל תורה, א"כ יש ליישב שיטת הסמ"ג יראים דאע"ג שאינן חייבין בתרומה או במעשר ראשון מה"ת אלא מדרבנן, מ"מ אם הפרישן שפיר דמי וחל עליהו קדושת תרומה מה"ת ופטורים משאר מתנות כיון שכבר קדישי בקדושת תרומה ומעשר ראשון מה"ת. וע"ע במים חיים מה שהאריך בנידון זה.

לאכילה ולכן יש בו עיבוד, והעיר דלמה לא כתבו דאיסורו מפקיע שם אוכל ידידה, ומוכרח דשמו אוכל לענין זה.

[ב] מאידך הביא השעה"מ שם דברי המל"מ [שבת פי"א ה"ה] בשם מוהר"י אלפנדרי שביאר דברי הגמ' במנחות [כ"א:] דהוצרכו קרא להתיר מליחת הקרבן בשבת, ומשמע דאי לאו קרא היה אסור משום מלאכה, וק' הא אין עיבוד באוכלין, ות' בשם א' הראשונים דכיון דתמיד הוי כליל לגבוה לא חשיב אוכל.

וכתב השעה"מ שם, דנראה דאף להך שיטה דאיסורו מפקיע ממנו שם אוכל, היינו דווקא בקרבן וכדו' דאסור לכל, אבל נבילה וחלב שמותרים לגוי לא פקע שם אוכל מהם אע"ג דאסורים לישראל.

[ג] והוסיף הגר"ח שמו"לביץ זצ"ל שיש להוכיח מהסוגיא בפסחים [ל"ג.] דממעט מקרא דתתן לו ולא לאורו תרומה שהחמיצה בעודו מחובר לקרקע בפסח – ונמצא דלא היתה לה שעת הכושר דבשעת תלישה חל חיוב תרומה ואז כבר אסורה מחמת חמץ בפסח והדין שא"א להפרישה.

והנה האחרונים נחלקו בביאור דברי הגמ' שם, דהשאג"א [סי' צ"ז] והאו"ש [ע"ז פ"ד הי"א] נקטו דהמיעוט הוא רק לענין זה שא"א להפריש ממנה תרומה, ומ"מ היא טבל וחייב להפריש עליה ממקו"א, אבל בגבורת ארי ביומא [ח':] ובעונג יו"ט [סי' קי"ד] ובעמודי אור [סי' ע"ג] ס"ל דמהאי טעמא גם אינה טבל כלל כיון שאינה ראויה להפרישה לתרומה.

אך הא מיהא דלכו"ע יסוד הדין הוא מקרא דתתן לו ולא לאורו, שאינה ראויה לאכילת כהן, וקשה דאמאי הוצרכו להך מיעוטא, תיפוק ליה דאינה חייבת בתרומה כיון שאינה אוכל³, ומוכח דאיסור אכילה אינו מגרע שם אוכל דבעי' לענין חיוב תרו"מ.

[ד] עיין במרחשת [ח"א סי' א' ענף א' ס"ק ו'] שהביא בענין בעלות באיסוה"נ את דברי התוספתא בכלאים [פ"ה ה"א] "כלאי הכרם מותרים משום גזל ופטורים ממעשר" – והוכיח משם דאיסורי הנאה הוו הפקר גמור כדמשמע בתוספתא דמה"ט פטורים ממעשר, ומוכח שאין איסוה"נ מפקיע שם מאכל, ולא מיפטר ממעשר אלא משום הפקר⁴.

משנה ב

[ב] מאימתי חפירות חייבות במעשרות התאנים משיבחילו הענבים והאבשים משחבאישו האוג והתותים משיאדימו וכל האדומים משיאדימו חרמונים משימסו התמרים משיטילו שאור האפרסקים משיטילו גידים האגוזים משיעשו מגורח ר' יהודה אומר האגוזים והשקדים משיעשו קליפה:

רע"ב משנה ב

מאימתי חפירות חייבים במעשרות – דתחלתן אינו אוכל וצריך ליתן שיעור לכל פרי ופרי מאימתי יגיע זמנו לחיות ראוי לאכילה:

משיבחילו – תחילת בשולם קרוי בוחל, ודוגמא לזו תחילת ימי הנעורים באשה קרוי בוחל. ומפרש בגמרא משילבין ראשיהם זהו התחלת בשולם:

האבשים – מין ממיני הענבים חרעים כמו ויעש באושים (ישעיה ח):

משחבאישו – שנתבשלו כל כך עד שחחרצנים שבפנים נראים מבחוץ מתוך הקליפה. ואשכול שיש בו גרגיר א' שחגיע לשיעור זה הוי כולו חבור למעשרות:

והאוג – אילן שפירותיו אדומים, וקורין לו בלע"ז קורניאול"י:

והתותים – בערבי תו"ת ובלע"ז מורא"ש:

³ וכמבואר ברמב"ם [תרומות פ"ב ה"א] דמה שאינו אוכל פטור אף מתרומה.

⁴ ועיי"ש בהערה שכ' דמטעם תתן לו ולא לאורו או ראשית ששיירה ניכרים לא מיפטר אלא ממעשר.

משימסו – משימסעך האוכל מתחת ידו. ואם חגיעה אפילו פרידה אחת של רמון לשיעור זה כל הרמון חייב במעשרות:

משיטילו שאור – משיפתחו כשאור שיש בו סדקים:

משיטילו גידים – כשמתחילים להתבשל נראים בהם כמין גידים אדומים:

משיעשו מגורה – משיבדל האוכל מן הקליפה החיצונה ויהיה האוכל כאילו מונח במגורה דחיינו אוצר:

משיעשו קליפה – הקליפה התחתונה הסמוכה לאוכל ואינה נעשית אלא אחר גמר בשול הפר. ואין הלכה כר' יהודה:

משנה ג

[ג] חחרובין משינקדו וכל השחורים משינקדו האגסים והקרוסטומלין והפרישים והעוזרדים משיקרו וכל הלבנים משיקרו התלתן משתצמח התבואה והזיתים משיכניסו שלישי:

רע"ב משנה ג

משינקדו – משיחיה בהם נקודות שחורות. כי בגמר בשולם הם מתחילים להשחיר:

וכל השחורים – כגון ענבי חדס וענבי סנח:

אגסים – בערבי אג"ס, ובלע"ז פירא"ש:

קרוסטומלין – תפוחים קטנים הדומים לעפצים שקורין מילין:

פרישין – קונדוני"ש בלע"ז, ובערבי ספרג"ל:

עוזרדין – בערבי זערו"ד, ובלע"ז סורב"ש:

משיקרו – פירות הללו בקטנן מכוסים שערות דקות כמין נוצה, וכשיתחילו להתבשל נקרחים מעט מעט, ובגמר בשולם נופל הכל:

התלתן משיצמח – משיחיה נגמר בבשולו עד שאם היו זורעים אותו היה צומח.

וסימן לידע מתי חגיע לשיעור זה, נותן אותו לתוך חמים וכל פרידה ששוקעת רובה

במים בידוע שאם יזרענה תצמיח. ודרשינן לה מדכתיב (דברים יד) עשר תעשר את

כל תבואת זרעך, דבר שהוא נזרע ומצמיח:

משיכניסו שלישי – שנתגדלו שלישי ממה שעתידין להתגדל. אי נמי כשבא לעצרן

ולסוחטן מוציא מהן עכשיו שלישי ממה שמוציא כשנתבשלו יפה:

משנה ד

[ד] ובירק הקשואים והדלועים והאבטיחים והמלפפונות התפוחים והאתרוגין חייבים

גדולים וקטנים ר"ש פוטר את האתרוגים בקטנן החייב בשקדים חמרים פטור

במתוקים החייב במתוקים פטור במרים:

רע"ב משנה ד

ובירק הקשואים והאבטיחים – חכי קאמר ד' מינים הללו בירק, שחן הקשואין

והאבטיחים והדלועין והמלפפונות, ובפירות האילן התפוחים והאתרוגים, חייבים בין

גדולים בין קטנים, לפי שתחלתן אוכל וסופן אוכל וכן נאכלים בין גדולים בין קטנים:

רבי שמעון פוטר את האתרוגין בקטנן – דסבירא ליה שאין נאכלים קטנים, ולא היו

תחלתן אוכל. ואין הלכה כרבי שמעון:

שקדים חמרים – נאכלים בקטנן ואין נאכלים בגדלן. ושקדים מתוקים איפכא:

ציונים והערות משנה ב' – ד'**יסוד דינא דעונת המעשרות.****הקדמה – עונת המעשרות.**

למדנו במשניות את הזמנים של עונת המעשרות – שזה הזמן של תחילת החיוב מעשרות - וזמן זה הוא זמן שאז מיקרי פרי ותבואה, דמיקרי פרי מזמן שהוא אוכל, דדרשינן מזרע הארץ מפרי העץ עד שיעשה 'פרי' וכתוב מתבואת הארץ עד שיעשה 'תבואה' – וכל זה מבואר ברמב"ם בפירוש המשנה [משנה א'].

ברא"ש [תחילת משנה ב'] מבואר שזה זמן שהוא 'ראוי לאכילה' וזה 'תחילת בישול', ואז מיקרי 'אוכל', ועיין בכל זה ברמב"ם [הלכות מעשר פ"ב ה"ג].

אולם הרמב"ם הוסיף בזה עוד תנאי [שם הלכה ה'] שעונת המעשרות בעי 'ראוי להצמיח' והיינו שאם תזרע את הפרי הוא יצמיח, והמקור לזה הוא בדרשה בירושלמי, ואף שהמשמעות הפשוטה במשניות הוא שהשיעור הזה נאמר רק ב'תלתן', אבל הרמב"ם למד שזה תנאי בכל הפירות, עיין במשנה למלך ובביאור ההלכה [שם] – ולהלן יבואר בזה.

ועיין בחזו"א [שביעית סי' ז' ס"ק י"א] שדין עונת המעשרות לא מקרא ילפינן ליה אלא מסברא, וקשה מכל הדרשות הנ"ל - וכנראה דכוונתו שאין קרא מיוחד לכל מין ומין לגלות לן מהו עונת המעשרות ידידה אלא כל ששיערו חכמים מסברא שהגיע לשיעור אוכל כראוי הרי"ז עונת המעשרות.

השיעור לכולם הוא שליש – מלבד אלו שראויים בקטנם - והדין בזה"ז.

כאמור - למדנו במשניות את כל השיעורים מתי מיקרי פרי ואוכל - והיינו מתי תחילת בישולן ומתי נקראים אוכל, ומבואר שתבואה וזיתים הם בשליש, וביארו הר"ש והרא"ש וכן הוא בתוס' ברה"ה [י"ב:] שבאמת כולם בשליש אלא שלכולם יש שיעור ברור וסימנים מתי נראה כשליש והוא בנתבשל או שהתחיל בישולו, ורק בתבואה וזיתים ליכא סימן ולכן כתוב שליש בהדי'.

עוד נתחדש במשניות [משנה ד'] דמלפפונים קישואים ודלועין גם בקטנם ראויים לאכילה מיד ולכן אצלם עונת המעשרות היא מיד בתחילת גידולן ולא בשליש דכל המשך גידולו אינו אלא לגדלו אבל לא לעשותו יותר ראוי לאכילה, ור"ש חולק.

וכתב בשערי צדק [פ"ב סעי' ט'] שאין אנו בקיאים באותם שיעורים לכן לא העתיקם, אלא הכלל הוא דמשהתחיל להתבשל קצת בתחילת בישולו אז הגיע לעונת המעשרות.

וע' במנחת שלמה [סי' נ"א ס"ק י"ד] שיתכן שנשתנו הטבעים ואף מה שמבואר בחזו"ל שראוי לאכילה ולכן נחשב לעונת המעשרות, מ"מ לדידין אינו ראוי לאכילה ואולי נשתנו דיניה.

כמה נפ"מ בדין עונת המעשרות.

והנה האיסור מה"ת לאכול טבל היינו רק לאחר גמר מלאכה וראיית פני בית - ומעתה יש לעיין - דלענין מה נאמר השיעור של עונת המעשרות, ונאמרו בזה כמה נפ"מ, מה"ת ומדרבנן - וכדלהלן:

א] לאחר גמר מלאכה וראיית פני בית דאז נאסר מה"ת - נאמר תנאי בשיעור של הפרי שעליו חל הדין גמר מלאכה וראיית פני בית, והוא כשיש בו שיעור של עונת המעשרות, ונמצא דעונת המעשרות ביחד עם גמר מלאכה מחייבים מה"ת.

ב] אולם יש גם נפ"מ דרבנן בעונת המעשרות בלי הגמר מלאכה וראיית פני בית, דהנה, לפני הזמן של עונת המעשרות כותב הרמב"ם [הלכות מעשר פרק ב' הלכה ג'] ד"מותר לאכול מהם כל מה שירצה ובכל דרך שירצה", אבל מעונת המעשר עד גמר מלאכה אסור באכילת קבע ומותר באכילת ארעי [שם פרק ג' הלכה א'], ואיסור זה הוא איסור דרבנן, וזה מבואר בראשונים בכמה דוכתי [תוס' גדה ט"ז: רש"י ותוס' ע"ז מ"א: ברכות ל"ה:] והטעם הוא משום גזירה אטו אכילה לאחר מירוח וכמבואר ברשב"א [תשובה סימן שס"א], וע"ע בכל זה ברא"ש [ריש פ"ג דחלה].

ג] יש עוד נפ"מ מה"ת בעונת המעשרות אף בלי גמר מלאכה, והוא, דעונת המעשרות חשיבא כזמן חיובו לענין זה שיש בו פטור של עכו"ם והקדש אי בזמן שליש היה ביד עכו"ם או הקדש אף דפדאן אח"כ [רמב"ם סוף פרק ב' דמעשר], שהדין הוא שאם בשעת חובתן היתה פטורה דאז

נפטר ולזה סגי במחייב אחד שהיה בפטור, ולכן גם עונת המעשרות וגם גמר מלאכה כל אחד בפני עצמו פוטר אי היה בהקדש או בעכו"ם.

ד] יש דין נוסף מה"ת בזמן של עונת המעשרות, והוא דתמיד מהני הפרשה בשבליים לפני גמר מלאכה ולפני החיוב הפרשה, אולם לפני עונת המעשרות לא חל ביה דין תרומה ומעשרות גם אם הפרישן, ודין זה מבואר ברמב"ם [תרומות פ"ב סוף הלכה י'] ועיין בכס"מ להלן [פ"ה דתרומות ה"ט] שהביא ירושלמי [ריש פ"ט דתרומות] שמבואר שם דין זה, ועיין בחזו"א [דמאי סימן א' ס"ק ט' בסוף בסוגריים] שציין לירושלמי הזה כמקור לרמב"ם.

ה] עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות שמאז אסור למכור את שדהו למי שחשוד על המעשרות [פרק ה' דמעשרות משנה ג'] מצד לפני עיוור [ר"ש בשם ירושלמי שם], ויש חולקים [ירושלמי שם], וכנראה שזה לפני עיוור מדרבנן [ביאור ההלכה הלכות מעשר פרק ב' הלכה ו'].

ו] עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות בהלכות שביעית - דתנן בשביעית [פרק ד' משנה י'] שאסור לקצוץ אילן בשביעית עד שהגיעו לעונת המעשרות, משום דלאכלה אמר רחמנא ולא להפסד.

ז] עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות דתנן במעשר שני [פרק ה' מ"ח] שאין לפירות דין ביעור מעשרות כל שלא הגיעו לעונת המעשרות.

ח] עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות דתנן בעוקצין [פרק ג' מ"ו] ריב"נ ס"ל שאין טומאת אוכלין על מה שנתלש קודם שבא לעונת המעשרות.

ט] עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות להלן [פ"ה מ"ה] דתנן הלוקח שדה ירק בסוריא אם עד שלא בא לעונת המעשרות חייב ומשבא לעונת המעשרות פטור.

י] עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות דדעת הגר"א [או"ח סי' ר"ב] שאין מברכין ברכת בורא פרי העץ אלא על פרי שהגיע לעונת המעשרות.

מחלוקת באיזה דין קאי במשנה.

והנה לשון המשנה ריש מעשרות הוא "מאמתי הפירות חייבים במעשרות" ועל זה נשנו כל השיעורים של עונת המעשרות, ויש להסתפק האם קאי על האיסור דרבנן לפני גמר מלאכה או על האיסור מה"ת לאחר גמר מלאכה, ועיין בתוס' יו"ט ובתפארת ישראל שפירשו דקאי על האיסור קבע מדרבנן לפני גמר מלאכה, אולם בתוס' רעק"א פירש דקאי על האיסור מה"ת לאחר גמר מלאכה.

וכדברי רעק"א יש לדקדק מהתוספתא שבתחילת המסכתא יש הקדמה לפני כל השיעורים של עונת המעשרות, שגורן למעשרות הוא "משתגמר מלאכתו ומלאכת הכנסתו", ולמה הקדימו לפני עונת המעשרות ולא המתין להביאו לפני השיעורים של גמר מלאכה והיה משמע כל הדין עונת המעשרות נשנה כאן כלפי הנך פירות שהגיע אח"כ לגמר מלאכה, ודו"ק.

דין קביעת שנת המעשר

תלוי בשליש בתבואה ובחנטה באילנות,

ושיטת הרמב"ם דגם באילנות תלוי בעונת המעשרות.

בדין שנת המעשר שתלוי בחנטה – ומתמה בשיטת הרמב"ם.

כאמור - דינא דמתניתין היינו דמיקרי אוכל ומחוייבין במעשרות לכשיגמרו מלאכתן, אבל לענין שנת המעשר לקבוע לאיזה שנה הפרי שייך הדין בזה מתחלק, דאף דבתבואה אזלינן בתר שלישי וכדיליף מקראי בר"ה [י"ג] וזה כפי השיעורים שנשנו כאן, אבל לגבי קביעת שנת המעשר באילנות אינו כן, והיינו דבדידהו לא אזלינן בתר עונת המעשרות אלא בתר חנטה וכדאיתא בראש השנה [ט"ו:].

ותמה רעק"א [כאן] על רש"י בר"ה [י"ב: ד"ה משתצמח ובד"ה והזיתים] ועל הרמב"ם [פ"א מעשר שני הלכה ב'] שכתבו ששיעורים דמתניתין נאמרו גם לענין שנת המעשר, וקשה טובא - דהא לענין שנת המעשר אזלינן בתר חנטה ואיך תולה הרמב"ם שנת המעשר בעונת המעשרות, הא תליא רק בחנטה, והרמב"ם לא הביא דין זה דאזלינן בתר חנטה רק בדרך שלילות [שם בהלכה ג'] והחרובין אעפ"י שחנטו - דמשמע דבשאר אילנות אזלינן בתר חנטה – וסיים בזה "וה' יאיר עיני".

והנה שיעור חנטה היינו משעה שהפרח נופל וכמש"כ רש"י [במדבר י"ז כ"ג], ושיעור זה קודמת לשיעורים דעונת המעשרות הנאמרו במתניתין, מיהו יש שיטות אחרים בדין חנטה, ע' דרך אמונה בביאור ההלכה [פ"א מהל' מעשר שני ה"ב ד"ה ובקטניות]

ועיין במהר"י קורקוס [ריש פ"א דמעשרות] שכ' דשיעורא דעונת מעשרות דמתניתין הם נקראים "חנטה" לדעת הרמב"ם ורש"י, וע"ש שהוכיח ששיעורים דמתניתין ראויין ליקרא חנטה, וע' בדברי הר"ש סיריליאן [פ"ה שביעית ה"א] שהציע שחנטה היינו מלשון 'בישום' כמו ויחנטו הרופאים, והיינו שנותנין שמן טוב ובשמים בגוף, ודכוותיה בפירות.

דרכו של המקד"ד לבאר מאי שנא ערלה וביכורים דמודה הרמב"ם לראשונים דאזלינן בתר חנטה.

במקד"ד [ריש סימן ס'] ביאר את שיטת הרמב"ם – והקדים כך: מצאנו סתירה ברמב"ם אי באילנות אזיל בתר עונת המעשרות או בתר חנטה, דמצד אחד הביא שהרמב"ם כתב שחנטה היינו עונת המעשרות בב' מקומות, א' בריש הלכות מעש"ש לגבי קביעת השנים בהלכות מעשרות, ב' הלכות שמיטה [פ"ד ה"ט] לגבי שביעית, ומאידך, בעוד ב' מקומות מצאנו איפכא דאזיל בתר חנטה ממש, א' לגבי ערלה דייק ברמב"ם [מעש"ש פ"ט הלכה י'] דמודה הרמב"ם לרש"י ותוס' דאזלינן בתר חנטה – עיי"ש היטב, ב' בהלכות ביכורים [פ"ב ה"ז] תלה הדין של קביעת השנים בחנטה.

ומתחילה הביא את דברי המהר"י קורקוס [ריש הל' מעש"ש] שהסברא כהרמב"ם "דכיון דנתחייבו במעשר בשלישית למה יעשרו מעשר שנה שניה, ודאי דראוי ללכת אחר עונת המעשרות לענין סדר השנים" – וביאור סברתו – שצריך לילך למעשר בתר שעת החלות של דין מעשר, ולא חיילא תרו"מ לפני עונת המעשרות.

ולפי"ז ה"ה דנימא כן לגבי שביעית, דאף חלות דיני שביעית על הפירות הוא גם כן בשעת עונת המעשרות, וראיה לזה מהא דאמרינן להלן [פ"ה מ"ג] לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות, ולא בשביעית למי שחשוד על השביעית ע"ש, ומה תלוי שביעית בעונת המעשרות, ובפירוש המשנה כתב שם הרמב"ם – וכן אמרו [שביעית פ"ד מ"ט] ושאר כל פירות האילן כעונתם למעשרות כן עונתם לשביעית, והיינו דחלות קדושת שביעית הוא בשעת עונת המעשרות, וכן הביא המלאכת שלמה שם דבשביעית אינו אסור אלא משבאו לעונת המעשרות ע"ש.

אולם העיר דלפי"ז קשה דלמה אסור בהפסד קודם לכן וכמפורש [שביעית פ"ד מ"י] מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית החרובין משישלשלו וכו', וביאר בזה דצריך לומר דלענין הפסד נידונין על שם סופן דמפסידן שלא יבואו לעונת המעשרות וזה אסור בשביעית, דהא הפגין כשהם עתה אינו מפסיד במה שקוצצן רק שגורם שלא יגדלו עוד וזה גם כן אסור, וע"ז חל האיסור תכף כשנעשו פרי, אבל קדושת שביעית אין להם אלא משבאו לעונת המעשרות.

ובזה יישב טעמא דערלה למה התם מודה הרמב"ם דאזלינן בתר חנטה, והוא משום דלא שייך עונת המעשרות לענין ערלה ורבעי דדין ערלה חל אף על הפגים וכדאמרינן בערלה [פ"א מ"ז] דהמעמיד בשרף הפגים אסור, וכן רבעי כדאמרינן בירושלמי [שלהי פ"א דערלה] דפגין של רבעי טעונין קבורה, וזה שכתב הרמב"ם "דכל מה שיוציא האילן בתוך הזמן הרי הוא ערלה", וזה משום 'דיציאה' זהו שיעור של פרי באילנות, כדאמרינן בפסחים [נ"ב:] בפלוגתא דר"י ורבנן אי סמדר הוי פרי, דמודים חכמים לר"י בשאר אילנות, ומייתנין שם ברייתא דשאר אילנות משיוציאו חשוב פרי ע"ש, ולערלה אזלינן בסדר השנים כשנעשין פרי דאז הוא חלות איסור ערלה.

ובזה יישב נמי טעמא דביכורים, משום דלהפרשת בכורים לא בעינן עונת המעשרות וראוין משעת חנטה כדאמרינן בירושלמי בכורים [פ"ג ה"א] הבאתי ראשית פרי האדמה, בשעת הבאה פרי הא בשעת הפרשה אפילו בוסר אפילו פגין ע"ש, ועיין בהערה ⁵ מה שהוסיף בזה עוד.

⁵ דהנה, "כתב הרמב"ם ז"ל [פ"ב מהל' בכורים ה"ט] המוכר שדהו לעכו"ם וחזר ולקחה ממנו הרי זה מביא ממנה בכורים מן התורה שאינה נפקעת מן המצוה בקנין העכו"ם, וכתב ע"ז הראב"ד ז"ל – אעפ"י שבכרו ברשות העכו"ם

תוספת דברים בכל הנ"ל, ובדברי הגרא"ל מאלין בזה.

וע"ע בחידושי הגרא"ל מאלין [ח"א סימן ט"ז] שג"כ הביא כמה סתירות ברמב"ם בנידון זה, וביאר קרוב לדרך הנ"ל והיינו שגם הרמב"ם מודה שעיקר המחייב היינו חנטה, אלא שיש תנאי דלא חיילא החיוב עד שלא יגיע לעונת המעשרות, ועיי"ש הנפ"מ בזה, ובמה שיישב בזה כמה קושיות נוספות ברמב"ם, ושניהם יישבו בזה את הרמב"ם לגבי אתרוג דאזיל בתר חנטה, והרמב"ם לגבי חרובין דנמי אזיל בתר חנטה, ועיי"ש היטב.

ביאור סברת הרמב"ם בלקיטה – ולשיטתו בחנטה.

עפ"י כל הנ"ל הוסיף במקד"ד [להלן שם עמוד 448] דבזה יבואר פלוגתא נוספת בראשונים: דהנה, קביעת סדר השנים לגבי ירקות תלויה בלקיטה – ונחלקו הראשונים האם לקיטה היינו לקיטה ממש או ראוי ללקיטה, דשיטת התוס' בר"ה [י"ג: / י"ד:] דראוי ללקיטה בגמר פרי סגי לן וכן שיטת הר"ש [פ"ט דשביעית מ"א], וכתב החזו"א [סימן ז' ס"ק ט"ז וסימן כ"ז ס"ק ז'] דדווקא כשאין משיבין עוד, ויש להעיר על הכרעת החזו"א בזה מלשון הר"ש [שם] שכתב דאזלינן בתר 'רוב גידול' – וע"ע בתוס' קידושין [ג'].
אולם הרמב"ם [מעש"ש ונט"ר פ"א ה"ד] חולק וסבר דתלוי בלקיטה ממש, אא"כ ייבשו הן ועוקציהן באופן שאין חיבורן חיבור – עיין בזה בחזו"א [שביעית סימן ז' ס"ק ה' וסימן כ"ז ס"ק ז'], וע"ע בשער המלך [מעש"ש ונט"ר פ"א ה"ה] בשיטת הרמב"ם, ודעת הרשב"א [ר"ה י"ב:] וריטב"א וחיידושי הר"ן [שם י"ד:] כשיטת התוס' בזה, ועיין עוד ברז"ה ובהשגות הראב"ד עליו [ר"ה שם] דג"כ נחלקו בפלוגתא זו.

וכתב המקד"ד דעל פי מה שנתבאר בשיטת הרמב"ם בדין חנטה ועונת המעשרות בפירות – בזה מובן נמי סברת הרמב"ם בלקיטה למה בעינן לקיטה ממש.
והיינו דמצד אחד מבואר במהר"י קורקוס דהוי סברא דאזלינן בסדר השנים בתר חלות דיני מעשרות, ויש לומר שזה גם הגדר בירק בתר לקיטה, דלפי הרמב"ם אזלינן בתר לקיטה ממש ולא בתר גמר פרי, שהוא גם כן משום דהוי 'גבול' לענין מעשרות, והיינו דקודם לקיטה אינה ראויה למעשרות וכן לדיני שביעית, וכשמגיעים לעונת המעשרות הם ראויים למעשרות ולשביעית אם יתלשו, אבל ראוי 'ממש' למעשר ולשביעית הוא כשיתלשו בפועל, ומש"ה הוי לקיטה גם כן 'גבול' למעשרות ולשביעית.

והיינו שיש דברים שהולכין בהם בתר 'גבול' של עונת המעשרות, ויש אחר 'גבול' של לקיטה, ובפירות האילן אזלינן בתר גבול של עונת המעשרות, אך הצד השווה שביניהם הוא שכל הגבולות הם חלות של הדינים.

ונראה להוסיף דדברי המקד"ד מתבארים טפי עפ"י הערת הטורי אבן [ר"ה י"ד] – שהוכיח דמסברא ראוי לילך אחר לקיטה דאל"כ ליכא מקור דירקות בתר לקיטה דכל הדרשה היא דלא דמי ירקות לגורן ויקב דקרא ואין זמן מעשרות בשליש כמו תבואה ויקב, אולם סו"ס היכן מרומז דזמן מעשרות של ירקות הוא בתר לקיטה, והוכיח דמוכרח דעיקר הסברא היא לקיטה, אלא דילפינן מהפסוק שהשיעור בשליש, וכיון שנתמעטו ירקות שוב הדרא דינם לעיקר הסברא.
ולפי הנ"ל א"ש – שעיקר הסברא היינו בזמן חיובם, והיינו בלקיטה שזה זמן חיובם בפועל והוא ה'גבול' הפשוט למעשרות, אולם למדנו מהפסוק שגם הזמן 'בכח' שפיר חשיבא כגבול למעשרות, ודו"ק.

ביאור סברת הראשונים דאזלי בתר חנטה בפרי ובשליש בתבואה – ודברי הריטב"א בזה, שגם חנטה היינו עונת המעשרות 'בכח'.

עפ"י כל הנ"ל יש לעיין דמה סברת התוס' והראשונים דאזלי בתר חנטה ממש.

ע"ש, היינו דביכור לבכורים הוי כמו הבאת שליש ביד עכו"ם למעשרות, דאם היה קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מקדושתה הבאת שליש ביד עכו"ם פוטר ממעשר, וה"נ ביכור ביד עכו"ם, רק דאינה נפקעת בקנין עכו"ם ומש"ה חייבת, וביכור הוא שיעור של פגים וכדאמרין רפ"ג דבכורים כיצד מפרישים את הבכורים יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה אשכול שביכר כו', ואמרין עלה בירושלמי משום דכתיב הנה הבאתי כו' בשעת הפרשה אפילו בוסר אפילו פגין, ואף דלענין פטור עכו"ם לכל השיטות אזלינן אף באילנות רק אחר הבאת שליש שהוא עונת המעשרות ולא אחר חנטה, לבכורים שיעור של פגין הוא כהבאת שליש למעשרות לכ"ד עכ"ל.

והביא המקד"ד [להלן שם סוף עמוד 448] מהריטב"א בר"ה [י"ב:] שביאר למה אזלינן באילן בתר חנטה ובתבואה אחר שליש שהיא עונת המעשרות, והטעם בזה - דהאילן כשהגיע לחנטה כבר קבל כל יניקתו הצריכה להביא הפרי לכלל שלמות, אעפ"י שהפרי עצמו לא קבל שלמות להיות גמר פרי לענין עונת המעשרות מעתה יש לו שלמות גמר פרי בכח ע"ש.

וביאר המקד"ד שסברתו כך - דהיינו דחנטה היא גם כן משום עונת המעשרות, רק דהוי עונת המעשרות 'בכח', והיינו שיש 'דרגות' בחיוב המעשרות, שהרי גם אי אזלינן בתר עונת המעשרות ממש - סו"ס זה גם כן רק חיוב מעשרות 'בכח', שהרי כל זמן שלא נתלשו לא שייך עדיין בהם חיוב מעשרות 'בפועל', רק חשוב יותר בפועל מחנטה דאינו מחוסר רק תלישה, ושעת לקיטה הוא חיוב מעשר 'בפועל' ממש שכבר הוא ראוי למעשרות, נמצא שכל אלו הגבולים שהלכו בהם בסדר השנים הם 'גבולים' בחלות חיוב מעשרות, ודו"ק.

דן בעיקר הגדר שיעונת המעשרות היא הזמן של קביעת השנים.

והנה - בעיקר דין זה שקביעות שנים תלוי בעונת המעשרות לרש"י ולרמב"ם יש לחקור כמה צדדים:

א] אי קביעות שנים תלוי בחיוב מעשרות שחל בעונת מעשרות, דהיינו שזו סיבה לקביעות השנים, [היינו לשיטת הרמב"ם שפירות האילן חייבין בתרו"מ מה"ת].

ב] אולי עונת המעשרות הוי סימן שכבר נתגדל הפרי למידה מסויימת וכשם שזה הגידול לגבי החיוב מעשרות כמו כן הרי זה הגידול לגבי קביעות השנים.

ג] יתכן לומר שאינם תלויין זה בזה כלל אלא שבמקרה יש להם שיעור אחד, ועיין בכל זה במשנת ר' אהרן [זרעים סי' כ"ב] שהאריך בכל הנ"ל.

בגדר הדין 'אוכל' בעונת המעשרות,

ובתנאי של ראוי להצמיח,

ובפלוגתת ת"ק ור"ש באתרוגים.

חידוש בגדר הדין 'אוכל' של עונת המעשרות לגבי חיובא דתרומת ומעשרות וחלוק משאר דיני 'אוכל' שבכל התורה כולה, ובגדר התנאי של ראוי להצמיח.

יש חידוש גדול בעיקר השיעור של פרי ואוכל כלפי עונת המעשרות, וכבר עמדו בזה במקד"ד ובחזו"א, דהנה, עיין במקד"ד [סימן נ"ה סוס"ק ד'] שכתב דהכא בתרו"מ ע"כ בעינן 'אוכל גמור' ו'אוכל חשוב' ולא סגי בתורת פרי ואוכל שמצאנו בכל התורה, שהרי תבואה קודם שליש חייבים בחלה וע"כ שהוא אוכל, והכא השיעור של תבואה הוא שליש, והוסיף בזה החזו"א [מעשרות סימן א' ס"ק ג'] דה"ה דלענין חמץ מיקרי נמי לחם, וכן נמי לגבי עירוב וניקחין בכסף מעש"ש ומטמא בטומאת אוכלין.

וע"ד זה חילק החזו"א עוד גם בשאר פירות, דהנה, בפירות יש ג' זמנים, סמדר בוסר ועונת המעשרות, ובכל האילנות כו"ע מודי להא דכבר מסמדר ואילך חשיב כפרי לגבי ערלה ורבעי וקציצה בשביעית, אף דלגבי מעשרות ליכא טבל ותרומה עד עונת המעשרות, ולגבי טומאת אוכלין מצאנו דנחלקו תנאי כבר בבוסר אי מיקרי אוכל או לא, ועיי"ש עוד כלפי גפן וחרובין וזיתים שיעורים אחרים ומחלוקות אחרות, אבל כו"ע מודי דלפני עונת המעשרות חיילו דינים של ערלה ורבעי וקציצה בשביעית, ורק תרו"מ חיילו בעונת המעשרות.

וביאר בזה המקד"ד והחזו"א דלעיל הבאנו שהרמב"ם הוסיף שיש עוד דרשה בכל הפירות שיהיה ראוי להצמיח, וע"כ דמהך דרשה למדנו דלא סגי באוכל סתם אלא באוכל גמור ו'חשוב', וזהו שיעורא דעונת המעשרות, והיינו שהאפשרות של ראוי להזריע ולהצמיח היא ראייה של חשיבות יתירה בדין פרי ובדין אוכל שבו לגבי הפרשת תרו"מ.

והוסיף החזו"א שאינו אלא תנאי בעלמא ואינו דין בפני עצמו שיהיה ראוי להצמיח, דמלפפונים קישואים ודלועין שגם בקטנם ראויים לאכילה ולכן אצלם עונת המעשרות היא מיד בתחילת גידולן ולא בשליש, וכמבואר במשנה, אף דמוכרח בסוגי' בסוכה דאינם ראויים להצמיח עוד ואעפ"כ מחוייבים כבר במעשרות, וע"כ דקים להו לחזו"ל דבהנך ירקות האפשרות להצמיח לא

מוסיף להם בחשיבות הפרי כלל ורק משאירים אותם באדמה לגדול עוד כדי שיתרבה בזה שיעורו של גוף הפרי, אבל אין שום תוספת בחשיבותו, ולכן לא נאמר בזה ילפוטא דראוי להצמיח, ודו"ק.

בירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, חדא מלשון 'תבואה ופרי' וחדא מלשון 'זרעך'.

ובירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, אוכל וראוי להצמיח – והיינו שיש דרשה 'מפרי העץ' בסוף ויקרא שמשם ילפינו עיקר דינא וגדר דאוכל וראוי לאכילה בעונת המעשרות, וכן בפרשת ראה 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך' דנמי ילפינו שתבואה היינו בראוי לאכילה, והדרשות הללו הביאם הירושלמי בהלכה א', ועוד דרשה בירושלמי הלכה ג' 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך' וכאן דרשו לשון 'זרעך' דבעינן ראוי לזריעה וזה בשיעור שלישי, ועיין בחידושי סוגיות [סימן א' ענף א'] שנתבאר שהרמב"ם למד שדרשה זו היא הלכה ותנאי בדרשות הראשונות, ואינה הלכה בפני עצמה.

הרי לנו שבירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, חדא מלשון 'תבואה' ולשון 'פרי' וחדא מלשון 'זרעך'.

יסוד פלוגתת ר"ש ורבנן באתרוגין.

ובזה מבואר פלוגתת ר"ש ורבנן [משנה ד'] דלפי ר"ש אתרוגין פטורים בקוטנם ולפי רבנן חייבים, והביאור כדהביאו הר"ש והרא"ש מהסוגי' סוכה [ל"ו] דסו"ס אין בו שיעור של ראוי להצמיח, ולהכי חולק ר"ש גם בתפוחין בקטני קטנים דגם בהם ליכא שיעור של ראוי להצמיח, והיינו דשורש פלוגתתם היא האם הדרשה של עשר תעשר את כל תבואת זרעך שדרשו לשון זרעך דבעינן ראוי לזריעה וזה בשיעור שלישי, האם הוי תנאי בעלמא בעיקר הדרשה של אוכל ופרי, או שהוא דין שני ודין בפני עצמו, והנפ"מ יהיה בהנך דאיכא בהו חשיבות גמורה כבר בקוטנם גם בלי הראוי להצמיח דבהנך ליכא דרשה, וזו שיטת חכמים, אבל לר"ש אינו תנאי אלא שזה דרשה בפני עצמה ודין בפני עצמו דתרתני בעינן, דנאמר תנאה דראוי להצמיח כהלכה בפני עצמה בלי שייכות לדין אוכל ושני דינים נפרדים נינהו, ולכן תמיד בעינן ראוי להצמיח, ודו"ק.

מחדש דמתחלקים הנך תרי דינים של אוכל במעשרות

והנה – עיין בחידושי סוגיות [סימן א' ענף ב'] שמבואר שלפי הרמב"ם יש ב' דרשות והרמב"ם חילקם לתרתני וביארנו שם שהם שני דינים ממש ומתחלקים זה מזה – ויש גם אופנים שבהם סגי בדין אוכל בלי התוספת תנאי של ראוי להצמיח, ודו"ק.

חיבור למעשרות

אופנים שונים של חיבור למעשרות.

למדנו בירושלמי [פרק א' משנה ב'] שיש דין חיבור למעשרות – היינו שזה פשוט דלא בעינן עונת המעשרות בכל חלק וחלק שמתחייב במעשרות, ונאמר בירושלמי שרימון שניקרה בו אפי' פרידה אחת כולה 'חיבור למעשר', וגם אשכול שבישל בו אפילו גרגר יחידי כולו 'חיבור למעשרות', עוד נאמר שם שמתחייב חלק גדול מהכרם במעשרות ולא בעינן שכל גפן וגפניגעי לעונת המעשרות, אלא שדנו בזה כמה מהכרם או מהגפן נתחייב ע"י פרי או אשכול אחד.

וז"ל: "אמר ר' חנינא פשטו הוא לן כל אותה הגפן, כל אותן המין, חזרו ופשטו לו כל אותה הרוח, רבי יוסי בי רבי בון אומר כל אותו הכרם, היה כרם קטן ועשאו גדול, גדול ועשאו קטן, אחד ועשאו שנים שנים ועשאו אחד" – וביאר הגר"א "קטן ועשאו גדול גדול ועשאו קטן", היינו שקנה או מכר חלק מהכרם שמחובר אליו, ובזה הוא הגדיל והקטין את הכרם, והגר"א לא פירש "אחד ועשאו שנים שנים ועשאו אחד", ועיין ר"ש סיריליאו שפירש ש"קטן ועשאו גדול גדול" וגם "אחד ועשאו שנים" מיירי בגוונא אחד שהיה ביניהם מחיצה והוריד את המחיצה וכן איפכא בבנה מחיצה ביניהם שבה נהיה לשנים והכרם נהיה קטן.

דברי הגר"א בביאור שיטת הרמב"ם.

ועיין רמב"ם [פ"ב סוף ה"ה] שהביא הלכה זו ונקט דכל הרוח מתחייב, ולא הוסיף שכל הכרם נתחייב, והיינו דפסק כר' חנינא ולא כרבי יוסי בי רבי בון, וכבר העיר בזה הגר"א בשו"ע [סימן של"א ס"ק קכ"ט] שתמיד שיטתו לפסוק כמ"ד השני, וצידד דיתכן שהשו"ע למד שכל השו"ט על נתקטן ונתגדל היא קושי' על רבי יוסי בי רבי בון ולכן הוא פסק כר' חנינא, ודבריו צ"ע, שהרי גם ברוח אחד ובגפן אחד יש לדון במוכר חלק מהגפן וחלק מהרוח ולמה זה קושי' על רבי יוסי בי רבי בון יותר מר' חנינא, ואין זה סיבה לפסוק כר' חנינא, וצ"ע.

ונראה שהגר"א למד שיש ביניהם מחלוקת יסודית, שיש לחקור האם הדין הזה הוא דין שבנוי על המציאות ונחלקו בזה במציאות שכמה יכול בישול של חלק אחד להיות סימן שנתבשל בכל הכרם או בכל הגפן וכו', או שזו הלכה בעלמא בהלכות מעשרות, אכן כפשוטו יש בזה קצת סתירה, דמצד אחד עיין ברדב"ז שכתב דאי חלק מהרוח נתבשל אז יש סימן שכל הרוח קרוב להתבשל, ומבואר שיש כאן סברא שבנויה על המציאות, ומאידך, בלשון הירושלמי מבואר שזה "חיבור למעשרות", ומשמע שנאמרה בזה הלכה.

ונראה שבזה נחלקו רבי יוסי בי רבי בון ור' חנינא, דפשוט דסברה זו לא שייכא בחילק את הכרם לשנים ע"י מחיצה וכן במכר או קנה שכל זה לא סימן לבישול של הצד השני שנמכר או שיש בינו מחיצה, ועל כל כרחך שזה דין בעלמא של 'חיבור למעשרות' וכלשון הירושלמי, וזה לא שייך למציאות של בישול ולמציאות של קרוב לבישול, וע"כ שכל הדיון על כרם שנמכר או שעשו בו מחיצה תלוי אך ורק ב'דין' האם יש כאן הלכה של 'חיבור למעשרות' או לא.

ומעתה יש לומר עוד שהגר"א למד שזו גם פלוגתתם ברוח אחד וכרם שלם, שיש לומר שכל הגפנים בכרם שלם לא שייכי אהדדי מבחינה מציאותית של קרוב לבישול, ורק ברוח אחד שייכי אהדדי במציאות של קרוב לבישול וכסברת הרדב"ז, וסברת ר' חנינא היא ע"ד הרדב"ז, ורבי יוסי בי רבי בון שסובר שכל הכרם חייב למד שיש כאן דין חיבור למעשרות, ולכן רק לדידיה הקשו דלפי"ז יתחדש דין מחודש מאד, דבמכר וקנה והקטין והגדיל יתחייב ויפטר, ולכן הרמב"ם פסק כר' חנינא שסובר שרק אותו הרוח חייב, ולכן לא הביא את כל הספיקות, דלדידיה כוונת הירושלמי היא לדחות את ר' יוסי בי רבי בון דע"כ דליכא דין והלכה בעלמא.

והן הן דברי הרדב"ז שכתב דאי חלק מהרוח נתבשל אז יש סימן שכל הרוח קרוב להתבשל, דזו סברת הרמב"ם לפסוק כר' חנינא, ולא לפסוק כרבי יוסי בי רבי בון, ודו"ק.

במה שיש להעיר בעיקר חידוש זה של חיבור למעשרות.

אולם אכתי נראה שיש כאן תוספת דברים בכל הנ"ל, שיש כמה תמיהות וקושיות בעיקר המהלך בירושלמי - ובעיקר יש לתמוה, דלמה רק במעשרות מצאנו דין כזה, הרי למה לא מצאנו דין כזה גם כלפי השיעור פרי בקציצת פירות שביעית וכן כלפי החלות איסור ערלה וכלפי טומאת אוכלים שכשהגיע חלקו לשיעור אוכל אז כולו מטמא וכולו בכלל ערלה, וצ"ע - וכל זה נתבאר להלן חידושי סוגיות [סימן א' ענף ג'].

משנה ה

[ח] איזחו גרנן למעשרות חקשואים וחלועים משיפקסו ואם אינו מפקס משיעמיד ערימא אבטיח משישלך ואם אינו משלך עד שיעשה מוקצה ירק חנאגד משיאגד אם אינו אוגד עד שימלא את הכלי ואם אינו ממלא את הכלי עד שילקט כל צרכו כלכלה עד שיחפה ואם אינו מחפה עד שימלא את הכלי ואם אינו ממלא את הכלי עד שילקט כל צרכו בד"א במזליך לשוק אבל במזליך לביתו אוכל מהם עראי עד שחזא מגיע לביתו:

רע"ב משנה ה

איזחו גרנן למעשרות - אימתי חוקבעו הפירות למעשר ואסור לאכול מהן עראי, כמו חתבואה בגורן. שאף על פי שהגיעו הפירות לעונת המעשרות עדיין מותר לאכול מהן עראי עד שיחא גרנן למעשרות:

משיפקסו - משינטל פיקס שלחם וחזא שער הצומח בהן כשיחן קטנים וכשנתבשלו כל צרכן נושר:

משיעמיד ערימא - שיעשה מהן כרי:

משישלך - שילוק לאבטיח כמו פיקוס לדלועים:

מוקצה – לפי שאין עושים ערימה מן האבטיחים אלא שוטחים אותם, ומקום ששוטחים בו הפירות קרוי מוקצה:
 ירק הנאגד – שדרכו למכרו אגודות:
 ואם אינו ממלא את הכלי – כגון שרוצה למלאות שנים או שלשה כלים, אוכל מכל אחד עראי עד שימלא את האחרון:
 כלכלה – המלקט ירק לתוך הכלכלה דחיינו סל:
 משיחפה – את חירק בחוצין או בעלין שדרכן לכסות בו:
 בד"א – שזחזח גרנן למעשרות:
 במוליך לשוק – למכור, דלאו בדעתו הדבר תלוי שמא ימצא לקוחות ויחיו הפירות טבולים שהמקח קובע למעשר:
 אבל במוליך לביתו אוכל עראי עד שמגיע לביתו – בדעתו תלוי הדבר ולא יחיו הפירות טבולים עד שיגיע לביתו, שהטבל אינו חייב במעשר עד שיראה פני הבית, דכתיב (דברים כו) בערתי הקדש מן הבית:

ציונים והערות משנה ה'

בדין ראיית פני הבית.

עיקר דינא דמתני' – דין גורן למעשרות.

המשנה מתעסקת בג' דינים, א' גורן למעשרות שזה גמר מלאכה, ב' גם הדין ראיית פני הבית מוזכר הכא, ג' הראשונים דיברו על קביעות של מקח, והיינו בדין 'מוליך לשוק' – והיינו למכור, והפירות טבולים בזה משום 'שהמקח קובע למעשר' [לשון הרע"ב], ודו"ק.
 כאמור – עיקר דינא דמתני' – היינו דין גורן למעשרות, ובה מתעסקות המשניות עד סוף הפרק – והיינו שזה הזמן שכבר אסור לאכול את הפירות עראי, והיינו דאף שהגיעו הפירות לעונת המעשרות עדיין מותר לאכול מהן עראי עד שיהא גרנן למעשרות – ולהלן בציונים והערות [משנה ו'] יבואר ענין זה של עונת המעשרות – וכאן נדון בסיפא של המשנה ששם מוזכר הדין של ראיית פני הבית, ובדין של מקח קובע.

פלוגתת התירוצים בגמרא [ב"מ פ"ח] ופלוגתת הראשונים אי תמיד בעינן ראיית פני הבית גם כשיש גמר מלאכה.

יעויין בב"מ [סוף פ"ז]: "אמר רבי ינאי: אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית, שנאמר בערתי הקדש מן הבית, ורבי יוחנן אמר אפילו חצר קובעת, שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו".
 והקשו שם שהרי לאחר מירוח וגמר מלאכה כבר אסור באכילת ארעי מה"ת, ותירצו בזה ב' תירוצים:

א' דתמיד בעינן ראיית פני הבית ואף דאיכא גמר מלאכה וגורן אכן אינם קובעים אלא לאחר ראיית פני הבית.

ב' באמת לא בעינן ראיית פני הבית בכל האופנים, דבאופנים שיש גורן וגמר מלאכה לא בעינן ראיית פני הבית, ודווקא בהנך פירות דלאו בני גורן נינהו וכגון זיתים וענבים, בהנך נאמר דין ראיית פני הבית והיינו דראיית פני הבית באה כתחליף לגורן ולדין גמר מלאכה.

ונחלקו הרמב"ם והראב"ד [מעשר פ"ג הלכה ב' ופרק ד' הלכה א'] אי קיי"ל כתירוצי קמא או בתרא, דלדעת הרמב"ם כל המינים בעי ראיית פני הבית וכתירוצי קמא והראב"ד ס"ל כתירוצי בתרא דרק אלו דלאו בני גורן בעי ראיית פני הבית.

ולתירוצי קמא וכן לדעת הרמב"ם צריכים להבין דאכתי קשה דלענין מה נאמר דין גמר מלאכה, הרי אי תמיד בעינן ראיית פני הבית אז מה אהני לן כלל הדין גמר מלאכה, ומצאנו דנחלקו בזה הראשונים.

סיכום החידושים בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה וב' דרכים בזה, ושורש פלוגתת הראשונים.

דיעויין בחידושי סוגיות [סימן ג'] שהארכנו בזה – והבאנו ב' דרכים בזה, דרכו של המקד"ד ודרכו של הגר"ז – והבאנו כמה ראיות לעיקר יסוד דבריהם – ובתוך הדברים הבאנו ה' נפ"מ ברמב"ם בין גמר מלאכה וראיית פני הבית.

א] בגמר מלאכה חיילא איסור אכילת קבע בבהמה אף דארעי דאדם מותר עד ראיית פני הבית, ודלא ככל הראשונים שהדין של קבע דבהמה תלוי בדין ארעי של אדם ותרווייהו בראיית פני הבית.

ב] הדין של מעש"ר שקדמו בשבילים תלוי בגמר מלאכה ודלא כשיטת התוס' דתלוי בראיית פני הבית.

ג] בגמר מלאכה חיילא פטור הפקר אף בלי ראיית פני הבית, ולראשונים היה נראה דרך בראיית פני הבית פוטרם.

ד] בשינה הסדר ועביד ראיית פני הבית לפני גמר מלאכה סובר הרמב"ם דלא אכפת לן בזה, כיון שראיית פני הבית אינו ענין לגמר מלאכה ודין בפני עצמו הוא ומה אכפת לן מתי נתקיים דין זה – ולראשונים תלוי ברגילות.

ה] הדין שרק תורמין מהגמור על הגמור לא שייך לדין ראיית פני הבית רק לדין גמר מלאכה, ומטעם הנ"ל.

והביאור בה' דינים הללו הוא שהדין ראיית פני הבית נצרך לאיסור אכילת טבל ארעי של אדם ואין לו שייכות למחייבים של הפרשה, והחיוב הפרשה הושלם בגמר מלאכה, ולכן חיילא איסור אכילת קבע דבהמה בגמר מלאכה וגם הדין פטור תרומה במעש"ר שהקדימו בשבילים מסתיים בגמר מלאכה ששני הדינים הללו תלויים בחיוב הפרשה, וגם הפטור הפקר הוא רק עד גמר מלאכה ולכן לא אכפת לן בראיית פני הבית לפני גמר מלאכה ולכן הדין שרק תורמין מהגמור על הגמור לא שייך לדין ראיית פני הבית.

ולזה מובן למה הדין איסור אכילת טבל צריך ראיית פני הבית, או בגלל שכך דינו של חלות איסור מאכלות אסורות של טבל דרך חיילא בראיית פני הבית [לפי דרכו של הגר"ז] או דאיסור אכילה זו צריך קבע וראיית פני הבית הוא מצב של קבע [לפי דרכו של המקד"ד] ולכן מובן למה האיסור אכילת ארעי של אדם רק הושלם בראיית פני הבית.

והראשונים תולים את הכל בראיית פני הבית כיון שהם למדו שהראיית פני הבית הוא הוא גוף המחייב - דלשתייהו, הראיית פני הבית היא היא הגמר מלאכה, וע"כ שאיסור אכילת טבל אין לו תנאים והלכות ותלוי אך ורק בחיוב הפרשה, ודו"ק.

דחייה.

אולם עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ג'] שהוכחנו מכמה דוכתי דא"א ללמוד כן ברמב"ם ומוכרח דראיית פני הבית מדיני גמר מלאכה הוא והוא חלק מהמחייב של גמר מלאכה, עיי"ש בארוכה.

סוגי' דב"מ [פ"ת] לגבי דינא דר' ינאי - ודין ראיית פני הבית שמוזכר במשניות.

בעיקר הסוגי' הקשה החזו"א [סימן ג' מעשרות ס"ק י'] - דמה שצריך ראיית פני הבית אין זה חידושא דר' ינאי - הלא תנן הכא במשנה "בד"א כשמוליך לשוק אבל במוליך לביתו אוכל מהן עראי עד שהוא מגיע לביתו" - ועיקר הדין ראיית פני הבית מבואר נמי להלן [ריש פרק ב' משניות א' ב' וג'], וכן שאר השש קובעים - [בית, חצר, מקח, אש, מלח, תרומה, ושבת] מוזכרים בכמה משניות.

ובחזו"א [שם] כתב שיש ב' תירוצים לקושי' זו - ותלוי בב' התירוצים בסוגי' [שם]:

א] לפי התי' הראשון בגמ' שאף במידי שיש לו גורן בשדה אינו חייב עד שיראה פני הבית - א"כ זה גופא החידוש דר' ינאי שאפי' במידי דגורן צריך ראיית פני הבית.

ב] ללישנא בתרא שם דס"ל שדבר שיש לו גורן בשדה ל"צ ראיית פני הבית - אז ר' ינאי בא לאפוקי 'חצר' ושאר כל השש קובעים, ואשמעינן שרק בית קובע מה"ת אבל לא שאר מילי.

ובעיקר האי קושי' – עיין במשנת ר' אהרן [זרעים סימן י"ג] שהקדים שיש לחקור בעיקר דין ראיית פני הבית – אם הוי בגדר גמר מלאכה בפירות והוי כמו המשך לגמר הנעשה ע"י המירות, או דלמא גמר מלאכה נגמר משעת המירות – והדין ראיית פני הבית הוי דין בעלמא, והארכנו בזה בחידושי סוגיות [סימן ג'].

ודרכו של המשנת ר' אהרן [שם ס"ק ז'] הוא דבדאי בעינן ראיית פני הבית שע"ז תהיה גמר מלאכה, מיהו חידושא דר' ינאי הוא שצריך ראיית פני הבית גם מטעם גזה"כ והוא דין בעלמא, נמצא דתרת דינים איתנהו בראיית פני הבית א' מטעם גמר מלאכה וא' מטעם גזה"כ – ועיין להלן מה שיבואר על פי זה בביאור שיטת הרא"ש במשנה.

קושי' הראשונים שהמשנה סותרת לסוגי' בב"מ [פ"ח:]

יש קושי' נוספת מהך סוגי' – הרי בסוגי' הקשו ממשנה זו – "מתיב מר זוטרא [על דינא דר' ינאי] איזהו גרנן למעשרות בקישואים ובדלועים משיפקסו וכו' מאי לאו משיפקסו אפי' בשדה לא משיפקסו בבית", והיינו שבמשנה הכא איירי בפיקוס כזה שכבר נתקיים דינא דראיית פני הבית מצד ר' ינאי שהפיקוס היה בבית ולכן הפיקוס מחייב – והתירוץ בתרא חולק בזה גופא דכיון שיש גמר מלאכה של פיקוס – שוב לא בעינן ראיית פני הבית.

אולם לפי התירוץ הראשון דבעינן גם גורן של פיקוס וגם ראיית פני הבית – א"כ תמוה מהמשנה דהא קתני סיפא "בד"א כשמוליך לשוק אבל במוליך לביתו אוכל מהן עראי עד שהוא מגיע לביתו" – ותמה הר"ש – "אלמא מוליך לשוק מחייב בירק משיאגד בלי ראיית פני הבית", והיינו דמפורש מיניה וביה במשנה דקאי בלי ראיית פני הבית ואעפ"כ חייבים – וזה בהדי' דלא כהגמרא – ונאמרו בזה כמה תירוצים.

דרכו של הרא"ש ביישוב הקושי' ומבואר שיש ב' דינים של ראיית פני הבית – דרכו של המשנת ר"א.

והרא"ש תירץ על קושי' זו – וז"ל: "וי"ל דמיירי כשיש להם בית אצל השדה והלכך כשמוליך לשוק ראיית פני הבית שבשדה הוא גומרו והוטבל, אבל כשדעתו להוליך לעיר לא הוטבל עד שיראה פני הבית" – ודבריו צ"ב דאם בית שבשדה הוי בית – תהני גם כשמוליכו לביתו, ואם אינו בכלל בית לא תהני גם כשמוליכו לשוק, וצ"ע.

ובישוב הך קושי' תירץ במשנת ר' אהרן [שם ס"ק ט'] על פי מה שייסד שזה ודאי דבעינן ראיית פני הבית שע"ז תהיה גמר מלאכה, מיהו חידושא דר' ינאי הוא שצריך ראיית פני הבית גם מטעם גזה"כ והוא דין בעלמא, נמצא דתרי דינים איתנהו בראיית פני הבית א' מטעם גמר מלאכה וא' מטעם גזה"כ.

ולפי"ז כ' לבאר את דברי הרא"ש הנ"ל – שמה שאינו חייב עד שיכניסם לביתו היינו משום דהכנסה לבית הוא גם מצד קביעות דגמר מלאכה ולא שייך גמר אלא במביאן למקום שרוצה להניחם שם שזוהו מקום הקבוע להם, אבל במכניסם לבתים הקודמים אינם מועילים כלל, אבל כשרוצה למוכרם הלא יש כאן גמר מלאכה, ומה שצריך הכנסה לבית אין זה מטעם גמר מלאכה אלא מדינא דר' ינאי דראיית פני הבית הוא דין מיוחד ולא מטעם גמר מלאכה, ולזה מהני בית שאצל השדה דמצד הדין המיוחד של ראיית פני הבית מהני שפיר אף בית שאין דעתו להניחם שם, דמ"מ יש כאן ראיית פני הבית, אבל בדעתו להוליכם לביתו לא מהני בית זה כיון שעדיין בעינן הגמר מלאכה שהוא הבית שדעתו להניחם שם. וע"ע מש"כ בזה באבן האזל.

שיטת הר"ש במשנה.

בעיקר הקושי' ותירץ הר"ש "ולמאי דמסיק התם דלא אמרו אלא בזיתים ובענבים ניחא", והיינו דלפי התירוץ השני באמת לא קשה – ודו"ק, ועיין בחזו"א מעשרות [סי' ג' ס"ק י"ב ד"ה פ"א] מה שכתב בזה.

ועיין בתוס' אנשי שם שתמה – אטו האיך לא הביאו שם הוכחה זו בסוגי' לתירוץ השני – וזו הוכחה פשוטה מיניה וביה בהך משנה – וצ"ע גדול, ועיין מה שפירש מהלך אחר מהראשונים.

שיטת הר"ש במשנה לפי ביאורו של המקד"ד.

עכ"פ בעיקר דברי הר"ש – עיין במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ג' עמוד 393] שדייק מהכא דמתני' דחילק בין הולכה לשוק להולכה לבית, הרי מפורש במשנה דקאי בהנך דבני גורן ובהם איכא

קולא שלא מתחייבים עד הבית, אף בדדידהו לא בעינן ראיית פני הבית [לתירוץ בתרא], וממילא שיש לדייק בדבר שאין לו גורן וכגון זיתים וענבים בדדידהו צריך ראיית פני הבית לא מהני בהם הולכה לשוק לחייבו מיד, ורק בדבר שיש לו גורן דא"צ ראיית פני הבית מהני הולכה לשוק לחייבו מיד.

עוד דייק מדברי הר"ש דאף בדבר שא"צ ראיית פני הבית מכל מקום אם אין דעתו לשוק ודעתו להכניס לביתו - אף באלו צריך ראיית פני הבית, דהא קתני במתני' "בד"א במוליך לשוק אבל במוליך לבית אוכל עראי עד שיגיע לביתו" והרי לפי הר"ש מיירי בדבר שא"צ ראיית פני הבית - ואעפ"כ פטור עד ראיית פני הבית.

וביאר המקד"ד - שהטעם בשיטת הר"ש הוא דהיכא דאיכא גזיה"כ דצריך ראיית פני הבית - אז צריך דוקא ראיית פני הבית ואין חילוק בין אם דעתו להוליכו לבית ובין אין דעתו, אבל בהנך דבגורן תליא רחמנא - התם ליכא גזיה"כ של ראיית פני הבית, ומכל מקום ס"ל להר"ש דהנך שדעתו להוליכן לבית כל זמן שלא הכניסן לבית הוי כשאר חסרון מלאכה ואינו מתחייב עד שיכניסנו לבית.

דן בדין מכניס לבית במוץ - לדרכו של הר"ש.

עוד הוסיף בזה - דלפי הר"ש מתיישב מה שהקשה השטמ"ק בב"מ [שם] על הא דאמרינן דרך בזיתים וענבים בעינן ראיית פני הבית הא א"ר אושעיא מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כו' אלמא אף בתבואה בעינן ראיית פני הבית, ואמרינן בברכות [ל"א.]. דר' אושעיא הלכה פסוקה היא.

ותירץ דלפי הר"ש לא קשה, שכל שדעתו להכניס לבית בעינן ראיית פני הבית בכל דבר - אתי שפיר, אך עדיין יש לגמגם בזה כיון דמדינא בתבואה לא בעינן ראיית פני הבית ורק כיון שדעתו להכניסו לבית כ"ז שלא נתקיים מחשבתו אינו נקבע, מאי אכפת לן אם הכניסו במוץ הרי היה בדעתו להכניסה במוץ ונתקיים מחשבתו מי גרע מלא היה בדעתו כלל להכניסה לבית, וצ"ע.

דרך חדשה במשנה ד"במה דברים האמורים" קאי בסיפא - ונפ"מ בר"ש.

והנה בביאור הפשט במשנה יש להעיר דלכא"ל איכא כמה משניות של גמר מלאכה - המשנה כאן וכן המשניות בהמשך - והדין ראיית פני הבית מוליך לשוק קאי על כולם, וקשה דלמה לא הביאוהו בסוף - כן העיר במלאכת שלמה והביא שכבר פירש הרב ר' יהוסף בזה דמוכרח מזה דלא קאי על כל המשניות אלא דווקא על המקרה האחרון כאן והיינו בירק ובכלכלה - ולא קאי אפיקוס בקישואין ודלועין.

והחילוק כך - דבירק וכלכלה איירי בלי גמר מלאכה ומיקרי לאו בני גרון, ובדידהו איכא דין ראיית פני הבית, לא כן בפיקוס שהוא בר גרון, והיינו כפירוש בתרא בב"מ [שם].

והנה לעיל הבאנו את דביאורו של המקד"ד בשיטת הר"ש - וכל דבריו בנויים על זה שהר"ש למד שהדין של שוק ובית במשנה קאי על בני גרון, והיינו בפיקוס וכדומה - אולם עיין בחזו"א [סימן ג' ס"ק י"ב] שפירש בר"ש כדרכו של המלאכת שלמה - ודייק כן מלשון הר"ש שכתב בהדי' 'ירק', ולפי"ז ליתא לכל דברי המקד"ד - ודו"ק, וע"ע בחזו"א שביעית [סימן א' ס"ק כ'].
שיטת הגר"א בהנ"ל דבזה גופא שו"ט בסוגי' שם.

ועיין היטב בביאור הגר"א [יו"ד סימן של"א ס"ק קל"ד] בתוך דבריו שמבואר שכלה שו"ט בבסוגי' היא האם קאי על הסיפא או רישא - וז"ל - "ואף דתנן במתני' במה דברים אמורים - במוליך לשוק וכו' והיאך מספקא לגמ' - נראה לי דמספקא להו אם מה שאמר בד"א קאי אכולה מתני' או אסיפא אירק - ומיהו במסקנא קאי אכולה מתני' וכל השקלא וטריא שם בדאורייתא ולכן השמיטה הרמב"ם כאן" - וע"ע בתורת זרעים מה שביאר בזה.

בדין במוליך לשוק,

ובדין מקח קובע למעשר.

דין מוליך לשוק מדין מקח קובע.

בדין במוליך לשוק עיין בר"ש שהקשה דלמה לגבי בית אמרו 'עד שמגיע לביתו' ולגבי שוק לא אמר 'עד שהוא מגיע לשוק', והביא שהירושלמי הקשה כן וביארו - "מה בין המוליך לשוק

למוליך לביתו, בשעה שהוא מוליך לביתו בדעתו הדבר תלוי, המוליך לשוק לא בדעתו הדבר תלוי, אלא בדעת לקוחות שמא ימצא לקוחות ויטבלו".

ועיין ברע"ב שהוסיף שכיון דלאו בדעתו הדבר תלוי שמא ימצא לקוחות ויהיו הפירות טבולים "שהמקח קובע למעשר", והיינו שיש כאן שין של 'מקח קובע למעשר'.

והכוונה בזה לנתבאר בהקדמה בריש פירקין, שבהך דין נוסף של ראיית פני הבית, שזה הקביעות למעשרות, יש הרחבה מדרבנן, והוא – שיש 'שש' קובעים למעשרות – עיין ברמב"ם [מעשר פרק ג' הלכה ג'] – והמקור מהירושלמי [ריש פרק ד' דמעשרות], ואלו הן: בית, חצר, מקח, אש, מלח, תרומה, ושבת, והכא איירי בהך קביעות של מקח.

ועיין במהר"י קורקוס [מעשר פרק ג' הלכה א'] שביאר כהרע"ב שזה מדין מקח שקובע, וכ"ה בדברי הר"ש סיריליאו להלן [פרק ב' במשנה של 'היה מעלה'] וכ"ה בחכמת אדם [פ"ג ס"ק ה'], וכן פירש הפני משה על הירושלמי [שם].

בעיקר החידוש ובגדרים למה מייחדו למקח דהוי גם כן קביעות.

אולם כבר תמהו בזה שכבר הבאנו את הירושלמי – מה בין מוליך לשוק למוליך לביתו, בשעה שהוא מוליך לביתו בדעתו הדבר תלוי ובשעה שהוא מוליך לשוק לא בדעתו הדבר תלוי – בדעת הלקוחות הדבר תלוי שמא ימצא לקוחות ונטבלו מיד – ובתוס' אנשי שם הקשה דהיאך מצינו 'מקח קובע למפרע' והיינו דלמה קובע משעה 'שדעתו' למכור לשוק.

וביאר בזה במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ג' עמוד 392 ד"ה והנה] דנראה שהמקח קובע – כל שמייחדו למקח דהוי גם כן קביעות, ומדמה לזה מה שמצאנו להלן [פ"ד מ"ב] – "רבי יהודה אומר אף הלוקט את הכלכלה לשלוח לחברו לא יאכל עד שיעשר", וכתב הרמב"ם בפירוש המשנה "וכמו כן אמר רבי יהודה – שאם לקט כלכלה לשלוח לחברו לאכול בשבת, ואעפ"י שלא שלחן אסור לו לאכול עד שיעשר, כיון שזמנו לשלוחן כאילו שלחן" – הרי דברים מפורשים.

המקד"ד הוכיח כן עוד מהירושלמי [פ"ד ה"א] דאמרינן דהיסבה בשדה קובעת – והיינו שאוכל סעודה חשובה עם יין, ושם הסתפקו – אם קצב לעשות היסבה ולא היסב' והיינו שהביא את היין עבור הסעודה החשובה, האם נקבע כבר בזה כיון שהזמינם לזה – ועל פי זה ביאר הכא דכיון דמקח קובע – א"כ גם כי הזמינם למכירה גם כן קובע.

אלא שהוסיף בזה עוד – דזה דאמרינן בירושלמי משום 'דבדעת לקוחות תלוי' שמא ימצאו לקוחות מיד – והיינו משום שזה דהזמנה מהני הוא דוקא במזמינו תכף אבל אם מזמינו לאחר זמן קודם שיגיע הזמן אינו נקבע, דהא בתינוקות שטמנו תאנים לצורך השבת דאמרינן להלן [פ"ד מ"ב] דבמוצ"ש לא יאכלו אלא אם כן עישרו, אמרינן בירושלמי דמכל מקום בע"ש יאכלו ע"ש – כיון דהיחוד היה לשבת כל שלא הגיע הזמן אינו נקבע, וה"נ כי מייחדו למכור בשוק כל שעדיין לא הגיע לשוק לא נקבע, ומשום הכי אמרינן שאם ימצא לקוחות תכף מוכרן אם כן הו"ל יחוד תכף למכירה.

ביאור החילוק בין בית למקח בדין יחוד.

אולם תמה המשנה ראשונה דלמה ליכא דין מייחדו להכנס לבית – הרי במוליך לבית מבואר הכא דבעינן כניסה לבית ממש, וביאר בזה דבית הוא מה"ת מגזה"כ הלכך בעינן בית ממש, אבל שאר דברים מהני משום דקפיד לאוכלו הוי אכילה חשובה והקפידה מתחיל כבר כשמייחדו.

דווקא במייחדו במכירה לשוק

אולם יש תמיהא גדולה בכל הנ"ל – הרי איך יתכן לומר דיחוד למכירה קובעת – הא מפורש ברמב"ם [פ"ה ממעשר ה"א] שהלוקח פירות תלושין לאוכלן נקבעו למעשר מדבריהם, ומאימתי יקבעו משיתן את הדמים אעפ"י שלא משך, הרי שלא נתן דמים והיה בורר ומניח בורר ומניח אפי' כל היום כולו ואעפ"י שגמר בלבו ליקח לא נתחייב לעשר – ויש כאן תמיהא גדולה – דנהי דלא חל המקח מכל מקום הרי יחדו למקח וזה יקבע.

והיחדש בזה המקד"ד – דע"כ צ"ל דיחוד למקח חשיב רק בייחודו להוליכו לשוק דאיכא לקוחות טובי – שוב הוי יחוד למקח, אבל בשאינו מוביל לשוק אפשר שלא יבוא לידי מקח דתלי בדעת הלוקח אין זה יחוד למקח, וע"ע בהערה ⁶ מה שהוסיף בזה.

ביאור דברי הירושלמי לפי הר"ש וביאר דברי הר"ש להלן [פ"ב מ"ג].

והנה לעיל הבאנו את שיטת הר"ש שהמשנה קאי בבני גורן שא"צ ראיית פני הבית – עכ"פ לדרכו של המקד"ד בר"ש, ולדידיה יש להעיר שגם אין קביעות מדין מקח כיון דמיירי בדבר שא"צ ראיית פני הבית אם כן ה"נ דא"צ מקח, וקשה דהא אמרינן בירושלמי [כאן] "מה בין מוליך לבית למוליך לשוק, מוליך לבית בדעתו הדבר תלוי מוליך לשוק בדעת לקוחות הדבר תלוי שמא ימצא לקוחות ויטבל מיד", וכבר הבאנו שביארו דאירי בקביעות של מקח.

וביאר המקד"ד להלן [עמוד 393] דמקשינן – דכמו בדעתו להוליכו לבית אף בדבר שא"צ ראיית פני הבית אינו נקבע עד שיגיע לביתו משום כיון דדעתו להוליכו לבית איכא חסרון מלאכה כ"ז שלא הגיע לביתו, ה"נ נימא דגם בדעתו להוליכו לשוק דכ"ז שלא הגיע לשוק דאכתי איכא חסרון מלאכה – זו קושי' הירושלמי, ותירצו בירושלמי – דכיון דאפשר דימצא לקוחות תכף קודם שיגיע לשוק שוב ליכא חסרון מלאכה.

והוסיף בזה עוד – דמה שפי' הר"ש להלן [פ"ב מ"ג] גבי המעלה פירות מגליל ליהודה דאוכל מהם עד שמגיע למקום שהוא הולך דמיירי שמוליך למכור, ואינו נטבל מיד משום שאין דעתו למוכרן כאן אלא ביהודה, ולר"מ דס"ל התם כשמגיע למקום השביתה נטבל – וכתב הר"ש משום שרוצה למכור שם ושמו יקדמנו לו לקוחות ולכך נטבלו ע"ש – וביאר המקד"ד דצריך לפרש שכיון דאינו רוצה למכור כאן רק רוצה להוליכן דוקא ליהודה הוי חסרון מלאכה כמו רוצה להוליכן לבית, חוץ לר"מ במקום השביתה דאם ימצאו לקוחות ימכרם אינו מחוסר מלאכה.

שיטת הרמב"ם

דמוליך לשוק לאו משום מקח קובע.

מקור ברמב"ם דלאו מדין קביעות דמקח אתינן עלה, והביאור בזה.

והנה – האחרונים דייקו ברמב"ם שאין הביאור במשנה מצד 'מקח קובע' – עיין מקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ג' עמוד 392 ד"ה אמרינן] וחזו"א [סימן ה' ס"ק ז' ד"ה הנה], וקה"י זרעים [סימן י"ז]. המקד"ד הוכיח כן – והקדים – מהמבואר להלן [פרק ג' מ"ב] שכתוב "המוציא פועליו לשדה בזמן שאין להם עליו מזונות אוכלין ופטורין", וכתב הרמב"ם [פ"ה הי"ג] "המוציא פועליו לעשות לו מלאכה בשדה בזמן שאין להם עליו מזונות אוכלין מפירות שבשדה ופטורין מן המעשר, והוא שלא נגמרה מלאכתו" וכתב על זה הכס"מ – "ומה שכתב והוא שלא נגמרה מלאכתו נתבאר ברפ"ג" והכוונה להלכה זו שגומר פירותיו 'למכרן לשוק' משתגמר מלאכתו אסור לאכול עראי, וכ"כ בהגהת הגר"א [סי' של"א ס"ק קס"ד], דטעם הרמב"ם שכתב 'והוא שלא נגמרה מלאכתו' הוא משום דגבי פועלים א"צ כניסה לבית והוי כמוליך לשוק ע"ש.

והקשה המקד"ד – שמה זה ענין למוליך לשוק – הרי הכא לא שייך 'מקח' כלל דהא אין להם עליו מזונות, וצ"ע ג', וביאר בזה המקד"ד שמבואר כאן שהרמב"ם מפרש זה דמוליך לשוק דא"צ ראיית פני הבית – שאינו משום קביעות מקח – רק כיון דאינו עומד להכניס לבית א"צ ראיית פני הבית, וה"נ מה שעומד לאכילת פועלים.

המקד"ד מבאר שהטעם בזה – דעיקר הטעם של ראיית פני הבית הוא משום 'קבע' – עיין בחידושי סוגיות [סימן ג' ענף א'] שהבאנו לבאר את שיטת המקד"ד בזה – ומעתה יש לומר דזה דלא חשיב

⁶ ועיי"ש עוד במקד"ד שהביא שהכס"מ והרדב"ז כתבו שהמקור של הרמב"ם הוא מההיא דפ' הספינה [ב"ב פ"ח.]. והיינו דאמרינן שם הלוקח ירק מן השוק וביירר והניח אפילו כל היום כולו לא קנה ולא נתחייב במעשר ע"ש. והמקד"ד דחה – דזה לא שייך כלל לההיא דהתם, דהתם קתני הלוקח ירק מן השוק ודאי נתחייב במעשר דהא משנה שלמה היא דהמוליך לשוק חייב במעשר יהיה מאיזה טעם שיהיה, והתם אמרינן רק דהחבר לא נתחייב לעשר כיון שלא קנאו ואינו מוטל עליו לעשר, והרמב"ם כתב זה לענין קביעות מקח לא כתב שהיה לוקח מן השוק דבשוק ודאי נקבע.

אכילת קבע קודם ראיית פני הבית הוא משום דלא חשיב אכילת קבע רק אחר שגמר בהפירות את כל מעשיהן שגמר מלאכתן והכניסן למקום שצריכים להיות שם, וכל אכילה קודם שגמר בהן כל מעשיהן אינו אלא אכילת עראי, אבל אותן שאין עומדין להכניסן לבית כיון שגמר מעשיהן הוי אכילת קבע

ראייה נוספת מהאחרונים בזה.

והאחרונים – מקד"ד חזו"א וקה"י – הביאו שמצאנו ראייה נוספת מיניה וביה ברמב"ם – [פ"ד ממעשר ה"ג] שמוליד לשוק אינו ענין למקח כלל.

דהנה, ברמב"ם כתוב [שם] "יראה לי שאין לוקין מן התורה על אכילת הטבל עד שיקבע בכניסתו לביתו, אבל אם נקבע בשאר ה' דברים שמנינו אין לוקין עליו אלא מכת מרדות מדבריהם, וכן האוכל מפירות שדעתו להוליכן לשוק אחר שנגמרה מלאכתן אינו לוקה אלא מכת מרדות כמו שבארנו שאין הגומר למכור חייב לעשר אלא מדבריהם".

ותמוה מאד – שאם הגומר למכור לשוק הוא משום שמקח קבוע כאחד מהו' קבועין, א"כ למה לי למיתלי הא דאין לוקין עליו משום 'דהגומר למכור אינו חייב לעשר מן התורה', והיינו משום דרשה מיוחדת דאמרינן 'ואכלת ולא מוכר', הא תיפוק ליה שהרי כבר כתב שכל ה' דברים אין קובעין מן התורה ואף מקח בכלל, ומוכח מדברי הרמב"ם שאם לא היה הדין ואכלת ולא מוכר דהגומר פירותיו למכור פטור לגמרי מן המעשרות – אז היה הגומר פירותיו לשוק חייב במעשרות מן התורה בלא קביעות חצר, והטעם כנ"ל, שכל שאינו עומד להכניסו לחצר א"צ ראיית פני הבית מן התורה, רק דלא משכחת לה משום דכתיב ואכלת ולא מוכר.

חידוש בשיטת הרמב"ם.

עיין במשנת ר"א [שו"ת סימן מ' ס"ק י' – אוסף חידו"ת סימן מ"ז ס"ק י'] שחידש דבמוליד לשוק רק הבעלים נאסר אבל הלוקח ממנו אינו מחוייב, וביאר שהקביעות עצמה מתבטל על ידי המכירה, וע"ע מה שכתב בזה – וע"ע להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה א'] מה שיש להעיר בזה.

משנה ו

[ו] הפרד וחצמוקין וחחרובין משיעמיד ערימה חבצלים משיפקל ואם אינו מפקל משיעמיד ערימה חתבואה משימרח ואם אינו ממרח עד שיעמיד ערימה חקטניות משיכבור ואם אינו כובר עד שימרח אף על פי שמרח נוטל מן הקוטעים זמן הצדדים וממח שבתוך חתבן ואוכל:

רע"ב משנה ו

הפרד – רגילין היו לפרד ברמונים וליבשן, ואותן חגרורים יבשים קרוין פרד ע"ש שמפרידים אותן כדי שתכנס בהן [החמה] מכל צד:

משיפקל – כמו משיקלף, כלומר משיסיר מעליהן הקליפות הרעות:

משימרח – אחר שמנקין חתבואה מן המוץ שלה צוברים אותה במקום א' בגורן ומיפה פני חכרי ומחליקין אותו, וחזא הנקרא מרוח:

משיכבור – לפי שרגילים לעקור חקטניות עם העפר עריך לכברם בכברה:

קוטעים – שבלים קטועים שלא נדושו:

מן הצדדים – צדי חכרי שלא נתמרח:

וממח שבתוך חתבן – שלא נזרח מן המוץ:

ציונים והערות משניות ו

בדין 'גורן' – ובגדרי גמר מלאכה

הקדמה.

במשניות הללו – משנה ה' עד משנה ח' – המשניות עוסקות בדיני גורן וגמר מלאכה, והיינו שזה הזמן שכבר אסור לאכול את הפירות עראי, והיינו דאף שהגיעו הפירות לעונת המעשרות עדיין מותר לאכול מהן עראי עד שיהא גרנן למעשרות.

מתמה דמה מיוחד בהעמדת כרי ובדישה וזרייה מכל מלאכות אחרות להיות גמר מלאכה – מקד"ד.

וצריכים לדעת - דאיזה מלאכות נצרכות לזה, ומה מהותו של גמר מלאכה: ועיין במקד"ד [סימן נ"ו ריש ס"ק ב'] שביאר דמצאנו בזה ב' סוגים של מלאכות, דש זורה והעמדת כרי ובעינן נמי שיחליקנו אח"כ וזה המירוח, וביאר דביסודם תרתי נינהו, א' מלאכת גופן שזה דש וזורה, ב' גורן שזה מלאכת אסיפה וזה בהעמדת כרי, והעמדת כרי לפני מלאכת גופן אינה כלום.

וחקר שם דמה מיוחד במלאכת דש וזורה יותר משאר מלאכות כמו טחינה והרקדה ובורר, ותירץ דהנך יש בהם משום ניקוי התבואה מפסולת ורק מלאכות הללו מעכבות, ומצאנו שבכולם המלאכות הם מלאכות של ניקוי, עיין במשנה ששילוק אבטיחים הוא הסרת השיער וזה נמי כעין מוץ, וקטניות משיכבור שזה נמי ניקוי מעפר, ויין משיקפה הוא גם מהלך של הסרת זגים, ולכן לא צריכים טחינה וכדומה.

אולם ממשיך המקד"ד דמצאנו במשנה דגם גמר מלאכה של יבוש הפירות מיקרי גמר מלאכה ולפני כן לא חשיב גמר מלאכה, והכא אינו ניקוי.

עוד העיר שיש מקום לחלק בין מלאכות של השדה למלאכות של הבית, ולכן לא נכללו טחינה וכדומה, אלא דהקשה על פיקוס דמבואר בתוס' בב"מ [פ"ח:]: דרגילין לעשותן בבית ואעפ"כ הרי זה בכלל המלאכות של גמר מלאכה.

הרי לנו כמה תמיהות, א' אי אתינן עלה מצד ניקוי א"כ גם מרקד ובורר הם מלאכת ניקוי, ב' מה עיקר הצירוף של הנך תרתי, דלכא' אסיפה לחוד וניקוי לחוד ומה שייכי אהדדי, ג' מאי שנא יבוש מכל המלאכות וכדהקשינו לעיל, ד' אם נחלק בין שדה לבית אז קשה מפיקוס וכן"ל.

דברי החזו"א שהעיקר הוא מלאכת תיקון הפרי ולא אהבת הסדר.

ונקדים בחידוש של החזו"א [סימן ג' ס"ק כ"ד] דחילק בין מלאכות של ניקוי למלאכות של איסוף, דיצא לחדש דאף דגמר מלאכה בהקדש פוטר ואף דפשיטא דמירוח היינו גמר מלאכה אכן אין זה עיקר הגמר מלאכה והנפ"מ יהיה דמי שהעמיד ערימה והקדיש והגזבר מירח ופדה דהכא אינו פטור כיון דא"צ להך מירוח, וה"ה באיגוד ירק, דבכולהו יש אפשרות בלי הך ערימה ואסיפה וכמבואר במשנה, דרק כשעיקר הגמר מלאכה הוא בשל הקדש איכא פטור ולכן בעינן דישה וזורה בשל הקדש לפוטרו דזה העיקר כיון שלא שייך בלי דשה וזורה.

וכן הסיק להלן [שם ס"ק כ"ה] שיש חילוק בין "תיקון בגוף הפרי" [שילוק פיקוס וכדומה] לעומת "אהבת הסדר של הבעלים" [ערימה ואיגוד], דדווקא "תיקון בגוף הפרי" ברשות הקדש פוטר אבל ערימה ואיסוף ברשות הקדש אינו פוטר כיון שזה רק "אהבת הסדר של הבעלים", אף דבעושה ערימה מתחייב וערימה מעכבת, אכן סו"ס אינו אלא "אהבת הסדר של הבעלים" ולכן אינו מעשה גמור לפוטרו בהקדש.

אולם תמה על עצמו, דלגבי הכנסה לבית ברשות הקדש מבואר שפוטר, וקשה שאיזה תיקון הגוף יש בזה, וחילק שכיון שזה גזה"כ, שהרי בעינן דרך שער דווקא, הלכך מעשה גמור הוא ולכן ברשות הקדש זה פוטר.

עכ"פ שיטתו ברורה שהיסוד של גמר מלאכה היינו מעשה של תיקון בגופו, אלא שעדיין בחזו"א לעיל [באמצע דבריו ס"ק כ"ג] שצידד דיתכן שיש סברא שהמחייב העיקרי הוא המירוח עצמו, והוא, דסו"ס עיקר הדין הוא מה שבשעת חובתה היתה פטורה ומירוח וערימה היא שעת חובתה, דאף דאין כאן אלא אהבת הסדר בלי תיקון הגוף, אכן יש לומר שיש סברא מיוחדת שפוטרו שהרי

בשעה זו יש שמחה של בעלים, "ובזמן שמתעורר לבו בהכרת הטוב אז ראוי להתחייב במצוותיו", ולכן יש פטור, עיי"ש.

מבאר דעיקר הדין גמר מלאכה היא מלאכת האסיפה והזרייה ודישה אינם אלא שהאסיפה תהיה אסיפה של תבואה ולזה צריכים לנקות, איפכא מסברת החזו"א.

אולם אף דכן מבואר בחזו"א אכן עיין בדרך אמונה [ביאור הלכה סוף פ"ג דמעשרות] שהביא מהרע"ב והרא"ש [סוף פ"ק דפאה] דמבואר דאף העמדת הכרי ברשות הדיוט ואח"כ היפוי של הכרי במירווח היה ברשות הקדש וגם זה פוטר.

ובאמת דפשיטא דדברי החזו"א אינם כהפשטות בכל הש"ס, דמבואר בכל ש"ס דמירווח עכו"ם פוטר והיינו דאיירי במירווח של הקדש ובמירווח של העכו"ם ולפי החזו"א מירווח לאו דווקא, ואדרבא המירווח עצמו לא פוטר ודווקא המלאכות האחרות.

ולולי דבריו היה נראה לחדש איפכא מסברת החזו"א, ואדרבא, העיקר הוא מלאכת אסיפת התבואה ותו לא, וזהו הלשון "גורן למעשרות" שגורן היינו מקום האסיפה, וזה לשון הסיפרי קרח "כדגן מן הגורן – דהיינו תבואה משתמרח" ולא כתוב זרייה וכו' אלא מירווח שזו מלאכת האסיפה. ולשון דיגון כתב רש"י בפסחים [ל"ג ד"ה שהיתה לו] שזה לשון אסיפה והעמדת כרי, ומשמע אדרבא דדווקא אסיפה שאינו תיקון בגופו ומעשה הדיגון זה לא כולל מלאכות אחרות, וכן דקדק בר"ש סיריליאן [ריש מעשרות פ"א ה"ד במשנה] מרש"י בביצה שזה העיקר, קיבוץ הכרי וזה שם 'דיגון', והוסיף דלכן תיקנו בירקות שהם מדרבנן כעין דאורייתא ולכן בעינן איגוד וכדומה, וכ"כ בר"ש סיריליאן [פאה פ"ד ה"ד] וביאר דפטור מירווח הקדש תלוי באסיפה וקיבוץ, עיי"ש, ומפורש שזה העיקר וגם כלפי פטור הקדש זה כן, וכהפשטות בש"ס.

ובאמת דזה נמי לשון הברייתא בסוגי' בב"מ [פ"ח] שכתוב "גורנו למעשר לחייב עליו משום טבל משתגמר מלאכתו, ואיזהו גמר מלאכתו מלאכת הכנסתו, מאי לאו הכנסתו אפילו בשדה, לא הכנסתו לבית זה הוא גמר מלאכתו", הרי מבואר דעיקר הגמר מלאכה היינו מלאכת האסיפה ומבואר דמהאי טעמא אמרינן דהכנסתו לבית מיקרי גמר מלאכה שזה גמר מלאכת הכנסתו והיינו שתחילת האסיפה היא בשדה והכנסה לבית היא סופה של הך הכנסה, ומה"ט מצאנו בר"ן [ב"מ פ"ח] מובא בחזו"א [מעשרות סימן ג' ס"ק א'] דמירווח בבית מהני כמו מירווח בשדה והיינו משום שיש כאן מהלך אחד של אסיפה שתחילתה בשדה וסופה בבית.

וזהו מה דמחלקת הגמרא [ביצה י"ג] בין מלאכת שבת שהיא מלאכת מחשבת למלאכה של גמר מלאכה במעשרות, דגמר מלאכה היא מלאכת האסיפה וזה סוג אחר של מלאכה, ואין מטרתה תיקון הפרי אלא אסיפתה ולכן חלוק ביסודה ממלאכת שבת שהיא מלאכה של תיקון ומלאכת מחשבת.

אלא שיש לעיין דא"כ מה טיבו של הזרייה והדישה, אלא דהן הן הדברים, דאחרי שנתבאר שהעיקר הוא מלאכת אסיפת התבואה, א"כ כל זמן שהתבואה מעורבבת בליכלוך ומוץ חסר באסיפה דבעינן אסיפת התבואה עצמה.

ונוסיף עוד, יש ג' מציאויות וצורות שונות של תבואה, צורתה בזמן הגידול וכל המלאכות של זורע וחורש וכו' שייכי לצורה זו, צורתה בסוף בתורת אוכל בבית אחרי בישול וכו' ויש מלאכות רבות שמתייחסות לצורה הזו, וביניהם יש צורה ומציאות בפני עצמה, וזו צורתה בתורת תבואה אסופה שמוכנה למעבר משדה לבית, ויש מלאכות שמסתובבות סביב הצורה הזו, וגמר המלאכות הללו הם המירווח והערימה.

ומעתה פשוט החילוק בין בורר בבית לזורה בשדה, דבורר בבית לנקותו לאכילה אינו נקיון ל"תבואה" אלא נקיון ששייך לצורה האחרונה שמוכנה לאכילה ובגמר מלאכה לא בעינן אסיפה לאכילה אלא אסיפה של התבואה בתורת תבואה, לא בתורת אוכל, והרי במשנה וברא"ש [פ"א מ"ה] מבואר דהיכא שלא מורידים את השיער לפני המכירה אז סגי בערימה בלי הסרת השיער, ומבואר כנ"ל, שהעיקר הוא אסיפה של תבואה אלא שיש תנאי באסיפה שיהיה תבואה שראויה לאסיפה והיינו תבואה נקייה, ומה שיש עוד ניקוי בבית אח"כ שלא שייך לעיקר האסיפה, שהלוקח נוהג להוריד זה לא אכפת לו, דזה כבר ניקוי בתורת מלאכה בפני עצמה ולא בתורת תנאי באסיפה.

ואין להקשות ממה שמשמע במשנה דסגי בפיקוס בלי ערימה, דיעוין בחזו"א [סימן ג' ס"ק י"ט] שצידד שהכוונה לפיקוס ביחד עם ערימה, וכן הביא מרש"י מפורש בביצה.

ונראה דבזה מיושב נמי הך דפיקוס אף דזה נוהג בבית, דנראה דפיקוס דבית חלוק משאר בורר בבית, שיש רמה של נקיון שבה יוצאים מהשדה ויש רמה של נקיון שבה ראויים לאכילה, ותמיד מקומם שונה, זה בשדה וזה בבית, ונראה שפיקוס הוא יוצא מהכלל, שהרמה של נקיון ע"י פיקוס נעשה בכל הפירות בשדה אלא שכן רגילים מחמת סיבות אחרות לעשותו בבית, ונמצא שמלאכה זו נצרכת להשלים את האסיפת תבואה מהשדה, דכיון שהאסיפה בשדה צריכה להיות בתורת 'אסיפת תבואה', א"כ עד הנקיון של התבואה חסר באסיפה זו, ולא אכפת לן מה שבפועל הוא משלימו בבית ונתחדש שאנו דנים שאז הוא השלים את עבודת ומלאכת אסיפת התבואה.

ומעתה מיושב נמי קושי' המקד"ד מיבוש דאף שאינו מלאכת נקיון אפי"ה הרי היא חלק מהגמר מלאכה, דכיון שצריכים את האסיפת שדה של תבואה, א"כ כיון שפירות הללו יש להם ב' צורות של אסיפת תבואה, שהרי צורתה בתורת תבואה אסופה אחרי היבוש שונה מצורתה לפני כן, א"כ עד היבוש עדיין לא עומד לאסיפה המיוחדת ההיא של אחרי היבוש ולכן מעכבא הך יבוש בדין גמר מלאכה.

ונראה דבזה מיושב נמי טענת החזו"א מהירושלמי מכיבור, דאף דכיבור מצאנו דכיון שיש שלא כוברים דלכן אינו פוטר בהקדש אכן אין זה ענין למירוח, שכיון שהעיקר הוא המירוח שזה סוף האסיפה, א"כ לא אכפת לן מה שיש שלא מורחין, דדווקא במלאכות של ניקוי של כבירה הוא דאמרו שכיון שיש שלא מנקים בדרך כיבור אז אינו חשיב כמעשה לגבי פטור הקדש אבל מירוח לא אכפת לן מה שיש שלא מורחין דסו"ס מירוח הוא העיקר ורק בעבודות של זרייה וכיבור תלוי במהלך שרגילים לעשות.

בדברי המעדני ארץ בהנ"ל.

שוב הראוני במעדני ארץ [שביעית סימן ט' ס"ק ט' ד"ה וגם אמרתי] שכיון בזה לדעתו של החזו"א שהעיקר הוא תיקון הגוף וכדמוכרח מהירושלמי של כיבור, ולכן רצה לחדש דליכא בזה פטור הקדש, אלא דלהלן שם [ס"ק י' ד"ה גם ראיתי] הביא מב"ט וחדדים ור"ב אשכנזי שפוטרים בכה"ג דמירוח וחיפוי או מילוי כלכלה אצל העכו"ם, ותמה מהירושלמי הנ"ל של כיבור שאינו צריך, אכן לדברינו לא קשה מידי.

עוד העיר דלדבריהם דלא בעינן מלאכת ממש והעיקר הוא שנגמר המלאכה דא"כ ה"ה דבלקח ענבים ע"מ לעשותן יין ונמלך לאכילה שגוף 'הנמלך' עצמו נמי יהא כגמר מלאכה דסו"ס על ידו הגיע לגמר ומאי שנא ממירוח, ולדברינו לא קשה כלל, דבעינן מלאכה אלא שהתוכן של המלאכה הוא שיש בה אסיפה ולקחה, ודו"ק.

תוספת דברים.

ועיין עוד בחידושי סוגיות [סימן ב'] מה שנתבאר בכל זה בארוכה.

הערות קצרות.

בהיתר ליטול מן המקוטעין.

בהיתר ליטול מן המקוטעין, עיין רדב"ז [פרק ג' הי"ג] דקאי על תבואה וקטניות, אכן במלאכת שלמה מבואר דקאי רק על תבואה, ובעיקר האי דינא עיין בתוס' אנשי שם שהקשה דהאיך תורמין על המקוטעין [ומפורש דתורמין עליהם], הא מבואר הכא דלאו בכלל גמר מלאכה נינהו והוי כתורם מן הנגמרה מלאכה על הלא נגמרה מלאכה, דלכתחילה אסור, ותירף שתרומה קובע למעשרות והי כגמר מלאכה בתרומה עצמה.

פירוש הרמב"ם במירוח.

הלשון מיקוח – היינו יפוי הכרי להחליקו אחרי שהוא ערימה – ועיין לשון הר"ש "אחר שמסירין המוץ מן התבואה צוברים אותה במקום אחד בגורן ומיפה פני הצבור ומחליקין אותו והוא המרוח", וכ"ה ברא"ש ומלכי צדק – וברש"י ב"ק [צ"ב]. ובערוך, אולם עיין ברמב"ם בפירוש המשנה בדין מירוח – "משימרח, משינקה אותן מן התבן ניקוי שלם, וכבר ביארנו במסכת פאה למה הונח לענין זה שם מריחה", והרבה יש לתמוה בזה ועיין בביאור ההלכה [פרק ג' הלכה י"ג].

משנה ז

[ז] חיינ משיקפה אף על פי שקפה קולט מן הגת העליונה ומן הצנור ושותה השמן משירד לעוקה אף על פי שירד נוטל מן העקל ומבין הממל ומבין הפצים ונותן לחמטה ולתמחוי אבל לא יתן לקדרה וללפס כשחן רותחין רבי יהודה אומר לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר:

רע"ב משנה ז

משיקפה – משיסיר החרצנים וחזגים שמעלה חיינ בתוך בור של יין בשעת רתיחתו: מן הגת העליונה – שעדיין לא ירד לבור: ומן הצנור – העשוי בפי הגת, וחיינ מקלח מן הצנור לבור. וחיינ שבגת או שבצנור עדיין לא נגמרה מלאכתו: לעוקה – גומא שלפני בית הבר שחשמן יורד לתוכה: עקל – כלי עשוי מחבלים שצוברים חזיתים לתוכו כשמכבדים הקורה עליהם: ממל – הרכב העליונה שטוחנין בה חזיתים: מבין הפצים – שמן היוצא מבין הנסרים: חמיטה – היא עוגה דקה, וכשמוציאין אותה מן התנור רגילים לחחליק פניה בשמן, וקמ"ל דלא חשיב כמבושל. שחאש קובעת למעשר ואסור לאכול עראי מכל תבואה ופירות וירקות שנתבשלו באור, אבל האי לא חשיב בישול: וכן לתמחוי – דכלי שני הוא ואינו מבשל: אבל לא יתן – שמן לקדרה וללפס כשחן מרתיחים. אף על פי שחעבירן מן האור, ויאכל אכילת עראי, דכל זמן שהיד סולדת בהן חשוב כמבשל וקבעי למעשר: לכל הוא נותן – לכל אלפסין רותחין ולכל קדרות רותחות הוא נותן, לאחר שחעבירן מן האור, ואינו קובע למעשר: חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר – שחריפתו של חומץ וציר מסייע לבשל. ואין הלכה כרבי יהודה:

ציונים והערות משנה ז

בדברי התוס' אי קאי בגת שבשדה או בבית.

עיין בתוס' ע"ז [נ"ו.] על משנה זו במה שאמרו "ואף על פי שקפה קולט מן הגת העליונה". ופירשו – "אבל מן התחתונה כלומר מן הבור אסור לשתות אף עראי שהרי הוקבע למעשר – תימה היא גת היכא קאי אי בשדה הוא כדרך כל גתות שלהם שהיו בשדה כדמוכח בפרק המוכר את הבית וכו' וא"כ דבגת שבשדה מיירי לישתרי אפילו מן התחתונה שהרי לא ראה פני הבית ואמרינן [ב"מ פ"ז:] אין הטבל מתחייב עד שיראה פני הבית, וכ"ת דמיירי הכא בגת העומד בבית והכניס שם הענבים א"כ איך יוקבע שוב למעשר כדאמר גבי תבואה שהכניסה במוץ שלה". ותירצו התוס' – "וי"ל דלעולם אימא לך דמיירי בגת שבשדה וה"ק קולט מן הגת ויכניסנו לבית וישתה שכל זמן שלא ירד לבור לא נגמרה מלאכתו ואין ראיית פני הבית מתחייב במעשר אלא בדבר שנגמרה מלאכתו אבל ודאי לא יקח מן הבור ויכניסנו לבית וישתה". עוד תירצו התוס' – "ואיבעית אימא לעולם מיירי בגת שבבית ולא דמי לתבואה שאין דרכה להכניסה לבית במוץ הלכך כי הכניסה במוץ תו לא מיקבע למעשר אבל יין שדרכו להכניסו בענבים ושם נעשה גרנו ודאי בעשיית גורן שלו נקבע, וראיה מקישואין ודילועין דאמרינן פ' הפועלים [שם פ"ח: ושם ד"ה לא] דמשיפקסו בבית הוי גמר מלאכתו למעשר ואף על פי שהכניסה בפקס שלהם".

ועיי"ש ברש"ש מה שהעיר דהאיך אמרו שזו הדרך הא באמת אינו הדרך, וע"ע בחזו"א [סימן ד' ס"ק ג'] בזה.

ענף א

בגדר קביעות דבישול,

ואי קובע קודם גמר מלאכה.

"ונותן לחמטה ולתמחוי אבל לא יתן לקדרה וללפס כשהן רותחין" – ויש לדון מצד בישול לפני גמר מלאכה.

מבואר במשנה שיותר לתת לחמטה ולתמחוי אבל לא לקדרה וללפס כשהן רותחין, וביאר הר"ש שהאופה על גבי חמיטה אף על גב דחמה היא אבל לא מבשל יותר, וכן בתמחוי אף על פי שהוא חם אכן כלי שני אין מבשל, ומאידך קדרה ואילפס אסורים וצ"ל דהנך מבשלים. ויש להעיר – הרי שיש כאן בישול קדם גמר מלאכה – שהרי עסקינן הכא בהך שמן שנוטל מן העקה והיינו קודם גמר מלאכה, והיה מקום לומר דאף דכל הו' קובעים בעי גמר מלאכה אבל בישול לא בעי כיון שלא הוזכר בביצה [ל"ה] כחלק מהנך דקובעין רק לאחר גמר מלאכה – שרק הזכירו שם שבת תרומה מקח וחצר, וגם מלח לא הוזכר ויש לומר דתרוייהו לא בעי גמר מלאכה. ומילתא דמסתברא היא – דהנה – יעויין כאן בלשון הרמב"ם בפירושו שכתב "והעיקר אצלנו כי הבישול על האש קובע למעשרות שאין המנהג שיבשל אדם ויאכל ותקרא זאת האכילה אכילת עראי לפי שכיון שבישל אינו עראי", הרי דמטעמא דקבע אתינן עלה, וקבע אסור גם בלי גמר מלאכה.

ובגדר אכילת קבע – עיין ביוסף דעת [יו"ד סי' של"א ספ"ז] – הביאו בדרך אמונה [פ"ג מהל' מעשר בציון ההלכה ס"ק רצ"ו] דמדמה אכילת קבע דאסור קודם הפרשת תרו"מ דתלוי בכמות האכילה, וכמו לענין סוכות ביצה או ב' בצים, והגרח"ק שליט"א דחה דהכא תלוי בקבע גמור וכגון הסיבה, וכדומה – וע"ע להלן במשנה ראשונה [פ"ד מ"ד], ועיין בשערי צדק [פ"ט סעי' א'] ובבינת אדם [שם], ובמקדש דוד [סי' נ"ו ס"ק ד' ד"ה קי"ל] ובחזו"א [סי' ד' ס"ק י'].

מתמה מדברי הרמב"ם עצמו דבעינן גמר מלאכה גם בבישול, ומביא שבירושלמי פליגי בזה. אולם לפי"ז יבואר דבישול קובע גם בלי גמר מלאכה – ותמה בזה בלחם שמים על הרמב"ם הנ"ל, "הא מילתא קשיא לי טובא דהא בהדיא כתב בחיבורו [רפ"ג ה"ג] דאין האש קובעת אלא בדבר שנגמרה מלאכתו, ואי איתא הא אפי' בדבר שלא נגמרה מלאכתו קובעת".

וז"ל הרמב"ם [שם] כתב "אחד משה דברים קובע הפירות למעשרות, החצר, והמקח, והאש, והמלח, והתרומה, והשבת, וכולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו" והכס"מ ביאר שלמד כולם משם, וצ"ע – ועיין בביאור הגר"א [סימן של"א ס"ק קל"ז] שכבר עמד בזה.

ועיין בכל זה בחזו"א [סימן ד' ס"ק י"א י"ב וי"ז] שג"כ עמד על לשון זה בביצה [שם], והמבואר מדבריו דבאמת הגמרא השמיט בישול ומלח כיון שבאלו לא בעינן גמר מלאכה אכן הטעם הוא דחשיב אצלם כגמר מלאכה כיון שכבר לא עומדים לגמר מלאכה שלהם.

וע"ע בדרך אמונה [פרק ג' ס"ק כ"ה], ועיי"ש עוד בביאור ההלכה [ד"ה או בשלן] שהביא מהירושלמי במעשרות [פרק ד' הלכה א'] שיש בזה מחלוקת מפורשת אי בישול קובע קודם גמר מלאכה.

הערה בדברי הגר"א והר"ש בזה.

הגר"א העיר על דברי השו"ע שכתב [שם סעיף פ"ג] "אחד מו' דברים קובע הפירות למעשרות, החצר, והמקח, והאש, והמלח, והתרומה, והשבת, וכולם אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתם" וציין הגר"א "סוף פ"ד דיו"ט" [והיינו סוגי' דביצה ל"ה] – והעיר הגר"א "וסובר דה"ה לאור ומלח, ולכאורה בסופ"ק [דמעשרות] דקאמר – אבל לא יתן לקדירה כו' [והיינו משנה דידן] – משמע דאפילו קודם גמר מלאכה אלא שהר"ש תירץ שם ע"ש בד"ה אבל כו' דכיון כו' א"נ כו'", עכ"ל.

כוונתו לדברי הר"ש שכתב "אבל לא לקדירה ולא לאילפס כשהן מרותחין דכיון שמתבשל שם 'חשוב כגמר מלאכה' כאילו ירד לעוקה, אי נמי אתי למיכל אכילת קבע".

וכפשוטו כוונתו לתירוץ השני דמשמע נמי שזו חשש וגזירה מיוחדת בפני עצמה כל כה"ג דאתי' למיכל אכילת קבע, וכנראה דהכא הוא מכניסו לתוך אוכל שאוכלו אכילת קבע, ודו"ק.

אכן כפשוטו היה נראה שבתירוץ הראשון סובר הר"ש דאדרבא - דבישול עצמו הוי גמר מלאכה וא"כ תמיד מהני לפני גמר מלאכה ודלא כהרמב"ם וכהשו"ע – והיינו ע"ד החזו"א הנ"ל. אכן יתכן דכוונת הגר"א שהתירוץ הראשון למד דאינו דין בכל בישול לפני גמר מלאכה דדווקא ביורד לעוקה והוציאו מהעקה – הרי שזה בתוך התהליך של גמר מלאכה – והפריד שמן זה משאר השמן, כל כה"ג דיינינן ליה כשאר השמן וזו כוונתו "חשוב כגמר מלאכה - כאילו ירד לעוקה", ודו"ק.

ואולי כוונת הר"ש לפרש למה לא שייך למחלוקת בירושלמי להלן [פרק ד' הלכה א'] – מובא לעיל – שמצאנו מחלוקת מפורשת אי בישול קובע קודם גמר מלאכה – והר"ש בא לפרש למה משנה זו לא שייך לנידון ההוא.

בדברי התורה זרעים ברמב"ם.

ובישוב קושי' הלחם שמים על הרמב"ם – עיין בתורת זרעים וז"ל, "ונראה שאין כאן קושיא כלל, דנהי בדבר שלא נגמ"ל אין הבישול קובע למעשר לאכול אף אכילת עראי, מ"מ אסורה באכילה מטעם דאכילת דבר המבושל שוב לא מקרי אכילת עראי אלא אכילת קבע, וכמש"כ הרמב"ם, ונמצא לפי"ז דלענין אכילת אדם אין שום נפק"מ במה שאין הבישול קובע בדבר שלא נגמ"ל אלא לענין אכילת בהמה גרידא, וע' ברמב"ם בפ"ג מעשר ה"כ", עכ"ל.

וכוונתו במש"כ לעיין ברמב"ם [פ"ג ה"כ] נראה שבא להוכיח שא"א לפרש כדבריו שהרי ז"ל הרמב"ם [שם] – "וכשם שמותר לאכול עראי מפירות שלא נגמרו מלאכתן כך מותר להאכיל מהן לחיה ולבהמה ולעופות כל מה שירצה ומפקיר מהן כל מה שירצה קודם שיעשר, ואם נגמרו אע"פ שלא נקבעו למעשר לא יפקיר ולא יאכיל לבהמה חיה ועוף אכילת קבע עד שיעשר, ומותר להאכיל לבהמה עראי מן הטבל ואפי' בתוך הבית", עכ"ל.

הרי מבואר דלדעת הרמב"ם אין חילוק לענין בהמה בין קודם קביעות ובין לאחר קביעות, דלענין אכילת קבע אסור אף לאחר מירוח, ולענין עראי מותר אף לאחר קביעות, ולכן לא יתכן לפרש שדין אש שהזכיר הרמב"ם [פ"ג ה"ג] הוא רק לענין בהמה דהרי לענין בהמה ליכא נפק"מ בדין קביעות של אש כלל וכלל.

ענף ב

יסוד דינא דקביעות בבישול

וביאור החילוק בין אכילת קבע ע"י שבת ובישול,

לקביעות של כל הקובעים שזו קביעות שחל בגוף הפירות.

יסוד המקד"ד דקביעות דהנך ו' דברים חיילא בפירות עצמם – ולכן שלקו ברשות הקדש פטור

בביאור שיטת הרמב"ם נראה להקדים יסוד גדול מדברי המקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ד' עמוד 398] – שייסד שהאור וכל הנך ו' דברים הקובעין למעשר שהן במקום ראיית פני הבית - אין זה דבאותו אופן אכילתו הוא קבע ותו לא, אלא שהנך ו' דברים עושין וקובעים חלות של קביעות בגוף הפירות כמו דקביעות דראיית פני הבית חיילא בגוף הפירות, וזהו הטעם נמי דכל הנך ו' דברים אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו וכמו שכתב הרמב"ם, וקשה שהרי קודם גמר מלאכה גם כן אסור באכילת קבע, ואי באופן כזה אכילתו הוא קבע א"כ מאי נפ"מ אם הוא קודם גמר מלאכה - אלא ע"כ שהרי הם חלות של קביעות כמו ראיית פני הבית וזהו רק לאחר גמר מלאכה.

ובזה ביאר את הא דאמרינן בירושלמי [פ"ד ה"א] דשלקו ברשות הקדש פטור, ואף שחזר ושלקו לאחר שנפדה פטור דכיון דהאור טובל האור פוטר ע"ש, ויש לעיין - הא לפטור ברשות הקדש שייך רק אם מתחדש איזה חיוב כגון מירוח שעושה דין טבל, כשהמירוח ברשות הקדש פטור, אבל הכא הטעם דהאור קובע - אם כן לא נשתנה דבר – שהרי אכילת קבע היה אסור אף קודם רק ע"י האור הוא אכילת קבע ומה שייך דשילוק ברשות הקדש פטור – ומזה מוכרח שאינו כן אלא שחל קביעות בגוף הפירות על ידי בישול – וזה כעין ראיית פני הבית ולכן בעי גמר מלאכה, ולכן פטור בשל הקדש.

ב' גווי של קבע דשבת, דלפני גמר מלאכה אסור בשבת עצמה ולאחר גמר מלאכה אסור גם לאחר השבת.

והוסיף בזה עוד דכעת מיושב מה שאמרו התוס' [ביצה ל"ה.] גבי היה אוכל באשכול וחשכה לילי שבת, ר"א יגמור כו' ואמר ר"נ לא כשאמר ר"א יגמור בשבת אלא ממתין למוצ"ש ויגמור. והקשו בתוס' [ל"ה.] הא אמרינן בתינוקות שטמנו תאנים מערב שבת למוצ"ש לא יאכל עד שיעשרו, ותי' בלשון שני דהתם מיירי בתאנים שנגמרה מלאכתן אבל הכא באשכול שלא נגמרה מלאכתו, וכן פסק הרמב"ם [פ"ה מעשר ה"כ] שכתב שם דפירות שנגמרה מלאכתן וחשכה עליהן לילי שבת נקבעו ולא יאכל מהן אפילו לאחר השבת עד שיעשר, ובהיה אוכל באשכול וחשכה עליו לילי שבת כתב [שם הכ"ג] דלא יגמור אכילתו בשבת עד שיעשר, ואם הניחן אחר השבת ה"ז גומרו, ועיין במל"מ שם, וקשה ממה נפשך - דאי שבת קובעת אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו דהא אמרינן דבשבת לא יגמור, אם כן יהא אסור אף למוצ"ש כמו בדבר שנגמרה מלאכתו - ועיין בחזו"א [סימן ד ס"ק ח'] ישוב אחר לזה - מובא בדרך אמונה [פ"ה ס"ק קצ"ט].

וביאר דלפי זה אתי שפיר דאכילת שבת משום דוקראת לשבת עונג חשיב אכילתו קבע כמ"ש רש"י בביצה [ל"ד:], או כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפה"מ תרומות [פ"ח מ"ג] משום דבשבת הכל מוכן לאכילה, וקביעות שבת היא גם כן חלות דהא אף למוצ"ש גם כן אסור דאף באכילתו אינו עוד קבע ובטלה גם כן הכנתו לאכילה, דכל שחל עליהן קביעות משום שבת תו לא פקע, רק החלות של קבע אי אפשר להיות רק לאחר גמר מלאכה, אבל בשבת עצמה כיון דאכילת שבת היא אכילת קבע אסור אף קודם גמר מלאכה כשאר אכילת קבע דאסור קודם גמר מלאכה, עכתו"ד.

ביאור חדש בשיטת הרמב"ם לחלק בין תחילת בישול לסוף בישול.

אחרי הקדמה הדרגה לדברי הרמב"ם בקבע דבישול קודם גמר מלאכה.

וביאר בזה ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א ע"פ משכ"כ בחזו"א [סי' ד' ס"ק י"ג] דמה דתנן להלן [פ"ד מ"א] הכובש השולק ומולח שחייב במעשרות, היינו תיכף ומיד משעה שהתחיל למלוח או מבשל וכדו' ולא בעינן שיגמר בישולו או כובשו וכדו', אלא מיד בהתחלתו הוקבע⁷. והנה מה שכ' הרמב"ם "כי הבישול על האש קובע למעשרות שאין המנהג שיבשל אדם ויאכל ותקרא זאת האכילה אכילת עראי לפי שכיון שבישל אינו עראי", נראה ברור שאין זה אלא לאחר שכבר נגמר בישולו, ולכן הוה אכילת קבע.

ומעתה מיושבין היטב דברי הרמב"ם שי"ל שמשכ"כ הרמב"ם בהלכות [פ"ג ה"ג] דאין האש קובעת אלא בדבר שנגמרה מלאכתו, היינו מה שאש קובעת בהפירות, ולזה מהני אפי' בתחילת בישול לחוד כמשכ"כ החזו"א הנ"ל, וקביעות זו מהני רק לאחר שנגמר מלאכתו, אבל משכ"כ בפיה"מ כי הבישול על האש קובע למעשרות שאין המנהג שיבשל אדם ויאכל ותקרא זאת האכילה אכילת עראי לפי שכיון שבישל אינו עראי, היינו דהוי אכילת קבע ואף שזה שייך גם קודם שנגמל"מ מ"מ אין זה אלא לאחר שנגמר בישולו וכמשנ"ת.

ונראה דדברי ידידי הגאון הנ"ל מוסברים על פי המקד"ד הנ"ל - דתרי גווי קביעות נינהו, דקביעות דחל בפירות ובעי גמר מלאכה, לזה סגי לן בתחילת בישול דהכא אתינן עלה מצד החלות בפירות, ובהתחיל לעשות בה קבע לאחר גמר מלאכה נקבע בזה חלות בפירות.

אולם הרמב"ם בפירוש המשנה קאי בבישול שעושה קביעות כלפי הגברא - ובזה איירי בבישול גמור שלכן אכילתו היא אכילת קבע וזה קיים כבר לפני גמר מלאכה.

אולם עיין להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ב' ענף א'] מה שהערנו דלפי הרמב"ם הנ"ל כל הנפ"מ של הפטור בבישול ברשות הקדש יהיה רק בתחילת בישול אבל בסוף בישול ממילא אסור מצד אכילת קבע.

⁷ מיהו אין זה מילתא דפשיטא שי"א שזהו בעיא בירושלמי [פ"ד ה"א], ע' בביאור הגר"א [שם].

הערת האהא"ז על כל הנ"ל לחלק בין בישול ואידך.

הבאנו מהרמב"ם שכל הששה דברים אינן קובעים אלא לאחר שנגמר מלאכתו, ועיי"ש בכסף משנה דאע"ג שבביצה [ל"ה] נקט ר' יוחנן רק ד' דברים שאינן קובעים אלא לאחר גמר מלאכה והן מקח שבת תרומה וחצר, מ"מ הרמב"ם ס"ל שיש ללמוד גם אש ומלח מהנך, ע"ש. ועיין בהגהות האבן האזל⁸ שהק' שאש ומלח לא דמי להני, דבהני לא נשתנו גוף הפירות כלל משא"כ באש ומלח אפשר דגזרו עליהם שנקבעו אף קודם גמר מלאכה, וא"כ לכאן יש ראייה להיפך מדלא הזכיר ר' יוחנן גם אש ומלח, וע"ש מש"כ ליישב קושיא זו. מיהו לנתבאר כאן הוסיף ידידי הגאון הנ"ל דמבואר שפיר, שהרי נתבאר שמש"כ הרמב"ם [פ"ג ה"ג] היינו אף תחילת מעשה בישול וכדו', ולכן גם באש ומלח עדיין לא נעשה שום פעולה לשנות הפרי, ולכן אפשר לדמותם להנך דר' יוחנן שג"כ אין בהם לשנות הפרי, ואע"ג דשאני אש ומלח שיש בכוחם להמשיך ולשנות הפרי, מ"מ יתכן שכל שלא נשתנה כעת יש להשוותם להדדי.

עוד חלוקה בין היחוד בפירות לשבת ואכילת גברא בשבת.

והנה הבאנו מהמקד"ד דחלוקין נינהו הנך תרי גווני של קביעות בשבת ובבישול – ובזה ביאר את החילוק בין תינוקות שטמנו לשבת להיה אוכל באשכול, אכן התוס' תירצו בתירוץ ראשון שיש חילוק אחר – והיינו כמבואר ברש"י [ל"ד:] – וכלשונו – "שבת קובעת – אם יחזרה לשבת – אסורה אף למוצאי שבת, ואם לא יחזרה לשבת – בשבת אסור לכל, שאכילתה לעולם קבע היא קרויה, אבל למוצאי שבת מותר, כדלקמן".

והיינו דגם בדבריו מבואר דאיכא תרי גווני של קביעות של שבת, דביחוד חיילא בפרי ובלי יחוד השבת אוסר את הגברא באכילה כזו, והיינו נמי כנ"ל דמצאנו תרי גווני של קבע.

בדברי החזו"א דיחוד בפירות לאכילת קבע ואכילת קבע של הגברא תרתי נינהו

ועיקר חלוקה זו בין הקבע שחל בחפצא של הפירות לקבע שבאכילה של האדם – כן מצאנו נמי בדברי החזו"א [ס"ד ד' ס"ק י'] לגבי כל אכילת קבע.

ויסוד דבריו הם כך – מצאנו בביצה [ל"ד:] שכל שנקרא עליו 'שם אכילת קבע', והיינו כגון שייחודו בהדי' בדיבורו לומר "מכאן אני אוכל", דעי"ז מחשיב לאכילתו לאכילת קבע, ונתחדש שם דתו לא מצי לחזור בו ואסור לאוכלו אפי' בתורת אכילת עראי, והטעם בזה משום שכל מה שמויחד לאכילת קבע הרי"ז גם "קובע" – וכל שנקבע אסור אף באכילת עראי.

והעיר החזו"א שהיה מקום לבאר שזה יסוד האיסור דרבנן של אכילת קבע שקיים גם בלי הך יחוד לאכילת קבע – והיינו שבאמת בכל אכילת קבע יסוד האיסור הוא מחמת יחוד זה – והיינו שממילא קיים היחוד הזה מעצמו בגוף אכילתו בתור קבע.

ודחה החזו"א דזה אינו – אלא גם בלי היחוד הזה איכא איסור דרבנן של אכילת קבע, והחזו"א הוכיח כן מדברי התוס' במנחות [ס"ז:] – שכ' שכל שנגמר התבואה באופן דתו א"א לבוא לידי חיוב וכגון בהכניס לבית במוץ שלה – דשיטת התוס' דעדיין אסור באכילת קבע כיון שכבר נאסר באכילת קבע לא פקע האיסור – וכן הוא שיטת רש"י בנדה [ט"ו:], ודלא כשיטת רבינו אפרים שם בהמשך התוס'.

וטענת החזו"א היא כך – הרי אי נימא שהאיסור של אכילת קבע הוא משום שעיי"ז הוקבעו הפירות ודומה למייחד לאכילת קבע – ולכן אסור בכל אכילה, א"כ כל כה"ג דליכא בזה קביעות של בית וחצר כיון שהכניס במוץ שלה, דה"ה דליכא בזה כל הו' קובעין, וכשבת ובישול וכדומה – וכן הוכיח לעיל [סימן ג' ס"ק א'], וממילא דגם עצם היחוד לאכילת קבע שתמיד קובע – הכא לא יקבע – וא"כ למה אסור לו לאוכלו בקבע – וע"כ כנ"ל דתרתי נינהו, האיסור בגברא לאוכלו קבע שזה לא שייך לקובעים בפירות, וזה מלבד היחוד של קבע שחל בגוף הפירות עצמם.

מביא מהראב"ד דאיכא ב' סוגים של 'מלח' וכן של 'מקח' – וכנ"ל.

עיין להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה ח' ענף ב'] מה שנתבאר בשיטת הראב"ד בחילוקים בין הסוגים השונים של קביעות – קביעות גמורה וקביעות שאינה גמורה – במלח ומקח – ומתבאר

⁸ הנדפ' בכרם ציון באוצר התרומות [ח"ב עמ' קכ"ו].

דאיכא תרי גוונים במלח וכן תרי גוונים במקח - והבאנו שם את ביאורו של האהא"ז לחלק בין ב' סוגים של קביעות - וכל דבריו שם הם השלמה חשובה לכל מה שמבואר הכא.

משנה ח

[ח] העגול משיחליקנו מחליקים בתאנים וענבים של טבל רבי יהודה אוסר מחליק בענבים לא הוכשר רבי יהודה אומר הוכשר הגרורות משידוש ומגורח משיעגל חיז דש בחבית ומעגל במגורה נשברה חבית ונפתחה המגורה לא יאכל מהם עראי רבי יוסי מתיר:

רע"ב משנה ח

העגול של דבילה - רגילין לחליק פניו במשקין, וחזא גמר מלאכתו למעשר: בתאנים ובענבים של טבל - במשקין היוצאים מתאנים וענבים של טבל מחליקים בהם העגול של דבילה ולא חשיבי כיון דאזלי לאבוד: ורבי יהודה אוסר - דמשקין חשובין הם ואסורים משום טבל. ואין הלכה כרבי יהודה בכולה מתני:

המחליק בענבים - משפשף הענבים על עגול של דבילה: לא הוכשר - העגול לקבל טומאה דלא חשיב משקה זה שיוצא מן הענבים. ובמשקה העומד לצחצח פליגי [בה] ת"ק ור' יהודה אי חשיב משקה אי לא: משידוש - מיבשים התאנים ואח"כ דשים אותם במקלות לתוך חבית, או מעגלין אותה בידיים לתוך האוצר. ודישת חבית ועגול המגורה הוא גמר מלאכתן: לא יאכל מהן עראי - דקא סבר לא עליון צריך לתחתון ולא תחתון צריך לעליון וכבר נגמרה מלאכתן. ורבי יוסי סבר עדיין צריכין זה לזה ולא נגמרה מלאכתן. ואין הלכה כרבי יוסי:

ציונים והערות משנה ח

עיקר פלוגתתם בדין מחליקים בתאנים וענבים הוא בחשיבות ובדין משקה. בדין מחליקים בתאנים וענבים של טבל ורבי יהודה חולק וסובר דאסור - וביאר הרע"ב דאיירי בתאנים ובענבים של טבל - ובאו להתיר להחליק עיגול של דבילה במשקין היוצאים מהתאנים והענבים של טבל - וכתב שהסברא בזה משום "דלא חשיבי" והיינו טעמא דלא חשיבי משום - "דאזלי לאיבוד" - אכן הר"ש חילק הנך ב' סברות, וכתב "דמשקה של תאנים לא חשיב - ושל ענבים נמי כיון דאזיל לאיבוד", ועל כל הנ"ל חולק רבי יהודה ואוסר "כיון דמשקין חשובין הם ואסורים משום טבל".

והרא"ש כתב שעיקר הנידון הוא האם דינם כמשקה או לא - דחסר בחשיבות של משקה - "ולא חשיב כמשקין כיון דאזיל לאיבוד" ובשיטת ר' יהודה דאסור כתב "דחשיב ליה משקה ואסור משום טבל".

דרכו של הגר"א בזה.

והנה בהמשך המשנה פליגי ת"ק ור"י אי במחליק בענבים הוכשר לטומאה או לא הוכשר, ועיין בר"ש שהביא מהסוגי' בשבת [קמ"ה] דפליגי במשקה העומד לצחצח אי חשיב משקה אי לא, ועיין בתוס' רעק"א מה שדן בזה מיניה וביה בסוגי', אולם בשנות אליהו ביאר נמי ברישא לגבי הנידון של 'טבל' שגם בזה שורש פלוגתתם האם משקה שעומד לצחצח אי חשיבא כמשקה או לא.

ביאור הנידון במשנה מצד מאכלות אסורות של טבל.

אכן יש לעיין דמה הנידון ומה הנפ"מ אי דינם כמשקין וכטבל או לא - וכנראה שיש בזה ב' דרכים, דכפשוטו הנידון הוא מצד מאכלות אסורות של טבל דאסור לאכול את הדבילה מחמת המשקין של טבל שהחליקו בהם - ובאו להתירו מטעמים הנ"ל - וכן מפורש בלשון הר"ש והרא"ש ומלכי צדק וכן פירש המהר"י קורקוס [מעשר ריש פרק ו'] בדעת הר"ש.

וביאר החזו"א [מעשרות סימן ז' ס"ק ג'] שההיתר בזה הוא דאף דאיכא איסור יוצא אכן כיון שהיוצא מן הפרי אינו עיקר הפרי ורק דאיתרבי מקראי, אכן כל זה בסוחטן לשתייה אבל הכא דעל ידי סחיטתן הם בטילי מתורת משקין הלכך מותרין, והוסיף דה"ה דמטעם זה לא חיישינן נמי מצד האיסור של הנאה של כילוי.

ויש להעיר בזה דלפי מה שהבאנו מהגר"א שיש מחלוקת כללית האם משקה שעומד לצחצוח אי חשיבא כמשקה או לא, בלי שייכות לאיסור יוצא – א"כ דברי הר"ש מתפרשים כפשוטם בלי הוספה זו של החזו"א, אכן הר"ש כתב סברת הגר"א דווקא בפלוגתא הבאה במשקין לגבי הכשר טומאה, ויש לעיין בזה אי יש בניהם מחלוקת.

ביאור ברמב"ם שהנידון מצד הפסד טבל.

אולם עיין ברמב"ם [מעשר ריש פרק ו'] שכתב "מחליקין בתאנים וענבים של טבל ואין בזה משום הפסד" ומבואר שהנידון מצד הפסד המשקין עצמן וזה הפסד של טבל – וכן מפורש בכס"מ שם, ודייק המשנה ראשונה דלא למד את המשנה כפשוטו דדיינינן מצד איסור אכילת טבל אלא מצד הפסד טבל, וע"ע בדרך אמונה [ריש פרק ו'] דכאן מבואר ברמב"ם שיש איסור הפסד טבל מחמת התרומה המעורבת שבו שעתידיה לצאת – ועיין בהמשך במה שיש לדון בזה.

בעיקר דין הפסד טבל.

מקור מהדין טומאה בטבל לדין משמרת בטבל לא לאבדו.

והנה בדרך אמונה הביא שיסוד האיסור של הפסד טבל היינו מצד התרומה שמעורבת בה – ונראה להביא ראיה לדבריו.

דהנה, בטבל מבואר בגמ' בנדה [ו':] דאסור לטמאותה, וברש"י ובתוס' מבואר דאיכא בזה איסור מצד משמרת תרומות, וכן הוא בהדי' ברש"י ובתוס' בע"ז [נ"ו.], וכל הנידון בתוס' בנדה שם הוא האם גם לפני גמר מלאכה אמרינן כן, אבל לאחר גמר מלאכה פשיטא להו דאיכא דין משמרת, ועיי"ש היטב דמפורש נמי בתוס' דאין האיסור מצד מה שלאחר הפרשה יהיה לו חלה טמאה, דא"כ ה"ה דלפני גילגול נימא כן, ובאמת דמפורש בתוס' וכן בהמשך הסוגי' דכל האיסור הוא מצד דחלה פתיחא ביה.

ולכאנ' יש כאן מקור מפורש לסברא זו שיש משמרת בטבל מחמת התרומה העתידיה לצאת מהטבל – ואם הדין כן לגבי טומאה א"כ ה"ה שהדין כן נמי לגבי הפסד.

אלא שיש חולקים בעיקר הדין שמבואר שם - דיעויין בריטב"א בגיטין [ס"א ד"ה אבל משתטילי מים] דמבואר דאין כאן דין משמרת, ורק מדין "ונתתם אותה לאהרן הכהן, עשה שתתננה לאהרן בכהונתו" ילפינן כן, ולדידיה ליכא מקור דה"ה דבהפסד איכא דין כזה.

אולם סו"ס ברוב ראשונים מבואר דמדין משמרת אתינן עלה, וגם שיטת הריטב"א תמוה במה שהביא מקור זה מהירושלמי וכבר תמהו בזה [עיין במגיה שם], אלא דדעת הרמב"ן [ע"ז נ"ו.] בשם הראב"ד דלטמא טבל הוא רק איסור דרבנן, עיי"ש.

מביא שיש לחלק בין טומאה להפסד בדין משמרת, ומביא כן מהחזו"א, והערוך השולחן חולק.

אולם יש לדחות את כל הראיה – שהרי עיין בדברינו בזרעא קיימא בתרומות [סוף פרק ח' במילואים בקונטרס בענין משמרת], ושם הבאנו מהגר"ש רוזובסקי זצ"ל ומהגר"ד סולובייציק זצ"ל שהוכיחו דתרי דינים נאמרו במשמרת, דין טומאה ודין הפסד, ותרתי נינהו ומתחלקין זה מזה, ויתכן נמי דמתחלקים זה מזה בדין משמרת בטבל, ודו"ק, ועיי"ש שביארנו טעמא דמילתא.

ונראה להוכיח כדבריהם הכא – דהנה, ראיתי בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ב'] דנקט בפשיטות דמותר לשרוף טבל, ומבואר דלדעתו אין בזה דין משמרת - אלא דדן שם החזו"א מצד אחר דעיי' שריפתו הוא מבטל בידים מצות הפרשת תרומת ומעשרות, וזה דוקא בבעלים ששורף, ועיי"ש שתלה דין זה בנידון של האחרונים אי איכא מצוה חיובית בהפרשת תרומה או דכל המצוה היא רק באופן שרוצה לאכול, ועיין באבי עזרי [תניינא מעשר פ"ו ה"ב] שהביא את דברי האור שמח דמותר להאכיל בהמתו טבל גמור, ומבואר דלשיטת הרמב"ם ליכא דין הנאה של כילוי בטבל טהור, והק' כעין הערת החזו"א דסו"ס הוא מבטל למצות הפרשת תרומה, ועיי"ש שהעמיד דין זה באופנים דליכא מצוה. עכ"פ בשיטתו אנו מוכרחים לחלק בין טומאה להפסד.

ומוכרח מכל זה דשני דינים נאמרו במשמרת, דין טומאה וזה דין בעלמא לא לטמא תרומה, ודין נוסף שלא להפסידה כדי שיבא למצוותה, והדינים מתחלקים בטבל, דכיון דפתיחא ביה תרומה בתוך הטבל, א"כ הך דין שלא לטמא תרומה נאמר גם בטבל, דסו"ס פתיחא ביה תרומה, אולם הדין השני שלא לאבד תרומה כדי שיגיע למצוותה, דין זה ליכא בטבל, דאף דפתיחא ביה תרומה הא סו"ס מצות אכילה ליכא בזה, דאכתי לא חיילא ביה דין תרומה לאכילת כוהנים, וא"ש.

ונראה דמהכא גם מוכרח התוספת חידוש שחידש בזה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל, דאף בתרומה שכבר נתחללה קדושתה, הא מיהת דאכתי אית בה שם תרומה ולהכי אסור לטמאה, ונראה דזה מוכרח מטבל, דברור דאף דפתיחא ביה תרומה בטבל אבל הא מיהת דקדושה אין בה בלי הפרשה, ואפי"ה איכא ביה דין משמרת שלא לטמאה, והדברים ברורים.⁹

כל זה לדעת החזו"א - אולם מאידך גיסא מצאנו בערוה"ש [מעשרות סי' ק"ד סעיף ז'] דחולק בזה על החזו"א ולדידה איכא איסור משמרת לא לאבד טבל בידים¹⁰, ודו"ק.

איברא - דסו"ס קשה מה יעשה החזו"א בדברי הרמב"ם כאן שמפורש שיש דין הפסד בטבל - וצ"ל דזה פשוט דאיכא עכ"פ איסור דרבנן להפסיד טבל, וזה מבואר בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ט"ו] שהביא כן מהתוספתא, ודו"ק.

דאי כל הדין משמרת הוא בזה שהוא לא מביאו למצוותו וכדעת האבני מילואים, וחידש בזה דלכן איכא גם משמרת לגבי ביטול ברוב - ונפ"מ נוספת לגבי להפריש קטנים מלאוכלו - א"כ י"ל דבטבל ליכא דין תרומה לגבי זה שעומד למצוותה, דאף דאית ביה שם תרומה לענין טומאה אבל פשוט שאין לדון אותה כעומד למצוות אכילה קודם הפרשתה, והחזו"א אזיל בזה לשיטתו דסובר דכל דינא דמשמרת הוא שיגיע למצוותו, וכדהבאנו [לעיל שם פרק א'], ובטבל אכתי אין בה מצוה.

תלוי בב' דרכים במשמרת - דרכו של האבני מילואים דמבטלו מלהגיע למצוותו, ודרכו של המנ"ח דאיכא איסור מיוחד לא לנהוג בה במנהג בזיון

ובעיקר הנידון אי איכא בזה משמרת או לא - לכא' היה נראה דזה תלוי בנתבאר בזרעא קיימא בתרומות [סוף פרק ח' במילואים בקונטרס בענין משמרת] שהבאנו מחלוקת גדולה שיש בה הרבה נפ"מ, דאי כל הדין משמרת הוא בזה שהוא לא מביאו למצוותו וכדעת האבני מילואים, וחידש בזה דלכן איכא גם משמרת לגבי ביטול ברוב - ונפ"מ נוספת לגבי להפריש קטנים מלאוכלו - א"כ י"ל דבטבל ליכא דין תרומה לגבי זה שעומד למצוותה, דאף דאית ביה שם תרומה לענין טומאה אבל פשוט שאין לדון אותה כעומד למצוות אכילה קודם הפרשתה, והחזו"א אזיל בזה לשיטתו דסובר דכל דינא דמשמרת הוא שיגיע למצוותו, וכדהבאנו [לעיל שם פרק א'], ובטבל אכתי אין בה מצוה.

אכן לדרכם של החולקים על האבני מילואים וכן לדרכו של המנ"ח דס"ל דאיכא איסור מיוחד לא לנהוג בה במנהג בזיון - ולדידהו ליכא דין משמרת בביטול ברוב או בזה שלא מעכב קטנים לאוכלו, לדרך זו יתכן דשייך גם בעודו בטבל עוד לפני שיש בה מצוה, דכל ש"ש תרומה" עליו אסור לנהוג בו באיבוד ובבזיון.

אכן ברור ששיטת הערוה"ש הוא חידוש ואין הכרח שהמשנל"מ ומנ"ח ילמדו כהערוה"ש, אלא אדרבא, הערוה"ש רק מובן לדרכם של המשנל"מ ומנ"ח.

⁹ ובאמת דכבר הבאנו לעיל דהאי חילוק שחילקו בין שם תרומה לקדושת תרומה, הרי מצאנו כן בהדי' בטבל עצמו דאית ביה שם תרומה לענין האיסורים בלי הקדושה, דמדוייק כן בלשון התוס' בנדרים [י"ב. ד"ה כחלת אהרן] שכתבו "והלא קדושת תרומה חיילא ע"י הדיבור וכו'", ותרצו, "מ"מ אין האיסור שבתרומה וכו'" הרי שכשיסודו האי חידוש דהתרומה פתיחא ביה בטבל חילקו בין קדושה דבאמת חיילא ע"י הדיבור והפרשה לאיסור דכבר פתיחא ביה.

¹⁰ ובעיקר האי חידוש יש לעיין, דלכא' כל זה הוא רק אחרי מירוח, ונראה דזה תלוי בדברי התוס' בנדה [ו':] לענין האיסור טומאה בטבל, ויש להעיר מהמשנה [ריש פרק ט'] לענין גידולי תרומה לאחר שליש, ולכא' קשה דתיפוק ליה מצד טבל, וע"כ דטבל עצמו אסור רק לאחר מירוח, ודו"ק.

נפ"מ לדינא בדין הפסד בטבל.

ומעתה יתחדש חידוש לדינא, דפשוט דבטבל לא שייך לחשוש לחידושו של האבני מילואים, והיינו דליכא בטבל דין משמרת לגבי ביטול ברוב או לגבי להפריש קטנים מלאוכלו, דזה סתירה מיניה וביה, דאי ננקוט כסברת האבני מילואים שוב ליכא משמרת בטבל כלל, ואי נחשוש לסברת המשנל"מ ומנ"ח ונחדש שיש משמרת בטבל, א"כ כבר ליתא לחידושו של האבני מילואים, וממנפ"ש אין מקום להחמיר בזה.

דן להוכיח כהחזו"א מהנידון של הנאה של כילוי בטבל.

ולכא' נראה להביא ראיה פשוטה לחידושו של החזו"א שמותר לכלות טבל גמור וליכא בזה דין משמרת, דנראה דזה מוכרח מכל הנידון של הנאה של כילוי שאסור בטבל. דהנה, בדין זה נחלקו הראשונים, דיעויין בתוס' [יבמות ס"ו: ד"ה לא ובמנחות ס"ז: ד"ה כדי ובשבת כ"ו. ד"ה אין מדליקין ובפסחים ט'. ד"ה כדי] ובר"ש [תרומות פי"א ה"ט] דס"ל דהנאה כילוי אסורה בטבל טהור, ולעומת זאת, התוס' [מנחות שם] הביא מהקונטרס דליכא איסור של הנאה של כילוי בטבל טהור, וכן הוא שיטת הרשב"א [שבת כ"ו] – וכבר הבאנו כן לעיל בשיטת הרמב"ם, ולפי"ז מותר מה"ת להדליק נר של שמן טהור של טבל להנך שיטות דהנאה של כילוי מותר מה"ת.

וע"כ דמזה מוכרח נמי דליכא דין משמרת בטבל, שהרי בהנאה של כילוי הרי הוא מכלה את הטבל, ומ"ש הנאה של כילוי מכל איבוד אחר, וזה קשה גם לשיטות שאוסרים שנראה מדבריהם שרק אסרו מצד הנאה של כילוי, ולא מצד משמרת¹¹, ולכא' איכא ראיה מהכא לחזו"א ודלא כהערוה"ש, דמבואר דכיון דליכא מצות אכילה בהאי תרומה לפני הפרשה, דשוב ליכא דין משמרת שלא לאבדה ממצוותה, ופשוט, ולהכי שפיר שורפה ושפיר מאבדה בידים, ומכאן קשה על הערוה"ש דאוסר לאבד טבל בידים.

איברא, דלפי מה שנתבאר דהערוה"ש אזיל בזה בשיטת המשנל"מ ומנ"ח, א"כ ליכא ראיה כלל, דלכא' פשוט דלדעת המשנל"מ ומנ"ח ליכא חסרון של משמרת בהנאה של כילוי, דסו"ס אין בזה מנהג בזיון, ומה"ט א"ש למה יוכל להשתמש בשמן של טבל להדלקה, וא"ש.

¹¹ וטענה זו דומה לטענת האמרי משה [סי' י"ג] לענין כרשיני תרומה.

מסכתא מעשרות פרק ב

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א** // ענף א' - הערות ברישא. // כמה הקדמות לדינים במשנה. // ביאור הדינים ברישא. // הדין של הרישא איירי דווקא ברוב שמכניסים לבית. // דין בדין של הרישא - האם דווקא בע"ה או ה"ה ב'חבר'. // בעיקר הנאמנות של ע"ה לומר דלא ראו פני הבית. // ענף ב' - הערות בסיפא. // ביאור הדינים בסיפא. // חידוש ברא"ש - דווקא בראי לאכול בשוק. // בדין פה שאסר בדמאי. // בעיקר החשש בסיפא - או דהיתה ראיית פני הבית או שתרים. // ענף ג' - בקושי הרש"ש שיש קביעות של מוליד לשוק. // קושי הרש"ש דיתחייב מצד מוליד לשוק - וחידוש הגר"א קוטלר בזה. // מתמה בכל הנ"ל. // דרכו של המקד"ד בזה - דלא הפקיעו את הנאמנות של ע"ה לגבי הקביעות של מוליד לשוק. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב** // הקדמה למשנה - בדין בית של אחרים שאינו קובע לו. // ביאורו של הרמב"ם במשנה. // דין המשנה דלעיל - דמשכחת לה רישא וסיפא כהדד, וגם הכא משכחת לה לפי הרמב"ם. // ביאורו של הר"ש. // "רבי יהודה פוטר עד שיחזיר את פניו או עד שישנה מקום ישיבתו". //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** // ב' דרכים - אי איירי במעלה למכור או לא. // ב' דרכים - מה הקביעות כשמגיע ליהודה ולירושלים. // ב' דרכים - בשיטת ר"מ בשבת שביטה וכן בחילוק בין לינה לשביטה. // בדין ראיית פני הבית בביתם בדרך, וסתירה בדברי הריב"מ"ץ בזה. // חידוש מהמקד"ד למה הר"ש לא פירש כהגר"א - והיינו משום שלפי שיטה אחת בירושלמי בתים בירושלים לא קובעים. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ד** // **בדין קביעות של תרומה**. // כמה דרכים בעיקר הקביעות של תרומה. // מבאר דכולהו מצד חשיבותה אתינן עלה. // הערות בקביעות של תרומה. // מתמה בטעמא דר"א וחכמים דבמה נחלקו ובמה מודים זה לזה. // בדברי האור שמח ומקד"ד בזה דמודה ר"א לחכמים ענבים ועתיד לעשותן יין ולמה מודים חכמים לר"א בכלכלה. // שו"ט בשיטת הגר"א בטעמא דחכמים בכלכלה. // ביאור מחודש של האור שמח לדברי הירושלמי בדין תרומה קובעת למעשר. // חידוש נוסף באור שמח - דמשכחת לה תרומה דקובעת לפני גמר מלאכה אף דכל תרומה לא קובעת. // בטעמא דר"ש דחולק - ומבאר דחולק על כל הדין של תרומה קובעת למעשרות. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ציונים והערות משנה ה** // **ענף א' - בדין קביעות דמקח, ובגדר הדין צירוף שתיים**. // הקדמה - קביעות של מקח - דווקא במקח לאכילה. // פלוגתא דתנאי אי מקח קובע קודם גמ"מ. // המקור לצירוף שתיים מהסוגי' בב"מ [פ"ט] ומצד חשיבות של מקח אתינן עלה - לקובעו כגמר מלאכה וגורן. // צירוף שנים בחצר. // תוספת ביאור בדין צירוף שנים. // מקח קובע בלי משיכה וסגי בקנין מעות. //

ענף ב' - בחילוק בין לקטן מוכר או לוקח, ובגדר החשיבות שיש במקח מצד מוכר או לוקח. // כמה טעמים לחלק בין לקטן מוכר או לוקח, ובמה שיש לתמוה בזה. // בספיקת המקד"ד - האם החשיבות מצד המוכר או מצד הלקוח. // הוכחת המקד"ד דבעינן חשיבות מצד המוכר ולוקח כהדדי - וזה טעמא למה ליקט לוקח לא מהני לר"מ. // הערה בסברת ר"מ למה מודה לעיקר הדין של שתיים שתיים.

ענף ג' - בשיטת הרמב"ם במקח ואח"כ נגמרה מלאכה, ובדין מקח אינו קובע במחובר. // חידוש האור שמח דבשיטת הרמב"ם מוכרח דלכו"ע מהני מקח קודם גמר מלאכה באופן שאח"כ היה גמר מלאכה ואז מהני המקח למפרע. // מיישב על פי הנ"ל את שיטת הרמב"ם במקח במחובר. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משנה ו** // בדברי הרמב"ם וכפתור ופרח למה ליכא מקח במחובר ברישא. // לשון הריב"מ"ץ - צירוף שתיים הוא צירוף של האכילות. // פלוגתא הר"ש והרמב"ם בצירוף שתיים באבטיח ורימון. // פלוגתא הרמב"ם וראב"ד בצירוף שתיים - באכילה או בתלישה. // דרכו של המקד"ד בראב"ד. // הערה בדין מחובר בקביעות למעשר. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** // **בשיטת רש"י והראב"ד בצירוף שתיים בפועל שזכותו לאכול, וחידוש בשיטת הראב"ד בדין צירוף שתיים במקח, ובדין צירוף מקח וחצר בלי גמ"מ**. // הקדמה. // פלוגתא רש"י ותוס' בקצץ לפועל לאכול - אי איכא דין של 'כעין מקח' לקביעות - באופן שיש לו זכות לאכול מדין תורה. // שיטת הראב"ד בזה. // במה שיש לתמוה על שיטת הראב"ד ממשנה דלעיל. // חידוש הרשב"א שכשיש צירוף של חצר ומקח שוב לא בעינן שתיים שתיים. // הערה בשיטת הראב"ד דצירוף שתיים נאמר במלח. // הערה בשיטת הראב"ד. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** // לשון הירושלמי דר"מ ור"א אמרו דבר אחד לגבי קביעות בלי גמר מלאכה. // חילוק בין המשניות - הכא וריש פרק ג' - ושיטת הרמב"ם בלקצות. // מחלוקת ראשונים מי קובע שזה נגמר מלאכה - הנותן או המקבל. // חידוש במקד"ד למה לא בעינן הכא הקדמת איסר. //

משנה א

[א] חיז עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים אוכלין ופטורין לפיכך אם חכניסו לבתיחם מתקנים ודאי טלו וחכניסו לבתיכם לא יאכלו מהם עראי לפיכך אם חכניסו לבתיחם אינם מתקנים אלא דמאי:

רע"ב משנה א

היה עובר בשוק – עם הארץ החשוד על המעשרות:
 אוכלין ופטורים – דאימור לא ראו פני חבית ולא חוקבעו למעשר. ואף על גב דמכר
 קובע למעשר האי מתנה יחייב לחזו ומתנה אינה קובעת:
 מתקנים ודאי – שחנותן לא עישר דסבר הוא שיאכלו בשוק ולא בעי עשורי, וכיון
 דחכמים לבית חוקבעו. ודוקא שנתן להם דבר מועט שראוי לאכלו בשוק, אבל אם
 נתן דבר מרובה, או שחיה המקבל אדם שאין דרכו לאכול בשוק, או הדבר חניתן
 אינו נאכל כך כמות שחזא, בכל אלו חזי כאומר חכמים לבתיכם, ואסור לאכול מהם
 עראי דמסתמא כבר חוקבעו למעשר:
 אין מתקנים אלא דמאי – ונותן תרומת מעשר לכהן, ומעשר ראשון ועני נוטל
 לעצמו:

ציונים והערות משנה א

ענף א' – הערות ברישא.

כמה הקדמות לדינים במשנה.

למדנו לעיל פ"ק דפירות שנגמרו מלאכתן מותרים עדיין באכילת ארעי לפני שנעשה בהם א'
 מהשש קובעין למעשרות, והנידון במשנה הוא על מי שיושב בשוק וקיבל תאנים שנגמרו מלאכתן
 ולא יודע אי נעשה בהם קביעות למעשרות – וסומך על מי שנתן לו דלא היה בהם קביעות, ועל
 סמך זה אוכלן ארעי בלי הפרשת תרו"מ – והמשנה דנה באיזה גווי סומך עליו לנקוט דלא נעשה
 בהם קביעות.

המשנה איירי בעם הארץ שחשוד על המעשרות, וכמבואר ברא"ש וברע"ב – וכן הוא ברמב"ם
 בהלכותיו [פ"ה ה"ו], ובפירות של ע"ה הדין שלא סומכין עליהם ומפרישים פירותיהם 'דמאי' –
 ויש קולות בהפרשת דמאי שפטור מתרומה גדולה דע"ה לא חשיד על זה, ועוד דמעשר ראשון
 ומעשר עני חייבים להפריש אבל מפריש והם שלו דמספק פטור מנתינה.

אולם הכא במשנה משכחת לה ג' דינים שונים בפירות ע"ה, א' יש אופן שא"צ הפרשה כלל –
 אפילו הפרשה של דמאי, ב' יש אופן שצריכים הפרשה של 'ודאי' בלי הקולות של דמאי, ג' יש
 אופן שצריכים הפרשה של דמאי ככל שאר פירות ע"ה.

המשנה איירי בנתן להם 'מתנה' – ופירשו בירושלמי דאף על גב ד'מכר' קובע למעשר – וא"כ
 עצם המתנה עצמה היא הקביעות – אכן הכא כיון דאיירי ב'מתנה' ולא במכר – הלכך אינה קובעת
 למעשר, וכן מבואר ברמב"ם בהלכות [שם], ויש סתירה ברמב"ם דפסק בשמיטה ויובל [פרק י"א]
 הלכה י"ט] דמתנה כמכר, אכן הירושלמי כתב כבר דאף למ"ד דמתנה כמכר הכא בתרו"מ שבזה"ז
 הם רק מדרבנן ולכן מיקילין דמתנה לאו כמכר ומיושב גם הסתירה ברמב"ם, וע"ע בביאור
 ההלכה [פרק ה' הלכה ו'] מה שהאריך בזה, ועיי"ש מה שדן במתנה שמחוייבים בה, וכגון משלוח
 מנות, דמצד אחד פרעון חוב מיקרי מקח, והכא איכא חוב אבל אינו למישהו מסויים.

החזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק י"ז] העיר – דהכא איירי שזה שיושב ואוכל בשוק אין כוונתו להכניס
 לבית דאוכלן מיד – וכל כה"ג קבע מיד גם בלי א' מהשש קובעין, אכן כיון דעיקר הגורן של
 בעה"ב עתיד לראות את הבית – אזלינן בתר עיקר הגורן ולכן לא קבע.

ביאור הדינים ברישא.

ומעתה תלוי מה אמר לו הע"ה – דאי אמר טלו לאכול – הרי זה כאומר להם לאכול בשוק
 ומשמעות דבריו שיאכלו אכילת ארעי – ואיירי ע"כ שנתן להם דבר מועט שראוי לאכול בשוק
 באכילת ארעי, ואז הרי הוא כאומר להם תאכלו לפני הקביעות למעשרות – והיינו לפני הכניסה
 לבית שקובעת – ושפיר סמכין עליו לאכול ארעי בלי הפרשה לנקוט שמעולם לא נתחייבו
 בהפרשה לאכילת ארעי.

ולמדנו בגוונא זו תרי הלכות – א] אי אכלו בשוק באמת פטורים ולא מפרישים, ב] אי הכניסו לבית שלהם או שעשו א' מהשש קובעין, דאז מעשרין ודאי – ולא דמאי ככל פירות ע"ה. והביאור בזה פשוט – שאף שתמיד מפרישין בפירות ע"ה הפרשה של דמאי אכן כל זה משום שרוב ע"ה מעשרין, אכן הכא הוא יודע שהע"ה ודאי לא עישר שהרי הע"ה ע"כ רצה לומר להם שהם לא צריכים להפריש כיון שלא נתחייבו וע"כ שגם הוא לא הפריש אם לא נתחייבו. וזה צריכים להוסיף – הרי אולי הע"ה חשש שיאכלו קבע – ואי חשש כן ע"כ שהוא הפריש תרומה גדולה דע"ה אינו חשוד על תרומה גדולה, ואי הפריש – הרי אחד מהשש קובעין הוא 'תרומה' – והיינו דאי הפריש תרומה שוב נקבע ואסור לאכול ארעי לפני שאר ההפרשות, ולמה לא נחשוש לזה, וביאר בזה המשנה ראשונה דאדרבא – הרי ע"כ איירי בכוונתו לומר להם שיאכלו ארעי ונתן להם כדי אכילת ארעי, ומהאי טעמא באמת סומכין לא להפריש ולנקוט שלא הכניסם לבית – א"כ מהאי טעמא גופא הוא לא חושש שהם יאכלו אכילת קבע וממילא שאין לו סיבה להפריש תרומה.

הדין של הרישא איירי דווקא ברוב שמכניסים לבית.

עיין ברמב"ם [פ"ה ה"ו] דהוסיף דאיירי במקום שרוב העם מכניסים לבית ולא לשוק – וכן מפורש בירושלמי הכא, וביאר הכס"מ שהטעם שחילקו בכך הוא משום שכשרוב העם מכניסים לבתים – אז ודאי שזה לא עישר שעדיין הם בשוק וחזקה שלא ראו פני הבית וסתמא שאינם מעשרים עד שיראו פני הבית הילכך כשיכניסום אלו המקבלים לבתיהם מעשרים ודאי". ומוסיף הכסף משנה שאם היה במקום שהרוב מכניסים לשוק – א"כ כיון שנגמרה מלאכתן כבר נתחייבו מחמת הדין מוליך בשוק – כמו שנתבאר [סופ"א] – הילכך כשיכניסום אלו לבתיהם אינם מתקנים אלא 'דמאי' שמאחר שכבר נתחייבו במעשר איכא למיחש שמא הע"ה עישר.

דן בדין של הרישא – האם דווקא בע"ה או ה"ה ב'חבר'.

והנה יש לדון האם דין זה של הרישא הוא דין נכון גם בחבר ולא דווקא בע"ה – והיינו שאף שיש כאן חידוש מיוחד בדין זה בע"ה דמשכחת לה פירות ע"ה דמפרישין ודאי – והיינו דנקטינן דודאי לא עישר, אכן יש לומר שהמשנה אמרה דין שנכון גם בחבר ואז יש בזה יותר חידוש – דבחבר תמיד נקטינן דלא נתן פירות טבל בלי להפריש והכא נתחדש דנקטינן דנתן בלי להפריש – דהרי זה כאומר להם 'לא הפרשתי' ותאכלו אכילת ארעי לפני שתתחייב ע"י הקביעות – כן היה נראה לומר לפום ריהטא.

והיה מקום לדחות ולומר דשאני חבר לע"ה דבחבר גם אי הכניסו לבית ליכא הפרשה של ודאי – כיון דחבר לא נותן לחבר בלי להפריש אף שכוונת החבר שנותן שיאכל ארעי – דחבר חושש שמא ישכח ויאכל קבע – או שישכח ויכניס לבית ויאכל בלי הפרשה.

אולם החזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק י"א] דחה ונקט דאינו כן, והיינו דחבר כע"ה בזה – והוכיח כן מע"ה – שהרי ע"ה דינו כחבר לגבי תרומה גדולה – ואי נקטינן שלא הפריש תרומה גדולה א"כ נקטינן שגם חבר לא הפריש שום הפרשה שהרי אין בין ע"ה לחבר כלום לגבי תרומה גדולה, ומוכרח שהמשנה איירי גם בחבר.

וע"כ דמה דנקט ע"ה אינו מחמת הרישא אלא מחמת הסיפא – כן ביאר כאן החזו"א.

למדנו הכא חידוש שיש 'היתר גמור' לחבר לתת מתנה של טבל בלי הפרשה באופן שהסתמא הוא שיאכלו אכילת ארעי – עכ"פ באופן שבאמת מותר באכילת ארעי.

והסיק החזו"א דכל זה בחבר הנותן לחבר או ע"ה הנותן לחבר אבל חבר שנותן לע"ה – שפיר חושש שמא הע"ה יכניס לבית ויאכל בלי הפרשה.

בעיקר הנאמנות של ע"ה לומר דלא ראו פני הבית.

עיין במקד"ד [דמאי סימן נ"ז ס"ק ב' עמוד 407 ד"ה אמרינן] שהעיר בעיקר הנאמנות של ע"ה לומר שלא ראו פני הבית וסמכין עליה – שיש לעיין דאיך ע"ה נאמן.

וביאר בזה ב' דרכים:

בדרך הראשונה פירש שזה דאין ע"ה נאמן הוא רק כשבא לומר שעושה אבל שכשבא לומר שלא ראה פני הבית בזה הוא נאמן, והביא על זה את מה שמצאנו בחגיגה [כ"ב:] לענין טומאה דאין ע"ה נאמן שהוא טהור אבל נאמן שלא הוכשר.

בדרך שניה פירש שכיון שהוא אומר שלא ראה פני הבית - אם כן הוא אומר שלא הופרש ממנו אף תרומה, דהא קתני לפיכך אם הכניסו לבתייהם מתקנים ודאי, היינו דצריך להפריש אף תרומה גדולה, דאף תרומה גדולה אין מפרישין בתאנים קודם ראיית פני הבית דהוי דבר שאין לו גורן בשדה כמו שכתב הרמב"ם [פ"ג ממעשר הכ"ב] ובכס"מ [שם], ונאמן ע"ה לומר שלא הפריש תרומה גדולה, אם כן במה שאומר שלא ראה פני הבית להתיר אכילת עראי - אם כן בא להתיר גם כן טבל של תרומה, ולגבי תרומה גדולה הרי ע"ה חשיב כחבר כדאמרין בירושלמי מעשרות [פ"ה ה"א] ומשום הכי נאמן שלא ראה פני הבית.

בזה יישב גם את קושית המשנה ראשונה שהקשה על הרע"ב שכתב דבמשנה כאן 'נקטינן' דלא ראה פני הבית - והקשה - דהאיך תלינן לקולא בספק דאורייתא - הא סו"ס איכא בזה ספק - ותירץ המקד"ד דהכא משום נאמנות של הע"ה אתינן עלה.

ענף ב' - הערות בסיפא

ביאור הדינים בסיפא.

בסיפא למדנו שאם הע"ה אמר להם 'טלו והכניסו לבתיכם' - אז הדין דלא יאכלו מהם עראי - ויפרישו דמאי.

והכס"מ [פ"ה ה"ו] - מובא ברעק"א [כאן] ביאר דין זה של הסיפא דלמה אסור לאכול ארעי כה"ג שאמר להם טלו והכניסו לבתיכם וז"ל: "ונראה דהכי קאמר - דכיון שאמר טול והכניס הוי כאילו אמר לו שכבר נתחייב במעשר - אלא שהוא עושה או יעשה על ידו, ואנו מאמינים אותו במה שאמר שכבר נתחייב במעשר לפיכך לא יאכלו מהם עראי, שאין אנו מאמינים אותו במה שאומר שעושה או שיעשה לענין שיהיה פטור לגמרי - אלא הו"ל דמאי - הילכך אינם מתקנין אלא דמאי".

חידוש ברא"ש - דדוקא בראוי לאכול בשוק.

כתב הרא"ש שאף שהחילוק בין הרישא לסיפא הוא אי אמר להם לאכול בבית או אמר להם לאכול בשוק - אכן גם ברישא כשאמר להם לאכול בשוק - אכן אכתי משכחת לה הדין של הסיפא - והיינו שהדין של הרישא יהיה רק באופן שהוא נתן להם דבר מועט שראוי שיאכלום בשוק - אבל אם נתן להם דבר מרובה הוי כאילו אמר להם 'טלו והכניסו לבתיכם' ואז חוזר הדין של הסיפא דאז כבר אין מעשרין אלא דמאי, וכן אם נתן להם דבר שאין דרכו ליאכל כמו שהוא, או שהיה המקבל אדם חשוב שאין דרכו לאכול בשוק - כל כה"ג הוי נמי כאילו אמר להם טלו והכניסו לבית, וכל זה מבואר בירושלמי.

בדין פה שאסר בדמאי.

הבאנו מרעק"א בשם הכס"מ שבסיפא - אנו מאמינים אותו במה שאמר שכבר נתחייב במעשר לפיכך לא יאכלו מהם עראי, "שאין אנו מאמינים אותו במה שאומר שעושה או שיעשה לענין שיהיה פטור לגמרי - אלא הו"ל דמאי - הילכך אינם מתקנין אלא דמאי".

ועיין בתפארת ישראל דפלגינן דיבורו להאמינו בחיוב ולא להאמינו בהפרשה, וקשה דאית ליה פה שאסר ולמדנו הכא דע"ה אין לו פה שאסר בדמאי.

ועיין במקד"ד [דמאי סימן נ"ז ס"ק ב' עמוד 409 ד"ה אמרינן בדמאי] שהביא משנה זו להוכיח דאין לע"ה פה שאסר, וביאר - דהא דאמרין בדמאי [פ"ו מ"א] המוכר פירות בסוריא ואמר של ארץ ישראל הן חייב לעשר, מעושרין הן נאמן שהפה שאסר כו', משלי הן חייב לעשר, מעושרין הן נאמן שהפה שאסר וכו', ואם ידוע שיש לו שדה אחת בסוריא חייב לעשר ע"ש.

ויצא לחקור - ביש לו שדה אחת בסוריא ואמר על הפירות של ארץ ישראל הן ומעושרין הן, אם נאמן לפוטורן ממעשר שני - לפמ"ש הרמב"ם [פ"א ממעשר שני הי"ד] דסוריא פטורה ממעשר שני אפילו מדרבנן, אם כן על מעשר שני איכא הפה שאסר כו', ודן אי אמרינן הפה שאסר על מקצת דבריו, והוכיח מהכא דלא אמרינן - עיי"ש.

בעיקר החשש בסיפא – או דהיתה ראיית פני הבית או שתרם.

בסיפא חיישינן שמא נקבע למעשרות ויש בזה ב' דרכים – וכדיבואר:
המהר"י קורקוס ביאר דהא דנקטינן שכבר נתחייב בקביעות למעשר – דהיינו משום שנוקטים
שהע"ה הכניסו לביתו וממילא דכבר נקבע מצד ראיית פני הבית – וכן מפורש ברמב"ם בפירוש
המשנה כאן.

אולם החזו"א [דמאי סימן ד' ס"ק י"א] ביאר באופן אחר בפשיטות, והוא – דע"ה לא חשוד על
התרומה גדולה, וא"כ הע"ה ע"כ נאמן שבאמת הפריש תרומה גדולה והרי תרומה קובעת למעשר
ונקטינן שתרם ונקבע – וזו טענה גדולה על הרמב"ם שלא פירש כן, וצ"ע – ועיין להלן.

ענף ג' – בקושיית הרש"ש**שיש קביעות של מוליך לשוק.****קושי' הרש"ש דיתחייב מצד מוליך לשוק – וחיידוש הגר"א קוטלר בזה.**

זה לשון הרמב"ם [פ"ה ה"ו] כשהביא דין זה של המשנה:

"והמתנה אינה קובעת כמכר, ע"ה שהיה עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים אוכלים ופטורין שאין
המתנה קובעת, ואם הכניסו לבתייהן אם רוב העם מכניסים לבתים מעשרים ודאי, ואם רוב העם
מכניסים לשוק אין מתקנים אלא דמאי שמא עישר ואח"כ הביא לשוק" – זה הדין של הרישא.

ויש כאן הערה גדולה – וכבר עמד בזה הרש"ש – דלמה לא פירש הרמב"ם דאף דאיירי בשוק –
והרי במוליך לשוק אמרינן דנקבע מיד גם בלי ראיית פני הבית וגם בלי מקח – כיון שלקוחות
יכולים כבר לקנות אצלו – וכמפורש כל זה לעיל [פרק א' משנה ה'] – ולמה לא הוסיף הרמב"ם
תנאי זה דרך פטרינן ליה היכא שיודע שלא עמד למכור בשוק – והרמב"ם חילק בין רוב העם
מכניסים או לא מכניסים בהנכיס הוא לביתו, ולא באכל בשוק.

והנה – האחרונים דייקו ברמב"ם שאף שהביאור הפשוט במשנה של 'מוליך לשוק' הוא דחייב מצד
ד'מקח קובע' – והיינו דעצם זה שהפירות הם במצב שלקוחות יכולים כבר לקנות אצלו – חשיב
כבר כמקח שקובע, אכן האחרונים דייקו שאין כן דעת הרמב"ם, ואינו מדין מקח קובע – ועיין בזה
במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ג' עמוד 392 ד"ה אמרינן] ובחזו"א [סימן ה' ס"ק ז' ד"ה הנה], ובקה"י
זרעים [סימן י"ז] – והבאנו את דבריהם לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ה'].

ועיי"ש עוד שהבאנו מהמשנת ר"א [שו"ת סימן מ' ס"ק י' – אוסף חידו"ת סימן מ"ז ס"ק י']
שחידש דבמוליך לשוק רק הבעלים נאסר מצד זה שעומד למכירה אבל אין כאן קביעות בפירות
מצד קביעות של מקח – וכדנקטו האחרונים בשיטת הרמב"ם, וממילא שיש מקום לחדש עוד
שהמקבל ממנו אינו מחוייב כבר שזה שעומד למכירה מבטל על ידי המכירה עצמה – ואינו אלא
כלפי המוכר.

ובזה יישב את הקושי' של הרש"ש דלמה פטור המקבל מתנה – הא דילמא מתחייב מצד מוליך
לשוק – והתשובה שחייב זה אינו אלא על המוכר, והרי חיוב זה בטל בנתינה למקבל זה, וא"ש.

מתמה בכל הנ"ל.

אולם יש לתמוה – הרי ברישא נקטינן שמותר לאכול ארעי כיון דנקטינן שלא היה שם שום
קביעות למעשר, וכבר נתבאר דלא חיישינן נמי שמא תרם ונקבע בקביעות של תרומה כיון דלא
היה בזה שום חיוב לתרום, אכן אי נימא שבעה"ב עצמו היה חייב לתרום מחמת הדין מוליך לשוק
– א"כ ע"כ שהוא תרם, שהרי ע"ה לא חשוד על תרומה גדולה, ואי תרם שוב נקבע גם לגבי זה
שקיבלו את הפירות – ושוב צ"ע קושי' הרש"ש.

**דרכו של המקד"ד בזה – דלא הפקיעו את הנאמנות של ע"ה לגבי הקביעות של מוליך
לשוק.**

ועיין במקד"ד [דמאי סימן נ"ז ס"ק ב' עמוד 407 ד"ה אך הרמב"ם] שהביא את קושי' הרש"ש –
ותמה עוד שהרמב"ם עצמו [פ"ג ממעשר הכ"ב] במצא כלכלה – אם רוב מכניסין לשוק אסור
לאכול עראי ומתקנה דמאי עיי"ש, וכאן ס"ל דאף ברוב מכניסין לשוק מותר לאכול עראי – וצ"ע.
ויישב בזה כך – דשאני הכא שע"ה מעיד עליו 'טלו לכם תאנים' דדוקא בכה"ג מותר לאוכלן, ואף
דאין ע"ה נאמן על המעשרות – אכן כל זה הוא דווקא היכא דכל ההיתר הוא האם הוא עישר או

לא, ואף דרוב ע"ה מעשרין אכן בזה היתה תקנה של דמאי שאינו נאמן לומר שעושר, אבל כל שמלבד ההיתר דשמא מעושר איכא גם כן היתר נוסף - דאפשר שהוא מן המיעוט שמכניסין לביתו ולא מוליכים לשוק וגם לא ראו פני הבית, כל כה"ג ע"ה נאמן - ודומה לנתבאר לעיל [סוף ענף א'] מהמקד"ד לגבי עיקר הנאמנות של ע"ה לומר שלא ראו פני הבית - דבזה נאמן, וגם הכא נאמן לומר דאינו מאלו שמוליכים לשוק - אולם במצא כלכלה דליכא מאן דמסחיד עלה אסור.

והוסיף בזה עוד - הרי סתם פירות ע"ה אף כשאינו מעיד הוא גם כן רק דמאי - ואי בדמאי לא כלול החשש שמא נעשה בהם קביעות למעשרות ולכן ע"ה נאמן לומר שלא נקבעו, א"כ גם בלי שיש עדות שלו על זה נמי נאמר שאין חשש שמא נקבע - והיינו דשמא הוא מהרוב שמוליכין לשוק - הרי חד תקנה איכא בדמאי - לא שנא כשיש עדות ולא שנא כשאין עדות, והכא לגבי החשש שמא נקבע מחלקינן ביניהם, וצ"ע.

וביאר בזה על פי יסוד נוסף - והוא דשני דינים שונים נאמרו בדמאי - דמאי שיש בו עדות של ע"ה ודמאי שאין בו עדות של ע"ה - ולכן מצאנו נפקותא אף בע"ה בין מעיד ובין אינו מעיד, ומקור לזה מדאמרין בדמאי [פ"ד מ"ב] גבי המדיר את חבירו שיאכל אצלו כו' ובלבד שיאמר לו מעושרין הן ע"ש, אלמא דאף בע"ה איכא נפקותא בין סתם פירותיו למעיד בפירוש שמעושרין הן, וה"ה דהכא נימא כן לגבי החשש שמא יש בהם קביעות למעשרות מצד מוליכו לשוק - דתלוי אי יש בזה עדות ידיה או לא, ועיין בהערה ¹² תוספת דברים מהמקד"ד בזה.

משנה ב

[ב] חיו יושבים בשער או בחנות ואמר טלו לכם תאנים אוכלין ופטורין ובעל השער ובעל החנות חייבין רבי יהודה פוטר עד שיחזיר את פניו או עד שישנה מקום ישיבתו:

רע"ב משנה ב

ואמר טלו לכם תאנים - בעל השער או בעל החנות אמר כן: ובעל השער ובעל החנות חייבין - דביתו של אדם טובל לו, אבל לא לאחרים: ורבי יהודה פוטר - משום דשער וחנות אדם בוש לאכול בתוכו. וחצר הקובעת למעשר היא כל שאין אדם בוש לאכול בתוכה: עד שיחזיר פניו - במקום שיושב ומוכר הוא בוש לאכול בלא חזרת פנים אבל במקום שאינו יושב ומוכר אינו בוש, וקיימא לן מקום שחזא בוש פטור מקום שאינו בוש חייב, ואין חלכה כרבי יהודה:

ציונים והערות משנה ב

הקדמה למשנה - בדין בית של אחרים שאינו קובע לו. במשנה זו נתחדשה הלכה בדין קביעות של ראיית פני הבית - וכמבואר בירושלמי - מובא בר"ש - "הדא אמרה 'ביתו של אדם טובל לו אבל לא לאחרים', והכא כלפי האחרים אין זה בית שלהם ולכן אינו קובע להם כשמכניסים פירותיהם לביתו, [אבל מכניס פירות שלו לבית שלו פשיטא דקובע גם לאחרים שיאכלו מפירות הללו].

¹² רע"ע במקד"ד שהקשה עוד - שלענין להפריש מן הדמאי על הדמאי גם כן - מלבד רוב ע"ה מעשרין איכא גם כן מיעוט שהוא מן החיוב, מ"מ זה מהני רק שאם הפריש מזע"ז שא"צ לתקן את התרומה כמ"ש בפ"ה הרא"ש אבל לכתחילה אין מפרישין מן הדמאי על הדמאי, ואף על גב דהתם נמי איכא עדות של ע"ה שהוא מעושר - ומאי שנא דהתם לא נאמן והכא נאמן.

ותירץ דשאני התם דעדות של ע"ה איכא רק על ההיתר של רוב ע"ה מעשרין - אולם על המיעוט שהוא מן החיוב על החיוב - אדרבה בזה איכא עדות ע"ה להפך, שהרי ע"ה אומר על הדמאי השני שנתקן, ואם כן הוי מן החיוב על הפטור, משא"כ הכא כשאמר ע"ה סתם טלו לכם תאנים ומעיד שמותר לאוכלן, וע"ז איכא ב' התירים דרוב ע"ה מעשרין ושלא ראו פני הבית, והוי כמעיד ע"ה שיש בזה אחד מב' ההיתרים וכה"ג מהני אף לכתחילה.

ויש לדייק ברמב"ם [פ"ה ה"ח] שהביא דין זה "שאינן הבית שאינו שלו קובע לו כשיעברו הפירות בתוכו" וקשה דמה הלשון "כשיעברו הפירות בתוכו" – וביאר שם בביאור ההלכה שהכוונה שיש כניסה חשובה לבית – וכגון לינה קבועה וכדומה וזה קובע גם בבית חבירו – וכן מבואר בחזו"א [מעשרות סימן ג' ס"ק י"ד] – אכן הכא איירי ברמב"ם בהעברה בעלמא – ולכן דווקא בית שלו קובע ולא בית של אחרים, וחילק בין חנות שיושבים שם באקראי לפועל שעובד בביתו של בעה"ב שקובע כאן לאכול היום – עיי"ש – והדברים יבוארו עוד להלן בציונים והערות [משנה ג'].

ועיין עוד במהר"י קורקוס [פ"ד הי"ג ד"ה ומה שקשה] שזה ודאי דעיקר הך דין דצריכים ביתו דווקא אינו גזה"כ – וכתב – הרי ביערתי את הקודש מן הבית כתיב – "ולא כתוב מביתי" – וע"כ שכל הסברא בזה תלויה עד כמה שיש לו קביעות בהך בית של אחרים או לא. אולם הר"ש סיריליאן [מעשרות דף מ'] כתב שאפילו אשה בבית בעלה אינה כביתה לענין קביעות ודומה לבית אחרים, ורק פועל מיקרי קביעות – כן מובא בשער הציון שם. ויש להעיר – הרמב"ם [מעשר ריש פ"ד] כתב "אין הטבל נקבע למעשרות מן התורה עד שיכניסנו לביתו שנאמר בערתי הקדש מן הבית" והיינו דמדויק כבר שם דין זה דבעינן ביתו דווקא – וע"ע להלן [שם ה"ה] שכתב "הצריפין והבורגנין טובלין לבעליהן – אף ע"פ שאינן טובלין לכל אדם" – ויש להעיר דלמה הוצרך שוב לחזור על חידוש זה – ומתבאר בדבריו שיש חידוש מיוחד דגם בצריפין שאינו בית גמור עדיין יש חלוקה בין פירות של הבעלים לפירות של אחרים, וע"ד זה ממשיך הרמב"ם "וכן בית הספר ובית המדרש טובל לזה שיושב ומלמד מפני שהם כביתו ואין טובלין לאחרים" והיינו נמי ע"ד הנ"ל.

יש לדעת – המשנה איירי לא בשער בעלמא אלא בשער החצר שקובעת למעשרות, כ"ה בחזו"א במעשרות [סימן ה' ס"ק י"ד].

ביאורו של הרמב"ם במשנה.

עצם הדין של המשנה מתפרש בתרי אנפי – דרכו של הרמב"ם ודרכו של הר"ש – וכדיבואר: ברמב"ם [פרק ה' הלכה ח'] מבואר דאיירי באופן זה שהיו אנשים יושבים בשער או בחנות – ואחד עבר ואמר להם 'טלו ואכלו' – ודין זה מתחלק בין בעלי החנות לאחרים שישבו עימו – דאחרים אוכלין ופטורין כיון שהחנות לא קובע להם, אכן בעל השער או בעל החנות לא יאכל עד שיעשרו דמאי כיון שהחנות קובע לו – ומעתה הדין של המשנה הקודמת מתחלק כאן, שהאחרים דינם כהרישא ובעל החנות דינו כהסיפא.

והיינו שכמו שבמשנה הקודמת איכא ב' אופנים, או שאומר תכניס לבית ואז נקטינן שנקבעו הפירות למעשרות [ולא נאמן שהפריש] או שאומר תאכל בשוק ואל תכניס לבית [ואז נקטינן שלא נקבעו] – כמו הכא מתחלקים הנך פירות עצמם בין האנשים שקיבלו את הפירות – והיינו דהוי כאומר לאחרים לא להכניס לבתיכם – כיון שאין חנות זה כבתיכם [והפירות לא נקבעו], והוי כאומר לבעל החנות 'הכניסו לבתיכם' – שהרי זה החנות כבתיכם [ונקבעו הפירות] – ויש בזה חידוש דבהנך פירות עצמם נקטינן דאיכא ב' דינים שונים.

דין המשנה דלעיל – דמשכחת לה רישא וסיפא כהדדי, וגם הכא משכחת לה לפי הרמב"ם. והיינו כך – שאף שבמשנה דלעיל – נאמרו ב' דינים שונים – שאמר ברישא 'טלו לאכול' ובסיפא אמר 'להכניס לבית' – אכן הרי משכחת לה הנך תרי דינים כהדדי – והיינו שהיו לפניו ב' אנשים – ואמר לאחד 'טול ואכול' ואמר לשני 'טול והכניס' – דגם הכא הדינים שלהם מתחלקים. ודין זה מפורש ברמב"ם [פ"ה ה"ז] "זה אוכל ופטור וזה אוכל וחייב" וכן מבואר בירושלמי לעיל – מובא ברא"ש – אלא דבעיקר דין עיין בביאור הגר"א על הירושלמי [שם] שחולק. ובמשנה דידן נמי משכחת לה דין זה של הרישא והסיפא כהדדי – עכ"פ לפי דרכו של הרמב"ם במשנה – דלדידיה איירי שהאחד שעבר אמר גם לאחרים וגם לבעל החנות ליטול – ויש כאן שני דינים נפרדים – וכאילו אמר לכל אחד משהו אחר – או לא להכניס או להכניס – ודו"ק. ודע – שיש חידוש גדול בעיקר הך דין – דעיין בחזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק י"ד] שפירש דאיירי שלא ייחד את הפירות – זה לאחד וזה לשני – וזה חידוש גדול – דלכא"ל אי נקטינן שסומכים עליו

דעל הפירות הללו הרי הוא לא קבע והללו הוא קבע וחייבים ולכן הוא אומר הכניסו לבתיכם - א"כ ע"כ שהפירות נפרדים ומיוחדים - וצ"ע - ועיין בזה שביאר שזה מקולי דמאי דמקילין כך - וכבר האריך בזה בביאור ההלכה [שם].

ביאורו של הר"ש.

עד כאן ביארו של הרמב"ם בדין של המשנה - אכן הר"ש מפרש באופן אחר - והיינו דלא איירי בבעל החנות וגם אחרים שיושבים עימו ואדם מן השוק עבר ונתן פירות אלא דבעל החנות עצמו נותן את הפירות.

ופירש התוס' יו"ט "וצריכין לומר שהפירות מונחים בשוק דאילו הפירות גם כן בשער או חנות א"כ טבולים והוקבעו למעשר ואסורין גם לאחרים כדפרישית לעיל", והיינו דהפירות היו של בעל החנות מקודם לכן, והיה להם ראיית פני הבית ונתחייבו גם כלפי אחרים, וכל הדין שבית של אחרים לא קובע לו - היינו בפירות שלו בבית של אחרים, אבל הנך פירות של בעל החנות כבר הוקבעו כשהיו שלו ואסור לאחרים וע"כ שהפירות של בעל החנות לא נכנסו מעולם לביתו אלא שהיו בשוק.

והתוס' יו"ט מוסיף שדרכו של הרמב"ם יותר מדויק במשנה "דאתי שפיר טפי לישנא 'דאמר טלו' - דקאי אעובר בשוק כבמתני' דלעיל, וכן דקתני ובעל השער וכו' 'חייבין' שהוא לשון רבים דלפי הר"ש הול"ל 'והוא חייב' כדקתני 'ואמר' בלשון יחיד" - עכ"ל.

"רבי יהודה פוטר עד שיחזיר את פניו או עד שישנה מקום ישיבתו".

בעיקר שיטת ר"י במשנה דמבואר ש"פוטר עד שיחזיר את פניו או עד שישנה מקום ישיבתו" - צריכים להבין את היסוד בזה דשייך לעיקר הגדר של קביעות של בית - ועיין בזה להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה ז'].

משנה ג

[ג] חמעלה פירות מן חגליל ליחודה או עולה לירושלם אוכל מהם עד שחזא מגיע למקום שחזא חולץ וכן ביחודה ר"מ אומר עד שחזא מגיע למקום השביתה וחזוכלין מחזרין בעירות אוכלים עד שמגיעים למקום חליצה ר' יחודה אומר חבית הראשון הוא ביתו:

רע"ב משנה ג

חמעלה פירות מן חגליל - ליקט פירות בגליל כדי למכרן ביחודה לא חוקבעו למעשר אפילו לן בדרך, עד שיגיע ליחודה שדעתו למכרם שם:

וכן בחזרה - אם קודם שחגיע ליחודה נמלך לחזרין לגליל, אוכל מהן עראי בדרך עד שיגיע לגליל:

עד שחזא מגיע למקום השביתה - למקום שחזא רוצה לנוח שם בשבת, ומיד כשיגיע שם חוקבעו פירותיו למעשר אף על פי שעדיין לא הגיעה שבת. ואין הלכה כר"מ:

וחזוכלין מחזרין בעירות - למכור בשמים ותמרוקי חגשים ומוליכין עמחם פירות, אוכלים מהן עראי עד שיגיעו למקום חליצה, וכשמגיעים שם חוקבעו הפירות למעשר:

ר' יחודה אומר בית ראשון - שבעיר שחזא לן שם, קובע למעשר ואפילו הוא לן בקצה האחר של העיר, לפי שאדם רוצה לפנות כליו בבית ראשון שחזא פוגע כדי ללון שם. ואין הלכה כרבי יחודה:

ציונים והערות משנה ג

ב' דרכים - אי איירי במעלה למכור או לא.

יש ב' דרכים במשנה וכדיבואר:

הר"ש פירש דאירי במעלה מן הגליל ליהודה – והיינו "לוקטן בגליל כדי למוכרן ביהודה או בירושלים – לא נטבלו אפילו לן בדרך עד שיגיע ליהודה או לירושלים שבמקום אחר אין דעתו למוכרן".

כוונת הר"ש כך: שבא בזה ליישב דמאי שנא מלעיל [פרק א' משנה ה'] דלמדנו דבמוליך לשוק מיד חייב ומבואר בירושלמי [שם] דחלוק ממוליך לביתו משום שבמוליך לשוק – אם הוא ימצא לקוחות בדרך הוא ימכר להם לפני שמגיע לשוק, ולכן נקבע מיד – וקשה דמאי שנא הכא, ועל זה תירץ הר"ש שכאן כל כוונתו אינו אלא למכור דווקא התם.

וע"ע בפירוש הריב"ם ז"ל: "פירוש בשליקטן משעה ראשונה להוליכן לגליל או לירושלים ולמוכרן – ואם לאו במקום אחר לא ימכרם אלא יחזירם לביתו, הואיל ובזה התניא 'ליקטן' אפי' לן בדרך ואפי' שבת אינן נטבלין, שאנוס הוא, ותניא הביא תאנין מן השדה לאוכלן בחצירו שאינה משתמרת, ושכח והכניסן לביתו, או שהחזירם התינוקות, הרי זה מחזירן במקומו ואוכל מהן עראי", עכ"ל, וע"ע במלאכת שלמה דווקא בלקטן לשם כך, והוסיף במשנה ראשונה דיודע ששם נמכרים ביוקר ולכן פשוט שלא ימכרם בדרך, או שפסק עם אנשי יהודה שימכרם להם, אולם המלאכת שלמה הביא מהרב ר' יהוסף דקשה מהמשנה ההיא – ולכן פירש דאירי בשיש לו שדה בגליל וביתו ביהודה או שעולה לירושלים לרגל ולוקח עימו פירות, אבל לא אירי במוליך למכור דאז אם ימצא קונים ימכור להם, וכן הוא בשנות אליהו דאין משנה זו שייך למוליך למכירה כלל¹³.

ב' דרכים – מה הקביעות כשמגיע ליהודה ולירושלים.

והנך ב' דרכים נחלקן עוד כשיגיע ליהודה – וכדיבואר: כשמגיע לירושלים או ליהודה – לפי הר"ש אז נקבע מיד דהוי ליה מקום שמוכרם, אכן לפי הגר"א ומלאכת שלמה – הקביעות היינו בראיית פני הבית בירושלים ויהודה, וקמ"ל דבדרך ליכא קביעות של ראיית פני הבית.

והנה ז"ל הרמב"ם [מעשר פרק ד' הלכה י"א] "המוליך פירותיו ממקום למקום אף על פי שהוא נכנס בהן לבתים ולחצרות בדרך לא נקבעו אלא אוכל עראי עד שיגיע למקום שהוא סוף מגמתו וכן בחזרה", ומבואר שכל החידוש הוא "אף על פי שהוא נכנס בהן לבתים ולחצרות בדרך", ועוד שלא הזכיר בכלל מכירה, ודייק המשנה ראשונה דלמד כהשנות אליהו ודעימיה, ולכן כתב נמי "עד שיגיע למקום שהוא סוף מגמתו" – והיינו דלא סגי שיגיע ליהודה אלא לבית שביהודה שזה סוף מגמתו.

ב' דרכים – בשיטת ר"מ בשבת שביתה וכן בחילוק בין לינה לשביתה.

ונחלקן עוד בטעמא דר"מ – דקבע באופן ששבת, וביאר הר"ש לשיטתו שדווקא בששבת שביתה ממש ולא בלן לינה בעלמא והחילוק דכשולן לינה בעלמא אז המהלך הוא שעל כרחו הוא לן, והוא לא לן בשביל למכור פירותיו אבל בשנה כדי שביתה התם דעתו שמא יקדמו לו לקוחות ולכן נטבלו.

ולפי"ז – מה שפירש הר"ש בתחילת דבריו בשיטת הת"ק – "לא נטבלו אפילו לן בדרך עד שיגיע ליהודה" – אין כל חידוש בעצם הלינה, אלא דקמ"ל שאינו משנה דעתו למכור כאן בשעה שהוא לן.

אכן לפי החולקים ע"כ דר"מ סובר שיש מושג של קביעות של ראיית פני הבית גם בדרך – וזה גם החילוק בין לינה לשביתה – והיינו שיש חילוק כמה קביעות וכמה חשיבות יש בראיית פני הבית הזו בדרך הליכתו, וכ"כ בביאור הגר"א על הירושלמי שהחילוק בין לינה לשביתה הוא האם הוא מחפש לעצמו דווקא מקום יפה או לא, ונפ"מ אי איכא בזה חשיבות של קבע בהך ראיית פני הבית.

¹³ וע"ע בתוס' חדשים דגם לפי הנך שלומדים שמוליך למוכר איכא חידוש בעולה לירושלים שאין עיקר הליכתו למכירה, ולא איתברר החידוש בזה.

ולשון הירושלמי אדם מגלגל בלינה ולא מגלגל בשביתה – והיינו שהוא מגלגל בלינה לכל מקום שימצא ששם הוא ילון – פעם כאן ופעם כאן, ולפי הגר"א היינו דאינו מדקדק שיהיה מקום יפה, אכן לפי הר"ש אינו מדקדק אי יש אפשרות למכירה ללקוחות.

בדין ראיית פני הבית בבית בדרך, וסתירה בדברי הריב"מ"ץ בזה.

והנה לגבי הבתים בדרך – הרי לפי הרמב"ם והגר"א זה כל המשנה – שבאו ללמד שלא כל ראיית פני הבית יש לה חשיבות, וקשה דממילא אינו בתים שלהם ומבואר במשנה לעיל דרק בביתו הוא קובע פירותיו, וצ"ל שיש סוג כניסה חשובה גם בבתים של אחרים.

והדבר מדויק ברמב"ם [פ"ה ה"ח] שהביא דין זה "שאין הבית שאינו שלו קובע לו כשיעברו הפירות בתוכו" וקשה דמה הלשון "כשיעברו הפירות בתוכו" – וביאר שם בביאור ההלכה שהכוונה שיש כניסה חשובה לבית באופן של לינה וכדומה וזה קובע גם בבית חבירו אכן הכא איירי הרמב"ם בהעברה בעלמא – ולכן דווקא בית שלו קובע ולא בית של אחרים.

אכן היה נראה שיש לומר דבזה גופא חולק הר"ש דממילא אין נידון של ראיית פני הבית בדרך כיון שאינו בית שלהם ולכן למד הר"ש שכל הנידון אינו אלא מצד מקח, ודו"ק – ופשוט.

אולם יש להעיר בשיטת הריב"מ"ץ שלמד כהר"ש מצד מכירה – דנראה שיש בדבריו קצת סתירה – שבהמשך דבריו כשבא לפרש את ר"מ פירש כך, "בשלמא תנא קמא סבר כשם ששביתה אינה טובלת כך לינה אינה טובלת, אלא ר' מאיר מאי טעמ' שבכל מקום לן אדם, ואנוס הוא, ואינו שובת בכל מקום, וזה מאחר שנה כשיעור שביתה לאו אנוס הוא, ונטבלו לו, דאח"כ נה דאי מיזדמנו ליה לקוחות ליזבון", והיינו שיש כאן נידון אי הגיע לבית לשביתה ולינה מחמת אנוס או לא, והנפ"מ הוא לגבי לקוחות.

אולם בתחילת דבריו במשנה פירש באופן אחר הך אונס – דמתחילה דייק דהתנאי שעשה ב'ליקטן' גורם שאפ"ל בדרך ואפילו שבת אינו נטבלין, שאנוס הוא – וכפשוטו היינו מפרשים שכוונתו כהמשך דבריו בשיטת ר"מ וחכמים דלכן לא שייך כאן לקוחות – אלא שכאן הוסיף הריב"מ"ץ ביאור באונס, וז"ל: "ותניא הביא תאינין מן השדה לאוכלן בחצירו שאינה משתמרת, ושכח והכניס לביתו, או שהחזירו התינוקות, הרי זה מחזירן במקומו ואוכל מהן עראי" – והיינו שקביעות של בית וחצר באונס לא קובע, וצ"ע דמה זה ענין לאונס שדנים הכא מצד המקח של לקוחות שאינו עומד למכירה כאן.

חידוש מהמקד"ד למה הר"ש לא פירש כהגר"א – והיינו משום שלפי שיטה אחת בירושלמי בתים בירושלים לא קובעים.

עיין במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ג' ד"ה הנה ההיא – עמוד 393] שפירש שנראה שטעם הר"ש למה פירש שמוליכן למכור והוקבעו משום הולכה לשוק ולא פ' דהקביעות הוא משום ראיית פני הבית כהרמב"ם והגר"א – משום דאיכא פלוגתא דאמוראי בירושלמי מעשר שני [פ"ג ה"ג] רשב"ל אמר דירושלים עשו אותה כחצר בית שומירה מה חצר בית שומירה טובלת אף זו טובלת, ור' יונה אמר בדין היה אפילו בתים ששם לא יטבלו שהן של כל ישראל ע"ש, אם כן לר' יונה במעלה לירושלים אמאי אמרינן במתני' דאוכל רק עד שמגיע למקום שהוא הולך – אמאי לא יאכל אף בירושלים, הרי גם בתוך הבתים של ירושלים מותר לאכול לפי שהן של כל ישראל, ומשום הכי פירש דמיירי במוליכן למכור וכשמגיע לשם אסור כדין מוליך לשוק דאסור בלא ראיית פני הבית.

משנה ד

[ד] פירות שתירמנו עד שלא נגמרה מלאכתן רבי אליעזר אוסר מלאכול מהם עראי וחכמים מתירין חוץ מכלכלת תאנים כלכלת תאנים שתירמנו ר' שמעון מתיר וחכמים אוסרין:

רע"ב משנה ד

עד שלא נגמרה מלאכתן – שלא הגיע גרנן למעשר. כל פרי זפרי, כפי מה שמפורש לעיל:

ר' אליעזר אוסר לאכול מהן עראי – עד שיפריש כל מעשרותיהן, דתרומה טובלת:

וחכמים מתירים – דסברי אין תרומה טובלת אלא א"כ תרם מתוך הכלכלה:
כלכלת תאנים שתירמח – עד שלא הגיע גרנן למעשרות:
ר' שמעון מתיר – אפילו תרם מתוך הכלכלה:
וחכמים אוסרים – וחלכח כחכמים דתרומה קובעת למעשר כשתרם מתוך הכלכלה,
ולאחר שתירם אסור לאכול עראי מאותה כלכלה עד שיפריש כל המעשרות:
ציונים והערות משנה ד
בדין קביעות של תרומה.

כמה דרכים בעיקר הקביעות של תרומה.

מתבאר במשנה שיש דין שגם תרומה קובעת למעשר ונחלקו במשנה אי מהני לפני גמר מלאכה, ומבואר בביצה [ל"ה.] דה"ה דנחלקו אי שבת קובעת לפני גמר מלאכה ותלויים זה בזה – ולשון הגמרא "רבי אליעזר לטעמיה דאמר תרומה קבעה, וכל שכן שבת".
ועיקר הסברא בהא דתרומה קובעת – עיין במהר"ם [ביצה ל"ד:] שכתב "וכן לקמן דאמר תרומה קבעה ע"כ ר"ל הואיל והוא מפריש תרומה מהן גילה בדעתו שנגמר מלאכתו ולכך אסור לאכול מהן אפי' עראי" וזה המשך לדבריו הקודמים שכתב לגבי תאנים שלא נגמרו מלאכתן שצריכים לייבשם – אכן כלפי בעה"ב עצמו הוא מתחייב אי הוציאם – ופירש – "כשהוא בעצמו אוכל מהם א"כ הוא מגלה דעתו שטובים הם לו כך כמו שהם עתה ואינם צריכים להתייבש עוד יותר וא"כ נגמרה מלאכתו ואסור לאכול מהן עוד אפי' עראי ואקבעינהו ר"ל לאו דוקא אלא דגמר מלאכה גורמת שאפי' אכילת עראי נקרא קבע".

אולם דבריו תמוהין – שהרי גמר מלאכה בלי קביעות לא אוסר אכילת ארעי, ותרומה אוסרת אכילת ארעי ככל הקובעים, וצריכים לדון למה תרומה עצמה חשובה כאחד הקובעים.
ועיין בדרך אמונה [פ"ג ס"ק כ"ג] דמטעמא דכיון דהתחיל להפריש צריך לגמור, ויש לדון בדבריו דמשמע מהסוגי' בביצה [ל"ה] דהך מחלוקת במשנה כאן אי מהני תרומה לקבוע לפני גמר מלאכה – דה"ה דנחלקו אי שבת קובעת לפני גמר מלאכה ואי הדין בתרומה הוא דין בפני עצמו מחמת זה דכיון שהתחיל כבר צריך לגמור – א"כ כבר אינו דומה לשאר הקובעים ומה מדמינן להו.
ואולי נימא באופן אחר – דכמו דאכילת שבת קובעת כיון שאכילה בשבת עצמה היא אכילה של קבע – ולכן בשבת עצמה אינו אוכל אף אי לא חיילא קביעות בפירות מחמת הך אכילה – וכגון דלא ייחדם לשבת – ועיין בזה לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ז'], דה"ה דתרומה הוי כהכנה לאכילת קבע כיון שהותר על ידי הפרשת תרומה לאכילת קבע, ויש לדון בזה דסו"ס אכתי מחוסר שאר ההפרשות ולא הותר עדיין לאכילת קבע, ויש לדחות.

אולם ראה באור שמח [פ"ה הי"ט] – והבאנו דבריו בהמשך במלואם – חידוש גדול דאף הפרשה כזו שלא מתירה את הטבל אכתי קובעת למעשר ויצטרך לחזור ולתרום ולעשר לפני שיאכל אכילת ארעי – וזה דלא כדברינו, ויותר משמע כדרכו של הדרך אמונה.
אלא דהקשינו לפי דרכם מהדמיון לשבת בסוגי' בביצה – ונראה דאדרבא – דשם יש לדייק דשבת היא משום קביעות ותרומה לא – דז"ל רש"י שם "רבי אליעזר לטעמיה דאמר תרומה קובעת – דבר שלא נגמרה מלאכתו, שאם הגביה תרומתו נאסר לאכילת עראי עד שיפריש שאר מעשרות" – "וכל שכן שבת – דחשיבא אכילתה, אבל רבנן אימא לך כי היכי דפליגי בתרומה פליגי בשבת".
הרי לנו ששבת הוא ק"ו מתרומה – וזה משום שיש חשיבות לאכילתה – ויש לדייק שאינו כן תרומה, ויש לומר א"כ כסברת האור שמח והדרך אמונה וזה הק"ו.

מבאר דכולהו מצד חשיבותה אתינן עלה.

אולם באופן אחר יש לומר כך – ברש"י אולי מדויק שגם בתרומה זה ענין של חשיבות אלא שבשבת יש חשיבות מסויימת בגוף האכילה עצמה לעומת תרומה שזו חשיבות בעלמא – לא בגוף האכילה עצמה – וזה ע"ד מה שמצאנו במקח שזה גם ענין של חשיבות – וכמפורש ברש"י ביצה [ל"ה. ד"ה ואחד מקח] וברש"י [ב"מ סוף פ"ז:], וה"ה הכא נימא כן, ושבת עדיפא מיניהו כיון שזו חשיבות בעיקר האכילה עצמה – וע"ע להלן בציונים והערות [משנה ה'] שהרחבנו בזה עוד.

ומצאתי בשו"ת גינת ורדים [חלק אורח חיים כלל ג' סימן י"א] שכתב כן בהדלי – וז"ל "ואם יארע לו אחד משה דברים הללו מיחזי כחשיבותא ומה דאכיל מיניה אח"כ לא הויא אכילת עראי אלא אכילת קבע, החצר טעמיה שכיון שהכניסו למקום המשתמר להאי טבלא הא אחשביה, והמקח גם הוא אחשביה שניתן למקח וממכר, והאש דכיון דבשליה אחשביה, והמלח הוא נותנו בו למתקן ולתקנו, ותרומה חשיבות המצוה אהניא ליה ג"כ, והשבת לפי שאכילת שבת קרייה רחמנא עונג כדכתיב וקראת לשבת עונג", עכ"ל – הרי לנו דברים ברורים דכולהו מצד חשיבותה נינהו.

הערות בקביעות של תרומה.

ועיין בחזו"א [מעשרות סימן ו' ס"ק ט"ו] שאפילו תרומה דרבנן קובעת, ובשער הציון [פ"ג ס"ק נ"ו] הביא מהרידב"ז בירושלמי [מעשרות פרק ב' הלכה ג'] ובריטב"א בביצה [י"ג] דהפרשה בעבירה – וכגון במקדים מעש"ר לתרומה דאינה קובעת, והחזו"א [מעשרות סימן ו' ס"ק ט"ו] הסתפק בזה, ולכא' – לפי מה שהבאנו לעיל מהגינת ורדים דכולהו מצד חשיבות אתינן עלה – א"ש – שהרי העבירה פוגמת את החשיבות.

מתמה בטעמא דר"א וחכמים דבמה נחלקו ובמה מודים זה לזה.

והנה בדין זה דתרומה קובעת למעשר נחלקו ר' אליעזר ורבנן אי קובעת קודם גמר מלאכה – אכן מצאנו גווני דמודים זה לזה וכל זה צ"ב – וכדיבואר.

והיינו דאמרינן בתוספתא [מעשרות פ"ב ה"ב] דלא נחלקו בכל גווני – והיינו דמצד אחד מודה ר' אליעזר דבתורם שבלין ועתיד לעשותן גורן, ענבים ועתיד לעשותן יין, זיתים ועתיד לעשותן שמן דאוכל מהן עראי וליכא בזה קביעות דתרומה, ורק בתורם גרוגרות ועתיד לדורסן ותמרים ועתיד לדושן – בזה פליגי ר"א ורבנן, וצ"ב בטעמא דמילתא.

ומאיידך – הרי מבואר במשנה דמודים חכמים לר"א בכלכלה של תאנים דתרומה טובלת אעפ"י שלא נגמרה מלאכתו, וגם הכא צ"ב – דמאי שנא כלכלה מכל מצב אחר שאין גמר מלאכה.

בדברי האור שמח ומקד"ד בהא דמודה ר"א לחכמים ענבים ועתיד לעשותן יין ולמה מודים חכמים לר"א בכלכלה.

וכתב האור שמח [פ"ה מתרומות ה"ד] שהטעם למה מודים ר"א לחכמים בדבר של גורן ויקב – משום דדבר של גורן ויקב אסור לתרום קודם גמר מלאכתו – ומשום הכי התרומה אינה טובלת עיי"ש כיון שיש בזה איסור.

אולם עיין במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ד' עמוד 399] דדחה דבריו – שהרי אמרינן בתוספתא [שם ה"ג] כה"ג גם כלפי פלוגתא ר"מ וחכמים אי מקח קובע קודם גמר מלאכה, דהתם נמי מחלקינן דמודה ר"מ בלוקח שבלין ועתיד לעשותן גורן, ענבים ועתיד לעשותן יין, זיתים ועתיד לעשותן שמן דאוכל מהן עראי עיי"ש, והתם ליכא למימר האי טעמא – ואולי נימא דתרי מחלוקות שלא שייכות זו לזו נינהו – אולם זה נסתר מדברי הירושלמי [סופ"ב דמעשרות] דאמרו שם – "ר"מ ור"א אמרו דבר אחד" ומזה מוכרח דטעם אחד להם.

וביאר בזה המקד"ד – דנראה הטעם דמודים בשבלין ועתיד לעשותן גורן כו' משום דמחוסרין מלאכה טפי, וכה"ג מודים דאין תרומה ומקח קובעין – והמקור לזה מהחילוק במשנה, דאמרינן בפלוגתא דר"א וחכמים דמודים חכמים לר"א בכלכלה של תאנים דתרומה טובלת אעפ"י שלא נגמרה מלאכתו, וכתב הפני משה הטעם לפי שאינו מחוסר אלא חפוי עיי"ש, אלמא דתלי בחסרון מלאכה – דכל דמחוסר מלאכה פורתא מודים חכמים דטובל וכל שמחוסר מעשה רבה כגון שבלין לעשותן גורן כו' מודה ר"א לחכמים ולא פליגי אלא בגרוגרות ועתיד לדורסן – ודו"ק – הרי שכל החילוקים תלויים בדרגת המחוסר מלאכה.

שו"ט בשיטת הגר"א בטעמא דחכמים בכלכלה.

והנה הבאנו מהפני משה בטעם דחכמים אוסרים בכלכלה – דאף דאין תרומה קובעת בדבר שלא נגמרה מלאכתו למעשר, משום דאינו מחוסר רק חפוי ע"ש, היינו דאינו מחוסר רק מעשה זוטא, אך הגר"א בשנות אליהו כתב שם משום דכלכלה כיון שליקט כל צרכו הוי גמר מלאכה, והכא כיון שתרם אינו מוסיף בזו הכלכלה שלא יתן אינו מתקן על המתקן עיי"ש.

והעיר בזה המקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ב' ד"ה אמרינן – עמוד 387] שיש לעיין בזה דזה דאמרינן 'עד שילקט כל צרכו' – אין זה דווקא בכלכלה זו דאם ירצה ללקט עוד בכלכלה אחרת גם כן אינו טובל

כדאמרינן בירושלמי [פ"א ה"ד] היו שנים ובדעתו למלאות שתיהן לא נטבלו עד שימלא את שתיהן עיי"ש, ואם כן כשתרם אמאי חשיב ליקט כל צרכו, וצ"ע.

ביאור מחודש של האור שמח לדברי הירושלמי בדין תרומה קובעת למעשר.

מצאנו בדין זה ביאור מחודש של האור שמח בתוספתא ובירושלמי – ונולד מזה חידוש דין – וכדיבואר:

דעיין בתוספתא דתרומות [פ"ג ה"ד] – התורם זתים על הזתים ועתידין לכתוש, ענבים על ענבים ועתידין לידרך, תרומה ויחזור ויתרום, הראשונה מדמעת כו', ושניה אין חייבין עליה חומש, וצריך לקרות עליהן שם, יעוי"ש, ובירושלמי [תרומות פ"א ה"ה] מביא לה על משנה דפ"ק דתרומות [מ"ח] אין תורמין שמן על זתים הנכתשין, ושם בסוף הלכה מביא בזה הלשון, "הדא אמרה שהוא צריך לקרות שם למעשרותיו", וזה פירוש למה דתניא בתוספתא "וצריך לקרות עליהן שם" – ולא נתברר דמה שייך הכא קריאת שם של מעשר – האי איירי הכא בהפרשת תרומה – וצ"ע.

וביאר האור שמח [פרק ה' הלכה י"ט] שהכוונה בזה היא שהתרומה קובע למעשרות, ואסור לאכול מזתים הנכתשין עד שיעשר כל המעשר, לכן אסור לאכול ארעי עד שיחזור ויתרום ויעשר המעשרות, דתרומה הראשונה קובעת, וסיים – "וזה פירוש נכון בזה הירושלמי הסתום".

חידוש נוסף באור שמח – דמשכחת לה תרומה דקובעת לפני גמר מלאכה אף דכל תרומה לא קובעת.

והוסיף האור שמח – דלפי הפירוש הנ"ל בתוספתא נתחדש חידוש לדינא – והוא – שיתכן לומר – שאף קודם שנגמר מלאכתן של כתישת הזתים ודריכת הענבים אסור לאכול ארעי – דבזה איירי התוספתא, ואף על גב דבכל מקום אין תרומה קובעת בדבר שלא נגמר מלאכתו, אכן יתכן דהכא גזרו רבנן, ובטעמא דמילתא – דאיהו הפריש שמן ויין עליהן הרי מחשבין כאילו נגמר מלאכתן למעשר, שהפריש עליהן מן הגמור שמן ויין, או זתים שאינן עומדין לכתוש – ולכן הכא התרומה קובעת אותם שאסור לאכול ארעי מזתים אלו הנכתשים עד שיפריש מהן תרומה שניה ויעשר אותם, ודו"ק.

על פי חידוש זה יישב את דברי הרמב"ם שפסק [תרומות פ"ה ה"ח] כרב נתן בר"א [יבמות פ"ט.ט.] דתורם מן הטמא על הטהור לא עשה כלום לתקן השיריים, אבל תרומה היא, וקשה דאמאי תני בתרומות [פ"ב מ"ב] בלשון 'לא עשה ולא כלום', ולא תני 'תרומה ויחזור ויתרום', כמו דתנא [שם פ"א מ"ח] בתורם שמן על זתים, ולהלן שם [פ"ג מ"א] גבי תורם קישות ונמצאת מרה. וביאר דלפי"ז ניהא, דפירושו 'לא עשה ולא כלום' – היינו דאינו קובע כלל התרומה להפירות הטהורין למעשר, ורשאי לאכול מהן ארעי קודם שיתרום שניה ויעשר פירות הטהורין, דחכמים עשו לגבי השיריים כאילו לא תיקן כלל, וזה יכולים חכמים לעקור, דאין תרומה קובעת רק מדבריהם, [כמוש"כ האו"ש לעיל פ"ד ה"ב], לכן לגבי השיריים הוי כאילו לא תרם כלל, "ונכון מאוד" – עכתו"ד.

בטעמא דר"ש דחולק – ומבואר דחולק על כל הדין של תרומה קובעת למעשרות.

רבי שמעון מתיר אף על פי שתרמן מתוך הכלכלה – ועיין בר"ש שהביא מהירושלמי בטעמא דר' שמעון מתיר דזה מקל וחומר – "ומה בשעה שיש עליה זיקת ג' מעשרות את אומר מותר, בשעה שאין עליה אלא זיקת ב' מעשרות לא כל שכן".

משנה ה

[ח] האומר לחברו חילץ איסר זה ותן לי בו חמש תאנים לא יאכל עד שיעשר דברי רבי מאיר ר' יהודה אומר אוכל אחת אחת פטור ואם צרף חייב אמר ר' יהודה מעשה בגנת זרדים שחיתת בירושלם וחיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר ולא חופרש ממנה תרומה ומעשר מעולם:

רע"ב משנה ה

עד שיעשר – דמקח טובל:

ואם צירף – שלקח בעל חגיגה ב' כאחת ונתן לו חייב. אבל בזמן שחקונח ליקט ואכל מודה רבי מאיר דאוכל אחת אחת:
אמר רבי יהודה מעשה בגנת ורדין זכו' – וחתם בעל חגיגה היה מלקט, שלא היו מניחים ליכנס שם אדם מפני חורדים, ואעפ"כ לא הופרש ממנה תרומה ומעשר מעולם. וחלכה כרבי יהודה:

ציונים והערות משנה ה

ענף א' – בדין קביעות דמקח, ובגדר הדין צירוף שתיים.

הקדמה – קביעות של מקח – דווקא במקח לאכילה.

במשניות דלהלן דנים בדין מקח קובע למעשרות, וכבר הבאנו לעיל בציונים והערות [משנה ד'] מהשו"ת גינת וורדים דכל ה' קובעין מצד חשיבות אתינן עלה, ויש לעיין דאיזה חשיבות יש במקח ששייך לאכילה – הא בשלמא מלח בישול שבת תרומה – כולו שייך לאכילה אכן מה שייך מקח לאכילה.

ונראה פשוט שבאמת רק מקח עבור אכילה קובע למעשרות – וכמבואר ברמב"ם – וכדלהלן – ונראה שסברתו כנ"ל דכל חשיבות דעלמא לא מהני ובעינן דווקא חשיבות במידי דאכילה – [וע"ע להלן מה שיש לדון בזה דיתכן שהחשיבות בא מצד המוכר].

וז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה [ריש פרק ה']: "וכבר ביארנו בפרק שלפני זה שהמקח קובע למעשרות, וכאן באר שאין כל מקח קובע למעשרות אלא מי שלוקח תלוש מן הקרקע לאכילה בלבד, אבל מי שלקח במחבר או מי שלקח תלוש לשלח לחברו לא נקבע למעשרות, ומותר לאכול עראי קודם שיעשר".

וכן נפסק ברמב"ם בהלכותיו [ריש פרק ה'] – וכבר דייק כן הרדב"ז [שם] "ומשמע שלקחן לאוכלן אבל אם לקחן לחזור ולמוכרן לא נקבעו עד הלוקח האחרון שלקחן לאוכלן", והיינו ממש כדבריו בפירוש המשנה, אלא דיעויין בחזו"א במעשרות [סימן ו' ס"ק י"ב] שנסתפק בזה, ובש"ך [יו"ד סימן של"א ס"ק קי"ט] משמע כדברי הרדב"ז.

וע"ע להלן בציונים והערות [משנה ו'] שהבאנו לשון הריב"ם"ץ שהדין צירוף שתיים שתיים הוא צירוף של 'הרבה אכילות' – והיינו צירוף באכילה עצמה ולא רק בפירות – והיינו כנ"ל שהחשיבות צריכה להתייחס לאכילה.

פלוגתא דתנאי אי מקח קובע קודם גמ"מ.

צריכים להקדים דנחלקו הכא במקח כמו דנחלקו לגבי תרומה – והיינו דמצאנו מחלוקת תנאים אי תרומה קובעת לפני גמר מלאכה, וכנתבאר לעיל [משנה ד'], וכמו כן נחלקו בזה ר"מ וחכמים בסוף פירקין לגבי מקח אי בעי גם גמר מלאכה או לא, וכמבואר בירושלמי שם דבר פלוגתא דר"י שם הוא ר"מ, וכן מבואר בבבלי [סוף ד' דביצה] דמתני' דהתם סובר דמקח קובע בלי גמר מלאכה, והירושלמי שם כבר דימה שיטת ר"א בתרומה לשיטת ר"מ במקח.

ועיין ברש"ש שר"מ במשנה דידן אזיל לשיטתו בסוף פירקין דמקח לא בעי גמר מלאכה, ויש להעיר קצת דלמה לא הביאו מקור לשיטת ר"מ כבר ממשנה זו – גם בבבלי וגם בירושלמי.

ועיקר הסברא לומר דיהני מקח לקבוע לפני גמר מלאכה – עיין ברש"י בב"מ [סוף פ"ז]: דמבואר שיש סברא לומר שאולי ה'אחשביה' שיש במקח מהני להחשיבו גם קודם לגמר מלאכה.

ויש להוסיף בזה מהמבואר להלן [פ"ג מ"ב] שכתב הר"ש דזה דר"מ סובר דמקח קובע בלי גמר מלאכה ואוסר לאכול עד שיעשר – דזה משום שהקדים לו האיסור קודם – אבל אם לא הקדים לו אף ר"מ מודה דמקח אינו קובע לפני גמר מלאכה – והסברא ע"כ שיש בזה יותר חשיבות כשמקדים לו האיסור קודם דבזה מחשיבה טפי.

המקור לצירוף שתיים מהסוגי' בב"מ [פ"ט] ומצד חשיבות של מקח אתינן עלה – לקובעו כגמר מלאכה וגורן.

במשנה מבואר בשיטת ר"י דרך בצירוף שנים אסור – ושורש האי דין הוא כך – דיעויין בב"מ [פ"ט:] ומבואר שם דאיכא נפ"מ במקח של שתיים שתיים ממקח של אחת אחת – לגבי קציצת פועל שיאכל בשעת עבודתו – באופן שאין לו זכות אכלה מה"ת – ולכן הך קציצה היא כמקח ממש – והחילוק בין ב' ב' לא' א' מבואר ברש"י שם "אחת אחת אוכל – דפחות משתיים לא חייל 'איסור שם גורן' בדבר שלא נגמרה מלאכתו" – הרי לנו שיש חסרון של מקח בלא גמר מלאכה באופן שזה רק אחד אחד.

אכן מאידך גיסא – אי הוי שתיים שתיים כבר אין חסרון של מקח בדבר שלא נגמרה מלאכה – ופירש רש"י "שתיים שתיים לא יאכל – דשתיים מכי מטי להו מילתא דחשיבותא, כגון קציצה או מקח – חייל עליהו שם גורן, כדיליף אסמכתא מקרא לקמן, וקביעותא דקציצה ומקח דרבנן היא" – והיינו שזה גופא הגורן.

והמקור לחידוש זה שבשתיים מהני מקח להחשיב אותם כגורן – והיינו כגמר מלאכה וממילא דכבר אין חסרון של מקח לפני גמר מלאכה – זה מבואר להלן בסוגי' שם לגבי הקביעות של מלח שגם שם נאמר נפ"מ בין ב' ב' לא' א' – דאמרו שם "ותרתי דקבעא ספיתא [מלח] מנא לן – אמר רב מתנא דאמר קרא [מיכה ד'] – כי קבעם כעמיר גרנה", ועיין תוס' שזה אסמכתא בעלמא, ופירש רש"י "ותרתי דקבעא ספיתא [מלח] מנלן – כלומר מנלן דבעינן תרתי, ובציר לא" – כי קבעם כעמיר גורנה – אין גורן בלא קיבוץ, ואין קיבוץ פחות משתיים".

הרי דלמדנו דבמקח ומלח איכא תרתי, א' קביעות למעשרות – והיינו באופן שהיה גמר מלאכה, ב' אהני לן לדבר נוסף, והיינו באופן שחסר בגמר מלאכה דאז אהני לן המקח גם לזה כשיש ב' ב' להחשיבו כגורן – וכדפירש רש"י – "מכי מטי להו מילתא דחשיבותא, כגון קציצה או מקח – חייל עליהו 'שם גורן', כדיליף אסמכתא מקרא לקמן".

צירוף שנים בחצר .

והנה הבאנו את דברי רש"י שסיים [שם] – "וקביעותא דקציצה ומקח דרבנן היא" – ויתכן דכוונתו דלכן נכלל בתקנה זו של מקח קובע למעשרות שמלבד מה דמהני בתור קביעות למעשרות – אכן מצטרף נמי להחשיב את הצירוף של ב' להחשב כגמר מלאכה – אכן בקביעות דאורייתא ליכא חידוש זה – דאולי רק בקביעות דרבנן תיקנו כן.

אולם אין זה נכון – דמבואר להלן [פרק ג' משנה ח'] שיש דין של צירוף שנים גם בחצר – אולם יש להעיר דמצאנו שם מחלוקת אי יש דין של צירוף כבר בשיעור של שתיים דשיטת ר"ש דליכא דין צירוף כבר בשתיים, וי"ל דפלוגתא זו היא דווקא בחצר – ויתכן דזו כסברת רש"י.

אולם במלאכת שלמה בשם ר' יהוסף [שם] חידש שר"ש חולק בכל מקום על הדין של צירוף בשיעור של שתיים – ולא רק בחצר – וצ"ע – סו"ס יש להעיר דלמה הוסיף רש"י בדין צירוף שתיים שמקח קובע מדרבנן – הא גם בחצר מצאנו דין כזה וכעת צ"ע.

וע"ע בירושלמי הכא במשנה זו – שמבואר נמי שיש מחלוקת בין ר"י לר"מ בדין צירוף שתיים שתיים גם בחצר.

תוספת ביאור בדין צירוף שנים.

ובעיקר הדברים יש להוסיף – הרי הבאנו לעיל מרש"י [ב"מ פ"ז:] דעיקר הסברא למה יש צד לומר דמהני מקח לפני גמר מלאכה – היינו מצד החשיבות שיש בה – וממילא יש לומר דאף אי לא מהני הך חשיבות לומר דקובע לפני גמר מלאכה אכן סו"ס מהני הך חשיבות לומר שהשתיים יחשבו כגמר מלאכה – והן הן דברי רש"י [שם פ"ט:] "מכי מטי להו מילתא דחשיבותא, כגון קציצה או מקח – חייל עליהו שם גורן".

וכל זה בנוי על מה שהבאנו לעיל בציונים והערות [משנה ד'] מהגינת וורדים דכל הו' קובעין מצד חשיבות אתינן עלה.

ובעיקר הדין צירוף שנים והגדרים וילוקי דינים בזה דבמה שונה הבעה"ב עצמו מלוקח – עיין בכל זה להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה ח'] מה שהארכנו בזה – והוא שיש ב' דרכים בראשונים בזה.

מקח קובע בלי משיכה וסגי בקנין מעות.

בעיקר הך דין שמבואר במשנה דהאומר לחברו הילך איסר זה ותן לי בו חמש תאנים דמקח קובע – לכאול' היה נראה דנתחדש הכא דמקח קובע גם בלי משיכה וקנין ממש וסגי בקנין מעות למי שפרע.

ועיין ברמב"ם [ריש פרק ה' דמעשרות] שכתב "ומאימתי יקבעו משיתן את הדמים" ועיין בכס"מ שכתב "ירושלמי פרק ג' דמעשרות דמים כמקח", וכבר הקשה החזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק ו'] שאין מקור מהירושלמי שהרי הגר"א פירש דאיירי שם באבידה ששם דמיו כדי להשתמש בו – והרי כל כה"ג קונה מיד בקנין חצר וכדומה – והרי לא מחסרא משיכה כלל, וליכא ראייה דמהני קנין מעות בלבד בלי משיכה וחצר.

וע"כ צ"ל כמבואר בתוס' אנשי שם שהמקור הוא ממשנה זו.

וכנראה שהטעם בזה הוא דכיון דא"צ את גוף המקח מצד גזה"כ אלא מצד החשיבות שיש במקח – א"כ גם בתחילת המקח שיש רק קנין לגבי המי שפרע דנמי סגי בהכי.

אולם עיין בדברי רעק"א [גליון הרמב"ם פ"ה מעשר ה"א] שביאר באופן אחר – דבאמת מעות אינן קונות אחרי הגזירה – אבל סו"ס כיון דבאכילה עצמה נמאס ושוב א"א לחזור בו – בכל כה"ג שהלוקח גורם שא"א לחזור בו – שוב קונה במעות ושוב בשעה שהוא בולע דאז הוי כטבל ממש – עיי"ש היטב.

ענף ב' – בחילוק בין לקטן מוכר או לוקח,

ובגדר החשיבות שיש במקח מצד מוכר או לוקח.

כמה טעמים לחלק בין לקטן מוכר או לוקח, ובמה שיש לתמוה בזה.

עיין בר"ש שהביא מהירושלמי שאמרו שכל המחלוקת בין ר"מ לר"י – היינו דווקא "בליקט ונתנן" אבל 'ליקט ואכל' – בכה"ג אפילו ר"מ מודי דאוכל אחת ופטור ורק בצירוף שנים חייב, ונאמרו בזה כמה סברות.

א' הר"ש סיריליאו ביאר שהכוונה בזה כך – דאי ליקט ואכל – א"כ לא ניכר שיש כאן מקח שיתכן שכל המעות שנתן לו היינו מחמת ה'נחת רוח' של הלקיטה עצמה בזה שנתן ללוקח אפשרות ללקוט – ולכן דווקא במוכר שליקט ונתן ללוקח – אז ניכר שזה מקח ואז קובע גם לפני גמר מלאכה.

ב' עוד ביאר בזה הר"ש סיריליאו דאיכא חסרון של מקח לפני גמר מלאכה גם לר"מ אי הלוקח עצמו ליקט דזכה במחובר – ועיין בדין זה להלן [ענף ג'].

ג' החזו"א [סימן ו' ס"ק ד'] ביאר בזה דבעינן שיהא ניכר שהוא לקוח כבר בשעת הלקיטה – וזה רק אם המוכר נתן אבל בלוקח שנוטל – אז בשעת נטילתו לא ניכר שהוא לקוח – ואכתי צ"ב.

בכל הדרכים הללו צריכים להבין דמה מהני בזה שתיים שתיים, הא שתיים לפי ר"י היינו נגד החסרון של מקח לפני גמר מלאכה דדנים דאיכא כאן גורן באחשבי' של מקח, אכן ר"מ סובר דמהני מקח לפני גמר מלאכה, ולא אכפת לן בזה, ואי איכא חסרון מסויים במקח – או דלא ניכר או דקנה במחובר או דהמעות באים עבור ה'נחת רוח' – א"כ מה מהני בזה שתיים שתיים, וכעת צ"ע.

בספיקת המקד"ד – האם החשיבות מצד המוכר או מצד הלוקח.

אולם המקד"ד למד שיש כאן נידון בעיקר החשיבות של מקח – אי האחשבי' שייך אצל המוכר או ששייך אצל הלוקח, והביא שלכאול' איכא סתירה בזה – וכדיבואר.

דמצד אחד כתב רש"י בביצה [ל"ה. ד"ה ואחד] על הא דאמרינן שם אחד שבת כו' ואחד מקח כולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו, וז"ל: "ואחד מקח אם מכרן לחברו קודם גמר מלאכה לא אמרינן אחשבינהו בהכי" ודייק מהכא דקביעות דמקח הוא משום המוכר דאחשבינהו במה שמכרן לחברו, רק דלא מהני זה קודם גמר מלאכה.

ומאידך הביא מהרמב"ם ורדב"ז דאם לקח למכרן לא הוקבעו עד הלוקח האחרון שלקח לאכילה – מובא כל זה לעיל וכן הבאנו שמפורש בפירוש המשנה להרמב"ם – ודייק מזה שהקביעות היא מצד הלוקח דאחשבינהו במה שלקחן, ולכן איכא חילוק בין אם לקח לאכלן או לחזור ולמכרן או לשלחן, דאי בחשיבות מצד המוכר – דאחשבינהו במה שמכרן מאי נפ"מ לאיזה דבר לקחן הלוקח. והוסיף בזה דתלי בהאבעי' בירושלמי [ב"ק פ"ז ה"ד] בהפודה כלכלה מיד הגזבר מהו שתטבל למעשר, אי פדיון מהקדש חשיב כמקח לקביעות מעשרות עיי"ש.

וביאר דנראה דתלי בזה – דאי החשיבות הוא מצד הלוקח אם כן מאי נפ"מ אי לקחו מגבוה או לקחו מהדיוט, אבל אי החשיבות היא מצד המוכר שמחשיבו במה שמוכר, א"כ בהקדש לא שייך זה כיון דכל הקדש עומד לפדיון.

הוכחת המקד"ד דבעינן חשיבות מצד המוכר ולוקח כהדדי – וזה טעמא למה ליקט לוקח לא מהני לר"מ.

אחרי כל הנ"ל נחזור לסוגיין – דהכא מצאנו פלוגתא דר"מ וחכמים באומר לחברו הילך איסר זה ותן לי בו ה' תאנים דס"ל לר"מ לא יאכל עד שיעשר, דס"ל דמקח קובע אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו, ומבואר בירושלמי דדוקא בליקט המוכר ונתן ללוקח אבל בליקט הלוקח ואוכל אף ר"מ מודה.

והמקד"ד ביאר בזה – דנראה מזה שהחשיבות של מקח הוא מצד המוכר, וכשלוקט המוכר בעצמו ונותן ללוקח אחשבינהו טפי ומהני אף אם לא נגמרה מלאכתו.

אולם איכא סתירה בזה בשיטת ר"מ עצמו – דלהלן [פ"ג מ"ב] כתב הר"ש דזה דר"מ סובר דמקח קובע בלי גמר מלאכה ואוסר לאכול עד שיעשר – דזה משום שהקדים לו האיסר קודם – אבל אם לא הקדים לו אף ר"מ מודה דמקח אינו קובע לפני גמר מלאכה – ומזה היה נראה שהחשיבות היא מצד הלוקח וכשמקדים לו האיסר מחשיבה טפי.

ובישוב הסתירה דייק את לשון הרמב"ם בפירוש המשנה [פ"ב מ"ו] שכתב הרמב"ם "כי הקנייה והמכירה קובעת למעשר" – ודייק ששניהם יחד קובעין למעשר דע"י חשיבות שניהם – זה מוכר וזה לוקח – נקבע למעשר, וכל שחסר חשיבות מצד אחד אינו נקבע.

בזה מיושבת הסתירה – דבלוקח לשלוח לחברו ולא לאכילה – שוב ליכא חשיבות מצד הלוקח ולכן לא הוקבע, ומאידך – אליבא דר"מ בדבר שלא נגמרה מלאכתו בעינן חשיבות טפי בין מצד הלוקח ובין מצד המוכר ולכן מצד אחד בעינן שילקוט המוכר בעצמו ומאידך בעינן דזה יקדים לו האיסר.

הערה בסברת ר"מ למה מודה לעיקר הדין של שתיים שתיים.

אולם אכתי צריכים להבין בעיקר סברת ר"מ – דלמה מודה לעיקר הדין של שתיים שתיים בגוונא זו של לקטן הלוקח, הרי אי איכא דין חשיבות משני הצדדים – ורק בזה איכא דין דמקח מהני לפני גמר מלאכה, א"כ מה מהני שתיים שתיים בלפני גמ"מ לעשות חאשבי' למוכר אי לקטן לוקח – הא מה שייך שתיים שתיים של הלוקח לאחשבי' של המוכר.

וצ"ל כך:

דכמו דלפי ר"י דלא מהני מקח כלל לפני גמ"מ – אבל מהני שתיים שתיים להחשיב את המקח ביחד כמקח שיש בו גמר מלאכה, א"כ גם ר"מ מודה דבשתיים שתיים חיילא דין גמ"מ ביחד עם המקח ושוב לא בעינן חשיבות גם מצד המוכר – דהוי ככל מקח לאחר גמ"מ דלא בעי חשיבות גם מצד המוכר וגם מצד הלוקח ביחד, וא"ש, דשתיים שתיים לא בא להחשיב את הצד של המוכר.

אולם אכתי יש להעיר בעיקר דבריו – הרי דייק את דברי הרמב"ם שכתב – "כי הקנייה והמכירה קובעת למעשר" – ולמד דהכא כתוב שצריכים שני הצדדים שיהיה בהם חשיבות – ומאידך – כל דבריו באו לבאר דדווקא לר"מ בלפני גמר מלאכה בעינן כן, וצ"ע.

עוד יש להעיר – הרי אמרו בסוף פירקין דר"א ור"מ אמרו דבר אחד – והיינו דגם תרומה וגם מקח מהני לפני גמר מלאכה, ולמה לא מצאנו תנאים מסויימים של חשיבות בתרומה לפני גמ"מ – ורק במקח מצאנו כן, וצ"ע.

שוב ראיתי בחזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק כ"ב] דתמה כעין זה על הר"ש [פרק ג' משנה ב'] דס"ל בתירוץ ב' דר"מ מודה בלי הקדמת איסור דמותר אחת אחת – והקשה דלמה לי תוספת תנאי שיהיה חשיבות של הקדים איסור לר"מ במקח – הא מאי שנא מחצר דקובע בלי גמר מלאכה לפי ר"מ בלי תוספת תנאים – ולמה גם מקח לא יקבע בלי תוספת תנאי, וצ"ע.

ענף ג' - בשיטת הרמב"ם במקח ואח"כ נגמרה מלאכה,

ובדין מקח אינו קובע במחובר.

חידוש האור שמח דבשיטת הרמב"ם מוכרח דלכו"ע מהני מקח קודם גמר מלאכה באופן שאח"כ היה גמר מלאכה ואז מהני המקח למפרע.

כתב האור שמח [פ"ה ה"ב] ש"נראה ברור דאע"ג דמקח אינו קובע אלא בדבר שנגמר מלאכתו – מ"מ כשיגמר מלאכתו אח"כ קובע המקח למפרע" וביאר דתלוי בפלוגתא הראשונים בקביעות של בית לפני גמר מלאכה, ובשיטת הרמב"ם הוכיח דמהני מקח לקובע כה"ג למפרע. ולהלן המקורות של האור שמח לעיקר סברא זו:

המקור הראשון – הרי חצר דלר"ל דבר תורה אם הכניסן במוץ לחצר דאף אי ימרח אח"כ ג"כ פטור – עיין בזה בתוס' מנחות [ס"ו. ד"ה כדי], וא"כ כש"כ במקח דבכה"ג אינו קובע המקח שלקח קודם שנגמר מלאכתו, אולם הרמב"ם חולק דסובר דכה"ג ג"כ קובע אם מתחיל לגמור הכל כמוש"פ [פ"ג מעשר ה"ו], וא"כ ה"ה דמקח כה"ג מהני לקובע אי גמר מלאכה אח"כ, דמאי שנא מחצר.

[ויש לדון בדבריו – הרי לפי מה שנתבאר דכל הדין של קביעות במקח היינו מצד החשיבות – ונתבאר עוד שיש נפ"מ בחשיבות של מוכר ולוקח – וכנ"ל בשיטת ר"מ – וכדביא נמי המקד"ד מלשון הרמב"ם – א"כ י"ל דהחשיבות ההיא קיימת דווקא בשעת המקח עצמו ולא מהני לענין גמ"מ שלאחר מכן היכא דלא אהני לן בשעת המקח עצמו – ולא דמי לחצר דהתם התבואה עדיין בחצר בשעת הגמ"מ שנעשה לאחר מכן – אלא שיש לומר שגם חצר יש דין כניסה בשער החצר – ואעפ"כ אהני לן דין כניסה לאחר מכן, ודו"ק, והרי גם חצר מצד חשיבות אינו עלה וכדבבאנו לעיל מהשו"ת גינת וורדים].

המקור השני – בתאנים שדעתו לקצותן הביא השעה"מ [מעשר פ"ג ה"ג] בשם המאירי בביצה [ל"ה. ד"ה הבית] דלכו"ע אם הכניסן לחצר טרם שגמר מלאכתו ונגמר מלאכתו אח"כ קובע, כיון דרק משום מחשבתו לא נגמר מלאכתו, ובכה"ג אפשר דגם מקח קובע [וגם הכא יש לדון כנ"ל]. המקור השלישי שכן נראה מסברא – והיינו טעמא דמה אם לקח לאחר מירוח דשיטת הרמב"ם דפטור מה"ת ואעפ"כ המקח קובע מדרבנן, כש"כ לקח קודם מירוח ודאי דקובע למפרע אם יגמור מלאכתו אח"כ, דאז חייב מה"ת.

מיישב על פי הנ"ל את שיטת הרמב"ם במקח במחובר.

על פי כל הנ"ל יישב קושי' חמורה בשיטת הרמב"ם בלקח במחובר – וכדלהלן. דהנה, הרמב"ם [פ"ה ה"ב] פוסק "שהלוקח במחובר לקרקע או שלקח תלוש לשלוח לחבירו לא נקבעו, ויש לו לאכול מהן ארע"י, וזה תמוה – שהרי בירושלמי להלן [פ"ה ה"א] פירשו על כך משנה [שם פ"ה מ"א] שאמרו שבמחובר ליכא קביעות "א"ר מנא מתניתין אמר כן, לקח במחובר לקרקע פטור, הא בתלוש חייב, מאן אית ליה מקח טובל בפירות שלא נגמרו מלאכתו, לא ר"מ – והיינו דרק לר"מ דס"ל דמקח קובע לפני גמר מלאכה צריכים לידוש זה – והיינו לר"מ.

וממילא דקשה על הרמב"ם דסתם לעיל [פ"ג] כסוגיא דסוף המביא [ביצה ל"ד:] דמקח אינו קובע אלא בדבר שנגמרה מלאכתו, וא"כ למה לו להביא דהך הלכה של לקח במחובר לקרקע פטור.

וביאר האור שמח שיש ליישב קצת, עפ"י מה שאמרו במנחות [ע"י]. והביאה רבינו בהלכות תרומות [פי"א הכ"ו], שבולת שמרחה, שתלה ואח"כ קרא עליה שם, יעוי"ש, דלפום סברא דלא פרח טבלה מינה' ודאי דאיצטריך לאשמועינן דאין מקח קובע במחובר – אלא דהקשה – דלפי"ז צריך מובן דלמה באמת אינו קובע, וביאר דאולי משום דמחוסר מעשה דתלישה עד שיראה פני הבית, "וזה רחוק".

ולכן פירש על פי מה שייסד בשיטת הרמב"ם דאע"ג דמקח אינו קובע אלא בדבר שנגמר מלאכתו מ"מ כשיגמר מלאכתו אח"כ קובע המקח למפרע, ובזה אתי שפיר דאמר דבמחובר אינו קובע בכה"ג – אף אם יתלוש ויגמר מלאכתו עד שיובא לבית אח"כ, וכמו שאמר לקמן [ה"ג], "אבל אם אמר לו הא לך איסור בכ' תאנים כו' קוצץ כדרכו ואוכל ארע"י ופטור", והיינו דאף אם ילקט אח"כ ויגמר מלאכתו לא יקבע – ודו"ק.

משנה ו

[ו] האומר לחברו חילץ איסר זה בעשר תאנים שאבזר לי בורר ואוכל באשכול שאבזר לי מגרגר ואוכל ברמון שאבזר לי פורט ואוכל באבטיח שאבזר לי סופת ואוכל אבל אם אמר לו בעשרים תאנים אלו בשני אשכולות אלו בשני רמונים אלו בשני אבטיחים אלו אוכל כדרכו ופטור מפני שקנה במחזר לקרקע:

רע"ב משנה ו

שאבזר – שאבזרזר ואבחר:

בורר ואוכל – תולש אחת אחת ואוכל אבל אם תולש וצירף שתיים חייב:

מגרגר – מלקט גרגיר גרגיר ואוכל:

פורט – בעוד הרמון במחזר פורט ממנו גרגיר גרגיר ואוכל:

ובאבטיח סופת ואוכל – גרסין, כלומר חותך חתיכות דקות ואוכל:

ציונים והערות משנה ו

בדברי הרמב"ם וכפתור ופרח למה ליכא מקח במחזר ברישא.

בעיקר דין המשנה מבואר שלא יעשה צירוף שתיים שתיים, אכן בסיפא מבואר דכיון דהוי כמקח במחזר שוב ליכא דין מקח קובע ושוב לא אכפת לן בצירוף שתיים – ועיין להלן בטעמא דמילתא – אולם בעיקר צ"ע דלמה גם ברישא לא מיקרי 'מקח במחזר' – וזה לשון הרמב"ם [מעשר פרק ה' הלכה ג'] – "ואם קצץ את התאנים וצירפם, או שקצץ האשכול או האבטיח, חייב לעשר – שהרי לא קנה אלא הנתלש" הרי לנו דמיקרי תלוש, וצ"ע.

ועיין בזה בכפתור ופרח [פרק ל'] שביאר בזה "אבל לא ייחדן בשעת המקח – אף על פי שהם מחזרים לקרקע – הרי הוא כמי שקנה התלוש ונקבעו למעשר ואם קצצו אינו אוכל מהם עראי", ולכן הסיק "אם כן המקח שאינו קובע למעשר הוא כשיהיה במחזר ושיהיה מיוחד ומצויין, אבל מקח שהוא במחזר ואינו מיוחד קובע כמו הלוקח בתלוש", ובהמשך דבריו הוסיף עוד "והאי במחזר קא מיירי אלא שלא ייחד הפירות שרוצה ליקח, ואם כן אינו 'קנין גמור' על המחזר" – ואכתי צ"ב עיקר הגדר בזה, שמשמע שיש קנין במחזר אבל סו"ס "אינו 'קנין גמור' על המחזר", וצ"ע, ועיין בהערה ¹⁴ שהבאנו כל לשונו בדין זה – וסידר כאן ג' משניות זה אחר זה לפי החידושים שלמדנו בהנך ג' משניות.

¹⁴ זה לשון הכפתור ופרח [פרק ל']: "כשהמקח קובע למעשר צריך שיהיה בו תנאי, והוא שהפירות שהוא קונה שיהיו תלושים בשעת המקח, שאלו הם מחזרים היה רשאי לקוצצן ולאכול מהם עראי כמו שהיה עושה בעל הקרקע. וגם שיקנה אותם הפירות לאכול לעצמו, שאלו לקחם לשלחם לחברו, ואפילו שהם תלושים, לא הוקבע ויכול לאכול מהם עראי קודם שיעשר. והכי איתא במתניתין [מעשרות פ"ה מ"א] לקח במחזר לקרקע פטור, לקח לשלוח לחברו פטור. אבל יהיה זה אם הלוקח ייחד וציין וקבע מה שלוקח מן הפירות בעוד שהם מחזרים לקרקע קודם שקצצן, כגון שאמר לחברו הא לך איסר זה בעשרים תאנים אלו והם עדיין באילן, בשני האשכולות הללו והם עדיין בגפן, ששנינו [שם פ"ב מ"ו] אוכל כדרכו ופטור שקנה במחזר לקרקע. אוכל כדרכו כלומר קוצץ כדרכו ואוכל עראי ופטור שלא נקבעו במקח שהרי לקחן במחזר. אבל לא ייחדן בשעת המקח אף על פי שהם מחזרים לקרקע הרי הוא כמי שקנה התלוש ונקבעו למעשר ואם קצצו אינו אוכל מהם עראי. וזו היא ששנינו [שם] האומר לחברו הא לך איסר זה בעשרים תאנים שאבזר לי בורר ואוכל, כלומר אבל לא יצרף, באשכול שאבזר לי מגרגר ואוכל, כלומר שילקוט הגרגרים אחת מן האילן, ולא שיחתוך האשכול כלו ושיאכל אחר הצירוף או הקציצה עראי, כדרך שאמרנו באומר תאנים אלו או אשכולות אלו. אם כן המקח שאינו קובע למעשר הוא כשיהיה במחזר ושיהיה מיוחד ומצויין, אבל מקח שהוא במחזר ואינו מיוחד קובע כמו הלוקח בתלוש. נמצא שיש לנו בענין המקח שלש חלוקות. האחת קנין הפירות בתלוש, השנית קנין במחזר בלא ייחוד, השלישי קנין במחזר ובייחוד. ודיניהם שנים, שהראשון והשני דינם אחד, והשלישי יש לו דין אחר, ומשנתנו סדרום זה אחר זה.

הראשונה [מעשרות פ"ב מ"ה] האומר לחברו הא לך איסר זה ותן לי בו חמש תאנים לא יאכל עד שיעשר דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר אוכל אחת אחת ופטור, אם צירף חייב, אמר רבי יהודה מעשה בגנת וורדים שהיתה בירושלים והיו תאניה נמכרות משלשה וארבעה באיסר ולא הפרישו ממנו תרומה ומעשר מעולם. פ"ה היו אוכלין אותם אחת אחת כמו שהמוכר נותנם לו אחת אחת. והאי בתלוש מעיקרא קמיירי, שאין נתינה אלא בתלוש כענין בספר כריתות [דברים כד, א] ונתן בידה, והא קאמר ליה תן לי.

לשון הריבמ"ץ – צירוף שתיים הוא צירוף של האכילות.

יש לדייק בלשון הריבמ"ץ כאן במשנה שכתב בביאור הך דין שלא יצרף שתיים שתיים באבטיח ואשכול – וזה לשונו – "באבטיח סופף אחת אחת ואוכל, פירוש – עד שהם מחוברים יאכלם, אבל לא יתלוש האבטיח ויאכלנו, דמקח טובל, ואי תליש להו נטבלו, כיון שיש בו אכילות הרבה לא דמו אשכול ואבטיח ורימון לתאינה" – ומדויק בלשונו שיש כאן צירוף של 'הרבה אכילות' – וזה כנתבאר לעיל בציונים והערות [משנה ה'] דדווקא בלקחן לאכילה איכא דין מקח וצירוף שתיים שתיים – ונתבאר דבעינן חשיבות באכילה והכא גם בצירוף רואים כן.

פלוגתת הר"ש והרמב"ם בצירוף שתיים באבטיח ורימון.

עיין במהר"י קורקוס שלמד שיש מחלוקת בין הרמב"ם לר"ש – דבר"ש מבואר שיש צירוף שתיים באבטיח עצמו בב' גרגרים, אכן הרמב"ם למד שהצירוף הוא בתולש את כל האבטיח כדבר אחד – כל הגרגרים – אבל אין צירוף של ב' גרגרים באבטיח – ועיי"ש מה שהאריך בזה מן הנמנע לתלוש גרגיר אחד אחד, וע"ע בסוף דבריו שיש סברות אחרות לחלק בין באבטיח רימון לתאנה ושמא מחמת החשיבות של המקח או מחמת לקיטתו כאחת – עיי"ש היטב, וע"ע בחזו"א [סימן ו' ס"ק ה'].

פלוגתת הרמב"ם וראב"ד בצירוף שתיים – באכילה או בתלישה.

הרמב"ם [פ"ה ממעשר ה"ג] הביא את הדין של המשנה כאן והביא עוד דאם צירף חייב לעשר – אולם עיין בראב"ד [שם] שחולק וכתב "ולענין קביעות מעשר אין כאן קפידא אלא בצירוף – אבל בתולש הקלח ובקוצץ האשכול אין קפידא ובלבד שלא יצרפן ויאכל" – ומבואר דאין דין צירוף בידו בתלישה אלא צירוף באכילתו – ועיין ברדב"ז שהעיר על הראב"ד – "הלא אם קצץ האשכול ומגרר ואוכל זהו דרכו ואין לו קבע גדול מזה" עיי"ש – והיינו דגרע צירוף שתיים בתלישה יותר מבאכילה כיון שיש בזה יותר קביעות.

ונראה דכבר נתבאר בריבמ"ץ דעיקר הצירוף כאן היינו שיש הרבה 'אכילות' באבטיח, ונתבאר שלא דנים שיש כאן הרבה פירות אלא הרבה אכילות – ונתבאר עוד שהטעם דדנים מצד האכילות ולא מצד גוף הפרי – היינו כדלעיל בציונים והערות [משנה ה'] דעיקר החשיבות של מקח היינו ביחס לאכילה, ולכן גם בצירוף שתיים שתיים יש לדון במקח לאכילה.

ומעתה יש לומר שזו שיטת הראב"ד בהך צירוף שתיים הכא – דאינו אלא באכילה עצמה כיון דמצד הפרי עצמו אין כאן שתיים אלא אחת, וממילא שיש לומר דרך עד כמה שהצירוף הוא בזמן האכילה עצמה הוא דאיכא למימר שיש כאן שתיים – לא כן ביחס לזמן של התלישה של הפרי ודו"ק.

השנית [שם משנה ו] האומר לחברו הא לך איסר זה בעשרים תאנים שאבור לי, בורר ואוכל. באשכול שאבור לי, מגרר ואוכל. ברימון שאבור לי, פורט ואוכל. באבטיח שאבור לי, סופת ואוכל. והאי במחובר קא מיירי אלא שלא ייחד הפירות שרוצה ליקח, ואם כן אינו קנין גמור על המחובר.

השלישית [שם] אמר ליה הא לך איסר זה בעשרים תאנים אלו, בשני אשכולות אלו, בשני רימונים אלו, בשני אבטיחים אלו, אוכל כדרכו ופטור מפני שקנה במחובר לקרקע, שהרי לא הוקבעו בזה המקח. אבל שאבור לי, אם קצץ לא יאכל מהם עראי, אלא בעודם שהם באילן בורר או מגרר פורט או סופת, שיותר הוא מבואר נפילת המקח שהוא על המחובר באמרו אלו יותר מאמרו שאבור לי. וכשעור ההוא נתחלפו הדינים שזה קוצץ אם ירצה וזה לא אלא אם קצץ אינו אוכל, הרי זה קנין במחובר וייחוד הפירות שקונה ולזה אינו קובע כלל.

וכן נמי פירש הר"ם פרק ה' [מעשרות ה"ג], שהמשנה הראשונה פסק כרבי יהודה ואם צירף חייב. השנית באשכול שאבור לי, ופרט ז"ל באילן, ואמר אחר כן אם קצץ התאנים וצרפן או שקצץ האשכול או האבטיח חייב לעשר שהרי לא קנה אלא הנתלש. וכתב הראב"ד על זה [שם] ולענין קביעות מעשר אין כאן קפידא אלא בצירוף אבל בתולש הקלח ובתולש האשכול אין קפידא ובלבד שלא יצרף ויאכל. וי"א שאין צריך צירוף אלא בתאנה שאין לקיטתה כאחת אבל באשכול באחד סגי לקבעו למעשר. ובשלישית כתב [הרמב"ם] ז"ל [שם] תאנים אלו אשכולות אלו קוצץ כדרכו ואוכל עראי ופטור, שלא נקבעו במקח שהרי לקחן במחובר. וגם שלשון המשניות מוכיחים את זה שהרי הראשונה הוא תן לי שהוא מיד ליד, ועל זה אמר רבי יהודה אוכל אחת אחת ואם צירף חייב, השנית שאבור לי כלומר מן האילן אבל קצצן חייב, השלישית תאנים אלו שהם באילן ומיוחדים בקנין, ואלו אפילו אחר שקצצן אוכל מהם עראי.

אם כן אין לך אדם ואפילו לוקח שיאכל פירות מן האילן אחד אחד, או מלקט אבטיח, או כיוצא בו אחד אחד ואוכל, שיהיה חייב בתרומה ומעשר, והטעם שלא הגיעו לגורן, עכ"ל.

דרכו של המקד"ד בראב"ד.

ועיין במקדש דוד מעשרות [סוף מעשרות - עמוד 400] שביאר בשיטת הראב"ד באופן אחר: דהנה - יש לעיין - דהא הכא אין הקבע מחמת צירופו ואכילתו אלא המקח קובע, והצירוף הוא רק שיהיה כעין גמר מלאכה ואז המקח קובע כמו בלאחר גמ"מ, וא"כ מה שייך מה שכתב הרדב"ז שאם קצץ האשכול ומגרר - "זהו דרכו ואין לך קבע גדול מזה".

ובביאור שיטת הראב"ד ביאר דכל זמן שהן מחוברין באשכול חשיבי כולן אחד ואין כאן צירוף שנים - רק אח"כ כשמגררו וכל אחד הוא בפני עצמו אז איכא צירוף שנים חייב, אבל מה שקצץ כל האשכול לא אכפת לו.

והוסיף בזה עוד - דס"ל דפלוגתא דר"ט ור"ע להלן [פרק ג' משנה ט'] הוא בזה - דר"ט ס"ל דכל שקצץ כל האשכול יחד אף אם אח"כ מגררו ומצרפו לא מהני דאזלינן בתר מעיקרא וכיון שקצץ כל האשכול יחד חשיב כולו דבר אחד אף אם אח"כ פורטו ומגררו.

הערה בדין מחובר בקביעות למעשר.

בעיקר דין שאין המקח קובע במחובר - ופירש בזה הר"ש - שכיון שקנה במחובר לקרקע נעשה כבעל הגינה ותנן לעיל [פ"ק מ"ה] דאוכל מהן עראי עד שמגיע לביתו, ועוד דתנן לקמן [פ"ה מ"א] - לקח במחובר לקרקע פטור, עכ"ל.

ויש לדון אי קאי חידוש זה דווקא לר"מ דמקח קובע בלא גמ"מ או דמשכחת לה לחידוש זה לכו"ע אף דממילא במחובר ליכא גמ"מ - עיין בזה לעיל מה שנתבאר בציונים והערות [משנה ה'] מהאור שמח.

משנה ז

[ז] חשוכר את הפועל לקצות עמו בתאנים אמר לו על מנת שאוכל תאנים אוכל ופטור על מנת שאוכל אני ובני ביתי או שיאכל בני בשכרי הוא אוכל ופטור ובנו אוכל וחייב על מנת שאוכל בשעת הקציעה ולאחר הקציעה בשעת הקציעה אוכל ופטור ולאחר הקציעה אוכל וחייב שאינו אוכל מן התורה זה הכלל האוכל מן התורה פטור ושאינו אוכל מן התורה חייב:

רע"ב משנה ז

לקצות בתאנים - לעשות קציעות. יש מפרשים לשטחן ליבש, וי"מ לחתכן במקצועות שרגילים לחתוך בהם התאנים:

ואמר לו ע"מ שאוכל תאנים - ולא היה צריך לתנאי זה דבלאו חכי אוכל בדין תורה דכתיב [דברים כג] כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים וגו', ובפועל חתוב מדבר, הלכך לא חוי כמקח ואינו קובע למעשר:

ע"מ שאוכל אני ובני - אכילת בנו חוי מקח וקובע:

ולאחר הקציעה - שגמר כבר פעולתו, אינו אוכל בדין תורה ובא לאכול מכח התנאי וחוי כמקח:

האוכל מן התורה פטור - ובפרק חשוכר את הפועלים [דף פז] מפרש אלו אוכלים מן התורה העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה ובתלוש עד שלא נגמרה מלאכתו:

ציונים והערות משנה ז

**בשיטת רש"י והראב"ד בצירוף שתיים בפועל שזכותו לאכול,
והידוש בשיטת הראב"ד בדין צירוף שתיים במקח,
ובדין צירוף מקח וחצר בלי גמ"מ.**

הקדמה.

במשנה זו למדנו כלל פשוט – והוא דמקח קובע רק באופן שזה מקח ממש אבל כל פועל שאכילתו כדין תורה – דאז לא חשיב כמקח ולא קובע, אבל אי אין לו זכות אכילה שוב איכא בזה מקח וקובע – "זה הכלל – האוכל מן התורה פטור, ושאינו אוכל מן התורה חייב".
אכן בסוגי' בב"מ [פ"ט] מצאנו חידוש בראב"ד וברש"י בזה – ועיין בדברי הר"ש סיריליאן כאן שמפורש האי חידוש – וכדיבואר.

פלוגתת רש"י ותוס' בקצץ לפועל לאכול – אי איכא דין של 'כעין מקח' לקביעות – באופן שיש לו זכות לאכול מדין תורה.

דהנה, – יעויין בסוגי' שם בב"מ [פ"ט] שמבואר דבקצץ אחת אחת אוכל, ופירשה רש"י דאיירי בשכרו למסוק או שכרו ללקט – ואסר בשתיים שתיים, ועיי"ש מה שביארו הראשונים [תוס' והרשב"א] בשיטת רש"י – דבאמת היה קשה לרש"י קושי' גדולה – דלכא' אין כאן מקח – שהרי זכתה לו תורה לאכול בכה"ג, ותירץ כיון שקצץ והתנה בהדיא לאכול נראה כמקח ואסור מדרבנן – וכל זה כתב רש"י בלשונו בקצרה "דהוי כעין מקח" – ועיין הטב בדברי הר"ש סיריליאן כאן שכתב בהדי' שגם בפועל שאוכל לא יאכל אלא אחת אחת – והיינו כשיטת רש"י שם.
ועיין בתוס' – וע"ע ברשב"א בשם ר"ת – ד"וכי קציצה מגרעת זכות שזכתה לו תורה" – ולכן פירשו התוס' ור"ת בספר הישר דארישא קאי והיינו ששכרו לעקור ולקשקש תחת התאנים שאין דינו מן התורה לאכול והרי זה מקח גמור ואסור לאכול שתיים שתיים.

שיטת הראב"ד בזה.

ועיין ברשב"א מה שהביא מהראב"ד שפירש כפירושו של רש"י, וז"ל "אהייא אילימא אסיפא פשיטא כיון דקצץ עמו שיאכל כל היכי דבעי א' א' ליכול שהרי נטל רשות מבעה"ב, ומשום מקח ליכא דקציצה לאו 'מקח גמור' הוא דאי 'מקח ממש' הוא אפילו אחד אחד ובלא ספיתה נמי לא יאכל, ומדאמר דקציצה לאו מקח גמור הוא ע"כ לאו אשכרו לקשקש ולעדור קאמר דהתם ודאי מקח גמור הוא דמ"ל לוקח במעות מ"ל לוקח בשכר מלאכתו".

ומבואר מתוך דבריו איפכא ממש – והיינו דבמקח גמור אסור גם אחת אחת – ודווקא בכה"ג שאינו אלא 'כעין מקח' – והיינו דשכרו למסוק ויש לו זכות אכילה מה"ת – והרי אין זה 'מקח גמור' – דדווקא בכה"ג אמרינן ששתיים שתיים אסור – אבל במקח גמור גם אחת אחת אסור ודו"ק.
ושיטת הראב"ד היא באמת שיטה שלישית – שהרי עיין היטב ברש"י שלמד שאין הבדל בין קציצה שהיא כעין מקח למקח גמור ותרוייהו איכא דין שתיים שתיים.

במה שיש לתמוה על שיטת הראב"ד ממשנה דלעיל.

ותמה הרשב"א על עיקר דינו של הראב"ד דחידש שבמקח גמור אין דין שתיים שתיים – "ואני תמה בדברי הרב שאמר דאי מקח ממש הוא אפילו אחד אחד – ובלא ספיתה נמי לא יאכל – והלא שנינו – האומר לחבירו הילך איסר זה ותן לי ה' תאנים לא יאכל עד שיעשר דברי ר"מ ר' יהודה אומר אוכל אחד אחד פטור אם צירף חייב, א"ר יהודה מעשה בגינת ורדים שהיתה בירושלים והיו תאנים נמכרות מג' ומד' וכו' – אלמא אפילו לוקח א' א' אוכל ופטור דר"מ ור' יהודה הלכה כר' יהודה" הרי שהקשה ממשנה דלעיל על הראב"ד.

"ועוד דמעשה רב, ועוד דאף ר"מ לא נחלק אלא כשהמוכר מלקט ונותן לו אבל כשהלוקח מלקט ואוכל פטור וכן מפורש שם בירושלמי" – הרי דגם מר"מ תמוה דאיירי בליקט לוקח ור"מ מודה.

חידוש הרשב"א שכשיש צירוף של חצר ומקח שוב לא בעינן שתיים שתיים.

ותירץ הרשב"א, "ושמא הוא מפרש לזו בתאנה העומדת בגנה כרב פפא דלעיל וכיון דאיכא חצר דקובע מדאורייתא ואיכא מקח שקובע מדרבנן – אהני גבי לוקח דלא אכיל כלל – ופלוגתא דר"מ ור' יהודה בתאנה העומדת כלה בגנה, כנ"ל".

הרי דינו של הראב"ד אינו אלא באופן שיש גם חצר וגם מקח – דבתרווייהו כהדדי לא בעינן שתיים שתיים – וזה חידוש שיש צירוף בין הדברים.

וכנראה דכיון דכולהו מצד 'חשיבות' אתינן עלה – א"כ בחשיבות כזו ליכא מאן דפליגי דאסור ולא בעינן שתיים שתיים – וכה"ג אהני לכו"ע מקח לפני גמר מלאכה בידח עם חצר, וצ"ע.

הערה בשיטת הראב"ד דצירוף שתיים נאמר במלח.

ויש להעיר משיטת הראב"ד בצירוף שתיים – דעיין בשטמ"ק [שם] בשם הראב"ד – "דכתיב כי קבצם כעמיר גרנה. פירוש עמיר כמו עומר הנה שתיים וקבצם עוד לדבר אחר והיינו ספיתתם במלח הנה עשאן גרן. הראב"ד".

ויש להעיר דרש"י ותוס' פירשו שמה שהביאו הך דצירוף שתיים דדומה לקיבוץ של גורן – היינו גם לגבי מקח ולא דווקא לגבי מלח, עיי"ש, אכן בראב"ד מבואר דעיקר הדרשה שייך במלח עצמו שזה חלק מהדרשה – ויתכן דזה שייך לעיקר שיטתו כאן במקח בשתיים שתיים, ואכתי צ"ע.

הערה בשיטת הראב"ד.

בעיקר הדברים למדנו מהלך חדש בעיקר הדין צירוף שתיים בשיטת הראב"ד – ויש הרבה נפ"מ בדרך זו – ויש חילוק בהגדרת הדברים, וכל זה יבואר להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה ח'].

משנה ח

[ח] **היה עושה בלבסים לא יאכל בבנות שבע בבנות שבע לא יאכל בלבסים אבל מונע הוא את עצמו עד שמגיע למקום חיפות ואוכל המחליף עם חברו זה לאכול וזה לאכול זה לקצות וזה לקצות זה לאכול וזה לקצות חייב ר' יהודה אומר המחליף לאכול חייב וזקצות פטור:**

רע"ב משנה ח

בלבסים – מין ממיני התאנים הרעים:

בבנות שבע – מין של תאנים לבנים וטובים:

לא יאכל בבנות שבע – דכתיב [דברים כג] כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים, מה תלמוד לומר ואכלת ענבים וכי לא ידענו שאין בכרם אלא ענבים, מכאן שאם היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים:

אבל מונע את עצמו – פועל רשאי לחיות מונע את עצמו שלא לאכול בשעה שעושה ברעות עד שמגיע ליפות, ואוכל מן חיפות מה שחיה לו לאכול ברעות:

זה לאכול וזה לאכול – אכול אתה בתאנים שלי ואני אוכל בשלך:

זה לקצות וזה לקצות – אכול אתה בקציעות שלי חשטוחות ליבש או חחתוכות במקצועות ואני אוכל בקציעות שלך:

זה לאכול וזה לקצות – אכול אתה בתאנים חלחים שלי ואני אוכל בקציעות שלך, בכל אלו חזי מקח וקובע למעשרות:

המחליף לאכול חייב, לקצות פטור – דאין מקח קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו, הלכך קציעות חללו שלא נגמרה מלאכתו אין המקח קובע בהן. וחלכח כר"י:

ציונים והערות משנה ח

לשון הירושלמי דר"מ ור"א אמרו דבר אחד לגבי קביעות בלי גמר מלאכה.

ז"ל הר"ש כאן – "וכן אם זה נוטל מזה תאנים לקצות וזה מזה לקצות היינו כמקח וחייב – ואמרינן בירושלמי [שם] א"ר אלעזר – רבי מאיר היא דרבי מאיר אמר מקח טובל בפירות שלא נגמרה מלאכתו, א"ר אלעזר רבי מאיר ורבי אליעזר אמרו דבר אחד, כמו דרבי אליעזר אמר תרומה טובלת בפירות שלא נגמרה מלאכתו, כך אמר ר' מאיר מקח טובל בדבר שלא נגמרה מלאכתו, ודרבי אליעזר בפירקין דלעיל [מ"ד] "עכ"ל.

וכבר נתבאר בציונים והערות לעיל [משנה ה'] בשם הרש"ש שהמשנה שם היינו ר"מ לשיטתו דהכא.

חילוק בין המשניות – הכא וריש פרק ג' – ושיטת הרמב"ם בלקצות.

וע"ע בתוס' יו"ט כאן שהוסיף בסיפא בשיטת ר"י וז"ל: "מיהו נראה לי דאף לר' יהודה ע"כ לא פטר בלקצות, אלא כשאוכל אחת אחת, ולא צירף שתיים דצירוף קובע למקח, כדלעיל משנה ה' – והוסיף – וראה לדברי ממשנה ב' וג' דפ' דלקמן דמקח דפועל אינו פוטר".

ואינו פשוט – דע"ע להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה א'] דמבואר הך דין שמקח קובע בצירוף שתיים לגבי פועלים היכא דהוי מקח, ואף דליכא גמר מלאכה אכן לוקח עיניו במקחו – עיי"ש בשם הר"ש, ושם חילקנו דאיירי במקח לאכילה והכא איירי במקח לקצות – והיינו דהכא עדיין מחוסר מלאכה – ולכן אין לחייב בלקצות גם בצירוף שתיים – ודלא כהתוס' יו"ט – ולהלן בציונים והערות [פרק ג' משנה ח'] יבואר שיש לתוס' יו"ט שיטה אחרת בזה – וע"ד הראב"ד שהזכרנו לעיל.

עוד נתבאר להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה א'] שהרמב"ם הכא ע"כ לא למד דחלוק המשנה ריש פרק ג' מהכא מחמת כוונתו לקצות – וכנ"ל – דהכא במשנה זו פירש הרמב"ם את הדין 'לקצות' באופן אחר מהראשונים.

והיינו דלפי הראשונים יבואר דהכא בלקצות איירי דלקח כדי לייבשן בתור קציעות – ונמצא דגם אצל הלוקח עדיין ליכא גמ"מ – אכן הרמב"ם פירש דתמיד איירי בלקח לאכילה – גם בלקצות. וזה לשונו [כאן] – "זה לאכול וזה לאכול, שאמר לו אכול משלי ואני אוכל משלך, זה לקצות וזה לקצות, אכול מן המוקצה שלי ואני אוכל מן המוקצה שלך, זה לאכול וזה לקצות, אכול מזה שהוא ראוי לאכילה ואני אוכל מן המוקצה שלך, הרי כל אחד מהן חייב לעשר לפי שזה מקח וממכר לגבי כל אחד מהן, וכבר ביארנו שהמכר קובע למעשר, ועוד יתבאר, ור' יהודה אומר שהמחליפים במוקצה הואיל והוא דבר שלא נגמרה מלאכתו אינן חייבים במעשר ולא נקבע למעשר במכירה זו שנעשית ביניהם. והלכה כר' יהודה" – ושיטת הרמב"ם יבואר להלן בציונים והערות [ריש פרק ג'].

מחלוקת ראשונים מי קובע שזה נגמר מלאכה – הנותן או המקבל.

עיין היטב בלשונות של הר"ש והרע"ב והרמב"ם בפירוש המשנה – והעולה מדבריהם הוא דאיכא מחלוקת גדולה – מי קובע שזה נגמר מלאכה – ולא נגמר מלאכה, והיינו שלפי הרמב"ם בפירוש המשנה העיקר הוא האם עמד אצל הנותן לאכילה או לקציעות וזה קובע אי הוי גמר מלאכה או לא, אכן ברש"י בביצה [ל"ה:] ובר"ש כאן נראה דתלוי בדעת המקבל – דאי דעתו לאכול אז חשיב כבר כגמר מלאכה, ודו"ק, ועיין בביאור ההלכה [פרק ה' הלכה ד'] מה שהאריך בזה.

חידוש במקד"ד למה לא בעינן הכא הקדמת איסור.

מבואר במשנה דהמחליף עם חברו כו' זה לקצות וזה לקצות חייב, ואמרינן בירושלמי שהביא הר"ש דר"מ היא דמקח קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו, וקשה מלעיל [משנה ה'] בדין הילך איסור ותן לי בו ה' תאנים דס"ל לר"מ דאף אחת אחת לא יאכל דס"ל דמקח קובע אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו – ועיי"ש שהביא הר"ש [שם פ"ג מ"ב] דרק בהקדים לו האיסור פליג ר"מ – הא בלא"ה מודה ר"מ דאינו טובל ובעינן גם כן שילקוט המוכר, וקשה דהכא בחליפין ליכא הקדמת איסור ולא לקיטת מוכר.

וביאר בזה המקדש דוד מעשרות [סוף מעשרות – עמוד 400] דצריך לדחוק דחליפין הוי כמו הקדמת איסור ולקיטת מוכר.

אולם הוסיף לחדש בזה דזה דבעינן הקדמת איסור ולקיטת מוכר הוא רק באוכל אחת אחת דהתם ליכא גמר מלאכה משום דמחוסר גורן, ואמרינן בתוספתא [פ"ב דמעשרות ה"ד] דמודה ר"מ לחכמים בלוקח שבלין ועתיד לעשות מהן גורן כו' שאוכל מהן עראי, ופליגי רק בגרוגרות ועתיד לדושן כו', דכל דהחסרון משום גורן אין מקח קובע, ולפי זה באוכל אחת אחת דמחוסרין גורן דכל פחות משנים אינו גורן אין סתם מקח קובע ובעינן שיקדים לו האיסור וילקוט המוכר דחשיב קביעות טפי, אבל במחליף עם חברו לקצות דאין החסרון משום גורן והוי כגרוגרות ועתיד לדושן כל מקח קובע בהן.

מסכתא מעשרות פרק ג

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א** // **ענף א' ביאורים ברישא של המשנה, בדין בעה"ב ובני ביתו.** // **ב' דרכים בראשונים** – אי דווקא בקציעות בחצר חסר בגמ"מ או דאשמועינן שהעברה דרך חצר איכא קביעות אילו היה כאן גמ"מ. // **בדין בעה"ב דמותר לאכול דווקא במקום המוקצה** – ובמה חלוק מבני ביתו. // מתמה בדברי הרמב"ם בדין בעה"ב ובדין בני ביתו. // דרכו של המקד"ד ברמב"ם – דלא מהני נמלך – ובעינן הפקעה מהקציעות. //

ענף ב' ביאורים בסיפא של המשנה - בדין הפועלים, פלוגתת הר"ש והרמב"ם. // בקביעות מקח דפועלים לפני גמר מלאכה כיון דעיניו במקח. // מעורר שיש לחלק בין התם דאירי בשתים שתיים. // מחלוקת באיסור בפועלים אי אירי גם באחת אחת. // מאי שנא היא סוף פרקין דלעיל במחליף פירות עם חבירו לאכול ולקצות – ומוכיח שהרמב"ם יש לו שיטה אחרת בלאכול ולקצות. // שיטת הרמב"ם דמטעמא "שאינו פורע חובו מן הטבל" אתינן עלה. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב** // **בדברי הר"ש** – ובמה שיש להעיר בזה. // "אבל לא מן הסל ולא מן הקופה ולא מן המוקצה". // שיטת הרמב"ם מצד פרעון חוב בטבל אתינן עלה. // דרכו של המקד"ד ברמב"ם – וביסוד דינא דפורע חובו ולמה הוי גם לפי גמ"מ. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** // **הערה בדברי הרמב"ם כאן** – דלא פירש מצד פורע חובו בטבל. // דרכו של המקד"ד בזה. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ד** // **חידוש ברמב"ם שיעשר ספק או דמאי.** // בדברי הראב"ד ואור שמח בזה. // חידוש במקד"ד ליישב את הרמב"ם – דשייך צירוף שנים כשנפל מאליו. // "מפני שהוא מחזיר את המותר". //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **משנה ו** // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משנה ו ומשנה ו** // **דברי הראשונים שחצר מדרבנן.** // דברי הצ"ח בביאור שיטת רש"י בחצר קובע למעשרות. // הערות בדברי הצ"ח – ובדברי המעדני ארץ בחצר שאינה משתמרת בזה"ז. // בדברי רש"י על הא דאזלינן הכא כדברי כולן להחמיר. // בית שער של בית וחצר. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** // **במה שיש לדון בדברי הירושלמי האם לבעלי הבורגנין איכא חילוק מכל העולם וכן בבתי קיץ וכדומה.** // בורגנין ואוצרות. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** // **ענף א דרכו של התוס' בצירוף שתיים - ובחילוק בין לוקח ומוכר, ובדין בעה"ב בתאנה בחצר דסגי ליה בצירוף שתיים.** // בדברי הראשונים - היכן הכניסה לבית 'דרך שער' באילן שנוטה לחצר – וביאור החזו"א בדבריהם. // ביאור דברי התוס' ביסוד דינא דצירוף שתיים – למה לא שייך בכל בעה"ב – אף דשייך בכל לוקח וכן בבעה"ב כאן במשנה – "דבעל הבית עיניו בתאנתו, ולוקח עיניו במקחו". // הערה – בדין לוקח עינו במקחו. // צירוף שנים – ובפלוגתת ת"ק ור"ש בזה, וסברת המשנה ראשונה על פי דברי התוס' הנ"ל. // שיטת רבי אליעזר ברבי שמעון – 'שלשה בימינו ושלשה בשמאלו ושלשה בפיו'. //

ענף ב דרכו של הראב"ד ומאירי בעיקר הדין 'צירוף שתיים'. // הקדמה – הפשטות שצירוף שתיים הוא דין בגורן וגמר מלאכה. // ביאור אחר של הראב"ד לגבי מוכר ולוקח – וחולק על התוס' ולדידיה לוקח אסור באחת אחת מחמת צירוף של מקח וחצר, וע"כ דצירוף שתיים לאו משום גמר מלאכה אתינן עלה. // מקור מהתוס' יו"ט כדעת הראב"ד. // שיטת הראב"ד בב"מ פ"ט בקציעה דאינו מקח גמור ולכן איכא ביה צירוף שתיים. // דברי הראב"ד דאיכא דיני צירוף של צירוף שתיים בהכנסה לחצר שלא בדרך שער – וגם התם איכא צירוף מקח וחצר שאינו גמור. // תוספת דברים בכל הנ"ל מהמרכבת המשנה. // מקור לראב"ד מעיקר הפסוק של כי 'קבצם כעמיר גרנה'. // דברי הראב"ד בהלכות שכירות – ובדברי האהא"ז [שם] שחידש מהלך חדש בראב"ד דכוונתו מצד אכילת קבע ולא מצד קביעות בפירות. //

ענף ג בדינים של אויר החצר, ובדברי הירושלמי בדין למעלה מעשרה. // בדין עלה לראש האילן. // בספיקת הירושלמי בזרק את הראשונה למעלה מאויר עשרה, ולא הספיקה לירד למטה מאויר עשרה עד שליקט את השניה. // ספיקת הירושלמי בצירוף שתיים שלא מדעת – כנפל מאלה. //

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **ציונים והערות משנה ט** // **ענף א בפלוגתת ר"ט ור"ע** // כמה ביאורים בירושלמי בשיטת ר"ט – אי שייך לשיטת ר"א שהתחיל בהיתר מותר או לא. // שיטת הרמב"ם לפי גירסתו דחלוק שבת מחצר. // מה שיש לדון בעיקר שיטת ר"ט. //

ענף ב שיטת הרמב"ם והראב"ד בדין חצר שנעדרת ונזרעת. // פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בביאור המחלוקת בירושלמי. // ביאורו של הכס"מ בדברי הראב"ד דמדמה עירוב למעשר. // ביאורו של הכס"מ בשיטת הרמב"ם דמחלק בין מעשר לעירוב. // מה שעידור מבטל תורת חצר וזריעה מחזירה את הדין חצר. //

משנה י // **רע"ב משנה י** // **ציונים והערות משנה י** // **בדברי הירושלמי בדין נוטה לחצר ולגינה לגבי קביעות מעשרות.** // בסתירת הסוגי' ב"מ פ"ח למשנה – דמבואר שם דבעה"ב עיניו בתאנתו. // שיטת הרמב"ם בדין בערי מקלט שהכל הולך אחר הנוף. // סתירה בין דין רוצח לדין מעשר שני. // בדין – "ירושלים הכל הולך אחר הנוף". //

משנה א

[א] חמעביר תאנים בחצרו לקצות בניו ובני ביתו אוכלים ופטורין מפועלים שעמו בזמן שאין לחם עליו מזונות אוכלין ופטורין אבל אם יש לחם עליו מזונות חרי אלו לא יאכלו:

רע"ב משנה א

המעביר תאנים – דרך חצרו, להוליכם למקום שעושים הקציעות:
אוכלין ופטורין – דחצר אינה קובעת בדבר שלא נגמרה מלאכתו, אבל הוא אסור
לאכול אלא במקום שעושים הקציעות, משום דבמקומו ניכר שלא נגמרה מלאכתו
ושלא במקומו אינו ניכר. ובניו מותרין אפילו במקום שאין עושין בו הקציעות, שאין
תלוי בהם לימלך וכיון שדעת אביהן לעשות מהן קציעות מותרין, אבל הוא שבידו
לימלך אינו מותר אלא במקום שעושים הקציעות:
אבל אם יש להם עליו מזונות – שקצץ להן, דאינן אוכלין מן התורה, כיון שאינו גמר
מלאכה דלא שכן אלא להעבירן עד מקום שעושים הקציעות:
חרי אלו לא יאכלו – דחוי מקח, ולגבי לוקח חשיבי כנגמרה מלאכתן שחלוקה עיניו
במקחו:

ציונים והערות משנה א

ענף א'

ביאורים ברישא של המשנה,
בדין בעה"ב ובני ביתו.

ב' דרכים בראשונים – אי דווקא בקציעות בחצר חסר בגמ"מ או דאשמועינן שהעברה דרך
חצר איכא קביעות אילו היה כאן גמ"מ.

מתבאר במשנה דין חצר קובעת למעשרות – דגם בעובר דרך החצר להוליכם למקום שעושים
הקציעות, ואעפ"כ פטורים להפריש מעשרות, וזה משום שעומד לעשות קציעות ולכן אין כאן
גמ"מ, וחצר אינה קובעת בדבר שלא נגמרה מלאכתו, ולכן אוכלים ופטורים – וזה שדייקו במשנה
"המעביר תאנים בחצרו לקצות" – והיינו דלולי טעמא דלקצות החצר קובעת ואחר דעומד לקצות
שוב ליכא קביעות לחצר.

ומתבאר בראשונים שהלשון 'מעביר בחצרו' – לקצות' מתפרש בתרי אנפי, דכפשוטו יש כאן ב'
עובדות לא קשורות – א] זה שעובר בחצר, ב] זה שהם בדרכם לקציעות – ושתי העובדות הללו
לא שייכי זל"ז – והיינו שהם ב' דינים שונים שתלויים בב' עובדות שונות – דמה שעומד לקציעות
היינו מצב לפני גמר מלאכה – ובנוסף לזה איכא קביעות של חצר בזה שמעביר בחצרו – ולמדנו
מהנך תרתי שאין קביעות בלי גמר מלאכה – וכך הפשטות במשנה.
אכן יש ראשונים שלמדו שההבאה לחצר נצרך כאן גם לקביעות וגם לגבי זה שחסר בגמ"מ בזה
שעומד לקציעות, והיינו דלא כל הולכה לקציעות חשיבא כלא נגמר מלאכה אלא דווקא בקציעות
בחצר.

דעיינ בשטמ"ק בביצה [ל"ד:] שכתב "המעביר תאנים בחצרו לקצור, פירוש דווקא חצר שהוא
מקום מיוחד ליבשן ותו לא ממליך, אבל במקום אחר לא דאיכא למיחש דלמא ממליך ולא מיבש
להו והוי גמר מלאכה", הרי למדנו דלולי החצר לא היה בו חסרון גמ"מ.
ויתכן שזו כוונת רש"י [שם] שפירש "המעביר תאנים – השוטח תאנים בחצרו", אולם מהר"ש לא
נראה כן שכתב "המעביר תאנים בחצרו לקצות – להוליכן למקום שעושי' אותם קציעות" – והיינו
שהחצר לא שייך לנידון של הקציעות – והיינו כפשוטו שיש כאן ב' עובדות – והעברה בחצר
אינו ענין אלא לקביעות של חצר, בלי שייכות לחסרון גמר מלאכה מצד הקציעות.
ובזה מובן מה שהקשה הר"ש סיריליאו על רש"י – שהקשה דלדבריו למה לא כתוב "המביא
תאנים לחצר" – והיינו דלמד ברש"י שדווקא מקום קבוע של קציעות בחצר מיקרי דחסר בגמ"מ,
והוא פירש שהוא עבר דרך החצר להגיע למקום שעושים קציעות – והיינו לגג, וזה חידוש נוסף
בפני עצמו – שהעברה דרך החצר מיקרי קביעות של חצר, ודו"ק.

בדין בעה"ב דמותר לאכול דווקא במקום המוקצה – ובמה חלוק מבני ביתו.

נחלקו בירושלמי אי בעה"ב אסור או מותר כבני הבית – ולפי הצד דאסור – אמרו בירושלמי לגבי בעה"ב שאינו אוכל על המוקצה אלא במקומו והיינו במקום שמקצין אותן ולא אוכל בחצר, והטעם משום גזירה, והיינו "דבמקומו ניכר שלא נגמרה מלאכתו" [לשון הרא"ש], אבל חוץ למקומו יחשבו דנגמרה – וכן הביאו בשם רבי שאמר "אין אוכלין על המוקצה אלא על מקומן" – וכל זה בשיטת רב דבעה"ב אסור – אבל יש שיטה שבעה"ב מותר כמו בני ביתו.

ואף שמשלשון הרא"ש משמע שזה גזירה לרואין – וכלשונו "דבמקומו ניכר" אכן לא משמע כן בלשון הרמב"ם שכתב [פרק ג' הלכה י"ז] "תאנים וענבים שבמוקצה מותר לאכול מהן עראי במקומן, אבל אם נטל מן המוקצה והוליך למקום אחר לא יאכל מהן עראי שהרי נגמרה מלאכתן אף על פי שלא יבשו כל צרכן" – ומשמע שיש כאן חידוש דחשיב כנגמרה מלאכתן "אף על פי שלא יבשו כל צרכן" – וכבר עמד בדיוק זה במהר"י קורקוס ופירש שהרמב"ם לא איירי מצד גזירת רואין אלא דדינא קאמר – ולהלן יבואר שיטתו.

ובביאור הגר"א איכא דרך שלישית – והוא דשלא במקום קציעות חיישינן שמא יחזור ולא יעשה קציעות – "ונמצא דאכל טבל למפרע" – והיינו דאיתברר למפרע דבאמת לא עמד לעשות מהם קציעות ומתברר דמעיקרא כבר היה בו גמ"מ.

וכבר תמה בזה החזו"א [סימן ד' ס"ק כ"ז] דלמה הוי טבל למפרע – הרי משעה שנמלך נעשה לגמ"מ ואז הוי טבל – ולא למפרע, ובאמת דבשנות אליהו וכן בביאור הגר"א בשו"ע [סימן של"א ס"ק קכ"ג] לא הוזכר הענין של למפרע – ולכן למד החזו"א דצ"ל בכוונתו דחיישינן שמא ימלך בשעת אכילתו ואז אסור לאכול – וחשש זה לא קיים באוכל במקום הקציעות דאז אכילתו במקום זה מוכיח עליו דעומד לקציעות ולא נגמרה מלאכה.

והירושלמי מבאר מה טעמא דרב דאיכא גזירה דווקא על בעה"ב לאכול במקום המוקצה, ובגזירה זו חלוקין הוא מבני ביתו – ולהם מותר לאכול בכל מקום, וביארו – "הוא על ידי שהוא תלוי במוקצה אסור – בניו על ידי שאינן תלויין במוקצה מותר".

ובביאור טעמא דירושלמי מבואר ברא"ש – "כי בידו תלוי לימלך שלא לעשותן קציעות – אבל בניו שאין תלוי בהן לימלך וכיון שדעת אביהן לעשות מהן קציעות מותרין", ובעיקר החילוק שאצלו "בידו תלוי לימלך שלא לעשותן קציעות" – הרי יש לומר דאי באמת נמלך אז הוי גמ"מ – ואז באמת אסור – ולכן חוששים שמא יאמרו שנמלך – אבל באוכל במקום הקציעות נראה שלא נמלך.

אולם עיין בשטמ"ק [ביצה ל"ד:] שפירש שהבעל הבית אסור מעיקר הדין – וז"ל: "ואמרו בתוס' דטעמא דמאן דאסר לעצמו משום דסבירא ליה דלגבי בעל הבית הוי כנגמרה מלאכתן משום שאם ירצה לאוכלן עכשו יאכל אבל בניו לא עד שיתיבשו".

ומדבריו משמע דבעה"ב אסור מעיקר הדין – אלא שהשטמ"ק לא הביא את החילוק של הירושלמי בין אכילה במקום מוקצה דמותר לאכילה שלא במקום מוקצה – וכנראה דתלוי זב"ז, דאי אסרינן דווקא אכילה שלא במקום מוקצה אז ע"כ דמצד גזירת הרואין הוא – והרא"ש איירי בביאור הך חילוק וא"ש לשיטתו, אבל אי אסרינן בעה"ב בכל מקום – וכמשמעות השטמ"ק – אז באמת הוי מעיקר הדין – והיינו דלדידיה חשבינן לה כגמר מלאכה.

ויש להעיר שדברי השטמ"ק באו לפרש את לשון התוס' שם שכתב "אבל איהו גופי' אקבעינהו – דגלה דעתו להניחם שם כך" – וגם מדברי התוס' משמע שזה מעיקר הדין – אלא שדברי התוס' קשים מאד דמה ענין 'קביעות' לכאן – הא הנידון הוא מצד גמר מלאכה בקציעות – ולשון השטמ"ק מצד גמר מלאכה ולא מצד קביעות, ואף שזה נכון שיש כאן גם קביעות של חצר – אכן אין זה ענין לכאן דהכא דנים בבעה"ב מצד זה שחסר גמ"מ מצד זה שהם קציעות, וצ"ע – ועיין מהר"ם.

מתמה בדברי הרמב"ם בדין בעה"ב ובדין בני ביתו.

ולעיל הבאנו את שיטת הרמב"ם דאין כאן גזירה – אלא דעיקר הדין קאמר דלכן לא יאכל מחוץ למוקצה דאז באמת נגמר מלאכה – וזה דלא כנתבאר בשטמ"ק דהוי מעיקר הדין גם במקום מוקצה דהרמב"ם איירי דווקא שלא במקום מוקצה דאז הוי גמ"מ מעיקר הדין. אכן סו"ס עיקר דברי הרמב"ם צ"ע – שהרמב"ם ביאר למה אסור לבעה"ב לאכול מחוץ למקום המוקצה ולא ביאר כלל שבני ביתו מותרים, ועיין בישועות מלכו על הרמב"ם [שם] וכן בחזו"א [סימן ד' ס"ק ל'] שכבר תמהו בדברי הרמב"ם כאן.

דרכו של המקד"ד ברמב"ם – דלא מהני נמלך – ובעינן הפקעה מהקציעות.

אולם עיין במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ג' ד"ה אמרינן בירושלמי - עמוד 389] שיש לו מהלך חדש ברמב"ם נגד הראשונים – ואזיל לשיטתו בזה בכמה מחלוקת נגד הראשונים – וכדיבאר בהמשך. והיינו שחידש שהרמב"ם סובר שלא מהני מחשבתי להוציא מידי זה שעומד לקציעות להשוותן לגמ"מ – דמה שעומד לקציעות הוא מצב קיים – ולא מהני מחשבתי נגד זה – ויבאר ברמב"ם בהמשך שזו שיטתו – ודלא כהראשונים דמהני בזה נמלך לכן הם חששו שמא ימלך או שנראה שנמלך – דלפי דעת הרמב"ם לא מהני נמלך להשוותן כנגמר מלאכה.

אלא דסובר הרמב"ם דאי לקחן ממקום המוקצה שפיר חשיב כגמ"מ כיון דכל מה שחסר במלאכה היינו לייבש וזה לא מיקרי 'מעשה' – הלכך לאו 'מחוסר מעשה' מיקרי – אכן כל עוד שהם עדיין במוקצה – הרי התם עדיין הם עומדים במצב של ייבוש ולכן מיקרי קודם גמר מלאכה – כן נראה בביאור דבריו.

והן הן דברי הרמב"ם שכתב – "אבל אם נטל מן המוקצה והוליך למקום אחר לא יאכל מהן עראי שהרי נגמרה מלאכתן אף על פי שלא יבשו כל צרכן" – ודו"ק.

וממילא ברור למה ליכא חילוק בין בני ביתו לבעה"ב – דבכולהו איכא חסרון בזה שהם מוציאים אותו מהמוקצה להשוותן לגמר מלאכה, ודו"ק – ומה שחילק הירושלמי בינו לבני ביתו – היינו לאידך מ"ד דמותר עיי"ש ולק"מ שיטת הרמב"ם.

ונראה דלדרכו של המקד"ד מתבאר עוד למה הרמב"ם נקט דאינו גזירה אלא מעיקר הדין דאי פקע מהם המצב של קציעות אז פשוט למה מיקרי גמר מלאכה מעיקר הדין.

ענף ב'**ביאורים בסיפא של המשנה – בדין הפועלים,****פלוגתת הר"ש והרמב"ם.****בקביעות מקח דפועלים לפני גמר מלאכה כיון דעיניו במקח.**

הסיפא איירי בקביעות של מקח בפועלים, ואף דפועלים דאיכא זכות אכילה ליכא מקח – אכן הכא איירי באופן שקצץ להם יותר מהזכות אכילה, הלכך הוי מקח, ואי לא קצץ ולא התחייב להם – הרי אוכל כעיקר זכותו ואין כאן מקח.

אולם הקשה הר"ש – הרי מסקינן בביצה [ל"ה] דאין מקח קובע אלא בדבר שנגמרה מלאכתו – ותירץ "ויש לומר דלגבי לוקח חשוב כנגמרה מלאכתו משום דעיניו במקחו" והביא על זה את הסוגי' בהשוכר את הפועלים [פ"ח.], וביאר בתוס' יו"ט דלא תולה עיניו בדבר אחר לגמרו של המלאכה אלא אוכלו כך כשהוא לוקחו, וכן הביא מדברי התוספות [פרק הפועלים שם ד"ה בעה"ב] והיינו דלוקח תולה עיניו במקחו ואוכלו שנים בלא ספיתה גם בלי שהיה בו גמ"מ, והכא נמי תולה עיניו במקחו וכשהוא בחצר הראוי לקבוע נקבע, ואין עיניו למקום הראוי לקצות.

מעורר שיש לחלק בין התם דאיירי בשתים שתיים.

ויש לדעת דאין זה דומה ממש לתוס' בהפועלים דשם מבואר דאף דתמיד צריכים ללקט כל הפירות לגמ"מ – אכן כיון דלוקח סגי ליה בפירות שהוא לקוח – הרי לדידיה שתיים שתיים מיקרי גורן – ועיין בזה להלן בציונים והערות [משנה ח'] – אכן הכא איכא חסרון מלאכה בזה שעומד לקציעות ובאמת לא נגמר מלאכה – ומה הדמיון להתם.

זאת ועוד – הרי התם איירי התוס' בלי גמר מלאכה כן סו"ס היה שם שתיים שתיים, וזה כעין גורן – וכנ"ל, אכן הכא איירי באחת אחת דנמי אסור בפועל שהרי לא כתוב כאן במשנה דאחת אחת מותר כמו המשנה הבאה – ומה זה שייך להתוס' שם דאיירי בצירוף שתיים שתיים.

מחלוקת באיסור בפועלים אי איירי גם באחת אחת.

ובאמת דכבר דייקו שבתוס' יו"ט מבואר דהאיסור הוא גם באחת אחת – והיינו דגם כה"ג אסור בפועלים – עיין להלן שהבאנו סברתו – אכן עיין בתוס' אנשי שם ובמשנה ראשונה דנחלקו עליו דהכא אסור רק בשתיים שתיים, וכ"ה בחזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק י"ט], אולם ניתן להבין את דינו של התוס' יו"ט דאיירי באחת אחת – שלא על פי דרכו – וכן הבנתי מדברי המקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ב' עמוד 389] שביאר דכיון דעיניו במקחו מה שאוכל הוא 'מובדל' מהשאר – וכיון שרוצה לאוכלם חשיב לדידיה גמר מלאכה וזה דווקא משום שבמוקצה אזלינן בתר דעתו – והוא הבדילו משאר התאנים שעומדים לקציעות.

והוא דימה סברא זו לסברא שמוזכרת ברישא – והיינו במעביר תאנים בחצרו לקצות דאמרינן דבניו וב"ב אוכלין ופטורין, והבאנו מהירושלמי דדווקא בניו ובני ביתו – אבל הוא עצמו אסור שהוא ע"י שהוא תלוי במוקצה אסור, ופי' המפרשים דבידו תלוי לימלך שמא יבטל מחשבתו מלעשות קציעות, וה"ה הכא בפועלים דלקחו לאכול הוי ליה 'מקח' – ודעתם לאכילה ולהפקיע את המחשבה של קציעות ושוב הוי ליה כנגמר מלאכה.

מאי שנא ההיא סוף פרקין דלעיל במחליף פירות עם חבירו לאכול ולקצות – ומוכיח שהרמב"ם יש לו שיטה אחרת בלאכול ולקצות.

אולם לפי"ז לא נתבררה עיקר ההלכה שאמרו בביצה [שם] דאין מקח קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו – הא הלוקח עינו במקחו ואצלו איכא גמר מלאכה – והרי מבואר שם שהכוונה לאפוקי מהאי תנא [סוף פרק ב'] דהמחליף פירות עם חבירו זה לאכול וזה לאכול, זה לקצות וזה לקצות כו' חייב, דהיינו דס"ל להאי תנא דלקצות אף שלא נגמרה מלאכתו מכל מקום במחליף כיון דהוי כמקח חייב ע"ש, וקשה – הרי גם התם נימא דלוקח עיניו במקחו ושפיר חשיב כגמר מלאכה. ויש מהלך מחודש בתוס' יו"ט ליישב קושי' זו – שהוא דייק במשנה דהכא איירי אפילו באחת אחת – וביאר דאף ע"ג דעיניו במקחו – אכתי אינו מועיל אלא כשהמקח הוא בדבר השייך בו קביעות מלבד המקח – כגון הכא במשנה זו בפועלים דאיירי בחצר, דסו"ס חצר בעלמא קובעת, אלא דהכא אינו קובע משום דליכא גמר מלאכה כיון לקצות הכניסם, ולכן היכא דמכרם החצר קובע דאין עיניו לקצות – אבל לקצות דרבי יהודה הוא כשאין דבר שיקבעוהו מלבד המקח עצמו – הלכך לא מהני בזה מה שעינו במקחו – ויש כאן סברא מחודשת – ושיטתו יבואר להלן בציונים והערות [משנה ח'].

אולם לולי דבריו – הפשטות היא דגם הכא איירי בשתיים שתיים וכדהבאנו מהמשנה ראשונה ותוס' אנשי שם וחזו"א – והישוב הפשוט בסתירת המשניות – היינו כמו שתירץ המשנה ראשונה דשאני התם דאף הלוקח דעתו לקצות אבל הכא הפועלים דעתן לאכול.

והנה חילוק זה לא א"ש לפי הרמב"ם שלפי הרמב"ם יש פירוש אחר במשנה שם – דו"ל: "זה לאכול וזה לאכול, שאמר לו אוכל משלי ואני אוכל משלך, זה לקצות וזה לקצות, אוכל מן המוקצה שלי ואני אוכל מן המוקצה שלך, זה לאכול וזה לקצות, אוכל מזה שהוא ראוי לאכילה ואני אוכל מן המוקצה שלך, הרי כל אחד מהן חייב לעשר לפי שזה מקח וממכר לגבי כל אחד מהן, וכבר ביארנו שהמכר קובע למעשר, ועוד יתבאר, ור' יהודה אומר שהמחליפים במוקצה הואיל והוא דבר שלא נגמרה מלאכתו אינן חייבים במעשר ולא נקבע למעשר במכירה זו שנעשית ביניהם, והלכה כר' יהודה".

עכ"פ מתבאר ברמב"ם דתמיד איכא גמר מלאכה – דלקצות – היינו 'לאכול מן המוקצה' – ושוב ליכא לחלק הכא בין פועלים דהכא למחליף דהתם, ומה שחילק המשנה ראשונה דהתם אף הלוקח דעתו לקצות אבל הכא הפועלים דעתן לאכול – זה אינו לפי הרמב"ם – וע"כ שיש לרמב"ם שיטה אחרת הכא – וכדיבואר.

שיטת הרמב"ם דמטעמא "שאינו פורע חובו מן הטבל" אתינן עלה.

עיין ברמב"ם בפירוש המשנה במה שפירש כאן את המשנה "ואם יש להם עליו מזונות הרי אלו לא יאכלו, לפי שאינו פורע חובו מן הטבל" וצ"ב דלמה לי טעם זה, ועיין בתורת זרעים שהקשה

שממנפ"ש - דאי הוי טבל אז אסור מצד אכילת טבל וע"כ דאינו טבל ואי לא הוי טבל א"כ מה האיסור לפרוע חובו, וצ"ע - ועיין להלן בציונים והערות [משנה ב'] מה שיישבנו בזה. ובעיקר הדבר צ"ב דלמה לא פירש כהר"ש וע"כ משום דס"ל דהך תירוץ של הר"ש דבלא גמ"מ אכתי חייב במעשרות כיון דעיניו במקחו - דכל זה לא שייך במוקצה שאין בו גמ"מ ודו"ק, וכ"כ הר"ש סיריליאו בדעת הרמב"ם, וכן הוא בחזו"א [סימן ד' ס"ק כ"ז] - וע"ע בציונים והערות להלן [משנה ב'].

אולם עיין במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ב' סוד"ה והנה לפי מה שכתב - עמוד 389] בזה שפירש שהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו - והיינו דעיקר הך דין דאין אוכלין מן המוקצה - שיטת הרמב"ם שאין זה משום דלוקח עיניו במקחו וכסברת הר"ש - והיינו דכיון שרוצה לאכלן הוי גמר מלאכה, דהרמב"ם לשיטתו חולק על כך הך דין - שהרי הרמב"ם סובר דלא מהני מחשבה במוקצה להפקיעו שיחשב גמר מלאכה - וכנ"ל ברישא בביאור שיטת הרמב"ם דלא מחלק בינו לבין בני ביתו.

והרמב"ם באמת אזיל בזה עוד לשיטתו דפירש הך משנה דלעיל [סוף פרק ב'] בלאכול ולקצות - דתרווייהו כוונתו לאכילה אלא דתלוי אי נותן לא לאכול מהקציעות או הפירות דלא עומדים לייבוש - וחזינן מפורש ברמב"ם דלא חשיב גמ"מ בזה שהוא לוקח מהקציעות עבור אכילה - ואכתי חשיב כלאו גמ"מ - ומפורש שיטתו דלא מהני מחשבתו להפקיע מידי הך קציעות להשוותו לגמר מלאכה - ולשיטתו אזיל בכל הנך משניות.

ומעתה שפיר הוצרך הרמב"ם לפרש משום דהוי כפורע חוב מן הטבל - והיינו דאסור לפרוע חוב מן הטבל אף קודם גמר מלאכה, וכן כתב להדי' בלשונו בפסקיו [פ"ה ממעשר הי"ג] המוציא פועלים לעשות לו מלאכה כו' אבל אם יש להם עליו מזונות לא יאכלו אעפ"י שלא נגמרה מלאכתו שאין פורעין חוב מן הטבל ע"ש, היינו דכתב להדיא דחשיב לא נגמרה מלאכתו אף לגבי פועלין - והיינו כשיטתו דלא מפקיעים מידי הגמר מלאכה - ולכן כל הטעם הוא משום שאין פורעין חוב מן הטבל - ובעיקר שיטתו באין פורעים חוב מן הטבל - עיין להלן בציונים והערות [משנה ב']. ונראה דצריכים להוסיף על דבריו - דלפי"ז פשוט דהפועלים לא יכולים לאכול שלא במקום המוקצה - דלא עדיפי מבני הבית ולא איצטריך ליה להרמב"ם טעמא דאיסור פריעת חוב אלא לאסור גם אכילה במוקצה - ודו"ק.

משנה ב

[ב] חמוציא פועליו לשדח בזמן שאין לחם עליו מזונות אוכלין ופטורין ואם יש לחם עליו מזונות אוכלין אחת אחת מן חתאנא אבל לא מן חסל ולא מן חקופח ולא מן חמוקצה:

רע"ב משנה ב

חמוציא פועליו לשדח - למלאכה אחרת ולא ללקוט, פירות דחשתא אין אוכלין מן חתורה:

אוכלין ופטורין - אם נתן לחם, דמתנח אינח כמכר:

ואם יש לחן עליו מזונות - שקצץ לחן:

אוכלין אחת אחת זכו' - דלא חזי קבע:

ולא מן חמוקצה - כרי של תאנים:

ציונים והערות משנה ב

בדברי הר"ש - ובמה שיש להעיר בזה.

גם הכא למדנו דין פועל ותלוי אי יש לו זכות אכילה או לא - ואי יש לו זכות אכילה ליכא קביעות של מקח ואי אין לו זכות אכילה איכא קביעות של מקח, והכא איירי בלי זכות אכילה והיינו משום שהוציאם למלאכה אחרת - ושוב הוי מקח - אבל זה דווקא בקצץ להאכילם, אבל בלי קציעה

להאכילם הוי ליה כמתנה, ומתנה אינה כמכר – וכמבואר לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה א'].

והא דאוכלים 'אחת אחת' – היינו כרבי יהודה דלעיל [פ"ב משנה ה'] דמקח לפני גמ"מ מותר ואסור דווקא בצירוף שתיים שתיים – והיינו כנתבאר שם שזה הוי כעין גמ"מ. והוסיף הר"ש שיש לומר דהכא א"ש גם לר"מ דאסור לאכול אפילו אחת במקח לפני גמר מלאכה – "דעד כאן לא אסר ר' מאיר התם לפי שהקדים לו את האיסור", ועיי"ש שבארנו שגם לר"מ צריך 'חשיבות מקח' באופן שזה בלי גמ"מ וזה דווקא בהקדים לו איסור. אולם עיין חזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק כ"ב] דתמה בזה דלמה לי תוספת תנאי שיהיה חשיבות של הקדים איסור לר"מ במקח – הא מאי שנא מחצר דקובע בלי גמר מלאכה לפי ר"מ בלי תוספת תנאים – ולמה גם מקח לא יקבע בלי תוספת תנאי, וצ"ע.

"אבל לא מן הסל ולא מן הקופה ולא מן המוקצה".

בסיפא נאמר תנאי – דגם היכא דהוא אוכל – ואוכלין אחת אחת – היינו דווקא מן התאנה "אבל לא מן הסל ולא מן הקופה ולא מן המוקצה", והביא הר"ש מהירושלמי דפרכינן "ניחא לא מן הסל ולא מן הקופה – אך לא מן המוקצה – אמאי".

ותירצו – "כדמר – תמן מלקט אחת אחת ואוכל ואם צירף חייב אף הכא כן, ומשני אמר ר"י מוקצה עשו אותו כמצרף" – ולא נתברר טעמא דמילתא – הא בשלמא סל וכדומה חשיב כגמר מלאכה או צירוף שתיים אכן במוקצה ליכא גמר מלאכה וליכא צירוף אי אוכל אחת אחת. ופירש המשנה ראשונה דכיון שנתן דעתו לאכול הוי כמו מן הסל ומן הקופה שנצטרף דאזלינן בתר דעתו, ורק מן התאנה שרי ללקוט אחת אחת ולאכול אבל לא ממה שכבר נצטרף בסל או בקופה או במוקצה עיי"ש – ואכתי צ"ע – דסו"ס לא נגמרה מלאכה.

וצ"ל דכיון דעיקר דין מוקצה חשיב כלא נגמרה מלאכה מחמת מחשבתו – א"כ פועלים עוקרים את התאנים – להבדילם מכלל שאר התאנים וחוזר להיות פירות שלא מן המוקצה.

שיטת הרמב"ם מצד פרעון חוב בטבל אתינן עלה.

עיין לעיל בציונים והערות [משנה א'] מה שהבאנו מהרמב"ם בפירוש המשנה מה שפירש שם דמצד מצד פרעון חוב בטבל אתינן עלה – וגם הכא בהלכותיו [פ"ה הי"ג] פירש כן – וזה לשונו: "המוציא פועלים לעשות לו מלאכה בשדה בזמן שאין להן עליו מזונות אוכלין מפירות שבשדה ופטורין מן המעשר והוא שלא נגמרה מלאכתו, אבל אם יש להן עליו מזונות לא יאכלו ואף ע"פ שלא נגמרה מלאכתו שאין פורעין חוב מן הטבל אבל אוכלין אחת אחת מן התאנה אבל לא מן הסל ולא מן הקופה ולא מן המוקצה".

ויש לתמוה עליו דהאיך כתב בתחילת דבריו שבזמן שאין להן עליו מזונות דפטורין ממעשר דווקא בלא נגמרה מלאכתו – הא גם בנגמר מלאכה אכתי פטורים כיון דאין עליו מזונות והרי זה כמתנה דלא קובע למעשרות, וכבר תמה בזה בישועות מלכו ובמשנה ראשונה.

ובעיקר דבריו שכתב שהטעם שאסור ביש להן עליו מזונות דאז הוי כמקח – ואסור גם בשלא נגמרה מלאכתו מטעמא ד"אין פורעין חוב מן הטבל" ולא כתב מחמת המקח שקובע, זה משום שלשיטתו לא מהני טעמא של הר"ש שלוקח עיניו במקחו – כן ביאר במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ב'] סוד"ה והנה לפי מה שכתב – עמוד 389] – והיינו זו שיטת הרמב"ם דליכא נמלך וליכא מחשבת לעקור ולהפקיע מידי מוקצה.

דרכו של המקד"ד ברמב"ם – וביסוד דינא דפורע חובו ולמה הוי גם לפי גמ"מ.

עוד בדברי הרמב"ם שם – שיש לעיין – דאמאי אוכלין אחת אחת מן התאנה – דהא הטעם דבעלמא מותר אחת אחת הוא משום דלא חשיב גמר מלאכה, וכיון דהכא כתב הרמב"ם דאף קודם גמר מלאכה אסור מטעם דפרעון חוב – א"כ אמאי אוכלין אחת אחת, ועיין במלאכת שלמה שעמד בזה. וביאר בזה המקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ב' ד"ה הנה מה שכתב – עמוד 390] דעיקר הך דין דבזמן שיש להם עליו מזונות דלא יאכלו – כתב הפני משה דלא מטעם דכמקח הוי שהרי אין המקח קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו אלא הכא טעמא אחרינא איכא משום דהחוב על בעה"ב ליתן להם מזונות וכשנותן להם מאלו התאנים שלא נגמרה מלאכתו ואינם מעושרים הו"ל כפורע חובו מן

הטבל וקי"ל דאין פורעין חוב מן הטבל משום דהוי כמכירה ואסור למכור את הטבל כדתנן בפ"ה דדמאי ע"ש.

והנה זה דאין פורעין חוב מן הטבל משום דהוי כמכירה כן כתב גם הרמב"ם [פ"ו ממעשר ה"ט] דאין פורעין חוב מן הטבל משום דהוי כמכור ע"ש, והנה זה דאסור למכור את הטבל כתב הרמב"ם [שם ה"ו] שמא יסמכו זה על זה ויאכל הטבל עיי"ש.

והנה זה שכתב הרמב"ם גבי פועלים דאם יש להם עליו מזונות לא יאכלו אעפ"י שלא נגמרה מלאכתן שאין פורעין חוב מן הטבל, היינו דאף קודם גמר מלאכה אסור למכור את הטבל משום דשמא יסמכו זה על זה לאחר שתגמר מלאכתו – ומיושב בזה קושי' התורת זרעים לעיל בציונים והערות [משנה א'].

וממשיך בזה המקד"ד - דאם כן זה שייך רק בדבר שאפשר לבוא אח"כ לידי גמר מלאכה כגון מוקצה דאפשר שייבשו תחילה ואח"כ יאכלו אסור למכור להם אף שעדיין הוא מוקצה, אבל כשאוכלין אחת דבאופן כזה א"א לבא לעולם לידי גמר מלאכה כה"ג מותר לפרוע חובו מן הטבל – וע"ע בציונים והערות להלן [משנה ג'] המשך הדברים.

משנה ג

[ג] חשוכר את הפועל לעשות בזיתים אמר לו על מנת לאכול זיתים אוכל אחד אחד פטור ואם צירף חייב לנכש בבצלים אמר לו ע"מ לאכול ירק מקרטם עלה עלה ואוכל ואם צירף חייב:

רע"ב משנה ג

לעשות בזיתים – לעדור ולקשקש תחת חזיתים, ולא ללקט, דחשתא אינו אוכל מן התורה:

ואם צירף – שנים ביחד חייב דהוי קבע:

לנכש בבצלים – לתלוש העשבים הרעים הגדלים בתוך הבצלים:

מקרטם – מחתך, ודומה לו יכרסמנה חזיר מיער (תחלים פ):

ציונים והערות משנה ג

הערה בדברי הרמב"ם כאן – דלא פירש מצד פורע חובו בטבל.

כתב הרמב"ם [פ"ה ה"ט] "השוכר את הפועלים לעשות עמו בפירות כו' הואיל ויש להם לאכול מן התורה במה שהן עושין הרי אלו אוכלין ופטורין מן המעשר, ואם התנה עמהם שיאכלו מה שלא זכתה להן התורה כו' ה"ז אסור לאכול עד שיעשר הואיל ואוכל מפני התנאי ה"ז כלוקח, עוד כתב שם שכרו לנכש עמו בזיתים והתנה הפועל שיאכל בזיתים כו', שכרו לנכש בבצלים והתנה לאכול ירק כו' קצץ הפועל שיאכל ליטרא של זיתים כו' הואיל והוא אוכל דבר קצוב ה"ה כלוקח", עיי"ש.

ויש להעיר - דכאן לא פי' הרמב"ם משום דהוי פורע חובו מן הטבל אלא משום דהוי כלוקח היינו דמקח קובע, ועמדו בתוס' אנשי שם דלמה שינה כאן הרמב"ם הטעם, וכתב דהכא כיון דהתנאי היה שיאכל מאלה הפירות כמו שכתב הרמב"ם דהוי מקח ממש, ורק לעיל [משנה ב'] במוציא פועלים לעשות מלאכה בשדה אם יש להם עליו מזונות לא יאכלו שם כתב הטעם שאין פורעין חוב מן הטבל, דשם כיון שפסק מזונות סתם הוי חוב עליו וכשפורע מהנך פירות שייך יותר לומר לשון פרעון חוב ע"ש, וקשה דהא לא רק פריעת חוב אסור רק אסור למכור את הטבל, אם כן מה לי אם קצץ על אותן הפירות.

דרכו של המקד"ד בזה.

וביאר בזה המקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ב' ד"ה הנה מה שכתב עמוד 390] דנראה דהכא בפוסק שיאכל מאלו הפירות כיון דהתנאי היה כשהוא מחובר, אף דקנין הפועל חל בתלוש דאם חל במחובר ל"ש דמקח קובע, מכל מקום כיון דהפסיקה היתה כשהוא מחובר ליכא איסור למכור הטבל, נהי דאף קודם גמר מלאכה אסור למכור הטבל אבל במחובר מותר, ובזה אזלינן בתר שעת פסיקת המקח

ולא בתר החלות כיון שכל הטעם דאסור למכור הטבל הוא משום שיסמכו זע"ז שכבר עישר – וכדהבאנו לעיל בציונים והערות [משנה ב'] – וכיון שפסק עמו במחבר לא שייך זה. והוסיף – דבזה מתיישב גם כן מ"ש הרמב"ם [פ"ה ממעשר הי"ג] דאוכלין אחת אחת מן התאנה, והקשינו כיון שכתב שם דאף קודם גמר מלאכה לא יאכלו אמאי אוכלין אחת אחת מן התאנה, ולפי זה כיון שאוכלין מן המחבר ל"ש שיסמכו זע"ז שעישרו, ורק בלא נגמרה מלאכתו שהוא בתלוש דאפשר להפריש שייך חשש זה, והיכא דאין להם עליו מזונות שכתב הרמב"ם דמותרין לאכול מדבר שלא נגמרה מלאכתו התם ל"ש שיסמכו זע"ז שעישרו כיון דאין להם עליו מזונות הוי רק כמזמינים, ואסור רק למכור או לשלוח לחברו טבלים במתנה אבל להזמין כיון שלא נגמרה מלאכתו מותר, ול"ש שיסמכו זע"ז דבמזמין על בעה"ב שמזמינו לתקן פירותיו ואם תגמור אח"כ מלאכתו יתקן הבעה"ב ול"ש שיסמכו זע"ז.

וממשיך המקד"ד – וז"ל: "ובהיה דהמוציא פועלים לשדה דאם יש להם עליו מזונות דאין אוכלין וכתב הרמב"ם הטעם לפי שאין פורעין חוב מן הטבל ולא כתב הטעם דמקח קובע, נראה דמלבד לפי שאין מקח קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו הכא לא הוי מקח כלל דרק בפוסק מתחילה שיאכלו מפירות אלו זו הפסיקה חשיב מקח, אבל כשפוסק להם מזונות סתם דיכול ליתן להם איזה מזונות שירצה והוי עליו רק חוב של מזונות וכשאוכל אח"כ מאלו הוי גביית חוב ולא מקח ואשכחן רק דמקח קובע למעשר אבל לא גביית חוב, דאף מתנה אינה קובעת למעשר כי אם מקח", עכ"ל.

משנה ד

[ד] מצא קציצות בדרך אפי' בצד שדה קציצות וכן תאנה שחיא נוטח על דרך ומצא תחתיה תאנים מותרות משום גזל ופטורות מן המעשרות ובזיתים ובחרובים חייבים מצא גרוגרות אם דרסו רוב בני אדם חייב ואם לאו פטור מצא פלחי דבילה חייב שידוע שהן מדבר גמור וחרובין עד שלא כנסן לראש חגג מוריד מהם לבחמה פטור מפני שהוא מחזיר את המותר:

רע"ב משנה ד

ואפילו בצד שדה קציצות – דמוכחא מלתא דמחך שדה נפול, אפילו חכי מותרות משום גזל דמסתמא נתיאשו חבועלים מהן:

ופטורות מן המעשר – כדין הפקר:

ובזיתים ובחרובים חייבין – לפי שאין חבועלים מתיאשים מהן, שמראיתו מוכיח עליו שמאילן זה נפל. אבל תאנה עם נפילתה נמאסת ולא ידוע מאיזה אילן היא:

אם דרסו רוב אדם – אם רוב אנשי אותה העיר דרסו כבר חגרוגרות שלחן בשדותיהן, אית לן למימר זו מן הדרוסות הן וכבר נגמרה מלאכתן, וחייב לעשר:

פלחי דבילה – אחר שנדרסו בעגול מחלקים העגול לכמה פלחין, ויש בפלח הרבה דבלות דבוקות זו בזו:

עד שלא כנסן לראש חגג – לעשות מהן ערימה, שהוא גרנן של חרובין למעשר כדתנן בפ' קמא:

מוריד מהן לבחמה – אבל הוא לא יאכל, שאין אוכלים על חמוקצה אלא במקומן, כלומר הפירות ששוטחין אותם ליבש שלא נגמרה מלאכתן אין אוכלים מהן אלא במקומן, דשלא במקומן אינו ניכר שלא נגמרה מלאכתן, ומיחו כשמאכיל מהן לבחמה אפי' שלא במקומן, מתוך שאין חרובין מאכל בחמה מידע ידיע דלא נגמרה מלאכתן ולא יבשו כל צרכן:

מפני שחזא מחזיר את חמותר – למקום ששזטחן שם ליבש, וכל חיכא דמותרו חוזר לא טביל:

ציונים והערות משנה ד

חידוש ברמב"ם שיעשר ספק או דמאי.

כתב הרמב"ם [מעשר פרק ג' הלכה כ"ד] – "המוצא זיתים תחת הזית וחרובין תחת החרוב חייבין במעשר שחזקתן שמאילן זה נפלו, מצא תאנים תחת התאנה – הרי הם ספק – שהרי משתנות ומתלכלכות בעפר שמא מתאנה זו נפלו או מתאנים שנתעשרו".

ועיין בכס"מ שמה שאמרו באלו מציאות דתאנה עם נפילתה נמאסת – מפרש הרמב"ם דעל ידי כן אינו ניכר אם הם מתאנה זו אם לאו – ולכן הוא פוסק ש"הרי הן ספק" – ותמה בזה – "דא"כ היכי קתני 'פטורות מן המעשר' – ואפשר לדחוק ולומר שכלפי ששנה בזיתים וחרובין חייב שנה בתאנים פטורות – כלומר שאינם בחיוב הזיתים והחרובין שהם חייבים 'ודאי' אבל מכל מקום מידי ספיקא לא נפקי, וכ"כ רבינו בפירוש המשנה פטורים מן המעשר אבל יעשר דמאי בלבד", עכ"ל. עוד תמה בתוס' אנשי שם – הרי התנא כולל כאן דין של קציצות – ובזה לא כתב הרמב"ם שיש דין הפרשה מספק – וצ"ב דתרווייהו כתובים בסתמא דפטורים.

ובעיקר יש לתמוה – הרי סו"ס אחרי דמותרות משום גזל משום דהוי ספק – שוב הוי ליה כהפקר דיד כולם שוה, ולמה ליכא בהו פטור הפקר – וצ"ע.

עוד יש להעיר – הרי הספק הכא הוא האם זה מתאנים שנתעשרו – ועיין בחזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק ח' ד"ה ועיקר] דמדוייק ברמב"ם דלו יצוייר ונפל מהאילן אז ודאי הוי חייב – וקשה דהפקר לפני גמ"מ פוטר, ועיין במשנה ראשונה בזה – דהוי כלאחר גמ"מ כיון דסתם תאנים נגמרו מלאכתן.

בדברי הראב"ד ואור שמח בזה.

עיין בהשגות של הראב"ד שכתב על מה שפוסק הרמב"ם שיש ספק משום שמא מתאנה זו נפלו או מתאנים שנתעשרו – וכתב – "זה א"צ – אלא שמא הפקירם", והיינו דגם הראב"ד מודה שיש ספק אלא שהספק הוא אי הפקירם.

ועיין באור שמח שהביא שכן הוא בירושלמי כאן – "ר' חגי שאל לחבריה מהו אהן 'פטור' דתנינן הכא, א"ל משום 'אוכל ארעי בשדה', והוא פטור, אמר להו וכא אתינן מיתני משום אוכל ארעי בשדה והוא פטור, אלא משום 'הפקר', שכן אם הכניסו לבית פטור" וביאר בזה האור שמח, "פירוש דאפילו אם הכניס המוצא לביתו ג"כ פטור, מפני שהיה של הפקר, אך נראה 'תמן' דעל מצא קציעות אפילו בצד שדה קציעות קאי, עיין שם, ובדפוס שעם הפני משה הוא בהלכה הקודמת, עיין שם בפני משה, והעיקר כדפרישית".

חידוש במקד"ד ליישב את הרמב"ם – דשייך צירוף שנים כשנפל מאליו.

כבר הבאנו את דברי הרמב"ם במוצא תאנים תחת התאנה ה"ה ספק וביאר הרמב"ם שהפסק הוא "שמא מתאנה זו נפלו או מתאנים שנתעשרו" וכתב הראב"ד "זה אינו צריך אלא שמא הפקירם", וכתב על זה הכס"מ – שהרמב"ם "חדא מתרי טעמי נקט", וכבר הקשה עליו בהגהות מחנה אפרים [שם] דאם כן הוי ספק ספיקא ע"ש.

וביאר המקד"ד שטעם הרמב"ם דליכא פטור דשמא הפקירם משום דהוי הפקר לאחר גמר מלאכה דלא מהני, דבתאנים 'צירוף שנים' הוי גמר מלאכה' כדאמרינן במעשרות [פ"ג מ"ח] דתאנה העומדת בחצר אוכל אחת אחת ואם צירף חייב, וחידש המקד"ד דלאו דוקא שצרפן בידו דבירושלמי שם [מעשרות פ"ג ה"ד] "אבעי לן אם בשעה שתלש השניה היתה הראשונה למעלה מעשרה אם מצטרפין", אם כן תאנים תחת התאנה הוי גמר מלאכה ואף דהכא מעצמן נתלשו.

אולם הוסיף בזה תלי בפלוגתא דר"י ור"ל בירושלמי [מעשרות פ"ד ה"א] בממרח כריו של חבירו שלא מדעתו אי נטבל, דאי בעינן דעת בעלים בגמר מלאכה אם כן אם הגמר מלאכה נעשה מאליו גם כן לא מהני, אבל למ"ד דנטבל דלא בעינן דעת בעלים בגמר מלאכה נראה דה"ה אם נגמר מאליו.

ולפי"ז – הרי הרמב"ם פסק [מעשר פ"ג ה"ז] כר"י דממרח כריו של חבירו שלא מדעתו הוטבל, ה"נ אם נגמר מאליו, והכא ל"ש גם כן מה דאמרינן בב"מ [פ"ח.] דבעל התאנה עיניו בתאנתו ולא הוי גמר מלאכה עד שילקט כולו, שהרי כתבו התוס' [שם] דמשום הכי בתאנה העומדת בחצר אוכל אחת אחת ואם צירף חייב ולא אמרינן בעל התאנה עיניו בתאנתו משום דאין דעתו ללקוט עתה יותר וחשיב גמר מלאכה בצירוף שתיים עיי"ש, וה"נ כיון דמעצמן נתלשו ואין דעת בעה"ב ללקוט עתה יותר חשיב גמר מלאכה, ומשום הכי ל"ש לפטור שמא הפקירן לאחר שנפלו דאין הפקר פוטר אחר גמר מלאכה" – ובעיקר נידון זה עיין להלן בציונים והערות [משנה ח' ענף ג'] מה שהבאנו מהירושלמי.

"מפני שהוא מחזיר את המותר".

מתבאר במשנה שיש היתר מיוחד של "מפני שהוא מחזיר את המותר" והיינו שמחזיר למקום ששוטחן שם ליבש, וכל היכא דמותרו חוזר לא טביל.

שורש דין זה שמחזיר את מותרו – מובא במשניות להלן [פרק ד' – משניות ג', ד', ה'] ועיין בזה בסוגי' בביצה [ל"ה.] שפירש רש"י דאפילו "נוטל הרבה מן הטבל בחול ונותן לפניו, דמחזי דקביע ליה באכילה מרובה" אכן הכלל בזה הוא "שאם דבר הראוי להחזיר המותר אחר אכילתו למקום שנטלו משם – הא שמעינן ליה לרבי אליעזר דאמר לא קבע בנטילה קמייתא" – וההסבר בזה היא דננים כטפל למקום הראשון וכאילו לא התנתק ממנו.

והקשה החזו"א דהיכן מצאנו דין זה – היינו דווקא בעשה מעשה מיוחד לנתק להשאר – וכגון במלח מזג וכדומה – ולכן צריכים טעם לומר דלא התנתק ועדיין שייך למקומו הראשון – אבל הכא הוא נטל קודם גמ"מ ומאכיל לבהמה – א"כ מה אכפת לן מה שאינו מחזיר את המותר – ועיי"ש מה שכתב בזה, וע"ע להלן [שם ד"ה ומיהו] תוספת דברים בזה, ועיי"ש עוד מה שהביא מהרמב"ם ומה שתמה עליו.

ובעיקר דין זה עיין להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ג'].

משנה ה

[ח] איזוהי חצר שחיא חייבת במעשרות רבי ישמעאל אומר חצר חצורית שחכלים נשמרים בתוכה רבי עקיבא אומר כל שאחד פותח ואחד נועל פטורה רבי נחמיה אומר כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה חייבת רבי יוסי אומר כל שנכנס לח ואין אומר מה אתה מבקש פטורה רבי יהודה אומר שני חצרות זו לפניו מזו הפנימית חייבת וחחיצונה פטורה:

רע"ב משנה ה

איזו היא חצר שחייבת במעשר – שקובעת למעשר כמו בית:

חצר צורית – שכן בצור היו מושיבין שומר בפתח החצר:

כל שאחד פותח ואחד נועל – כגון שיש בחצר שני בתים לשני בני אדם, וכשאחד מהן פותח פתח החצר בא השני ונועל, וכשאחד נועל השני מוחה בידו ופותח, נמצאת חצר שאינה משתמרת:

ואין אומרים לו מה אתה מבקש פטורה – ואף על פי שאינו בוש לאכול בתוכה: וחחיצונה פטורה – כיון שיש לפנימית דריסת הרגל עליה אינה משתמרת. וקיי"ל הלכה כדברי כולן לחמיר:

משנה ו

[ו] חגגות פטורין אף על פי שהן של חצר חייבת בית שער אכסדרה ומרפסת חרי אלו כחצר אם חייבת חייבין ואם פטורה פטורים:

רע"ב משנה ו

אף על פי שהן של חצר החייבת – והעלה הפירות לגג דרך חצר, אעפ"כ לא טבלי,
הואיל ובשעה שהכניסן לחצר היה בדעתו להעלותן ולאכלן בגג. וה"ט כשיש בגג ד'
אמות על ד' אמות, אבל אם אין בגג ד' אמות על ד' אמות בטל לגבי חצר:

בית שער – אצל פתח החצר:

אכסדרה – מוקפת משלש מחיצות ומקורה למעלה:

מרפסת – מקום לפני העליות, ויוצאים מן העליות למרפסת ומן המרפסת יורדים
בסולם לחצר:

ציונים והערות משנה ה ומשנה ו

דברי הראשונים שחצר מדרבנן.

הקשה הר"ש – "ויש לתמוה דאמרינן בהשוכר את הפועלים [פ"ח.] – "אמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר בערתי הקדש מן הבית ור' יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו ורבי יוחנן הכתיב בית חצר דומיא דבית מה בית שהכלים נשמרין בתוכה ואידך הכתיב ואכלו בשעריך דמעיל להו דרך שער" – וקשה – הרי "לרבי ינאי דפטר חצר אפילו בכלים נשמרין לתוכה תיקשי לך מתניתין דהכא" – ועיין בהערה ¹⁵ מה שצידד בזה הר"ש לדחות קושי' זו – והסיק בזה הר"ש – "ומפרש רבינו תם דר' ינאי מדאורייתא קאמר אבל מודי דמדרבנן חצר קובעת".

וכן הוא בתוס' בב"מ [שם] ובנדה [מ"ז:], וע"ע ברמב"ן בב"מ [שם] שהוסיף דכיון דמשתמרת כבית אתי' לאחלופי בשל בית, והביא עוד מהירושלמי – "מקח חצר שבת אינה תורה" – והיינו כנ"ל.

דברי הצ"ח בביאור שיטת רש"י בחצר קובע למעשרות.

והנה – בברכות [ל"ה:] גרסינן – "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן מן המעשר דאמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר בערתי הקדש מן הבית ורבי יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר ואכלו בשעריך ושבע".

וע' בצ"ח ברכות [שם] וז"ל, "דרך טרקסמון פרש"י דרך שערי החצר והבית, ולכאן יפלא, הרי מסיים כאן שדורות אחרונים היו מכניסין דרך חצירות לפטרן מן המעשר ¹⁶.

ואמנם על רש"י אפשר לתרץ דאולי דעת רש"י דאינו מתחייב במעשר אלא א"כ הכניסו דרך שער החצר לבית, וכ"כ תוס' בב"מ [פ"ח. ד"ה עד], ואף שהתוס' כתבו זה דרך ואין לומר, אולי רש"י מחזיק פירוש זה, אבל על בעל המימרא דכאן דאיהו ר' יוחנן, ואיך קאמר דדורות האחרונים היו מכניסין דרך חצירות כדי לפטרן, והרי איהו פליג על ר' ינאי וסובר דאף חצר קובעת כדמסיק בסמוך, ובקראי פליג כדאמרינן שם בב"מ, וא"כ מה הועילו במה שהכניסו דרך חצירות, והנה גם בזה אפשר ליישב דחצר דקאמר ר' יוחנן דקובעת היינו חצר המשתמרת, כדאמרינן שם בב"מ דר' יוחנן בעי חצר דומיא דבית, ודורות האחרונים הכניסו דרך חצר שאינה משתמרת.

¹⁵ וז"ל הר"ש – "ומיהו הך איכא לשנויי דאיירי לענין להכניס דרך חצר צורית לבית לאפוקי דרך חיצונה דלא והא דתני חיצונה פטור שנכנס דרך חיצונה לבתים הפתוחין לה והעביר תאנים בחצרו לקצות דריש פרקין וכן הא דתנן [פרק ח' דתרומות מ"ג] היה אוכל באשכול ונכנס מן הגינה לחצר אף על פי שלא הזכיר בית מ"מ מיירי כשחזר והכניס לבית אבל קשה דמתני' דתרומות משמע דדווקא התחיל בגינה אבל התחיל בחצר לדברי הכל אסור ודוחק לומר כשחזר והכניס לבית ועוד דגבי נוטה לגינה קתני לקמן [משנה י'] אוכל כדרכו ועוד מדקתני בפרק הפועלים [שם] הכא בתאנה העומדת בגינה ונופה נוטה לחצר ולמאן דאמר לבית מה מועיל נופה נוטה לבית והלא דרך חצר צריך להכניס לביתו".

¹⁶ וע' חזו"א מעשרות [ס' ה' ס"ק ט"ו] שכל דתיבת חצרות ע"כ ט"ס דעיקר הכניסה הוא דרך חצרות.

ואמנם אי קשיא הא קשיא, דהתוס' שם בב"מ בסוף הדיבור כתבו, וא"ת לר' יוחנן דאמר חצר קובעת מדאורי' אמאי יגמור לר"א וי"ל דאירי בחצר שאין הכלים נשמרים בתוכה דלא קבעה אלא מדרבנן, ע"ש, וא"כ לר' יוחנן אפ' חצר שאינה משתמרת עכ"פ מדרבנן קבעו, וא"כ מה הועילו דורות אחרונים שהכניסו דרך חצירות, דודאי לא רצו לעבור אפ' על דרבנן.

ובאמת דברי התוס' שם בב"מ אצלי קשיין, דמה קשיא להו מדר' אליעזר דאמר יגמור, דהרי ר' אליעזר מיירי באשכול, וא"כ עדיין לא נגמרה מלאכתו למעשר לכך לא קבעה החצר מן התורה, וכ"כ הר"ש בתרומות [פ"ח מ"ג], עיי"ש, וא"כ מיירי בחצר המשתמרת, אבל חצר שאינה משתמרת איכא למימר דאפ' מדרבנן לא קבעה, אבל לדברי התוס' ק', וצ"ל דחצר שאינה משתמרת דקבעה מדרבנן, היינו בדגן תירוש ויצהר דחייב המעשרות הם דבר תורה בזה החמירו רבנן בחצר שאינה משתמרת, אבל בשאר פירות דגוף חייב מעשרותיהן הם רק מדרבנן, לא החמירו כלל בחצר שאינה משתמרת, ודורות האחרונים פירותיהם הכניסו דרך חצירות, היינו שאר פירות, ע"כ לשון הצ"ח.

הערות בדברי הצ"ח – ובדברי המעדני ארץ בחצר שאינה משתמרת בזה"ז.

היוצא מדבריו דלפרש"י - לפי דברי הצ"ח - לר' ינאי אין חצר קובעת כלל, ומה דקתני במתני' דחצר קובעת היינו כשהכניסו אח"כ לבית, וכס"ד תוס' ור"ש, ולפי"ז אין הכרח לחדש דחצר שאינה משתמרת חייב מדרבנן לר' יוחנן, די"ל דר"א איירי בחצר המשתמרת, ומה דיגמור לר"א היינו משום דהוי קודם גמ"מ ובזה חצר קובעת רק מדרבנן, ומה דאיתא בברכות דכשמכניס בחצירות פטור אפ' מדרבנן היינו בחצר שאינה משתמרת.

עוד חידש לן הצ"ח דאפ' לתוס' דר' יוחנן ס"ל דחצר שאינה משתמרת חייב מדרבנן היינו דוקא במינים החייבים בתרו"מ מה"ת.

עוד יש להעיר – דיעויין במעדני ארץ תרומות [קובץ הערות סי' ט' ס"ק ה']¹⁷ וז"ל, "בהא דחצר קובעת למעשר נראה דאף שכתבו התוס' בב"מ [פ"ח ד"ה עד] שגם חצר שאינה משתמרת קובעת עכ"פ מדרבנן, מ"מ כתב הצ"ח בריש פ"ו דברכות דהיינו דוקא בדגן תירוש ויצהר דחייבין בתרו"מ מדאורייתא ולא בשאר פירות עיי"ש, וכיון דמפשטות דברי הרמב"ם [פ"ד ממעשר ה"ח] משמע דחצר שאינה משתמרת אינה קובעת כלל אפ' מדרבנן - מסתבר דבזה"ז שעיקר מעשרות רק מדבריהם יש להקל בחצר שאינה משתמרת, ובפרט דלא כתבו התוס' חידוש זה אלא לר' יוחנן ולא לר' ינאי דגם חצר משתמרת קובעת רק מדרבנן" עכ"ל.

הנה מה שכ' "דלא כתבו התוס' חידוש זה אלא לר' יוחנן ולא לר' ינאי דגם חצר משתמרת קובעת רק מדרבנן", כ"כ בשערי צדק [פ"ג ה"ב], ואין כוונתו דתוס' לא כ"כ רק לר' יוחנן אבל לר' ינאי אין הכרח לזה, אלא אדרבה מבואר דלר' ינאי בע"כ אינה משתמרת ליכא חיוב כלל, דלר' ינאי מתני' דמחייב חצר איירי מדרבנן, וקתני דרק משתמרת חייב, ובע"כ דאם אינה משתמרת ליכא חיוב כלל אף מדרבנן.

בדברי רש"י על הא דאזלינן הכא כדברי כולן להחמיר.

הראשונים הביאו את מה שאמרו בנדה [מ"ז] דאזלינן הכא כדברי כולן להחמיר, וז"ל רש"י שם: "דאם יש בה אחד מכל אלו חייבת אם יש שם שומר חייבת כר' ישמעאל אף על גב דאחד פותח ואחד נועל ואי ליכא פותח ונועל חייבת כר"ע ואף על גב דליכא שומר ואי אין אדם בוש לאכול בתוכה חייבת ואף על גב דליכא שומר ואיכא פותח ונועל ואם אמר לו מה אתה מבקש חייבת ואפ' לית בה חד מכל הני".

"לישנא אחרנא - הלכה כדברי כולן להחמיר כיון שאין אדם בוש לאכול בתוכה קובעת למעשר שאין אוכלין מפירות הנכנסים לה עד שיתעשרו ולהפריש מהן על טבל אחר אסור עד שיהיה לה שומר קבוע", ועיין בדרך אמונה [פרק ד' ס"ק ס"ג] ובביאור ההלכה [שם] במה שיש להעיר בדברי רש"י הללו.

¹⁷ נדפס גם בשו"ת מנחת שלמה [חלק א' סימן ס"ב].

בית שער של בית וחצר.

בדין בית שער של בית – כפשוטו יש לומר שזה כבית – אולם נראה מכמה ראשונים שכתבו שבית שער של בית – דדינו כבית שער של חצר, והיינו דמצד אחד על הבית שער במשנה שדינו כחצר – כתבו הרא"ש והרע"ב "בית שער – אצל פתח החצר", אכן הר"ש והרמב"ם בפירוש המשנה כתבו "בית שער – לפני הבית", ומשמע דגם לפני הבית דינו כחצר, ועיין בדרך אמונה – בשער הציון [פרק ד' ס"ק פ"ג] שהביא שהרמב"ם אזיל לשיטתו במזוזה דג"כ מחלק בין בית שער של בית לבית שער של חצר, ועיי"ש בביאור ההלכה מה שהביא מהתוס' ורי"ף דנחלקו בזה לגבי מזוזה ג"כ.

משנה ז

[ז] **הצריפין והבורגנין והאלקטיות פטורין סוכת גנוסר אף על פי שיש בו רחים ותרנגולים פטורה סוכת היוצרים הפנימית חייבת והחיצונה פטורה רבי יוסי אומר כל שאינה דירת החמה ודירת הגשמים פטורה סוכת החג בחג רבי יהודה מחייב וחכמים פוטרין:**

רע"ב משנה ז

הצריפים – אין להם גג, אלא הקורות למעלה נוגעות זו בזו והולכים ומתרחבים למטה:

והבורגנים – כמין שובכים, עשויין בשדות לאצור בחן פירות:

והאלקטיות – סוכות שעושים בימות החמה לצל. תרגום קיץ קייטא:

סכת גנוסר – ים כנרת מתרגמין גנוסר, והוא מקום בארץ חגליל שפירותיו מרובים וטובים, ויושביו עושים סכות ודרים שם כל זמן הפירות:

אף על פי שיש שם רחים ותרנגולים – לא הוי קבע:

סוכת היוצרים – רגלים לעשות שתי סכות זו לפניו מזו בפנימית מצניע קדרותיו ודר שם, ובחיצונה עושה מלאכתו ומוכר קדרותיו:

כל שאינה דירת החמה ודירת הגשמים – וסוכה פנימית אין היוצר דר בה בימות הגשמים, חלכך פטורה, ואין חלכך כרבי יוסי:

רבי יהודה מחייב – רבי יהודה לטעמיה, דסבר סוכה דירת קבע בעינן וחייבת במזוזה. ואין חלכך כרבי יהודה:

ציונים והערות משנה ז

במה שיש לדון בדברי הירושלמי האם לבעלי הבורגנין איכא חילוק מכל העולם וכן בבתי קיץ וכדומה.

הר"ש הביא מהירושלמי – "בעי מהו שיטבלו לבעל הבורגנין – ומסיק מן מה דתני בית ספר ובית גמרא טובלין לסופר למשנה, אבל לא לאחרים, הדא אמרה שהן טובלין לבעל הבורגנין".

ומדברי הרמב"ם למדנו שיש חילוק בין "הצריפין והבורגנין" לשאר הדינים שנשנו כאן לגבי האי חידוש של הירושלמי דטובל עכ"פ לו – דעיין ברמב"ם [פרק ד' הלכה ד'] – "הצריפין והבורגנין ובתי הקיץ והוא ארבעה עמודים ותקרה על גביהן שנמצא בלא כותלים וכן סכות שעושין בני הכרמים ובני הגנות בימי הקיץ אף על פי שדרין בהן כל ימי הקיץ ויש בהם רחים ותרנגולים אינן קובעין למעשר, וכן סוכת היוצרים החיצונה וסוכת החג בחג אינן קובעין שכל אלו אין דירתן קבע".

ושם [הלכה ה'] "הצריפין והבורגנין טובלין לבעליהן אף ע"פ שאינן טובלין לכל אדם וכן בית הספר ובה"מ טובל לזה שיושב ומלמד מפני שהם כביתו ואין טובלין לאחרים", ודייק החזו"א [סימן ה' ס"ק י' וי"א] שנראה דדווקא באלו שהזכיר בהלכה ה' איירי הירושלמי, אולם בדעת הר"ש הסתפק בזה.

בורגנין ואוצרות.

מבואר במשנה שהבורגנים פטורים ולא קובעים – והיינו שהם כמין שובכים שעשויון בשדות לאצור בהן פירות – ומשמע שמקומות שאוצרים שם תבואה לא סגי לקבוע, וכ"כ החזו"א [סימן ה' ס"ק ט'] בשם התוספתא – ויש לעיין דאי קביעות של בית היינו מקום אסיפה א"כ הרי הכא הוא המקום של האסיפה, וע"כ דאזלינן בתר החשיבות של אכילה – וכדהבאנו לעיל מהשו"ת גינת וורדים – והיינו נמי כמבואר ברמב"ם [פ"ח דתרומות שמנה ג'] שזה מקום של אכילת קבע, ומובן למה אוצרות לא הוו בכלל זה, אלא שהחזו"א תמה דמאי שנא חנות [לעיל ריש פרק ב'] דעדיף מאוצרות.

משנה ח

[ח] תאנה שחיא עומדת בחצר אוכל אחת אחת ופטור ואם צירף חייב רבי שמעון אומר אחת בימינו ואחת בשמאלו ואחת בפיו עלה לראש מלא חיקו ואוכל:

רע"ב משנה ח

תאנה שחיא עומדת בחצר – אילן של תאנה שחוא עומד בחצר, וחצר קובעת למעשר:

ואם צירף – שתים חייב:

ר"ש אומר אחת בימינו – אפי' ג' כחאי גזונא לא חוי צירוף ושרי. ואין חלכח כר"ש:

עלה לראש – לראש חתאנה:

מלא חיקו ואוכל – שם. ובלבד שלא יוריד לחצר:

ציונים והערות משנה ח**ענף א**

דרכו של התוס' בצירוף שתים – ובחילוק בין לוקח ומוכר,

ובדין בעה"ב בתאנה בחצר דסגי ליה בצירוף שתים.

בדברי הראשונים – היכן הכניסה לבית 'דרך שער' באילן שנוטה לחצר – וביאור החזו"א בדבריהם.

למדנו כאן הלכה בתאנה שעומדת בחצר, ולמדנו שהחצר קובעת למעשר, וכבר תמה בתוס' אנשי שם שסו"ס חסר כאן בקיום דין של כניסה לתוך הבית בדרך שער – ועוד דנכנס בפטור.

ועיין בזה בתוס' [בבא מציעא פ"ח. ד"ה עד] שכבר עמדו בזה ופירשו "ומיהו י"ל היכא שהתאנה נוטה לחצר או עומדת בחצר אז אין צריך ראיית פני החצר – אלא דוקא באותן שנקלטות חוץ לחצר צריך שיכניסם 'דרך שער החצר', וכן משמע [פ"ג דמעשרות מ"ח] דתנא תאנה העומדת בחצר אוכל אחת אחת ואם צירף שתים חייב, וע"ד זו מצאנו ברמב"ן [בבא מציעא פ"ח. – וז"ל – "נופה נוטה לחצר – דמכי איתלישו איחייבו במעשר, אי קשיא והא אינו חייב אלא דרך שער והאי לאו דרך שער הוא, איכא למימר ה"מ פירות שדה שאין גמר מלאכתן אלא בבית ודרך גגות לאו הכנסה היא אבל הגדל בבית אין לו ראיית פני הבית גדול מזה" ודו"ק].

ובביאור דברי הראשונים כתב החזו"א [מעשרות סימן ו' ס"ק ב' – בסוגריים] דאילן הנטוע בחצר דרכו לגמ"מ בחצר – וממילא מהני כיון דדרכו בכך.

וע"ע בחזו"א [מעשרות סימן ג' ס"ק י"ד ד"ה והא] שהוסיף בזה בביאור הדברים על פי מה שמבואר בתוס' [פ"ח. ד"ה לא משיפקסו בבית] – שהקשו על הסוגי' [שם] שמבואר דמהני גמ"מ של פיקוס בבית – ותמהו בתוס' "דכיון דהכניסם לבית קודם גמר תקנה אמאי חייבים מאי שנא ממכניס תבואה במוץ שלה דאמר ר' אושעיא [פסחים ט']. דפטור מן המעשר – ויש לומר דודאי חטין ושעורין שדרכן למרחק בשדה ולהכניס לבית ממורחים אין מחוייבים במעשר אא"כ ראו פני הבית ממורחים – אבל קישואין ודלועין רגילות להכניסן בבית עם הפיקוס", וביאר החזו"א דהנך תאנים עדיפי מינייהו – וא"ש.

ביאור דברי התוס' ביסוד דינא דצירוף שתיים – למה לא שייך בכל בעה"ב – אף דשייך בכל לוקח וכן בבעה"ב כאן במשנה – "דבעל הבית עיניו בתאנתו, ולוקח עיניו במקחו".

יעיין בסוגיית הגמרא בב"מ [פ"ח.] שהקשו שם על עיקר הדין שראיית פני הבית – דדרשינן "כנפשו כן נפשו של פועל, מה נפשו אוכל ופטור, אף נפשו של פועל אוכל ופטור" ולמדנו דפועל פטור מתרו"מ – ודייקו מזה "הא לוקח חייב" והיינו דלוקח חייב בתרו"מ באופן שפועל פטור והיינו בשדה – ומבואר דבלי ראיית פני הבית וחצר חייבים בהפרשה – וע"כ דאיירי בלי ראיית פני הבית דאל"כ גם בעה"ב חייב – ותירצו – דאיירי בתאנה העומדת בגינה ונופה נוטה לחצר או לבית עסקינן – והחילוק בין בעה"ב ללוקח הוא "דבעל הבית עיניו בתאנתו, ולוקח עיניו במקחו".

הרי לנו דלוקח חייב בלי ראיית פני הבית וחצר מחמת זה ד"עיניו במקחו" – לעומת בעה"ב דעיניו בכל האילן הלכך אין לו חיוב מעשרות אלא לאחר ראיית פני הבית וחצר – והחילוק יבואר בתוס'. ותמהו בתוס' שדין זה הוא סתירה למשנה דידן – דהנה – הא דלוקח חייב – היינו דווקא באוכל שתיים שתיים – והיינו דין צירוף שתיים, ובגוונא של צירוף שתיים באופן דנוטה לחצר – הרי כה"ג אפי' בעל הבית אסור בלי הפרשה – דדין זה מפורש במשנה זו – "תאנה העומדת בחצר אוכל אחת אחת ואם צירף שתיים חייב".

וביאר התוס' הכא יסוד דינא דצירוף שתיים – ובזה מתבאר למה דין צירוף שתיים שייך במשנה זו וכן בלוקח – ולא שייך בבעה"ב דעלמא דעיניו בתאינתו – וזה לשונו:

"וי"ל דהתם מיירי כשאנו רוצה ללקוט עכשיו יותר אלא מה שאכל ולהכי חייב בשתיים אפילו בעל הבית כמו לוקח – דלא שייך למימר עיניו בתאנתו דאין עיניו אלא במה שאוכל – ולהכי חשיב גמר מלאכה בצירוף שתיים, אבל בשמעתין ששכר פועל ללקוט כל הראוי ללקט שייך למימר עיניו בתאנתו ולא חשיב גורן בגמר מלאכה עד שילקוט כולה או רובה".

תוס' כתבו – "ולהכי חשיב גמר מלאכה בצירוף שתיים" ולמדנו מדברי התוס' דיסוד דינא דצירוף שתיים מצד גמ"מ אתינן עלה, והיינו כמבואר להלן [פ"ט: תוד"ה שתיים שתיים לא יאכל] שביארו דינא דשתיים שתיים "דמקח קובע בדבר שנגמרה מלאכתו למעשר – וכי תלש שתיים ביחד חשיבי גורן – כדיליף בסמוך" – והיינו דשתיים שתיים חשיב כגורן – דיליף כן שם בהמשך הגמרא מקרא – "כי קבצם כעמיר גורנה" ואין קיבוץ פחות משתיים – וכתבו שם התוס' "אסמכתא היא" – זו שיטת התוס' – ועיין להלן שיבואר דרך אחרת בעיקר דינא דצירוף שתיים.

ובזה ביארו דכל הך דין של שתיים שתיים – היינו דחשיב כגורן היכא דזה כל לקיטתו – אבל היכא דלקיטתו היא על ידי פועל ולוקט את כל מה שראוי ללקט – אז "לא חשיב גורן בגמר מלאכה עד שילקוט כולה או רובה" – ודו"ק.

ובמשנה הכא דלוקט לאכילה ואין לקיטתו לכל התאנים שראויים ללקיטה – כל כה"ג שפיר איכא גורן בשתיים – דעיניו בזה ותו לא, וכן יש לומר בכל לוקח דעיניו במקחו.

וע"ע ברא"ש במשנה כאן שהביא בקצרה את דברי התוס' "ותירצו התוספות בפרק הפועלים דהכא מיירי בבעל הבית שאין דעתו ללקט אלא מה שאוכל הילכך הוי לדידיה גמר בשתיים, והתם מיירי בבעל הבית ששכר פועל ללקוט כל התאנה הלכך עיניו בתאנתו ואינו גמר עד שילקט כל התאנה".

הערה – בדין לוקח עינו במקחו.

יש להעיר – הך דין שלוקח עינו במקחו – דהכוונה הכא היינו דלכן מהני צירוף שתיים, אכן לעיל בציונים והערות ריש פירקין [משנה א'] מובא שם דברי הר"ש בפועל דג"כ אמרינן פועל עינו במקחו – והתם יש צד דמהני גם בלי צירוף שתיים וזו שיטת התוס' יו"ט – עיי"ש הסברא בזה.

צירוף שנים – ובפלוגתת ת"ק ור"ש בזה, וסברת המשנה ראשונה על פי דברי התוס' הנ"ל.

עיין לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ה'] בעיקר הדין של צירוף שנים, וכאן מבואר שיש דין של צירוף שנים גם בחצר – עוד מבואר שיש מחלוקת אי יש דין של צירוף כבר בשתיים דשיטת ר"ש דליכא בשיעור של שתיים, וכפשוטו היה מקום לומר דדווקא בחצר פליג – אכן במלאכת שלמה בשם ר' יהוסף חידש שר"ש חולק בכל מקום על השיעור של צירוף כבר בשתיים – ולא רק בחצר – וצ"ע.

ועיין במשנה ראשונה שהעלה כאן סברא חדשה לומר דר"ש פליג דווקא בבעה"ב שנתחדש אצלו צירוף שתיים על פי סברת התוס' בהפועלים – מוזכר לעיל.

והיינו כך – הרי התוס' חידשו שבבעה"ב שייך צירוף שתיים משום שכאן ליקט לאכילה ולא דומה לסתם בעה"ב דמלקט כל מה שראוי – והעיר בזה דא"כ ברוצה לאכול עשרים, הרי אז הלקיטה של העשר ראשונים עדיין לא מיקרי גורן כיון דעדיין עומד ללקט עוד – ולמה מיקרי צירוף שנים, ותירץ דצ"ל דווקא בגוונא של התוס' דליקט על ידי פועלים – התם לקיטתו לא נגמר עד דליקט כולם אבל בלקיטה לאכילה אינו כן אלא דכל שחלקם ראויים ועומדים מיד לאכילה מיקרי דנגמר הלקיטה והוי כגורן בשתיים שתיים – וזה חידוש.

וביאר דיתכן דווקא בחידוש זה פליג ר"ש ולומד דליכא צירוף שתיים שענינו של בעה"ב הם תמיד באילן עד כמה שהוא הולך ללקט – גם כשהמטרה של הלקיטה היא לאכילה ויכול כבר להתחיל לאכילה, אלא דמודה באופן שתלש ג' בבת אחת – יד שמאלו ויד ימינו ופיו – והיינו טעמא דזה שיעור אכילה בבת אחת בתאנים – ואז חיילא בהו גורן בג' – דראויים לאכילה של בבת אחת – ודו"ק.

שיטת רבי אליעזר ברבי שמעון – 'שלשה בימינו ושלשה בשמאלו ושלשה בפיו'.

ועיין בר"ש מה שהביאו מהירושלמי – "רבי אליעזר ברבי שמעון שלשה בימינו ושלשה בשמאלו ושלשה בפיו – רבי אליעזר ב"ר שמעון על ידי שהיה אכלן הוה מעשר בגרמיה", וביאר החזו"א [מעשרות סימן ו' ס"ק ג'] דראב"ש סובר דבשיעור כזה עדיין לא חיילא עליו שם גורן אלא 'שם אכילה', אכן בשיטת ר"ש רצה לומר דווקא הכא חולק אבל במלח מודה דשתיים הוי צירוף ואסור, ואכתי צ"ב.

ועיין במשנה ראשונה שפירש את ראב"ש בדרכו הנ"ל – דאיירי באחד שאוכל הרבה ויכול לאכול גם יותר מג' בבת אחת – דכל כה"ג לא נגמרה מלאכה עד שיתלוש תלישה של שיעור גדול דחשיב אכילה אחת אצלו – והיינו ג' וג' וג' – וע"ד הנ"ל.

ענף ב

דרכו של הראב"ד ומאירי

בעיקר הדין 'צירוף שתיים'.

הקדמה – הפשטות שצירוף שתיים הוא דין בגורן וגמר מלאכה.

בעיקר דין צירוף שתיים – למדנו הכא שזה דין בגמר מלאכה – וכמבואר בתוס' – וכן נראה נמי מדברי רש"י בב"מ [פ"ט:] שכתב – "אחת אחת אוכל – דפחות משתיים לא חייל 'איסור שם גורן' בדבר שלא נגמרה מלאכתו" – הרי לנו שיש חסרון של מקח בלא גמר מלאכה באופן שזה רק אחד אחד – אכן מאידך גיסא – אי הוי שתיים שתיים כבר אין חסרון של מקח בדבר שלא נגמרה מלאכה – ופירש רש"י "שתיים שתיים לא יאכל – דשתיים מטי להו מילתא דחשיבותא, כגון קציצה או מקח – חייל עלייהו שם גורן, כדיליף אסמכתא מקרא לקמן, וקביעותא דקציצה ומקח דרבנן היא" – וכוונת רש"י לפסוק להלן "דכתיב כי קבצם כעמיר גרנה" – והיינו דהוי כ'גורן'.

אולם יש כאן שיטה אחרת בזה ויש בזה כמה נפ"מ וכדיבואר:

ביאור אחר של הראב"ד לגבי מוכר ולוקח – וחולק על התוס' ולדידיה לוקח אסור באחת אחת מחמת צירוף של מקח וחצר, וע"כ דצירוף שתיים לאו משום גמר מלאכה אתינן עלה.

דהנה, בעיקר יסוד התוס' דצירוף שתיים הוא דין גמר מלאכה – היינו דלכן במוכר דהתם ליכא ביה דין צירוף שתיים כיון דעדיין הולך ללקט הכל אבל הכא בעה"ב מלקט לאכילה – כל זה אינו אלא ליישב הסתירה, דהתוס' למדו דמוכר דהתם מותר לו גם בצירוף שתיים – דאל"כ דינו שוה ללוקח – ולעומת זאת הבעה"ב הכא אסור לו בצירוף שתיים – זו הסתירה שהעמידו התוס' מכח זה שבאו לחלק בין לוקח למוכר בסוגי' התם.

אכן הראב"ד בשטמ"ק התם מיישב באופן אחר – והוא – דלוקח באמת חייב אפילו אחת אחת – והיינו טעמא דבלוקח איכא ב' דיני קביעות – קביעות דמקח וחצר כהדדי משא"כ במשנה הכא בבעה"ב בעי צירוף שתיים כיון דליכא אלא חצר בלי מקח ודו"ק.

ולפי זה כבר ליתא לכל קושי' התוס' שהקשה דלמה בעה"ב הכא אסור בצירוף שנים והתם מותר לו – דכל ההכרח דהתם מותר לו היה דאל"כ מה החילוק בין לוקח למוכר – והיינו משום ששם היה פשוט שלוקח מותר לו באחת אחת – אכן אי נימא דלוקח עצמו אסור גם באחת אחת – וכתבאר בטעמא דמילתא, א"כ יש לומר דמוכר דהתם ובעה"ב דהכא שניהם מותרים באחת אחת ושניהם אסורים בצירוף שנים – ואין צריכים לחלק ביניהם האם עומד ללקט הכל או לא. והנה לכא' מוכרח מהראב"ד חידוש נוסף – דמלבד מה דפליג על התוס' בעיקר הדינים – הא מוכרח נמי דלמד דצירוף שנים לא שייך לדין גמר מלאכה, שהרי הכא בב"מ איירי בבעה"ב דמלקט הכל ואעפ"כ מהני צירוף שנים לחייבו וע"כ שזה דין אחר – ולהלן נבאר את הדברים – ונוכיח כן בשיטת הראב"ד.

מקור מהתוס' יו"ט כדעת הראב"ד.

עיקר חידוש זה שיש צירוף של קביעות של מקח וחצר כהדדי ובזה א"צ צירוף שנים – חידוש זה מבואר נמי בתוס' יו"ט לעיל [ריש פירקין – משנה א'] דזה החילוק בין פועל דאסור באחת אחת וכמו שדייק במשנה – ודלא כהאחרונים [דנקטו דמותר לו באחת אחת] – לעומת המשנה דלעיל מיניה [סוף פרק ב'] לקצות ולאכול – עיי"ש – דהתם ליכא אלא מקח ובריש פירקין איכא מקח וחצר.

שיטת הראב"ד בב"מ [פ"ט] בקציצה דאינו מקח גמור ולכן איכא ביה צירוף שנים.

והראב"ד בעצמו אזיל לשיטתו בב"מ [פ"ט] – דיעויין ברשב"א שהביא מהראב"ד שפירש שהדין צירוף שנים איירי בקציצה – "ומשום מקח ליכא – דקציצה לאו 'מקח גמור' הוא דאי 'מקח ממש' הוא אפילו אחד אחד ובלא ספיתה נמי לא יאכל".

ותמה הרשב"א על עיקר דינו של הראב"ד דחידש שבמקח גמור אין דין שנים שנים – "ואני תמה בדברי הרב שאמר דאי מקח ממש הוא אפילו אחד אחד – ובלא ספיתה נמי לא יאכל – והלא שנינו [פ"ב מעשרות מ"ה] – האומר לחבירו הילך איסר זה ותן לי ה' תאנים לא יאכל עד שיעשר דברי ר"מ ר' יהודה אומר אוכל אחד אחד פטור אם צירף חייב, א"ר יהודה מעשה בגינת ורדים שהיתה בירושלים והיו תאנים נמכרות מג' ומד' וכו' – אלמא אפילו לוקח א' א' אוכל ופטור דר"מ ור' יהודה הלכה כר' יהודה – וכו'".

ותירץ הרשב"א, "ושמא הוא מפרש לזו בתאנה העומדת בגנה כרב פפא דלעיל וכיון דאיכא חצר דקובע מדאורייתא ואיכא מקח שקובע מדרבנן – אהני גבי לוקח דלא אכיל כלל – ופלוגתא דר"מ ור' יהודה בתאנה העומדת כלה בגנה, כנ"ל".

הרי דינו של הראב"ד אינו אלא באופן שיש גם חצר וגם מקח – דבתרומיהו כהדדי לא בעינן שנים שנים – וזה חידוש שיש צירוף בין הדברים.

וזה ממש כדברי הראב"ד [פ"ח.] דאיכא צירוף של מקח וחצר בלוקח ולכן ליכא דין צירוף שנים – ודו"ק.

דברי הראב"ד דאיכא דיני צירוף של צירוף שנים בהכנסה לחצר שלא בדרך שער – וגם התם איכא צירוף מקח וחצר שאינו גמור.

אלא שיש כאן חידוש נוסף בראב"ד – והוא שיש קביעות שיש בה חשיבות שכבר לא צריך צירוף שנים – והראב"ד כתב כן באופן שיש חצר ומקח – אכן דבר זה מצאנו במאירי בב"מ [פ"ט:] באופן אחר – שכתב "ושמא תאמר ומאחר שהמקח והמלח קובעים היאך הותרה אפילו אחת אחת תדע שהמקח הגמור וכבישה במלח הוא שקובעים לגמרי אבל הקציצה [בפועל] אינו מקח גמור ולא הספיתה כבישה גמורה אלא כעין מקח וכעין כבישה אחת אחת מיהא מותר" – למדנו מדבריו דאיכא דין צירוף שנים באופן שיש קביעות למעשרות באופן לא גמורה – דמקח לא גמור היינו 'קציצה' שעושים בפועל וכן הוא בספיתה דהוי כעין כבישה – אבל מקח גמור ומלח גמור כבר לא צריך צירוף שנים – והיינו שוב האי חידוש שקביעות שיש בה חשיבות לא צריך צירוף שנים. וחידוש זה כבר נמצא בראב"ד הנ"ל דלמד דמקח דסוגי' דהתם [פ"ט:] דבעי צירוף שנים – היינו קציצה כיון שיש אינו מקח גמור – ועיין לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ז'] ג' שיטות בזה – אכן שיטת הראב"ד שם דדוקא במקח שאינו גמור בעי צירוף שנים – והיינו בקציצה של פועל.

ונקודה זו מצאנו עוד בראב"ד עצמו לעיל מיניה - דזה לשון הראב"ד בשטמ"ק [ב"מ פ"ח.] "הא דאמרינן ונופו נוטה לחצר או לבית היינו מפרשים בשנכנסה דרך הפתח שאם אתה אומר מעל הכותל היינו דרך גגות, ולא היא שאפילו נכנסה דרך הפתח הרי היא כתבואה שהכניסה במוץ שלה".

היינו שהקשה הראב"ד את קושי' התוס' - מובא לעיל [ענף א'] - דסו"ס ליכא הכנסה 'דרך שער' והראב"ד לא תירץ כהתוס' - דלשיטתו איכא בזה תירוץ אחר.

ותירץ הראב"ד: "מיהו גבי לוקח כיון דאיכא 'שם מקח' דקבע מדרבנן ואיכא 'שם חצר' דאית ביה קביעות בכדרכה מן התורה - אהני גבי לוקח דלא אכיל כלל אפילו אחת אחת משום דעיניו במקחו וכמו שהכניסה בתוך הבית כדרכה דמי" - הרי דלמדנו בשיטת הראב"ד דשוב אהני לן הך צירוף כיון דאינו 'חצר גמור' [דלא נכנס דרך שער] אבל יש גם מקח - ושוב לא בעינן צירוף שתיים, ודו"ק, דאיכא צירוף של חצר אינו גמור למקח.

עוד ממשיך הראב"ד: "אבל גבי בעל תאנה ופועל לא קבע לגמרי אלא אחת אחת אוכל - משום דעיניו בתאנתו ואם צירף שתיים שתיים חייב וכו' וכו' - ואהני בהו 'שם חצר' אף על גב דלא נכנסו דרך הפתח דשתיים שתיים לא יאכל" - הרי לנו דגם הכא מבואר דאיכא צירוף שתיים בחצר שאינו גמור והיינו שחסר בהכנסה כדרכה לחצר - ודומה חצירוף שתיים שמבואר במאירי בלי שזה מקח גמור.

תוספת דברים בכל הנ"ל מהמרכבת המשנה.

ובעיקר קושי' הרשב"א - מהמשנה לעיל דהאומר לחבירו הילך איסר זה ותן לי ה' תאנים דמצאנו בשיטת ר"י דין צירוף שתיים אף דהוי מקח גמור - אולם אדרבא עיין במרכבת המשנה [פ"ה הי"ג] דמפורש דהתם לא נגמר המקח אלא עד שישלים לה' תאנים - ונמצא דגם התם אינו מקח גמור - ובזה יישב עוד את החילוק בין המשניות [פרק ב' משנה ה' ומשנה ו'] דבאשכול ליכא דין צירוף שתיים וגם באחד אסור - וזה משום שזה כבר 'מקח גמור', עיי"ש.

ע"ד זה מצאנו עוד במרכבת המשנה ליישב קושי' דלעיל דבמשנה זו מבואר דאיירי בתאנה שעומדת בחצר ומבואר דבעי צירוף שתיים - ופירש דהיינו טעמא דאין כאן 'חצר גמור' כיון דלא היה כאן 'כניסה לחצר' - דמתחילתה עמדה התאנה בחצר - וכיון שאינו חצר גמור הלכך בעינן צירוף שתיים, ודו"ק - והיינו ממש כהראב"ד הנ"ל.

מקור לראב"ד מעיקר הפסוק של כי 'קבצם כעמיר גרנה'.

ויש להעיר משיטת הראב"ד בצירוף שתיים - דעיין בשטמ"ק [פ"ט:] בשם הראב"ד - "דכתיב כי קבצם כעמיר גרנה. פירוש עמיר כמו עומר הנה שתיים וקבצם עוד לדבר אחר והיינו ספיתתם במלח הנה עשאן גרן. הראב"ד".

ויש להעיר דרש"י ותוס' פירשו שמה שהביאו הך דצירוף שתיים דדומה לקיבוץ של גורן - והיינו דין כללי בגמר מלאכה ולכן שייך גם לגבי מקח גמור וגם במלח גמור, אכן בראב"ד מבואר דעיקר הדרשה שייך בספיתה - שהרי זה חלק מהדרשה - ויתכן דזה שייך לעיקר שיטתו כאן דדווקא קביעות שאינה גמורה בעי צירוף שתיים - ודו"ק - ועוד הדרשה מלמדת "שתיים - וקבצם עוד לדבר אחר" - הרי ביחד איכא הכא 'תלת' - ספיתה וצירוף שתיים - וכמו דספיתה היינו קביעות שאינה גמורה כמו כן מצטרף תוספת בקביעות הזו והיינו הדין צירוף שתיים - ודו"ק.

דברי הראב"ד בהלכות שכירות - ובדברי האהא"ז [שם] שחידש מהלך חדש בראב"ד דכוונתו מצד אכילת קבע ולא מצד קביעות בפירות.

וראייתי מהלך חדש בשיטת הראב"ד בדברי האבן האזל - דהנה הראב"ד בשכירות [פי"ב ה"י] חזר על שיטתו שם - והמבואר מדבריו דאכילה עם פת וכן במלח אסורה גם בלי צירוף שתיים - ולכא' אין שום מקור לאכילת פת ועיין באהא"ז [שם] שהביא את כל דברי הרשב"א בב"מ [פ"ט] שדן בדברי הראב"ד גבי פת - [ועיי"ש שהגיה בדבריו], וכבר תמה בכל שיטתו במגדל עוז ובאור שמח, וגם הא דלא בעי צירוף שתיים במלח הוא גם חידוש - וביאר הראב"ד דחלוקין נינהו מליחה גמורה ממליחה שאינה גמורה - והיינו ממש כדבריו שם בחידושי וכתבתי המאירי.

וביאר האהא"ז שם דכמו דמצאנו שבשבת איכא קביעות של אחרי שהיה בה גמ"מ ומהני גם לאחר שבת אכן באוכל בשבת אסור גם בלי גמ"מ – וכמבואר בראשונים בביצה [ל"ה] – ועיין בכל זה בדברינו לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ז'] – כמו כן לגבי מלח ופת דאי הוי מליחה גמורה שוב אהני לן מצד האכילת קבע בגברא דאסור גם בלי שחל הקביעות בפירות, ולזה לא בעינן גמר מלאכה ולא בעינן נמי צירוף שתיים – ודו"ק, וזו מעלת פת דאף דלא הוי קביעות בגוף המאכל אכן שפיר הוי קביעות לגבי האיסור אכילת קבע לפני גמר מלאכה, ודו"ק.

ענף ג

בדינים של אויר החצר,

ובדברי הירושלמי בדין למעלה מעשרה.

בדין עלה לראש האילן.

עיין ברמב"ם [פרק ד' הט"ו] "אבל אם עלה לראש התאנה ממלא חיקו ואוכל שם שאין אויר חצר קובע למעשר" – והעיר הרדב"ז – "ולא חילק רבינו בגובה האילן משמע דבכל גוונא אויר חצר אינה קובעת למעשר", וע"ע בירושלמי דנראה דאויר החצר עד עשרה. ובפירוש הר"ש סיריליאן כתב שדין זה שאויר החצר אינו נידון כחצר ואינו קובע למעשר – דהיינו דווקא באופן שנוף התאנה גבוה יותר מכתלי החצר, אבל אם התאנה בין כתלי החצר, החצר קובעת את הפירות למעשר.

ובמלאכת שלמה הביא דברי הר"ש סיריליאן – וכתב שמדברי הרמב"ם הנ"ל משמע שאינו מחלק בזה – אלא שהוסיף בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דנראה שאף הרמב"ם סובר כן רק לענין חצר, שאין אויר המחיצות נידון כחצר, אבל בבית מודה שאף אם הוא באויר הבית מ"מ נקבעים הפירות למעשר, שלענין בית יש לומר יותר שאויר הבית נידון כבית, כדמצינו בגמ' [שבת ה']. [ביתא כמאן דמליא דמיא].

בספיקת הירושלמי בזרק את הראשונה למעלה מאויר עשרה, ולא הספיקה לירד למטה מאויר עשרה עד שליקט את השניה.

והנה בירושלמי כאן [ה"ד] איתא, "רבי ירמיה בעי, זרק את הראשונה למעלה מאויר עשרה, לא הספיקה לירד למטה מאויר עשרה עד שליקט את השניה, נטבלו שתיהן". ועיין בפני משה שם שפירש ספק הירושלמי, דלמעלה מעשרה לאו כחצר הוא – והעיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דבשלמא לשיטת הר"ש סיריליאן שאויר החצר שבתוך המחיצות נידון כחצר, אתי שפיר דברי הירושלמי, דמיירי באופן שאין שם מחיצות, ומ"מ תוך י' טפחים מיקרי אויר החצר אע"ג דליכא מחיצות, וכמו שמצינו לענין שבת, שאף ברה"ר עד גובה י' טפחים מיקרי אויר רה"ר, ואע"פ שאין לה מחיצות, וה"ה אויר חצר עד י' נידון כחצר, אבל לדעת הרמב"ם שאף האויר שבין כתלי מחיצות החצר אינו קובע למעשר אע"פ שהוא ממקום החצר, א"כ אין הקביעות תלויה אלא בקרקע החצר¹⁸, ומאי נפ"מ בין האויר שבתוך י' טפחים לבין האויר שלמעלה מי' טפחים.

אולם בפירוש מהר"א פולדא על הירושלמי שם ביאר, שספק הירושלמי הוא לענין צירוף התאנים יחד, שאם שניהם בתוך עשרה ודאי הוי צירוף, אלא שנסתפק הירושלמי באופן שזרק את הראשונה למעלה מי' טפחים, שהיא רשות אחרת, וכוונתו שבאופן זה יש להסתפק אם איכא צירוף בין הראשונה לשניה. ולפי"ז א"ש גם לדעת הרמב"ם, שבאמת אם נמצא על האילן אין חילוק בין תוך י' לבין למעלה מי', ובכל גוויי אינו קובע למעשר, והספק הוא כשאינו נמצא על האילן, ולענין צירוף התאנים זו לזו וכנ"ל.

ספיקת הירושלמי בצירוף שתיים שלא מדעת – בנפל מאליה.

עיין בירושלמי "דנתגלגלה מאליה" – והיינו שהיה תולש אחת אחת מהאילן ואוכל, וכשהיתה אחת בידו נתגלגלה אחרת לידו – והיינו שיש לדון הכא מצד כניסה לחצר שלא מדעת – ודנו האם

¹⁸ וכ"כ הרדב"ז על הרמב"ם הנ"ל, שמסתימת לשון הרמב"ם משמע שאין חילוק מהו גובה האילן, ובכל גוויי אין אויר החצר קובע.

מותר להחזירה לאילן ולשוב לאכול אחת אחת, ומדמי להן התם לכניסה לבית בשלא מדעת, דאינה קובעת, עיי"ש – וע"ע לעיל בציונים והערות [משנה ד'] מה שהבאנו מהמקד"ד בנידון זה.

משנה ט

[ט] גפן שחיא נטועה בחצר נוטל את כל האשכול וכן ברמון וכן באבטיח דברי ר"ט ר"ע אומר מגרגר באשכולות ופורט ברמון וסופת באבטיח כסבר שחיא זרועה בחצר מקרטם עלה עלה ואוכל ואם צירף חייב הסאה וחאזוב וחקורנית שבחצר אם חיו נשמרים חייבין:

רע"ב משנה ט

נוטל את האשכול – אוכל כדרכו ואין צריך לגרגר, וכן ברמון אין צריך לפרט, וכן באבטיח א"צ לספות, דחיינו לחתוך חתיכות דקות:
ר"ע אומר וכו' – וחלכח כר"ע:
זוסבר – כך שמח בערבי וחוא זרע גד ובלע"ז קוליינדר"ו:
מקרטם – מחתך:
סיאה – בערבי פודנ"ג, ובלע"ז פוליי"ו:
אזוב – בערבי זעת"ר:
וחקורנית – בערבי חש"א, ובלע"ז שדריא"ח:
אם חיו נשמרים חייבין – דאין חייב במעשר אלא אוכל ונשמר:

ציונים והערות משנה ט

ענף א

בפלוגת ר"ט ור"ע

כמה ביאורים בירושלמי בשיטת ר"ט – אי שייך לשיטת ר"א שהתחיל בהיתר מותר או לא. דעת ר"ט דנוטל את האשכול ואוכל כדרכו ואין צריך לגרגר, וכן ברמון אין צריך לפרט, וכן באבטיח א"צ לחתוך חתיכות דקות – ובביאור שיטתו מצאנו ב' דרכים בירושלמי – מובא בר"ש – "אמר רבי זעירא בשם רבי יוחנן רבי טרפון כרבי אליעזר דמסכת תרומות [פרק ח' משנה ג'] דתנן היה אוכל באשכול ונכנס מגינה לחצר רבי אליעזר אומר יגמור אף הכא רבי טרפון דעבד עוקצת האשכול כתחלתו – דטעמא דרבי אליעזר משום שבו התחיל בהיתר וכן רבי טרפון עביד אכילה שיש בה ב' וג' אכילות באכילה".

והיינו שמצאנו היתר של ר"א דהיכא דהתחיל בהיתר לפני הקביעות למעשרות שוב מצי גומר הך אכילה בלי לעשרו ולכן אמר ר"א שמי שהיה אוכל אשכול ונכנס באמצע אכילתו מגינה לחצר דמצי גומר – וע"ד התיר נמי ר"ט הכא, ומשע שלמדו שגם טעמא דר"ט מחמת זה – אלא שבירושלמי נראה שיש בזה ב' סברות למה מיקרי התחיל בהיתר.

א [דעבד עוקצת האשכול כתחלתו], ב [רבי טרפון עביד אכילה שיש בה ב' וג' אכילות באכילה], מרהיטת לשון הריבמ"ץ היה נראה דביאר בזה ב' סברות שונות למה מיקרי התחיל בהיתר, מה שאמרו "דעבד עוקצת האשכול כתחלתו" – הביאור – שרשאי לתולשו מהאילן והתלישה עצמה היא תחילת האכילה הלכך יכול לגמור אכילתו, ומה שאמרו "עביד אכילה שיש בה ב' וג' אכילות באכילה" – הכוונה שיש ב' אכילות באשכול ואבטיח ורימון וכולו אכילה אחת כתאנה אחת – וכנראה שהתחיל בהיתר היינו אכילת הגרגיר הראשון.

אולם הגר"א למד כך:

דעוקץ היינו ה'סוף' – וכוונתו דסוף האוכל ותחילת האוכל כולה אחת – ותחילת האכילה בגרגיר הראשון תמיד מותר, הלכך תמיד הוא יכול לגמור – כיון שכולה אכילה אחת ושוב איכא בזה היתירא דתחילתו בהיתר.

והפירוש השני ע"ד הראשון אלא דסובר שאינו גומר את כל האבטיח – והיינו ד"עביד אכילה שיש בה ב' וג' אכילות באכילה" – והכוונה שלא אומרים שכל הרימון וכל אבטיח נחשב כולה כאכילה אחת כדרך הראשונה – אלא ב' וג' אכילות באכילתו מיקרי אכילה אחת. שוב הסיקו בירושלמי – "אמר רבי נתן לא שרבי אליעזר אומר שהתחיל בו בהיתר אלא שרבי אליעזר אומר ימתין עד שתצא שבת או עד שיוציא חוץ לחצר ויגמור וכן מסקנא בסוף המביא". והיינו שכבר אין שום שייכות בין ר"א ור"ט לפי מה שהסיקו בשיטת ר"א דלאו מצד התחילת בהיתר אתינן עלה ובאמת אסור להמשיך וכל ההיתר היינו שימתין עד מוצאי שבת או שיוציא מחוץ לחצר – ואז יגמור.

שיטת הרמב"ם לפי גירסתו דחלוק שבת מחצר.

והנה דעת ר' יהושע שם דלא כר"א – ולדידיה אינו גומר – ולמסקנה הכוונה בזה שגם אינו גומר במוצאי שבת וגם אינו גומר מחוץ לחצירו – ופשוט. אולם לרמב"ם היתה גירסא אחרת במשנה שם – ולדידיה שיטת ר"י דבחצר לא יגמור ובשבת יגמור למוצאי שבת, ושיטת ר"א איפכא, דבחצר יגמור מחוץ לחצר ובשבת לא יגמור, והרמב"ם פסק כב' המימרות כר"י, ולכן ברמב"ם [מעשר פ"ד הי"ז] הוא פוסק שבחצר לא יגמור אפילו בחוץ, ומאידך ברמב"ם [מעשר פ"ה הלכה כ"ג] פוסק שבשבת יגמור למוצאי שבת. ובחילוק בין שבת לחצר ביאר החזו"א [מעשרות סימן ד' ס"ק ח'] דשאני שבת שאין האכילה של שבת אכילה חשובה באופן שזה גמר של אכילה בערב שבת, וחצר הוא חשוב מצד עצמו אף דממשיך סוף אכילת גינה, ולר"א הסברא איפכא – דשבת יש לה חשיבות עצמית ואכילת ערב שבת לא מפסידה בה כלום.

מה שיש לדון בעיקר שיטת ר"ט.

בעיקר שיטת ר"ט דמתיר לאכול אבטיח ורימון וכו' בלי לגרגר ולפרט ולחתוך חתיכות דקות – ונאמרו בזה כמה טעמים, אכן סו"ס קשה דא"כ אטו ר"ט פליגי על כל הדין של צירוף שתיים שהוזכר בכל המשניות, וכפשוטו צ"ל דרק חשיב כשתיים אי חשיב כאכילה אחרת, אבל הך אכילה עצמה עדיין מותרת, והדין התחיל בהיתר רק שייך בסוף הך אכילה, ובזה חידש דבאבטיח וכדומה דהכל אחת וממילא דליכא בזה צירוף שתיים – ועיין במשנה ראשונה שהוסיף בזה ביאור למה מיקרי אחת ובמה חולקים ר"ע ור"ט.

אולם סו"ס צ"ב דא"כ קשה דלמה לי עיקר הדמיון לר"א דמצד תחילתו בהיתר אתינן עלה – הא לדידיה חסר בצירוף שתיים, וצ"ע, ועיין במשנה ראשונה שהביא את הירושלמי להוכיח דר"ט עשה אכילות הרבה כאכילה אחת – וכדבריו, אולם קשה דסו"ס הירושלמי מדמה לר"א ולדין התחיל בהיתר – ורק לענין זה עשאו כאכילה אחת, ולא לענין זה שכבר אין צירוף שתיים – ודבריו צ"ע.

ענף ב

שיטת הרמב"ם והראב"ד

בדין חצר שנעדרת ונזרעת.

פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בביאור המחלוקת בירושלמי.

עיין ר"ש שהביא את הירושלמי על מה שאמרו דהך כסבר היה זרוע בחצר – "תני בשם ר' נחמיה חצר שהיא נעדרת ונזרעת הרי היא כגינה אוכל בתוכה עראי", ועיקר הנידון הוא מתי החצר דינו כחצר וכבר לא אוכלים בו ארעי – ומתי דינו כגינה ואינה קובעת למעשרות – ונחלקו הרמב"ם והראב"ד בביאור ובגירסא בירושלמי.

דיעוין ברמב"ם [מעשר פרק ד' הלכה י"ד] – "חצר שהיא נעדרת הרי היא כגינה ואוכלין בתוכה עראי, והוא שיעדר רובה, ואם זרע רובה אין אוכלין עראי וכן אם נטע רובה, ואם נטע לנוי חצר הואיל והיא נעדרת הרי זה אוכל עראי מאותן אילנות".

ומצאנו בהשגת הראב"ד "א"א נראה לי שהסוגיא בירושלמי בטעות וגם הוא הרבה בטעותה – והעיקר שאם נזרעה רובה פטורה שהזרעים עושים אותה שדה, אבל אם נטעה רובה חייבת שהנטיעות אינן מוציאות מידי יישוב, והכי איתא בעירובין, ואמרינן בירושלמי וכו' – זהו הדרך

הנכון והישר וזהו העיקר" – הראב"ד שינה את הגירסא מחמת הקושיות בירושלמי ולכן הוא חולק על הדין של הרמב"ם – ושורש פלוגתתם אי מדמינן עירוב למעשר או לא – וכדיבואר.

ביאורו של הכס"מ בדברי הראב"ד דמזמה עירוב למעשר.

ועיין בכס"מ שמבאר את שיטת הראב"ד דנקט שהסוגיא בירושלמי בטעות – דטעמו של הראב"ד הוא משום דבסוף פ"ב דעירובין [כ"ג:] אמרינן "קרפף שהוא יותר מבית סאתים שהוקף לדירה – נזרע רובו הרי הוא כגנה ואסור לטלטל בו, נטע רובו הרי הוא כחצר ומותר" ולמדנו מהך סוגיא שזרעים מבטלים תורת 'דירה' ונטיעות לא מבטלים – וזה היפך הירושלמי הזה.

עוד קשה בירושלמי שאמרו שם על הדין "נטע רובה פטורה" – "והוא שנטעם לנויה של חצר" וקשה דאדרבה – מפני שנטעם לנויה של חצר הוה ליה להתחייב.

מחמת הנך ב' קושיות החליט שהגירסא בטעות והוא גורס איפכא – "זרע רובה פטורה נטע רובה חייבת".

ביאורו של הכס"מ בשיטת הרמב"ם דמחלק בין מעשר לעירוב.

ובישוב דעת הרמב"ם פירש הכס"מ שיש לומר שהוא גורס בירושלמי כגירסת ספרים דידן אלא שהוא מחלק בין דין מעשר לדין עירוב – והיינו דלענין מעשר בין זרע ובין נטע אין מבטלין אותה מדין חצר – ואדרבא – דווקא בנטע לנוי חצר דאז הוי דבר קבוע והוא עיקר ואז הוה ליה כגנה – ועיין מה שהוסיף בזה.

מה שעידור מבטל תורת חצר וזריעה מחזירה את הדין חצר.

ובעיקר הסברא מה שעידור מבטל תורת דירה מהחצר – היינו משום שחצר צריך להיות עומד לשימושי דירה כמו בית ולכן מבוי לא קובע – ועיין בזה בביאור ההלכה שם שכתב שגם חצרות שלנו קובעות אף אחרי טענת החזו"א שבזה"ז חצרות דידן לא משמשות בשימושים של דירה לגבי חנוכה ואפילו על חדר מדרגות לא הסכים שידליקו שם, וע"ע חזו"א [מעשרות סימן ה' ס"ק ח'] בחילוקים בין עידור לזריעה ונטיעה בשיטת הרמב"ם, וע"ע בדרך אמונה [שם] בפלוגתת הראב"ד והגר"א.

משנה י

[י] תאנה שחיא עומדת בחצר ונוטח לגנח אוכל כדרכו פטור עומדת בגנח ונוטח לחצר אוכל אחת אחת פטור ואם צירף חייב עומדת בארץ ונוטח לחוצה לארץ בחוצה לארץ ונוטח לארץ חכל חולץ אחר העקר ובבתי ערי חומה חכל חולץ אחר העקר ובערי מקלט חכל חולץ אחר חנוף ובירושלם חכל חולץ אחר חנוף:

רע"ב משנה י

אוכל כדרכו – מן חנוף העומד בגנח:

אוכל אחת אחת – מן חנוף חנוטח לחצר:

ואם צירף – שנים חייב:

חכל חולץ אחר העיקר – דשדינן נופו בתר עיקרו, שחוא מקום יניקת האילן:

ובבתי ערי חומה חכל חולץ אחר העיקר – אף חנוף חנוטח חוץ לחומה אם לא גאלו בתוך השנה נחלט לצמיתות כאילו היה בתוך החומה, חואיל ועיקר האילן בתוך החומה הוא:

ובערי מקלט חכל חולץ אחר חנוף – אף אחר חנוף קאמר, שאם עיקרו בפנים בתוך תחום ערי מקלט ונופו נוטח חוץ לתחום, כי היכי דבעיקרו לא מצי גואל חדם קטיל ליה לרוצח בנופו נמי לא מצי קטיל ליה דשדינן נופו בתר עיקרו. ואי עיקרו בחוץ ונופו בפנים, כי היכי דבנופו לא מצי קטיל ליה, בעיקרו נמי לא מצי קטיל ליה, דשדי עיקרו בתר נופו לחומרא. וכן בירושלם חלץ אחר חנוף לענין מעשר שני, היינו נמי

לחומרא, דעיקרו בחוץ ונופו לפנים, כי חיכי דבנופו לא מצי פריק, דאין מעשר טחור נפדה בתוך ירושלים בעיקרו נמי לא מצי פריק ליה, ואי עיקרו בפנים ונופו לחוץ, כי חיכי דבמקום נופו לא מצי אכיל ליה בלא פדייה, שחרי הוא חוץ לירושלים ח"נ במקום עיקרו אף על פי שחזא בפנים לא מצי אכיל ליה בלא פדיה:

ציונים והערות משנה י

בדברי הירושלמי בדין נוטה לחצר ולגינה לגבי קביעות מעשרות.
בעיקר הדין שמבואר במשנה דתאנה שהיא עומדת בחצר ונוטה לגנה דאוכל כדרכו מן הנוף בגינה ופטור, דלא נקבע למעשרות בחצר - ומבואר בירושלמי שהאוכל עומד בגינה.
והירושלמי מסתפק בנטועה בחצר ונופה בחצר והאיש עומד בגינה ונוטל לגינה - והיינו דאולי אין בזה דין של העברה דרך החצר כיון שמתעסק בהוצאה מהחצר - כן ביארו בחזו"א [מעשרות סימן ו' ס"ק ג'] - וזה דלא כמשמעות הגר"א שפירשה דווקא בנוטל בקנה - ומשמע קצת שאם מכניס ידו נוטל דודאי הוא חייב - כן דייק בציון ההלכה [פרק ד' ס"ק קנ"ז].
ובאופן שהיא עומדת בגנה ונופה לחצר דאז נקבע למעשרות אלא שכיון שאין בזה גמ"מ שוב תלוי אי צירף שתים, ולכן באוכל אחת אחת פטור ואם צירף שתים חייב - ומבואר בירושלמי שהאוכל עומד בחצר.

בסתירת הסוגי' ב"מ [פ"ח] למשנה - דמבואר שם דבעה"ב עיניו בתאנתו.
עיין בסוגי' בב"מ [פ"ח] - ומבואר שם דבתאנה שעומדת בגינה ונופה לחצר - ובעה"ב כה"ג פטור כיון דעיניו בתאנתו ופירש"י שאין הנוף חשוב לו ולכן הכל הולך אחר העיקר ועיקרה בחוץ, הלכך עד שלא יגמור כל לקיטתו יכנס לבית לאו גמ"מ הוא, ותמה בזה הרשב"א בתשובה [ח"א סימן שס"א] דהכא מבואר דאזלינן בתר נופו, ובנופו בחצר חייב, וליכא למימר דהכא איירי בלוקח שא"כ מקח קובע בלי חצר, ועיין במאירי [שם] דלא קיי"ל כסוגי' זו כיון דזה סותר למשנה כאן - ועיין בביאור ההלכה [פרק ד' ה"ז] מה שהאריך בזה בשיטת התוס' [שם].

שיטת הרמב"ם בדין בערי מקלט שהכל הולך אחר הנוף.
למדנו במשנה דין עיקר ונוף בתאנה לגבי ערי מקלט שהכל הולך אחר הנוף, ועיין ברמב"ם ובר"ש שהביאו את דברי הגמ' במכות [י"ב]. שהקשו סתירה בדין זה אם הולכים אחר הנוף או לא, ומסיק רב אשי [שם י"ב:] דהא דתנן דבערי מקלט הכל הולך אחר הנוף, היינו 'אף' אחר הנוף. ועיין ברמב"ם [רוצה פ"ח ה"א] שהביא דין זה וז"ל "כל עיר הקולטת תחומה קולט כמותה. אילן שהוא עומד בתוך תחום ערי מקלט ונופו נוטה חוץ לתחום, משיגיע תחת הנוף נקלט. היה עומד חוץ לתחום ונופו נוטה לתוך התחום, משיגיע לעיקרו נקלט. וההורגו שם נהרג עליו", עכ"ל.
והנה לכאורה שני דינים אלו סותרים להדדי, שבתחילה פסק שהנוף הולך אחר העיקר, ולכן אם עיקרו בתוך תחום העיר מקלט ונופו חוץ לתחום, מיד כשהגיע למקום הנוף נקלט. ואח"כ פסק שאם עיקרו חוץ לתחום ונופו נוטה לתוך התחום, מיד כשהגיע לעיקרו נקלט, ומשום שהעיקר הולך אחר הנוף - וביאר הכס"מ שם שהרמב"ם פסק שכיון שהוא ספק נפשות אזלינן לחומרא, ושדינן נוף בתר עיקר ועיקר בתר נוף.

אולם כבר תמה על זה המנ"ח [מצוה ת"י ס"ק י"ד], שהרי הרמב"ם פסק בדין השני שעיקרו בחוץ ונופו בפנים, שאם הגיע לעיקרו נקלט כיון דשדינן עיקרו בתר נופו, ואם הרגו גואל הדם נהרג עליו, ומוכח שסובר דשדינן עיקרו בתר נופו בתורת ודאי ולא רק לחומרא, דאל"כ כיון דהוי רק ספק אין גואל הדם נהרג עליו. וכיון דאזלינן בתר נופו בתורת ודאי א"כ אמאי ברישא שדינן נופו בתר עיקרו לחומרא. וע"ש שדקדק מלשון הרמב"ם שכתב דין זה שההורגו נהרג עליו רק לענין האופן השני, שבאופן הראשון אם הרגו גואל הדם אינו נהרג עליו, דהא דשדינן נופו בתר עיקרו הוא רק לחומרא משום ספק נפשות, ולכן אף שנקלט ואין גואל הדם רשאי להורגו, מ"מ אם הרגו אינו נהרג עליו. והניח בצ"ע דברי הרמב"ם האם פסק כר' יהודה או כרבנן, עי"ש בדבריו.

ועכ"פ מבואר שלדעת הרמב"ם מעיקר הדין שדינן עיקרו בתר נופו בתורת ודאי, אבל הנוף אינו הולך אחר העיקר אלא לחומרא, ולכן ככה"ג שעיקרו בפנים ונופו בחוץ ונמצא בנופו, אין גואל הדם רשאי להרגו ומ"מ אם הרגו אינו נהרג עליו.

סתירה בין דין רוצח לדין מעשר שני.

אולם העיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דלפי"ז צ"ע - דכיון שהוא דין 'ודאי' ולא מטעם ספק נפשות, א"כ יש לפסוק כן אף לענין מעשר שני הנמצא חוץ לירושלים, ומונח במקום אילן שנופו בפנים ועיקרו בחוץ או איפכא, והו"ל להרמב"ם לבאר חילוק זה גם לענין מע"ש, שלכתחילה בשני האופנים הנ"ל נידון לחומרא, ואם עיקרו בפנים ונופו בחוץ או נופו בפנים ועיקרו בחוץ אינו רשאי לאוכלו כיון שאינו נידון כירושלים, ולענין מלקות אזלינן בתר נופו, שאם נופו בחוץ ועיקרו בפנים שדינן עיקרו בתר נופו בתורת ודאי ואסור לאכול מעשר שני אף במקום העיקר, ואם אכל שם לוקה כדין האוכל מעשר שני חוץ לירושלים¹⁹, וצ"ע אמאי לא ביאר הרמב"ם חילוקי דינים אלו בהל' מעשר שני [פ"ב הט"ו].

בדין - "ירושלים הכל הולך אחר הנוף".

שנינו – "בירושלים הכל הולך אחר הנוף" – ועיין בתוס' [מכות י"ב. ד"ה אילן] שהקשו על דין זה מהא דאמרין בפסחים [פ"ה:] דגגין ועליות לא נתקדשו, וא"כ היאך יחשב נוף האילן כירושלים, ותירצו בשני אופנים. ועיין מש"כ בענין זה המהרש"א שם, והמל"מ בהל' שגגות [פי"א ה"ד], והמנ"ח [מצוה שסב אות ה] והאור שמח [הל' בית הבחירה פ"ו ה"ז], ובדברי הגר"מ זמבא בשו"ת זרע אברהם [סי' ח' ס"ק כ'].

¹⁹ כ"כ בצפנת פענח [כלאים פ"ט ה"ה ד"ה והכוין] שלדעת הרמב"ם בהל' רוצח הנ"ל ה"ה לענין מלקות במעשר שני אזלינן בתר נופו.

מסכתא מעשרות פרק ד

משנה א / / רע"ב משנה א / / ציונים והערות משנה א / /
ענף א' בדין קביעות פירות חבירו למעשר שלא מדעתו / / בעיקר ספק הירושלמי בקביעות מעשרות בפירות חבירו שלא מדעתו. / / במה שיש לדון במירה הבעלים או בישלו הבעלים - ושוב עירבה עם המוץ. / / בפסקי הרמב"ם בהנ"ל. / /
 בדין הכניס פירות חבירו לבית שלא מדעתו - וכן בקליטת מחיצות למעש"ש שלא מדעת בעלים. / /
ענף ב' בשו"ט בירושלמי בפטור הקדש עכו"ם והפקר, בו' קובעים. / / בעיקר הספק בפטור הקדש בבישול ובהכנסה לחצר. / / דרכו של הגר"א בביאור השו"ט בירושלמי לגבי הדין הפטור הקדש בזמן הו' דברים הקובעים - ובחילוקים בין חצר ושילוק זא"ז. / / דרכו של החזו"א בכל הנ"ל. / / פלוגתתם בהמשך הירושלמי. / / הערה: מאי שנה עונת המעשרות של הקדש דלא מהני אחריו גמר מלאכה של הדיוט משילוק אחרי חצר. / / דברי המעדני ארץ בביאור הירושלמי. / / תוספת דברים. / /
ענף ג הערות בדין בישול כובש ומולח. / / בדין בישול ושילוק. / / בדין כובש. / / פלוגתת הרמב"ם והראשונים בדין מולח ומטבל. / / שיטת הר"ש וריבמ"ץ והרע"ב בזה. / /
ענף ד' בשיטת הרמב"ם בדין מקפא יין לקדרה דחייב מפני שהוא כבור קטן. / / קושיות על שיטת הרמב"ם בזה. / / דרך חדשה בזה מהמקד"ד. / / עוד בהנ"ל. / /
משנה ב / / רע"ב משנה ב / / ציונים והערות משנה ב / /
ענף א בדין קביעות דשבת. / / מחלוקת ראשונים בטעמא דקביעות דשבת. / / בדין תוספת שבת ובדין יו"ט. / / מתמה בעיקר הדין דלא יאכל למוצאי שבת דמאי שנה מהדין של ר"א שיגמור למוצאי שבת. / / דברי המקד"ד דחלוק האיסור אכילת קבע מחלות דין קביעות שחל בחפצא - וכמבואר בדין פטור הקדש. / / ב' גוויני של קבע דשבת, דלפני גמר מלאכה אסור בשבת עצמה ולאחר גמר מלאכה אסור גם לאחר השבת. / / ביאור הסוגי' דביצה [ל"ה] - לרש"י ותוס' בתירוץ הראשון. / / הערה על פי פלוגתת הראשונים בטעמא דקבע דשבת. / / חילוק בין שבת בלי גמר מלאכה לשיירי סעודה של חול בשבת לאחר גמר מלאכה. / / תוספת דברים - לגבי קביעות דשבת ברשות הקדש. / /
ענף ב דין כלכלה של שבת ולשלוח לחבירו / / בדין כלכלת שבת ובחילוק בין תינוקות שטמנו. / / דן אי כלכלה תמיד מיקרי גמר מלאכה בכלכלת שבת. / /
משנה ג / / רע"ב משנה ג / / ציונים והערות משנה ג / / בדין 'מלח ונתן לפניו'. / / דברי רש"י בביצה [ל"ה] בביאור המשנה. / / בדברי הירושלמי. / / ביאור דין מחזיר את המותר. / / עיקר דין 'מחזיר את המותר'. / / דרכם של האחרונים בזה. / / דרכו של החזו"א בדין מחזיר את המותר. / / תוספת דברים מהחזו"א לגבי הדין מקלף ולגבי הדין שותין על הגת ולגבי חרובין. / /
משנה ד / / רע"ב משנה ד / / ציונים והערות משנה ד / / שיטת ר"מ בשתייה בגת 'בין על החמין בין על הצונן'. / / פלוגתת התנאים בדין זה. / /
משנה ה / / רע"ב משנה ה / / ציונים והערות משנה ה / /
ענף א' בדין מקלף ונתן בידו, ועוד בדין מחזיר את המותר. / / פלוגתת רש"י ותוס' א נותן לתוך ידו מדין קביעות או מדין גמר מלאכה. / / פלוגתת רש"י ותוס' בדין מחזיר את המותר - דין בגמר מלאכה או דין בקביעות למעשרות. / / הערה במולל מלילות. **ענף ב' חידוש בשיטת רש"י, האיד במקלף מדמינן אכילת קבע לדין גמ"מ** / / דרכו של הקה"י לחדש דמשכחת לה קביעות דמהני בתור גמר מלאכה. / / דרכו של החזו"א ביישוב שיטת רש"י דמשכחת לה אכילת קבע על ידי הנהגות של גמר מלאכה. / / נפ"מ בין הנך תרי דרכים ברש"י. / / הערה בדברי הירושלמי לגבי מקלף בשבת. / / ענף ג' כוסבר שבת שחלים וגרגיר. / / שיטות התנאים בכוסבר שבת שחלים וגרגיר. / / שיטת הרמב"ם בביאור פלוגתתם דפליגי בזרעה סתם. / / דברי הר"ש והרא"ש בדין מתעשרת ירק וזרע. / / בדין מחשבה לאשוויי אוכלא לענין להחיל איסור טבל - אי מהני למפרע ואי מהני בתלוש, ואי שייך פטור של 'שליש' שאז לא היה 'אוכל' ולא היה מחוייב.
משנה ו / / רע"ב משנה ו / / ציונים והערות משנה ו / / סתירת הרמב"ם בדינים במשנה. / / בדברי הכס"מ ביישוב שיטת הרמב"ם. / / סיכום הדינים בחרדל ושבת מדברי המאירי [עבודה זרה ז':]. / /

משנה א

[א] **חכוש השולק המולח חייב חמכמן באדמח פטור חמטבל בשדח פטור חפוצע**
 זיתים שייצא מהם חשרף פטור חסוחט זיתים על בשרו פטור אם סחט ונתן לתוך ידו
 חייב חמקפא לתבשיל פטור לקדרה חייב מפני שהוא כבור קטן:

רע"ב משנה א

חכוש - ירקות או זיתים בחומץ או בייין, וכן השולק או המולח, אף בשדח חייב.
שחאור וחמלח וחמקח והתרומח והשבת וחחצר חמשתמרת, כ"א מאלו קובע למעשר:
חמכמן באדמח - חמטמין פירות תחת חקרקע כדרך שרגילין לחטמין פירות שאין מבושלים כל צרכן כדי שיתבשלו: **וחמטבל** - פירות במלח או בציר או בחומץ ואוכל, פטור, ואינו קובע למעשר כמו חכוש או המולח, אלא אוכל מחן אכילת עראי ופטור מן המעשר: **חפוצע זיתים** - ממעך זכותש אותם כדי שייצא

השרף, דהיינו חמירות שלחן: הסוחט זיתים על בשרו – לסוך גופו: לתוך ידו חייב – דמה שנתן לתוך ידו נחשב כאילו נתן לתוך בור קטן דהיינו חפירה שחייב וחשמן יורדים בה: המקפה לתבשיל – השולח פסולת שמעלה חייב בעת רתיחתו נקרא מקפה, ואם אחר שנתן יין בתבשיל חסיר מעליו חחרצנים וחזגים חצפין למעלה, קפוי עראי הוא זה ואינו קובע למעשר כשאר מקפה יין בעלמא. ובתבשיל צונן איירי, דאי בתבשיל רותח הא אמרינן שחאור קובעת למעשר, ובלא חקפאה היה נקבע למעשר מחמת האור: לקדרה – רקנית, קודם שנתן לתוכה חתבשיל נתן בתוכה יין וחקפהו חוזה ליה כמקפה בבור קטן וחייב: ציונים והערות משנה א

ענף א'

בדין קביעות פירות חבירו למעשר שלא מדעתו

בעיקר ספק הירושלמי בקביעות מעשרות בפירות חבירו שלא מדעתו. בעיקר הדין של המשנה שהכובש והשולק והמולח חייב מצאנו בירושלמי כאן שיצא לדון באופן שכבש או שלק הפירות שלא מדעת הבעלים נטבלו למעשר או לא, ובתחילה סבר הירושלמי שדין זה תלוי במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בממרח כריו של חבירו שלא מדעתו האם נטבלו הפירות או לא, וה"נ יחלקו בכובש ושולק פירותיו של חבירו האם נקבעו למעשר, ודחי דשאני הכא שאפשר לו שלא לכבוש, ועל' בביאור הגר"א שפירש, שלענין מירוח כיון שבהכרח צריך למרח, הוי המירוח מעשה גדול וקובע לענין מעשר אע"פ שלא מירחו מדעת בעל הכרי, אבל בכובש ושולק שאין הכרח לעשות כן, אין מעשיו מועילים לחייב את פירותיו של חבירו. והעיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דלכאורה ספק זה תלוי במה שנחלקו בגמ' [ע"ז נ"ד. ובחולין מ']. אם אדם אוסר דבר שאינו שלו או לא, עיי"ש שהוא נידון כללי לענין כמה איסורים, ומבואר שם שע"י מעשה י"ל טפי דאוסר אף דבר שאינו שלו, וה"נ דין זה תלוי במחלוקת הנ"ל.

במה שיש לדון במירוח הבעלים או בישלו הבעלים - ושוב עירבה עם המוץ.

והנה בגליון הש"ס על הירושלמי הביא דברי רבינו יונה בברכות [כ"ב. מדפי הרי"ף] שאף לאחר שמירוח הבעלים את התבואה מ"מ אם עירבה עם המוץ אינה חייבת בתרו"מ, והקשה דא"כ הוה מצי הירושלמי לחלק בין מירוח בכרי לבין כבישה ושליקה מהטעם הנ"ל, שאם מירחו אחר יכול הבעלים לחזור ולפוטרו, ואם גמר מלאכתו ע"י כבישה ושליקה אין הבעלים יכול לעשות כן - וליישב הקושיא צידד שאף בכה"ג יכול הבעלים לערב את התבואה במוץ ולפוטרה מתרו"מ. אולם העיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל שאין נראה כן כלל, חדא דעיקר דברי רבינו יונה הם חידוש גדול, והבו דלא לוסף עלה, ועוד דאיכא חילוק גדול בין מקרים אלו, דבמירוח בכרי חשיבות הפירות הוא ע"י מה שהפריד מהם את המוץ, ולכן אם חוזר ומערבו בהם נתבטלה חשיבות המירוח שקבעה אותם, אבל אם עירב תבן בפירות לאחר כבישה ושליקה, אין זה מבטל את פעולת הכבישה והשליקה, ואין זה מועיל לפוטרו מחיוב תרו"מ, ופשוט - והעירו בזה שי"ל בכוונת הגליון הש"ס, שאין כבישה ושליקה טובלים לפני מירוח, וכיון שמחזיר התבן ומבטל את המירוח הוי ככבישה ושליקה לפני מירוח.

בפסקי הרמב"ם בהנ"ל.

הרמב"ם [מעשר פ"ג ה"ז] פסק כר' יוחנן שהממרח כריו של חבירו שלא מדעתו, הוקבעו הפירות למעשר, וכתב הרמב"ם שם דה"ה הקובע פירותיו של חבירו באחד מהששה דברים הקובעים למעשר שלא מדעת בעל הפירות, הרי אלו נטבלו למעשר, ומבואר שפסק שיכול לחייב פירותיו של חבירו אף ע"י כבישה ושליקה, והוא דלא כמסקנת הירושלמי כאן שבכה"ג מודה ר' יוחנן שאינו יכול לאסור כיון שאפשר שלא לכבוש ולשלוך. ועי' מראה הפנים כאן [ד"ה כבש] מש"כ בזה, וצ"ע - ועי' ביאור הגר"א יו"ד [סי' של"א ס"ק מ"ח].

בדין הכניס פירות חבירו לבית שלא מדעתו – וכן בקליטת מחיצות למעש"ש שלא מדעת בעלים.

הגר"ח שמולביץ זצ"ל יצא להסתפק בדין ראיית פני הבית שקובעת למעשרות, האם כשהכניס פירות חבירו לבית שלא מדעתו נתחייבו במעשרות או לא, והאם תלוי דבר זה במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש הנ"ל.

ויסוד הספק בזה הוא עפ"י המבואר בירושלמי לעיל [פ"ג ה"א] שאם הכניס את הפירות לבית בטעות ושלא מדעת לא הוקבעו למעשר, וחזינן שאין עצם ראיית פני הבית קובעת את הפירות, אלא מה שמכניסם לבית מדעתו הוי קביעות לחייבן במעשר, וא"כ יש לדון האם כשהכניס פירות חבירו לבית נקבעו למעשר כדין האוסר את של חבירו ע"י מעשה, או לא נקבעו והוי כנכנסו שלא מדעת ובטעות ואינן נקבעין למעשר.

עוד הוסיף כיוצא בזה להסתפק לענין הא דתנן [מע"ש פ"ג מ"ה] שפירות מעשר שני שנכנסו לירושלים נקלטו ע"י המחיצות ואין פודין אותן, ויש לעיין מה הדין באופן שלא הכניסם בעל הפירות, אלא הוכנסו ע"י אדם אחר שלא מדעת הבעלים, האם בכה"ג מחיצות קולטות, או אינו יכול לאסור פירות חבירו, ויכול הבעלים לפדותם – והיינו עפ"י שדנו בירושלמי [מע"ש פ"ג ה"ה] די"ל שאין מחיצות ירושלים קולטות מע"ש בלא דעת הבעלים עיי"ש, ולפי"ז י"ל דה"ה דלא מהני דעת חבירו.

ענף ב'

בשו"ט בירושלמי

בפטור הקדש עכו"ם והפקר,

בו' קובעים.

בעיקר הספק בפטור הקדש בבישול ובהכנסה לחצר.

יש לעיין בדין פטור הקדש ועכו"ם דפטרי בזמן חלות חובת תרו"מ, שמצאנו בהד"י דבזמן שליש ובזמן גמר מלאכה יש פטור הקדש ועכו"ם, והפטור עכו"ם תלוי בפלוגתא של יש קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי מעשרות או לא, עכ"פ הפטורים קיימים בזמן החלות חיוב, שליש וגמר מלאכה, ויש לעיין דמה הדין של ראיית פני הבית בהקדש ועכו"ם.

ומצאנו בזה בירושלמי במשנה זו – שמבואר כאן ש'אור ובישול' קובעים למעשר מדרבנן, ודנו בזה לגבי פטור הקדש, וכן מפורש נמי לגבי לגבי הכנסה לחצר דבהקדש פוטר.

בעיקר נידון זה והסברא בזה – עיין היטב להלן בציונים והערות [משנה ב'] מה שיש לבאר בזה, וכאן נבאר את דברי הירושלמי – וכל השו"ט בזה:

דרכו של הגר"א בביאור השו"ט בירושלמי לגבי הדין הפטור הקדש בזמן הו' דברים הקובעים – ובחילוקים בין חצר ושילוק זא"ז.

אמרינן בירושלמי "שלקו ברשות ההקדש, פדאו, והכניסו לחצר בית שמירה מהו".

הגר"א ביאר שהספק בזה הוא כך שבישול רק קובע מדרבנן, ולכא"י יש פטור מדרבנן על הך שליקה שהרי בשעת חובתה היתה ברשות הקדש שפוטר, אלא שאח"כ היתה לו קביעות מה"ת של חצר, ואין בכחו של פטור דרבנן להוציא מידי חיובא דאורייתא של חצר.

וזהו שאמרו "על דעתיה דרבי שמעון בן לקיש נטבל, זו תורה [חצר] וזו אינה תורה [שלקו]".

עוד הסתפקו: "הכניסו לחצר בית שמירה, פדייו ושלקו, מהו", והכא זה איפכא, דמצד הדין תורה הוא פטור ומצד מדרבנן הוא חייב ושפיר יכולים לחייב במקום שהתורה פטרה דבלאו הכי חידשו את כל הקביעות של בישול ומה לי שהיה כבר קביעות של תורה מצד חצר שהיה פטור.

וביאר הגר"א שצדדי הספק הם האם יש 'תוכן' וחידוש במעשה שילוק יותר מהמעשה כניסה לחצר וא"כ הפטור של הכנסה לרשות של חצר כשהוא קדוש אינו אלא כלפי מעשה כעין זה אבל במעשה אלימא טפי כמו מעשה שליקה איכא סיבה להתחייב, או דילמא חצר מה"ת ושילוק מדרבנן ואין בדרבנן יותר מהחיוב דאורייתא, וכעת אין לחייבו מדרבנן.

ותשובת הירושלמי: "דברי הכל נטבל, וכי מה עשה מעשה ברשות ההקדש", ועיין היטב בלשון הגר"א מה שביאר בזה, וכוונתו שאף שחצר הוא קביעות מה"ת אבל אין בו את החשיבות ביחס

לשליקה, והיינו שיש נקודה בשליקה שהיא טפי מחצר ולכן דנים שהשליקה של אח"כ חידשה בו מחייב חדש של הדיוט ולא נתפס בו הפטור של הקדש.

דרכו של החזו"א בכל הנ"ל.

אכן החזו"א [מעשרות סימן ד' ס"ק כ"ד] למד שכוונת הירושלמי לחדש שאין שום משמעות של חצר כלפי הקדש, וחצר בהקדש אינו פוטר, והיינו שכל ענינו של חצר הוא ענין של אסיפה שמתייחס לבעלים ולכן לאו שם כניסה עליו כשמדובר בהקדש, לעומת שליקה ושאר גמר מלאכה שהוא תיקון הפרי עצמו, ולכן יש לו משמעות גם בשל הקדש ושייך בהו פטור ולא בחצר.

ונראה דגם לדרכו של הגר"א מעלת שליקה על חצר היא בזה שבחצר המעשה הוא רק כלפי הגברא ואינו מעשה של תיקון כשליקה, אבל אין זה סיבה לומר שלכן אין משמעות כלל לחצר של הקדש וכאילו לא נכנס דמי, אלא דכלפי המחייב של שליקה חשיב פחות, והיינו דלפי הגר"א שורש השאלה היא האם שייך קביעות אחר קביעות באופן שהקביעות הראשונה היתה בה פטור הקדש, דלזה בעינן סוג קביעות חדשה שמוסיפה על הקביעות הקודמת.

פלוגתתם בהמשך הירושלמי.

עוד הסתפקו: "הקדישו ושלקו הכניסו לחצר בית שמירה פדיוו ושלקו מהו דברי הכל נטבל" וגירסת הגר"א "לא נטבל", והכא הקשה החזו"א דכבר אמרו לעיל שחצר כשהוא של הקדש אינו כלום, ולכן הוצרך ללמוד שמה שהוסיפו בירושלמי דמירי שגם נכנס לחצר הוא תוספת בעלמא בלי שייכות לעצם השאלה, אכן כמובן זה דוחק בביאור הירושלמי.

אכן הגר"א לשיטתו שלמד לעיל שפשוט שיש משמעות לקביעות של חצר גם כשהוא של הקדש למד דבדווקא נקט חצר של הקדש, ושפיר למד שכל הפטור הוא מחמת החצר, והיינו שהשליקה כבר לא מוסיפה על השליקה הראשונה שהיתה בשעת הקדש, ואינו קובע, ושוב הדרא לן הכח של פטור חצר כשהוא של הקדש אף שהיתה כאן שליקה ושליקה עדיפא מחצר, אכן סו"ס החצר הוא מה"ת ומצד השליקה שבאה אחר השליקה חשיבא כקביעות שהיא בטילה²⁰.

הערה: מאי שנא עונת המעשרות של הקדש דלא מהני אחריו גמר מלאכה של הדיוט משילוק אחרי חצר.

יש להעיר בעיקר השו"ט בירושלמי, שהרי מצאנו פוטר של הקדש בזמן עונת המעשרות ופוטר זה מהני גם לפטור כלפי המחייב של שעת הגמר מלאכה אף שיש לו תוספת בגמר מלאכה, וע"כ שהפטור של הקדש ועכו"ם הוא דין 'הפקעה' ודין 'פוטר' בהקדש ולא רק חסרון בחיוב, וכן הוכיח הגר"ח על הרמב"ם, ולכן לא אכפת לן מה שיש מחייב אח"כ דאלימא טפי ומוסיף תוכן נוסף לאחר חיובא דעונת המעשרות, דסו"ס חיילא כאן פוטר, וא"כ קשה דמה הנידון הכא בשילוק אחרי חצר או איפכא שבאים לדון האם יש 'משמעות' ויש 'תוספת' לאחד על פני חברתא או לא, הא סו"ס הראשונה מחילה פוטר והפקעה בעיקר החיוב.

ונראה פשוט, דכל ה' קובעים הם דרכים שונים של קביעות, וכולם מגיעים באופנים שונים לחלות אחד של קביעות, לעומת עונת המעשרות וגמר מלאכה דשני מחייבים שונים ניהו, עונת המעשרות בשם פרי וגמר מלאכה באסיפה והכנה של הפרי, ולכן כשיש פוטר גמור בעונת המעשרות שוב לא מהני להתחייב ע"י המחייב של גמר מלאכה, אבל בשילוק וחצר שע"י שניהם חל הקביעות בפרי והם ב' דרכים להך חלות, הכא יש לדון מה עיקר שמו של הקביעות כשיש ב' אופנים שונים של קביעות, ואחרי שדנים מה עיקר השם קביעות בחצר ושילוק כהדדי שוב יהיה נפ"מ איזה פטור יתגבר על איזה חיוב.

משל למה הדבר דומה לגמר מלאכה באופן שהיה ב' אופנים שונים של גמר מלאכה וחדא היה בהקדש והשני היה בחולין, דאז היה ספק ע"ד הנ"ל איזה גמר מלאכה עיקרי ואיזה טפל, ודו"ק.

²⁰ ויש לדקדק דהכא כל הלשונות הם לשונות של טבל ונטבל, וזה כהגרי"ז שקביעות הוא נידון של טבל ולא של חיוב.

דברי המעדני ארץ בביאור הירושלמי.

שוב הראוני במעדני ארץ בשביעית [סימן ט' ס"ק ט'] שכנראה שלמד ע"ד החזו"א ולכן הוא הסיק דליכא פטור הקדש בראיית פני הבית כלל שאין משמעות של הקדש לזה, ויתכן שהוא לומד את עיקר הדין של ראיית פני הבית בדרכם של הגרי"ז ומקד"ד [דמצד דיני איסור טבל או קבע באכילה אתינן עלה] – עיין בזה בארוכה בחידושי סוגיות [סימן ג'], ולכן הוא למד שזה כבר הפשט בירושלמי שבאו לחדש שאין שום משמעות להלכה של חצר וקביעות בהקדש. אולם לפי"ז תמוה דסו"ס מה כל הדיון כלפי שילוק דודאי דמצד קביעות אתינן עלה ומבואר שיש כאן פטור הקדש.

והעירני בזה ידידי הגאון הרב ר' נחום גרינהוט שליט"א שכנראה שהוא למד ששלקו אינו מדין קביעות כעין ראיית פני הבית אלא דמדין גמר מלאכה אתינן עלה, אלא שהעיר בזה דכבר נחלקו בזה בב' תירוצים בר"ש סוף פ"ק דמעשרות כלפי שמן עיי"ש, וברא"ש מבואר שזה גמר מלאכה וגם ראיית פני הבית עיי"ש היטב, ואכתי צ"ע.

ועיין היטב בכל דברי החזו"א [סימן ד' ס"ק כ"ד וסימן ג' ס"ק כ"ה] מה שדן בדין ראיית פני הבית בהקדש, להוכיח את הדין משילוק, עיי"ש ה, וכבר הבאנו שזה היה פשוט גם למקד"ד [ס"ק ג' ד"ה הנה יש לחקור] שבירושלמי הזה מבואר שיש פטור הקדש בראיית פני הבית.

תוספת דברים.

עיין להלן ציונים והערות [משנה ב'] לגבי קביעות דשבת ברשות הקדש.

ענף ג**הערות בדין בישול ומולח.****הערות בדין בישול ושילוק.**

בעיקר דין בישול קובע למעשרות, יש לדון בבישול קודם גמר מלאכה ועיין בזה לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ז'], ובדין שולק – עיין בתוס' יו"ט שהשולק חייב מטעם מבשל – "ומדלא קתני המבשל משמע דלרבותא קתני השולק שהוא פחות ממבשל" וכתב שזה ראייה למה שרצה הר"ש [תרומות פ"י מ"ח] דשילוק פחות מבישול – והמקור מהירושלמי – אלא דסו"ס זה סתירה למבואר בחולין [ק"י]: דשילוק טפי מבישול.

בדין כובש.

מצאנו בדין כובש דנחלקו הרמב"ם והראב"ד – דהנה עיין ברמב"ם [מעשר פרק ג' הלכה ג'] וז"ל: "אחד מששה דברים קובע הפירות למעשרות, החצר, והמקח, והאש, והמלח, והתרומה, והשבת, וכולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו" ועיין בהשגת הראב"ד "ולמה לא מנה הכובש אף על פי שלא כבשן אלא בחומץ שהמשנה מנאן שנים", וכוונת הראב"ד – דמדקתני במשנה "הכובש המולח" – משמע דכובש בחומץ קובע – כ"כ הכס"מ.

והכס"מ יישב את שיטת הרמב"ם, שכיון שלא אמרו בירושלמי "חומץ קובע" כמו שאמרו "מלח קובע" – דמזה מוכרח דחומץ אינו קובע, והא דקתני במתניתין "הכובש המולח" ע"כ צ"ל דחדא קתני ופרושי קא מפרש 'הכובש ומאי כובש היינו המולחו' ובא בזה לאפוקי מכובש שלא במלח. עוד פירש בזה הכס"מ באופן אחר – שהכובש היינו שישרה אותם במים ומלח והביא שכן פירש הרמב"ם בפירוש המשנה.

ובעיקר פלוגתא זו אי כובש דווקא במי מלח או גם בחומץ – ע"ע בר"ש שכתב דגם ביין או שמן או חומץ קובע [ותלוי בגירסאות בר"ש], וע"ע בשנו"א שפירש שכובש היינו ששורה במים.

פלוגת הרמב"ם והראשונים בדין מולח ומטבל.

בדין קביעות דמלח מצאנו ג' הלכות – א] מבואר במשנה ברישא "שהמולח חייב" – ב] בסיפא תנן "המטבל בשדה פטור", ומבואר שמולח לחוד ומטבל בשדה לחוד, וכ"כ ברמב"ם [פ"ה הי"ח] שהמולח פירות בשדה נקבעו, טבל הזיתים א' א' במלח ואכל פטור – ומבואר דתרתני נינהו דמטבל אסור רק בצירוף שמים, אבל במולח אסור גם בלי צירוף שמים – והחילוק – דמולח – היינו מליחה גמורה, ודלא כטובל.

ועיין בתפארת ישראל לקמן [משנה ג'] דמולח היינו שזה תיקון בפרי עצמו ששומרו לקיום במלח ושהה במלח לרכך גוף הפרי, אבל מטבל אינו אלא למטעם בלבד, ועיין בבינת אדם דמולח היינו לאכול לאחר זמן ומטבל היינו לאכול מיד.

עכ"פ יש ב' דינים במולח – דין מולח ודין מטבל, ויש דין שלישי להלן משנה ג' – "הנוטל זיתים מן המעטן טובל אחד אחד במלח ואוכל" – גם הכא איירי בטובל במלח ויש תנאי של אחד אחד. והנה הרמב"ם הביא דין מטבל של המשנה – "טבל הזיתים א' א' במלח ואכל פטור" – והיינו ממש כמבואר במשנה להלן משנה ג' – וכתבאר – הרי דהכא איירי בטובל ואעפ"כ איכא חילוק בין אחת אחת לשתיים שתיים, ומבואר שהרמב"ם למד דהך תנאי נאמר גם הכא במטבל כאן – ושתי המשינות איירי בהך מטבל ובהך תנאי של א' א'.

אולם עיין בדרך אמונה [פ"ה ס"ק קנ"ז] שהביא את שיטת הראב"ד בשטמ"ק [ב"מ פ"ט] וכן בהשגות [שכירות פי"ב ה"י] וכן הוא שיטת הריטב"א ומאירי בב"מ [שם], שהמטבל לעולם אינו קובע אפי' בשתיים ויותר וא"צ אחת אחת – ודלא כהרמב"ם דמטבל פטור דווקא באחת אחת, ולשיטתם רק המולח או המטבל בהרבה מלח איכא תנאי של א' א' מותר וב' ב' אסור – ומטבל במשנה דידן לא איירי בהרבה מלח לכן ליכא תנאי של אחת אחת.

שיטת הר"ש וריב"מ"ץ והרע"ב בזה.

והנה – עיין בר"ש שפי' דמטבל בשדה' דתנן במתניתין שפטור היינו בחומץ או בציר, וכ' בציון ההלכה [ס"ק רט"ז] שהר"ש ס"ל כרמב"ם ולכן הוצרך לפרש דאיירי בחומץ וציר, וזה משום שהוא לא רצה לפרש דמתני' מתיר רק בא' א', ואילו ס"ל כראב"ד והראשונים היה אפשר לפרש אף במלח ומ"מ מותר אפי' ביותר מא' א' כיון שאינו אלא טובל במעט מלח.

עוד מבואר שם שהריב"מ"ץ אזיל בשיטת הראב"ד שהרי פירש מתניתין דמטבל דפטור דאיירי במלח, ולא פי' דאיירי דוקא בא' א', ומבואר דס"ל שאפילו הרבה ביחד מותר בטבילה לחוד.

עוד הוכיח שם מדברי הרע"ב דאזיל כהראב"ד – שהרי הרע"ב כ"ל ציר חומץ ומלח ביחד, ואילו להרמב"ם חלוקין דינם, שהרי ציר וחומץ מותר הרבה ומטבל במלח מותר רק א' א', אע"כ דס"ל כהראב"ד ולכן כיון שאינו אלא טיבול אף במלח מותר הרבה ביחד.

ענף ד'

בשיטת הרמב"ם

בדין מקפא יין לקדרה דחייב

מפני שהוא כבור קטן.

קושיות על שיטת הרמב"ם בזה.

אמרינן – "המקפה לתבשיל פטור, לקדרה חייב מפני שהוא כבור קטן", וכתב הר"ש "המקפה לתבשיל – אחר ששם היין בתבשיל הקפהו כמו שירד לבור ויקפה", וכן פי' הרע"ב דמשום הכי בקדרה חייב מפני דהוי כהמקפה בבור קטן.

אולם הרמב"ם בפירושו המשנה כתב דהמקפה הוא מלשון 'מרק', שלקח יין לעשות ממנו מרק לתבשיל, וכן כתב בפסקיו [פ"ג ממעשר הי"ט] ולא הזכיר הקפה כלל, וכתב "וכן נוטל מן היין ונותן לקערה וכו' אבל לא לתוך הקדרה מפני שהוא כבור קטן".

ותמה בזה המקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ב' 387 ד"ה הנה ביין] דתמוה טובא:

א) יש לעיין דמאי אכפת ליה להרמב"ם זה שהוא כבור קטן – הא בעינן ביין שירד לבור ויקפה וכמבואר בע"ז [נ"ו]. דגמר מלאכתו של יין הוא משירד לבור ויקפה, ולר"ע משישלה בחביות.

ב) עוד קשה שהרי הרמב"ם פסק [שם הי"ד] דהיין משישלה בחביות אבל כשהוא בתוך הבור שותה עראי, והיינו דפסק כר"ע דמשישלה בחביות, אם כן מאי אכפת לן אם הוא כבור קטן.

ג) היה אפשר לומר דהאי יין שנותן לקדרה אינו עתיד להשלוח בחביות ולא להקפות – וממילא דהך יין כבר חשיב כגמר מלאכה – אולם זה תמוה מאד – דהא בכל דוכתי אזלינן בתר העיקר – וכיון דהעיקר לא נגמרה מלאכתו לא חשיב גם לחלק הטפל כגמר מלאכה – דאל"כ איך משכחת לה אוכל עראי בדבר שלא נגמרה מלאכתו הא אותן שאוכל כבר אינו עומד עוד למלאכה.

[ד] עוד קשה דאם כן מאי אכפת לן אם אינו כבור קטן בזה שאינו עומד עוד לירד לבור, הרי לשיטת הרמב"ם ירידה לבור אינו גמר מלאכה - אם כן מאי נפ"מ אם ירד לבור או לא.

דרך חדשה בזה מהמקד"ד.

וביאר בזה המקד"ד בדרך מחודשת - דנראה הטעם דזה דבעלמא אזלינן בתר העיקר - דאף מה שנוטל לאכול אינו עומד עוד למלאכה מכל מקום חשיב לא נגמרה מלאכתו משום דהעיקר לא נגמרה מלאכתו, זה דוקא היכא דכל המלאכות עשאו יחד - הרי הם דבר אחד - וכיון דמחוסרין עוד מלאכה אף בנטל קצת לאכילה ואותן אינו עומד עוד למלאכה אזלינן בתר העיקר, אבל בקיבל לקדרה שהוא כבור קטן - נהי דירידה לבור אינו גמר מלאכה מכל מקום ממלאכת היין הוא, וכיון שאותה מלאכה עשה בזה היין לבד שקיבלה לבור בפני עצמו - הרי הפרידן בזה משאר היין ואין שייכים עוד זה לזה, וכיון דאותו היין שקיבל לקדרה אינו עתיד להשלוח בחביות ולא להקפות חשיב בהו גמר מלאכה.

עוד בהנ"ל.

והנה המשנה ראשונה פ' בדברי הרמב"ם דמיירי לאחר גמר מלאכה רק לא ראה פני הבית, ותלי רק בקביעות או עראי עיי"ש, והמקד"ד דחה את דבריו - דא"א לומר כן שהרי הרמב"ם בעצמו כתב הטעם מפני שהוא כבור קטן, ובור שייך רק לגמר מלאכה ולא לקביעות. אלא שיש להקשות - דלמה מועיל מה שהוא כבור קטן דהוי גמר מלאכה - הא אף לאחר גמר מלאכה עדיין צריך ראיית פני הבית, וביאר בזה דצריך לומר כתי' התוס' [ע"ז נ"ו. ד"ה ואף על פי] דזה דאסור היינו להכניס לבית ולשתות שם, א"נ מיירי בגת שבבית וכיון שדרכו להכניס לבית קודם גמר מלאכה קובע עיי"ש.

משנה ב

[ב] תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו כלכלת שבת בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין רבי יחודה אומר אף חלוקט את הכלכלה לשלוח לחברו לא יאכל עד שיתעשר:

רע"ב משנה ב

תינוקות שטמנו תאנים - בשדח, דאי בבית, בלא שבת בית קובעת. ונקט תינוקות לאשמועינן דיש לחם מחשבה חניכרת מתוך מעשיהם: לא יאכלו למוצאי שבת - דכיון שקבעתן שבת למעשר אסורים לעולם עד שיתעשרו: כלכלת שבת - כלכלה מלאה פירות שיחדה לשבת: וב"ה מחייבין - במעשר מיד אפילו קודם חשבת, דכיון שיחדה לשבת חוקבעה מיד: לשלוח לחברו - נטבל מיד ולא יאכל עראי עד שיעשר. ואפי' לא שלחה, לפי שכיון שיחדה לשלוח הוא מקפיד עליה כמו בכלכלת שבת. ואין חלכה כר"י:

ציונים והערות משנה ב

ענף א

בדין קביעות דשבת.

מחלוקת ראשונים בטעמא דקביעות דשבת.

בעיקר דין קביעות דשבת - עיין בסוגי' דביצה [ל"ד:] שהביאו קרא דוקראת לשבת עונג - ופירש"י [שם] "כיון דכתיב וקראת לשבת עונג - כיון דאקרי אכילה ידיה עונג - קבעה, שאין בה עוד שם עראי אלא שם קבע", וע"ע ברשב"ם [פסחים ק"ה.] "כשם שקובעת למעשר. פירוש אכילת עראי דשבת חשבו אותה קבע למעשר במסכת ביצה [ל"ד:] משום דהוי עונג אפי' סעודת כל שהוא ידיה קבע הוא ואין אוכלין בשבת אפילו עראי מתבואה שלא נגמרה מלאכתה למעשר אלא אם כן עישר מערב שבת" - הרי שהאכילה של שבת היא אכילת קבע.

אולם עיין ברמב"ם [תרומות פרק ח' משנה ג'] שלמד דבאופן אחר - "ועוד כלל והוא, שבת קובעת למעשרות, ואסור לאכל מן הטבל אכילת עראי בשבת, לפי שמשנכנסה שבת נעשה 'הכל

מעותד ומוכן לאכילה' וחייב במעשר, שהרי אמר ה' וקראת לשבת עונג, ולפיכך כל מה שיש לו הרי הוא מוכן לאכול ולשתות ממנו בשבת, ויתבאר כל זה במסכת מעשרות", והיינו דלא שהאכילה עצמה של עונג נעשה לקבע אלא כיון שיש דין עונג שוב חשיב הכל כמוכן לאכילה, וממילא דהוי קבע, ועיין היטב בלשון הר"ח בפסחים שם שמשמע כהרמב"ם.

בדין תוספת שבת ובדין יו"ט.

ויש לדון לגבי יו"ט אי קבע או לא, ועיין במאירי [ביצה ל"ד:] שהביא בשם קצת גאונים דקובע וכ"ה במאירי [שם ג.], וע"ע בשער המלך [מעשר פרק ה' הכ"ב] שהביא כמה הוכחות לזה, ויסוד הדברים על פי המבואר ברמב"ם שגם ביו"ט יש דין עונג, וכן נמי שיטת הפמ"ג [סימן ר"ס משבצות זהב ס"ק ג'] והישועות מלכו [פ"ג מעשר ה"ג] דגם יו"ט קובע, אולם המאירי עצמו חולק כיון דס"ל דליכא עונג ביו"ט, וכ"כ הצ"ח והפנ"י [ביצה שם], וע"ע בציון ההלכה [מעשר פ"ג ס"ק ס"ד].

ועיין בצפנת פענח [י"ט פרק ו'] שחידש שבשניהם יש עונג אבל חלוקין נינהו בגדר העונג שבירושלמי מבואר שבשבת היום עצמו קובע למעשרות, משא"כ ביו"ט שהאכילה עונג ורק היא קובעת, כן נראה בביאור דבריו - עיי"ש.

עוד יש לדון לגבי תוספת שבת אי קבע או לא, ונחלקו בזה, דבישועות מלכו שם מבואר דקובע ובקונטרס אהבת שלום למהרש"ם [נדפס בסוף ספר מנחת שבת ס"ק י"א] כתב דאינו קובע.

מתמה בעיקר הדין דלא יאכל למוצאי שבת דמאי שנא מהדין של ר"א שיגמור למוצאי שבת.

עיין בתוס' [ביצה ל"ה.] גבי היה אוכל באשכול וחשכה לילי שבת, ר"א יגמור כו' ואמר ר"נ לא כשאמר ר"א יגמור בשבת אלא ממתין למוצ"ש ויגמור.

והקשו בתוס' [שם] הא אמרינן במשנה כאן בתינוקות שטמנו תאנים מערב שבת למוצ"ש לא יאכל עד שיעשרו - ומבואר שחייבים לעשר גם במוצאי שבת כיון דנקבעו למעשרות בשבת ולמה באשכול יאכל למוצאי שבת.

ויש ב' דרכים בסוגי' - ויש ביניהם נפ"מ האיך מיישבים קושי' זו - וכאן נבאר את שיטת התוס' בתירוץ השני, ולהלן יבואר שיטת התוס' בתירוץ הראשון ושיטת הרשב"א.

התוס' בתירוץ השני תירץ דהתם דבתאנים מייירי שנגמרה מלאכתן אבל באשכול איירי שלא נגמרה מלאכתו, ודווקא בנגמרה מלאכתן אסור גם למוצאי שבת, וכפשוטו היה נראה שכן פסק הרמב"ם [פ"ה מעשר ה"כ] שכתב שם דפירות שנגמרה מלאכתן וחשכה עליהן לילי שבת נקבעו ולא יאכל מהן אפילו לאחר השבת עד שיעשר, ובהיה אוכל באשכול וחשכה עליו לילי שבת כתב [שם הכ"ג] דלא יגמור אכילתו בשבת עד שיעשר, ואם הניחן אחר השבת ה"ז גומרו, ויש אחרונים שנקטו דאיירי בלא שגמר מלאכה, ולכן אוכל במוצאי שבת, דולא כתינוקות שטמנו - ועיין במל"מ שם.

אולם סו"ס דין זה של אשכול קשה - דממה נפשך - דמצד אחד נראה דשבת קובעת אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו ולכן בשבת עצמו לא יגמור, ומאידך מותר במוצ"ש ומבואר דלא נקבע ולכן מותר במוצאי שבת.

דברי המקד"ד דחלוק האיסור אכילת קבע מחלות דין קביעות שחל בחפצא - וכמבואר בדין פטור הקדש.

ובישוב קושי' זו מצאנו יסוד גדול במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ד' עמוד 398] - שייסד שהאור וכל הנך ו' דברים הקובעין למעשר שהן במקום ראיית פני הבית - אין זה דבאותו אופן אכילתו הוא קבע ותו לא, אלא שהנך ו' דברים עושין וקובעים חלות של קביעות בגוף הפירות כמו דקביעות דראיית פני הבית חיילא בגוף הפירות, וזהו הטעם נמי דכל הנך ו' דברים אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו וכמו שכתב הרמב"ם והתוס', וקשה שהרי קודם גמר מלאכה גם כן אסור באכילת קבע, ואי באופן כזה אכילתו הוא קבע א"כ מאי נפ"מ אם הוא קודם גמר מלאכה - אלא ע"כ שהרי הם חלות של קביעות כמו ראיית פני הבית ולכן לא הוי אלא לאחר גמר מלאכה.

ובזה ביאר את הא דאמרינן בירושלמי [פ"ד ה"א] – מובא בציונים והערות [במשנה שם] – שלקו ברשות הקדש פטור, ואף שחזר ושלקו לאחר שנפדה פטור דכיון דהאור טובל האור פטור ע"ש, ויש לעיין – הא רק שייך 'פטור' ברשות הקדש היכא דנתחדש איזה 'חיוב' כגון מירוח שעושה דין טבל, דאז כשהמירוח הוא ברשות הקדש חל 'פטור', אבל הכא הטעם שאסור לאכול קודם הוא משום שהאור קובע – אם כן לא נתחדש שום חיוב חדש בזה שהאור קובע ואסור לאכול – דממילא היה אסור באכילת קבע לפני שהאור קבע והאור אינו אלא היכי תימצא של אכילת קבע, וקשה דא"כ מה שייך דשילוק ברשות הקדש פטור – ומזה מוכרח שאינו כן – אלא שחל קביעות בגוף הפירות על ידי בישול – וזה כעין ראיית פני הבית, ולכן פטור בשל הקדש, וע"כ דבישול עצמו עדיין לא מיקרי אכילת קבע, אלא שבישול מחיל חלות קביעות באוכל – ואם זה נעשה ברשות הקדש אז חל פטור בהך קביעות.

ואחר שמבואר שקביעות של בישול ואור היא כעין קביעות של ראיית פני הבית – שג"כ חלה בפרי – שוב מובן למה בעינן גמר מלאכה, דכמו דראיית פני הבית רק קובעת אחרי גמר מלאכה, ה"ה קביעות זו רק קובעת לאחר גמר מלאכה.

דן בדבריו על פי המבואר ברמב"ם דאיכא ב' דינים של קבע בבישול – א] באכילה של הגברא, ב] חלות קבע בפרי.

אלם נראה שצריכים להעיר על פי מה שנתבאר לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ז' ענף ב'] – הרי נתבאר שם דברמב"ם בפירוש המשנה מבואר דאיכא 'קבע' באכילה עצמה בבישול – ונתבאר שהחילוק בין קבע שחל בפרי לקבע באכילה של הגברא הוא כך, דתחילת בישול סגי להחיל קביעות בפרי ולא סגי להשוות את האכילה עצמה לאכילת קבע, עיי"ש.

ולפי"ז יתחדש חידוש – דדווקא תחילת בישול ברשות הקדש פטור, אבל סו"ס בגמר הבישול ממילא יהיה אסור באכילה מצד זה שהאכילה עצמה היא אכילה של קבע, וא"כ יתחדש חידוש שכל הנפ"מ שיש בהך פטור יהיה רק באופן שהיתה תחילת בישול ותו לא, וצ"ע.

ב' גווי של קבע דשבת, דלפני גמר מלאכה אסור בשבת עצמה ולאחר גמר מלאכה אסור גם לאחר השבת.

עכ"פ – על פי הנ"ל מוסיף המקד"ד דכעת מיושב החילוק בשבת – והוא – דאכילת שבת משום ד'וקראת לשבת עונג' חשיב אכילתו 'אכילת קבע' כמ"ש רש"י בביצה [ל"ד:], או כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפה"מ תרומות [פ"ח מ"ג] משום דבשבת הכל מוכן לאכילה, וקביעות דשבת היא גם כן חלות דהא אף למוצ"ש גם כן אסור אף דבאכילתו ליכא כבר 'קבע' ובטלה גם הכנתו לאכילה – וע"כ דחל קביעות בפירות וכל שחל עליהן קביעות משום שבת תו לא פקע, אלא שיש בזה תנאי שחלות קבע חל רק לאחר גמר מלאכה, אבל בשבת עצמה, כיון דאכילת שבת היא אכילת קבע מצד עצמה, שוב אסור אף קודם גמר מלאכה כשאר אכילת קבע דאסור קודם גמר מלאכה, עכתו"ד.

ובעיקר האי ענינא דמצאנו ב' סוגים של קביעות – אחד מצד אכילת הגברא שאכילתו היא אכילת קבע, ואחד מצד הקביעות שחלה בטבל עצמו – עיין לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ז' ענף ב'] בזה.

ביאור הסוגי' דביצה [ל"ה] – לרש"י ותוס' בתירוץ הראשון.

עד כאן למדנו את דרכו של התוס' בתירוץ השני – שכל הסוגי' מתעסקת בקביעות של שבת שחל בפירות – והיינו דהאם בעינן לזה גמר מלאכה או לא, אבל ביחס לאכילת קבע של הגברא אין נידון – אולם יש דרך אחרת בזה ברש"י ובתוס' בתירוץ הראשון.

לדידהו מפרש החזו"א [סימן ד' ס"ק ד'] שהגמרא שם [ביצה ל"ה] מסתפקת בדין שבת שקובעת למעשרות – אי קובעת גם לפני גמ"מ – ולדידהו הספק הוא בב' נידונים שונים כהדדי, א] האם איכא קביעות דשבת כשמייחדו לאכילת שבת לפני גמר מלאכה, ב] האם חשיב אכילת קבע או אכילת ארעי כשאכל אכילת ארעי בשבת היכא דלא נגמר מלאכה, דדילמא רק אכילת ארעי לאחר גמר מלאכה מיקרי אכילת קבע בשבת.

ודין תינוקות שטמנו הוי יחוד ובכה"ג הנידון יהיה גם לגבי לאוסרו למוצאי שבת אי טמנו לפני גמר מלאכה, ובלי יחוד והטמנה לשבת הספק יהיה דווקא לגבי אכילה בשבת עצמה.

עוד משכחת לה יחוד לשבת באופן שאמר מכאן אני אוכל למחר, דבחול לא מיקרי קביעות כיון שיכול להחזיר את מה שנשאר, אבל לגבי שבת אהני לן להיות בגדר יחוד לשבת. אולם הרשב"א כתב בהדי' שכל ספיקת הגמרא אינה אלא לענין אי חשיבא כאכילת קבע לגבי לאכול בשבת עצמה אבל לגבי מוצאי שבת אין ספק דודאי דלא נקבע למעשרות בשבת לפני גמר מלאכה – וכתב החזו"א שזה כסברת התירוץ השני בתוס' [שנתבאר לעיל].

הערה על פי פלוגתת הראשונים בטעמא דקבע דשבת.

יש להעיר – לעיל הבאנו ב' טעמים דקבע שבת מקרא דוקראת לשבת עונג, או מצד דהאכילה עצמה היא קבע [רש"י] או מצד שהכל מוכן אצל שבת [רמב"ם], וכנראה דצ"ל דלפי ב' הטעמים יש להסתפק לגבי אכילת קבע ולגבי קביעות של שבת, ועוד דלפי ב' הטעמים יש להסתפק לגבי קודם גמר מלאכה, ויש לדון בזה, ועיין במשנה ראשונה [פ"ד מ"א] שהעיר קצת בזה.

חילוק בין שבת בלי גמר מלאכה לשיירי סעודה של חול בשבת לאחר גמר מלאכה.

עיין ברמב"ם [מעשר פרק ה' הלכה כ"ג] "היה אוכל באשכול וחשכה עליו לילי שבת לא יגמור אכילתו בשבת עד שיעשר ואם הניחן לאחר שבת ה"ז גומרו".

והנה לעיל הבאנו אחרונים שלמדו שהרמב"ם קאי הכא דווקא בלי גמר מלאכה, אכן שי אחרונים שלמדו דקאי לאחר גמר מלאכה, ולמד החזו"א [סימן ד' ס"ק ח'] דאף דאיירי לאחר גמר מלאכה ושבת קובעת לאחר גמר מלאכה – אכן בשיירי סעודה ליכא קביעות דשבת, דשיירי סעודה של חול לא נמשכים אחרי שבת לקביעות.

אולם אעפ"כ חזינן שלא יאכל בשבת, ולמדנו מהכא דכל מה שלא נמשך היינו לענין קביעות אבל לענין אכילת קבע שפיר הוי שבת אכילת קבע בכה"ג – כן העיר החזו"א [שם], ונמצא דחלוק דין זה מה דאין שבת קובעת בלי גמר מלאכה דהתם לא קובעת גם לענין עצם הדין קביעות למעשרות לגבי מוצאי שבת, וגם שמותר לאכול בשבת, דאינה אכילת קבע לפני גמר מלאכה, ודלא כשיירי סעודה לאחר גמר מלאכה דשפיר מיקרי אכילת קבע.

והנה דין זה של שיירי סעודה מובא נמי בשו"ע [סימן של"א סעיף קי"ד] – "היה אוכל באשכול וחשכה עליו ליל שבת, לא יגמור אכילתו בשבת עד שיעשר. ואם הניחן לאחר השבת, הרי זה גומרו", ופירש הש"ך "ה"ז גומרו – באכילת עראי ואינו מעשר – שכיון שהניחו מידו ופסק מן האכילה כדי שלא לאכלו בשבת היאך יקבענו שבת שהרי גלה דעתו שלא לאכול ממנו בשבת", ולדברי הש"ך א"ש למה לא יאכל בשבת אף דליכא קביעות דשבת, דאף אי נימא שאין אכילתו אכילת קבע אבל כל מה ששבת לא קובעת הכא הוא מחמת הגילוי דעת שאינו אוכלו בשבת אכן אי ימשיך לאכול אז שפיר יחול עליו גם קביעות דשבת – ודו"ק, וא"צ לבא לחילוק של החזו"א בין אכילת קבע בשבת לקבע דשבת.

תוספת דברים – לגבי קביעות דשבת ברשות הקדש.

ראיתי במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ד' עמוד 398 ד"ה יש לחקור] שחקר בדין קביעות דשבת ברשות הקדש על פי הירושלמי שהבאנו לעיל בציונים הערות [משנה א'] – וזה לשונו:

"יש לחקור אם נכנס שבת ברשות הקדש אי פטור, ובירושלמי אמרינן דאם הכניס לחצר בית שומירה ברשות הקדש ופדאו וחזר ושלקו חייב, מפני שעשה מעשה דראיית פני הבית לא חשיב מעשה [ועיין בהמפרשים ז"ל שם], ושמעינן מינה דאם היתה קביעות ברשות הקדש אף שלא ע"י מעשה גם כן פטור, דהא דוקא אם חזר ושלקו חייב הא בלא"ה פטור, ואם כן ה"נ שבת ברשות הקדש פטור, ואם נכנס שבת ברשות הקדש ופדאו וחזר ושלקו ודאי חייב מק"ו מראיית פני הבית ברשות הקדש דמהני אח"כ שילוק משום דראיית פני הבית לא חשיב מעשה בגופו, כ"ש שבת.

ואם פדאו ואח"כ נכנס שבת השני אם חייב, יש לחקור כיון דשניהם הן בלא מעשה, ובהכניס לבית שומירה ברשות הקדש ופדאו דלא מהני תו ראיית פני הבית ואף דלא חשיב מעשה, גבי ראיית פני הבית רק הכנסה ראשונה מחייבת דהא הכניסה במוץ והוציאה וחזר והכניסה לאחר מירוח לא מהני להרבה מן הראשונים ז"ל, אבל בשבת כל שבת ושבת קובע בפני עצמו" – עכ"ל.

ענף ב

דין כלכלה של שבת ולשלוח לחבירו

בדין כלכלת שבת ובחילוק בין תינוקות שטמנו.

"כלכלת שבת" – פירש הר"ש "כלכלה מליאה פירות שייחדה לשבת" והרמב"ם הוסיף בזה – "אמרו בתלמוד בתאנה המיוחדת לשבת, ענינו שאם היה לו אילן שדרכו תמיד לאכול פירותיו בשבת וליקט מאותו האילן כלכלה", וכ"כ בהלכותיו [מעשר פרק ה' הלכה כ"ב]. והנה בתינוקות שטמנו הביא הר"ש מהירושלמי "ר' יונה בשם ר' המנוא אפי' לקטום לשבת אוכל מהן עראי מערב שבת - כלומר הא דנקט מתניתין שטמנו לשבת לאשמעינן דאפי' הכי לא אסרו אלא למוצאי שבת" אבל ערב שבת מותר, וחלוק בזה מדין כלכלה, וכמבואר ברא"ש – דבתינוקות כתב "דאע"פ שלקטום לצורך שבת לא נאסרו מיד' כדאמרינן בכלכלת שבת" ובכלכלת שבת כתב "דכיון שיחדה לשבת הוטבלה מיד" – והיינו דחלוק "לקטום לצורך שבת" מ"מייחדו" ממש. ועיין בחזו"א [סימן ה' ס"ק ד'] שדן דלמה דווקא תאנים הרי פשוט שה"ה שכל הפירות שוין בזה, וכתב שאולי היה להם מנהג לכבד את השבת בכלכלה תאנים והיו מקפידין לא לשנותה אחרי היחוד, וע"ע בחזו"א דגם באמר 'מכאן אני אוכל' אינו קובע מערב שבת כמו בכלכלה, ודן שם עוד דלפי הרמב"ם דאיירי באילן של תאנים שמיוחד לכך דאולי דווקא תאנה ולא שאר פירות והסתפק בזה.

וגם בכלכלה לשלוח לחברו – הביאו הר"ש והרא"ש דנטבלה ולא יאכל עראי עד שיעשר "ומפרש בירושלמי שהוא מקפיד עליה כמו כלכלת שבת", והקשה החזו"א [סימן ה' ס"ק ה'] דלמה הכא גרע ממוליך בשוק דנקבע מיד כיון שאין לו ראיית פני הבית, כיון שהוא שולחו לחבירו, ותירץ דעומד להביא לביתו של חבירו ונמצא שעומד לראיית פני הבית.

דן אי כלכלה תמיד מיקרי גמר מלאכה בכלכלת שבת.

יש לדון אי בהך כלכלה איירי בגמר מלאכה או לא, ועיין בחזו"א [סימן ה' פרק ד'] שהעיר דלפי מסקנת הסוגי' בביצה [ל"ה] דשבת קובעת דווקא בגמר מלאכה א"כ ע"כ איירי בגמר מלאכה, ותמה בזה דבשלמא בלי שעומד לדריסה אז מילוי הכלכלה עצמה היא הגמר מלאכה אכן אי עומד לדריכה אז אין הכלכלה גמר מלאכה, ולמה שבת קובעת כה"ג, וחידש שיש ללמוד מהכא דשיעור גדול של כמה סעודות מיקרי גורן לעצמו ושפיר חשיב כגמר מלאכה.

משנה ג

[ג] חנוטל זיתים מן חמעטן טובל אחד אחד במלח ואוכל אם מלח ונתן לפניו חייב רבי אליעזר אומר מן חמעטן חטחור חייב זמן חטמא פטור מפני שהוא מחזיר את חמותר:

רע"ב משנה ג

חמעטן – מקום שצוברין שם חזיתים כדי שיתרכבו ויחיו ראויות לחוציא שמנן: טובל אחד אחד במלח – שאין קובע אלא במלח וצירוף שתיים, הלכך אם מלח ונתן לפניו חייב: מן חמעטן חטחור חייב – וכגון שהאדם חנוטלן טמא, שא"א לו לחזיר את חמותר שכבר נטמאו כל אותן שנטל בידו: מן חטמא פטור – שכיון שהמעטן כולו טמא [וחאדם] חנוטלן טמא חרי הוא מחזיר את חמותר:

ציונים והערות משנה ג

בדין 'מלח ונתן לפניו'.

מבואר שיש דין "טובל אחד אחד במלח" וזה פטור, ויש דין "מלח ונתן לפניו" וזה חייב, ונותן לפניו היינו 'צירוף שתיים' – כן מבואר בביאור הגר"א [ירושלמי] ובתוס' אנשי שם ותפארת ישראל, אולם עיין בחזו"א [סימן ד' ס"ק י"א] שהיה לו צד לפרש ד'נתן לפניו' – היינו שיעור יותר חשוב, ומה דקתני דאחת אחת מותר – היינו דכל שאינו שיעור חשוב הרי זה כאחת אחת – עיי"ש – ובאמת שזו הגירסא בגמרא שאמרו 'נתנו לפניו עשרה'.

דברי רש"י בביצה [ל"ה] בביאור המשנה.

ז"ל רש"י בביאור המשנה – "מעטן - כלי גדול, שצוברין בו את הזיתים כדי שיתחממו ויתבשל שמן בתוכן, ויהא נוח להוציאו בבית הבד", "טובל אחת אחת במלח ואוכל - בלא מעשר, ולא אמרינן טבולן במלח משוי ליה קבע, הואיל ואחת אחת אוכלן מיד", "מן המעטן טהור חייב - לעשר, שאין ראוי להחזיר מותרו, כדמוקי לה לקמיה בגברא טמא, שנטמא במגעו, וכשמחזירן מתערבין הטמאים עם הטהורים ומטמא השמן, וכיון דאין ראוי להחזיר מותרו, ודאי כי שקלינהו מעיקרא - אדעתא למיכל לכולהו שקלינהו, ושויה אכילת קבע".

מלשון רש"י מבואר שלמד שכל המשנה איירי בדין אכילת קבע והנידון הוא האם הוא משהו לאכילתו לאכילת קבע, אולם יש לדייק מלשון הרמב"ם דחולק, דעיין היטב בהלכותיו [פרק ה' הי"ח] דקאי בדין קביעת מעשרות במלח.

בדברי הירושלמי.

עיין ר"ש שהביא מהירושלמי "אחד אחד במלח - בירושלמי פריך "אם מלח טובל למה לי צירוף ואם צירוף ל"ל מלח - אלא על ידי זה וזה", ולכאן א"ש הירושלמי לדרכו של רש"י דאירי באכילת קבע ול"ל ב' תנאים, דכל אחד יכול לעשו אכילת קבע והסיקו דבעינן שניהם, אכן לפי הרמב"ם דמצד קביעות אתינן עלה הרי פשוט ל"ל גם קביעות של מלח וגם צירוף שתיים, וצ"ע – ועיין בתוס' אנשי שם ביאור בירושלמי.

ביאור דין**מחזיר את המותר.****עיקר דין 'מחזיר את המותר'.**

דינא דמחזיר את המותר הוזכר כמה פעמים במכילתין, הכא וכן להלן [משנה ד'] דתנן שותים על הגת בין על החמין בין על הצונן פטור דברי רבי מאיר רבי אלעזר ברבי צדוק מחייב וחכ"א על החמין חייב ועל הצונן פטור, ועיין בגמ' שבת [י"א]. דאיתא דהטעם דלחכמים צונן פטור הוא משום דמחזיר את המותר.

וכן להלן [משנה ה'] תנן המקלף שעורים מקלף אחת אחת ואוכל ואם קלף ונתן לתוך ידו חייב, וכ' הרע"ב שם מקלף אחת אחת וז"ל "שעורה אחת. ודוקא כשאינו סמוך לגורן אבל אם היה סמוך לגורן אפילו קלף יותר פטור, מפני שהוא מחזיר את המותר", עכ"ל, והוא מירושלמי.

וכן לעיל [פרק ג' מ"ד] תנן החרובין עד שלא כנסן לראש הגג מוריד מהם לבהמה פטור מפני שהוא מחזיר את המותר, ע"ש.

דרכם של האחרונים בזה.

ונחלקו האחרונים בטעמא דמחזיר את המותר, וכדיבואר - ונחלקו עוד דלמה במתניתין דווקא ר"א ס"ל דינא דמחזיר את המותר אבל ת"ק חולק ע"ז ולדידיה חייב אפ"י כשמחזיר את המותר, ואילו בהנך מתני' אחריני דנאמרו דיני מחזיר את המותר, ליכא מחלוקת בזה, ומשמע דת"ק מודה דיש חילוק בין מחזיר את המותר או אינו מחזיר את המותר, ודבר זה צ"ב.

דרכו של המשנה ראשונה בזה דהיכא דיש דין צירוף, אם מחזיר את המותר הרי"ז מגרע בדין צירוף, דהוי כאילו לא נטלן מתחילה ואין כאן צירוף, וכן פ'י במקדש דוד [סי' נ"ו ס"ק ב' עמוד 387 ד"ה הנה אמרינן], ועל מה דחכמים פליגי רק הכא ולא במקום אחר, כתב במשנ"ר וז"ל – "ואע"ג דחכמים נמי ס"ל כשמחזיר את המותר לא טביל כמתני' דלהלן [שותים על היין], שאני התם דחמין מקלקלין את היין ולא חזי לשתייה אבל מה שמטמא זיתים שבמעטן אינו קלוקל שיכול לאוכלן בטומאה", עכ"ל.

דרכו של החזו"א בדין מחזיר את המותר.

ועיין בחזו"א שביאר דין מחזיר את המותר באופן אחר, דהנה, בביצה [ל"ד: / ל"ה]. מבואר דדין מחזיר את המותר הנאמר במתניתין לענין מליחת זיתים מן המעטן הוא דין באכילת קבע, והיינו שיש דין אכילת קבע שאסורה מדרבנן לפני קביעות למעשרות, ויש דין נוסף של מעשים שקובעים למעשרות דשוב אסור אחרי מעשה כזה שום אכילת ארעי, והסוגי' דהתם איירי באכילת קבע ולא במעשים שקובעים למעשרות.

ועל פי זה כתב החזו"א [סי' ד' ס"ק י"א] דמשמע שהדיון הוא מהו היחוד הנצרך לענין להחשיבו לאכילה חשובה של אכילת קבע שאסורה, ובזה אמר הת"ק דלקיחתו למליחה סגי להחשיבו, ולר"א עדיין אין היחוד לחוד נחשב לאכילת קבע עד שאינו מחזיר את המותר.

מיהו ק' ע"ז דלמה רק אכילת קבע אסורה, והלא מליחה קובעת כמבואר לעיל [משנה א'], ושוב כבר אסור גם באכילת עראי, ועוד דלת"ק דלקיחתו לחוד מחשיבו לאכילת קבע כמו אמירת "מכאן אני נוטל", א"כ למה בעינן מליחה, ובירושלמי מבואר להדיא דבענין תרתי, 'צירוף ומליחה'²¹.

ופי' בחזו"א דע"כ צ"ל דכשלוקח זיתים מן מעטן ומולחן – אז האיסור הוא משום 'מעשה קביעות', ות"ק ור"א פליגי מהו מעשה של קביעות, דהיינו באופן של מליחה כנד"ד, דלת"ק יחוד וצירוף לחוד מחשיבו למעשה הקובע, אפי' אם מחזיר את המותר, אבל לר"א כל שמחזיר את המותר אינו חשוב שיהא המליחה קובעת.

ומה דאיתא בגמ' ביצה הנ"ל לענין אכילת קבע, הגמ' מדמה דין חשיבות דמעשה הקובעת לענין חשיבות לאכילת קבע, דלת"ק יחוד לחוד מחשיבו, [ומה דמליחה צריך צירוף אין אלא פריטים בהלכות קביעות מעשה ואינם נוגעים לענין אכילת קבע], ולר"א אין זה מעשה יחוד וחשיבות כל זמן דמחזיר את המותר, וגם בדין אכילת קבע וגם במעשה קביעות איכא חסרון בחשיבות בזה שהוא מחזירו.

ועיין לעיל בהערות שהבאנו דכנראה דנחלקו רש"י והרמב"ם אי קאי לגבי אכילת קבע או לגבי קביעת מעשרות.

הוספת דברים מהחזו"א לגבי הדין מקלף ולגבי הדין שותין על הגת ולגבי חרובין.

עוד הוסיף בזה החזו"א [סי' ד' ס"ק ט"ז] דמה דפליגי ת"ק ור"א דווקא הכא ולא להלן [משנה ה'] במקלף - דמודה התם דאם סמוך לגורן דמותר לאכול, דהתם איירי לענין מהו גמר מלאכתו, כמש"כ תוס' ביצה [י"ג:], והכלל בגמר מלאכה הוא דכל שנבדל מן השאר הרי"ז אסור באכילה אפי' עראי, וחכמים מודים דמחזיר את המותר הוא ענין שאינו מבדילו מן השאר לענין גמ"מ, ופליגי רק לענין אכילת קבע, וס"ל דבמה שמייחדו הרי"ז כבר אכילת קבע.

ומה דליכא איסור משום אכילת קבע כ' בחזו"א דהקביעות לאכילת קבע הוא רק משום שיחזון לאכילה וכדמוכח מביצה, אבל בלקיחה לחוד לאכילה אין בזה משום יחוד לאכילה להחשיבו לאכילת קבע.

וגם להלן [משנה ד'] בשותין על הגת דמותר בצונן מטעם דמחזיר את המותר, היינו משום דדינא דמתני' הוא דליכא גמ"מ כיון דמחזיר את המותר, ובזה חכמים מודים לר"א וכמשנ"ת, ומה דליכא איסור משום אכילת קבע כתב בחזו"א דכאן אין לפרש כמו שנתבאר לעיל במקלף דליכא יחוד, דבגמ' ביצה מבואר דכשמזג הרי"ז כאילו אמר 'מכאן אני נוטל', אלא הטעם דמותר הוא דכיון דשותה על הגת הרי"ז דרך עראי גמור.

ועדיין צריך לבאר מתני' דלעיל [פ"ג מ"ד] בענין חרובין, מה ענין מחזיר את המותר התם ואמאי מודים חכמים לזה, ועיין בחזו"א [סי' ד' ס"ק ל"ב] שכ' לבאר דין דחרובין, דטעם היתר אכילת עראי הוא משום דלא אינתיק מן חזרת המותר, אבל כל שנעשה מעשה המנתקו מחזרת המותר הוקבע כדתניא בתוספתא מסכת מעשרות [פרק ב' הלכה כ'] וכולן שהכניסן מן השדה לעיר לא יאכל מהן עראי לפי שאין סופו להחזיר את המותר, והוי ס"ד דהוריד מן הגג חשיב כמן השדה לעיר ולכן סיים שאין הורדה מן הגג מנתק מן חזרת המותר.

משנה ד

[ד] שותים על הגת בין על חמטין בין על חצונן פטור דברי רבי מאיר רבי אלעזר ברבי צדוק מחייב וחכ"א על חמטין חייב ועל חצונן פטור:

²¹ וכתב החזו"א די"ל את הקושי' השנייה - שכיון שדרכן של זיתים לאוכלן במליחה – א"כ כשאוכל בלי מליחה אין זה דרך של אכילת קבע, וכ' דזה דוחק.

רע"ב משנה ד

שזתין על חגת - וכגון שחכמים שם ראשו ורובו, דליכא למגזר שמא יביא הכלי אליו וישתה חוץ לגת, דחוץ לגת חוי קבע ואסור לשתות: בין על החמין - בין שמזג חין בחמין, בין שמזגו בצונן: ר"א ב"ר צדוק מחייב - דגזר שמא יוציא מן חין חוץ לגת: על החמין חייב - שחזא קובע, לפי שאינו יכול לחחזיר חמותר שיקלקל חין שבגת, אבל מזג בצונן פטור שיכול לחחזיר חמותר. וחלכח כחכמים:

ציונים והערות משנה ד

שיטת ר"מ בשתייה בגת 'בין על החמין בין על הצונן'.
בביאור המשנה עיין במלאכת שלמה בשם ר' יהוסף - ובחרחבה בחזו"א [סוף סימן ד'] - דלעיל [פ"ק] למדנו דבגת עצמו לא מיקרי גמר מלאכה ומותר לשתות שם שתיית ארעי, וחכא נתחדש דבמזיגה כבר אסור, והסתפק בחזו"א האם הגדר בזה דחוי כ'בור קטן' ונפרד מכל חין וחל בו גמר מלאכה ואז אסור לשתות אפילו ארעי, או שגדר בזה דשתייה במזיגה מיקרי שתיית קבע, אף דלא חל כאן גמר מלאכה, אבל גם לפני גמר מלאכה אסור בשתיית קבע.
אולם כל זה בשותה מחוץ לגת אבל אי שותה בתוך חגת ליכא בזה לא גמר מלאכה וגם לא חשיבא כשתיית קבע, והטעם לזה, משום שקל מאד לחחזיר את חמותר אי שותה בגת עצמו - וסגי בזה לחכמים ראשו ורובו לתוך חגת.

פלוגת התנאים בדין זה.

ומעתה נחלקו תנאים, דשיטת ר"א ב"ר צדוק הוא דחיישינן שמא יוציא את חין מן חגת ושוב חוי ליה קבע ולכן תמיד חייב לעשר כ"כ ר"ש הרע"ב והרא"ש, וחחזו"א חלף בדרך אחרת בזה, ופירש, שדעתו שכל מזיגה קובעת ולא משום חשש אתינן עלה.

ובביאור שיטת חכמים דתלוי בחמין וצונן - פירש הרא"ש "על החמין חייב שחזא קבע לפי שאינו יכול לחחזיר חמותר שיתקלקל יין שבגת, אבל מזג בצונן יכול לחחזיר חמותר" וכ"ה בראשונים, וביאור - שכיון שיכול לחחזיר לגת לכן לא חוי גמר מלאכה אולם כל זה בצונן שיכול לחחזיר, אבל בחמין שאינו יכול לחחזיר אז חוי קבע.

משנה ה

[ח] המקלף שעורים מקלף אחת ואוכל ואם קלף ונתן לתוך ידו חייב חמולל מלילות של חטים מגפה מיד ליד ואוכל ואם נפה ונתן לתוך חיקו חייב כסבר שזרע לזרע ירקח פטור זרע לזרע לירק מתעשרת זרע וירק ר' אלעזר אומר חשבת מתעשרת זרע וירק וחכמים אומרים אינו מתעשר זרע וירק אלא השחלים והגרגיר בלבד:

רע"ב משנה ה

המקלף - מסיר קליפתו: מקלף אחת אחת - שעורה אחת. ודוקא כשאנו סמוך לגורן אבל אם היה סמוך לגורן אפילו קלף יותר פטור, מפני שחזא מחזיר את חמולל מלילות - המחבבה שבולין באור וממעכן בידו לחסיר הפסולת: מגפה - להפריח חמוץ: מיד ליד - מנערן מידו אחת לידו האחרת: ירקח פטור - שחזרע עיקר וירקח לא חשיב אא"כ כוון לירק: מתעשרת זרע וירק - חייב לעשר בין אכל חזרע בין אכל העלין ירק כמות שחן: חשבת - כך שמח בערב, ובלע"ז אניט"ו: זזירים - זמורות, ואפילו זרע סתם מתעשרת זרע וירק

וזירים, לפי שחשבת עושה זמורות ארוכות. אבל חכוסבר אינה מתעשרת זירים
אא"כ זרעה תחלה לזירים: אינו מתעשר זרע וירק – אם זרע סתם ולא פירש:
השחלים – בערבי חב אל שאר, ובלע"ז קרישון: חגרגיר – כך שמו בערבי,
ובלע"ז אירוג"א. וחלכה כחכמים:

ציונים והערות משנה ה

ענף א'

בדין מקלף ונתן בידו,

ועוד בדין מחזיר את המותר.

פלוגתת רש"י ותוס' א נותן לתוך ידו מדין קביעות או מדין גמר מלאכה.
מבואר במשנה ש"אם קלף ונתן לתוך ידו חייב", ויש לדון דלמה חייב – ונחלקו בזה הראשונים
בביצה [י"ג:] – דיעויין בזה ברש"י ותוס' דנחלקו אי מטעם אכילת קבע אי מטעם גמר מלאכה –
דלרש"י הוא מטעם אכילת קבע, וכן דעת הרמב"ם [פרק ג' הלכה י"ט] וז"ל, "כיצד היא אכילת
עראי כגון שהיה מקלף שעורים ואוכל מקלף אחת אחת ואם קלף וכנס לתוך ידו חייב לעשר, היה
מולל מלילות של חיטים מנפה מיד ליד ואוכל, ואם נפה לתוך חיקו חייב לעשר ואין צ"ל אם ניפה
בכלי שאין זה עראי", עכ"ל.

אולם בתוס' מבואר שזה מטעם גמר מלאכה, וז"ל תוספות [ד"ה ואם קלף], "ומה שפרש"י הכא
דאם קלף ונתן לתוך ידו חייב מפני שהוא קבע – לא נהירא דבסמוך משמע שהטעם מפני שהוא
גמר מלאכה הואיל והוא קולף הרבה ביחד דהיינו דגונו", עכ"ל – וכן דעת הרשב"א והריטב"א.
וכוונת התוס' למבואר שם בסוגי' שדנה הגמרא לחלק בין פעולות ששייכות למלאכת שבת לחיוב
מעשרות – והקשו שם בגמרא – "ומי איכא מידי דלענין שבת לא הוי גמר מלאכה ולמעשה הוי
גמר מלאכה" – עכ"פ מזה מבואר דמצד גמר מלאכה אתינן עלה.

ויעויין בקהלות יעקב זרעים [סי' י"ז] שכ' דק' לפרש מטעם גמ"מ, דא"כ אכתי צריך לקביעות,
דכ"ז דלא הוקבעו עדיין מותר באכילת עראי, ובדעת התוס' נצטרך לומר – וכ"כ בקהלות יעקב
[שם] ובחזון איש [סי' ד' ס"ק ט"ז] – דאירי באופן שאין סופן לבוא לבית, כגון שמוליכו לשוק
הנזכר [פ"א מ"ה] דאסור באכילת עראי אפי' בלי ראיית פני הבית או שאר דבר הקובע – ולרש"י
א"ש בפשיטות.

פלוגתת רש"י ותוס' בדין מחזיר את המותר – דין בגמר מלאכה או דין בקביעות למעשרות.
ויעויין עוד במקדש דוד [סי' נ"ו ס"ק ב' ד"ה הנה – עמוד 387] שהביא סיוע לרש"י ממה דאיתא
בירושלמי דמקלף דאסור אם קלף ונתן לתוך ידו חייב היינו דוקא כשאינו סמוך לגורן, דאילו הוא
סמוך לגורן אינו אוסר כיון דמחזיר את המותר, ודין מחזיר את המותר הוזכר לעיל [משנה ג']
בהנוטל זיתים מן המעטן, ובגמ' ביצה [ל"ה]. מבואר דהוא מדין אכילת קבע, הרי מבואר דמחזיר
את המותר הוא דין באכילת קבע, וזהו סיוע לפרש"י לפרש דין מקלף מטעם אכילת קבע, ולא
מטעם גמ"מ.

ובשיטת התוס' יישב המקד"ד דצריך לומר דכמו דמהני מותרו חוזר שלא יחשב קביעות, ה"נ מהני
שלא יחשב גמר מלאכה, והטעם כיון דבעינן במקלף שעורים 'צירוף בידו' שיחשב גורן וכדאמרין
בפ' הפועלים [פ"ט:] דהטעם דשמים לא יאכל משום דכתיב 'כי קבצם כעמיר גורנה', וכיון דמותרו
חוזר אם כן על כל אחד ואחד שבידו אפשר שיחזיר אותו ואי אפשר לו להצטרף להיות גורן.

והמקד"ד הביא הוכחה לשיטת התוס' שהדין מחזיר את המותר הוא דין בגמר מלאכה מהירושלמי
לעיל [פ"א ה"ד] – היה אוכל וחשכה לילי שבת או שנתנם לאדם אחר – לא נטבלו, אמר ר' יוסי
אף בנתן בצלוחית לא נטבל, א"ל ר"י ואין שבת טובלת, א"ל ואין מקח טובל, א"ל כההיא דאמר
ר"י כו' אף מה שבלגין לא נטבל מפני שהוא עתיד להחזירו בדבר שלא נגמרה מלאכתו, עיי"ש –
ביאור הירושלמי שזה ברור שאין שבת ואין מקח קובעין בדבר שלא נגמרה מלאכתו – ואהני לן
מה שמחזיר את המותר לומר דלכן לא חשיב נגמרה מלאכתו, שוב לא אהני לן קביעות דשבת
ומקח – עכ"פ מבואר הכא כנתבאר בשיטת התוס' שזה חסרון בגמר מלאכה.

הערה במולל מלילות.

בדין מולל מלילות פירש רש"י ביצה [י"ב:] דאיירי במלילות של חטין, ומולל בידיו כשהן רכים, וזה דש כלאחר יד [ואפילו בשבת לאו דאורייתא הוא אלא מדרבנן, וביום טוב לא גזור], והרמב"ם פירש בפירושו "ונקראו השבלים הנפרכים מלילות כי מלילה בלשונינו היא הפריכה והכסיסה ביד".

והנה לעיל במקלף הבאנו את פלוגתת הראשונים אי מדין קבע או גמר מלאכה, עיין רש"י ותוס' בביצה [י"ג], ולעיל הבאנו מהרמב"ם שלמד כרש"י דמדין קבע אתינן עלה – וכן מבואר בלשונו במולל מלילות – וז"ל, "היה מולל מלילות של חטים מגפה מיד ליד ואוכל, ואם נפה לתוך חיקו חייב לעשר ואין צ"ל אם ניפה בכלי שאין זה עראי", עכ"ל, שהרמב"ם כתב כרש"י דזה דמנפח מיד ליד הוא משום עראי, ואם נתן לתוך חיקו הוא משום קביעות – ודלא כהתוס' שהוא משום גמר מלאכה – וכבר האריך בכל זה במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ב' עמוד 387 ד"ה אמרינן] – ודן בסוגי' דמכניס שבלים לבית לעשות מלילות בפלוגתא הנ"ל.

ענף ב'**חידוש בשיטת רש"י,****האיך במקלף מדמינן אכילת קבע לדין גמ"מ.****דרכו של הקה"י לחדש דמשכחת לה קביעות דמהני בתור גמר מלאכה.**

הבאנו לעיל את דעת רש"י והרמב"ם שכתבו שמקלף הוא משום אכילת קבע, והתוס' הקשו שבגמ' מבואר שהוא מטעם גמר מלאכה, ובישוב שיטתו עיין בקהלות יעקב שכתב בזה, דלכא' אפשר לומר דדעת רש"י והרמב"ם הוא דכל עיקר דין זה דקבע אסור קודם גמ"מ הוא מפני שכל אכילת קבע משוי ליה גמר מלאכה, דהנה הגדר של גמ"מ נקבע אצל כל אדם לפי הסכמתו כמבואר בפ"ק וכו', וא"כ הכי נמי כשנוטל פרי מכרי שלא נגמ"מ כדי לאוכלו הרי לכא' אותו פרי ראוי לדונו כנגמר מלאכה מכיון שהוא חושב לאוכלו כך בלי תוספת תיקון, הרי לגבי אדם זה גמור הוא לאכילה.

אולם אין זה פשוט שהרי הפרי טפל לכל הכרי ואין הפרי קובע שם לעצמו אלא נחשב שאוכל משהו מן הכרי וקעין דאיתא בב"מ 'בעה"ב עיניו בתאנתו', וכיון דהכרי לא נגמר מלאכה נחשב שאוכל דבר שלא נגמר מלאכה.

ובזה חידש הקה"י – דכל זה באכילת עראי אבל באכילת קבע הוא מפריד הפירות לקביעות בפני עצמו, ושוב אין נדונים כאוכל מתוך הכרי אלא כסעודה בפני עצמן וכיון שהוא דעתו לאוכלם כך בלא תוספת תיקון ממילא הו"ל הני פירות בגדר נגמר מלאכה ומשו"ה אסור לאכלן עד שיעשר. ועל פי זה מתבאר שפיר הא דמבואר בגמ' דבמקלף ונתן לתוך ידו חייב שזה הוא מטעם דהוי גמ"מ אע"פ שרש"י והרמב"ם פירשו דהוא קבע, דלפי מה שנתבאר – הכל אחד – דהא דקבע אסור הוא נמי מהך טעמא דכל קבע הו"ל גמ"מ וכמשנ"ת, והתם במקלף ונתן לתוך ידו דהוא עושה עכשיו את הגמר על ידי מעשה הקליפה ונתינה לתוך ידו שפיר דנו בגמ' שתהא נמי מלאכה לענין שבת וכו' עיי"ש.

דרכו של החזו"א בישוב שיטת רש"י דמשכחת לה אכילת קבע על ידי הנהגות של גמר מלאכה.

וע' בחזו"א [סי' ד' ס"ק י"ז ד"ה ר"מ] שיישב את שיטת רש"י באופן אחר – וכתב שיש הגדרה בפני עצמה למקלף, דמצד אחד אין מקלף מעשה חשוב שיהא דינו כמעשה של קביעות, ומאידך גיסא גם אינו אכילת קבע כמו שאר אכילת קבע, דאכילת קבע היינו כשמכינו בדעת גמורה לאוכלו, אבל אם מכינן רק באופן שאם ירצה יאכלן אין זה אכילת קבע, וע' בחזו"א [שם ס"ק י"א ד"ה ויש], וע"כ שההגדרה בקביעות של מקלף היא אחרת – והיינו טעמא שכל שעושה באוכל הנהגות של קבע – זה עצמו עושה את אכילתו כאכילת קבע.

וממילא שיש לפרש כן את דברי הגמרא – "ומי איכא מידי דלענין שבת לא הוי גמר מלאכה ולמעשה הוי גמר מלאכה" – ומהכא הוכיחו התוס' כשיטתם דמדין גמר מלאכה אתינן עלה –

ובשיטת רש"י יש לפרש שהכוונה שנעשה האכילה לקבע משום שעושה בה הנהגה שעושים בקבע – ולעולם אין הנדון הכא מצד גמר מלאכה מצד עצמו.

ובתוספת ביאור – סברת החזו"א, דמעשה של גמר מלאכה לחוד צריך להיות יותר חשוב ונפרד מן האחרים ממעשה של קביעות, [וכמש"כ בחזו"א דאע"ג דת"ק ס"ל מחזיר את המותר סגי לקביעות, עדיין אינו סגי לגמ"מ], ולכן קילוף אינו מעשה פירוד מן השאר חשוב דיהא כמו גמ"מ, אלא מחמת שהוא מעשה של גומר מחשיב אכילתו למעשה של אכילת קבע, אע"פ דגם אינו מעשה אכילה של קביעות בעצם כיון דלא הוחלט לאוכלו.²²

נפ"מ בין הנך תרי דרכים ברש"י.

יש נפ"מ בין הנך תרי דרכים, דהנה הקהלות יעקב הק' לפי דבריו שאכילת קבע אסור מטעם שהוא גמ"מ, א"כ כל זמן שלא ראה פני הבית עדיין מותר באכילת עראי, דהכלל הוא בגמ"מ דעדיין מותר באכילת עראי עד לאחר הקביעות, ות' דכשרוצה לאוכלו מיד הוי כמוליכו לשוק. והעירוני דקושיתו היא רק לדבריו שפירש בדעת רש"י והרמב"ם שאכילת קבע עושה לגמר מלאכה, ואין דין בעצם שאכילת קבע אסור, אמנם לדברי החזו"א קושי' מעיקרא ליתא, דלדברי החזו"א המעשה של גמר מלאכה עושה אכילתו למעשה של קבע, [אפי' באופן שאין המעשה כמו גמ"מ גמור וכמשנ"ת], ולכן אכילה אחרת של עראי עדיין מותר, דודאי הכלל הוא דאכילה עראי מותר ורק אכילת קבע אסור.

הערה בדברי הירושלמי לגבי מקלף בשבת.

יעויין בירושלמי [ה"ג] שאמרו – "ולענין שבת עד כגרוגרת", ופירש הגר"א דר"ל דאינו 'חייב חטאת' עד שיקלף כשיעור גרוגרת, אולם בפירוש מהר"א פולדא כתב שעד כגרוגרת מותר לקלף, וכתב דהוי כמו לענין שיעור הוצאה דכל האוכלין שיעורן בכגרוגרת.

והגר"ח שמו"לביץ זצ"ל תמה - דאף אם אין בו שיעור מלאכה, הא מ"מ אסור הוא מן התורה משום חצי שיעור, וכדפריך בשבת [ע"ד]. "וכי מותר לאפות פחות מכשיעור", ופירש"י שם דאסור מן התורה ככל חצי שיעור²³, וכ"כ בהגהות אשר"י [שבת פרק שמיני סי' א'] שכל שיעורי הוצאה נאמרו רק לענין חיוב חטאת, אבל איסור דאורייתא איכא אף בחצי שיעור, וכמבואר מדברי הגמ' הנ"ל. ואף אם נאמר שכשמקלף פחות מגרוגרת הוי שינוי כיון שאין זה שיעור חשוב, וכמ"ש רש"י בביצה [י"ג: ד"ה וכן לשבת] דהוי כלאחר יד, ואין בזה איסור תורה, מ"מ אסור עכ"פ מדרבנן.

וביאר בדבריו – דע"כ דסובר הירושלמי שבמלאכות שבת לא נאמר איסור חצי שיעור, ודלא כמ"ש הראשונים הנ"ל דחצי שיעור במלאכות שבת אסור כדין חצי שיעור בכל התורה, אלא דס"ל להירושלמי דלא הוי מלאכה בפחות מכשיעור, וגם אין בה איסור²⁴.

ובפני משה פירש דברי הירושלמי לענין מלאכת הוצאה, שאינו אלא בכגרוגרת. ולדרכו אפשר לפרש ג"כ כנ"ל, ולומר דס"ל להירושלמי דחצי שיעור אסור בכל מלאכות שבת מן התורה וכדברי רש"י בשבת הנ"ל, אולם בהוצאה סובר הירושלמי דכיון דמלאכה גרועה היא אין בה איסור חצי שיעור, שלא נתחדש לחייבו עליה משום מלאכה אלא באופן שעשה שיעור שלם²⁵, ודלא כהגהות אשר"י הנ"ל שנקט שיש איסור תורה בחצי שיעור אף במלאכת הוצאה.

אולם גוף פירושו של הפני משה דחוק, שבירושלמי לעיל מדובר רק על ענין קילוף ודישה, ולא הוזכר כלל ענין הוצאה, וקשה לפרש שמ"ש אח"כ לענין שבת קאי על הוצאה.

²² והעירוני - דלפי דבריו מיושב למה ת"ק דפליג על ר"א בהנוטל זיתים מן המעטן וס"ל דמחזיר את המותר חייב, דמודים כאן דאינו חייב, דהחילוק הוא כמו שנתבאר לעיל דת"ק פליג רק על קביעות של אכילת קבע או מעשה הקובע, אבל מעשה של גמ"מ לא פליגי כלל, ולפי דברי החזו"א יסוד דין אכילת קבע של מקלף הוא מחמת מעשה של גמ"מ של מקלף וכמשנ"ת.

²³ כן הוכיח במל"מ [הל' שבת פ"ח ה"א] מדברי רש"י שם, שחצי שיעור אסור מן התורה אף במלאכות שבת.

²⁴ עי' תוצאות חיים [סי' ח ס"ק א'] ואבן האזל [שבת פ"א ה"ג] שדנו בזה.

²⁵ כן צידד הגרי"א בשו"ת באר יצחק [או"ח סי' יד ענף א].

ענף ג'

כוסבר שבת שחלים וגרגיר.

שיטות התנאים בכוסבר שבת שחלים וגרגיר. שנינו במשנה דין 'כסבר' ואירי בירק שגם הזרע וגם הירק שבו נאכלים, אבל הזרע נאכל לעולם והירק רק חשיב אוכל אי מחשיבו, כן מתבאר מדברי הראשונים מפרשי המשנה – ולכן אי זרעה לזרע ולא לירק אז באמת הירק שבו פטור ורק אי זרעה לירק אז חייבת גם מצד הזרע וגם מצד הירק – ויש לדון בדין זרעה סתם – ויבואר לחלן.

עוד שנינו בשם ר' אלעזר בדין 'שבת' שמתעשרת 'זרע וירק וזירין' – ופירש רש"י [עבודה זרה ז':] "השבת – ירק של תבלין" – "מתעשר זרע וירק וזירין – בין שלקטו כשחזא ירק, בין שלקטו כשחזא זירין דולדיילש"א בלע"ז, ובין שחניחו עד שצמחו גרעיני זרעו בתוכו וחזקשו וחבטו, צריך לעשר את הזרע מדרבנן דאורחיה למיכליה זרע וירק וזירין חלכך כולחו חזו לחו גמר פירי" ואמרין שם בגמרא – דכל זה דווקא ב"דגנוניתא", ופירש רש"י – דדווקא חגדל בגינה ראוי לאכול זרע וירק וזירין ולכן מתעשרת לפי כולם, אבל חגדל בשדות אינו נאכל ירק אלא זרע כעין חרדל. אולם חכמים חולקים וסוברים שדווקא השחלים והגרגיר בלבד מתעשר זרע וירק – ופירש הרמב"ם בפירושו "ושני מינים אלו מתעשרין זרע וירק ואפילו זרען סתם ולא פירש שרצונו בחן לזרע, וחלכך כחכמים", עכ"פ מפורש בדבריו שיש כאן מחלוקת תנאים וכפשוטו חכמים חולקים על כל ת"ק ור"א.

שיטת הרמב"ם בביאור פלוגתתם דפליגי בזרעה סתם.

אולם עיין ברמב"ם [תרומות פרק ב' הלכה ה'] שפסק להלכה את כל הדינים של המשנה – "כסבר שזרעה לזרע ירק פטור מן התרומה ומן המעשרות, זרעה לירק מפריש תרומות ומעשרות מן הירקות ומן הזרע, וכן השבת שזרעה לזרע ירקה פטור, זרעה לירק מתעשרת זרע וירק, ואינה מתעשרת זרין, זרעה לזירין מפריש תרומה ומעשרות מן הזרע ומן הירק ומן הזירין, וכן השחלים והגרגיר שזרען לזרע מתעשרין זרע וירק, כיצד מתעשרין לזרע ולירק שאם לקט הירק לאוכלו מפריש תרומה ומעשרות ואח"כ יאכל, וכשייבש הזרע ויאסוף הזרע שלו מפריש מן הזרע", וכבר עמד בזה הרדב"ז [שם] "וקשה דמשמע דפליגי תנאי וכן כתב בפירוש המשנה 'והלכה כחכמים', הלכה מכלל דפליגי, והכא כתב כל הסברות".

ותירץ בזה – "וי"ל דפליגי בסתם כוסבר וסתם שבת אם זרען 'סתם' מתעשרין זרע וירק לדעת ת"ק ור' אליעזר, ואתו רבנן למימר אין מתעשר זרע וירק בשזרען סתם אלא שחליים וגרגיר והלכה כחכמים, ובהא קמיפלגי ת"ק סבר סתם זריעת כוסבר ושבת לירק ולפיכך מתעשר זרע וירק וחכמים אומרים סתם זריעת כוסבר ושבת לזרע אינו מתעשר ירק, חוץ משחליים וגרגיר דאפילו זרען לזרע מתעשרין זרע וירק, וכ"ש אם זרען סתם".

והסיק הרדב"ז – "ולפי זה מה שכתב רבינו 'זרעה לירק' וכו' דוקא שזרעה לירק, אבל 'סתם' אינו מתעשר אלא זרע לבד וכן השבת, ומ"ש ברישא כוסבר שזרעה לזרע ירקה פטור לאו דוקא אלא סתמה הוא לזרע, ולפיכך אינה מתעשרת ירק" ועיי"ש עוד מה שהביא בזה, וע"ע מה שהבאנו להלן מהמאירי בע"ז בדין סתם והכל הדינים.

דברי הר"ש והרא"ש בדין מתעשרת ירק וזרע.

עיין בעירובין [כ"ח] שהביאו בדין שחלים וגרגיר – זרען לירק מתעשרים 'ירק וזרע', זרען לזרע מתעשרין 'זרע וירק' – וכתבו בזה הר"ש והרא"ש – "ירק וזרע – פי' הירק עיקר ואפילו הזרע אזלינן בתר לקיטה כדין ירק, זרע וירק – הזרע עיקר ואפילו הירק אזלינן בתר השרשה א"נ לענין לעשר מן היפה".

בדין מחשבה לאשוויי אוכלא לענין להחיל איסור טבל – אי מהני למפרע ואי מהני בתלוש, ואי שייך פטור של 'שליש' שאז לא היה 'אוכל' ולא היה מחוייב.

יש לעיין – האם מהני מחשבה לאשוויי אוכלא לענין להחיל איסור טבל על תבואה – ועיין במקד"ד [תרומות סימן נ"ה ס"ק ד' ד"ה והנה זה] שהוכיח כן ממשנה זו בכוסבר שזרעה לזרע ירקה פטור, דלא חשיבא אוכלא, אבל אם זרעה לירק מתעשר נמי ירק.

ובמקד"ד [שם] דן האם מהני לאשוויי לאוכל למפרע או רק מכאן ולהבא, והוכיח דמהני לאשוויי לאוכל רק מכאן ולהבא – והמקור לזה, מהירושלמי שביעית [פ"ז ה"א] גבי סיאא ואזוב וקורנית דאם ליקטן לאכילה יש בהם קדושת שביעית, לעצים אין בהם קדושת שביעית, ואמרינן שם דאם חישב עליהן לאחר שנתלשו דלא מהני דא"א לחול קדושת שביעית בתלוש עיי"ש, אלמא דהמחשבה מהני רק מכאן ולהבא.

ועל פי זה יצא המקד"ד לדון האם מהני מחשבה בתלוש לאשוויי לטבל – שהרי אחרי שהוכחנו שהמחשבה לאשוויי אוכלא מהני רק מכאן ולהבא, א"כ באוכל ע"י הדחק כגון זרעוני גנה שאין נאכלין כיון דמסתמא פטורין מן המעשרות כי מחשב עליהן לאחר שנתלשו כגון שתרמן איך מתחייבין במעשרות כיון דבשעת גידולן היו בפטור ואיכא הבאת שליש בפטור.

ויסוד זה שכל אלו שבשעת גידולן היו במצב של פטור דאמרינן בהם דאיכא הבאת שליש בפטור ופטורים גם אי הוי פטור בזה שאינו 'אוכל', והביא עוד דוגמאות לזה דבסיכך ע"ג זרעים הגדלים בבית פטורין מן המעשר, ואם נטע בחורבה ואח"כ סיכך עליהם תלי בהבאת שליש, ואם היה בפטור פטור כדאמרינן בירושלמי להלן [פ"ה ה"ב], וכן בעציץ נקוב אם זרע ואח"כ נקבו תלוי בהבאת שליש כדאמרינן בירושלמי [שם], וא"כ ה"נ כיון דבשעת הבאת שליש לא היה אוכל והיה בפטור אי אפשר עוד להתחייב.

אולם שוב צידד המקד"ד שאפשר לומר דאף דבהבאת שליש לא היה אוכל ומחשבה מהני רק מכאן ולהבא, מ"מ לא מקרי הבאת שליש בפטור כיון דיכול אח"כ לחשוב עליהן, ודומה לזה מה דאמרינן בסוטה [מ"ג:] לענין ערלה דילדה שסיבכה בזקנה בטלה, ומ"מ אי סיבכה בזו שנטעה לסייג ולקורות לא בטלה משום דאי בעי מחשב עלה – והסיק "וצריך עיון בזה".

משנה ו

[ו] רשב"ג אומר תמרות של תלתן ושל חרדל ושל פול חלבן חייבות במעשר רבי אליעזר אומר חצוף מתעשר תמרות ואביונות וקפרס רבי עקיבא אומר אין מתעשר אלא אביונות מפני שחן פרי:

רע"ב משנה ו

חתמרות של תלתן – יש מפרשים לזלבי תלתן, כעין שיש לגפנים, וזן נאכלים. וי"מ כשמתחיל חגבעול לצמוח נראה במקום צמיחתו כמין גרגיר עב ונקרא תמרה כדאמרינן [סוכה לג א] גבי חדס נקטם ראשו ועלתה בו תמרה. ובתלתן וחרדל ופול חלבן חשובין אוכל: חצוף – בלע"ז קאפרי: תמרות – לזלבין שבזו, ויש מפרשים חפרח: אביונות – הוא עיקר חפרי, וקפריסין הוא שומר חפרי: ר"ע זכו' – וחלכה כרבי עקיבא:

ציונים והערות משנה ו

ב' דרכים בביאור המחלוקת במשנה.

ר"א דאיירי בצלף ורשב"ג²⁶ דאיירי בתמרות של תלתן וכן ר"א במשנה הקודמת דאיירי בשבת, כולוהו אמרו דבר אחד – והיינו שכל מה שראוי לאכילה חשיב פרי – ולא צריכים לחשוב עליהם במפורש, ור"ע קאי בצלף וכן חכמים במשנה דלעיל בשבת – והם חולקים, וסוברים דכל כה"ג צריכים לחשוב במפורש עליהם.

²⁶ יש ב' גירסאות, או ר"ג או רשב"ג.

ונמצא דר"ע חולק גם על רשב"ג, והרי קיי"ל כר"ע, וממילא יתחדש דליתא לדין זה של רשב"ג בתמרות של תלתן, כיון דהלכה כר"ע, וכמבואר בברכות [ל"ו], אולם יש מקום לפרש דר"ע לא קאי כלל על הדין של רשב"ג, ואז הדין של רשב"ג הוא להלכה – והראב"ד הביא בזה ב' דרכים והקשה שהרמב"ם סותר משנתו בזה – וכדלהלן:

סתירת הרמב"ם במחלוקות של התנאים במשנה.

דהנה, לכאורה מצאנו סתירה ברמב"ם בדין תלתן – יעויין בהלכותיו [תרומות פרק ב'] – [הלכה ד'] – "תמרות של תלתן ושל חרדל ושל פול הלבן ושל צלף והקפריסין של צלף פטורים מפני שאינן פרי, בד"א בשזרען לזרע אבל זרען לירק הרי אלו חייבים, וכן האביונות של צלף חייבים מפני שהן פרי", [הלכה ח'] "התלתן אף על פי שאינו אוכל אדם כשיקשו הואיל ורוב האדם אוכלין אותו בתחלתן הרי הן חייבין בתרומה ומעשר".

ותמה הראב"ד [הלכה ח'] שסותר משנתו – "אמר אברהם – הרי הוא סותר דבריו ממה שאמר למעלה בתמרות של תלתן – דומה למעלה שר' עקיבא חולק על ר"ג, וכאן הוא פוסק כר"ג לומר שלא חלק ר"ע על ר"א בצלף – עיין במשנה" – והיינו שהפסקים הללו של הרמב"ם תלויים בזה האם ר"ע חולק על רשב"ג או לא.

בדברי הכס"מ בישוב שיטת הרמב"ם.

ועיין בכס"מ על הרמב"ם [הלכה ד'] שהביא את המשנה כאן וכתב "והלכה כר"ע לגבי ר"א כמו שאמרו בר"פ כיצד מברכין [ל"ו] ובירושלמי – מה פליגי בשזרעו לזרע, אבל זרעו לירק אף רבנן מודו, ומפרש רבינו שזה הירושלמי קאי גם לדרשב"ג לומר דרבנן פליגי עליה כשזרעו לזרע ופסק כרבנן" – "והראב"ד לקמן בפרק זה מפרש – דר"ע חולק על רשב"ג והלכה כר"ע, ודבר תימה הוא בעיני דפשוטא דמילתא דר"ע לא קאי אלא לרבי אליעזר".

ובישוב הסתירה ברמב"ם עיין בכסף משנה להלן [הלכה ח'] – "התלתן – אף על פי שאינו אוכל אדם וכו'. כן יש ללמוד מהמשנה שכתבתי לעיל בפרק זה – ר"ג אומר תמרות של תלתן חייב במעשר, וע"כ לא פליגי עליה אלא ב'תמרות' אבל ב'תלתן' לכ"ע חייבין" ומסיק הכס"מ – "ואני אומר שאין כאן סתירה, דהכא מיירי לענין חיוב תלתן במעשר אף על פי דכשיקשה לא יהיה אוכל אדם, ולעיל מיירי לענין התמרות שלו אם הם חשובים להתחייב במעשר, ומה ענין זה לזה".

סיכום הדינים בחרדל ושבת מדברי המאירי [עבודה זרה ז':].

לסיכום הדינים של 'חרדל ושבת' – עיין במאירי [עבודה זרה ז':], וז"ל:

א [חרדל שזרעו לזרע ולא לאכילה הואיל ואין זרעו ראוי לאכילה בעין פטור מן התרומה ומן המעשרות בין שנאסף זרעו בין שאכלו בירק שאינו בר אכילה כל כך ואם זרעו על דעת שיאכלנו בירק מתעשר בין בירק בין בזרע ר"ל בין שלקטו כשהוא ירק בין שהמתין ואספו בזרע שכל שדעתו לאכלו בירק כל שכן שדעתו לאכלו בזרע זרעו סתם מתעשר זרע ולא ירק שאין דרך אכילתו על הרוב בירק אבל דרך אכילתו לרוב בני אדם בזרע בכתישה ועשיית כותח".

ב [השבת והוא זרע שמתבלין בו את התבשיל הנקרא בלשון לע"ז אניא"ש אם זרעו לזרע מתעשר זרע וירק ולא זירין שהזרע מ"מ מאכל גמור הוא וכן הדין אם זרעו סתם זרעו לירק מתעשר זרע וירק ולא זירין זרעה לזירין מפרש תרומה ומעשרות מן הזרע ומן הירק ומן הזירין וזירין הוא כשעלה בקנה שיצא מתורת ירק ולא בא לכלל זרע וגדולי המחברים פ"ו בו גבעולין שבראשי קצת הצמחים שבהם נעשה הזרע ונראין לעין בשבת כעין שקדים ארכים ואין בזה הפרש בין של גנה לשל שדה ואין לך דבר שאם זרעו סתם יהא מתעשר זרע וירק אלא שחלים וגרגיר בלבד כמו שיתבאר במקומו ויש חולקין לומר בחרדל שאפילו זרעו על דעת ירק בטלה דעתו ואין מתעשר ירק ועיקר הדברים כמו שכתבנו".

מסכתא מעשרות פרק ה

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ענף א'** בעיקר טעמא דאיסור זריעת טבל, ובדין זריעה לפני גמר מלאכה. // בדברי הירושלמי כאן. // בדברי האחרונים דאסור לזרוע מטעמא דהנאה של כילוי. // הערת המקד"ד ממשנה כאן, ודן דמטעמא דהפקעה ממעשרות. // נפ"מ בין הטעמים. // במה שיש לדון מהמבואר במנחות [ע'] דנסתפקו אם טבל שזרעו פקע ממנו שם טבל. // במה שיש להעיר במשנה כאן מטעמא דהנאה של כילוי. //

ענף ב' הערות במשנה. // בדין לקח במחומר לקרקע פטור // פלוגתא הראשונים בלקט לשלוח לחבירו. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב'.** //

ענף א' בדין עוקר על מנת ליטע ולזרע ולהפקיר. // בשו"ט בירושלמי בעוקר על מנת ליטע ולזרע ולהפקיר. // חילוק בין פטור הפקר מן המעשר למה שהנוטע לזרע אינו חייב במעשר. // בגדר הדין הפקר רק לגידולין, בלי להפקיר את כל החפץ. // בדין הפקעת תרומה ע"י ביטול ברוב היכא דחל הביטול רק מדרבנן. // עוד בהנ"ל. //

ענף ב' מדברי הגר"ח שמואלביץ זצ"ל בענין זרעים טמאים שזרעו בקרקע // בטעמא דאוכל שקיבל טומאה ואח"כ זרעו בקרקע נטהר מטומאתו. // בדמיון בין זרעים טמאים נטהרים ע"י זריעה לזרעים טהורים אינם מקבלים טומאה. // בדין מחשבת חיבור לא שמה מחשבה. // דברי האור שמח בדין מחשבת חיבור לגבי מעשרות. //

ענף ג' בדין ערימה של בצלים שהשרישה אי חשיב מחומר באינו רוצה בהשרשתו. // בדין בצלים שהשרישו לגבי תולש בשבת ולענין מעשרות ושביעית וכלאים. // בדין 'סיהא והאזוב והקורנית' שדרכן לצמוח מאליהן. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** // בחידוש התורה זרעים דלפני זמן האיסור דליכא לפני עור. // ביאור היתירא דתלייה בהיתר באיסור לפני עור. // היתירא דתלייה מדין ספק לפני עור. // ביאור הסברא בזה שלא חל תורת מכשול כל עוד שיש בזה תלייה וה"ה דלפני הזמן ליכא תורת מכשול. // מקורות שכל זה הוא רק בלפני עור דרבנן. // דברי הקה"י דגם בדאורייתא יש לומר כן. // יתכן שיש ב' דינים שונים, א' מה דאין דין לפני עור לפני זמן האיסור ב' מה שאין דין מסייע אלא בשעת העבירה ממש. // בדין מכירת פירות שבאו לעונת המעשרות. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ד** // באיסור לפני עור במוכר "תבנו וגפתו וזגיו". // בדין "התורם בלבו על הקטועים". // בקושי האור שמח - דאיך תורם על המקוטעין - הא אין תורמין על דבר שלא נגמרה מלאכתו. // במה שדנו בירושלמי אי תרם הלוקח תרומתו תרומה או לא, ובשיעור א' משישים בתקנת תרומה במקוטעין. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ציונים והערות משנה ה** //

ענף א ביאור בג' הפלוגות במשנה. // פלוגתא הת"ק ור"י בגזירה של פועלים, ופלוגתא רבי והת"ק בדין לפי חשבון. // פלוגתא רשב"ג ות"ק בקונה פירות בלי קרקע ופלוגתא ר"א ור"ג בזה. // סיכום ג' מחלוקות במשנה. //

ענף ב' דרכו של הר"ש סיריליא שכל ג' המחלוקות תלויות זב"ז. // ג' תמיהות במשנה וברמב"ם. // תוספת דברים בפלוגתא ת"ק ורשב"ג בר"ש סיריליא, דפליגי בכיבוש יחיד שמייה כיבוש. // חידוש מהר"ש סיריליא שכל הג' מחלוקות במשנה תלויות זב"ז. // סיכום הג' שיטות במשנה בגדר הדין פטור פירות עכו"ם בסור'ל. //

ענף ג' מבאר דפלוגתא זו, לא שייכא לסוגי' בסוף השולח. // מתמה טובא שסוגי' סוף השולח לא הביא משנה מפורשת בדין יש קנין בסור'ל. // לפי דרכו של הר"ש סיריליא הכל מיושב. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משנה ו** // בדברי הרמב"ם בפירושו למשנה. // בעיקר הך שיעור - שבזה יש לו דין יין לכל דיני התורה. // כמה דרכים בראשונים בהא דליכא דין טעם כעיקר במצא כדי מידתו. // בשיטת ר"י דחייב במיניה וביה. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** // במה שיש להעיר דלמה תלינן דווקא בערימה זו. // בדברי הירושלמי בממרח כריו של חבירו שלא מדעתו. // בדברי הגר"ח שמואלביץ זצ"ל בדין ממרח כריו של חבירו שלא מדעתו. // במה שיש לתמוה גזל סאה של חטין טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה. // ברכה בהפרשה שלא מחוייבים בה. // בגדר הדין בעלים במירוח - ולמה לא מהני גזבר אי לא הוי כבעלים. // בדין מירוח הפקר. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** //

משנה א

[א] **העוקר שתלים מתוך שלזו זנטע לתוך שלזו פטור לקח במחומר לקרקע פטור לקט לשלוח לחברו פטור ר' אלעזר בן עזריח אומר אם יש כיוצא בהם נמכרים בשוק חרי אלו חייבין:**

רע"ב משנה א

העוקר שתלים - נטיעות אחר שצמחו וגדלו קצת עוקרין אותן ושותלן אותם במקום אחר וזה מתעבים ומתרחבים ומתגדלן שם: פטור - אפילו ראו פני חבית, מפני שעדיין לא נגמרה מלאכתן: לקח במחומר לקרקע - חקונה פירות כשחן מחוברין פטור שאין חמקח קובע למעשר אלא בקונה בתלוש, לא במחומר:

לקט – שתילין לשלוח לחברו פטור: אם יש כיוצא בהם נמכרים בשוק – חשיבי כאילו נגמרה מלאכתן. ואין חלכה כראב"ע:

ציונים והערות משנה א'

ענף א'

בעיקר טעמא דאיסור זריעת טבל, ובדין זריעה לפני גמר מלאכה.

בדברי הירושלמי כאן.

מבואר במשנה שהעוקר שתלים מתוך שלו ונטע לתוך שלו פטור – והיינו שכאן יש פטור בחיוב מעשרות אף דתמיד זורע חייב לעשר – והנה הר"ש והרמב"ם הביאו את דברי הירושלמי [כאן] שמבואר שהטעם שאינו חייב לעשר לפני הנטיעה הוא משום שעדיין לא נגמרה מלאכתן, וכתב הר"ש שמשו"ה פטור ממעשרות אף אם הביאם דרך ביתו וראו פני הבית. ובירושלמי מייתי מתני' דפאה [פ"א מ"ו] שלדעת ר' עקיבא מותר ליטול חיטים מהגורן לפני מירוח ולזורעם אע"פ שלא הפרישו מהם תרו"מ, וקאמר דרבנן פליגי על ר"ע וסוברים שאסור לזורע מן הגורן בלא מעשר אע"פ שעדיין לא היה מירוח בכרי, ורק הכא במשנה לגבי שתלים מודים חכמים לר"ע דשרי משום שעדיין לא נגמרה מלאכתם – ובטעמא דמילתא עיין בהמשך. עוד מבואר שם, שבלפת וצנונות אף ר"ע מודה שאסור לזורע בלי לעשר, וטעם הדבר מסיק בירושלמי שם, משום שאין להם גורן אחרת, ולא דמי לחיטין שיש להם גורן אחרת דהיינו מירוח – ועיין להלן.

בדברי האחרונים דאסור לזורע מטעמא דהנאה של כילוי.

עכ"פ מבואר במשנה שהעוקר שתלים מתוך שלו ונטע לתוך שלו פטור – והבאנו מהירושלמי שטעם הפטור לעשר לפני הנטיעה הוא משום שעדיין לא נגמרה מלאכתן. וכפשוטו עיקר האיסור זריעה היינו ככל הנאה של כילוי שאסורה – אולם באמת זריעה אינה דומה ממש לשאר הנאה של כילוי, דהרי שאר הנאות של כילוי מותרות קודם מירוח, אבל זריעה אסור לדעת חכמים דר"ע קודם מירוח, וכמבואר בפאה [פ"א מ"ו]. ועיין בתורת הארץ [פ"ב ס"ק י"ז] שכ' שאין זריעה אסורה מדין הנאה של כילוי כיון שממנו יצא אחר במקומו, והנאה של כילוי היא רק אסורה דומיא דאכילה, וע"ש מש"כ בזה, ומסיק שיתכן שאיסור הנאה של כילוי הוא דווקא היכא שהנאתו וכילוי של התרומה באין כאחת, משא"כ זריעה שההנאה באה רק אחר זמן, ועיין בדרך אמונה [פ"ב מהל' תרומות הי"ד בביאור ההלכה ד"ה והטמאה] בסברא זו.

וגם ברש"ש מבואר חידוש זה דיעויין בע"ז [מ"ט]. שאם נטע אגוז של ערלה, הגידולין אסורים אא"כ יש להתירם מדין נגרם, וכ' בתוס' [שם בד"ה שאם נטע] וז"ל וא"ת מ"ש גידולי אגוז של ערלה מגידולי טבל ומעשר שני שהן חולין ואפי' גידולי תרומה אלא שגזרו עליהן ב"ח דבר, וי"ל דערלה שאסור בהנאה יש לאסור הגידולין שגם זה הנאה היא אבל באיסור אכילה אין לאסור הגידולין שאינו אוכל האיסור עצמו עכ"ל.

ודברי תוס' צ"ע דתינה דאיסורי אכילה ליכא איסור על דבר הנגרם מהן, מ"מ טבל ותרומה אסורין אף בהנאה כמבואר בתוס' בכמה דוכתי שיש איסור הנאה של כילוי בטבל ותרומה, ואמאי ליכא בהו איסור על הנגרם מהן, וע' ברש"ש שהק' כן וז"ל, "וי"ל דאינו אסור אלא אם מכלה עתה בהנאתו ובזרען כבר כלה האיסור", עכ"ל, והיינו כסברא הנ"ל.

הערת המקד"ד ממשנה כאן, ודן דמטעמא דהפקעה ממעשרות.

וע"ע במקד"ד [סימן נ"ה ס"ק י' ד"ה והנה] במה שיצא לדון בזורע טבל אי באמת אסור משום דהוי כשאר הנאה של כלוי דאסור בטבל, והעיר דלרבנן דס"ל דאף קודם גמר מלאכה אסור לזורע קודם שיעשר י"ל משום דאף קודם גמר מלאכה אסור באכילת קבע, וגם בהנאה של כלוי שייך קבע שהרי אמרו דאכילת בהמה חשיב לעולם עראי, ואף דאכילת בהמה הוי רק הנאה של כלוי,

והרמב"ם [פ"ג ממעשר ה"כ] ס"ל דאף באכילת בהמה שייך קבע עיי"ש, אלמא דאף בהנאה של כלוי מחלקינן בין קבע לעראי וזריעה חשיב קבע ומשום הכי אסרי רבנן אף קודם גמר מלאכה. אולם מאידך הביא את המשנה כאן בדין עוקר לפת וצנונות מתוך שלו ונוטע בתוך שלו, לזרע חייב לעשר מפני שהוא גרנן עיי"ש, והביא מהר"ש דהיינו שאין לו גורן אחר להתחייב במעשרות דזרען פטור ממעשר, והביא שם מהירושלמי דדווקא בזרען לזרע אבל לאכול א"צ לעשר בשעת זריעתן מפני שעתיד לעשרן כשיבוא לאכול ע"ש, ורצה ללמוד מזה דמשמע קצת דהאיסור לזרוע הוא משום דמפקיע להו ממעשרות, וכל שאינו מפקיע ממעשרות שמוסיפין רק בגופן ועתיד לעשרן כשיבוא לאכול שרי.

נפ"מ בין הטעמים.

והוסיף שם שיש חילוק בזה לדינא בין הטעם משום הנאה של כלוי ובין הטעם דמפקיע מתרומות ומעשרות אי מותר לזרוע טבל דבר שאין זרעו כלה כגון הלוח והשומים והבצלים דהנאה של כלוי ליכא דאין זרען כלה, אבל לטעם דמפקיע מן המעשרות י"ל דשייך נמי כאן, ואף דלאח"כ כשיבוא לאכול יפריש מ"מ כיון דאף בזרוע מעושר ג"כ צריך לעשר אח"כ על הכל, כדאמרין ס"פ הנודר מן הירק [נ"ט:]: בליטרא בצלים שתיקנה וזרעה דמתעשרת לפי כולה ע"ש, א"כ בזרוע טבל מפקיע מן המעשרות שאם היה זרוע מעושר היה צריך לעשר ב' פעמים.

במה שיש לדון מהמבואר במנחות [ע']. דנסתפקו אם טבל שזרעו פקע ממנו שם טבל.

בעיקר הדברים העיר הגר"ח שמולביץ זצ"ל שיש להקשות מהגמ' במנחות [ע']. דנסתפקו אם טבל שזרעו פקע ממנו שם טבל או לא, ובפשטות משמע שלצד זה דפקע טיבלא בטל מן הפירות שם טבל לגמרי, וכן מפורש בר"ש בתרומות [פ"ט מ"ז] דמדאורייתא מותרת באכילה ע"י זריעה. וא"כ לכאורה איסור זה לזרוע טבל תלוי בספק הגמ' שם, דאם נאמר שלא פקע איסור טבל מהפירות ע"י זריעה, שפיר יש לאסור הזריעה משום הנאת כלוי, אבל אם נאמר שע"י זריעתם פקע מהם איסור טבל, קשה אמאי אסור לזרוע, ואין שייך לאסור מטעם הנאת כלוי, שהנאה זו אסורה רק בטבל, אבל כשעושה מעשה בפירות טבל וע"י מעשיו פוקע מהם שם טבל, מה"ת יהא אסור.²⁷

במה שיש להעיר במשנה כאן מטעמא דהנאה של כלוי.

הבאנו לעיל בטעמא דאיסור לזרוע טבל – דכפשוטו הוא משום דטבל אסור בהנאה של כלוי, וזריעה חשיבא הנאה של כלוי, אלא דצ"ע לפי"ז מהא דתנן בפאה שם שמותר להאכיל לבהמה חיה ועוף לפני מירוח אע"פ שלא עישר, ולא פליגי רבנן לאסור - כמבואר ברמב"ם [מעשר פ"ג ה"כ] שכתב שמותר להאכיל לבהמה לפני מירוח, ואע"פ שפסק [שם פ"ו ה"ג] כרבנן שאסור לזרוע חטים לפני מירוח - וכן אכילת עראי דאדם שריא לפני מירוח, ומבואר דהנאה של כלוי לא נאסרה לפני מירוח, ומאי שנא זריעה דאסורה.

עוד צ"ב מה החילוק בין חטים לשתלים לדעת רבנן, דהא אף חטים מחוסרים גמר מלאכה דהיינו מירוח, ואפ"ה אסור לזרועם, וא"כ אמאי מודים חכמים לר"ע בשתלים שפטור מלעשר משום שלא נגמרה מלאכתם, הא גם חטים לפני מירוח לא נגמרה מלאכתם ואפ"ה אסור לזרוע מהם בלא מעשר.

וביאר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דצריך לומר דבאמת לפני מירוח אין איסור תורה בהנאה של כלוי, שהרי עדיין לא נקבע שם טבל על הפירות, ורק מדרבנן אסורה הנאת כלוי ע"י זריעה.²⁸

²⁷ ועיין בספר מים חיים להגר"ח שמולביץ זצ"ל [ערלה פרק שלישי סקנ"ט] שהביא את מ"ש הדבר אברהם בדעת השטמ"ק במנחות דלא פקע עיקר איסור טבל מהפירות, ודקדק כדבריו מלשון הרמב"ם דהוה כפירות שלא נגמרו, ולפי"ז יש ליישב קושיא זו, דאין הזריעה מפקיעה פירות אלו מחיוב תרו"מ לגמרי, ומשו"ה אסורה משום הנאת כלוי.

²⁸ והעיר בזה ידידי הגאון ר' ישראל טופיק שליט"א מדברי הקרית ספר [פ"ו מהל' מעשר] שנקט שאף איסור זריעת טבל אחר מירוח הוא מדרבנן, ומאידך, בספרי דבי רב [ראה פיסקא קג] כתב שלדעת רבנן אף לפני מירוח אסור לזרוע מן התורה, וילפינן ליה מקרא דהיוצא השדה, ובפירוש הר"ש סיריליאן [פאה פ"א מ"ו] ביאר החילוק בין זריעה להפקר, דבזריעה פליגי רבנן על ר"ע ואסרו לזרוע משום דשכיח טפי, והפקר דלא שכיח לא גזרו בו רבנן.

ואף חכמים לא אסרו זריעה לפני מירוח אלא בחיטים וכיוצא בהם שמצד החפצא ראויים פירות אלו להתחייב במעשרות, אלא שעדיין לא נגמרה מלאכתם ולא חל עליהם חיוב, ובכה"ג מדרבנן אסור לזרוע, אבל בשתלים שעיקר מלאכת גידול הפירות לא נגמרה, לא אסרו חכמים לזרוע הפירות.

ומ"מ יל"ע למה הוצרכו בירושלמי לטעם זה, והרי בפשוטו יש לפרש הטעם שמותר לזרוע שתלים, שאינו דומה כלל להנאת כילוי, שהרי נוטל נטיעה זו וחוזר ושותלה בקרקע, ואח"כ בגמר צמיחת הפירות יפריש מהם תרו"מ, שהרי אינם כלים, ואין לאסור משום הנאה של כילוי, וצ"ע

29

ועיין בחזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק כ"ה] מה שביאר דשתלים ששותלן כדי שיתעבו מודים חכמים לר"ע שמותר שזהו דרך גדילתן, אבל חיטים נפסדות ועושים גידולין, ולכן הוי כשימוש של ארעי, אבל לחכמים הוי כשימוש של קבע, אבל בשתלן דהוי כדרך גדילתן לא חשיב כשימוש של קבע הלכך מותרים.

ענף ב'

הערות במשנה.

בדין לקח במחובר לקרקע פטור

בדין לקח במחובר לקרקע פטור, עיין בר"ש שהביא את דברי הירושלמי כאן, שדין זה נשנה לדעת ר"מ דס"ל דמקח קובע אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו, ואליביה אצטריך לאשמועין דמ"מ אין מקח קובע במחובר.

אולם הרמב"ם הביא דין זה להלכה [מעשר פ"ה ה"ב], אע"פ שפסק כרבנן שאין המקח קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו, וקשה אמאי אצטריך לאשמועין דין זה, ועיין לעיל ציונים והערות [פרק ב' משנה ה' ענף ג'] מה שנתבאר בזה מהאור שמח.

ובעיקר טעמא למה אינו קובע, עיין בר"ש וברמב"ם בפירושו [פ"ב משנה ו'] דאז הוי ליה כבעל הגינה, עיי"ש, ועיין עוד במשנה ראשונה טעמא אחרינא דלא קבע במחובר כיון שא"א להפריש תרומה במחובר הלכך לא נקבע קביעות של מעשרות במחובר, ועיין חזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק י"ח ולהלן שם ס"ק כ"ו] לגבי קביעות לפני גמר מלאכה ושוב נגמר מלאכה דמתחייב, ובזה חלוק קודם גמר מלאכה ממחובר דלא מהני קביעות במחובר גם אי תלשן גמר מלאכה אח"כ – וע"ע במהר"י קורקוס [פ"ה ה"ב] בזה.

פלוגתת הראשונים בלקט לשלוח לחבירו.

לקט לשלוח לחבירו פטור, ולא ברור באיזה אופן איירי, והרמב"ם בפירוש המשנה כתב שבאו להעמיד כללים במקח קובע למעשרות, וז"ל: "כבר ביארנו בפרק שלפני זה שהמקח קובע למעשרות, וכאן באר שאין כל מקח קובע למעשרות – אלא מי שלוקח תלוש מן הקרקע לאכילה בלבד, אבל מי שלקח במחובר או מי שלקח תלוש לשלוח לחברו לא נקבע למעשרות, ומותר לאכול עראי קודם שיעשר", והיינו ב' תנאים במקח, והוסיף "ור' אלעזר בן עזריה אומר שאם היה דרך למכור כיוצא באותו דבר שקנה לשלוח לחבירו הרי זה נקבע למעשר".

עכ"פ מבואר ברמב"ם דאיירי באופן 'שקנה פירות מאחרים' כדי לשלוח לחבירו, ואפ"ה פטור מלעשר משום שמקח אינו קובע אלא כשלוקח לצורך עצמו – וכ"כ בהלכותיו, ובטעמו של הרמב"ם עיין בחזו"א [סימן ו' ס"ק י"ב] דטעמא דמילתא דכיון דגומר ע"מ למכור פטור מה"ת, לא גזרו כה"ג בקביעות מקח ע"מ למכור או לתת לחבירו.

אולם עיין במלאכת שלמה ותוס' יו"ט שכתבו שכנראה שהרמב"ם גרס 'לקח' לשלוח לחבירו, ולא 'לקט' לשלוח, והביאו שיש בזה ב' גירסאות – ונראה מהר"ש והרא"ש דגרסו ליקט.

והעיר התוספות יום טוב דלפי גירסת הרע"ב והר"ש מתבאר שהמשנה אתי' כר"י לעיל [פרק ד' משנה ב'] דמחייב בלוקט כלכלה לשלוח לחבירו, שהרי לרבנן שם אפי' כלכלה פטור, ולפי

²⁹ והעיר בזה ידידי הגאון ר' ישראל טופיק שליט"א דלפי"ד הספרי דבי רב הנ"ל שהוא איסור מיוחד לזרוע טבל – מיושבת קושית הגר"ח שמולביץ זצ"ל

דבריהם מתבאר שיש כאן מחלוקת ואח"כ סתם - והלכה כסתם, והקשה על הרע"ב דלעיל פסק שאין הלכה כר"י וצ"ע, אולם העיר דלפי הרמב"ם שאינו ענין להתם - ובעיקר דין זה במשנה עיין בחזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק כ"ה].

ויש לעיין לדרכו של הרמב"ם דבמה פליג ראב"ע - דשיטתו בזה ש"אם יש כיוצא בהם נמכרים בשוק הרי אלו חייבים", ובשלמא אם נפרש דקאי על הלוקח נטיעות משלו לשלוח לחבירו - וכשאר הראשונים, א"כ א"ש דקאמר ראב"ע דבאופן שגדלו בשיעור שראויות להמכר, חייבות במעשר, אבל לפירוש הרמב"ם דמיירי בלוקח, צ"ל דהא דפליג ראב"ע היינו דס"ל דמקח קובע אף בכה"ג, והעירוני דזה צ"ב - דמאי קאמר אם יש כיוצא בהם נמכרים, הא בלוקח עסקינן.

משנה ב

[ב] העוקר לפת וצנונות מתוך שלו ונוטע לתוך שלו לזרע חייב מפני שחזא גרנן בצלים משהשרישו בעליה טהרו מלטמא נפלה עליהם מפולת וחס מגולים חרי אלו כנטועים בשדה:

רע"ב משנה ב

ונוטע בתוך שלו לזרע - [שיתבשל] בחם חזרע במקום נטיעתו: מפני שחזא גרנן - עקירתו הוא גרנן, שאין לחם גורן אחר לחתחייב במעשר, דזרען פטור מן המעשר דכתיב [ויקרא כו] מזרע הארץ, ולא כל זרע, פרט לזרעוני גינה שאינן נאכלין, ונמצא שנגמרה מלאכתו ואסור לנטוע עד שיעשר: טהרו מלטמא - דכזרועין דמו, והתורה רבתה בטחירת זרעים דכתיב [שם יא] על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא. אבל לכל שאר מילי כתלושין דמו, ובחזקתן חן למעשר ולשביעית, ואפילו לטחירת טומאה, דוקא חשרישו בעליה שיש תחיתן עפר המעזיבה, אבל חשרישו בקופה כתלושים דמי אף לענין טומאה: וחס מגולין - העלין שלחן, כדרך גדילתו. כנטועים בשדה דמו, והתולש מהן בשבת חייב, וחייבין בשביעית ובמעשרות:

ציונים והערות משנה ב'.

ענף א'

בדין עוקר על מנת ליטע לזרע ולהפקיר.

בשו"ט בירושלמי בעוקר על מנת ליטע לזרע ולהפקיר.

בירושלמי כאן מייתי הא דתניא בתוספתא [מעשרות פ"ג ה"ט] שהעוקר שתלים מתוך שלו ליטען בחוצה לארץ ולזרע ולהפקיר ולמוכרן לגוי הרי זה חייב, מפני שמוציאן מידי מעשרות - ולמדנו מהכא שאסור לו להפקיע הפירות מחיוב מעשרות, ואם עשה כן חייב לעשר.

ופריך הירושלמי על הא דאם עקר כדי ליטע על מנת להפקיר חייב לעשר, מהא דתנן בפאה [פ"א מ"ו] שלעולם הוא נותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח, ומבואר שבמקום שמפקיר את הפירות אינו חייב לעשר, וא"כ אמאי הכא כשעוקר ליטע ע"מ להפקיר חייב לעשר, הרי במצב זה אינו חייב לעשר, ואין זה נחשב שמפקיע הפירות ממעשר, ומשני דהתם הוא מפקיר הכל, וכאן מיירי באופן שמפקיר רק את מה שיגדל, ובכה"ג העיקר שלא הופקר עדיין חייב במעשרות, אלא דאח"כ נפטר מחיוב תרו"מ משום ביטול ברוב, שהגידולים מעלין את העיקר, וזה נחשב שמפקיע הפירות מחיובם, ולכן כשדעתו לעשות כן חייב לעשר לפני שנוטע.

והעיר כאן הגר"ח שמולביץ זצ"ל דמבואר מדברי הירושלמי, שאם דעתו לזרוע באופן שכל הפירות נפטרים ממעשר משום הפקר, לא היה ראוי לחייבו במעשר לפני הנטיעה, דאין זה נחשב הפקעה ממעשר, אלא שגורם שיהיו הפירות פטורים, וכיון שמן הדין הם פטורים אין לחייבו מה"ט לעשר לפני נטיעה זו, ורק כשדעתו ליטע באופן שמפקיר רק את מה שיגדל, ונמצא שחלק מהפירות חייב במעשר אלא דנפטר אח"כ משום ביטול ברוב, בכה"ג חשיב שמפקיע את הפירות

ממעשר וחייב להפריש לפני הנטיעה, ואע"פ שהם לפני גמר מלאכה ואינם חייבים במעשרות עתה, מ"מ כיון שראויים להתחייב במעשרות, אינו רשאי לגרום שיתבטלו ברוב ויפטרו מן המעשר, דאין מבטלין איסור לכתחילה, ואם עושה כן חייב לעשר לפני הנטיעה.

וכן באופן שדעתו ליטע אותם אח"כ בחו"ל, שגם בכה"ג לא פקע איסור טבל מן העיקר, אלא שאח"כ כשיגדל בחו"ל יפטר מחובת הפרשה אף על מה שגדל בא"י, משום דגידולי היתר מבטלין את העיקר³⁰, בכה"ג חשיב שמפקיע הפירות מידי מעשרות ע"י דין ביטול ברוב, ואין מבטלין איסור לכתחילה, ולכן חייב להפריש מהם לפני הנטיעה.

חילוק בין פטור הפקר מן המעשר למה שהנוטע לזרע אינו חייב במעשר.

ולפי"ז קשה על הא דמבואר בתוספתא שאם עקר שתלים ע"מ ליטען לזרע ג"כ חייב במעשרות, מפני שמוציאן מידי מעשרות, והיינו משום שאח"כ כיון שנוטען לזרע אינו חייב במעשרות, וקשה אמאי חשיב שמפקיע אותם מן המעשרות, הרי עתה לא נגמרה מלאכתן, ואח"כ כיון שנגמרו לזרע דינא הוא דכל הפירות פטורים מן המעשרות, וא"כ אמאי חשיב שמפקיע אותם מן המעשר, ומאי שנא מהפקר דמבואר בירושלמי שאם היה עוקר כדי ליטע ע"מ להפקיר הכל לא היה מתחייב לעשר לפני הנטיעה.

וביאר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דנראה דחלוק גדר הפקר דפטור מן המעשר, ממה דהנוטע לזרע אינו חייב במעשר, דהא דהפקר פטור מן המעשר אינו בגדר פטור גרידא, אלא הוא תנאי בעיקר החיוב, שלא חייבה התורה להפריש מעשר מן הטבל, אלא באופן שיש לו בעלים, ואם הופקר לפני שנתחייב במעשרות, אין כאן עיקר המחייב במעשר, ולכן אם דעתו להפקיר הכל אין זה נחשב שעומד להפקיע הפירות מן המעשר, אלא שמעיקרא לא נראו למעשר, משא"כ הא דפטור אם נגמרו לזרע אינו תנאי בעיקר המחייב, אלא הוא פטור צדדי שאם נגמרו באופן זה חל עליהם פטור, ולכן אם עוקר כדי ליטע באופן זה חייב לעשר, כיון שמפקיעם מידי מעשרות.

ודוגמא לכך, ממה שהקשה הבית מאיר [אה"ע סי' צ"ג סעיף כ"א] בהא דאמרין [ב"ק י"ג:] דנגח ואח"כ הפקיר פטור, וקשה דנהי דפטור מלשלם בתורת מזיק, מ"מ יתחייב על מה שהפקירו וגרם לניזק שלא יכול לגבות, והוי כמזיק שעבודו של חברו, והאבני מילואים [שם ס"ק כ"ג] הביא קושיא זו.

ויש ליישב הקושיא כנ"ל, שבנגח ואח"כ הפקיר הא דפטור היינו משום דבעינן נגיחה והעמדה בדין כאחד, ובאופן שהפקירו וליכא העמדה בדין בבעלים אחד, נמצא שלא נתקיימו תנאי החיוב, ולא חל עליו שעבוד לניזק כלל, ואין לחייבו משום שמפקיע שעבודו של חברו, משא"כ במקום שחל השעבוד וגרם מחמת סיבה צדדית שלא יוכל הבע"ח לגבות את חובו, חייב משום מזיק שעבודו של חברו.

בגדר הדין הפקר רק לגידולין, בלי להפקיר את כל החפץ.

בעיקר דברי הירושלמי דאיירי באופן שהפקיר רק את הגידולין, מבואר דשייך גדר הפקר גם כה"ג שאינו מפקיר את כל החפץ אלא רק חלק ממנו.

והעיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דמצינו בזה נידון, דמצד אחד כן מבואר בתוס' כריתות [כ"ד. ד"ה דאמר] שפירשו לענין שור שהעידו עליו שרבע וחייב סקילה, דלמ"ד שלאחר סקילה אינו אסור בהנאה שייך בו גדר הפקר על מקצתו, שמפקיר הבעלים את דמי השור החי שהם יותר מדמי הנבילה, ויכולים אחרים לזכות בו, ומבואר דשייך גדר הפקר על חלק מדמי החפץ.

אולם מאידך – עיין בשטמ"ק [ב"מ כ"ו: בשם תוס' שאנץ] כתב לענין שותפים שאבד מהם חפץ, שאם נתייאש אחד מהם אין מועיל יאוש, שאין יאוש לחלק מהחפץ, וצ"ע³¹.

ודחה דאפשר דגם השטמ"ק מודה לדברי התוס' שמועיל הפקר בחצי חפץ, ורק לענין יאוש סובר דל"ש יאוש לחצי חפץ, ולפי"ז א"ש דהכא דאיירי בהפקר מהני לכו"ע, והוסיף שיש לומר בזה

³⁰ וכמו שפירש בביאור הגר"א כאן, ודלא כהפני משה.

³¹ עיין אחיעזר [ח"ג סי' מ"א ס"ק א'], מרחשת [ח"א - קונטרס היאוש אות ה' סקי"א], וחי' הגרש"ש [ב"ק סי' י"ט אות ד'] מש"כ בנידון זה.

עוד - דהכא עדיף טפי כיון שמה שממשיך לגדול אח"כ נחשב דבר בפני עצמו, ואינו נחשב חצי חפץ, ושפיר יכול להפקירו לכו"ע אף שאינו מפקיר את העיקר.

בדין הפקעת תרו"מ ע"י ביטול ברוב היכא דחל הביטול רק מדרבנן.

בירושלמי פריך על דין זה שחייב במעשר משום שמפקיע הפירות ממעשר כיון שיתבטלו ברוב, דכל זה ניהא רק לר"ל דטבל בטל ברוב בכה"ג, אבל לדעת ר' יוחנן שאינו בטל ברוב קשה אמאי חייב לעשר. וחזינן בזה חידוש, דלכאורה הא דלר' יוחנן אינו בטל ברוב היינו מדרבנן, ומשום דהוי דבר שיש לו מתירין, וא"כ היה מקום לומר דכיון דכל הא דדבר שיש לו מתירין לא בטל הוא רק מדרבנן, ומן התורה בטל הוא ברוב, א"כ אף בכה"ג חשיב שהפקיע הפירות מחיוב מעשר, כיון שירדו בדרגת החיוב, שמתחילה היה בהם טבל חמור יותר, ולאחר שנתערבו ברוב נחית דרגה והוי חיוב הפרשת תרו"מ דרבנן קל יותר, אך הירושלמי פשיטא ליה דלענין הדין שלא להפקיע חיוב תרו"מ מהפירות אין חילוק בזה, שאף בכה"ג נשארו הפירות בחיובם - כך העיר הגר"ח שמולביץ זצ"ל.

אולם עיין בחזו"א [מעשרות סי' ו' ס"ק ט'] שצידד שלר' יוחנן אינו בטל ברוב מדאורייתא, ולא משום דהוי דשיל"מ אלא דכיון דאפשר להפריש עליו תרו"מ חשיב כניכר האיסור.

עוד בהנ"ל.

ומשני הירושלמי דבטבל דרבנן לכו"ע גם דבר שיש לו מתירין בטל ברוב, והיינו בכל תערובת, וכדמייתי עלה מזיתי ניקוף וזיתי מסיק שנתערבו זה בזה, דכיון דאיסורו רק מדרבנן לא החמירו בו ובטל אע"פ שיש לו מתירין, וזה דלא כשיטת הבבלי בביצה [ד']. שאף באיסור דרבנן החמירו שאם יש לו מתירין אינו בטל ברוב.

אולם עיין בשע"מ [הל' שביתת יו"ט פ"ב ה"ו] שנקט שדין זה שנוי במחלוקת אמוראים, ועיין בחזו"א [מעשרות שם סק"י] שחילק בין טבל מדרבנן שאינו בטל, לבין דבר שנגמרה מלאכתו באופן דהוי גמ"מ רק מדרבנן שבטל.

ענף ב'

מדברי הגר"ח שמולביץ זצ"ל

בענין זרעים טמאים שזרען בקרקע

בטעמא דאוכל שקיבל טומאה ואח"כ זרעו בקרקע נטהר מטומאתו.

בצלים משהשרישו בעליה טהרו מלטמא. הרמב"ם בפירוש המשניות ביאר דטעם דין זה הוא משום שאינם אוכל וכבר נפסדו. ומבואר מדבריו דליכא הלכתא בפני עצמה דאוכל שקיבל טומאה ואח"כ זרעו בקרקע נטהר מטומאתו משום שדינו כמחובר לקרקע, אלא גדר הדין שאוכלין שזרען בקרקע נטהרו מטומאתן, הוא משום שבמציאות אין להם חשיבות אוכל.

וכן משמע לכאורה ממ"ש רש"י בפסחים [ל"ד. ד"ה טהרו מלטמא] דהא דזרעים טמאים שזרעם בקרקע נטהרו הוא משום "שחיבורן לקרקע ביטלן מתורת אוכל", ומשמע מלשונו כדעת הרמב"ם הנ"ל, שע"י שחיבורן במציאות אין להם תורת אוכל. אך אין זה מפורש בדברי רש"י, ואפשר שאין כוונתו לזה, ומ"ש "ביטלן מתורת אוכל" אין כוונתו שבמציאות אין להם שם אוכל, אלא דינא הוא דכל שחיבורן לקרקע מופקעים הם מתורת אוכל לענין קבלת טומאה.

ויש לדקדק כן ממ"ש רש"י בחולין [כ"ו: ד"ה משהחמיץ] דגדר טהרת מים טמאים ע"י השקה הוא דבטלן למימי המקוה, ודימה ד"ז להא דאמרינן בפסחים דתרומה טמאה ששתלה בקרקע טהרה מלטמא. ונראה מדבריו דדין זה דזרע טמא שזרעו נטהר אינו משום שבמציאות אין לו שם אוכל כדעת הרמב"ם בפיה"מ כאן, אלא דין טהרה הוא, שחיבורו לקרקע מבטל ממנו דין אוכל ומטהרו, וכמו שדימה רש"י דבר זה לדין טהרת מים טמאים על ידי השקה, דדינא הוא דבטלים מים אלו למי המקוה.

בדמיון בין זרעים טמאים נטהרים ע"י זריעה לזרעים טהורים אינם מקבלים טומאה.

ויש לתמוה על דברי הרמב"ם מהסוגיא בנדרים [ע"ו.], דמייתי התם פלוגתא דר"א ורבנן אם יכול להפר נדרי אשתו לפני שתידור או לא, דר"א יליף מק"ו שאם יכול להפר מה שכבר נדרה, ק"ו שיכול להפר מה שעדיין לא נדרה. והביא ר"א ראיה לשיטתו מהא דזרעים טמאים שזרען בקרקע נטהרו, וה"ה זרעים טהורים שגדלו אינם מקבלים טומאה עד שיתלשו. וביאר הר"ן הוכחת ר"א,

דהא דזרעים טהורים אין מקבלים טומאה עד שיתלשו ע"כ הוא משום ק"ו, שאם זרעים טמאים נטהרים ע"י זריעה, כל שכן שזרעים טהורים אינם מקבלים טומאה כל זמן שמחוברים.

והנה מחובר לקרקע אינו מקבל טומאה כ"ז שלא נתלש אף שהוא ראוי לאכילה, וממה שדימו בגמ' דין זה להא דזרעים טמאים שזרען בקרקע נטהרו, מבואר ששני דינים אלו שווים זה לזה ולהכי עבד ק"ו. ויל"ע דבשלמא אם נאמר דהא דמחבר לקרקע נטהר מטומאתו הוא דין מיוחד שא"א שיהא טמא כשהוא מחובר, שפיר איכא למיעבד ק"ו, שאם הועיל חיבור דבר טמא לקרקע לבטל ממנו דין הטומאה שהיתה עליו, כל שכן שיועיל חיבור לגבי דבר טהור, שכל זמן שעודו מחובר לקרקע לא יקבל טומאה. אבל לפי הנראה מדברי הרמב"ם דהא דנטהר הוא משום דבטל ממנו חשיבות אוכל כיון שנפסד בחיבורו לקרקע, א"כ אף אם נאמר דגם הא דמחבר לקרקע אינו מקבל טומאה הוא משום שאכתי לא נגמר שם אוכל עליו עד שיתלש, מ"מ אין שייך ללמוד דבר זה בק"ו מזרעים טמאים ששתלן, דשפיר יתכן דזרוע ובא שאינו עומד להפסד בקרקע אלא להתלש ולהאכל חשיב אוכל ומקבל טומאה, ועכ"פ אי אפשר ללמוד דבר זה בקל וחומר מהא דזרעים טמאים שנזרעו, דנידון זה תלוי במציאות, ובזה אין לדמות זרוע ובא לתלוש שזרעו, וצ"ע.

בדין מחשבת חיבור לא שמה מחשבה.

והנה איתא בנדה [נ:]: דמחשבת חיבור לא שמה מחשבה, והיינו דלא מהני מחשבה על מחובר לקרקע לאשוויי עליו תורת אוכל לקבלת טומאה. וביאור הסוגיא שם תלוי בפלוגתא הנ"ל בטעם הא דמחבר אינו מקבל טומאה, דלפי"ד הרמב"ם דהיינו משום דלא חשיב אוכל בזמן חיבורו לקרקע, צ"ל דהא דמחשבת חיבור לא שמה מחשבה היינו משום שאינו נחשב אוכל עד שיתלש, ולכן לא שייך בו מחשבה בעודו מחובר לקרקע.

אולם לפמשנ"ת לדעת רש"י בחולין דיסוד דין זה דמחבר לקרקע טהור אינו משום שבמציאות לאו אוכל הוא, אלא דינא הוא דאינו ראוי לטומאה כל זמן שמחבר לקרקע, יתבאר דברי הגמ' באופ"א, דהא דמחשבת חיבור לא שמה מחשבה היינו משום שכל זמן שאין האוכל מקבל טומאה לא נתפסת בו גם מחשבת אוכלין.

והנה הגמ' בנדה שם מדמה דין מחשבת חיבור להא דמחשבת חיים לא שמה מחשבה, ולכאורה גבי בע"ח הא דאינם מקבלים טומאה כשהם חיים אינו משום שאין להם שם אוכל, אלא משום שבעודם חיים אינם מקבלים טומאה, וכדמוכח ממש"כ התוס' בחולין [קכ"ח. ד"ה בהמה] לענין בן פקועה דאע"ג דחשיב אוכל מ"מ איכא מ"ד דאינו מקבל טומאה, דעצם חיותו מטהרתו, וא"כ מהא דל"מ מחשבת חיים אין ללמוד דגם מחשבת חיבור לא שמה מחשבה. וממה שמדמה הגמ' שם שני דינים אלו, משמע דגם הא דמחבר אינו מקבל טומאה הוא גזיה"כ דלא חיילא עליו טומאה בעודו מחובר, ומה"ט ל"מ מחשבת חיבור כיון שבשעה זו אינו ראוי לקבל טומאה, וזה דלא כמש"כ לדעת הרמב"ם, וצ"ע.

דברי האור שמח בדין מחשבת חיבור לגבי מעשרות.

עיי"ש בסוגי' בנדה דמודה רבי יוחנן לענין מעשר דמחשבת חיבור שמה מחשבה, וביאר בזה באור שמח [תרומות פרק ב' הלכה ב'] דהטעם לזה על פי הגמרא במנחות [ע'].³²

וז"ל: "דמיבעי' לר' אבוה דשכולת שמרחה בכרי, וחזר ושתלה, מי חייב עלה משום טבל, דאפשר הא דמחבר לא מצי להפריש תרומה הוא משום דלא טבלה, והוי כמפריש חלתו קמח, דאינה חלה, והכא כיון דכבר טבלה תו מצי לקרות עליה שם תרומה בעודנה מחובר, או דילמא כיון דשתלה פקע לה טבלה מינה, וא"כ תו לא דמי להך דמחשבת חיבור בטומאה, דתמן אם הוכשרו או נטמאו אפילו חזר ושתלן או זרען פקע טומאתן מינייהו, ובעי הכשר אחרינא, לכך מחשבת חיבור לא שמה מחשבה, אבל גבי תרומה ומעשר כיון דאם שתלה לא פקע טבלה מינה, רק הוי כמפריש חלתו קמח היכי דלא טבלה קודם זריעה, ואטו המחשב על קמח מדברים העומדים לבהמה האם אינו מחשבה לחייבו בחלה³², ולכך מחשבת חבור שמה מחשבה, והבן. אבל ראיתי לרבינו [להלן

³² אופן זה לא יצוייר כיון דעירס תו קיימא לאדם, וכל החמש מינים קיימי לאדם, רק לדמיון נקטיה.

פי"א הכ"ו] דתמן בשבולת שמרחה מיבעי' ליה, ובכל זה הכא פוסק כרב אשי דמחשבת חיבור לענין מעשר גם כן לא הוי מחשבה, ודו"ק" עכ"ל.

ענף ג'

בדין ערימה של בצלים שהשרישה אי חשיב מחובר באינו רוצה בהשרשתן.

בדין בצלים שהשרישו לגבי תולש בשבת ולענין מעשרות ושביעית וכלאים.
עיי' בירושלמי כאן – "רבי יוחנן בשם ר' ינאי ערימה של בצלים שהשרישה התולש מהן בשבת פטור שאינו רוצה בהשרשתן, א"ל רבי שמעון בן לקיש מאי איכפלה שבת גבי מעשרות".
ומבואר דבאופן שאין הבעלים רוצה בהשרשתן, אף אם השרישו אין להם דין מחובר לקרקע לענין מעשרות ושביעית וכלאים, אבל לענין שבת פליגי ר' יוחנן ור"ל, דלר"י אף לענין שבת אין הם נידונים כמחברים, ור"ל סובר שמ"מ לענין שבת דינם כמחבר והתולש מהם חייב. ולדעת ר"ל מה ששנינו בכלאים [פ"א מ"ט] שהטומן לפת וצנונות אם היו מקצת העלים מגולים אינו חושש משום כלאים וכו' וניטלין בשבת, מיירי באופן שלא השרישו, אבל אם השרישו נידונים כמחברים לענין שבת.
ועי' ר"ש בכלאים שם שמפרש מתני' באופן שהשרישו, ומ"מ אין להם דין מחובר כיון שאינו רוצה בהשרשתן, ותמוה שלא הביא דברי הירושלמי כאן דפליגי בזה, ודעת ר"ל שבכה"ג אין ניטלין בשבת, וצ"ע.

בדין 'סיאה והאזוב והקורנית' שדרכן לצמוח מאליהן.
והנה לעיל [פ"ג מ"ט] תנן הסיאה והאזוב והקורנית שבחצר, אם היו נשמרים חייבים, והיינו דדרכן לצמוח מאליהן בלא מעשה, ומ"מ אם הבעלים משמרם חייבים במעשר. ופירשו הרמב"ם והר"ש שם, שאם אין הבעלים משמרם פטורים ממעשר כדין דבר שאינו נשמר.
והעיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דלכאורה לפי המבואר בירושלמי שאם אינו רוצה בהשרשתן לא חשיבי מחברים, הרי אף בלא דין נשמר היה צ"ל דפטורים, שכיון שאין רצונו בצמיחתם אין הם נחשבים כמחברים לקרקע, ופטורים לגמרי ממעשר³³.
ותירץ שכל דין זה הוא רק באופן שהבעלים לא ניחא ליה בהשרשתן ומקפיד שלא ישרישו, ובכה"ג י"ל שאינם נחשבים כמחברים, אבל באופן שאין לו קפידא, ולא איכפת ליה אם ישרישו או לא, כמו בסיאה ואזוב באופן שאינן נשמרין, אין זה מבטל מהם תורת מחובר, וחייבים במעשרות אי לאו פטורא דנשמר.

משנה ג

[ג] לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות ולא בשביעית למי שחזא חשוד על השביעית ואם בכרו נוטל את חבכורות ומזכר את השאר:

רע"ב משנה ג

לא ימכור אדם פירותיו וכו' – דקעבר משום ולפני עור לא תתן מכשול [ויקרא יט]:
ואם בכרו – אם יש בהן בכורות שחגיעו לעונת מעשרות וחשאר לא חגיעו, נוטלן ומזכר את השאר:

ציונים והערות משנה ג

בחידוש התורת זרעים דלפני זמן האיסור דליכא לפני עור.
מתבאר במשנה דלפני זמן עונת המעשרות ליכא לפני עור וצ"ב בטעמא דמילתא דהאי איירי דודאי יכשל בסוף, ולמה התירו.

³³ וכמ"ש התוס' שבת נ: ד"ה אינו חושש, שמה שגדל שלא לרצונו אינו חייב במעשר כלל.

והנה במשנה בשביעית [פ"ה מ"ו] למדנו דאין למכור כלים שעושים בהם מלאכת שביעית לחשוד על השביעית, ויעויין בתורת זרעים [שם] שדייק שכל האיסור במשנה היינו בשביעית אבל בערב שביעית מותר, ומשמע דתמיד מותר אף ביודע שיכשילו, וביאר דלמדנו חידוש דליכא איסור מסייע לעבירה כיון שזה עדיין לפני הזמן של האיסור, והביא כמקור לחידוש דין זה את המשנה כאן במעשרות דמותר למכור פירות לאינו נאמן על המעשרות ולחשוד על השביעית קודם עונת המעשרות, והיינו דזה לפני זמן האיסור, וגם הכא ודאי שהפירות יגיעו בסוף לעונת המעשרות, ועיין בכתבי מעדני ארץ [שביעית שם] שחולק ואוסר באופן שודאי יעבור על איסור.

אולם הוסיף התורת זרעים דלענין השאלה והשכרה לחשוד יש לאסור בכלים שמוחזקים לאיסור דכיון שאין לחורש בהם קנין [דשכירות לא קני'] א"כ הרי שהוא משתמש בשל המשכיר בשביעית בכלים שלו, ואז נחשב למסייע ידי עוברי עבירה, והביא שכן מדויק במג"א [סימן שמ"ז] דאסור להשאיל לפני שבת למי שחשוד לעשות בהם מלאכות בשבת.

וצריכים להבין את עיקר דבריו – דאיזה היתר יש בזה דעדיין לא הגיע זמן האיסור הא סו"ס הוא מכשילו – והרי הוא גרם לעבירה.

ביאור היתירא דתלייה בהיתר באיסור לפני עור.

ונקדים במה שיש להעיר בחידוש נוסף בלפני עיור דלמדנו שם במשנה בשביעית – דהנה, שנינו שם שאם הוא מוכר כלי ששייך לעבוד בו בשביעית, אבל יש מקום לתלות שיוכל להשתמש בכלי זה לשימוש של היתר – הדין בזה הוא דתלינן ומותר – וכפשוטו המשנה קאי בלפני עור דאורייתא – ואעפ"כ איכא תלייה להיתר, וצ"ב דאיזה היתר איכא בזה באופן שיש לתלות בהיתר, הא סו"ס איכא הכא ספק לפני עור.

ובאגרות משה [חלק יו"ד א' סימן ע"ב] פירש בזה עפ"י מה שדייק במלכי צדק להלן [שם משנה ח'] שכתב "שיכול לומר לשחיטה מכרתיו לך" וכן כתב בסמוך "שיכול לומר לאכלה מוכר לו שיכול לומר למאכלך נתתי המעות", ודייק שלשון זה משמע שנותן טעם להיתר מפני שתלוי במוכר שהוא טוען שמוכר לו לדבר ההיתר שהרי בשביל זה לבד נמי היה מוכר לו ונמצא שאין במעשה של המוכר עשיית מעשה מכשול שלא ניתוסף שום מעשה בשביל העבירה שיעשה, ומה שע"ז יוכל לעשות העבירה, הוא רק גרם שיכשיל את עצמו שזה לא נאסר.

וביאר בזה שלכאנ"י יש לתמוה דלמה ליכא איסור למכור כל כלי לעוברי עבירה כגון קדרות לבשל הא מסקברא דיבשל בהו גם בשבת וגם יבשל בהו מאכלות אסורות, הא עבור זה קנה את הקדרות – ופירש בזה דע"כ שזה משום דכיון דעיקר הדבר אינו לאיסורין ליכא בזה לפני עיור, והביאור, שכל שהוא דבר שאינו מיוחד תשמישו דווקא לעבירה מותר דלאו שמיה מכשול אלא שהוא הכשיל את עצמו ועשאו למכשול – וזו כוונת המלכי צדק.

ונראה דעפ"י דבריו יש להבין את דברי הראשונים במשנה שם שנקטו דגם ברוב לאיסור אכתי תלינן לאיסור, והיינו כנ"ל דאיכא טענה למוכר שמכרה שלא בתורת מכשול והוא עשאו למכשול. בזה התיר להשכיר אולם חתונות לאלו שיעשו בו ריקודי עבירות – אף שיש בזה ודאות, דהשכרת האולם אינו גופא דאיסור, אלא שהוא עשה מעשה איסור על ידו – והוא עשאו למכשול [ויש להעיר שבמשניות משמע דאיכא עכ"פ מיעוט, והכא כנראה דקאי בודאות].

וסברא זו ראיתי נמי בכתבי מעדני ארץ [משנה שביעית שם] והוכיח כן ממה שמוכרים לחשוד על השבת כלי כתיבה והרי שמא יכתבו בשבת, ומשכירים בית לעוברי עבירות, ומוכרים חלב למי שחשוד לבשל בשר וחלב.

וכתב עוד דביין לנזיר היינו גוף האיסור וזה המכשול עצמו ולכן הכא לא תלינן להיתר במושיט יין לנזיר אף שיש 'צד' לומר דדילמא יתנו לאחרים והיי"ט דזה גופא דאיסור, וכל התלייה אינה אלא לומר שאין זה גוף המכשול עצמו ונמצא שהוא עשאו בעצמו למכשול, אבל הכא נתנו לו את המכשול בידו.

שו"ר במשנת ר"א [שו"ת סימן ג'] שדן אי הוי דאורייתא ודרבנן, ובתוך דבריו כתב [ד"ה אולם הנה] שאם זה מה"ת צריכים לבאר את ההיתר של תלינן כך, "שזה גדר מיוחד באיסור לפני עור

דבאופן זה לא אסרה תורה עניני היתר שיש לזה אפשרות של מכשול, ודווקא היכא דעומד לכך נאסר – וזה כעין סברות הנ"ל, וע"ע בהערה ³⁴ במה שיש להעיר בזה.

היתירא דתלייה מדין ספק לפני עור.

באופן אחר פירש בזה ב'משנה ראשונה' – ובדרך זו הלך נמי במנחת שלמה – דבספק לפני עור לא חשיב לפני עור דהרי כל אחד הוא בעל בחירה, והוא מכשיל את עצמו, והיינו דספק מכשול אינו מכשול, ועיקר סברא זו מבוארת בריטב"א [ע"ז ט"ו:], – עיין בהערה ³⁵ הבאנו לשונו, ועיין בהערה ³⁶ במה שיש להעיר בדרך זו.

ביאור הסברא בזה שלא חל תורת מכשול כל עוד שיש בזה תלייה וה"ה דלפני הזמן ליכא תורת מכשול.

ונראה שזה נמי הביאור בדברי התורה זרעים לפני הזמן, והיינו דכמו דלמדנו הכא דלא חיילא תורת 'מכשול' כל היכא דאיכא תלייה – שהוא נתן לו חפצא שביסודו הוא חפצא של היתר והלא עשאו למכשול ולכן מקילין בכל התליות, א"כ ה"ה הכא בדברי התורה זרעים, דלפני הזמן לאו שמיה מכשול – כיון דלפני הזמן א"א להכשל כלל – דע"כ דאז ליכא בזה תורת מכשול. ונוסיף – דבהשאלה אינו כן דבהשאלה, כל מה שהוא ממשיך בהשאלה הרי זה כאילו שהוא נותנו שוב ושוב אליו, והרי הוא כמעמיד מכשול וחוזר ומעמידו שוב ושוב, ואף אי מתחילה לאו שמיה מכשול אכן אח"כ שמיה מכשול.

מקורות שכל זה הוא רק בלפני עור דרבנן.

שו"ר במשנת ר"א [שו"ת סימן ג'] שהביא את המשניות של תלייה בשביעית [שם] – ופשיטא ליה מסברא שאינם אלא מדרבנן ולא לפני עור דאורייתא, וזהו טעמא דתלינן מספק כיון דאינו אלא מדרבנן.

והוסיף, דמהאי טעמא מובן נמי למה קודם זמן האיסור מותר, וכמו שדייק מהמשנה דדווקא בשביעית אסור, ושוב חידש מכאן זה דבכל חד עברא דנהרא ליכא לפני עור לפני זמן איסורו – והיינו דלא כנתבאר בתורת זרעים דגם בעיקר הדין לפני עור יש היתר כיון דלאו שמיה מכשול – ודו"ק.

כדבריו מבואר כבר בפוסקים – עיין במהרש"ם [חלק ב' סימן קפ"ד] וז"ל:

³⁴ אולם בכתבי מעדני ארץ [שביעית שם] הביא מהחת"ס [יו"ד סימן י"ט] שהביא את הדין של תלייה בהיתר גם בגופא דאיסור באופן שנותן לו איסורא גופא, והביא מהשדה חמד [כרך ב' עמוד 105] שהאריך בזה, ועוד הקשה שהאריך מותר למכור שדה בשביעית לחשוד מחמת זה שיתכן שהוא יבורה, הא גם זה גופא דאיסורא, שיש בה עשה של שביית הארץ, והוי כיון לנזיר.

עוד יש להעיר בזה מע"ז [י"ד:] – מקום שנהגו למכור בהמה דקה לעכו"ם מוכרין מקום שנהגו שלא למכור אין מוכרין, ואמרינן בגמ' דבמקום שחשודין על הרביעה אין מוכרין דעבר על לפני עור לא תתן מכשול, ומבואר דאף שאין עיקר הבהמה לרביעה אלא לגיזה ולחלבה מ"מ יש בזה משום לפני עור כל שישתמש בה לאיסור, וכן ק' מהרמ"א [אה"ע סי' ה' סעי' י"ד] בשם התרומת הדשן [סי' רצ"ט] דאסור למכור לגויים בהמות או תרנגולים כיון שהגוי יסרם ויש בזה משום לפני עור, והלא עיקרן אינו לסירוס.

³⁵ "ומסתברא לי דהכי קאמר דהתם כיון דליכא אלא לאו דלפני עור אין לאו דלפני עור אלא כשנותנו למי שיעשה בו עבירה ודאי, ורבנן אסרו אפילו סתמו היכא שיש רגלים לדבר לחוש שיעבור בו זה עבירה ועשו סתמו כפירושן, וכל היכא דאיכא למיתלי לקולא דלאו לעבירה בעי ליה אוקמוה רבנן אדינא".

³⁶ אולם במשנה ראשונה הק' ע"ז ממה דגרסינן בעבודה זרה [י"ד:] – "לבונה – אמר רבי יצחק אמר ר"ש בן לקיש לבונה זכה, תנא ומכולן מוכרין להן חבילה, וכמה חבילה פירש ר' יהודה בן בתירא אין חבילה פחותה משלשה מנין וליחוש דלמא אזיל ומבין לאחרני ומקטרי אמר אביי אלפני מפקדינן, אלפני דלפני לא מפקדינן", וכתב במשנ"ר דמשמע דאי לאו הי"ט של אלפני דלפני לא מפקדינן אסור אע"ג דליכא מכשול ודאי.

ובספר משנת יוסף ומנחת שלמה ודרך אמונה כולן כתבו ליישב קושי' זו דשאני התם דלבונה עצמה עומד רק להקטרה והוי ודאי מכשול, והוי ספק רק אם הוא יקטירה או הלוקח ממנו או הלוקח מן הלוקח, ואם מצווה גם על אלפני דלפני הרי הוא ודאי עובר על נתינת מכשול, דלבסוף א' ודאי יקטיר הקטרה של איסור, משא"כ כאן אין כאן חפצא של ודאי מכשול, דאולי ישתמש הלוקח בקצירה של היתר ולא של איסור כלל.

אולם אכתי יש להעיר בזה דסו"ס איירי שיש בזה רוב לאיסור, ולמה לא אזלינן בתר רוב לקבוע שמה שנתן לו הרי הוא בכלל מכשול, ולמה סגי במיעוט לומר שלאו שמיה מכשול, ואינו ברור.

"וכבר האריך בתשו' כתב סופר [יו"ד סי' פ"ג] בענין זה והעלה דליכא איסור אא"כ בשעת סיועו עושה האיסור מיד אבל באינו עושה האיסור מיד שרי וכ"ה בשו"ת בנין ציון [סי' ט"ו] ובאמת שכה"ג כתבו הב"ח ומג"א [סי' קס"ט סק"ו] לענין לפני עור.

ובתשו' מהר"י אסאד [סי' קס"ד] הקשה מש"ס דע"ז [כ"ב] דפריך גבי לא ישכיר אדם מרחצו לכותי וכו' ותיפוק לי' משום לפני עור והרי התם משכירו לו בחול קודם שיגיע השבת ואפ"ה אסור אבל נראה דגבי לפני עור ממש בכל גווני אסור אבל בדליכא לפני עור אלא משום מסייע לעוברי עבירה, י"ל דבכה"ג ליכא משום מסייע, וע' כה"ג במג"א [סי' רס"ו סק"ח] דלשי' הרמב"ם והה"מ ליכא בכה"ג משום מאכיל בידים לקטן וע"ש בא"א ומחה"ש מ"ש בזה וכו' עכ"ל.

הרי שיש חילוק בזה בין איסור של לפני עור שהוא מה"ת לאיסור מסייע ידי עוברי עבירה שהוא מדרבנן, אולם זה תלוי אי כל המשנה הוא מדרבנן או מה"ת, ונחלקו בזה, וכדלעיל. ולדבריהם צ"ל דגם המשנה כאן במעשרות דמותר למכור פירות לאינו נאמן על המעשרות ולחשוד על השביעית קודם עונת המעשרות, דגם זה איירי בלפני עור דרבנן דווקא וזה חידוש גדול.

דברי הקה"י דגם בדאורייתא יש לומר כן.

שו"ר בקה"י שביעית [סימן י"א סוס"ק א'] שהביא את המשנה במעשרות [כאן] ולמד מכאן הלכה גם בלפני עור דאורייתא – וז"ל: "וצ"ל דלא מיקרי לפני עור אלא א"כ נותן לו דבר שכמו שהוא עכשיו ראוי לעבור על מצוות התורה, אבל דבר שצריך להשתנות ברשות הלוקח אינו בגדר נותן מכשול דאל"כ אפילו שדה בור לא ימכור לחשוד הרי הלוקח ודאי יזרענה הוא חשוד על השביעית והוא חשוד על המעשרות, ובע"כ שיש גבול לאיסור לפני עור דז"א אלא אם בשעת נתינה הוא כבר מכשול [ויש כמה גדרים שחז"ל קבעו בענין נתינת מכשול עיין היטב בחזו"א שביעית סימן י"ב ס"ק ט'] עכ"ל.

יתכן שיש ב' דינים שונים, א] מה דאין דין לפני עור לפני זמן האיסור ב] מה שאין דין מסייע אלא בשעת העבירה ממש.

אולם עיין היטב בדברינו בזרעא קיימא שביעית [ציונים והערות פרק ה' משנה ט'] שנתחדש חידוש גדול בדין מסייע לעוברי עבירה מדין אל תשת רשע, ועפ"י מה שנתחדש שם יבואר שדברי המהרש"ם והבנין ציון ודברי התורת זרעים לא שייכי זל"ז, וב' חידושים שונים ניהו, חידוש א' במה שאין דין לפני עור לפני זמן האיסור, חידוש שני במה שאין דין מסייע אלא בשעת העבירה ממש.

בשיטת ר' שמעון דמחלק בין מחובר לתלוש בלפני עור.

והנה עיין בר"ש במה שהביא מהירושלמי "תני - רבי שמעון מתיר - שהוא אומר לו הרי מכרתי את שלי, צא ותבע את שלך" – והיינו שר' שמעון סובר שהישראל אומר לכהן וללוי שהוא לא חייב כלום, והתביעה שלהם הוא על הלוקח – ועיין בשנות אליהו דהיינו דווקא כל עוד שזה במחובר, אבל בתלוש כבר ליכא תביעה – וכנראה שיש כאן סברא בגדרי 'מכשול' – דמחובר אינה בת הפרשה ולכן לא מיקרי מכשול כלל – כן היה נראה בפשיטות.

אולם מעיקר לשונו של ר' שמעון לא נראה כן – שמשמע שיש כאן טוען ונטען – "אומר לו" והיינו שהישראל אומר להם בתורת טענה, "מכרתי את שלי" והיינו שהיה לי זכות למכור כיון שזו שלי, "צא ותבע את שלך" – והיינו שתביעתך קיימת אצל הלוקח – ומכל הנוסח יש לדייק שזה נוסח של טוען ונטען, וצ"ע – דמה ענין הנך טענות לגדרי לפני עור – וצ"ע.

ואולי הכוונה על דרך מה שנתבאר בדברי המלכי צדק – מובא לעיל בספר האגרות משה בדיני תלייה - שהוא 'טוען' שמוכר לו לדבר ההיתר שהרי בשביל זה לבד נמי היה מוכר לו ומחמת 'טענה' זו אנו רואים שאין במעשה של המוכר עשיית מעשה מכשול, וה"ה הכא – הטענה במכירה היא שמצד המכירה עצמה לא מתחיל נידון של מכשול – והמכשול קיים ברשות הלוקח, ואכתי צ"ע.

בדין מכירת פירות שבאו לעונת המעשרות.

למדנו במשנה דלא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות, ומבואר שאע"פ שבאו הפירות לעונת המעשרות מותר למוכרם, ורק למי שאינו נאמן אסור למכור משום לפני עיור וכמו שפירש הרא"ש, אבל לנאמן מותר למכור.

והנה מצינו בדברי רש"י בגיטין [מ"ז: ד"ה מדאורייתא] דאסור למכור טבל בלא לעשר, דכיון דמשתרשי ליה חייב לעשר הפירות לפני המכירה. אולם הכא מבואר שאסור רק משום לפני עיור, וצ"ל דבכה"ג שעדיין לא נגמרה מלאכתו לא שייך חיוב מעשרות מטעם משתרשי. והצל"ח בברכות [מ"ז. תוד"ה ומאכילין] כתב שאסור לפרוע חובו בפירות טבל, כיון דחשיב הנאה של כילוי, ולפי"ז ה"ה שאסור למכור פירות טבל או ליתנם במתנה משום דטבל אסור בהנאת כילוי.

וצ"ל דהכא אינו אסור משום הנאת כילוי כיון שעדיין לא נגמרה מלאכתו, ועמש"כ לעיל ציונים והערות [משנה א'] לדון אם איסור הנאת כילוי שייכא אף בטבל לפני מירוח. ובעיקר הערה זו כבר עמד הגר"ח שמולבין זצ"ל - ודחה מהמבואר בר"ש שהביא את לשון הירושלמי [ה"ב] "לא ימכור שדהו", ומשמע דמיירי מתני' במחבר לקרקע, ולפי"ז א"ש דבכה"ג שעדיין מחוסרים הפירות תלישה אין בהם גם איסור הנאת כילוי.

משנה ד

[ד] לא ימכור אדם את תבנו ואת גפתו ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות לחוציא מחן משקין ואם חוציא חייב במעשרות ופטור מן התרומה שחתורם בלבו על הקטועים על הצדדים ועל מה שבתוך התבן:

רע"ב משנה ד

תבנו - שבולין שנדושו ופעמים נשאר בהן חטין; גפתו - פסולת של זיתים; זגיו - פסולת של ענבים; לחוציא מחן משקין - אגפתו וזגיו קאי; על הקטועין - שבולות קטועות שלא נדושו; ועל הצדדין - צדי חכרי. וכן התורם בבור, בלבו על מה שבחרצנים ועל מה שבזגין. וחתורם בבית חבד, בלבו על מה שבתוך הגפת:

ציונים והערות משנה ד

באיסור לפני עיור במוכר "תבנו וגפתו וזגיו".

בעיקר האי דינא דלא ימכור אדם את תבנו ואת גפתו ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות - מדויק במשנה שהאיסור הוא כשמוכרם "להוציא מהן משקין" ודייק המשנה ראשונה - דהיינו דלכך מוכרין ופירש כן, אבל במוכר סתם אינו כן, והביא כן משביעית במוכר פרה חורשת דמותר כיון שיכול לומר שלא מכר לחרישה - וזה חידוש בהלכות לפני עיור, וזה שייך לנתבאר לעיל בציונים והערות [משנה ג'] בגדרי לפני עיור שיש דינים של תלייה אי אינו מכשול ממש וכן צ"ל הכא - ודו"ק.

בדין "התורם בלבו על הקטועים".

בדין "התורם בלבו על הקטועים" - עיין בר"ש שהביא מהתוספתא תרומות [פ"ג ה"ו] "התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו על מה שבקוטעין ועל מה שבצדדין ועל מה שבתבן, התורם את הבור צריך שיכוין את לבו על מה שבחרצנין ועל מה שבזגין, התורם את הגת צריך שיכוין את לבו על מה שבגפת, ואם לא כוון תנאי ב"ד שיתרום על הכל".

והקשה הרדב"ז [מעשר פרק ב' הלכה ו'] - "וא"ת אמאי לא נאמר שהמעשר מעשר על הכל דומיא דתרומה וכ"ת משום דאית בה חיוב מיתה גם במעשר איכא תרומת מעשר שהיא במיתה. וי"ל שהתרומה ניטלת מאומד ולפיכך תורם על הכל אבל המעשר אינו ניטל אלא לפי חשבון ואינו מחשב אלא מה שלפניו ועליו הוא מעשר ולא על מה שנשאר בתוך התבן או בתוך הגפת והזגין", וע"ע בתוס' יו"ט ועוד.

בקושי' האור שמח - דאיך תורם על המקוטעין - הא אין תורמין על דבר שלא נגמרה מלאכתו.

בעיקר דין זה שצריך לכון על מה שבקוטעין ועל מה שבתבן ואם לא נתכוין נפטר הכל משום תנאי ב"ד - והקשה האור שמח [פ"ד דתרומות כ"א] דהא אמרינן בפ"ק דמעשרות [מ"ו] דאעפ"י שמירה - נוטל מן הקוטעין וממה שבתוך התבן ואוכל אלמא דלא חל בהו הדין גמר מלאכה, וקשה דא"כ איך אמרינן דתורם עליהן - הא אין תורמין על דבר שלא נגמרה מלאכתו - ותירץ דזה דמות לתורם הוא ג"כ מתנאי ב"ד, עיי"ש.

אולם תמה בזה במקד"ד [תרומות סימן נ"ה ס"ק ב' עמוד 366 ד"ה והנה] דא"א לומר כן - דהא כתב הרמב"ם [פ"ד דתרומות כ"א] דמאימתי תורמין את הגורן משיברור, בירר מקצת תורמין מן הברור על שאינו ברור ע"ש, ואף על גב דהכא ליכא תנאי ב"ד ומ"מ מותר לתורם מן הברור על שאינו ברור, והכי נמי מותר לתורם על מה שבקוטעין ועל מה שבתבן דהיינו מן הברור על שאינו ברור, ואמרינן בירושלמי [פ"ק דמעשרות ה"ד] דהטעם דבירר מקצת דתורם מן הברור על שאינו ברור שכן דרך בעה"ב להיות מכניסין לתוך בתיהן, דכתיב [ישעיה ל', כ"ד] והאלפים והעירים בליל חמיץ יאכלו עיי"ש, ואף על גב דמאותו שאינו ברור ודאי מותר לאכול עראי דלא נקבע למעשר, ומ"מ מותר לתורם מן הברור על שאינו ברור.

וביאר שהטעם הוא דגמר מלאכה לענין שיהא מותר לתורם הוא גדר אחר מגמר מלאכה לענין שיהא אסור באכילת עראי, ומקצתו ברור ומקצתו אינו ברור כיון דדרך בעה"ב להיות מכניסין כן לבתיהן חשיב גמר מלאכה לענין שמותר לתורם.

במה שדנו בירושלמי אי תרם הלוקח תרומתו או לא, ובשיעור א' משישים בתקנת תרומה במקוטעין.

והנה מבואר בתוספתא [תרומות פ"ג ח'] שאף אם לא כיון על כל זה, תנאי ב"ד הוא שיתורם על הכל, והנה במבואר הכא שהלוקח פטור מלתורם אחרי שהמוכר כבר תרם עליהו, ועיין בירושלמי דפליגי בעבר הלוקח ותרם מהמקוטעין אחרי שהמוכר כבר כיון לתורם על המקוטעין וכו' - ונחלקו בזה אי תרומה שתרם הלוקח חל עכ"פ לענין זה שהתרומה עצמה פטורה ממעשרות והתרומה היא ככל תרומה אחרת שפטורה ממעשרות - ואמרינן בירושלמי - לחד מ"ד יפה כוחו' והיינו דפטורה מהמעשרות וחיילא תרומתו של הלוקח לגמרי, ולחד מ"ד 'לא יפה כוחו', והיינו שאותה תרומה שהפריש הלוקח באמת חייבת במעשר, והיינו טעמא דמן הדין אינו חייב לתורם, ונמצא שפירות אלו אינם תרומה, וטבולים הם למעשר.

וצ"ע מה דעתו של המ"ד דיפה כוחו, הרי כבר נפטרו כל הפירות מתרומה ע"י ההפרשה של המוכר, וא"כ היאך חל תרומה על מה שהפריש בפעם השניה. ובפירוש מהר"א פולדא כתב דהוי כמרבה בתרומה שהכל חל, ודבריו תמוהין - שהרי כל מה דיכול להרבות בתרומה הוא בשעת ההפרשה הראשונה, אבל כשחוזר הלוקח ומפריש הפרשה שניה לא חלה ההפרשה כלל.

ומצינו במל"מ [פ"א מהל' מתנ"ע הט"ו] שנסתפק היכא דמעיקרא היתה דעתו להוסיף על מה שהפריש בתחילה, האם כשמשלים אח"כ חל על התוספת שם תרומה או לא, אך כאן לא נזכר דאיירי דווקא באופן זה שהיה דעתו מעיקרא להשלים, וצ"ע.

ויש לדון ליישב את הירושלמי על פי סברת המהר"א פולדא על פי המשך דברי הירושלמי - וכדיבואר:

דהנה, בהמשך הירושלמי נסתפקו מה הדין באופן שתרם אחד משישים מהתבואה, ואם נצרף מה שבקוטעין ובצדדין ובתוך התבן תהא התרומה אחד מס"א, האם גם בכה"ג חלה התרומה על הכל או לא, ומסיק דגם בכה"ג חלה ההפרשה. וכתב בבואר הגר"א שאע"פ דעתה הויה התרומה פחות מאחד משישים, אכתי לא הצריכוהו חכמים להוסיף, כיון שהקוטעין 'לא חשיב', ומן התורה חיטה אחת פוטרת את כל הכרי - ועיין בזרעא קיימא תרומות שהבאנו מהרבה אחרונים שתמיד השיעור של א' משישים מעכ"פ מדרבנן, וכן מבואר בשנות אליהו [פאה פ"א מ"א ד"ה והביכורים]

שסובר שנשארו כל הפירות בדין טבל מדרבנן עד שיפריש כשיעור – וא"כ הכא נתחדש דלא הוי טבל מדרבנן דלא חייבוהו על החלק שאינו חשוב.

ומעתה יש לדון דבזה גופא קאי הירושלמי לעיל – והיינו בעבר הלוקח והפריש באופן שבאמת לא הוי א' משישים, ויש לומר שכל מה שלא הצריכו שיעור א' משישים כנגד המקוטעין – היינו עד כמה שהיא באמת 'אינה חשובה' וכדברי הגר"א – אבל באופן שהלוקח יפריש עליהם בנפרד – אז בהך הפרשה עצמה 'אחשביה' להך חלק של המקוטעין ושוב הוי כתבואה חשובה – ושוב דיינינו למפרע דחסר בשיעור הפרשה בהפרשה הראשונה – ושוב מהני ההפרשה של הלוקח – והיינו משום שכל מה שתיקנו דמהני ההפרשה למקוטעין היינו דווקא עד כמה שהתבואה הזו תמשיך להיות תבואה אינה חשובה – ודו"ק.

דברי החזו"א בגדר התנאי בי"ד.

יש לעיין דמה מהני בזה תנאי בי"ד – הא אי הוא לא תרום האיך בי"ד תורמין עבורו, ועיין בחזו"א [דמאי סימן ט"ו ס"ק ו' ד"ה והנה] דעמד בזה והוסיף, הרי תקנת בי"ד קיימת מדור דור גם על פירות שלא היו בעולם בשעת התקנה, והאיך מהני כה"ג תרוה של קנאי בי"ד.

וביאר דגדר התנאי בי"ד הוא דכל ישראל מסורים לחכמים ויודעים שהרבה תקנות תקנו וצריכים להם בכל מעשה המצוות, וכשם שכל המקדש ע"ד רבנן קמקדש – כמו כן כל המפריש על דעת חכמים הוא מפריש, והוי כאומר שיחול כמו שתיקנו חכמים, והוי כאומר שיחול 'כנוסח שאמרו חכמים' שיחול התרומה, ומכאן מוכח שאם הוא יאמר בכל הפרשת תרומה דעלמא שהתרומה תחול כפי הנוסח שכתוב – דודאי מהני כמו הכא.

משנה ה

[ח] חלוקה שדח ירק בסוריא אם עד שלא בא לעונת חמערות חייב ומשבא לעונת חמערות פטור ולוקט כדרכו וחולץ ר' יהודה אומר אף ישכרו פועלים וילקט אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בזמן שקנח קרקע אבל בזמן שלא קנח קרקע אם עד שלא בא לעונת חמערות פטור רבי אומר אף לפי חשבון:

רע"ב משנה ה

חלוקה שדח ירק – מן הנכרי: בסוריא – הם ארצות שכבש דוד, כגון דמשק וארם נהרים וארם צובה. ובמקצת דברים עשאוהו כארץ ישראל ובמקצתן לא: אם עד שלא בא לעונת חמערות חייב – הואיל ובשעה שבאים לידי חיוב ברשותו של ישראל הם. אבל אם חגיע עת החיוב ברשות העובד כוכבים פטור, דלדבר זה עשו סוריא ככבוש יחיד ולא שמיח כבוש: ולוקט כדרכו – ופטור מלעשר אף מזה שנוסף ברשותו. אבל פועלים לא ישכרו, דחיישינן דלמא אתי למעבד חכי אף בשדח שלקח עד שלא בא לעונת חמערות. ורבי יהודה לא גזר: פטור – כיון שאין לו בגוף הקרקע כלום: רבי אומר אף לפי חשבון – אמילתיח דתנא קמא קאי, וחכי קאמר כי חכי דמחייב אם לקח עד שלא בא לעונת חמערות לעשר על חכל, חכי נמי מחייב אם חגיע לעונת מעשרות לעשר לפי חשבון שנתוסף ברשותו, כגון אם הביאו שלישי ביד הנכרי חייב לעשר על שני שלישים שנתוספו ברשותו. וחלכה כרבן שמעון בן גמליאל:

ציונים והערות משנה ה

ענף א

ביאור בג' הפלוגות במשנה.

פלוגתת הת"ק ור"י בגזירה של פועלים, ופלוגתת רבי והת"ק בדין לפי חשבון. שנינו במשנה כמה הלכות בהלכות פירות שגדלו שלישי ביד עכו"ם.

"הלוקח שדה ירק בסוריא אם עד שלא בא לעונת המעשרות חייב ומשבא לעונת המעשרות פטור ולוקט כדרכו והולך", וכוונתו שמותר ללקט ולאכול בלי הפרשת תרו"מ.

ויש להעיר שהרמב"ם פירש שיסוד הפטור הוא מצד סורי' שזה כיבוש יחיד ולכן יש בו פטור עכו"ם, וכ"ה ברא"ש, אכן הר"ש לא הזכיר את הפטור מצד סורי', וצ"ב שורש פלוגתייהו.

ועל דברי הת"ק חולק ר"י: "ר' יהודה אומר אף ישכרו פועלים וילקט", וביארו המפרשים שבא לחלוק על מה שמוסיף הת"ק בלשון "ולוקט כדרכו והולך" דעיקר הפטור מתרו"מ היינו לאכילה ומה קמ"ל ב'צורת הלקיטה', וקמ"ל חומרא שכל הפטור היינו כשהוא עצמו לוקט, ואיכא גזירה לא ללקט ע"י פועלים, וכוונת ר"י לחלוק עליו ולכן "אף ישכרו פועלים וילקט".

ועיקר הגזירה לא מובנת דמה סיבת הגזירה לבא ולומר שאם ילקט ע"י פועלים שיבואו להתיר בלי הפרשה גם בקנה מהעכו"ם לפני עונת המעשרות, ולמה יטעו בזה יותר ממה שהוא עצמו יטעה, ועוד, הרי מה שייכי הפועלים של לקיטה לחיובא דמעשרות, וכבר תמה בתוס' יו"ט בטעמא דגזירה זו, אכן עיין בר"ש סיריליאן מה שביאר בזה ודבריו יבוארו בהמשך.

אכן הר"ש מוסיף בזה עוד, דמה שמוסיף הת"ק "ולוקט כדרכו והולך" כוונתו בזה עוד דבא לחלוק על שיטת רבי שמוכא בסוף המשנה.

"רבי אומר אף לפי חשבון", והיינו דרבי מחמיר וסובר דאף אי קנה לאחר שליש ויש בזה פטור עכו"ם, אכן אכתי חייב כלפי תרו"מ בהמשך גידולו 'לפי חשבון', והיינו שאם גדל שני שליש ביד הישראל חייבים כפי החשבון של שני שליש, והת"ק חולק ואומר "ולוקט כדרכו והולך", והיינו שהפטור שחל בשליש בראשון ממשיך עד הסוף ועיין בהערה ³⁷ מה שהבאנו בזה מהירושלמי דפליגי בזה עוד.

פלוגתת רשב"ג ות"ק בקונה פירות בלי קרקע ופלוגתת ר"א ור"ג בזה.

ויש עוד מחלוקת שלישית במשנה, דהנה, עד כן למדנו ג' שיטות:

דשיטת הת"ק ד"משבא לעונת המעשרות פטור ולוקט כדרכו והולך", ושיטת ר"י "אף ישכרו פועלים וילקט", ושיטת רבי "אף לפי חשבון", ונמצא שהת"ק חולק בשני מחלוקות שונות, בגזירת פועלים כנגד ר"י ובחיוב הפרשה לפי חשבון נגד רבי, ולכא' היה נראה שאין שום קשר בין המחלוקות, אכן יש כאן מחלוקת שלישית שגם היא נראית כאינה שייכת למחלוקות הקודמות. "אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בזמן שקנה קרקע אבל בזמן שלא קנה קרקע אם עד שלא בא לעונת המעשרות פטור".

ובביאור שיטתו עיין בר"ש שהביא על זה "ואמרינן בירושלמי א"ר אבין מילתא דרשב"ג כשיטת רבן גמליאל זקינן, דתנינן תמן ישראל שהיו אריסין בסוריא לנכרים ר"א מחייב פירותיהן במעשרות ובשביעית רבן גמליאל פוטר".

והיינו שיש משנה בחלה [פ"ד מ"ז] ששם מבואר דנחלקו ר"ג ור"א אי אריס ישראל חייב בסורי', ור"ג פוטר, ושורש פלוגתתם דאריס אין לו קרקע, וגם הכא איירי רשב"ג בקנה פירות ואין לו, ורשב"ג הכא פוסק כזקינן ר"ג דפוטר בלי קרקע גם בקנה לפני עונת המעשרות.

ומבואר הכא דר"א היה חולק גם הכא והיה סובר דבקנה פירות לבד לפני עונת המעשרות דג"כ חייב, והיינו כההיא דאריס במשנה בחלה שחייב בקנה פירות גרידא.

ובטעמא דפלוגתתם מבואר בירושלמי בחלה [שם] דנחלקו בזה דר"א קניס בקונה פירות גרידא, וביאר הר"ש [שם] דקניס כדי שלא ישתקעו שם ישראל, ועיין ר"ש סיריליאן [שם] שחולק דע"כ

³⁷ ועיין בירושלמי [מובא בר"ש] דפלוגתת רבי והת"ק אם חייב לפי חשבון הוא פלוגתת ר"ע וחכמים, שר"ע אמר 'התוספת פטור' וחכמים אמרו 'התוספת חייב', ורבי של המשנה אזיל כחכמים של הברייתא, ועיין כס"מ [תרומות פ"א סוף ה"ב] דקיי"ל כרבי של המשנה כיון שאזיל בשיטת חכמים.

ויש להעיר שבחולין [קל"ו] מובא ברייתא זו דנחלקו ר"ע וחכמים כנ"ל, אלא דהתם גרסינן דר"ע מחייב על התוספת וחכמים פוטרם, ולפי"ז ת"ק אזיל כחכמים ורבי כר"ע.

וע"ע בר"ש וברא"ש ומלכי צדק, שבר"ש ומלכי צדק כתוב "סתם מתני' כר"ע" והיינו דת"ק כר"ע, ומאידך הרא"ש כותב "סתם מתני' דלא כר"ע", והיינו משום שהוא גרס בתוספתא כהבבלי, והר"ש לא הביא מהתוספתא עצמו אלא מהירושלמי בשם התוספתא.

דלא קנסו מחמת זה, שהרי ר"א ס"ל דכיבוש יחיד שמיה כיבוש, וא"כ אין לקנוס כדי שלא ישתקעו שם ישראל, וכל הקנס הוא משום שרצו שיקנה את הכל.

סיכום ג' מחלוקות במשנה.

למדנו שיש כאן ג' מחלוקות במשנה:

א] כשיש פטור עכו"ם בשליש, האם מתחייבים על הב' שליש האחרונים לפי חשבון, והת"ק מיקל בזה ורבי מחמיר.

ב] כשקונים לפני שליש מעכו"ם בסורי', וחייב מתרו"מ, יש לדון האם סגי לקנות פירות בלי קרקע או צריך לקנות קרקע ג"כ, שוודאי שמה"ת חייבים דווקא בקונה קרקע אבל חכמים החמירו לחייבו בקונה פירות לבד, ובדין זה החמיר הת"ק ורשב"ג הקל בזה ופלוגתתם תלוי בפלוגתת ר"א ור"ג.

ג] מצאנו חומרא נוספת של הת"ק שאם קונה לאחר שליש ואין חיוב תרו"מ דאעפ"כ יש גזירה שלא ילקט ע"י פועלים, וגם הכא החמיר ת"ק, ור"י הקל בזה.

הרי שיש כאן קולא א' וב' חומרות של הת"ק, וכפשוטו אין שום שייכות בין המחלוקות – אולם עיין להלן [ענף ב'] דרכו של הר"ש סריליאו בכל הנ"ל.

ענף ב'

דרכו של הר"ש סריליאו

שכל ג' המחלוקות תלויות זב"ז.

ג' תמיהות במשנה וברמב"ם.

יש כאן ג' הערות:

א] יש ג' מחלוקות במשנה שלכאן' לא שייכות זל"ז, ויש לעיין דהאיך באו לפונדק אחד הנך ג' פלוגתות.

ב] עוד יש לעיין דמה התוכן של הגזירת פועלים דלמה לחשוש, וכבר תמה בזה התוס' יו"ט.

ג] הרמב"ם השמיט את כל הדין של גזירת פועלים, ולמה לא פסק לכאן או לכאן, או שחוששין או שלא חוששין, וכבר העיר בזה התוס' יו"ט.

ומצאנו בר"ש סריליאו מהלך חדש במשנה, ולדבריו נמצא שיש קשר בין כל ג' מחלוקות, וכדיבואר, ובזה יתיישבו נמי כל ההערות דלעיל.

תוספת דברים בפלוגתת ת"ק ורשב"ג בר"ש סריליאו, דפליגי בכיבוש יחיד שמיה כיבוש.

ונקדים שיש תוספת גדולה בביאור פלוגתת ת"ק ורשב"ג בדברי הר"ש סריליאו, ותחילת החידוש מתחיל בדבריו במשנה בחלה בפלוגתת ר"א ור"ג.

והיינו שהר"ש סריליאו מבאר שנחלקו ר"ג ור"א גם בלי טעמא דקנס, והיינו דפליגי האם כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא, דלר"א שמיה כיבוש ולר"ג לאו שמיה כיבוש, והוכיח כן מפלוגתתם בסיפא אי בסורי' איכא חלה אחת או ב' חלות, וביאר דמה"ט לגבי תרומות ומעשרות סובר ר"ג דרק חייבו בחיובא דמעשרות בקנה גם קרקע, אכן בר"ש מוכרח דלית ליה פלוגתא זו, וכמו שהבאנו כבר שהעיר הר"ש סריליאו על הר"ש שכנראה למד דגם לר"א לאו שמיה כיבוש.

וע"ד זה כתב הר"ש סריליאו במשנה כאן במעשרות, וזה לשונו "הלוקח שדה ירק בסורי' – ישראל שלקח מהגוי הירק ואפילו לא קנה קרקע, ובגיטין פ"ק אמרו דסורי' חייבת במעשרות", הרי שפירש דת"ק איירי בקנה פירות גרידא, וסובר דכיבוש יחיד שמיה כיבוש, וזו כוונתו במה שהוסיף "ובגיטין פ"ק אמרו דסורי' חייבת במעשרות", והיינו ששם פירשו שכיבוש יחיד שמיה כיבוש, ולכן הוא מחייב את ישראל גם בקונה פירות גרידא, והיינו ממש כמו שפירש בחלה בשיטת ר"א.

ובשיטת רשב"ג הוסיף: "דסבר רשב"ג דסורי' דחיובא דרבנן בעי תרת', קודם שליש, ושיקנה גם קרקע".

והיינו דלרשב"ג כל החיוב הוא רק מדרבנן, וכוונתו משום שסובר כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, וכדבריו בחלה בשיטת ר"ג, ולכן כל החיוב הוא רק מדרבנן, ומה"ט נקט שמדרבנן חייב דווקא בקנה גם קרקע.

חידוש מהר"ש סיריליאו שכל הג' מחלוקות במשנה תלויות זב"ז.

מצאנו חידוש נוסף בר"ש סיריליאו שלמד שכל הג' מחלוקות במשנה תלויות זב"ז, ובעזה"י נבאר את דבריו.

וזה לשונו: "ולוקט כדרכו והולך – הוא בעצמו ילקוט הפירות כשלקחה אחר שלישי ולא יוריד פועלים לה דמיחזי כאילו הוא בעל הקרקע, ולא פטרי רבנן התוספת במתני' אלא כשלא קנה קרקע".

וביאר הדברים כך:

א] לפי ת"ק איירי בקונה פירות גרידא בלי קרקע, וכלשונו "הלוקח שדה ירק בסורי' – ישראל שלקח מהגוי הירק ואפילו לא קנה קרקע" וחזר כאן על הדברים "ולא פטרי רבנן התוספת במתני' אלא כשלא קנה קרקע", הרי דאיירי בלא קנה קרקע, וזה החומרא של הת"ק לחייב בסורי' אף שאין לו קרקע דכיבוש יחיד שמיה כיבוש, וכנתבאר בריש דבריו שם, וגוף הדברים מבוארים ברמב"ם ג"כ שכתב בפירוש המשנה "פירות במחזור לקרקע".

ב] הך חומרא יש בו קולא בצידו, והוא שכשקנה לאחר שלישי ויש דיון האם לחייב עכ"פ לפי חשבון, הכא מצאנו קולא לת"ק לא לחייבו על התוספת לפי חשבון, אבל בקנה קרקע מודי לרבי שיש חיוב על התוספת לפי חשבון, וזה חידוש גדול לומר שגם הת"ק מודה לעיקר דין שתוספת מחייב.

ג] עוד הוסיף בחידוש זה שלפי האמת גם רשב"ג מודה לעצם החידוש שחייבים לפי התוספת, אבל כיון שסורי' הוא חיוב דרבנן, לכן הם חולקים על החידוש הנוסף הזה של חיוב לפי חשבון, ולכן הדגיש שצריכים תרתי לחיוב בסורי', א] קנה קרקע, ב] קנה לפני שלישי, היינו דקנה לאחר שלישי יש חיוב כפי חשבון אבל חיוב זה לא החמירו בקנה פירות גרידא.

ד] עפ"י חידוש הר"ש סיריליאו עוד, שזה פשר המחלוקת בין ר"י לת"ק בגזירת פועלים, דחכמים סברי שכיון שהוא יורד עם פועלים הרי יסברו שהוא קנה קרקע, ובקנה קרקע באמת חייב מדרבנן לפי חשבון בקנה לאחר שלישי, ולכן רק הקילו לא להתחייב לפי חשבון באופן שהוא הולך ללקט כדרכו בלי פועלים, וזהו שכתב "ולא יוריד פועלים לה דמיחזי כאילו הוא בעל הקרקע, ולא פטרי רבנן התוספת במתני' אלא כשלא קנה קרקע".

הרי לנו שהחומרא של פועלים הוא 'סעיף' בתוך החומרא של קנה קרקע לאחר שלישי שמתחייב לפי חשבון, וכל פלוגתת רשב"ג ת"ק ורבי הוא סביב הדין של קנה לאחר שלישי בסורי' שמתחייב לפי חשבון, והאם יש נפ"מ בקנה קרקע גרידא.

סיכום הג' שיטות במשנה בגדר הדין פטור פירות עכו"ם בסורי'.

והנה לסיכום למדנו שנתחדש לנו דבר גדול בשיטת הר"ש סיריליאו, א] כו"ע מודי ליסוד דינא דלפי חשבון, ב] יש ג' שיטות בדין לפי חשבון בקונה לאחר שלישי בפירות עכו"ם בסורי'.

ולהלן הג' שיטות, א] לפי רשב"ג בא"י למ"ד יש קנין לעכו"ם ופטור בגדל שלישי ביד עכו"ם, דבכה"ג, בקנה קרקע לאחר שלישי יתחייב כפי חשבון, ובסורי' לא מתחייב לפי חשבון אלא בקנה קרקע וגם קנה לפני שלישי, ב] לפי ת"ק מחמירים בסורי' גם קנה קרקע לאחר שלישי, אבל בקנה פירות גרידא לא חייבוהו, ג] לאחר כל זה בא רבי לחדש שיש חיוב לפי חשבון גם קנה פירות גרידא לאחר שלישי.

וכמובן שיש כאן מחלוקות יסודיות בעיקר דין חיוב תרו"מ בסורי' וכן בדין חיוב דלפי חשבון, וכל זה צ"ב, ויעויין בהמשך דברינו בביאור הסוגי'.

אלא שזה עכ"פ הרווחנו, שמוכן לנו הגזירת פועלים, וכשהבאנו מהתוס' יו"ט שהעיר בזה, ועוד מיושב נמי שיטת הרמב"ם למה השמיט את הדין של גזירת פועלים, שהרי לדרכו של הר"ש סיריליאו לא חוששין שיטעו שלקח לפני שלישי אלא שחוששין שיחשבו שהוא קנה קרקע ובקנה קרקע יש חיוב חדש לפי חשבון, אכן לפי מה שפסק הרמב"ם כרשב"ג א"ש, שהרי לדידיה ליכא חיוב לפי חשבון גם בקנה קרקע, ומעולם לא חששנו שיטעו שקנה לפני שלישי, וא"ש.

ענף ג'

מבאר דפלוגתא זו,

לא שייכא לסוגי' בסוף השולח.

מתמה טובא שסוגי' סוף השולח לא הביא משנה מפורשת בדין יש קנין בסורי'. בסוגי' בסוף השולח נתחדש שאף למ"ד אין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי מעשרות, אבל בסורי' למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש מהני הקנין של העכו"ם, שהקשו ממשניות וברייטות שמבואר דמהני קנין של העכו"ם לפטור - וחידשו בסוגי' דצ"ל דאיירי בסורי', ומבואר שם דכו"ע מודי - וכנ"ל.

ויש לתמוה, הרי התם לא הביאו מקור לחידוש זה - וקשה דלמה לא הביאו את המשנה הזו שמפורש במשנה עצמה שרק מצד סורי' אתינן עלה, ויהיה מזה מקור לחידוש הגמרא דכו"ע מודי בכיבוש יחיד, ועוד יתחדש לפי"ז דאין קנין לעכו"ם ורק הכא אמרינן יש קנין מחמת כיבוש יחיד, ויש כאן הכרעה במחלוקת אמוראי, וכל זה צ"ע.

לפי דרכו של הר"ש סיריליאן הכל מיושב.

אכן לפי דרכו של הר"ש סיריליאן א"ש, שהרי דייקנו שלפי דבריו הת"ק סובר כיבוש יחיד שמיה כיבוש ואעפ"כ יש פטור שליש, ולדרכו של הר"ש סיריליאן הדברים מוכרחים מיניה וביה שהרי זה כל שיטתו להחמיר בקנה פירות גרידא דאעפ"כ חייב.

וממילא פשוט ששיטת הת"ק לא שייך לסוגי' דהתם, דהתם רצו לחדש דלמ"ד אין קנין בא"י דאעפ"כ יש קנין בסורי' למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, ומשמע דלמ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש חייבים בו כא"י ממש, ואין לחלק ביניהם.

ומעתה ברור למה לא הביאו את שיטת הת"ק שם בסוגי', אולם מאידך יש כאן טענה גדולה על הר"ש סיריליאן, שיש דיוק בסוגי' איפכא מדבריו, ולפי הנתבאר א"ש שזו שיטה חדשה שהסוגי' מיירי בקנה קרקע מהעכו"ם והכא איירי בקנה רק פירות מהעכו"ם וסגי בכך, וזה דין אחר ואינו ענין לשם, ושורש המחלוקת בזה יבואר להלן חידושי סוגיות [סימן א'].

עוד יש להקשות, דלמה לא הביאו את רשב"ג דמדבריו מבואר שבקונה קרקע בסורי' יש קנין לעכו"ם, ואזיל למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש.

אולם לפי מה שיתבאר להלן חידושי סוגיות [סימן ב'] בשיטת הרמב"ם הכל מיושב, שהרי לפי הרמב"ם מבואר דעת רשב"ג שאם קנה הישראל קרקע בשליש גרידא לא מהני, דבעי בעלות בקרקע גם בשליש וגם בשעת התלישה, ושם בסוף השולח מיירי בהדי' שהיה של הישראל אך ורק בשליש, ושוב מכרו לעכו"ם, וע"כ שזו שיטה חדשה, וא"ש.

משנה ו

[ו] חמתמד ונתן מים במדה ומצא כדי מדתו פטור ר' יחודה מחייב מצא יותר על כדי מדתו מוציא עליו ממקום אחר לפי חשבון:

רע"ב משנה ו

חמתמד - חנות מים בחרצנין ובזגין או בשמרים נקרא חמתמד. וחכא מיירי בנותן מים בשמרים דוקא: ומצא כדי מדתו - לא דוקא כדי מדתו, דאפילו נתן ג' כדות של מים ומצא ג' וחצי פטור, עד שיתן ג' ומצא ד': פטור - ואף על גב דשמרים יחבי בהו טעם, פטור, דטעם שמרים של טבל לא חשיב טעם גמור אלא קיוחא בעלמא: רבי יחודה מחייב - דסבר אי אפשר שייצאו כל חמים לחוץ אלא נשאר חצי כד של מים בתוך השמרים, ונמצא שאלו חג' כדות וחצי שייצאו יש בהן כד א' של יין ושנים וחצי מים, וחזו כיון מזוג, שכן דרך מזיגת היין. ואין חלכה כר' יחודה: מצא יותר מכדי מדתו - והוא דרמא תלתא ואשכח ארבעה: מוציא עליו ממקום אחר - אף ממקום אחר, כלומר לא מיבעיא מיניה וביה דשרי, אלא אף ממקום אחר יכול לעשר לפי חשבון חיתר על מדתו:

ציונים והערות משנה ו

פלוגתת הראשונים באיזה מתמך איירי.

ז"ל הרמב"ם בפרושו למשנה – "תמך, שם נופל על זגין וחרצנים הנשארים מן הענבים אחרי סחיטתן, ועל השמרים השוקעין מן היין בשולי הכלי. ומתמך, הוא הנותן מים על אותו התמך ומניחו עד שיתן את כחו וייעשה יין דליל" – ברמב"ם מבואר דאיירי גם בזגין וחרצנים וגם בשמרים של טבל, אולם הר"ש העיר דהכא קאי דווקא בשמרים וכמבואר בפסחים [מ"ב], וכ"כ הרשב"ם בב"ב [ריש צ"ז], והיינו טעמא דר"י לא פליגי בתמך מחרצנים – דמודה דאינו אלא קיוהא בעלמא ואין דינו כיון, ורק בשל שמרים חולק, אולם עיין ברש"י בחולין [כ"ה:] דלמד דהכא איירי בחרצנים, וכבר האריך בזה החת"ס [חולין שם].

בביאור המשנה, ובפלוגתת ת"ק ור"י.

והנה עיקר הדין של המשנה הוא – וכמו שביארו הרמב"ם – "שאם יצא ממנו אחרי הסנון כשיעור המים שנתן שם אינו חייב במעשרות, לפי שאין בו מן היין כלום" – והיינו שמוכרח שלא יצא מן השמרים כלום דלכן הרי זה כמידתו – אבל "אם מצא יותר ממה שנתן, הרי זה משער מה שנתוסף – והוא היין שנשאר באותו התמך".

והנה כפשוטו "ומצא כדי מדתו", הוא דווקא אבל כל שניתוסף בו יותר ממידתו כבר חייב במעשר אכן הרא"ש הביא מהסוגי' בב"ב [צ"ו] דמפרש דכדי מדתו לאו דוקא אלא אפילו הטיל לתוכו ג' כדי מים ומצא ג' וחצי פטור – והיינו טעמא דמזג כוס של יין בששה של מים לא חשיב יין, ולכן חצי כוס בג' כוסות אינו יין ואינו חייב במעשר.

ובביאור שיטת ר' יהודה ביארו הראשונים דסבר דא"א שיצאו כל המים לחוץ – וע"כ שנשאר חצי כד של מים בתוך השמרים ויצאו שנים וחצי של מים ונמצא שיש כאן כד אחד של יין, וכוס אחד של יין בתוך שנים וחצי כדים של מים שפיר חשיב יין שכן דרך מזיגת היין.

ובבאור פלוגתתם עיין ברש"י בפסחים [מ"ב] בביאור שיטת הת"ק דפוטור – דכתב – "פטור – מלעשר, שהרי אין כאן אלא 'מים', שלא מצא אלא כדי מדתו, ואף על גב ד'חזותיה וטעמא חמרא' – קיוהא דפירא בעלמא הוא דעייל ביה" – והיינו דלא אזיל בתר 'חזותא וטעמא', ובשיטת ר' יהודה דמחייב פירש "דאזיל בתר חזותא וטעמא".

וע"ע ברשב"ם [ב"ב צ"ו:] שכתב "הני מילי גבי מעשר ומשום חומרא דמעשר – דאפ"ר יהודה מודי דאין מפרישין ממנו על יין גמור, אבל לגבי ברכת היין שהיא חשובה לא יברך אלא שהכל, שהרי על כולן אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא והלכך לכתחלה שפיר דמי".

עוד הביא הרא"ש כאן – "ובפ"ק דחולין מפרש דדוקא מיניה וביה מעשר לר' יהודה אבל מתמך אחר לא דלמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב".

בעיקר הך שיעור – שבזה יש לו דין יין לכל דיני התורה.

והנה בשיעור של 'יותר מכדי מידתו' עיין בב"ב [צ"ז:] שמבואר דאי רמא תלתא ואתו ארבעה דינו כיון ומברכין עליו בורא פרי הגפן, ובכה"ג יש לכל התערובת דין יין, וכן נקטו התוס' בזבחים [ע"ח: ד"ה דלי] דין המעורב בג' חלקים מים לא מהני לו השקה כיון דדין 'חמרא מזיגא' יש לו ולא דין יין, ועיי"ש עוד שהקשו אמאי מהני לטבול בו בנתן סאה ונטל סאה אם רובו מים, הא דין יין עליו, והיינו כנ"ל דכל התערובת נעשית יין.

כמה דרכים בראשונים בהא דליכא דין טעם כעיקר במצא כדי מידתו.

הר"ש הקשה מאי טעמא דרבנן דסברי דאם מצא כדי מידתו אינו חייב במעשר, הא מ"מ איכא טעם שמרים המעורב במים – והיינו דגם אי אינו יין בשיעור כזה, אבל סו"ס השמרים עצמם אוסרים מדין טבל – וחייב במעשרות מחמת הטעם של השמרים – וכלשונו – "והלא כל איסורים שבתורה בנותן טעם וטבל חמור משאר איסורים כדאמר בסוף מסכת ע"ז [ע"ג:] דאיכא למאן דאמר כל איסורים שבתורה בנותן טעם חוץ מטבל ויין נסך דבמינן במשהו" – ותיריך דטעם השמרים של טבל הנבלע בתמך לא חשיב טעם גמור אלא קיוהא בעלמא, וכ"כ התוס' בחולין [כ"ה: ד"ה המתמך] ובב"ב [צ"ז. ד"ה ה"ה] – וכ"כ הרע"ב כאן, ויש להעיר מדברי הר"ש

במקוואות [פ"ז מ"ב] בדעת הירושלמי בתרומות [פ"י ה"ו], ועיין זה במים חיים מקוואות [פרק שביעי ס"ק ו'].

ורעק"א בתוספותיו הביא מהרמב"ן [בבא בתרא צ"ו]: שתירץ באופן אחר: וז"ל: "ויש לומר דשמרים לאו טבל הם וכו' ואינו אוסר מדין טבל דפסולת אוכלין הוא, דאפילו בפירות של תרומה שנינו [תרומות פ"א] המורסן מותר סובין של חדשות אסורות של ישנות מותרות נוהג בתרומה כדרך שהוא נוהג בחולין וכו'. הילכך שמרים של טבל אין עליהם איסור טבל וכשמתמד עכשיו הוא קובעו למעשר ובעינן דלהוי יין" – והיינו דדווקא אי חל בו דין יין חייב במעשר אבל לא מצד החיוב של שמרים ששמרים אינם חייבים במעשרות.

אולם הרמב"ן מביא בהמשך דבריו את המבואר בירושלמי כאן בביאור המשנה כאן – ד"נראה דבמתמד על שמרי יין המעושר היא, ולפי שלא הפריש מתחלה אלא על היין שבו צריך עכשיו להפריש על השמרים מעשר, ושם אמרו שאינו צריך להפריש עליו תרומה שהתורם בלבו על הקוטעין ועל הצדדין ועל מה שבתוך התבן, וכ"ש שהטעם שפירשנו נכון בזה הענין לפי שהיין כבר מעושר הוא והשמרים הנעשים עכשיו יין הוא שמתחייבין במעשר מעתה", עכ"ל.

וע"ע במאירי בפסחים [מ"ב:] שהביא את דברי הראשונים שאינו אלא קיוהא ולכן ליכא ביה איסור של נותן טעם, והביא נמי את המבואר ברמב"ן שאינו טבל כיון שזה פסולת אוכלין והוא חולק עליהם, ופירש כדרך האחרונה ברמב"ן בתוספת ביאור – וז"ל:

"אלא שנראה לי כאלו שמפרשים אותה כשיצאו מחבית 'מתוקנת' ואעפ"כ צריכות לעשר שלא היה דעתו מתחילה להפריש אלא על היין הצלול – ופנים חדשות באו לכאן – ומ"מ דוקא במעשרות אבל בתרומה אינו צריך לחזור ולתורם שדעתו היה מתחילה על הכל וכן היא שנויה באחרון של מעשרות ואף בברייתא של תרומות התורם את הבור צריך שיכוין על מה שבחרצנים ושבזגים וכו'", עכ"ל.

ובענין זה עיין בחזו"א [דמאי סימן א' ס"ק י"ב] ובמעדני ארץ תרומות [סימן ט' אות י'].

משנה ז

חורי הנמלים שלנו בצד הערימה החייבת חרי אלו חייבים שידוע שמדבר הגמור גוררין כל הלילה:

רע"ב משנה ז

שלנו – לינת לילה: הערימה החייבת – חכרי שנתחייב במעשר, כחחיא דתנן בפרק קמא ואם אינו ממרח משיעמיד ערימה:

ציונים והערות משנה ז

במה שיש להעיר דלמה תלינן דווקא בערימה זו.

מבואר במשנה שחורי הנמלים שלנו בצד הערימה החייבת – חרי אלו חייבין, שידוע שמדבר הגמור היו גוררין כל הלילה, ועיין בפאה [פ"ד משנה י"א] דתנן דמה שנמצא בחורי הנמלים אחר הקוצרים שהיה מעורב בתבואה לקט, החיטים העליונים של עניים, והמל"מ [מתנו"ע פ"ד ה"ט] הביא את דברי המרדכי בסוף חולין שהקשה דניזיל בתר רובא, עיי"ש שתירץ בשני אופנים, או משום שבספק ממון עניים אזלינן לחומרא גם בכה"ג, או דהוי קבוע והוי כמחצה על מחצה, ועיי"ש במל"מ שדן בזה אם הוי קבוע, ובעמודי אור [סי' פד אות ב-ג] מש"כ בדעת המרדכי.

והנה הכא תנן דאם חורי הנמלים בצד הערימה החייבת חייבין במעשרות, ומשמע דדינם תלוי בדין ערימה זו, ואף אם יש שם ערימות אחרות רחוקות שהם הרוב, מ"מ אזלינן בתר ערימה זו הקרובה להם, והעיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דלכאורה זה תלוי בסוגית הגמ' [ב"ב כ"ג:] אם רוב וקרוב הולכין אחר הקרוב או אחר הרוב, ואפשר דהכא חשיב כמקומו ממש, שכתב הרמב"ן [שם כ"ד.] שבכה"ג לכו"ע אמרינן כאן נמצא כאן היה.

בדברי הירושלמי בממרח כריו של חבירו שלא מדעתו.

אמרינן בירושלמי [כאן] שמקשה לדעת ר' יוחנן דהממרח כריו של חבירו חייב במעשרות, דא"כ אמאי חורי הנמלים שלנו בצד ערימה הפטורה פטורין ממעשרות, ומשני משום יאוש – וביאר בזה

במהר"א פולדא דקושיית הירושלמי היא - דלר' יוחנן יתחייבו החיטים במעשרות כיון שהנמלים מוציאות את המוץ ואיכא מירוח וגמר מלאכה, וכשם שהממרח שלא מדעת הבעלים חשיב גמר מלאכה, כך אם נתמרחו הפירות ע"י בעל חי הוי גמר מלאכה, ועל זה משני דאיכא יאוש בעלים כשגררום הנמלים, ונפטרו הפירות ממעשר משום שהיאוש לפני המירוח, אבל אם היו בצד ערימה החייבת הוי יאוש לאחר מירוח ואינו פוטר ממעשר.

בדברי הגר"ח שמולביץ זצ"ל

בדין ממרח כריו של חבירו שלא מדעתו

במה שיש לתמוה גזל סאה של חטין טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה.

בירושלמי [שם] מייתי על פלוגתא דר' יוחנן וריש לקיש בממרח כריו של חבירו שלא מדעתו, מתני' בחלה דנשים שנתנו עיסה לנחתום, ומבואר דה"נ פליגי לענין חלה אם עיסה שנגמרה ע"י אחר נתחייבה בחלה או לא.

והנה בגמ' [ב"ק צ"ד.] מייתי ברייתא ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי שגזל סאה של חטין טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ, ובעי למימר דטעמא דראב"י הוא משום דשינוי אינו קונה.

והקשה בחי' רעק"א שם, דאם אינו קונה בשינוי הרי לא חלה ההפרשה כלל כיון שאינו בעלים על עיסה זו, עיי"ש מש"כ בזה, וע"ע שו"ת עונג יו"ט [סי' ל"ט] שדן בדברי הגמ' שם. ולכאורה לפי המבואר בירושלמי יש להקשות עוד, שלא נתחייבה עיסה זו בחלה כלל לדעת ר"ל דמירוח ע"י אחר שלא מדעת הבעלים אינו מחייב בחלה.

ברכה בהפרשה שלא מחוייבים בה.

ויש להוסיף, דלשון הברייתא שם "הרי שגזל סאה של חטין טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ", ומבואר דבעצם מן הדין שייך לברך על הפרשה זו, אלא דאינו רשאי לברך משום דהו"ל בכלל מנאץ. ואע"פ שלדעת ר"ל לא נתחייבה העיסה בחלה אלא רק יכול להפריש ממנה. ומבואר מזה דשייך לברך אף על מצוה קיומית שאינו חייב בה, וגם זה הוי בכלל "וציונו".

ועל דרך זה יש ליישב מה שהקשה הגרע"א בדרוש וחידוש [שבת כ"ג.] דבגמ' שם רצו להוכיח דאין מברכין על דרבנן, ממה ששינוי דאין מברכין על הפרשת דמאי, והקשה הגרע"א דא"כ מאי איריא דמאי דנקט, הרי כיון דמירי בלוקח מאחרים, א"כ אף באופן שהפירות ודאי טבל מ"מ נימא דאינו מברך, שהרי לקוח פטור ממעשר ואינו חייב אלא מדרבנן.

ולפי הנ"ל יש ליישב עפ"י שחידש המנ"ח [מצוה שצ"ה אות ח'] דאע"ג דלקוח פטור מדאורייתא מ"מ הלוקח יכול להפריש ממנו תרו"מ מדאורייתא, ולפי"ז מיושב דשפיר נקט מתני' דדוקא דמאי אין מברכין עליו, כיון שמן התורה אין שייך להפריש עליו, אבל טבל ודאי אע"פ שהוא לקוח ואינו חייב להפריש ממנו תרו"מ מן התורה, מ"מ כיון שחלה ההפרשה מן התורה מברך על הפרשה זו, ואין להוכיח מזה שמברכין על מצוה דרבנן.

בגדר הדין בעלים במירוח – ולמה לא מהני גזבר אי לא הוי כבעלים.

בירושלמי פריך לדעת ר"ל שמירוח מי שאינו שלו אינו מחייב במעשר, היאך מירוח הקדש פוטר, והיינו דכיון דנתמרחו הפירות ע"י מי שאינו בעלים ואין מירוח זה ראוי לחייב, אינו פוטר ממעשרות. ומשני דאתיא כמ"ד דגזבר כבעלים, והיינו דאליביה הוי מירוח הראוי לחייב. ומבואר דלמ"ד דגזבר אינו כבעלים אין מירוח הכרי תלוי בו אם בעינן דוקא מירוח דבעלים. וצ"ע דאמאי תלוי בהך פלוגתא, הרי ודאי דגזבר דינו כדין בעלים לכל דבר, ויש לו כח למכור ולהקנות נכסי הקדש, ורק לענין תרומה מצינו בירושלמי תרומות [פ"א ה"א] דלמ"ד גזבר לאו כבעלים אין תרומתו תרומה, והגדר בזה דלענין הפרשת תרומה לא סגי במה שיש לו כח הקנאה לשאר מילי,

דלתרומה בעינין דוקא הפרשה ע"י הבעלים³⁸, אבל לשאר מילי דינו כדין בעלים, וא"כ אמאי אין מירוחו פוטר למ"ד דמירוחו הוי רק בבעלים.

וצ"ל בביאור דברי הירושלמי, דודאי דין זה דמירוח בעלים אינו דבר שחל ע"י הבעלים מחמת כח בעלותו, דאין הבעלים גורם שיחול על הפירות שם מירוח לענין טבל, אלא מידי דממילא הוא, דע"י שמירוח הבעלים חל על הפירות דין טבל, וסובר ר"ל שדבר זה חל בפירות רק כשנתמרחו ע"י הבעלים, ולא באופן שנתמרחו ע"י אחר. ומשו"ה סובר הירושלמי דלדידה גם מירוח גזבר אינו מועיל אם גזבר לאו כבעלים, וטעם הדבר הוא, דלהך מ"ד אף שיש לגזבר כח לפעול לצורך ההקדש כבעלים, מ"מ הוא עצמו אינו נידון כבעלים, וכמשנ"ת דמשו"ה לא מהניא תרומתו, דבעינן שיתרומם הבעלים, והגזבר לא הוי בעלים, וה"נ אין מירוחו נחשב מירוח בעלים, דדין המירוח הוא מידי דממילא שאם נתמרחו ע"י בעלים חל עליהם דין טבל, וכיון שהגזבר אינו הבעלים להך מ"ד, אין מירוחו ראוי לחייב, ולכן אינו פוטר כדין מירוח הקדש.

בדין מירוח הפקר.

בזה נראה ליישב דבר נוסף, דהנה במה דמשני הירושלמי דמירוח הקדש פוטר לר"ל משום דגזבר כבעלים, ויש לעיין דאכתי תיקשי לדעת ריש לקיש מהא דאמרין בירושלמי לעיל [פ"א ה"א] דהפקר פטור מן המעשר משום שנאמר ראשית דגנך ולא של הפקר, ונתבאר לעיל [מים חיים פרק ראשון ס"ק י"ז] דמהך קרא ילפינן דמירוח הפקר הוי דבר הפוטר, ולא רק שאין הפירות מתחייבים ע"י מירוח זה, עיי"ש הנפ"מ בזה, ולדעת ריש לקיש אכתי תיקשי היאך מהני מירוח ברשות הפקר לפטור, הא הוי מירוח שלא ע"י בעלים ואינו ראוי לחייב, וא"כ אמאי פוטר.

ומתוך הדוחק נראה דצ"ל דלדעת ריש לקיש הא דמירוח הפקר פוטר היינו דווקא כשנעשה המירוח ע"י המפקיר, וזה הוי כמירוח בעלים לפי"מ דמציינו ברש"י בב"מ [י"ב. ד"ה זרק] דהפקר מדעת מיקרי דעת אחרת מקנה, וביאר השטמ"ק שם בדעתו, דחשיב החפץ של המפקיר כל זמן שלא זכה בו אחר, ולפי"ז י"ל שכיון שהוא בעלים על הכרי מהני מירוח ידיה לפטור הפירות מדין מירוח הפקר.

ולכאורה עדיין תמוה טובא, דאף אם ההפקר חשיב ממון המפקיר כל זמן שעדיין לא זכה בו אחר, מ"מ אינו ברשותו ואינו יכול לפעול בו שום חלות קנין וכדומה³⁹, ולמה מועיל מירוחו למ"ד דבעינן מירוח בעלים. אכן נראה דגם ריש לקיש דס"ל דבעי' מירוח בעלים, היינו שהמירוח מועיל לחייב בתרו"מ רק כשנעשה ע"י הבעלים, אבל אין הבעלים פועל חלות החיוב, ולכן אף אם אין לו כח לפעול בממון זה, מ"מ סגי בעצם מה שהוא בעל הפירות דחשיב משו"ה מירוח בעלים. ובעיקר מה דתלי הירושלמי דין מירוח ברשות הקדש בפלוגתא דר' יוחנן וריש לקיש, עי' בספר אבי הנחל [דרוש ל"א] מש"כ ליישב קושיית התוס' במנחות [ס"ו: ד"ה אומר].

משנה ח

[ז] שום בעל בכי ובעל של רכפא וגריסין חקילקין וזעדישים חמצריות ר' מאיר אומר אף חקרקס ר' יוסי אומר אף חקוטנים פטורים מן חמצריות ונלקחים מכל אדם בשביעית זרע לוף העליון זרע כרישים זרע בצלים זרע לפת וצננות ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים פטורים מן חמצריות ונלקחין מכל אדם בשביעית שאע"פ שאביהן תרומה חרי אלו יאכלו:

רע"ב משנה ח

שום בעל בכי – שום חריף שהאוכלו בוכה ועיניו זולגות דמעות. ול"ג שום הגדל בחר חלבנון, שכן בערבי קורין ללבנון בע"ל: רכפא – שם מקום: גריסין חקילקין – גריסין של פול חבאים מן חקלק, שם מקום, וזן מרובעות כדתנן בנגעים כגריס חקלקי חמורבע: ועדישים חמצריות – ראשן אחד חד, וחמינין חללו כולם

³⁸ עי' שערי חיים קידושין [ס' מ"ב ס"ק ג'].
³⁹ וכמש"כ הקצה"ח [ס' רע"ג סק"א].

הם מדבריות וחזקתן מן החפקר לפי שאינן נזרעים בגינה, לפיכך פטורים מן המעשרות: אף הקורקס – בערבי קלקא"ס, וחזא מין ממיני חכרוב: חקוטנים – ממיני העדשים. וחלכה כסתם משנה: ונלקחים מכל אדם – אף מן החשודים למכור פירות שביעית: זרע חלוף העליון – אני שמעתי חלוף השוטח. אבל זרע חלוף חפקח חייב. ורמב"ם פי' שחמשנה מסורסת זרע העליון של לוף. ולוף הוא ממיני חבצלים: שאע"פ שאביהן תרומה – אף על פי שאחד מכל אלו זרעוני גינה שאינם נאכלים חן תרומה, וזרעו, חרי הגדולים נאכלין. ולא אמרינן גדולי תרומה תרומה אלא כשהזרע הזרע הוא מדברים הראויין לאכילה: שאביהן – הזרע, שהוא אב למח שגדל ממנו:

ציונים והערות משנה ח

פלוגתת הראשונים במינים שברישא במשנה.

החלקו הראשונים בדין של המינים שהוזכרו בירשא של המשנה – שהרא"ש כתב בדין של המינים שהוזכרו ברישא:

"כל אלו המינים נאכלים הם – דהא כל הני דאינן נאכלים קתני בסיפא בבא בפני עצמה – אבל הני אף על גב דנאכלין וחשובים פטורים מן המעשר" – ובטעם הפטור כתב שאף שחייבו חכמים פירות חוצה לארץ במעשר במקומות שקרובים לארץ ישראל [ארץ שנער עמון ומואב ומצרים], אבל "לא חייבו חכמים פירות חוצה לארץ במעשר – אלא פירות שנמצא בהם גדלים בארץ, וכל הני אין כיוצא בהם גדלים בארץ", עכ"ל, וכן למד נמי הר"ש – והוסיף – דלכן הביאו את השמות המיוחדים הללו לתת להם 'סימן' – ואלו שאין להם דומים בארץ ישראל לא הביאו דלא הוצרכו לתת להם 'סימן' וכל זה פירש על פי הירושלמי בדמאי – אולם הרמב"ם והרע"ב פירשו דלא קאי בזה, אלא שהפטור כאן הוא מצד שחזקתן מן ההפקר.

דרכו של הר"ש זרע בדין לפת וצנונות ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים ש"אע"פ שאביהן תרומה הרי אלו יאכלו".

מבואר במשנה בסיפא בדין שזרע לוף העליון כו' זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גנה שאין נאכלין פטורין מן המעשרות – ונאמר עוד "שאעפ"י שאביהם תרומה הרי אלו יאכלו".

ודרכו של הר"ש בזה על פי מה ששנינו לעיל [פ"ה מ"ב] שהעוקר לפת וצנונות מתוך שלו ונטע לתוך שלו לזרע חייב מפני שהוא גורנו – והיינו שהזרע שגודל מהך לפת שנוטעו פטור ממעשר כיון שאינה ראויה לאכילה, ולכן מי שנוטע אותו חייב לעשר כיון שלא יהיה ללפת הזה גורן אחר כשיגדל הזרע – עכ"פ למדנו מהמשנה שם שהזרעים פטורים ממעשרות.

ועל הנך זרעונים למדנו במשנה כאן הלכה נוספת – 'אעפ"י שאביהם תרומה' – והיינו דאף אם עשאה תרומה ונטען לזרע, אכן הדין בזה דנאכלים – והיינו שהזרע נאכל לזרים.

לפי הר"ש מיירי הכא שלא נטע 'זרע' של לפת וצנונות רק לפת וצנונות 'עצמן' שהם היו של תרומה – ואח"כ נעשה זרע של לפת וצנונות – והיינו ממש כמו המשנה ההיא דלעיל ש"נטע לתוך שלו" לפת – והכוונה שלו בזריעה היתה "לזרע" – וכהיא דהתם, והדין שנתחדש במשנה הוא שמותר לאכול אותו הזרע ולא חל בו דין מאכלות אסורות של גידולי תרומה – ובקצרה – למדנו הכא שאין הלכה של גידולי תרומה תרומה בזרעים שגדלו מתרומה היכא שזרעים אינם נאכלים – וכן למד המקד"ד [תרומות סימן נ"ה ס"ק ד' ד"ה אמרינן שלהי מעשרות עמוד 370] בדברי הר"ש.

דרכו של הרמב"ם בזה זרע זרעים שאינם נאכלים – והם של תרומה, ובזה אין גידולי תרומה.

אולם הרמב"ם בפירוש המשנה כתב "שאעפ"י שאביהם תרומה – ר"ל כי כשיהיה אחד מאלו הזרעים, ר"ל זרעוני גנה שאינן נאכלים – תרומה – וזרעם – שהצומח ממנו חולין, שאין אומרים גדולי תרומה תרומה אלא כשהזרע הזרע ראוי לאכילה, אבל אלו שאינן ראויין לאכילה מותר לאכול גדוליהן אעפ"י שעיקר זרעם הוא תרומה".

ודייק המקד"ד [שם] שהרמב"ם מפרש איפכא ממש – והיינו שזרע זרעוני גינה שאין נאכלין והנך זרעים אינם אכלים הם היו תרומה והם צמחו, ובזה נתחדש שאין כאן דין גידולי תרומה. אלא שכבר עמד בזה הרש"ש דאיך שייך מציאות של תרומה ב'זרעוני גינה' שאין נאכלין – הרי אמרין בהם שאינן חייבין במעשרות ולא יתכן שחל תרומה על מה שפטור מתרומה. וחידוש הרש"ש שאף שאין חייבין במעשרות מ"מ אם תרמן הוי תרומה, ודימה זה לההיא דתלתן דמפריש רק על הזרע ואם הפרישן עם העץ נותן העץ עם הזרע עיי"ש. והעיר במקד"ד [שם] שזה תלוי בפלוגתת השנו"א והתוס' יו"ט בההיא דתלתן – עיין בזה בתרומות [פרק י' משנה ו'] דנחלקו בזה, ודעת השנות אליהו דאיכא איסור – עיין בציונים והערות [שם] מה שנתבאר בזה, אכן דעת התוס' יו"ט דאין שום איסור תרומה על העץ אלא שנתנין לכהן. וביאר המקד"ד שהרמב"ם סובר כשנו"א שזה תרומה – וע"כ דס"ל דכל אוכל ע"י הדחק כן, דאף דפטור ממעשרות מ"מ אם קרא שם תרומה הוי תרומה שהרי מה שאמרו בהך משנה דזרעוני גינה "אין נאכלין" ע"כ הכוונה דנאכלין ע"י הדחק – וראיה לזה מדברי הירושלמי [ריש מעשרות] דהתם ממעטינן זרעוני גינה שאין נאכלין מ'קרא', וקשה טובא – שהרי אי אין ראויין לאכילה כלל א"כ למה לי למעוטי – ומזה מוכרח דראויין לאכילה על ידי הדחק. אולם העיר דלפי הרמב"ם אי אפשר לומר דטעם בתלתן דנותן העץ לכהן הוא משום אוכל ע"י הדחק – דהא אף בתבן פסק כן דאם הפריש בשבלין התבן לכהן אף דאינו אוכל כלל.

חידושי סוגיות - מעשרות

סימן א' קונטרס בשיעור שלישי ובעונת המעשרות

ענף א' פרטי דינים בדין עונת המעשרות לחיובא דתרו"מ. // פרטי דינים והלכות של עונת המעשרות לגבי חיוב תרומות ומעשרות. // חידוש בגדר הדין 'אוכל' של עונת המעשרות לגבי חיובא דתרומת ומעשרות וחלוק משאר דיני 'אוכל' שבכל התורה כולה, ובגדר התנאי של ראוי להצמיח. // ביאור בסדר דברי הרמב"ם. // בירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, חדא מלשון 'תבואה ופרי' וחדא מלשון 'זרעך', ויסוד פלוגתא ר"ש ורובנן. // מחדש דמתחלקים הנך תרי דינים של אוכל במעשרות //

ענף ב' ב' דינים ושיעורים בעונת המעשרות, לגבי חובת הפרשה ולגבי חלות תרומה בהקדימו בשבליים // חידוש המקד"ד לגבי יסוד הדין שלישי ואוכל ופרי האם זה דין בחלות תרומה או שזה דין בחיוב הפרשה ובדיני טבל. // דוחה את דברי המקד"ד ומבאר שהדין חובת תרומה מתחילה בתרומה המעורבת בו וממילא שאין כאן ב' דינים שונים. // מבאר שבאמת יש ב' דינים בעונת המעשרות, דין בחובת הפרשה ודין בחלות תרומה, וזה עפ"י דברי המקד"ד בביאור שיטת רש"י בטעמא למה ליכא הפרשה בתרומה במחובר. // מבאר את ב' הדינים של עונת המעשרות [בחובת הפרשה ובחלות תרומה] בג' דרכים. // דקדוקים בדברי הרמב"ם בדין נוסף דלא חיילא תרומה לפני עונת המעשרות, ומדייק בדבריו דלא כהמקד"ד. // מוכיח ככל הנ"ל מהירושלמי. //

ענף ג' ביאור בירושלמי באשכול שבישל שכל הרוח מתחייב מדין 'חיבור למעשרות', ודלא כמכירה לחשוד לאחר עונת המעשרות. // ביאור בפלוגתא בירושלמי באשכול שבישל האם כל הרוח מתחייב או שכל הכרם מתחייב, וביאור הספיקות בכרם קטן ועשאו גדול וכרם אחד ועשאו שנים. // מתמה שיש סתירה ברמב"ם ובמשנה דבמכירה לחשוד לפני עונת המעשרות לא מהני חיבור למעשרות ע"י חלק מהפירות. // כמה תמיהות בדברי הירושלמי. // מביא דמצאנו דתחילת הגמר מלאכה מהני על כל הגורן שכולו חיוב אחד, ומדייק דלפי הר"ש סיריליאוי איירי דווקא בגמר מלאכה על הפרי שהגיע לעונת המעשרות ביחד עם אחרים בהך גפן או כרם. // מבאר למה כל הנידון בירושלמי לא שייך בטומאת אוכלים וערלה וכל התורה, ומחדש עוד דגם בגידולי תרומה ובחלות תרומה לפני גמר מלאכה ליכא דין חיבור למעשרות, ומיישב את הקושי ממכירה לחשוד. // ביאור פלוגתא רבי יוסי בי רבי בון ור' חנינא לדרכו של הגר"א ברמב"ם. // הערה לדרכינו בירושלמי לפי הגר"א שהירושלמי מייירי במכר חלק מהכרם. //

ענף ד' תוספת ביאור בירושלמי ובב' דינים של עונת המעשרות, כלפי חלות תרומה וכלפי חובת הפרשה // מבאר דזכותו של הכהן חיילא בגמר מלאכה במעורבת בו ולפני כן איכא זיקה לתרומה המעורבת בלי זכות הכהן. // מבאר את הירושלמי בגידולי תרומה דמחדש חידוש בשיעור חלות תרומה בלי זכותו של הכהן. // מבאר דלקחת הבעלים ע"י גמר מלאכה מזכה זכות בפירות לכהנים ובוזה דנו בירושלמי בקנה חלק של הכרם שעדיין לא הגיע לעונת המעשרות. // דן בחילוקים נוספים בין הדין טבל לפני גמר מלאכה לדין טבל לאחר גמר מלאכה לגבי אתרוג של טבל ולגבי קליטת מחיצות. //

סימן ב' קונטרס בגדר מירוח, בדין גורן למעשרות.

ענף א' יסוד דינא דמירוח מדין אסיפה ומלאכת העמדת כרי. // מתמה דמה מיוחד בהעמדת כרי ובדישה וזרייה מכל מלאכות אחרות להיות גמר מלאכה. // מביא את הירושלמי של כבירה ברשות הקדש, ואת דברי החזו"א שהעיקר הוא מלאכת תיקון הפרי ולא אהבת הסדר. // מבאר דעיקר הדין גמר מלאכה היא מלאכת האסיפה והזרייה ודישה אינם אלא שהאסיפה תהיה אסיפה של תבואה ולזה צריכים לנקותו, איפכא מסברת החזו"א. // בדברי המעדני ארץ בהנ"ל. //

ענף ב' מבאר עוד כמה חידושי דינים, בדין גמר מלאכה עפ"י יסוד הנ"ל. // הקדמה. // ביאור דינא דהתחלת הגמר מלאכה סגי לענין להחשב כגמר מלאכה על כל הכרי, שיש בזה כמה כללים ומוכרח מכל הנ"ל דיסוד דינא דגמר מלאכה היינו מלאכת אסיפה ע"י ערימה וכרי ומירוח. // מהאי טעמא הכנסה לבית הוא ג"כ בכלל גמר מלאכה. // ביאור שיטת הרמב"ם בגומר ע"מ למוכרו. // מבאר עוד דעיקר הדין דיגון וגמר מלאכה מישך שייכא לזכותו של הכהן לעומת הדין עונת המעשרות דמישך שייכא למהות הפרי. // מבאר בזה את דברי רש"י בקידושין [ס"ב] התמוהין לגבי תרומה דלא חיילא במחובר, דילפינן ליה מקרא דרך נתחייב רק לאחר גמר מלאכה. // מחלוקת הפוסקים בדין תלישה ע"י עכו"ם אי חיילא בתלישה דין גמר מלאכה או לא. //

סימן ג' קונטרס בגדר הדין קביעות בראיית פני הבית.

ענף א' פלוגתא הראשונים ואחרונים בגדר הדין ראיית פני הבית. // פלוגתא התירושים בגמרא ופלוגתא הראשונים אי תמיד בעינן ראיית פני הבית גם כשיש גמר מלאכה. // אף אי תמיד בעינן ראיית פני הבית אכתי מצאנו פלוגתא הראשונים אי ראיית פני הבית וגמר מלאכה חדא נינהו או לא. // דרכו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה. // דיוקים בלשונות של רש"י דגמר מלאכה עצמו מדין קביעות. // דרכו של הגר"י בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה. // מחלוקת נוספת בראשונים כלפי הפטור הפקר לאחר גמר מלאכה. // מחלוקת נוספת בדין ראיית פני הבית לפני גמר מלאכה. // מחלוקת נוספת בדין שאינו גמור על שאינו גמור אי תלוי בגמר מלאכה או בראיית פני הבית. // סיכום החידושים בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה וב' דרכים בזה, ושורש פלוגתא הראשונים. // דחייה. //

ענף ב' כמה הוכחות דכו"ע מודי בגדר הדין של ראיית פני הבית דמדין גמר מלאכה הוא ולא דין בפני עצמו מצד איסור אכילת טבל. // מביא ב' הוכחות מהירושלמי דלא כהמקד"ד והגר"י דגדר ראיית פני הבית ע"כ מצד גמר מלאכה אתינן עלה, [1] מצאנו שיש פטור הקדש בראיית פני הבית, [2] מצאנו מחלוקת ר"י ור"ל בגמר מלאכה שלא מדעתו דנחלקו נמי בראיית פני הבית. // מתמה עוד מהסוג' בב"מ נגד המקד"ד והגר"י. // עוד כמה תמיהות עליהם. // מכאן מוכרח דראיית פני הבית מדין גמר מלאכה היא ותרוייהו מדין מלאכת אסיפה נינהו. //

ענף ג' ביאור חדש בפלוגתא הראשונים בגדר ראיית פני הבית. // הקדמה: // ביאור חדש בפלוגתא הראשונים דכו"ע מודי דראיית פני הבית וגמר מלאכה חדא נינהו ורק נחלקו אי תרוייהו הם סיבות החיוב ושני חלקי גוף המחייב נינהו, או שרק

הגמר מלאכה הוא המחייב והראיית פני הבית הוא תנאי החיוב, והמחייב סגי לגבי זכותא דכהן וזה סגי בדין הקדימו בשבילים ובדין אכילת קבע דבהמה. // מבאר בזה למה איסור טבל ופטור הקדש תלוי בראיית פניה בית, וביאור פלוגתתם בסדר של ראיית פני הבית וגמר מלאכה. //

סימן ד' חילוקים בין תרומות למעשרות בדין גמר מלאכה וראיית פני הבית //

מביא שמצאנו חילוקים בדין גמר מלאכה ומירוח בין הדין מן הגמור על הגמור לדין חיוב הפרשה לאחר גמר מלאכה. // מביא שמצאנו חילוקים בדין גמר מלאכה ומירוח בין תרומות למעשרות. // מביא דמצאנו נפ"מ נוספת בין תרומות למעשרות כלפי הדין ראיית פני הבית. // ישוב בדעת הרמב"ם שיסוד החילוק בירושלמי הוא שיש דין גמר מלאכה שמתייחס לגברא ויש דין גמר מלאכה שמתייחס לתבואה עצמה, ויש ביניהם חילוק בין הדין מן הגמור על הגמור לדין איסור אכילת ארעי לאחר גמר מלאכה. // מבאר בזה את שיטת הריב"מ דמחלק בין מירוח לתיעוק האלה בין תרומות למעשרות, וזה עפ"י מה שנתבאר לעיל שתחילת הדין של תרומה היא הפרשה ולעומת מעשרות שהם בנתינה. // ביאור בדברי הר"ן שהדין של ראיית פני הבית הוא דין במעשר ולא בתרומה. //

סימן ה' פטור הפקר מתרו"מ

מתמה למה לי ב' קראי. // דרכו של הכפות תמרים ובמקד"ד בזה, ובמה שיש להעיר בזה. // דרכו של התורת זרעים ובמה שיש להעיר בזה. // בעיקר החילוק בין החיוב הפרשה לחלות הפרשה. // ביאור הירושלמי לפי הראב"ד. // נתחדש בקרא דתבואת זרעך פרט להפקר שזה תנאי בעיקר שם התבואה להפרשת תרו"מ, כמו מה דבעינן אוכל וגידוליו מן הארץ. // פטור הפקר לאחר מירוח. //

סימן ו' ביאור שיטת הר"ש סיריליאו בגדר קנין העכו"ם בסורי' לבטל את הכיבוש יחיד, ובדין "לפי חשבון", [פרק ה' משנה ה']. //

פרק א' מתמה טובא בחידושים של הר"ש סיריליאו. // מביא את דרכו של הר"ש סיריליאו דאיכא ג' שיטות בדין פטור קנין עכו"ם בסורי', ומתמה בהם טובא. //

פרק ב' יסוד דינא דקנין עכו"ם בכיבוש יחיד בסורי'. // מקדים בפלוגתת הרמב"ם ורש"י ביסוד דינא דיש קנין לעכו"ם בא"י, אי מצד השוואת תורת חו"ל כלפי הפירות, אי מצד ניתוק הזיקה לבר חיובא. // מקדים עוד בביאור הגדר בחידוש של הכס"מ דכו"ע מודי בעודה תחת יד העכו"ם שיש קנין לפוטרו. // מקדים עוד שהגדר בסורי' הוא דמכלל חו"ל יצא אבל לכלל א"י לא הגיע אף למ"ד כיבוש יחיד שמה כיבוש. // מבאר למה סגי ולמה בעינן בעלות בפירות למ"ד כיבוש יחיד שמה כיבוש. // ביאור למה בעינן בעלות בקרקע עצמה כדי להחיל חיובא דלפי חשבון. // ביאור סברת רשב"ג לחלק בין א"י לסורי' כלפי הדין לפי חשבון. //

סימן ז' ביאור בחידוש הגדול של הרמב"ם, שבסורי' יש דין מיוחד של בעלות בקרקע בשעת לקיטה.

// הקדמה. // מיישב את פסקי הרמב"ם עפ"י הר"ש סיריליאו הנ"ל. // ביאור חדש של הרמב"ם פלוגתת ת"ק ורשב"ג דחידוש דין דבעינן קרקע שלו בחיובא דתרו"מ בסורי', ונחלקו אי מחובר לקרקע דינו כגודל בקרקע שלו או לא. // תוספת דברים בחידוש זה של הרמב"ם ביד החזקה, דבעינן בעלות בקרקע או בפירות מחוברים עד שעת הלקיטה. // דרכו של המקד"ד בזה שיש דין על כל המחייבים [כולל לקיטה] שיהיו בבעלות ישראל. // ביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתת הת"ק ורשב"ג וביאור שיטתו בחילוק בין סורי' לא"י, עפ"י מה שנתבאר בר"ש סיריליאו. // דרכו של הצפנת פענח בזה דבעינן בעלות של המתחייב עצמו ולא סגי בבעלות של ישראל. // דיוקים ברמב"ם לשתי הדרכים. // ביאור בדרכו של הצפנת פענח ברמב"ם.

**סימן א'
קונטרס
בשיעור שלישי
ובעונת המעשרות**

ענף א' פרטי דינים בדין עונת המעשרות לחיובא דתרו"מ. // פרטי דינים והלכות של עונת המעשרות לגבי חיוב תרומות ומעשרות. // חידוש בגדר הדין 'אוכל' של עונת המעשרות לגבי חיובא דתרומות ומעשרות וחלוק משאר דיני 'אוכל' שבכל התורה כולה, ובגדר התנאי של ראוי להצמיח. // ביאור בסדר דברי הרמב"ם. // בירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, חדא מלשון 'תבואה ופרי' וחדא מלשון 'זרעך', ויסוד פלוגתא ר"ש ורבנן. // מחדש דמתחלקים הנך תרי דינים של אוכל במעשרות. **ענף ב' ב' דינים ושיעורים בעונת המעשרות, לגבי חובת הפרשה ולגבי חלות תרומה בהקדמו בשבלים** // חידוש המקד"ד לגבי יסוד הדין שלישי ואוכל ופרי האם זה דין בחלות תרומה או שזה דין בחיוב הפרשה ובדיני טבל. // דוחה את דברי המקד"ד ומבאר שהדין חובת תרומה מתחילה בתרומה המעורבת בו וממילא שאין כאן ב' דינים שונים. // מבאר שבאמת יש ב' דינים בעונת המעשרות, דין בחובת הפרשה ודין בחלות תרומה, וזה עפ"י דברי המקד"ד בביאור שיטת רש"י בטעמא למה ליכא הפרשה בתרומה במחובר. // מבאר את ב' הדינים של עונת המעשרות [בחובת הפרשה ובחלות תרומה] בג' דרכים. // דקדוקים בדברי הרמב"ם בדין נוסף דלא חיילא תרומה לפני עונת המעשרות, ומדייק בדבריו דלא כהמקד"ד. // מוכיח ככל הנ"ל מהירושלמי. //

ענף ג' ביאור בירושלמי באשכול שבישל שכל הרוח מתחייב מדין 'חיבור למעשרות', ודלא כמכירה לחשוד לאחר עונת המעשרות. // ביאור בפלוגתא בירושלמי באשכול שבישל האם כל הרוח מתחייב או שכל הכרם מתחייב, וביאור הספיקות בכרם קטן ועשאו גדול וכרם אחד ועשאו שנים. // מתמה שיש סתירה ברמב"ם ובמשנה דבמכירה לחשוד לפני עונת המעשרות לא מהני חיבור למעשרות ע"י חלק מהפירות. // כמה תמיהות בדברי הירושלמי. // מביא דמצאנו דתחילת הגמר מלאכה מהני על כל הגורן שכולו חיוב אחד, ומדייק דלפי הר"ש סיריליאוו איירי דווקא בגמר מלאכה על הפרי שהגיע לעונת המעשרות ביחד עם אחרים בהך גפן או כרם. // מבאר למה כל הנידון בירושלמי לא שייך בטומאת אוכלים וערלה וכל התורה, ומחדש עוד דגם בגידולי תרומה ובחלות תרומה לפני גמר מלאכה ליכא דין חיבור למעשרות, ומיישב את הקושי ממכירה לחשוד. // ביאור פלוגתא רבי יוסי בי רבי בון ור' חנינא לדרכו של הגר"א ברמב"ם. // הערה לדרכינו בירושלמי לפי הגר"א שהירושלמי מייירי במכר חלק מהכרם. //

ענף ד' תוספת ביאור בירושלמי ובב' דינים של עונת המעשרות, כלפי חלות תרומה וכלפי חובת הפרשה // מבאר דזכותו של הכהן חיילא בגמר מלאכה במעורבת בו ולפני כן איכא זיקה לתרומה המעורבת בלי זכות הכהן. // מבאר את הירושלמי בגידולי תרומה דמחדש חידוש בשיעור חלות תרומה בלי זכותו של הכהן. // מבאר דלקחת הבעלים ע"י גמר מלאכה מזכה זכות בפירות לכהנים ובזה דנו בירושלמי בקנה חלק של הכרם שעדיין לא הגיע לעונת המעשרות. // דן בחילוקים נוספים בין הדין טבל לפני גמר מלאכה לדין טבל לאחר גמר מלאכה לגבי אתרוג של טבל ולגבי קליטת מחיצות.

**ענף א'
פרטי דינים**

בדין עונת המעשרות לחיובא דתרו"מ.

פרטי דינים והלכות של עונת המעשרות לגבי חיוב תרומות ומעשרות.

בריש מעשרות שנינו שזמן תחילת החיוב מעשרות מיקרי עונת המעשרות, וזמן זה הוא זמן שמיקרי פרי ותבואה, דמיקרי פרי מזמן שהוא אוכל, דדרשינן מזרע הארץ מפרי העץ עד שיעשה פרי וכתוב מתבואת הארץ עד שיעשה תבואה עיין בכל זה ברמב"ם פירוש המשנה [פ"א מ"א], ומהרא"ש [תחילת משנה ב'] מבואר שזה זמן שהוא ראוי לאכילה וזה בתחילת בישולן, ואז מיקרי אוכל, ועיין בכל זה ברמב"ם [הלכות מעשר פ"ב ה"ג], אלא שהרמב"ם הוסיף בזה עוד תנאי [שם הלכה ה'] שעונת המעשרות בעי ראוי להצמיח שאם תזרע את הפרי הוא יצמיח, והמקור לזה הוא בדרשה בירושלמי, ואף שהמשמעות הפשוטה במשניות הוא שהשיעור הזה הוא רק בתלתן אבל הרמב"ם למד שזה תנאי בכל הפירות, עיין במשנה למלך ובביאור ההלכה [שם].

ובפרק א' [מ"ב – מ"ד] נאמרו דינים של עונת המעשרות ושם שנינו כל השיעורים של פרי ואוכל מתי תחילת בישולן ומתי נקראים אוכל, ותבואה וזיתים הם בשליש, וביאור הר"ש והרא"ש וכן הוא בתוס' בר"ה [י"ב:] שבאמת כולם בשליש אלא שלכולם יש שיעור ברור וסימנים מתי נראה כשליש והוא בנתבשל או שהתחיל בישולו, ורק בתבואה וזיתים ליכא סימן ולכן כתוב שלישי בהדי'.

עוד נתחדש במשניות [משנה ד'] דמלפפונים קישואים ודלועין גם בקטנם ראויים לאכילה מיד ולכן אצלם עונת המעשרות היא מיד בתחילת גידולן ולא בשליש דכל המשך גידולו אינו אלא לגדלו אבל לא לעשותו יותר ראוי לאכילה, ור"ש חולק.

והנה האיסור מה"ת לאכול טבל היינו רק לאחר גמר מלאכה וראיית פני בית ויש לעיין דלענין מה נאמר השיעור של עונת המעשרות, והביאור, דלאחר גמר מלאכה וראיית פני בית דאז נאסר מה"ת נאמר תנאי בשיעור הפרי שעליו חל הדין גמר מלאכה וראיית פני בית, והוא כשיש בו שיעור של עונת המעשרות, ונמצא דעונת המעשרות ביחד עם גמר מלאכה מחייבים מה"ת.

אולם יש גם נפ"מ דרבנן בעונת המעשרות בלי הגמר מלאכה וראיית פני בית, דהנה, לפני הזמן של עונת המעשרות כותב הרמב"ם [הלכות מעשר פרק ב' הלכה ג'] ד"מותר לאכול מהם כל מה שירצה ובכל דרך שירצה", אבל מעונת המעשר עד גמר מלאכה אסור באכילת קבע ומותר באכילת ארעי [שם פרק ג' הלכה א'], ואיסור זה הוא איסור דרבנן, וזה מבואר בראשונים בכמה דוכתי [תוס' נדה ט"ו: רש"י ותוס' ע"ז מ"א: ברכות ל"ה:]: והטעם הוא משום גזירה אטו אכילה לאחר מירוח וכמבואר ברשב"א [תשובה סימן שס"א], וע"ע בכל זה ברא"ש [ריש פ"ג דחלה].

ויש עוד נפ"מ מה"ת בעונת המעשרות אף בלי גמר מלאכה, והוא, דעונת המעשרות חשיבא כזמן חיובו לענין זה שיש בו פטור של עכו"ם והקדש אי בזמן שלישי היה ביד עכו"ם או הקדש אף דפדאן אח"כ [רמב"ם סוף פרק ב' דמעשר], שהדין הוא שאם בשעת חובתן היתה פטורה דאז נפטר ולזה סגי במחייב אחד שהיה בפטור, ולכן גם עונת המעשרות וגם גמר מלאכה כל אחד בפני עצמו פטור אי היה בהקדש או בעכו"ם.

ויש דין נוסף מה"ת בזמן של עונת המעשרות, והוא דתמיד מהני הפרשה בשבליים לפני גמר מלאכה ולפני החיוב הפרשה, אולם לפני עונת המעשרות לא חל ביה דין תרומה ומעשרות גם אם הפרישן, ודין זה מבואר ברמב"ם [תרומות פ"ב סוף הלכה י'] ועיין בכס"מ להלן [פ"ה דתרומות ה"ט] שהביא ירושלמי [ריש פ"ט דתרומות] שמבואר שם דין זה, ועיין בחזו"א [דמאי סימן א' ס"ק ט' בסוף בסוגריים] שציין לירושלמי הזה כמקור לרמב"ם.

עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות שמאז אסור למכור את שדהו למי שחשוד על המעשרות [פרק ה' דמעשרות משנה ג'] מצד לפני עיוור [ר"ש בשם ירושלמי שם], ויש חולקים [ירושלמי שם], וכנראה שזה לפני עיוור מדרבנן [ביאור ההלכה הלכות מעשר פרק ב' הלכה ו'].

הרי יש כמה הלכות בעונת המעשרות, א [זה זמן מה"ת לגבי זה דגמר מלאכה וראיית פני בית אוסרים פרי כזה, ב] מדרבנן חל איסור אכילת קבע גם בלי גמר מלאכה, ג [בעונת המעשרות חל פטור הקדש ועכו"ם כיון שזה זמן חובתה, ד] מה"ת לא חל חלות תרו"מ לפני עונת המעשרות, ה [אסור למכור לחשוד בעונת המעשרות – וע"ע בהערה ⁴⁰ שהבאנו עוד ה' דינים נוספים שתלויים בעונת המעשרות].

והנה לשון המשנה ריש מעשרות הוא "מאמתי הפירות חייבים במעשרות" ועל זה נשנו כל השיעורים של עונת המעשרות, ויש להסתפק האם קאי על האיסור דרבנן לפני גמר מלאכה או על האיסור מה"ת לאחר גמר מלאכה, ועיין בתוס' יו"ט ובתפארת ישראל שפירשו דקאי על האיסור קבע מדרבנן לפני גמר מלאכה, אולם עיין שם בתוס' רעק"א שפירש דקאי על האיסור מה"ת לאחר גמר מלאכה.

⁴⁰ א [עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות בהלכות שביעית - דתנן בשביעית [פרק ד' משנה י'] שאסור לקצוץ אילן בשביעית עד שהגיעו לעונת המעשרות, משום דלאכלה אמר רחמנא ולא להפסד.

ב [עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות דתנן במעשר שני [פרק ה' מ"ח] שאין לפירות דין ביעור מעשרות כל שלא הגיעו לעונת המעשרות.

ג [עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות דתנן בעוקצין [פרק ג' מ"ו] ריב"נ ס"ל שאין טומאת אוכלין על מה שנתלש קודם שבא לעונת המעשרות.

ד [עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות להלן [פ"ה מ"ה] דתנן הלוקח שדה ירק בסוריא אם עד שלא בא לעונת המעשרות חייב ומשבא לעונת המעשרות פטור.

ה [עוד הלכה מצאנו בעונת המעשרות דדעת הגר"א [או"ח סי' ר"ב] שאין מברכין ברכת בורא פרי העץ אלא על פרי שהגיע לעונת המעשרות.

וכדברי רעק"א יש לדקדק מהתוספתא שבתחילת המסכתא יש הקדמה לפני כל השיעורים של עונת המעשרות, שגורן למעשרות הוא "משתגמר מלאכתו ומלאכת הכנסתו", ולמה הקדימו לפני עונת המעשרות ולא המתין להביאו לפני השיעורים של גמר מלאכה והיה משמע כל הדין עונת המעשרות נשנה כאן כלפי הנך פירות שהגיע אח"כ לגמר מלאכה, ודו"ק.

חידוש בגדר הדין 'אוכל' של עונת המעשרות לגבי חיובא דתרומת ומעשרות וחלוק משאר דיני 'אוכל' שבכל התורה כולה, ובגדר התנאי של ראוי להצמיח.

ויש חידוש גדול בעיקר השיעור של פרי ואוכל כלפי עונת המעשרות, וכבר עמדו בזה במקד"ד ובחזו"א, דהנה, עיין במקד"ד [סימן נ"ה סוס"ק ד'] שכתב דהכא בתרו"מ ע"כ בעינן 'אוכל גמור' ו'אוכל חשוב' ולא סגי בתורת פרי ואוכל שמצאנו בכל התורה, שהרי תבואה קודם שליש חייבים בחלה וע"כ שהוא אוכל, והכא השיעור של תבואה הוא שליש, והוסיף בזה החזו"א [מעשרות סימן א' ס"ק ג'] דה"ה דלענין חמץ מיקרי נמי לחם, וכן נמי לגבי עירוב וניקחין בכסף מעש"ש ומטמא בטומאת אוכלין.

וע"ד זה חילק החזו"א עוד גם בשאר פירות, דהנה, בפירות יש ג' זמנים, סמדר בוסר ועונת המעשרות, ובכל האילנות כו"ע מודי להא דכבר מסמדר ואילך חשיב כפרי לגבי ערלה ורבעי וקציצה בשביעית, אף דלגבי מעשרות ליכא טבל ותרומה עד עונת המעשרות, ולגבי טומאת אוכלין מצאנו דנחלקו תנאי כבר בבוסר אי מיקרי אוכל או לא, ועיי"ש עוד כלפי גפן וחרובין וזיתים שיעורים אחרים ומחלוקות אחרות, אבל כו"ע מודי דלפני עונת המעשרות חיילו דינים של ערלה ורבעי וקציצה בשביעית, ורק תרו"מ חיילו בעונת המעשרות.

וביאר בזה המקד"ד והחזו"א דלעיל הבאנו שהרמב"ם הוסיף שיש עוד דרשה בכל הפירות שיהיה ראוי להצמיח, וע"כ דמהך דרשה למדנו דלא סגי באוכל סתם אלא באוכל גמור ו'חשוב', וזהו שיעורא דעונת המעשרות, והיינו שהאפשרות של ראוי להזריע ולהצמיח היא ראייה של חשיבות יתירה בדין פרי ובדין אוכל שבו לגבי הפרשת תרו"מ.

והוסיף החזו"א שאינו אלא תנאי בעלמא ואינו דין בפני עצמו שיהיה ראוי להצמיח, דמלפפונים קישואים ודלועין שגם בקטנם ראויים לאכילה ולכן אצלם עונת המעשרות היא מיד בתחילת גידולן ולא בשליש, וכמבואר במשנה, אף דמוכרח בסוגי' בסוכה דאינם ראויים להצמיח עוד ואעפ"כ מחוייבים כבר במעשרות, וע"כ דקים להו לחז"ל דבהנך ירקות האפשרות להצמיח לא מוסיף להם בחשיבות הפרי כלל ורק משאירים אותם באדמה לגדול עוד כדי שיתרבה בזה שיעורו של גוף הפרי, אבל אין שום תוספת בחשיבותו, ולכן לא נאמר בזה ילפותא דראוי להצמיח, ודו"ק.

ביאור בסדר דברי הרמב"ם.

ונראה דכל דבריהם מבוארים היטב בדברי הרמב"ם, דהנה הרמב"ם [פרק ב' מעשר] חילק את ההלכות האלו לג' הלכות:

בהלכה ג' כתב הרמב"ם: "פירות שאינן ראויים לאכילה מקטנן כגון הבוסר וכיוצא בו אינן חייבין במעשר עד שיגדלו ויעשו אוכל שנאמר מזרע הארץ מפרי העץ עד שיהיה פרי, וכן התבואה והקטניות שנאמר את כל תבואת זרעך עד שתעשה תבואה וזו היא עונת המעשרות, וקודם שתגיע התבואה והפירות לעונה זו מותר לאכול מהן כל מה שירצה ובכל דרך שירצה".

ומבואר שיש תנאי של אוכל ושל ראוי לאכילה.

בהלכה ד' מוסיף הרמב"ם: "פירות שהן ראויין לאכילה בקטנן כגון הקישואים והמלפפונות שאין מניחין אותן אלא כדי להוסיף בגופן בלבד, אבל ראויין הן מתחלה לאכילה הרי אלו חייבין במעשר בקוטנן, שמתחלת יציאתן באו לעונת המעשרות".

בהלכה ה' מוסיף הרמב"ם עוד: "אי זו היא עונת המעשרות, משיגיעו הפירות להזריע ולצמוח הכל לפי מה שהוא הפרי, כיצד התאנים משיעשו רכים עד שיהיו וכו'", וכאן מונה הרמב"ם את כל הפרטי דינים של כל פרי ופרי כפי מה שנשנו כאן.

ויש כאן כמה הערות:

א] הרמב"ם פעמיים מבאר כלל דעונת המעשרות והיינו שבסוף שואל הרמב"ם "איזו היא עונת המעשרות" אחרי שכבר קבע לעיל מיניה בבירור "וזו היא עונת המעשרות", פעם בהלכה ג' ופעם בהלכה ה', הלא דבר הוא.

ב] יתירא מזה, הרי הנך תרי כללי סותרים זא"ז, בהלכה ג' תלוי בעונה שראויה לאכילה ובהלכה ה' תלוי ביכולת להצמיח.

ג] למה מביא הרמב"ם את ההלכה של "פירות שהן ראויין לאכילה בקטנן" בין הנך ב' הלכות לפני שסיים להגדיר מהי עונת המעשרות.

ד] בוסר מיקרי ראוי לאכילה בכל התורה וכאן הביאוהו רמב"ם בהלכה ג' כדבר שאינו ראוי לאכילה, וצ"ע.

ולפי הנ"ל א"ש שיש ב' דינים, דין ראוי לאכילה ודין ראוי להצמיח ועל שניהם אומר הרמב"ם כלל דעונת המעשרות, אכן אין זה ב' דינים כפשוטו, דין אוכל ודין ראוי להצמיח, אלא שהדין השני הוא תנאי בדין הראשון, והיינו שהתורה אוכל של ראוי לאכילה בהלכה זו הוא באוכל שיש בה חשיבות של אכילה וזה רק בראוי להצמיח.

וכיון שתנאי זה של ראוי להצמיח לא קאי בכל האוכלים, לכן מפסיק הרמב"ם [לפני שהוא מוסיף תנאי זה בהלכה ה'], והקדים לזה דין של "פירות שהן ראויין לאכילה בקטנן", דהנך נתמעטו מהתנאי של ראוי להצמיח, ואצלם נתחדש מהלך חדש "שמתחלת יציאתן באו לעונת המעשרות", והיינו שכל הפירות עוברים 'שלב' עד שמגיעים מ'הראוי לאכילה' של כל התורה לראוי לאכילה החשובה, ובהנך נתחדש שמדלגים על השלב הזה, "שמתחלת יציאתן באו לעונת המעשרות".

בירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, חדא מלשון 'תבואה ופרי' וחדא מלשון 'זרעך', ויסוד פלוגתא ר"ש ורבנן.

ועיין בירושלמי שמבואר שיש ב' דרשות, שיש דרשה של 'מפרי העץ' בסוף ויקרא שמשם ילפינן עיקר דינא וגדר דאוכל וראוי לאכילה בעונת המעשרות, וכן בפרשת ראה 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך' דנמי ילפינן שתבואה היינו בראוי לאכילה, והדרשות הללו הביאם הרמב"ם בהלכה ג', והם בירושלמי בהלכה א', ועוד דרשה בירושלמי הלכה ג' 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך' וכאן דרשו לשון 'זרעך' דבעינן ראוי לזריעה וזה בשיעור שלישי, ולמד הרמב"ם שדרשה זו היא הלכה ותנאי בדרשות הראשונות, ואינה הלכה בפני עצמה.

הרי לנו שבירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, חדא מלשון 'תבואה' ולשון 'פרי' וחדא מלשון 'זרעך'. ובוזה מבואר פלוגתא ר"ש ורבנן [משנה ד'] דלפי ר"ש אתרוגין פטורים בקוטנם ולפי רבנן חייבים, והביאור כדהביאו הר"ש והרא"ש מהסוגי' סוכה [ל"ו] דסו"ס אין בו שיעור של ראוי להצמיח, ולהכי חולק ר"ש גם בתפוחין בקטני קטנים דגם בהם ליכא שיעור של ראוי להצמיח, והיינו דשורש פלוגתתם היא האם הדרשה של עשר תעשר את כל תבואת זרעך שדרשו לשון זרעך דבעינן ראוי לזריעה וזה בשיעור שלישי, האם הוי תנאי בעלמא בעיקר הדרשה של אוכל ופרי, או שהוא דין שני ודין בפני עצמו, והנפ"מ יהיה בהנך דאיכא בהו חשיבות גמורה כבר בקוטנם גם בלי הראוי להצמיח דבהנך ליכא דרשה, וזו שיטת חכמים, אבל לר"ש אינו תנאי אלא שזה דרשה בפני עצמה ודין בפני עצמו דתרתני בעינן, דנאמר תנאה דראוי להצמיח כהלכה בפני עצמה בלי שייכות לדין אוכל ושני דינים נפרדים נינהו, ולכן תמיד בעינן ראוי להצמיח, ודו"ק.

מחדש דמתחלקים הנך תרי דינים של אוכל במעשרות

עכ"פ למדנו ברמב"ם שיש ב' דרשות והרמב"ם חילקם לתרתי וכנתבאר, ולהלן [ענף ב'] יבואר שהם שני דינים ממש ומתחלקים זה מזה ויש אופנים שבהם סגי בדין אוכל בלי התוספת תנאי של ראוי להצמיח, ודו"ק.

ענף ב'

ב' דינים ושיעורים בעונת המעשרות,

לגבי חובת הפרשה ולגבי חלות תרומה בהקדימו בשבלים

חידוש המקד"ד לגבי יסוד הדין שליש ואוכל ופרי האם זה דין בחלות תרומה או שזה דין בחיוב הפרשה ובדיני טבל.

למדנו שיש כמה דינים בשיעור עונת המעשרות שאינו אוכל, והבאנו לעיל דלפני עונת המעשרות לא חל החלות דין תרומה אף דמהני הפרשה בשבלים לפני החיוב של גמר מלאכה אבל לא מהני לפני עונת המעשרות, ועוד דלא חל חיוב הפרשה לאחר גמר מלאכה על פירות שהם לפני עונת המעשרות.

וחקר המקד"ד [סימן נ"ה סוס"ק ד'] האם לא חל הדין תרומה משום שאין בו חיוב הפרשה לפני עונת המעשרות, והיינו שהשיעורים של עונת המעשרות הם שיעורים רק בחובת הפרשה והתוצאה היא דגם חלות תרומה לא חיילא, או איפכא, שלא חל חובת הפרשה כתוצאה מזה שלפני עונת המעשרות התבואה מופקעת מחלות תרומה, והגזה"כ היא בחלות תרומה והדין חובת הפרשה מיתלי תלי בדין התרומה, ולפי הצד השני יוצא ששייך חובת הפרשה לפני שליש, ורק דכיון דלא חל בזה תרומה שוב לא מתחייב.

והמקד"ד הוכיח כהצד השני, דתחילת הדין הוא דין בתרומה ולא דין בחובת הפרשה, דהנה, עיין בירושלמי [ריש פ"ט דתרומות] שהבאנו כמקור לדין שלפני עונת המעשרות לא חל עליו תרומה, ושם מבואר שהמקור לדין זה הוא ממה שמצאנו שלא חל קדושת גידולי תרומה לפני שליש, ומכאן הוכיחו בירושלמי שגם לא חל הדין קדושת תרומה באופן שהוא הפריש מעצמו, דילפינן את השיעור בהפרשה מהשיעור בחלות תרומה בגידולי תרומה.

והנה בגידולי תרומה ליכא חובת הפרשה ודיני טבל והחלות תרומה חיילא מעצמה בלי חיוב הפרשה, ומזה דילף לשיעור של הפרשת תרו"מ שהוא בעונת המעשרות מגידולי תרומה מוכרח ששיעור עונת המעשרות הוא שיעור בחלות דין תרומה, והשיעור בחובת הפרשה הוא תוצאה מהדין עונת המעשרות בחלות תרומה, ולכן ילפינן לעיקר הדין הפרשה תרומה מגידולי תרומה.

והוסיף בזה עוד מהדין הפרשה במחובר, דשם בירושלמי הוכיחו עוד מהמשנה ריש פ"ט דתרומות, דגידולי תרומה חיילא קדושתן כבר במחובר, וקשה שהרי בהלכה זו רואים שיש חילוק בין הפרשת תרומה דעלמא דליכא במחובר לגידולי תרומה דחיילא במחובר, והאיך ילפינן חדא מחברתא ביחס לשיעור עונת המעשרות, וע"כ כנ"ל, דדין מחובר ודין עונת המעשרות שונים, שהדין של מחובר ותלוש מתחיל בחובת הפרשה, דלא חיילא הדין חובת הפרשה במחובר, אבל לעולם חלות תרומה שפיר חיילא במחובר, וראיה לזה משבולת שמרחה ושתלה דהסתפקו אי פקע מיניה הדין טבל, ואי לא פקע ממנו שפיר מצי לתרום עליה במחובר [מנחות ע.], ומוכרח שהכל תלוי בדין חובת הפרשה ולא בחלות דין תרומה, ודו"ק, ולכן כיון שבגידולי תרומה לא בעינן חובת הפרשה שוב חיילו נמי במחובר, אבל הדין עונת המעשרות שאני, שהדין עונת המעשרות הוא דין בחלות תרומה ולא בחובת הפרשה ולכן יליף מגידולי תרומה להפרשת תרומה דעלמא.

לפי דרכו של המקד"ד יש חידוש בגדר כל הדרשות וילפותות שנשנו כאן, דנמצא שהמשנה בריש פ"ט דתרומות לגבי גידולי תרומה מגלה על כל הדינים והדרשות שנשנו במשניות בריש מעשרות, דאף דכפשוטם כל הדרשות והמשניות הם דינים בחיוב הפרשה, אכן אחרי המשנה בתרומה מגלה לנו הירושלמי שהכל מתהפך, שבאמת אינם הלכות בתחילת החיוב הפרשה ומצד החובת הפרשה יש מקום לחייבו לפני עונת המעשרות, אלא שנתחדשו כאן הלכות בחלות תרומה, ואדרבא, תחילת החיוב הפרשה בא כתוצאה מהחלות דין תרומה, ודו"ק.

ולכא' דבריו הם חידוש גדול אכן כנראה שהדברים מוכרחים, דאל"כ האיך יתכן שהדין שהפרשת תרו"מ בעי שליש יליף הירושלמי ממשנה בתרומות לגבי גידולי תרומות, הא איכא בזה משניות שלמות ודרשות ברורות בריש מעשרות, וע"כ ששם באו להשמיענו את שורש הדין וגדר הדין, שהכל מתחיל בחלות תרומה, וכל השיעור בחובת הפרשה היא תוצאה בעלמא.

אולם להלן הבאנו שמהרמב"ם לא נראה כדבריו, ולכן נראה לפרש את הירושלמי בתרומות באופן אחר, וכדיבואר.

דוחה את דברי המקד"ד ומבאר שהדין חובת תרומה מתחילה בתרומה המעורבת בו וממילא שאין כאן ב' דינים שונים.

וכפשוטו יש לדחות את עיקר דברי המקד"ד עפ"י יסוד הראשונים והאחרונים שיסוד חיובא דהפרשה ואיסור טבל הוא להוציא מהטבל את התרומה המעורבת בו בתורת טבל, ועיין מה שנתבאר בזה בהערה ⁴¹.

מבאר שבאמת יש ב' דינים בעונת המעשרות, דין בחובת הפרשה ודין בחלות תרומה, וזה עפ"י דברי המקד"ד בביאור שיטת רש"י בטעמא למה ליכא הפרשה בתרומה במחובר.

אולם יותר נראה לדחות דבריו באופן אחר, והוא, שספיקת המקד"ד היה איזה דין כתוב בגזה"כ ואיזה דין הוא תוצאה מהגזה"כ, אכן יש מקום לומר שבאמת נאמרו הכא ב' דינים נפרדים בעונת המעשרות, גם דין בחלות תרומה וגם דין בחובת הפרשה ותרתי נינהו, ותרומה וילף מקרי בירושלמי ריש מעשרות אלא דסו"ס שני דינים נינהו, ויש ביניהם נפ"מ וכדיבואר.

ונקדים בזה בדברי רש"י בקידושין [ס"ב] שביאר למה לא חיילא הפרשה במחובר, וזה לשונו: "מחובר - אינו חייב בתרומה דראשית דגנך כתיב מידי דמידגן שנאסף בכרי הלכך לא חל שם תרומה על התלוש שהופרש עליו וטבל הוא ביד כהן ויכול לתרום עליה ממקום אחר וכולה חולין, והמחובר שהופרש עליו לא נתקן ולכשיתלוש צריך לתרום".

ומבואר דטעמא דלא מהני הפרשה במחובר היינו משום דכתיב דגן ולשון דיגון היינו איסוף ומירוח, והקשו בתוס' דמהני הפרשה לפני מירוח בכל תורם לפני גמר מלאכה, וביאר בזה המקד"ד [סימן נ"ה ס"ק ב' ד"ה כתב רש"י ז"ל] שלפי שורת הדין לא מהני הפרשה לפני גמר מלאכה, שהרי זה כמו מפריש חלתו קמח, וכבר הקשה כן הר"ש בתרומות [פ"א ה"י], ותירץ דרביי רחמנא בגזה"כ במעש"ר שהקדימו בשבלים, וכל מה דרביי רחמנא היינו רק במחוסר גמר מלאכה כדישה ומירוח ולא בחסר גמר מלאכה של תלישה, ולכן במחובר כבר הדרא לן הגזה"כ של דיגון וזהו מה שכתב רש"י דלא מהני מצד הגזה"כ של מירוח ודיגון, ודו"ק.

והוכיח כן ממה שהביא רעק"א [פ"ק דתרומות] מהרשב"א שכתב שפירות שייבשו ועדיין מחוברים א"א להפריש מהם תרומה, ותמה שהרי בכל התורה יש להם דין תלוש ומטמאי טומאת אוכלים, ותירץ דמצד גדרי תלוש ומחובר מיקרי תלוש אבל עדיין מחוסר מלאכת תלישה, וכל הריבוי ממעש"ר שהקדימו בשבלים הוא דווקא לפני גמר מלאכה של מירוח ודישה ולא לפני מלאכת תלישה, וסו"ס חסר עדיין במלאכת תלישה, ודו"ק, [וע"ע להלן סימן ב' מה שביארנו עוד בדברי רש"י].

למדנו מהכא שיש ב' סוגים של הפרשה, הפרשה מחודשת לפני גמר מלאכה ושורת הדין שהפרשה כזו אינה הפרשה, שהרי בחלה דלא איתרבי הפרשה כזו ולכן המפריש חלתו קמח לא עשה כלום, ומלבד זה יש הפרשה פשוטה לאחר גמר מלאכה כמו בחלה, וכוונת רש"י דלא איתרבי בהפרשה המחודשת אלא לפני מלאכות בתלוש ולא מלאכת תלישה עצמה.

ועפ"י דבריו יש לדחות את מה שחידש בירושלמי שתחילת הדין עונת המעשרות הוא דין בחלות תרומה ולא בחובת הפרשה והדין בחובת הפרשה היא תוצאה מהדין בחלות תרומה, דלעולם יש

⁴¹ דכבר הוכיחו הראשונים והאחרונים שיסוד חיובא דהפרשה ואיסור טבל הוא להוציא מהטבל את התרומה המעורבת בו בתורת טבל, ותרומה זו היא היסוד של איסור טבל וממון כהן וכו', ומעתה יש לומר דאף אי נימא כהמקד"ד שכל הילפותא והשיעור עונת המעשרות קאי על החלות דין תרומה, אכן אין הכוונה בזה כהמקד"ד שיש ב' דינים והשיעור בחובת הפרשה תלוי בשיעור בחלות דין תרומה, אלא הכוונה כדיבואר:

שלעולם התורה דיברה בהנך דרשות ובכל המשניות על החיוב הפרשה, אלא שיסוד חובת הפרשה בא מצד התרומה שמעורבת בטבל, שזו היא באמת סיבת המחייב, שתרומה זו המעורבת בו היא היא המחייב בחובת ההפרשה, ולמדנו כאן, שכל חלות תרומה לא חיילא לפני עונת המעשרות, וכל הסוגים של חלות תרומה כלולים בדין זה, גם תרומה אמיתית שלאחר הפרשה וכדילף בירושלמי בתרומות, וגם חלות תרומה המעורבת בכל טבל, וטעמא דלא חל חובת הפרשה לפני עונת המעשרות הוא משום דלא חל הך חלות תרומה המעורבת בכל טבל לפני עונת המעשרות ושוב אין מחייב, ודו"ק.

לומר שיש כאן ב' דינים נפרדים וב' ילפותות שונות בעיקר ההלכה של עונת המעשרות, דין אחד בחלות תרומה ודין שני בחובת הפרשה, והירושלמי שלמד שאין הפרשה לפני עונת המעשרות מגידולי תרומה מיירי בהפרשה שדומה לגידולי תרומה והיינו הפרשה בלי חיוב, והיה מקום לומר שהפרשה כזו יהנו לפני עונת המעשרות וזה יליף מגידולי תרומה דשניהם הם דינים בחלות תרומה, וזה מלבד הדין עונת המעשרות מצד חובת הפרשה לאחר גמר מלאכה דגם בזה נאמר דין עונת המעשרות, ושני דינים נפרדים נינהו.

מבאר את ב' הדינים של עונת המעשרות [בחובת הפרשה ובחלות תרומה] בג' דרכים.

ויש לבאר את החילוק בין שני הדינים הללו בג' דרכים:

א] יש לומר שהשיעור של 'פרי גמור' שנאמר במעשרות שהוא יותר מהשיעור של 'פרי' בכל התורה וכתבאר, ונתבאר לעיל מהמקד"ד וחזו"א שזה תנאי נוסף דיליף מגזו"כ דבעינן גם ראוי להצמיח ולכן לא סגי בדין אוכל ודין פרי של כל התורה [לגבי ערלה ולגבי שביעית וטומאת אוכלים], ולכן יש ירקות שלא נאמר בהם תנאי זה, ומעתה יש לומר שהתנאי נוסף הזה נאמר רק כלפי החובת הפרשה ביחד עם גמר מלאכה, וכל המשניות מיירי בריש מעשרות כלפי החובת הפרשה אחרי גמר מלאכה, [וכבר דייקנו כן לעיל מהתוספתא, וכן הבאנו נמי מרעק"א], אבל כלפי החלות תרומה יש לומר שזה חל כמו כל דיני פרי של כל התורה, ודו"ק.

ב] יש לומר דלמסקנה אין נפ"מ בין ב' הדינים, וכהדדי נינהו, אלא שבסברא היה מקום לחלק ביניהם כיון שהם ב' דינים, והיה קס"ד שהחלות תרומה תחול בשיעור פרי של כל התורה [לפני הדרגא של פרי גמור], והחיוב הפרשה רק יחול לאחר גמר מלאכה כשהוא בפרי גמור, וזה גופא באו להשמיענו בירושלמי בתרומות דדינו כחובת הפרשה דבעי פרי גמור, והיינו דבפסוקים למדנו שבשיעור של פרי גמור הוא נכנס לכל פרשת תרומה, בין לחלות תרומה ובין לחובת הפרשה.

ג] יש לומר עוד, דלעיל הבאנו שיש ב' פסוקים בתרומה, פסוק שיהיה פרי ופסוק שיהיה ראוי להצמיח, ונתבאר שהדין ראוי להצמיח הוא תנאי בעלמא בדין פרי ולא דין בפני עצמו, ורק לר"ש הוי דין בפני עצמו ונפ"מ לגבי מלפפון וכו' שמיד ראוי לאכילה ולכן א"צ בהם תנאי דראוי להצמיח לפי שיטת רבנן, ור"ש חולק בזה גופא וסובר דלא חייב עד שיהיה ראוי להצמיח גם באלו שהם פרי גמור מיד, שהוא חולק וסובר שהדין ראוי להצמיח הוא דין בפני עצמו, ויש מקום לחדש שהירושלמי בא לחדש דכלפי החלות תרומה כו"ע מודי שזה דין בפני עצמו, ולעולם לא יחול לפני שליש חלות תרומה [בהפרשה לפני החיוב] לפני שליש, ורק אי נתחייב ע"י גמר מלאכה אז חיילא ההפרשה לפני גמר מלאכה, ודו"ק.

דקדוקים בדברי הרמב"ם בדין נוסף דלא חיילא תרומה לפני עונת המעשרות, ומדייק בדבריו דלא כהמקד"ד.

ויש כמה דקדוקים ככל הדרכים הנ"ל מלשונו של הרמב"ם [תרומות פרק ב' הלכה י'] שהביא דין זה שלא חל תרומה לפני עונת המעשרות.

וזה לשונו: "וכן התבואה והזיתים שלא הביאו שליש פטורין מן התרומה ומן המעשרות, ומניין יודע כל שזורעה ומצמחת בידוע שהביאה שליש, עבר והפריש מתבואה וזיתים שלא הביאו שליש אינה תרומה".

והנה הלכה זו נמצאת בהלכות תרומות בלי שייכות לאריכות של הרמב"ם בהלכות מעשר [פ"ב] שהביא את כל ההלכות ושיעורים של שליש ועונת המעשרות כלפי חובת הפרשה לאחר גמר מלאכה, וכאן בהלכות תרומות הביא בקצרה דין עונת המעשרות כלפי החלות תרומה כהלכה בפני עצמה.

ומתחילה יש להעיר דלדרכו של המקד"ד היה לו להרמב"ם להביא הלכה זו שלא חל התרומה לפני עונת המעשרות כהקדמה לכל ההלכות של עונת המעשרות בהלכות מעשרות, שהרי לדבריו זה הסדר הנכון של הדברים, שעיקר השיעור עונת המעשרות נאמר בחלות התרומה, והחובת הפרשה היא תוצאה ממנה, וע"כ דמשמע כדברינו שיש כאן ב' הלכות נפרדות, וכתבאר.

אולם יש לדון האם יש כאן שיעורים בפני עצמם או לא, דמצד אחד משמע שההלכות שונות, והכא לא נאמרו כל השיעורים השונים של כל פרי ופרי כמו שנאמרו כלפי החובת הפרשה, שהרי הכא

הרמב"ם לא פירט את כל החילוקי שיעורים של עונת המעשרות כלפי החלות תרומה, ואם כוונת הרמב"ם שנסמך על כל הפרטי דינים של עונת המעשרות ששנינו בהלכות מעשרות א"כ היה לו להוסיף "וכדיארנו בהלכות מעשרות".

ויש לומר אחד מתרתי, או כדרך הראשונה שכאן השיעור פרי הוא פחות ודינו ככל התורה [כערלה וטומאת אוכלים] וא"צ פרי גמור, אכן יותר היה משמע כדרך השלישי דבעינן תמיד שיהיה ראוי להצמיח וזה העיקר, ולכן כתב "ומניין יודע כל שזרעה ומצמחת בידוע שהביאה שלישי", ולא הביא את הב' הדרשות כמו שהביא בהלכות מעשרות, ומשמע שכאן כו"ע מודי לר"ש, ודו"ק.

אכן כל זה אינו אלא דיוק בעלמא, והפשטות כדרך השניה שכל השיעורים של עונת המעשרות לגבי תרומה חדא נינהו, ואכתי צ"ע.

מוכיח ככל הנ"ל מהירושלמי.

אולם עיקר מה שנתחדש כאן לכל הדרכים הוא, שזה ודאי שיש ב' דינים נפרדים בשיעור עונת המעשרות, אף אם השיעורים שונים, שיש דין אחד בחובת הפרשה ויש דין נוסף בחלות תרומה, ונראה שזה כבר פתח גדול לביאור דברי הירושלמי [פ"ק ה"ב] התמוהין וכדיבואר להלן [פרק ג'], ששם נתחדש שיש דין חיבור למעשרות כלפי הדין עונת המעשרות, דסגי בפרי חד לחייב את כל הכרם, ונראה שזה רק דין בעונת המעשרות מצד המחייב בהפרשה ולא בעונת המעשרות לגבי השיעור בחלות דין תרומה.

ענף ג'

ביאור בירושלמי באשכול שבישל שכל הרוח מתחייב

מדין 'חיבור למעשרות', ודלא כמכירה לחשוד לאחר עונת המעשרות.

ביאור בפלוגתא בירושלמי באשכול שבישל האם כל הרוח מתחייב או שכל הכרם מתחייב, וביאור הספיקות בכרם קטן ועשאו גדול וכרם אחד ועשאו שנים.

יש חידוש גדול בירושלמי [פ"א ה"ב], וזה לשונו:

"רבי מיישא⁴² תני - רימון שניקרה בו אפי' פרידה אחת כולה חיבור למעשר, אשכול שבישל בו אפילו גרגר יחידי כולו חיבור למעשרות, אמר ר' חנינה פשטו הוא לן כל אותה הגפן כל אותן המין חזרו ופשטו לו כל אותה הרוח, רבי יוסי בי רבי בון אומר כל אותו הכרם, היה כרם קטן ועשאו גדול גדול ועשאו קטן אחד ועשאו שנים שנים ועשאו אחד".

וביאר הגר"א "קטן ועשאו גדול גדול ועשאו קטן", היינו שקנה או מכר חלק מהכרם שמחובר אליו, ובזה הוא הגדיל והקטין את הכרם, והגר"א לא פירש "אחד ועשאו שנים שנים ועשאו אחד", ועיין ר"ש סיריליאו שפירש ש"קטן ועשאו גדול גדול" וגם "אחד ועשאו שנים" מיירי בגוונא אחד שהיה ביניהם מחיצה והוריד את המחיצה וכן איפכא בבנה מחיצה ביניהם שבזה נהיה לשנים והכרם נהיה קטן.

עכ"פ למדנו כאן בירושלמי שיש ספק בדיני השיעור של עונת המעשרות, דזה פשוט דלא בעינן שכל פרי ופרי יגיע לעונת המעשרות, וסגי בחלק מהפירות לחייב את הכל, אלא שדנו בזה כמה מהכרם או מהגפן נתחייב ע"י פרי או אשכול אחד.

ועיין רמב"ם [פ"ב סוף ה"ה] שהביא הלכה זו ונקט דכל הרוח מתחייב, ולא הוסיף שכל הכרם נתחייב, והיינו דפסק כר' חנינא ולא כרבי יוסי בי רבי בון, וכבר העיר בזה הגר"א בשו"ע [סימן של"א ס"ק קכ"ט] שתמיד שיטתו לפסוק כמ"ד השני, וצידד דיתכן שהשו"ע למד שכל השו"ט על נתקטן ונתגדל היא קושי' על רבי יוסי בי רבי בון ולכן הוא פסק כר' חנינא, ודבריו צ"ע, שהרי גם ברוח אחד ובגפן אחד יש לדון במוכר חלק מהגפן וחלק מהרוח ולמה זה קושי' על רבי יוסי בי רבי בון יותר מר' חנינא, ואין זה סיבה לפסוק כר' חנינא, וצ"ע.

ונראה שהגר"א למד שיש ביניהם מחלוקת יסודית, שיש לחקור האם הדין הזה הוא דין שבנוי על המציאות ונחלקו בזה במציאות שכמה יכול בישול של חלק אחד להיות סימן שנתבשל בכל הכרם

⁴² גירסת הר"ש סיריליאו היא "רבי מיישא תני" וגירסת הגר"א "מיישא תני".

או בכל הגפן וכו', או שזו הלכה בעלמא בהלכות מעשרות, אכן כפשוטו יש בזה קצת סתירה, דמצד אחד עיין ברדב"ז שכתב דאי חלק מהרוח נתבשל אז יש סימן שכל הרוח קרוב להתבשל, ומבואר שיש כאן סברא שבנויה על המציאות, ומאידך, בלשון הירושלמי מבואר שזה "חיבור למעשרות", ומשמע שנאמרה בזה הלכה.

ונראה שבה נחלקו רבי יוסי בי רבי בון ור' חנינא, דפשוט דסברה זו לא שייכא בחילק את הכרם לשנים ע"י מחיצה וכן במכר או קנה שכל זה לא סימן לבישול של הצד השני שנמכר או שיש בינו מחיצה, ועל כל כרחך שזה דין בעלמא של 'חיבור למעשרות' וכלשון הירושלמי, וזה לא שייך למציאות של בישול ולמציאות של קרוב לבישול, וע"כ שכל הדיון על כרם שנמכר או שעשו בו מחיצה תלוי אך ורק ב'דין' האם יש כאן הלכה של "חיבור למעשרות" או לא.

ומעתה יש לומר עוד שהגר"א למד שזו גם פלוגתתם ברוח אחד וכרם שלם, שיש לומר שכל הגפנים בכרם שלם לא שייכי אהדדי מבחינה מציאותית של קרוב לבישול, ורק ברוח אחד שייכי אהדדי במציאות של קרוב לבישול וכסברת הרדב"ז, וסברת ר' חנינא היא ע"ד הרדב"ז, ורבי יוסי בי רבי בון שסובר שכל הכרם חייב למד שיש כאן דין חיבור למעשרות, ולכן רק לדידיה הקשו דלפי"ז יתחדש דין מחודש מאד, דבמכר וקנה והקטין והגדיל יתחייב ויפטר, ולכן הרמב"ם פסק כר' חנינא שסובר שרק אותו הרוח חייב, ולכן לא הביא את כל הספיקות, דלדידיה כוונת הירושלמי היא לדחות את ר' יוסי בי רבי בון דע"כ דליכא דין והלכה בעלמא.

והן הן דברי הרדב"ז שכתב דאי חלק מהרוח נתבשל אז יש סימן שכל הרוח קרוב להתבשל, דזו סברת הרמב"ם לפסוק כר' חנינא, ולא לפסוק כרבי יוסי בי רבי בון, ודו"ק.

אולם אכתי נראה שיש כאן תוספת דברים בכל הנ"ל, שיש כמה תמיהות וקושיות בעיקר המהלך בירושלמי, וכדיבואר:

מתמה שיש סתירה ברמב"ם ובמשנה דבמכירה לחשוד לפני עונת המעשרות לא מהני חיבור למעשרות ע"י חלק מהפירות.

נראה להקדים בקושי' חמורה: יש דין נוסף של עונת המעשרות בתרומה שזה השיעור שכבר אסור למכור שדה של פירות לחשוד, וזה לשון המשנה [פרק ה' משנה ג']: "לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות ולא בשביעית למי שהוא חשוד על השביעית ואם בכרו נוטל את הבכורות ומוכר את השאר", ועל הסיפא כתב הר"ש "ואם ביכרו - אם יש בהן בכורות שהגיעו לעונת המעשרות והשאר לא הגיעו עדיין נוטל את הבכורות ומוכר השאר", וכבר תמהו מפרשי המשניות דבירושלמי כאן מבואר דכשהגיעו חלק מהפירות לעונת המעשרות כולהו בכלל הדין עונת המעשרות, ומאי שנא דכלפי הדין מכירה לחשוד אינו כן.

ויש בזה סתירה גם ברמב"ם, שהרמב"ם הביא הלכה זו של הירושלמי שכל הרוח מתחייב ע"י אשכול אחד, ומיד לאחריו הביא את הדין של המשנה דמוכר לחשוד אלא שצריך להוציא את הפירות שכבר הגיעו לעונת המעשרות, וכבר עמדו בזה שהוא סותר משנתו, ותירץ בזה הרדב"ז דהכא מיירי בכל הכרם ושם מיירי באותו רוח, וזה פלא דבירושלמי מבואר דלדעת רבי יוסי בי רבי בון אשכול אחד מהני לחייב את כל הכרם ושיטתו סותרת למשנה, וצ"ע.

ועיין בחזו"א [שביעית סימן ז' ס"ק כ"ב] שחידש דלא בכל הפירות מיירי הירושלמי ורק ברימון ואשכול שנשנו בהדי' בירושלמי נתחדש דין זה, וצ"ע.

כמה תמיהות בדברי הירושלמי.

עוד נקדים בכמה תמיהות בגוף דברי הירושלמי:

א [מלשון הירושלמי דייקנו שיש דין 'חיבור' לכו"ע וכלשון הירושלמי "חיבור למעשרות", ומשמע דדינא קאמר ולא רק שנתחדש חידוש במציאות של קרוב להתבשל, ועיין בהערה ⁴³, וצ"ב דמה התוכן של דין זה, הא סו"ס מה שאינו פרי האיקך יתחייב בזה שיש עוד פרי באותו הכרם וגפן.

⁴³ ויש לדקדק שיש הבדל בין הלשון בתוספתא [ריש פ"ק דמעשרות] ששם נאמר דין של גרגיר אחד בתוך אשכול – והלשון שם – "כל האשכול כולו הרי זה חייב", ולא כתוב לשון 'חיבור למעשרות', ורק ב"תני ר' מיישא" נאמר לשון חיבור למעשרות [גם בגרגיר כלפי כל האשכול], הלא דבר הוא.

[ב] עיקר סברתו של הרדב"ז דמהני קרוב להתבשל צ"ע דמה אהני לן קרוב להתבשל אי עדיין לא הגיע לשיעור בישול של מעשרות, הא קרוב לבישול אינו בישול.

[ג] גם אם נתחדש דין חיבור למעשרות וזה תלוי אי הוי כרם אחד או לא ולכן יש נפ"מ במחיצת הכרם וכסברת הר"ש סריליאן, אכן דברי הגר"א תמוהין, דמה כל זה שייך לחילוקים בין שני בעלים או בעלים אחד, הא אי ליכא מחיצה הוי כרם אחד וחילוקי בעלויות לא מחלקם לשני כרמים, וע"כ שנתחדש שהכל תלוי בבעלים, וזה תמוה דהאיך מתחלקים דיני עונת המעשרות ביחס לבעלים של הכרם, וצ"ע.

[ד] בעיקר יש לתמוה, דלמה רק במעשרות מצאנו דין כזה, הרי למה לא מצאנו דין כזה גם כלפי השיעור פרי בקציעת פירות שביעית וכן כלפי החלות איסור ערלה וכלפי טומאת אוכלים שכשהגיע חלקו לשיעור אוכל אז כולו מטמא וכולו בכלל ערלה, וצ"ע.

[ה] עוד יש לעיין מלשון הר"ש סריליאן שפירש בהלכה זו בירושלמי דהוי חיבור למעשרות "ומן החיוב על החיוב מיקרי", ויש לעיין דמה בא להשמיענו בזה ואיזה הלכה בא לאפוקי.

מביא דמצאנו דתחילת הגמר מלאכה מהני על כל הגורן שכולו חיוב אחד, ומדייק דלפי הר"ש סריליאן איירי דווקא בגמר מלאכה על הפרי שהגיע לעונת המעשרות ביחד עם אחרים בהך גפן או כרם.

ונראה להקדים בב' הקדמות:

ההקדמה הראשונה היא מהמבואר להלן [סימן ב'] דגמר מלאכה ומירוח במקצתו על דעת למרח את כולו מהני לחייב את כולו, ולמדנו מזה שני חידושים:

[א] החיוב תרו"מ חיילא מעיקרא על כל הגורן כהדדי, ולא על כל פרי ופרי בפני עצמו, ולכן מצאנו שם שבאופן שהגמר מלאכה לא יכול לחול על המקצת שעדיין לא גמר [דעדיין במחובר ועיניו בתאנתו] דאז הדין דלא חל גם על החלק שנגמר נעשה בו גמר מלאכה, שכל החיוב כולו חל כחיוב אחד.

[ב] כיון שכל החיוב חל כהדדי על כולו כחיוב באחד, לכן נתחדש עוד שגמר מלאכה על מקצתו ותחילתו מהני לחייב את כולו עוד לפני שגמר את כולו.

עוד נראה להקדים דמדויק בדברי הר"ש סריליאן שכתב דהוי חיבור למעשרות "ומן החיוב על החיוב מיקרי", דע"כ דאיירי דווקא בגמר מלאכה על הפרי שהגיע לעונת המעשרות ביחד עם אחרים בהך גפן או כרם.

והיינו שחיוב על החיוב רק משכחת לה לאחר גמר מלאכה, שהרי החיוב הפרשה לא חיילא בעונת המעשרות בפני עצמו אלא בצירוף גמר מלאכה, ומפורש בדברי הר"ש סריליאן דמיירי כלפי החובת הפרשה וע"כ דהיינו ביחד עם הגמר מלאכה.

ונראה לחדש שכל הדיון של עונת המעשרות במקצתו שיהיה חיבור להכל היינו רק כלפי המחייב בהפרשה של עונת המעשרות [ולא כלפי דינים אחרים של שיעור עונת המעשרות וכדיבואר], שדומה מחייב זה של עונת המעשרות למחייב של גמר מלאכה, דבתרווייהו נתחדש דמהני מקצתו לכולו.

עוד נראה לחדש שכשדנים את העונת המעשרות מצד המחייב שבו, אז דנים אותו ביחד עם המחייב של גמר מלאכה, דתרווייהו כהדדי מחייבים ותרווייהו כהדדי מיקרי שעת חובתו, ולכן יתחדש, דלו יצויר והיה פרי שגדל בהך רוח או בהך כרם שגדל הפרי שהגיע לבישול, אבל היה לשניהם גמר מלאכה וגורן נפרד, דאז לא יהני החיבור למעשרות, דרק עד כמה שיש לשניהם מחייב וחיוב אחד אז יש לומר דמהני מקצת המחייב על כולו, אבל עד כמה שממילא לא מתחייבים כהדדי בחיוב אחד, ודינים את שני הפירות הללו בשני חיובים, שוב ליכא בהם שום חיבור דלא שייך לומר בהם שמקצת מהמחייב מחייב את כל החיוב דממילא אינם בחיוב אחד.

והיינו שהירושלמי מחדש שכמו שמצאנו בחובת הפרשה דחיילא ע"י גמר מלאכה דמהני בזה מקצתו כלפי כולו, כמו כן מצאנו נמי בחובת הפרשה דחיילא ע"י עונת המעשרות, דגם הכא חיילא חובת הפרשה על כולו בזה שחל עונת המעשרות בתחילתו, וחיוב אחד חיילא על כל הפירות שנמצאים בגמר מלאכה אחד ובעונת המעשרות אחת גם אי רק התחיל בהם הגמר מלאכה והעונת המעשרות, ודו"ק.

והשיעורים השונים של גפן רוח וכרם הם סברות שונות למדוד כלפי מה מיקרי 'התחלה' ועד כמה מתייחסת הך מקצת, דבשלמא בהתחלת גמר מלאכה פשיטא שמודדים כלפי כל הגורן שעתיד לעשות בו גמר מלאכה, אכן בעונת המעשרות לא ברור היכן למדוד את ההתחלה, שיש לומר שההתחלה נמדדת בכל הכרם או בכל הרוח או רק בכל הגפן, וזה התוכן של הדין "חיבור למעשרות".

ויש רמז לחידוש זה של הר"ש סריליאן בלשון התוספתא [ריש פ"ק דמעשרות] ששם נאמר דין של גרגיר אחד בתוך אשכול – והלשון שם – "כל האשכול כולו – הרי זה חייב", ומשמע שיש רק חיוב אחד על הכל אבל על כל אחד בפני עצמו אין חיוב, ולכן במפריש לפני החיוב ליתא לדין זה. **מבאר למה כל הנידון בירושלמי לא שייך בטומאת אוכלים וערלה וכל התורה, ומחדש עוד דגם בגידולי תרומה ובחלות תרומה לפני גמר מלאכה ליכא דין חיבור למעשרות, ומיישב את הקושי ממכירה לחשוד.**

ועפ"י כל הנ"ל יש ליישב למה לא מצאנו נידון זה של חלק מהכרם כלפי כל הכרם בשאר דיני התורה כערלה ושביעית וטומאת אוכלים, דנראה בכל התורה יש שיעור פרי ואוכל והכא יש שיעור של פרי ואוכל חשוב ופרי גמור, וכתבאר לעיל מהמקד"ד וחזו"א, ונראה שזה פשוט שכשיש נידון האם חשיב כפרי או אוכל או לא, דבזה ליכא שום סברא לדון את כל הכרם או גפן ביחד שזה נידון על כל פרי בפני עצמו האם הוא אוכל או הוא פרי, ורק בעונת המעשרות מייירי הדין הוא על כולו כאחת.

אלא דנצטרך לחדש שזה פשוט שבכל הלכות חיבור בכרם או רוח כלפי מעשרות דע"כ מייירי שכל הכרם או רוח כבר הגיע לשיעור פרי ואוכל של כל התורה [ומסתברא כן] ורק דחלק כבר הגיע לעונת המעשרות של מעשרות, [או דנימא לאידך גיסא דבאמת אותם פירות שלא הגיעו לשיעור אוכל של כל התורה דלא נתחייבו כלל, ועליהם לא קאי הירושלמי], דלפני שיש בו שיעור פרי לא חל כלום, וכל הנידון בירושלמי הוא רק ביחס למחייב המיוחד של עונת המעשרות כלפי חובת הפרשה, דבדין זה נאמר תנאי נוסף של ראוי להצמיח שבזה יהיה פרי גמור, ובזה דנו שכמו שנתחדש במחייב של גמר מלאכה דמהני מקצתו לכולו כמו כן נתחדש במחייב של עונת המעשרות דמהני מקצתו לכולו, ודו"ק.

ויתחדש לפי"ז עוד דה"ה דבגידולי תרומה דרק חיילא קדושתם בעונת המעשרות, וכמבואר בריש פ"ט דתרומות, דלזה לא מהני חיבור למעשרות, ורק חיילא קדושת תרומה על כל פרי שהוא עצמו הגיע לעונת המעשרות ולא מהני בזה לכל הרוח וכו'.

וא"כ יתחדש עוד, שגם הדין השני של עונת המעשרות דנאמר כלפי השיעור של חלות תרומה במקדים בשבליים לפני החיוב, דכאמור ב' דינים נאמרו בעונת המעשרות [חלות תרומה וחלות חיוב הפרשה], דלא חיילא חלות תרומה לפני גמר מלאכה אי יפריש לפני גמר מלאכה, דדין זה שייך לדין חלות תרומה דחיילא מעצמו בלי חיוב ודומה לדין גידולי תרומה, וכמו שהשווים הירושלמי, דרק ביחס לחובת הפרשה מיניה וביה נאמר דין זה וכלשון הר"ש סריליאן, ד"מיקרי מן החיוב על החיוב", ודו"ק, ועיין בהערה ⁴⁴ מה שהוספנו בזה.

עפ"י כל הנ"ל מיושב בפשיטות מה שהקשו ממכירה לחשוד, דהכא לא איירי בפירות לאחר גמר מלאכה אלא בשדה של פירות שהגיעו לעונת המעשרות, וכפשוטו מייירי דאכתי לא תלשם בשעת מכירה, דאף דלשון המשנה הוא "לא ימכור אדם פירותיו", אכן הר"ש ורא"ש הביאו לשון

⁴⁴ ויש להוסיף כאן, דהנה, לעיל [ענף ב'] הסתפקנו בדין השני שהוזכר בירושלמי שיש דין עונת המעשרות כלפי גידולי תרומה וכלפי חלות הפרשה בשבליים לפני גמר מלאכה, שיש להסתפק האם הדין עונת המעשרות שוה לדין עונת המעשרות של חובת הפרשה או לא, ואי נימא כמו שצידדנו שם דכלפי הלכה זו באמת סגי בדין פרי של כל התורה, א"כ פשיטא דלא מהני כאן הדין חיבור וכמו דלא מהני בכל התורה, אלא דגם אי נימא דדינו ככל דינא דעונת המעשרות דאיכא תנאי של ראוי להצמיח, אכתי יש לומר שזה דין אחר, שהדין עונת המעשרות של ראוי להצמיח הוא דין בחיוב ולכן יש לדון דמהני בזה התחלת המחייב כמו דמצאנו בגמר מלאכה, אבל בדין עונת המעשרות של ראוי להצמיח בגידולי תרומה ובחלות תרומה לפני גמר מלאכה אינו אלא תנאי בעלמא בפרי שבו חיילא הדין והקדושת תרומה, ואין דין חיבור בהלכה זו.

הירושלמי "לא ימכור אדם שדהו", ועיין בר"ש סריליא ומלאכת שלמה מה נתחדש בזה, ומפורש דמיירי במחובר, הא מיהת ברור דלא מיירי לאחר גמר מלאכה, וממילא דא"ש בפשיטות דע"כ שהחשוד יעשה גמר מלאכה בפני עצמו לפירותיו ומה שהיה עונת המעשרות חזא על כל הפירות לא מחייב את הפירות שמכרם לחשוד אחרי שכבר תלש את אלו שהגיעו לעונת המעשרות, דע"כ שהם יגיעו לגמר מלאכה בפני עצמם ושוב ליכא חשש.

ועיין בצפנת פענח [כלאים עמוד 6] שכתב בזה"ל: "אף אם לא ביכר רק גרגר אחד הוי כולם כהגיעו לעונת המעשרות, מ"מ מותר למכור השאר לחשוד, דכל זמן שהוא מחובר אם נטל את הבכורות אין עליהם שום חיוב מעשרות", הרי דנקט דכל זמן שהפירות הם במחובר לא חיילא הדין של חיבור למעשרות המבואר בירושלמי דידן, ולכן ליכא למיחש לכלום, ואף דממילא יתלשם החשוד ומה מהני מה שעכשיו אין חיוב ויתכן דכוונתו לדברינו, עיי"ש היטב.

ביאור פלוגתת רבי יוסי בי רבי בון ור' חנינא לזרכו של הגר"א ברמב"ם.

ומעתה הדרין לשורש פלוגתת רבי יוסי בי רבי בון ור' חנינא אי איכא דין חיבור לכל הרוח או לכל הכרם, ולעיל נתבאר דנחלקו אי הוי דין או סברא מציאותית, ונפ"מ כלפי הספיקות של מחיצה ומכירה דרק שייכי אי הוי דין וזה קאי רק לרבי יוסי בי רבי בון שלמד שזה כרם שלם ולא קאי לר' חנינא ששיטתו דקאי רק ברוח דאז איכא סברא מציאותית.

אולם לנתבאר הכא כו"ע מודי שיש כאן 'דין' של 'חיבור למעשרות', ובאמת שהלשון "חיבור למעשרות" כתוב בכל השיטות, גם בגפן גם בכרם וגם ברוח, ונראה דכו"ע מודי שיש כאן דין וכו"ע מודי שזו הלכה במחייב של עונת המעשרות, אלא ששורש פלוגתתם בירושלמי הוא דכלפי מה מיקרי התחלת העונת המעשרות, דבשלמא בהתחלת גמר מלאכה אמרינן שהתחלה מתייחסת לכל הגורן, אבל בעונת המעשרות שיש התחלה של חשיבות של פרי גמור בגרגר אחד, כלפי מה אנו דנים שיש כאן התחלה, שמצד אחד יש לומר זה רק התחלה באותו אשכול או אותו גפן, ויש לומר שזה מתייחס לכל הרוח, ובזה הוסיף הרדב"ז סברא שכל הפירות שגודלים באותם תנאים כולו מישך שייכי להתקדמות של 'פרי גמור' שחל באותו רוח, ולכן דנים את ההתחלה כלפי כל הרוח, ורבי יוסי בי רבי בון חידש שהכל תלוי אך ורק בדינים, ואי דינו ככרם אחד אז מיקרי שהתחיל בו דין עונת המעשרות, ותלוי בבעלים ומחיצות ודו"ק⁴⁵.

וע"ע בהערה⁴⁶ מה שדייקנו מדברי הר"ש סריליא.

הערה לדרכינו בירושלמי לפי הגר"א שהירושלמי מיירי במכר חלק מהכרם.

אולם לדרכינו דבחשוד מיירי שמכר חלק ולכן הך חלק לא יגיע לגמר מלאכה ביחד עם השאר, א"כ קשה מדברי הגר"א שלמד שבספיקות של הירושלמי בכרם אחד שנהיה לשנים דמיירי במכר חלק מהכרם, וקשה שזה דין פשוט דמיירי בהדי' בחשוד, וגם לפי דרכו של הגר"א בשו"ע שכוונת הירושלמי להקשות קושי' אכתי קשה וצ"ע, ואולי מחמת זה נייד הרש"ס מהמהלך הזה ולמד דמיירי במחיצות, ודו"ק.

⁴⁵ ובתוספת ביאור: כמו שתחילת גמר מלאכה מחייב כולו כמו כן תחילת עונת המעשרות מחייב את כולו, ולכן גם בעונת המעשרות סגי במקצתו לכולו, אלא דבשלמא בגמר מלאכה יש לומר שמקצתו היא התחלה לכולו שהוא התחיל לעשות גמר מלאכה בכל הגורן ולכן חיילא תחילת הגמר מלאכה כלפי כולו, אכן בעונת המעשרות מה שייך מקצתו לכולו, הא כל פרי שהגיע לעונת המעשרות הגיע ותו לא, ונראה דכלפי זה נאמר דינא דחיבור למעשרות, שיש דין חיבור לומר כלפי מה חיילא התחלת העונת המעשרות ע"י מקצתו, האם עונת המעשרות במקצתו מיקרי שהתחיל בכל האשכול או בכל הגפן או בכל הרוח או בכל הכרם.

⁴⁶ והנה לעיל חילקנו בין ב' דינים בירושלמי, דין בכל הרוח ודין בכל הכרם, אכן יש לדקדק עוד בר"ש סריליא, שבאמת יש ג' דינים בירושלמי, א' ר' מיישא איירי מגרגר אחד לכל האשכול, ב' ר' חנינא מיירי בכל הגפן בכל המין ובכל הרוח, ג' רבי יוסי בי רבי בון איירי בכל הכרם, והר"ש סריליא פירש דמיקרי מן החיוב על החיוב בדברי ר' חנינא, ומשמע דגם בר' חנינא וגם ברבי יוסי בי רבי בון יש כאן הלכה של מן החיוב על החיוב. ויש מקום לומר שהוא למד דרק בר' מיישא עצמו יש מקום לפרש שזה חידוש במציאות שכל האשכול ההוא יש בו בישול של עונת המעשרות, וע"ד הרדב"ז, אבל כל הגפן וכל המין וכל הרוח הוא כבר דין חיבור, ודו"ק, ורק הרמב"ם מחלק בין כל הרוח לכל הכרם.

**ענף ד'
תוספת ביאור בירושלמי
ובב' דינים של עונת המעשרות,
כלפי חלות תרומה וכלפי חובת הפרשה**

מבאר דזכותו של הכהן חיילא בגמר מלאכה במעורבת בו ולפני כן איכא זיקה לתרומה המעורבת בלי זכות הכהן.

ועפ"י כל הנ"ל נראה להוסיף עוד בביאור בב' הדינים של עונת המעשרות, כלפי חלות תרומה וכלפי חובת הפרשה, וכל הנפ"מ בזה.

ונקדים: מבואר בכמה דוכתי דחובת הפרשת תרומה היינו שמחוייב להוציא את התרומה המעורבת בטבל לפני ההפרשה, ונראה שהתרומה המעורבת בו חיילא מחמת זה שחייבים בהפרשה, ותחילת חובת ההפרשה היא זכותו של הכהן, דזכותו מחילה חובת הפרשה ע"י זה שחל מכח זכותו דין תרומה שמעורבת טבל, וכל הדין הפרשה הוא להוציאה ולהביאה לכהן, וזכותו של הכהן חייל בגמר מלאכה.

וחידוש זה דזכותו של הכהן חייל בגמר מלאכה נתבאר להלן [סימן ב'] דזה יליף מקרא ד'זה משפט הכהנים מאת העם' ובזה נאמר תנא ד'דיגונך'.

עוד נראה דבגז"כ של הקדימו בשבליים נתחדש דגם בלי החובת הפרשה חיילא זיקה להך תרומה שמעורבת בו לענין זה ששייך הפרשה עוד לפני שיש זכות גמור לכהן, וע"י הך זיקה שפיר חיילא ושפי נתפסה ההפרשה ובזה הוא נפטר מחובת הפרשת תרומה גם לאחר שנתחייב בגמר מלאכה דכבר הוציאה בהפרשה זו.

ויסוד לזה מדברי רש"י בהקדימו למעש"ר בשבליים דנפטר מתרומה ומבואר בגמרא [ביצה י"ג] דרק לפני גמר מלאכה חיילא הפטור ולא לאחר גמר מלאכה, ופירש"י דלאחר גמר מלאכה לא נפטר מחמת זכות הכהן שכבר חל, וזה לשונו: "האי אדגן - הקדימו בכרי כבר נעשה דגן, ומשבא לכלל דגן חלה עליו חובת כהן, דכתיב ראשית דגנך, הלכך מסתברא דהאי קרא דזכותא דכהן אכרי תשדיה", הרי מבואר שהגמר מלאכה של העמדת כרי מחילה זכותא של הכהן על הכרי, ומבואר עוד דזכות זו מעכבת את הפטור ע"י ההפרשה של המעש"ר, ומשמע שאין זכות של הכהן לפני גמר מלאכה אף שחל הפרשה לפני גמר מלאכה, ודו"ק.

מבאר את הירושלמי בגידולי תרומה דמחדש חידוש בשיעור חלות תרומה בלי זכותו של הכהן.

ונראה דלמדנו מגידולי תרומה דגם כשחל מאליו החלות תרומה בלי חיוב, אכן לפני שליש לא חיילא, והיינו דגז"כ דפחות משליש לא חיילא שום חלות תרומה, עוד למדנו מזה דלא מהני הפרשה וכמבואר בירושלמי, ונראה דכוונת הירושלמי דגם הך חלות תרומה 'זיקה' לתרומה המעורבת בו דתמיד חיילא מאליו לפני גמר מלאכה, ולא מחמת הזכות של הכהן ומחמת החיוב הפרשה, דחלות זו דומה לגידולי תרומה דתרווייהו חיילו מאליהן, ובתרווייהו איכא גז"כ דלא חיילו לפני שליש מגז"כ, ודו"ק.

אולם לאחר גמר מלאכה שיש מחייב של הפרשה ויש זכות של הכהן, לו יצוייר והך זכות של הכהן היתה על תבואה פחות משליש אז היה חיילא כל החלות מעורב שבו ג"כ, דזכותו של הכהן מחייבת את המעורב שבו, וזה חיילא גם לפני כן, ולכן בעי פסוק בפני עצמו והלכה בפני עצמה וכמבואר ברמב"ם שיש כאן ב' הלכות.

מבאר דלקיחת הבעלים ע"י גמר מלאכה מזכה זכות בפירות לכהנים ובזה דנו בירושלמי בקנה חלק של הכרם שעדיין לא הגיע לעונת המעשרות.

עוד נראה שהיסוד של גמר מלאכה היינו אסיפה, והיינו לקיחת הבעלים לעצמו, וזה נתבאר בארוכה להלן [בסימן ב'], ויליף כן מקרא ד'זה משפט הכהנים מאת העם'.

ונראה דחייב זה מהני גם על פחות מעונת המעשרות היכא יש בהך כרם חלק מהפירות שהגיעו לעונת המעשרות, ולכן למד הגר"א שיש נפ"מ במכר ובקנה, שהכל תלוי בלקיחת הבעלים ע"י גמר מלאכה והרי נתבאר לעיל שכל הירושלמי איירי דווקא בגמר מלאכה.

ונראה דכל זה מצד המעורב שבו דחיילא מכח אסיפת הבעלים דבזה נתרבה שכל התבואה שהיא בכלל הך אסיפה בזה מהני מה שהיא קרובה לעונת המעשרות, ולא בעינן עונת המעשרות ממש, אכן אי יבא לתרום תרומה מתבואה שאין בה עונת המעשרות על סמך שיש שהגיעו לעונת המעשרות בהך כרם דאז לא יהני, ודו"ק.

ויש בזה חילוק נוסף, דמצד הזיקה פשיטא דחיילא בכל פרי ופרי לעצמו, דמה שייכא הטבל של פרי א' לחברתא, וע"כ שבכל פרי ופרי בפני עצמו חיילא זיקה לתרומה שמעורבת בו, אולם לאחר גמר מלאכה דאז חיילא זכותו של הכהן דאז חיילא כהדדי בכל הגורן ובכל הכרי.

דן בחילוקים נוספים בין הדין טבל לפני גמר מלאכה לדין טבל לאחר גמר מלאכה לגבי אתרוג של טבל ולגבי קליטת מחיצות.

ומעתה יש לדון בחילוקים נוספים בין הנך תרי דיני מעורב שבו, לפני גמר מלאכה ולאחר גמר מלאכה, דמבואר דטבל למעש"ש שנכנסו לחומות ירושלים דכבר חיילא ביה בתרומה המעורבת בו דין קליטת מחיצות ונראה שיש מקום לחדש דלפני גמר מלאכה שזה רק זיקה בעלמא לתרומה המעורבת בו דיתכן דאז עדיין לא חיילא הדין קליטת מחיצות, [ולא עיינתי במקורות לדין זה]. עוד יש לדון שהדין שותפות של כהונה רק חיילא אחרי גמר מלאכה ולכן אף דמבואר בתוס' בסוכה [ל"ה] דאתרוג של טבל חסר בדין לכם מחמת השותפות של הכהן שיש לו ע"י התרומה המעורבת בו דזה רק לאחר גמר מלאכה אף דאיכא זיקה לתרומה זו גם לפי הגמר מלאכה מדמהני ביה הפרשה לפוטרו.

סימן ב' קונטרס בגדר מירוח, בדין גורן למעשרות.

ענף א' יסוד דינא דמירוח מדין אסיפה ומלאכת העמדת כרי. // מתמה דמה מיוחד בהעמדת כרי ובדישה וזרייה מכל מלאכות אחרות להיות גמר מלאכה. // מביא את הירושלמי של כבירה ברשות הקדש, ואת דברי החזו"א שהעיקר הוא מלאכת תיקון הפרי ולא אהבת הסדר. // מבאר דעיקר הדין גמר מלאכה היא מלאכת האסיפה והזרייה ודישה אינם אלא שהאסיפה תהיה אסיפה של תבואה ולזה צריכים לנקותו, איפכא מסברת החזו"א. // בדברי המעדני ארץ בהנ"ל. //

ענף ב' מבאר עוד כמה חידושי דינים, בדין גמר מלאכה עפ"י יסוד הנ"ל. // הקדמה. // ביאור דינא דהתחלת הגמר מלאכה סגי לענין להחשב כגמר מלאכה על כל הכרי, שיש בזה כמה כללים ומוכרח מכל הנ"ל דיסוד דינא דגמר מלאכה היינו מלאכת אסיפה ע"י ערימה וכרי ומירוח. // מהאי טעמא הכנסה לבית הוא ג"כ בכלל גמר מלאכה. // ביאור שיטת הרמב"ם בגומר ע"מ למוכרו. // מבאר עוד דעיקר הדין דיגון וגמר מלאכה מישך שייכא לזכותו של הכהן לעומת הדין עונת המעשרות דמישך שייכא למהות הפרי. // מבאר בזה את דברי רש"י בקידושין [ס"ב] התמוהין לגבי תרומה דלא חיילא במחומר, דילפינן ליה מקרא דרק נתחייב רק לאחר גמר מלאכה. // מחלוקת הפוסקים בדין תלישה ע"י עכו"ם אי חיילא בתלישה דין גמר מלאכה או לא. /

ענף א'

יסוד דינא דמירוח

מדין אסיפה ומלאכת העמדת כרי.

מתמה דמה מיוחד בהעמדת כרי ובדישה וזרייה מכל מלאכות אחרות להיות גמר מלאכה. אחרי ששנינו הלכות עונת המעשרות בריש מעשרות, שוב מצינו בהמשך פרק א' דמעשרות [משנה ה' עד הסוף] את הדינים והאופנים השונים של "גורן למעשרות" והיינו הגמר מלאכה, ומאז אסור כבר אכילת ארעי, ולגורן למעשרות בעינן כל גמר מלאכות שבשדה דישה וזרייה ואח"כ בעי מירוח והיינו יפוי הכרי.

וצריכים לדעת - דאיזה מלאכות נצרכות לזה, ומה מהותו של גמר מלאכה:

ועיין במקד"ד [סימן נ"ו ריש ס"ק ב'] שביאר דמצאנו בזה ב' סוגים של מלאכות, דש זורה והעמדת כרי ובעינן נמי שיחליקנו אח"כ וזה המירוח, וביאר דביסודם תרתי נינהו, א' מלאכת גופן שזה דש וזורה, ב' גורן שזה מלאכת אסיפה וזה בהעמדת כרי, והעמדת כרי לפני מלאכת גופן אינה כלום.

וחקר שם דמה מיוחד במלאכת דש וזורה יותר משאר מלאכות כמו טחינה והרקדה ובורר, ותירץ דהנך יש בהם משום ניקוי התבואה מפסולת ורק מלאכות הללו מעכבות, ומצאנו שבכולם המלאכות הם מלאכות של ניקוי, עיין במשנה ששילוק אבטיחים הוא הסרת השיער וזה נמי כעין מוץ, וקטניות משיכבור שזה נמי ניקוי מעפר, ויין משיקפה הוא גם מהלך של הסרת זגים, ולכן לא צריכים טחינה וכדומה.

אולם ממשיך המקד"ד דמצאנו במשנה דגם גמר מלאכה של יבוש הפירות מיקרי גמר מלאכה ולפני כן לא חשיב גמר מלאכה, והכא אינו ניקוי, ורצה לחלק באופן אחר, עיין בהערה ⁴⁷ שהבאנו דבריו ודחינו, וצ"ע.

עוד העיר שיש מקום לחלק בין מלאכות של השדה למלאכות של הבית, ולכן לא נכללו טחינה וכדומה, אלא דהקשה על פיקוס דמבואר בתוס' בב"מ [פ"ח:] דרגילין לעשותן בבית ואעפ"כ הרי זה בכלל המלאכות של גמר מלאכה.

⁴⁷ דאולי א"צ ניקוי אלא כל עבודות השדה מיקרי גמר מלאכה וטחינה וכדומה הם עבודות בית, אלא דדחה מפיקוס שהו נקיון שעושים בבית, ושוב רצה לחדש דלעולם תלוי בניקוי אלא שאני יבוש כיון שמבואר ברש"י בב"מ שפרי שעומד ליבוש מיקרי אינו מבושל כל צרכו לפני יבוש, ולכן פשוט שלפני גמר בישולו ליכא גמר מלאכה, עיי"ש. וקשה תרתי, א' ברש"י שם מבואר דמירי דווקא פירות רעים דמוכרחים לייבשן דאל"כ לא יתבשלו אבל לא בכל יבוש פירש רש"י כן, ב' הרי לא בעינן גמר בישולו דתמיד סגי גם בתחילת בישולו שזה שליש, ואף אי בלי יבוש מיקרי שחסר בבישול אכן ס"ס לא גרע משליש דתמיד סגי לן לשיעור בישול.

הרי לנו כמה תמיהות, א] אי אתינן עלה מצד ניקוי א"כ גם מרקד ובורר הם מלאכת ניקוי, ב] מה עיקר הצירוף של הנך תרתי, דלכאו' אסיפה לחוד וניקוי לחוד ומה שייכי אהדדי, ג] מאי שנא יבוש מכל המלאכות וכדהקשינו לעיל, ד] אם נחלק בין שדה לבית אז קשה מפיקוס וכנ"ל.

מביא את הירושלמי של כבירה ברשות הקדש, ואת דברי החזו"א שהעיקר הוא מלאכת תיקון הפרי ולא אהבת הסדר.

ונקדים בחידוש של החזו"א [סימן ג' ס"ק כ"ד] דחילק בין מלאכות של ניקוי למלאכות של איסוף, דיצא לחדש דאף גמר מלאכה בהקדש פוטר ואף דפשיטא דמירוח היינו גמר מלאכה אכן אין זה עיקר הגמר מלאכה והנפ"מ יהיה דמי שהעמיד ערימה והקדיש והגזבר מירח ופדה דהכא אינו פטור כיון דא"צ להך מירוח, וה"ה באיגוד ירק, דבכולהו יש אפשרות בלי הך ערימה ואסיפה וכמבואר במשנה, דרק כשעיקר הגמר מלאכה הוא בשל הקדש איכא פטור ולכן בעינן דישה וזורה בשל הקדש לפוטרו דזה העיקר כיון שלא שייך בלי דשה וזורה.

וכן הסיק להלן [שם ס"ק כ"ה] שיש חילוק בין "תיקון בגוף הפרי" [שילוק פיקוס וכדומה] לעומת "אהבת הסדר של הבעלים" [ערימה ואיגוד], דדווקא "תיקון בגוף הפרי" ברשות הקדש פוטר אבל ערימה ואיסוף ברשות הקדש אינו פטור כיון שזה רק "אהבת הסדר של הבעלים", אף דבעושה ערימה מתחייב וערימה מעכבת, אכן סו"ס אינו אלא "אהבת הסדר של הבעלים" ולכן אינו מעשה גמור לפוטרו בהקדש.

ויסוד דבריו בנויים על מה ששנינו בירושלמי [פ"א] דאיירי בכיבור קטניות דמבואר במשנה שזה גמר מלאכה שלהם.

וזה לשונו: "כבר [בורר פסולת של הקטניות לנקותן] ברשות ההקדש ופדיו, מאחר שהוא יכול לאכול ממנו עראי ועכשיו שאינו יכול לאכול ממנו עראי כמי שעשה מעשה ברשות ההקדש והוא חייב, התיב רבי חנינא והתני שילה וקיפה [מסיר זגים מהיין לנקותן] ברשות ההקדש פטור, אמר רבי יודן תמן אי איפשר לו שלא יכבש ושלא לשלוק ברם הכא איפשר לו שלא למרח דאמר ר' אילא והאלפים והעירים וגומר".

והנה מה שכתוב "איפשר לו שלא למרח" גרס הרש"ס "איפשר לו שלא לכבש", והיינו דכיון ש"איפשר לו שלא לכבש" לכן אינו מעשה גמור לפטור בהקדש, אבל כיבוש ושילוק לא שייך בלעדיהם ולכן פוטרים בהקדש.

ומכאן הסיק החזו"א דבעי מעשה גמור, וערימה ומירוח אינם מוכרחים, שכל עבודות של איסוף אינם אלא אהבת הסדר, ואינן תיקון הגוף ולכן לא פטרי, ודו"ק.

אולם תמה על עצמו, דלגבי הכנסה לבית ברשות הקדש מבואר שפוטור, וקשה שאיזה תיקון הגוף יש בזה, וחילק שכיון שזה גזה"כ, שהרי בעינן דרך שער דווקא, הלכך מעשה גמור הוא ולכן ברשות הקדש זה פטור.

עכ"פ שיטתו ברורה שהיסוד של גמר מלאכה היינו מעשה של תיקון בגופו, [אלא שעייין בחזו"א לעיל [באמצע דבריו ס"ק כ"ג] שצייד דיתכן שיש סברא שהמחייב העיקרי הוא המירוח עצמו, והוא, דסו"ס עיקר הדין הוא מה שבשעת חובתה היתה פטורה ומירוח וערימה היא שעת חובתה, דאף דאין כאן אלא אהבת הסדר בלי תיקון הגוף, אכן יש לומר שיש סברא מיוחדת שפוטרו שהרי בשעה זו יש שמחה של בעלים, "ובזמן שמתעורר לבו בהכרת הטוב אז ראוי להתחייב במצוותיו", ולכן יש פטור, עיי"ש].

מבאר דעיקר הדין גמר מלאכה היא מלאכת האסיפה והזרייה ודישה אינם אלא שהאסיפה תהיה אסיפה של תבואה ולזה צריכים לנקותו, איפכא מסברת החזו"א.

אולם אף דכן מבואר בחזו"א אכן עיין בדרך אמונה [ביאור הלכה סוף פ"ג דמעשרות] שהביא מהרע"ב והרא"ש [סוף פ"ק דפאה] דמבואר דאף העמדת הכרי ברשות הדיוט ואח"כ היפוי של הכרי במירוח היה ברשות הקדש וגם זה פטור.

ובאמת דפשיטא דדברי החזו"א אינם כהפשטות בכל הש"ס, דמבואר בכל ש"ס דמירוח עכו"ם פטור והיינו דאיירי במירוח של הקדש ובמירוח של העכו"ם ולפי החזו"א מירוח לאו דווקא, ואדרבא המירוח עצמו לא פוטור ודווקא המלאכות האחרות.

ולולי דבריו היה נראה לחדש איפכא מסברת החזו"א, ואדרבא, העיקר הוא מלאכת אסיפת התבואה ותו לא, וזהו הלשון "גורן למעשרות" שגורן היינו מקום האסיפה, וזה לשון הסיפרי קרח "כדגן מן הגורן – דהיינו תבואה משתמרח" ולא כתוב זרייה וכו' אלא מירוח שזו מלאכת האסיפה. ולשון דיגון כתב רש"י בפסחים [ל"ג ד"ה שהיתה לו] שזה לשון אסיפה והעמדת כרי, ומשמע אדרבא דדווקא אסיפה שאינו תיקון בגופו ומעשה הדיגון זה לא כולל מלאכות אחרות, וכן דקדק בר"ש סיריליאן [ריש מעשרות פ"א ה"ד במשנה] מרש"י בביצה שזה העיקר, קיבוץ הכרי וזה שם 'דיגונך', והוסיף דלכן תיקנו בירקות שהם מדרבנן כעין דאורייתא ולכן בעינן איגוד וכדומה, וכ"כ בר"ש סיריליאן [פאה פ"ד ה"ד] וביאר דפטור מירוח הקדש תלוי באסיפה וקיבוץ, עיי"ש, ומפורש שזה העיקר וגם כלפי פטור הקדש זה כן, וכהפשות בש"ס.

ובאמת דזה נמי לשון הברייתא בסוגי' בב"מ [פ"ח] שכתוב "גורנו למעשר לחייב עליו משום טבל משתגמר מלאכתו, ואיזהו גמר מלאכתו מלאכת הכנסתו, מאי לאו הכנסתו אפילו בשדה, לא הכנסתו לבית זה הוא גמר מלאכתו", הרי מבואר דעיקר הגמר מלאכה היינו מלאכת האסיפה ומבואר דמהאי טעמא אמרינן דהכנסתו לבית מיקרי גמר מלאכה שזה גמר מלאכת הכנסתו והיינו שתחילת האסיפה היא בשדה והכנסה לבית היא סופה של הך הכנסה, ומה"ט מצאנו בר"ן [ב"מ פ"ח] מובא בחזו"א [מעשרות סימן ג' ס"ק א'] דמירוח בבית מהני כמו מירוח בשדה והיינו משום שיש כאן מהלך אחד של אסיפה שתחילתה בשדה וסופה בבית.

וזהו מה דמחלקת הגמרא [ביצה י"ג] בין מלאכת שבת שהיא מלאכת מחשבת למלאכה של גמר מלאכה במעשרות, דגמר מלאכה היא מלאכת האסיפה וזה סוג אחר של מלאכה, ואין מטרתה תיקון הפרי אלא אסיפתה ולכן חלוק ביסודה ממלאכת שבת שהיא מלאכה של תיקון ומלאכת מחשבת.

אלא שיש לעיין דא"כ מה טיבו של הזרייה והדישה, אלא דהן הן הדברים, דאחרי שנתבאר שהעיקר הוא מלאכת אסיפת התבואה, א"כ כל זמן שהתבואה מעורבבת בליכלוך ומוץ חסר באסיפה דבעינן אסיפת התבואה עצמה.

ונוסיף עוד, יש ג' מציאות וצורות שונות של תבואה, צורתה בזמן הגידול וכל המלאכות של זורע וחורש וכו' שייכי לצורה זו, צורתה בסוף בתורת אוכל בבית אחרי בישול וכו' ויש מלאכות רבות שמתייחסות לצורה הזו, וביניהם יש צורה ומציאות בפני עצמה, וזו צורתה בתורת תבואה אסופה שמוכנה למעבר משדה לבית, ויש מלאכות שמסתובבות סביב הצורה הזו, וגמר המלאכות הללו הם המירוח והערימה.

ומעתה פשוט החילוק בין בורר בבית לזורה בשדה, דבורר בבית לנקותו לאכילה אינו נקיון ל"תבואה" אלא נקיון ששייך לצורה האחרונה שמוכנה לאכילה ובגמר מלאכה לא בעינן אסיפה לאכילה אלא אסיפה של התבואה בתורת תבואה, לא בתורת אוכל, והרי במשנה וברא"ש [פ"א מ"ה] מבואר דהיכא שלא מורידים את השיער לפני המכירה אז סגי בערימה בלי הסרת השיער, ומבואר כנ"ל, שהעיקר הוא אסיפה של תבואה אלא שיש תנאי באסיפה שיהיה תבואה שראויה לאסיפה והיינו תבואה נקייה, ומה שיש עוד ניקוי בבית אח"כ שלא שייך לעיקר האסיפה, שהלוקח נוהג להוריד זה לא אכפת לו, דזה כבר ניקוי בתורת מלאכה בפני עצמה ולא בתורת תנאי באסיפה.

ואין להקשות ממה שמשמע במשנה דסגי בפיקוס בלי ערימה, דיעויין בחזו"א [סימן ג' ס"ק י"ט] שצידד שהכוונה לפיקוס ביחד עם ערימה, וכן הביא מרש"י מפורש בביצה.

ונראה דבזה מיושב נמי הך דפיקוס אף דזה נוהג בבית, דנראה דפיקוס דבית חלוק משאר בורר בבית, שיש רמה של נקיון שבה יוצאים מהשדה ויש רמה של נקיון שבה ראויים לאכילה, ותמיד מקומם שונה, זה בשדה וזה בבית, ונראה שפיקוס הוא יוצא מהכלל, שהרמה של נקיון ע"י פיקוס נעשה בכל הפירות בשדה אלא שכן רגילים מחמת סיבות אחרות לעשותו בבית, ונמצא שמלאכה זו נצרכת להשלים את האסיפת תבואה מהשדה, דכיון שהאסיפה בשדה צריכה להיות בתורת 'אסיפת תבואה', א"כ עד הנקיון של התבואה חסר באסיפה זו, ולא אכפת לו מה שבפועל הוא משלימו בבית ונתחדש שאנו דנים שאז הוא השלים את עבודת ומלאכת אסיפת התבואה.

ומעתה מיושב נמי קושי' המקד"ד מיבוש דאף שאינו מלאכת נקיון אפי"ה הרי היא חלק מהגמר מלאכה, דכיון שצריכים את האסיפת שדה של תבואה, א"כ כיון שפירות הללו יש להם ב' צורות של אסיפת תבואה, שהרי צורתה בתורת תבואה אסופה אחרי היבוש שונה מצורתה לפני כן, א"כ עד היבוש עדיין לא עומד לאסיפה המיוחדת ההיא של אחרי היבוש ולכן מעכבא הך יבוש בדין גמר מלאכה.

ונראה דבזה מיושב נמי טענת החזו"א מהירושלמי מכיבור, דאף דכיבור מצאנו דכיון שיש שלא כוברים דלכן אינו פוטר בהקדש אכן אין זה ענין למירוח, שכיון שהעיקר הוא המירוח שזה סוף האסיפה, א"כ לא אכפת לן מה שיש שלא מורחין, דדווקא במלאכות של ניקוי של כבירה הוא דאמרו שכיון שיש שלא מנקים בדרך כיבור אז אינו חשיב כמעשה לגבי פטור הקדש אבל מירוח לא אכפת לן מה שיש שלא מורחין דסו"ס מירוח הוא העיקר ורק בעבודות של זרייה וכיבור תלוי במהלך שרגילים לעשות.

בדברי המעדני ארץ בהנ"ל.

שוב הראוני במעדני ארץ [שביעית סימן ט' ס"ק ט' ד"ה וגם אמרתי] שכיון בזה לדעתו של החזו"א שהעיקר הוא תיקון הגוף וכדמוכרח מהירושלמי של כיבור, ולכן רצה לחדש דליכא בזה פטור הקדש, אלא דלהלן שם [ס"ק י' ד"ה גם ראיתי] הביא מבי"ט וחרדים ור"ב אשכנזי שפוטרים בכה"ג דמירוח וחיפוי או מילוי כלכלה אצל העכו"ם, ותמה מהירושלמי הנ"ל של כיבור שאינו צריך, אכן לדברינו לא קשה מידי.

עוד העיר דלדבריהם דלא בעינן מלאכת ממש והעיקר הוא שנגמר המלאכה דא"כ ה"ה דבלקח ענבים ע"מ לעשותן יין ונמלך לאכילה שגוף 'הנמלך' עצמו נמי יהא כגמר מלאכה דסו"ס על ידו הגיע לגמר ומאי שנא ממירוח, ולדברינו לא קשה כלל, דבעינן מלאכה אלא שהתוכן של המלאכה הוא שיש בה אסיפה ולקיחה, ודו"ק.

ענף ב'

מבאר עוד כמה חידושי דינים,

בדין גמר מלאכה עפ"י יסוד הנ"ל.

הקדמה.

כבר נתבאר שעיקר הדין גמר מלאכה היינו אסיפה של הבעלים, ושאר מלאכות נצרכות רק להגדיר את האסיפה כאסיפה של תבואה הראויה לצאת מהשדה, ונראה דבזה יבוארו כמה דינים בגמר מלאכה.

ביאור דינא דהתחלת הגמר מלאכה סגי לענין להחשב כגמר מלאכה על כל הכרי, שיש בזה כמה כללים ומוכרח מכל הנ"ל דיסוד דינא דגמר מלאכה היינו מלאכת אסיפה ע"י ערימה וכרי ומירוח.

והנה יש לעיין בעיקר הדין דמצאנו דהתחלת הגמר מלאכה סגי לענין להחשב כגמר מלאכה על כל הכרי, ועיין בסוגי' בב"מ [פ"ח:] דלא בעינן גמר הפיקוס וסגי בהתחלת הפיקוס ע"מ לגמור את הכל, וכ"כ הרמב"ם [פ"ב מעשר ה"ד] דסגי לן בהתחיל לשפשף כשמכוין לגמור את הכל, עוד מבואר כעין זה ברמב"ם פירוש המשנה [סוף פ"ק] לגבי מעגל במגורה, אולם מבואר ברמב"ם שכשאין דעתו לגמור את הכל אז רק כשגמר כל צרכו מהני, ועיין בדבריו [הלכה ו'] דזורה מעט מעט בביתו לא חשיב כגמר מלאכה כיון שאין דעתו לגמור את הכל, וכן מבואר בכ"מ בתירוק הראשון [ה"ח] דבעי שישפשף כל צרכו.

ועיקר הדין דמקצתו מהני לכולו צ"ב, עוד צ"ב החילוק בין דעתו על כולו או על מקצתו, עו"ק מהתוס' בב"מ [פ"ח.] דמבואר דבעה"ב עיניו בתאינתו וכיון שהוא רוצה ללקט את הכל ושכר פועל לכל התאנה אז בעי לקיטת הכל ולא מהני מה שהתחיל כדי לגמור את הכל, וזה סתירה לדין הראשון.

וביאר בזה המקד"ד [פרק נ"ו ס"ק ב' ד"ה כתב הרמב"ם ז"ל התחיל] שיש בזה כמה כללים וכמה חידושים, א] החלות חיוב הפרשה שחל ע"י גמר מלאכה חיילא על כל הגורן וכרי כהדדי ולא בכל

פרי ופרי בפני עצמו⁴⁸, [ב] גמר מלאכה על מקצת הגורן לא מהני גם להך מקצת כיון דהחיוב חייל על כולו כדבר אחד ולא חיילא מקצת החיוב בלי כל החיוב, [ג] אם הגמר מלאכה על מקצת הגורן מתייחס לכל אז מהני לחול על כל הגורן כאחד, [ד] כשרק רוצה מקצת מתוך הכל אז הך מקצת הוא כל הגורן, ולכן רק כשהוא גומר את המקצת אז הוא קבעו וייחדו להיות כל הגורן שלו, [ה] בבעה"ב שמלקט מהאילן, אז עד כמה שיש חלק שעדיין הוא מחובר לאילן בזה לא מהני כלל הגמר מלאכה וכיון שחלק מהגורן הוא מחובר אז לא חל שום גמר מלאכה, דלא חיילא גמר מלאכה במקצת והרי כולו חיוב אחד הוא וכנתבאר, ודו"ק.

ונראה שגם כאן מוכרח שהעיקר אינו תיקון הפרי וכסברת החזו"א, דלפי החזו"א מה שייך חלק אחד של הגורן לחבירו, הא כל פרי צריך לבא לתיקון שלו, זאת ועוד, דמה שייך שתיקון במקצת לא חל כלפי הך מקצת עצמו, והוא רק חל עד כמה שהוא חל כלפי הכל, ועוד דמאי שנא מחובר מתלוש, אכן לפי דברינו הנ"ל א"ש שכל המחייב הוא המעשה האסיפה, ומעשה אסיפה בתחילתה מתייחס לכל, וגם מובן למה ליכא חיוב על מקצתה שאין 'אסיפה במקצת', וע"כ שאסיפה חייבת להתייחס לכל שזו כל מהותו של אסיפה, וגם מובן הדין מחובר דפשיטא דמחובר לא שייך אסיפה ומחובר הוא ההיפך מאסיפה.

מהאי טעמא הכנסה לבית הוא ג"כ בכלל גמר מלאכה.

לפי יסוד הנ"ל מבואר עיקר דינא דראיית פני הבית דלמה מיקרי גמר מלאכה, והיינו שאחרי שהעיקר הוא האסיפה שוב ברור למה אסיפה לתוך הבית מיקרי גמר מלאכה, דצ"ב דמה שייך גמר מלאכה בהכנסה לבית, וע"כ כנ"ל שתחילת האסיפה היינו בשדה בתורת אסיפת התבואה, וגמר האסיפה היינו לבית, והן הן דברי הברייטא בסוגי' בב"מ [פ"ח].

שהרי כתוב בברייטא: "גורנו למעשר לחייב עליו משום טבל משתגמר מלאכתו, ואיזהו גמר מלאכתו מלאכת הכנסתו, מאי לאו הכנסתו אפילו בשדה, לא הכנסתו לבית זה הוא גמר מלאכתו", הרי מבואר תרתי, [א] עיקר הגמר מלאכה היינו מלאכת האסיפה, [ב] עוד מבואר דמהאי טעמא גופא אמרינן דהכנסתו לבית מיקרי גמר מלאכה שזה גמר מלאכת הכנסתו, והיינו שתחילת האסיפה היא בערימה בשדה והכנסה לבית היא סופה של הך הכנסה בשדה וכולו מהלך אחד של אסיפה שתחילתה בשדה וסופה בבית.

ובמעדני ארץ אחרי שהביא את הראיה מהירושלמי של כיבור שהעיקר תלוי בתיקון הגוף, וכסברת החזו"א, שוב תמה מלשון הגמרא שכתוב 'מלאכת הכנסתו', ודו"ק, ולדברינו אין כאן סתירה כלל, ודו"ק.

ביאור שיטת הרמב"ם בגומר ע"מ למכור.

עוד דין יבואר עפ"י יסוד הנ"ל.

דהנה, כתב הרמב"ם [מעשר פרק ב' הלכה א'] "אינו חייב להפריש מן התורה אלא הגומר פירותיו לאוכלן לעצמו אבל הגומרן למכור פטור מן התורה וחייב מדבריהם שנאמר עשר תעשר וגו' ואכלת אינו חייב אלא הגומר תבואתו לאוכלה", עוד כתב הרמב"ם [מעשר פרק ד' ה"ב]: "יראה לי שאין לוקין מן התורה על אכילת הטבל עד שיקבע בכניסתו לביתו כמו שביארנו מפי השמועה, אבל אם נקבע בשאר הששה דברים שמנינו אין לוקין עליו אלא מכת מרדות מדבריהן, וכן האוכל מפירות שדעתו להוליכן לשוק אחר שנגמרה מלאכתו אינו לוקה אלא מכת מרדות כמו שביארנו, שאין הגומר למכור חייב במעשר אלא מדבריהם".

הרי מבואר שיטתו דבעינן גמר ע"מ לאכול ולא גמר ע"מ למכור, ופטור בגמר מלאכה ע"מ למכור, ועיין בחידושי הגר"ח [ריש פ"ב] מה שכתב בזה, והביאור בשיטתו היינו כמבואר כבר באבי עזרי [שם] דתמה דא"כ למה לי פטור לקוח, הא תיפוק ליה דאיכא פטור מצד זה שחסר בגמר מלאכה, וביאר שהגדר בפטור של גומר ע"מ למכור הוא שרק נשלם הגמר מלאכה בהדי' המכירה, ולכן אף דכלפי הבעלים ליכא איסור כיון דכלפיו אכתי לא היה כאן גמר מלאכה אכן

⁴⁸ ועיין לעיל - [סימן א'] – מה שנתחדש עפ"י זה בעונת המעשרות לחלק מגפן או כרם.

סו"ס כלפי הלוקח יש גמר מלאכה, שבמקח עצמו חיילא הגמר מלאכה כלפיו ולכן צריכים פטור חדש של לקוח, עיי"ש.

אולם עיקר הסברא בזה צ"ב, דאי גמר מלאכה פירושו תיקון גופו וכסברת החזו"א א"כ מה הסברא לפוטרו ולא להחשיבו כגמר מלאכה בזה שכוונתו למוכרו, דמה לי מה שהוא עצמו אוכלו או שאחרים אוכלים אותו הא סו"ס הרי הוא מתוקן, זאת ועוד, דאי נימא שבכזה סוג גמר מלאכה חסר בעיקר הגמר מלאכה א"כ למה כלפי הלוקח חשיב כגמר מלאכה ומאי שנא.

אכן לדברינו נראה שהסברא בזה היא כך, דעיקר המלאכה בגמר מלאכה היינו אסיפה, ובעינן אסיפת הבעלים בתורת 'תבואה' וכנתבאר, ונראה דהכא לא חשיבא כאסיפה בתורת תבואה אלא ב'תורת סחורה' שאוספו למכירה, אכן כלפי הלוקח איכא כבר גמר מלאכה כיון שכלפיו הך אסיפה עצמה שכלפי המוכר היא בתורת סחורה אבל כלפיו היא בתורת תבואה, ודו"ק.

מבאר עוד דעיקר הדין דיגון וגמר מלאכה מישך שייכא לזכותו של הכהן לעומת הדין עונת המעשרות דמישך שייכא למהות הפרי.

ונראה עוד, שהדין עונת המעשרות והדין גמר מלאכה תרתי נינהו בעיקר יסוד דינם, שעונת המעשרות מישך שייכא להגדרת הפרי שמחוייב בהפרשה לעומת גמר מלאכה שמישך שייכא לזכותו של הכהן, דהנה לעיל [סימן א'] הבאנו פסוקים שמשם לומדים את השיעורים של עונת המעשרות והכל כתוב בפסוקים של חיוב מעשרות, בסוף בחוקותי ובעשר תעשר.

אבל הדין גמר מלאכה לא כתוב שם, אלא בפרשת שופטים בפרשה של "זה משפט הכהנים מאת העם" ששם מצאנו את כל החיובים של נתינה לכהונה כגון זורע לחיים וכו', וכאן כתוב ראשית דגנך דהכא כתוב דיגון, והיינו שזה מזכותו של הכהן שכשיש אסיפה של הבעלים דאז הוא מתחייב בהפרשה דאז הכהן מקבל זכותו אצל הישראל.

ונראה דאף דהתרומה המעורבת בטבל מתחילה כבר בעונת המעשרות, אכן מצד זכות הכהן אין התחלה אלא בגמר מלאכה, ולפני כן אינה אלא בתורת זיקה, ודו"ק, ונפ"מ באתרוג של טבל לפני גמר מלאכה לאחר עונת המעשרות, דיתחדש דלפי"ז אין שותפות של הכהן לפני גמר מלאכה, ועיין בזה לעיל [סוף סימן א'], ודו"ק.

ועיקר הדברים מדוקדקים בלשון רש"י ביצה [י"ג:] "האי אדגן - הקדימו בכרי כבר נעשה דגן, ומשבא לכלל דגן חלה עליו חובת כהן, דכתיב ראשית דגנך, הלכך מסתברא דהאי קרא דזכותא דכהן אכרי תשדייה", הרי מבואר שהעמדת כרי מחילה זכותו של הכהן על הכרי.

ונראה דמזה למדנו מה עיקר הגדר גמר מלאכה, דלמה האסיפה יותר חשובה מתיקון הפרי, שהרי עיקר הזכות של הכהן בא בו בעת שהישראל עושה מעשה לקיחה ואסיפה לעצמו, שיסוד החיוב של מתנות כהונה הוא שבזמן שהישראל לוקח לעצמו אז חל תביעת הכהן עליו, ולכן העמדת הכרי הוא המעשה שמוכיח ושהוא הביטוי של לקיחת הבעלים בתחילת האסיפה.

וזה נמי הגדר בראיית פני הבית, וכנתבאר, שיש כאן מהלך אחד של אסיפה שתחילתה בשדה וסופה בבית, והכל הוא מהלך שהישראל לוקח לעצמו ולכן בזה הוא מתחייב לכהן.

מבאר בזה את דברי רש"י בקידושין [ס"ב] התמוהין לגבי תרומה דלא חיילא במחובר, דילפינן ליה מקרא דרק נתחייב רק לאחר גמר מלאכה.

ועפ"י כל הנ"ל נוכל להוסיף ביאור בדברי רש"י בקידושין [ס"ב] שביאר למה לא חיילא הפרשת תרומה במחובר, וזה לשונו: "מחובר - אינו חייב בתרומה דראשית דגנך כתיב מידי דמידגן שנאסף בכרי הלכך לא חל שם תרומה על התלוש שהופרש עליו וטבל הוא ביד כהן ויכול לתרום עליה ממקום אחר וכולה חולין, והמחובר שהופרש עליו לא נתקן ולכשיתלוש צריך לתרום".

ומבואר דטעמא דלא מהני הפרשה במחובר היינו משום דכתיב דגן ולשון דיגון היינו איסוף ומירוח, והקשו בתוס' דמהני הפרשה לפני מירוח בכל תורם לפני גמר מלאכה, וביאר בזה המקד"ד [סימן נ"ה ס"ק ב' ד"ה כתב רש"י ז"ל] שלפי שורת הדין לא מהני הפרשה לפני גמר מלאכה, שהרי זה כמו מפריש חלתו קמח, וכבר הקשה כן הר"ש בתרומות [פ"א ה"י], ותירץ דרביי רחמנא בגזה"כ במעש"ר שהקדימו בשבלים, וכל מה דרביי רחמנא היינו רק במחוסר גמר מלאכה כדישה ומירוח ולא בחסר גמר מלאכה של גם של תלישה, ולכן במחובר כבר הדרא לן הגזה"כ של דיגון וזהו מה שכתב רש"י דלא מהני מצד הגזה"כ של מירוח ודיגון, ודו"ק.

והוכיח כן ממה שהביא רעק"א [פ"ק דתרומות] מהרשב"א שכתב שפירות שייבשו ועדיין מחוברים א"א להפריש מהם תרומה, ותמה שהרי בכל התורה יש להם דין תלוש ומטמאי טומאת אוכלים, ותירץ דמצד גדרי תלוש ומחובר מיקרי תלוש אבל עדיין מחוסר מלאכת תלישה, וכל הריבוי ממעש"ר שהקדימו בשבלים הוא דווקא לפני גמר מלאכה של מירוח ודישה ולא לפני מלאכת תלישה, וסו"ס חסר עדיין במלאכת תלישה, ודו"ק.

ועיין לעיל [סימן א'] מה שביארנו עפ"י הדברים הללו דמוכרח שיש ב' דינים של הפרשה, הפרשה דעלמא כשיש חיוב והפרשה מחודשת לפני החיוב.

אולם נראה לבאר עוד את עומק הדברים, דסו"ס אכתי קשה, דהיכן מרומז ענינו של תלישה ושלא יהיה מחובר, כדי שלא יהיה מחוסר מלאכת תלישה בהך הפרשה מחודשת.

ונראה שהביאור בזה הוא כך, שכיון שנתבאר שיש ג' צורות לתבואה, שיש צורה של תבואה בגידולו, ויש צורה של תבואה לאחר שכבר מוכנה לאכילה בתורת אוכל, ויש צורה נוספת באמצע, שעומדת כתבואה הראויה להוציאה מהשדה בתורת תבואה, והיסוד של גמר מלאכה היינו אסיפת הבעלים, שבאסיפה זו נגמרה כאן צורה חדשה של תבואה וכעת יש לפנינו תבואה שעומדת לצאת מהשדה, ולמדנו מרש"י שהצורה האמצעית היא החפצא של "דגן", דלמדנו מהפסוק ש"ראשית דגנך כתיב - מידי דמידגן שנאסף בכרי", ומידי דמידגן היינו לאחר האסיפה, ונראה דתחילתה של המהלך הזה הוא בתלישה, שזה ה'מעבר' בין התבואה שעדיין גודלת לתבואה האסופה, ורק מיקרי ראויה להיות דגן לאחר תלישה, ולכן כל שמחוסר תלישה חסר בתורת דגן כל עיקר, דאף דמצי מקדים לפני חלות החיוב אבל לא מצי מקדים לפני שהתחיל בו המהלך של דגן, וזה מעשה התלישה, ודו"ק.

מחלוקת הפוסקים בדין תלישה ע"י עכו"ם אי חיילא בתלישה דין גמר מלאכה או לא.

ועפ"י כל הנ"ל יבואר לנו מחלוקת הפוסקים בדין תלישה ע"י הקדש ועכו"ם אי חיילא ביה דין גמר מלאכה או לא.

דהנה, יעויין בחזו"א [סימן ג' ס"ק כ"ה] שכתב דנראה לו שתלישה בכלל גמר מלאכה ולכן תלישה ברשות הקדש פוטר, והיינו דלדידה חמיר טפי ממירוח וערימה דלא פטרי כיון דבתלישה איכא תיקון בגופו, וכן הביא בדרך אמונה [מעשרות פרק ג' סו"ס ק"רנ"ט] להלכה בפשיטות.

אולם ראיתי במעדני ארץ שביעית [סימן ט' ס"ק ט'] שהביא בזה פלוגתא דרבוותא, דמצד אחד הביא מהגר"א ביו"ד [סימן של"א ס"ק כ"ט] שחידש שתלישה אינה כלום ואינו פוטר מהקדש, והביא שכבר הרגישו בחידוש זה במלבושי יו"ט [סוף קונטרס חובת קרקע] ובהליכות אליהו [פ"א דתרומות הכ"ב], ומאידך הביא שכל גדולי הפוסקים חולקים עליו וסברי דתלישה בהקדש ועכו"ם פוטר דאיכא בה דין גמר מלאכה, עיי"ש בשם האבקת רוכל [סימן ח'] ר"ב אשכנזי [סימן ב'] מהרשד"ם [יו"ד סימן קצ"ב] מהרי"ט [ח"א סימן י"ח] החרדים ועוד גדולי עולם.

הרי לנו דפליגי אי תלישה עצמה בכלל גמר מלאכה או לא.

ונראה בביאור פלוגתתם עפ"י הנ"ל, שיש מקום לדון ולהסתפק מה הגדר בתלישה עצמה, שכבר נתבאר שיש ג' סוגים של תבואה, בתחילה בגידולו ובסוף בתורת אוכל בבית, ובאמע בצורה של אסיפה בשדה שזה מסתיים בגמר מלאכה של אסיפה, ונתבאר שה'מעבר' לתבואה אסופה מתבואה שעדיין גודלת היא בתלישה עצמה, שכאן נמצא המעבר בין ב' הסוגים של תבואה, וכנתבאר, ובשלמא דישה וזורר פשוט שהם חלק מגוף ההכנה של התבואה האסופה, אבל תלישה עצמה יש לומר שבא לפני התבואה הזו, ודו"ק, ויש לומר שבזה גופא פליגי.

סימן ג'

קונטרס בגדר הדין

קביעות בראיית פני הבית.

ענף א' פלוגתת הראשונים ואחרונים בגדר הדין ראיית פני הבית. // פלוגתת התירוצים בגמרא ופלוגתת הראשונים אי תמיד בעינן ראיית פני הבית גם כשיש גמר מלאכה. // אף אי תמיד בעינן ראיית פני הבית אכתי מצאנו פלוגתת הראשונים אי ראיית פני הבית וגמר מלאכה חדא נינהו או לא. // דרכו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה. // דיוקים בלשונות של רש"י דגמר מלאכה עצמו מדין קביעות. // דרכו של הגר"ז בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה. // מחלוקת נוספת בראשונים כלפי הפטור הפקר לאחר גמר מלאכה. // מחלוקת נוספת בדין ראיית פני הבית לפני גמר מלאכה. // מחלוקת נוספת בדין שאינו גמור על שאינו גמור אי תלוי בגמר מלאכה או בראיית פני הבית. // סיכום החידושים בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה וב' דרכים בזה, ושורש פלוגתת הראשונים. // דחייה. //

ענף ב' כמה הוכחות דכו"ע מודי בגדר הדין של ראיית פני הבית דמדין גמר מלאכה הוא ולא דין בפני עצמו מצד איסור אכילת טבל. // מביא ב' הוכחות מהירושלמי דלא כהמקד"ד והגר"ז דגדר ראיית פני הבית ע"כ מצד גמר מלאכה אתינן עלה, [1] מצאנו שיש פטור הקדש בראיית פני הבית, [2] מצאנו מחלוקת ר"י ור"ל בגמר מלאכה שלא מדעתו דנחלקו נמי בראיית פני הבית. // מתמה עוד מהסוגי' בב"מ נגד המקד"ד והגר"ז. // עוד כמה תמיהות עליהם. // מכאן מוכרח דראיית פני הבית מדין גמר מלאכה היא ותרומתה מדין מלאכת אסיפה נינהו. //

ענף ג' ביאור חדש בפלוגתת הראשונים בגדר ראיית פני הבית. // הקדמה: // ביאור חדש בפלוגתת הראשונים דכו"ע מודי דראיית פני הבית וגמר מלאכה חדא נינהו ורק נחלקו אי תרומתה הם סיבות החיוב ושני חלקי גוף המחייב נינהו, או שרק הגמר מלאכה הוא המחייב והראיית פני הבית הוא תנאי החיוב, והמחייב סגי לגבי זכותא דכהן וזה סגי בדין הקדימו בשבלים ובדין אכילת קבע דבהמה. // מבאר בזה למה איסור טבל ופטור הקדש תלוי בראיית פניה בית, וביאור פלוגתתם בסדר של ראיית פני הבית וגמר מלאכה.

ענף א'

פלוגתת הראשונים ואחרונים בגדר הדין ראיית פני הבית.

פלוגתת התירוצים בגמרא ופלוגתת הראשונים אי תמיד בעינן ראיית פני הבית גם כשיש גמר מלאכה.

יעויין בב"מ [סוף פ"ז]: "אמר רבי ינאי: אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית, שנאמר בערתי הקדש מן הבית, ורבי יוחנן אמר אפילו חצר קובעת, שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו". והקשו שם שהרי לאחר מירוח וגמר מלאכה כבר אסור באכילת ארעי מה"ת, ותירצו בזה ב' תירוצים:

א] דתמיד בעינן ראיית פני הבית ואף דאיכא גמר מלאכה וגורן אכן אינם קובעים לא לאחר ראיית פני הבית.

ב] באמת לא בעינן ראיית פני הבית בכל האופנים, באופנים שיש גורן וגמר מלאכה לא בעינן ראיית פני הבית, ודווקא בהנך פירות דלאו בני גורן נינהו וכגון זיתים וענבים, בהנך נאמר דין ראיית פני הבית והיינו דראיית פני הבית באה כתחליף לגורן ולדין גמר מלאכה.

ונחלקו הרמב"ם והראב"ד [מעשר פ"ג הלכה ב' ופרק ד' הלכה א'] אי קיי"ל כתירוץ קמא או בתרא, דלדעת הרמב"ם כל המינים בעי ראיית פני הבית וכתירוץ קמא והראב"ד ס"ל כתירוץ בתרא דרק אלו דלאו בני גורן בעי ראיית פני הבית.

ולתירוץ קמא וכן לדעת הרמב"ם צריכים להבין דאכתי קשה דלענין מה נאמר דין גמר מלאכה, הרי אי תמיד בעינן ראיית פני הבית אז מה אהני לן כלל הדין גמר מלאכה, ומצאנו דנחלקו בזה הראשונים, [ועיין בהערה ⁴⁹ שהבאנו את לשון הרשב"א בתשובה, וצ"ע].

אף אי תמיד בעינן ראיית פני הבית אכתי מצאנו פלוגתת הראשונים אי ראיית פני הבית וגמר מלאכה חדא נינהו או לא.

דהנה, מצאנו מחלוקת בדין מקדים מעש"ר לתרומה שהדין בזה שנפטר הכרי מתרומה, וזה רק באופן שהקדים לפני שחל החיוב תרומה, והיינו בהקדים בשבלים אבל לאחר גמר מלאכה דכבר

⁴⁹ וזה לשון הרשב"א בשו"ת [חלק א' סימן שס"א]: "ומעתה אני מפרש דרך קצרה ראשי פרקי שמועותיך בע"ה. אמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר דבר תורה עד שיראה פני הבית משום שנאמר בערתי הקדש מן הבית לומר שאינו קדוש עד שיהא בבית".

נתחייב בתרומה שוב לא נפטר דרך מהני שלא יחול החיוב מעיקרא ולא מהני לפטור, ויש לדון דמה הדין לאחר גמר מלאכה לפני ראיית פני הבית, ודעת הרמב"ם [תרומות פרק ג' הלכה י"ג] דחייב דסגי לן בחיובא דגמר מלאכה בלי ראיית פני הבית שלא לפוטרו, ודעת התוס' דפטור, והיינו דע"כ דס"ל דרך בראיית פני הבית חשיבא כחיוב, ועיין בגר"ח על הרמב"ם [מעשר] שהביא בזה את פלוגתת התוס' - שבת [קכ"ז] ביצה [י"ג] – בדין זה, והביא נמי מהרמב"ם דתלוי הכל בגמר מלאכה ולא בראיית פני הבית.

הרי לנו דלמדנו שיש ג' דרכים בדין גמר מלאכה וראיית פני הבית, דלפי הראב"ד והתירוצ' השני של הגמרא, הרי יש ב' אפשרויות של גמר מלאכה, או גמר מלאכה לבני גורן או ראיית פני הבית ללאו בני גורן, ולפי החולקים תמיד יש את שניהם, גם גמר מלאכה וגם ראיית פני הבית, אלא שגם בזה יש ב' דרכים נוספים, שלפי התוס' ראיית פני הבית היא היא הגמר מלאכה, וכן לשון רש"י בכמה דוכתי עיין בדבריו [ב"מ פ"ח. ד"ה עיניו] שכתב "הלכך עד שיגמר כל לקיטתו ויכנס לבית לאו גמר מלאכה הוא", אבל לפי הרמב"ם והתוס' בביצה הגמר מלאכה תמיד צריך ראיית פני הבית ואעפ"כ הגמר מלאכה הוא המחייב, ושיטתו צ"ב דמה גדר הדבר, דמה מוסיף לנו הראיית פני הבית ואיזה דין מתקיים בזה.

דרכו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה.

ונאמרו בזה ב' דרכים עיקריים באחרונים: מצאנו במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ג' ד"ה כתב הרמב"ם] שיצא לחדש שכל ענינו של קביעות של בית מלשון 'קבע' אתינן עלה, והיינו שיש חילוק בין אכילת קבע לאכילת ארעי, וראיית פני הבית היא היכי תימצי של אכילת קבע, והביא שכן מבואר בלשונות של הרמב"ם שכל הו' דברים הם דברים ש'קובעים' וכלל בית בתוכם, ודו"ק, ולפי"ז א"ש למה הדין מעש"ר שהקדימו תלוי בגמר מלאכה ולא בראיית פני הבית, שהרי המחייב והדין טבל חיילא אך ורק ע"י הגמר מלאכה וכל הדין ראיית פני הבית היא היכי תימצי בעלמא לאכילת קבע, ודו"ק.

והוסיף עוד שהדברים מפורשים בדברי הרמב"ם בפירושו למשנה בתרומות [פרק ח' משנה ג'], "כלל הוא אצלינו אין הטבל מתחייב במעשרות מן התורה עד שיראה פני הבית, שנ' ביערתי הקדש מן הבית, וכל הפירות הנאכלין בשדה או בגנה אינן חייבין במעשרות מפני שהיא אכילת ארעי, ועוד כלל, והוא שבת קובעת למעשרות, ואסור לאכל מן הטבל אכילת ארעי בשבת, לפי שמשנכנסה שבת נעשה הכל מעותד ומוכן לאכילה וחייב במעשר, שהרי אמר ה' וקראת לשבת עונג, ולפיכך כל מה שיש לו הרי הוא מוכן לאכול ולשתות ממנו בשבת, ויתבאר כל זה במסכת מעשרות", עכ"ל, והיינו ממש כנ"ל, וראיתי בקונטרסי השיעורים [ב"מ שיעור כ"ז ס"ק ג'] שג"כ הלך בדרך זו וגם עמד בדיוקים הללו.

וצריכים להבין דלדרך זו מבואר דכל האיסור של אכילת טבל היינו בקבע ולא בארעי, וזה דין מה"ת, וכ"כ במקד"ד ובקונטרסי השיעורים שם.

וקשה בזה תלת:

א [הרי החילוקים של קבע וארעי הם מדרבנן לפני גמר מלאכה והכא נתחדש עוד מהלך של ארעי וקבע לאחר ראיית פני הבית מה"ת, וזה חידוש, דמהיכי תיתי שהתורה תתיר איסור מאכלות אסורות של טבל באופן של אכילת ארעי.

ב [הרי כל האיסור של אכילת קבע לפני גמר מלאכה בשדה מדרבנן הוא סוג קבע שלא תלוי בבית, ועיין בשערי צדק כללים באכילת קבע הזה, ולפי המקד"ד יוצא שנתחדש מושג חדש של קבע כלפי הדין תורה של אכילת טבל, ויש לו גדרים אחרים.

ג [זאת ועוד, הרי בשאר דיני התורה לא מחלקינן בין אכילת בית לאכילת שדה לגבי אכילת ארעי וקבע, ושפיר שייך אכילת קבע גם בשדה, ומאי שנא איסור טבל דאורייתא מכולהו, וצ"ע.

דיוקים בלשונות של רש"י דגמר מלאכה עצמו מדין קביעות.

והנה כבר דייקו את הלשונות של הרמב"ם שכתב לשון קביעות על בית ועל כל הו' דברים לעומת רש"י שכתב לשונות של גמר מלאכה, וכדהבאנו לעיל מדבריו [ב"מ פ"ח].

איברא דעיקר הדיוק ברמב"ם אינו דיוק כלל, דעיין בלשון רש"י בביצה [י"ג] שכתב ג' פעמים זא"ז, שגמר מלאכה עצמו מצד קביעות אתינן עלה, וזה לשונו:
 עיין בדבריו בד"ה והרי גרנו של מעשר "כלומר הרבה מלאכות שאמרו שהן 'קובעות' גורן למעשר לאסרו באכילת עראי", ובד"ה איזהו גרנן למעשר, "לעיל מינה איירי בפירות, וקאמר אימתי גמר מלאכתן 'ליקבע' למעשר", ובד"ה ושלם פקסו משיעמיד ערמה" כתב עוד "כלומר ואם עד שלא פקסו העמיד ערמה מהן, כמין כרי 'הוקבעו', אלמא העמדת ערמה הוא גמר מלאכה למעשר".

דרכו של הגרי"ז בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה.

עכ"פ כך היא דרכו של המקד"ד דמצד אכילת קבע אתינן עלה.
 ובאופן אחר מצאנו בחידושי הגרי"ז על הרמב"ם [מעשר] שחידש מהלך חדש בשיטת הרמב"ם, שהגרי"ז דייק שבאמת גמר מלאכה וראיית פני הבית ב' דינים נפרדים נינהו ונשתנו הלכותיהן, ונקדים דהנה, כפשוטו היה משמע שהדין אכילת ארעי של אדם והדין אכילת קבע של בהמה שוין, דעד מירוח תרווייהו מותרים ולאחר מירוח תרווייהו אסורים, וכן מבואר ברש"י [ברכות ל"א ובכמה דוכתי] דחדא נינהו.

אכן ברמב"ם מבואר שיש ג' חילוקי דינים, אכילת ארעי דבהמה אכילת ארעי דאדם ואכילת קבע דבהמה, ועד גמר מלאכה מותר אכילת קבע דבהמה וארעי דאדם, ולאחר גמר מלאכה אסור אכילת קבע דבהמה וכמבואר ברמב"ם [פ"ג מעשר ה"כ] אבל אכילת ארעי דאדם אכתי מותר, וכמבואר ברמב"ם [פרק ג' ה"א וב'] עד ראיית פני הבית, אבל לאחר ראיית פני הבית אסור כבר בארעי דאדם אבל אכתי מותר בארעי דבהמה, וכמבואר שם [ה"כ].
 למדנו מזה:

א [אכילת קבע דבהמה אינו כארעי דאדם, אלא דחמיר מארעי דאדם.

ב [עוד למדנו שיש מושג חדש של ארעי דבהמה דחלוק מקבע דבהמה, וצ"ע.
 וחידוש הגרי"ז ב' חידושים גדולים:

א [אף דרגילין לחשוב שהאיסור טבל והחיוב הפרשה תלויים זב"ז, שטבל היינו אוכל שחייבים להפריש ממנו, אכן יש לומר דתרתני נינהו עכ"פ כלפי הזמנים שהם חלים.

ב [אחרי חידוש זה יש מקום לחידוש נוסף, דחלוקין נינהו גמר מלאכה מראיית פני הבית בעיקר יסוד דינים, דגמר מלאכה הוא גמר חיובא דהפרשה, אבל החלות איסור טבל על התבואה לא חיילא לפני ראיית פני הבית.

ועפ"י הנך ב' חידושים פירש הגרי"ז את שיטת הרמב"ם, דהנה, הרמב"ם כולל איסור אכילת קבע דבהמה בהדי' איסור להפקיר לאחר גמר מלאכה והיינו דחיובא דהפרשה מחייבת שלא להפקיר או לכלותו ע"י בהמתו, וזה יסוד האיסור של אכילת קבע של בהמתו לאחר גמר מלאכה אף לפני ראיית פני הבית, אבל אכילת ארעי גם של אדם וגם של בהמה אינם סתירה לביטול חיובא דהפרשה, ולכן תרווייהו מותרים לאחר גמר מלאכה.

כל זה בדין גמר מלאכה, אבל בדין ראיית פני הבית אינו כן, דראיית פני הבית הוא דין ששייך למאכלות אסורות של איסור טבל, ומהאי טעמא כבר אין להקל בארעי דאדם כיון שאין חילוקים כאלו במאכלות אסורות, עוד מבואר בזה למה דין זה רק שייך לאדם ולא לבהמה, ובזה חלוק ארעי דאדם מארעי דבהמה דלכן ראיית פני הבית רק מתייחסת לארעי דאדם ולא לבהמה, דמאכלות אסורות לא שייכא לבהמה.

והגרי"ז הוכיח כן עוד, דהנה, המשנה סופ"ק דפאה הביא את הדינים של גמר מלאכה, דבהפקר ופאה ליכא דין וחיוב דגמר מלאכה, ושם נאמר עוד דגם מותר אכילת קבע דבהמתו עד גמר מלאכה, וצ"ב דלמה לא נאמר שם אכילת ארעי דאדם, וכתבו הראשונים דה"ה דהוי מצי למימר כן, אכן הגרי"ז כתב דלשיטת הרמב"ם הדברים מדויקים, ששם נשנו דיני חיוב הפרשה של גמר מלאכה וזהו טעמא דפטור הפקר שבשעת תחילת חובתה שייך פטור הפקר, וחיוב הפרשה של גמר

מלאכה הוא זה שאוסרו בקבע דבהמתו, אבל ארעי דאדם לא נאסר אלא מחמת איסור טבל וזה רק חיילא בראיית פני הבית, וא"ש, עכתו"ד, ועיין בהערה ⁵⁰ מה שהוספנו בזה. ועצם החידוש של הגרי"ז בביאור שיטת הרמב"ם שיש ג' חילוקי דינים והיינו דאכילת ארעי דבהמה גם לאחר ראיית פני הבית מותרת, כן למד נמי בביאור הגר"א [סימן של"א ס"ק קנ"ג] ובאור שמח [שם על הרמב"ם], אכן החזו"א [מעשרות סימן ד' ס"ק ל"א] והישועות מלכו [פ"ב מעשר ה"ו] חולקים דאין זו כוונת הרמב"ם, דאיכא בזה איסור מצד הנאה של כילוי, ועיין מה שביארו ברמב"ם.

מחלוקת נוספת בראשונים כלפי הפטור הפקר לאחר גמר מלאכה.

והנה במקד"ד [סימן נ"ו ס"ק ג' ד"ה והנה להרמב"ם] העיר שמצאנו מחלוקת נוספת בין הראשונים, דמלבד מה דפליגי בהקדמו מעש"ר בשבליים באופן שהיה אחרי גמר מלאכה ולפני ראיית פני הבית - ונחלקו אי פוטר מתרומה כה"ג או לא, פליגי עוד בפלוגתא נוספת כלפי הפטורים, האם הפטור הפקר הוא רק עד גמר מלאכה או גם לאחר גמר מלאכה עד ראיית פני הבית, שמפורש במשנה בסוף פ"ק דפאה שפטור משום הפקר עד גמר מלאכה, אכן עיי"ש בר"ש שכתב שמה שכתוב שם גמר מלאכה הכוונה לראיית פני הבית דגם לאחר גמר מלאכה פטור עד ראיית פני הבית, אכן לדעת הרמב"ם יש לומר שהמשנה היא כפשוטה.

ועיין בקונטרסי השיעורים שם שהוסיף לדייק שכן מבואר נמי ברמב"ם [פ"ג מעשר ה"כ] שאין להפקיר אחרי גמר מלאכה, ומפורש א"כ שזה דין בגמר מלאכה ולא בראיית פני הבית, והמקד"ד תלה הנך ב' מחלוקות זב"ז, ותולה את שניהם בגדר ראיית פני הבית אי מדין גמר מלאכה הוא או היכי תימצי של קביעות, וכנ"ל.

וע"ע ברמב"ם [סוף פ"ג דמעשר] שהביא את הדין פטור הקדש בגמר מלאכה ולא הוסיף דכוונתו לראיית פני הבית, והיינו נמי כנ"ל.

מחלוקת נוספת בדין ראיית פני הבית לפני גמר מלאכה.

ובקונטרסי שיעורים שם אזיל בדרכו של המקד"ד והוסיף לתלות ב' פלוגתות נוספות בין הרמב"ם לראשונים במחלוקת הזו, ותוכן דבריו הם כך.

דהנה, תמיד הסדר הוא שיש גמר מלאכה בשדה ואח"כ יש ראיית פני הבית, ויש להסתפק דמה הדין בשינה את הסדר, ונחלקו בזה הראשונים.

דיעויין ברש"י פסחים [ט']. דמפורש בהדי' שזה כל הדין של ר' אושעי' "דאמר רבי אושעיא מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה, כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר" - ופירש בזה רש"י "וחובת הטבל חלה בראיית פני הבית בב"מ בהשוכר וזה בראיית פני הבית לא נגמרה מלאכתו לחול עליו שם טבל, וכשגמר מלאכתו כבר בתוך הבית הוא, ואין אלו פני הבית אלא כשנכנס דרך פתחים, כדתניא, חסידים הראשונים היו מכניסים פירותיהן דרך טרקסמן כדי לחייבן במעשר, עכשיו מכניסין דרך גגות דרך חצירות וקרפיות לבית כדי לפוטרו, הלכך לא חייל עליהו שם טבל", הרי לנו דבעינן גמר מלאכה לפני ראיית פני הבית.

וכן הוא שיטת התוס' [ב"מ פ"ח: ד"ה לא משיפקסו] שרק גמר מלאכה דפיקוס מהני בבית כיון שזה הרגילות, אולם שיטת הרמב"ם [פ"ג דמעשר ה"ו] הביא את הדין של ר' אושעי' והוסיף "וזורה מעט מעט אחר שהכניס לביתו", ודייק הרדב"ז דאי היה זורה הכל ביחד אז היה מתחייב והיה נקבע אף דהראיית פני הבית קדם לגמר מלאכה, וכן הביא הרמב"ם [ב"מ פ"ח:] בהדי' מהרמב"ם דמהני מירוח בבית, והיינו גמר מלאכה לאחר ראיית פני הבית, עיי"ש.

⁵⁰ ונראה להוסיף: גם לתירוץ ב' בגמרא דלא בעינן ראיית פני הבית בכל גוונא ובבני גורן סגי בגמר מלאכה אכתי א"ש דברי הגרי"ז בביאור למשנה סוף פ"ק דפאה, דאף דתמיד חיילו כהדדי האיסור אכילת ארעי דאדם והאיסור קבע דבהמה, [בגמר מלאכה בבני גורן או בראיית פני הבית בלאו בני גורן], אכן סו"ס תרתי נינהו, דלפי התירוץ השני הוזה בגמרא הגדר בזה הוא דגם גמר מלאכה וגם ראיית פני הבית עבדי תרתי, דגם חיוב הפרשה חיילא ע"י שניהם וגם קביעות לגבי איסור טבל חיילא ע"י שניהם, ואף דתמיד חיילו כהדדי, אכן סו"ס תרתי נינהו, והמשנה לא מתעסקת באיסורי טבל רק בחיוב הפרשה מדכללו את הדין הפקר, ולכן לא הזכירו איסור אכילת ארעי דאדם בגמר מלאכה, ודו"ק.

והנה רש"י העיר כאן הערה גדולה דאי נאמרה הלכה וגזה"כ של דרך פתחים ומהאי טעמא דרך גגות פטור, מזה מוכרח שיש דין במעשה כניסה, וא"כ האיך מהני בגמר מלאכה לאחר ראיית פני הבית הא אי לא נתחייבה בראיית פני הבית ורק לאחר הגמר מלאכה נתחייבה הא נמצא שהתבואה היא כבר בתוך הבית בזמן חלות חיובו, וחסר כאן במעשה כניסה, וצ"ע.

ובדעת הרמב"ם ורמב"ן יש לומר שאינו גזה"כ והלכה בעלמא – אלא דדרך גגין מגרע שהוא שלא כדרך בעלים אבל אה"נ דלא בעינן מעשה הכנסה, ולכן מהני גם בגמר מלאכה לאחר ראיית פני הבית.

ובאמת דגם לרש"י אינו גזה"כ בעלמא שהרי גם הוא מודה דמהני גמר מלאכה לאחר ראיית פני הבית ברגילים בזה וכדהביאו התוס' בפיקוס, וע"ד זה מוכרח נמי בתאנה שגודלת בחצר שמבואר שם בש"מ בשם התוס' שאנן דדומה לפיקוס דגם שם הגורן וגמר מלאכה שלה רגילה להיות בחצר כיון ששם היא גודלת.

וע"כ ששורש פלוגתתם הוא, דלפי רש"י דראיית פני הבית היא היא הגמר מלאכה, א"כ יש סדר ומהלך דכיון שרגילים לגמור בראיית פני הבית לאחר הגמר מלאכה שוב מוכרחים לעשות כדרך הזה, אבל לפי הרמב"ם שראיית פני הבית הוא דין בפני עצמו להשוותו לקבע או לחלות דין טבל, א"כ לא שנה הסדר בזה, ונחלקו בזה לשיטתייהו.

מחלוקת נוספת בדין שאינו גמור על שאינו גמור אי תלוי בגמר מלאכה או בראיית פני הבית.
ועפ"ז ביאר מחלוקת נוספת, דשנינו בתרומות [פ"א מ"י] "אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו ואם תרמו תרומתן תרומה", ועיי"ש בתוס' אנשי שם שהביא מחלוקת ראשונים האם מפרישים מלפני ראיית פני הבית על לאחר ראיית פני הבית, דברע"ב מדויק דתלוי בגמר מלאכה וברש"י נדה [מ"ז: כדברי כולן להחמיר] מבואר דתלוי בראיית פני הבית, ובקונר"ש הביא מהריטב"א ביומא [י:'] שנסתפק בזה, ובציון ההלכה [דרך אמונה תרומות פ"ה ס"ק צ"ג] הביא בזה עוד מהמאירי בקידושין [כ"ו] ומהשאג"א [סימן צ"ז] דהכל תלוי בגמר מלאכה ולא בראיית פני הבית.⁵¹

וביאר בזה, דאי ראיית פני הבית היא היא עצם הגמר מלאכה א"כ פשוט דתלוי אך ורק בראיית פני הבית, ורש"י לשיטתו דמדין גמר מלאכה אתינן עלה א"ש לשיטתו, אבל החולקים ס"ל כהרמב"ם דראיית פני הבית דין בפני עצמו הוא בלי שייכות לדין גמר מלאכה ולכן לא בעי בזה ראיית פני הבית.

סיכום החידושים בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה וב' דרכים בזה, ושורש פלוגתת הראשונים.

הרי למדנו שיש ה' חידושים ברמב"ם לחלק בין גמר מלאכה לראיית פני הבית.

א] בגמר מלאכה חיילא איסור אכילת קבע בבהמה אף דארעי דאדם מותר עד ראיית פני הבית, ודלא ככל הראשונים שהדין של קבע דבהמה תלוי בדין ארעי של אדם ותרומתו בראיית פני הבית.

ב] הדין של מעש"ר שקדמו בשבלים תלוי בגמר מלאכה ודלא כשיטת התוס' דתלוי בראיית פני הבית.

ג] בגמר מלאכה חיילא פטור הפקר אף בלי ראיית פני הבית, ולראשונים היה נראה דרק בראיית פני הבית פוטרים.

ד] בשינה הסדר ועביד ראיית פני הבית לפני גמר מלאכה סובר הרמב"ם דלא אכפת לן בזה, כיון שראיית פני הבית אינו ענין לגמר מלאכה ודין בפני עצמו ומה אכפת לן מתי נתקיים דין זה – ולראשונים תלוי ברגילות.

⁵¹ והביא שם עוד מהמקד"ד [תרומות סימן נ"ה ס"ק ב'] שדברי הריטב"א הם בהפרשה ממק"א, שיש דין דבעינן שוין, ולכן אם באחד כבר נתקיים בו דין ראיית פני הבית שוב אין להפריש עליה ממקום שלא נתקיים בו דין ראיית פני הבית אבל מיניה וביה לא אכפת לן, עיי"ש.

ה' הדין שרק תורמין מהגמור על הגמור לא שייך לדין ראיית פני הבית רק לדין גמר מלאכה, ומטעם הנ"ל.

והביאור בה' דינים הללו הוא שהדין ראיית פני הבית נצרך לאיסור אכילת טבל ארעי של אדם ואין לו שייכות למחייבים של הפרשה, והחיוב הפרשה הושלם בגמר מלאכה, ולכן חיילא איסור אכילת קבע דבהמה בגמר מלאכה וגם הדין פטור תרומה במעש"ר שהקדימו בשבליים מסתיים בגמר מלאכה ששני הדינים הללו תלויים בחיוב הפרשה, וגם הפטור הפקר הוא רק עד גמר מלאכה ולכן לא אכפת לן בראיית פני הבית לפני גמר מלאכה ולכן הדין שרק תורמין מהגמור על הגמור לא שייך לדין ראיית פני הבית.

ולשתי הדרכים מובן למה הדין איסור אכילת טבל צריך ראיית פני הבית, או בגלל שכך דינו של חלות איסור מאכלות אסורות של טבל דרק חיילא בראיית פני הבית [לפי דרכו של הגרי"ז] או דאיסור אכילה זו צריך קבע וראיית פני הבית הוא מצב של קבע [לפי דרכו של המקד"ד] ולכן מובן למה האיסור אכילת ארעי של אדם רק הושלם בראיית פני הבית.

והראשונים תולים את הכל בראיית פני הבית כיון שהם למדו שהראיית פני הבית הוא המחייב דלשיטתייהו, הראיית פני הבית היא היא הגמר מלאכה, וע"כ שאיסור אכילת טבל אין לו תנאים והלכות ותלוי אך ורק בחיוב הפרשה, ודו"ק.

דחייה.

אולם עיין להלן [ענף ב'] שהוכחנו מכמה דוכתי דא"א ללמוד כן ברמב"ם ומוכרח דראיית פני הבית מדיני גמר מלאכה הוא והוא חלק מהמחייב של גמר מלאכה, וכדיבואר. וע"ע בהערה ⁵² דרך נוספת בכל הנ"ל.

ענף ב'

כמה הוכחות דכו"ע מודי בגדר הדין של ראיית פני הבית

דמדין גמר מלאכה הוא ולא דין בפני עצמו מצד איסור אכילת טבל.

מביא ב' הוכחות מהירושלמי דלא כהמקד"ד והגרי"ז דגדר ראיית פני הבית ע"כ מצד גמר מלאכה אתינן עלה, [1] מצאנו שיש פטור הקדש בראיית פני הבית, [2] מצאנו מחלוקת ר"י ור"ל בגמר מלאכה שלא מדעתו דנחלקו נמי בראיית פני הבית.

הבאנו לעיל ב' גדרים בעיקר דין ראיית פני הבית, או שזה כגמר מלאכה עצמו, או שזה דין בפני עצמו, ונפ"מ לגבי מעש"ר שהקדימו בשבליים, ונתבאר באחרונים דלשיטת הרמב"ם אין ראיית פני הבית שייכא לגמר מלאכה ולחיובא דהפרשה, דלפי המקד"ד ראיית פני הבית אינה אלא כהיכי תימצא בעלמא לאכילת קבע לאיסור אכילת טבל, ולפי הגרי"ז זה לא שייך לחיובא דמעשרות רק לאיסור אכילת טבל.

ונראה דאיכא הרבה הוכחות נגד דבריהם ונתחיל בב' הוכחות מהירושלמי נגד דבריהם. ונקדים, שיש לעיין בדין פטור הקדש ועכו"ם דפטרי בזמן חלות חובת תרו"מ, שמצאנו בהדי' דבזמן שליש ובזמן גמר מלאכה שיש פטור הקדש ועכו"ם, [אלא שהפטור עכו"ם תלוי בפלוגתא של יש קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי מעשרות או לא], עכ"פ הפטורים קיימים בזמן המחייבים בהפרשה ובזה נאמר הכלל ש"בשעת חובתה היתה פטורה", והיינו בשליש ובגמר מלאכה, ויש לעיין דמה הדין של ראיית פני הבית בהקדש ועכו"ם, ולעיל הבאנו דמצאנו מחלוקת בפטור הפקר אי חיילא בראיית פני הבית או בגמר מלאכה, והאחרונים תלו פלוגתא זו בפלוגתא הנ"ל.

אולם מצאנו בהדי' בירושלמי [פרק ד' ה"א] על המשנה שאור ובישול קובעים למעשר מדרבנן, ודנו בזה לגבי פטור הקדש, וכן מפורש שם לגבי הכנסה לחצר דבהקדש פוטר, ועיין להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה א'] שהבאנו את כל השו"ט בירושלמי בזה.

⁵² והיה מקום להבין בחזו"א [מעשרות סימן ד' ס"ק כ"ד] שהוא מחלק ביניהם שהם שני דברים שונים שמשלימים זא"ז, שהגמר מלאכה הוא מצד תיקון הפירות, והראיית פני הבית היא מצד השלמת חיובא דגברא, ששימחת אסיפתו מחייבתו, אכן עיקר כוונת החזו"א שם לחלק בין שליקה לחצר עיי"ש בירושלמי, ועוד שהחזו"א [סימן ג' ס"ק כ"ד] כתב לשון זה גם על גמר מלאכה עצמו.

והנה לפי הגרי"ז תמוה מאד דמה ענינו של שעת חלות הדין טבל לדין של "בשעת חובתה היתה פטורה", הרי הפטור של הקדש שייך אך ורק לעונת המעשרות ולגמר מלאכה ולכן יליף מדיגונך ודגנך ולא של הקדש, עונת המעשרות וגמר מלאכה, אבל מה זה שייך לראיית פני הבית ולשאר הו' קובעים, ומוכרח שראיית פני הבית מדין גמר מלאכה אתינן עלה והוא חלק מהמחייבים, ולפי המקד"ד יותר קשה, שהרי לדבריו אינו אלא ענין של היכי תימצא לקביעות ותו לא, ומה זה שייך לדין של שעת חובתה היתה פטורה.

שוב מצאתי במקד"ד [ס"ק ג' ד"ה הנה יש לחקור] שנתעורר בזה שדרכו ברמב"ם נסתר מהירושלמי הנ"ל, ולא הבנתי מה שיישב בזה.

עוד יש להוכיח דראיית פני הבית מדין גמר מלאכה אתינן עלה מדברי הירושלמי לעיל מיניה, דמדמין פלוגת ר"י ור"ל בגמר מלאכה שלא מדעתו לפלוגתם בבישול [ו' קובעים] שלא מדעתו, עיין בהערה ⁵³, וקשה דבשלמא אי תרווייהו מדין גמר מלאכה א"ש הדמיון אבל אי ראיית פני הבית הוא דין אחר א"כ מה שייך הנך תרי פלוגות אהדדי, וצ"ע.

מתמה עוד מהסוגי' בב"מ נגד המקד"ד והגרי"ז.

עוד יש לתמוה עליהם מהבבלי דלשון הגמרא בסוגי' בב"מ [פ"ח] מפורש דמדין גמר מלאכה הוא, דיעיין שם בלשון הברייטא שכתוב "גורנו למעשר לחייב עליו משום טבל משתגמר מלאכתו, ואיזהו גמר מלאכתו מלאכת הכנסתו, מאי לאו הכנסתו אפילו בשדה, לא הכנסתו לבית זה הוא גמר מלאכתו", הרי מפורש דגמר מלאכה וראיית פני הבית תרווייהו מדין גמר מלאכה נינהו.

עוד יש לעיין דלפי התרוץ השני בגמרא [שם] והיינו שיטת הראב"ד דראיית פני הבית רק נאמרה בלאו בני גורן, הא לתירוץ זה מוכרח שראיית פני הבית באה כתחליף לדין גמר מלאכה אף דדין גמר מלאכה הוא דין תורה של 'דיגון', וע"כ דראיית פני הבית שייכא לזה, וא"כ מהיכי תיתי לחדש שראיית פני הבית היא מציאות אחרת וגדר אחר לפי הצד שצריכים גם גמר מלאכה וגם ראיית פני הבית, וע"ע בהערה ⁵⁴, וצריכים לומר עוד דלפי הגרי"ז נחלקו ב' התירוצים בדבר נוסף, דבתירוץ הראשון נתחדש שיש כללים מיוחדים לחלות איסור טבל בלי שייכות לחובת הפרשה וע"כ שהתירוץ השני חולק גם בזה מלבד עיקר פלוגתם בדיני ובגדר ראיית פני הבית, עוד יש להעיר דלפי המקד"ד נצטרך לומר דנחלקו בעיקר החידוש האם בעינן אכילת קבע באיסור טבל מה"ת.

עוד כמה תמיהות עליהם.

עוד תמוה מדברי הכס"מ [פרק ב' ה"ח] דמבואר בתירוץ אחד בביאור שיטת הרמב"ם דחלוק גמר מלאכה בתוך הבית מגמר מלאכה בשדה שכל הדין דמהני מקצת מגמר מלאכה רק נתחדש בבית ולא בשדה, ומכאן מוכרח דראיית פני הבית וגמר מלאכה שייכי אהדדי דאי תרתי נינהו א"כ האיך משתנה הדין גמר מלאכה בבית, ודו"ק.

עוד יש לעיין מהסוגי' בביצה [י"ג:] שיש שו"ט בדין הקדימו מעש"ר בשבילים דנפטר מתרומה גדולה, ד"אמר רבי שמעון בן לקיש, מעשר ראשון שהקדימו בשבילין פטור מתרומה גדולה, שנאמר והרמתם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר, מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר, אמר ליה רב פפא לאבביי, אי הכי אפילו הקדימו בכרי נמי", והיינו דקשה דנימא דגם לאחר גמר מלאכה יהיה פטור.

"אמר ליה עליך אמר קרא מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה', ומה ראית [דמאן יימר דדוקא לאחר גמר מלאכה חייב ולפני כן פטור], האי אדגן [מירוח וגמר מלאכה] והאי לא אדגן".

הרי שהיה קס"ד דדוקא לאחר מירוח יהיה פטור ולפני כן חייב וזה צ"ע, וכבר תמהו בזה התוס', ותירצו "ואומר הר"י דה"ק מה ראית לחייב מכל צדדין הקדימו בכרי ופטור בשבילין אימא דבין

⁵³ ז"ל הירושלמי: "כבש ושלק שלא מדעת הבעלים תפלוגתא דרבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאיתפלגון הממרר כריו של חבירו שלא מדעתו רבי יוחנן אמר נטבל ורבי שמעון בן לקיש אמר לא נטבל, אמר רבי יודן תמן איפשר לו שלא לכבוש".

⁵⁴ והיינו שיש לדון מה הדין בלאו בני גורן לפי התירוץ הראשון דנראה דמודה דבעינן ראיית פני הבית במקום הגמר מלאכה, וע"כ דמדין גמר מלאכה היא, אכן אינו מוכרח שיש לומר שכמו דבלי ר' ינאי לא היה שום גורן בלאו בני גורן והגמר מלאכה היתה לקיטה וכדומה בלי גורן של אסיפה, כמו כן סובר התירוץ הראשון דאין ראיית פני הבית מדין גורן, וצ"ע.

חיוב ובין פטור בהקדימו בכרי פטור קודם ראיית פני הבית וחיוב לאחר ראיית פני הבית", והיינו דכל הקס"ד היה דלמה מחלקים בין לפני ואחרי גמר מלאכה ולא לפני ואחרי ראיית פני הבית. ועל זה משני הגמרא "ומשני האי אדגן", פירוש בהקדימו בכרי, וא"כ דין הוא שיהא חייב מכל צד, עכ"פ מוכרח דבקס"ד נקטו דראיית פני הבית שוה לגמר מלאכה ואיזה הכרח יש לומר שהגמרא חזרה בה בעיקר הגדר של ראיית פני הבית, וצ"ע.

ונוסף, הרי עיקר דברי האחרונים באו ליישב את הרמב"ם והתוס' בביצה שמחלקים בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה, והרי התוס' בביצה עצמו סובר דבקס"ד דאין לחלק ביניהם, וצ"ע.

מכאן מוכרח דראיית פני הבית מדין גמר מלאכה היא ותרווייהו מדין מלאכת אסיפה נינהו. ואשר מוכרח מכל הנ"ל דכו"ע מודי דראיית פני הבית מדין גמר מלאכה נינהו וכמפורש בסוגי' בב"מ [פ"ח], אלא דזה גופא תמוה דמה שייך גמר מלאכה בהכנסה לבית וצ"ע.

ונראה דמיניה וביה התשובה ברורה בגמרא, דבסוגי' בב"מ [פ"ח] בלשון הבריייתא כתוב "גורנו למעשר לחייב עליו משום טבל משתגמר מלאכתו, ואיזהו גמר מלאכתו מלאכת הכנסתו, מאי לאו הכנסתו אפילו בשדה, לא הכנסתו לבית זה הוא גמר מלאכתו", הרי מבואר דעיקר הגדר של גמר מלאכה היינו מלאכת האסיפה ומבואר דמהאי טעמא אמרינן דהכנסתו לבית מיקרי גמר מלאכה שזה גמר מלאכת הכנסתו, והיינו שתחילת האסיפה היא בדישה והכנסה לערימה בשדה וסופה של הך הכנסה היא הכנסה לבית.

וכבר נתבאר בארוכה לעיל [סימן ב'] דעיקר הגדר של גמר מלאכה היינו מלאכת אסיפה ולא מלאכת תיקון הפרי, ונתבאר עוד שזה המקור לדין ראיית פני הבית דמדין גמר מלאכה אתינן עלה, ודו"ק.

ענף ג'

ביאור חדש בפלוגתת הראשונים

בגדר ראיית פני הבית.

הקדמה:

למדנו עד עכשיו:

מצד אחד פליגי הראשונים בתלת, א] בדין מעש"ר שהקדמו בשבילים אי נפטרו בהפרשת תרומה רק עד גמר מלאכה או עד ראיית פני הבית, ב] האם חיילא איסור חדש של אכילת קבע לבהמה בגמר מלאכה או דכל דינו כדינו של ארעי דאדם, ג] האם גם לאחר גמר מלאכה איכא פטור הפקר והיינו בראיית פני הבית [ר"ש] או דבגמר מלאכה עצמו מצאנו פטור הפקר ולא בראיית פני הבית. מצד שני כו"ע מודי דראיית פני הבית אית ביה תורת מחייב בהפרשה ומישך שייכא למחייב של גמר מלאכה, ונפ"מ בתרתי, א] בתרווייהו איכא פלוגתת ר"י ור"ל בשלא מדעתו, ב] בתרווייהו איכא פטור הקדש ועכו"ם, ויש כאן סברות סותרות, וגם עצם הדין ראיית פני הבית בהפקר צ"ב האם פוטר או לא.

ביאור חדש בפלוגתת הראשונים דכו"ע מודי דראיית פני הבית וגמר מלאכה חדא נינהו ורק נחלקו אי תרווייהו הם סיבות החיוב ושני חלקי גוף המחייב נינהו, או שרק הגמר מלאכה הוא המחייב והראיית פני הבית הוא תנאי החיוב, והמחייב סגי לגבי זכותא דכהן וזה סגי בדין הקדימו בשבילים ובדין אכילת קבע דבהמה.

ואשר נראה בביאור פלוגתתם, דכבר נתבאר לעיל בארוכה [סימן ב'] שהיסוד של גמר מלאכה היינו מלאכת אסיפה, שהתורה נותנת זכות לכהנים בממונא דישראל בזמן אסיפת הישראל לתוך ביתו, ולכן הדין גמר מלאכה דיליף מקרא ד'יגונך' נמצא ביחד עם משפט הכהנים מאת העם ביחד עם הדין זרוע לחיים וכו', שבאותו עת שהישראל אוסף אז מתחייב לכהן.

וכו"ע מודי דתחילת האסיפה היינו בשדה וסופו בבית, והיינו כנתבאר בגמרא "ואיזהו גמר מלאכתו מלאכת הכנסתו, מאי לאו הכנסתו אפילו בשדה, לא הכנסתו לבית זה הוא גמר מלאכתו", והיינו דתחילתו בשדה וסופו בבית, אסיפה חדא אריכתא.

וממילא דרוב ראשונים למדו שהכל מחייב א' אריכתא, דתחילתה בשדה וסופה בבית ועד שהוא לא יעשה ויקיים את כל הפרטים של המחייב אכתי לא חיילא החיוב עליו, ולכן רק אחרי ראיית

פני הבית חיילו כל הדינים, ולכן גמר מלאכה בהקדש אינו פוטר כשהראיית פני הבית היה בחולין, שעיקר הגמר לא נגמר עד הראיית פני הבית שכולה חדא אסיפה אריכתא היא והעיקר בסופה. אולם הרמב"ם למד דאף דאיכא אסיפה חדא אריכתא דתחילתו בשדה וסופו בבית, אכן תחילתה עיקר, והיינו דתחילתה היא סיבת החיוב והוא המחייב עצמו, והגדר בזה שבאמת הגמר מלאכה הוא סיבת החיוב, אבל בלי ראיית פני הבית לא הושלם תנאי החיוב כיון דאכתי לא הושלמה האסיפה, אבל סיבת המחייב והמחייב עצמו נמצאת בגמר מלאכה עצמו בלי הראיית פני הבית. ולפי"ז חידש הרמב"ם דזכותא דכהן תלויה בסיבת המחייב עוד לפני חלות החיוב⁵⁵, והיינו בגמר מלאכה וכפשטיה דקרא דמשפט הכהנים מאת העם הוא ב'דיגונך' שהיא הגמר מלאכה, וזכותא דכהן היא הגורם לחיוב תרומה גם בהקדימו למעשרות לפני כן דאחרי דחיילא זכותא דכהן ע"י הגמר מלאכה שוב לא פקע, וכן מבואר בהדי' ברש"י בביצה [י"ג] "האי אדגן - הקדימו בכרי כבר נעשה דגן, ומשבא לכלל דגן [ע"י גמר מלאכה] חלה עליו חובת כהן, דכתיב ראשית דגנך, הלכך מסתברא דהאי קרא דזכותא דכהן אכרי תשדייה", עכ"ל, והיינו כנ"ל דזכותא דכהן מעכבת את הפטור של הקדימו למעש"ר לפני תרומה ולכן רק מהני בשבליים לפני הגמר מלאכה דרק גמר מלאכה חייל זכותא דכהן.

וזכותא דכהן היא גם הסיבה שאוסרת אכילת קבע דבהמה, ולכן סובר הרמב"ם שיש כבר איסור קבע דבהמה לפני ארעי דאדם מזמן גמר מלאכה.

מבאר בזה למה איסור טבל ופטור הקדש תלוי בראיית פניה בית, וביאור פלוגתתם בסדר של ראיית פני הבית וגמר מלאכה.

אכן כל זה כשאנו דנים כלפי המחייב וכשאנו דנים על סיבת החיוב, אכן סו"ס החלות חיוב רק חיילא כשהושלם תנאי המחייב בראיית פני הבית ולכן איסור טבל לא חיילא אלא אחרי דהושלם תנאי החיוב הפרשה וזה רק הושלם בראיית פני הבית, ודו"ק, ורק בחלות איסור טבל נאסר ארעי דאדם, והא דגם ראיית פני הבית פוטר הקדש, היינו משום דגם תנאי החיוב סגי לפטור הקדש, דגם בתנאי החיוב נאמרה ההלכה של "בשעת חובתה היתה פטור", ודו"ק.

בזה נתבאר שיטת הרמב"ם שגמר מלאכה הוא גוף המחייב וראיית פני הבית היא תנאי החיוב, אכן החולקים סוברים דרק בראיית פני הבית חיילא זכותא דכהן וכל הדינים, כיון דלפי שיטתם ראיית פני הבית היא חלק מגוף המחייב עצמו שהגמר מלאכה וראיית פני הבית כהדדי מחייבים חיוב אחד של הפרשה וחיוב אחד חיילא ע"י ב' מחייבים, ופשוט שעד שלא הושלמו כל חלקי המחייב עצמו לא חיילא כלום, ודו"ק.

ובזה מתבאר נמי פלוגתתם בראיית פני הבית לפני גמר מלאכה, דלפי הראשונים בראיית פני הבית הוא חלק מהותי מגוף הגמר מלאכה עצמו א"כ ע"כ שכך הסדר, ותמיד יש סדר ומהלך לגמר מלאכה וראיית פני הבית דכיון שרגילים לגמור בראיית פני הבית לאחר הגמר מלאכה ולכן מוכרחים לעשות כדרך הזה, אבל לפי הרמב"ם שראיית פני הבית הוא תנאי בעלמא בגמר מלאכה, א"כ ע"כ שגוף הגמר מלאכה הוא הגמר מלאכה עצמו, א"כ לא אכפת לן מתי נתקיימה תנאי זה בראיית פני הבית, ולכן הסדר לא מעכב בזה, ונחלקו בזה לשיטתייהו.

אלא דאכתי לא נתברר לי מה שורש המחלוקת כלפי הדין שרק תורמין מהגמור על הגמור דפליגי הראשונים אי שייך לדין ראיית פני הבית או רק לדין גמר מלאכה, דאי בעי ראיית פני הבית גם לפי הרמב"ם א"כ ע"כ דלולי זה לא מיקרי גמור, ואכתי צ"ע.

ובעיקר המהלך בכל הנ"ל עיין בזה בקובש"ע [ביצה י"ג] שכתב בשיטת התוס' בביצה דהמחייב הוא הגמר מלאכה והראיית פני הבית היא זמן חלות החיוב, והיינו כנ"ל.

⁵⁵ וכעין זה מצאנו בכל ממונות דשעבוד נכסים כבר חיילא מזמן זריקת החץ שהוא המחייב עוד לפני החיוב בנזק של החץ – עיין בנמו"י בכיצד הרגל ובחידושי הגרש"ש"ק שם, וגם הכא החיוב רק חיילא בראיית פני הבית אבל סיבת החיוב הוא הגמר מלאכה וזה סגי לזכותא דכהן.

סימן ד' חילוקים בין תרומות למעשרות בדין גמר מלאכה וראיית פני הבית.

מביא שמצאנו חילוקים בדין גמר מלאכה ומירוח בין הדין מן הגמור על הגמור לדין חיוב הפרשה לאחר גמר מלאכה. // מביא שמצאנו חילוקים בדין גמר מלאכה ומירוח בין תרומות למעשרות. // מביא דמצאנו נפ"מ נוספת בין תרומות למעשרות כלפי הדין ראיית פני הבית. // ישוב בדעת הרמב"ם שישוד החילוק בירושלמי הוא שיש דין גמר מלאכה שמתייחס לגברא ויש דין גמר מלאכה שמתייחס לתבואה עצמה, ויש ביניהם חילוק בין הדין מן הגמור על הגמור לדין איסור אכילת ארעי לאחר גמר מלאכה. // מבאר בזה את שיטת הריב"ם דמחלק בין מירוח לתיעק האלה בין תרומות למעשרות, וזה עפ"י מה שנתבאר לעיל שתחילת הדין של תרומה היא הפרשה ולעומת מעשרות שהם בנתינה. // ביאור בדברי הר"ן שהדין של ראיית פני הבית הוא דין במעשר ולא בתרומה.

מביא שמצאנו חילוקים בדין גמר מלאכה ומירוח בין הדין מן הגמור על הגמור לדין חיוב הפרשה לאחר גמר מלאכה.

הנה, מצאנו חילוקים בדין גמר מלאכה ומירוח בין תרומות למעשרות. דהנה, שנינו במשניות בריש מעשרות שהגורן למעשרות בתבואה היינו מירוח הכרי, ולעומת זאת עיין בתוספתא [תרומות פ"ג ה"י] שמבואר שמתעקר האלה איכא גמר מלאכה בתבואה, והיינו שמוציאים את האלה [כלי שמברר את הפסולת מהכרי] מן הכרי אז כבר חשיב כגמ"מ וזה לפני המירוח, ותמהו בירושלמי שיש ביניהם סתירה, ותרצו דאירי בגברא דלא יעשה מירוח ולכן אצלו מיקרי כבר כגמר מלאכה.

ועיין באור שמח [תרומות פ"ה ה"ד ד"ה אולם] שתמה על הירושלמי דהול"ל ששני דינים שונים נינהו, שהתוספתא מיירי בדין שלכתחילה יש דין שתורמים מן הגמור על הגמור [וכמבואר בסוף"ק דתרומות], ובדין הזה נאמר דסגי בשתעקר האלה, לעומת המשניות ריש מעשרות דאירי לגבי הדין אכילת ארעי שאסור לאחר גמר מלאכה, דלגבי זה בעינן דווקא מירוח, והניח בצ"ע. והוסיף בזה החזון יחזקאל [תוספתא שם] שמשמע שיש כאן ב' דינים נפרדים, שהרי בדין מן הגמור על הגמור מבואר שזה רק דין בגורן ויקב ולא בכל הפירות, וע"כ שדין זה חלוק מהדין שרק לאחר גמ"מ אסור באכילת ארעי, וא"כ שפיר אפשר לחלק בין השיעור בגמ"מ בשני הדינים, ולמה הירושלמי תלאם זב"ז.

וכבר חקר זה בתורת זרעים [תרומות פ"א מ"ד] אי כל הדין מן הגמור על הגמור שייך להך דין של איסור אכילה לאחר גמ"מ או שזה דין אחר והוכיח כנ"ל דשני דינים נינהו. והוסיפו האור שמח והחזון יחזקאל שמשמע מהרמב"ם שמחלק כנ"ל, שהרי הרמב"ם [תרומות פ"ה ה"ו] כתב בדין מן הגמור על הגמור שהגמ"מ ביין הוא משתלכו בשתי וערב, והיינו כמבואר בתוספתא שם, אף דבהלכות מעשרות בדין איסור אכילת ארעי לאחר גמ"מ כתב דבעינן משיקפא, ודברי הרמב"ם נסתריין מהירושלמי.

מביא שמצאנו חילוקים בדין גמר מלאכה ומירוח בין תרומות למעשרות.

עוד יש להקשות מדברי הריב"ם"ץ סוף מעשרות [פרק ה' משנה ד'] שבמשנה שם מחלקים בין מעשר לתרומה, ועיי"ש בתוס' יו"ט ובמפרשים שכתבו שכל החילוק הוא מחמת זה שבתרומה סגי בחיטה אחת מה"ת, עיי"ש, אכן הריב"ם"ץ למד שכתוב כאן חילוק יסודי בין תרומות למעשרות. וזה לשונו: "והתרומה תורמין בגורן משתעקר האלה, דהיינו משיבסום ראשי השיבולין הדומין לאלה, ותורמין את הגת משיהלכו הדרוכות שתי וערב, וכן בשמן, אבל במעשר לא מיחייבי עד שימרח בתבואה, וביין משירד לבור ויקפה, ובשמן משירד לעוקה".

מבואר מדבריו שבא ליישב את הסתירה שהקשו בירושלמי באופן אחר, והיינו שהתוספתא בתרומות מיירי בתרומה והמשנה במעשרות מיירי במעשרות, ודו"ק.

ותרתי צ"ע, א[מה החילוק בין תרומות למעשרות, ב] איך הדברים מתיישבים עם דברי הירושלמי שמחלק באופן אחר וא"כ מוכרח דלא ס"ל לירושלמי חילוק זה.

מביא דמצאנו נפ"מ נוספת בין תרומות למעשרות כלפי הדין ראיית פני הבית.
 עוד יש להעיר ממה דמצאנו נפ"מ נוספת בין תרומות למעשרות וזה כלפי הדין ראיית פני הבית
 דכלפי מעשרות לא סגי לן במירוח ובעינן דווקא ראיית בפני הבית.
 ומצאנו סברא זו בשיטת הערוך - מובא בכת"ס גיטין [פ"א ד"ה דרך] ובאור שמח תרומות [פ"ה
 סוף ה"ד] - והביאו עוד ⁵⁶ דכן מבואר נמי בפירוש הר"ח [נדפמ"ח] על ב"מ [פ"ח] ובאוצר
 הגאונים ברכות [ל"ה: ד"ה ור' יוחנן] - והיינו דקרא דראיית פני הבית קאי על מעשר שני וכן על
 מעשר עני ולא על מעשר"ר ולא על תרומות, עיי"ש, וכן גירסתם בסוגי' שם.
 ולכא' כן היה נראה נמי מדברי הר"ן בשטמ"ק בב"מ [י"א ד"ה עישור שאני עתיד למוד נתון
 ליהושע], וז"ל "ואם תאמר רבן גמליאל היאך הניח כשפירש לים דבר שאינו מתוקן והא אמרינן
 חבר שמת והניח מגורה מליאה פירות אפילו הן בני יומן הרי הן בחזקת מתוקנים חזקה על חבר
 שאינו מוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו, ותו קשיא כי היכי דחשש עכשיו על המעשרות, למה
 לא חשש להפריש תרומה, ויש לומר דבשעה שפירש עדיין היו פירותיו בשדה והגיעו לעונת
 תרומה שהיא ניטלת מן השדה והפרישה קודם שפירש אבל לא הגיעו לעונת המעשרות שהמעשר
 ניטל מן הבית ולפיכך לא הפרישן", ועיין בהערה ⁵⁷ שהבאנו המשך דבריו, עכ"פ מצאתי שכבר
 עמד בדברי הר"ן הללו במעדני ארץ [תרומות פרק ה' ה"ד ס"ק ב'] עיי"ש.
ישוב בדעת הרמב"ם שיסוד החילוק בירושלמי הוא שיש דין גמר מלאכה שמתייחס לגברא
ויש דין גמר מלאכה שמתייחס לתבואה עצמה, ויש ביניהם חילוק בין הדין מן הגמור על
הגמור לדין איסור אכילת ארעי לאחר גמר מלאכה.
 ובישוב שיטת הרמב"ם מהירושלמי, שהירושלמי חילק בין גברא דלא עומד לעשות מירוח לגברא
 דעביד מירוח, והרמב"ם מחלק בין הדין גמור על הגמור לדין של איסור אכילת ארעי לפני גמר
 מלאכה, ונראה, שיש לעיין שהמשניות בריש מעשרות הביאו את כל הדינים של גמר מלאכה,
 ובתוך המשניות מבואר שיש מצבים שונים של גמ"מ בפירות מסויימות, ותלוי לפי הרגילות של
 הבעלים האם עומד לעשות עוד מלאכה או לא.
 וקשה דא"כ למה החילוקים של תיעקר האלה ושתי וערב לא שנויים בהדי' הנך חילוקים במשנה
 עצמה אלא הם שנויים במקום אחר בתוספתא בתרומות – בתוך הדינים של מן גמור על הגמור
 ולמה סתמה המשנה במעשרות מירוח.
 והיינו שמה תשובת הירושלמי דתלוי לפי הגברא, הא אכתי קשה דהוי ליה להביאו בהדי כל
 החילוקי דינים במשניות בריש מעשרות, ותשובת הירושלמי לקושי' זו תמוה, צ"ע.
 ונראה דשאני הנך ששנויים בתוספתא מהנך ששנויים במשנה עצמה, והוא, שיש גמר מלאכה
 שמתייחס לתבואה עצמה שהיא מצד עצמה חשיבא כגמור, ויש גמר מלאכה שמתייחס לבעל
 התבואה, דחשיב שהוא גמר אף שמצד התבואה אין אנו דנים את התבואה כתבואה גמורה,
 והמשנה איירי בגמר מלאכה שמתייחס לתבואה עצמה והתוספתא איירי בגמר מלאכה שמתייחס
 לגברא שהוא גמר את המלאכה של התבואה.
 ויסוד תשובת הירושלמי הוא, דאף דבתבואה עצמה איכא כמה דרגות של 'גמר' ולפעמים זה תלוי
 לפי הגברא, והגמר מלאכה משתנה בין גברא לגברא, וכל הנך שינויים שנויים במשנה עצמה, אכן
 בתוספתא נתחדש עוד שיש סוג גמר שמתייחס לגברא, והתם סגי לן בזה.

⁵⁶ [רזא דשבתי ב"מ שם].

⁵⁷ "ומה שאמרו חזקה על חבר דוקא במגורה שבבית והכי איתא בירושלמי בפרק שלישי דמעשרות מצא פירות
 ממורחין בשדה מכונסין אסורין משום גזל מפוזרין מותרין בין כך ובין כך חייבין במעשר ופטורין מתרומה גדולה
 שאי אפשר לגורן שתיעקר אלא אם כן נתרמה. ושאלו שם המעשר מהיכן ניטל מן השדה או מן הבית נשמענה מן
 הדא חבר שמת והניח מגורה מליאה פירות וכו' ואימר שנטרפה דעתו לשעה כלומר אם אתה אומר מן הבית למה הן
 בחזקת מתוקנים דילמא כשכנסן לבית לא הספיק לעשר עד שנטרפה דעתו ומת בשלמא אם ניטל מן השדה חזקה היא
 שלא כנסן למגורה עד שיעשר ודחי אמר רבי בון בר חייא תפתר שמת מתוך ישוב כלומר אבל לעולם מן הבית הוא
 ניטל ולפיכך רבן גמליאל בשעה שעקר את הגורן נטל תרומתו ממנו אבל לא את המעשרות שלא הגיע זמן ועכשיו
 רצה לתקן ולהוציאן מרשותו ששעת הביעור היתה", עכ"ל.

ולמד הרמב"ם שכוונת הירושלמי לחדש שיש סוג אחר של גמר מלאכה שמתייחס לגברא ותו לא, וזה סגי לדינים מסויימים, ולמד הרמב"ם שהכוונה שזה סגי לדין מן הגמור על הגמור, אבל כלפי הדין איסור אכילה לאחר גמר מלאכה, בזה פשיטא דתלוי בדין גמר מלאכה דחיילא בתבואה אחרי שהתבואה מצד עצמה יש בה גמר, ולכן לא הביאו חילוק זה במשנה, ודו"ק.

והסברא בזה פשוטה, דכשבאים לאסור את התבואה באכילת ארעי ומדין טבל, בזה נאמר שיעור בתבואה עצמה מתי דינה כטבל ליאסר באכילה, ואין זה תלוי בכל גברא וגברא דמדיני התבואה עצמה היא, אבל הדין מן הגמור על הגמור שהוא דין לכתחילה במעשה הפרשה, והיינו שאינו דין בחלק הכהן דווקא אלא דין גם בחלק של הכהן וגם בחלק שהותר לחולין, מן הגמור על הגמור, וע"כ שזו מעלה בגוף המעשה הפרשה שמפריש תרומה גמורה להתיר בזה תבואה גמורה, ואם כלפי גברא זו מיקרי גמור, הרי עשה מעשה הפרשה מושלמת, מן הגמור על הגמור.

מבאר בזה את שיטת הריב"ם"ץ דמחלק בין מירוח לתיעק האלה בין תרומות למעשרות, וזה עפ"י מה שנתבאר לעיל שתחילת הדין של תרומה היא הפרשה ולעומת מעשרות שהם בנתינה.

ועפ"י הנ"ל היה נראה לומר גם בישוב שיטת הריב"ם"ץ דמחלק בין תרומות למעשרות, ונקדים ביסוד הדברים שנתבארו בזרעא קיימא תרומות [סימן ...].

דשם נתבאר דחלוקין נינהו תרומות ומעשרות בעצם יסוד דין נתינתם, דבמעשרות יש דין ממוני ותביעה וזכות של הלוי בעצם הכרי מצד חלף עבודתכם, ובתרומה איכא נמי דין כזה, אלא דמלבד הדין הזה איכא נמי דין בגדר מצווה בעלמא של נתינה וזה משולחן גבוה, כן נתבאר לעיל [שם פרק א'], והוספנו בזה עוד [פרק ב'] שממילא שיש כבר חילוק בהתייחסות למצוות הפרשה, שבתרומה תחילת הדין הוא ההפרשה, והנתינה אינה אלא פרט מדיני הקדושה שחלה בהפרשה, אולם במעשרות העיקר הוא הנתינה, וההפרשה היא היכי תימצי בעלמא לנתינה.

ועד כדי כך שכל ההפרשה של מעשר ראשון בלוי עצמו הוא אך ורק ביחס לתרומת מעשר שבו, ועוד שכשיש ספק ודין המממע"ה כנגד העני אז באמת פטור מכל ההפרשה לעני, שאינה אלא היכי תימצי לקיום דין הממוני לעני.

נמצא שהדין של גמר מלאכה כלפי מעשרות הוא ביחס לנתינה, מתי מתחייב לתת ללוי ולתת לעני, והדין כלפי תרומה היינו בהפרשה עצמה, מתי מתחייבים לברר את החלק הגבוה מחלק ההדיוט ולהפרידם זמ"ז ע"י הפרשה, והגמר מלאכה הכא נאמרה בהפרשה עצמה.

ונראה דחלוק הגמר מלאכה ביחס למעשה ההפרשה [של תרומה] מהגמר מלאכה ביחס לנתינה [ללוי ולעני], שהפרשה היא מעשה תיקון שמוטל עליו לתקן את הכרי כדי לחלק ולהבדיל בין חלק הגבוה לחלק החולין, ותיקון זה מוטל על הגברא אחרי שהוא גומר את מלאכת התיקון של התבואה, והיינו גמר מלאכה, הרי שזמן התיקון לגבוה הוא בסוף מלאכת התיקון של התבואה להוציא ממנה את כל הפסולת.

אכן כלפי הנתינה והזכות של הלוי והעני, הכא נאמרה הלכתא דגמר מלאכה באופן אחר, דאמרה תורה שזכותו של העני ושל הלוי ליטול תבואה גמורה, ולפני כן לא הושלמה זכותם.

ונראה דכלפי הדין מן הגמור על הגמור נתבאר שהכל מתייחס לגברא, כמו כן הדין גמר מלאכה ביחס לדין תרומה גם מתייחס לגברא, שמוטל עליו לתקן חלק הגבוה כשהוא גמר לתקן לעצמו, וזה תלוי בו, אבל ביחס למעשרות, הכא איירי בתבואה מצד עצמה, ולכן בעינן גמר מלאכה שמתייחס לתבואה עצמה.

וזה החילוק בין תיעק האלה למירוח ואף שהירושלמי חילק בין גברא לתבואה וכתבאר לעיל ברמב"ם, אכן הריב"ם"ץ הבין שזה החילוק בין תרומות למעשרות, והיינו כדרכו של הרמב"ם בירושלמי כלפי מן הגמור על הגמור.

אולם אכתי יש לדון מצד מעש"ש, דלכא"ש במעש"ש איכא הפרשה לגבוה, וזה ממש כתרומה, שפשוט שכאן ליכא תובע, ויש לומר שהדין מתחיל מזה שיש חלק שצריכים לאוכלו בירושלים, והנידון הוא ממתי הכ חלק שמעורב בו מתחייב לאוכלו בירושלים, והפועל יוצא הוא שאם כבר נתחייב שוב ממילא צריכים להפרישו כהיכי תימצי בעלמא, ואכתי יש לדון בזה.

ביאור בדברי הר"ן שהדין של ראיית פני הבית הוא דין במעשר ולא בתרומה.

ונראה שבדרך זו יש להמשיך לבאר בזה את דברי הר"ן בשטמ"ק בב"מ [י"א] שמשמע שכל הדין ראיית פני הבית הוא רק במעשר ולא בתרומה, וכבר עמד בזה במעדני ארץ [פרק ה' ה"ד ס"ק ב'], והיינו כדברי הר"ח והערוך, וכתבאר בריש דברינו, שלפי גירסתם בסוגי' מבואר דחלוקין נינהו תרומה ממעשר לגבי הדין ראיית פני הבית.

ונראה, דכבר נתבאר לעיל [סימן ג'] ביסוד דינא דראיית פני הבית שזה גמר מלאכת האסיפה, ומירוח הוא תחילת מעשה האסיפה, וזה לשון הברייטא בסוגי' בב"מ [פ"ח] שכתוב "גורנו למעשר לחייב עליו משום טבל משתגמר מלאכתו, ואיזהו גמר מלאכתו מלאכת הכנסתו, מאי לאו הכנסתו אפילו בשדה [דהיינו מירוח], לא הכנסתו לבית [ראיית פני הבית] זה הוא גמר מלאכתו", הרי מבואר דעיקר הגמר מלאכה היינו מלאכת האסיפה [ולכן לא כל המלאכות כלולות בגמר מלאכה ודווקא מלאכת אסיפה], ומבואר דמהאי טעמא אמרינן דהכנסתו לבית מיקרי גמר מלאכה שזה גמר מלאכת הכנסתו והיינו שתחילת האסיפה היא בשדה והכנסה לבית היא סופה של הך הכנסה.

מה"ט מצאנו בר"ן [ב"מ פ"ח] מובא בחזו"א [מעשרות סימן ג' ס"ק א'] דמירוח בבית מהני כמו מירוח בשדה והיינו משום שיש כאן מהלך אחד של אסיפה שתחילתה בשדה וסופה בבית.

ונסיף עוד, יש ג' מציאויות וצורות שונות של תבואה, צורתה בזמן הגידול וכל המלאכות של זורע וחורש וכו' שייכי לצורה זו, צורתה בסוף בתורת אוכל בבית אחרי בישול וכו' ויש מלאכות רבות שמתייחסות לצורה הזו, וביניהם יש צורה ומציאות בפני עצמה, וזו צורתה בתורת תבואה אסופה שמוכנה למעבר משדה לבית, ויש מלאכות שמסתובבות סביב הצורה הזו, וגמר המלאכות הללו הם המירוח והערימה, וראיית פני הבית היא הגמר של התהליך הזה.

ומעתה, כמו שנתבאר לעיל שיש חילוק בין מעשרות לתרומה, שבתרומה אנו דנים מצד התיקון ביחס לגברא שיש מירוח של התבואה עצמה ויש מירוח שמתייחס לגברא, וה"ה כלפי ראיית פני הבית, דביחס לתבואה עצמה אז הוא הגמר האמיתי, אבל ביחס לגברא סגי במה שהוא מתחיל גמר הכנסתו מן השדה.

אלא דאכתי קשה דבשלמא הר"ן איירי בעובדא דר"ג, ושם איירי במעשר ראשון ומעשר עני, ולא היה שנה של מעשר שני, אבל בערוך מבואר דאיירי במעשר שני ומעשר עני, והשמיט מעשר ראשון, והרי לכאול מעשר שני דומה לתרומה בזה ומעשר ראשון דומה למעשר עני בזה, ואכתי צ"ע.

סימן ה'

פטור הפקר מתרו"מ⁵⁸.

מתמה למה לי ב' קראי. // דרכו של הכפות תמרים ובמקד"ד בזה, ובמה שיש להעיר בזה. // דרכו של התורת זרעים ובמה שיש להעיר בזה. // בעיקר החילוק בין החיוב הפרשה לחלות ההפרשה. // ביאור הירושלמי לפי הראב"ד. // נתחדש בקרא דתבואת זרעך פרט להפקר שזה תנאי בעיקר 'שם התבואה' להפרשת תרו"מ, כמו מה דבעינן אוכל וגידוליו מן הארץ. // פטור הפקר לאחר מירוח.

מתמה למה לי ב' קראי.

איתא במתני' ריש מעשרות, כלל אמרו במעשרות כל שהוא אוכל ונשמר וגדוליו מן הארץ חייב במעשרות. ופירשו הר"מ והרע"ב דהא דממעטינן נשמר לאפוקי הפקר היינו מקרא דתבואת זרעך זרעך המיוחד לך, וכמו דילפינן לשאר דיני דמתני' מקרא זה. ומקור דבריהם מהירושלמי כאן. ואמנם בירושלמי בכמה מקומות [ובכללם גם כאן בהמשך דברי הירושלמי] ילפינן לה מקרא דובא הלוי, וכן העיר התוס' יו"ט כאן דהר"מ והרע"ב בכמה מקומות הביאו הך קרא דובא הלוי. וא"כ צ"ע בתרתי, חדא, למה רק במשנתנו פירשו דילפינן מהך קרא דתבואת זרעך ולא בשאר מקומות, ועוד, למה באמת בעינן לפטור הפקר לתרי קראי הנ"ל, וצ"ע.

דרכו של הכפות תמרים ובמקד"ד בזה, ובמה שיש להעיר בזה.

ועיין בכפ"ת [ל"ט: ד"ה פוטרין] שתירץ קושיית התוס' יו"ט למה לי תרי קראי, דחד קרא אתי לאשמועינן שאין חיוב להפריש תרו"מ כשהיה הפקר, ואינו עובר על איסור טבל, וחד קרא אתי לאשמועינן שאף אם הפריש אין תרומתו תרומה, ואין להקשות דכיון דאינו חייב פשיטא שאם הפריש אין תרומתו תרומה, דהא אשכחן הפקר שאינו חייב להפריש ואם הפריש תרומתו תרומה, והוא בירושלמי כאן והובא ברמב"ם [פ"ב מהל' תרומות הי"ב] ובראב"ד [שם] שאם הפקיר קמה וזכה בה אינו חייב ואם הפריש תרומתו תרומה, עכ"ל.

וכתב המקדש דוד [סי' נ"ה אות ג'] דכוונת הכפ"ת דקרא דובא הלוי הוא פטור בחיוב ההפרשה, וקרא דתבואת זרעך הוא דאפילו אם הפריש אין תרומתו תרומה, וכמו דילפינן מהך קרא דבעינן אוכל וגידוליו מן הארץ שהוא דין גם בדיעבד בחלות ההפרשה, ובהפקיר קמה וזכה בה דאיתא בירושלמי וברמב"ם שתרומתו תרומה מיירי בזכה בה הוא עצמו דמיקרי שפיר תבואת זרעך, ואינו פטור אלא משום קרא דובא הלוי, ולכך אין זה אלא פטור מהחיוב אבל אם הפריש תרומתו תרומה, ואה"נ דאם זכה בה אחר והפריש אין תרומתו תרומה מקרא דתבואת זרעך⁵⁹, עכ"ל.

ואמנם באמת יש לדון טובא בדברי המקד"ד, חדא, כבר עמד בזה המקד"ד עצמו, שהרי מבואר בירושלמי וברמב"ם שם שאם הפקיר שבלים וזכה בהן אם הפריש אין תרומתו תרומה, והטעם פירש הראב"ד דכיון שהשבלים שהם תלושין הם כבר ראויים להפרשה שוב ההפקר מפקיע אותם לגמרי מתרומה, ופי' המקד"ד דבכה"ג שפיר ילפינן מתבואת זרעך, דכיון שבשעה שהפקיר לא קרינן בהם זרעך ולא חלה הפרשת תרומה אף בדיעבד ממילא תו לא חיילא בהם תרומה אף שזכה בהם עכ"ל, וזה צ"ב דנמצא דקרא דתבואת זרעך מתפרש בתרי אנפי, חדא, באופן שאין זה זרע שלו אלא שזכה בו מן ההפקר, וזהו אף כשהפקיר קמה במחובר, וכמש"כ המקד"ד לעיל, ועוד באופן שהוא זרע שלו אלא שזכה בו לאחר שכבר חל בו פטור הפקר כשהיה הפקר בתלוש, וקצת צ"ע, ועוד, דבירושלמי מפורש שלא כדבריו, שהרי בהמשך הסוגיא בירושלמי ביארו שיש חילוק בין הפקר להקדש, דבהקדש אם הקדיש שבלים ופדאם קודם מירוח חייב בתרו"מ ואילו בתרומה גם בכה"ג פטור [וכבר עמדו על חילוק זה כמה אחרונים ובראשם הטורי אבן ר"ה [ט"ו].] והוכיח כן מכמה מקומות, והוא מפורש בירושלמי כאן], וביארו בירושלמי דבכה"ג שזכה בפירות קודם מירוח ממעטינן מקרא דובא הלוי והאי קרא הוי מיעוט רק להפקר ולא להקדש [ועיין בחידושי

⁵⁸ מכתבי ידידי הגאון הרב ר' משה הלר שליט"א.

⁵⁹ ועיין בר"ש פאה [פ"א מ"ו] שכתב דאם זכה אחר בהפקר ממעטינן מקרא דתבואת זרעך ולא לקוח.

הגר"ח על הרמב"ם ביכורים פ"ח ה"ו, הרי מפורש בירושלמי דהפטור דהפקר בשבליים וזכה בהם הוא מקרא דובא הלוי ולא מקרא דתבואת זרעך [וכן מבואר בר"ש בפאה פ"א מ"ו], וצ"ע. ואפשר דכוונת הכפ"ת הנ"ל להיפך מהמקד"ד, דקרא דתבואת זרעך הוא רק מיעוט בחיוב ההפרשה אבל עדיין אם הפריש אפשר שחלה התרומה, וקרא דובא הלוי אתי לאשמעינן שלא חלה ההפרשה אף בדיעבד, וא"ש דברי הירושלמי דילפינן לה מובא הלוי, וזהו רק בהפקיר שבליים בתלוש דשייכא כבר הפרשת תרומה, אבל בהפקיר קמה במחובר כיון שלא שייכא בה הפרשה לא שייך גם הפקעה של ובא הלוי, ואינו פטור אלא מקרא דתבואת זרעך, ולכן אם הפריש חלה ההפרשה.

דרכו של התורה זרעים ובמה שיש להעיר בזה.

ובאמת על דרך זה ביאר התורה זרעים בפאה [פ"א מ"ו] - [בלא שהביא דברי התוס' יו"ט והכפ"ת] דחלוקים הני קראי, דקרא דובא הלוי הוא בגוף הפירות וקרא דתבואת זרעך הוא בחיוב הבעלים אבל אינו מפקיע גוף הפירות מתרו"מ [והביא סיעתא לזה דהרי מהך קרא דתבואת זרעך ממעטינן בב"מ פ"ח:]: תבואת זרעך ולא לקוח, וזה הוי רק מיעוט בגברא הלוקח, והראיה שאם חזר המוכר ולקחו הימנו חוזר ומתחייב כמש"כ התוס' בב"מ שם [ע"א ד"ה תבואת] והר"ש בפאה שם [ועי' בס' פרחי ציון על הכפתור ופרח פ"ה אות ס"ז] שהאריך בדברי התוס' והר"ש וכתב שהרבה ראשונים חולקים ע"ז, ועיין בדברי אברהם ח"א סי' כ"ח], וא"כ ה"ה פטור הפקר הנלמד מתבואת זרעך הוי רק פטור בגברא ולא בעצם הפירות, ואולם העיר הוא עצמו שע"כ חלוקים הם בדיניהם, שהרי בהפקר אם חזר ולקחו נמי פטור, ונראה דכיון שע"כ לדעת התוס' והר"ש חלוקים הם בדיניהם י"ל שחלוקים הם גם ביסוד דינם, דפטור לוקח הוא בחיוב הגברא משא"כ פטור הפקר הוא בגוף הפירות וכדלהלן], ועוד חלוקים הם דקרא דובא הלוי אינו אלא בתלוש משעה דשייכא בו תרו"מ והלוי בא לקחת את המעשר, ופטור דתבואת זרעך הוי ג"כ במחובר, ולכך שפיר איתא בירושלמי דאם הפקיר קמה וחזר וזכה בה אין חיוב להפריש אבל אם הפריש תרומתו תרומה, משום דבהפקר במחובר ליכא פטור דובא הלוי אלא פטור דתבואת זרעך דהוי רק פטור בחיוב ולא בגוף הפירות, עיי"ש.

אולם באמת צ"ע בדברי התו"ז, דלא נראה לומר דקרא דתבואת זרעך הוי רק פטור בחיוב הגברא ולא הפקעה בגוף הפירות, וכמו שהוכיח המקד"ד דמהך קרא ילפינן לכל דיני דמתני' דבעינן אוכל וגידוליו מן הארץ וזהו ודאי לעיכובא בעצם הפירות וא"כ ה"ה הפקר. ועוד, דהרי בירושלמי כאן בסוגיא הנ"ל שביארו הנפק"מ בין הקדש להפקר, מבואר דמירוח הפקר פטור כמו מירוח הקדש מקרא דראשית דגנך, וגם הרמב"ם בריש פ"ב מהל' תרומות למד מכאן פטור הפקר, והביא כל דיני דמתני' שנלמדים מהפסוק שם, ובודאי דהך קרא דראשית דגנך הוא בגוף הפירות כמו מירוח הקדש ולכן כללם הרמב"ם בהדדי בדינא דמתני' ⁶⁰.

ונמצא מבואר מכל הנ"ל דבין קרא דובא הלוי ובין קרא דתבואת זרעך וכן ראשית דגנך הם הפקעה בגוף הפירות, ונדחה תירוץ הכפ"ת הנ"ל על קושיית התוס' יו"ט למה לן תרי קראי, וגם נדחו דבריו ודברי המקד"ד והתו"ז בביאור הירושלמי דבהפקר קמה וזכה בה אינו חייב להפריש ומ"מ אם הפריש תרומתו תרומה.

בעיקר החילוק בין החיוב הפרשה לחלות ההפרשה.

ובאמת כבר זעקו הרבה אחרונים על ענין זה איך יתכן לחלק בין החיוב לחלות ההפרשה, וממנ"פ אם הועיל ההפקר להפקיע את החיוב למה יוכל לעשות חלות תרומה, עיין בקה"י לרי"י אלגזי [סי' קי"ד] ובשועות מלכו ובאו"ש על הרמב"ם [שם] ובפרי יצחק [ח"ב סי' ל"ג] ועוד, וכתב הקה"י שרק הראב"ד מפרש כן בדברי הירושלמי אבל לולי דברי הראב"ד כוונת הירושלמי שבקמה לא מועיל ההפקר כלל והוא חייב במעשרות, וכן פירש הר"א פולדא בירושלמי, [ומה דאיתא

⁶⁰ והשמיט הרמב"ם תחילת דברי הירושלמי דילפינן לה מקרא דתבואת זרעך, ואפשר שהוא משום דמהך קרא ילפינן בגמ' בב"מ הנ"ל למעט לקוח.

בירושלמי 'עבר והפריש' לאו דווקא הוא⁶¹, ומה שהוכיח הראב"ד מהגמ' ב"ק [כ"ח.]. דהמפקיר כרמו והשכים ובצרו פטור מן המעשרות, כתב הפולדא שהבבלי חולק על הירושלמי, והקה"י כתב דמיירי שבצרו בתלוש והי' הפקר בתלוש⁶², ובפרי יצחק כתב דמיירי שהפקיר הקרקע והפירות וזכה רק בפירות, וזהו כהתירוץ הראשון בר"ש פאה [פ"א מ"ו] בסו"ד עיי"ש דלא כהתוס' בתמורה [ו']. שכתבו דמיירי שזכה גם בקרקע, והגר"א על הירושלמי גרס להיפך מגירסא דידן, ונמצא לפי דבריו להיפך שאם הפקיר קמה וזכה בה אין תרומתו תרומה, אבל לפי גירסא דידן בירושלמי וכפי' הראב"ד, וכתב הכס"מ שגם הרמב"ם סובר כן, קשה מהו פשר דין זה שההפקר פוטרו מן החיוב ומ"מ אם הפריש תרומתו תרומה.

ביאור הירושלמי לפי' הראב"ד.

אכן נראה לבאר דברי הירושלמי לפי' הראב"ד, דהנה הלא מצינו במשנה במעשרות [פ"ה מ"ה] ובגמ' גיטין [מ"ז.]. וברמב"ם [פ"א מהל' תרומות הט"ז] דהיכא דיש קנין לעכו"ם להפקיע מחיוב תרו"מ אם גדל שליש ביד העכו"ם פטור, וכן מצינו בירושלמי פאה [פ"ד ה"ד] וחלה [פ"ג ה"ג] וברמב"ם [סוף ב' מהל' מעשר] דאם גדל שליש ביד הקדש ופדה אח"כ פטור מן המעשרות משום דבשעת חובתה היתה פטורה, והיינו דגידול שליש הוא שעת חובה בתרו"מ, וכן הלא פטור הפקר ממעשרות מתחיל מגידול שליש, ואם יפקיר ויזכה בו קודם שגדל שליש אינו נפטר משום שזהו קודם שעת חיובו⁶³, ומבואר דגידול שליש זהו שעת חיובו וזכה קרינן ביה דגנך, ועי' בחי' הגר"ח הל' תרומות [פ"א הכ"ב], ונראה דסבר הירושלמי דאף דשליש מיקרי שעת חובה היינו לענין המצוה והחיוב להפריש תרו"מ, שזה חל כבר במחובר ובלבד שיהיה מירוח אח"כ שהוא שעת חלות החובה, אבל לענין חלות התרומה עדיין אי"ז שעת חובה כלל, שהרי לא שייך חלות תרומה במחובר, ושעת חובה לענין חלות התרומה הוא רק ע"י תלישה, ונמצא שכ"ז שהוא במחובר יש בו חיוב להפריש תרומה אבל עדיין לא הגיע זמן עשיית התרומה, וא"כ לענין פטור הפקר הדין מתחלק, דלגבי פטור הגברא מחיובו כיון שהוא שעת חובה שפיר אמרינן שההפקר פוטרו מחיובו ולעולם הוא פטור, אבל גבי חלות ההפרשה הרי עדיין לא הגיע שעת החיוב והוי כמו קודם שליש שאין ההפקר פטור, ולכך אם הפקיר קמה וזכה בה הרי שפיר חלה הפרשתו לאחר שיתלש כיון שאין בכח ההפקר להפקיע את חלות ההפרשה כיון שהיה קודם שעת החיוב של חלות ההפרשה, ודו"ק.

ואולם יש לעיין לפ"ז באופן שהפקיר את התבואה קודם שהביאה שליש וחזר וזכה בה לאחר שהביאה שליש, דלכאורה משמע בירושלמי וברמב"ם דרך אם הפקיר קמה שהוא לאחר שליש אם הפריש תרומתו תרומה, אבל אם הפקיר קודם הבאת שליש ובזמן הבאת שליש היה בהפקר משמע דבכה"ג הדרינן לכללא דכל שפטור מתרו"מ גם אם הפריש אין תרומתו תרומה, וכ"כ הישועות מלכו מסברא עיי"ש, וצ"ב בזה למה באמת אין תרומתו תרומה נימא דכיון שלא הגיע שעת ההפרשה עד שיתלש לא נפקע מהפרשה דהוי כמו קודם זמנו וכנ"ל בהפקיר קמה.

נתחדש בקרא דתבואת זרעך פרט להפקר שזה תנאי בעיקר 'שם התבואה' להפרשת תרו"מ, כמו מה דבעינן אוכל וגידוליו מן הארץ.

אכן נראה דזהו שנתחדש בקרא דתבואת זרעך פרט להפקר, דזהו תנאי בעיקר שם התבואה להפרשת תרו"מ, דכמו דבעינן אוכל וגידוליו מן הארץ בעינן גם שיגדל בשימור ולא במופקר, והוא דין בעצם השם תבואה לענין תרו"מ, ולכך כלל אותם התנא בהדדי ואמר שאחד מהתנאים

⁶¹ וע"ע במעדני ארץ שם אות א' דמיירי בהפריש בשבלין [אולם בצ"פ כאן [עמ' 87] נקט שבשבלין לא חל התרומה עיי"ש].

⁶² ופשוט דבכה"ג שזכה בו בתלוש גם הראב"ד מודה שאין תרומתו תרומה כיון שהיה הפקר שעה אחת בתלוש, ובחי' הגרנ"ט קידושין בענין אתרוג שזה לאילן משמע שנקט שגם בכה"ג תרומתו תרומה, וכן משמע שנקט האו"ש שביאר סוגיית הירושלמי שהקשו ממתני' דתרומות פ"א מ"ה דבתורם מפאה אין התרומה חלה אף שהפרשת פאה היא במחובר, ולכאורה הרי פאה הוי הפקר עד שזכה בה העני [ויתכן שנקט האו"ש דבשעת התלישה כבר זכה], אבל בפשוטו אינו כן, וכ"כ האפיקי ים החדש ח"ג סי' ט' וביאר שזהו הטעם שבפאה לא חלה התרומה עיי"ש.

⁶³ וכמש"כ הישועות מלכו והחזו"א דמאי סי' ט"ו סק"א והוא מבואר בר"ש פאה פ"א מ"ו בסו"ד.

של תרו"מ הוא שיהיה נשמר, וע"ז איתא בירושלמי דילפינן לה מקרא דתבואת זרעך דאיכא תנאי בשם תבואה שיהיה מזרעך ולא של הפקר, וזה תלוי בהבאת שליש שאז הוא זמן הגידול דמיקרי אוכל ואז גם צריך שיהיה נשמר ולא מופקר, ולכן אם היה בזמן גידול שליש בהפקר שוב לעולם לא חל בו הפרשת תרו"מ דלא מיקרי אוכל לענין זה, ורק אם היה לו שם תבואת זרעך בזמן שהביא שליש ורק אח"כ הפקיר ובאנו לפוטרו מקרא דובא הלוי דהפקר פטור מן המעשרות בזה אמרינן דכיון שעדיין לא הגיע זמן הפרשת תרו"מ אלא זמן איסור טבל ממילא לא מהני ההפקר לפוטרו אלא מן החיוב הפרשה ולא מחלות ההפרשה.

[ולפי"ד נמצא חידוש לדינא דבאמת רק בהיה שליש בהפקר הוא דאמרינן שלא שייך חלות הפרשת תרו"מ מקרא דתבואת זרעך דבעינן נשמר, אבל אם ה' שליש ביד עכו"ם או הקדש שהוא פטור מתרו"מ משום דבשעת חובתה היתה פטורה כדאיתא בירושלמי וברמב"ם שהבאנו לעיל, וליכא בעכו"ם והקדש הך דינא דתבואת זרעך דלא מיקרי אוכל בזמן שהוא ברשות עכו"ם והקדש, רק לאפוקי הפקר דבעינן שיהיה נשמר ועכו"ם והקדש שפיר מיקרי נשמר⁶⁴, א"כ בכה"ג שפיר אם יפריש תרו"מ חלה ההפרשה כמו בהפקיר קמה וזכה בה, וזהו דלא כמו שנקט שם הישועות מלכו, וצ"ע.]

ובזה מיושבים היטב ב' הקושיות שהקשינו בתחילת דברינו, למה צריך ב' פסוקים לפטור הפקר, ולמה כתבו הר"מ והרע"ב להך דרשא דתבואת זרעך רק במשנתנו, משום דבאמת הנך תרי קראי ב' דינים המה, דקרא דתבואת זרעך הוא בגדר אוכל דבעינן לתרו"מ וזה שייך לדינא דמתני', וקרא דובא הלוי הוא פטור והפקעה ממעשרות, וזה אינו שייך למשנתנו אלא לכל המקומות שנאמר בהם שהפקר פטור מן המעשרות, ורק בגדל שליש כשהיה הפקר שייך הך קרא דתבואת זרעך למעוטי הפקר אבל אם הפקיר אח"כ כל דינו הוא רק משום קרא דובא הלוי וכמשנ"ת.

פטור הפקר לאחר מירוח.

והנה בפשוטו מבואר בפאה [פ"א מ"ו] דהפקר לאחר מירוח אינו פטור, דכיון שכבר נתחייב תו לא פקע כמש"כ הר"ש שם, וכן מבואר בתוס' ב"מ [כ"א: ד"ה פטורות - פ"ח. ד"ה תבואת] ובעוד כמה ראשונים - עי' בארוכה בביאור ההלכה [תרומות פ"ב ה"א ד"ה וכן ההפקר], אולם דעת הר"ש סירלאו פאה [סוף פ"א] ודמאי [פ"ג ה"ב] דהפקר פטור אף לאחר מירוח, וכן הוא בחד תירוצא בר"ש [מע"ש פ"ג מ"ו], וגם האחרונים האריכו בזה טובא, עי' בשעה"מ [פ"ח מהל' לולב ה"ב] ובמנ"ח [מצוה שצ"ה - בנדמ"ח אות ז'], ועי' ברש"ס בפאה שם ובשעה"מ שכתבו שכ"ה דעת הרמב"ם, וכן האריך בשו"ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה [ח"א סי' שצ"ט] בדעת הרמב"ם, וכן יעוין בחי' הגראז"מ הל' מעשר [פ"ג ה"כ]⁶⁵. והקשה התו"ז בפאה שם [וכן בביאור ההלכה שם] מהירושלמי ריש תרומות דמספקא לן בתורם מן ההפקר אי מהני הפרשתו או דהוי כמו אינו שלו, והרי ע"כ מיירי לאחר מירוח וחזינו דאינו פטור. ועיי"ש בתו"ז שתירץ ע"פ דרכו, וכתב דלאחר מירוח איכא רק פטור מצד הבעלים ולא מצד הפירות, וממילא אף שפטור מחיוב תרו"מ אכתי אם הפריש תרומתו תרומה.

ולפי דברינו הנ"ל נראה ג"כ ליישב קושיא זו על דרכו של התו"ז, והוא דכל מה שהפקר מפקיע גם את חלות הפרשת תרו"מ היינו רק באופן שלא נגמר חיובם, דבזה חל על הפירות הפקעה מפרשת תרו"מ, אבל לאחר המירוח שכבר נגמר חיובם של הפירות שוב אף שמועיל ההפקר לפטור מהחיוב להפריש והאיסור טבל אבל הפירות מיהא נגמרו ושייך בהם לעולם תורת הפרשה של תרו"מ. ונראה יותר בהסבר הדברים, עפ"י מה שהשריש לנו הצפנת פענח על הרמב"ם כאן [עמ' 87 ד"ה והנה] דבענין הפרשת תרומה מצינו ב' דינים, חדא, דין היתר ואיסור, שהתרומה מתירה את הכרי מאיסור טבל, וכבר בעודו טבל היה מעורב בו חלק התרומה וה' בו דין איסור של תרומה ועכשיו הוא מברר את חלק התרומה האסור, ועוד, דין קדושה של תרומה, וכתב שדין קדושה של התרומה שייכא רק לאחר גמר מלאכה שהיה מירוח אבל בשבלין אין דין של קדושה על התרומה וכל דין התרומה הוא רק איסור גרידא עיי"ש [ומאיךך במה שנתחדש בירושלמי

⁶⁴ ושו"ר בקרי"ס [סוף פ"ב מהל' מעשר] שכתב דדרשינן תבואת זרעך ולא הקדש, וצ"ע.

⁶⁵ וע"ע במעדני ארץ [הל' י"א] בענין זה.

בהפקיר קמה וזכה בה דאם הפריש תרומתו תרומה היינו שעושה רק קדושת תרומה בלי תיקון טבל, ולכן כתב שם הצ"פ דע"כ מיירי הירושלמי שהפריש את התרומה לאחר מירוח דאל"כ לא שייך הפרשת תרומה כלל עיי"ש, וזהו להיפך ממה שנקט המעדני ארץ כאן], ולפ"ז נראה דכל מה שפטור הפקר מפקיע מהפירות חלות הפרשת תרו"מ היינו דוקא בהפקר בשבלין, דאז כל מה ששייך שם הפרשת תרו"מ הוא רק מצד תיקון הטבל להתיר האיסור, ולכן פטור הפקר שמפקיע את האיסור מפקיע גם את חלות ההפרשה ושוב לא חל החיוב לעולם גם לאחר המירוח, אבל בהפקר לאחר המירוח שכבר חל דין הפרשת תרו"מ של חלות קדושה בפירות, בזה מהיכי תיתי שפטור הפקר יפקיע את חלות הקדושה ששייך בפירות, וזה באמת לא נפקע ולכן אף שפטור מהחיוב אכתי יכול להפריש לעשות קדושת תרו"מ, וא"ש דברי הירושלמי בריש תרומות, ודו"ק היטב בזה.

סימן ו

ביאור שיטת הר"ש סיריליאו

בגדר קנין העכו"ם בסורי' לבטל את הכיבוש יחיד,
ובדין "לפי חשבון",
[פרק ה' משנה ה']

פרק א' מתמה טובא בחידושים של הר"ש סיריליאו. / / מביא את דרכו של הר"ש סיריליאו דאיכא ג' שיטות בדין פטור קנין עכו"ם בסורי', ומתמה בהם טובא. / /
פרק ב' יסוד דינא דקנין עכו"ם בכיבוש יחיד בסורי'. / / מקדים בפלוגתא הרמב"ם ורש"י ביסוד דינא דיש קנין לעכו"ם בא"י, אי מצד השוואת תורת חו"ל כלפי הפירות, אי מצד ניתוק הזיקה לבר חיובא. / / מקדים עוד בביאור הגדר בחידוש של הכס"מ דכו"ע מודי בעודה תחת יד העכו"ם שיש קנין לפוטרו. / / מקדים עוד שהגדר בסורי' הוא דמכלל חו"ל יצא אבל לכלל א"י לא הגיע אף למ"ד כיבוש יחיד שמיא כיבוש. / / מביא רמב"ם סגי ולמה בעינן בעלות בפירות למ"ד כיבוש יחיד שמיא כיבוש. / / ביאור למה בעינן בעלות בקרקע עצמה כדי להחיל חיובא דלפי חשבון. / / ביאור סברת רשב"ג לחלק בין א"י לסורי' כלפי הדין לפי חשבון.

פרק א'

מתמה טובא בחידושים של הר"ש סיריליאו.

מביא את דרכו של הר"ש סיריליאו דאיכא ג' שיטות בדין פטור קנין עכו"ם בסורי', ומתמה בהם טובא.

הבאנו לעיל [ציונים והערות פרק ה' משנה ה' – ענף ב'] חידוש של הר"ש סיריליאו, והוא שיש ג' שיטות בדין פטור בקנין עכו"ם בסורי', ונבאר את הג' שיטות, ויש לתמוה בהם טובא.

א [שיטת הת"ק [פ"ה דמעשרות] ושיטת ר"א [פ"ו דחלה] דבסורי' בעינן בעלות בפירות ולא אכפת לן בקנין העכו"ם בקרקע, ואכתי חייבים כיון שכיבוש יחיד שמיא כיבוש, ולא מצד קנס חייבים, עכ"פ למדנו חידוש דגם בכיבוש יחיד שמיא כיבוש שייך פטור בקנין העכו"ם, אלא דסגי לן בקנין של הישראל בפירות.

וזה פלא גדול, הרי כפשוטו לא שייך קנין עכו"ם בכיבוש יחיד שמיא כיבוש, דבסוף השולח דנו האם יש קנין או אין קנין, והביאו ראיות ממשניות וברייתות, ודחו דדילמא איירי בסורי' שיש כיבוש יחיד ואז כו"ע מודי שיש קנין לעכו"ם כיון דלאו שמיא כיבוש, הרי לנו שבסוגי' שם מבואר דלמ"ד כיבוש יחיד שמיא כיבוש אין לחלק בין א"י לסורי'.

ולכא"ו יש לזה הכרח, שהרי כל המקור של הגמרא בפ"ק דגיטין שכיבוש יחיד שמיא כיבוש הוא משום שכתוב שם הלשון "חייבת בתרומה ומעשרות כארץ ישראל" ומלשון זה דייקו דכיבוש יחיד שמיא כיבוש, כן כתב המהר"י קורקוס [תרומות פ"א ה"ד] וכ"ה בביאור הגר"א שם, ונראה דמה"ט למדו בסוף השולח דדווקא למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש יש לומר שיש קנין לעכו"ם, דאין לחלק בין כיבוש יחיד שמיא כיבוש לארץ ישראל ואי בא"י אין קנין א"כ ה"ה בכיבוש יחיד שמיא כיבוש הדין כן.

ונתחדש בר"ש סיריליאו חידוש גדול דאף דכיבוש יחיד שמיא כיבוש ולכן אין קנין לעכו"ם, אכן סו"ס אינו כא"י גמור ולכן צריכים עכ"פ בעלות בפירות בשליש, דאף דלמ"ד שיש קנין בא"י פשיטא דלא סגי בבעלות ישראל בפירות אלא דבעינן בעלות ישראל בקרקע עצמה, אבל בסורי' למ"ד דכיבוש יחיד שמיא כיבוש יש 'קצת' קנין לעכו"ם, ולזה בעינן בעלות של ישראל בפירות, וצ"ע פשרה זו.

ב [עוד נתחדש בת"ק, שהוא 'מודה במקצת' לסברא של רבי וגם 'מודה במקצת' לסברת רשב"ג, וכדיבאר:

ת"ק 'מודה במקצת' לסברא של רבי דאזלינן לפי חשבון בקנה לאחר שליש, דרבי ס"ל דסגי לקנות פירות מחוברים לאחר שליש להתחייב לפי חשבון כמו דסגי כן בשליש להתחייב לגמרי דמאי שנא החיוב בשליש מהחיוב לאחר שליש לפי חשבון, ולפי ת"ק יש פשרה בזה, דדווקא בקנה קרקע אז אזלינן לפי חשבון בקנה לאחר שליש.

הת"ק הוא 'מודה במקצת' גם לסברת רשב"ג, דרשב"ג ור"ג סברי דבעינן גם קנה קרקע בשליש ולא סגי בקנה פירות מחוברים להתחייב בשליש, ות"ק מודה להם בדין זה עכ"פ בחיוב דלפי חשבון.

ופשרה זו תמוה מאד, א] מה כל הפשרה בהנך תרי דינים, גם בדין קנה קרקע וגם בדין לפי חשבון, ב] הרי עיקר סברת ר"ג ורשב"ג דבעינן קנה קרקע היינו משום דסברי דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, אבל הת"ק סובר כיבוש יחיד שמיה כיבוש, ולמה כלפי הדין לפי חשבון קנה קרקע כמו בכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש.

ג] עוד תמוה עיקר שיטת רשב"ג דמדוייק בדבריו דמודה לעיקר הדין דלפי חשבון, אלא דהכא בסורי' שכל החוב הוא מדרבנן לכן ס"ל דליכא חיוב לפי חשבון, עיי"ש היטב שכתב שמחמת החיוב דרבנן בעינן 'תרת', א] קנה קרקע, ב] קנה לפני שלישי, ומדוייק דבחיוב מה"ת וכגון בא"י למ"ד יש קנין בקנה לאחר שלישי דהתם שייך חיוב לפי חשבון, וגם פשרה זו ומר דרשני, וצ"ע. ד] שיטת רבי א"ש כפשוטו, א] הוא חידש דסגי בקניית פירות מחוברים כמו לת"ק, ב] עוד חידש שיש דין לפי חשבון בקונה לאחר שלישי.

פרק ב'

יסוד דינא דקנין עכו"ם

בכיבוש יחיד בסורי'.

מקדים בפלוגתת הרמב"ם ורש"י ביסוד דינא דיש קנין לעכו"ם בא"י, אי מצד השוואת תורת חו"ל כלפי הפירות, אי מצד ניתוק הזיקה לבר חיובא.

ונראה להקדים בביאור עיקר דינא דיש קנין לעכו"ם בא"י, ויסוד הדברים כבר נתבאר בדברינו זרעא קיימא דמאי [ציונים והערות פרק ה' משנה ט'] - ונביא כאן ב' הקדמות גדולות.

הקדמה ראשונה: הבאנו שיש ב' דרכים בסברא שיש קנין לעכו"ם להפקיע א"י מתרו"מ, ולהלן עיקר הדברים.

דרכו של הגר"ח וחזו"א ברמב"ם הוא שהקנין של העכו"ם סותר לירושה וישיבה שזו סיבת הקדושה, וקנינו מהני להשוותה לחו"ל, ונחלקו אי בקרא ד'לי קדושת הארץ' נתחדש שהקדושה לא פוקעת ואין קנינו סותרת לירושה וישיבה להשוותה לחו"ל או לא, ואף דפשיטא דלא נהיה ממש לחו"ל, דא"כ גם בעכו"ם שקנה ומכר שוב לישראל לפני שלישי דאכתי יחשב כחו"ל.

וע"כ שאין זה כחו"ל ממש אלא דכלפי הקדושה שהארץ מחילה בפירות אמרינן שמופקע קדושתה ודינו כחו"ל בתורת 'הפקעה' מהחיוב, ולכן לא מהני להתחייב אח"כ במירוח, אף דבשליש בחו"ל ממש מהני להתחייב אח"כ במירוח ישראל כיון שחו"ל ממש אינו 'הפקעת החיוב' אלא שחסר בעיקר סיבת המחייב.

הדרך השניה היא דרכו של רש"י [סוף השולח] שחולק על הרמב"ם, ולדידיה אין נידון של חו"ל להפקיע את הירושה וישיבה, ולדידיה א"א להפקיע ירושה וישיבה, ולדרך זו נתחדש שכל הנידון של יש קנין לעכו"ם הוא דכיון שתוכן הקדושה הוא קדושה לענין המצוות התלויות בארץ, וחזן ממה שהמצוות והקדושה חיילא בפירות הם חלים גם ביחס לבר חיובא שמחוייב בדיני המצוות שחלים על הפירות, א"כ קרקע שמופקע מ'זיקה' ומ'שייכות' לבר חיובא פקע ממנה קדושה זו, וגרע מקרקע של הפקר שכאן יש 'הפקעה חיובית' מבר חיובא ע"י קנינו של העכו"ם שהוא 'לאו בר חיובא', וזה כבר מפקיע את הקרקע מקדושתה כלפי הפירות הללו שגדלו שלישי תחת קנינו של העכו"ם.

ויש נפ"מ גדולה בין הנך תרי דרכים כלפי סורי', והיינו דמבואר בסוף השולח דאף למ"ד שאין קנין בא"י אבל יש קנין בסורי' למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, ואי נימא שהכח של הקנין של העכו"ם הוא לבטל את הירושה וישיבה להשוותה לחו"ל, א"כ א"ש כפשוטו, דכו"ע מודי שכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש מתבטל ע"י הקנין של העכו"ם, ורק פליגי בירושה וישיבה, אבל אי נימא שהכח של יש קנין היינו אך ורק לנתק את ה'זיקה' וה'שייכות' לבר חיובא, א"כ ליכא חילוק ברור בין סורי' לא"י וצריכים לחלק שבחיוב דרבנן הקילו וביטול הניתוק פוטר.

ולפי"ז אזלי הרמב"ם ורש"י לשיטתייהו האם מדמינן את א"י בזה"ז שהוא רק מדרבנן לסורי' לגבי הדין יש קנין לעכו"ם, והיינו שהרמב"ם [פאר הדור] אזיל לשיטתו בהלכות, שלפי הרמב"ם כל הנידון הוא מצד להשוותו לחו"ל ולכן הוא לא דימה את סורי' לא"י בזה"ז, ורש"י [סנהדרין] מדמה את סורי' וא"י בזה"ז ואזיל לשיטתו בגיטין [מ"ז] שכל הנידון הוא מצד השייכות והניתוק של הקדושה לבר חיובא, ועיי"ש שהרחבנו בזה עוד, ועיין בהערה ⁶⁶ שהבאנו עוד כמה נפ"מ.

מקדים עוד בביאור הגדר בחידוש של הכס"מ דכו"ע מודי בעודה תחת יד העכו"ם שיש קנין לפוטרו.

הקדמה שניה:

עוד הרחבנו שם בחידוש הגדול של הכס"מ בדין אין קנין לעכו"ם בא"י, דכו"ע מודי דכל זמן שהקרקע היא תחת יד העכו"ם דאמרינן יש קנין לעכו"ם, וכן מבואר נמי במאירי.

וכבר ביארנו שם שעיקר החידוש תלוי בפלוגתת רש"י והרמב"ם הנ"ל ביסוד דינא דיש קנין האם כחו להשוותו לחו"ל או כחו לנתק את הזיקה לבר חיובא, ויש הוכחה של הגר"א [של"א ס"ק ח'] דרש"י חולק על חידושו של הכס"מ בזה, [והיינו דלא יתכן שיש פטור בעודה תחת יד העכו"ם אם מצאנו דלרש"י הוא מחוייב לקנות פירותיו של העכו"ם כדי להביא ביכורים], עוד הוכחנו שם דגם הר"ש והתוס' חולקים בחידוש זה.

וביסוד הך דין ביאר הגר"ח, דבאמת כו"ע מודי דילפינן מדגנך ולא דגן עכו"ם, דגם למ"ד אין קנין יש מיעוט של דגנך היכא שהיה כל הזמן תחת יד העכו"ם, אכן נחלקו בגדר המיעוט, שיש מיעוטא דדגן עכו"ם בתורת 'פטור' בעלמא על הפירות וזה למ"ד אין קנין, ויש מיעוטא בתורת 'הפקעה' מעיקר המחייב וזה למ"ד יש קנין, והנפ"מ ביניהם האם אפשר להתחייב אח"כ ע"י מירוח, דרק בפטור בעלמא מתחייב אח"כ מה שאין כן בהפקעה מעיקר הפרשה דלא מתחייב אח"כ, ולכן שני הדינים תלויים בספק האם יש קנין או אין קנין, דבתורת הפקעה מהני רק אם יש לעכו"ם קנין בגוף הארץ, אבל בתורת פטור סגי בבעלות העכו"ם על הפירות ⁶⁷.

⁶⁶ ולהלן כמה נפ"מ נוספות:

א] איכא נפ"מ בין רש"י לרמב"ם בדין ביכורים, דאף לפי הצד שביכורים הוא חובת גברא האם שייך חיוב על המוכר, דרק לרש"י שייך לחייבו למ"ד יש קנין אבל לרמב"ם לא שייך לומר כן, דלפי הרמב"ם אין נידון האם דנים את הקדושה אצל המוכר או לא.

ב] הבאנו מקור לסברא זו שצריכים זיקה לבר חיובא מהראשונים בב"ב האם שייך קנין של לאו בר חיובא אחר חוץ מגוי שיפקיע את הקדושה, וכגון קרקע של גר כלפי ביכורים, וברור שאין קנין של גר סותר ומפקיע את הירושה וישיבה.

ג] איכא נפ"מ גדולה בכל הנ"ל לגבי ערלה, ששם זה לא מצווה רק איסורים, ורק מצוות צריכות שייכות לבר חיובא.

ד] איכא נפ"מ נוספת האם הדין עבודת קרקע בשביעית שייכת למחלוקת של יש קנין ואין קנין, דמצד אחד יש לדון שזה תלוי במצוות שביתת הארץ, וזה א"ש לרש"י, ואזיל לשיטתו בזה בסנהדרין [כ"ו], ומאידך ביארנו דלפי הגר"ח ברמב"ם ע"כ מה שאין עודרין בקרקע של עכו"ם הוא לכו"ע, ודו"ק.

ה] הרמב"ם בפאר הדור אזיל לשיטתו בהלכות שכל הנידון הוא מצד להשוותו לחו"ל ולכן הוא לא דימה את סורי' לא"י בזה"ז, ורש"י בסנהדרין שמדמה את סורי' וא"י בזה"ז אזיל לשיטתו בגיטין [מ"ז] שכל הנידון הוא מצד השייכות של הקדושה לבר חיובא

⁶⁷ ונוסיף עוד, דמצאנו מחלוקת בעיקר שיטת הכס"מ דלמ"ד אין קנין היכא דקנה ישראל לאחר שלישי דנתחייב שוב, דבאיזה גוונא איירי, האם בקנה קרקע או דסגי רק בקנה פירות, דבלשון התוס' יו"ט [סוף ד' דגיטין] מפורש דקנה שדה ותבואה, וכן מפורש במהרי"ט [ח"א סימן מ"ג] שלמד שזו כוונת הכס"מ וכלשונו "שסברת הרב דלא נחלקו אי יש קנין או אין קנין אלא בשחזור ישראל ולקחה הקרקע מן הנכרי אבל אם עדין הקרקע ביד הנכרי מודה דיש לו קנין", וכל הקושיות של המהרי"ט על הכס"מ מתבססות על הבנה זו דאיירי מצד הקרקע.

ועיין במעדני ארץ [שביעית סימן ט' סוס"ק ג' וס"ק ד'] שהאריך בכל זה וחולק, ולדידיה הכל תלוי אך ורק בקניית הפירות למירוח, ועוד, דכל הדין שנתחדש בכס"מ דבעודן תחתיו פטור היינו רק לענין הפירות ולא לענין גוף הקרקע עצמה.

ולדרכו של הגר"ח הדברים מוכרחים, דלהך מ"ד כל הדרשה של 'דגנך' הוא רק פטור ביחס לפירות, ומה"ט מהני להתחייב אח"כ במירוח, וברור, ואין זה ענין לקרקע כלל וכלל, ופשוט.

הרי לנו דבגר"ח מבואר דחלוקין נינהו הנך תרי מיעוטים – חד בתורת הפקעה וחד בתורת פטור – אכן מצאתי במנחת שלמה תוספת הגדרה בחילוק בין הנך תרי מיעוטים.

דיעוין במנחת שלמה [שביעית סימן ד'] שביאר למה גם למ"ד אין קנין הוא מודה דכל זמן שהוא תח"י העכו"ם דיש קנין, והיינו טעמא דשורש דין זה הוא משום דקדושת הארץ צריכה שייכות לבר חיובא, ובעלות העכו"ם מפקיע ומבטלת את השייכות הזה גם למ"ד אין קנין, דכל זמן שיש בעלות העכו"ם חסר בשייכות וזיקה לבר חיובא, והוכיח את הגדר הנ"ל מערלה וכלאים, עיי"ש בארוכה.

ולפי דברינו דלעיל מתבאר דאף דנחלקו הרמב"ם ורש"י בגדר הדין יש קנין, אי מצד דקנין הנכרי משווהו לחו"ל או מצד זה שקנין הנכרי מנתק את הזיקה לבר חיובא, אכן בגדר הדין נוסף שנתחדש הכא בכס"מ נתחדש שהרמב"ם מודה לרש"י דמצד ניתוק הזיקה לבר חיובא אתינן עלה. אלא דחלוקין נינהו בתרתי, ניתוק הזיקה לרש"י חל בקרקע מחמת הבעלות של העכו"ם בקרקע, שהקרקע מנותק מהזיקה לבר חיובא ולכן היא מפקיע את הפירות מחובתם בתורת 'הפקעה', [ולכן לא שייך להתחייב אח"כ], אבל לרמב"ם זה דין בפירות עצמם, דבעלות העכו"ם בפירות מעכבת את החיוב וקדושה מלחול בפירות מכוח הקרקע, אבל אינה הפקעה רק חסרון חיוב ושפיר מתחייב אח"כ במירוח.

מקדים עוד שהגדר בסורי' הוא דמכלל חו"ל יצא אבל לכלל א"י לא הגיע אף למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש.

הקדמה שלישית: אף אי דכיבוש יחיד שמיה כיבוש אבל אכתי אינו כא"י ממש, והיינו דמכלל חו"ל יצא אבל לכלל א"י לא הגיע, ואף שהרמב"ם [ריש תרומות] כתב גדר זה להלכה לפי מה שהוא פסק כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, אבל המאירי כתב כן בגיטין [ח']. אף דאזלינן התם למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש, ועיין שיעורי ר' שמואל [גיטין ס"ק י"ג] שביאר דמה"ט גזרו על גושה.

וכן היה נראה לדייק מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה בפלוגתא ר"א ור"ג בחלה, שבשיטת ר' אליעזר כתב ד"מחייב אותו במעשרות כי סורי' לדעתו כמו א"י בזה הענין וכו'" ובשיטת רבן גמליאל כתב ד"פטר לפי שהיא אצלו קרוב מחו"ל, ואינו חייב במעשרות וכו'", וכבר הבאנו מהר"ש סיריליא דנחלקו אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש או כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש ובלשון הרמב"ם היינו דפליגי אי הוי כא"י או שהיא קרובה לחו"ל, ומשמע דתרווייהו מודי דמכלל חו"ל יצא אבל לכלל א"י לא הגיע, ורק נחלקו כמה הוא דומה לחו"ל וכמה הוא דומה לא"י.

מבאר למה סגי ולמה בעינן בעלות בפירות למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש.

הדרנא לחידושים של הר"ש סיריליא בסורי', והיינו שנתחדש בשיטת הת"ק ור"א דאף אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש אבל אכתי בעינן בעלות ישראל בפירות, וגם אהני לן בעלות ישראל בפירות. והביאור, דבשיטת הרמב"ם מבואר דלפי מה דקיי"ל דאין קנין לעכו"ם בא"י, היינו שא"א לבטל את הירושה וישיבה בא"י ולכן אכתי יש קדושה בארץ כלפי הפירות, והיינו שבגזה"כ של "לי קדושת הארץ" נתחדש שהירושה וישיבה בא"י מוחלטת ואין להפקיעה ע"י קנין העכו"ם, אכן נראה שהכיבוש יחיד אינו כן אף למ"ד שמיה כיבוש, והיינו דסו"ס אינו ירושה וישיבה של כלל ישראל ולכן אמרינן דלכלל א"י לא הגיע, ואף דחייב מה"ת בתרו"מ, אבל אכתי נימא דהקדושה מיתלי תלי בזיקה לבר חיובא.

והיינו כך, דבכס"מ נתחדש שניתוק מהזיקה לבר חיובא בפירות עצמם מעכב את חלות הקדושה בפירות, אבל אין כאן הפקעה רק עיכוב הקדושה [ולכן מתחייב אח"כ במירוח], ונראה דבכיבוש יחיד חיילא כבר הפקעה בזה, דלדידיה עיקר דינו של הכיבוש שעל ידו חיילא הקדושה בפירות אינו מוחלט, וע"י קנין העכו"ם שפיר חיילא הפקעה בכיבוש, דגרע מירושה וישיבה, אבל אינו דומה לכיבוש יחיד למ"ד דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, דלדידיה אפשר לעקור את גוף הכיבוש כמו למ"ד יש קנין לא"י שעוקרים את הירושה וישיבה, ולמ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש א"א לעקור את גוף הכיבוש, אכן גוף הכיבוש וכחו של הכיבוש מיתלי תלי ביכולת ואפשרות של

הכיבוש להחיל קדושה בפירות, והיכא דהפירות מנותקים מהזיקה לבר חיובא אז לא אהני לן הכיבוש, ושוב בטלה כל דיני הקדושה מכוח הך כיבוש.

ומעתה א"ש למה למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש ולמ"ד יש קנין לעכו"ם בא"י דלדידהו בעינן בעלות של ישראל בקרקע עצמה, אבל הכא למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש סגי לן בבעלות בפירות, דאם אך איכא זיקה לבר חיובא שוב סגי לן הכיבוש יחיד לחיל קדושה בפירות.

ביאור למה בעינן בעלות בקרקע עצמה כדי להחיל חיובא דלפי חשבון.

ועפ"ז יבואר נמי למה בעינן בעלות בקרקע עצמה כדי להחיל חיובא דלפי חשבון, דאיזה פשרה איכא בזה, וכבר תמהנו בזה שנמצא שהוא 'מודה במקצת' לסברא של רבי בדין לפי חשבון והוא גם 'מודה במקצת' לסברת רשב"ג בדין בעלות ישראל בקרקע, ופשרה זו תמוה מאד, א] מה כל הפשרה בהנך תרי דינים, גם בדין קנה קרקע וגם בדין לפי חשבון, ב] הרי עיקר סברת ר"ג ורשב"ג דבעינן קנה קרקע היינו משום דסברי דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, אבל הת"ק סובר כיבוש יחיד שמיה כיבוש, ולמה כלפי הדין לפי חשבון קנה קרקע כמו בכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, וכל זה צ"ע.

אכן אחרי ההקדמות הללו א"ש, שאם היתה בעלות של העכו"ם בפירות בשליש, אז היה ניתוק מהבר חיובא, ושוב בטלה כל המשמעות של הכיבוש יחיד שמיה כיבוש, דכל כחו אינו אלא ביחס לפירות להחיל בהם קדושת תרו"מ, וכשאין זיקה לבר חיובא בטלה כוחו, וממילא דהדרא לן הכיבוש להיות ככיבוש יחיד למ"ד לאו שמיה כיבוש כלפי הנך פירות, ודנים שפירות הללו הגיעו לשליש בלי הדין כיבוש יחיד ובלי הדין קדושת א"י, ושוב מודי ת"ק לרשב"ג דבעינן בעלות בקרקע עצמה ולא סגי בבעלות בפירות.

והיינו כלפי החיוב של 'המשך הפרי' דהיינו חיוב 'לפי חשבון' כבר דנים שעיקר הפרי [הפרי עד שליש] גדל בכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, ושוב כלפי המשך של הפרי בעינן בעלות בקרקע להעמידו ככיבוש וכדין א"י, וכמו דלרשב"ג תמיד בעינן בעלות בקרקע כיון שכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, כמו כן לת"ק בגוונא נמי בעינן בעלות בקרקע.

ביאור סברת רשב"ג לחלק בין א"י לסורי' כלפי הדין לפי חשבון.

ובזה יבואר היטב סברת רשב"ג לחלק בין א"י לסורי' כלפי הדין לפי חשבון, והיינו דדייקנו בדבריו דמודה דבחיוב מה"ת שיש חיוב לפי חשבון בקנה לאחר שליש ורק בחיוב דרבנן של סורי' ליכא דין לפי חשבון.

וחילוק זה נמי מתפרש עפ"י הנ"ל, והיינו דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש גרע טפי מירושה וישיבה אף למ"ד יש קנין לעקור את הירושה וישיבה בא"י, והיינו דאף אי מהני הקנין של העכו"ם לבטל את הירושה וישיבה כלפי קדושת הפירות לתרו"מ בארץ ישראל, אבל אכתי יתחייב אח"כ לפי חשבון בקנה ישראל לאחר שליש.

ונראה דאלימא ירושה וישיבה לענין זה שגם אי מתבטל כלפי הפירות הללו, אבל סו"ס הסיבה לירושה וישיבה אכתי קיימת ואהני לענין זה שהפרי לא מופקע לגמרי מקדושת הארץ ואהני לחייב את גמר הפרי לפי חשבון, אבל כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש קלישא טפי, וגם בקנה אח"כ לא מהני להתחייב לפי חשבון, ודו"ק.

סימן ז'

ביאור בחידוש הגדול של הרמב"ם,

שבסור' יש דין מיוחד של בעלות בקרקע בשעת לקיטה.

הקדמה. // מיישב את פסקי הרמב"ם עפ"י הר"ש סיריליאנו הנ"ל. // ביאור חדש של הרמב"ם פלוגתת ת"ק ורשב"ג דחידוש דין דבעינן קרקע שלו בחיובא דתרו"מ בסורי', ונחלקו אי מחובר לקרקע דינו כגודל בקרקע שלו או לא. // תוספת דברים בחידוש זה של הרמב"ם ביד החזקה, דבעינן בעלות בקרקע או בפירות מחוברים עד שעת הלקיטה. // דרכו של המקד"ד בזה שיש דין על כל המחייבים [כולל לקיטה] שיהיו בבעלות ישראל. // ביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתת ת"ק ורשב"ג וביאור שיטתו בחילוק בין סורי' לא"י, עפ"י מה שנתבאר בר"ש סיריליאנו. // דרכו של הצפנת פענח בזה דבעינן בעלות של המתחייב עצמו ולא סגי בבעלות של ישראל. // דיוקים ברמב"ם לשתי הדרכים. // ביאור בדרכו של הצפנת פענח ברמב"ם.

הקדמה.

למדנו לעיל את דרכו של הר"ש סיריליאנו במשנה, והוכחנו שהרמב"ם למד את המהלך של גזירת פועלים כדרכו של הר"ש סיריליאנו, ועוד הוכחנו שהרמב"ם למד בת"ק דמירי בקונה פירות מחוברים דווקא, וכדרכו של הר"ש סיריליאנו, אלא שלרמב"ם יש תוספת דברים בכל הדינים הללו ובביאור לשיטת רשב"ג, וכדיבואר.

מיישב את פסקי הרמב"ם עפ"י הר"ש סיריליאנו הנ"ל.

עיין בכס"מ [תרומות פ"א סוף הי"ב] שחידש שעד כאן לא פליגי ת"ק ורבי אלא בסורי' אבל בא"י כו"ע מודי דאזלינן לפי חשבון, ומבואר א"כ שזו עיקר הסברא אלא שיש סברא מיוחדת בסורי' להקל מדרבנן.

ובזה מבאר את הרמב"ם שפוסק [שם] דאף בגדל שליש ביד עכו"ם אכתי חייב לפי חשבון והיינו כרבי במשנה ולמה פסק כרבי, וביאר בזה ב' טעמים, והטעם השני דבא"י ת"ק מודי לרבי. אולם נראה עוד, שהבאנו מהר"ש סיריליאנו שהמשנה איירי בקונה ירקות בלי הקרקע, וכן מבואר נמי בלשון הרמב"ם בפירוש המשנה "פירות במחובר לקרקע", והיינו פירות גרידא, ורק בכה"ג נחלקו, אבל בקנה קרקע מודה ת"ק גם בסורי' שמתחייב לפי חשבון, וכמבואר בר"ש סיריליאנו ויש ליישב כן גם בדעת הרמב"ם.

ביאור חדש של הרמב"ם פלוגתת ת"ק ורשב"ג דחידוש דין דבעינן קרקע שלו בחיובא דתרו"מ בסורי', ונחלקו אי מחובר לקרקע דינו כגודל בקרקע שלו או לא.

אולם אף שהחילוק נכון גם בשיטת הרמב"ם אכן כד נעיינן היטב בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה יבואר שיש לו מהלך חדש בעיקר חיובא דתרו"מ בסורי', ולשיטתו מתיישבת שיטתו מיניה וביה.

וזה לשונו: "כבר נתבאר לך כלל זה בפרק ששי מדמאי שסוריה והיא הארץ שכבש דוד אין חייב בה במעשר אלא מי שיש לו שם שדה, אבל מי שקנה פירות שדה אחר אינו חייב במעשר, וביארנו שם הטעם, כלומר טעם היות אותה הארץ פחותה במעלתה מארץ ישראל.

ואמר כאן שאם קנה שם במחובר לקרקע עד שלא באו לעונת המעשרות הרי אותו הדבר כאלו צמח בשדהו וחייב לעשר, ואם קנה אחרי שבאו לעונת המעשרות הרי זה כאלו קנה תלוש מן הקרקע בסוריה שאינו חייב במעשר כמו שביארנו, ומותר ללקט הוא בעצמו כדרכו אבל לא ישכור פועלים, וחלק ר' יהודה על סתם זה ואמר שיותר לו לשכור פועלים.

וגם רבן שמעון בן גמליאל חלק עליו ואמר שאפילו קנה במחובר עד שלא באו לעונת המעשרות אינו חייב במעשר בסוריה עד שיקנה קרקע.

ר' אומר שהוא חייב אף על פי שלא קנה קרקע, אבל לפי חשבון, וגם הוא חולק על הסתם.

וביאר לפי חשבון, כגון שקנה שדה ירק עד שלא באו לעונת המעשרות בחמישים זוז, והשדה שוה מאה זוז, ובאו לעונת המעשרות ברשות לוקח, הרי זה חייב ליתן שליש המעשרות, שאלו קנה השדה עם פירותיה במאה וחמישים זוז היה חייב בכל המעשרות. והלכה כרבן שמעון בן גמליאל", עכ"ל.

והנה מבואר ברמב"ם שיש לו מהלך חדש בדין לפי חשבון, אבל מלבד כל זה יש לו מהלך אחר בעיקר פלוגתת רשב"ג ורבנן, והיינו שהרמב"ם חידש שיש דין חדש שבסורי' ליכא חיוב תרו"מ

בפירות תלושין, והמקור לחידוש זה הביא מדבריו בדמאי שכתב פירוש המשנה שם [פ"ו] "וארץ זו כלומר סוריה אין חייב בה במעשר אלא מי שקנה שם שדה חייב להפריש מעשר מן הצומח בשדהו".

למדנו עכ"פ דבסורי' פירות תלושין פטורים ורק בפירות מחוברים הוא חייב, וזו שיטת הת"ק שקנה פירות מחוברים לפני שליש ולכן חייב, אבל רשב"ג חידש עוד דלא מהני לקנות פירות מחוברים, אלא דבעינן לקנות גם קרקע.

והיינו דבעיקר הך חידוש בסורי' דלא מהני בתלושין ובעינן פירות מחוברים נתחדש עוד דבעינן פירות מתוך קרקע שלו ודווקא אז חייבים בתרו"מ, אבל מקרקע שאינו שלו פטור, וציין לדבריו שחידש כן בדמאי [פ"ו], וזו נמי הקדמת הרמב"ם הכא "אין חייב בה במעשר אלא מי שיש לו שם שדה".

אכן מבואר עוד, שאין הפשט דנחלקו ת"ק ורשב"ג בעיקר הדין האם סגי בבעלות על פירות מחוברים או דבעינן מתוך הקרקע שלו, אלא דלכו"ע בעינן קרקע, אלא דלדעת ת"ק בקנה פירות מחוברים חייב כיון שדנים כאילו גדלו בקרקע שלו, ובזה פליגי רשב"ג ות"ק.

כן מדויק בלשונו שכתב "שאם קנה שם במחובר לקרקע וכו' הרי אותו הדבר כאלו צמח בשדהו וחייב לעשר" הרי דכו"ע חידשו שיש דין מתוך הקרקע שלו ורק נחלקו האם דנים כאילו שזה קרקע שלו או לא.

תוספת דברים בחידוש זה של הרמב"ם ביד החזקה, דבעינן בעלות בקרקע או בפירות מחוברים עד שעת הלקיטה.

אולם יש תוספת דברים זה בדברי הרמב"ם, דבעיקר החידוש של הרמב"ם שבסורי' רק חייבו את מי שיש לו קרקע, עיין בזה ברמב"ם בהלכותיו [תרומות פ"א] שהביא דין זה ב' פעמים, וכדיבואר.

זה לשון הרמב"ם [הלכה ט"ו]: "אבל הקונה פירות מן העכו"ם בסוריא בין תלושין בין מחוברים אפ"י קודם שבאו לעונת המעשרות אף על פי שמירחן ישראל הואיל ואינו מקרקע שלו פטור", ועיין בכס"מ שציין שזו שיטת רשב"ג במשנה דידן.

ובהמשך שם הרמב"ם מוסיף [הלכה י"ח]: "ישראל שלקח בסוריא שדה מן העכו"ם עד שלא הביאה שליש וחזר ומכרה לעכו"ם מאחר שהביאה שליש אם חזר ישראל ולקחה פעם שנייה ה"ז חייב בתרומות ומעשרות שהרי נתחייבה ביד ישראל", והרי הכא יש לו קרקע בשעת שליש, ואעפ"כ מבואר ברמב"ם שצריך לקנות את הקרקע בחזרה, וכן דייק הכס"מ, אלא שהביא בזה מחלוקת, עיין בהערה ⁶⁸ שהבאנו את לשונו בזה.

עכ"פ הכס"מ הביא מהרמב"ם עצמו בתשובה [ל"ז] שכתב שחייבת "הואיל והביאה שליש ביד ישראל והיא עתה עם הקרקע ביד ישראל", ודייק הכס"מ שהוא מצריך שיחזור ויקנה גם הקרקע, ולא סגי מה שהיה לו קרקע בשעת שליש.

הרי שכשנדקדק בדברים למדנו חידוש נוסף ברמב"ם בהלכותיו ובתשובה יותר מדבריו בפירוש המשנה, דעד כאן מבואר ברמב"ם בפירוש המשנה דבעינן בעלות בפירות מחוברים בשעת שליש, ורשב"ג מצריך שיהיה לו קרקע ג"כ ולא סגי בבעלות במחוברים, אבל כל זה בשעת שליש, אבל הכא בהלכותיו ובתשובה מבואר עוד דבעינן גם שיהיה לו קרקע בשעת תלישה ולקיטה ולא סגי לן בשעת שליש.

⁶⁸ וזה לשון הכס"מ: "וכתב רבינו וחזר ולקחה ישראל פעם שניה מפני שאל"כ ה"ל דגן עכו"ם ופטור ויש לגמגם בזה מאחר שנתחייבה ביד ישראל אף על פי שהיא ביד עכו"ם לא ה"ל לפטור, וכ"ה"ר קורקוס ז"ל אפשר לומר דלא דוקא שחזר ולקח השדה דה"ל חזר ולקח ומירחן כדברי רש"י שכתבתי למעלה שכיון שבשעה שבאו לשעת המעשרות היו בקרקע ואח"כ מירחן הוא והם שלו חייב וע"כ לא פטר רבינו למעלה כשקנה הפירות מחוברים אפילו קודם שבאו לעונת המעשרות אלא כשלא היה הקרקע של ישראל בשעת עונת המעשרות וזהו שסיים רבינו וכתב שהרי נתחייבה ביד ישראל דבהכי תליא מילתא.

ומ"מ יש מקום לבעל דין לחלוק ע"ז ולומר דלעולם בעינן שיחזור ויקנה גם הקרקע ובתשובה [ל"ז] כתב רבינו ז"ל חייבת הואיל והביאה שליש ביד ישראל והיא עתה עם הקרקע ביד ישראל נראה שהוא מצריך שיחזור ויקנה גם הקרקע עכ"ל".

ובאמת דאף דהבאנו מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה במעשרות ובדמאי שהכל תלוי בבעלות בקרקע וכפשוטו משמע שתלוי בבעלות בשעת שליש, אכן הרמב"ם בפירוש המשנה בחלה [פרק ד' משנה ז'] הוסיף עוד, וז"ל: "וכבר ביארנו בדמאי שאין חייב להפריש מעשרות מפירות סוריה אלא מי שליקט אותם פירות מקרקע שלו ומאחוזתו", הרי דהכא כבר הדגיש זמן התלישה ולקיטה⁶⁹, ודו"ק.

ולפי"ז גם לת"ק צ"ל דכו"ע מודי שיש דין מתוך קרקע שלו משליש עד שעת לקיטה, ונחלקו אי סגי שהפירות הם שלו כל זמן שהם מחוברים משליש עד לקיטה או דבעינן גם קרקע משליש עד לקיטה.

דרכו של המקד"ד בזה שיש דין על כל המחייבים [כולל לקיטה] שיהיו בבעלות ישראל. ובביאור שיטת הרמב"ם מצאנו מהלך במקדש דוד [חנטה לקיטה והבאת שליש סימן ה'] וזה לשונו: "ונראה הטעם דצריך להיות גם כן הלקיטה מקרקע ישראל, דכמו דצריך להיות הבאת שליש ביד ישראל שהיא עונת המעשרות דבעינן דבשעת חיובה בשעה שראויה למעשרות תהיה ביד ישראל, ה"נ בעינן בשעת לקיטה שהוא גם כן גבול של חיוב מעשרות שתהיה אז ביד ישראל, ובא"י סגי בהבאת שליש ביד ישראל אבל סוריא שהיא מדרבנן בעינן שכל הגבולים של חיוב מעשרות יהיו ביד ישראל".

ולמדנו מדבריו שיסוד הדין הוא שזה דין נוסף בהלכות יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי מעשרות, דתמיד יש דין בשליש וזה כל הקובע, והכא בסורי' נתחדש עוד, שקנינו של העכו"ם בקרקע יכול לפטור גם בלקיטה, שכמו ששליש הוא עיקר המחייב, כמו כן לקיטה היא מחייב צדדי, ונאמר בשניהם הכלל שבשעת חובתה היתה פטור, אבל בא"י רק מתחשבים בעיקר המחייב [שליש] ולא במחייבים צדדיים, ובסורי' מתחשבים גם במחייבים צדדיים [שליש ולקיטה].

ביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתת הת"ק ורשב"ג וביאור שיטתו בחילוק בין סורי' לא"י, עפ"י מה שנתבאר בר"ש סיריליא.

הרי שלמדנו ברמב"ם ג' חידושים, א' סורי' נתחדש דבעינן בעלות בגוף הקרקע להתחייב בתרו"מ, ב' פלוגתת רשב"ג ות"ק הוא האם ע"י בעלות בפירות מחוברים חשיב כבעלים בגוף הקרקע בדין זה, ג' החידוש דבעינן בעלות בגוף הקרקע כולל גם שליש וגם שעת התלישה שגם בזה חיילא חיובא דתרו"מ.

ובביאור הדברים נראה שאין כאן ג' חידושים נפרדים בין סורי' לא"י אלא שיסודם אחד, דכבר נתבאר לעיל בגדר סורי' בדעת הרמב"ם ובדעת הר"ש סיריליא דמכלל חו"ל יצא אבל לכלל א"י לא הגיע, וכ"כ המאירי בגיטין [ח']. אף דאזלינן התם למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש, עוד נתבאר לעיל דבסורי' בעינן תרתי, א' עצם הירושה וישיבה של ישראל וזה הכח של הכיבוש, ב' כיון שיש קלישות בהך כיבוש ולכן לאו שמיה כיבוש, [ובדעת הר"ש סיריליא הוספנו שכן הוא גם למ"ד שמיה כיבוש], לכן בעינן גם שיהיה זיקה לבר חיובא לגוף הקדושה בקרקע כלפי הפירות.

והיינו דאף דבכס"מ נתחדש שניתוק מהזיקה לבר חיובא בפירות עצמם מעכב את חלות הקדושה בפירות, אבל אין כאן 'הפקעה' בקרקע רק עיכוב הקדושה בפירות, [ולכן מתחייב אח"כ במירווח], אכן בכיבוש יחיד אינו כן והכא חיילא כבר הפקעה בזה, דעיקר דינו של הכיבוש שעל ידו חיילא הקדושה בפירות אינו מוחלט, וע"י קנין העכו"ם שפיר חיילא הפקעה בכיבוש, דגרע מירושה וישיבה, והגדר בזה הוא שגוף הקדושה בקרקע ע"י הכיבוש מיתלי תלי בזיקה בפירות לבר חיובא.

ובזה נחלקו ת"ק ורשב"ג האם סגי בזיקה לפירות מחוברים או דבעינן זיקה לקרקע עצמה, ובזה הוסיף הרמב"ם בדעת הרשב"ג דגם בשעת לקיטה שחל כאן עצם החלות חיוב, דגם הכא בעינן זיקה לבר חיובא, וכל זה ל קיים בא"י ששם הירושה וישיבה מוחלטות.

⁶⁹ ואין זו הגירסא בכל הנוסחאות ברמב"ם, ויש גירסאות שהשמיטו לשון לקיטה, וזה כדבריו בדמאי ומעשרות.

דרכו של הצפנת פענח בזה דבעינן בעלות של המתחייב עצמו ולא סגי בבעלות של ישראל. ויש דרך נוספת בזה מהצפנת פענח [תרומות עמוד י"ג סוף טור א'] שחולק ומקיל יותר מהמקד"ד, ודייק ברמב"ם שלא רק דבעינן קרקע ביד ישראל אלא דבעינן קרקע ביד המתחייב, ודייק כן בלשון הרמב"ם [הלכה ט"ו] שכתב שבגדל שליש ביד עכו"ם אז אמרינן דפטור מצד זה ש"אינו מקרקע שלו פטור", והיינו דבעינן שהוא בעצמו יהיה בעל הקרקע.

ולפי"ז חידש דהיכא דגדל שליש והקרקע ביד ישראל אחד והעכו"ם קנה פירות, וחזר ישראל אחר וקנה פירות בשעת שליש דג"כ אינו מתחייב דבעינן שבעל הקרקע הוא יהיה בעל הפירות. ולפי מה שהבאנו לדייק מתשובת הרמב"ם שההלכה דבעינן בעלות בקרקע נאמרה גם בשליש וגם בלקיטה, וכדנקט המקד"ד, לפי"ז יתחדש שגם אם הישראל היה בעלים בשעת שליש ומכרו לאחר שליש, וקנאו ישראל אחר ללקיטה דגם בכה"ג לא יתחייב, וזה חידוש גדול, אכן במקד"ד מבואר שהעיקר הוא שהיה בעלות של שיראל ולא בעינן שאחד יהיה בעל הקרקע ובעל הפירות.

דיוקים ברמב"ם לשתי הדרכים.

ונראה דאף דדברי הצפנת פענח הם חידוש גדול, אבל יש לדבריו סמוכין מדברי הרמב"ם עצמו, וגם יש סמוכין בדבריו למקד"ד, שסותר עצמו בזה, שהמשמעות של הרמב"ם בתשובה היא כהמקד"ד שכתב "חייבת הואיל והביאה שליש ביד ישראל והיא עתה עם הקרקע ביד ישראל", הרי לנו שזה 'סעיף' בהלכות פירות עכו"ם ופירות ישראל, ולכן סגי בזה שהיא ביד ישראל וכלשוננו, ודו"ק.

אולם המשמעות ברמב"ם בפירוש המשנה במעשרות הוא "אין חייב בה במעשר אלא מי שיש לו שם שדה, אבל מי שקנה פירות שדה אחר אינו חייב במעשר", הרי שהחילוק הוא בין שדה 'שלו' לשדה 'אחר', וכן הבאנו מלשוננו בפירוש המשנה בחלה "שליקט אותם פירות מקרקע שלו ומאחוזתו", ויותר משמע הכא כדרכו של הצפנת פענח.

ביאור בדרכו של הצפנת פענח ברמב"ם.

אולם עיקר החידוש של הצפנת פענח תמוה מאד דמה ענינו של הך בעלים עצמו, וצ"ב, עוד יש להעיר שזה נראה פשוט שגם הצפנת פענח יודה בישראל שמכרו לישראל אחר בשליש או לקיטה רק לפירות בלי שהיה ביניהם עכו"ם, דבזה לא מיירי, וכן מבואר מכל לשונות הרמב"ם דמיירי דווקא כשהיה עכו"ם באמצע, והביאור, דעד כמה שישראל קנה מישראל, הרי עומד במקומו, ורק יד עכו"ם ביניהם שהיה ניתוק מהחיוב, אז לא מתחייב קנאו ישראל אחר, וכל הדינים הללו צ"ב דמה ענינו של הבעלים עצמו ושלא יקנה אחרים את הקרקע דרך העכו"ם.

ונראה שהביאור בזה כך:

כמו שביארנו שלפי המקד"ד נתחדש ברמב"ם וגם בדעת הר"ש סיריליאו שיש ב' דינים בסורי', א] הדין בעלות של הכיבוש ישראל כמו הירושה וישיבה בא"י, ב] גם החיבור לבר חיובא, ולא שיהיה ניתוק מהזיקה לבר חיובא, ונתבאר דאף דבכס"מ נתחדש שניתוק מהזיקה לבר חיובא בפירות עצמם מעכב את חלות הקדושה בפירות, אבל אין כאן 'הפקעה' בקרקע רק עיכוב הקדושה בפירות, אכן בכיבוש יחיד אינו כן והכא חיילא כבר הפקעה בזה, דהכא גוף הקדושה בקרקע ע"י הכיבוש מיתלי תלי בזיקה בפירות לבר חיובא.

ונראה שבדרכו של הצפנת פענח נתחדש עוד שבא"י עצם זה שאין ניתוק ליד ישראל ליד עכו"ם כבר חשיב שיש זיקה לבר ישראל כיון שהירושה וישיבה מוחלטת וסתם קרקע בא"י עומדת לישראל מחמת הירושה והישיבה.

אולם בסורי' זה איפכא, דאי כיבוש יחיד שמה כיבוש אז אמרינן שסתם קרקע אינה עומדת לישראל אלא לעכו"ם, וא"כ קנינו של הישראל מחזיר את הקרקע לתוך הכיבוש להיות כקרקע של א"י, וכיון שכל הדין קדושת הארץ רק מחייב את הפירות עד כמה שיש זיקה לבר חיובא, א"כ בעינן זיקה לבר חיובא הזו שמכוחו שייכת הקרקע לארץ ישראל.

א"כ באופן שהוא מכר את הפירות לעכו"ם, שוב חיילא בה ניתוק מידי ישראל ובטלה הימנו שם ארץ ישראל, ולכן רק אם מחזירים את הבעלות בפירות להך בר חיובא הקודם מהני, וישראל אחר שקנה לא מהני להחזיר את הקרקע לחיובה הראשון דתמיד דנים את ההפקעה של העכו"ם

באמצע שהפקעה אכתי קיימת לבטל את הזיקה לבר חיובא להעמידה כקרקע של א"י, והקנין של
הישראל השני לא מהני דסו"ס הוא בא מכוחו של העכו"ם, ודו"ק.

עיונים

זהירות

מסכת

מעשר שני

מסכתא מעשר שני פרק א

משנה א / / **רע"ב משנה א** / / **ציונים והערות משנה א** / / ענף א' הערות במשנה. / / בדין אין מוכרין אותו. / / בדברי הירושלמי בטעמא דאין מוכרין ואין ממשכנין ואין שוקלין. / / בשו"ט בירושלמי לבאר למה לר"י מותר למכור ורק לר"מ אסור מצד חומר הקדושה דממון גבוה. / / בדין ממשכנין – אי לר"מ או לכו"ע. / / דין מתנה כמכר, ודין מתנה במעש"ש, מצד האיסור מצד הקנין. / / דן אי לשיטת הבבלי מתנתו מתנה, ומוכיח מהרא"ש דחל המתנה, ורק לענין חומש לא חל. / / בדין מתנה כמכר בכל דיני התורה. / /

ענף ב' פלוגתא ר"מ ור"י, גם בדין הקדושה של המעשר שני. / / מוכיח דפלוגתא ר"מ ור"י אינה בממון גרידא אלא גם לגבי הגדר בעיקר הקדושה – ונפ"מ לגבי האיסור מכירה. / / מקור נוסף לפלוגתאם בדין קדושה ממנחות [פ"ב] דנחלקו אי חל קדושת שלמים על מעות מעש"ש שלא יוכל להשתמש במעות לדברים אחרים. / / מקור נוסף לזה ליישב סתירה רש"י איכא איכא משמרת במעש"ש. / / מביא קוש' רעק"א דהאיך נחלקו הכא ר"מ ור"י באיסור מכירה גם מחוץ לירושלים – הא מודה ר"י לר"מ דמחוץ לירושלים הוי ממון גבוה. / / ישוב לקוש' רעק"א על פי הנ"ל – דאיכא פלוגתא נוספת לגבי הקדושה. / / מעורר דמצאנו מפלוגתא כעין זה בגדר קדושת ביכורים. / /

ענף ג' תוספת דברים בכל הנ"ל, ובשייכות בין סוג הקדושה לממון גבוה. / / בדברי הקובש"ע שבמעש"ש הקנין בא כתולדה מהקדושה. / / בדמיון בין קדושת קרבן לקדושת מעש"ש למ"ד ממון גבוה. / / בדברי המהר"י קורקוס דליכא דין מתנות דלא הורמו כמי שהורמו לגבי הדין מעש"ש ממון גבוה – ומבואר על פי הגר"ח. / / ענף ה' האם מעש"ש הוי ממון גבוה לכו"ע מחוץ לירושלים. / / מחלוקת ראשונים בדין מעש"ש בגבולין אי לכו"ע הוי ממון גבוה. / / חילוק בין ממון גבוה דר"מ לממון גבוה דר"י בגבולין. / / בדברי השאגת ארי' בזה. / /

משנה ב / / **רע"ב משנה ב** / / **ציונים והערות משנה ב** / /

ענף א' בדין מכירה וקידושין במעשר בהמה. / / פרטי דינים במכירה דמעשר בהמה. / / בדברי רש"י התמוהין דמהני קידושין במעשר בהמה. / / בגדר מכירה וקידושין במעשר בהמה – דין איסור או דין ממון – ובדברי התורת זרעים בזה. / / ג' צדדים – ונפ"מ במתנה כמכר ובדין שבועת הפקדון.

ענף ב' בדין מכירה וקידושין בכור. / / מכירת בכור לכהן ולישראל. / / בחילוק בין בזה"ז לזמן המקדש, ובחילוק בין ממון בעלים בכל קדשים קלים להכא. / / ביאור הגר"י בפלוגתא בירושלמי אי בכור נמכר מחיים או גם לאחר שחיטה. / / בדברי הגר"י בדין מתנות כהונה דבכור בחילוק בין בזה"ז לזמן המקדש. / /

ענף ג' בדין חילול על אסימון ועל מטבע שאינו יוצא. / / שיטת רש"י באסימון. / / שיטת ר"ת באסימון. / / מחלוקת ראשונים בטעמא דמטבע שאינו יוצא בהוצאה. / / האם בזה"ז מותר לחלל על מטבע שאינו יוצא או אינו ברשותו. / / חילול על מטבע של איסורי הנאה. / /

ענף ד' בדין אינו ברשותו בחילול מעש"ש. / / בדין מעות מעש"ש שאינו ברשותו – האם זה שייך לדין הכללי של אינו ברשותו או דין בפני עצמו. / / הוכחה מהר"ש שהכא בעינן מקום המשתמר – ומוכרח שזה דין בפני עצמו. / / מחלוקת ראשונים ב'קסטרא' דמיקרי אינו ברשותו. / / בדין נפל לכור. / / דברי הפנ"י והקובש"ע בנידון הנ"ל. / /

משנה ג / / **רע"ב משנה ג** / / **ציונים והערות משנה ג** / /

ענף א' בעיקר דינא דהבאת שלמים במעות מעש"ש. / / בדברי הראשונים האם הוי 'מצוה' דווקא בשלמים – או דהוי 'היתר' ליקח שלמים. / / דרכו של המשנה ראשונה בכל הנ"ל. / / מוכיח שיש דין תורה שעיקר מצוותו בשלמים, ואינו היתרא בעלמא. / / ב' דינים, דין היתר בשלמים ודין מצוה במעש"ש. / /

ענף ב' פלוגתא הראשונים בדין יצא קנקנים לחולין, ובגדר הדין 'הבלעה' במעות מעש"ש. / / דין זה דיצא קנקנים לחולין מתבאר בסוגי' דעירובין, דמחא ילפינן דמהני לקנות ב'הבלעה' בכסף מעש"ש. / / בדברי הרמב"ם שהקנקן והעור אינם חלק מהמקח, וניתנים במתנה, ודומה להבלעה דשביעית ומעשר בהמה. / / בדברי ה'יתרון אור' דהבלעה זו דומה להבלעה דשבת – שהתשלומין כולל נמי את הקנקן והעור. / / הכא שאני דבעינן 'שייכות' ו'טפלות' בין הקנקן לדין – ודלא כשביעית דמהני נמי באתרוג ולולב. / / דרכו של הר"ש שהקדושה חיילא בקנקן ובעור. / / המקור לכל זה מהא דבתחילת הקדושה של מעש"ש על יין בחבית – דחיילא גם על החבית. / / גם הר"ש למד דהדין הבלעה הכא דומה להבלעה דשבת. / / סיכום ב' המחלוקת בין הרמב"ם והר"ש, גם בהבלעה וגם אי חל קדושה על העור. / / דרך חדשה ברמב"ם דלעולם העור בכלל המקח – אבל גזה"כ שדנים את החלק של המקח שלא מדקדק בו שאין דינו כלקות במעות מעש"ש. / /

ענף ג' ביאור מחודש לחלק בין מעש"ש לשביעית. / / מביא מהתוספתא דמחלק בין שביעית למעש"ש בדין קנקן אגב יין. / / דרכו של המקד"ד בהך חילוק. / /

משנה ד / / **רע"ב משנה ד** / / **ציונים והערות משנה ד** / /

ענף א' בדין לוקח חיה לשלמים ובביאור הסוגי' במנחות [פ"ב] בקס"ד. / / הקדמה בדין לוקח חיה לשלמים. / / ביאור הדין במשנה דלא יצא העור לחולין לפי הקס"ד בסוגי' דמנחות [פ"ב]. / / ביאור בקס"ד בסוגי' דלא שייך הבלעה בעור ובקנקן כיון דלא נתקיימה המצוה בלקיחה זו. / / מתמה על הרמב"ם שלמד דהבלעה היינו דלא קנה כלל, ומקור לדרך החדשה ברמב"ם. / /

ענף ב' ביאור המסקנה במנחות [פ"ב] דחיה לשלמים דומה לקניית שור לחרישה. / / ב' דרכים בביאור הך דין דחיה לשלמים – דדומה לקונה שור לחרישה – [סוגי' דמנחות פ"ב]. / / מחלוקת ראשונים בדין לוקח בהמה לבשר תאווה, ומתמה לפי הדרך דלא חל קדושת מעש"ש בחיה לשלמים. / / מביא ב' דרכים בדין יצא העור לחולין בלוקח בהמה לשלמים, ומתמה דלפי הרמב"ם קשה מה הדין של לא יצא העור לחולין בלוקח חיה לשלמים. / / הוכחה למהלך חדש ברמב"ם ביצא העור לחולין דהעור כלול במקח אלא שאינו מדקדק בו. / / המשך הסוגי' במנחות שם. / /

משנה ה / / **רע"ב משנה ה** / / **ציונים והערות משנה ה** / / בטעמא דמלח ומים. / / חידוש הרמב"ם שיצאו המעות לחולין והמקור מהמשנה. / / דרכו של הגר"ח בביאור שיטת הרמב"ם. / / דרכו של התורת זרעים שאין להם תורת אוכל לגבי 'מצות אכילה' ויש להם תורת אוכל לגבי 'פדיון', הלכך חיילא הפדון ומיד פקע הקדושה. / / דרכו של האהא"ז – ב' דינים, דין וצרת הכסף ודין ונתת הכסף. / / דרכו של המקד"ד בזה. / /

משנה ו / / רע"ב משנה ו / / ציונים והערות משנה ו / / מקור של המנחת ברוך ממשנה זו שיש איסור הנאה במעש"ש חוץ לחומה. / / טעמים אחרים באחרונים לאיסור הנאה של מעש"ש. / /

משנה ז / / רע"ב משנה ז / / ציונים והערות משנה ז / /

ענף א' שיטות הראשונים בגדר הדין ד'יאכל כנגדן'. / / פלוגתת רש"י ותוס' בדין 'יאכל כנגדן'. / / דברי הריטב"א דחשיב ברשותו כיון דציית דינא וטעה – וקושי' הקצוה"ח בזה. / / דרכו של הדברי יחזקאל בגדר דין אינו ברשותו. / / דעת החינוך דהוי כתשלומין. / / הוספת דברים מהמקד"ד לגבי שיטת הרמב"ם דיצאו לחולין גם במחלל במלח ומים. / /

ענף ב' פלוגתת הרמב"ם והר"ש אי מטעמא דדבר שבחובה לא בא אלא וכו' או מטעמא דמעש"ש ניתן לאכילת בעלים. / / מבאר למה נייד הר"ש מטעמו של הרמב"ם. / / מבאר למה נייד הרמב"ם מטעמו של הר"ש – והיינו מחמת הדין של יאכל כנגדו. / / בדברי הגרי"ז ריש מנחות למה דרשה בספרי לומר שלא מביאים עולה ממעות מעש"ש. / / בדברי הגרי"ז והמקד"ד דלפי ר"מ לא בעינן טעמא דדבר שבחובה לא בא אלא מן החולין. / / חוקר בעיקר דינא דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין – ומביא בזה נפ"מ.

משנה א

[א] מעשר שני אין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו ואין מחליפין אותו ולא שוקלין כנגדו ולא יאמר אדם לחברו בירושלם חילך יין ותן לי שמן וכן שאר כל הפירות אבל נותנין זה לזה מתנת חנם:

רע"ב משנה א

מעשר שני אין מוכרין אותו – אפילו לחוליו לירושלם לפי שחזא קדש. וסתם מתניתין כר"ט דאמר מעשר [שני] כמון גבוה הוא: ואין מחליפין אותו – לא יאמר לו חילך יין ותן לי שמן, שמן ותן לי יין: ואין שוקלין כנגדו – סלע של חולין כנגד סלע של מעשר שני, משום בזוי מצוה: ולא יאמר אדם לחברו בירושלם – לעיל איירי חוץ לירושלם, והכא קמשמע לן דאפילו בירושלם שקונין בדמיו מאכל ומשתה אינו רשאי לחליף: וכן שאר כל הפירות – אפילו אותן פירות דמעשר דידחו לא הוי אלא מדרבנן: אבל נותנים זה לזה מתנת חנם – כגון שמזמינו לאכול עמו על שולחנו. ודברי הכל היא, אבל לתת לו מתנה ממש לדברי האומר מתנה כמכר אסור:

ציונים והערות משנה א

ענף א'

הערות במשנה.

בדין אין מוכרין אותו.

בדין "אין מוכרין אותו" צריכים להקדים שיש ב' אופנים של מכירה במעשר שני, דאחד מהאופנים של פדיון היינו שמוכרו ובוזה הפירות מעש"ש יוצאים לחולין, וזה ודאי מותר, והכא לא איירי בזה – אלא דאיירי באופן שמוכרו לחבירו והפירות ישארו בקדושת מעש"ש ביד הקונה – והמעות ישארו חולין ביד המוכר, וכ"ה בהדי' בדברי הרע"ב להלן [פ"ד מ"ו], וע"ע בתוס' חדשים כאן, וכן מבואר מדברי הירושלמי שמוריד לו מחמת טורח הדרך – עיי"ש, [אלא דלא ברור מה שכתבו הר"ש והרע"ב "אפילו להוליכו לירושלם" – הא דווקא בכה"ג איירי – ועיין בתוס' חדשים מה שנדחק בזה].

[וע"ע בירושלמי דאיירי גם במוכר מעות מעש"ש – וכ"ה בדברי הר"ש סיריליאוי בהדי'].]

בדברי הירושלמי בטעמא דאין מוכרין ואין ממשכנין ואין שוקלין.

עיין בר"ש שהביא מהירושלמי דטעמא דאין מוכרים אותו הוא מפני שכתוב בו 'קדושה' ופירש הר"ש סיריליאוי שהכוונה שלכן מכירה חשיב כבזיון הואיל ויש בה קדושה, ולהלן יבואר בזה. ובטעמא דאין ממשכנין אותו מפני שכתוב בו 'ברכה' – והיינו במעש"ש כתוב לשון ברכה וממשכנין הוא בפחות שבכלים – ובברכה איכא חשיבות בעיני המקום, וזה חסר בחשיבות – עיין בכל זה בדברי הר"ש סיריליאוי ובמלאכת שלמה.

ובטעמא דאין שוקלין הביא הרע"ב מצד ביזוי מצוה, והמקור מהגמרא בשבת [כ"ב:], ואמרו שם דאסור גם אי מכוין למצוה, והיינו דשוקל מעות של חולין כנגד מעות של מעש"ש ודעתו לחלל מעש"ש על הנך מעות של חולין – וראיה דבנרות חנוכה – גם מנר לנר איכא ביזוי מצוה אף במכוין למצוה, אלא דדחו דאין ראה דאיכא ביזוי מצוה במכוין למצוה, דדילמא במעש"ש היי"ט דאסור מצד שמא לא ימצא משקלותיו מכוונות וכבר לא יחלל מעש"ש עליהם ומתברר למפרע ששקל שלא לצורך מצוה – ולכן אסור.

בשו"ט בירושלמי לבאר למה לר"י מותר למכור ורק לר"מ אסור מצד חומר הקדושה דממון גבוה.

נחלקו ר"מ ור"י אי מעש"ש הוא ממון גבוה [ר"מ] או שהוא ממון הדיוט [ר"י], ונפ"מ אי מצי מקדש בו אשה – עיין בזה בהרחבה להלן בחידושי סוגיות [סימן א'].

ובדברי הירושלמי מבואר דהך תנא דאין מוכרין אותו היינו ר"מ, שהרי לר"י מסתברא שמותר למוכרו מקל וחומר דתרומה וביכורים דמותרים במכירה, ואף דתרומה חמורה שאסורה לזרים, אלא דמעשר שני חמור מצד זה שהוא צריך להאכל בתוך המחיצות, אכן בזה אמרינן דביכורים יוכיחו שהן טעונים מחיצה ומותר למוכר, ועיין בהערה ⁷⁰ המשך דברי הירושלמי, ועיין להלן [ענף ג'] מה שייך פלוגת ר"מ ור"י לאיסור מכירה.

בדין ממשכנין – אי לר"מ או לכו"ע.

כפשוטו הא דאין ממשכנין היינו גם לר"י כיון דטעמא מחמת ברכה, וכנתבאר בשם הירושלמי, אולם עיין היטב בלשון הרמב"ם [מעש"ש ונט"ר פרק ג' הלכה י"ז] שכתב – "מעש"ש ממון גבוה הוא שנאמר ליי' הוא, לפיכך אינו נקנה במתנה אלא כנתן לו הטבל והמקבל מפריש המעשר, ואין מקדשין בו את האשה ואין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו ואין מחליפין אותו ואין מרהינין אותו" – הרי דכולהו תלויים בדין ממון גבוה, וצ"ע מהירושלמי.

בגדרי 'מתנה כמכר', ודין מתנה במעש"ש, מצד האיסור מצד הקנין.

מבואר במשנה דנותנים זה לזה מתנת חנם, ופירש הרע"ב דמזמינו לאכול עמו על שולחנו ודברי הכל היא, אבל לתת לו מתנה ממש אסור למ"ד מתנה כמכר, כמו דאסור למכור. אולם בתחילת דברי הירושלמי מבואר דהכא אזלי כר"מ דסובר דמתנה אינה כמכר ולכן רשאי ליתן מעש"ש במתנה ואין בזה זלזול כמכירה.

ועיין בתוס' אנשי שם ובמראה הפנים – מובא בתורת זרעים – שהביאו את הסוגי' בקידושין [נ"ד:] דלר"מ דס"ל דמעש"ש ממון גבוה לא מצי יהיב ליה במתנה כלל – דעיי"ש שהביאו משנה להלן – "והתנן הפודה מעשר שני שלו – מוסיף עליו חמישיתו, בין משלו בין שניתן לו במתנה" – והקשו – "מני, אילימא ר"מ היא מי מצי יהיב ליה במתנה, והאמר מעשר ממון גבוה הוא". ומבואר דנחלקו הבבלי והירושלמי בדעת ר"מ אי מתנה כמכר, והעירו על הפסק של הרמב"ם דמצד אחד הוא פסק את הדין של המשנה דנותנין זל"ז במתנה, ומאידך פסק דמעש"ש אינה נקנה במתנה.

ועיין בתורת זרעים שיישב שהירושלמי הכא והסוגי' בבבלי איירי בב' נידונים, דבירושלמי דנים מצד האיסור מכירה האם האיסור למכור כולל גם איסור לתת מתנה, אבל הנידון בבבלי הוא נידון האם נקנה או לא נקנה, ופשיטא דלא נקנה להעשות של חבירו וזהו שאמרו בבבלי שחבירו לא יוסיף חומש, וניחא נמי הפסק של הרמב"ם דלא קנה, דבזה ודאי דמתנה כמכר אף דלגבי ההיתר ואיסור אמרינן דמותר, דבזה אמרינן דלא דמי למכר, וכעין זה כתב נמי הגר"ח שמו"לביץ [מים חיים ריש פרק ב' דמעשרות]. וע"ע בהערה ⁷¹ במה שיש לדון בשאר דיני התורה בדין מתנה כמכר.

⁷⁰ אלא שדחו מסברא דכיון דביכורים אינן תופסין את דמיהן שוב ליכא איסור למכור, משא"כ במעשר שני שהוא תופס את דמיו שלכן לא מוכרים, ולא ברור הסברא בזה, ועיין בביאור הגר"א דתפיסת דמים היא חומרא בקדושה – ובקדושה חמורה יש סברא שהתורה אסרה מכירה – עיי"ש.

אולם ב'ניר' ביאר באופן אחר, והיינו שכיון שלא תופס דמיו בתורת פדיון שוב מותר למכור גם בלי לפדות כיון שאין דרך אחרת למכור, משא"כ מעש"ש שתופס דמיו ששם יש לומר שרק בדרך פדיון מותר למכור באופן שיתפס הקדושה על המעות – ועיין היטב בדברי הר"ש סיריליא ואולי זו כוונתו – ועיין המשך הירושלמי לגבי שביעית.

⁷¹ למדנו הכא שהדין מתנה במעש"ש תלוי אי מכר כמתנה או לא, והנה בעיקר הנידון של מתנה כמכר – עיין בירושלמי [ריש פרק ב' דמעשרות] דנפ"מ נוספת אי מתנה קובעת למעשרות כמו דמקח קובע למעשרות, והביאו משיטת ר"מ דס"ל בבכורות [נ"ב:] דמתנה אינה כמכר ולכן אינה חוזרת ביו"ב, ולכן ס"ל במעשרות [שם] דאינה קובעת כמקח. והנה הנידון אם מתנה כמכר לענין חזרה ביו"ב, מבואר בבבלי בבכורות [שם] דנחלקו בזה ר"מ ורבנן בקראי דכתיבי ביו"ב, דרבנן ילפי מקרא דמתנה כמכר, ור"מ פליג ע"ז בדרשא.

והגר"ח שמו"לביץ [מים חיים מעשרות שם] הביא על זה דלענין תשלומי ארבעה וחמשה דמחייב קרא בטובח ומוכר, מבואר בגמ' בב"ק [ע"ט.] דגם אם נתן במתנה חייב בארבעה וחמשה, ויצא לדון האם גם זה תלוי בפלוגתא דר"מ ורבנן, ודן בזה עוד בדין מתנה לענין שאר דיני התורה התלויים במכר, והביא מהפרי יצחק [ח"ב סימן נ"ה] שהאריך בשיטות הראשונים בענין זה, וכתב דלכאורה כיון דר"מ ורבנן פליגי רק בקראי דכתיבי גבי יובל ובתי ערי חומה שוב אין מקור לומר דפליגי בכל מילי, עיי"ש בדבריו, אכן יש להעיר מדברי הירושלמי במעשרות דקאמר דגם לענין מקח האם קובע למעשר תלוי בפלוגתא דר"מ ורבנן, ומזה היה משמע דפליגי בכל מקום האם מתנה כמכר או לא.

עוד הביא דכן מבואר מדברי הירושלמי במעשר שני דמה דנותנין אותו במתנה אתיא כר"מ דס"ל דמתנה אינה כמכר, אבל לרבנן דמתנה כמכר יש לאסור גם מתנה, ומבואר דפליגי בכל מילי.

אולם שוב הביא את הירושלמי להלן [פ"ד ה"ב] שלפי ר"מ מתנתו מתנה וחיילא המתנה, וכן מפורש ברדב"ז במעש"ש [פרק ג' הלכה י"ז] דאי מתנה לאו כמכירה אז חיילא המתנה – וכל זה למ"ד מעש"ש ממון גבוה, הרי דנחלקו הבבלי והירושלמי גם בחלות מתנה אי חיילא לר"מ. וכל זה קשה, דנהי דרשאי ליתן אך מדוע חלה המתנה והלא ממון גבוה הוא ואינו שלו ליתנו לאחרים – וצ"ע – ועלינו לבאר עיקר הגדר של מעש"ש ממון גבוה – ועיין בזה להלן בחידושי סוגיות [סימן א'].

דן אי לשיטת הבבלי מתנתו מתנה, ומוכיח מהרא"ש דחל המתנה, ורק לענין חומש לא חל. ובהאי ענינא מצאנו חידוש בשיטת הרא"ש, דהנה, כפשוטו דעת הבבלי אינה כדעת הירושלמי בזה, דכבר הבאנו לעיל שנראה בסוגי' בקידושין [נ"ד:] דלמ"ד דהוי ממון גבוה הא לא מצי יהיב ליה במתנה כלל – דעי"ש שהביאו משנה להלן – "והתנן הפודה מעשר שני שלו – מוסיף עליו חמישית, בין משלו בין שניתן לו במתנה" – והקשו – "מני, אילימא ר"מ היא מי מצי יהיב ליה במתנה, והאמר מעשר ממון גבוה הוא".

אולם אין זה מוכרח – דהנה, יעויין בדברי הגמרא בב"מ [מ"ה:] "איתמר רב ולוי חד אמר מטבע נעשה חליפין, וחד אמר אין מטבע נעשה חליפין, וקאמר שם רב פפא אפילו למ"ד אין מטבע נעשה חליפין נקנה בחליפין, מידי דהוי אפירי לרב נחמן דאינו נעשה חליפין ונקנה בחליפין, ופריך עלה מהא דתנן ד'היה עומד בגורן ואין בידו מעות' – ואיירי שרוצה להערים ולפדות ולחלל בלא הוספת חומש – 'אומר לחבירו הרי הפירות הללו נתונים לך במתנה וחוזר ואומר הרי הן מחוללין על מעות שיש לי בתוך ביתי' – ואמרו שם – טעמא דאין בידו מעות הא יש בידו מעות מקני ליה במשיכה, ופריך ליה דהכי עדיף דהוי ליה נכרי ואי אמרת מטבע נקנה בחליפין לקני ליה מעות אגב סודר, ומשני דל"ל סודר כו' ופריך איכפל תנא לאשמועינן בגברא ערטילאי כו'".

ועיין בשיטה מקובצת [מ"ו. סוד"ה וז"ל הריטב"א] שהקשה דמאי משני דל"ל סודר דאכתי למ"ד פירי עבדי חליפין יקח פרי אחד ויתננה לאחר במתנה והדר יחזור השני ויתן לו הפרי ויקנה לו המעות בחליפין, ותירץ בשם הרא"ש דהך משנה אתיא כר"מ דס"ל מעש"ש הוי ממון גבוה ומש"ה אינו נעשה חליפין.

ותמהו בזה רעק"א [שם] והבית הלוי [ח"א סימן כ"ז ס"ק ח'] דצ"ע – הרי קתני במשנה דאומר הרי הפירות הללו נתונים לך במתנה – ולמ"ד דהוי ממון גבוה הא לא מצי יהיב ליה במתנה כלל וכמו שמבואר בקידושין [נ"ד:], ובעל כרחך אתיא הך משנה כרבי יהודה דס"ל דהוי ממון הדיוט. וביאר בזה הבית הלוי דמכאן מוכרח דמתנתו מתנה גם למ"ד מעש"ש ממון גבוה – וביאר הבית הלוי דכל מה שאמרו להלן בקידושין [נ"ד] שאינה מתנה למ"ד ממון גבוה, היינו דווקא לענין זה שהלוקח יתחייב בחומש בחילול – ועיין בכל הנ"ל בשיעורי ר' שמואל [קידושין נ"ג. / ס"ק תס"א].

עכ"פ – עיקר הקושי' כנ"ל – דאי ממון גבוה הוא א"כ למה חל המתנה כל עיקר – וצ"ע.

ענף ב'

פלוגתת ר"מ ור"י,

גם בדיני הקדושה של המעשר שני.

מוכיח דפלוגתת ר"מ ור"י אינה בממון גרידא אלא גם לגבי הגדר בעיקר הקדושה – ונפ"מ לגבי האיסור מכירה.

עיין בר"ש שהביא מהירושלמי דטעמא דאין מוכרים אותו הוא מפני שכתוב בו 'קדושה' ופירש הר"ש סיריליאן שהכוונה שלכן מכירה חשיב כבזיון הואיל ויש בה קדושה.

והוסיף שזה נוגע גם לענין הלאו דלא ימכר במעשר בהמה, דבב"ק [י"ג.] מבואר דאיכא מ"ד דגדר הך לאו הוא דהוי ממון גבוה, וא"כ י"ל דלסברת הבבלי מה"ט אסור גם ליתנו במתנה אף אם מתנה לאו כמכר. עוד הוסיף בזה מהדין אשת יפת תואר דכתיב בקרא "ומכור לא תמכרנה בכסף", ואיתא בספרי [פרשת כי תצא פסוקא ד'] "אין לי אלא שלא ימכור בכסף, מנין שלא יתננה במתנה ושלא יעשה בה טובה, ת"ל ומכור לא תמכרנה בכסף", ולפי משנ"ת מדברי הירושלמי נראה דגם זה תלוי בהך פלוגתא אם מתנה כמכר, ודרשת הספרי היא כרבנן דמתנה כמכר.

והנה נחלקו ר"מ ור"י אי מעש"ש הוא ממון גבוה [ר"מ] או שהוא ממון הדיוט [ר"י], ונפ"מ אי מצי מקדש בו אשה, ובדברי הירושלמי מבואר דהך תנא דאין מוכרין אותו היינו ר"מ, שהרי לר"י מסתברא שמותר למוכרו מקל וחומר דתרומה וביכורים דמותרים במכירה, עיי"ש.

ולכא' יש להעיר – הרי פלוגתת ר"מ ור"י אינה בקדושת מעש"ש אלא אי הוי ממון גבוה או ממון הדיוט – והיינו בבעלות של מעש"ש, וקשה דהכא מבואר בירושלמי דמחמת הקדושה אסור במכירה, וכנתבאר מטעמא דבזיון, וקשה דבמה חולקים ר"י ור"מ בהלכות בזיון קדושה – הרי לכא' לא נחלקו בדין שאסור לשקול בו, דהתם טעמא משום בזיון ולא נחלקו בזה, ולמה נחלקו הכא – וצ"ע.

ולאידך גיסא יש להקשות – הא אי האיסור מכירה שייכא לדין ממון גבוה – וכדמוכרח ממה דתלינן פלוגתתם בר"מ ור"י, א"כ למה למדו לר"י בק"ו מתרומה להתיר מכירה – הא זה שמעש"ש הוא ממון הדיוט ידעין בלי הך ק"ו – וצ"ע.

ולמדנו כאן חידוש גדול, דפלוגתת ר"מ ור"י הוא גם בקדושה – והיינו שלפי ר"מ יש הלכות בקדושה שאין למכור, ולר"י אין הלכות בקדושה לא למכור – וכל השו"ט בירושלמי היה דאין איסור זילזול בקדושת מעש"ש במכירה – דיליף מתרומה דאיכא בה קדושה ומותר למוכרה, ודו"ק.

ואף שזה חידוש – אכן כך מוכרח וכדיבואר בהמשך – ולהלן בחידושי סוגיות [סימן א'] יבואר מה השייכות בין ב' המחלוקות – הדין ממון והדין קדושה.

מקור נוסף לפלוגתתם בדיני קדושה ממנחות [פ"ב] דנחלקו אי חל קדושת שלמים על מעות מעש"ש שלא יוכל להשתמש במעות לדברים אחרים.

ונראה שיש מקור גדול לחידוש זה שיש מחלוקת גם בקדושה – ויבואר נמי עיקר הגדר בפלוגתא זו.

דהנה, יעייין במנחות [פ"ב] דנחלקו אמוראי אי חל קדושת שלמים על מעות מעש"ש לענין זה שלא יוכל להשתמש במעות לדברים אחרים, ונחלקו לשיטת ר"מ דממון גבוה, ולר"י כו"ע מודי דמהני שלא יוכל להשתמש במעות לדברים אחרים, וכל זה במעות מעש"ש, אבל לקנות בהמה לשלמים זה מצותה ויליף לה מדרשה ופשוט דמהני, וזה טעמא דמ"ד אחד דמהני גם על המעות דמאי שנא, ולמ"ד השני אמרו בגמרא לעיל מיניה דלא אלימא קדושת שלמים לחול על קדושת מעש"ש, דלא חיילא קדושה אחת על קדושה אחרת.

ועייין בקה"י [סוף מנחות] שהקשה בזה תרתי:

א] הרי קדושה חיילא על תרומה וכמפורש במשנה [תרומות פ"ו] בגונב תרומה של הקדש, ומאי שנא מעש"ש מתרומה, הרי רק מקרבן לקרבן בקדשי מקדש מצאנו דין זה דלא חיילא קדושה אחת על קדושה אחרת, ולכן מצאנו דחלה קדושה על תרומה, וא"כ למה לר"מ לא חל על מעש"ש.

ב] וקשה נמי לאידך גיסא, דאי נימא דחלוק קדושת מעש"ש מקדושת קרבנות, א"כ גם לר"י נימא כן, שהרי מבואר דגם אי קק"ל ממון הדיוט אכתי איכא דין זה דלא משנים מקדושה לקדושה בקרבנות, וא"כ האיך ולמה במעש"ש מצאנו שזה שייך למחלוקת של ממון גבוה וממון הדיוט.

ועייין בזה בחזון יחזקאל [ריש תמורה הלכה ב'] שחידש שמבואר מזה שמלבד המחלוקת ר"מ ור"י בדין בעלות וממון של מעש"ש עוד נחלקו בפלוגתא נוספת בעיקר הגדר של קדושת מעש"ש, האם זה שייך לקדשי מקדש כיון שיש בו דין הבאת מקום ואכילה לפני ה', או שזה כעין קדושת תרומה ומעשרות, - והארכנו בזה להלן בחידושי סוגיות [סימן ב'].

ולפי"ז פשוט למה דווקא לר"מ דמעש"ש דומה לקדושת קרבן אז הוא דאיכא דין זה שלא חל בה קדושה אחרת, אבל אי דומה לקדושת תרומה אז שפיר חיילא בה כמו דחל בתרומה.

הרי לנו מקור לפלוגתא נוספת בין ר"מ ור"י בעיקר הקדושה, ולמדנו גם מה שורש פלוגתתם – והיינו אי הוי כעין קדושת תרומה או כעין קדושת קרבנות מחמת הדין הבאת מקום.

מקור מהגר"א דנחלקו ר"מ ור"י גם במהות הקדושה לגבי מעש"ש שוה מנה שחיללו על פרוטה.

עוד מצאנו בזה בביאור הגר"א [יו"ד סימן רצ"ד ס"ק כ'] שכתב דלמ"ד מעש"ש ממון הדיוט א"א לחלל שוה מנה על שו"פ כהקדש דלמ"ד זה אינו דומה להקדש, ולהכי מבואר בכמה דוכתי

בירושלמי זהיו מחללים בשויו שהירושלמי סובר דמעש"ש ממון הדיוט, ובה יישב את קושי' התוס' בבכורות [ל'. ד"ה באתריה] – עיי"ש.

וע"ע בזה להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ב' ענף ד'] – ומדברי הגר"א הוכיח בתורת הקודש [סימן ל"ח ס"ק ב'] דנחלקו ר"מ ור"י לא רק בממונות אלא במהות הקדושה אי דמי להקדש או לא, ועיין בהמשך הדברים שהביא לזה ראיות נוספות.

מביא קושי' רעק"א דהאיך נחלקו הכא ר"מ ור"י באיסור מכירה גם מחוץ לירושלים – הא מודה ר"י לר"מ דמחוץ לירושלים הוי ממון גבוה, ומיישב על פי הנ"ל.

ובזה יש ליישב קושי' רעק"א כאן – דהנה, מבואר בירושלמי וברע"ב דמתניתין כרבי מאיר דאמר מעשר שני ממון גבוה הוא, ומשמע דס"ל דלר"י אף חוץ לירושלים מוכרין אותו – דאיירי גם בחוץ לירושלים, ומוכרח דס"ל דלר"י אף חוץ לירושלים ממון הדיוט הוא, והקשה רעק"א – דזה דלא כמבואר בתוס' יו"ט [פ"ג מ"ה דסוכה] שכתב בפשיטות דמוכח בסנהדרין [קי"ב] דחוץ לירושלים לכו"ע ממון גבוה הוא, ולא נחלקו בזה ר"מ ור"י – וצ"ע – [ועיין להלן ענף ג' שיטות הראשונים בזה].

ועל פי הנ"ל א"ש – דכל פלוגתתם הכא הוא בגדר הקדושה, וזה לא מסתבר שישתנה הקדושה עצמה לפי ר"י בין מחוץ לירושלים לתוך ירושלים – ואי תוך ירושלים הוי קדושה כעין תרומה א"כ גם מחוץ לירושלים נימא כן, וכל מה שמבואר שם בסנהדרין הוא שהבעלות של ממון הדיוט משתנה – והיינו טעמא דכיון שבתוך ירושלים הוא יכול לאוכלה, הלכך ע"כ דאית ליה בעלות, אבל מחוץ לירושלים דאסור לאוכלה לכן חסר בבעלות ולכן מודה ר"י דהוי ממון גבוה, אבל לגבי הקדושה הוא לא מחלק.

ומעתה א"ש למה ר"י חולק על הדין הזה של איסור מכירה גם מחוץ לירושלים – דגם התם הקדושה הוי כעין תרומה והרי המקור להיתר מכירה לר"י הוא מתרומה, וכמבואר בירושלמי.

מקור נוסף לזה ליישב סתירה רש"י איכא איכא משמרת במעש"ש.

ויש מקור נוסף לזה מדברי האחרונים [תורת הקודש ח"ב סימן ל"ח, וזרע אברהם] שיישבו את סתירת רש"י [סוכה ל"ה: ופסחים ל"ח.] אי יש דין שאין לגרום טומאה למעש"ש מצד משמרת או לא – דרש"י סותר משנתו, וביארו שתלוי בפלוגתת ר"מ ור"י, ורק לר"מ דאיכא דין משמרת – ומבואר דנקטו דפליגי גם בדרגת הקדושה – וכל זה דלא כמבואר בחלקת יואב [קבא דשמעתא אות כ"ה בהגה"ה].

אולם יש להעיר – הרי מבואר הכא דדרגת הקדושה כתרומה והרי בתרומה עצמה איכא דין משמרת, וצ"ל על פי מה שמבואר במהר"י קורקוס [ביכורים ו' ד' ד"ה ועוד נ"ל] דלפי ר"מ מעש"ש איקרי קודש ולפי ר"י מעש"ש גרע אפילו מתרומה ומיקרי חולין כיון שיש בה היתר לזרים עיי"ש, הלכך לר"י ליכא משמרת, ודו"ק – עכ"פ גם מהמהר"י קורקוס יש מקור דנחלקו ר"מ ור"י גם בדרגת הקדושה – ועיין להלן בציונים והערות [פרק ה' משנה י"ב] מדברי הר"ש סיריליאן והרמ"ז בהפרשת מעש"ש בטומאה.

מעורר דמצאנו פלוגתא כעין זה בגדר קדושת ביכורים.

יש לעיין בעיקר פלוגתת ר"מ ור"י בקדושת מעש"ש אי דומה לקדשי מקדש או דהוי כעין תרומה – לכא' מצאנו כעין פלוגתא זו בגדר קדושת ביכורים אי הוי קדושה כעין קדושת מקדש או כקדושת גבולין – ונחלקו בזה ר"י לחכמים בסוף ביכורים אי מחלקים לאנשי משמר או בגרנות, ועיין בדברינו בריש זרעא קיימא [בכורים] שהארכנו להביא בזה ד' נפ"מ שכולם תלויים בנקודה זו – וכמבואר בירושלמי וברמב"ם בכמה דוכתי, עיי"ש.

ומעתה קשה דכפשוטו היה נראה דפליגי גם הכא כעין מה דפליגי התם, וא"כ כל הנפ"מ שמוזכרים הכא לגבי קדושת בדיק הבית וכדומה – אמורים להיות נפ"מ גם שם, וכן כל הנפ"מ שמוזכרים שם אמורים להיות נפ"מ גם הכא – וקשה דלא מצאנו דמדמינן הנך תרי פלוגתא – וע"כ שיש כאן ב' נידונים שונים, וכעת צ"ב לבאר את החילוק שביניהם.

ענף ג'

תוספת דברים בכל הנ"ל,

ובשייכות בין סוג הקדושה לממון גבוה.

בדברי הקובש"ע שבמעש"ש הקנין בא כתולדה מהקדושה.

והנה יעויין בקובש"ע [ח"ב סימן כ' ס"ק ג'] שהביא קוש'י מחכם אחד בהא דאמר ר"י ד"ת מעות קונות ופירשו הראשונים דיליף לה מדכתיב ונתן הכסף וקם לו, "ושמעתי להקשות מחכם אחד דמזה מוכח דלחילול הקדש צריך דיני קנין דאל"כ אין ראי' מחילול לקנין דקרא דנתן הכסף איירי בחילול, ולפי"ז קשה בהא דאמר חזקיה מעש"ש שאין בו שו"פ אומר הוא וחומשו מחולל על מעות הראשונים שא"א לאדם לצמצם מעותיו, ואי נימא דא"א לחילול בלא דיני קנין מאי מהני הא דמעות הראשונות, הא מ"מ פחות משו"פ אינה עושה קנין ובודאי לענין קנין בהדיוט לא מהני הא דמעות הראשונות עכ"ד".

וכתב בזה – "והצעתי קושיא זו לפני כ"ק מו"ר חיים הלוי זצ"ל, והשיב לי בקצרה דאין ראי' מהקדש למעש"ש, עכ"ל, והיינו דאפילו אם נאמר דלחילול הקדש צריך דיני קנין מ"מ במעש"ש אינו כן".

וביאר בזה – "ונראה טעם דבריו לפי הנ"ל דבהקדש הקדושה היא בתולדה מהקנין והיכא שנתבטל הקנין בטלה הקדושה מאליה ובגנב והקדיש חייב בארבעה וחמשה כמו שמכרו להדיוט משו"ה צריך דיני קנין לחילול הקדש. אבל במעש"ש אין הקדושה תלויה בקנין גבוה אפי' למ"ד מעש"ש ממון גבוה, אלא אדרבה קנין גבוה במעש"ש הוא מכח הקדושה, ותרנגולת של מעש"ש שמרדה לא פקעה קדושתה, וע"כ אין צריך לדיני קנין בחילול מעש"ש", עכ"ל.

והנה יש לעיין בדברי הגר"ח הם לכו"ע – דגם למ"ד מעש"ש ממון גבוה נקט כן, אף שכפשוטו יש בעלות לגבוה – וקשה דמאי שנא מקדושת בדק הבית שהבעלות לא תלויה בקדושה, ואדרבא, התם הקדושה תלויה בבעלות.

אולם לפי יסוד הגר"ח בגדר ממון גבוה – וכנתבאר לעיל [ענף ג'] – הכל פשוט עד מאד – דהכא אין כאן בעלות לגבוה כלל וכלל – אלא שההגבלות בשימושים שמונחים בדיני הקדושה מפקיעים ממנו את בעלותו – ופשוט א"כ שכל ההפקעות הללו תלויות בקדושה – ואי פקע הקדושה בחילול שוב ממילא חזרה בעלותו בשלמותה.

בדמיון בין קדושת קרבן לקדושת מעש"ש למ"ד ממון גבוה.

על פי דברי הגר"ח – מובאים בארוכה להלן בחידושי סוגיות [סימן א'] – יש ליישב תמיהא רבתי, הרי לעיל [ענף ב'] למדנו חידוש גדול, דפלוגתת ר"מ ור"י הוא גם בקדושה – והיינו שלפי ר"מ יש הלכות בקדושה שאין למכור, ולר"י אין הלכות בקדושה לא למכור, וכן מוכרח מכל השו"ט בירושלמי ללמוד מתרומה שאין איסור זילזול בקדושת מעש"ש במכירה – והוספנו דקדושה זו של מעש"ש דומה לקדושת תרומה ולכן יליף מתרומה דאיכא בה קדושה ומותר למוכרה, ולכן נחלקו נמי בדין הקדש – אי מצי מקדיש בה קדושת קרבן – עיי"ש – אלא דעיקר חידוש זה תמוה – דמה שייכי הנך תרי פלוגתות זל"ז.

ונראה דאדרבא – שורשם אחד – הרי נתבאר בדברי הגר"ח שכל הדין ממון גבוה אינו נובע מזה שיש רשות אחרת ששמה רשות מעש"ש ויש הקנאה ובעלות לרשות זו, אלא שהכוונה שדיני הקדושה מפקיעים את השימושים ואת הבעלות להנך שימושים.

ומעתה ברור דאדרבא – זה כל המהלך בפלוגתתם לגבי דיני קדושה – הרי הדין ממון גבוה בקרבן דומה ממש לממון גבוה במעש"ש – הרי מפורסמים דברי הגר"ח⁷² שאין למזבח רשות ממונית על הקרבן – אלא חלות קדושה היא שנתפסת בבהמת הבעלים, והביא על זה את מה שאמרו [שם ע"ו] "מעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דראובן" ולכן לא הוי שינוי רשות במקדיש למזבח, דשורש הדין הוא שהחלות קדושה היא זאת שמפקעת את בעלות האדם, והרי זה ממש כגדר 'ממון גבוה' של מעשר שני וכהסבר הגר"ח – ובאמת שכן כתב הגר"ח [שם] שזהו

⁷² כתבים על הש"ס – [ב"ק ע"ו – בנדפס מחדש – מישור], וכ"ה בברכת שמואל [ב"ק סימן ל"ד].

כעין דין 'ממון גבוה' של מעשר שני, וכל זה לשיטתו שהקדושה היא זאת שמפקעת את הבעלות מן ההדיוט, אבל לא שהממון שייך לרשות גבוהה.

וממילא דאי לר"מ הקדושה דומה לקדושת קרבן, ולכן יש איסור מכירה מחמת הבזיון וכדלעיל בירושלמי כאן, שוב מובן למה יש הפקעה על השימושים – דדומה לקדושת קרבן וממילא דלכן הוי ממון גבוה, אכן לפי ר"י שהקדושה דומה לקדושת מצוה – והיינו כעין תרומה, ולכן ליכא בזיון במכירה, וא"כ כבר אין הפקעה על השימושים, ושוב ממילא הוי ממון הדיוט לקדש בו אשה, ודו"ק.

בדברי המהר"י קורקוס דליכא דין מתנות דלא הורמו כמי שהורמו לגבי הדין מעש"ש ממון גבוה – ומבואר על פי הגר"ח.

הבאנו מהסוגי' בקידושין [נ"ד:] – "הפודה מעשר שני שלו מוסיף עליו חמישיתו בין משלו בין שניתן לו במתנה, מני אילימא ר"מ היא, מי מצי יהיב ליה במתנה והאמר מעשר ממון גבוה הוא, אלא לאו ר' יהודה, לא לעולם ר"מ והכא במאי עסקינן כגון דיהיב ניהליה בטיבליה וקסבר מתנות שלא הורמו כמי שלא הורמו דמיין".

ועיין במהר"י קורקוס [פ"ג הי"ז] שהק' על מש"כ הרמב"ם שם שיכול להקנות מעש"ש בטבל – וק' ממה שפסק בכמה דוכתי שמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין, ובגמ' מבואר דלמ"ד כמו שהורמו דמיין א"א להקנות אפי' בטבלו למ"ד מעש"ש ממון גבוה.

ותי' וז"ל "וי"ל דסבר רבינו דדוקא להא מילתא הוא דאמר לאו כמי שהורמו דמיין דעד כאן לא פליג ר"מ וסבר ממון גבוה הוא אלא כשהורם המעשר שני בפועל ונקרא עליו שם מעשר דהא מדכתיב לה' הוא יליף לה – וקרא לאחר שהורם ונקרא מעשר משמע וכו' אבל בעלמא כמי שהורמו דמיין עכ"ל.

ובראשונה למדנו מדבריו שהדין ממון גבוה הוא גזה"כ שלמדנו מהפסוק קודש לה' – והיינו כדנקט רעק"א במשניות [ס"ק כ"ט] שהפסוק הזה הוא המקור לממון גבוה, ודלא כהתוס' יו"ט במשנה [שם], דס"ל דלא בעינן לזה פסוק.

עוד למדנו כאן כסברת הגר"ח בגדר מעש"ש ממון גבוה בשיטת הרמב"ם, דאי נימא כפשוטו דהוי ממון גבוה ממש – א"כ מאי שנא מעשר שני ממעשר ראשון ומעשר עני שכולם ניתנו למקבליהם והיינן כשלהם קודם הרמה ומ"ש מעש"ש.

אבל לדברי הגר"ח א"ש, דבאמת הוי ממון הדיוט לכל מילי, אלא מחמת הדינים שחלים על המעשר שני לאוסרו לבעלים בהנאות מסוימות, וזהו הגורם שיש עליו דין ממון גבוה, ודינים אלו חלים רק לאחר הפרשה, וכל זמן שלא חל איסורים אלו פשוט שעדיין הוא ממון הדיוט.

ענף ד'

האם מעש"ש הוי ממון גבוה לכו"ע

מחוץ לירושלים.

מחלוקת ראשונים בדין מעש"ש בגבולין אי לכו"ע הוי ממון גבוה.

יעויין בסנהדרין [קי"ב:] – "תנן התם עיסה של מעשר שני פטורה מן החלה דברי רבי מאיר וחכמים מחייבין אמר רב חסדא מחלוקת במעשר שני בירושלים דרבי מאיר סבר מעשר שני ממון גבוה הוא ורבנן סברי ממון הדיוט הוא אבל בגבולין דברי הכל פטור". ונחלקו בזה הראשונים וכדלהלן:

א) דברי רש"י [ד"ה אבל בגבולין] בלשון ראשון – וז"ל "אבל בגבולין – שאין לה היתר אכילה אלא בפדייה דברי הכל פטורה מן החלה, דממון גבוה הוא", עכ"ל.

ב) דברי רש"י [שם] בלישנא אחרינא "אבל בגבולין דאין לה היתר אכילה בשעת חיוב חלה, דהיינו בשעת גלגול העיסה, לא קרינא ביה ראשית עריסותיכם, ואפילו פדאה לאחר מיכן פטור מן החלה", עכ"ל.

הרי דבזה גופא נחלקו ב' הדיבורים של רש"י אי לכו"ע הוי ממון גבוה בגבולין, וע"ע ברש"י ב"מ [צ'. ד"ה ולר"י] דנקט דהוי ממון הדיוט גם בגבולין.

ג) ז"ל התוס' בקידושין [נ"ג:] ד"ה איהו לא ניחא ליה – "בפרק חלק [קי"ב:] משמע דבגבולין כו"ע לא פליגי דממון גבוה גבי עיסת מעשר שני ר"מ פטור מן החלה וחכמים מחייבין ואמר רב

חסדא מחלוקת במעשר שני בירושלים דר"מ סבר ממון גבוה הוא ורבנן סברי ממון הדיוט הוא אבל בגבולין דברי הכל פטורין וי"ל דאע"ג דלר' יהודה ממון הדיוט הוא אפי' בגבולין מ"מ קאמר רב חסדא דלאו עיסה היא להתחייב בחלה הואיל ואין ראויה שם לאכול", עכ"ל.

[ד] עיין בתוס' בבכורות [ט': ד"ה ותנן רבי יהודה] – "והא דאמר בסוף פ' חלק [קי"ב] בגבולין דברי הכל פטורין מן החלה – לאו משום דחשיב ממון גבוה לכולי עלמא בגבולין אלא משום דלא קרינן ביה עריסותיכם כיון דאסור באכילה וכן עיר הנדחת לאו שללה הוא כדאמר התם בהשוכר את הפועלים [צ']. נמי פטר ר"י מחסימה מעשר חוץ לחומה לאו משום דחשיב ממון גבוה חוץ לחומה אלא משום דבעינן דישו הראוי לו כדממעטינן הקדש ממעילה", עכ"ל.

[ה] עיין בתוס' בסוכה [ל"ה. ד"ה לפי] – "והוה מצי למימר נמי מעשר שני בגבולין ואליבא דכולי עלמא כדמוכח בסוף חלק [קי"ב]: שהוא ממון גבוה", עכ"ל.

[ו] עיין בריטב"א [הישן] ב"מ [צ']. דנקט דיש דין ממון גבוה בגבולין לכו"ע, וכן דייק המהרי"ט אלגאזי חלה [ב' ג'] מדברי הר"ש בחלה [פ"א מ"ג].

חילוק בין ממון גבוה דר"מ לממון גבוה דר"י בגבולין.

בפשוטו היה נראה שאם אמרינן דמעש"ש בגבולים הוא ממון גבוה לדעת ר' יהודה דאז דינו שווה כמו מעש"ש בירושלים לדעת ר' מאיר, אך בבית הלוי [ח"א סי' כ"ז ס"ק י"א] כ' שאינן שווין, וז"ל, "לפירוש הראשון של רש"י דסנהדרין קשה וכו' גם קשה לי טובא לפי וכו' וע"כ נראה דס"ל לרש"י והרמב"ם דהא דאמרינן דלר"מ לא מצי יהיב ליה במתנה משום דהוי ממון גבוה זהו רק לר"מ דס"ל דלעולם הוי ממון גבוה ומש"ה לא חל הקנין אבל לר"י דס"ל דבירושלים הוי ממון הדיוט אע"ג דבגבולין הוי ממון גבוה ולא מקרי עריסותיכם לענין חלה מ"מ שפיר חל הקנין גם בגבולין ונעשים של המקבל מתנה כיון דבידו להעלותו לירושלים ויהיה נעשה ממון הדיוט ומש"ה גם בגבולין חל הקנין דיהיה המקבל הבעלים של המעש"ש ויצטרך להוסיף חומש ולא הבעלים ומיושב קושיית התוספות וגם הך דהיה עומד בגורן נחא שפיר", עכ"ל.

בדברי השאגת ארי' בזה.

עיין בשאגת אריה [סי' י"ז] דנקט לחלק בין מעש"ש בגבולין דבזה יתכן דהוי ממון גבוה גם לר"י אבל מעש"ש שנשטא בירושלים בודאי הוי ממון הדיוט – אף דתרווייהו ליתנהו באכילה – ומוכרח דחלוק האיסור אכילה חוץ לירושלים מהאיסור אכילה כשנשטאו בירושלים – וחלוקין נינהו בהפקעת ממון – ודו"ק.

משנה ב

[ב] מעשר בחמץ אין מוכרין אותו תמים חי ולא בעל מום חי ושחוט ואין מקדשין בו
חאשח הבכור מוכרין אותו תמים חי ובעל מום חי ושחוט ומקדשין בו חאשח אין
מחללין מעשר שני על אסימון ולא על חמטבע שאינו יוצא ולא על חמעות שאינן
ברשותו:

רע"ב משנה ב

אין מוכרין אותו – דגמרינן גאולח גאולח מחרמים, נאמר במעשר (ויקרא כז) לא יגאל, ונאמר בחרמים (שם) לא ימכר ולא יגאל, מזה לחלן מכירה עמו אף כאן מכירה עמו: תמים חי – וחזא חדין נמי שחוט, שנאמר לא יגאל אינו נמכר לא חי ולא שחוט לא תמים ולא בעל מום. אלא תמים, חלבו ודמו קרבין על גבי חמזבח וחבשר אוכלין אותו הבעלים בירושלים. ובעל מום אוכלים אותו הבעלים בכל מקום. ואידי דבעי למתני סיפא גבי בכור מוכרים אותו תמים חי, תני נמי רישא תמים חי: ואין מקדשין בו את חאשח – דהוי כמכר: הבכור מוכרים אותו תמים חי – משום דבבכור כתיב (במדבר יח) לא תפדח אבל נמכר הוא: ומקדשין בו את חאשח – דממונו של כהן הוא ומותר למוכרו: אסימון – מטבע שאין עליו צורה, ואין

מחללין עליו מעשר שני דכתיב (דברים יד) וצרת חכסף בידך, כסף שיש עליו צורח: ולא על חטטבע שאינו יוצא – דכתיב (שם) ונתת חכסף בכל אשר תאוח נפשך, פרט לחכסף שאינו יוצא, שאינו יכול לקנות ממנו מה שחוא רוצה: ולא על חטעות שאינן ברשותו – כגון שנפל כיסו לים הגדול אינו יכול לפדות מעשר שני על מעות שבתוכו, שחוא צריך לשכור מי ששט על פני המים לחוציא:ו

ציונים והערות משנה ב

ענף א'

בדיני מכירה וקידושין במעשר בהמה.

פרטי דינים במכירה דמעשר בהמה.

מעשר בהמה – דהיינו בהמה אחת מכל עשרה טהורות [כונסן לדיר ויוצאין בפתח קטן והעשירי שיוצא קודש לה'] ודינו כקדשים קלים שנאכל לבעלים בירושלים, וכל זה בתמים, דאז חלבו ודמו קרבין על גבי המזבח והבשר אוכלין אותו הבעלים בירושלים, אבל בעל מום אוכלים אותו הבעלים בכל מקום.

והכא למדנו דין שאין מוכרין אותו, והמקור לזה מהגמרא בכורות [ל"ב] דילפינן גז"ש מחרמים – "גאולה גאולה", והרי בחרמים נאמר "לא יגאל" וכן במעשר נאמר "לא יגאל" וממילא כמו דבחרמים התורה כתבה מכירה עמו דכתיב "לא ימכר ולא יגאל", אף כאן מכירה עמו, וכ"ה בירושלמי כאן.

ואף דבמשנה כתוב שאינו נמכר "תמים חי ולא בעל מום חי ושחוט" – אכן מבואר בירושלמי שהכוונה גם בשחוט, והיינו שאינו נמכר 'לא חי ולא שחוט לא תמים ולא בעל מום' – ורק אמרו כן מחמת הסיפא גבי בכור דמוכרים אותו תמים חי, תני נמי רישא תמים חי.

והר"ש הביא דמהסוגי' בבכורות מבואר דהא דלא נמכר לאחר שחיטה – היינו מדרבנן וזה גזירה אטו לפני שחיטה, אבל מדאורייתא שרי, ונפ"מ דלכן במעשר בהמה של יתומים מותר למכור דלא גזור [ועיין שם ברש"י דמשום השבת אבידה לא גזור], עוד אמרינן התם דגם בגדול איכא היתר שאם שחטו מוכרו בהבלעה בעורו ובחלבו בגידו ובקרניו, שמוכרו בשווי של כל הבהמה ונותן הבשר מתנה [רש"י שם], והיינו משום דלא חל איסור מכירה על עורו חלבו וכו', הלכך שפיר מצי מוכר הכל בהבלעה דעורו, וע"ע בירושלמי.

בדברי רש"י התמוהין דמהני קידושין במעשר בהמה.

בהא דאין מקדשין בו את האשה מבואר בירושלמי דהוי כמכר, ועיין ברש"י בחולין [ריש קל"ז]. שהביא לישנא אחרינא שחידשו "שמעשר אינו נכסי בעלים לקדש בו את האשה, דהא כתיב ביה לא ימכר ולא יגאל" – ורש"י דחה – "ולאו מלתא היא דאפ"ה ממון בעלים הוא ומקדשין בו דתנן בקדושין [נ"ב] המקדש בחלקו בין בקדשים קלים כו' ואמר' טעמא דלאחר שחיטה לאו ידידה הוא דמשלחן גבוה קא זכו אבל מחיים ידידה הוא".

וכבר תמהו מהמשנה כאן שמפורש שאין מקדשין במעשר בהמה – ויליף מקראי וכדהבאנו לעיל מבכורות, עיין בזה ברש"י, ועיין במרומי שדה [שם] מה שהאריך בזה ליישב שיטתו.

בגדר מכירה וקידושין במעשר בהמה – דין איסור או דין ממון – ובדברי התורה זרעים בזה.

ובתורת זרעים כאן רצה לחלק בין החלות קנין לאיסור הקנאה, והיינו דהתם רש"י איירי לגבי החלות קידושין דשפיר חיילא דהוי ממון בעלים, והכא איירי לגבי האיסורים – והיינו דאסור להשתמש בו שימושים של מכירה וקידושין, אבל שפיר חיילא ודו"ק – וזה ע"ד מה שחילק לעיל [משנה א'] לגבי דין מתנה כמכר, דלגבי החלות פשוט דלא חל מצד ממון גבוה והמשנה מתעסקת באיסור האם יש איסור במתנה כמו במכר.

ודברי התורה זרעים מדוקדקים עד מאד בדברי רש"י שכל הנידון בלישנא אחרינא היה לחדש "שאינו נכסי בעלים לקדש בו את האשה" והדיחוי של רש"י היה ד"ממון בעלים הוא" – והיינו האם הוי ממון או לא, והנפ"מ בזה לגבי החלות אי חיילא או לא, אכן המשנה קאי על האיסור – וכמפורש ברמב"ם בפירוש המשנה "ואסור לקדש וכו' כמו מכירה שאסור למוכרו", ודו"ק.

אלא שהוכיח שהרמב"ם חולק - שהרי ברמב"ם [בכורות פרק ו' ה"ה] מבואר דליכא מלקות במוכר מעשר בהמה כיון דלא חל כלום, ותמה הלח"מ דלמה ליכא מלקות מצד מה דקעבר אמימרא דרחמנא.

ותירץ שכיון שלשון התורה כאן הוא 'לא ימכר' ולא כתוב 'לא ימכור' - א"כ הכא שאני מכל הלאוין דהכא כתוב בלאו שלא תחול חלות מכירה - ולא כתוב שאסור - ודו"ק.

ג' צדדים - ונפ"מ במתנה כמכר ובדין שבועת הפקדון.

הרי לנו ג' שיטות, א] בלישנא אחרינא ברש"י מבואר שאינו ממונו, ב] ברש"י מבואר שזה דין איסור, ג] ברמב"ם מבואר שזה דין הפקעה במכירה, ויש להעיר דאף אי לרמב"ם לא חיילא הקידושין אכן שפיר הוי ממונו.

ולעיל בציונים והערות [משנה א' סוף ענף א'] הבאנו מהגר"ח שמולביץ זצ"ל דאי מעשר בהמה לא הוי ממונו א"כ גם מתנתו אינה מתנה, אבל אי הוי ממונו יש מקום לומר שמתנה לאו כמכר ומתנתו מתנה, ועיין היטב במה שדייק הגרי"ז [כתבים - בכורות ל"א] בדברי רש"י שם.

עוד יש לדון בנידון זה מדברי המאירי [ב"ק י"ג] שכתב דממה דליכא מכירה במעשה בהמה שוב ליכא נמי דין שבועת הפקדון - והיינו בכופר ונשבע על מעשר בהמה וחזר והודה דפטור, אולם הוסיף שם לענין תשלומי נזיקין דנחלקו בזה אי הוי בכלל תביעת נזיקין או לא - והיינו אי הוי בכלל רעהו או דנתמעטו מזה.

והנה בירושלמי הכא מבואר שיש שיטות שסוברות שהמקור לשיטת ר"מ דליכא קידושין בקדשים קלים - דהיינו משום דיליף ממעשר בהמה, והעירוני דמזה מוכרח דההפקעה ממכירה היינו משום שחסר בעיקר הממונות והבעלות, והיינו ממש כלישנא אחרינא בשיטת רש"י בחולין.

ענף ב'

בדיני מכירה וקידושין בבכור.

מכירת בכור לכהן ולישראל.

בכור שונה ממעשר בהמה שבכור הוא מתנה לכהן, ומתחלקים הדינים של הבכור, דבכור תם קרב על המזבח ולאחר מכן נאכל לכהנים בירושלים, אבל בכור בעל מום אינו קרוב והוא ממון כהן ונאכל לכל אדם, והמשנה מתעסקת בדיני הבכור מתי מוכרו ומתי לא, וקאי בכהנים שמוכרים גם לכהן וגם לישראל וכמבואר ברמב"ם [בכורות פרק א' הלכה י"ז], ועיין בכס"מ שנחלקו בזה אמוראי אי כהן מוכר גם לישראל.

בחילוק בין בזה"ז לזמן המקדש, ובחילוק בין ממון בעלים בכל קדשים קלים להכא.

והנה הר"ש הביא את הסוגי' בתמורה [ז:]: - "אמר ר"נ אמר רבה בר אבוא לא שנו אלא בזמן הזה, הואיל ואית ליה לכהן זכיה בגויה" והיינו דלכן הוא יכול למכור, "אבל בזמן שבית המקדש קיים, כיון דחי להקרבה קאי, אין מוכרין אותו תמים חי", וחילוק זה של ר"נ יבואר בהמשך. עוד הוסיף בזה מהסוגי' בב"ק [י"ג]. דמשמע דלפי המסקנא אפילו רבי יוסי הגלילי דס"ל דקדשים קלים ממון בעלים מודה דהכא לא הוי ממון בעלים בזמן שבית המקדש קיים, דרק בבעלים ישראל הוי ממון בעלים, אבל בבעלים כהן אמרינן דמשולחן גבוה קזכי הלכך לא הוי ממונו כיון דחזי להקרבה.

והביא דדרשינן בב"ק [שם] דנמכר משום דבבכור כתיב "לא תפדה" - ופירש רש"י דבבכור תם נאמר 'אך בכור שור וגו' לא תפדה', והדרשה היא ד"פדיון הוא דלית ליה דליפוק מקדושת בכור למכור באיטלוז ולישקול בליטרא, אבל נמכר הוא חי, ולוקח יאכלנו בקדושתו כשיומם או אם הבית קיים יקריבנו".

ביאור הגרי"ז בפלוגתא בירושלמי אי בכור נמכר מחיים או גם לאחר שחיטה.

נחלקו בירושלמי כאן - דדעת ריב"ל דרק בכור חי מוכרים אותו ולא בכור שחוט ור' יהודה בן פזי פליג וסובר דאפילו לאחר שחיטה נמכר, וביאר בזה מרן הגרי"ז זצ"ל בחידושו על הרמב"ם [בכורות] דשורש פלוגתתם בזה - שבכור שאני מכל הקרבנות שהוא מתנה לכהן כבר מחיים - שנותנים לכהן והוא מקריבו, ולכן ס"ל לר' יהודה בן פזי דגם אי בכל הקרבנות איכא זכייה לאחר השחיטה, ואין בזכייה זו להשוותו לממונו כיון דמשולחן גבוה קזכי, אכן הכא בבכור שהיה לו בו

דין ממון גם לפני כן מחיים, ולכן זה שפיר חשיב ממון, והכהן לא מפסיד זכות זו בזה שיש דין נוסף של מתנות כהונה לאחר שחיטה ככל הקרבנות.

ור"ב"ל חולק וסובר דבשחיטה נשתנה דינו של החפצא - שכעת הוא לכהן רק מחמת הדין דמשולחן גבוה כחזה ותנופה, ולא כדין בעלים בדין ממון, ולכן ס"ל דרק מחיים יש לו דין מכירה ולא לאחר שחיטה - ובשורש פלוגתא זו נוכל להבין שיטת ר"נ בבבלי - וכדיבואר.

בדברי הגרי"ז בדין מתנות כהונה דבכור בחילוק בין בזה"ז לזמן המקדש.

והנה, הבאנו את שיטת ר' נחמן אמר רבה בר אבון בבבלי - ולדעתו מתחלקים דיני המתנה לכהן בזמן הזה ובזמן המקדש - ובזמן המקדש אינו נמכר ובזמן הזה נמכר - וחילוק זה תמוה מאד - דהא בשניהם יש דיני הקרבה בעיקר החפצא - וכל הנפ"מ ביניהם אינו אלא מצד ה'בפועל' אי שייך הקרבה 'בפועל' או לא ולמה יש בזה נפ"מ לגבי המתנות כהונה.

וכבר עמד בזה מרן הגרי"ז בחידושי על הרמב"ם [בכורות] שהוכיח מהכא דע"כ שמה שאין לכהן ממונות בבכור אינו דין בחפצא של הבכור - אלא שדין הוא דין הפקעת הבעלות מחמת זה שהוא עומד להקרבה - ולכן זה תלוי במציאות בזה שעומד להקרבה בפועל, וזה החילוק בין בזה"ז לזמן הבית אי עומד כעת להקרבה ויש הפקעה או לא.

אולם הוסיף דזה ודאי לא יתכן לומר דעצם זה שעומד להקרבה דזה מפקיע את זכות הבעלים דא"כ למה לא אמרין כן בכל הקרבנות שאין לבעלים ממונות מחיים.

וביאר בזה על פי המחלוקת בירושלמי - מובא לעיל - דדעת ריב"ל דרק בכור חי מוכרים אותו ולא שחוט ור' יהודה בן פזי פליג וסובר דאפילו לאחר שחיטה נמכר, ונתבאר דר' יהודה בן פזי סובר דבכור שאני כיון דאיכא ביה זכייה מחיים, אכן ריב"ל חולק וסובר דבשחיטה נשתנה דינו של החפצא שכעת הוא לכהן רק מחמת הדין דמשולחן גבוה כחזה ותנופה, ולא כדין בעלים בדין ממון, ולכן ס"ל דרק מחיים יש לו דין מכירה.

וביאר הגרי"ז דשיטת ר"נ ע"ד ריב"ל - אלא דריב"ל ס"ל דנשתנה דינו של החפצא לאחר שחיטה ואז זכייתו משולחן גבוה ולא מכח הזכייה מחיים, אכן ר"נ סובר שהחלות דין זכייה מכח השולחן גבוה שהוא דין בעיקר קדושתה - מפקיע מעיקר הזכות בחיים שכבר אינו יכול למוכרו.

אכן בזה"ז שאינו עומד לזכייה זו מכח השולחן גבוה - שוב לא חיילא הך הפקעה של שולחן גבוה, כיון שאין כאן הקרבה שתפקיע לגמרי זכייה זו.

ובזה מובן למה חלוקין שאר הקרבנות, דבכל הקרבנות הזכות אכילה לאחר שחיטה אינה שייכת לשולחן גבוה - לשיטת התוס' דחלק הבעלים לאחר שחיטה היא שלו, וא"כ ליכא הפקעה כלל, ודו"ק.

וע"ע בזה באמרות אברהם - זרעא קיימא חלה בציונים והערות [פרק ד' משנה ט'] מה שהבאנו עוד מהגרי"ז בזה.

ענף ג'

בדין חילול על אסימון ועל מטבע שאינו יוצא.

שיטת רש"י באסימון.

בדין אסימון - עיין ברש"י ותוס' ריש פרק הזהב.

שיטת רש"י שאין בו צורה כלל והרבה יש לדון בשיטתו:

א] רבינו תם בתוס' שם הוכיח משבת [ס"ה.] דפולסא יש עליו צורה ובגמרא מפורש דאסימון היינו פולסא, ותירצו שרש"י לומד ש"כל דבר שאינו כתקונו קרי אסימון, או שאין בו צורה או שיש בו צורה שאינה חשובה".

ב] עוד הקשה על רש"י דמה בין אסימון שאין עליו צורה למעות הניתנין לסימן בבית המרחץ - והרי רבי דוסא דאמר דמחללין על אסימון מודה שאין מחללין על מעות הניתנין לסימן בבית המרחץ - ותירצו דאסימון הם מעות שנעשו ברוחב ובעובי ובמשקל המטבע היוצא בעיר, ובדבר מועט יטביעו הרבה מהם ולכך מחללין על אסימון.

שיטת ר"ת באסימון.

אולם שיטת ר"ת דאסימון יש בה צורה ואינה יוצאה בהוצאה, ותמה עליו הר"ש כאן מהמשנה הכא - "וקשה לרבינו תם דהא מתני' קתני 'אסימון' וקתני 'מטבע' שאינו יוצאה' דהוא מטבע שנפסל

- דמפרש בירושלמי [שם] של מלכים הראשונים - אלמא אסימון לאו היינו מטבע שנפסל" - והסיק - "ופירוש הקונטרס עיקר".

ובשיטת ר"ת צריכים לחלק בין ב' סוגים של אינו יוצא בהוצאה - ועיין ברמב"ן [ב"מ שם] שכתב שיש בה צורה אלא שצורתה נשברה ולכן אינה חשובה ואינה יוצאת במקח וממכר אלא בשווי של הכסף שיש במטבע זה, והמלך ובני המדינה לא מקפידין בהוצאה של מטבע זה כיון שזה מטבע שלהם ולא דמי למטבע שנפסל - והוסיף דילפינן מ'וצרת' דבעינן מטבע שהצורה שלה חשובה - והיינו שהיא יוצאת מחמת הצורה שבה ולא מחמת השווי של הכסף שבה - ויתכן לומר שע"ד זה יתפרש שיטת ר"ת ליישב קושי' הר"ש עליו.

מחלוקת ראשונים בטעמא דמטבע שאינו יוצא בהוצאה.

בדין מטבע שאינו יוצא - עיין רש"י ורשב"א וראב"ד בב"ק [צ"ז]: שכתבו ד"לאו כסף צורה קרינן ליה", אולם הרמב"ם ביאר באופן אחר עיין בדבריו [מעש"ש פרק ד' הלכה י'] - "אין פודין במטבע שאינו יוצא באותו זמן ובאותו מקום שנאמר ונתת הכסף בכל אשר תאוו נפשך עד שיהיה ראוי להוצאה, ומטבע מלכים הראשונים אם יוצא משמם פודין בו", וכ"ה בפירוש המשנה.

האם בזה"ז מותר לחלל על מטבע שאינו יוצא או אינו ברשותו.

עיין בשו"ע ביו"ד [סי' של"א סעיף קל"ח] דאיכא תרי לישני אי בזה"ז מותר לחלל על מטבע שאינו יוצא באותו זמן ובאותו מקום ועל מעות שאינן ברשותו עיי"ש - וכבר תמהו בזה האחרונים דמגלן להקל בזה, עיין בזה בישועות מלכו [פרק ב' הלכה ב'] ובדרך אמונה [פ"ד ה"ט] בביאור ההלכה.

ועיין במקד"ד [סימן נ"ח ס"ק ג' ד"ה ביו"ד / עמוד 420] שהעיר שיש לחלק בין מטבע שאינו יוצא באותו זמן ובאותו מקום ובין מעות שאינן ברשותו - והיינו דמסברא היה נראה שמטבע שאינו יוצא באותו זמן ובאותו מקום מהני בזה"ז, ומאידך, מסברא היה נראה דמעות שאינן ברשותו לא מהני גם בזה"ז.

והחילוק כך - שהרמב"ם [פ"ד ממעש"ש ה"י] כתב שאין פודין במטבע שאינו יוצא באותו זמן ובאותו מקום שנאמר ונתת הכסף בכל אשר תאוו נפשך עד שיהא ראוי להוצאה, ואח"כ כתב [הלכה י"א] אינו פודה במעות שאינן ברשותו שנאמר וצרת הכסף בידך כו' עיי"ש.

והנה במטבע שאינו יוצא באותו זמן ובאותו מקום שכתב הטעם דונתת הכסף בכל אשר תאוו נפשך כו' עד שיהא ראוי להוצאה, לא שייך בזה"ז דבזה"ז אם קנה פירות במעות מעש"ש לא קנה מעשר כדאמרינן בירושלמי [פ"א ה"ג], אבל מעות שאינן ברשותו דהטעם משום דוצרת הכסף בידך דבעינן שיהו 'מצויין בידך' מנ"ל דבזה"ז א"צ לזה.

חילול על מטבע של איסורי הנאה.

והנה יש לדון במעות של איסורי הנאה אי מצי פודה בהם, ומצאנו בזה דברים מפורשים, דעיין בירושלמי דאיירי במעות של סכנה דמהני בהם חילול, ועיין בביאור הגר"א דלמד דאיירי ביין נסך וכן גרס שם והוי ליה איסורי הנאה, והמהר"א פולדא פירש דאיירי באיסור הנאה מחמת נוי ע"ז. ותמה עליהם ה'ניר' דאין לחלל על מעות של איסורי הנאה כיון דאינם שלו - ויש לדון בדבריו אי באמת איסורי הנאה אינם שלו, אכן יותר היה לו להקשות דאיסורי הנאה אין בהם דין ממון וכמבואר בארוכה בשערי יושר [שער א' פרקים ט' - י'] - וצ"ע.

ענף ד'

בדין אינו ברשותו

בחילול מעש"ש.

בדין מעות מעש"ש שאינו ברשותו - האם זה שייך לדין הכללי של אינו ברשותו או דין בפני עצמו.

והנה בעיקר הדין אינו ברשותו במעות מעש"ש - עיין בר"ש שהביא על זה סוגי' ערוכה בב"ק [צ"ח] - "אין מחללין על מעות שאינן ברשותו, כיצד היו לו מעות בקסטרא או בהר המלך, או שנפל כיסו לים הגדול אין מחללין" - ומכאן רצו להוכיח דמטבע בים הגדול מיקרי אבוד, וממילא דחייבים עליו אי זורק מטבע של חבירו לים הגדול.

ודחו בגמרא – "אמר רבה, שאני לענין מעשר דבעינן מצוי בידך, דרחמנא אמר וצרת הכסף בידך וליכא" – הרי לנו מקור מפורש לדין אינו ברשותו במעות מעש"ש.

והנה ידוע פלוגתת הרמב"ן ורז"ה בדין אינו ברשותו דאינו מקדיש חפץ הגזול כיון שאינו ברשותו, ונחלקו אי חשיב אינו ברשותו מחמת הקניני גזילה או מחמת החסרון שליטה, ונפ"מ כשהגב רוצה להחזיר.

ועייין עוד בסוגי' בב"ק [קט"ו] בבא אנס כנגדו דא"י לחלל מעשרותיו על המעות, ועייין ברדב"ז מעש"ש [פרק ד' הלכה י"ב] דהו"ל אינו ברשותו, ומכאן הוכיח בקובש"ע [ב"ק אות ט'] דגם הרמב"ן מודה שיש סוג של אינו ברשותו מצד חסרון שליטה, דודאי אין לאנס קניני גזילה כשעדיין אינם בידו, ויתחדש לפי"ז דבאבידה יודה הרמב"ן לרז"ה דמיקרי אינו ברשותו, דגם הכא איכא חסרון שליטה בלי קניני גזילה.

אולם יעויין באו"ש הלכות גזילה ואבידה [פרק ו'] דלמד סוגי' זו באופן אחר, שלמד שיש דין מסויים בפדיון מעש"ש דבעינן "מצוי בידך", ואין זה שייך לדין הכללי של אינו ברשותו – ולדבריו יש לדחות את ראיית הקובש"ע בשי' הרמב"ן – והמקור של האור שמח הוא מסוגי' שהבאנו לעיל [צ"ח].

אלא שבסוגי' זו [צ"ח] בנפל כיסו לים הגדול שהביאו פסוק של מצוי בידך – עייין באהא"ז [גזו"א פרק י"ד הלכה ו'] שהסתפק האם באמת הוי דין אינו ברשותו הכללי שאינו מקדיש ואינו מפקר ואינו מקנה – או שזה דין מסויים במעש"ש, ונפ"מ שכל דבר שאינו יכול ליטלה מיקרי אינו ברשותו ושוב אינו יכול להקדישה, שאינו דין בחילול דווקא, ועייין בשנות אליהו הארוך [כאן] שדייק מהסוגי' דגם אי מצי נוטל על ידי הדחק מיקרי אינו ברשותו הכא כההיא דים הגדול דמצי נוטל על ידי בר ארמאה – וכל זה חידוש לומר דגם בהקדש כה"ג לא מצי מקדיש.

הוכחה מהר"ש שהכא בעינן מקום המשתמר – ומוכרח שזה דין בפני עצמו.

אולם נראה דמדברי הר"ש מוכרח שזה דין מסויים בחילול ולא שייך לדין הכללי של אינו ברשותו שאינו מקדיש, שהרי הר"ש הקשה על הא דתנן להלן [פרק ד' משנה ה'] דמצי מחלל על מעות שאינם לפנינו – וכלשון המשנה "ואומר הרי הן מחוללין על מעות שבבית" והקשה הר"ש מהמשנה כאן – ותירץ "היינו ברשותו כיון שהן במקום המשתמר", ומפורש דבעינן מקום משתמר לדין חילול.

וזה הרי ברור דלא בעינן כן בהקדש בקנין ובהפקר בכל ההלכה של אינו ברשותו – הרי בקצוה"ח [סי' שמ"ט ס"ק א'] הביא מחלוקת בבלי וירושלמי אי בעינן מקום משתמר – שבירושלמי מבואר דגם ברשה"ר מיקרי אינו ברשותו וכן גג שאינו מבוצר, וחזינן מהכא דבעינן משתמר – וכתבאר בר"ש בפדיון מעש"ש.

אולם בבבלי מוכרח דחולק דסברי דרשה"ר מיקרי ברשותו וכדהוכיח מסוגי' מפורשת בריש המפקיד דגם בקיימא באגם וגונב דשוב חייב כפל, וליכא כפל באינו ברשותו כמו דליכא הקדש באינו ברשותו – ומוכרח דלא בעינן מקום המשתמר בדין הכללי של אינו ברשותו ועייין בהערה

73

ונראה ברור דלפי הבבלי מוכרח דהכא במעש"ש איכא דין מסויים מגזה"כ, ולא שייך לדין הכללי של אינו ברשותו, וממילא דמה שחידש הגר"א דגם אי מצי נוטל על ידי הדחק דמיקרי אינו ברשותו – דכל זה אינו אלא במעש"ש.

ונראה עוד – דפשוט דלא שייך הלכה זו לדין הכללי של אינו ברשותו, הרי נחלקו ר"י ור"ל באינו ברשותו בהפקר והקדש והקנאה – והכא איכא משנה מפורשת – וע"כ שזה דין אחר, וע"כ נמי דחמיר טפי דאל"כ קשה דלמה לא יליף לר"י מהדין הכללי וע"כ שהגדר של מצוי בידו שונה מהדין הכללי של אינו ברשותו.

⁷³ ויש לומר עוד שהירושלמי אזיל לשיטתו בזה דקס"ד ד"גונב מבית האיש" ממעט "בית שומר" – וכדהביא הקצוה"ח [שם] מהירושלמי.

דברי הפנ"י והקובש"ע בנידון הנ"ל.

שוב ראיתי בפנ"י [ב"ק קט"ו:] בבא אנס כנגדו שהביא על זה את הסוגי' לעיל בנפל כיסו לים הגדול [צ"ח] – ושוב הוסיף דה"ה דבהקדש נימא כן, והביא ראיה לזה, שהרי לעיל ב"ק [ס"ח] מדמינן חילול להקדש בסוגי' דצנועין לגבי הדין אינו ברשותו של כל התורה – וזו טענה גדולה דמוכרח שמעש"ש שייך לדין הכללי.

אולם יש לדחות – שהרי שם איירי בפירות שאינם ברשותו – ולא במעות אינו ברשותו, וכל הגזה"כ של מצוי בידו איירי במעות – ונמצא שאין דמיון בין המעות והפירות במעש"ש עצמו – ותרתי נינהו – ודו"ק.

לאחר מכן מצאתי שכיוונתי בכל דברינו לדעתו של בעל הקובש"ע [ב"ק ס"ק קל"ג] דהוכיח ככל הנ"ל:

א) הכא בנפל כיסו לים הגדול איירי בצלולין, וזה לא מיקרי אינו ברשותו בשום מקום, וע"כ שזה דין מסויים הכא בהלכות חילול מעש"ש.

ב) ע"כ דגם צנועין דחולקים על הדין אינו ברשותו מודה הכא במעש"ש, שהרי זה דין בפני עצמו. ג) מה שאמרו בצנועין דמדמינן חילול מעש"ש להקדש – ע"כ דכל זה בפירות ולא במעות ודווקא במעות יש דין מסויים של מצוי בידו. ותודה לקל שכיוונתי לדעתו.

מחלוקת ראשונים ב'קסטרא' דמיקרי אינו ברשותו.

עוד יש לדון בכל הנ"ל לגבי 'קסטרא' בההיא דב"ק [צ"ח] דהוי אינו ברשותו בפדיון מעש"ש האם הוי אינו ברשותו בכל התורה, ורש"י פירש שם שהוא "מקום והוא רחוק מאד ויש בו סכנת דרכים ואין שיירות מצויות שם" וכ"כ הראב"ד בשטמ"ק שם "בקסטרא ובהר המלך. מקום ליסטים היה ואף על פי ששם היה יוצא זה המטבע הואיל ואינו יכול לילך ליטלם" וע"ע במאירי שכתב "כיצד היו לו מעות בקסטרא ובהר המלך ופירשו חכמי הצרפתים שהם מקומות שיש בהם סכנת דרכים ואין שיירות מצויות שם וכן אם נפל כיסו לים הגדול ואף על פי שאפשר להחזירם על ידי בר אמודאי הואיל דבר רחוק הוא אין פודין עליו הא אם נפל לבור ויכול להוציאו פודה בו משום שהוא ברשותו".

אולם לכא' היה נראה לדייק מהרא"ש שהביא דין זה "קסטרא והר המלך היו רחוקים ממקום התנא ולא היו שיירות מצויות ביניהם ומי שיש לו מעות שמה לא יכול להביאם אליו אלא בהוצאה מרובה" – ומשמע דתלוי בהוצאות ולא שיש סכנה, ויש לדחות – אלא דגדולה מזה מצאנו במלכי צדק דפירש הכא דאיירי ב"טמונות בארץ אחרת" – ופשוט שזה לא מיקרי אינו ברשותו בכל התורה.

בדין נפל לבור.

עוד יש לדון בנפל לבור – הרי על הך דין שכתוב במאירי ד'נפל לבור' מיקרי ברשותו – הרי בר"ש כתוב שנפל לבור מיקרי אינו ברשותו, והר"ש אזיל לשיטתו דבעינן מקום המשתמר לו. אלא שצריכים לדעת – שהרי הרמב"ם [מעש"ש פרק ד' הלכה י"א] כתב בהדי' "אינו פודה במעות שאינן ברשותו שנאמר וצרת הכסף בידך, נפל כיסו לבור והוא יכול להוציאו פודה בו מפני שהוא ברשותו" – הרי דאיירי בבור ואיירי עוד שהוא בעצמו יכול להוציאו – כן נראה לדייק בדבריו, אכן הכס"מ ורדב"ז [שם] הביאו סתירה בין התוספתא לירושלמי בדין בור והסיקו דתלוי איזה בור.

משנה ג

[ג] חלוקה בחמץ לזבחי שלמים או חייה לבשר תאווה יצא העור לחולין אף על פי שחעור מרובה על הבשר כדי יין סתומות מקום שדרכן למכור סתומות יצא קנקן לחולין האגוזים והשקדים יצאו קלפיהם לחולין התמד עד שלא חמץ אינו נלקח בכסף מעשר ומשחחמץ נלקח בכסף מעשר:

רע"ב משנה ג

חלוקה בחמה לזבחי שלמים – ממעות מעשר שני, שכך הוא עיקר מצות מעות מעשר שני לקנות מהם שלמים, דילפינן שם שם לגזרה שזה מחר עיבל: וחיה – שאינה ראוייה להקרבה, וקנאה ממעות מעשר שני לאכול אותה בשר תאונה, כלומר חולין: יצא העור לחולין – וא"צ לאכול דמיו בירושלים: יצא הקנקן לחולין – ואין צריך למכרו ולאכול דמיו בקדושת מעשר בירושלים. וחגי מילי כשהמוכר והקונה חדיוטים ואין נותנים עיניהם אלא בבשר לאכול וביין לשתות אבל אם אחד מהם אומן לעבד עורות, או יוצר חרס דעכשיו ודאי נותן עיניו בעורות או בקנקנין, נעשה כקונה זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, ולא יצאו לחולין: התמד – פסולת של עגבים שנתן עליהם מים: אינו נקח בכסף מעשר – דחשיב כמו מים, ואנן בעינן פרי מפרי וגדולי קרקע: נקח בכסף מעשר – דכיון שהחמיץ חשיב אוכל, וחזא דרמא תלתא ואשכח ארבעה:

ציונים והערות משנה ג

ענף א'

בעיקר דינא דהבאת שלמים

במעות מעש"ש.

בדברי הראשונים האם הוי 'מצוה' דווקא בשלמים – או דהוי 'היתר' ליקח שלמים. בעיקר דין לקיחת והקרבת שלמים במעות מעש"ש – מצאנו לכאן מחלוקת אי הוי היתר או מצוה – דעיין בפירוש המשנה להרמב"ם [מעשר שני] שכתב "מותר לקנות בהמה לזבחי שלמים ממעות מעשר שני, לפי שזבחי שלמים נאכלים לבעלים כמו שנתבאר בכתוב". ומאידך גיסא לשון הרע"ב כאן הוא "הלוקח בהמה לזבחי שלמים ממעות מעשר שני, שכך הוא 'עיקר מצות מעות מעשר שני' לקנות מהם שלמים, דילפינן שם שם לגזרה שזה מחר עיבל", ועיין נמי בלשון הרא"ש כאן – "בהמה לזבחי שלמים שכך היא 'עיקר מצות מעות של מעשר שני' להקריב בהם זבחי שלמים דילפינן שם שם מחר עיבל". והיינו שלמדו שבפסוק הזה כתוב שזה עיקר מצוותו, ולכאן הכוונה לילפותא שמובא בסוגי' במנחות [פ"ב] "ושלמים שם שם ממעשר" ומזה למדו שכך עיקר מצוה – אולם עיי"ש בפירש"י "ושלמים גמר שם שם ממעשר שני – דמזבין ממעות מעשר דכתיב במעשר שני ונתתה בכסף עד ואכלת שם [דברים י"ד] וכתוב בשלמים ואכלת שם [שם כ"ז] מה 'שם' דהתם מעשר אף 'שם' דגבי שלמים מעשר דיכול להביא שלמים ממעשר", ומלשון רש"י שכתב "דיכול להביא שלמים ממעשר" יש לדייק כהרמב"ם שזה היתר ולא מצוה, דמהך קרא ילפינן 'היתרא'. אלא שרש"י עצמו בפסחים [ז'] כתב – "רוב אוכלי בשר בירושלים כל ימות השנה ממעות מעשר שני הן, לפי שלא היו מספיקין לאכול כל מעות מעשר שני שלהן ברגל, ונותנין אותם לבני העיר בטובת הנאה, והן אוכלים אותם בקדושתן, 'ועיקר אכילת מעות מעשר שלמים היו' מביאין מהן, כדקיימא לן במנחות [פ"ב] – ומדויק בדבריו שזה עיקר האכילה – וכ"כ בב"מ [כ"ו].

דרכו של המשנה ראשונה בכל הנ"ל.

וכבר עמד בכל דברי הראשונים ב'משנה ראשונה', וכתב שאין מחלוקת כלל וכלל – דע"כ דכו"ע מודי שנאמר בזה 'היתר' דקס"ד לאסור מצד שדבר שבחובה לא בא אלא מן החולין ולא מן המעשר ולמדנו הכא שיש היתר מיוחד בשלמים שיבא מן המעשר – וע"כ שכל מה שכתוב ברש"י בפסחים וברא"ש וברע"ב כאן אינו אלא מדרבנן.⁷⁴

⁷⁴ ובעיקר דבריו דהכא היה שייך הדין של דבר שבחובה לא באה אלא מן החולין – וקשה דלמה הוי דבר שבחובה – הא איירי בנדרים ונדבות – ואולי כוונתו דלולי גז"ש זו קס"ד דגם נדבות בכלל הן פסוק, דגם בהו איכא חובת הבאה שחלה עליו בהקדש

אולם הקשה במשנה ראשונה שיש דרשה מפורשת בספרי – מובא בתוס' במנחות [שם] "והא דשרינן חיה לבשר תאוה טפי מבהמה נראה דנפקא לן מהא דתניא בספרי - ואכלת מעשר דגנך יכול יקח בהמה למשתה בנו נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה מה להלן שלמים אף כאן שלמים אי מה להלן עולות אף כאן עולות - תלמוד לומר ושמחת - אכילה שיש בה שמחה" – הרי דאיכא דרשא בבהמה הראויה לקרבן שיהיה דווקא קרבן, ומשמע שזו מצווה דאורייתא שיקריב דווקא שלמים, ודחה דע"כ צ"ל דאינו אלא אסמכתא.

מוכיח שיש דין תורה שעיקר מצוותו בשלמים, ואינו היתרא בעלמא.

אולם לא נראה כן דע"כ שיש בזה דין דאורייתא שעיקר מצוותו של מעש"ש בשלמים, שהרי מצאנו בירושלמי – מובא להלן ברע"ב [משנה ד'] - שגזרו לא ליקח בהמה לבשר תאוה אלא לקרבן – ובטעמא מילתא כתבו "חכמים גזרו שלא יקנו בהמה ממעות מעשר שני אלא שלמים, לפי שבראשונה היה מותר ליקח בהמה לבשר תאוה, כיון שראו שהיו הכל לוקחים בהמה לבשר תאוה ומבריחים אותה מעל גבי המזבח חזרו ואמרו לא יקחו".

והבה נתבונן - דמצד אחד מפורש שיש כאן דין דרבנן - שהרי מפורש שחכמים 'גזרו' להביא דווקא שלמים, אכן מאידך מוכרח שהיה דין מוקדם מה"ת דעיקר המצוה בשלמים דאל"כ למה גזרו ועל מה גזרו – ולמה מיקרי ש'מבריחים מעל המזבח' – הא מה שייך מעש"ש למזבח שהוא נקרא 'מברית' בזה שהוא לא מביא - אלא שמוכרח שכך עיקר המצוה, וכמשמעות הפשוטה בספרי.

ומעתה, אחרי שראו שלא קיימו את עיקר המצוה ממילא יש כאן מצב של 'מבריחים' מעל המזבח את מה שעומד להיות למזבח – ושוב גזרו לא ליקח בהמה לבשר חולין כלל וכלל.

ומעתה תמוהין דברי הרמב"ם שכתב שזה רק היתרא בעלמא ועוד דתמוהין דברי רש"י שכפשוטו משמע שיש סתירה בדבריו אי הוי היתרא או מצוה⁷⁵.

ואין לומר שנאמרו ב' דינים, דין היתר ודין מצוה, דממנפ"ש, אי הוי גם מצוה א"כ למה לי היתרא – הא אי מצות מעש"ש מחייבת קרבן שלמים, אז פשיטא שיותר להביא שלמים ממעש"ש – ולמה לי היתר - וצ"ע.

ב' דינים, דין היתר בשלמים ודין מצוה במעש"ש.

וליישב סוגי' זו נראה לומר דבאמת הוי מצוה דאורייתא להביא דווקא שלמים – אלא שיש כאן באמת ב' הלכות, והיינו הלכה בהלכות מעש"ש והלכה בהלכות שלמים, ובזה מתחלקים הדין היתרא והדין מצוה, שההיתר הוא היתר מצד פרשת שלמים והמצוה היא מצוה מצד פרשת מעש"ש, והביאור כך:

בדין דבר שבחובה לא בא אלא מן החולין נתחדשה הלכה בכל הקרבנות שכולם מובאים דווקא מן החולין ולא מובאים משום דבר קדוש ובעינן דווקא דבר שבחולין, ונתחדש חידוש בהך הלכתא של הבאת קרבנות, דשאני חובת הבאת שלמים שיש היתר להביאו מקדושת מעש"ש, הרי שההיתר מתייחס לדיני החובת הבאה של 'דבר שבחובה' ואינו היתר וקולא במעש"ש אלא היתר וקולא בשלמים, שקדושת מעש"ש אינה מעכבת בהלכות דבר שבחובה בשלמים.

אולם הדין 'מצוה' שיש בהבאת שלמים ממעש"ש הוא דין ומצוה מצד הלכות מעש"ש – והיינו דאחרי שממילא ליכא חסרון מצד ההלכה הכללית בכל הקדושות לא להביא מהם קרבן, דחיילא היתר מיוחד בהלכות הבאה אי בא ממעש"ש - שוב יש מקום לומר שלא רק דמצד הלכות קרבנות ליכא מעכב, אלא דמצד הלכות מעש"ש נתחדש שזהו עיקר מצוותו – ולא היה שייך מצוה במעש"ש אי מצד פרשת שלמים לא משתלמת חובתו במעש"ש.

הרי לנו תרי הלכתא - וזו כוונת רש"י ש'יכול להביא שלמים' במעש"ש - שההיתר הוא מצד שלמים – אבל ודאי דמצד שלמים אין עיקר מצות שלמים ממעש"ש, וע"כ דכלפי מצות הקרבת

עצמו וגם חובה זו משתלמת דווקא מן החולין - ולולי ההיתר הזה לא היה שייך להקדיש נדבה ממעות מעש"ש – וקמ"ל גז"ש דדווקא דברים של חובה לפני ההקדש נאסרו – ודו"ק, ואכתי צ"ע, וע"ע להלן בציונים והערות [סוף הפרק].
⁷⁵ אי לא שנחדש שהמצוה הוא מדרבנן – וזה כבר הוכחנו שזה מה"ת.

שלמים אינו אלא היתרא בעלמא – אכן רש"י בפסחים מוסיף דמצד קיום דין מעש"ש נתחדש שזו עיקר מצותו – [וזה המקור למה דתיקנו חכמים שלא יברחו מעל המזבח, דמבריהו ממצותו].

בדברי הגרי"ז על הירושלמי דפקע קדושת מעש"ש בקדושת שלמים.

והנה - עיין בירושלמי [פ"ק דמעש"ש ה"ג] דבלוקח בהמה לשלמים במעות מעש"ש מהני משום שבזה הוא חילל את הקדושה - והדין הוא שפקעה קדושת מעשר בלקיחתה, ובטעמא דהאי מילתא – עיין בדברי הגרי"ז [ריש מנחות] דשלמים מיקרי קיום דין בעיקר המעש"ש - והיינו דמעש"ש 'ניתן' לשלמים, וממילא דבזה דאיכא קיום דין על ידי ההקדש בקדושת מעש"ש, לכן פקעה הקדושה, ומזה מוכרח עוד שאינו היר בעלמא אלא מצוה, אכן מבואר עוד שזה מצוה מצד המעש"ש שבו ומהאי טעמא מפקע קדושת מעש"ש שבזה נתקיים דינו.

מתמה מלהלן [פרק ג' משנה ב'].

איברא שיש לתמוה מהמשנה להלן [פרק ג' משנה ב'] מהוכחת ר' שמעון לחכמים ממה דמותר לקנות בקרבן שלמים במעש"ש – ועיין בציונים והערות [שם] שהוכחנו שכל זה סתירה לנתבאר הכא, וצ"ע.

ענף ב'

פלוגתת הראשונים

בדין יצא קנקנים לחולין,

ובגדר הדין 'הבלעה' במעות מעש"ש.

דין זה דיצא קנקנים לחולין מתבאר בסוגי' דעירובין, דמהכא ילפינן דמהני לקנות ב'הבלעה' בכסף מעש"ש.

למדנו במשנה שיצא העור לחולין וא"צ לאכול דמיו בירושלים, ושיצא הקנקן לחולין ואין צריך למכרו ולאכול דמיו בקדושת מעשר בירושלים.

וביאור דין זה הביא הר"ש מהסוגי' דעירובין [כ"ז:] – שהגמרא דנה בדין הבלעה בלקוח בכסף מעש"ש – האם מותר לקנות מים ביחד עם שמן אף דמים בפני עצמו לא לוקחים, וחידשו בגמרא דמהני בהבלעה וכדאמרינן "שנתן דמי מים ומלח בהבלעה" - והוכיחו מהדין שלמדנו במשנה דמותר בהבלעה - "בן בג בג אומר, בבקר - מלמד שלוקחין בקר על גב עורו, ובצאן - מלמד שלוקחין צאן על גב גיזתה, וביין - מלמד שלוקחין יין על גב קנקנו, ובשכר - מלמד שלוקחין תמד משהחמיץ" ופירש רש"י את ראיית הגמרא "אלמא, מדקתני בבקר אגב עורו - אלמא בהבלעה שרי, ואף על גב דעור באנפי נפשיה לא חזי, דמידי דמאכל בעינן, כדכתיב ואכלת" - הרי מפורש שהקנקן והעור נקנים בכסף מעש"ש מדין הבלעה עם היין, וה"ה מים ושמן.

בדברי הרמב"ם שהקנקן והעור אינם חלק מהמקח, וניתנים במתנה, ודומה להבלעה דשביעית ומעשר בהמה.

ועיין ברמב"ם בפירוש המשנה כאן שמתבסס על הירושלמי דמחלק בין סוחר ללא סוחר - דבסוחר שדעתו על הקנקן אסור לקנות קנקן אגב יין.

ופירש בזה הרמב"ם - וז"ל "וזה שאמר יצא העור והקנקן לחולין, במה דברים אמורים כשאין המוכר בקי במסחר שאינו חושב שמכר אלא הבשר והיין בלבד, ואינו שם לב לעור ולא לקנקן, ולפיכך יצא לחולין לפי שלא קנהו במעות מעשר שני" – ועיין בכס"מ [ריש פרק ח' דמעש"ש] שהביא את דברי הרמב"ם הנ"ל.

הרי שביאר את הדין ש"יצא לחולין" שזה משום שלכתחילה הקנקן לא כלול בתוך המקח – וכלשונו - "לפי שלא קנהו במעות מעשר שני" – והיינו דיצא לחולין פירושו דמעולם לא נתקדשה - וממשיך הרמב"ם, "אבל אם קנה מסוחר היודע דמי הבשר ודמי העור - לא יצא העור לחולין" - והכוונה דאז צריך לאכול כנגדן כיון דנתן מעות מעש"ש על דבר שאינו נתפס בה קדושת מעש"ש בפני עצמו בלי שייכות ליין של מעש"ש.

ועיין ב'יתרון אור' על המשניות [כאן] שהביא את דברי הרמב"ם והכס"מ - והבין בכוונתו שהדמים אינם אלא ליין והקנקן במתנה וזה ההיתר של הבלעה ששנוי בסוגי' בעירובין – וכ"ה במרכבת המשנה.

וביאר ב'יתרון אור' דבשביעית ובמעשר בהמה מבואר ברש"י בסוכה ובבכורות שהדין הבלעה שם היינו שכל המקח הוא על הלולב שאינו קדוש בקדושת שביעית - והאתרוג שיש בו קדושה ניתן במתנה בעלמא וכן במעשר בהמה, ולכן אין הדמים דמי שביעית דלא ניתנו עבור האתרוג כלל, וה"ה הכא דלא ניתן המעש"ש עבור הקנקן כלל אלא עבור היין והקנקן מתנה.

בדברי ה'יתרון אור' דהבלעה זו דומה להבלעה דשבת - שהתשלומין כולל נמי את הקנקן והעור.

אולם העיר שע"כ אין לדמותן שהרי הבלעה דשביעית לא ילפינן מקראי אלא סברא פשוטה היא, והכא ההבלעה ילפינן מקראי, וכנ"ל בסוגי' בעירובין, וע"כ דתרתני נינהו.

ועיין נמי בקרן אורה בעירובין [שם] שהעיר שמלשון הרמב"ם נראה דעיקר הך דין "שיצא לחולין" – היינו במוכר שאינו חושב על הקנקן כלל ומעיקרא לא חיילא בו קדושה, ותמה הקרן אורה דמהסוגי' משמע שיש גזה"כ מיוחדת ללמד דמהני בהבלעה – ואי מתחילה לא חל בה קדושה א"כ למה לי קרא – וכעין זה תמה נמי בביאור ההלכה בדרך אמונה [ריש פרק ח'].

ומכח קושי' זו חידש היתרון אור דהכא ע"כ דומה להבלעה דשבת דמשלם שכרו על השבת ושכר זה מובלע לתוך השכר על ימי החול, וה"ה הכא שהתשלום בא גם על הקנקנים אלא שלא משלמים עליהם בנפרד אלא אגב היין.

הרי שיש כאן ב' דרכים, שהיתרון אור למד שהמעט מעש"ש ניתנו גם עבור הקנקנים וגם עבור היין, אכו ברמב"ם מפורש שהמעט מעש"ש ניתנו רק עבור היין.

[וצריכים להוסיף דפשוט דטעמא דהבלעה זו לאו מטעמא דהבלעה בשבת, דע"כ דדין אחר הוא, דעיין בתוס' בנדרים [ל"ז] שהטעם שמותר הוא משום ששכר שבת אסור הוא מפני שנראה כמקח וממכר, אבל כששכר שבת נבלע, אינו נראה כמקח וממכר, ועיין בשטמ"ק [שם] שהוסיפו שמאחר שאין האיסור אלא מדבריהם, כשאנו נראה כלוקח שכר שבת ממש הקלו ולא רצו לגזור בו.

ופשוט שכל זה לא שייך הכא, אלא דהכא גזה"כ והתם סברא – ודמיון של ה'יתרון אור' להבלעה דשבת אינו אלא ששם מצאנו דכה"ג נמי "מיקרי" הבלעה - אף דביסוד הדברים דין אחר הוא].

ויש לדחות את עיקר ההוכחה של היתרון אור נגד הכס"מ ממה דהכא בעי קרא ובשביעית לא בעי קרא, דבשביעית יש מוכר ולוקח ומותר להם למכור ולקנות את הלולב ביוקר, וא"כ שפיר יכולים לתת את האתרוג במתנה – אכן הכא א"א לקנות מעש"ש ביוקר אלא בשוויו – והאיך הוא לוקח את היין בדמים יתירים מחמת הקנקן – וא"כ מה שייך לדמות להתם, ומה"ט פשוט למה בעינן קרא דמצוי לוקח יין ביוקר מחמת הקנקנים – ומיושבת קושי' הקרן אורה והיתרון אור.

הכא שאנו דבעינן 'שייכות' ו'טפלות' בין הקנקן ליין - ודלא כשביעית דמהני נמי באתרוג ולולב.

והנה זה צריכים לדעת דפשוט דלא דומה לאתרוג ולולב מטעם אחר דהכא מצאנו שצריכים שיהיה שייכות בין הקנקן ליין ודלא כאתרוג ולולב.

והיינו דמבואר בסוגי' [שם] דאיצטריכא קראי ללמד בבקר וצאן ויין דכל אחד הוא חדוש בפני עצמו, "מאי צריכי - דאי כתב רחמנא ב'בקר', הוה אמינא 'בקר' הוא דמזדבן על גב עורו, משום דגופיה הוא אבל 'צאן' על גב גיזתה דלאו גופיה הוא אימא לא, ואי כתב רחמנא ב'צאן' על גב גיזתה הוה אמינא משום דמחובר בה, אבל יין על גב קנקנו אימא לא, ואי כתב רחמנא ב'יין' הוה אמינא משום דהיינו נטירותיה וכו'".

הרי שיש דין של שייכות וטפלות – ובלי זה לא מהני – וכן מפורש בסיפא של המשנה להלן [משנה ד'] דלכן לא מהני בסלי זתים וענבים כיון שאין דרכם למוכרם כך הלכך אינם טפלים להם. הרי דמלבד מה דהכא בעינן פסוק ובשביעית לא בעינן, הא יתירא מזה - דהכא בעינן שיהיה בניהם שייכות וטפלות מה דלא בעינן בהבלעה דשביעית – וע"כ דתרתני נינהו.

דרכו של הר"ש שהקדושה חיילא בקנקן ובעור.

ובעיקר פלוגתתם מצאנו דשיטת הר"ש ע"ד היתרון אור דע"כ שהקנקן כלול בתוך המקח ומשלמים עבורו.

דהנה, אף שלשיטת הרמב"ם וכתבאר בכס"מ - הדין 'יצא קנקן לחולין' והדין 'יצא העור לחולין' הוא דמעות לא חיילא בה קדושה ולכן אמרינן דיצא לחולין - והיינו דאין צריך למכרו ולאכול דמיו בקדושת מעשר בירושלים כיון דמעות לא נתקדשו כיון דלא היו חלק מהמקח. אולם הר"ש חולק - ולדידיה מבואר דחיילא קדושה בקנקן ובעור עצמם כשהוא קונה יין ובהמה במעות מעש"ש, אלא שיש דין של 'יצא העור לחולין' ודין של 'יצא הקנקן לחולין' - והיינו שכשיאכל את הבשר וישתה את היין - שוב פקע הקדושה מהם - [ולהלן הבאנו מקור לזה] - וכבר עמד בפלוגתא זו בדרך אמונה [ריש פרק ח'] בביאור ההלכה וכתב דלפי הר"ש חיילא הקדושה ופקע אח"כ.

המקור לכל זה מהא דבתחילת הקדושה של מעש"ש על יין בחבית - דחיילא גם על החבית. והביא כן מדברי הר"ש להלן [פרק ג' משנה י"ב] ושם הדברים מפורשים שיש חלות קדושה על הקנקן - והירושלמי מדמה את הדין שלמדנו שם לדין שלמדנו הכא. והיינו שהר"ש [שם] איירי בקריאת שם על יין של מעש"ש בגבולין אחרי שהיין כבר בחבית, וחיילא קדושה בקנקן אגב היין - והביא מהירושלמי ש"אם משגפן קרא שם - קנה מעשר - נתפש הקנקן בקדושת מעשר - וטעון חילול כיון אם בא לחללו על הכסף" - הרי מפורש ששייכת חלות קדושה על הקנקן.

הר"ש הביא שהמקור לדין שם הוא מהכא בדין לוקח יין וקנקן בירושלים במעות מעש"ש - דמדמינן 'הפרשה' וחלות מעש"ש מתחילתה שזה כולל קנקן, לדין לקיחה שגם כולל קנקן. והיינו כדאמרינן בירושלמי [שם] ד"אמרה תורה פודאהו במקדש וכונסיהו בגבולין" וילפינן - "מה במקדש יצא קנקן לחולין, אף בגבולין נתפש קנקן למעשר". וביאר הר"ש - "כלומר פודאהו במקדש שיתן הכסף בירושלים ביין ובשכר כדכתיב ואם קנה כדי יין סתומות יצא קנקן לחולין כדתנן [פ"ק משנה ג'] ובכל מערבין [כ"ז:] שלוקחין יין על גב קנקנו ונתחללו עליהן מעות מעשר אפי' דמי הקנקן כעל יין שבתוכו, והוא הדין בגבולין דנחשב הקנקן כיון שבתוכו וצריך לחלל הקנקן עצמו" - הרי דבתרומתו חיילא הקדושה בקנקן ובעור. ועיין במלאכת שלמה [שם ד"ה המשאיל] דרק פקע הקדושה מהקנקנים לאחר מכן כשישתה את היין, וכ"כ בביאור ההלכה בדין של המשנה כאן - והיינו כנ"ל שכולם דין אחד - ולפי הר"ש הקדושה חיילא עליהו ולבסוף פקע כשישתה, אכן פשוט דלפי הרמב"ם מעיקרא לא חיילא עליהו קדושה שהרי מעולם לא ניתן המעות עבורם.

גם הר"ש למד דהדין הבלעה הכא דומה להבלעה דשבת.

ופשוט דלדעת הר"ש הגדר בהבלעה הוא כעין הבלעה דשבת שהתשלומין הם גם עבור הקנקן והעור - והם כלולים במקח, ולכן סובר הר"ש שגם עליהו חיילא דהך קדושה - וע"כ דגם הר"ש למד דדומה הבלעה זו להבלעה דשבת.

סיכום ב' המחלוקת בין הרמב"ם והר"ש, גם בהבלעה וגם אי חל קדושה על העור.

ולסיכום - כפשוטו היה נראה דנחלקו הרמב"ם והר"ש בתרתין:

א] אי העור כלול במקח, ודומה להבלעה דשבת או דאינו כלול במקח דלא חשב כלל על העור, ודומה להבלעה דשביעית דאתרוג מתנה.

ב] אי חיילא קדושה על העור מחמת הטפילות לבשר אלא דאח"כ יצא לחולין, או דמעיקרא לא חיילא קדושה בעור.

דרך חדשה ברמב"ם דלעולם העור בכלל המקח - אבל גזה"כ שדנים את החלק של המקח שלא מדקדק בו שאין דינו כלקוח במעות מעש"ש.

אולם נראה לבאר דרך חדשה בשיטת הרמב"ם שאין הכוונה כפשוטו - ולהלן נוכיח כן - והיינו דאף דפשוט לשון הרמב"ם הוא שאין העור בכלל המקח - שכתב "ואינו שם לב לעור ולא לקנקן, ולפיכך יצא לחולין לפי שלא קנהו במעות מעשר שני" - אכן זה תמוה - אטו כך הדין בכל מקח שהקנקן של היין והעור של הבשר ניתנים במתנה, והרי פשוט שהחשבונות של אונאה בשתות ויותר משתות כוללים את דמי הקנקן ודמי העור שפשוט שהם חלק מהמקח ולא קיבלו במתנה ממש כמו אתרוג בשביעית, ולמה במעש"ש משתנה המקח ויצאו מכלל מקח מחמת זה שלא חשב על זה.

ונראה דמדקדק בדברי הקרית ספר שהעור וקנקן בכלל המקח אלא שאינן מדקדקין בו – וז"ל [ריש פרק ח'] "אם לקחו ממי שאינו תגר דכיון דאינו מדקדק במכירתה לא חשיב לקוח בכסף מעשר" והיינו שאין בזה 'דין' לקוח בכסף מעשר – ולא שבמציאות לא חיילא המקח עליהו – והטעם לזה משום שלא מדקדק לקבוע את המחיר על פי הנקנקן והעור – כיון שאין לו ענין בהם אלא ביין ובבשר אבל פשיטא שזה בכלל המקח.

והעירוני ידידי הגאון הרב ר' נפתלי שטיינהויז שליט"א לדברי הריטב"א בעירובין [שם], וז"ל – "והכי פירושא שלוקחין הבקר עם העור דאע"ג דעור לאו אוכל הוא ניקח בטפלה של בשר וכן על הדרך הזה קנקן אגב היין, ופרש"י ז"ל שהעור והגיזות והקנקן יוצאין לחולין גמורין ואינו צריך למוכרן וליקח בדמיהן אוכל, והכי משמע ודאי דאיכא לרבווי קרא וגזירת הכתוב הוא שתחול כל קדושת כסף מעשר על הבקר והצאן והיין והשכר ויצאו הטפלין שלהם לחולין".

והיינו שיש לדקדק בדבריו דמצד אחד ס"ל כהרמב"ם שהקדושה חיילא מעיקרא רק על הבשר ולא על העור, וכלשונו בסוף דבריו 'שתחול כל קדושתו וכו' ויצאו הטפלין לחולין' ומאידך מבואר שזה גופא הגזה"כ שחל כך, ולעיל נתבאר ברמב"ם שהגזה"כ בא לחדש שמותר להעלות יוקר בבשר כנגד השווי העור אף שהתשלום הוא רק על הבשר והעור מתנה, אכן מה שלא חלה קדושה על העור הוא פשוט מסברא, אכן הכא בריטב"א מבואר שמה שלא חלה קדושה על העור הוא משום שכך נתחדש בגזה"כ.

ומבואר עוד בריטב"א שהמקח מעיקרו נעשה בכולו – גם בטפלין – וכלשונו – "לוקחין הבקר 'עם העור' דאע"ג דעור לאו אוכל 'הוא ניקח בטפלה' של בשר וכן על הדרך הזה קנקן אגב היין", הרי לנו שהוא בכל המקח, אלא דלא חיילא בה קדושה מעיקרו.

ונראה שגם הרמב"ם למד כן והיינו ע"ד הקרית ספר דנתחדש בפסוק דהך חלק במקח שאינו מדקדק בו דיינינן ליה מגזה"כ דלא חל עליו 'דין' לקוח במעות מעש"ש.

ועיין להלן בציונים והערות [משנה ד' ענף א'] שיבואר שיש הכרח לזה מתחילת הסוגי', ושם [ענף ב'] יש הכרח לדרך זו גם למסקנה עכ"פ בשיטת הרמב"ם – וא"א ללמוד את שיטת הרמב"ם כפשוטו.

ענף ג'

ביאור מחודש לחלק בין מעש"ש לשביעית.

מביא מהתוספתא דמחלק בין שביעית למעש"ש בדין קנקן אגב יין.

והנה אמרינן בתוספתא [שביעית פ"ז ה"ד] "חומר במעש"ש מבשביעית שמעש"ש קונה את הקנקן – משא"כ בשביעית", וצריכים להבין את דברי התוספתא, הרי כאן איירי בקדושת מעש"ש שחל בקנקן ואמרו כאן דקדושת שביעית לא חלה בקנקן, וקשה דהכא במשנה זו באנו להשוות לעור וקנקן ולכא' א"כ צריכים להשוותם נמי בשביעית דתרווייהו לא קנו קדושה.

אולם מצאנו דשביעית מתחללת על בהמה חיה ועוף בין חיים ובין שחוטין ⁷⁶ – וקשה – דאיך קונין בהמה חיה ועוף מדמי שביעית, דהאיך מתחלל פירות שביעית על העור שאינו מאכל – וכי תימא דחל אגב הבהמה – א"כ קשה מהתוספתא דמאי שנא עור מקנקן דהכא מחלקינן בין מעש"ש לשביעית לגבי הקנקן ולכא' ה"ה לגבי העור.

ועוד דבמעש"ש תרווייהו ילפינן מקראי דבבקר אגב עורו וביין אגב קנקנו – ובשביעית ליכא פסוק ולכן לא מהני בקנקן ולמה א"כ מהני בעור – כן הקשה במקד"ד [שביעית סימן נ"ט ס"ק ב' ד"ה אמרינן בתוספתא – עמוד 434].

אלא שדחה את עיקר הקושי' – והיינו שאפשר דכשלוקח בדמי שביעית בהמה מתחלל רק על הבשר ולא על העור וצריך ליקח העור מדמי חולין.

ויש לדחות עוד דבהבלעה לגבי אתרוג מצאנו דקונה את הלולב ביוקר והאתרג במתנה וה"ה דמצינן למימר כן הכא, דעור במתנה והבשר ביוקר.

⁷⁶ ולרבנן דרק על שחוטין הוא רק משום גזירה שמא יגדל מהם עדריים וכמבואר בסוכה [מ:].

דרכו של המקד"ד בהך חילוק.

אולם המקד"ד תירץ שנראה בפשיטות דיכול ליקח כל הבהמה מדמי שביעית ומתחלל גם על העור, והטעם דאמרינן שם לעיל מיניה בתוספתא [שביעית פ"ז ה"ב] דחומר בשביעית במעש"ש - דשביעית עשו בו פסולת אוכלין כאוכלין, ואוכלי אדם כאוכל בהמה כו' משא"כ במעש"ש, והנה בבהמה הכל חשיב כאוכל אף מה שאינו ראוי ממנה לאכילה⁷⁷, אלא שהחלק שאינה ראוי לאכילה, הוי בגדר 'פסולת אוכל', וממילא דבשביעית דפסולת אוכל כאוכל – הכי נמי דנתפס עליהן דשייך בהן קדושת שביעית, ורק במעש"ש דלא עשו בו פסולת אוכל כאוכל אצטריך קרא ד'בבקר אגב עורו'.

ומעתה פשוט למה בקנקן לא קני שביעית שהרי ליכא קרא לרבות וגם אינו פסולת אוכל כעור, אבל במעש"ש בלי הפסוקים לא ידעינן גם דין עור כיון דליכא דין לרבות פסולת אוכל כאוכל.

משנה ד

[ד] חלוקת חיה לזבחי שלמים בחמה לבשר תאווה לא יצא העור לחולין כדי יין פתוחות או סתומות מקום שדרכן לימכר פתוחות לא יצא קנקן לחולין סלי זיתים וסלי ענבים עם הכלי לא יצאו דמי הכלי לחולין:

רע"ב משנה ד

חלוקת חיה לזבח שלמים – ואין קרבן בא מן החיה, דכתיב (ויקרא א) מן הבקר ומן חצאן; ובחמה לבשר תאווה – חכמים גזרו שלא יקנו בחמה ממעות מעשר שני אלא שלמים, לפי שבראשונה חיה מותר ליקח בחמה לבשר תאווה, כיון שראו שחיו הכל לזקחים בחמה לבשר תאווה ומבריחים אותה מעל גבי המזבח חזרו ואמרו לא יקחו: אין העור יוצא לחולין – כלומר אינו בתורת זו שייצא העור לחולין, אלא לא קנה מעשר לא החיה ולא הבחמה, דנעשה כקונה שור לחרישה בדמי מעשר, דלא קנה מעשר: לא יצא הקנקן לחולין – כיון שנחגגו למכור חיו בלא הקנקן: לא יצאו דמי הכלי לחולין – לפי שדרך למכרן בלא הכלי:

ציונים והערות משנה ד

ענף א'

בדין לוקח חיה לשלמים

ובביאור הסוגי' במנחות [פ"ב] בקס"ד.

הקדמה בדין לוקח חיה לשלמים.

שנינו במשנה "הלוקח חיה לזבחי שלמים בהמה לבשר תאווה לא יצא העור לחולין", והיינו טעמא דחיה שונה מבהמה משום שאינו קרב שלמים – והר"ש הביא בזה את הסוגי' במנחות [פ"ב] במה שדנו בביאור הך דין של המשנה, ומתוך הסוגי' למדנו כמה דרכים בביאור הך משנה – וכדיבואר.

ביאור הדין במשנה דלא יצא העור לחולין לפי הקס"ד בסוגי' דמנחות [פ"ב].

בסוגי' שם נחלקו אמוראי במתפס מעות מעשר שני בקדושת שלמים, האם חיילא הקדושה על המעות לענין זה דכבר אינו יכול לקנות בהם בשר תאווה או דלא נתפס במעות קדושת שלמים כלל.

ודעת ר' אמי דהמתפס מעות מעשר שני לשלמים לא קנו שלמים, וביארו שם דס"ל דלא אלימא קדושת שלמים למיחל אקדושת מעשר שני, והא דחיילא קדושת שלמים על בהמת מעש"ש, עיין להלן [ענף ג'] מה שהבאנו בזה מהירושלמי ב' דרכים בזה אי פקעה הקדושה או לא.

⁷⁷ כמו שכתבו התוס' שבת [כ"ט. ד"ה אכלן] גבי טווי לי בר אוווא ושדי מעי לשונא דחשיב נולד, דקודם אגב האווא חשיב הכל אוכל אדם ע"ש.

והקשו מהמשנה כאן שכתוב דחיה "דלא יצא העור לחולין" והבינו שכתוב כאן ד"קני שלמים" ודלא כר' אמי.

והביאור במשנה לפום הך קס"ד הוא דנתפס בשלמים וצריכים למכור גם את החיה וגם את העור לקנות מהם שלמים - כ"כ השפ"א [שם] ודייק כן בר"ש, והיינו שהפירוש בלשון המשנה שהעור לא יצא לחולין, דהכוונה בזה, ש'אפילו' העור לא יצא, אבל ה"ה וכל שכן שגוף החיה עצמה לא יצא לחולין ודייק כן ממה שכתוב בר"ש דבקס"ד נקטו דנמכר החיה והעור לצורך שלמים⁷⁸. ובביאור הך קס"ד יש לעיין דלמה לא יצא העור לחולין, הא איכא דרשה בסוגי' דעירובין – מובא בציונים והערות לעיל [משנה ג' ענף ב'] – ושם ילפינן דיצא העור לחולין אגב הבשר ומאי שנא הכא.

ביאור בקס"ד בסוגי' דלמה לא שייך הבלעה בעור ובקנקן כיון דלא נתקיימה המצוה בלקיחה זו.

וביאר השפת אמת דאדרבה דזה עיקר חידושא דמתני' דהחיה שקנה לשלמים אף על גב דמהני התפסותו וצריך לקנות מדמי החיה קרבן שלמים, מ"מ העור לא יצא לחולין ושונה מכל לקיחה אחרת של בדמי מעש"ש, משום דדווקא במידי דראוי לאכלו כמו יין אגב קנקנו או חיה לבשר תאווה, התם יצא לחולין גם הטפל, כיון דכך היא המצוה - בצאן וביין ובשכר, אבל הכא דעדיין לא עשה כלום, וצריכין למכור את החיה ודומה למעות מעש"ש, בכה"ג 'לא יצא העור לחולין'. ונראה הביאור, דלעיל בציונים והערות [משנה ג' ענף ב'] הבאנו את דרכו של הר"ש בביאור הך דין דיצא העור לחולין דזה שייך לדין הבלעה, וכל זה אחרי שיש טפלות של העור לבשר, ויליף כן מגזה"כ דיצא לחולין אחרי שאוכל את הבשר, וצ"ל דחידוש זה נתחדש דווקא היכא שהוא קונה לקיחה עבור קיום המצוה עצמו – לא כן בלקיחה דעדיין צריכים לקנות על ידו אוכל לקיום המצוה.

מתמה על הרמב"ם שלמד דהבלעה היינו דלא קנה כלל, ומקור לדרך החדשה ברמב"ם. ויש להעיר דלעיל בציונים והערות [משנה ג' ענף ב'] הבאנו ב' דרכים בהבלעה דסוגי' דהתם, דנחלקו בזה הרמב"ם והר"ש, ולדרכו של הרמב"ם הכוונה בזה דרק קנה בהמה ולא קנה עור כלל, ולכן יצא לחולין כיון דמתחילה לא נתן מעות עבורו – וקשה דא"כ ה"ה דהכא למה לא יצא לחולין, הא אי לא נתן מעות עבור העור ורק נתן עבור הבשר א"כ פשיטא דלא חיילא קדושה כה"ג על העור – ומה הקס"ד הכא.

וצ"ל כנתבאר שם – והוא דעיקר שיטת הרמב"ם קשה דלמה לי פסוקים ודרשות להך הבלעה, וביארנו שהתורה חידשה שיכול לשלם ביוקר עבור הבשר כיון שיש עימו עור – וממילא שיש לומר על פי דרכו של השפת אמת דהכא בחיה לשלמים שאין זה מצוותו – הכא ליכא גזה"כ דמצי קונה ביוקר מחמת העור, וע"כ שכאן הוא צריך לקנות גם את העור ושפיר חיילא קדושה בעור. אולם קשה דטעמו של הרמב"ם דלא שילם עבור העור הוא משום דאיירי במוכר ולוקח שלא חשבו כלל על העור – עיי"ש דברים מפורשים, וא"כ ע"כ שהעור לא כלול במקח שהרי לפי האמת לא חשבו על העור – והאיך א"כ מתקדש העור בקדושת מעש"ש – וצ"ע. ומכאן הכרח גמור למה שנתחדש לעיל [שם] שגם לפי הרמב"ם ע"כ שהתשלומין הם עבור הכל והעור בכלל המקח מצד עצמו – אלא דכוונתו כנתבאר ע"ד הקרית ספר דנתחדש בפסוק של הבלעה דהך חלק במקח שאינו מדקדק בו דיינינן דלא חל עליו 'דין' לקוח במעות מעש"ש – ומעתה שפיר יש לומר דהכא הדין אינו כן – שכאן נתחדש שגם החלק של המקח שאינו מדקדק בו חל בו דין לקוח ממעות מעש"ש – והיינו דהכא לא נתחדשה גזה"כ דהבלעה, כיון דהכא אין הלקיחה לקיים המצוה ממש.

⁷⁸ אלא שהעיר שזה לא כפירש"י [שם] שלמד שהחיה נאכלת, ותמה עליו דודאי למסקנא דהוי כשור להרישה י"ל דכיון דלא מתפסי בשלמים כלל רשאי לאכול בשר החי רק העור לא יצא לחולין אבל בס"ד ה' הפירוש ששניהם נתפסין בקדושת שלמים.

ענף ב'

ביאור המסקנה במנחות [פ"ב]

דחיה לשלמים דומה לקניית שור לחרישה.

ב' דרכים בביאור הך דין דחיה לשלמים - דדומה לקונה שור לחרישה - [סוגי' דמנחות פ"ב].

כאמור - הגמרא הקשתה על ר' אמי דמהכא משמע דחיילא קדושת שלמים על המעות כמו דחיילא על החיה קדושת שלמים - ומוכרח דלא כר' אמי והיינו דלר' אמי דהתפסה לא מועילה כלום א"כ הרי הוא חיה של מעשר שני ולא של שלמים, וממילא דראוי לאכלו כמו שהוא ככל לוקח בשר תאנה - וא"כ למה לא יצא העור לחולין.

ותירצו בגמרא שהפירוש במשנה היא אחרת - והיינו ש'אינו בתורת יציאת העור' והיינו טעמא דדומה ללוקח שור לחרישה במעות מעש"ש דגם שם אין דין של יצא עור לחולין.

אולם הגמרא לא ביארה מה באמת הדין בלוקח שור לחרישה ובמה דומה לקיחת חיה לשלמים, ולמה בכה"ג לא אמרינן דיצא העור לחולין - ויש לבאר בזה בב' דרכים:

הדרך הראשונה היא - שלא חל החילול כלל וליכא קדושת מעש"ש בשור לחרישה וה"ה דבחיה לשלמים לא חיילא חילול כלל, ובטעמא דמילתא דלא חל פירש בזה העולת שלמה [מנחות שם] דדומה ללוקח עבדים דלאו בר אכילה ולכן לא חל החילול כלל ויאכל כנגדן וכמבואר להלן במשנה בסוף הפרק - [והביא את פלוגת רש"י ותוס' בקידושין [נ"ו] בדין יאכל כנגדן] - וה"ה הכא דלדרך זו נתחדש דגם אי הוי בר אכילה אבל כיון שהלקיחה אינה לאכילה של מצוה שוב לא חל החילול, וזה החידוש בלוקח שור לחרישה.

והכוונה דלא יצא העור לחולין - היינו דלכן צריך לאכול גם כנגד הבשר וגם כנגד העור - ודלא כהמשנה הקודמת שיצא העור לחולין מעצמו.

הדרך השנייה היא - שחל החילול ושפיר חיילא קדושת מעש"ש בחיה - אלא שיש הלכה מסויימת דכיון דנקנה לחרישה ולא למצות אכילה [שזה דינו של קדושת מעש"ש], דשוב לא נתחדש הכא הלכה של יצא העור לחולין, וגם בחיה לשלמים שקנויה לא למצותה ליכא הלכה זו של יצא העור לחולין.

ובטעמא דמילתא - עיין במשנה ראשונה כאן שזה 'קנס', ובשנות אליהו כתב שעשה שלא כהוגן וקצת משמע דכוונתו ע"ד הנ"ל דהוי קנס - אולם עיין בלשון הרמב"ם בפירוש המשנה שכתב "לא יצא העור לחולין, לפי שאינם ראויים לאכילה על הדרך שחשב" - ולא הבנתי כוונתו.

ובדרך אמונה [פרק ז' הלכה י"ח] פשוט לו דלא חל קדושת מעש"ש כלל וליכא חילול, ובשפת אמת פשיטא ליה לאידך גיסא דחיילא החילול.

אולם כנראה דנחלקו הראשונים בהנך ב' דרכים - דכדרך הראשונה מדוייק ברש"י [מנחות שם] בפירוש הראשון - בשם רבותיו - שלא חל שום קדושה על החיה - וז"ל: "אין לו קדושה כלל הואיל ושלל כתורה לוקחן דנעשה האי עור כלוקח ממעות מעשר שני שור לחרישה", וכ"כ העולת שלמה בביאור דברי רש"י, וכ"ה ברבינו גרשום בפירוש הראשון.

וכדרך השנייה - דחיילא עכ"פ קדושת מעש"ש על החיה - מבואר ברש"י [מנחות שם] בפירוש השני שכתב "דנעשה כלוקח שור לחרישה ממעות מעשר שני דמוכרם הן ועורן ויאכלו כל דמיו מעשר", ומשמע דחיילא קדושת מעש"ש ויש כאן חילול קדושת מעש"ש ולכן שפיר חיילא קדושת מעש"ש על החיה למוכרו הוא ועורו למעש"ש, וכ"ה ברש"י כתב יד וברבינו גרשום בפירוש השני.

וכנראה דנחלקו בשיטת הרמב"ם, דבמהר"י קורקוס [פרק ז' הלכה י"ח] מבואר דפירש ברמב"ם דלא חל כלל - דמדמי לדברי הרמב"ם לעיל מיניה בקנה מלח ומים והתם דלא חל עליהם קדושה כלל, אולם ב'משנה ראשונה' דייק בשיטת הרמב"ם דחיילא קדושת מעש"ש שהרי כתב כאן "לא קנו שלמים", ומשמע דקנה מעשר.

[ויש להעיר דבלשון רש"י מדוייק דלפי הפירוש השני דחיילא קדושת מעש"ש ולא חיילא קדושת שלמים שהדין בזה הוא דמוכרו למעש"ש - וכלשונו - "דמוכרם הן ועורן ויאכלו כל דמיו

מעשר", וקשה דלמה לא יאכל עכ"פ את הבשר כבשר תאווה, וימכור רק את העור, וצ"ע – ועיין עוד בעולת שלמה [מנחות שם] שדייק מרש"י דאסור לאוכלו].

מחלוקת ראשונים בדין לוקח בהמה לבשר תאווה, ומתמה לפי הדרך דלא חל קדושת מעש"ש בחיה לשלמים.

יש דין נוסף ברישא במשנה והוא בלוקח בהמה לבשר תאווה – וגם שם הדין דיצא העור לחולין, והטעם לזה כמבואר ברע"ב "דחכמים גזרו שלא יקנו בהמה ממעות מעשר שני אלא שלמים, לפי שבראשונה היה מותר ליקח בהמה לבשר תאווה, כיון שראו שהיו הכל לוקחים בהמה לבשר תאווה ומברחים אותה מעל גבי המזבח חזרו ואמרו לא יקחו" – וקשה דאף דנתבאר למה חכמים תיקנו לא לקנות בשר תאווה, אכן אכתי לא נתבאר למה לא יצא העור לחולין מחמת זה. וצ"ל דהך מחלוקת דמצאנו בראשונים בביאור הסוגי' במנחות בדין לוקח חיה לשלמים דדומה ללוקח שור לחרישה – בזה ממש נחלקו נמי הכא.

והיינו דלפי הראשונים דחל החילול וחל קדושת מעש"ש על החיה, אלא שהדין המסויים של 'יצא עור לחולין' אגב החילול בבשר [שנתחדש בהבלעה] לא נאמר הכא, א"כ ה"ה בבהמה לבשר תאווה לא נאמר הך דין, והגדר בזה כמבואר במשנה ראשונה דקנס חכמים הוא.

ולפי הראשונים דלא חל החילול ולא חל שום קדושה על החיה, צ"ל דה"ה דהכא לא חיילא קדושה בבהמה כלל, וצ"ל דגם זה דומה לשור לחרישה, אולם קשה דבשלמא התם הכוונה דכיון שזה לא לקיחה לאכילה של מצוה [שלקחה לקרבן והרי חיה לא יכולה להיות קרבן] – א"כ דומה ללוקח עבדים שאינו בר אכילה, ולכן לא חל כלום, דדומה לחרישה שאינה לקיחה למצוה, אכן הכא אינו אלא דין דרבנן דאין לקנות בהמה לבשר תאווה – והאיך רבנן יפקיעו את הקדושת מעש"ש שלא יחול על הבשר – וצ"ע כעת.

מביא ב' דרכים בדין יצא העור לחולין בלוקח בהמה לשלמים, ומתמה דלפי הרמב"ם קשה מה הדין של לא יצא העור לחולין בלוקח חיה לשלמים.

לעיל [משנה ג'] למדנו שיש דין שיצא העור לחולין בלוקח בהמה לשלמים במעות מעש"ש, והיינו ששם מבואר שבאמת יצא העור לחולין, ולעיל בציונים והערות [שם] הבאנו ב' דרכים בגדר הדין 'יצא העור לחולין', דנחלקו בזה הרמב"ם והר"ש בתרתי:

הר"ש למד שהעור כלול בתוך המקח, ודומה להבלעה דשבת, והרמב"ם לומד שאינו כלול במקח דלא חשב כלל על העור, ודומה להבלעה דשביעית דאתרוג מתנה.

עוד נחלקו דלפי הר"ש חיילא קדושה על העור אלא דאח"כ יצא לחולין באכל את הבשר מחמת הטפלות לבשר, וזה נתחדש בגזה"כ של הבלעה דטפל לבשר, ולכן יצא לחולין, ולפי הרמב"ם מעיקרא לא חיילא הקדושה בעור, וכל הגזה"כ הוא רק שיכול לעשות מקח וחילול כפי השווי של הבשר והעור ביחד אף דהחילול חל על הבשר לחוד' בלי העור.

ומעתה יש לעיין – הרי הדין 'יצא עור לחולין' במשנה דלעיל בבהמה לשלמים וחיה לבשר תאווה הוא וע"כ כהך גדר של 'לא יצא העור לחולין' הכא בבהמה לבשר תאווה ובחיה לשלמים.

ובשלמא לפי הר"ש דבדין הבלעה בעור נתחדש דאף דחיילא עליו קדושה, אכן פקע קדושתה אחרי שאכל את הבשר, והכא נימא דלא נתחדש הך גזה"כ שבהבלעה כיון שאין זה לקיחה לקיום מצוה – וכתבאר וא"ש, אכן לפי הרמב"ם דמעיקרא לא קנה את העור, ומעיקרא כל המקח היה רק על הבשר, א"כ האיך חיילא קדושה על העור – ומה הכוונה דלא יצא העור לחולין – הא מתחילה לא חיילא בו קדושה שהרי לא חשב עליו במקח.

ויתכן לומר שהרמב"ם ילמד את הדין של המשנה של 'לא יצא העור לחולין' דהוי כשור לחרישה שהכוונה בזה כדרך הראשונה דלא חיילא קדושת מעש"ש כלל וכלל על החיה – וצריך לאכול כנגדו – והיינו כנגד הבשר וכנגד העור.

אולם הבאנו דנחלקו בזה בשיטת הרמב"ם, וכבר דייק המשנה ראשונה דגם הרמב"ם למד דחיילא קדושת מעש"ש על החיה – ושוב צ"ע דמה שייך הלכה של לא יצא העור לחולין אי ממילא לא נתקדשה – ויבואר.

הוכחה למהלך חדש ברמב"ם ביצא העור לחולין דהעור כלול במקח אלא שאינו מדקדק בו.
ונראה דגם מהכא איכא מקור גדול למה שנתבאר לעיל בציונים והערות [משנה ג' סוף ענף ב'] שאין כוונת הרמב"ם כפשוטו וע"כ שלמד ע"ד מה שמבואר בקריית ספר דנתחדש בפסוק דהך חלק במקח שאינו מדקדק בו דיינינן בגזה"כ דלא חל עליו 'דין' לקוח במעות מעש"ש – והכא בדין בהמה לבשר תאוה וחיה לשלמים ושור לחרישה לא נתחדש הך קרא לדון אותו כטפל במקח לענין דלא יחול בו דין לקוח ממעות מעש"ש.

המשך הסוגי' במנחות שם.

הגמרא במנחות שם הקשתה ד'מאי טעמא' – והיינו שכאן הגמרא מקשה על עיקר סברת המשנה – דלמה באמת ליכא הכא דין דיצא העור אגב הבשר – ולכא' תמוה – דקושי' זו קשה בלי שייכות לעיקר השו"ט אי חיילא קדושת שלמים על החיה או לא ולמה הקשו דווקא כאן בשיטת ר' אמי דלא נתפסה קדושת שלמים על מעות מעש"ש – וכבר עמד בזה השפת אמת.

וביאר – דבשלמא אי התפסה מהני וחיילא בה קדושה, ודלא כר' אמי – א"כ א"ש, והיינו דכיון דאכתי לא קיים את המצוה דא"י לאכלו עד שימכור את החיה לשלמים, שוב ליכא דין זה – וכן"ל, אבל אי לא מהני להחיל קדושת שלמים, א"כ אדרבה, היא הנותנת שיצא העור לחולין, והיינו דשוב הוי ליה כקונה לבשר תאוה וזה עיקר המצוה ולמה לא יצא העור לחולין – ועל זה משני דאדרבה – "דהוי כקנה שור לחרישה"⁷⁹.

כמה קושיות על תליית המחלוקת אי מתפיס קדושת שלמים על מעות מעש"ש בפלוגתת ר"מ ור"י.

הר"ש [פ"א מ"ד] הביא ממנחות [פ"ב] דנחלקו אמוראי אי חל קדושת שלמים על מעות מעש"ש לענין זה שלא יוכל להשתמש במעות לדברים אחרים, ומבואר שם דנחלקו לשיטת ר"מ דממון גבוה, אכן לר"י דממון הדיוט מבואר דכו"ע מודי דמהני, וכל זה במעות מעש"ש, אבל לקנות בהמה לשלמים פשוט דמהני דזה מצותה ויליף לה מדרשה – וכדהבאנו לעיל בציונים והערות [פ"א מ"ד] – וזה באמת טעמא דר' יוחנן דמהני גם על המעות דמאי שנא מעות מבהמה, ולפי ר' אמי דלא מהני אמרו בגמרא 'דלא אלימא קדושת שלמים לחול על קדושת מעש"ש', וצ"ע בגדר האי דינא.

עוד צ"ב שהרמב"ם [פ"ז הי"ט] הביא להלכה דלא מתפיס והביא את הטעם הזה והוסיף שזה למ"ד ממון גבוה, והיינו ממש כסוגי' הגמרא, אלא דלעיל מיניה [פ"ג הכ"ה] כתב דמהני להקדיש קדושת בדק הבית על מעש"ש, וזה תמוה דכפשוטו מאי שנא בדק הבית משלמים ואי לשלמים לא מהני למ"ד ממון גבוה א"כ למה יהני לבדה"ב, ואף שיש מקור להרמב"ם מהתוספתא שכן מפורש שם, אכן סו"ס תמוה – דמאן יימר דאזלינן התם למ"ד ממון גבוה, ודילמא התוספתא קאי למ"ד דממון הדיוט ומהני גם בשלמים וגם בבדק הבית.

עוד צ"ב דמה השייכות לפלוגתת ר"י ור"מ דאי מצד אלימות הקדושה אתינן עלה א"כ היכן מצאנו מחלוקת ביניהם בגדר הקדושה, הא כל המחלוקת אינה אלא בבעלות לגבי הממונות ומה זה שייך להכא.

עוד צ"ב דלמ"ד דמהני גם לר"מ – הרי קשה דהאיך באמת מהני להתפיס בה קדושת שלמים הרי אינו בעלים, ויתכן שזה גזה"כ בעלמא כמו דחידשה התורה שיכול להקדישה שלמים, וצ"ע. ועיין בכל זה להלן בחידושי סוגיות [סימן ב'] מה שנתבאר בזה על פי דברי הגרי"ז.

משנה ה

[ה] חלוקה מים ומלח ופירות מחזוברים לקרקע או פירות שאינן יכולין לחגיע לירושלם לא קנה מעשר חלוקה פירות שזוג יחזרו דמים למקומן מזיד יעלו ויאכלו במקום ואם אין מקדש ירקבו:

⁷⁹ וביאר השפת אמת דאף דיכול לאכול את השור, אבל מ"מ לא קנאו לאכילה, הלכך פשוט שחסר בעיקר ההלכה של עור אגב בשר דפשיטא שזה אינו 'לקיחה למצוה'.

וע"ד זה מבארת הגמרא גם הכא, דהוא לא קנה לאכילה אלא לשלמים – ולקיחה לשלמים היכא דלא חיילא שלמים הוי כעין לקיחה לחרישה דלא חיילא הך דין של יצא העור לחולין, כיון שלא קנאו למצוה.

רע"ב משנה ה

הלוקח מים ומלח וכו' – מים ומלח אין נקנים בכסף מעשר שני, דכתיב (דברים יד) ונתת חכסף בכל אשר תאזח נפשך, כלל, בבקר ובצאן ובין ובשכר, פרט, ובכל אשר תשאלך נפשך, חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש דבר שחזא אוכל וגדולי קרקע, דבקר וצאן גדלים מן הצמחים שחם גדולי קרקע, ותלוש, ודבר חמתקיים עד שמוליכן לירושלים, אף כל דבר שחזא אוכל וגדולי קרקע ותלוש, ודבר חמתקיים, יצאו מים ומלח שאע"פ שחן אוכל אינן גדולי קרקע, יצאו פירות מחוברים לקרקע, שאינן תלושים, יצאו פירות הנרקבים קודם שיגיעו לירושלים שאינן דבר חמתקיים, שכל אלו אין נקחים בכסף מעשר: לא קנה מעשר – ולא חלה קדושת מעשר על הדבר הקנוי ולא יצאו המעות לחולין: הלוקח פירות שוגג – שלא היה יודע שמכסף מעשר הוא קונה: יחזרו דמים למקומן – המוכר לוקח פירותיו ומחזיר הדמים, משום דהוי כמקח טעות, שאם היה יודע הלוקח שחם דמי מעשר לא היה לוקח בהם פירות הללו, משום טורח הדרך, וכיון דשוגג הוא בטל מקח: מזיד – שידע שכסף מעשר הוא: יעלו ויאכלו במקום – אשר יבחר ה', כלומר בירושלים: ואם אין מקדש ירקבו – שחזר הדבר הקנוי בכסף מעשר אינו נפדה טחור בריחוק מקום, כדתנן לקמן בפ"ג:

ציונים והערות משנה ה

בטעמא דמלח ומים.

בעיקר הדין שאסור ליקח ממעות מעשר שני 'מים ומלח' עיין ברמב"ם בפירוש המשנה שכתב "לפי שאע"פ שהן נאכלין אינם גדלים מן הארץ כי המים יסוד פשוט הם ואינו גדל מן הארץ, והמלח אדמה שרופה הוא".

ועיין בתוס' יו"ט לעיל [משנה ג'] שמצאנו סתירה ברע"ב אי מים נתמעט מצד דאינו גידולי קרקע או דאינו כפרי, וביאר שהרע"ב הביא דברי הברייטא והברייטא סוברת שאע"פ שהמים נקיים מתחת לארץ ככתוב במעשה בראשית וזה לא גודל מהקרקע - מ"מ הואיל ונובעים הם מהארץ ונראין לעין כאילו גדלים ורבים מן הקרקע – לכן אצטריך למעוטינהו משום דלא הוו כפרי. וע"ע בדברי הר"ש סיריליא דכתב דבעינן מידי דזיין, ויש להעיר דדין זה דבעינן מידי דזיין נאמר רק לענין עירובין אבל לא לענין מעשר שני, ואולי הוא טעמא דקרא דמעט מים ומלח מכלל ופרט – וצ"ע.

חידוש הרמב"ם שיצאו המעות לחולין והמקור מהמשנה.

והנה מבואר במשנה דלא קנה מעשר, וביאר הרע"ב דלא חלה קדושת מעשר על הדבר הקנוי, וממילא פשוט נמי דלא יצאו המעות לחולין, אולם הרמב"ם מחלק ביניהם, דעיין בדבריו בפירוש המשניות שכתב "ואמר לא קנה מעשר רוצה בו שאותו דבר הנקנה אינו מעשר - ויצאו המעות לחולין" הרי דיצאו חולין, וצ"ע גדול - שאם לא נתפסה קדושת מעשר שני על המים והמלח א"כ למה יצאו לחולין, וע' ברש"ש מה שהגיה ברמב"ם.

איברא דבמהר"י קורקוס הביא את הגי' כמו שלפנינו, ועוד שהרי ברמב"ם בחיבורו מבואר להדיא שיצאו לחולין - וז"ל הרמב"ם [מעשר שני פרק ז' הי"ד] – "הלוקח מים ומלח או פירות מחוברים או פירות שאינן יכולין להגיע לירושלים לא קנה המעשר אע"פ שיצאו המעות לחולין".

וכבר השיג הראב"ד - ז"ל "הלוקח מים ומלח וכו' עד אע"פ שיצאו המעות לחולין - א"א זה שבוש - אלא יחזרו הדמים למקומן אם לקחן מאחר ואם הלך לו יאכל כנגדן, והכי קאמר שמואל בירושלמי ובגמרא דידן" - ועיין בהערה ⁸⁰ לגבי הירושלמי שהביא הראב"ד.

עכ"פ דעת המהר"י קורקוס והרדב"ז ברמב"ם הוא דפקעה הקדושה, והביא מקור לרמב"ם מהמשנה - ז"ל המהר"י קורקוס, "דעת רבינו כיון שבמשנה אמרו ברישא לא קנה מעשר ובסיפא אמרו 'יחזרו דמים למקומן' - מוכח דלאו כי הדדי נינהו, ולא קנה מעשר אין פירושו יחזרו דמים למקומן דא"כ אמאי שני בלישניה לתני תרומיהו בחד לישנא א"נ ליערבנהו וליתנייהו".
וע"ע להלן במהר"י קורקוס [הלכה י"ח] בענין לקח חיה לזבחי שלמים שכ' "ונראה משם דמעות יצאו לחולין וכו' ודמי למה שכ' רבינו למעלה בסמוך גבי לוקח מים ומלח ומכאן סיוע לדבריו", ע"ש.

ובביאור שטת הרמב"ם מצאנו כמה דרכים - וכדיבואר.

דרכו של הגר"ח בביאור שיטת הרמב"ם.

עיין בספר חידושי הגר"ח הלוי על הרמב"ם [מעשר שני פרק ח' הלכה ז'] שביאר את הדברים ביסוד גדול:

וז"ל - "ואשר יראה לומר בדעת הרמב"ם, דס"ל דבמעשר שני דמתחלל דרך מקח הוי הגזירת הכתוב דהמקח גופיה הוי מעשה חילול, והוא זה דין מסויים בפני עצמו במעשר שני, דהמקח בעצמו הוא חילולו של המעשר שני, ויסוד דבר זה נלמד מהא דפסק הרמב"ם בפ"ז ממעשר שני הי"ד וז"ל הלוקח מים ומלח וכו' לא קנה המעשר אעפ"י שיצאו המעות לחולין עכ"ל, והרי בדין חילול פשיטא דכל שלא נכנס החולין תחתיו בקדושה א"כ אין כאן חילול כלל, ובעל כרחך דהוא דין מסויים במקח שמפקיע קדושת המעשר שני לגמרי אף אם אין דבר אחר נכנס כנגדו ואף בלא מעשה חילול, וא"כ הוא הדין נמי הא דמעשר שני מתחלל דרך מקח הוא ג"כ דכוותה דעצם מעשה המקח הוא חילולו", עכ"ל.

הרי שכל שקנה דרך ממכר יצא המעשר שני לחולין אפ"י אם אין על מה לתפוס הקדושה, והרי"ז כעין מעילה שיצא הקדש מקדושתו אע"פ שאין מה לתפוס קדושתו, מיהו לא על כל מכר נאמר דין זה דהלא קנה קרקע ועבדים ובהמה טמאה לא יצא מעש"ש לחולין, וע"כ שיש 'שם מקח' לענין מעש"ש, והיינו מקח של 'אוכל' - ועיין להלן.

דרכו של התורת זרעים שאין להם תורת אוכל לגבי 'מצות אכילה' ויש להם תורת אוכל לגבי 'פדיון', הלכך חיילא הפדיון ומיד פקע הקדושה.

ובדרך אחרת מצאנו בזה בתורת זרעים שכתב שכל אלו דברים לא נתמעטו אלא מדין מצות אכילת מעשר שני, דלא מקיימא בהם מצות אכילת מעש"ש דאינן ראויין למצותם אבל מ"מ מדין פדיון לא נפקו ושפיר מיקרו אוכל לענין שיחול עליהם פדיון מעש"ש, ונמצא שאין להם תורת אוכל לגבי מצות אכילה ויש להם תורת אוכל לגבי פדיון.

וע"כ בשעה שפודה עליהם שפיר חל עליהם קדושת מעש"ש ויצאו המעות לחולין אבל תיכף לאחר הפדיון פקעה מהם הקדושה ממילא דכיון דלא מקיימא בהם מצות אכילת מעש"ש ואינם ראויין למצותם הוי כמו פת שעטיפשה ושמן שנסרח דכיון שנפסל מאוכל אדם ואינם ראויין למצות דפקעה הקדושה ממנה - והיינו דכיון שאין להם תורת אוכל לגבי מצות אכילה ויש להם תורת

⁸⁰ דהנה, הראב"ד הביא ירושלמי - והיינו דגרסינן [ה"ג] "תמן תנינן אין לוקחים עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית ואם לקח יאכל כנגדו, וכא את אמר הכין, רבי יונה אמר איתפלגון, רבי חייא בר רב יוסף ושמואל חד אמר כאן דרך מכירה וכאן דרך חילול, וחרנא אמר כאן שהמוכר קיים וכאן שהלך לו המוכר" עכ"ל.

וביאר הר"ש סיריליא דמשמע ליה לירושלמי דמה דתני להלן דאין לוקחין עבדים קרקעות ובהמה טמאה ואם לקח 'יאכל כנגדן' דהיינו ד'קנאן המוכר והן חולין בידו', וא"כ קשה דרמי מתניתא 'אמתני' דלעיל תנן הקונה פירות מחוברין לקרקע לא קנה מעשר ומשמע דכל שכן קרקע, וע"ז משני דמשנה של קרקע עבדים ובהמה טמאה איירי בדרך מכירה ולכן מתחלל שמוכר לו קרקע דרך מכירה ומשו"ה המעות קנויים אצל המוכר והלקוח יאכל כנגדן ומתני' דלעיל איירי דרך חילול דודאי אינו מתחלל.

וע' במהר"י במ"ץ שכתב בדומה לדרכו של הר"ש סיריליא - אלא שפי' קושי' הירושלמי דלא כמש"כ הר"ש סיריליא דהקושיא הוא על קרקע במתני' דמחברים לקרקע אלא הקו' הוא על בהמה טמאה על בהמה טהורה.
וע"ע בכס"מ דרך אחרת ברמב"ם, ועיין במשנה ראשונה ובישיעות מלכו בכל הנ"ל.

אוכל לגבי פדיון – שוב חיילא עליהו הפדיון ופקע מיניה הקדושה כיון שאינה ראויה לאכילה, וכעין זה כ' בחזו"א בגליונות על הגר"ח [פ"ה מהל' מעש"ש]. ויש להעיר דאיכא בזה חידוש ששייך להחיל קדושת מעש"ש מדין פדיון באופן שחסר בעיקר דיני הקדושה – דהא דפקע הקדושה ע"כ הוא משום שכל קדושתה אינה אלא למצוה דאכילה והרי זה מופקע ממצות אכילה, ואעפ"כ נתחדש ששייך להחיל קדושה כזו דרך פדייה. [ועיין בדרך אמונה] באור ההלכה ד"ה אע"פ] שהטעם לחלק בין מים ומלח שחל חילולו ובין עבדים קרקעות ובהמה טמאה שלא חל כלל הוא משום שמים ומלח אפשר לערב בהן שמן ויין ויהיו הם עצמם ראויין, ופירות מחוברים אפשר לתולשן ופירות שאין יכולים להגיע מצד עצמן ראויין הן ואי הוסיפו על העיר ראויין לאוכלן וכיון שיכולים להיות ראויין מתחלל המעות עליהם אלא שכיון שמצד עצמן אין ראויין עתה א"א להיות בהן קדושת מעש"ש ופקעה הקדושה מהן כמו פת שעיפשה].

דרכו של האהא"ז – ב' דינים, דין וצרת הכסף ודין ונתת הכסף.

ובספר אבן האזל [הנדפס בכרם ציון עמ' ק'] פי' קצת באופן אחר – דחלוק דין וצרת הכסף מדין ונתת הכסף בכל אשר תאווה נפשך, דמדין וצרת הכסף אפשר לפדות בכל דבר, ומים ומלח וכדו' נתמעטו רק מדין ונתת הכסף בכל אשר תאווה נפשך, ולכן א"א לעשות מים ומלח מעש"ש לאכלם בירושלים, אולם סו"ס אפשר לעשות פדייה או חילול על מים ומלח, דהא פסק הרמב"ם דגם במחלל בפירות מהני, ולפי"ז מה שלא קנה מעשר היינו שלא נעשו מעשר לענין שיאכל אותם בעצמם, אבל המעש"ש נפדה על ידם ויקנה בהם בקר וצאן, ולכן המעות יצאו לחולין. והביא סיוע לזה ממה שכתב ריטב"א [ב"מ מ"ה.ה.] – וז"ל "ואע"ג דממעטין מים ומלח מכלל ופרט דבקר וצאן, הא לא קשיא דכי ממעטין מים ומלח דלא מחלל עליהו ומבער בהו המעשר, אבל אם מחלל על המים והמלח לקנות בהן בקר וצאן שרי הכא נמי שרי לחלל על הפרוטות", עכ"ל. ולפי"ז מש"כ הרמב"ם דהמעות יצאו לחולין ולא קנה המעשר היינו באופן שחלל על מים ומלח כדי לקנות בהן בקר וצאן, והמים והמלח עצמם לא נעשו מעשר ואם יאכלם הוי כמו שמאבדן, ואם יאכלם חוץ לירושלים אינו עובר על לא תוכל לאכול בשעריך, אולם המים והמלח נעשו מעשר לענין שצריך לקנות בהן בקר וצאן.

משא"כ עבדים וקרקעות ובהמה טמאה דיחזרו הדמים למקומן, דבעבדים וקרקעות לא שייך בהו לגמרי דין חילול דנתמעטו גם מוצרת הכסף, ועיי"ש מה שדחק לפרש דין בהמה טמאה, וע"ע בישועת מלכו [פ"ד ה"ב].

והעירוני מדברי התוס' בקידושין [נ"ה: ד"ה אין לוקחין] שמפורש שאם קונה כדי לקנות דבר אחר בירושלים נתמעט מקרא של וצרת הכסף אע"ג שהוא מידי דאכילה כל שאינו רשאי לאוכלו בירושלים בתורת מעשר שני, וכן מבואר בתוס' ב"מ [מ"ה.ה.] ד"ה בכל] שתי' תירוץ אחר לקו' הריטב"א הנ"ל ולא ניחא ליה בתירוץ של הריטב"א, ואולי לשיטתיהו דלית להו חילוק זה של הריטב"א כמו שביאר באבן האזל.

דרכו של המקד"ד בזה.

מצאנו דרך חדשה בביאור שיטת הרמב"ם בספר מקד"ד – עיין בזה להלן בציונים והערות [משנה ז].

משנה ו

[ו] חלוקה בחמץ שוגג יחזרו דמיז למקומן מזיד תעלה ותאכל במקום ואם אין מקדש תקבר על ידי עזרה:

רע"ב משנה ו

תקבר ע"י עזרה – עם עזרה, לפי שגם עזרה אסור:

ציונים והערות משנה ו

מקור של המנחת ברוך ממשנה זו שיש איסור הנאה במעש"ש חוץ לחומה.

יעויין במנחת ברוך [סי' ל"ד] שדן בדין מעש"ש אי הוי אסור בהנאה חוץ לחומה או שרק אסור באכילה, וכתב דממשנה זו מוכרח דמעש"ש אסור בהנאה – שהרי מבואר כאן ש'אם אין מקדש תקבר על ידי עורה', הרי עורה אסור בהנאה, ופשוט שחוץ לחומה לא עדיף מירושלים בלא ביהמ"ק, וכמו דבירושלים אי ליכא ביהמ"ק שאסור לאוכלה אסורה בהנאה ה"נ חוץ לחומה שאסורה באכילה אסורה ג"כ בהנאה.

והטעם בדין איסור הנאה במעש"ש הוא דילפינן ליה ממה שהן קודש, אלא שהן נאכלין בירושלים וכשנטמאו שאינן ראויין לאכילה אסורין בהנאה מה"ת, וכשהן חוץ לחומה כיון שאינן נאכלים אסורין ג"כ בהנאה מה"ט שהן קודש דבחוץ לחומה ליכא נפק"מ בין כשהן טהורין או טמאין.

מיהו כתב שהאיסור הנאה של מעש"ש אינו דומה לשאר איסורי הנאה כגון שור הנסקל, דהתם אינו רשאי למוכרה, אבל מעשר שני האיסור הנאה הוא רק ליהנות מגופו אבל מותר למכור אותו, וה"ה שאם קידש אשה במעש"ש מקודשת, ועיי"ש שכתב שאפי' אם קדשה בגבולין הרי היא מקודשת מיד ולא כמש"כ בפני יהושע בקידושין שאינה מקודשת עד שתעלהו לירושלים.

וכתב עוד דלפי"ז כל הנאות אסורים אפי' הנאות שאינן של כילוי מאחר שלא הותרו אך ורק לאכילה בתוך ירושלים, וע' מה שהקשה [סוף ענף א'] מהגמ' שבת [כ"ב:] בדין אין שוקלין במעות מעש"ש.

ובעיקר האי ענינא עיי"ש במנחת ברוך שהביא מהשאגת אריה [סי' צ"ז] והעמק יהושע [סי' ט"ו] שכתבו שמעש"ש אסור בהנאה, אבל הביא מהמהרי"ט בקידושין [ל"ח.] שכ' שמעש"ש מותר בהנאה.

טעמים אחרים באחרונים לאיסור הנאה של מעש"ש.

ומצאנו באחרונים מקורות נוספים לאיסור הנאה במעש"ש, דעיין היטב בדברי המקנה בקידושין [נ"ד:] בגמרא וכו' במעשר מי לא תני וכו', וז"ל "דלר"י מעש"ש אסור בהנאה בגבולין כיון דהקפידה התורה עליו בכסף צורה – ואם כן אסור ליתנה במתנה וכו' ולכאורה היה נראה לפמ"ש שם די"ל דבדמי מעשר שני כיון דלא בעי כסף צורה מותר בהנאה".

הרי דנראה מדבריו במה שחילק בין מעשר שני גופו ומעות מעש"ש, דממה דבעינן כסף צורה דזהו גופה הלימוד שאסור בהנאה, ולכן כתב שבמעות שאין צריך כסף צורה אינו אסור בהנאה, אע"ג שקדושתה באה מכח פירות מעשר שני.

ובדרך אחרת מצאנו בשו"ת הר צבי [זרעים ח"א סי' ק"ג אות ג' / עמ' קס"ט] וז"ל, "וצ"ל דאמרינן כדרכי אבהו דכל מקום שנאמ' לא תאכל וגו' אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, וכן האי קרא דלא תוכל לאכול בשעריך משמע נמי איסור הנאה וכו'" עכ"ל.

משנה ז

[ז] אין לוקחין עבדים ושפחות וקרקעות ובחמץ טמא מדמי מעשר שני ואם לקח יאכל כנגדן אין מביאין קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות חטאות ואשמות מדמי מעשר שני ואם הביא יאכל כנגדם זה חכלל כל שחוא חוץ לאכילה ולשתיה ולסיכה מדמי מעשר שני יאכל כנגדו:

רע"ב משנה ז

אין לוקחין עבדים וקרקעות – לפי שאינן אוכל, ורחמנא אמר (דברים יד) בבקר ובצאן ואכלת שם: יאכל כנגדן – כנגד מעות מעשר שני שחוציא בדברים חללו, יוציא משלו ויקנה דבר שחוא אוכל ויאכל בקדושת מעשר בירושלים. וחכא מיירי כשברח חמוכר ומשום חכי לא תנא יחזרו דמים למקומן. אי נמי מתניתין איירי במזיד, אבל שוגג יחזרו דמים למקומן: קיני זבים וקיני זבות – שתי תורים או שני בני

יונה שחייבין חזבים וחזבות לחביא. וקיימא לן דכל דבר שחזא חובה אינו בא אלא מן החולין, שאין אדם פורע חובו במעות מעשר שני:

ציונים והערות משנה ז

ענף א'

שיטות הראשונים

בגדר הדין ד'יאכל כנגדן'.

פלוגת רש"י ותוס' בדין 'יאכל כנגדן'.

שיטת רש"י בקידושין [נ"ו] הוא דיאכל כנגדו הוא מדין חילול, אבל תוס' חולק ולומד שזה מדין קנס.

וז"ל התוס' [ד"ה מתקיף] – "ופירש בקונטרס דיאכל כנגדן רוצה לומר והלוקח יקח מעות משלו ויאמר כ"מ שהמעות ביד המוכר יהו מחוללים על מעות אלו ויעלם ויאכלם בירושלים. והקשה רבי יצחק בן אברהם הא מוקמא לה בסמוך כשברח המוכר וא"כ היאך הוא יכול לחללם והרי אין אדם מחלל דבר שאין ברשותו כדאמר בפרק מרובה [ב"ק ס"ט]. בשמעתא דצנועין דפריך לר' יוחנן דאמר גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אינם יכולין להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו ופריך מהאי דצנועין שהיו אומרים כל הנלקט מזה יהו מחוללין על מעות הללו אלמא דמשה חלול להקדש ומשני כל המתלקט.

ופירש ריב"א דאין זה אלא קנסא דקנסוהו ללוקח אבל לעולם המעות קדושים ביד המוכר, והר"ר מאיר מפרש שאני הכא שהלוקח יכול לחלל המעשר ביד המוכר משום דזכות הוא למוכר וזכין לו לאדם שלא בפניו דהא זכייה מטעם שליחות והוי כמו שליח, עכ"ל.

דברי הריטב"א דחשיב ברשותו כיון דציית דינא וטעה – וקושי' הקצוה"ח בזה.

ובעיקר הקושי' דהאיך מחלל דבר שאינו ברשותו – עיין בריטב"א שם – וז"ל: "ואיכא למימר דלא אתו לידיה דמוכר בתורת גזל אלא בתורת מקח וממכר והיה סבור שיצאו לחולין ואלו איתיה קמן ואמרינן ליה דליהדרינהו ללוקח הוה מהדר להו, וכיון דטעותא הוא לא היה מעכב להו כפקדון חשיב גביה שיכול מפקיד להקדישו ולחלל עליו מעשר בכ"מ, משא"כ בגזלן דאי אמרינן ליה דליהדרה לגזילה לא הוה ציית לן" עכ"ל.

אולם עיין בקצה"ח [סימן שנ"ד ס"ק ד'] שתמה ע"ז מהא דאמרינן במרובה דצנועין ור' דוסא אמרו ד"א צנועין הא דאמרן ר' דוסא דתנן ר"ד אומר לעתותי ערב אומר כל שלקטו עניים יהא הפקר עיי"ש, והתם גבי לקט לא בתורת גזילה אתי ליד עניים אלא משום דטועין בידן וסברי דג' נמי לקט הוא כמו שפירש"י, ובודאי צייתי דינא ואפ"ה חשיב ליה אינו ברשותו, אלמא דכיון דאינו מחזיר אלא בב"ד ומחוסר העמדה בדין הוי אינו ברשותו ודוקא פקדון חשיב ברשותו דכל אימת דבעי מפקיד שקיל ליה – והוכיח כן עוד מהך דמרובה [ס"ח] בגנב ומכרו ובא אחר וגנבו מלוקח דאין הגנב שני משלם כפל לבעלים דהו"ל גונב מן הגנב עיי"ש, ואי נימא דכל שבטעות בא לידו וציית דינא חשיב ברשותו א"כ בלוקח מגנב כיון דציית דינא חשיב ברשותו בעלים וישלם כפל לבעלים, א"ו כיון דמחוסר ראייה והעמדה בדין חשיב אינו ברשותו.

דרכו של הדברי יחזקאל בגדר דין אינו ברשותו.

וביאר בזה בדברי יחזקאל [סימן נ"ד ס"ק ג'] דס"ל להריטב"א דאינו ברשותו כולל תרתי, בין מצד הקניני גזילה ובין מצד השליטה של הגנב שאינו ברשותו להשתמש בו במציאות, ומש"ה נראה דאף דהריטב"א ס"ל דהיכא דבטעות בא לידו וציית דינא חשיב ברשותו מצד שיכול להעמידו בדין ולהוציא ממנו, מ"מ לא יועיל זה אלא בגוונא דהוה אינו ברשותו מצד המציאות דבכה"ג חשיב כמו מפקיד שיכול ליטול חפצו כל אימת שירצה, משא"כ היכא דאינו ברשותו מחמת הקניני גזילה אז בודאי דלא יועיל אף דציית דינא, דמ"מ כ"ז שלא הוציא ממנו ובתורת גזל הוא אצלו חשיב אינו ברשותו.

ולפ"ז א"ש בגנב שגנבו מלוקח דחשיב גונב מן הגנב דכיון דעדיין פתיך ביה קנין הגנב דאף ברשות הלוקח לא בטיל קניני הגנב שהרי אם נשתנית קונה הגנב, וכן נשתמש הלוקח מעלה שכר

לגנב וכמ"ש הרשב"א בפרק המניח [ל"ג], ומש"ה אף דהלוקח ציית דינא ויכול להעמידו בדין כ"ז שירצה מ"מ חשיב אינו ברשותו.

וכן בעניינים שלקטו אף שטועין בדין מ"מ כיון שנוטלין שלא מדעת בעה"ב הרי הדבר בתורת גזילה אצלם דמה שלא נתכוונו לאיסור לא מפקע ממנו תורת גזילה ודוקא כסבור שהוא שלו וכההיא דכסבורים של אביהם אין בו תורת גזילה וכמ"ש התוס' בקדושין [נ"ה. ד"ה אין מועל בסה"ד] יעוייש"ה וכ"כ הריטב"א בכתובות [ל"ד].

אבל כסבור של חברו או של הפקר ונוטלו לזכות לעצמו בהיתר חשיב גזלן ונמצא דעניינים יש להם כל תורת גזלן לענין אונסין ולכל מילי ומש"ה אף דצייתי דינא מ"מ הוי אינו ברשותו מצד דפתח ביה קנין גזלן, משא"כ במוכר חפץ לחברו ונמצא מק"ט שכתב הריטב"א דחשיב ברשותו מטעם דציית דינא דהתם אין על המוכר תורת גזלן שהרי מדעתיה יהיב וכל דשקיל מדעת הבעלים אין בו תורת גזלן אף דבעלים עצמן טועין בדין, וכיון דעיקר דאינו ברשותו אינו אלא מחמת שהלוקח אין יכול להשתמש בהדמים שביד המוכר מש"ה שפיר כתב הריטב"א דכיון דציית דינא ויכול להוציא מידו כ"ז שירצה חשיב ברשותו – ודו"ק⁸¹.

דעת החינוך דהוי כתשלומין.

הבאנו את פלוגתת רש"י ותוס' בדין יאכל כנגדן, ויש בזה דרך נוספת, דהנה, ז"ל החינוך [מצוה תר"י] – "מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [מעשר שני פ"ב מ"א] שמותר להוציא בדברים שיסוך גופו בהם, שהסיכה בכלל אכילה ושתייה דכעין מזון היא לחזק הגוף ולהועילו, ומה שאמרו שאסור להוציא דמיו בשום דבר אחר חוץ מאכילה ושתייה וסיכה ואפילו יהיה דבר מצוה, ולשון ספרי, שלא לקחתי ממנו ארון ותכריכין, ואמרו זכרונם לברכה שכל זמן שהוציא ממנו כלום לשום דבר חוץ מאכילה ושתייה וסיכה שתשלום זה הוא שישלם מעות כנגדן ויאכל מהן בירושלים צרכי סעודה, ומן הדומה דכיון שיש בו תשלומין אין בו חיוב מלקות, ויתר פרטיה מבוארין במסכת מעשר שני, עכ"ל.

הרי שדעת החינוך הוא שיאכל כנגדן הוא 'חובת תשלומין' ואולי כדי להשלים החסרון של מעש"ש שחיסר במעשיו, וכתב במנחת חינוך דלפי"ז מיושב מה שהק' הרמב"ן [שורש ח'] על דברי הרמב"ם ש' שאין לוקין על לאו זה לא להוציא דמי מעשר שני אלא במה שראוי, והק' הרמב"ן אמאי אין לוקין, וכ' במנ"ח משום דהוי לאו הניתן לתשלומין כמש"כ בחינוך, וע"ע ברדב"ז [פ"ג ה"י] – הרי לנו שגם הרמב"ם למד כהחינוך בזה.

הוספת דברים מהמקד"ד לגבי שיטת הרמב"ם דיצאו לחולין גם במחלל במלח ומים.

והוסיף המקד"ד [סימן נ"ד ס"ק ד' עמוד 423] דאף דלפי רש"י צריכים שהמעשר בעולם וכל שלא שייך חילול לא מהני, אכן לפי החינוך והרמב"ם מדין תשלומין הוא ולכן מהני אף באופן שלא שייך חילול.

והוסיף בזה חידוש נוסף – דלפי זה בלוקח בדמי מעש"ש דברים שאין נלקחים בהם – כיון דחייב בתשלומין למעשר, יצאו המעות לחולין דהא זהו התשלומין בעד המעשר שיצא לחולין, וזהו הסברא של הרמב"ם – מובא לעיל בציונים והערות [שמנה ה'] – בלוקח מים ומלח כו' שכתב ד"לא קנה מעשר אעפ"י שיצאו המעות לחולין" והבאנו כמה דרכים בזה.

וביאר המקד"ד בדרך חדשה, דלעולם בלוקח דברים שאין נקנין בכסף מעש"ש יצאו המעות לחולין כיון שצריך לשלם עליהם דיאכל כנגדן, וה"נ בלוקח מים ומלח יאכל כנגדן – ולפי"ז צ"ל שלפי הרמב"ם הדין דיאכל כנגדו הוא מדאורייתא, ולכן מה"ת נתחללה הקדושה ולכן נמי ליכא מלקות מה"ת.

⁸¹ והוסיף עוד "דמ"ש הריטב"א בסופו דל"ד לגנב דעלמא דלא ציית דינא ר"ל גנב כי האי דל"ל תורת גזילה ואפ"ה כיון דלא ציית דינא חשיב אינו ברשותו, ובלא"ה נראה דלק"מ דדוקא בכה"ג דמק"ט שידע הלוקח מהמוכר ואפשר להעמידו בדין כ"ז שירצה חשיב ברשותו, משא"כ בעניינים דאזלו לעלמא ולא ידע בעה"ב מאן נינהו וא"א להעמידם בדין ל"ד לפקדון, ולפ"ז היה אפ"ל דגם בגנב שגנב מלוקח מיירי שלא ידע הבעה"ב מאן ניהו לוקח ומש"ה הוי אינו ברשותו וע"י קדושין [שם תוד"ה מתקין] שהקשו כיון דמיירי שברח המוכר והאיך מחלל הלוקח על המעות ע"ש, ומשמע דאם לא ברח חשיב ברשותו מה"ט דאי בעי שקיל מיניה המעות יעוש"ה".

ודווקא במה שאמרו בסוגי' [קידושין נ"ו] שם דיחזרו דמים למקומן – דהתם משום קנסא – דקנסין ליה למוכר שלא יהא המקח קיים ויחזרו דמים למקומן וממילא לא יצאו המעות לחולין היכא דאפשר להחזיר דמים למקומן.

עוד הוסיף במקד"ד "דאפשר דאף היכא דאפשר להחזיר דמים למקומן לא הפקיעו חכמים הדין דיצאו המעות לחולין רק קנסו שיחזרו דמים למקומן ויאכל אותן המעות עצמן בקדושת מעש"ש, היינו שהתשלומין יהיה מאותן המעות עצמן ולא ממעות אחרות".

ענף ב'

פלוגת הרמב"ם והר"ש

אי מטעמא דדבר שבחובה לא בא אלא וכו' או מטעמא דמעש"ש ניתן לאכילת בעלים.

מבאר למה נייד הר"ש מטעמו של הרמב"ם.

נחלקו הר"ש והרמב"ם בטעמא דאין מביאין קני זבים וזבות, דז"ל הר"ש – "אין מביאין קני זבין – כדדרשי' כל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין".

אולם עיין ברמב"ם בפירוש המשנה "קני זבים קני זבות קני יולדות, הם שתי תורים או שני בני יונה שכל אלו חייבין בהן, והן אחד לחטאת ואחד לעולה, וכל אלו אינן נאכלין לבעלים, אלא העולה נקטרת כליל, והחטאת נאכלת לכהנים, וכן האשם נאכל לכהנים, וכבר ביארנו שאין לוקחין במעות מעשר שני אלא מאכל ומשתה, כלומר שיאכלוהו וישתוהו בעליו או יסוכו אותו כמו שנתבאר בפרק שמיני דשביעית".

ויש לעיין דלמה נייד הר"ש מטעמא דהרמב"ם, ובפשיטות יש לומר דמצות אכילה במעש"ש היא מדיני החפצא ולא מדיני הבעלים וסו"ס המעש"ש הגיע לידי אכילה ומה לי דכהנים אכלוהו – וכ"ה בתורת זרעים כאן, וע"ע בזה להלן בציונים והערות [ריש פרק ב'].

עוד יש לומר עפ"י מה שהעיר התורת זרעים בהמשך בעיקר הדרשה של דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין – דעיין בזה במנחות [פ"ג] שהמקור לדין זה הוא ממה דדרשינן בפרו של אהרן שנאמר בו 'משלו - ולא משל מעשר', והקשו בתוס' ריש מנחות [ב']. דלמה לי דין זה – תיפוק ליה כדאמרינן בספרי דבמעש"ש כתיב 'ואכלת' ופרו של אהרן לשריפה קאי, ותירצו התוס' דמהכא ילפינן לכל חטאות דדבר שבחובה אינה באה אלא מן החולין.

וכתבו האחרונים, עיין בכתבי הגרי"ז [שם] ובמקדש דוד קדשים [סימן י"ס ק"ג] – וכ"ה בתורת זרעים כאן, דלולי דברי התוס' היה מקום לחלק בפשיטות, שהחילוק בין הנך תרי דינים הוא אי מעכב בדיעבד את הקרבת הקרבן, דמטעמא דדבר שבחובה לא בא אלא מן החולין הרי זה מעכב וכמבואר ברמב"ם, ולטעמא דמעש"ש ניתן לאכילה ולא לשריפה לא מעכב את הקרבן – ועיין במלכי צדק כן, ודו"ק.

ונראה דעפ"י יש ליישב נמי את שיטת הר"ש, דאף אי נימא שהר"ש מודה לרמב"ם, אכן הביא טעמא דדבר שבחובה לא בא וכו' לחדש שלא חל בדיעבד, ודו"ק.

מבאר למה נייד הרמב"ם מטעמו של הר"ש – והיינו מחמת הדין של יאכל כנגדו.

אולם דברי הרמב"ם צ"ב דלמה נייד מסברת הר"ש דאיכא הלכה של "דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין" – וצ"ע, וי"ל עפ"י מה שהעיר בתורת זרעים בדרכו של הר"ש, שבאמת יש לתמוה – הרי מבואר במשנה ד'יאכל כנגדן' – והרי לשיטת התוס' היינו מטעם קנס – עיין לעיל [ענף א'], והקנס בא מחמת זה דלא קיים דיני מעש"ש, ולטעמו של הר"ש שזה מדיני הקרבן לא שייך קנס וע"כ כטעמו של הרמב"ם.

ויש להוסיף על דבריו שהרי הרמב"ם למד כהחינוך שיש דין תשלומין, וזה נמי מדיני המעש"ש, וכנתבאר, ויתכן לומר שהרמב"ם מודה להר"ש דודאי לא מהני מצד דבר שבחובה אכן למה התנא הביא דין זה בדיני מעש"ש, הרי דין זה שייך בסדר קדשים אי הוי דין בקרבן – ובפרט לפי מה שנתבאר דלכן אינו יוצא ידי חובתו בחיוב קרבנות, וע"כ דהכא באו לחדש הלכה בהלכות מעש"ש שיאכל כנגדן, ומה"ט נמי הבאנו הלכה זו במשנה אחת עם הדין שאין לוקחין עבדים ושפחות

וקרקעות ובהמה טמאה מדמי מעשר שני – ובתרווייהו החסרון במעש"ש ולכן בתרווייהו יאכל כנגדן, והרמב"ם בא לפרש טעמו של הדין מצד ההלכות מעש"ש שיש בזה – ודו"ק.

בדברי הגרי"ז ריש מנחות למה דרשה בספרי לומר שלא מביאים עולה ממעות מעש"ש.

הבאנו מהתוס' ריש מנחות שהקשה דלמה לי דין דדבר שבחובה וכו' בפרו של אהרן, הא תיפוק ליה כדאמרין בספרי דבמעש"ש כתיב 'ואכלת' ופרו של אהרן לשריפה קאי, ותמה הגרי"ז [ריש מנחות] גם בטעמא שהביאו מהספרי דמטעם ואכלת ולא לשריפה, דאין מביאין עולות - דצ"ע דלמ"ל קרא – הרי מצאנו דצריכים דרשה מיוחדת דשלמים ותודה באים מן המעשר – עיין בזה בזבחים [נ']. "אמר רב פפא 'וזאת תורת זבח השלמים אם על תודה' למדנו לתודה שבא מן המעשר, מדאשכחן שלמים דאתו ממעשר, שלמים גופייהו מנלן דכתיב שם שם", ומוכח מזה דרק בתודה ושלמים חידשה התורה דיכול להביא ממעות מעשר שני, וכן מבואר בסוגי' במנחות [פ"ב.] דיליף תודה משלמים לענין זה.

ועיקר הילפותא בא ללמד דבשלמים נתקיים מצות מעש"ש, דבמה שמביא שלמים מקויים דין מעשר שני, ואי לא הוי קיום דין במעש"ש שוב אינו יכול להביאו, ומהיכי תיתי שיוכל להביא קרבנות אחרות ממעשר שני הרי בהבאת שאר קרבנות אינו מקויים מצות ודין מעשר שני, ולכן אין יכול להביא בהן קרבנות, משום דאין קדושה חלה על קדושה, ואין זה משום דין הקרבנות דאין באין אלא מן החולין, ולא בעינן קרא לשאר קרבנות – ומעתה קשה מהא דהביאו מהספרי דמטעם ואכלת ולא לשריפה, דאין מביאין עולות - דצ"ע דלמ"ל קרא.

וביאר הגרי"ז – וכעין זה במקדש דוד קדשים [סימן י' ס"ק ג'] - דהכא איצטריכא קרא מטעם אחר - דז"ל הספרי שם, "מה להלן שלמים אף כאן שלמים, אי מה להלן עולות אף כאן עולות, ת"ל ואכלת שצריך שמחה שיש בו אכילה", ודייקו דמוכח מדברי הספרי דדווקא עולות צריך למעט משום דבלא"ה הוי בכלל הקרא ד'שם שם' דגם בעולות יש שמחה, והוי אמרינן דגם בעולות מקוים דין מעש"ש, וגם בהם יש את החידוש דחידשה תורה בשלמים ותודה, ולהכי צריך קרא למעוטי, אבל בשאר קרבנות דליכא כלל מהיכן לרבות, נשארו בדין דאינו יכול להביאן ממעות מעש"ש⁸², [ועיי"ש עוד שהוסיף הגרי"ז דמצאנו דשלמים מיקרי קיום דין בעיקר המעש"ש והיינו דמעש"ש ניתן לשלמים, דדווקא לוקח בהמעות בהמת שלמים מהני משום שבזה הוא חילל את המעות לקדושת שלמים ופקעה מהמעות קדושת מעשר וכמבואר בירושלמי [פ"ק דמעש"ש], והיינו דבזה איכא קיום דין של מעש"ש ולכן פקעה הקדושה⁸³].

בדברי הגרי"ז והמקד"ד דלפי ר"מ לא בעינן טעמא דדבר שבחובה לא בא אלא מן החולין.

הבאנו לעיל מהגרי"ז [שם] והמקדש דוד קדשים [סימן י' ס"ק ג'] דהא דבעינן קרא לדבר שבחובה לא בא אלא מן החולין אחרי דממילא לא מביאים חטאת מחמת דיני מעשר, דסו"ס איכא נפ"מ דמטעמא דדבר שבחולין וכו' איכא לפוסלו בדיעבד משא"כ אי נתמעט מטעמא דמעשר – וא"ש למה בעינן קרא לזה.

אולם שניהם הקשו משיטת ר"מ דס"ל דמעשר ממון גבוה ולדידיה הדרא הקושי, דקשה דלמה לי מיעוט של דבר שבחובה לא בא אלא מן המעשר, דלדידיה אכתי קשה, שהרי בסוגי' במנחות [פ"ב.] איפלגו ר"י ור"א במתפס מעות מעשר שני לשלמים אי קנה שלמים, ואמרין דפליגי אליבא דר"מ דמעשר ממון גבוה הוא, דמ"ד לא קנה משום דמעשר ממון גבוה הוא ולכן אינו יכול להתפסן בשלמים, ומ"ד קנה שלמים היינו טעמא דכיון דמעשר קרב שלמים הלכך יכול נמי להתפס מעות בשלמים עיי"ש, וקשה דא"כ בחטאת כיון דאינו יכול להביא ממעות מעשר שני, דרק תודה ושלמים מרבינן דבא ממעשר שני, נהי דהוא דין במעשר ולא דין בקרבן, אכן סו"ס

⁸² אלא דבמקד"ד הקשה דלפי"ז ל"ל קרא למיעוטי נסכים, הא מהיתי תיתי לרבותם, הא בשלמא בעולות קס"ד לרבותם מחמת הך סיפרי לומר שזה עיקר דינם של המעש"ש כמו שלמים.

⁸³ אבל להתפס המעות עצמן בקדושת שלמים תלוי בפלוגאת דאמוראי מנחות [פ"ב] דיתכן שלא יוכל משום דאין קדושה חלה על קדושה – וכדהבאנו לעיל בציונים והערות [משנה ה'].

ממילא לא מיתפסי המעות כלל בחטאת כיון דמעשר ממון גבוה הוא ואין התפסתו התפסה, וא"כ לא אצטריך קרא אף לדיעבד דפסול⁸⁴.

ועיי"ש בדברי הגרי"ז שהביא מרש"י בחולין [כ"ב.] דמדוייק שהפסוק בא דווקא לר"י, והיינו דלר"מ בלאו הכי לא מהני כיון דהוי ממון גבוה⁸⁵.

חוקר בעיקר דינא דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין – ומביא בזה נפ"מ.

בעיקר דין זה דדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין ואינו בא מן המעשר יש לחקור בגדר הך דין - אי הטעם משום קדושה דלדבר שבחובה בעינן חולין ממש, או הטעם במעש"ש הוא משום כיון דכבר יש עליו חובת הבאת מקום, ובכל קרבנות יש חובת הבאת מקום כדאמרינן בתמורה [י"ז:], א"כ אינו יכול לפטור עצמו בדבר שכבר יש עליו חיוב הבאת מקום מקודם, ועיין בחידושי ר' ארי' לייב [סימן כ"א עמוד נ"ח] שחידש ששני הדינים נכונים, ועיי"ש הנפ"מ.

ועיין במקדש דוד [קדשים סימן ל"ג ס"ק ג' עמוד 194] שכתב שהנפ"מ בזה יהיה אי בתרומה מצי מקריב קרבן, וכגון לחמי תודה אי באין מתרומה, דאי מצד הדין קדושה, א"כ גם מתרומה א"י להביא דהא קדיש טפי ממעשר, אכן אי מצד הבאת מקום, הרי זה לא שייך בתרומה. והמקד"ד [שם] הכריע דבפשוטו הטעם מחמת הקדושה, ועיי"ש שהביא מהתוספתא [פ"א דמעילה] דמפורש דלא מביאין לחמי תודה מתרומה, וא"ש כנ"ל⁸⁶, [אלא דלעיל מיניה כתב דאיכא טעמא אחרינא דלא מהני בתרומה והיינו מחמת הדין משמרת תרומותי, ויש בזה דין מצוה הבאה בעבירה הלכך פוסל].

ולגבי לחמי תודה משביעית, יש לומר שאסור מצד הקדושה שבה, אכן עיי"ש במקד"ד שהוסיף עוד שיש לדון מטעם אחר משום דלאכלה ולא לסחורה, והיינו כיון דלחמי תודה הם לעולם דבר שבחובה אף אם התודה עצמה היא נדבה כדאמרינן בפרק התודה [פ"א:], ואסור לפרוע חובו מפירות שביעית דחשיב סחורה כדאמרינן בירושלמי דדמאי [פ"ג ה"א] ובתוספתא דשביעית [פ"ז ה"ו], ומ"ל פורע חובו להדיט ומ"ל פורע חובו לגבוה.

ואולם מעתה קשה דלמה אצטריך קרא לדבר שבחובה שאינו בא מן המעשר – הרי גם במעש"ש אסור לפרוע חוב משום סחורה, והמקור לזה מהסוגי' בע"ז ר"פ השוכר [ס"ב.] גבי לא יאמר אדם לחבירו העל פירות מעש"ש לירושלים לחלק כו', אלא דעיי"ש בתוס' שכתבו דאיסור סחורה במעש"ש אינו אלא מדרבנן.

⁸⁴ ועיין בבית הלוי [ח"א סימן כ"ה ס"ק ג'] שהמשמעות בפסוק שבא למעט דבר שבחובה – היינו דלא מיקרי שלו וע"כ שכל המיעוט אינו אלא לר"מ דהוי ממון גבוה – ודו"ק.

⁸⁵ וזה איפכא מהמבואר בהערה דלעיל מהבית הלוי.

ועיין היטב בדברי המקד"ד והגרי"ז - שהמקד"ד למד דבממון גבוה הטעם הוא משום שאין לו בעלות להקדיש אכן הגרי"ז ביאר כדרכו של הגר"ח שזה מדיני הקדושה דלא מהני – עיי"ש – וכבר הארכנו בזה לעיל בציונים והערות [...].

⁸⁶ וע"ע באהא"ז [איסורי מזבח פרק ה' הלכה ט' ס"ק ב'] מה שהאריך בזה,

מסכתא מעשר שני פרק ב

משנה א / / רע"ב משנה א / / ציונים והערות משנה א

ענף א' בדין סיכה כשתיה. / / בקושי רעק"א דמה ההיתר סיכה לראשונים דסיכה כשתיה מדרבנן. / / במה שיש להקשות בשיטת ר"ת בסיכה כשתיה. / / מביא מהגרי"ז בדיון זרות בתרומה איכא ב' דינים, איסור אכילה אגבא כשאר מאכ"א, ועוד יש דין מצד החפצא, דלא ניתן אלא לאכילת כהן. / / מביא מהזכרון שמואל שיישב עפ"י יסוד הנ"ל את דברי ר"ת בסיכה כשתיה. / / הוספה של הגרי"ז כלפי חיוב סיכה בתשלומי תרומה / / דברי התורה זרעים על פי הנ"ל בישב קושי רעק"א. / / דברי הגרי"ז בביאור דברי הירושלמי לדרכו של הגר"א. / /

ענף ב' בדין לסוך רגליו בשמן של מעש"ש ושוב להכניס רגלו במנעלו. / / בדין לסוך רגליו בשמן של שביעית ושל תרומה ושוב להכניס רגלו במנעלו, ובדין מעש"ש בזה. / / בדברי התורה זרעים כאן לגבי הדמיון בין שביעית לתרומה ודן לגבי המצוה של אכילת פירות שביעית, וגם להרמב"ם דליכא מצות אכילה בפירות שביעית הדין כן. / / מחדש דה"ה דלענין מעש"ש הדין כן. / / הערה בכל הנ"ל משמן המשחה.

ענף ג' מצות אכילה של הגברא או דסגי לן מצד החפצא, אלא שיהיה 'דבר מאכל' כלפי הגברא. / / פלוגת הרמב"ם והר"ש אי מצות אכילת מעש"ש היא מצוה מצד הגברא או רק מצד החפצא. / / הערה דלפי הרמב"ם ע"כ נאמרו ב' דינים, ומתמה בזה, דלא יתכן שיש חיוב דווקא על הבעלים עצמו. / / מבאר שהחסרון של חטאת ואכילת כהנים אינו משום שבעלי צריך לאכול, אלא שצריך להיות 'מאכל' גם כלפיה בעלים. / / בדברי המנ"ח לדון דאולי ליכא כלל מצות אכילה במעש"ש. / / הערות על דברי המנ"ח.

ענף ד' 'לאכול דבר שדרכו לאכול' בדין פת שעופשה. / / בדין 'לאכול דבר שדרכו לאכול, לסוך דבר שדרכו לסוך' / / פלוגת החזו"א ומעני ארץ אי בפת שעופשה פקע הקדושה לגמרי או לא. / / תוספת דברים במנחת שלמה. / / בשאר איסורי תורה שנפסלו מאכילה.

ענף ה' בדין הפסד באינו אוכלו כדרכו, מבושל או חי. / / מביא דמשמע מהראשונים הכא דאיכא דין לאכלה ולא להפסד במעש"ש, ומתמה בזה. / / מביא כן מהר"ש סיריליא בדין אין עושין תמרים דבש בתרומה ובמעש"ש, ומתמה בזה. / / ביאור יסוד דינא ד"לאכלה ולא להפסד" דאין כאן דרשה מיוחדת אלא דכל זה גילוי מילתא דבדינא ד"ניתן לאכילה" דהוי איסור לעשות נגד ה"ניתן". / /

ענף ו' דין הדלקת הנר במעש"ש טהור, ובגדרי הלאו של לא ביערתי ממנו בטמא. / / פלוגת רש"י והר"ש בהדלקת הנר במעש"ש טהור. / / פלוגת רש"י והר"ש בגדר הלאו של לא ביערתי ממנו בטמא. / / פלוגת רש"י ותוס' בחידוש דמותר לסוך במעש"ש טמא, ותלוי בפלוגתא זו של הר"ש בגדר הלאו של לא ביערתי ממנו בטמא. / / ב' קושיות של רעק"א על המשנה תלויות בפלוגתא הנ"ל. / / שיטת המאירי דאיכא איסור סיכה בטמא היכא דשייך לפדיון שיוכל לאוכלו בטמא ע"י פדיון, וכן שיטת הרמב"ם. / /

משנה ב / / רע"ב משנה ב / / ציונים והערות משנה ב / / ביאורו של הגרי"ז בדרכו של הר"ש דר' שמעון פליג בעיקר הדין סיכה במעש"ש. / / תוספת ביאור בדברי הגרי"ז. / / קושי הרמב"ם על הר"ש ודרכו של הגרי"ז בזה. / / דעת הרמב"ם דאיירי בסיכה של אחד לחבירו – ודנים מצד השכר בשימוש של ידו. / / דן במקור של הרמב"ם מהירושלמי דישראל מתעגל בשמן לאחר סיכה של הכהן, ומיישב דברי הר"ש שנחלקו בבבלי והירושלמי בעיקר טעם זה. / / דרכו של הר"ש סיריליא בסוגי'. / / דן אי בעינן פסוק מיוחד ללמוד שכשתקיים דינו של הקדושה דנתחללה. / / דרכו של הגר"א בביאור שיטת ר' שמעון. / / בדברי האור שמח בזה. / /

משנה ג / / רע"ב משנה ג / / ציונים והערות משנה ג / /

ענף א' בדין תלתן למה הקילו בתרומה לטמאותה. / / בטעמא דהקילו בתרומה לטמאותה – כיון שאינו אלא מדרבנן כיון שאינו מאכל אדם. / / מתמה למה לדעת הרמב"ם נטמא האי אינו ראוי לאכילת אדם ולשיטתו כה"ג אינו מקבל טומאה. / / מתמה עוד על הרמב"ם דלמה לא פקע הקדושה כמו בפת שעופשה. / /

ענף ב' דעת הר"ש בתלתן של מעש"ש, ובדברי הגר"א לחלק בין מעש"ש לתרומה. / / דרכו של הר"ש במשנה מתי הקילו במעש"ש. / / מה בין תרומה למעש"ש – ובדברי הגר"א בזה. / / עוד הערות בדרכו של הר"ש. / / ענף ג' דעת הרמב"ם בתלתן של מעש"ש. / / פלוגת הר"ש והרמב"ם – מתי הם רכיני ומתי הם קשין. / / בשיטת הרמב"ם, ובדין גרם הפסד במעש"ש. / / בשיטת ב"ה מה דכל מעשיה בטומאה, חוץ משריתה. / /

משנה ד / / רע"ב משנה ד / / ציונים והערות משנה ד / / כרשינים – עיקרם לא למאכל אדם. / / מחלוקת אי תרומה דכרשינים הוא תרומה מה"ת או מדרבנן. / / נכנסים לירושלים ויוצאין, ובפלוגת הרמב"ם והראב"ד בזה. / / בדין יתחלקו לעיסות. / / בדין משמרת בכרשינים. / /

משנה ה / / רע"ב משנה ה / / ציונים והערות משנה ה / / ביאור הדין במשנה ובחילוק בין נלקטין לנבללין. / / תוספת ביאור על פי דברי הר"ן והרמב"ן בב"מ. / / ספק מעש"ש – ספק ממון או ספק איסור. / / דברי הנתה"מ בדין זה. / / קושי הנתה"מ על התרומת הדשן שחידש שבתערובת של רוב ומיעוט הולכים אחרי הרוב ולא לפי חשבון. / / בדין תערובת מעש"ש וחולין היכא דאיכא עשרה חולין וחמשה מעשר שני – ונאבדו עשרה. / /

משנה ו / / רע"ב משנה ו / / ציונים והערות משנה ו / / בדין 'מחללין כסף על נחושת מדוחק', ובדברי המקד"ד בחידוש הרמב"ם בדין פודה פירות על פירות במין במינו. / / בחילוק בין כסף על כסף לכסף על נחושת. / / מוכיח דפירות על כסף ופירות על פירות ב' גדרים לגמרי הם – ומין אחר של חילול הוא. / / דעת הראב"ד בכל הנ"ל. / / כמה ספיקות בשיטת הרמב"ם בפודה פירות על פירות במינם. / / בדין מוסיף חומש, במשנה זו. / / בדברי התוס' ורעק"א במוסיף חומש. / / כשמחלל מעות שנקדשו ע"י מעש"ש שאין בו דין חומש. / / שיטת הרמב"ם. / / דרכו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם. / /

משנה ז / / רע"ב משנה ז / / ציונים והערות משנה ז / / ב' דרכים בבבלי בביאור פלוגת ב"ש וב"ה. / / ב' פירושים בירושלמי בשיטת ב"ש. / / לישנא נוספת בסוגי' שם – אי זהב הוי פירי או טבעא. / / מתמה בדמיון של התוס' בין טבעא אפירי דמחללינן להא דלוקחין בהמה. / / דרכו של המקד"ד בזה. / / ביאור ברשב"א למה מהני לחלל בפרוטות דלא מיטע הכתוב אלא הנך שאינם כעין הפרט, והיינו כגון חלוק וסנדלים שקונה אותן לצורך עצמו. / /

משנה ח / / רע"ב משנה ח / / משנה ט / / רע"ב משנה ט / / ציונים והערות משנה ח ט / / מכאן המקור דמהני
חילול על פרוטות. / / כמה דרכים בביאור פלוגתת ב"ש וב"ה. / / בדברי הראשונים היכא דפורט סלע – דאיך יחלל את
החצי פרוטה האחרונה של מעש"ש. / /
משנה י / / רע"ב משנה י / / ציונים והערות י / / בדברי הירושלמי שמחלל ואומר – מעכשיו כשיתו ותלוי
בברירה. / / בדברי הכס"מ דלא תלוי בברירה, ובחידוש הגר"א שפודה בפיו.

משנה א

[א] מעשר שני ניתן לאכילה ולשתיה לסיכה לאכול דבר שדרכו לאכול לסוך דבר שדרכו לסוך לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן אין מפטמין שמן של מעשר שני ואין לזקחין בדמי מעשר שני שמן מפוטם אבל מפטם הוא את היין נפל לתוכו דבש ותבלין והשביחו השבח לפי חשבון דגים שנתבשלו עם הקפלוטות של מעשר שני והשביחו השבח לפי חשבון עיסה של מעשר שני שאפאה והשביח השבח לשני זה הכלל כל ששבחו נכר השבח לפי החשבון וכל שאין שבחו נכר השבח לשני:

רע"ב משנה א

מעשר שני נתן לאכילה ולשתיה – דכתיב [דברים יד] בבקר ובצאן וביין ובשכר ואכלת שם, ושתיה בכלל אכילה. וסיכה כשתיה דכתיב [תהלים קט] ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו: לאכול דבר שדרכו לאכול – שאם קנה בכסף מעשר פת ונתעפשה, יין וחקרים, תבשיל ונבאש, אין מחייבין אותו לאכול דבר שאין דרכו לאכול כדי שלא יפסדו מעות של מעשר שני. אי נמי בקש לאכול תרדין לחין חיים או לכוס חטין חיות, אין שומעין לו, כיון שאין דרכו לאכול כן: אין מפטמין את השמן – לשים בתוכו עקרין וראשי בשמים, משום דבלעי השמן ואזיל לאבוד, שחשרשים אינן נאכלין: ואין לזקחין בדמי מעשר שני שמן מפוטם – משום דבעינן דבר השווה לכל אדם, וזה אינו אלא למפונקים ולמעונגים: אבל מפטם הוא את היין – לעשותו ינומולין וכיוצא בהן: נפל – לתוך יין של מעש"ש כשהוא חוץ לירושלים דבש ותבלין והשביח, חולקין את השבח לפי חשבון, כגון אם היין שווה ב' סלעים ודבש ותבלין שוין סלע והשביחו ועמדו על ד' סלעים, פודה את היין בב' סלעים ושני שלישי סלע: קפלוטות – כרתי פורו"ש בלע"ז: השבח לשני – ופודה את הפת בשוין, ואין חולקין השבח לעצים של חולין, אלא כל השבח למעשר שני, לפי שאין שבח עצים ניכר בפת: כל ששבחו ניכר – ששבח החולין ניכר במעשר שני, שחוספו החולין על המעשר במדה ובמשקל, אבל אם לא חוספו אלא בטעם אף על פי שנתעלה בדמים מחמת הטעם, אין זה שבחו ניכר:

ציונים והערות משנה א

ענף א'

בדין סיכה כשתיה.

בקושי' רעק"א דמה ההיתר סיכה לראשונים דסיכה כשתיה מדרבנן. עיין רעק"א כאן שהביא את שיטת ר"ת בנדה [ל"ב] דסיכה כשתיה מדרבנן, והריבוי שהביאו לגבי סיכה ביוה"כ וסיכה בזר בתרומה אינה אלא אסמכתא בעלמא, ותמה בה רעק"א ממשנה זו דלמה מותרת סיכה במעש"ש ובתרומה הא מה שניתן לאכילה הוא דין דאורייתא דאי סיכה אינה כשתיה מה"ת שוב אסורה, שהרי הוא מאבד את התרומה והמעש"ש שלא כמצותם.

במה שיש להקשות בשיטת ר"ת בסיכה כשתיה.

ובישוב הקושי' נקדים בסוגי' בכריתות [ז]. ש"כהן שסך שמן של תרומה בן בתו מתעגל בו ואינו חושש, א"ל התם ומתו בו כי יחללוהו כיון דחלליה הא איתחיל", ועי' תוס' במנחות [ס"ט]. ותוס'

ישנים יומא [פ"א] שהביאו מר' חיים כהן שכאן מבואר דנפקא ליה מתורת תרומה, ובוזה מיישב למה בזר שאכל תרומה והקיא והשני אוכל שהשני פטור מתשלומי תרומה, ודלא כאכל חלב והקיא ואכל שוב שחייב מחמת הנאת גרונו, דשאני תרומה דנתחללה כבר, וזהו הביאור הפשוט בגמ' בכריתות.

וקשה, דבתוס' ביומא לעיל מיניה [ע"ז]. הוכיח ר"ת דסיכה לאו כשתיה מהא דכהן שסך בשמן של תרומה, דבן בתו מתעגל בו ואינו חושש, וע"כ דסיכה כשתיה רק מדרבנן, עיי"ש, וזה סתירה לדברי ר' חיים כהן, ואף אי נימא דפליגי ר' חיים כהן ור"ת בדין זה, אכן אכתי קשה מעצם דברי הגמ' בכריתות דמבואר שהטעם שמותר היינו משום דנתחללה קדושתה, וכבר ציין בזה רעק"א בגליון הש"ס שם, וכנראה דכוונתו להק' כן.

מביא מהגרי"ז דבדין זרות בתרומה איכא ב' דינים, איסור אכילה אגברא כשאר מאכ"א, ועוד יש דין מצד החפצא, דלא ניתן אלא לאכילת כהן.

ועי' בחי' הגרי"ז בסוף ספרו על הרמב"ם במכתבים⁸⁷ דמבואר שיש ב' דינים בסיכה כשתיה, דין מצד החפצא, וזה מה"ת שסיכה כשתיה לענין זה שנתקיים דין שתיה בחפצא, ולגבי תרומה שיש דין שניתן לכהן רק לאכילה ושתיה דזהו הקיום דין שלה, לענין זה אמרינן דגם ניתן לסיכה דסיכה כשתיה לענין הקיום דין בחפצא, ומאידך, לענין איסור אכילת זר בתרומה וכן לגבי כל מאכ"א, לא אמרינן דסיכה כשתיה, דלזה בעינן מעשה אכילה ושתיה של הגברא ולענין זה לא אמרינן דסיכה כשתיה מה"ת, אלא מדרבנן.

וזהו שאמרו בגמ' ביומא דקרא דסיכה כשתיה לענין יוה"כ אינו אלא מדרבנן "זכר לדבר", ולענין סיכה בתרומה הרי זה דרשה גמורה, דשני ענינים נינהו.

וביאר בזה עוד דבאמת בדין זרות בתרומה איכא ב' דינים, איסור אכילה אגברא כשאר מאכ"א, ועוד יש דין מצד החפצא, דלא ניתן אלא לאכילת כהן דזה קיום מצותה ולזה 'ניתן', וביאר דבסיכה בזר וטמא, הרי מה"ת יש דין זרות לגבי החפצא דלא ניתן לסיכה, ולענין זה אמרינן דסיכה כשתיה מה"ת, אבל אכתי חיוב מיתה של זרות, דלזה בעינן מעשה שתיה, ולענין זה סיכה כשתיה רק מדרבנן.

ובזה ביאר הגרי"ז את דברי הגמ' בכריתות, וז"ל "ולפי הנ"ל י"ל דדין זה הוא רק בסיכה, דכל עיקר איסורה הוא רק משום לתא דחפצא וחילול תרומה, ולהכי לא שייך זאת לאחר שנתחללה ונתקיימה מצותה בחפצא, אבל לענין אכילה י"ל דגם אח"כ עכ"פ שם תרומה בה זר האוכלה חייב, כיון דאיסורה משום לתא דזר האוכלה ולא משום חילול התרומה, וכל ששם תרומה בה יש בה איסור זרות, ולהכי כתב הרמב"ם היתר זה דמביא בן בתו ישראל ומעגלו על גביו בדיני תרומה שניתנה לאכילה ושתיה וסיכה, דהיינו בקיום דיני החפצא של התרומה, אבל לא שיופקע מינה שם תרומה לגמרי", עכ"ל.

מביא מהזכרון שמואל שיישב עפ"י יסוד הנ"ל את דברי ר"ת בסיכה כשתיה.

ונראה דלפי דברי הגרי"ז מיושב דברי ר"ת שהוכיח מהגמ' שם שדין סיכה כשתיה הוא רק מדרבנן, ממה דאמרינן דכהן שסך וכו' בן בתו מתעגל בו וכו', וקשה דהתם משום שכבר נתחלל, אכן להנ"ל מיושב דכל זה כלפי החפצא, והיינו דלא אמרינן דסיכה כשתיה אלא כלפי החפצא של תרומה דסו"ס נעשה בה שתיה, וכלפי זה אמרינן דכבר נתחללה ולא ניתן כבר לשתיה, אבל איסור אכילה אכתי אית בה כיון ששם תרומה עלה, ואי נימא דסיכה כמעשה שתיה בכל מאכלות אסורות, היינו ע"כ דגם מצד הגברא איכא מעשה שתיה, ושוב לא יהני לזה החילול, דסו"ס שם תרומה עלה, ושפיר הוכיחו דכל הדין סיכה כשתיה במאכ"א הוא רק מדרבנן, וא"ש, וראיתי בזכרון שמואל [סי' א'] שכבר יישב כן עפ"י יסוד הנ"ל את דברי ר"ת, וע"ע בזה בהערה⁸⁸ מה שהוסיף בזה.

⁸⁷ [מרחשון תרפ"ט].

⁸⁸ אלא שהוסיף דלכאור' רבינו חיים חולק דלדידיה נפקא לגמרי מדין תרומה, עיי"ש, אולם הוסיף, דאכתי יתכן דר"ת מודה לעצם החידוש של ר' חיים כהן, דאיירי שם לענין קרן וחומש, וי"ל דדין זה אינו כדין איסור אכילת זר, אלא כדין איסור סיכה מצד חילול קדושתה, דהיינו דהחפצא של תרומה לא ניתן לאכילה וחילול זה מחייב קרן וחומש, עיי"ש.

דברי התורה זרעים על פי הנ"ל ביישוב קושי' רעק"א.

גם התורה זרעים [כאן] ביאר כנ"ל ליישב קושי' רעק"א על שיטת ר"ת – והביא סמוכין לכל הנ"ל מדברי הירושלמי כאן שבאמת לענין איסור חוץ לחומה ואיסור זרות בתרומה ואיסור יוה"כ סיכה כשתיה אינו דאורייתא ואסור רק מדרבנן, ואעפ"כ מבואר דסיכה מדאורייתא כדילפינן ליה מקרא "דלא נתתי ממנו למת" – והיינו כנ"ל, דסיכה מה"ת לגבי הקיום דין בחפצא ומה שאמרו בירושלמי שזה רק מדרבנן – היינו לגבי איסור חוץ לחומה וכדומה שאלו איסורים בגברא – והיינו ממש כחילוק הנ"ל.

הוספה של הגרי"ז כלפי חיוב סיכה בתשלומי תרומה

ונוסיף עוד – דבתחילת דברי הגרי"ז [שם] כבר העיר בשיטת הרמב"ם דבדיני טומאה וזרות וערלות [פרק ו'] לא כתב הרמב"ם בהדי' דין סיכה כשתיה ורק בהלכות תשלומי תרומה [פרק י'] לגבי דין קרן וחומש הביא דין זה מקרא דולא יחללו, וכן להלן לגבי קיום מצות תרומה שניתנת לאכילה שתיה וסיכה [פרק י"א].

ועל פי הנ"ל ביאר דלגבי המעשה איסור, אכילה ושתיה לחוד וסיכה לחוד דהתם הנידון מצד המעשה אכילה – בזה ליכא לאו של לא יחללו דלא קאי כלל על הלאו, ורק הדין תשלומי תרומה שייכי לזה שביטל את הקיום דין של החפצא וכן לגבי המצוה התם נמי תלוי בקיום דין של החפצא, וכלפי זה סיכה כשתיה מה"ת מקרא דולא יחללו.

דברי הגרי"ז בביאור דברי הירושלמי לדרכו של הגר"א.

ובאמת דמהך ירושלמי – מוזכר לעיל בתורת זרעים – יש להוכיח מיניה וביה כעיקר יסוד זה לפי דרכו של הגר"א בהך ירושלמי.

דהנה, הבאנו מהירושלמי שדנו לענין סיכה ואמרו שם דסיכה שוה לשתיה לאיסור ולתשלומין אבל לא לעונש, ודנו עוד בירושלמי – "מניין שהוא מחזור בעשה" והיינו דמה המקור שיש איסור עשה מה"ת בסיכה, ולא ברור על מה קאי השאלה הזו, ועיי"ש בביאור הגר"א שפירש שהאיבעיא "מנין שהוא מחזור בעשה" קאי על מה דסליק מיניה, והיינו על סיכה לזר וחוץ לחומה.

ותירצו בירושלמי – דיליף לה מקרא – "לא נתתי ממנו למת, וכו' איזו דבר שהוא מותר לחי והוא אסור למת וכו' הוי אומר זו סיכה", ולדרכו של הגר"א למדנו מהך קרא איסור סיכה לזר וחוץ לחומה.

ותמה בזה הגרי"ז בסוף ספרו על הרמב"ם [במכתב עמוד ע"ט] דדרכו של הגר"א בירושלמי תמוה עד מאד – דהאיך ילפינן לה מקרא ד"ולא נתתי ממנו למת", והלא מזה רק ילפינן דניתנה לסיכה לחי, ואיסורא למת הוא משום שמעשה סיכה במת אינה בכלל סיכה כלל, והוי כמו הוצאה בשאר צרכיו, וא"כ מנין לנו בזה איסור סיכה לזר בתרומה ולמעש"ש חוץ לחומה – הלא התם אין האיסור מחמת סיכה כלל – וביאר הגרי"ז על פי הנ"ל, דכיון דגם סיכה בכלל מצוה, ע"כ דסיכה בתרומה בזר ובמעש"ש בחוץ לחומה "הרי הוא עובר על דין מצוה, וזהו איסור מה"ת". הרי דמפורש בדברי הגרי"ז על פי דרכו של הגר"א בירושלמי שיש איסור עשה מה"ת להוציא מכלל מצוותה.

ענף ב'**בדין לסוך רגליו בשמן של מעש"ש ושוב להכניס רגלו במנעלו.**

בדין לסוך רגליו בשמן של שביעית ושל תרומה ושוב להכניס רגלו במנעלו, ובדין מעש"ש בזה.

יעויין בירושלמי בשביעית [פרק ח' הלכה ח'] דמותר לסוך רגליו בשמן של שביעית ושמן של תרומה ושוב להכניס רגלו במנעלו, אף דאסור לסוך מנעלו, וגם אסור לסוך מנעלו כשרגלו בתוך מנעלו, ועיין בכל זה בתוספתא בתרומות [פ"י ה"א] ובחסדי דוד שם – ויש להסתפק מה הדין בשמן של מעש"ש כה"ג, עוד יש לדון דלפי מה שמבואר בסוגי' בכריתות שכהן שסך בשמן של תרומה דבן בתו ישראל מתעגל בו – עוד יש להעיר האם בשמן של מעש"ש שסך בו בירושלים – האם מצי מתעגל בו מחוץ לחומה,

בדברי התורה זרעים כאן לגבי הדמיון בין שביעית לתרומה ודן לגבי המצוה של אכילת פירות שביעית, וגם להרמב"ם דליכא מצות אכילה בפירות שביעית הדין כן.

והנה עיין בתורת זרעים [שביעית פ"ח מ"ב] שהביא את הירושלמי הנ"ל וכתב דמבואר דמדמינן שביעית לתרומה בדין זה לגבי להכניס רגלו למנעלו, והביא דכן מבואר עוד ברמב"ם בשביעית [פ"ה ה"ז], דאף דאין סכין אותו בידים טמאות, אבל אחרי שנפל על בשרו שוב משפשפו בידים טמאות.

וז"ל הרמב"ם שם - "שמן של שביעית אין חוסמין בו תנור וכירים, ואין סכין בו מנעל וסנדל, ואין סכין אותו בידים טמאות, נפל על בשרו משפשפו בידים טמאות, ולא יסוך רגלו בתוך המנעל, אבל סך הוא רגלו ולובש המנעל, וסך גופו ומתעגל על גבי קטבליא", וכל זה כדמצאנו נמי בתרומה. עוד הביא מהכס"מ בתרומות שהמקור לדין זה הוא מהסוגי' בכריתות [ז.]. – מובא לעיל - ש"כהן שסך שמן של תרומה בן בתו מתעגל בו ואינו חושש, א"ל התם ומתו בו כי יחללוהו כיון דחלליה הא איתחיל", ועי' תוס' במנחות [ס"ט.]. ותוס' ישנים יומא [פ"א.]. שהביאו מר' חיים כהן שכאן מבואר דנפקא ליה מתורת תרומה, ובזה מיישב למה בור שאכל תרומה והקיא והשני אוכל שהשני פטור מתשלומי תרומה, ודלא כאכל חלב והקיא ואכל שוב שחייב מחמת הנאת גרונו, דשאני תרומה דנתחללה כבר, וזהו הביאור הפשוט בגמ' בכריתות.

עכ"פ מבואר בכס"מ דכל הנך דינים ילפינן להו מהסוגי' הנ"ל בכריתות, ותמה התורה זרעים דא"כ קשה טובא דכבר ליכא מקור בשביעית ללמוד כן, דהא בטבל כה"ג לא ילפינן מתרומה ולמה נלמד שביעית מתרומה.

וביאר דאף דלפי הרמב"ם דליכא מצוה באכילת פירות שביעית, אבל סו"ס הרי זה מדיני הקדושה של שביעית שניתן לאכילה שתיה וסיכה, וזה הקיום דין ב'ניתן' שלה, וממילא שאחרי שנתקיים דיני קדושתה פקעה הקדושה, והיינו ממש ע"ד הגרי"ז בדין זה בתרומות. ופשוט שצריכים להוסיף – דהכא בשביעית ליכא איסור מלבד הדיני קדושה, ודלא כדמצאנו בתרומה דאיכא ביה איסור זרות כדין מאכלות אסורות, ודו"ק.

מחדש דה"ה דלענין מעש"ש הדין כן.

ונראה דאחרי שנתבאר דגם במעש"ש ע"כ שזה מדיני החפצא שקדושתה 'ניתן' להאכל, ולכן מהני סיכה כשתיה מה"ת במעש"ש אף לראשונים דסיכה כשתיה בגברא הוא מדרבנן, א"כ מעש"ש דומה לשביעית דמהני ביה כה"ג אף בלי דרשה מפורשת – כן היה נראה לכאור', וא"כ ה"ה שבשמן של מעש"ש שסך בו בירושלים – דמצי מתעגל בו מחוץ לחומה.

ועוד הרי עיקר הדין של אכילה שתיה וסיכה נאמר במשנה בשביעית [ריש פרק ח'] ושם נאמרו כל הנך ג' דינים כהדדי – שביעית תרומה ומעש"ש, ומשמע דכולהו חדא נינהו, והרי ליכא חיוב על הגברא בתרומה לאוכלו וכן לא בשביעית, וע"כ שזה מדיני החפצא א"כ ה"ה דמעש"ש הגדר כן.

אולם יש לעיין בכל הנ"ל ובכל מה שנתחדש בדברי התורה זרעים – הרי להלן בציונים והערות [משנה ב'] הבאנו שלדרך א' בדברי הר"ש סיריליאן מבואר דנחלקו ר"ש ות"ק אי ילפינן דין זה מתרומה למעש"ש או לא, ולפי"ז יתחדש שיש נפ"מ גם לגבי שביעית, ודו"ק.

הערה בכל הנ"ל משמן המשחה.

אולם צריכים להעיר ממה שכבר הקשה בדרך אמונה [תרומות פי"א ה"ו ביאורו] ל"ד"ה אבל סך] דסו"ס בתרומה איכא פסוק – כי יחללוהו - ובשביעית ליכא פסוק, והרי לא ילפינן לכל התורה כולה להתיר איסורים אחרי השימוש בהם – עיי"ש שהביא מטבל בכה"ג.

ונראה דאחרי דברי התורה זרעים כבר לא קשה, דאין זה ענין לכל איסורי התורה, אולם תמה שם עוד משמן המשחה שמבואר בכריתות שם שאין דין כזה, וזה קשה מאד - דעד דנילף שביעית מתרומה למה לא נילף איפכא משמן המשחה, וצ"ע, ונפ"מ גם במעש"ש.

ענף ג'

מצות אכילה של הגברא

או דסגי לן מצד החפצא, אלא שיהיה 'דבר מאכל' כלפי הגברא.

פלוגתת הרמב"ם והר"ש אי מצות אכילת מעש"ש היא מצוה מצד הגברא או רק מד החפצא.

והנה לעיל [פרק א' משנה ז'] מצאנו דנחלקו הר"ש והרמב"ם בטעמא דאין מביאין קני זבים וזבות במעות מעש"ש, שהר"ש למד דזה מטעמא דדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, אכן הרמב"ם בפירוש המשנה פירש ד"כל אלו אינן נאכלין לבעלים, אלא העולה נקטרת כליל, והחטאת נאכלת ל'כהנים', וכן האשם נאכל ל'כהנים', וכבר ביארנו שאין לוקחין במעות מעשר שני אלא מאכל ומשתה, כלומר שיאכלוהו וישתוהו 'בעליו' או יסוכו אותו כמו שנתבאר בפרק שמיני דשביעית". ועיין לעיל בציונים והערות [שם] שהקשינו דלמה נייד הר"ש מטעמא דהרמב"ם, והבאנו מהתורת זרעים שפירש דמצות אכילה במעש"ש היא מדיני החפצא ולא מדיני הבעלים - וסו"ס המעש"ש הגיע לידי אכילה ומה לי דכהנים אכלוהו, זו דעת הר"ש.

וזה דלא כמבואר ברמב"ם שלומד שיש חסרון בזה שהחטאת נאכלת ל'כהנים', וכן מה שהאשם נאכל ל'כהנים', ולכן דקדק הרמב"ם והסיק "שאין לוקחין במעות מעשר שני אלא מאכל ומשתה, כלומר שיאכלוהו וישתוהו 'בעליו' או יסוכו אותו" הרי שיש דין אכילה דווקא בבעלים עצמו.

הערה דלפי הרמב"ם ע"כ נאמרו ב' דינים, ומתמה בזה, דלא יתכן שיש חיוב דווקא על הבעלים עצמו.

איברא שיש להעיר – דלעיל נתבאר שהדין סיכה כשתיה הוא דין מה"ת בחפצא, דמעש"ש שביעית ותרומה כהדדי נשנו, ולכן נתחדש שיצא לחולין אחרי השימוש – והכא מבואר ברמב"ם שזה דין בגברא, וי"ל דנאמרו בזה ב' דינים, וכן יבואר להלן בציונים והערות [משנה ב'].

אולם מעתה קשה דאי מצד הגברא לא חשיב סיכה כשתיה איך מותר לסוך, הרי סיכה גרע טפי מאכילת כהנים דלפי הרמב"ם מיקרי ביטול דיני המעש"ש, ודו"ק, ויהיה מוכרח שלפי הרמב"ם גם מצד הגברא מיקרי סיכה כשתיה, אכן זה נגד מה שדייק הגרי"ז ברמב"ם, וצ"ע.

עוד תמוה – הרי מותר לתת מעש"ש במתנה, וכמבואר בריש מכילתין, וקשה שמאי שנא אכילת כהנים מאכילת חבירו, עו"ק דלהלן [פרק ג' משנה ג'] נמי מבואר שאחרים אוכלים מעש"ש ידיה, שו"ר בדרך אמונה [פרק ח' הלכה י"ב] בביאור ההלכה דהביא דמהפסוק מבואר דמביא מעש"ש לירושלים ואוכל – אתה ובנך ובתך וכו' והלוי, וע"כ שאין מצוה על הבעלים בעצמו, ודו"ק.

מבאר שהחסרון של חטאת ואכילת כהנים אינו משום שבעליו צריך לאכול, אלא שצריך להיות 'מאכל' גם כלפיה בעלים.

ונראה לחזק דע"כ דגם הרמב"ם מודה דא"צ שהבעלים עצמו יאכל – ולכן מהני סיכה דחשיבא כשתיה מצד החפצא, אלא דקשה ממה שכתב שאין לעשותו לעשותו לחטאת מחמת אכילת כהנים והרי אין כאן אכילת בעלים, וכפשוטו משמע שהוא צריך לאוכלו.

ונראה כך, שיש לדייק בדברי הרמב"ם שכתב בהמשך הדברים, "וכבר ביארנו שאין לוקחין במעות מעשר שני אלא מאכל ומשתה, כלומר שיאכלוהו וישתוהו 'בעליו' או יסוכו אותו" והגירסא בדפוס ישן הוא קצת אחרת, "אלא דבר הראוי לאכילה – כלומר שיאכלוהו בעליו וכו'", ונראה שהכוונה שמה נקרא 'מאכל ומשתה' נמדד אצל בעליו, ואי כלפי בעליו חטאת אינו 'ראוי לאכילה' או שאינו 'מאכל' – שוב אין קונים אותו, אבל אין דין על הגברא שהוא בעצמו יאכל אלא הדין הוא שהמעש"ש יהיה 'מאכל' וכדבר 'שעומד לאכילה' גם כלפיו.

ובאמת שזה מובא במשנה ביחד עם הדין שאין קונים בהמה טמאה ועבדים, והיינו שהם אינם בגדר 'מאכל' לכולם וחטאת אינו בגדר 'מאכל' כלפי הבעלים – ודו"ק.

וע"ע להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה א'] בענין מצות הבאה של הגברא שהרחבנו עוד בזה, וע"ע להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה ב'] שגם אחרי דברי הגרי"ז שיש דין אכילה לפני ה', אכן יתכן שזה עדיין דין בחפצא, עיי"ש היטב.

בדברי המנ"ח לדון דאולי ליכא כלל מצות אכילה במעש"ש.

והנה כאמור – המנ"ח הביא את המחלוקת בין הרמב"ם ורמב"ן אי מונים אכילת מעש"ש בכלל מנין המצוות, והעיר המנ"ח דאף אי נימא שהרמב"ם לומד שיש מצות אכילת מעש"ש, אכתי ליכא קושיא על הרמב"ם למה לא מנה את המצוה למצות עשה בפני עצמה במנין המצוות.

וביאר שהרמב"ם אזיל לשיטתו בספר המצוות שלו [שורש י"ב], שאינו מונה בתרומה הנתינה לכהן ובמעשר הנתינה ללוי ובמעשר עני הנתינה לעני ובחלה הנתינה לכהן למצוות בפני עצמן, רק הם חלקים מחלקי המצוות של הפרשתם, אע"פ שכולם מצוה מן התורה היינו הנתינה שלהם לכל אחד, מ"מ אינם נמנים בפני עצמם רק הם חלק מחלקי המצוות של הפרשה, הכא נמי כשם שהנתינה לכהן וללוי ולעני הם חלק המצוה, כאן האכילה בירושלים היא חלק ממצות הפרשה, ומ"מ יוכל להיות שהיא מצוה מן התורה לאכול בירושלים, רק לא נמנה למצוה בפני עצמה.

והוסיף שהרמב"ן [שם] השיג על הרמב"ם, ומונה בדברים הטובלים ההפרשה בפני עצמה והנתינה בפני עצמה כל אחת למצות עשה, וכפי מה שסיקל מחשבונו של הרמב"ם משלים שם בארבעה מצוות אלו נתינות תרומה לכהן וחלה לכהן ומעשר ראשון נתינה ללוי ומעשר עני נתינה לעני, והעיר המנ"ח דלמה במעשר שני לא השיג הרמב"ן כלל, ולמה הכא מודה דאין כאן אלא מצות עשה של הפרשה, והאכילה בירושלים אינו מונה ג"כ.

ומהכא רצה לדייק וז"ל – "דכולם סוברים דאינה מצוה כלל מן התורה לאכול בירושלים, רק דאם אכלו חוץ לירושלים לאחר שנכנס עובר בלאו הבא מכלל עשה, אבל שתהיה מצות עשה מוטלת שיאכל בירושלים, ואם אוכל בירושלים מקיים מצות עשה לא שמענו מכל הראשונים, ויכול להיות שהוא רשות, רק חוץ לירושלים אסור, אבל בירושלים אינו מקיים מצוה כלל, כמו כל לאו הבא מכלל עשה, שחיטה וכדומה והרבה כיוצא בזה, איני צריך להאריך כי ידוע הוא אצל כל תלמיד".

הערות על דברי המנ"ח.

ויש להעיר על דבריו דא"א לומר ברמב"ם דהכל רשות ואין כאן אלא איסור אכילה מחוץ לחומה, שהבאנו מהרמב"ם בפירוש המשנה שכתב בהדי' שהחטאת נאכלת ל'כהנים', וכן כתב באשם, והסיק שבמעשר שני הדין שיאכלוהו וישתוהו 'בעליו' – ומה שייך לומר שאינו אלא איסור באכילה מחוץ לירושלים, דא"כ למה לא יעשהו חטאת ואשם, ולדברינו מיושב, שאין זו כוונת הרמב"ם שיש מ"ע אלא שהגדרתו בתורת אוכל תלוי בו.

אולם ראיתי במקד"ד שהביא את דברי הירושלמי [ר"פ בתרא דיומא] גבי תענו את נפשותיכם – "אין לי אלא חולין שאינו בעמוד ואכול, מנין לרבות מעש"ש ותרומה שהוא בעמוד ואכול, ת"ל תענו ועניתם ריבה" – ודייק מהכא דמוכח דאיכא מצוה מן התורה באכילת מעש"ש, ויש לדייק קצת דמשמע ע"ד הרמב"ם שזה בעמוד ואכול שזו מצות הגברא, ויש לדחות.

ענף ד'**"לאכול דבר שדרכו לאכול"****בדין פת שעפשה.****בדין "לאכול דבר שדרכו לאכול, לסוך דבר שדרכו לסוך"**

שנינו במשנה – "לאכול דבר שדרכו לאכול, לסוך דבר שדרכו לסוך", ובדין זה הביאו הראשונים מהירושלמי שכתוב בזה ב' דינים, א] שאם קנה בכסף מעשר שני פת ונתעפשה, או יין והקרים, או תבשיל ונבאש, אין מחייבין אותו לאכול דבר שאין דרכו לאכול, ב] אם רצה לאכול תרדין לחין חייין או לכוס חטין חיות, 'אין שומעין לו', כיון שאין דרכן לאכלן כך, והיינו שאוכלים מעש"ש דוקא כפי הדרך אכילה שלהם.

פלוגתת החזו"א ומעדני ארץ אי בפת שעפשה פקע הקדושה לגמרי או לא.

ובדין פת שעפשה – עיין בהרמב"ם [פ"ג מעש"ש הי"א] – "ואין מחייבין אותו לאכול פת שעפשה ושמן שנסרח אלא כיון שנפסל מאוכל אדם פקעה ממנו קדושה", עכ"ל, וכנראה שהמקור של הרמב"ם הוא מהירושלמי כאן שכתוב – "רבי יודן בעי שמן של מעשר שני שנסרח, אמר ר' מנא מכיון שנסרח פקעה ממנו קדושתו, מה צריכה ליה שביעית אף על פי שנסרח

בקדושתו הוא", ואף שמבואר מהגר"א שפירשו בתמי' אולם נראה שהרמב"ם הבין שהכוונה כפשוטו.

ולכא' מבואר מדבריו במה שכתב "פקעה ממנו קדושה", שלאחר שנפסל מאכילת אדם תו אין בו קדושת מעש"ש כלל, וזה אפי' אם עדיין לא השתמש בהן למצותן, והיינו מפני שקדושת תרומה ומעשר שני הן רק מפני שעומדת לאכילה, ולכן כשנסרחה הו"ל כקדשים שמתו דפקעה קדושתן ולפיכך מותרת לזרים כחולין.

אמנם במנחת ברוך [סי' ל"ג] כ' לפרש דברי הרמב"ם שרק לדין זה פקעה ממנו קדושה שאינו חייב עוד לאכלם אלא יכול להשתמש בהן גם שאר השתמשות אבל לא שפקעה קדושתה לגמרי, ובחזו"א בדמאי [סימן ט"ו ס"ק א' ד"ה ואפשר - בסו"ד] הוכיח פירוש זה ממה שסיים בתוספתא [פ"ט תרומות ה"א] שדין זה נוהג גם בתבשיל 'שעובר צורתו', וזה אינו נפסל אלא הוי פגום, והוסיף בזה בביאור ההלכה [פ"ג מעש"ש ה"א] בשם הר"ש בשביעית דעברה צורתה היינו שעברה עליו לילה א', ובע"כ לא קאי אלא על חובת אכילה, וכמש"כ הרמב"ם [פ"ה מהל' שמיטה ויובל ה"ג], וז"ל, "אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה כדרך שאינו אוכל בתרומה ובמעשר", אבל לעולם קדושת תרומה בדוכתיה קאי.

אולם במעדני ארץ [שביעית סי' י' אות ו'] כ' שפקעה קדושתה לגמרי, ועיי"ש מה שחילק בדבר שנפסל מאכילה מחמת עיפוש או שנאסר לאכילה מחמת איסור.

וע"ע בחזו"א בדמאי [שם] לענין שמן דכיון שניתן לאכילה ולסיכה "לא שייך למידן שתיפקע שם תרומה מינה אלא א"כ נפסלה מסיכה, אבל כל שלא נפסלה מסיכה ודאי דינה כתרומה שזר אסור בסיכתה, ולפיכך אם נעשה בורית מהשמן של תרומה תהא אסורה לזרים" עכ"ל.

ועיין לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ה'] שמצאנו חידוש בשיטת הרמב"ם בדין לוקח מים ומלח – ומבואר שם בתורת זרעים שדברי הרמב"ם בנויים על שיטתו בפת שעפשה, ונקט שם כדרכו של המעדני ארץ דלגמרי פקע הקדושה.

תוספת דברים במנחת שלמה.

וע"ע במנחת שלמה [סימן ס"ב ס"ק ט"ז] דנקט דמפשטות דברי הרמב"ם שכתב "ואין מחייבין אותו לאכול פת שעפשה ושמן שנסרחה אלא כיון שנפסל מאוכל אדם פקעה קדושה ממנו" משמע דהא דמעשר שני ניתן גם לסיכה שהיא כשתיה אינו אלא בראוי לאכילת אדם דאמרינן שפיר שהסך לא חשיב כמפסיד משום דניתן שפיר גם לסיכה והו"ל מצוה, וכן בתרומה, משא"כ בנפסל מאכילת אדם שפיר פקעה לגמרי הקדושה ומותר גם לזר, דדוחק לומר שהרמב"ם מיירי דוקא בכה"ג שנסרחה ונפסל גם מסיכה לאדם.

והוסיף עוד דכש"כ דמסתבר הכי לדעת התוס' [נדה ל"ב] דמדאורייתא לא הוי הסך כשותה ומותר שפיר מה"ת גם לזר לסוך גופו בשמן של תרומה, דאית לן למימר כדאמרן דלא אסרו רבנן לזרים אלא בתרומה שנוהג בה איסור זרות לענין אכילה ושתיה דה"ה נמי לענין סיכה שאסור לזר מדרבנן, משא"כ באינו ראוי כלל לאכילה ושתיה כי אם לסיכה בלבד אפשר דשפיר שרי גם מדרבנן.

והוסיף עוד דכש"כ שאם נפסל גם מאכילת כלב כיון דגם בשאר איסורין הותר לגמרי מסתבר דה"ה נמי בתרומה שאם נפסלה גם מכלב דפקעה לגמרי הקדושה, ואם הכהן סך את גופו בשמן זה לא קעביד שום מצוה, וה"ה נמי דמותר גם לזרים, וכיון שנעשה בורית הרי נפסל גם מכלב כמבואר בחזו"א [שם בסוד"ה טבל], ודלא כהחזו"א דס"ל דלא פקעה הקדושה גם בבורית. והסיק במנחת שלמה "והיה נלענ"ד דפקעה לגמרי הקדושה, ולא ידעתי מנין להחזו"א להחמיר בזה", עכ"ל.

ובמעדני ארץ בשביעית [שם] הביא את דברי הרמב"ם במלחמות בב"מ פרק המפקיד [כ"א]: בדפי הרי"ף [וז"ל, "שמן והבאיש כיון שהבאיש ליתיה לכלל בקדושת תרומה וכו' שמן והבאיש כיון דלא חזי לאדם פקע קדושה מיניה ושרי לגלדי", עכ"ל, ומבואר שפקעה קדושתן ולכן מותר לזרים.

הרי דפליגי החזו"א והמעדני ארץ אם פקעה קדושת מעשר שני במה שאינו ראוי לאכילה אם עדיין ראוי לסיכה, דלחזו"א עדיין בקדושתו עומד, ולפי הגרשז"א כל שאינו ראוי לאכילה פקעה

קדושתו אע"פ שעומד לסיכה, והטעם בזה דהא דמעשר שני ניתן גם לסיכה שהיא כשתיה אינו אלא בראוי לאכילת אדם דאמרינן שפיר שהסך לא חשיב כמפסיד משום דניתן שפיר גם לסיכה והו"ל מצוה, וכן בתרומה, משא"כ בנפסל מאכילת אדם שפיר פקעה לגמרי הקדושה ומותר גם לזר.

בשאר איסורי תורה שנפסלו מאכילה.

ולגבי שאר איסורים – מה דינם בנפסלו מאכילת אדם – עיין בזה במעדני ארץ [תרומות פ"ב ה"ח אות ג' ד"ה אך] שהביא דחלוקין איסורי אכילה מאיסורי הנאה, וגם באיסורי הנאה מצאנו מחלוקת שהשאגת ארי' [סימן ע"ה] והחוו"ד [סימן ק"ג] סוברים שגם באיסורי הנאה פקע האיסור, ועיי"ש עוד מה שהביא מהצפנת פענח [פ"י מהל' מאכ"א הל' כ' עמ' 182 בריש העמוד].

ענף ה'

בדין הפסד באינו אוכלו כדרכו,

מבושל או חי.

מביא דמשמע מהראשונים הכא דאיכא דין לאכלה ולא להפסד במעש"ש, ומתמה בזה.
עוד מבואר בדין "לאכול דבר שדרכו לאכול", שאם רצה לאכול דבר שאוכלים אותו מבושל חי וכן איכא ש'אין שומעין לו', כיון שאין דרכו לאכול כן, ועיין בר"ש וברא"ש שהביאור בזה כמו שפירשו בשביעית [פ"ח משנה א'] והיינו שגם שם מובא תוספתא זו לגבי שביעית. והנה הר"ש מדמה מעש"ש לשביעית בזה, ועיי"ש במשנה בשביעית שהר"ש פירש שם דאסור מטעמא ד"לאכלה ולא להפסד", ולמדנו לכאן שיש דין לאכלה ולא להפסד גם במעש"ש. וזה תמוה מאד – דדין "לאכלה ולא להפסד" נאמר בשביעית, עיין בזה בראשונים בכמה דוכתי, [כ"כ רש"י בברכות ל"ו: ובפסחים נ"ב: וביומא פ"ו: ובזבחים ע"ו:], אכן לא מצאנו בדבריהם דין "לאכלה ולא להפסד" לענין מעשר שני, וצ"ע.

מביא כן מהר"ש סיריליאן בדין אין עושין תמרים דבש בתרומה ובמעש"ש, ומתמה בזה.
כעין זה יש להעיר במקום אחר – ונקדים בזה בדברינו בזרעא קיימא בתרומות בציונים והערות [פרק י"א משנה ב] על הדין שמבואר במשנה שאין עושין תמרים דבש, והבאנו שהקרית ספר [פ"א מתרומות] מבאר דכיון דמשקה היוצא מהן לא הוי כמותן – לכן אסור לעשותן משקה והטעם, "דהא מפקיעו מידי תרומה וקרא כתיב את משמרת תרומותי וכן נמי אסור לאבדה" – ועיין בדברי יחזקאל [סי' ט"ו ס"ק י"א וס"ק כ"א] דביאר דדין זה של הקרית ספר הוא כעין סברת האבני מילואים במבטל תרומה ברוב, דבזה דפקע ממנו שמו, וזה חסר במשמרת. אולם לפי"ז יש חידוש, דדין זה שנוי במשנה שם גם לענין מעשר שני, וע"כ דליאור הנ"ל נצטרך לומר דגם במעשר שני איכא דין משמרת תרומות, ובאמת דחידוש זה מפורש בהדי' ברש"י בסוכה [ל"ד:]: דכתב שם דגם מעשר שני מיקרי קודש, ולהכי נכלל בכלל שימור, ושפיר אית ביה דין משמרת, עיי"ש ה"ה, ומה"ט הדין הוא דלא יטול אתרוג של מעשר שני, דאולי יכשירנה לקבלת טומאה או יביאו לידי הפסד, וזה חסרון של משמרת, ולפי"ז יתחדש נמי דה"ה דאסור לבטלה ברוב לדעת האבני מילואים, דגם זה חסר בדין משמרת. אולם הבאנו [שם] מהר"ש סיריליאן שכתב דהא דאסור לעשות תמרים דבש במעשר שני היינו משום דכתיב "לאכלה ולא להפסד", ולא הביא על זה דין משמרת, וכנראה שיש מחלוקת אי איכא דין משמרת במעש"ש או לא, ועיין בזה בהערה ⁸⁹ שהבאנו מחלוקת בזה, ולדעת הראש יוסף ליכא משמרת.

⁸⁹ והיינו שיש לומר שהר"ש סיריליאן פליג על רש"י בסוכה וסובר דליכא דין משמרת במעשר שני, דגם ברש"י מבואר דדין משמרת לא כתוב בהדי' במעשר שני, רק דכיון דמיקרי קודש ממילא הוי בכלל שימור, וי"ל דהר"ש סיריליאן פליג בזה, ולדידיה צ"ל דכל האיסור להשתמש במעשר שני לאתרוג היינו נמי מצד "לאכלה ולא להפסד", ומה"ט הוצרך הכא בדין "דאין עושין תמרים דבש" לבא לאיסור חדש מצד "לאכלה ולא להפסד", ודו"ק.

ואיכא מקור מהראש יוסף לחילוק זה, דהנה, בפסחים [ל"ח.]. מבואר דמיקרי "בידו" לטמא מעשר שני, ובפנ"י [שם] ביאר דליכא דין משמרת במעשר שני, דרך בתרומה וקדשים נאמר דין זה, אולם כבר העירו בזה בהגהות ברוך טעם [בגליון הפנ"י] ובמנ"ח [מצוה ק"ס] מרש"י בסוכה הנ"ל, ובאחיעזר [ה"ב סי' מ' סוס"ק ו'] רצה לפרש דכוונת רש"י בפסחים דהדין משמרת הוא רק מדרבנן הלכך מיקרי "ראוי לטמא" ובכלל "מושבותיכם" הוא כיון דמה"ת הוי ראוי, אולם בראש יוסף מבואר, דאיכא

עכ"פ גם בדברי הר"ש סיריליאן יש להעיר כנ"ל - דדין "לאכלה ולא להפסד" נאמר בשביעית, ולא מצאנו דין "לאכלה ולא להפסד" לענין מעשר שני, ולכאן גם לענין תרומה יצטרך לפרש מדין "לאכלה ולא להפסד", ובאמת דאזיל בכל זה לשיטתו דס"ל בכמה דוכתי דאיכא דין "לאכלה ולא להפסד" גם בתרומה, ויליף ליה משביעית, וא"ש, ודו"ק.

שוב מצאתי בדרך אמונה [פרק י"א בציון ההלכה ס"ק מ"ז] דנתעורר בזה שלא נאמר לשון "לאכלה" בתרומה, וביאר דבתרומות כתיב "ואחר יאכל מן הקדשים" א"נ מדכתיב "הוא יאכל בו הם יאכלו בלחמו", אולם סו"ס אכתי קשה דלמה לא הביאו הר"ש סיריליאן בעצמו להאי קרא, ועוד, דהר"ש סיריליאן כתב כן גם על מעשר שני ועל זה לא הביא קרא, וצ"ע.

ביאור יסוד דינא ד"לאכלה ולא להפסד" דאין כאן דרשה מיוחדת אלא דכל זה גילוי מילתא דבדינא ד"ניתן לאכילה" דהוי איסור לעשות נגד ה"ניתן".

ובישוב שיטת הר"ש כאן – ובישוב שיטת הר"ש סיריליאן בתרומות נראה לחדש דיסוד דינא ד"לאכלה ולא להפסד" בשביעית אינה דרשה מיוחדת דהכא מבואר דילפינן גם לתרומה וגם למעשר שני, אלא דהוי גילוי מילתא בעלמא בעיקר דינא ד"ניתן לאכילה" שיש איסור לעשות בתרומה נגד הך "ניתן" דחיילא בפירות ובזה שוין שביעית תרומה ומעש"ש, ובאמת דהעירני בזה ידידי הגאון הרב ר' משה הלר שליט"א דבלשון הגרי"ז זצ"ל [בספרו על הרמב"ם מכתבים עמוד ע"ט סוד"ה והנה בירושלמי] מבואר דאיכא איסורא, דז"ל שם "ע"כ בסכה זר או חוץ לחומה קעבר על דין מצוותה, וזהו איסור מד"ת".

ואלו דברי הגרי"ז – מובא לעיל [סוף ענף א'] שמתייחסים לדברי הגר"א בירושלמי לגבי סיכה דמזה גופא ילפינן 'איסור עשה' בסיכה אחרי דמעש"ש ניתן לסיכה בתוך המחיצות.

ונראה דהן הן דברי הר"ש סיריליאן, דאינו אלא גילוי מילתא, ואין כאן דרשה מיוחדת, וא"ש כל מה שהקשינו, דלכן לא הביא הר"ש סיריליאן דרשות וקראי, ובאמת דבתרומה ובמעש"ש ליכא קראי, אכן כיון דאית בהו דינא ד"ניתן לאכילה ושתייה וסיכה", שוב פשיטא דנאמר בהו דין זה.

וכן מבואר הכא בדברי הר"ש במעש"ש דניתן דוקא לאכילה כדרכה ולא כדרכה כבר הוי בכלל הפסד – שהרי עושה כנגד דינו של החפצא להפקיעו מהדין שלו, ושפיר מדמינן שביעית ומעש"ש אהדדי.

ענף ו'

**דין הדלקת הנר במעש"ש טהור,
ובגדרי הלאו של לא ביערתי ממנו בטמא**

פלוגתת רש"י והר"ש בהדלקת הנר במעש"ש טהור.

רעק"א הקשה ב' קושיות במשנה זו – אלא שצריכים להקדים בזה פלוגתת הראשונים בדין הדלקת הנר ובדין סיכה כשתיה במעש"ש.

דהנה, מצאנו מחלוקת ראשונים בדין הדלקת הנר במעש"ש – דהנה, שנינו בשביעית [פ"ח מ"ב] "שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה לאכול דבר שזרכו לאכול וכו' וכן בתרומה ובמעשר שני, קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר" – הרי לנו דאיכא קולא מיוחדת לענין הדלקת הנר בשביעית.

וכתב הר"ש לדייק מהמשנה "דקל מהם שביעית" לגבי 'הדלקת הנר' - דמהכא משמע דתרומה ומעשר שני אסורים בהדלקה וביאר בזה הר"ש דהיינו בתרומה טהורה דאילו טמאה מותר כדאמר 'שלך תהא להסיקה תחת תבשילך', וכן הביא מהירושלמי וחלוק משביעית דמותרת גם בטהורה.

נפ"מ בין לטמא בידים ולגרום טומאה, ובסוכה הכוונה מצד טומאה בידים, ובפסחים הכוונה מצד גרם טומאה, וכן צ"ל נמי בדעת הפנ"י, וע"ע בחזו"א שביעית [סי' ה' סוס"ק י'].

ויש עוד דרך באחרונים לחלק בין ר"מ לר"י אי מעש"ש מוין גבוה או הדיט, וחולקים גם לענין הקדושה וכמו שהוכיח החזון יחזקאל [ריש תמורה], ועיין בזה בתורת הקודש [סימן ל"ח] ודלא כחלקת יואב [קבא דשמעתא אות כ"ה בהגה"ה], וע"ע מהר"י קורקוס [ביכורים פ"ו ה"ד ד"ה ועוד נ"ל] – וכבר נתבאר המהלך בזה לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א']. ולכאן כוונת הראש יוסף היא דבאמת אין דין "משמרת", ולהכי מותר ב"גורם", ורק מצד "לאכלה ולא להפסד" אתינן עלה, וזה רק במפסיד בידים, [אלא דלפי"ז אכתי לא א"ש דברי רש"י דכתב בהדי' מצד משמרת, וע"כ צ"ל בשיטתו ע"ד האחיעזר], עכ"פ בדעת הראש יוסף מבואר בהדי' כהאי חילוק, וזה להדי' כדברינו בשיטת הר"ש סיריליאן.

אולם הר"ש ממשיך בזה לתמוה ממעש"ש – "ומיהו מעשר שני טהור מותר להדליקו מדאמר רחמנא [דברים כ"ו] לא עברתי ממצותיך וכו' - ולא בערתי ממנו בטמא, ש"מ דטהור מותר, מ"מ ניהא הא דקתני שביעית קל מהן דמדליקין בשביעית בין טהור בין טמא משא"כ בתרומה שאין מדליקין בטהורה ומשא"כ במעשר שני שאין מדליקין בטמא".

הרי לנו דמעש"ש טהור מותר בהדלקת הנר ורק טמא אסור וזה מה שנתחדש בפסוק של לא ביערתי ממנו בטמא, דטמא דווקא אבל טהור מותר, אולם עיין ברעק"א [שם] שהביא מרש"י ביבמות [ע"ג. ד"ה ואילו מאסור וע"ב ד"ה והיכן מוזהר] שמבואר דגם בטהור אסור להדליק, ועיי"ש שכתב "לא ביערתי ממנו בטמא וכש"כ בטהור" – וכן שיטת המאירי ביבמות [שם].

פלוגתת רש"י והר"ש בגדר הלאו של לא ביערתי ממנו בטמא.

ובביאור פלוגתתם - עיין היטב ברש"י ביבמות [ע"ג. ד"ה ואילו אסור], וז"ל, "ואסור להדליק מהן אם בטמא, דאין טומאתן מתירתן להבערה, ולא אמרינן אע"ג דלא ניתן מעשר אלא לאכילה ושתיה וסיכה וכו' - הני מילי טהור, אבל היכא דנטמא דלא חזי לאכילה ידליק בו, אלא אסור לבער בטומאה כדכתיב [שם כ"ו] ולא בערתי ממנו בטמא", עכ"ל.

למדנו מרש"י מה הגדר בדין 'דלא ביערתי ממנו בטמא' דיסודו הוא דמעש"ש לא ניתן אלא לאכילה ושתיה וסיכה, וע"כ אסור בהדלקה, ומהאי טעמא סובר רש"י דגם מעש"ש טהור אסור בהדלקה, וכנ"ל, ולמדנו א"כ מה הגדר בפסוק – והוא - שאחרי דמצאנו דהדלקה אסורה תמיד גם במעש"ש טהור – א"כ האיסור במעש"ש טמא – לא ביערתי ממנו בטמא – היינו כ'המשך' לאיסור של מעש"ש טהור, והגדר הוא שהתורה חידשה שהאיסור של מעש"ש טהור לא פקע, ויש בזה חידוש, דאע"ג שיסוד האיסור הדלקה במעש"ש טהור הוא משום שמבטלו מאכילה ושתיה וסיכה וזה לא שייך בטמא ונתחדש רבותא בקרא דמ"מ האיסור לא פקע – והן הן דברי רש"י הנ"ל דקס"ד להתיר מטעמא הנ"ל וקמ"ל קרא דאעפ"כ אסור.

אולם הר"ש חולק – והוא משום שהוא למד שהלאו של לא ביערתי ממנו בטמא בא לחדש איסור חדש – והוא איסור הדלקה וביעור בטמא – ודלא כרש"י הנ"ל.

פלוגתת רש"י ותוס' בחידוש דמותר לסוך במעש"ש טמא, ותלוי בפלוגתא זו של הר"ש בגדר הלאו של לא ביערתי ממנו בטמא.

וכבר עמד בפלוגתא זו בזכרון שמואל [סימן א' ס"ק ג'], והביא דנחלקו בפלוגתא זו רש"י ותוס' במק"א, דיעויין בסוגי' ביבמות [ע"ד]. "אמר ריש לקיש א"ר סמיה - מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו, שנאמר ולא נתתי ממנו למת, למת הוא דלא נתתי הא לחי דומיא דמת נתתי, איזה דבר ששנה בחיים ובמתים הוי אומר זו סיכה" ונחלקו רש"י ותוס' בעיקר החידוש של ר"ל, דיעויין בפרש"י [ד"ה שמותר לסוכו] וז"ל "ואע"ג דקיימא לן [שבת פ"ו] דסיכה כשתיה, והוה ליה כמאן דשתי ליה בטומאה", עכ"ל - הרי לנו שנתחדש דלענין זה לא אמרינן דסיכה כשתיה, אולם עיין בתוס' [ד"ה מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו] שכתב - וז"ל "דס"ד דאסור משום שמבער בטומאה" עכ"ל, וכוונתו לדין דלא בערתי ממנו בטמא, הרי דפליגי בעיקר חידוש זה של ר"ל.

וביאר בזה בזכרון שמואל [שם] שרש"י ותוס' פליגי בפלוגתא הנ"ל, ורש"י אזיל לשיטתו והתוס' אזלי בשיטת הר"ש, דשיטת רש"י הוא דאיסורא דלא בערתי ממנו בטמא אינו חלות איסור חדש במעש"ש טמא, אלא משום דמעש"ש לא ניתן אלא לאכילה ושתיה וסיכה, והא דקאמר קרא בטמא היינו 'אפילו בטמא', דאף דלא חזי לאכילה וקס"ד דניתן גם להדלקה אחרי שנטמא וקמ"ל קרא דאין טומאתו מתירתו להדלקה, וכדהבאנו לעיל מדברי רש"י יבמות [ע"ג. ד"ה ואילו אסור לבער], ולפי"ז לשיטתו א"א לפרש דהא דאיצטריך קרא דמעש"ש שנטמא שמותר לסוכה הוא משום דס"ד דאסור משום שמבער בטומאה וכמו שפי' בתוס' דהא לשיטת רש"י כל איסורא דביעור בטומאה משום דמעש"ש לא ניתן אלא לאכילה ושתיה וסיכה, וע"כ אסור בהדלקה אבל סיכה בטומאה מה"ת לו דליתסר והא גם טהור ניתן לסיכה, וע"כ מוכרח לרש"י דהא דצריך קרא דמעש"ש טמא מותר הוא דלא נימא דהוי כמאן דשתי ליה דסיכה כשתיה.

אולם התוס' אזלי בשיטת הר"ש שיש איסור מחודש של ביעור בטמא וקס"ד דסיכה בטמא אסור מצד הך איסור מחודש של ביעור וקמ"ל דליכא בזה איסור.

והוסיף בזה עוד דבאמת התוס' יכלו לפרש גם כרש"י דקס"ד דאסור מטעם אחר נמי והיינו מצד דהוי כשתיה בטמא, אולם בזה אזלי התוס' לשיטתיהו בנדה [ל"ב] שכתבו דסיכה כשתיה הוא מדרבנן וע"כ דא"א להו לפרש כרש"י דס"ד לאסור משום דסיכה כשתיה, שלשיטתם אין זה אלא מדרבנן ול"צ פסוק להתירו, ולהכי פירשו דס"ד דאסור משום ביעור בטומאה.

ולתוס' איכא הכרח ללמוד כהר"ש, והיינו דע"כ דס"ל לתוס' דאיסור ביעור בטומאה הוא איסור מחודש במעשר שני טמא, דמעש"ש טמא אסור בביעור וע"כ ס"ד לאסור גם בסיכה, וצריך למילף מקרא דלא אסרה תורה אלא הדלקה אבל סיכה שרי.

ונמצא שהתוס' והר"ש אזלי בחדא שיטה דהדלקה במעש"ש טהור מותר ולכן צ"ל דהדלקה במעש"ש טמא הוא איסור מיוחד, משא"כ לרש"י הדלקה אסור אף במעש"ש טהור והאיסור במעש"ש טמא הוא המשך מהאיסור של מעש"ש טהור, והגדר הוא שהאיסור של מעש"ש טהור לא פקע, אע"ג שיסוד איסור הדלקה במעש"ש טהור הוא משום שמבטלו מאכילה שתיה וסיכה וזה לא שייך בטמא מ"מ האיסור לא פקע.

ב' קושיות של רעק"א על המשנה תלויות בפלוגתא הנ"ל.

והנה עיין בדברי רעק"א כאן שהקשה ב' קושיות על המשנה – א] אמאי לא קתני הדלקה במשנה, ב] היאך מותר לסוך, הרי סיכה כשתיה אינו אלא מדרבנן.

ואחרי כל מה שנתבאר כאן פשוט שב' הקושיות לק"מ לרש"י, א] הרי רש"י ס"ל דהדלקה אסורה גם במעש"ש טהור, ב] בע"כ דרש"י ס"ל דסיכה כשתיה הוא מה"ת שהרי מהאי טעמא סד"א שיאסר סיכה במעש"ש טמא, דאילו סיכה כשתיה הוא רק מדרבנן לא בעינן קרא להתיר סיכה במעש"ש טמא.

וב' הקושיות של רעק"א הן לשיטת התוס' והר"ש דס"ל דהדלקה מותר במעש"ש טהור, וגם ס"ל דסיכה כשתיה אינו אלא מדרבנן, ולכן ק' היאך מותר לסוך במעש"ש טהור במקום שעומד לאכילה ולשתיה, והלא יש איסור במה שאינו משתמש עמו לאכילה ולשתיה.

ובקושי' השניה – עיין מה שנתבאר לעיל [ענף א'] דאיכא חילוק בין סיכה כשתיה בחפצא לסיכה כשתיה בגברא.

שיטת המאירי דאיכא איסור סיכה בטמא היכא דשייך לפדיון שיוכל לאוכלו בטהרה ע"י פדיון, וכן שיטת הרמב"ם..

ויש תוספת דברים בפלוגתא זו – דהנה מצאנו חידוש במאירי בשיטת ר"ל דמותר לסוך במעש"ש טמא – דז"ל המאירי ביבמות [ע"ד]. "ומעשר שני שניטמא כבר ביארנו שאפילו להדליק בו את הנר אסור עד שיפדה ואם כן אף בסיכה אסור שהרי יכול לפדותו, ומה שאמרו כאן מנין למעשר שני שניטמא שמותר לסוכו אם הוא שמן שנאמר וכו' לא נאמרה אלא בניטמא בירושלם ולדעת האומר שאין בו פדייה, הא ניטמא חוץ לירושלם יפדנו ולמה יסוך בלא פדיון" – ולמדנו שהחידוש של ר"ל שני במחלוקת שאחרי שמצאנו שנחלקו אי איכא פדיון בנטמא בירושלם, שוב אמרינן דלמ"ד דליכא פדיון אז מותר לסוך, ואי אסור לפדות ולאכול אח"כ בטהרה, אז איכא היתר לסוך. ועפי"ז מחדש המאירי, דלהלכה דקיי"ל בפרק הזהב שאפילו ניטמא בירושלם בר פדיה הוא – יתחדש דאסור לסוך כיון שיש לו תקנה על ידי פדיון – ולמדנו מדבריו חידוש שיש איסור סיכה במעש"ש טמא משום שראוי לפדיון ולהשתמש בו לאכילה ולשתיה בטהרה.

ועיין בזכרון שמואל [שם ס"ק א'] שהביא שהרמב"ם השמיט לדין זה של ריש לקיש דמעש"ש שנטמא מותר בסיכה, וכתב באוצר הספרי [עמ' ע"א] ליישב ע"פ דברי המאירי הנ"ל שדינא דר"ל אזיל לפי המ"ד שמעש"ש אין נפדין בטומאה בירושלם ולכן ניתן לסיכה, אבל לדידן דקיי"ל שפודין מעש"ש בטומאה בירושלם אינו ניתן לסיכה, וכ' באוצר הספרי שמה"ט השמיטו הרמב"ם לדין זה של מעש"ש שנטמא מותר בסיכה, מאחר דקיי"ל שמעש"ש שנטמא נפדין אפי' בירושלם ולכן אינו ניתן לסיכה.

אך סו"ס דברי המאירי קשים דהיכן מצינו מ"ד דס"ל דמעש"ש שנטמא אין פודין אותו בירושלם, ועיין בזה בכרם ציון באבן האזל [עמ' צ"ו ועמ' ש"ג].

עכ"פ המאירי חידש שיש איסור סיכה בטומאה במעש"ש משום שראוי לפדיון וראוי להשתמש בו לאכילה ולשתיה בטהרה, וצ"ב דמה המקור לדין זה.

וביאר בזכרון שמואל [שם ס"ק א'] דלמד ע"ד רש"י שהדין לא ביערתי ממנו בטמא אינו דין חדש אלא דיסודו ממה שמעש"ש ניתן לאכילה שתיה וסיכה, הלכך לא מבערים אותו, אלא שנתחדש גם בטמא הדין כן אף דכבר לא ניתן לאכילה שתיה וסיכה, אכן המאירי אזיל בדרך זו בשינוי קצת – והוא דבאמת גם בטמא ניתן לאכילה שתיה וסיכה והיינו ע"י פדיון, וגם זה כלול בפסוק לא לבערו בשום שימוש בטומאה כדי לא להפסיד את הקיום דין שלו על ידי פדיון, וזה כולל סיכה בטומאה, וזה נמי האיסור הדלקת הנר בטמא וכש"כ בטהור.

משנה ב

[ב] רבי שמעון אומר אין סכין שמן של מעשר שני בירושלם וחכמים מתירין אמרו לו לר' שמעון אם חקל בתרומה חמורה לא נקל במעשר שני חקל אמר לחם מה לא אם חקל בתרומה חמורה מקום שחקל בכרשינים ובתלתן נקל במעשר שני חקל מקום שלא חקל בכרשינים ובתלתן:

רע"ב משנה ב

ר"ש אומר אין סכין – קסבר לא ניתן שמן של מעשר שני לסיכה אלא לאכילה בלבד: אם חקל בתרומה – שאתה מודה דמותרת בסיכה, כדתנן בפרק שמיני דשביעית וכן בתרומה וכן במעש"ש, ולא קא מפלגת בתרומה: שחקל בכרשינים ובתלתן – של תרומה יותר מבמעשר שני, כדבעינן למימר לקמן, הלכך דין הוא נמי שנקל בסיכה גבי תרומה. ואין הלכה כר"ש:

ציונים והערות משנה ב

ענף א

דרכו של הגרי"ז

בשיטת ר' שמעון.

ביאורו של הגרי"ז בדרכו של הר"ש דר' שמעון פליג בעיקר הדין סיכה במעש"ש.

בעיקר דברי ר' שמעון נחלקו הראשונים, ונקדים בדרכו של הר"ש. דרכו של הר"ש והרא"ש הוא דר' שמעון ס"ל דמעש"ש ניתן לאכילה ושתיה ולא לסיכה, וחולק על הת"ק, וביאר בזה הגרי"ז בחידושו על יומא [עמוד כ"ה] על פי הדברים שנתבארו לעיל בציונים והערות [משנה א' ענף א'] שעיקר הדין אכילה ושתיה וסיכה במעש"ש הוא קיום דין בחפצא ואדרבא לגבי שתיה של הגברא יתכן דסיכה לאו כשתיה וכדהבאנו נמי מהרמב"ם, ומעתה יש לומר דזה גופא טענת ר' שמעון, דדין אכילה ושתיה של מעש"ש חלוק מהדין אכלה ושתיה של תרומה דבתרומה אינו אלא קיום דין בחפצא אבל במעש"ש הוי חיובא דגברא, וסיכה לאו בכלל שתיה דגברא הוא.

והמקור לחילוק זה הוא ממה דמצאנו במעש"ש שיש דין אכילה לפני ה' אלוקיך ומעצם זה שיש דינים במעשה האכילה, מזה גופא מוכרח שיש הלכה של מעשה אכילה דאל"כ מה שייך בזה תנאים, וממילא דאי הוי דין בגברא שוב מובן למה ליכא סיכה.

תוספת ביאור בדברי הגרי"ז.

והנה ידועין דברי הבית הלוי לחלק בין אכילת ק"פ לאכילת קדשים, דבאכילת קדשים מהני שלא כדרך ופחות מכשיעור משא"כ באכילת קרבן פסח וזה משום שבקרבן פסח איכא חובת אכילה על הגברא לעומת שאר קדשים שכל המצוה היא שהקרבן תאכל ע"י הכהונה ולא רמי אקרקפתא דגברא חיוב זה.

ולכא' זו נמי כוונת הגרי"ז לחלק בין אכילת תרומה לאכילת מעש"ש – אולם אינו מוכרח שיש לומר דלא רמי אקרקפתא דגברא שום חיוב גם במעש"ש – אלא שהדין הוא בחפצא שתתקיים בה אכילה, אלא שר"ש סובר שהדין הוא שתתקיים אכילה שיש בה 'צורה של אכילה' בעיקר המעשה,

ולא סגי באכילה שנמדדת כלפי החפצא – והמקור שצריכים אכילה שיש לה צורת אכילה של אכילת גברא הוא ממה דאיכא הלכה של אכילה לפני ה', שגם הפרט הזה הוא מההלכות שנתחדשו בצורת האכילה הזו – ודו"ק.

דברי הגרי"ז לגבי חפיפה ואכילת בהמה.

על פי זה ביאר הגרי"ז נמי את כוונת ר' שמעון שאמר שיש חילוק בין תרומה למעש"ש לגבי כרשינין ותלתן והיינו חפיפה ואכילת בהמה, דדוקא בתרומה שייך הנך דינים כיון שהכל מצד החפצא אבל במעש"ש שיש קיום דין של לפני ה' הכא לא שייך כל הנך דינים, ודו"ק. וכפשוטו כוונתו שבמעש"ש אסור אכילת בהמה, אולם יש להעיר מהתוס' ביבמות [ע"ג. סוד"ה נכסי כהן] דתלה דין זה בממון גובה וממון הדיוט, וע"ע במנחת ברוך [סימן ק"ג ענף א'], וע"ע להלן במשניות [ג' וד'] בדברי הגר"א בשנות אליהו, ובדברי התוס' יו"ט בשיטת הרמב"ם, ויתכן א"כ שדין זה תלוי בב' הדרכים שם, וע"ע בדברינו בציונים והערות [משנה ג' ענף ב'] בביאור דברי הגר"א על פי הגרי"ז.

קושי' הרמב"ם על הר"ש ודרכו של הגרי"ז בזה.

הרמב"ם בפירוש המשניות חולק על הר"ש וז"ל: "אין ר' שמעון חולק על המשנה הקודמת שמעשר שני ניתן לסיכה כמו שחשב מי שלא הבין דברי ר' שמעון ומחלוקתו, לפי שאין חולק שמעשר שני ניתן לסיכה, ואלו היה ר' שמעון חולק על כלל זה לא היה מייחד את זה בירושלם, אלא היה אומר ר' שמעון אומר אין סכין מעשר שני, או שהיה אומר מעשר שני לא ניתן לסיכה, או מה שהיה במשמעו ענין זה".

הרי שיש דקדוק בלשון ר' שמעון שאמר 'בירושלים' ומה לו בהוספה זו – ובפשיטות היה לו לומר 'אין סכין מעשר שני', והגרי"ז ביאר על פי דרכו שר' שמעון בא לרמז לעיקר סברתו שיש דין אכילה בירושלים, והיינו דמחמת הדינים במעשה האכילה הוא דליכא סיכה במעש"ש ודו"ק.

ענף ב

דרכו של הרמב"ם והירושלמי.

דעת הרמב"ם דאיירי בסיכה של אחד לחבירו – ודינים מצד השכר בשימוש של ידו.

וממשיך הרמב"ם לבאר דינא דמתני' – "דדברי ר' שמעון הוא כמו שאבאר, שהוא אומר שאסור לאדם לומר לחברו בירושלם שהוא מקום הוצאת מעשר שני – שיוסכנו בשמן של מעשר שני, מפני שניסוכת יד זה הסך אותו, וכאלו שזה בשכר סיכה שסך אותו, וזה אסור, כלומר שישכור חברו במעות מעשר שני".

זו דעת ר' שמעון – ובדעת חכמים ביאר הרמב"ם – "וחכמים מתירין לפי שסוברין שאין דמים לסיכת ידו ואין אדם מקפיד על זה, ולפיכך אמרו לר' שמעון אם הקל בתרומה החמורה, כלומר שהיא אסורה לזרים והתיר בה כעין פעולה זו כלומר שיתן הכהן לישראל שמן של תרומה שיוסכנו בו ואין מקפידין על שמן הנדבק בידו, לא נתיר את זה במעשר שני הקל שהוא מותר לזרים ונאמר ג"כ שאין מקפידין על שמן הנדבק בידו".

ויש לעיין שהרמב"ם מדמה איסור זרות בסיכה של תרומה לסיכה בירושלים במעש"ש ששם כל האיסור הוא מה שהוא משתכר במעש"ש – שאחרים סכין אותו בשכר המעש"ש עצמו.

אכן הדברים מבוארים ברמב"ם שבאמת הנידון בשניהם שוה, דאי אין מקפידין בזה שוב ליכא בזה איסור זרות וליכא נמי איסור של שכר במעש"ש – דאינו מקפיד, ודו"ק.

דן במקור של הרמב"ם מהירושלמי דישאל מתעגל בשמן לאחר סיכה של הכהן, ומיישב דברי הר"ש דנחלקו הבבלי והירושלמי בעיקר טעם זה.

הרמב"ם מביא מקור לדבריו מהירושלמי – "וכך אמרו בתלמוד – מה הקילו בתרומה כהדא דתניא סך כהן שמן תרומה ומביא ישראל ומעגילו על גבי מעיו ואינו חושש", ועיין במשנה למלך [תרומות פ"א ה"ח] דזו ראייה להרמב"ם, והיינו דלפי הר"ש למה הביא הירושלמי את הדין של בן בנו מתעגל בו, אכן לפי הרמב"ם הן הן הדברים, דבא להראות שבתרומה החמורה לא מקפידין על זה.

והנה לעיל בציונים והערות [משנה א'] הבאנו את הסוגי' בכריתות שגם שם מבואר שכן בתו מתעגל בו, והבאנו לבאר שכיון שאכילה שתיה וסיכה חשיבי כקיום דין מדיני החפצא הלכך שייך

ביה חילול, ולכן מותר לבן בנו, והיינו שהתרומה כבר יצאה מקדושתה בחילולו על ידי השימוש הזה.

אכן הכא יש לעיין דמי שסך את הכהן נעשה בו סיכה לפני הסיכה של הכהן, וכבר עמד בזה במשנה למלך [שם] שהדין בסוגי' בכריתות איירי דווקא אחרי שכבר סך בו והרמב"ם איירי לפני כן, והניח את דברי הרמב"ם בצ"ע.

ונראה לחדש, דאח"כ וע"כ שיש מחלוקת בביאור הך דין שמבואר בגמרא בכריתות – ועיין להלן דכעין זה מבואר נמי בדברי הר"ש סיריליא דנחלקו בטעמא דדין זה – והיינו שהרמב"ם למד שאין זה מגזה"כ בעלמא אלא שזה היכי תימצי נוסף שאין מקפידין כיון שדרכו בזה להניח ישראל בחיקו באופן שכבר סך, וזו דעת הירושלמי שלא הביאו פסוק, ודלא כהבבלי שלמד כן מגזה"כ דחילול, והנפ"מ בין הנך טעמים יהיה בסיכה באופן של הרמב"ם שהישראל סך בו לפני כן, דמותר לסברת הירושלמי ואסור לסברת הבבלי.

ומעתה יש לומר עוד שהר"ש מודה להרמב"ם דכך שיטת הירושלמי בביאור דעת ר' שמעון – דלכן הביאוהו כמקור ממה דמתעגל בו, דהכוונה בזה דלא מקפידין בזה, אכן הר"ש הוכיח דהבבלי חולק על עיקר דין זה מדס"ל לבבלי דבעינן לזה גזה"כ מיוחדת, שהרי לא פליגי במציאות אי קפיד או לא, ומוכרח מזה דס"ל דלדעת הבבלי באמת לא מהני מה דלא מקפידין, ולכן בבבלי היו צריכים לבא להיתר מיוחד בלי שייכות לזה דלא מקפידין, ולפי הבבלי ע"כ שאין זו כוונת ר' שמעון – והר"ש ביאר טעם חדש שצריכים לפרש כן לדעת הבבלי, ודו"ק.

ויש לדקדק בזה עוד שהרי הבבלי הביא דין זה בבן בתו ישראל דמתעגל בו, והירושלמי השמיט וכתב 'ישראל' בעלמא, ונראה שלפי הר"ש הדברים מדוקדקים, שהבבלי רצה לחדש דלא מהני טעמא דאינו מקפיד, ולכן כתב דאף אי ברור דאינו מקפיד דכך הדרך לעשות בבן בתו, אעפ"כ ההיתר הוא רק מצד הגזה"כ של חילול, אכן הירושלמי בא לחדש סברא של אינו מקפיד וחידש כן גם בישראל בעלמא, ולא הביאו בן בתו דאז ליכא ראייה למעש"ש דאיירי באיניש דעלמא, ודו"ק.

ענף ג

עוד דרכים בשיטת ר' שמעון.

דרכו של הר"ש סיריליא בסוגי'.

ועיין בדברי הר"ש סיריליא שלמד בדרך אחרת – והקדים שהביאור בדין זה של כי יחללוהו – היינו דנתחלה מדין ביטול כיון דנתערב בזיעה דידה, וכיון שביטלו בהיתר של השימוש שבשמן, שוב ליכא בזה איסור זרות.

ועל פי זה פירש וז"ל, "אבל הנכון לפרש משנתנו על דרך הגמ' – וה"פ דסברי רבנן דיכול אדם בירושלים שכבר סך בשמן של מעש"ש טהור להביא בן בתו ⁹⁰ שהוא טמא ומעגילו ע"ג מעין, דאע"ג דאסור הטמא לסוך עצמו משמן מעש"ש כשם שאסור באכילתו, שאני הכא דנתבטל בהיתר דומיא דתרומה" – זו שיטת חכמים – ולדרך זו ליכא מחלוקת בבלי וירושלמי וא"ש דגם הסוגי' בכריתות מטעמא דביטול ועירבוב אתינן עלה.

וממשיך הר"ש סיריליא – "ור"ש פליג עלייהו דאין ראייה מתרומה לכאן שהרי מצינו שקלה היא גבי תלתן וכרשינין וכו' ואפשר נמי דטעמא דר"ש – דשאני תרומה דגלי רחמנא ביה ומתו בו כי יחללוהו והאי הא איתחיל – אבל במעש"ש לא גלי" עכ"ל – הרי דנחלקו בביאור הך גזה"כ דכי יחללוהו.

הרי דנקט הרש"ס "דנתבטל בהיתר דומיא דתרומה", והעירני בזה ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א דמה שכתב "בהיתר" היה נראה שהוכרח לפרש כן מהא דקתני "בירושלים" דאילו אף בנתבטל באיסור נתחלל – א"כ זה היה שייך אפי' חוץ לירושלים, ולכן מוכרח דלא נתחלל אא"כ נשתמש בו בהיתר, ובאמת דכבר נסתפק בזה במשנה למלך [פרק י"א תרומות ה"ט] אם דין נתחללה האמורה בתרומה היא דווקא בהיתר או אפי' באיסור, וכבר הביאו האחרונים דפליגי בזה רבוותא.

⁹⁰ בלשון הר"ש סיריליא כתוב "להביא בן בתו ע"ה" שהוא טמא – לא ידעתי כוונתו בלשון – ע"ה.

דהנה כאמור - המקור לדין חילול בתרומה הוא מהסוגי' הנ"ל בכריתות ושם כתוב ברש"י וז"ל "ופי' כהן שסך את עצמו שמן יכול בן בתו ישראל לבא להתעגל בו, ואפילו גדול ושף עצמו באבי אמו ואינו חושש אלמא כיון דבטלה בהתירא בטלה", עכ"ל, הרי להדיא דרך בהיתר אמרינן דנתחללה, מיהו בתוס' מנחות [ס"ט. ד"ה דבלע] חולק ע"ז, וז"ל "וא"ת והאמרין בפ"ב דיומא [פא.] זר שבלע שזפין של תרומה והקיא ובא אחר ובלעו הראשון משלם קרן וחומש והשני אינו משלם אלא דמי עצים לראשון אלמא לענין איסור חשיב עיכול ותירץ ה"ר חיים דהתם לאו משום דהוי עיכול אלא לפי שכבר נתחללה התרומה כדאשכחן בפ"ק דכריתות [ז.] כהן שסך תרומה בן בתו ישראל מתעגל בה ואינו חושש ומפרש התם טעמא משום דמחוללת כבר", עכ"ל, וכן מבאר בתו"י יומא [פ"א.] - הרי דאיירי בשימוש באיסור של זרות ואעפ"כ איכא בזה דין חילול, ושיטת הר"ש באהלות [פי"א מ"ו] הוא כדברי תוס' במנחות דגם באיסור אמרינן דנתחללה התרומה, ולפי"ז לשיטתו עדיין תקשי למה נקט "בירושלים", אכן בלאו הכי קשה כן גם לפירושו של הר"ש, ודו"ק.

דן אי בעינן פסוק מיוחד ללמוד שכשתקיים דינו של הקדושה דנתחללה.

והנה למדנו מדברי הר"ש סיריליא דנחלקו ר"ש ות"ק אי הוי גזה"כ בעלמא בתרומה או דהוי דין כללי גם במעש"ש בלי שיש פסוק במעש"ש - ועיין לעיל בציונים והערות [משנה א' ענף ב'] שהבאנו מהתורת זרעים דגם במעש"ש איכא דין זה בלי שיש בזה פסוק מיוחד - והיינו שעיקר דין זה תלוי במה שנתקיים הקיום דין של הקדושה הזו, והוכיח כן ממה שהרמב"ם למד שדין זה קיים בשביעית - ודו"ק, ולכאן הכל תלוי בפלוגתא זו.

עוד יש להעיר דלמה הוסיף הר"ש סיריליא בביאור הך דין דנתערב בזיעה ידיה - וקצת היה משמע דלא למד דמהני מצד הקיום דין עצמו אלא דבעינן שהשתנה החפצא תוך כדי שימוש.

דרכו של הגר"א בביאור שיטת ר' שמעון.

יש דרך נוספת בביאור שיטת ר' שמעון - דיעויין בשנות אליהו שהק' דלמה לא פליג ר' שמעון במשנה בשביעית [פרק ח משנה ב'] דתנן - שביעית נתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה, לאכל דבר שדרכו לאכל, ולסוך דבר שדרכו לסוך וכו' וכן בתרומה ובמעשר שני - וכמובן דלדרכו של הרמב"ם מיושבת הערה זו - והגר"א הלך בזה בדרך אחרת.

וחידש הגר"א בשנו"א וכן הוא במלאכת שלמה - דר' שמעון מודה ולא פליג אלא על פירות של מעשר שני אבל על מעות מעש"ש שנלקח בהן שמן - בזה מודה ר' שמעון שסכין, וצ"ב דמה החילוק ביניהם.

עכ"פ בדומה לדברי הגר"א מצאנו חידוש בצל"ח בפסחים [ז. ד"ה אלמא] שדייק מדברי הרמב"ם דאולי מעש"ש ממון גבוה הוא רק על הפרי ראשון של מעש"ש ולא על הלכות במעות מעש"ש, ודו"ק.

בדברי האור שמח בזה.

ועיין באור שמח [פ"ג מעש"ש ה"י] שביאר את דברי הגר"א - וחידש שהגר"א סובר דהיכי דכתיב לשון 'אכילה', התם סיכה לא הוי כשתיה וא"כ במעש"ש דכתיב 'ואכלת' אין סיכה בכלל, רק בלקוח בכסף מעשר דכתיב ביה 'בכל אשר תאווה נפשך' התם מותר בסיכה, אלא שדחה שזה חידוש ו"דרשה חדשה".

עוד פירש בזה - "ואולי ר' שמעון סבר דמעש"ש כיון שחלה עליו קדושת מעש"ש כשהוא בזית הרי היה עומד לאכילה ואחר זה כשעשה ממנו שמן וסך בו הרי הוא הורדה לקדושה וכמו דאיתא [פי"א תרומות] דאין משנין פירות מברייתן לבד יין ושמן מזיתים וענבים, וכיון שסך בשמן הוי הורדה לקדושה של מעש"ש, וזה נכון, מה דלא שייך בלקוח בכסף מעשר שלקח שמן לסיכה ובזה מודה ר' שמעון", עכ"ל - והרבה יש לדון בדבריו ודו"ק.

משנה ג

[ג] תלתן של מעשר שני תאכל צמחונים ושל תרומה בית שמאי אומרים כל מעשיה בטחרה חוץ מחפיפתה וב"ה אומרים כל מעשיה בטומאה חוץ משריית:

רע"ב משנה ג

תאכל צמחונים – כשחן ירקות לחין, ולא יניחם עד שיגדלו ולא יחיו ראיות לאכילת. אבל בתרומה תאכל בין צמחונין בין יבישים: ב"ש אומרים כל מעשיה בטחרה – אף על גב דתלתן לאו אוכל גמור הוא, ואין תרומה נזחגת בו אלא לפי שנאכל לקצת בני אדם, חילכך נאכל בטומאה, מ"ט לב"ש צריך שיחיו כל מעשיה בטחרה ובנטילת ידים, כדין כל שאר אוכלים של תרומה שחגוגע בהם צריך נט"י תחלה, וטעמא כדי שידעו שהם תרומה ולא יאכלו לזרים: חוץ מחפיפתה – שבלא נט"י יכולים לחוף בחן ראשון. וכך חיה דרכן לחוף ראשון בתלתן: כל מעשיה בטומאה חוץ משרייתת – במים, שצריך לשרותן בטחרה. שאם שורה אותן בלא נט"י שרייתתן מכשירתן לקבל טומאה, וחזא מטמאן מיד בידיו. ואסרו זה בלבד משום חיכר כדי שידעו שחיה תרומה:

ציונים והערות משנה ג

ענף א'

בדין תלתן למה הקילו בתרומה לטמאותה

בטעמא דהקילו בתרומה לטמאותה – כיון שאינו אלא מדרבנן כיון שאינו מאכל אדם. הדין בתלתן בתרומה שהקילו גם בתחילת הצמיחה וגם בסוף הצמיחה לטמאותה – ועיין בזה ברמב"ם [תרומות פרק י"ב הלכה ז'] – "התלתן והכרשינין של תרומה הואיל ואינו מאכל אדם ה"ז מותר לעשות כל מעשיהן בטומאה, ואינו נזהר אלא בעת שרייתן במים, שאם שרה אותם בטומאה הרי טימא אותם בידים, אבל אחר השרייה אינו נזהר, לא בעת ששף הכרשינין ולא בעת שמאכילן לבהמה, לפיכך נותנין תרומת תלתן וכרשינין לכהן עם הארץ". הרי מבורר שכיון שאינו מאכל אדם הלכך הקילו – ועיין ברדב"ז שפירש בזה – "התלתן והכרשינין וכו'", משנה במעשר שני פ"ב פלוגתא דב"ש וב"ה והלכתא כב"ה דאמרי כל מעשיה בטומאה חוץ משרייתת, וטעמייהו דב"ה דכיון שאינו מאכל אדם אין דין תרומה נוהג בהם, וי"ל דחיובם מדרבנן הואיל ואוכלין אותם בני אדם בשני רעבון – ולכאן' כוונתו לגזירה שגזרו בשנת רעבון, ועיין נמי ברמב"ם [תרומות פ"ב ה"ב] – עיין בציונים והערות [משנה ד'] שיש סוברים זה מה"ת.

מתמה למה לדעת הרמב"ם נטמא האי אינו ראוי לאכילת אדם ולשיטתו כה"ג אינו מקבל טומאה.

איברא דקשה לי טובא עיקר שיטת הרמב"ם דכתב דאינו אוכל אדם ומותר לטמאותה כיון שאינו אלא מדרבנן, וקשה לי – הרי נחלקו הרמב"ם והראב"ד [טומאת אוכלין פרק ב' הי"ד] בנפסל מאכילת אדם ואכתי ראוי לאכילת בהמה – וז"ל "כל אוכל שנפסד ונסרח עד שאינו ראוי למאכל אדם אינו מקבל טומאה וכן משקה שנסרח ונפסד ואינו ראוי לשתיית אדם אינו מקבל טומאה כדרך שאינו מכשיר שנאמר אשר ישתה", וכ' בהשגת הראב"ד וז"ל, "והלא משנה שלמה היא בטהרות כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מלאכול הכלב וכל שאינו מיוחד לאוכל אדם טהור עד שייחדנו לאדם מה טהור שאינו מקבל טומאה אף טמא שמקבל טומאה אלמא לעולם מקבל טומאה עד שיפסל מן הכלב", עכ"ל.

ובחי' הגרי"ז [מנחות ל"א] ביאר את שיטת הרמב"ם דאע"ג שכל שראוי לאכילת כלב 'שם אוכל' עליו, מ"מ יש דין בקבלת טומאה דאינו מקבל טומאה אלא אם עומד לאכילת אדם וכדכתיב 'אוכל אשר יאכל', דלקבלת טומאה מלבד שיהא עליו תורת אוכל בעינן גם שיהא עומד ל'אכילת אדם' וע"כ כל שנפסל מאוכל אדם ואינו עומד עוד לאכילת אדם אינו מקבל טומאה דלא הוי אוכל אשר יאכל.

וזה תמוה – הרי הכא כתוב ברמב"ם שאינו אוכל אדם ואעפ"כ כתב דחיילא טומאה עליו אי יטמאנו, ומהאי טעמא הדין הוא שצריך לזהר בו בעת שרייתן במים, "שאם שרה אותם בטומאה הרי טימא אותם בידים", וקשה טובא שהרי אין בזה דין קבלת טומאה, וצ"ע. וצ"ל דאחרי דמבואר דנאכל בשנת רעבון ולכן חיובן מדרבנן, דזה סגי לקיום תנאה ד'אשר תאכל' בקבל טומאה, ודו"ק.

וע"ע להלן בציונים והערות [משנה ד'] לגבי כרשינים שראויים לאכילת אדם.

מתמה עוד על הרמב"ם דלמה לא פקע הקדושה כמו בפת שעופשה.

עוד יש לתמוה על הרמב"ם שכתב שתלתן וכרשינין "אינו מאכל אדם" – וקשה שהרי דלמה במעש"ש לא פקע הקדושה מהם, כמו שכתב הרמב"ם להדי' בפת שעופשה דפקע הקדושה – וכדהבאנו לעיל בציונים והערות [משנה א'] מהרמב"ם [פ"ג מעש"ש הי"א] – "ואין מחייבין אותו לאכול פת שעופשה ושמן שנסרח אלא כיון שנפסל מאוכל אדם פקעה ממנו קדושה", עכ"ל, וצ"ל דאדרבה דמהאי טעמא באמת בתלתן ליכא דין מעש"ש ותרומה מה"ת, ורק גזרו עליהם – וכדהבאנו מהרדב"ז.

ענף ב'

דעת הר"ש בתלתן של מעש"ש,

ובדברי הגר"א לחלק בין מעש"ש לתרומה.

דרכו של הר"ש במשנה מתי הקילו במעש"ש.

לשון הר"ש בסוף דבריו "ובזה חמור מעשר שני דלא התרנו אלא צמחונין אבל משתגדיל כל מעשיה בטהרה", והיינו שבתרומה יש קולא שמותר להשתמש בתלתן בטומאה – בין בתחילת הצמיחה ובין בסוף הגידול, ובמעש"ש רק בתחילתו הותר ולא בסופו, וזו כוונת התנא "תלתן של מעשר שני תאכל צמחונים" – והיינו בתחילת הצמיחה, ונחלקו ב"ה וב"ש בפרטי דינים של הקולא בשימוש של תרומה בטומאה.

ובטעם הקולא למה מותר לטמא מעש"ש דווקא בתחילתה – עיין בר"ש שאינו אוכל, ועיין במלאכת שלמה בשם ר' יהוסף שכתב שאינו אוכל גמור לקבל טומאה מה"ת, ועיין היטב בביאור ההלכה [דרך אמונה פ"ב הי"ד].

וצ"ל דבהתחלה אינו אוכל כלל הלכך אינו מקבל טומאה, ולכן גם במעש"ש מותר, אבל בגדלו הוי אוכל – אבל סו"ס אינו אוכל של אדם – וכמו שמדויק ברמב"ם, הלכך החמירו במעש"ש, אבל לגבי תרומה הקילו גם לאחר שצמחו אף דאז מקבל טומאה כיון אינו אלא מדרבנן – וכדהבאנו לעיל מהרדב"ז שגזרו בהם כיון שנאכלין בשנת רעבון.

מה בין תרומה למעש"ש – ובדברי הגר"א בזה.

אלא דטעמא בעי למה במעש"ש החמירו יותר מתרומה, עוד צ"ב דמבואר לעיל [משנה ב'] דזה עיקר הטעם למה ר' שמעון מחמיר בסיכה במעש"ש יותר מתרומה, והיינו מחמת הנך חמורות, וקשה דהכא הכל מדרבנן, והתם היה נראה דהאיסור סיכה במעש"ש לר' שמעון הוא מה"ת, וצ"ע. ונראה שהתשובה לב' הקושיות נמצא בדברי הגר"א בשנות אליהו [כאן וכן במשנה דלעיל], וז"ל "אבל אין רשאי לעשות דבר [במעשר שני] אלא לאכול וכו' – והוא ב' חומרות – שבמעש"ש צריך דווקא לאכול ובתרומה מותר לחוף, ועוד שבמעש"ש הכל בטהרה, ובתרומה מותר לחוף אף בטומאה" – והיינו שחלוקין הן מעש"ש ותרומה בדין זה בדבר שעומד לאכילה שצריך לאוכלו ולא להשתמש בו לדברים אחרים, דבתרומה הטעם הוא משום דחשיב דהפסיד התרומה אבל בעיקרו ליכא דין אכילה דוקא, דתרומה ניתנה לכל צורך ולכן מותר לחפוף, ונראה שכוונתו דכיון דמותר לחפוף ובחפיפה לא אכפת לן בטומאה הלכך הקילו נמי מטומאה, משא"כ במעש"ש דינו לאכילה משום החשיבות של אכילה שבמעש"ש שיש מצוה באכילה דוקא.

ונראה הביאור בדברי הגר"א הוא על פי מה שהבאנו לעיל בציונים והערות [משנה ב'] מהגרי"ז שיש דין אכילה לפני ה' – והיינו שיש הלכות בדוף מעשה האכילה משא"כ בתרומה – ונראה מהגרי"ז שבאמת זה כבר נפ"מ דאורייתא לגבי החפיפה, אלא דממילא מזה איכא נמי נפ"מ לגבי הטומאה, והטומאה הוא מדרבנן, ואף דכל הדיני תרומה ומעש"ש שבתלתן הוא מדרבנן – וכדהבאנו מהרדב"ז – אכן שורש החילוק הוא חילוק מה"ת – וכסברת הגר"א.

עוד הערות בדרכו של הר"ש.

הבאנו את דברי הר"ש שכל הנידון הוא מצד טומאה - אולם באמת יש ב' פירושים בר"ש בהיתר במעש"ש - וז"ל "מותר להאכיל צמחונין ואין חוששין משום דבר שאין דרכו לאכול, א"נ לא חיישינן אי אכיל ליה בטומאה דלאו אוכל הוא", והנה לעיל ביארנו על פי הדרך השניה - אכן נראה שבדרכו הראשונה נתחדש קולא אחרת, והיא - דבמעש"ש לא אכפת לן מה שאוכלה כשאינו אוכל גמור בתחילתו, אף דבסופו יהיה אוכל גמור, ולא נחשב בזה לאוכל אוכל שלא כדרכו, ולדרך זו לא איתברר דין תרומה בזה.

עוד יש להעיר שהר"ש למד דאיירי במעש"ש של תלתן שגדל והפרישו למעש"ש ושוב שתלו, וביאר בביאור ההלכה [שם] דהר"ש הוצרך לפרש כן כיון דלדידיה איירי בדרך הראשונה שמותר לאוכלה צמחונין אף דבסוף יהיה אוכל שיותר ראוי לאכילה, וע"כ שהוא יכול עדיין לגדול, ואי איירי בתלוש שוב אינו יכול לגדול, ולכן העמידו הר"ש במעש"ש ששתלו.

ענף ג'**דעת הרמב"ם בתלתן של מעש"ש.****פלוגתת הר"ש והרמב"ם - מתי הם רכיין ומתי הם קשין.**

והנה הרע"ב והרמב"ם פירשו איפכא מהר"ש - והיינו שתלתן תחילתן רך ואח"כ נתייבש, ודלא כהר"ש שפי' שתחילתו קשה וסופו רך, והעירני בזה ידידי הגאון ר' חיים קרויס שליט"א דלא פליגי במציאות, אלא שהר"ש מפרש דאיירי כשזרע מעש"ש ואיירי כשהן מחוברים לקרקע, אבל הרע"ב והרמב"ם סתמו בזה, ומבואר דלדידהו לא איירי במחובר אלא בתלוש, ולכן לכו"ע המציאות הוא חדא, דכל זמן שהן מחוברים לקרקע מוסיפין למעליותא, ובזה איירי הר"ש, אבל הרע"ב והרמב"ם פי' דאיירי בתלוש ולכן פירשו שכל זמן שמזקינים מתקשין והולכין.

בשיטת הרמב"ם, ובדין גרם הפסד במעש"ש.

הרי מבואר דלדעת הרמב"ם החילוק בין תרומה ומעש"ש הוא בצמחונין, דבקטנן טובים יותר ולמדנו במשנה שלכן חייב לאכול מעש"ש דווקא בקטנן - אבל מותר להניח תרומה אף שאז יהיו פחות טובים, ולכא' דבריו מפרשים ע"פ הגר"א הנ"ל, דבתרומה ניתן לחפיה ג"כ ולכן שרי להניחה, אבל מעש"ש לא ניתן אלא לאכילה ולכן חייב לאוכלו באופן הטוב ביותר. מיהו ק' דמה מחייבו לאכול מעש"ש עכשיו, דבשלמא האיסור לטמאותה או להפסידה הוא בכלל משמרת, אבל מנלן דמטעם משמרת אסור להניחם שיאבדו מאליהם.

ועיין בדברינו בזרעא קיימא שביעית בציונים והערות [פרק ח' משנה ז' ענף א'] שהבאנו מחלקות הפוסקים בדין גרם הפסד בשביעית דדעת המהרי"ט [ח"א סי' פ"ג] שאיסור הפסד הוא רק כשמפסידו בידים ולא ע"י גרמא⁹¹, אולם במקדש דוד [סי' נ"ט ס"ק ה' ד"ה הנה אם עמ' 439] כ' ד"ל דלעולם אסור לגרום הפסד לפירות שביעית ואפי' צריך להצילם מן הפסד, אך זה רק מהפסד שהוא ע"י סיבה ולא בדבר שבטבען - עיי"ש.

אולם נראה דהכא במעש"ש כו"ע מחמירים - וזה מובן על פי החילוקו של הגרי"ז - הוזכר לעיל - שכאן הדין אכילה הוא גם בגברא ומצד הקיום דין של אכילה לפני ה', ודו"ק.

בשיטת ב"ה מה דכל מעשיה בטומאה, חוץ משריתה.

בשיטת ב"ה מבואר דכל מעשיה בטומאה, חוץ משריתה - ועיין ברמב"ם בפירוש המשניות שכתב "שיסתפק ממנה בטומאה איזה הסתפקות שירצה אע"פ שיביא אותה לשריפה, לפי שאינה מאכל שנקפיד על שריפתה", והא דאיכא איסור שרייה ביאר הרמב"ם "חוץ משרייתה, ר"ל להשרותה במשקין שאסור לטמא אותה בידים לזה השיעור, לפי שכששורין אותם הוכשרו לטומאה ונמצא שנטמא אותם בידים".

אולם הר"ש כ' שמה שאסור לטמאות בידים הוא משום היכר, ודלא כהרמב"ם, ולדבריו צ"ב דמאי שנא שמותר לטמאות ע"י גרמא ואסור לטמאות בידים, דממנ"פ אם יש בזה דין משמרת גם ע"י גרמא אסור, ואם ליכא דין משמרת גם בידים מותר.

⁹¹ ועיין בזה בחזו"א [סי' י"ד אות י'] שחולק עליו בנקודה מסויימת.

והיה אפשר לפרש בזה על פי המבואר בראב"ד [פ"א דעדות מ"ח] שכל שאינו מאכל אדם אין בו דין משמרת, וכ"כ בתוס' שאנץ שם, עיין בזה להלן בציונים והערות [משנה ד'], ואעפ"כ יש איסור נוסף של בכל קודש לא תגע – וכבר הארכנו בזה בדברינו בזרעא קיימא על תרומות בקונטרס השני במשמרת תרומותי, והבאנו שם מדברי האחיעזר [חלק ב' סימן מ' אות ב'] דכל קדש לא תגע דל"י בזבחים [ל"ד] דמוקי בתרומה ואסור לטמא לנגוע את התרומה, ובפשוטו נראה דזה איסור מיוחד דאסור לטמא לנגוע בתרומה או בקדש וכמו דאסור לטמא לכנס במקדש ולהכי לא הוה ידעינן איסור זה ממשמרת תרומותי דהעיקר שלא יגרום טומאה אבל מצד הלאו דכל קדש לא תגע הוא מפני 'נגיעת הטמא' אבל אם טהור יזרוק את התרומה על הטומאה אין איסור דדווקא נגיעתן הוא איסור מיוחד, ולפי"ז אף שהתרומה הולכת לאיבוד מ"מ אסור להטמא ולהציל בנגיעתו דעובר משום כל קדש לא תגע – וא"ש דינא דתלתן על פי הנ"ל. אולם זו טעות, דעיי"ש באחיעזר [שם אות א'] דבמעש"ש ליתא להך דין מיוחד כיון שהלאו של לא תגע נאמר לענין טבול יום, וטבול יום מותר במעש"ש – עיי"ש מה שהביא בזה – ודו"ק.

משנה ד

[ד] כרשיני מעשר שני יאכלו צמחונים ונכנסים לירושלים ויוצאין נטמאו רבי טרפון אומר יתחלקו לעסות וחכמים אומרים יפדו ושל תרומה בית שמאי אומרים שורין ושפין בטחרה ומאכילין בטומאה ובית הלל אומרים שורין בטחרה ושפין ומאכילין בטומאה שמאי אומר יאכלו צריד רבי עקיבא אומר כל מעשיהן בטומאה:

רע"ב משנה ד

כרשיני – בלשון ערבי כרסנ"א, ואינם מאכל אדם אלא מדוחק בשנות רעבון: ונכנסים לירושלים ויוצאים – אף על גב דבשאר פירות קיימא לן דמעשר שני הנכנס לירושלים אין יכולין להוציאו משם, בכרשינין חקלו: יתחלקו לעיסות – ואינו כשאר מעשר שנטמא שפודין אותו ואפילו בירושלים, אבל כרשינים לפי שאינם מאכל אדם אין פודין אותן, דסבר ר"ט אין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים, חלכך יתחלקו לעיסות טחורות של מעשר שני וישימו בכל עיסה ועיסה מן הכרשינים חללו שנטמאו פחות פחות מכביצה, דאוכל פחות מכביצה אינו לא מיטמא מאחרים, ולא מטמא אחרים, וככח יאכלו אותן: וחכ"א יפדו – כשאר מעשר שני. וחלכח כחכמים: שורין – במים ושפין על חבשר, בטחרה, בגטילת ידים, שסתם ידים שניות ופוסלות את התרומה: ומאכילין – לבחמא: יאכלו צריד – לשון יבש, כמו צריד של מנחות [פסחים כ א] שחזא מקום של חמנחח שלא הגיע שם שמן. כלומר יאכלו יבשים שלא יחא עליהם משקה בשעת אכילה, כדי שלא יחיה ניכר שחוכשרו לקבל טומאה: כל מעשיהם בטומאה – ואפילו חשרייה. ואין חלכח כרבי עקיבא:

ציונים והערות משנה ד

כרשינים – עיקרם לא למאכל אדם.

בעיקר דין כרשינים – עיין ברע"ב בתרומות [פרק י"א משנה ט'] דכרשיני תרומה עיקרם למאכל בהמה, דאי עיקרם למאכל אדם היה אסור להאכילן לבהמה, ומאידך גיסא הרי מוכרח דמכל מקום חזו קצת למאכל אדם, דאי לא הוה חזו כלל לאדם, לא היו מפרישים עליהם תרומות ומעשרות, דמידי דלא חזי לאדם אין מפרישין עליו תרומות ומעשרות.

מתלוקת אי תרומה דכרשינים הוא תרומה מה"ת או מדרבנן.

עיין בלשון הרמב"ם [תרומות פרק ב' הלכה ב'] "הכרשינין אף על פי שאינם מאכל אדם הואיל ואוכלין אותן בשני רעבון חייבין בתרומה ומעשרות", ועיין קרית ספר שהכוונה בזה מה"ת וזה לשונו "מה שהוא אוכל בשני רעבון חייב דקרינא ביה שפיר אוכל דומיא דדגן תירוש ויצהר,

ותרומת ירקות אינה מן התורה דכתיב בה דגנך תירושך ויצהרך כל הדומה לאלו" ומכל לשונו משמע שזה מה"ת.

אולם ז"ל הרדב"ז: "הכרשינין אף על פי שאינן מאכל אדם וכו', ירושלמי דחלה פרק אחרון אימתי גזרו על הכרשינין רבי יוסי אומר בימי רעבון ר' חנניה בשם רב בימי דוד אמרין הי הדא הי הדא וכיון שגזרו עליהם חייבין אפילו שלא בימי רעבון שאינו בדין שיהיו בזמן אחד חייבין וזמן אחר פטורין ותנן פי"א דתרומות כרשיני תרומה מאכילין אותן לבהמה ולחיה ומפני שעיקרן לבהמה מאכילין אותן לבהמה דאי עיקרן לאדם אסור ליתנן לבהמה משום הפסד תרומה" – וכפשוטו משמעות דבריו שכרשינים הם תרומה מדרבנן, וכן המשמעות בלשון הכס"מ שכתב כאן – "זהו פירוש למה שאמרו בירושלמי סוף חלה אימתי גזרו על הכרשינים בימי רעבון" – ועיין בחזו"א [מעשרות סימן א' הלכה כ"ב] שכרשינים הוא תרומה מדרבנן – אף בחישוב עליהם לאכילת אדם.

ובצפנת פענח [תרומות עמוד 56] נקט דכוונת הרמב"ם שזה מה"ת – וע"ד המבואר בקרית ספר – וציין לתוס' ב"מ [צ.]. – ודו"ק, ודחה דכוונת הירושלמי שיש גזירה דרבנן לטמאותה, עיי"ש. ויש לזה מקור – דעיין בר"ש שהביא מהר"ם משה בר' אברהם "דהא דאין מאכיל ישראל לבהמתו כרשיני תרומה משום דכתי' [ויקרא כ"ב] וכהן כי יקנה נפש קנין כספו – ואפילו נפש בהמה במשמע, כדאמר בפ"ב דביצה [כ"א:] אך אשר יאכל לכל נפש ומשמע דוקא דכהן אבל דישאל לא ובתורת כהנים דרש' לה גבי בהמה בפרשת אמור – ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו הם אוכלים ואין בהמה אוכלת יכול לא תאכל בכרשינים ת"ל נפש – ובגמרא נמי מייתי הכא בירושלמי" – הרי לנו דרשה מפורשת בתו"כ ובירושלמי להתיר אכילת בהמה של כהן בכרשינים ומשמע שזה מה"ת, וכבר עמד בדיוק זה בצפנת פענח [תרומות עמוד 54] והוכיח מהכא שזה מה"ת, אלא שהוסיף שם שהטבל הוא טבל מדרבנן ואעפ"כ התרומה היא תרומה מה"ת.

וע"ע בכל זה במעדני ארץ [תרומות פ"ב ה"ב] ובדרך אמונה וביאור ההלכה [שם].

נכנסים לירושלים ויוצאים, ובפלוגת הרמב"ם והראב"ד בזה.

בדין נכנסים לירושלים ויוצאים – עיין בראשונים שהכוונה דאף על גב דבשאר פירות קיימא לן דמעשר שני הנכנס לירושלים אין יכולין להוציאו משם, ועיין להלן בציונים והערות [פ"ג משנה ה'] בזה, אולם כאן בכרשינין הקלו, ויש להעיר דלמה לא נאמר קולא זה לגבי תלתן, ועיין במלאכת שלמה בשם ר"י כיון דמותר להוציא רק לצורך, וזה שייך דווקא בכרשינין דמוציאין לעשות מהן עיסה, וזה לא שייך בתלתן, וע"ע במשנה ראשונה ובערוך השולחן [סימן ק"נ – י"ג] מה שכתבו עוד בזה.

עיין ברמב"ם [מעשר שני פרק ב' הלכה י"ד] ש"אם עשה מהם עיסה הרי זו מותרת להכנס לירושלים ולהוציאה שאינן בכלל הפירות" והשיג הראב"ד – "א"א מפורש בירושלמי שאינו מותר להוציאם לאכלם לחוץ – אלא מוציאם לעשות מהן עיסה ולחזור, וקל הוא שהקילו בכרשינין", ועיין בכס"מ מה שביאר בפלוגתם בביאור דברי הירושלמי, ולפי הרמב"ם עיסה קיל טפי משאר כרשינין, ובטעמו של הרמב"ם כתב "ונראה לי שהטעם שהקילו בעיסה מפני שהכרשינין עצמם נאכלים לאדם על ידי הדחק והעיסה מהם אינה נאכלת אלא יותר בדוחק", וע"ע באור שמח בארוכה באופן אחר.

בדין יתחלקו לעיסות.

בעיקר האי דינא דיתחלקו לעיסות – עיין בראשונים מה שהביאו מהירושלמי שהכוונה בזה שאינו כשאר מעשר שני שנטמא שפודין אותו ואפילו בירושלים, דשאני בזה כרשינים לפי שאינן מאכל אדם וסבר רבי טרפון שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים, ועיין במנחת שלמה [חלק א' סימן ס"ד אות ג' וד'] שלמד דלאו דווקא ולא דומה ממש לקדשים לענין זה – ועיין להלן בציונים והערות [פ"ג משנה י"א] מה שנתבאר בזה.

בדין משמרת בכרשינים.

עיין בדרך אמונה [פי"ב ס"ק נ"ז] בדין משמרת בכרשינים של מעש"ש שכתב שכיון שגם אי טמאנו אכתי יכול הבהמה לאוכלה, הרי דלא הופקע מקום דינו ע"י הכ טומאה, וממילא פשוט שמותר לטמאותה, והיינו דלא שייכא הכא משמרת כלל.

איברא, דיעויין בראב"ד בפירושו [עדיות פ"א מ"ח] שפירש דהא דליכא משמרת בכרשינים, היינו משום שאינו מאכל אדם, וכתב "ואני הנה נתתי לך" משמרת תרומותי, תרומה שהיא 'ראויה לך' אתה צריך לשומרה מן הטומאה, אבל כרשינין מאכל בהמה הן, ואינו מזהר על שמירתן, עכ"ל, ולכאן צ"ע, דאחרי דמותר לבהמה לאוכלה בטומאתה א"כ שוב למה לולי הפסוק אית ביה דין משמרת, הא מה שייכא ביה משמרת בכה"ג.

ועיין בדרך אמונה [פרק י"ב ס"ק ז'] שדייק מהר"ש כאן דאסור להפסיד כרשינים, וראיתו ממה שאמר הר"ש שמותר לאוכלם צמחונין – וכנראה שכוונתו לדייק שיש מקום לאסור לאוכלם שלא כדרכם – ודווקא בצמחונין מותר, ומשמע דביסוד הדבר איכא איסור הפסד⁹².

משנה ה

[ח] מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מזה שלקט לקט למעשר שני עד שישלים וחשאר חולין אם בלל וחפן לפי חשבון זה הכלל המתלקטים למעשר שני וחבוללים לפי חשבון:

רע"ב משנה ה

מזה שליקט ליקט למעשר – כל מה שמלקט חכל למעשר עד שישלים דמי מעשר. ויתנה ויאמר, אם כל מה שלקטתי חם מעות מעשר מוטב, ואם לאו אותם של מעשר שנשארו יחיו מחוללין על אלו: ואם בלל וחפן – ואם לא ליקט אותן אחד אחד מכאן ומכאן, אלא שחיו בלולין ומעורבים ולקח אותם מלא חפניו: לפי חשבון – שאם לזה מנה ולזה מאתים, גותן לזה של מנה שלישי ולזה של מאתים שני שלישים:

ציונים והערות משנה ה

ביאור הדין במשנה ובחילוק בין נלקטין לנבללין.

אם בלל וחפן – עיין ברמב"ם [פ"ו ה"א] דבעי תרווייהו וכ"ה בפירוש המשנה, אכן הראשונים חולקים דאו או קתני, עיין בזה בנמו"י ובר"ן בב"מ [קט"ז:], ועיין ברדב"ז דאין נפ"מ בסדר הבלילה והחפינה, ועיין היטב ברמב"ן בב"מ [שם], ועיי"ש מה שהביאו מהירושלמי והתוספתא, והנפ"מ בחלוקה של האבנים בבית ועלייה שנפלו.

ובעיקר טעמא דדין זה דמאי שנא רישא מסיפא – עיין בתוס' יו"ט שכתב "והטעם נראה משום דכיון שהם בלולים ומעורבים א"א לומר שמה שחופן בחפניו הכל של מעשר – דדוקא כשלוקט אחד אחד י"ל שכל אחד שלוקח הוא של מעשר".

וצריכים לדון דסו"ס למה מחמירים על כל הנלקטין ברישא לומר דשל מעש"ש הם, ועיין בזה בירושלמי שהחמירו כך כדי להרויח מעות מעש"ש, עכ"פ מבואר שזה חומרא לטובת מעש"ש, ומבואר עוד שהדין להחמיר הוא דווקא באופן ששייך להחמיר, וזה שייך דווקא כשדנים על כל לקיטה ולקיטה בפני עצמה שאז יתכן שהלקיטה המסויימת הזו היא של מעש"ש ושפיר שייך להחמיר בזה, אכן בנבללין ע"כ דנים כולם כאחד הלכך א"א להחמיר בזה.

תוספת ביאור על פי דברי הר"ן והרמב"ן בב"מ.

והנה עיין בר"ן בחידושיו בב"מ [שם] דבשלמא בנבללין א"ש דהולכים לפי חשבון, אבל במתלקטים למה לא אמרינן יחלוקו, ותירץ דמשום חומרא דמעש"ש הדין כמעש"ש, ולמדנו מדבריו דעיקר הדין בממונות הוא דבנבללין עבדינן כפי חשבון ובמתלקטים עיקר הדין הוא יחלוקו, אלא דבמעש"ש החמירו במתלקטים – עכ"פ למדנו דהכא שנינו הלכות בממונות, ומדמים את הדינים של המשנה כאן לחלוקת אבנים בסוגי' דריש הבית והעליה, ובמשנה זו היינו צריכים לפסוק יחלוקו לולי החומרא המיוחדת של מעש"ש, והחומרא הזו לא שייך בנבללין, והתם חוזר הדין של כל ספיקות בממון דאמרינן דאזלינן לפי חשבון.

⁹² יתכן שזו כוונתו.

ועיין היטב ברמב"ן בב"מ [שם] שכתב שלמדנו בסוגי' שם לגבי חלוקת אבנים דבנבללין ונחפנים החלוקה היא לפי חשבון וזה מקור לכל דיני ממונות כה"ג – וזה לשונו – "דהא דקתני לפי חשבון – ראייה ללמד דכל פסידא שבממון המתערב לפי חשבון הוא", ודו"ק, והוסיף שמהדין ברישא ליכא ראייה לממונות, שזה חומרא מיוחדת במעש"ש.

ספק מעש"ש – ספק ממון או ספק איסור

הבאנו מהירושלמי שיש חומרא מיוחדת במעש"ש – וצ"ב דלמה לי חומרא מיוחדת הא תיפוק ליה דהוי ספק איסור ויש לומר דאולי הוי כספק ממון דדנים את רשות מעש"ש כ'רשות ממונית'. ומצאנו נידון כזה – דעיין בביאור ההלכה [פרק ו' הלכה ו'] שהביא מהתשב"ץ [ח"ב סימן קכ"ח] דספק מעש"ש לקולא כספק ממון ולא כספק איסור, וכ"ה בר"ן בסנהדרין [ל'], והביא שיש מחלוקת בראשונים בזה, והביא מהקה"י בסנהדרין [סימן ט"ז] מה שדן בדברי הראשונים הנ"ל.

דברי הנתה"מ בדין זה.

ועיין בנתה"מ [סימן רצ"ב ס"ק ט"ז] מה שהאריך בדין זה, ובתוך דבריו כתב דהא דמחמירים במעות מעש"ש הוא משום דבאמת הכל ממילא שלו הוא ושפיר יכול לחלל זה על זה, ואין לו היזק בזה.

והוסיף הנתה"מ דחזינן כאן שההלכה דאזלינן לפי חשבון הוא מטעם ודאי, שהרי המשנה איירי אפילו אי הרוב הוא של חולין וא"כ היה מקום לומר דאזלינן בתר רוב וחפן משל חולין, ואז ננקוט דמה שנשאר [שלא חפן] הוא משל מעש"ש – והרי הדין במעש"ש שמחמירים, וכדמצאנו ברישא בנלקטין, ומוכרח שהדין לפי חשבון הוא דין ודאי.

קושי' הנתה"מ על התרומת הדשן שחידש שבתערובת של רוב ומיעוט הולכים אחרי הרוב ולא לפי חשבון.

וע"ע בנתה"מ [שם] שדן בדברי התרומת הדשן – שנפסק להלכה ברמ"א [סימן רצ"ב סעיף י'] בהא דב' שהפקידו אצל אחד ונאבד או נגנב מהן דאמרינן כל דרובא מרובא פריש, ועיי"ש בנתה"מ דתמה מהכא דבנבללין אזלינן לפי חשבון, והביא את התוס' יו"ט דנקטינן דודאי מכולם חפן ולא ממעש"ש – וכדהוכיח שזה דין 'ודאי' ואפילו היכא שהיינו צריכים להחמיר – ולא אזלינן בתר רובא אפילו להחמיר וכש"כ הכא שהיינו צריכים ללכת לפי חשבון.

והנתה"מ רצה ליישב דדילמא נימא כהמבואר בסמ"ע שכתב דכל דברי התרומת הדשן איירי דווקא שהפקידו בפקדון שאינו מעות, דאילו הפקידו מעות ג"כ החסרון לכולם לפי ערך, וא"כ המשנה במעש"ש גם איירי במעות ולמה לא נימא דדווקא כה"ג איכא דין לפי חשבון.

ודחה דטעמא לחלק בין מעות לחפצים משום דלא מקפידין במעות, אולם במעות מעש"ש ודאי דמקפידין, ושוב אינו כמעות ואעפ"כ אזלינן לפי חשבון – ועיי"ש מה שתירץ בזה.

בדין תערובת מעש"ש וחולין היכא דאיכא עשרה חולין וחמשה מעשר שני – ונאבדו עשרה.

ועיי"ש באריכות בדברי הנתה"מ – ועיי"ש מה שיצא לדון בדין מעש"ש – אם היו עשרה חולין וחמשה מעשר שני ונאבדו עשרה, אז ע"פ הדין של כל דפריש אמרינן דחמשה נאבדו מהחולין אבל המותר הוא לחצאין, עיי"ש דוגמא כעין זה בממונות.

משנה ו

[ו] סלע של מעשר שני ושל חולין שנתערבו מביא בסלע מעות ואומר סלע של מעשר שני בכל מקום שחיא מחוללת על המעות האלו ובורר את חיפה שבה ומחלל עליו מפני שאמרו מחללין כסף על נחשת מדוחק ולא שיתקיים כן אלא חוזר ומחלל על הכסף:

רע"ב משנה ו

שנתערבו – ורוצה להוציא של חולין חוץ לירושלים: מביא בסלע מעות – של נחשת שיש עליהם צורה, ששזין סלע של כסף: ובורר את חיפה שבהן – שבשני הסלעים, ומחלל אלו המעות עליה, והסלע השני והמעות נשארים חולין:

מדוחק – כשהוא דחוק ואינו יכול לעשות בדרך אחרת: ולא שיתקיים כן – שישיאיר חמעות של נחושת מעשר, אלא חוזר ומחללם על חכספ. ואי קשיא ולמח מביא בסלע מעות, יקח אחד משני סלעים שנתערבו ויאמר אם זו היא של מעשר מוטב ואם לאו הרי השני שהיא של מעשר מחוללת עליה. אי שריית ליה ליקח אחד מהן ולחתנות, חיישינן דלמא אתי למשקל חד מינייהו בלא תנאי:

ציונים והערות משנה ו

בדין 'מחללין כסף על נחושת מדוחק',

ובדברי המקד"ד בחידוש הרמב"ם

בדין פודה פירות על פירות במין במינו.

בחילוק בין כסף על כסף לכסף על נחושת.

אמרינן הכא דמחללין כסף על נחושת 'מדוחק', אבל כסף על כסף אף מדוחק לא, וכתב רש"י בב"מ [נ"ו. ד"ה מפני] משום דכסף על כסף לאו דרך חילול הוא, וכ"כ התוס' בב"מ [מ"ה. ד"ה לפלגי] דסלעים על סלעים כל ששניהם שוים אין מחללין זע"ז.

והר"ש בדמאי [פ"א מ"ב] כתב דאף דמריבין בב"מ [מ"ה.] כסף ראשון ואפילו כסף שני, היינו דווקא בסלעים של ב' מלכים אבל של מלך אחד לאו דרך חילול הוא, והשטמ"ק בשם הראב"ד כתב דאף בדמאי דמחללין כסף על כסף הוא דווקא איסר על דינר או דינר על איסר, אבל בששניהם שוין אף בדמאי אין מחללין עיי"ש דכל ששניהם שוין אין זה דרך חילול, ועיין בהערה

93

מוכיח דפירות על כסף ופירות על פירות ב' גדרים לגמרי הם – ומין אחר של חילול הוא.

והנה כל זה במעות על מעות דבזה נאמרה הלכה שלא יהיו שוין דלאו דרך חילול הוא – אולם כבר עמד בזה המקד"ד [סימן נ"ח ס"ק ב' ד"ה כתב הרמב"ם עמוד 416] דמצאנו איפכא בההיא דמחללין פירות על פירות ששם כתב הרמב"ם [פ"ד מעש"ש ה"ב] דדווקא מין על מינו אבל מין על שאינו מינו לא, ואמרינן בירושלמי [רפ"ד דמעש"ש] דלא מבעיא חטים על שעורים אלא אף ב' מיני חטים כגון אגדו ושחמתית גם כן אין מחללין דבעינן שיהו שוין לגמרי.

ולמדנו א"כ דבפירות על פירות הגדר איפכא, דאדרבה – כל ששניהם שוין יותר הוא יותר דרך חילול, ולמדנו מהכא יסוד גדול דעל כרחק דפירות על כסף, ופירות על פירות, ב' גדרים לגמרי הם ומין חילול אחר הוא.

והמקד"ד הוכיח כן – מהא דכתב הרמב"ם [פ"ד מעש"ש ה"ג] – "הפודה מעש"ש מברך אקב"ו על פדיון מעש"ש, ואם חיללן על פירות אחרים מברך אקב"ו על חילול מעש"ש עיי"ש, ומדמברך ברכה אחרת למדנו דפדיון על כסף ועל פירות ב' ענינים שונים הם – וכנ"ל.

דעת הראב"ד בכל הנ"ל.

והנה הראב"ד חולק בכל הנ"ל – דעיין בראב"ד [שם] לגבי הברכות שכתב "א"א – אני אומר שאם חילל פירות על פירות אינו מברך לפי שאינו רשאי לעשות כן ואם בירך ה"ז מנאץ", ועיין במקד"ד שם מה שהקשה עליו.

כמה ספיקות בשיטת הרמב"ם בפודה פירות על פירות במינו.

ועיין עוד בהמשך דברי המקד"ד שהסתפק בכמה ספיקות וחידש כמה חידושי דינים בשיטת הרמב"ם הנ"ל בחילל פירות על פירות – וכדלהלן:

[א] יש לחקור אם אותן הפירות יש להן דין לקוח בכסף מעש"ש כיון דראויין לאוכלן בירושלים, ואין נ"מ אם נלקחו בכסף מעש"ש או במעש"ש עצמו ויש להן דין לקוח לכל דבר, או כל שנלקח

⁹³ ובעיקר האיסור של חילול כסף על כסף – עיין היטב בדברי הר"ש דמבואר דליכא איסור לחלל כסף על כסף, דלתירוץ הראשון אפילו מדרבנן מותר ולתירוץ שני מותר מה"ת ואסור מדרבנן, ועיין ברא"ש שכסף על כסף לאו דרך חילול הוא, וע"ע בכל זה בביאור ההלכה [פ"ד ה"ה ד"ה אין] – ודו"ק.

במעש"ש עצמו הוי רק כשאר פדיון, והוכיח כן מהא דמצאנו ביו"ד [סימן של"א סעיף קל"ג] דפסקינן דבזה"ז פודה אותן על פרוטה או על פירות שו"פ מאותו המין עיי"ש. והעיר דאי לאותן הפירות שמחלל עליהן יש להן דין לקוח איך מחלל הא אמרינן בירושלמי [פ"א ה"ג] דלקוח בכסף מעש"ש בזה"ז אינו קדוש כלל, ומוכח דאין לו דין לקוח רק הוי כשאר פדיון. [ב] לפי"ז חידש דיכול לחזור ולחלל אותן הפירות על פירות אחרים אפילו ק' פעמים מאותו המין או לחללן על מעות, דמאיזה טעם לא יוכל לחללן כיון דאין לו דין לקוח. [ג] על פי הנ"ל דן עוד - דהנה עיין בשו"ת בצלאל אשכנזי [סי' ב'] שהעיר השואל על המנהג בא"י שמחללין המעש"ש על מעט קמח, וכתב כי רוב הקמח טמא שבאו עליו מים ולא קנה המעשר, דהא אפילו קונה פירות שאינן יכולין להגיע לירושלים לא קנה מעשר מכל שכן זה שטמא ע"ש, ולפי זה להרמב"ם דפירות מתחללין על הפירות אין זה משום לקוח בכסף מעש"ש ויכול לחזור ולפדותן ול"ש בהם דין דפירות שא"א להגיע לירושלים דזהו בלקוח. [ד] עוד יצא להסתפק בפירות הללו שחלל עליהן שנכנסו לירושלים אם אסור להוציאן אי שייך בהן קליטת מחיצות כיון שאינן לא מעש"ש ולא לקוח בכסף מעש"ש - א"כ אפשר דאינן רק ככסף מעש"ש דנכנס לירושלים ויוצא, או כל שראוי לאוכלן בירושלים שייך בהן קליטה. [ה] עוד יש לחקור להרמב"ם אם חלל מעש"ש על פירות מין במינו - וחזר ופדה אותן על הכסף אי מוסיף חומש בפדיון שני - ועיי"ש המשך הדברים מה שהוכיח בזה. [ו] עוד יצא לדון במה דאמרינן לעיל [פ"א מעש"ש מ"ה] שהלוקח מים ומלח ופירות המחוברים לקרקע בכסף מעש"ש שלא קנה מעשר, ופי' הר"ש דפירות המחוברים לקרקע הרי הן כקרקע ואין מעות מעש"ש מתחללות עליהן. ועיין ברמב"ם בפירוש המשנה שביאר בטעמא דמילתא דפירות המחוברים לקרקע אין דומין לבקר וצאן עיי"ש, ויצא לחקור כשמחלל מעש"ש על פירות מין במינו אי מתחלל על פירות המחוברים לקרקע דבזה לא שייך שאינן דומיא דבקר וצאן כיון שאין לו דין לקוח בכסף מעש"ש.

בדין מוסיף חומש,

במשנה זו.

בדברי התוס' ורעק"א במוסיף חומש.

עיין בתוס' בב"מ [נ"ד: ד"ה ולא מיתנא תנא], וז"ל "וא"ת והתנן במסכת מעשר שני [פ"ב מ"ו] סלע של חולין ומעשר שנתערבו מביא בסלע מעות - ולא קתני בסלע וחומש מעות אלמא תנן דאין מוסיף חומש על חומש וי"ל דלא חשש להזכיר אותו חומש תדע שהרי על קרן שני מוסיף חומש כדתני בהתודה [מנחות פב. ושם] המתפס מעות מעשר שני בשלמים כשהוא פודה מוסיף ב' חומשין אחד למעשר ואחד לקדש ואפ"ה לא קתני מביא בסלע וחומשו של קרן מעות", עכ"ל. ועיין בתוס' רעק"א כאן שהבין דבאמת צריך להוסיף חומש, אלא שהתנא לא נקטו, אך עיין ברש"ש [פ"ד מ"ח] שכתב שקשה דאיך יפרנס מה דאיתא שם אח"כ "ובורר את היפה שבהן ומחלל עליה", הלא המעות של נחושת ע"כ יתרות על הסלע בחומש בחילול הראשון עליהם, ועוד, שגם בחילול השני על הסלע היפה הוא צריך להוסיף חומש נוסף, והרי אין בסלע היפה את כל השווי הנוסף הזה של תרי חומשין.

כשמחלל מעות שנקדשו ע"י מעש"ש שאין בו דין חומש.

וברש"ש פי' דאירי כשהמעות נתקדשו ע"י החילול ממעשר שאינו שלו שאין בו חומש וזהו כונת תוס' דבזה איירי מתניתין ובזה ליכא חומש. ובעיקר הספק עיין גם במקדש דוד [סי' נ"ח אות ד' עמ' 422 ד"ה כ' הרמב"ם בסו"ד] שנסתפק בזה, אך הפשטות היא שגם בזה מוסיף חומש כיון שהכסף שמחלל ממנו הוא שלו, וע' בדרך אמונה [פ"ה בציון ההלכה אות ל"ח] מש"כ בזה.

שיטת הרמב"ם

מיהו כ' הרמב"ם [פ"ה הי"ג] "מעות מעש"ש אם רצה לצרפם בדינרי זהב כדי להקל משאן מצרפן, ואם צרפן לעצמו אינו מוסיף חומש שאין זה דרך פדייה" עכ"ל.

ועיין בדרך אמונה [באור ההלכה ה"ב ד"ה וכן] שכתב שהמקור לדברי הרמב"ם הוא ממתניתין דהכא, דאין מוסיף חומש ממעות על מעות, והיינו משום שכל שכשמצחלל חוץ לירושלים מעות על מעות לאו דרך פדייה היא ולכן אינו מוסיף חומש.

אולם צריכים לבאר דמאי שנא מהגמ' במנחות שהביאו בתוס' הנ"ל דאמרינן - המתפס מעות מעשר שני בשלמים כשהוא פודה מוסיף ב' חומשין אחד למעשר ואחד לקדש, וגם ק' ממה שכ' הרמב"ם [פ"ה ה"ב], ועיין בביאור ההלכה הנ"ל מה שהאריך בביאור שיטת הרמב"ם.

דרכו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם.

הבאנו מהרמב"ם [פ"ה ה"ג] – "מעות מעש"ש אם רצה לצרפן בדינרי זהב כדי להקל משאן מצרפן, ואם צרפן לעצמו אינו מוסיף חומש שאין זה דרך פדייה", אולם עיין לעיל [שם ה"ג] שכתב פדה פירות מעשרו והוסיף חומש וחזר ופדה הפדיון לעצמו פעם שנייה מוסיף חומש שני על הקרן כו' ע"ש, והנה לכאורה דברי הרמב"ם סתרי אהדדי דבאיזה אופן הוא מוסיף חומש כשפודה פדיונו אם לא כשמצחלל אח"כ על זהב.

וביאר בזה במקד"ד [סי' נ"ח אות ד' עמ' 422 ד"ה כ' הרמב"ם] דנראה דזה דמוסיף חומש כשפודה פדיונו היינו בירושלים כשפורט סלע, דזה דמצרף מעות מעש"ש לדינרי זהב כדי להקל משאן שכתב הרמב"ם דאינו מוסיף חומש מפני שאין זה דרך פדיון – זה משום דהפדיון הראשון שחילל הפירות על המעות היה גם כן כדי להקל משאן, ואם כן זה שמחלל עתה על זהב אין זה 'פדיון חדש' אלא 'גמר הפדיון הראשון', אבל כשפורט סלעים בירושלים לקנות בהם בקר וצאן, זה חשיב 'פדיון חדש', ושפיר מוסיף חומש.

והוסיף בזה עוד שכן צריך לפרש מה דאמרינן במנחות [פ"ב.] שהמתפס מעות מעש"ש לשלמים - כשהוא פודן מוסיף עליהן ב' חומשים, א' למעשר וא' לשלמים, ומוכה שכשפודה המעות מוסיף עוד חומש דמיירי שפורטן בירושלים, וכן משמע ממה שכתב רש"י [שם] כשהוא פודן היינו שמחללן על פרוטות או על דינרין עיי"ש, וע"כ בירושלים איירי דבחוץ אין מחללן כסף על נחושת אלא מדוחק כשמתערבין עם חולין - וע"ע להלן בציונים והערות [פ"ד מ"ו] המשך לדברים הללו בפלוגתא בין הרא"ש לרמב"ם.

משנה ז

[ז] בית שמאי אומרים לא יעשה אדם את סלעיו דינרי זהב ובית חלל מתירין אמר ר"ע אני עשיתי לרבן גמליאל ולרבי יחושע את כספן דינרי זהב:

רע"ב משנה ז

לא יעשה אדם סלעיו דינרי זהב – סלעים של כסף שיש לו ממעות מעשר שני לא יעשה אותם דינרי זהב, שמא ישחך עליותיו עד שיחליף סלעיו ויתבטל מלעלות לרגל. וב"ה סברי לא גזרינן:

ציונים והערות משנה ז

ב' דרכים בבבלי בביאור פלוגתא ב"ש וב"ה.

בביאור פלוגתא ב"ש וב"ה הביאו הר"ש והרא"ש את הסוגי' בהזהב שיש ב' דרכים בביאור פלוגתא זו:

א] מתחילה פירשו דפלוגתייהו מקראי דב"ש סברי דדרשינן וצרת הכסף - כסף ראשון ולא כסף שני, והיינו שמחללים מפירות על כסף ושוב לא מחללים על כסף שני כלל, וב"ה סברי דאדרבה - כסף כסף ריבה לרבות דיכול לחלל שוב.

ב] עוד פירשו דפלוגתייהו מדרבנן דב"ש גזרי דילמא ישהא עליותיו עד דימלי ליה בדינרין, וב"ה סברי לא גזרינן, והביאור בב"ש כפשוטו - שימתין עד שיגיע לשיעור כדי דינר ויש לחשוש לתקלה שמא ישתמש במעות, אכן עיין בלשון הרמב"ם בפירושו שכתב "גזרה שמא לא ימצא לפרוט ולא יזדמן לו ויתבטל מלעלות לירושלים" והיינו חשש ביטול מצות עלייה לירושלים.

ב' פירושים בירושלמי בשיטת ב"ש.

מצאנו בירושלמי עוד פירושים בשיטת ב"ש, ובאו לפרש למה ב"ש מודה דמחליין על נחושת ולא על זהב, דר' יוחנן פירש שזהב הוא פחות חריף ופחות יוצא בהוצאה מכסף א"כ הוי נחות דרגא לחלל על זהב אחרי שהיה על כסף, אבל מכסף על נחושת יכול לחלל.

אולם ר"ל פירש שב"ש דרשי 'וצרת הכסף' וממעטינן זהב מכל וכל, דגם מתחילה לא מחללים עליו, והא דדרשינן למעט זהב ולא למעט נחושת היינו כטעמא דר"י לעיל דזהב הוא פחות מכולם בתור מטבע שהוא פחות חריף ופחות יוצא בהוצאה.

לישנא נוספת בסוגי' שם – אי זהב הוי פירי או טבעא.

יש לישנא נוספת בסוגי' שם – והר"ש ורא"ש לא הביאו, וצ"ע, עכ"פ מבואר שם דפליגי אי זהב הוי טבעא או פירי, ולב"ש הוי פירי הלכך לא יעשה, דאין מחללים על פירות חוץ לירושלים, ובעיקר איסור זה לא לחלל על פירות חוץ לירושלים, עיין ברש"י [ב"מ מ"ה: ד"ה ואין מחללין] דמבואר שזה דין דאורייתא, והיה נראה דיליף איסור זה מהפסוק "וצרת הכסף" – עיין היטב בדבריו לעיל [מ"ד: ד"ה טובעא], אולם בריטב"א מבואר שהאיסור אינו אלא מדרבנן. ובהאי ענינא – עיין בשטמ"ק בשם הגליון [נ"ו.] דאיסורו מדרבנן, וע"ע בחזו"א בדמאי [סימן ג' ס"ק ה'] מה דמיישב בשיטת רש"י, ועיין נמי במשנת ר"א [ב"מ סימן י"ט].

מתמה בדמיון של התוס' בין טבעא אפירי דמחליין להא דלוקחין בהמה.

והנה להך לישנא דס"ל לב"ש דכספא טבעא ודהבא פירי וטבעא אפירי לא מחללין חוץ לירושלים – והקשו התוס' [מ"ד: ד"ה וטבעא] מהמבואר בהגוזל קמא [ב"ק צ"ז:] גבי מעות של בבל דאי מלכיות מקפידות הכי ממטי להו, ואמרינן "דובין בהו בהמה, אלמא מחללין טבעא אפירי", ותירצו התוס' דהתם שאני שהפירות הם כבדים להוליך ולקנות מעות ירושלים מלכיות מקפידות ולא אפשר אלא לקנות בהמה, והיינו דבשעת הדחק מחללין ע"ש.

ויש לעיין דמאי ראיא מייתי התוס' דטבעא אפירי מחללין מהא דלוקחין בהמה, הרי שאני בהמה דמעות מעש"ש ניתנו ליקח בהם בהמה וכדכתיב "ונתת הכסף בבקר ובצאן" ומותר ליקח אף חוץ לירושלים, וכ"כ התוס' קידושין [נ"ה: ד"ה אין] דדוקא לקנות דבר שאינו אוכל אסור משום דבעינן "וצרת הכסף בידך", אבל לקנות 'אוכל' שאפשר לאוכלו בירושלים מותר, ומש"ה לוקחין בהמה אף חוץ לירושלים עיי"ש, אם כן תמוהין דברי התוס' דמה זה ענין לסלעים על דינרין.

דרכו של המקד"ד בזה.

ותירץ בזה המקד"ד [סימן נ"ח ס"ק ג' עמוד 417] דנראה דטעם התוס' הוא לפי מה דאמרינן בב"מ [מ"ה:] גבי כסף ראשון ולא כסף שני – "ת"ש – הפורט סלע של מעש"ש בירושלים וכו' השתא כספא לגבי פריטי מחללין ולא אמרינן כסף ראשון כו', אמר רבא ירושלים קמותבת, שאני ירושלים דכתיב ביה "ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן", והיינו דמהך דרשה לפינן דיכול לחלל על פרוטות של נחושת בירושלים.

והקשו התוס' [שם ד"ה בכל אשר] – "וא"ת הא בעינן פירי מפירי וגידולי קרקע" והאיך מחלל על פרוטות של נחושת, ותירצו – "וי"ל דלא ממעטינן רק מים ומלח אבל לא פרוטה דפרוטה קונה בקר וצאן דהוו פרי מפרי" – עיי"ש, ועל פי זה ביאר המקד"ד דה"נ בסלעים ודינרין כיון דרשאי לקנות חוץ לירושלים בהמה ולחלל עליהם כסף מעש"ש, אם כן ה"נ דינרין דקונין בקר וצאן.

אלא שדחה שיש לפקפק בזה – דרק לחלל סלעים על פרוטות חשיב צורך בקר וצאן דפרוטות נוח לקנות בהם צורכי אוכל דצריך להוציאם מעט מעט בירושלים, והשמ"ק בב"מ שם כתב דזה ידעינן מסברא דרשאי לפרוט סלע על פרוטות בירושלים דצריך הוא לפרוט על פרוטות כדי ליקח פירות עיי"ש, אם כן זה ל"ש לחלל סלעים על דינרי זהב דאדרבה הם קשין יותר להוציאן.

ביאור ברשב"א למה מהני לחלל בפרוטות דלא מיעט הכתוב אלא הנך שאינם כעין הפרט, והיינו כגון חלוק וסנדלים שקונה אותן לצורך עצמן.

ובישוב האי קושי' יש להקדים בדברי השטמ"ק שכתב שם מהרשב"א – "זה דמייתי ראיא מדכתיב ונתת הכסף כו' בבקר ובצאן פי' הראב"ד – בבקר ובצאן – כל שהוא צורך האכילה והם הפרוטות שהם צריכות להוצאה, ואיני מבין טעמו דאדרבה דרשינן ליה בכלל ופרט ואמרינן מה הפרט מפורש פירי מפירי וגידולי קרקע, אלא נ"ל דלא מבקר וצאן מרבינן הכא פרוטות אלא הכי

פירושו שאני ירושלים דבירושלים מחללינן טבעא אפירות עיקרן להוצאה הולכין לירושלים, ואפירי הוא דמחללינן להו דכתיב בבקר ובצאן, הילכך אי משום דאין מחללינן טבעא אפירי בעלמא הכא לא איכפת לן, ואי משום דרחמנא אמר בקר וצאן וגידולי קרקע דוקא הנ"מ מידי דהוצאה דלא מצי זבין ומפיק אלא כעין הפרט אבל לא ליקח ממנו חלוק וסנדלים אבל פרוטות לא לצורך עצמן קנאן אלא לצורך הוצאות מידי דכעין הפרט ולא אסרה כי הא"ע עיי"ש. וביאר בזה המקד"ד [שם] דאינו מפרש דזה דיכול לחלל על פרוטות הוא משום דצריך לחילול זה לצורך בקר וצאן, אלא דלא מיעט הכתוב רק צורך הוצאות שאינם כעין הפרט – והיינו כגון חלוק וסנדלים שקונה אותן לצורך עצמן, אבל פרוטות שאין זה לצורך עצמן אלא לקנות בהן בקר וצאן זה לא אמעוט, אם כן ה"נ דינרי זהב שאין זה הוצאה לצורך עצמן להשתמש בהן אלא לקנות בהן בקר וצאן זה לא אמעוט מכעין הפרט, אם כן כמו דשרי בירושלים ה"נ שרי חוץ לירושלים כדאשכחן בבהמה, ולזה תי' דאף בהמה לקנות חוץ לירושלים רק מדוחק.

משנה ח

[ח] חפורט סלע ממעות מעשר שני בית שמאי אומרים כל חסלע מעות וב"ח אומרים שקל כסף ושקל מעות רבי מאיר אומר אין מחללין כסף ופירות על חכסין וחכמים מתירין:

רע"ב משנה ח

חפורט סלע ממעות מעשר שני – מי שיש לו מעות נחשת של מעשר שני, ובא לפורטן בסלע כסף להעלות לירושלים מפני משאוי חדרך: ב"ש אומרים בכל חסלע מעות – אם בא לפורטן יכול לפרוט כולן ולתת בשביל כל חסלע: וב"ח אומרים – לא יפרוט אלא חציין, שחפרוטות יוצאות בירושלים וכשיבא שם יהיה צריך לפרוטות מיד לקנות צרכי סעודה, ואם ירוצו הכל אצל שולחני לפרוט יוקירו חפרוטות ונמצא מעשר שני נפסד. לפיכך ישאו פרוטות עמחן לחוציא במקצת, ולכשיכלו יפרוט בכסף שבידו מעט מעט: שקל – הוא חצי סלע: אין מחללין כסף ופירות על כסף – מי שיש לו חצי דינר כסף של מעשר ופירות של מעשר שוין חצי דינר, לא יצרפם יחד לחללם על דינר: וחכמים מתירין – בכי האי גוונא ע"י צירוף פירות, כיון שאין לו אלא חצי דינר כסף. אבל לחלל דינר כסף ופירות שוין דינר על חצי סלע שחזא שני דינרין, מודים חכמים שאין מחללים. וחלכה כחכמים:

משנה ט

[ט] חפורט סלע של מעשר שני בירושלם בית שמאי אומרים כל חסלע מעות ובית הלל אומרים שקל כסף ושקל מעות חדנין לפני חכמים אומרים בשלשה דינרי כסף ודינר מעות רבי עקיבא אומר שלשה דינרין כסף ורביעית מעות ר"ט אומר ארבע אספרי כסף שמאי אומר יניחנה בחנות ויאכל כנגדה:

רע"ב משנה ט

חפורט סלע של מעשר שני בירושלים – שחיה מחליף סלע שבידו ונוטל פרוטות לחוציאן לצרכי סעודת מעשר: ב"ש אומרים – אם בא לחחליף כל חסלעים שבידו במעות, יחליף: ובית הלל אומרים – לא יחליף אלא חציין, שמא לא ישחח בעיר עד שיוציא את כולן, ויפקידם בעיר עד רגל אחר, וחפרוטות מתעפשות, ואם יחזור ויחליפם בסלעים נמצא שולחני משתכר שני פעמים ומעשר שני נפסד: חדנין לפני חכמים – שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא וחנן המצרי: בשלשה דינרין כסף ובדינר מעות – חסלע הוא ד' דינרים, וכשבא לחחליף חסלע לא יקח אלא בדינר א' פרוטות ושלשה דינרים יהיו כסף: רביעית כסף ברביעית מעות –

בדינר רביעי של כסף לא יקח אלא ברביעיתו מעות של נחשת, וג' חלקים כסף. שנמצא לוקח מעות אחד מששה עשר בסלע בלבד: ארבעה אספרי כסף – חדינר ה' אספרי, ומטבע הוא בארץ יון ועד חיום קורין לו אספרו. נמצא הסלע עשרים אספרי. וכשהוא מחלל חדינר יחללנו על ד' אספרי כסף ואספר א' נחשת. נמצא לוקח נחשת א' מעשרים בסלע בלבד: יניחנה בחנות ויאכל כנגדה – לא יחלל כלל על פרוטות שמא ישכח ויעשה אותן חולין, אלא יניח הסלע אצל החנוני ויאכל כנגדה עד שתכלה. ואין חלכה אלא כדברי ב"ה בלבד:

ציונים והערות משנה ח ט

מכאן המקור דמהני חילול על פרוטות.

לשון המשנה – "הפורט סלע" – עיין בר"ש שהביא שמכאן דייקו בריש הזהב שמחללין על פרוטות שהרי לשון 'הפורט' משמע שהיו לו פרוטות של נחשת שחילל עליהם פירות של מעשר שני, ובא לפורטם בסלע כסף להעלות לירושלים מפני משוי הדרך, ובזה נחלקו ב"ש וב"ה כמה יפרוט – עכ"פ מותר לפרוט.

כמה דרכים בביאור פלוגת ב"ש וב"ה.

בעיקר פלוגתתם מצאנו דב"ש אומרים – בכל הסלע מעות – ופירש הר"ש דהיינו שאם בא לפרוטן כולן יפרוט ליתן מעות בכל הסלע, אכן ב"ה החמירו דלא יפרוט אלא חציין וטעם הך חומרא ביאר הר"ש שהפרוטות יוצאות בירושלים וכשיבא שם יהא צריך לפרוטות לקנות צרכי סעודה וכשירוצו כולם אצל השולחני יוקירו הפרוטות ומעשר שני נפסד לפיכך ישא פרוטות עמהן – כן הפשטות בפלוגתתם.

אלם תמה בזה הר"ש – דלפי טעם זה ב"ה לחומרא וקשה דהוה למיתנייהו בעדיות גבי קולי ב"ש וחומרי ב"ה, ולכן פירש באופן אחר דב"ש סברי בכל הסלע מעות – שלא יתעפשו – [כי הנחשת מעלה חלודה – רדב"ז] – וב"ה לא חיישי, ועיין ברדב"ז על הרמב"ם [מעשר שני פרק ה' הי"ד] שלמד ברמב"ם שמפרש דפלוגתתם בב' אופנים, ועיין היטב בביאור ההלכה [שם].

בדברי הראשונים היכא דפורט סלע – דאיך יחלל את החצי פרוטה האחרונה של מעש"ש.

יעיין בדברי התוס' בב"מ [נ"ג. ד"ה דלמא אתי לאתויי פרוטות] שהקשו ממשנה זו דתנן "הפורט סלע ממעות מעש"ש" – "אלמא מחללין מעשר על פרוטות" והקשה שהרי א"א לצמצם שישה מעשר לפרוטות שלימות וא"כ אותו פחות משה פרוטה אוכל בלא חלול, וי"ל דמייתי איסור בהדיהו" – והיינו שהוא מחלל שו"פ באיסור ושוב מוסיף עליו את הפחות משו"פ.

והתוס' הרא"ש תירץ "דהיכא שהוא מחלל על הפרוטות הוא יכול לשער שיהא המעשר כשעור הפרוטות, ודי בשעור, כי לא ניתנה תורה למלאכי השרת".

וע"ע בדברי הרמב"ן בזה שכתב "דלכתחלה נמי מחללין על איסור וסלעים בכל ענין, וכן על פרוטות לבדם מחללין לכתחלה, אלא שאם היה במעשר שוה פרוטה ומחצה, צריך שיכוין להתפס כל הפרוטות באותו מעשר דבכי האי גוונא שרי דאוזולי במקח וממכר הוא וכולן נתפסות, דלא קא דייקנן בגמרא אלא במכוין שתהא פרוטה חציה נתפסת, וחציה [והיינו חציה השני של הפרוטה] חולין להתפס עליה, וכדחזקיה דקאמר מחללין על מעות הראשונות, דאלמא המותר חולין בידו ולא אתפסיה במעשר כדפרישית לעיל, הא במתפס שתי פרוטות למעשר שוה פרוטה ומחצה לדעת שיהו כולן מעשר כולן נתפסות שאין אונאה בחלול כן נראה לי", עכ"ל הרמב"ן.

וע"ע ברשב"א, ובמש"כ בזה בביאור ההלכה [פ"ה מעש"ש ה"ו], ועיין בחזו"א דמאי [סימן ט"ו ס"ק י"א].

משנה י

[י] מי שחזו מקצת בגיו טמאין ומקצתן טהורים מניח את הסלע ואומר מה שחטאורים שותים סלע זו מחוללת עליו נמצאו טהורים וטמאים שותים מכר אחד:

רע"ב משנה י

מקצת בניו טמאין ומקצתן טהורים – ורוצה שישתו יחד מכד אחד, וחטמאים אסורים ביין חקנוי בדמי מעשר: מניח את הסלע ואומר – מה שישתו הטהורים מן היין, לכשישתו תהא סלע זו מחוללת עליו מעכשיו. נמצא מה ששתו טהורים היה מעשר ומה ששתו טמאים היה חולין. ואינו חולין ומעשר שני מעורבים זה בזה, שאין היין קדוש בקדושת מעשר, אלא לכשישתו חוזר היין ששתו בלבד להיות מעשר למפרע:

ציונים והערות י

בדברי הירושלמי שמחלל ואומר – מעכשיו כשישתו ותלוי בברירה.
מבואר במשנה שמניח את הסלע ואומר מה שישתו הטהורין ממנו תהא סלע זו של מעשר מחוללת עליו, ומעתה נמצא דמה ששתו הטהורים היה מעשר שני, ומה ששתו הטמאין היה חולין. ועיין ברא"ש ובר"ש שהביאו מהירושלמי שדן דעל איזה אופן איירי, האם הוא מחלל 'מעכשיו' או בלי מעכשיו, או 'מעכשיו לכשישתו'.

"מה אנן קיימין – אם באומר 'משכבר' [והיינו מעכשיו] – משקה מעורב הוא", וביארו "כלומר הכלי מעורב, ושתו הטמאים ממשקה מעשר שני המעורב בחולין" וממשיך הירושלמי – "ואם באומר 'לכשישתו', למפרע חולין שתו" וביארו – "כלומר אין הסלע מתחלל" – "אלא כן אנן קיימין באומר 'מכבר לכשישתו' והיינו 'מעכשיו' יהא מחולל לכשישתו".
ועיין בראב"ד [פרק ח' הט"ו] שהביא את הירושלמי והוסיף "שיש ברירה", והיינו דמצד ברירה אתינן עלה, ועיין בכסף משנה שכתב "ויש לדקדק – הא בדאורייתא אין ברירה – ושמא לכך נתכוון הראב"ד להשיג על רבינו למה פסק כמשנה זו דהא אתיא דלא כהלכתא".

בדברי הכס"מ דלא תלוי בברירה, ובחידוש הגר"א שפודה בפיו.
ועיין בהמשך דברי הכס"מ מה שכתב בביאור הירושלמי – "אלא באומר מכבר לכשישתו – כלומר סמוך לעת שמתחילים לשתות תהא סלע זו מחוללת עליו דהשתא חל החילול קודם שיתחילו לשתות ולא מופלג אלא סמוך ביותר בשעה שפירש היין מהכד לפיהם דהשתא אינו ענין לברירה, והראב"ד מפרש דמדבר לכשישתו היינו מעכשיו לכשישתו והרי זה ברירה".
והיינו דמה דחיילא אח"כ ולא צריכים לומר שהוברר החלות למפרע – בכה"ג א"צ לחדש שיש ברירה שמאז היה מבורר, ועיין בזה בקצוה"ח [סימן ס"א בסוף] בארוכה מה שהביא מהר"ש להלן.

ועיין בשנות אליהו חידוש שיכול לפדות בזמן שזה בפיהם של הטהורים – וזה פלא גדול, ועיין בביאור ההלכה שבפיהם כבר אינו שוה כלום, וצ"ע.

מסכתא מעשר שני פרק ג

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א** // טעם האיסור – פרעון חוב או מקח. // האם האיסור פרעון חוב שייך למצות הבאה או לא, ובמה שיש לתמוה בזה. // דן אי אכילה היא ממצות הגברא או מדיני החפצא – ואעפ"כ ההבאה היא מדיני הגברא. // כמה מקורות שמוטל על הגברא הבאה דמעש"ש לירושלים. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב** // יש לדון האם החסרון של 'ממעט באכילתו' היינו באכילת תרומה או באכילת מעש"ש. // בדברי הירושלמי אי פליגי נמי בשביעית, או דווקא בתרומה. // בדברי האור שמח על 'היתר הבלעה' באימורים. // מתמה דמה ראי' ר' שמעון מלוקח זבחי שלמים, הא התם חשיב כקיום דינו. // מתמה עוד מהמבואר בירושלמי דפקע קדושת מעש"ש. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** // בדברי המשנה ראשונה דנתחדש הכא דליכא מצות אכילה דרמי אגברא, ומתמה על הרמב"ם. // מבאר דגם לפי הרמב"ם ליכא מצוה אגברא אלא דכלפיו נמדד מה מיקרי 'מאכל'. // קושי' האחרונים על מה שאמרו "ולא יאמר כן לעם הארץ אלא בדמאי". //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ד** // בדברי הראשונים בחידוש ברישא. // בדברי הראשונים בחידוש בסיפא. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ציונים והערות משנה ה** // ביאור בדינים במשנה. // בדין 'עבר ופדה בחוץ'. // בגיר הדין קליטת מחיצות, וחידוש בשיטת הרמב"ם דאיכא ג' חילוקי דינים בזה, ונפ"מ בנפלו הממחיצות, [זכרון שמואל]. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משנה ו** //

ענף א חידוש בדין ראיית פני החומה // דרכו של הרמב"ם במשנה שהפריש המעשר עצמו בירושלים ומתמה בזה. // חידוש של המקד"ד שקליטת מחיצות בעי' ראיית פני החומה' ובמה שחקר בדין מכניסו דרך גגין אי הוי לענין זה כראיית פני הבית בטבל דלאפוקי גגות וקרפפות דלא. //

ענף ב מתנות שלא הורמו כמי שהורמו, ודין תרומה מעש"ש מעורב בטבל. // מוכיח מהכא שיש דין מעש"ש שמעורב בטבל של מעש"ש. // מביא כמה ראיות ומקורות ליסוד זה. // תוספת דברים. // ביאור עיקר החידוש דמתנות שלא הורמו כמו שהורמו דמי, ומאי שנא מכל הדיני תרומה דנמצאים כבר בטבל. // מתמה למה סוגי' דידן תלויה בדין מתנות שלא הורמו – ומבאר דקליטת מעש"ש לתוך חומת ירושלים 'מקביל' לנתינה בתרומה. // מבאר דקליטה לחומת ירושלים היא קיומה של המעש"ש שהדינים של המעש"ש משתנים בזה, כעין נתינה בתרומה דבזה נעשה לממון כהן. // בדברי האחיזה בדין קליטת מחיצות לענין איסור "לא תוכל לאכול בשעריך". // מתמה דהאיך משכחת לה נידון של מתנות שלא הורמו ברורע ולחיים, הא הכא ליכא הרמה והפרשה כלל. //

ענף ג' בגדר הפרשה מיניה וביה ממקום אחר, ונפ"מ בדין קליטת מחיצות. // יסוד גדול מהמקדש דוד שהפרשה ממק"א היא הפרשה אחרת מהפרשה מיניה וביה, והכרי עומד להפרשה מיניה וביה. // עפ"י הנ"ל מבואר הדין בפירות שנגמרו מלאכתן שעברו בירושלים שקלטוהו מחיצות, ויש דיון בהפריש עליהן מעשר שני ממקום אחר. // בסוגי' בתמורה שהקדים מעשר שני שבה למעשר ראשון שבחברתה – דברי הר"ש בזה. // ביאור של התוס' ושטמ"ק בדין זה. // ביאורו של המקד"ד בדברי הר"ש. // עפ"י הנ"ל מבוארים דברי האור שמח שיש חילוק בין הנך תרי סוגים של הפרשה לגבי הפרשה ממק"א, ויהיה גם נפ"מ בדראג של הבעלות דתמיד נצרכת להפרשה ממק"א. // עפ"י הנ"ל יש לדון במפריש מטבל בבעלות של עכו"ם לפטור טבל של ישראל – הא איכא טענת קאטינא וכו'. // בדין הפרשת דמאי על טבל דרבנן. // חידוש דין עפ"י הנ"ל באפוטרופוס שמפריש ממק"א. // נפ"מ נוספת במרבה בתרומה.

ענף ד בדין "הדמאי, נכנס ויוצא ונפדה", ובחילוק בין האיסור יציאה לאיסור פדיון מחוץ לירושלים. // בדברי המפרשים בדין "הדמאי, נכנס ויוצא ונפדה". // קושי' הגר"א על הירושלמי מהמשנה בדמאי. // יסוד גדול מהגר"א לחלק בין האיסור יוצא לאיסור פדיון. // בדברי הר"ש סיריליאן. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** // בדברי הרמב"ם והתוס' בנוף האילן לגבי מעש"ש. // בחילוק בין העזרה לירושלים בדין גגות אי נתקדשו או לא. // ספק בגדר אור העזרה. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** // פלוגתא התוספתא והבבלי לאיזה דינים נאמרו דדינם כקודש. // ביאור פלוגתתם האם איתרבי לחול בו דין 'עזרה' או דנתרבה רק לאכילה דמיקרי 'מקום קדוש'. // מה שיש לדון בזה בנפלו המחיצות. // מה שיש לדון לגבי ישיבה בעזרה. // לגבי איסור דאין משנים מצורת הבית. // בדין חולין בעזרה ושחוט' חוץ. // חוקר בדין לשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול דתוכן חול, האם זה דוקא לענין אכילת קדשים או לא. //

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **ציונים והערות משנה ט** // בדין פדיון מחמת טומאה, או מחמת טומאה דרבנן, ומחמת דבר אחר שאינו ראוי לאכילה. // בדרשה ד"אין שאת אלא אכילה". // פלוגתא ב"ש וב"ה. // בדברי הגר"א דאין פודין אותו כשנפסל מחמת דין אחר. // קנה בהמה לשלמים ונפל בו מום. // בדברי המנחת חינוך בפדיון בזה"ז שאין אכילה. // נטמא בטומאה דרבנן, ובסתירת הגר"א בזה. // מביא כמה מקורות דגם בדין דרבנן יש גדרים של האיסור עצמו – ומתמה בזה. // מה שיש לדייק בלשון הרמב"ם בזה. //

משנה י // **רע"ב משנה י** // **ציונים והערות משנה י** // בעיקר פלוגתתם. // במה שיש להעיר בזה. //

משנה יא // **רע"ב משנה יא** // **ציונים והערות משנה יא** // ג' דרכים בביאור פלוגתת ת"ק ור' שמעון. // נפ"מ בין הטעמים. // בחילוק בין פדיון קדשים על ידי עורו למעש"ש שאינו נפדה ע"י עורו. //

משנה יב // **רע"ב משנה יב** // **משנה יג** // **רע"ב משנה יג** // **ציונים והערות משנה יב ויג** // בדברי הר"ש דחילא קדושת מעש"ש על הקנקנים עצמם. // מוכיח שזה דין דאורייתא. // ג' דינים במשנה תלויים בחבית שסתם פיו במגופה אחר שמלאן. // מתמה בדין ביטול ברוב דמה שייך ביה דין קריאת שם לאחר שסתמן – ומביא את דברי הגר"א בזה. // מתמה מחביות בערלה. //

משנה א

[א] לא יאמר אדם לחבירו העל את הפירות האלו לירושלם לחלק אלא אומר לו העלם שנאכלם ונשתם בירושלם אבל נותנים זה לזה מתנת חנם:

רע"ב משנה א

לא יאמר. לחלק – שתטול חלק בחם. לפי שעליו מוטל להביא מעשרו לירושלם, ונמצא פורע חובו ממעשר שני: העלם שנאכלם ונשתם – דנראה דמזמינו לאכול עמו, וזה מותר: אבל נותנים זה לזה מתנת חנם – מפורש לעיל בריש פרק קמא:

ציונים והערות משנה א

טעם האיסור – פרעון חוב או מקח.

כתב הרע"ב שהאיסור במשנה הוא מצד פורע חובו, וכ"ה ברש"י בע"ז [ס"ב. ד"ה לחלק], ועיין בלשון התוס' שם [ד"ה העלה לי פירות לירושלם לחלק] שכתב "דהוי כמוכר מעשר שני ואסור למכור מעשר שני", וצ"ב במה פליגי, אי חשיב כה"ג פרעון חוב או מקח, ועיין בלשון הרמב"ם [פרק ג' הכ"ג] שכתב – "שנמצא זה כנוטל שכר ממע"ש על הבאתו לירושלם".

האם האיסור פרעון חוב שייך למצות הבאה או לא, ובמה שיש לתמוה בזה.

ועיין היטב בכסף משנה [שם] שמדבריו נראה שהוא הבין שיש מחלוקת בין הרמב"ם להר"ש, שהביא את הרמב"ם בפירוש המשנה שביאר שיסוד האיסור הוא לתת שכר למי שהעלה אותם אלא שהרמב"ם הוסיף לבאר טעמא דמילתא – "וזה אסור לפי שהוא בעצמו חייב להגיע שם" וכן הוא ברע"ב וברא"ש שכולם ביארו שהטעם של האיסור שיש איסור פרעון חוב הוא משום שיש לו מצות הבאה שמוטלת עליו – והר"ש כתב דטעמא משום ד"אסור לפרוע חובו ממעשר שני וזה נראה כפורע שכירות הדרך ממעשר שני", והשמיט טעם זה שיש מצות הבאה, ודו"ק. ועיקר שיטתם תמוה דמה לי אם החובה מוטלת דוקא עליו או לא, והלא כל שמבקש פעולה מחבירו ע"מ לשלמו חשיב כפועל, ונמצא דלעולם חשוב המעלה כפועל של בעה"ב, אפי' אם אין חובת העלאת מוטלת עליו, כל שהוא ביקש מחבירו לעשותו ע"מ לשלמו.

עוד ק' ממה דגרסינן בירושלמי – "תני לא יאמר אדם לחבירו בירושלם העל חבית זו של יין ממקום למקום", ותמוה שהרי בירושלם כבר נתקיימה חובת בעלים של הבאה, ומ"מ אסור והיינו מטעם דפורע חובו ממעש"ש, הרי מבואר כדברי הר"ש שאיסור פריעת חוב הוא שביקש פעולה מחבירו אפי' בדבר שלא רמיא עליו בחיוב לעשותו, וכבר עמדו בזה וצ"ע.

דן אי אכילה היא ממצות הגברא או מדיני החפצא – ואעפ"כ ההבאה היא מדיני הגברא.

והנה בעיקר מצות הבאה יש לדון – האם הוי מצוה או הכשר מצוה למצות אכילה, אולם זה תלוי במה שנתבאר לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה א' ענף ג'] שיתכן שכל המצוה של אכילה אינה אלא מצוה מצד החפצא, ולא מצד הגברא, והבאנו מהתורת זרעים דנחלקו בזה הרמב"ם הר"ש אי מדיני החפצא הוא [ר"ש] או דמוטל על הגברא [רמב"ם], ויתכן א"כ דפליגי לשיטתייהו אי איכא מצוה שמוטלת על הגברא בהבאתן לירושלם.

איברא דכבר דחינו שאין מקור לרמב"ם שזו מצוה ממש על הגברא אלא שהדיני אכילה של החפצא נמדדים כלפיו מה נקרא 'מאכל' ומה לא ונפ"מ לקנות ממנו חטאת שאינו ראוי לאכילה לישראל ורק כלפי כהונה מיקרי 'מאכל' עיי"ש, וכן הבאנו מהמנ"ח שלפי הרמב"ם ליכא מצוה שמוטלת על הגברא לאוכלו, וכן הבאנו מהלשון בפסוק שכל בני ביתו אוכלים עימו.

ועיין עוד במה שנתבאר לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ב'] בשיטת ר' שמעון שביאר הגרי"ז שיש דין באכילה של הגברא שיתקיים בה תנאה דאכילה לפני ה' ועיי"ש שדחינו שגם שם ניתן לומר שאינו אלא מדיני החפצא.

איברא דא"כ איזה מצוה יש בהבאה, הרי אי לא מוטל אגברא לאוכלו בירושלם א"כ איזה דין איכא בהבאה, והפשוט בזה דאדרבה, דמוטל על הגברא לדאוג שיתקיים הדין אכילה דחפצא – אף

שזה מתקיים נמי באכילת אחרים, וחלק מהחוב שלו לדאוג שיתקיים דיני האכילה של החפצא הוא להביאו לירושלים כדי שיתקיים דין זה. אכן יתכן שהר"ש למד שגם ההבאה היא מדיני החפצא שתתקיים בה הבאה ואכילה, ולא מוטל על הבעלים יותר מאחרים.

כמה מקורות שמוטל על הגברא הבאה דמעש"ש לירושלים.

ובעיקר נידון זה מצאנו כמה מקורות אי איכא מצוה בהבאה או לא:

[א] עיין בלשון הרמב"ם [פ"ב ה"ו] וז"ל, "אינו לוקה מה"ת עד שיאכל אותו אחר שנכנס לחומת ירושלים וכו', אבל אם אכלו קודם שיכנס לירושלים מכין אותו מכת מרדות מדבריהם" עכ"ל, ומפשטות לשון הרמב"ם נראה שגם האיסור אינו אלא מדרבנן, כי אין דרך לכתוב כן על עשה מה"ת, וכ"כ במרכבת המשנה [ח"א הל' חמץ ומצה פ"ו ה"ח], ובמקור ברוך [ח"א סי' ד' ד"ה ולכאור], וע"ע באהא"ז [פרק י"ט פסוה"מ הלכה ט'], אולם בכסף משנה [שם] פירש שהאיסור הוא מה"ת ורק המכות הן מדרבנן.

[ב] עיין היטב במש"כ התוס' במכות [י"ט: ד"ה אר"י], על מה דאמרי' בגמ' מאימתי מעשר שני חייבים עליו משיראה פני הבית, וז"ל "וקשה דכיון דקודם שראה פני הבית הכי נמי מותר לאכול חוץ, א"כ למה הוזקק לעולם לפדות מעש"ש, וי"ל דודאי ליכא לאו אבל עשה איכא דכתיב "וצרת הכסף בידך" אבל בלא פדיה אסור", עכ"ל, עכ"פ מדויק בדבריו שמה שכתוב "והבאתם שמה וגו' ואת מעשרתיכם וגו'" אינה מצות הבאה – אלא מדיני החפצא שתתקיים בה הבאה לירושלים. [ג] ידידי הגאון הרב ר' חיים קריוס שליט"א הביא ראייה מדמאי [פרק א' משנה ב'] הדמאי אין לו חמש וכו' ונכנס לירושלים ויוצא, ומאבדין את מעוטו בדרכים, וכ' שם הרע"ב וז"ל, "ומאבדין את מעוטו בדרכים, אם היה מעשר שני של דמאי בדרכים במקום גדודי חיה ולסטים, אפילו היה דבר מועט ויכול להביאו בלא טורח ובלא הפסד, אינו חושש לו, ומניח אותו ליאבד בדרך במקום שהוא שם".

והרמב"ם פירש ש"אם בשעה שמוליך מעשר שני של דמאי לירושלים נאבד ממנו מעט בדרך אינו חושש לו, מה שאין כן בודאי שצריך שיעלהו כולו או דמיו ולא יפסד ממנו כלום בדרכים", עכ"ל, ומבואר שיש חובת הבאה לירושלים, דאל"ה למה בודאי אסור להניחם שם, והלא אינו אוכלם בחוץ, והיינו דבדמאי לא מטרחינן ליה להעלותן, אבל בודאי מטרחינן ליה להביאן.

משנה ב

[ב] אין לזקחין תרומה בכסף מעשר שני מפני שחזא ממעט באכילתו ורבי שמעון מתיר אמר להם רבי שמעון מה אם חיקל בזבחי שלמים שחזא מביאן לידי פגול ונותר וטמא לא נקל בתרומה אמרו לו מה אם חיקל בזבחי שלמים שחזא מותרים לזרים נקל בתרומה שחזא אסורה לזרים:

רע"ב משנה ב

מפני שחזא ממעט באכילתו – דתרומה אסורה לטבול יום ולזרים: ורבי שמעון מתיר – דסבר מותר לחביא קדשים לבית חפסול: מה אם חיקל בזבחי שלמים – שקזונים שלמים בכסף מעשר שני ואף על פי שממעט באכילתו שיכולין לבא לידי פגול ונותר וטמא, לא נקל בתרומה לקנותה בכסף מעשר שני שאין בה דין פגול ונותר ולא דין טמא, שלא כל הדברים חמטמאין את הקדש מטמאין את התרומה. ואין חלכה כרבי שמעון:

ציונים והערות משנה ב

יש לדון האם החסרון של 'ממעט באכילתו' היינו באכילת תרומה או באכילת מעש"ש. עיין בר"ש וברא"ש שעל הדין ד"ממעט באכילתו" הביאו מהירושלמי "שטבול יום וזרים אסורים בתרומה" עוד הביאו מהסוגי' בזבחים [ע"ו] דגרסינן בכל הספרים מפני שממעט "באכילתה" ומזה

היה משמע דאתרומה קפיד וכן הביאו מדברי רש"י התם – "שלא יוכל לאכול התרומה אלא בירושלים וגם נאסרה לאונן".

והכריעו כנגד הגירסא ההיא שהרי מוכח הכא במשנה דאמעשר קפיד מדמייתי ר"ש ראיא משלמים, אולם יש הגה"ה בדברי הרא"ש – "פי' ה"ר מנחם דאדרבה – מדהשיב לת"ק לא נקל בתרומה, אלמא אתרומה קפיד", וע"ע בתוס' בזבחים [שם], וע"ע בקרן אורה על התוס' שם.

בדברי הירושלמי אי פליגי נמי בשביעית, או דווקא בתרומה.

הר"ש הביא מהירושלמי דפליגי נמי בשביעית דלרבנן אין לוקחין פירות שביעית מדמי מעשר מפני שממעט בזמן אכילתו דאינו נאכל אחר זמן הביעור, ור"ש מתיר, דר"ש לטעמיה דאמר מביאין קדשים לבית הפסול, דתנן אשם שנתערב בשלמים ר"ש אומר ישחטו ויאכלו כחמור שבהן ואינו חושש על מה שממעט בזמן אכילת שלמים.

אולם שיטת ר' יונה שם דר' שמעון מודה בשביעית וכל פלוגתתו אינו אלא בתרומה, דדווקא בתרומה אוכלים בזריות, ועיי"ש שאף בכורות אינו כתרומה, וצ"ב בטעמא דמילתא.

בדברי האור שמח על 'היתר הבלעה' באימורים.

במה שאמרו "מה אם היקל בזבחי שלמים שהן מותרים לזרים" – תמהו בירושלמי דסו"ס בשלמים איכא חזה ושוק דאסור לזרים, ועיין פני משה שכך השיב ר' שמעון וכמבואר בתוספתא. ועיין באור שמח [פ"ז ה"ג] שביאר פלוגתתם דיש לעיין דלמה לא הק' מאימורים ורק הק' מחזקה ושוק, וביאר שכיון שאימורים מתירים את האכילת בשר שוב יש לומר שהם צורך האכילה ולא גרע מקנקן שקונים אותו עם היין בדמי מעש"ש, כיון שהוא צורך היין ומותר מדין הבלעה, אבל חזה ושוק אינם צורך אכילה הלכך לא שייך בזה היתר הבלעה.

מתמה דמה ראית ר' שמעון מלוקח זבחי שלמים, הא התם חשיב כקיום דינו.

בעיקר ראית ר' שמעון ממה דמהני לקיחת זבחי שלמים – יש לתמוה בזה טובא – הרי עיקר מצות מעש"ש הוא בשלמים, ועיין לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ג' ענף א'] מה שנתבאר בזה ולשון הרע"ב [שם] הוא "הלוקח בהמה לזבחי שלמים ממעות מעשר שני, שכך הוא 'עיקר מצות מעות מעשר שני' לקנות מהם שלמים, דילפינן שם שם לגזרה שוה מהר עיבל", וכ"ה בלשון הרא"ש [שם] – "בהמה לזבחי שלמים שכך היא 'עיקר מצות מעות של מעשר שני' להקריב בהם זבחי שלמים דילפינן שם שם מהר עיבל", והיינו שלמדו שבפסוק הזה כתוב שזה עיקר מצוותו, והכוונה לילפותא שמוכא בסוגי' במנחות [פ"ב] "ושלמים שם שם ממעשר" ומזה למדו שכך עיקר מצותה.

והבאנו עוד מרש"י בפסחים [ז']. שכתב – "רוב אוכלי בשר בירושלים כל ימות השנה ממעות מעשר שני הן, לפי שלא היו מספיקין לאכול כל מעות מעשר שני שלהן ברגל, ונותנין אותם לבני העיר בטובת הנאה, והן אוכלים אותם בקדושתן, 'ועיקר אכילת מעות מעשר שלמים היו' מביאין מהן, כדקיימא לן במנחות [פ"ב]. – ומדויק בדבריו שזה עיקר האכילה – וכ"כ בב"מ [כ"ו], ועיי"ש שהוכחנו כן, ואף שיש סתירות לזה ששם מבואר שאינו אלא היתר אכן הוכחנו שאינו כן, ויישבנו את הסתירות.

ומעתה יש לתמוה – דמה הראיה משלמים דלא אכפת לן בממעט אכילתו, הא זה עיקר דינו וא"כ אדרבה, אין זה ממעט אכילתו אלא דזה גופא מצות אכילתו – וצע"ג.

ובאמת שהר"ש דקדק בלשונו וכתב בביאור דברי ר' שמעון – "אם הקל בזבחי שלמים 'שמותר' לקנות בהמה לזבחי שלמים" ומשמע שזה היתר ולא מצוה, וצ"ע מכל מה שהוכחנו שם, [ועיין היטב בלשון הרע"ב כאן שלא כתב לשון היתר אלא "אם היקל בזבחי שלמים – 'שקונים' שלמים בכסף מעשר שני"].

מתמה עוד מהמבואר בירושלמי דפקע קדושת מעש"ש.

ויש לתמוה עוד – הרי מבואר בירושלמי [פ"ק דמעש"ש ה"ג] דבלוקח בהמה לשלמים במעות מעש"ש מתחללת הקדושה ופקעה קדושת מעשר בלקיחתה, והיינו דלא חיילא קדושת שלמים על קדושת מעש"ש – אלא דפקע מיניה, ובטעמא דהאי מילתא – עיין בדברי הגרי"ז [ריש מנחות] שזה משום ששלמים מיקרי קיום דין בעיקר המעש"ש – והיינו דמעש"ש 'ניתן' לשלמים, וממילא דבזה דאיכא קיום דין על ידי ההקדש בקדושת מעש"ש, לכן פקעה הקדושה.

ומעתה תמוה מאד – דמה שיידך לומר דממעט באכילתו – הא כבר ליכא דיני אכילת מעש"ש בהך אכילה וכבר נתקיים עיקר דיני המעש"ש בזה גופא שהוא שלמים ולא מעש"ש – וצע"ג.

משנה ג

[ג] מי שחיו לו מעות בירושלים וצריך לחם ולחברו פירות אומר לחברו חרי המעות האלו מחוללין על פירותיך נמצא זה אוכל פירותיו בטחרח וחלה עושה צרכו במעותיו ולא יאמר כן לעם הארץ אלא בדמאי:

רע"ב משנה ג

מי שחיו לו מעות – של מעשר שני, וצריך לקנות מהם דברים של חולין שלא לאכילה ושתייה וסיכא: ולחברו פירות – של חולין ורוצה לעשות עמו טובה שיתחללו מעות מעשר חברו על פירותיו: אוכל פירותיו בטחרח – שחלה קדושת מעשר על הפירות, וצריך לאכלן בטחרח: ולא יאמר כן לעם הארץ – שחזא חשוד לאכול פירות מעשר בטומאה: אלא בדמאי – כגון אם חיו אותו מעות מעשר שני של דמאי, אז מותר לומר כן אפילו לעם הארץ, דשמא המעות אינן מעשר:

ציונים והערות משנה ג

בדברי המשנה ראשונה דנתחדש הכא דליכא מצות אכילה דרמי אגברא, ומתמה על הרמב"ם.

עיין במשנה ראשונה שהחידוש של המשנה הוא דלא רמי על הבעלים בעצמו לאכול את המעש"ש, וע' בדרך אמונה [פ"ח הלכה י"ב] בביאור ההלכה שהק' על דבריו שזה נתחדש כבר בריש מכילתין, [פרק א' משנה א'], ועיי"ש מה שתי'.

ובעיקר יש לתמוה שהרי נתבאר לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה א' ענף ג'] מהתורת זרעים שהביא שנחלקו הר"ש והרמב"ם בגדר המצוה, דדעת הר"ש שכל המצוה של אכילה אינה מצוה אלא מצד החפצא, ולא מצד הגברא, אבל לדעת הרמב"ם רמי מצוה אגברא, ולכן אין לעשותו לחטאת דראוי לאכילת כהונה גרידא, ולא ראוי לאכילת בעלים – ולכאן' שיטת הרמב"ם תמוה ממשנה זו.

מבאר דגם לפי הרמב"ם ליכא מצוה אגברא אלא דכלפיו נמדד מה מיקרי 'מאכל'.

אולם עיי"ש שדחינו שאין מקור להרמב"ם שזו מצוה ממש על הגברא וביארנו שכוונתו שדיני האכילה של החפצא נמדדים כלפי הבעלים – מה נקרא 'מאכל' ומה לא, ונפ"מ לקנות ממנו חטאת שאינו ראוי לאכילה לישראל, ורק כלפי כהונה מיקרי 'מאכל' עיי"ש, וכן הבאנו מהמנ"ח שלפי הרמב"ם ליכא מצוה שמוטלת על הגברא לאוכלו, וכן הבאנו מהלשון בפסוק שכל בני ביתו אוכלים עימו – וא"ש, ועיין עוד במה שנתבאר לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ב'] בשיטת ר' שמעון שביארנו דגם לשיטתו הדין כן.

אולם יש לתמוה על הלחם משנה בהלכות ממרים [פרק ז' ה"ב] דמבואר דרמי מצוה אקרקפתא דגברא, וצ"ע.

קושי' האחרונים על מה שאמרו "ולא יאמר כן לעם הארץ אלא בדמאי".

שנינו במשנה – "ולא יאמר כן לעם הארץ אלא בדמאי" – ופירשו שאם היו אותן מעות מעשר שני של דמאי, אז מותר לומר כן אפילו לעם הארץ, דשמא המעות אינן מעשר, ועיין ברמב"ם [פ"ג ה"ח] שהוסיף שיאכל כנגדן, וכן שנינו במשנה בדמאי [פ"א מ"ב], ותמוה דלמה לא אמרו כן במשנה כאן בהדל', וכבר עמדו בזה האחרונים – עיין ברש"ש להלן [פ"ד משנה ו'] ובמקד"ד סימן נ"ח ס"ק ד' ד"ה כתב הרמב"ם [ובחזו"א [דמאי סימן ג' ס"ק ב'], וע"ע בביאור ההלכה [פ"ג ה"ח].

משנה ד

[ד] פירות בירושלם ומעות במדינה אומר חכם מחוללין על פירות האלו מעות בירושלם ופירות במדינה אומר חרי המעות האלו מחוללין על פירות חכם ובלבד שיעלו הפירות ויאכלו בירושלם:

רע"ב משנה ד

ומעות במדינה – ומעות של מעשר שני חוץ לירושלם וצריך לחן, וקמ"ל שא"צ שיחיו הפירות והמעות במקום אחד. ועוד אשמעינן במתניתין דאע"ג דפירות מעשר אין יכולין לפדות בירושלם, מעות מעשר מתחללין חן בירושלם:

ציונים והערות משנה ד

בדברי הראשונים בחידוש ברישא.

עיין ברא"ש שפירש שהחידוש "שאיין צריך שיהיו הפירות והמעות במקום אחד" וע"ע בפירוש המשנה להרמב"ם שכתב "ובא להשמיענו שאין מתנאי החלול שיהיו המעות והפירות במקום אחד", וצ"ב דמה החידוש בזה ועיין במשנה ראשונה וצ"ב.

בדברי הראשונים בחידוש בסיפא.

ובדין השני מעות בירושלם ופירות במדינה אומר חרי המעות האלו מחוללין על פירות ההם – כתב הרמב"ם "השמיענו שמותר לחלל מעות מעשר שני בירושלם" והרמב"ם הוסיף "אבל אסור לפדות פירות מעשר שני בירושלם כמו שיתבאר בפרק זה, ולקמן יתבאר לך החילוק בין הפירות והמעות".

ועיין בתוס' יו"ט שפירש "כלומר ואף על גב דהפירות שמתחללין הם חוץ לירושלם שלא שמענו ממתני' דלעיל אלא כשהפירות של חבירו הן בירושלם, וכ"כ שם הרמב"ם בהדיא והוי אמינא דדוקא כשהפירות בירושלם שרי משום דמידי דהוי כקונה פירות בירושלם שהמעות נתנין לקנות בהם כל מידי דמיכל, אבל כשהפירות חוץ לירושלם אימא לא. קמ"ל".

משנה ה

[ה] מעות נכנסות לירושלם ויוצאות ופירות נכנסין ואינן יוצאין רבן שמעון בן גמליאל אומר אף הפירות נכנסין ויוצאין:

רע"ב משנה ה

מעות – של מעשר שני: נכנסות לירושלם ויוצאות – שאין חמיצות קולטות מעות כדרך שקולטות פירות: אף הפירות נכנסים ויוצאים – ודוקא לחוציאן כדי לטוחנן ולאפותן ולחחזירן אח"כ לירושלם שרי רבן שמעון בן גמליאל, לפי שיותר חיו מוצאין לטחון ולאפות חוץ לירושלם מביירושלם עצמה. ותנא קמא אסר גמי בהא. ואין חלכה כרבן שמעון בן גמליאל:

ציונים והערות משנה ה

ביאור בדינים במשנה.

בעיקר הדין איסור הוצאה מירושלם – עיין בב"מ [נ"ג:] ובסנהדרין [ק"ג:] ובמכות [כ']. – "מחיצה לאכול מה"ת – ומחיצה לקלוט מדרבנן", ובפשוטו הדין "מחיצה לקלוט" כולל ב' דינים, בין דין פדיון בחוץ אחרי שכבר הכניסו ובין גוף האיסור הוצאת מעש"ש מחוץ לירושלם, וכן מבואר בכמה אחרונים שנקטו לדבר פשוט שאיסור הוצאת מעש"ש חוץ לירושלם הוא מדרבנן. ומה"ת אסור לפדות בירושלם אבל מותר לפדות לאחר שיצאו, והא דאסרו פדיון לאחר שכבר היו בירושלם – עיין במשנה ראשונה שגזרו כן כדי שלא יבואו לפדות בירושלם הלכך ביטלו לגמרי את הדין פדיון מהם לאחר שנכנסו.

ובזה שנינו במשנה דכל הנך דינים של מחיצות לקלוט ליתנהו במעות מעש"ש אלא בפירות, ורשב"ג התיר איסור הוצאה בפירות, אולם מבואר בירושלמי שמודה לעיקר הדין אלא שחידש שלצורך התירו, ובביאור הגר"א הוסיף דרך דבר מועט התיר.

בדין 'עבר ופדה בחוץ'.

וכתב הגר"א בביאורו לירושלמי בדבר שאינו רשאי לפדותו בחוץ, שאם עבר ופדאו בחוץ אינו פדוי, וע' בדרך אמונה [פ"ב בציון ההלכה ס"ק קי"ט] שהישועות מלכו [ה"ח] חולק ע"ז ודעתו שאם עבר ופדה הרי"ז פדוי.

בגדר הדין קליטת מחיצות, וחידוש בשיטת הרמב"ם דאיכא ג' חילוקי דינים בזה, ונפ"מ בנפלו המחיצות, [זכרון שמואל].

והנה אף דמבואר "מחיצה לאכול מה"ת - ומחיצה לקלוט מדרבנן" - אכן יש לדון אי הגדרים דומים, והיינו האם הגדרים של הקליטה בירושלים לענין היתר אכילה דאורייתא דומים לגדרים של קליטה מדרבנן, והאם הדינים של קליטה דרבנן לגבי איסור פדיון דומים לדינים של איסור יציאה וחיוב חזרה, ויתכן שיהיה בזה נפ"מ בדין נפלו המחיצות, ועיין בסוגי' בב"מ [שם] ובסנהדרין [שם] - ובסתירות בזה - ובמה שדנו בזה הראשונים, עיין בתוס' וברמב"ן. ועיין בזכרון שמואל [סימן ז'] מה שהאריך ליישב את שיטת הרמב"ם, והעלה בזה כמה חילוקי דינים וחילוקי גדרים.

א[עיקר הדין היתר אכילה דאורייתא תלוי אך ורק בקדושת ירושלים, ולשיטת הרמב"ם דקדושת ירושלים קאי גם אחרי נפילת המחיצות [והראב"ד פליג] - לשיטתו אמרינן שההיתר אכילה קאי גם בנכנסו לאחר נפילת המחיצות.

ב[לגבי הדין דרבנן של קליטת מחיצות יש לומר שזה תלוי במחיצות עצמם, והיינו שאף שיש קדושת ירושלים אבל אי ליכא מחיצות שוב ליכא קליטה לתוך 'רשות' של המחיצות, ולכן בנכנסו לאחר נפילת המחיצות ליכא קליטה ומותר לפדותו, אכן אי נכנסו כשהיו מחיצות ושוב נפלו, כבר חיילא בהו דין קליטה לענין דליתנהו בפדיון גם אי יפלו המחיצות - דכבר נקלטו לרשות המחיצות של ירושלים, ושוב ליכא פדיון אף אי כבר נפלו המחיצות.

ג[בדין השלישי של איסור הוצאה וחיוב חזרה - הכא חידש עוד דגם זה דין דרבנן דתלוי בגוף המחיצות, אלא שהחיוב חזרה והאיסור הוצאה היינו שלא להוציאו ומחוייב להחזירו לתוך רשות המחיצות, ולכן אף אי נכנסו כשהיו מחיצות, ושוב נפלו, אכן ליכא כבר מחיצות שמחייבות את החזרה של של המעש"ש לתוך רשותו, ונמצא שדין זה מיתלי תלי במציאות של המחיצות - ובנפילת המחיצות בטל דין זה, ודלא כפדיון דבעינן מחיצות רק בכניסתן לירושלים.

משנה ו

[ו] פירות שנגמרה מלאכתן ועברו בתוך ירושלים יחזור מעשר שני שלחן ויאכל בירושלים ושלא נגמרה מלאכתן סלי ענבים לגת וסלי תאנים למוקצה בית שמאי אומרים יחזור מעשר שני שלחם ויאכל בירושלים ובית הלל אומרים יפדה ויאכל בכל מקום רבי שמעון בן יחודה אומר משם רבי יוסי לא נחלקו ב"ש וב"ה על פירות שלא נגמרה מלאכתן שיפדה מעשר שני שלחם ויאכל בכל מקום ועל מה נחלקו על פירות שנגמרה מלאכתן שבש"א יחזור מע"ש שלחם ויאכל בירושלים ובש"א יפדה ויאכל בכל מקום וחדמאי נכנס ויוצא ונפדה:

רע"ב משנה ו

שנגמרה מלאכתן - למעשר, כדתנן בפ"ק דמעשרות איזוהו גרנן למעשר: ועברו בתוך ירושלים - בעודן טבל: יחזור מעשר שני שלחן - דקסבר מתנות שלא חזרמו כמי שחזרמו דמ"ן, וקלטוהו מחיצות למעשר שני: ושלא נגמרה מלאכתן - כגון סלי ענבים לגת וכו' - אבל סלי ענבים לאכילה נגמרה מלאכתן: למוקצה - מקום ששזטחין בו תאנים ליבש קרוי מוקצה: רבי שמעון בן יחודה אומר וכו' -

– סבר דלכ"ה מתנות שלא חזרמו לאו כמי שחזרמו דמיין. אי נמי אפילו כמי שחזרמו דמיין חני מילי [לענין] שאר דברים, אבל לענין קליטת מחיצות דרבנן, מקילין ב"ה. ואין חלכה כר"ש בן יהודה, שלא נחלקו ב"ש וב"ה אלא על פירות שלא נגמרה מלאכתן כדברי ת"ק: וחדמאי – טבל של דמאי: נכנס – לירושלים: ויוצא ונפדה – חוץ לירושלים אחר שיצא, ואין צריך לחזור. וחך סיפא לתנא קמא איצטריך ואליבא דבית הלל:

ציונים והערות משנה ו

ענף א

חידוש בדין ראיית פני החומה

דרכו של הרמב"ם במשנה שהפריש המעשר עצמו בירושלים ומתמה בזה. הנה מבואר כאן דפירות שנגמרה מלאכתן ועברו בירושלים דיחזור מעש"ש שלהם ויאכל בירושלים, וכפשוטו איירי שיצא מירושלים בטביליהו ושוב הפרישן וכ"כ הרמב"ם בפסקיו [פ"ב ממע"ש ה"י].

אולם עיין ברמב"ם בפירוש המשנה – "וכשנכנסו פירות שנגמרה מלאכתן בירושלים והוציאו מהם מעש"ש החייב להם ונכנסו לירושלים שאין שם שום דרך שיפדה" ומבואר שהרמב"ם לא פירש שהוציא אח"כ הפירות בטבלן מירושלים אלא שהפריש המעשר עצמו בירושלים וע"י זה נכנס המעשר לירושלים.

ויש לעיין דכיון דהמעשר עצמו נכנס לירושלים כמו שכתב הרמב"ם אם כן מאי רבותא דקלוטוהו מחיצות.

חידוש של המקד"ד שקליטת מחיצות בעי' ראיית פני החומה' ובמה שחקר בדין מכניסו דרך גגין אי הוי לענין זה כראיית פני הבית בטבל דלאפוקי גגות וקרפיפות דלא.

וחידש בזה המקד"ד [סימן נ"ח ס"ק ד' עמוד 421 ד"ה אמרינן], שקליטת מחיצות בעי' ראיית פני החומה', וכשהכניס בטבלן והפריש בירושלים ליכא ראיית פני החומה בהמעשר עצמו וקמ"ל דראיית פני החומה בטבלן מהני.

וחידש בזה עוד דעיין ברש"י במכות [י"ט:] דמעש"ש חייבין עליו "משיראה פני החומה", וכתב רש"י "וזה דמחיצות קולטות לענין פדייה הוא גם כן משום ראיית פני החומה" – וחקר בזה דמה הדין בהכניסו דרך גגין אי הוי לענין זה כראיית פני הבית בטבל דלאפוקי גגות וקרפיפות דלא, ורצה לדייק מהרמב"ם הנ"ל שאחרי שמצאנו ברמב"ם שקליטת מחיצות בעי' ראיית פני החומה', שוב יש מקום לחקירה זו.

אולם כבר הבאנו שהרמב"ם בפסקיו [פ"ב ממע"ש ה"י] כתב דבמתני' מיירי שנכנסו בטבלן ויצאו ואח"כ הפריש מעש"ש – ודלא כחידוש הנ"ל.

וביאר המקד"ד דלשיטתיה אזיל דס"ל בפסקיו [פ"ג ממעשר ה"ו] גבי ראיית פני הבית דאם הכניס במוץ ועשה שם גמר מלאכה חייב במעשרות דתוך הבית חשיב כמו פני הבית, ועיין בהערה ⁹⁴ מה שהוסיף בזה המקד"ד.

⁹⁴ והוסיף בזה המקד"ד עוד – וזה לשונו – "כתב הרמב"ם ז"ל [פ"ב ממע"ש ה"ד] כשם שאין אוכלין מע"ש בזה"ז בירושלים כך אין פודין אותו שם כו', ואם נכנס בירושלים אף בזה"ז אין מוציאין אותו משם ומניחין אותו עד שירקב כו' לפיכך אין מפרישין מע"ש בירושלים בזה"ז אלא מוציאין את הפירות בטבלן חוץ לעיר ומפרישין אותו שם ופודהו, ואם הפרישו שם בזה"ז ירקב ע"ש, ומהכא נמי נראה דכל שמפרישו בירושלים עצמה הוי כמו הכניסו לירושלים ומחיצות קולטות, והנה בזה יש לעיין איך מוציאין אותן בטבלן חוץ לעיר ומפרישין ופודין הא פירות שנגמרו מלאכתן כבר קלטן מחיצות, וצריך לומר דזה דאמרין גבי קליטת מחיצות דלא פלוג רבנן בין איתנהו למחיצות ובין ליתנהו למחיצות הוא רק במע"ש עצמו אבל טבל קולט רק באיתנהו למחיצות.

והנה מדברי רש"י ז"ל מכות שם [כ:] גם כן נראה דאם הפרישו בירושלים מחיצות קולטות, בההיא דכהן שעלה בידו תאנה של טבל ומוקמינן שהכניסה בטבל, וכתב רש"י ז"ל [ד"ה וקסבר] שנכנסו בטבלן ויצאו בטבלן והפריש אח"כ ע"ש, ונראה מזה דאם הפריש בירושלים עצמה הוי כמו שהכניס המעשר לירושלים, ואמאי הא ליכא ראיית פני החומה והוי כמו שהכניסן במוץ ומירחן אח"כ דס"ל לרש"י ז"ל דלא מהני ומשום דתוך הבית אינו כפני הבית, ונראה דכל שהפריש המעשר בירושלים הוי

ענף ב

מתנות שלא הורמו כמי שהורמו,
ודין תרומה מעש"ש מעורב בטבל.

מוכיח מהכא שיש דין מעש"ש שמעורב בטבל של מעש"ש.

למדנו במשנה שיש קליטת מחיצות לטבל למעש"ש שכבר אסור לפדות את המעש"ש שיפרישו מהטבל הזה, ודומה למעש"ש עצמו שנכנס שלא פודים אותו מחמת הקליטת מחיצות. ומזה לכא' מוכרח שהגדר בטבל הוא שהתרומה מעורבת בו, וזה יסוד האיסור, וה"ה בטבל למעש"ש שהמעש"ש מעורב בטבל עד כדי כך דכבר חייל ביה דין קליטת מחיצות. ועצם יסוד זה מבואר בכמה דוכתי דאיכא תרומת שמעורבת בכל טבל, ומחמת זה איכא דינים על הטבל, וכעין מה שמצאנו הכא מצאנו נמי להלן [ריש פרק ד'] בירושלמי לגבי טבל של מעש"ש במקום היוקר ומפרישו על מעש"ש במקום הזול – ועיין בציונים והערות [פרק ד' משנה א]. וכאמור עיקר חידוש זה נמצא בכמה דוכתי – ונביא כמה מקורות לחידוש זה – וכדלהלן.

מביא כמה ראיות ומקורות ליסוד זה.

א] כן מפורש ברש"י ביבמות [פ"ו] דלהכי טבל אסור, מחמת התרומה שמעורבת בו, והתוס' הקשו עליו.

ב] בהתפסה בנדריים מצאנו חילוק בין התפסה בדבר הנדור – דהיינו איסור שהאדם חידש בנדר או בהקדש – להתפסה בדבר האסור – דהיינו איסור שחל מאליו כחזיר ונבילה, עכ"פ למדנו משם שיש ב' סוגים של איסור, איסורים שחלים מעצמם ואיסורים שחידשו אותם האדם, ומבואר במשנה בנדריים [ריש פ"ב] שתרומה היא דבר האסור ואינה בכלל האיסורים שחידשם האדם, וזה תמוה, הרי האדם אוסרו בהפרשה כמו בכל הקדש ונדר, ופירשו בזה הרא"ש ותוס' בנדריים [י"ב] דהא דתרומה אינה 'דבר הנדור' רק 'דבר האסור', הוא משום שהאיסור שבו היה כבר בטבל, וההפרשה אינה כי אם להתיר.

ג] ע"ד זה אמרו בתוס' בפסחים [ל"ח]. ותוס' בסוכה [ריש ל"ה:] שיש שותפות לכהן בטבל ולכן אתרוג של טבל אינו לכם ומה"ט אינו יוצא בזה ידי"ח, וזה מחמת התרומה המעורבת בו.

ד] ע"ד זה ביאר הר"ן בנדריים [פ"ד:] לבאר את הך מ"ד שמחלק בין טבל שחייבים להפריש ממנו מעשר עני וסובר שאינה אסורה באכילה, לטבל שחייבים להפריש ממנו תרומה שאסורה באכילה, והיינו טעמא דטבל למעשר עני אין בו איסור כיון שהמעשר עני עצמו שעתיד לצאת ממנו אינו אסור והוי חולין גמורין, ורק תרומה שהיא עצמה אסורה וטבלת ולמדנו שכיון שתרומה שהיא עתידה לצאת ממנו אסורה לכן גם היא אסורה מחמת התרומה שמעורבת בו – והיינו שהדינים של התרומה כבר נמצאים בו לפני ההפרשה.

ה] שיטת הרמב"ם [מאכ"א פ"י הי"ט] שטבל שלא הפרישו ממנו תרומה או תרומת מעשר חייבים עליה מיתה אבל אי הפרישו כבר עליהם תרומה ולא מעשר לא חייבים מיתה, ומבואר בדבריו שהמיתה של הטבל תלויה בזה שהתרומה עצמה יש בה מיתה, והיינו כנ"ל.

ו] במעשר עני אין איסור זרות ואעפ"כ קיי"ל שיש איסור על הטבל שבו, ולכא' כאן היה מקום לומר שזה ע"כ סוג אחר של איסור, ועוד היה אפשר לומר שכאן המעשר אינו מעורב בטבל כלל, אכן בדברי התוס' דפסחים [ל"ח] – מובא לעיל – מבואר שגם חלק העני מעורב בו תחילה לגבי הממונות כלפי הדין לכם, ויתירא מזו, הרי ברש"י [מכות ט"ז: ד"ה מה להלן] מבואר שהדרשה שאוסרת טבל למעשר עני היא "והכי קאמר, לא תוכל לאכול טבל בעוד המעשר בתוכו", ומבואר שהמעורב בו אוסר אף שהוא עצמו אינו אסור.

ז] בדרשה בסנהדרין [פ"ג] שמשם לומדים את האיסור טבל – מבואר – שהאיסור הוא מחמת התרומה העתידית שצריכה לצאת מהטבל, דילפינן לה מקרא ד"ולא יחללו את קדשי בני"א את אשר ירימו" וזה קאי בתרומה ד"עתידין לתרום", והיינו תרומה לפני ההפרשה וזה טבל, ושם

כאילן העומד בחצר דהוי כמו ראיית פני החצר וכמ"ש בתוס' [ב"מ פ"ח. ד"ה עד שיראה] דכיון שעומד שם הוי תוך החצר כמו פני החצר, ה"נ בהפריש המעשר בירושלים עצמה".

מבואר ברש"י שכל זה מחמת התרומה המעורבת בטבל, וע"ע במשך חכמה על הפסוק שם לאחריו בפרשת אמור שלמד מתוך הפסוק עצמו שיש קדושה שחל כבר בתוך הטבל שמעורבת בו תרומה. ח' עוד מוכרח כן מהרמב"ם [ביכורים פ"ט ה"ד] שמותר לאכול מבהמה שלא הרימו ממנה המתנות של זרוע ולחיים, וביאר הרמב"ם בטעמא דמילתא דאינו טובל ומותר, "שאינה דומה לטבל שהרי מתנות כהונה מובדלין", ופירש המהר"י קורקוס שבכל טבל החלק כהן מעורב ולכן גם ראשית הגז שזה מעורב טובל והיכא שאינו מעורב אינו טובל, ומבואר הכא בהדי' דטעמא דאיסור טבל הוא מחמת התרומה שמעורבת בו.

ט' עיין בר"ש להלן [פ"ה מ"ח] לגבי חובת ביעור - שחייבים להוציא את התרומה מן הבית בזמן הביעור, ושם נתחדש שגם טבל שהגיע לעונת המעשרות חייבים להפריש ולתת שגם זה איכלל בדין ביעור, כיון דטבל נמי איקרי קודש, וכן אמרו מפורש בירושלמי שם דלכן גם בזה שייך דין "ביערת את הקודש מן הבית" דטבל איקרי קודש, ועיין בביאור הגר"א שם בירושלמי שביאר "איקרי קודש - הקודש שבתוכו", ומבואר כנ"ל שבתוכו איכא קודש, והיינו הקודש העתידי שמעורב בו שמחייבו להפרישו ולהוציאו.

י' עוד מבואר כן בקצוה"ח [סי' רמ"ג ס"ק ז'] דנקט כהר"ן דאפוטרופוס רק מהני בחלוקת הארץ ולא במקח ומתנה וכיו"ב וכל הדינים של אפוטרופוס אינם אלא מדרבנן מלבד חלוקה שזו מה"ת כיון שאין כאן אלא בירור החלקים ואין כאן חלות ועשייה חדשה ולכן מהני באפוטרופוס, והק' הש"ך מתרומה ע"י אפוטרופוס, עכ"פ מוכרח שהפרשת תרומה שייכא גם באפוטרופוס, וביאר הקצוה"ח שגם כאן אינו אלא בירור החלקים, והיי"ט שהתרומה כבר נמצאת בתוכו, וממילא דאין כאן חלות ועשייה חדשה ולכן מהני באפוטרופוס.

י"ב' [עפ"י יסוד זה ביאר האו"ש [מקוואות] את הך שיטה בירושלמי דחלות תרומה היא חלות התורה, והיינו שהוא לא צריך לפעול את החלות תרומה, אלא דע"י הפרשתו חיילא מעצמו, וזה משום שהתרומה נמצא בתוכו, ורק בעינן להוציאו, וע"כ שהוא רק מעשה מתיר.

תוספת דברים.

ועיין עוד בדברינו להלן בחידושי סוגיות [סימן י'] שהבאנו את הדין ביעור בטבל מחמת הקודש דאית ביה - עיין בזה להלן [פרק ה' משנה ח'], ושם הארכנו טובא להביא הרבה ראיות נוספות, וע"ע בזרעא קיימא [תרומות] שהוספנו בזה עוד והבאנו הרבה קושיות על עיקר הך יסוד, ויישבנו בזה בגדר חדש בעיקר חידוש זה.

ביאור עיקר החידוש דמתנות שלא הורמו כמו שהורמו דמי, ומאי שנא מכל הדיני תרומה דנמצאים כבר בטבל.

והנה מצאנו דנחלקו בדין מתנות שלא הורמו אי כמי שהורמו דמי או לא, וצ"ב, שהרי ממילא מצאנו שיש דינים של תרומה בתוך הטבל לפני ההפרשה, וכמו שהבאנו לעיל, ומכל הנך דוכתי מבואר שהתרומה מעורבת בטבל לפני ההפרשה ומחמת זה יש דינים שונים בטבל, ומעתה קשה דלגבי איזה דין פליגי האם מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי או לא, וכבר תמה בכעין זה בקובש"ע ב"ב [קכ"ג:].

ועיין בשערי יושר [ש"ה פ"ו עמוד י"ט] שביאר שהנפ"מ בפלוגתא זו הוא לגבי ממון של כהן פרטי, והוכיח כן מהסוגי' בקידושין [נ"ח] שמבואר שם שישראל שירש טבל מאבי אמו כהן דשפיר מצי זכי בחלק הכהן, ומבואר הכא דאף דגם בלי החידוש דכמאן דהורמו דמי יש חלק התרומה בו, ויש גם ממון שבט וכדחזינן לגבי זה שחסר בדין לכם, אכן כל זה לגבי הממון שבט, אבל אין לכהן פרטי אפשרות לזכות בה לפני הפרשה בעודו טבל, ורק למ"ד כמי שהורמו דמי יכול כהן פרטי לזכות בממון של המתנה שלו עוד לפני ההפרשה, ויכול הישראל [בן בתו של הכהן] שירש את הטבל לקדש בה אישה, דהוי כאילו שהממון כבר הופרש, והרי אי היה אבי אימו מפרישו היה שלו ממילא ככל כהן שמתנותיו שלו.

ובאמת דע"ד זה מבואר נמי בסוגי' בחולין [ק"ל:]: דמבואר התם דמי שמזיק מתנות כהונה חייב כיון שהתורה קראה למתנת כהונה משפט, "וזה יהיה משפט הכהנים", והיינו שיכול להוציאו בדיינים, וקשה דבאיזה אופן איירי קרא דאי מיירי שכבר נתנו לכהן הרי פשיטא שיכול לתובעו שהרי ממנו הוא אלא דמיירי בנתן לכהן בהמה שלימה בלי הפרשת המתנות, וזכה במתנות של

הזרוע ולחיים לפני שהורמו, ומפורש ברשב"ם בב"ב [קכ"ג:] וברמב"ן בחולין [שם] דזה המקור ומכאן ילפינן האי דינא דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי, [וכנראה דמיירי לענין מזיק]. והיינו נמי כנ"ל שזה דין לגבי הבעלות הפרטית שלו, דלפני כן זה ממון שבט ובממון שבט איכא דין ממון שאין לו תובעין, ולכן אין על זה תביעת נזיקין, אכן למ"ד כהורמו הרי זה כבר כממון הפרטי שלו ולכן מצי תובעו, [ויתכן דמיירי גם בממון בעין ולענין זה שלא יוכל לומר שרוצה לתת לכהן אחר].

מתמה למה סוגי' דידן תלויה בדין מתנות שלא הורמו – ומבאר דקליטת מעש"ש לתוך חומת ירושלים 'מקביל' לנתינה בתרומה.

והנה מבואר בסוגי' במכות [כ'] – מובא בראשונים כאן – דטעמא דמתני' תלוי במחלוקת אי מתנות שלא הורמו כמו שהורמו דמי, ולכאן' לפי מה שנתבאר הכא אין לזה ענין לממון הפרטי של הכהן וכדומה – ואין כאן ענין של ממונות כלל וכלל, וצע"ג, וכה"ג יש לעיין עוד מדברי הרא"ש בחולין [קל"א], וצ"ע, ומוכרח שאין הגדר תלוי ממש בממון פרטי לעומת ממון כללי אלא שהחילוק בזה יותר עמוק – וכדיבאר.

ונראה שהגדר במתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי הוא כך:

בכל טבל איכא הפרשה וזו מצותה, ותמיד מיקרי טבל כיון שטבל עומד להך הפרשה – אכן סו"ס כל ההפרשה אינה אלא לקיים בו נתינה וזה גמר המצוה של ישראל – דבזה הוא גומר את נתינתו שבכך הוא מעמיד את התרומה במצב שבו היא יכולה לבא לידי אכילה של הכהן – והיינו הכהן שזכה בממון הכהונה בהך נתינה.

ומעתה – בכל טבל נתחדש שרואים את התרומה העתידית בטבל לענין דינים מסויימים שיחולו על הטבל, אולם במתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי נתחדש חידוש נוסף שאפשר להתייחס להך תרומה עתידית ולדון כאילו שהנתינה שנעשה בטבל נעשה כבר בתרומה העתידית – ובזה נתקיימה הנתינה – שהיא גמר ההפרשה.

ונראה דכעין זה נוכל להגדיר את הבאת מעש"ש וקליטת מעש"ש בתוך חומת ירושלים – דהבאה לירושלים 'מקבילה' לנתינה לכהן, ובמתנות שלא הורמו נתחדש שאפשר להתייחס להך מעש"ש עתידי ולדון כאילו שההבאה והקליטה שנעשה בטבל נעשה כבר במעש"ש העתידי – ובזה נתקיימה ההבאה – וחיילא בטבל קליטה.

מבאר דקליטה לחומת ירושלים היא קיומה של המעש"ש שהדינים של המעש"ש משתנים בזה, כעין נתינה בתרומה דבזה נעשה לממון כהן.

אולם כל זה חידוש – וביאור הדברים כך:

כפשוטו מבינים שהאכילה לפני ה' בירושלים 'מקביל' לאכילת כהן בתרומה – אכן ההבאה לירושלים היא היכי תימצי בעלמא לאכילה זו – דבלי להביאו איך יאכלנו – אכן אחרי דמצאנו דחיילו במעש"ש דינים חדשים בקליטה בתוך החומות, [והיינו שכבר אין לו פדיון שם וגם חייב להחזירה אי הוציאו ואז חיילו הלאוין באוכל חוץ לחומה וכדומה] – הרי לנו שנשתנו הדינים של המעש"ש בקליטה בירושלים – בזה למדנו שכמו שהאכילת כהן 'מקבילה' לאכילה בירושלים, כמו כן גם הנתינה 'מקבילה' להבאה – שהרי נשתנו דיני המעש"ש בהבאה זו מחמת הדין אכילה שחל בו – כמו שנשתנה הממון כהן של תרומה בנתינה של התרומה מחמת זה שכעת עומד לאכילה דידיה.

ונוסיף בזה ביאור – מצות אכילת מעש"ש בירושלים היא אכילה לפני ה' – וההבאה היא להשוותה למעש"ש שנקלטה בתוך החומות – וזה סוג חלות שחל במעש"ש בהבאתה.

במתנות שלא הורמו נתחדש דהך שינוי שחל במעש"ש מכח ההבאה שנעשה במעש"ש חל נמי במעש"ש העתידי בתוך הטבל – ודו"ק.

עיקר יסוד זה מתבאר להלן בדברינו בחידושי סוגיות [סימן ט'] בדין ביעור מעש"ש שאי הגיע לירושלים שוב ליכא דין ביעור דמתקיים הביעור בזה שהוא בירושלים – ועיין בזה במנ"ח [תר"ז] שהביא כן מרש"י בסוטה ותוס' בקידושין, והיינו שמבואר כאן שזה הקיום דין להעמידם בתור פירות שנקלטו בירושלים – עיין היטב במה שנתבאר בגדר זה התם.

בדברי האחיעזר בדין קליטת מחיצות לענין איסור "לא תוכל לאכול בשעריך".

והנה - אמרינן במכות [כ'] "הב"ע כגון דעיילינהו בטיבליהו וקסבר מתנות שלא הורמו כמו שהורמו דמי", ומבואר שם דגם לענין איסור לא תאכל בשעריך דבעי ראיית החומה מהני היכא שראה החומה בטיבליהו - אולם ברמב"ם לא מפורש הדין [פ"ב מעש"ש] דגם באתי בטיבליהו לחומה לוקה לכשיצאו מחומה משום לאו דלא תוכל לאכול בשעריך - רק לענין קליטת מחיצות מחלק בין נגמרו מלאכתן או לא נגמרו מלאכתן יעוי"ש, אבל ללקות עליהם לכשיצאו חוץ לחומה לא מפורש שם.

וכתב באחיעזר [ח"ג סי' ס"ג אות ג'] שי"ל ע"פ שיטתו [פ"ג מעש"ש] דטבל של מעשר שני ניתן במתנה, אלמא דאין איסור וקדושת מעשר על טבל של מעש"ש, וה"ה דלא מהני קדושת חומה ללקות עליו וצ"ע בזה.

ועיי"ש באחיעזר שביאר דרך לענין ממון השבט אמרינן מתנות שלא הורמו כמו שהורמו דמי ולכשהורמו אח"כ אמרינן איגלאי מילתא למפרע שזהו חלק השבט, ולהכי זכה לכשנפל מאבי אמו כהן ומעשרן והן שלו ורק לענין ממון השבט אמרינן מתנות שלא הורמו כמו שהורמו דמי, אבל לא לענין איסור טבל, והיינו ע"ד מה שנתבאר לעיל מהשערי יושר.

אולם - כאמור - מיניה וביה הדברים לא מובנים דסו"ס לגבי קליטת מחיצות אמרינן מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי - וע"כ שהביאור כנתבאר לעיל מתנות שלא הורמו מתייחס לכל הדינים העתידיים שמתייחסים לתרומה ולמעש"ש העתידי - גם דיני ממון כהן וגם דין קליטת מחיצות, ואינו דין מסויים דווקא בממון כהן, וכנ"ל - ושוב קשה דברי הרמב"ם לגבי מעש"ש, וצ"ע.

מתמה דהאיך משכחת לה נידון של מתנות שלא הורמו בזרוע ולחיים, הא הכא ליכא הרמה והפרשה כלל.

והנה, הזרוע ולחיים הם חלקים ברורים בבהמה, ואין להם קדושה וגם אין איסור טבל לפני שהופרשו, ויש לעיין דא"כ איכא בזה סברא לומר דאין צריך הפרשה כלל, דבמקומן הם עומדים כמופרשין ועומדים, ואעפ"כ מצאנו בזה נידון של מתנות שלא הורמו כמי שהורמו, וזה צ"ב - ועיין במה שנתבאר בזה בהערה ⁹⁵.

⁹⁵ ונקדים בזה - דהנה, עיין ספר המצוות [שורש י"ב] דלדעת הרמב"ם גם הפרשה וגם נתינה מצוה, ולרמב"ן אין ההפרשה מצוה אלא הנתינה, ורק בתרומה שיש איסור טבל לפני ההפרשה התם ההפרשה מצוה.

וז"ל השגות הרמב"ן לספר המצוות שורש י"ב: "כי הדברים הטובלים הם שתי מצות בודאי והמשל בזה החלה שכן כל העיסה אסורה לנו עד שנפריש אותה ונצטוינו בה מצוה נפרדת וכו', צוה אותנו ית' בנתינתו לכהן, וכן נצטוינו בנתינת התרומה ונצטוינו תחלה בהרמתה מן המצוה הבאה בחלה וכו'", הרי דבטבל ההפרשה והנתינה תרתי נינהו, ובהמשך דבריו כתב, "אבל הדברים שאינם טובלים כגון ראשית הגז והמתנות הזרוע והלחיים והקבה לא נמנה אלא נתינתן והוא גם כן פשטיה דקרא שלא נצטוינו בהן בהרמתן אבל אמר ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה וכו' ואינו מברך בהפרשתן כלל, אבל במתנות כהונה שבמקדש כגון חלקם מן הקרבנות לא נמנה נתינתן מצוה לפי שלא בא בהן כתוב מצוה אותנו בה אבל הן חלק השם שלקח מן הקרבנות כמו שצוה באימורים לאישים כן צוה במתנות לכהנים וכו'".

ובדרך אמונה [בכורים פרק ט' הלכה א'] הבינו שכוונתו שאין מעשה הפרשה כלל כיון שהם מופרשים ועומדים, אכן אינו מוכרח דיתכן דרך בא לומר שאין כאן מצווה אבל מעשה הפרשה איכא דמצות הפרשה הוא רק להתיר טבל. אולם יש לדייק מהרשב"ם בב"ב [קכ"ג:] דכתב "קודם שהופרשו מן הבהמה" ואח"כ כתב "כשהם עדיין בתוך הבהמה", ומשמע ששייך בהם מעשה הפרשה, וקשה דאיזה נפ"מ איכא בזה האם זה מחובר לבהמה או לא, והריטב"א כבר הביא מי שפירש כן ותמה דאין בזה סברא, [ועיין בקובש"ע דפשיטא ליה דלא שייך קריאת שם].

אולם סו"ס תמוה דמהגמרא בב"ב [שם] ובחולין [שם] מבואר שיש דין הרמה, מדתלוי במחלוקת האם מתנות שלא הורמו כאילו הורמו או לא, ואי נימא שתמיד אין הפרשה ותמיד הם מופרשין מאליהן א"כ מה שייך פלוגתא זו לכאן, הא מופרשין ועומדים נינהו.

[ואולי סברת הדרך אמונה שייך לתירוץ השני של התוס' בב"ב שם, אולם סו"ס מהגמרא מבואר דגם החילוק של התוס' שייך ביה מחלוקת דמפורש דאוליין דווקא למ"ד דכמאן דהורמו דמי].

ועיין ריטב"א [ב"ב שם] וז"ל, "והנכון שזה לשון מושאל הוא והכי קאמר דקסבר דמתנות שלא הורמו מגוף הבהמה כאילו הורמו וניתנו לכהן בידו הוא, דכיון דמכר כהונה הוא כיון שנשחטה הבהמה זכה לכהן במתנותיה בכל מקום שהם ולהכי חשיב מוחזק, אלא דנקט לישנא דעלמא, א"נ לאשמועינן אגב אורחין דמשום דסבר בעלמא דמתנות שלא הורמו והופרשו כמי שהופרשו דמיין סברינן הכא שהם כמי שהורמו וניתנו".

והנה מה שכתב 'לשון מושאל' תמוה, והרי מפורש בסוגי' בחולין דזה המקור וזה ילפותא לדין כמי שהורמו ומבואר שיש כזה נידון, והתירוץ השני של הריטב"א לא מובן כלל וכלל, דמה תירץ בזה, וצ"ע.

ונראה שהריטב"א דקדק בלשונו דהכא נתחדש דגם כמי 'שניתנו' דמי, והיינו שכתב בתירוץ הראשון "כאילו הורמו וניתנו" לכהן בידו הוא" ובתירוץ השני הוסיף גם דלמ"ד דבעלמא סובר כמי שהורמו, הכא סובר "שהם כמי שהורמו וניתנו", ועיין

ענף ג'

בגדר הפרשה מיניה וביה ממקום אחר,
ונפ"מ בדין קליטת מחיצות.

יסוד גדול מהמקדש דוד שהפרשה ממק"א היא הפרשה אחרת מהפרשה מיניה וביה, והכרי עומד להפרשה מיניה וביה.

עיין במקדש דוד [סימן נ"ה ס"ק ה' עמוד 372] שיסוד יסוד גדול בדיני הפרשת תרומות ומעשרות, והוא, שבאמת יש ב' אפשרויות בהפרשה - דיכול להפריש מיניה וביה ויכול ג"כ להפריש ממקום אחר, אכן קודם שמפריש, הכרי עומד להפריש מיניה וביה ואינו עומד להפרשה ממקום אחר, ולכן אם אח"כ הוא מפריש ממקום אחר או שמפריש מזה הכרי על מקום אחר, הרי זו קביעות חדשה, דמעתה הוא קובע מעשרותיו במקום אחר ומהני רק מכאן ולהבא, שהרי מקודם לכן היה עומד להפרשה מיניה וביה, ועיין להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ג ענף ב] מה שביארנו על פי יסוד הנ"ל.

עפ"י הנ"ל מבואר הדין בפירות שנגמרו מלאכתן שעברו בירושלים שקלטוהו מחיצות, ויש דיון בהפריש עליהן מעשר שני ממקום אחר.

עפ"י יסוד זה ביאר דזהו מה דאמרינן בירושלמי כאן בפירות שנגמרו מלאכתן שעברו בירושלים שיחזרו מעשר שני שלהם ויאכל בירושלים, ואמרו "בעי ר"ז אם הפריש עליהן אח"כ מעשר שני ממקום אחר אם נפטר או כבר תפסתו מחיצה", ע"ש, וביאר המקד"ד דהיינו שאם הפריש עליהן אח"כ מעשר שני ממקום אחר האם אמרינן דאיגלאי מילתא דלא היה שם מעשר שני מעולם ולא קלטוהו מחיצות, או דלא מהני זה רק מכאן ולהבא, וכשהיה בירושלים קלטוהו מחיצות למעשר שני שבהם ואינו יכול אח"כ להפריש עליהן עוד ממקום אחר.

ופשטינן [שם לקמן] דפירות שנגמרה מלאכתן שעברו בירושלים אינו יכול להוציא עליהן עוד מעשר שני ממקום אחר עיי"ש, והיינו דההפרשה ממקום אחר מהני רק מכאן ולהבא וקודם הקביעות היה עומד להפריש מיניה וביה וכשהיה בירושלים תפסוהו מחיצות להמעשר שני שבו, וכיון שתפסן מחיצות תו אינו יכול לקבוע במקום אחר – עכ"ל.

בסוגי' בתמורה שהקדים מעשר שני שבה למעשר ראשון שבחברתה – דברי הר"ש בזה.

ויסוד לזה – דיעויין במשנה בדמאי [פרק ז' משנה ו'] – "היו לפניו שתי כלכלות של טבל ואמר מעשרות זו בזו הראשונה מעושרת, של זו בזו ושל זו בזו הראשונה מעושרת, מעשרותיהן

היטב באריכות הרבינו יונה דמפורש כן דכתב דלמ"ד דלאו כמי שהורמו אמרינן ד"אין שם מתנה עליהם, ואין נתינה מקיימת בהם עד שיוורמו ונותנו לידו".

ביאור דבריהם: ברבינו יונה וריטב"א מבואר שכל זכיתן הוא רק ב"תורת מתנה", ובעינן שיחול עליהם "שם מתנה" כלשון רבינו יונה, אלא דבעינן לזה מעשה שיש במעשה 'משמעות' כדי שנאמר שהתורה קבעה שמעשה זה יחיל בו "שם מתנה". ומעתה, בכל המתנות יש משמעות להפרשה שבה מתירים את הטבל, אבל בזרוע ולחיים לא שייך מעשה הפרשה, שכל המשמעות של מעשה הפרשה הוא אך ורק לברר את התרומה מהחולין וזה לא שייך כאן, ולהבדילו מהבהמה הוא מעשה בלי משמעות, ואינו כלום, וע"כ שהתורה קבעה שיש מעשה שמחיל עליהם 'שם מתנה', וכיון שכתוב בתורה "ונתן לכהן את הזרוע", כאן מבואר שהנתינה לכהן משווהו לממון כהן ולמתנה לכהן, וכל זכיתו הוא בתורת זה שהתורה קבעה לו את המתנה למתנה, וזה רק חל ע"י נתינה.

נמצא שתמיד הנידון של מתנות שלא הורמו מתחיל בהפרשה, דדנים שהיתה כאן 'הפרשה' והיינו 'הרמה' לענין זה שכבר חל ה'שם מתנה' להך כהן שנמצא בידו הטבל, וזו פלוגתתם, האם דנים שהיתה כאן 'הפרשה' לענין זה שכבר חל ה'שם מתנה' להך כהן או לא, דרך בהפרשה ממש חל המתנה, אבל הכא בזרוע ולחיים ליכא הפרשה והנידון הוא לדון שכמי שהיה כאן 'נתינה' וזה נידון אחר, ואין כוונתו האם באמת נתקיימה נתינה דזה אינו אלא דרך לענין זה שכבר חל ה'שם מתנה' להך כהן שהבהמה נמצא בידו הוא דכבר חלה נתינה.

עכ"פ סו"ס יש כאן ב' נידונים, אחד בנתינה ואחד בהפרשה, ולכן כתב הריטב"א בתירוצו הראשון שזו לשון מושאל, ובתירוצו השני כתב שהנידון בכל טבל אי הוי כמופרש והנידון הכא אי הוי כנתינה תלויים זב"ז אף דתרתני נתינה.

והסיבה שתלויים זב"ז היא, ששורש הנידון בשניהם הוא האם דנים שהיתה כאן 'הפרשה' בתבואה או 'נתינה' בזרוע ולחיים לענין זה שכבר חל ה'שם מתנה' להך כהן שנמצא בידו הטבל, אף דזה בנתינה וזה בהפרשה.

ויתכן שסברת הרשב"ם שההפרדה המציאותית מהבהמה היא היא המעשה נתינה של התורה, והיינו דהך מעשה שמעמיד את החלק הזה כחלק נפרד שעומד ללקיחת הכהן, מעשה זה הוא המעשה נתינה, ואף אי נימא דאינו אלא תחילת המעשה נתינה אבל סו"ס שמיא נתינה לענין זה שכבר חל ה'שם מתנה' להך כהן שנמצא בידו הבהמה.

מעשרות כלכלה בחברתה קרא שם, ועיין בר"ש שהביא סוגי' דפ"ק דתמורה [ד':] ופירשה - וז"ל:

"איתמר ר' אלעזר אומר לוקה מפני שהקדים מעשר שני שבה למעשר ראשון שבחברתה דמעיקרא של זו בזו קיימת הכלכלה לפרוש ממנה מעשר ראשון ומעשר שני והשתא שמפריש ממנה מעשר ראשון ומעשר שני בשביל אידך כלכלה נמצא שקדם מעשר שני של כלכלה זו למעשר ראשון שיהיה עומד להפריש מאידך קודם לכן וקא עבר משום מלאכתך ודמעך לא תאחר דכי היכי דמוזהר שלא לעכב המלאה לדימוע מוזהר נמי שלא לעכב מעשר ראשון לשני דכל שיש עליו תורת דימוע דהיינו תרומה קרי ביה ודמעך לא תאחר" – ודבריו צ"ב.

ביאור של התוס' ושטמ"ק בדין זה.

ועיי"ש בתוס' ובשטמ"ק בתמורה [שם אות ל"ג] דפירשו באופן אחר שהדין מקדים, היינו שהמעש"ש עצמו שמופרש על הכלכלה השניה לא הופרשה ממנו מעש"ר, ונמצא שהמעש"ש הזה עדיין טבול למעש"ר, שהרי המעש"ר שהופרש מקודם לכן הופרש רק על הכלכלה השניה, ודלא ככל הפרשת מעש"ר שמתירה את הטבל שממנו יפרישו את המעש"ש, וזה מיקרי מקדים מעש"ש למעש"ר בזה שהמעש"ש עצמו הותר ממעש"ש ולא ממעש"ר, ויצטרכו להתיר את המעש"ש לאכילה בהפרשת מעש"ר ממנו אחרי שהתירו אותו מלהיות טבל למעש"ש – אולם דרכו של הר"ש צ"ב.

ביאורו של המקד"ד בדברי הר"ש.

ובביאור דרכו של הר"ש - עיין במקדש דוד [שם] שהביא לשון כעין זה ברש"י בתמורה [שם] שכתב וז"ל: "מפני שהקדים מעשר שני שבה למע"ר, דמעיקרא מקמי דאמר של זו בזו קיימא להפריש ממנה מעשר ראשון ומעשר שני והשתא כי מפריש ממנה מעשר ראשון ומעשר שני בשביל אידך כלכלה נמצא מעשר שני של כלכלה זו קודם למעשר ראשון שהיה עומד להפריש מאידך כלכלה קודם לכן".

וביאר המקד"ד על פי יסוד הנ"ל - דקודם שמפריש, הכרי עומד להפריש מיניה וביה ולא עומדת להפרשה ממקום אחר, ולכן אם אח"כ הוא מפריש ממקום אחר או שמפריש מזה הכרי על מקום אחר, הרי זה קביעות חדשה, ועתה הוא קובע מעשרותיו במקום אחר ולא מהני זה רק מכאן ולהבא, אבל קודם היה עומד להפריש מיניה וביה.

וזה הביאור ברש"י, דקודם שהפריש מכלכלה זו על מקום אחר, היה עומד להפריש מכלכלה זו על עצמה, והיה צריך להפריש כסדר מעשר ראשון ואח"כ מעשר שני, ואח"כ כשהפריש מכלכלה זו על האחרת מעשר ראשון ומעשר שני נמצא שהפריש מכלכלה זו מעשר שני על האחרת קודם שהפריש מעשר ראשון על כלכלה זו עצמה, וזה חשיב ג"כ מקדים, ומוכח דקודם שהפריש על האחרת היה עומד להפריש עליה מיניה וביה וכשהפריש אח"כ למקום אחר ג"כ לא אמרינן דאגלאי מילתא שלא היה עומד להפריש מיניה וביה, דא"כ מאי מקדים איכא דהא על כלכלה שניה שהפריש ליכא מקדים שהרי הפריש עליה מעשר ראשון ומעשר שני בב"א וכדאמרין שם בגמרא דעל אידך כלכלה ליכא מקדים, עכתו"ד בביאור לדברי רש"י וכן נראה נמי מדברי הר"ש⁹⁶.

עפ"י הנ"ל מבוארים דברי האור שמח שיש חילוק בין הנך תרי סוגים של הפרשה לגבי הפרשה ממק"א, ויהיה גם נפ"מ בדרגא של הבעלות דתמיד נצרכת להפרשה ממק"א.

ונראה להוסיף עוד על יסוד זה שייסד לנו המקד"ד:

דהנה - עיין באור שמח [תרומות ד' - ב' ד"ה הראנו מקום] שהק' דאיך הסתפקו בירושלמי בריש תרומות האם מהני הפרשה בהפקר, וכל הדין בעלות בתרומה הוא רק שלא יהיה בעלים אחרים המעכבים, הא א"כ כשראובן ממנה את שמעון להיות שליח לתרום, הרי ראובן כבר אינו מקפיד ומעכב, ושמעון יכול כבר מעצמו לתרום תרומה כמו בהפקר, ושוב א"צ לפרשת שליחות, ומה המקור לשליחות בתרומה, הא מהני בלי שליחות.

⁹⁶ ועיין במעדני ארץ [תרומות פרק ג' הלכה כ"ג ס"ק ז'] מה שהעיר בדבריו והביא פירוש אחר בזה, ודן שם האם יתכן שרש"י והר"ש חולקים על התוס' ושטמ"ק בגדר הדין מקדים וס"ל דמה שפירשו התוס' והשטמ"ק לדידהו לא מקרי מקדים כלל.

ותי' האו"ש דבמפריש ממק"א צריך בעלות ולא מהני כשמפריש על ההפקר, ורק במפריש מינה וביה א"צ בעלות, ומה דבעינן שליחות היינו דוקא במפריש ממק"א, ועיי"ש שהראה שכן מפורש בתוספתא, עכ"ד, ועיין בהערה ⁹⁷ שהבאנו דבריו שם, והדברים צ"ב.

ובביאור הדברים נראה עפ"י הנ"ל שבהפרשה ממק"א לא מהני בהפקר אף דתמיד מהני, דהסברא דיהני בהפקר אף דאין שום חלות על דבר שבהפקר, היינו משום שזו לא עשייה חדשה ואין בו יותר מהוצאת ומבירור התרומה שמעורבת בו, אבל באופן שעשיית התרומה הוא מעשה מתיר לשיריים אחרים, הך מעשה מתיר שעושה בחלות תרומה בעי בעלות בחלק התרומה, ודו"ק. וע"ע באחיעזר [ח"ב סימן ל"ז ס"ק ד'] מה שחידש בזה עוד, ועיין בהערה ⁹⁸ שהבאנו תמצית דבריו.

עפ"י כל הנ"ל נראה דלא רק שיש נפ"מ כלפי הירושלמי בהפקר - אלא דכבר הבאנו בזרעא קיימא בדמאי [פרק ג' משנה ג'] דאיכא כמה חידושים בבעלות הנצרכת להפרשת תרו"מ, דהגדר הוא מצד ברשותו, ויתחדש שכל הנך חידושים יהיו רק במפריש מינה וביה, ודו"ק.

עפ"י הנ"ל יש לדון במפריש מטבל בבעלות של עכו"ם לפטור טבל של ישראל – הא איכא טענת קאטינא וכו'.

ונראה שזה גם הביאור במה שמבואר בביאור ההלכה [תרומות פרק א' הי"א], לגבי תרומה מטבל של עכו"ם דאף אי חייב בהפרשת תרומה אבל התרומה עצמה פטורה מנתינה מטעמא דקאטינא מכח גברא שהוא פטור, ויש לדון אי מהני הפרשה מטבל כזה לפטור טבל של ישראל, והיינו דיתכן שתרומה שלא מיועדת לנתינה לא פוטרת טבל שטבול לתרומה רגילה שחייב גם בנתינה, ועיי"ש בביאור ההלכה שהוכיח דמהני.

ונראה דתלוי בהנ"ל דאי נימא שהפרשה ממק"א היא היא ההפרשה הרגילה א"כ מתבררת שזו התרומה של תבואה זו, וכמו דקס"ד בירושלמי בטבולה למעש"ש, וכיון שיש חילוק בין ב' התרומות הללו א"כ האיך מהני זה במקומו, אכן אחרי שנתברר שזו הפרשה מחודשת, להתיר את הטבל ולא להוציא את המעורבת בו, א"כ שוב מהני גם בסוג אחר של תרומה.

בדין הפרשת דמאי על טבל דרבנן.

ועפ"י נראה דלכן מהני הפרשת דמאי להתיר טבל דרבנן, וקשה שהרי יש קולות בתרומה של דמאי וזו תרומה פחותה מתרומה דרבנן וע"כ כנ"ל.

חידוש דין עפ"י הנ"ל באפוטרופוס שמפריש ממק"א.

ולפי"ז נראה עוד, דהנה - שיטת הר"ן דכח האפוטרופוס מה"ת אינו אלא לעשות חלוקה ולא לעשות קנינים, והחילוק, דבחלוקת שותפות הרי ממילא כולם בעלים בתפוסת הבית והמעשה חלוקה נותן לכאן"א את מה שממילא היה שלו, ואינו קנין חדש, ודלא כקנין בעלמא, ומה דמהני קנין בעלמא ע"כ שאינו אלא מדרבנן, ועיין בקצוה"ח [סי' רע"ג ס"ק ז'] שהביא את קושי' הש"ך דא"כ מה כל הנידון שהוא יכול לתרום תרומה, הא אין כאן חלוקה, וחידוש הקצוה"ח בדעת הר"ן

⁹⁷ וזה לשונו: "אולם לענ"ד אפשר דעד כאן לא קאמר הירושלמי רק לתרום פירות של הפקר לתקנו, אבל לעשותן כולן תרומה על מקום אחר זה לא מצאנו בודאי, וטעמא משום דלתקנו הרי עומד הכרי לזה להתרם ולהתיר איסור טבלו, אבל לא לעשותן כולן תרומה", ושם בהמשך דבריו הוסיף: "והוכחה לזה מהא דיליף שליחות מתרומה בבלי קדושין [מ"א:]: וירושלמי שם בתרומות [פ"א ה"א] ואם הו"א דרשאי להפריש את של הפקר, רק משום שהוא של חבריו לא מצי תרים [אלא] ברשות, א"כ איך שייך זה לשליחות, טפי הו"ל למימר משום נתינת רשות, וכמו דאמרן גבי תמורה [ט']. וכיון דנותן רשות להרים תו הוי כהפקר, כיון שאין רשות הבעלים מוחה על ידו תו מצי להרים אף שאינו שלו, כמו דמצי תרים של הפקר והקדש [ואולי משום דבכה"ג לא מקיים מצות הפרשה, ודו"ק] וע"כ דבכה"ג ודאי לא מצי להרים של הפקר לעשותן תרומה על מקום אחר".

⁹⁸ והיינו שייצא לחדש שגם אחרי המסקנה של הירושלמי שיש דין שצריכים בעלות וא"א להפריש על הפקר, אכן חידש שכל זה בהפרשה מינה וביה אבל בהפרשה על מק"א להתיר את הכרי של הפקר זה מהני גם למסקנה, ובזה חידש עוד שגם גזלן שלא קנה ביאוש גרידא אלא ביאוש ושינוי רשות, אכן כל הקנין הזה נצרך אך ורק לגבי החלות תרומה אבל כלפי החלות היתר שיריים סגי ביאוש כיון שזה ברשותו אף שזה אינו שלו, שיאוש סגי להוציא מרשות הנגזלן אף שהגזלן לא קנה עדיין, ובזה יישב את קושי' העולם שהקשו על הסוגי' בב"ק ס"ז דגזלן מצי תורם כיון שקונה ביאוש ושינוי השם דמעיקרא טבל והשתא תרומה, ותמהו הרי רק החלק של התרומה שינה שם אבל החלק של השיריים לא שינה שם ודינו ככל חולין ואין כאן בעלות על ההיתר שיריים, וההיתר שיריים בעי זכין, וכמפורש בנדרים [ל"ו] וזה אינו זכות לנגזלן שיוכל הגזלן בזה לקנות את הגזילה, ועיין בזה בחידושי הגר"ח על הש"ס מה שחידש בזה ובחידושי הגרש"ק [ב"ק סימן ל"ה] נקט שזה שינוי השם גם כלפי החולין, אכן באחיעזר חידש מכח קושי' זו שהחלק של השיריים קנה ביאוש לחוד' לענין שזה ברשותו וזה סגי כלפי היתר שיריים.

דכל מה דאפוטרופוס יכול לתרום ליתומים אף אם אינו יכול להקנות מה"ת הוא משום דאחרי דמצאנו באפוטרופוס דיכול לחלק שותפות של היתומים, ווהביאור כנ"ל דבחלוקת שותפות הרי ממילא כולם בעלים ובחלוקה נותנים לכא"א את מה שממילא היה שלו, כמו כן יש לומר בהפרשת תרומה שהחלק של הכהן והלוי כבר נמצאים בפנים, ורק מוציאים אותם לכהן וללוי, והיינו כמבואר בתוס' בסוכה [ל"ה] דלכן אתרוג של טבל אינו 'לכם' שזה כשותפות. ועפ"י כל הנ"ל היה נראה שהאור שמח והמקד"ד יחלקו בין אפוטרופוס שמפריש מיניה וביה דבזה שייך דברי הקצוה"ח, לאפוטרופוס שבא להפריש ממק"א, דבכה"ג ליכא מעלה של חלוקה ולא מהני להפריש ממק"א אצל היתומים, ודו"ק.

נפ"מ נוספת במרבה בתרומה.

והנה שנינו במשנה בתרומות [פרק ד' משנה ה'] "המרבה בתרומה, רבי אליעזר אומר אחד מעשרה כתרומת מעשר יתר מכאן יעשנה תרומת מעשר למקום אחר", ועיין ברע"ב שפירש שמרבין באחד מעשרה – והיינו שיכול להרבות ולהפריש תרומה, הואיל ואשכחן שם תרומה במקום אחר שהיא אחד מעשר.

אולם אם רבה יותר אין שם תרומה על אותו רבוי, והוא חולין הטבולין למעשר ומדומע בתרומה, וביאר הרע"ב שזו היא תקנתו וז"ל: "שיעשנו תרומת מעשר למקום אחר ויתנהו ללוי שיעשנו תרומת מעשר על מעשר טבל שלו והלוי יתן לו חולין כנגד אותו רבוי".

ותמה בתוס' אנשי שם בשם הלחם שמים דלמה חייב ליתנו ללוי והוא יפריש תרומת מעשר, דלמה אין לבעלים להפריש תרו"מ מדין אאב"ג דמותר לישראל להפריש תרו"מ, וע' בתויו"ט [שם] ולהלן [פ"ה מ"א ד"ה ואם למעש"ר], והלחם שמים הגיה בדברי הרע"ב דצ"ל "או יתנהו ללוי" ולפי"ז או הבעלים או הלוי יפריש תרו"מ.

מיהו כבר אמר בזה הגאון הרב ר' אברהם יהושע סולובייצק שליט"א - דהא דהבעלים רשאי להפריש תרו"מ ממעש"ר היינו רק לפי חשבון המעשר ראשון של תרו"מ זו, דהיינו א' מעשרה, אבל אין לו להפריש תרו"מ ממעשר ראשון זה על מקום אחר, וע' בספר יד הלוי [תרומות שם] מה שהאריך בזה, ויישב בזה סתירת הרא"ש בשיטת אאב"ג.

ויש להעיר שעיקר חילוק זה בין הפרשה ממק"א להפרשה מיניה וביה – דתיתי נינהו, כל זה מתבאר על פי מה שנתבאר לעיל – מהמקד"ד ואור שמח דמחלקים ביניהם כן לכמה דינים.

ענף ד

בדין "הדמאי, נכנס ויוצא ונפדה",

ובחילוק בין האיסור יציאה

לאיסור פדיון מחוץ לירושלים.

בדברי המפרשים בדין "הדמאי, נכנס ויוצא ונפדה".

עיין ברמב"ם בפירוש המשניות שכתב "והדמאי נכנס ויוצא ונפדה, עניינו כי מעשר שני של דמאי נכנס לירושלים ויוצא ממנה ויפדה אחר יציאתו וזה אסור לעשותו במעשר שני של ודאי וכו', אולם עיין ברע"ב שכתב "והדמאי, טבל של דמאי".

ועיין בירושלמי כאן – "אמר רבי זעירא - ובלבד בפירות שהן טבולין לדמאי, הא דמאי עצמו כבר תפסתו מחיצה", ועיין בתוס' יו"ט שכתב שדברי הרע"ב הם כהירושלמי, ותמה ממה שפירש הרע"ב בפ"ק דדמאי [מ"ב] "הדמאי כו' נכנס לירושלים ויוצא ומשמע שם מדבריו דבמעשר עצמו מפרש, וקשיא מירושלמי דהכא, ובפ"ה הרמב"ם דהתם והכא במעשר של דמאי אך בחבורו פ"ב סי' ט' וסי' י"א פסק כהך ירושלמי, עכ"ל.

קושי' הגר"א על הירושלמי מהמשנה בדמאי.

אולם עיין בשנות אליהו בדמאי שם שהקשה מגוף המשנה דמשמע דקאי במעש"ש עצמו - דתנן "הדמאי אין לו חמש, ואין לו בעור, ונאכל לאונן, ונכנס לירושלים ויוצא", ובע"כ דאיירי במעש"ש ולא בטבל למעש"ש מדתנן "הדמאי אין לו חמש, ואין לו בעור, ונאכל לאונן" – הרי דמתני' דדמאי סותר את הירושלמי.

יסוד גדול מהגר"א לחלק בין האיסור יוצא לאיסור פדיון.

ותירץ בפ' הארוך – וז"ל: "אבל האמת יורה דרכו דלא קשה מידי – דהא יש לדקדק מפני מה לא שנה כאן כמו התם מלת 'ונפדה' אלא דכך פ' התם – דמתחילה שונה התם במשנה ה' ופירות נכנסים ואינם יוצאים, ואח"כ שונה במ"ו פירות שלא נגמרו וכו' יחזור מעש"ש שלהם ויאכל בירושלים וזה קאי על ודאי דמתחילה משמיענו דמעש"ש של ודאי נכנס ואינו יוצא ואח"כ שונה דטבל ודאי אינו נפדה רק שיאכל בירושלים אבל יוצא ונכנס רשאי, ואח"כ שונה בדמאי הוי ההיפך מוודאי דמעש"ש נכנס ויוצא והטבל נפדה, וע"ז קאמר בירושלמי דוקא טבל, אבל מעש"ש אינו נפדה, נמצא דבמתניתין דאיירי במעש"ש דדמאי לא קתני נפדה דאינו נפדה רק שנכנס ויוצא, פ' שרשאי לאפות בתנורים שהיו חוץ לירושלים, אבל פדייה גם במעש"ש של דמאי אסור, עכ"ל. היוצא מדבריו הוא כך:

למדנו שיש ב' דינים, א] אין פודין מעש"ש שנכנס לירושלים אע"פ שיצא, ב] אסור להוציא מעש"ש חוץ לירושלים.

ולמדנו עוד שאיסור פדיון בחוץ חמור מאיסור הוצאה בתרתי, א] מותר להוציא חוץ לירושלים דמאי בין של מעש"ש בין של טבל, אבל אין פודין אלא מה שהיה בירושלים בטבלו אבל לא מה שהיה שם לאחר הפרשה, ב] טבל של ודאי אין פודין כל שנכנס לירושלים, אבל מותר להוציא חוץ לירושלים אם נכנס בטבלו, והאיסור הוצאה הוא רק כשנכנס לאחר הפרשה.

ולדבריו מתני' מתפרש לב' דינים "נכנס ויוצא ונפדה", נכנס ויוצא קאי אפי' על מעש"ש של דמאי, אבל הסיפא של "ונפדה" קאי רק על טבל של דמאי, ורק על סיפא דהוא דין פדיון קאמרינן בירושלמי דדוקא טבל ולא מעש"ש – ולפי"ז מיושב למה הירושלמי אינו סותר משנה של דמאי וכמו שנתבאר.

ולפי"ז א"ש נמי מה שהתווי"ט הק' רק על דברי הרע"ב ולא על המשנה, דאילו המשנה עצמו יתכן לפרש כדברי הגר"א, אבל מדברי הרע"ב שפ' מתני' דדמאי לענין פדיון ק' ומשו"ה הק' בתווי"ט שפיר רק על דברי הרע"ב.

בדברי הר"ש סיריליאן.

והעירני ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א שהיה נראה מהר"ש סיריליאן שחולק על הגר"א וז"ל "ובלבד בפירות שהן טבולין לדמאי זהו שמותר להוציא ולפדות אבל מעשר שני שהפריש מן הדמאי קלטו ליה מחיצות ואסור לכתחילה להוציא – מכאן נראה כגיר' הרמב"ם דגריס בפ"ק דמס' דמאי ונכנס לירושלים ויצא דהיינו דיעבד, ול"ג ויוצא וכמו שכתבתי שם עכ"ל.

וז"ל במס' דמאי [שם] והרמב"ם ז"ל כ' בפ"ב דהל' מעש"ש, מעש"ש שנכנס לירושלים אפי' של דמאי אסור להוציא וכו' ופ' משנתינו ביצא דיעבד וכן פסק שם פירות דמאי אע"פ שנגמרה מלאכתן ועברו בירושלים ויצאו פודין מעש"ש שלהן בחוץ, והוא ז"ל גריס ויצא דיעבד וכו' עכ"ל. הרי לדעת הר"ש סיריליאן מה שחילק הירושלמי בין טבל למעש"ש היינו לענין אם לכתחילה מותר להוציא מירושלים, דטבל של דמאי מותר ומעש"ש של דמאי אסור, אבל כל שהוציא הדמאי לחוץ רשאי לפדותו, בין כשהוציא בטבלו ובין כשהוציא מעש"ש, וזהו מתני' דדמאי דאיירי במעש"ש לדמאי ואמרינן שנכנס ויוצא והיינו שאם עבר והוציאן חוץ לירושלים יכול לפדותו אף לכתחילה.

ולדבריו קולא דמתניתין הוא לענין שרשאי להוציא טבל של דמאי, ומבואר דטבל של ודאי אסור להוציאן מירושלים.

נמצא דפליגי הגר"א והרש"ס בתרתי, דלדעת הגר"א איסור יציאה קיל טפי מדין פדיון חוץ לירושלים, ובמעש"ש של דמאי מותר לכתחילה להוציאן ורק אסור לפדותן, ולדעת הר"ש סיריליאן מעש"ש של דמאי אסור להוציאן ואם הוציאן רשאי לפדותן, ועוד פליגי בדין הוצאה בטבל של ודאי, דלדעת הגר"א מותר ולדעת הר"ש סיריליאן אסור וזהו החילוק דמתניתין בין ודאי לדמאי.

משנה ז

[ז] אילן שהוא עומד בפנים ונוטה לחוץ או עומד בחוץ ונוטה לפנים מכנגד החומה ולפנים כלפנים מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ בתי חבדים שפתחיהן לפנים וחללן לחוץ או שפתחיהן לחוץ וחללן לפנים ב"ש אומרים הכל כלפנים ובית חלל אומרים מכנגד החומה ולפנים כלפנים מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ:

רע"ב משנה ז

בפנים – מן החומה: ונוטה לחוץ – לחומת ירושלים: מכנגד החומה ולפנים כלפנים – דבין גוף ובין עיקר מכנגד החומה ולפנים כלפנים, ואוכלין שם מעשר שני ולא פודין. ובין גוף ובין עיקר מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ, ופודין שם מעשר שני ולא אוכלין. וזיינו דתנן במסכת מעשרות פ"ג וירושלים חולץ אחר חנוף. כלומר אף אחר חנוף: בתי חבדים – שעוצרים בהם שמן, ורגילים היו לעשות בתים חללן בחומת המדינה: שפתחיהן לפנים – מחומת ירושלים וחללן חוץ לחומת ירושלים: מכנגד החומה ולפנים כלפנים – ואוכלים שם מעשר שני וקדשים קלים, ואין פודין שם מעשר שני: מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ – ואין אוכלים שם מעשר שני וקדשים, ופודים שם מעשר שני:

ציונים והערות משנה ז

בדברי הרמב"ם והתוס' בנוף האילן לגבי מעש"ש. "אילן שהוא עומד בפנים" – ופירש הרמב"ם "זוה שאם היה האילן עומד בפנים, ונופו נוטה לחוץ שאסור לו לאכול המעשר 'תחת הנוף' אלא לפנים מן החומה", וצ"ב במה שכתב "מתחת לנוף" ועיין בתוס' במכות [י"ב: ד"ה אילן שהוא לפנים מכנגד החומה ולפנים כלפנים], "תימה דבשיליה כיצד צולין [פסחים פה:] אמרי' דגגות לא נתקדשו ואם כן מעשר שני אין אוכלין על האילן וי"ל דמיירי שענפיו מועטין שאין בהן ד' – דלא חשיבי – והוי כאילו עומדת באויר כנגד הקרקע, עוד יש לומר דמיירי אפי' באילן שענפיו מרובין ואויר ירושלים כירושלים". וכתב במרכבת המשנה [סוף פ"ב דמעש"ש] וכן הוא בערוך לנר במכות [י"ב:]. שמש"כ הרמב"ם וזה שאם היה האילן עומד בפנים, ונופו נוטה לחוץ שאסור לו לאכול המעשר 'תחת הנוף' אלא לפנים מן החומה, וכתב רק "תחת הנוף" הוא מחמת קושי' זו של תוס' דהאיך יאכל מעשר שני ע"ג האילן כיון שגגין לא נתקדשו.

בחילוק בין העזרה לירושלים בדין גגות אי נתקדשו או לא.

ובביאור דברי התוס' בתירוצו השני כ' במהרש"א שם דדוקא בעזרה גגין לא נתקדשו דלא הוי אויר עזרה כעזרה, אבל לא בירושלים דבזה הדין נתקדשו הגגין דאויר נתקדש. ובמשנה למלך [פי"א מהל' שגגות ה"ד] תמה על המהרש"א ממה שכתב 'תוס' בשבועות [י"ז:] להוכיח דאויר עזרה נתקדש ממה דאיתא בפרק כל הפסולין [זבחים ל"ב:] טמא שהכניס ידו לפנים חייב דביאה במקצת שמה ביאה ובפרק כל הפסולין [שם ל"ב:] נמי אמר ואי אמרת ביאה במקצת שמה ביאה היכי מעייל ידיה בבהונות משמע דאויר נמי נתקדש ועוד אי לאו כעזרה דמי א"כ כשמוליך דם ואיברים למזבח יפסל ביוצא.

ועוד הק' במשנה למלך על מה שכתב 'תוס' גגין ירושלים נתקדשו ממה דאיתא בפסחים [פ"ה:] אמר רב גגין ועליות לא נתקדשו איני והאמר רב משום רבי חייא כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא מאי לאו דאכלי באיגרא ואמרי באיגרא לא דאכלי בארעא ואמרי באיגרא, הרי מבואר שאפי' בירושלים לא נתקדשו הגגין – הרי שהבינו שתוס' תי' שאויר עזרה לא נתקדש כלל.

ספק בגדר אויר העזרה.

עיין באור שמח [פי"א דשגגות] שדן בדין אויר עזרה כעזרה דמי אי אויר כעזרה דמי ממש דאויר קדוש מצד עצמו, או דלמא עיקר היסוד דאויר קדוש אינו שהאויר קדוש מצד עצמו רק שכל

שנמצא באויר העזרה הרי הוא כנמצא בקרקע העזרה כעין מה דאמר ר' עקיבא קלוטה כמי שהונחה דמי, וכתב שם שיש נפק"מ בזה לענין טמא השוהה באויר העזרה. וע"ד זה מצאנו נמי בקהלות יעקב [שבועות ס"י י"ב] שכתב עוד נפק"מ לדינא היכא שיש הפסק באויר העזרה כגון שבנה איצטבא בעזרה, דאי האויר קדוש מצד עצמו ודאי שגם האויר שלמעלה מן האיצטבא קדוש אבל אי כל קדושתיה דאויר משום שנדון כמנוח בקרקע א"כ היכא שיש הפסק דלא שייך כמנוח בקרקע דמי - כעין מה דאיתא ב"מ [ק"ב]. בזה אין האויר שלמעלה מן האיצטבא נדון כעזרה, והביא על זה מחלוקת בראשונים, עיי"ש היטב, וע"ע בגבורת יצחק מה שהאריך בנידונים הללו ליישב סוגי' זו על פי הנך סברות.

משנה ה

[ח] **הלשכות בנויות בקודש ופתוחות לחול תוכן חול וגגותיהן קודש בנויות בחול ופתוחות לקודש תוכן קודש וגגותיהן חול בנויות בקודש ובחול ופתוחות לקודש ולחול תוכן וגגותיהן מכנגד הקודש ולקודש קודש מכנגד החול ולחול חול:**

רע"ב משנה ח

הלשכות בנויות בקודש - בעזרה: ופתוחות לחול - לחר חבית: וגגותיהן קודש - וחול שחינו גגותיהן שוות לקרקע העזרה, כגון שחיתה הלשכה בשפוע חחר. שאם אין גגותיהן שוות לקרקע העזרה קיימא לן דעליות וגגות לא נתקדשו: תוכן קודש - לשחיטת קדשים קלים, ולאכילת קדשי קדשים, ולהתחייב עליהן משום טומאה:

ציונים והערות משנה ח

פלוגתת התוספתא והבבלי לאיזה דינים נאמרו דדינא כקודש.

המשנה הזו לא שייך להלכות מעש"ש אלא שנלמד אגב המשנה הקודמת דקעסיק בלפנים ובחוץ לגבי אכיל מעש"ש, לכן הכא למדנו חלוקות שונות מעין זה לגבי קדושת מקדש. והנפ"מ בדינים של קדושת מקדש היינו לענין אכילת קדשי קדשים ושחיטת קדשים קלים ואיסור כניסה בטומאה, ונתבאר שיש נפ"מ בלשכות הבנויות בקודש ופתוחות לחול, וכן איפכא, דתמיד אזלינן בתר הפתח, ונפ"מ להנך ג' דינים.

אולם מצאנו בזה מחלוקת - וז"ל הר"ש "כולה מתני' לענין אכילת קדשי קדשים ושחיטת קדשים קלים ולהתחייב עליהן משום טומאה כדתניא בתוספתא, דתניא בתוספתא [פ"ב] לשכה בנויה בקודש ופתוחה לחול תוכה חול וגגה קודש אין אוכלין בה קדשי קדשים ואין שוחטין בה קדשים קלים ואין חייבין עליהן משום טומאה בנויה בחול ופתוחה לקדש אף על פי שאין מקיימין כן תוכה קדש וגגה חול ואוכלין בה קדשי קדשים ושוחטין בה קדשים קלים וחייבין עליה משום טומאה".

אולם בסוף דבריו הביא מהבבלי דחולק - "ובפרק איזהו מקומן [נ"ו]. מסיק בנויות בחול ופתוחות לקדש דאין שוחטין ואין חייבין והאי דאוכלים לפי שהתורה רבתה אכילות הרבה מדכתיב [ויקרא ו'] בחצר אהל מועד יאכלוה".

ביאור פלוגתתם האם איתרבי לחול בו דין 'עזרה' או דנתרבה רק לאכילה דמיקרי 'מקום קדוש'.

ובביאור פלוגתתם - עיין במקדש דוד [קדשים סימן י"ד אות ט'] שביאר שזה תלוי בדרשות הכתובים, דבזבחים [שם] מרבינן לשכות הבנויות בחול לענין אכילה מדכתיב 'בחצר אהל מועד יאכלוה התורה ריבתה חצרות הרבה', א"כ אין ראיה מזה רק לענין אכילה אבל בקדושות לענין שאר דברים אין ראיה, אולם בתו"כ [צו פרשתא ג' פיסקא ה'] הלימוד הוא להיפך דגרסינן - "יכול במחנה לוויה ת"ל בחצר אוהל מועד, מנין לרבות לשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש ת"ל במקום קדוש", עיי"ש.

היינו דמחצר אהל מועד אין לנו לרבות רק עזרה עצמה, ולשכות נתרבו רק משום דכתיב במקום קדוש, היינו כל שמקומו קדוש לשאר דברים יכולים אף לאכול שם.

ועל פי זה ביאר פלוגתתם, דתלמודא דידן דלשכות קדושות רק לענין אכילה והיינו שאינו נפסל שם ביוצא זהו דוקא לענין בשר הראוי לאכילה כיון דנתרבה אותו המקום לאכילה ממילא אינו נפסל ביוצא, אבל דם ואימורים דאין שייכים לאכילה נפסלים בלשכות ביוצא, כיון דאין קדושות בקדושת העזרה.

מה שיש לדון בזה בנפלו המחיצות.

ועיי"ש עוד במה שחקר בדין לשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש לאחר שנפלו מחיצות, למ"ד קידשה לעתיד לבא דקי"ל אוכלין ק"ק אעפ"י שאין קלעים וכמבואר במגילה [י.], דמה הדין באותן לשכות לאכילה, כיון דבנויות בחול ורק דינן לאכילה הוא משום דפתוחות לקודש, וכיון דנפול מחיצות אינו שייך עוד דפתוחות לקודש כיון דאין להם מחיצות כלל, או דילמא כיון דבשעת מחיצות היו פתוחות לקודש והיו קדושות לא בטלה קדושתן אף לאחר דנפול מחיצות.

מה שיש לדון לגבי ישיבה בעזרה.

ויש לדון לגבי הדין איסור ישיבה בעזרה, ומצאנו דנחלקו בזה – דיעויין בתוס' ביומא [ח': ד"ה דאי] דמבואר דליכא בזה דין איסור ישיבה בעזרה, דלא נתקדשו לגמרי, והביאו ראיה מהסוגי' בזבחים דליכא חיוב כרת על הנכנסים בה בטומאה, ומהאי טעמא נמי מותר לישב ואפילו לישן בה, ולעומת זאת, עיין בתוס' ביומא [כ"ה. ד"ה אין] דאסור לישן ולישב בהם, ונפ"מ בכל זה בלשכת פנהדרין, עיי"ש.

וכפשוטו היה מקום לתלות בפלוגתא הנ"ל בין התוספתא לבבלי – אולם בתוס' ביומא [כ"ה] מבואר דאף לפי הבבלי דליכא בה משום טומאה דאעפ"כ אסור לישב – עיי"ש שכתב דהוי כעזרה עצמה, ומשמע מדבריו דגם לבבלי הוי כעזרה ממש.

לגבי איסור דאין משנים מצורת הבית.

ועיין בספר מנחת אברהם [מנחות שס"ה] שיצא לדון בדין שאין משנים מצורת הבית, דלכא"ו היינו צריכים לאסור הנך לשכות מחמת האיסור הכללי הזה שאין משנים מצורת הבית, ובזה ביאר את התוספתא כאן – מובא בר"ש – שבאמת אסור לבנות לשכות באופן זה. ולכא"ו היה נראה דלפי מה שביאר המקד"ד בדעת הבבלי דלאו שמיה עזרה אלא דהוי 'מקום קדוש', דשוב ליכא בזה איסור, ודו"ק.

בדין חולין בעזרה ושחוטי חוץ.

ועיין באתון דאורייתא [כלל א'] דלגבי שחוטי חוץ נקטינן דעובר משום שחוטי חוץ בהנך לשכות, וכ"ה במקד"ד [סימן כ"ז אות ז'], ודנו שם עוד לגבי חולין בעזרה האם תלוי בדין שחוטי חוץ או לא והיינו שכל מקום שעובר עליו משום שחוטי חוץ ליכא בזה דין חולין בעזרה. והחזו"א [זבחים סימן כ' ב ס"ק ה' וס"ק י"ד] נקט שאין בלשכות הללו משום שחוטי חוץ כיון דחשיבי כמחנה ישראל לענין אכילת קדשים, ושוב לא קרינן ליה "מחוץ למחנה", וע"ע באור שמח [פ"ח מבית הבחירה ה"ו] ובכתבי הגר"י זבחים [ק"ז:].

חוקר בדין לשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול דתוכן חול, האם זה דוקא לענין אכילת קדשים או לא.

והנה יש לחקור לאידך גיסא בדעת הבבלי – והוא – דבלשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול דתוכן חול, האם זה דוקא לענין אכילת קדשים דאין אוכלין שם אבל לענין טומאה ושחיטת קדשים הם קדש, וכמו בלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש דתוכן קדש, ואמרינן דזה רק לאכילת ק"ק אבל לטומאה ושחיטת קדשים הם חול, א"כ זה דאזלינן בלשכה בתר פתחה הוא רק לאכילה אבל לשאר דברים לא, א"כ ה"ה להפך בבנויות בקדש ופתוחות לחול – וכבר עמד בזה במקדש דוד [קדשים סימן ל"ח אות ב'] – ועיין מה שהביא על זה מהסוגי' ביומא [כ"ה.] בלשכת הגזית דהיתה חציה בקודש וחציה בחול וב' פתחים היו לה אחד פתוח לקדש ואחד לחול עיי"ש.

משנה ט

[ט] מעשר שני שנכנס לירושלם ונטמא בין שנטמא באב חטומאה בין שנטמא בווילד חטומאה בין בפנים בין בחוץ בית שמאי אומרים יפדה ויאכל הכל בפנים חוץ

משנטמא באב חטומאח בחוץ ובח"א חכל יפדה ויאכל בחוץ חוץ משנטמא בוולד
חטומאח בפנים:

רע"ב משנה ט

באב חטומאח – שרץ ונבילה וכיוצא בהן: בולד חטומאח – האי ולד חטומאח
דתנן במתניתין לאו ולד חטומאח שנגע באב חטומאח שחוא טמא מדאורייתא, אלא
בולד חטומאח דרבנן, כגון שנגע בכלים שנטמאו במשקין: יפדה – דמעשר שני
שנטמא פודין אותו אפילו בירושלים, דכתיב [דברים יד] כי לא תוכל שאתו, ואין
שאת אלא אכילה כדכתיב [בראשית מג] וישא משאות מאת פניו אליהם: ויאכל
חכל בפנים – שלא יאמרו ראינו מעשר שני שנכנס לירושלים ויצא, מפני שיש קול
למעשר היוצא. אבל אין לחוש כשפודים אותו שמא יאמרו ראינו מעשר שני שנפדה
בירושלים, שאין קול לפדוי: חוץ משנטמא באב חטומאח בחוץ – שכיון שנכנס
כשחוא טמא אין מחיצה קולטתו: חוץ משנטמא בולד חטומאח בפנים – אבל
נטמא בולד חטומאח בחוץ אף על פי שבולד חטומאח של דבריהם נטמא, ומן
התורה טחור הוא, יאכל בחוץ. ובירושלמי מוקי לח כגון שחכניסו על מנת שלא
יקלטו מחיצות, אבל אם לא התנה, הואיל ונכנס וחרו הוא טחור דאורייתא יאכל
בפנים:

ציונים והערות משנה ט

בדין פדיון מחמת טומאה,

או מחמת טומאה דרבנן,

ומחמת דבר אחר שאינו ראוי לאכילה.

בדרשה ד"אין שאת אלא אכילה".

המקור לדין דמעשר שני שנטמא פודין אותו אפילו בירושלים דרשינן במכות [י"ט:] וב"מ [נ"ג],
וכן הוא בירושלמי כאן – "אמר ר"א מנין למעשר שני שנטמא שפודין אותו אפילו בירושלים ת"ל
כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה שנאמר וישא משאות מאת פניו".
ועיין במלבי"ם [חידושו על הש"ס] שכתב שהלשון "ישא" יש לה כמה הוראות, הגבהה – וישא
משלו, קיחה – וישא משאת, וכאן היא קיחה לאכילה.

פלוגתת ב"ש וב"ה.

והנה אחרי שיש היתר לפדות שוב ליכא נפ"מ היכן יאכל את הפירות אולם מדרבנן איכא גזירה
לאוכלם בירושלים, ונחלקו ב"ש וב"ה מתי גזרו ומתי לא גזרו, דלדעת ב"ש תמיד גזרו אולם
כשמצטרפין ב' תנאים לא גזרו, א' נטמא בטומאה חמורה, ב' נטמא חוץ לירושלים, ולדעת ב"ה
איפכא, בכל האופנים לא גזרו ודווקא כשמצטרפין ב' תנאים גזרו, והיינו - א' נטמא בטומאה קלה,
ב' נטמא בתוך ירושלים.

ועיין בירושלמי שנתבאר טעמא דפלוגתא זו, וע"ע בתוספתא שיש בזה ד' שיטות, ועיין בדרך
אמונה [פ"ב הי"ג] בביאור ההלכה שהאריך בביאור ענין זה.

בדברי הגר"א דאין פודין אותו כשנפסל מחמת דין אחר.

והנה - בעיקר הך דין דמעשר שני שנטמא פודין אותו אפילו בירושלים - יש לעיין - אם אינו ראוי
לאכילה מחמת דבר אחר - לא מחמת טומאה, אם ראוי לפדיון או דלמא אינו פודהו אלא כשאינו
ראוי לאכילה מחמת טומאה.

והנה לעיל בירושלמי [פרק ג' ה"ב] מצאנו "תני שלא יבוא לידי פסול, מהו לידי פסול, אמר רבי
יונה שנפסל בטבול יום, לאוכלו אין את יכול שהוא טמא דבר תורה, [לפדותו] אין את יכול שהוא

טהור דבר תורה - הוי שלא יבוא לידי פסול⁹⁹ - ועיין בביאור הגר"א שגרס "לפדותו אין את יכול", והיינו שאסור לפדותו מחמת טומאת טבו"י¹⁰⁰, וכתב הגר"א בשנות אליהו שאע"ג שאינו ראוי לאוכלו מחמת דין טומאת טבו"י שחל עליו מחמת דין תרומה, מ"מ אין פודין אותו שאין מעשר שני נפדה אלא כ"כ נטמא מחמת דין מעשר, ולכן כיון שטבו"י אינו מטמא אלא תרומה ולא מעשר שני אין פודין אותו.

וע' בתורת זרעים שכתב דלפי"ז ה"ה אם לקח בהמה ממעות מעש"ש ונטרפה שאין פודין אותו כיון שאינו נפסל מחמת דין מעש"ש, ולכא"ה ה"ה מעש"ש שנאסר מחמת בליעות של איסור, שאע"ג שנאסר המעש"ש מאכילה מ"מ אין פודין אותו.

אך כל זה כשנפסל מחמת דבר אחר, אך עדיין יש לדון אם פודין מעש"ש כשנטמא מחמת דין האמור במעש"ש, אבל אינו טומאה, אם גם בכה"ג פודין אותו כיון שאינו יכול שאתו, או דלמא דין פדיון נאמר רק כשנטמא המעש"ש.

קנה בהמה לשלמים ונפל בו מום.

ובמנחת שלמה [סי' ס"ד] הוכיח דלאו דוקא כשנטמא אלא ה"ה שאר פסולים, מדגרסין בירושלמי [ה"ב] דאמר ר' שמואל בר חייא שלמים שלקחן בכסף מעשר והוממו ופדאן מוסיף חומש, ופירשו המהרא"פ והפנ"מ דמוסיף חומש גם מפני מעשר שני, וקשה דהא הכא מותר באכילה ורק לשלמים הוא דלא חזי ואמאי מהני פדיון, ואף אם נאמר דלא מיירי בירושלים מ"מ הרי הלקוח בכסף מעשר דינו שוה לירושלים לכו"ע אינו נפדה טהור בריחוק מקום.

ונראה לדחוק דכיון שמעות מעשר מצותן ליקח בהן שלמים לכן מה שנפסל משלמים חשיב נמי כעין חסרון ששייך למעשר, ואף דשאר אוכלין אינם נפדים כדי לקנות בהם שלמים, מ"מ אם בתחלה לקח אותה לשלמים שפיר חשיב כחסרון מחמת מעשר ומהני פדיון ע"ש, אך עכ"פ מבואר דלא בעינן שיהא דוקא פסול טומאה, אלא ה"ה שאר פסול כגון נפל בה מום.

וע"ע במנחת שלמה [שם] מה שהביא מהמקדש דוד בקדושה דחווה דג"כ נוגע להאי ענינא, ועיין נמי בתורת הארץ [פ"ג אות נ"ד במעש"ש].

בדברי המנחת חינוך בפדיון בזה"ז שאין אכילה.

וע' במנ"ח [מצוה תמ"ב] שהקשה דבזה"ז יהא מותר לפדות מעשר שני טהור גם בירושלים משום טעמא דלא חזי לאכילה הואיל ואין בית, ומבואר שסובר דמהני שפיר פדיון אף אם האיסור אינו מחמת טומאה אלא מחמת דבר אחר.

וע"ע להלן [מצוה תע"ג] שהביא שמבואר במשניות [פ"ג דמעשר שני] וברמב"ם [פ"ב] דאפי' נטמא בטומאה דרבנן ומה"ת טהור מ"מ נפדה אף בירושלים אף דמה"ת אינו נפדה בירושלים, ופירש בזה דצ"ל "שכיון שהתורה כתבה 'אם לא תוכל שאתו', היינו לאכול - נפדה, א"כ אף אם מדרבנן אינו נאכל נפדה כיון דלאו בר אכילה הוא, ולכאורה בזה"ז למה ירקבו [מעשר שני טהור בירושלים] כיון דאין ראוי לאכילה שאין שם מזבח יהי' מהני פדיון כמו בנטמא, אך אפשר מהרה יבנה המקדש ויהיו ראויין משא"כ נטמא לא יהיו ראויין בשום פעם", עכ"ל.

נטמא בטומאה דרבנן, ובסתירת הגר"א בזה.

ומש"כ במנ"ח "במשניות [פ"ג דמעשר שני] מבואר דאפי' נטמא בטומאה דרבנן ומה"ת טהור מ"מ נפדה אף בירושלים אף דמה"ת אינו נפדה בירושלים", היינו במשנה כאן, שמפורש "מעשר שני שנכנס לירושלים ונטמא, בין שננטמא באב הטמאה בין שננטמא בולד הטמאה וכו' חוץ משנטמא בולד הטמאה בפנים", וכתב הרע"ב "חוץ משנטמא בולד הטמאה בפנים" - "אבל נטמא בולד הטמאה בחוץ, אף על פי שבולד הטמאה של דבריהם נטמא, ומן התורה טהור הוא, יאכל בחוץ, ובירושלמי מוקי לה כגון שהכניסו על מנת שלא יקלטוהו מחיצות, אבל אם לא התנה, הואיל ונכנס והרי הוא טהור דאורייתא יאכל בפנים" עכ"ל, וע"כ צ"ל דפודין אותו קודם אכילה דאל"ה הרי הוא אוכל מעש"ש שנטמא מדרבנן.

⁹⁹ ויש לעיין במה שכ' "לטמא אין את יכול", ואיזה איסור יש לטמאות, ובשלמא מעש"ש טהור אסור לטמאותו אבל במעש"ש שבין כך אינו ראוי לאכילה אין איסור לטמאותו.

¹⁰⁰ והר"ש סיריליאן שגרס "לטמא" אבל פירושו הוא כמו שפי' הגר"א בגי' לפדותו.

אך יש לדון אם מהני פדיון זה מה"ת, דיתכן לפרש דפדיון זה אינו אלא מדרבנן ומהני ממנ"פ, דמה"ת הוא טהור וא"צ פדיון, ומדרבנן הוא טמא ומהני פדיון, אך מדברי הגר"א בירושלמי שם מבואר דמהני הפדיון מה"ת, ולכן ק' על מה שהבאנו מדברי הירושלמי לעיל [ה"ב] דלפי פ' הגר"א שאין פודין מעש"ש של תרומה שנטמא מטבו"י כיון שאין זה פסול מחמת דין מעש"ש, והלא אף מה שנטמא בטומאה דרבנן אע"פ שנטמא מ"מ אין זה אלא מחמת איסור לא תסור, ואין זה מדיני מעש"ש והאיך פודין אותו, וכבר עמדו בקושיא זו במנחת שלמה הנ"ל ובזכרון שמואל [סי' ז' אות ב'].

מביא כמה מקורות דגם בדין דרבנן יש גדרים של האיסור עצמו – ומתמה בזה.

ויהיה מוכרח מכל זה שגם בדין דרבנן יש גדרים של האיסור עצמו – ועיין בזה בשיעורי ר' שמואל [מכות י"ט]: שהביא מהמשנה למלך [רפ"ז דתרומות] שחקר בדין כהן טמא שאכל תרומה טמאה דאינו חייב מיתה כיון שהתרומה מחוללת ועומדת, ומה הדין בנטמאה בטומאה דרבנן, האם קרינן ליה נמי מחוללת ועומדת מה"ת, וחזינן מהכא שיש לו צד לומר שיש לזה 'שם טומאה' גם מה"ת, והביא על זה את דברי הרמב"ם שמי שבעל ביאות האסורות מדרבנן – אין המים בודקין את אשתו דלא קרינן ליה האיש מנוקה מעוון, והרי גם התם בעינן 'שם ביאת איסור' מה"ת.

והגר"ש רוזובסקי זצ"ל הביא גם שכבר עמד בכל זה בקובץ שיעורים [קונטרס דברי סופרים אות כ"ז], וע"ע להלן [שם אות ל"ב] שהביא דלמדנו הכא שכל דבר מדרבנן יש את הגדרים של האיסור גם מה"ת ואיסורים של הג' עבירות נחשבים כחמורים והוי אביזריהו.

וכעין זה ביאר כאן דאיכא גדרים של טומאה הכא בטומאה דרבנן – ודו"ק, אכן נראה שצריכים להגדיר את הדברים עוד – דלמדנו הכא שדיני התורה [מנוקה מעון – מחוללת ועומדת] מתייחסים לטומאה ולעריית של דרבנן כאילו שהם עריות וכאילו שהם טומאה – אלא שהם בדרגת דרבנן, ונפ"מ לדיני הללו.

אלא דלפי"ז למה לא נימא דקנין דרבנן מהני לדאורייתא – דמאי שנא 'בעלות' דרבנן מטומאה ועריות, ולמה תלינן ליה בדין הפקר ב"ד אי מצי מקנה לו או לא, וצ"ע.

מה שיש לדייק בלשון הרמב"ם בזה.

ובעיקר האי ענינא יש לדייק את דברי הרמב"ם בפירושו:

דהנה – ז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה – "וכבר זכרנו שאסור לפדות מעשר שני בירושלים, אלא אם נטמא והוא אמרם בגמרא מניין למעשר שני שנטמא שפודין אותו, ואפילו בירושלים שנאמר 'לא תוכל שאתו', ואין שאת אלא אכילה, שנאמר 'וישא משאות מאת פניו אליהם', והראיה מזה מה שאספר לך, והוא כי מעשר שני אסור לאכול בירושלים, ואמר השם יתברך כי אם נמנע מלאוכלו ואין שום דבר מונע אכילתו אלא שנטמא יפדה אפרו ב"ש כיון שנכנס בירושלים ואע"פ שהוא נפדה אסור להוציאו" עכ"ל.

ומתחלת דבריו נראה דווקא כשנטמא, אבל ממה שכ' "ואין שום דבר מונע אכילתו אלא שנטמא" משמע דאי באמת משכחת לן דין אחר הפסול מלאכילה בירושלים ג"כ פודין אותו.

משנה י

[י] חלקוהו בכסף מע"ש שנטמא יפדה רבי יהודה אומר יקבר אמרו לו לרבי יהודה ומה אם מעשר שני עצמו שנטמא חרי הוא נפדה חלקוהו בכסף מעשר שני שנטמא אינו דין שיפדה אמר להם לא אם אמרתם במעשר שני עצמו שכן הוא נפדה בטחור ברחוק מקום תאמרו בלקוהו בכסף מעשר שאינו נפדה בטחור ברחוק מקום:

רע"ב משנה י

חלקוהו בכסף מעשר שני – פירות שנקנו מדמי מעשר שני: יקבר – הואיל ונגמרה מצותו וקנה פירות ממעות מעשר שני שוב לא יפדה: שכן נפדה טחור ברחוק מקום – שמעשר שני פודין אותו כשהוא טחור חוץ לירושלים, כדכתיב [דברים יד] וכי ירחק ממך המקום וגו'. אבל חלקוהו בכסף מעשר אינו נפדה חוץ

לירושלים כשהוא טחור, דתנן לעיל בפרק קמא מזיד יעלו ויאכלו במקום. ואין חלכה כרבי יהודה:

ציונים והערות משנה י

בעיקר פלוגתתם.

בפלוגתת ר"י ורבנן אי פודין לקוח בכסף מעש"ש שנטמא – מבואר במשנה דנחלקו אי שייך להחמיר בלקוח יותר ממעש"ש עצמו, והר"ש הביא מהירושלמי [הלכה ו'] "מאי טעמא דר' יהודה כסף ראשון ולא כסף שני", והקשה הר"ש מהא דאמר בפרק הזהב גבי סלעים על דינרים דהכסף כסף ריבה – והיינו דמהתם ילפינן שאפשר לפדות בכסף כמה פעמים, ותירץ שיש לחלק שכאן "נגמר פדיונו לגמרי וקנה פירות למעשר שני, ואם היה טחור לא היה נפדה", וכעין זה בתוס' בזבחים [מ"ט.], והיינו שבאמת אין לעשות פדיון יותר מפעם אחד, אכן עד שלא קנו פירות עדיין לא נגמר הפדיון.

במה שיש להעיר בזה.

ומצאנו כמה סתירות וקושיות בעיקר השו"ט בפלוגתא זו – והיינו דהספרי יליף לה מקרא והכא איכא סברות שבנויות על ק"ו, וע"ע בב"מ [נ"ג:] בתוס' שם, ושם נקטו דקרא אסמכתא, ובאמת שהירושלמי כבר הקשה כן – מובא כאן בר"ש, ועיין בפנ"י [שם]. ועיין היטב בסוגי' בזבחים [שם] שמבואר שיש כאן ב' סברות, א' שלא יהא טפל חמור מן העיקר, ב' דלא אלים למתפס פדיונו, ויש לדון אי עינן לזה קרא או לא. ועיין בכל זה בחידושי ר' ארי' לייב [ח"ב סימן י"ט], ובתוך הדברים ייסד יסוד גדול דחלוק פדיון מעש"ש שאינו כשאר דיני פדיון שכל דינו לחלל את הקדושה ואז יתקיים המצוה במה שחל קדושתו עליו, אלא שזה עיקר המצוה וזה סדר הפרשה, לפדות בריחוק מקום, ודין זה מונח בו בעיקר קדושתו, וכל זה חידוש גדול עיי"ש, והוסיף עוד שיש ב' דינים של פדיון, עיי"ש בכל דבריו – ועיקר דבריו הוכיח מלהלן [פ"ה מ"ז] – ועיין בציונים והערות [משנה שם] מה שנתבאר בזה.

משנה יא

[יא] צבי שלקחו בכסף מעשר ומת יקבר על ידי עורו רבי שמעון אומר יפדה לקחו חי ושחטו ונטמא יפדה ר' יוסי אומר יקבר לקחו שחוט ונטמא חרי הוא כפירות:

רע"ב משנה יא

על ידי עורו – עם עורו: ר' שמעון אומר יפדה – ובחא קמיפלג, דתנא קמא סבר אין פודין את הקדשים לחאכילן לכלבים, ורבי שמעון סבר פודין את הקדשים לחאכילן לכלבים. ואין חלכה כרבי שמעון: לקחו חי ושחטו ונטמא יפדה – חכא לא פליג רבי יהודה כדפליג לעיל בפירות חלקוחים בכסף מעשר ונטמא, דכיון דלקחו חי אין לו ריחוק מקום לפי שיכול לחוליו בכל מקום שירצה, חלכך חזי כמעשר שני עצמו. ונפדה כשנטמא, כדרך שנפדה מעשר שני כשנטמא: רבי יוסי אומר יקבר – דמחמיר טפי מר' יהודה, וסבר דאע"פ שקנאו חי דינו כפירות חלקוחים בכסף מעשר: לקחו שחוט ונטמא חרי הוא כפירות – וכי חיכי דאיפליגו תנא קמא ור' יהודה לעיל בפירות חלקוחים בכסף מעשר, חכי נמי אפליגו בחא:

ציונים והערות משנה יא

ג' דרכים בביאור פלוגתת ת"ק ור' שמעון.

בביאור פלוגתת ת"ק ור' שמעון מצאנו ג' דרכים, וכדלהלן:

א' שיטת הר"ש בשם הירושלמי – "עשו אותו כקדשי בדק הבית ליטען העמדה והערכה" – והיינו דכמו שבקדשי בדק הבית ליכא פדיון אלא כשהם חיים ויכולים לעמוד לפני כהן – כדכתיב והעמיד הכהן וכו' והעריך הכהן – כמו כן הכא במעש"ש הדין כן, אולם "ר' שמעון לטעמי' דאמר

יפדה לטמא דאמר קדשי בדק הבית לא היו בכלל העמדה והערכה" – והיינו דכן ס"ל בתמורה [ל"ב] ואזיל לשיטתו הכא, אלא שיש להעיר על עיקר טעם זה האם הוי דאורייתא, דהיכן מצאנו דיני קדושת בדק הבית במעש"ש, ולשון הירושלמי – "עשו אותו כקדשי בדק הבית" משמע שזה דין דרבנן, וביותר, דבמעש"ש עצמו לא משכחת לה דין זה – ועיין להלן מה שהבאנו מהאבני נזר. ב] שיטת הרמב"ם בפירושו וכ"ה ברע"ב דנחלקו אי פודין את הקדשים להאכילן לכלבים, שהרי נבילה אינה ראויה אלא לכלבים, וע' במהר"י קורקוס [פ"ח ה"ו] שהביא ב' הטעמים, וגם הכא צריכים לדעת היכן מרומז דין זה במעש"ש – הא דין זה נאמר בקדשים – וכבר עמד בזה במנחת שלמה [קמא סימן ס"ד ס"ק ג'] – עיין בזה בהערה ¹⁰¹.

ג] דעת הגר"א בביאורו לירושלמי ובשנות אליהו – לדעתו יש טעות במתניתין ור' שמעון מודה לת"ק ברישא שאין פודין, וחולק דווקא בסיפא מטעם דס"ל דמעש"ש הוי בדק הבית ולכן א"צ העמדה והערכה, והטעם דמודה לת"ק ברישא הוא משום שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים כמו שהוזכר במתני' דכרשינן.

הרי לנו ג' פירושים ברישא, לדעת הר"ש לכו"ע פודין את המעש"ש להאכיל לכלבים, ופליגי רק בדין העמדה והערכה, ולדעת הגר"א לכו"ע אין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים וליכא מחלוקת כלל, ולדעת הרמב"ם והרע"ב ת"ק ור"ש פליגי בדין אין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים.

ובסיפא לדעת הר"ש והגר"א פליגי בדין העמדה והערכה, ולדעת הרמב"ם והרע"ב פליגי בדין של ר' יהודה שאין פודין הלקוח בכסף מעש"ש.

נפ"מ בין הטעמים.

ויש לדון האם איכא נפ"מ בין הטעמים – ולמה שינה הרמב"ם מטעמא דירושלמי, ועיין בזה באבני נזר [יו"ד סימן תמ"ח ס"ק י"א] מה שכתב בזה שהרמב"ם סובר שהבבלי חולק על הטעם של הירושלמי מצד העמדה והערכה, שהרי מבואר בזבחים [מ"ט] דהא דלקוח בכסף מעש"ש ליתא בפדיון הוא משום שלא תהא טפל חמור מן העיקר, א"כ סובר הרמב"ם דה"ה דאחרי דמעש"ש

¹⁰¹ וה"ל – "מיהו בעיקר דין זה שגם במעשר שני אמרינן דאין פודין לכלבים, צ"ע דאף שהתוס' בזבחים [ע"א: ד"ה לענין] כתבו דהא דאין פודין לכלבים הוא רק בכה"ג דלא חזי אלא לכלבים כגון קדשים שמתו או נטרפו משא"כ אם רק הוממו כיון דחזיין לאדם מותר שפיר להאכיל גם לכלבים, מ"מ בב"ק [נ"ג:] כתבו גבי שור פסולי המוקדשין דאע"פ שנפדה מ"מ אין המת שלו למ"ד שאין פודין לכלבים, הרי להדיא דאף שבשעת הפדיון הוי חזי לאדם מ"מ אם אח"כ מת אין מאכילין אותו לכלבים וכו', ונמצא שלפי"ז היה ראוי להחמיר בכל מעשר שני שנפדה לא להאכיל את הפירות לנכרי או לכלבים אם נאסרו לישראל ומעולם לא שמענו דבר זה.

גם צ"ע טובא הרי עיקר הדין דאין פודין לכלבים נלמד מקרא דואכלת ולא לכלביך דדרשינן נמי מהך קרא תזבח ולא גיזה בשר ולא חלב, ואמרינן שהשור הפדיון נשאר עדיין בקדושתו לענין גיזה וחלב וגם אינו נמכר באטליז, משא"כ בבהמת מעשר שני הרי החלב הנוסף ממנה לאחר פדיון ודאי שהוא חולין גמור גם להתוס' בפסחים [ל"ח:] דמדאורייתא גם לקוח טהור נפדה בריחוק מקום, וא"כ מהיכ"ל נימא שהדרשא של ואכלת ולא לכלביך קאי נמי אמעשר שני, וגם נראה דאע"ג שלענין הבאת קדשים לבית הפסול משוינן תרומה ומעשר שני וכן שביעית לקדשים וכמו"ש בבכורות [י"ב:] דמהאי טעמא בהמת שביעית פטורה מן הבכורה, מ"מ לענין פדיון איך אפשר למילף מעשר שני מקדשים, הרי פשוט וגם מבואר בכל הש"ס דקדשים חמירי טפי ממעשר שני הקל.

גם נלענ"ד דלר' יהודה שסובר מעש"ש ממון הדיוט ודאי פודין גם לכלבים, שהרי מבואר במס' ב"מ [צ'] דלר' יהודה מותר להאכיל בשעת דיישה מעש"ש לבהמה, וכן כתבו התוס' ביבמות ע"ג. דבשעת דיישה מותר גם מדרבנן ושלל בשעת דיישה אסור רק מדרבנן, ואע"ג דמיירי התם בשבליים דאכתי לא חזי לאדם מ"מ חזינן דאע"ג שכבר קדוש ממש מה"ת בקדושת מעש"ש ואפי"ה מאכילין לבהמה, וכיון שכן מסתבר דאין טעם להחמיר שלא לפדות לכלבים, וצ"ל לפי"ז דהמשנה והירושלמי דאסרי לפדות לכלבים הוא רק להלכה דקיי"ל כר"מ שסובר מעש"ש ממון גבוה, אבל מ"מ גם לר"מ ודאי קשה דאיך משוינן מעשר לקדשים.

וחושבני משום כך דמה שאמרו לענין מעשר דאין פודין לכלבים אינו אלא על דרך השאלה מקדשים אבל באמת שני דברים נפרדים הם, ועיקר הטעם שאין פודין מעש"ש לכלבים הוא משום דלא גלי קרא דלא תוכל שאתו דמהני פדיון אלא דומיא דריחוק מקום שהפדיון מתיר את הפדיון לאכילה, וה"נ במעשר שנשטמא ג"כ לאחר הפדיון מותר לאכילת אדם, משא"כ בכה"ג שגם לאחר הפדיון ישאר אסור באכילה בכה"ג לא מצינן בתורה דמהני פדיון, וגם תתישב בכך קושיית הגרע"א ז"ל במשניות שהקשה דמ"מ הרי אפשר לפדות כדי להסיק תחת תבשילו, כי הוא סובר בפשיטות דקדושת מעשר שני לא אלים כקדושת הגוף למזבח, ומבואר בתוס' פסחים [כ"ט.] ובשבועות [י"א:] דבקדשי בדק הבית לכו"ע פודין להסיק תחת תבשילו ואמאי תנן הכא דיקבר, אבל לפי דברינו ניחא דאין זה שייך להכלל הידוע של אין פודין קדשים לכלבים, וגם אתי שפיר לפי"ז מה שאמרנו דמעשר שני שנפדה כדן פקעה הקדושה לגמרי ומותר בכל ענין להאכיל אח"כ גם לכלבים ולא משוינן לי' לפסולי המוקדשין, עכ"ל.

עצמו לית ביה דינא דהעמדה והערכה שוב לא יתכן שלקוח בכסף מעש"ש יהיה לו דין העמדה והערכה.

ובאופן אחר העירני בזה ידידי הגאון ר' חיים קרויס שליט"א שיש בזה נפק"מ לדינא, דהנה יש לדון אם עבר ופדה בדיעבד האם הפדיון חל או לא, ולענין זה דבעינן העמדה והערכה כתב בשער המלך [פ"י דביכורים] להסתפק אם חל בדיעבד, וע' בחזו"א [בכורות סי' כ"ח אות א'] שכ' שחל בדיעבד, אבל לענין אין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים כתבו במנחת חינוך [מצוה תמ"א] שפדיונו אינו חל בדיעבד, וכ"כ בשו"ת בית יצחק [יו"ד ח"ב סי' קי"ח].

ובזה מבואר למה כתבו הטעם של אין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים דבזה אף בדיעבד אינו פדוי, דאילו מטעם העמדה והערכה אם פדה פדוי.

בחילוק בין פדיון קדשים על ידי עורו למעש"ש שאינו נפדה ע"י עורו.

ועיין בתוס' רעק"א שהביא את קושי' השער המלך [סופ"א מאיסורי מזבח] שהק' על שיטת הרמב"ם והרע"ב ממה דבשבועות [י"א:] אמרינן גבי פרה אדומה דאם מתה תפדה משום עורה דאע"ג שאין פודין הקדשים להאכילן לכלבים מ"מ בקדשי בדק הבית פודין אותו משום עורו, וא"כ מ"ט דת"ק דיקבר ע"י עורו והלא הו"ל למימר דמותר ליהנות מעורו.

ויש לדון במה דאמרינן דאם מתה יפדה משום עורה אם היינו שאע"ג שא"א לפדות הבשר מ"מ פודין העור לחוד, או דלמא פודין הבשר אגב העור.

ועיין בחידושי ר' מאיר שמחה [עה"ש – ליקוטים על מעש"ש] בקצרה – ובהרחבה בדרך אמונה בבאור ההלכה [פ"ח ה"ו ד"ה יקבר] דפשיטא ליה שפודין רק העור ולא הבשר, ומשו"ה כתב ליישב קושי' זו דהקונה בהמה במעות מעש"ש אין דעתו להתפס העור אלא דדינא הוא דכ"ז שהוא ביחד הבשר עם העור נטפל העור להבשר ולכן מה יועיל פדיון העור והלא שוב יטפל להבשר ויהא עליו קדושת מעש"ש, משא"כ בעור קדשים דשם אין הקדושה משום שנטפל העור להבשר אלא משום שהקדיש גם העור, עיין תמורה [י"א:], ולהכי יכול לפדות העור בלי הבשר משא"כ במעש"ש.

משנה יב

[יב] חמשאיל קנקנין למעשר שני אף על פי שגפן לא קנה מעשר זלף לתוכן סתם עד דלא גפן לא קנה מעשר משגפן קנה מעשר עד שלא גפן עולות באחד ומאה ומשגפן מקדשות בכל שחן עד שלא גפן תורם מאחת על הכל ומשגפן תורם מכל אחת ואחת:

רע"ב משנה יב

חמשאיל קנקנים למעשר שני – מי שמשאיל קנקניו לחכנים בחן יין שקרא לו כבר שם מעשר שני: אף על פי שגפן – שסתם פיהן במגופה אחר שמלאן: לא קנה מעשר – לא נתפס הקנקן בקדושת מעשר: זלף לתוכן סתם – שחכנים לתוכן יין של טבל קודם שקרא לו שם מעשר: עד שלא גפן – אם קרא לו שם מעשר קודם שסתמן במגופה: אם משגפן – אם לאחר שסתמן במגופה קרא שם מעשר: קנה מעשר – נתפס הקנקן בקדושת מעשר, וטעון חלול כמו חיון, אם בא לחללו על חכסף: עולות באחד ומאה – בשל תרומה איירי, אם נתערב קנקן של תרומה במאה קנקנים של חולין, ולא היה פיהן סתום במגופה, חשבינן לחו כאילו כולן מעורבות זו בזו, ועולות באחד ומאה כדין תרומה שנתערבה בחולין: משגפן מקדשות בכל שחן – ואפילו אחד באלף אינן עולות, וימכרו כולן לכהן בדמי תרומה, חוץ מאחת שבחן שנוטלח חכחן בלא דמים: עד שלא גפן תורם מאחת על הכל – דחשיב מוקף:

משנה יג

[ג] בש"א מפתח ומערה לגת ובית חלל אומרים מפתח ואינו צריך לערות במח דברים אמורים במקום שדרך למכור סתומות אבל במקום שדרך למכור פתוחות לא יצא קנקן לחולין אבל אם רצה לחמיר על עצמו למכור במדה יצא קנקן לחולין רבי שמעון אף האומר לחברו חבית זו אני מוכר לך חוץ מקנקנים יצא קנקן לחולין:

רע"ב משנה יג

מפתח ומערה לגת – אם בא לתרום מאחת על חלל אחר שגפן, צריך לערות לגת: ואינו צריך לערות – דסגי לחו בפתיחה כדמעיקרא: בד"א – דאם לאחר שגפן קרא שם, קנה מעשר את הקנקנים: במקום שדרך למכור סתומות – דבכי האי גונא בירושלים חקנקן טפלה ל"ן כדתנן לעיל בפ"ק, הלכך בגבולין נמי קנה מעשר: אבל במקום שדרך למכור פתוחות לא יצא קנקן לחולין – בירושלים, הלכך [בגבולין] נמי לא קנה מעשר: אבל אם רצה לחמיר על עצמו למכור במדה – חקונה יין ממעות מעשר שני בירושלים, וכשבא המוכר למכור רצה לדקדק על עצמו ואמר כך וכך יין במדה אני מוכר לך בכך וכך מעות: יצא קנקן לחולין – ואפילו חקנקנים סתומות: חכי גרסינן ר"ש אומר אף האומר לחברו יין זה אני מוכר לך חוץ מקנקנה יצא קנקן לחולין – ובירושלמי מפרש לה דר"ש קאי אחא דתנא לעיל דאם משגפן קרא שם מעשר קנה מעשר. ואשמעין ר"ש דוקא שקרא שם מעשר לכל ח"ן שבקנקן, אבל אם אמר כל ח"ן מעשר חוץ מרביעית, אף על פי שכשבא למדוד לחברו אותו רביעית, אמר לו יין זה אני מוכר לך חוץ מן הקנקן שאני רוצה לשייר בשביל מעשר שבתוכה, אפ"ה לא נעשית חקנקן טפלה למעשר, ויצא קנקן לחולין ולא קנה מעשר:

ציונים והערות משנה יב ויג

בדברי הר"ש דחיילא קדושת מעש"ש על הקנקנים עצמם. ועיין בר"ש דאיירי הכא בקריאת שם על יין של מעש"ש בגבולין אחרי שהיין כבר בחבית, ונתחדש דחיילא הקדושה בקנקן אגב היין – והר"ש הביא מהירושלמי ש"אם משגפן קרא שם – קנה מעשר – נתפש הקנקן בקדושת מעשר – וטעון חילול כיון אם בא לחללו על הכסף" – הרי מפורש ששייכת חלות קדושה על הקנקן. הר"ש הביא שהמקור לדין זה הוא מלעיל [פרק א' משנה ג'] – והיינו, דלעיל [שם] נחלקו הר"ש והרמב"ם בדין 'הבלעה' – והיינו בגדר הדין "דיצא קנקנים לחולין" – דאיירי בלוקח יין במעות מעש"ש ונחלקו אי חיילא הקדושה של מעש"ש גם על היין וגם על הקנקן – ונחלקו בדין – 'יצא העור לחולין' ודין של 'יצא הקנקן לחולין' – והיינו שלפי הר"ש כשיאכל את הבשר וישתה את היין – שוב פקע הקדושה מהם – אכן לפי הרמב"ם הקנקן מעולם לא נכלל בכלל המקח. ועיין בדברינו בציונים והערות [שם ענף ב'] שביארנו שנחלקו בגדרי הבלעה – עכ"פ לפי הר"ש למדנו מקראי בסוגי' בעירובין דאיכא דין הבלעה וחיילא דין קדושה בעור ובקנקן אגב הבשר ויין. והירושלמי כאן מדמה את ב' הדינים זל"ז – והיינו דמדמינן 'הפרשה' וחלות מעש"ש מתחילתה שזה כולל 'קנקן' במשנה כאן, לדין לקיחה בירושלים שזה כולל גם את הקנקן. וז"ל הירושלמי [שם] ד"אמרה תורה פודאהו במקדש וכונסוהו בגבולין" וילפינן – "מה במקדש יצא קנקן לחולין, אף בגבולין נתפש קנקן למעשר". וביאר הר"ש – "כלומר פודאהו במקדש שיתן הכסף בירושלים ביין ובשכר כדכתיב ואם קנה כדי יין סתומות יצא קנקן לחולין כדתנן [פ"ק משנה ג] ובכל מערבין [כ"ז:] שלוקחין יין על גב קנקנו

ונתחללו עליהן מעות מעשר אפי' דמי הקנקן כעל יין שבתוכו, והוא הדין בגבולין דנחשב הקנקן כיון שבתוכו וצריך לחלל הקנקן עצמו" – הרי דבתרווייהו חיילא הקדושה בקנקן ובעור. ועיין במלאכת שלמה [ד"ה המשאל] דרק פקע הקדושה מהקנקנים לאחר מכן כשישתה את היין, וכ"כ בביאור ההלכה בדין של המשנה לעיל [פ"ק משנה ג'] – והיינו כנ"ל ששניהם דין אחד – ולפי הר"ש הקדושה חיילא עלייהו ולבסוף פקע כשישתה, אכן פשוט דלפי הרמב"ם מעיקרא לא חיילא עלייהו קדושה שהרי מעולם לא ניתן המעות עבורם.

מוכיח שזה דין דאורייתא.

ותמה אני על המשנה ראשונה שלמד שהדין הכא הוא דין דרבנן – הרי הר"ש מביא ירושלמי דמדמה להתם – והרי התם הדין נלמד בפסוקים בסוגי' בעירובין שיש דין הבלעה בלקוח במעות מעש"ש.

ג' דינים במשנה תלויים בחבית שסתם פיו במגופה אחר שמלאן.

למדנו במשנה ג' דינים שתלויים בחבית שגפן – והיינו שסתם פיהן במגופה אחר שמלאן: א] דאי קרא שם לאחר שגפן חיילא קדושת מעש"ש גם על הקנקנים – וכנ"ל וזה דין הבלעה שהבאנו לעיל מהסוגי' בעירובין, וילפינן ליה מקראי.

ב] יש דין ביטול ברוב – אבל בחבית שהוא דבר חשוב ליכא דין ביטול ברוב, זה גם תלוי מתי 'גפן' – והיינו "דעד שלא גפן עולות באחד ומאה" – והיינו שזה שיעור ביטול ברוב בתרומה, אכן "משגפן מקדשות בכל שהן" – והיינו שכבר אין בהם דין ביטול ברוב.

ג] יש דין שצריכים לתרום דווקא מן המוקף, ויש לדון דמה הדין של יין בכמה חביות אי חשיב כמן המקור, ובזה שנינו – עד שלא גפן תורם מאחת על הכל ומשגפן תורם מכל אחת ואחת:

מתמה בדין ביטול ברוב דמה שייך ביה דין קריאת שם לאחר שסתמן – ומביא את דברי הגר"א בזה.

והנה הדין של ביטול ברוב הוא תמוה מאד – דמה הנפ"מ מתי סתמן, הא סו"ס החבית הוא דבר חשוב ודבר שבמנין ומה נפ"מ מתי סתמן.

ומצאנו ביאור הדברים בדברי הגר"א בביאורו לירושלמי:

וז"ל – "זה הכלל – שאחר שגפן הוי הקנקן והיין 'אחת' – וכי קרא שם קאי 'שם מעשר' על הקנקן, אבל כי לא היה גפן בשעת קריאת שם הרי לא קאי 'שם מעשר' אלא על היין לבד, ואח"כ אפילו גפן לא נעשה הקנקן מעשר, וכן נמי לגבי לעלות לאחד ומאה, נמי עולה כל זמן שלא גפן עד שלא קרא שם דהא כיון דלא קאי 'שם תרומה' על הקנקן – הרי לא נעשה התרומה עצמה דבר שבמנין אלא מכח הקנקן ולכן בטל".

הרי שיש נפ"מ אי 'שם מעשר' או 'שם תרומה' מתייחס לקנקן עצמו, דאז לא בטלין, לעומת מצב שאין 'שם תרומה' על הקנקן – ונראה שמבואר בדבריו שבאמת התרומה נעשה בסוף לדבר שבמנין – אכן כיון שאינו נעשה כן אלא "מכח הקנקן" – ולא מחמת עצמו – שוב ממילא בטל.

וכתוב כאן דבר עמוק – והוא – שתמיד החבית מגדיר את המאכלות אסורות כדבר שבמנין מצד עצמו – ולכן האיסור עצמו לא בטל, אולם אי התרומה קיבל חשיבות 'אגב' דבר אחר – שוב נימא איפכא שלעולם הוא בטל ושוב אין לו חשיבות מכח הדבר אחר – והדברים עמוקים – וצ"ע.

מתמה מחביות בערלה.

אולם עיין ברמב"ם [מאכלות אסורות פרק ט"ז הלכה ד'] שהביא דין זה דחביות סתומות לגבי ערלה וכלאי הכרם, והמקור ממשנה בערלה – והרי התם לא שייך לחלק מתי הכניסו אותם לחביות – וכבר הביאו קושי' זו בשם מרן בעל הקה"י.

מסכתא מעשר שני פרק ד

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א** // **ענף א** בדין העברה ממקום למקום, בשינוי הזולא ויוקרא. // בעיקר הדין דפודה בשער מקומו. // בגדר האיסור להוליך ממקום למקום, ובנפ"מ בין הגר"א להרמב"ם. // בדין טבל למעש"ש או במפריש מפירות במקום היוקר על פירות במקום הזול. //

ענף ב בדין יציאות מביתו. // בדין יציאות מביתו, דמה הדין ברישא. // בדין ביציאות בשבח של אפייה וכדומה. // **ענף ג** בדין פדיון לפי שווי חולין, או לפי שווי מעש"ש. // מקור מהירושלמי דפודין לפי דמי חולין ולא לפי דמי מעש"ש. // דן במקור מהראב"ד דאולי פודין כמעש"ש. // הערה במקד"ד על דברי הגר"א בזה. // בדין פדיון פירות על פירות. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב** // **ענף א** הערה בחידוש דאזלינן בתר שער הזול. // בדין דאזלינן בתר שער הזול - וילפינן מ'ברכה'. // קולא מיוחדת בשיטת רשב"ג במשך בזול ושילם אחרי שנתייקר. // מתמה בכל הנ"ל - דמה שייך התייחסות לשער של אתמול שכבר לא קיים היום. //

ענף ב בשומא של ג' לקוחות. // פלוגתא הראשונים בדין ג' לקוחות כמעש"ש שאין דמיו ידועין. // הערות מהדרך אמונה בדין זה דחלוק משער הזול והכא לחומרא, ומאידך צ"ל דזה שוויו. // מבאר למה מיקרי שוויו אי תלוי בלקוחות שאינם בקיאים. // מבאר מה החידוש ד'אפילו בבעלים' - ולמדנו שיש שווי שלא מתייחס למין הכללי - אלא לחפץ המסויים הזה. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** // **ענף א** בדין פדיון שלא מדעת הבעלים. // שיטת הגר"א דמהני פדיון דלא מדעת חבירו - והוכיח כן מהמשנה - ודרכו של החזו"א במשנה. // סוגי' דב"ק [ס"ח:] ובדברי התוס' - ובדברי האחרונים בזה. // במה שיש לתמוה בעיקר דבריהם מיניה וביה בסוגי' - דמה זה שייך לזכות הגזולן כמעש"ש מחמת הקניני גזילה. // תוספת דברים במקד"ד - שהעמדת המעש"ש פדיון בעי כח בעלים. // ביאור על פי הנ"ל בהא דכופין את בעה"ב לפתוח ראשון ושוב יכול לחזור בו - והיינו דמהני העמיד את המעש"ש במצב של עומד לפדיון. //

ענף ב יסוד דברי הגר"ח בדין בעלות ורשות בפדיון מעש"ש, והרחבה בגדר המחודש של זכין שלא מטעם שליחות בזה, וישוב לשיטת הגר"א דמהני פדיון בלי בעלים. // תוספת דברים על פי דברי הגר"ח [זכיה ומתנה] דגדר הדין בעלים הוא דין עיכוב בעלים ולא דין מעשה בעלים, דמהני פדיון גם בהפקר, והכא סגי בזכין בלי שליחות. // ביאור הדברים על פי יסוד דברי המקד"ד שצריכים להעמיד את הפירות לפדיון. // כמה גונוי דלא בעינן כח בעלים, ובעינן זכין - אבל לא בעינן זכין מעם שליחות. // תוספת דברים - כבר מצאנו דרגות שונות בפרשת זכין. // ישוב לשיטת הגר"א דכוונתו לפדיון שלא מדעתו בלי שליחות - אבל עכ"פ מהני מהדין המחודש הזה של זכין. // חידוש החזו"א בממנה שליח לפדות בממון ידידה - כשהפירות אינם בעולם. //

ענף ג כמה הערות בדין חילול מעש"ש, בפחות משווי - ובשוה מנה על שו"פ. // בעיקר דינא דמתני' דבעה"ב אומר בסלע ואחד אומר בסלע ואיסר. // מה דתמה במקד"ד מהא שיש שסוברים שלא מהני חילול שוה מנה על פרוטה - הא בעה"ב פודה כאן בפחות משווי. // עוד בדין מחלל שוה מנה על שו"פ. //

ענף ד עוד ביסוד דינא דשוה מנה על שו"פ, ובדין אין אונאה להקדש, ובדברי הגר"א בביאור שיטת הגאונים בזה"ז. // שיטת הגאונים דפודין לכתחילה בזה"ז שוה מנה על שוה פרוטה. // קושי' הגר"א על הגאונים. // חידוש הגר"א שהכל תלוי בפלוגתא ר"מ ור"י אי מדמינן קדושת מעש"ש לקדושת הקדש. // בדברי הקה"י דבדין אין אונאה להקדש נתחדש דכל שווי שקובעים שוויו הוא - ולכן מהני דוקא למ"ד ממון גבוה הוא. // יסוד גדול באבי עזרי' לחלק בין חילול ידידה לחילול דאחרים - מכירה ופדיון. // ביאור החילוק בין בעלים לאחרים לגבי הדין פודין שוה מנה על שו"פ. // ביאור בירושלמי לדמות פדיון של בעה"ב דלא מיקרי מכירה לגבי קביעות למעשרות והקדש לא מיקרי כמכירה לגבי דו"ה. // דברי האור שמח בזה דלא יצאה מרשות בעלים לגבי פדיון. //

ענף ה בדין חילול על פחות משו"פ. // במה שיש להעיר בדברי הרמב"ם בפודה על פחות משו"פ בפודה על פירות. // כמה טעמים למה לא מהני פחות מש"פ כמעש"ש - ואי בעינן פרוטה מדין קנין כסף. // **ענף ו** מתנה כמעש"ש. // בנידון אי מהני מתנה לר"מ דס"ל דהוי ממון גבוה. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ד** // **ענף א** הערות במשנה. // בדין מערימין בדינים דאורייתא. // בדרשה של נתינה של איש - בירושלמי - ולמדנו הלכות 'נתינה' והקנאה במפקיד שמעמיד שומר. // עוד נפ"מ במה שנתחדש הכא שיש דין נתינה בהפקדה לשומר. //

ענף ב בחידוש התוס' דמתני' איירי במופלא, וחידוש בגדרי מופלא כמעש"ש ועוד. // עיקר חידוש התוס' שהמשנה איירי במופלא סמוך לאיש ולכן מהני בקטן. // הערה על הגר"א לגבי ההלכה של מופלא בתרומה. // שורש חידוש התוס' בגדרי מופלא סמוך לאיש. // חקירה בעיקר דין מופלא, האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים, ונפ"מ לגבי חיוב ממון בערכין ולגבי כח ההפרה שלו ביבם, ולשאלת חכם ולתרומה במחשבה. // בשיטת ר"ה דאיכא מלקות של כל יחל. // בדברי הגר"ח דמהני מקח על ידי חילול במופלא אף דלא בר מכירה הוא. //

ענף ג דין זכין ושליחות בקטן במופלא לגבי פדיון מעש"ש. // שיטת התוס' האיק מהני לאחרים מדין זכין - וע"כ שיש שליחות בקטן במילתא דנפש' ונחלקו בזה בגיטין שם. // שיטת רש"י בכל הנ"ל. // קושי' על שיטת רש"י מיניה וביה בסוגי'. // בעיקר הגדר של זכין בפדיון מעש"ש. // ענף ד' ג' דרכים בדין "פדה לי בהן". // בדברי הירושלמי בדין "פדה לי בהן" // דרכו של הגר"א בדין "פדה לך משלי". // דרכו של החזו"א בדין הנ"ל. // דרך נוספת בזה מהגר"ח. // סיכום הג' דרכים. // חידוש גדול בדברי הגר"א דגם שלוחו של הבעלים אינו מפריש חומש. //

משנה ה' / רע"ב משנה ה' / ציונים והערות משנה ה' / סוגי דב"מ. / הערות מהחזו"א בביאור הסוגי. / /
 בדברי החזו"א במינוי שליח על פירות שלא בעולם כשהמעות בעולם. / / בשיטת הרא"ש שהמשנה קאי גם למ"ד ממון גבוה ויכול לתת במתנה – ואינו סתירה לסוגי בקידושין. / /

משנה ו' / רע"ב משנה ו' / ציונים והערות משנה ו' /

ענף א בגדרי המעשה קנין' שבפדיון שמתחלק מגוף הפדיון, וב' דרכים בשיטת רשב"ג דעיקר הפדיון על ידי המשיכה, ונקבע כשער המשיכה. / בירושלמי מובא שיטת רשב"ג שחולק על המשנה – ואזלינן בתר משיכה. / ביאור החידוש למה קביעת השער של החילול על ידי התשלומין במעות נקבע בזמן המשיכה. / מביא את פלוגתת רש"י והרשב"א בקידושין [ה']. / בפדיון מעש"ש בשטר. / מביא הוכחות שיש דין מעשה קנין בפדיון הקדש ומעש"ש. / למדנו מהרשב"א שהקנין והחילול על המעות מתחלקים זה מזה לגבי שטר קנין, וכן למדנו בתוס' בבכורות לגבי משיכה. / חידוש גדול מהגר"ח ברמב"ם – דמהני במעשה קנין בלי החילול שבו – וביאור דרכו של הגר"א בשיטת רשב"ג. / גם דרך הראשונה בשיטת רשב"ג דבעינן נתינת כסף אחרי המשיכה – אכתי יש לומר ע"ד הנ"ל. / /

ענף ב' בגדרי מכירה שחל על ידי כסף פדיון במעש"ש וביאור בדברי השיטה לא נודע למי בסוגי' [קידושין נ"ד]. / /
 פלוגתת ר"מ [ממון גבוה] ור"י [ממון הדיוט] אי מעש"ש כהקדש או לא – ונפ"מ אי קונה במשיכה או בכסף, והמשנה כאן אזלי דווקא לר"י [קידושין נ"ד]. / שיטת הרמב"ם באופן אחר – ופוסק את הדין של המשנה – אף דס"ל כר"מ. / מביא את קושי' השיטה לא נודע למי – דהאיך קונים על ידי קנין כסף לר"מ דהוי ממון גבוה. / בתירוץ נתחדש דמכירה שבא על ידי חילול מיגרר גריר מיניה, ועיקר העשייה בחילול, וע"ד מה שמבואר בדברי הגר"ח לגבי מופלא במכירה דבא על ידי מכירה. / דין ודברים בשיטה לא נודע דיתכן דמהני הקנין כסף רק על הקדושה. / המשך דבריו לגבי עבדים וקידושי אשה. / / דרכו של הרמב"ם במשנה – וחידוש גדול מהגר"ח. / /

משנה ז' / רע"ב משנה ז' / ציונים והערות משנה ז' /

ענף א' בדין עסוקין באותו ענין, בפדיון מעש"ש ובקידושין. / בפלוגתת הראשונים אי איכא דין עסוקין גם במעש"ש או לא, ובדברי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בזה. / תוספת דברים בזה מהאבי עזרי. / /

ענף ב' בעיקר גדר דיבור ועסוקין באותו ענין. / בעיקר דין דיבור בקידושין. / מביא את הדין עסוקין באותו ענין לשיטות הללו דמוכרח שאינו דין דיבור כפשוטו, ומבאר שהנתינה משווה את העסוקין לפירוש למעשה קידושין מזמן הנתינה ולא שהדיבור של העסוקין עצמו נהיה לדיבור של קידושין, ומבאר כן ברשב"א בקידושין [ה] ובמלחמות [גיטין ע"ח]. / / חילוק בין תרומה לקידושין – לגבי עסוקין באותו ענין. / /

ענף ג' ביאור דברי המחלוקת תנאים בתוספתא, לגבי מחשבה בתרומה. / הקדמה. / מביא תוספתא במעשר שני בתרומה במחשבה ומביא בזה ב' קושיות – מהחזו"א ודבר אברהם. / מביא את התוספתא עפ"י דברינו דלעיל ומכאן מקור לנציב לחלק דבמחשבה ליכא קדושה. / מתמה בכל הנ"ל דמעשר ראשון ליכא קדושה ומיירי במעש"ר, ומחדש שעד שמפרישים תרומת מעשר איכא קדושה בזה. / מחלק בין הפרשה בידי לבלי ידיים עפ"י היש מי שאומר ברשב"א. / /

משנה ח' / רע"ב משנה ח' / ציונים והערות משנה ח' / דברי הראשונים בביאור גוונא ד"המניח איסר של מעשר שני" / / במה שיש לתמוה בדברי הרמב"ם בפחות משו"פ. / דרכו של המקד"ד בזה. / בדברי התורת זרעים שהדין ממון גבוה תלוי בדיני ניהוג של בקדושת מעש"ש. / ביאור בשיטת הרא"ש במה שתמה עליו בהוספת חמוש בפודה בירושלים. / ביאור שיטת הרמב"ם דמחלק בין פודה בירושלים בפורת סלע [שמוסיף חומש] למצרף מעות מעש"ש לדינרי זהב כדי להקל משאן [שלא מוסיף חומש]. / /

משנה ט' / רע"ב משנה ט' / ציונים והערות משנה ט' / ביאור המשנה. / משנה י' / רע"ב משנה י' / /
משנה יא' / רע"ב משנה יא' / ציונים והערות משנה י' ומשנה יא' / הערות במשנה. / /

משנה יב' / רע"ב משנה יב' / ציונים והערות משנה יב' / הערות במשנה וברמב"ם. / בדין אמרו לו בחלום על מעות דשל מעשר שני הם. / /

משנה א

[א] חמולין פירות מעשר שני ממקום חיוקר למקום חזול או ממקום חזול למקום חיוקר פודהו כשער מקומו חמביא פירות מן חגרן לעיר וכדי יין מן חגת לעיר חשב חשני ויצאות מביתו:

רע"ב משנה א

חמולין – דוקא עבר וחולין, דלכתחילה אסור לחולין ממקום למקום, אלא פודהו במקומו או מעלהו לירושלים: כשער מקומו – כשער המקום שהוא בשעת פדיון בין לקולא בין לחומרא: חשב חשני – מה ששזין בעיר יותר, חריוח של מעשר שני. ומה שחוציא לחביאן מן חשדה לעיר ישלם מביתו:

ציונים והערות משנה א**ענף א****בדין העברה ממקום למקום,
בשינוי הזולא ויוקרא.****בעיקר הדין דפודה בשער מקומו.**

שנינו במשנה שבעבר ממקום למקום והשתנה השער – שהדין בזה דפודהו כשער מקומו שהוא נמצא בו עכשיו – והיינו משום שהשער של מעש"ש משתנה לפי מקומן של הפירות – ועיין ברא"ש דאזלינן בתר מקום הפירות ולא בתר מקום המעות, ובעיקר דיני קביעת השער לשווי של פירות מעש"ש – עיין בציונים והערות להלן [משנה ב'].

בגדר האיסור להוליך ממקום למקום, ובנפ"מ בין הגר"א להרמב"ם.

מדויק במשנה שמדובר באחד שהוא כבר 'מוליך' – ומדויק שאינו לכתחילה – והיינו דאיירי דווקא במי שעבר והוליך, ודייקו מזה בירושלמי דבאמת לכתחילה אסור להוליכו ממקום למקום, וסיימו בזה ברע"ב וברמב"ם את הדין הזה – "אלא פודהו במקומו או מעלהו לירושלים"

ובביאור הלכה זו – עיין בדברי הגר"א בירושלמי דהיינו דווקא ממקום היוקר למקום הזול הוא דאסור, ומשמע שיש איסור לגרום הפסד ממנו למעשר שני, או משום שלבסוף הוא גורם להפחית את הקדושת מעש"ש בעולם כשיחזור ויקנה פחות פירות בפחות כסף, ודו"ק.

ועיין בדברי הר"ש סיריליאן שמבואר שאסור גם ממקום הזול למקום היוקר – דגורנין הא אטו הא – וגם מדבריו מבואר דעיקר האיסור היינו לגרום הפסד בשווי של מעש"ש, ודו"ק.

אולם הרמב"ם [פ"ד הלכה כ"א] לא חילק ולא הזכיר יוקר וזול – "אין מוליכין פירות מעשר ממקום למקום לפדותם שם" – ולא נראה מדבריו שיש גזירה ושתחילת הדין הוא מיוקר לזול, אלא דכולה חדא הלכה היא – דאין לקחת ממקום למקום כלל וכלל – והיינו שכל דינו הוא להעלותו לירושלים או לפדותו במקומו – אבל להעבירו למקום אחר עבור פדיון אסור שזה כנגד דינו – וכן המשמעות בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה כאן שכתב "אלא פודהו במקומו או מעלהו לירושלים" והיינו שזה דינו ולהוליכו לפדיון הוא כנגד דינו – ודו"ק, אלא דלא ברור שורש האיסור בזה, ועיין במשנה ראשונה וכן בדרך אמונה טעמים שונים למה אסרו כה"ג.

ויתכן לחדש דמשכחת לה קולא להרמב"ם וחומרא להגר"א, דיתכן דלפי הרמב"ם אי הוליכו לירושלים ובדרך נמלך לפדותו דבזה ליכא איסור שהרי הפדיון הזה אינו סתירה לקיום דינו ואדרבה הוא פודהו תוך כדי הקיום דין של הולכה לירושלים, דדווקא הולכה עבור פדיון במקום אחר אסור, וכן משמע מלשונו שדקדק – "אין מוליכין וכו' לפדותם שם" – אבל אי מוליכו כדינו ושוב נמלך לפדותו מותר, ויתכן א"כ דמותר לפדותו אפילו במקום הזול דהעיקר שלא הוליכו עבור זה, אכן לפי הגר"א עיקר האיסור הוא גוף הפדיון בזול היכא דתחילת דינו היה ביוקר דבזה ממעט דמי מעש"ש – ודו"ק.

שו"ר במלאכת שלמה שמתיר כה"ג היכא דהוליכו על מנת להעלותו לירושלים ושוב נמלך – דכל כה"ג מותר לפדותו – ולכאן אין זה ברור לפי דרכו של הגר"א – וכנ"ל ויתכן ששיטתו ע"ד הרמב"ם.

עוד יש לעיין האם מותר להמתין מלפדות את המעש"ש כדי שיוכל לפדותו לאחר זמן בשער הזול – דלפי הרמב"ם יתכן דמותר אכן לפי הגר"א יש מקום לומר שזה אסור דמה לי מוליכו או ממתין – ויש לחלק דגם לפי הגר"א מותר להמתין, דדווקא ב'קום ועשה' אסור – ודו"ק.

בדין טבל למעש"ש או במפריש מפירות במקום היוקר על פירות במקום הזול.

ויש לעיין בדין טבל למעש"ש אי מוליכו למקום הזול, או במפריש מטבל במקום היוקר על פירות במקום הזול – והנך תרי דינים מבוארים בירושלמי להיתר, והוכיחו דממה דמותר להפריש מטבל במקום היוקר על פירות במקום הזול דלכן מותר נמי להוליך טבל ממקום היוקר למקום הזול.

וכנראה שהספק תלוי בעיקר היסוד שנתבאר לעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה ו' ענף ב'] שיש קליטת מחיצות לטבל למעש"ש כמו למעש"ש עצמו, וכמו דלאחר קליטת מחיצות במעש"ש עצמו ליכא פדיון, כמו כן בקליטת מחיצות בטבל למעש"ש שוב אסור לפדות את המעש"ש שיפרישו

מהטבל הזה, דדומה למעש"ש עצמו שנכנס שלא פודים אותו מחמת הקליטת מחיצות - ועיי"ש שהבאנו שגם שם יש דיון בטבל שנקלט בירושלים ושוב מפריש ממק"א.

ומכל הנך דינים מבואר שהגדר בטבל הוא שהתרומה מעורבת בו, וזה יסוד האיסור, וה"ה בטבל למעש"ש שהמעש"ש מעורב בטבל עד כדי כך דכבר חייל ביה דין קליטת מחיצות, וה"ה הכא דנים לאסור את ההולכה למקום אחר לפדיון.

וע"ע בדברינו לעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה ו' ענף ג'] שביארנו שהטבל מיועד להוציא מעש"ש מהך טבל עצמו ולא מיועד להוציאו ממק"א ומגדירים את ההפרשה ממק"א כ'התחדשות' – עיי"ש מה שנתחדש לגבי קליטת מחיצות בזה, ועיין בהערה ¹⁰².

וחידוש זה מתבאר נמי הכא, דבנד"ד אמרינן דטבל במקום היוקר מיועד להוציא מעש"ש ביוקר – וממילא שאם הפריש ממק"א במקום זול אמרינן דהוי 'התחדשות' ומעולם לא היה מיועד לכך, הלכך אי הוציאו ממק"א בזול כבר דומה לטבל במקום היוקר שמיועד להוציא מעש"ש במקומו והיינו ביוקר.

וממילא דשפיר מדמינן הנך ב' דינים אהדדי, דכמו דמותר להפריש ממק"א במקום הזול – אף דמיקרי התחדשות דמזה מוכרח נמי דמותר להוליך את הטבל ממקום היוקר למקום הזול אף דזה ודאי הוי 'התחדשות' – והיינו דבהנך תרי דינים למדנו דלא דנים לאסור הפרשה והולכה מחמת היוקר שמיועד להיות במעש"ש שכעת עדיין מעורב בטבל.

ויש להעיר – דבלשון הגר"א מבואר דילפינן את ההיתר להוליך טבל למקום הזול ב'כל שכן' ממה דמותר להפריש ממק"א במקום הזול – וצריכים להבין למה יש כאן 'כל שכן'.

ענף ב

בדין יציאות מביתו.

בדין יציאות מביתו, דמה הדין ברישא.

בהאי דינא שהשבח של מקום היוקר הולך למעשר שני – כך הסברא – שהרי תמיד אזלינן בתר מקומו של הפדיון, אולם צ"ב בטעמא דאין מנכין ממעשר שני את ההוצאות שהוציא בהעברתם עד שם – הרי היוקר שניתוסף במעש"ש מורכב גם מגוף השווי של המעש"ש וגם מהעברתם שזה חלק מהשקעה הממונית בפירות להביאם ליוקר זה - ולמה לא נימא שהוא שותף עם מעש"ש בחלק של היוקר שהוא השקיע.

ועל זה מצאנו תשובה ברמב"ם בפירוש המשנה – וביאר שממילא היה חייב להביאם לשם, ולכן ההוצאות עליו – כן מבואר בהגהת המהר"י לנדא על הרמב"ם הנ"ל - עיי"ש היטב.

ונראה דלפי"ז – מי שהעביר מעש"ש למקום יוקר כדי להשביחו ביוקר הזה בלי שהוא מקרבו לירושלים – אלא אדרבה הוא מרחיקו כדי להרויח למעש"ש – דבזה הוא שפיר מנכה את ההוצאות.

והיה מקום לדייק – דברישא של המשנה לא כתוב שההוצאות מביתו, ועיין בתוס' אנשי שם שכש"כ הוא – דאי בסיפא שהעבירם בהיתר ההוצאות מביתו, כש"כ ברישא שהעבירם באיסור – וע"ע בתוס' יו"ט דג"כ מדמה את ב' הדינים ולמד שהדין יציאות מביתו קאי גם ברישא.

אולם יש לדחות לאידך גיסא – דאי טעמא דהיציאות מביתו משום שממילא היה מחוייב בהעברה זו מצד הלכות מעש"ש – א"כ בהעבירם ונתייקרו – הרי לפי הגר"א הבאנו דליכא איסור [דלדידיה דווקא מיוקר לזול אסור] וממילא דליכא ק"ו לאסור, אכן נראה דגם לשיטת הר"ש סיריליאו שאסור כה"ג – אכתי ליכא ק"ו, שהרי טעמא דהיציאות מביתו רק שייך היכא שיש חיוב והרי אי אין לו חיוב העבירם למקום היוקר אז למה לא יקח יציאות ממעש"ש – וצ"ע.

¹⁰² והיינו דכן ביאר במקד"ד מה דאמרינן בירושלמי כאן בפירות שנגמרו מלאכתן שעברו בירושלים שיחזרו מעשר שני שלהם ויאכל בירושלים, ואמרו "בעי ר"ז אם הפריש עליהן אח"כ מעשר שני ממקום אחר אם נפטר או כבר תפסו מחיצה", ע"ש, וביאר המקד"ד דהיינו שאם הפריש עליהן אח"כ מעשר שני ממקום אחר האם אמרינן דאיגלאי מילתא דלא היה שם מעשר שני מעולם ולא קלטוהו מחיצות, או דלא מהני זה רק מכאן ולהבא, וכשהיה בירושלים קלטוהו מחיצות למעשר שני שבהם ואינו יכול אח"כ להפריש עליהן עוד ממקום אחר.

בדין ביציאות בשבת של אפייה וכדומה.

והנה עיין לעיל במשנה [ריש פרק ב'] שמבואר שעיסה של מעשר שני שאפאה והשביח - השבח למעשר שני, אלא שתלוי - דאי שבחו ניכר [והיינו שניכר במידה ובמשקל או בטעם - עיין שם בירושלמי שנחלקו בזה], אז השבח למעש"ש לפי החשבון, אבל אי אין שבחו ניכר אז כל השבח לשני - והרי הכא לכא' פשוט דמיקרי שבחו שאינו ניכר ולכן שנינו שכולו למעשר שני. אולם בדין נכיון ההוצאות נחלקו - דעיי"ש במשנה ראשונה דכל הנידון שם הוא לגבי השבח אי השבח לפי חשבון או לא, אכן אף אי אינו לפי חשבון אכן זה ודאי שהוא מנכה את ההוצאות, והתפארת ישראל חולק.

ונראה להוכיח מהרמב"ם הנ"ל כדרכו של המשנה ראשונה - דמבואר ברמב"ם דרך עד כמה שממילא הוא חייב לעשות מצד מצות מעש"ש דאז הוא לא מנכה את ההוצאות - וא"כ ה"ה הכא באפייה וכדומה דשפיר מנכה כיון שאין בזה מצוה.

ענף ג**בדין פדיון לפי שווי חולין,****או לפי שווי מעש"ש****מקור מהירושלמי דפודין לפי דמי חולין ולא לפי דמי מעש"ש.**

והנה יש לדון בדין פדיון וחילול מעשר שני, אם פודין מעש"ש לפי שווי המעש"ש כמו שהוא קודם פדיון או לפי שווי החולין כמו שיהיה לאחר פדיון - והנה עיין בירושלמי [הלכה זו] - "תני אין פודין מעשר שני לשם שני אלא לשם חולין, רבי שאול בעי הגע עצמך שהיו הכל יודעין בו שהוא שני אפילו כן".

ועיין במנחת שלמה [ח"א סי' ס"ו] שפשוט לו מכח הירושלמי שפודין לפי שער החולין - וז"ל - "ולכן נלענ"ד פשוט שדמי פדיון של הקדשות ומעש"ש אינו נמדד כלל לפי ערך ההפסד של רשות הגבוה דלגבי דידהו לא שייכי כלל פסידא, אלא הפדיון הוא רק לפי הערך שהאדם נהנה מן ההקדש והמעשר לאחר שהם נפדים ונעשה חולין גמור, ונראה ג"כ שזהו מה שאמרו בירושלמי [ריש פ"ד דמעש"ש] שאין פודין את המעשר אלא לשם חולין, ועיין בהשגות הראב"ד [פ"ד דמעש"ש ה"ד] שפירש את כוונתו של הירושלמי מפני שדמי המעשר פחותין מן החולין הואיל ואינם נאכלים אלא בירושלים, והיינו ממש הא דאמרן שסכום הפדיון צריך להיות כפי שהמעשר יהיה שוה לאחר שיפדה".

והוסיף שם ראייה נוספת - "גם נלענ"ד שמוכח הוא כדברינו - דאילת"ה מעש"ש טמא שאסור באכילה גם בירושלים ונמצא שגם בזמן הבית לא היה שוה כלום אם אינו נפדה, ואפי"ה לא מצינן בשום מקום שהיה נפדה בפחות משווי אלא ודאי כדאמרן", עכ"ל.

דן במקור מהראב"ד דאולי פודין כמעש"ש.

והנה יש לעיין בראיה מדברי הראב"ד, דהנה, ז"ל הרמב"ם [שם] "כשפודין את המעשר אין פודין אותו לשם מעשר אלא לשם חולין ואומרין כמה שוין פירות חולין אלו ואע"פ שהכל יודעין שהן מעשר כדי שלא יתבזה".

וז"ל השגת הראב"ד, "כשפודין את המעשר אין פודין אותו - א"א נראה לי שלא אמרו דבר זה אלא כשפודין אותו על פירות שלא לפרסם את הדבר אבל על הכסף התורה גילתו ואנו מכסים והלא מכיון שמברכים על פדיונו מצוה הוא ולמה טומנין את המצוה ולפי התוספתא לא נאמר אלא שלא לפגום את המעשר מפני שדמי המעשר פחותים מדמי חולין וזה הוא עיקר", עכ"ל.

ויש להעיר דלכא' נראה איפכא, דכפשוטו הדיון הוא אם רשאי להזכיר שם מעש"ש כשפודהו, והראב"ד הבין בדעת הרמב"ם שהטעם שאין מזכירין שם מעש"ש הוא שלא יתפרסם הפדיון, ולבסוף מסיק שהוא כדי שלא יהא ידוע לכל שהטעם שדמיו פחותים הוא משום שהם דמי מעש"ש, ולכא' מבואר שבאמת משלמין דמי מעש"ש שהוא פחות אלא שאינו ראוי לפרסם שמעש"ש הוא פחות.

ובאמת דכן מבואר בכסף משנה וז"ל - "ולמה הם פחותים מדמי חולין הלא כשפודה אותו הרי הוא חולין גמורין וי"ל דמ"מ כיון ששם מעשר עליו כשבאין לפדותו דמיו פחותין מדמי חולין",

עכ"ל, ולכאן' מבואר שפודה לפי דמי מעש"ש ולכן דמיו פחותין, ולא שפודה לפי דמי חולין דלאחר הפדיון – ודלא כהמנחת שלמה – וצ"ע.

הערה במקד"ד על דברי הגר"א בזה.

ועיין בדברי הגר"א [סי' רצ"ד ס"ק כ'] שהק' דלמה פודין שוה מנה על שוה פרוטה לכתחילה בזמנינו – ובתוך דבריו צידד - ז"ל "ואף שיש לומר שמעש"ש בזמן הזה אינו שוה כלום", והעיר בה המקד"ד [סי' נ"ח ס"ק ב' ד"ה והנה] דמבואר מדבריו שפודה לפי דמי המעש"ש קודם הפדיון, דאילו לאחר הפדיון אין בזה טעם להקל בזה"ז כיון שלאחר הפדיון הרי הוא כחולין. ובמקדש דוד השיג על דברי הגר"א והביא את הירושלמי והרמב"ם הנ"ל וכתב דמוכח דכשפודין דמיו הוא כמו שהוא שוה להפודה לאחר שיצאו לחולין – וע"ע בגליוני הש"ס שהביא ב' פירושים בדברי הירושלמי.

בדין פדיון פירות על פירות.

עיין בירושלמי דמבואר הכא דינים של פדיון פירות על פירות, וכנראה שזה דין אחר מהדין פירות על מעות, ועיין בזה בארוכה לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ו'] כמה נפ"מ בזה.

משנה ב

[ב] פודין מעשר שני בשער חזול כמות שחחגוני לזקח לא כמות שחזא מוכר כמות שחשולחני פורט ולא כמות שחזא מצרף ואין פודין מעש"ש אכסרה את שדמיו ידועים יפדה על פי עד אחד ואת שאין דמיו ידועים יפדה על פי שלשה כגון חייך שקרם ופירות שחקריבו ומעות שחחליאו:

רע"ב משנה ב

פודין מעשר שני – יכול לפדות אם ירצה כשער חזול, כדמפרש ואזיל: כמות שחחגוני לזקח – שחזא לזקח בזול כדי לחשתכר: לא כמות שחזא מוכר – שחזא מוכר ביוקר ביותר ממה שקנה: כמות שחשולחני פורט – חבא לחלל פרוטות של מעשר על סלע, מחשב חסלע בפרוטות חרבח, כשולחני חזא כשבא ליקח פרוטות מבני אדם ולתת להם סלע שחזא לזקח פרוטות חרבח: ולא כמות שחזא מצרף – כשמצרף שחשולחני פרוטות לתת לבני אדם בחלוף חסלע, נותן להם פחות: אכסרה – בלא מדה ובלא משקל, אלא כמה אתה נותן בכרי זה או במלוא חפנים חללו: על פי א' – בשומת לזקח אחד: על פי ג' – שמאים בקיאי, ואפילו א' מחן עובר כוכבים ואפילו אחד מחן בעלים: קרם – חתחיל לחחמיץ, וגירסא אחרת שקסס. ודוגמתו בבבא בתרא [דף צג ב] מקבל עליו עשר קוססות למאה:

ציונים והערות משנה ב

ענף א

הערה בחידוש דאזלינן בתר שער הזול.

בדין דאזלינן בתר שער הזול – וילפינן מ'ברכה'.

שנינו במשנה שצריכים לקבוע את השער כמה שוה המעש"ש, ופודין את המעשר שני לפי הך שער – אלא שלמדנו שיש בזה קולא – והוא דאזלינן בתר שער הזול. והיינו שיש ב' שערים במוכר לגבי הפירות וכן בשולחני לגבי הפרוטות – ובכולהו אזלינן בשער הזול, וע"ע בר"ש שלפעמים יש שער מיוחד בערב שבת שממהרים ומוכרים יותר בזול וגם אזלינן בתר השער הזה, וכן בימות החמה שיש עוד שער לקולא – וכל זה ביאר הר"ש בשם הירושלמי,

ועיין בדרך אמונה [ביאור ההלכה מעש"ש פרק ד' הלכה י"ח] שגם באמצע השבוע יוכל לפדות כפי השער של ערב שבת אף דכעת ליתא לשער הזה.

ועיין בירושלמי להלן [ה"ד] דילפינן לה להך קולא מקרא ומגזא"כ דכתיב בה 'ברכה' - ומהתם לומדים שיכול 'לזול' בשער של השווי בפירות לגבי פדיון מעש"ש, וזה המקור לדין הזה וגם לדין שמערימין להפטר מחומש.

ובתוך הדברים למדנו עוד דבלוקח ממקום יוקר למקום זול או איפכא - דאזלינן בתר מקומו ושעתו ולא מה שהיה מקודם, אולם יש קולא מיוחדת בדמאי ללכת כפי המקום שהיה זול - כיון שהמעש"ש הזה 'נראה' להפדות כפי השער ההוא, והקולא הזה הוא גם באופן שהשער במקום הראשון כבר לא קיים.

ותירא מזה למדנו, דגם במקום אחד שקודם היה בזול ושוב התייקר - דעדיין יכול לפדות את הדמאי כפי הזולא של אתמול כיון דנראה להך זולא - וכן נפסק ברמב"ם [מעש"ש פרק ד' הלכה כ"א] וע"ע בדרך אמונה [שם ס"ק קנ"ב].

ועיין עוד בירושלמי שיש תנא שסובר שהקילו אפילו במעש"ש לפדות כמו השער של אתמול אם אתמול היה ראוי להפרשה בשער זה - ועיין היטב ב'ניר' שנראה דלמד שיש כאן מחלוקת - והיינו דלמ"ד דאזלינן בתר שער הזול של אתמול גם במעש"ש של ודאי - דא"כ גם במוליך ממקום הזול למקום היוקר אזלינן כמקום הזול - וזה נגד המשנה לעיל, וכל זה יליף מקרא דברכה.

קולא מיוחדת בשיטת רשב"ג במשך בזול ושילם אחרי שנתייקר.

חידוש נוסף מצאנו להלן במשנה [שם פרק ד' משנה ו'] דבמשך פירות מחבירו וכשבא לשלם התייקר או הזול - והדין שהכל הולך בתר זמן הפדיון במעות עצמם ואין נפ"מ מתי משך. ובמשך בשער של אחד ונתייקר לשווי של שנים דחייב לשלם למוכר אחד ולא שנים - אלא שהדין בזה שמשלם למוכר אחד ומוסיף אחד לעצמו לפדיון על השווי הנוסף, והוא אוכלו בעצמו בירושלים.

אולם בירושלמי מובא שיטת רשב"ג שחולק והולך בתר זמן המשיכה, וזה אינו להלכה אכן כך שיטתו, ולא ברור האם הביאור בזה שהמשיכה עצמה פודה ולכן אזלינן כפי השער של המשיכה של אתמול או שהביאור בזה שהכסף של היום פודה את קדושת הפירות אלא שמודדים את השווי כפי השער של אתמול של שעת המשיכה, וכבר דנו בזה.

ועיין בשערי יושר [שער ו' פרק ט"ז ד"ה ובמסכת] שהכריע כצד השני - והוכיח כן מהראב"ד שבאמת הפדיון הוא על ידי המעות שרק על ידם הוא יכול לפדות את הקדושה וכמפורש בקרא - וצרת הכסף - וליכא פדיון על ידי המשיכה, ואעפ"כ השער שנקבע לפדיון על ידי המעות הוא השער של שעת המשיכה - ועיין היטב ברידב"ז וכן בחזו"א [שביעית סימן י' ס"ק י"ג].

מתמה בכל הנ"ל - דמה שייך התייחסות לשער של אתמול שכבר לא קיים היום.

ולכא' יש לעיין בכל הדינים הללו - הא זה ודאי דלולי גזה"כ דברכה אין לדון כלל בכל כה"ג, אכן גם אחרי הגזה"כ צ"ע שהרי אינו קולא בעלמא לפדות בפחות משווי, אלא שיש קביעת שער מחודש כנגד שער מסויים אף שהשער הזה לא קיים עכשיו בנוגע אליו או שכל כולו מהאתמול, וכבר השתנה היום, ומה הגדר בזה לקבוע כפי שער שלא קיים היום.

ובמשך פירות מעש"ש שהכל נקבע כהשער של הזמן שהוא משך - גם הכא הביאור שיש שער מחודש שהוא התחייב כפי השער ההוא לשלם על הפירות הללו, ולכן כשהוא משלם יש התייחסות לשער ההוא ולכן מיקרי פדיון, והיינו דבכל פדיון אין לשלם היום ולהתייחס לשער של אתמול - שהרי היום כבר אין משמעות לשער של אתמול, אכן הכא כיון שהמחייב בתשלומין הוא המשיכה של אתמול - ונמצא שהיום הוא משלם את השווי של אתמול שהרי הוא משך והתחייב אתמול - א"כ משיכה זו גרמה שהתשלומין של היום יתייחס לשווי של אתמול, הלכך ס"ל לרשב"ג דשפיר עבדינן פדיון כפי השער של אתמול.

אולם סו"ס צ"ב - דשער של אתמול לא קיים היום ומה מהני מה שהיה חייב כפי האתמול - ונראה שהמהלך בכל הנ"ל הוא שמקודם צריכים להבין עיקר ענינו של יוקר וזול ושווי וערך בדיני התורה - ועל פי זה נוכ להבין את הדינים הללו, ועיין בזה בחידושי סוגיות [סימן ג'] מה שהרחבנו בזה.

ענף ב

בשומא של ג' לקוחות.

פלוגתת הראשונים בדין ג' לקוחות במעש"ש שאין דמיו ידועין.

בדין "אין דמיו ידועין" – כתב הר"ש – "דצריך בקיאות יותר משום הכי בעי שלשה ואמר' בפרק קמא דסנהדרין [י"ד:] בשלשה לקוחות ולא בשלשה שאינם לקוחות ואפי' אחד מהן בעלים או נכרי", ובדין ג' לקוחות – עיין רש"י בסנהדרין [שם] שכתב שזה סוחרים שבקיאין בשומא. ועיין תוס' שהביא שיש מפרשים דאיירי בסוחרים שרוצים לקנות, והשומא כפי מי שרוצה לקנות ביותר – וכ"ה ברמ"ה ובחידושי הר"ן, אלא שהקשו התוס' דלא משמע כן בסוגי' דאיירי באיש וב' נשיו ודוחק לומר דאיירי בנתן ע"מ שאין לבעלה רשות בו.

והרמ"ה ביאר את סברתו – "שמתוך שכל אחד מהן מוסיף על עילוי של חברו אין המעשר מתאונה – אבל לא בשלשה שאינן לקוחות דכיון דפסיד ולא זבני ליה אלא מיעוטא דאינשי ואינהו דלא צריכי ליה, גרעי דמייהו טפי באפייהו ושימי ליה בפחות מכדי שויו".

ודחה את הפירוש של רש"י דלא משמע כן מלשון הגמרא 'לקוחות' דהול"ל "שלשה בקיאין", וגם דחה את דבריו מהמשך הסוגי' שם ממה דמספקא ליה לר' ירמיה – "שלשתן מטילין לתוך כיס אחד מהו" – וביאר דכיון דטעמא דשלשה לקוחות לפי שכל אחד מוסיף על עילוי של חברו – לכן כששלשתן מטילין לתוך כיס אחד אז חיישינן דילמא עבדי קנוניא וכולם מחליטים כדעה אחת לשום בפחות אכן לפי רש"י דאיירי בסוחרין שבקיאין בשומא – אטו משום דשלשתן מטילין לתוך כיס אחד נפסול אותם – ועיין במהרש"א על התוס' שכתב – "אלא דקמבעיא ליה כיון דמתעסקין בשותפות ומטילין לכיס א' ה"ל כדעת אחת".

והערוך לנר הקשה עוד – דלדרכו של הר"ן והרמ"ה דאיירי בלקוחות וכל אחד מוסיף א"כ מה החידוש שאמרו שאפילו בעכו"ם ואפילו בבעלים – דמאי לשון "אפילו" שייך בזה דמה לי אם העכו"ם או הבעלים או ישראל אחר הוא הנותן – הא סו"ס מעלים את דמיו.

והוסיף דביותר קשה דמה דקאמר 'ואפילו בעלים' – הא מה שייך כאן לשון 'אפילו' – הא אדרבה – בבעלים יש יותר סברא ללכת על פיו דהא אמרינן בערכין [כ"ז] דבפדי' שדה מקנה פותחין דווקא בבעלים תחילה דרוצה אדם בקב שלו, וכל זה צ"ע – ועיין בזה להלן.

הערות מהדרך אמונה בדין זה דחלוק משער הזול והכא לחומרא, ומאידך צ"ל דזה שוויו.

ועיין בדרך אמונה [פ"ה ה"ז] בביאור ההלכה [ד"ה בעה"ב] שהעיר דהכא אזלינן בתר המרבה – אף דתמיד אזלינן בתר שער הזול, וחילק דהכא אינו שער הזול אלא דכל אחד אומר כרצונו כיון שאין דמיו ידועין, והכא הדין להחמיר ככל ספק דאורייתא ועל זה ליכא גזיה"כ דברכה דבגזה"כ דברכה ילפינן דאזלינן בתר שער הזול והכא אינו 'שער' – ואף שהשער כולל גם ערב שבת וכדומה אכן סו"ס גם זה מיקרי דרגא מסויימת של 'שער' משא"כ הכא, והוסיף, דאף דשוה מנה שחיללו על פרוטה נתחלל בדיעבד – אכן לכתחילה צריכים דווקא בשוויו ולכן חייבים להחמיר מצד הך דין דלכתחילה.

מבאר למה מיקרי שוויו אי תלוי בלקוחות שאינם בקיאין.

עוד העיר דאי אזלינן בתר המרבה מחמת הדין ספק לחומרא – א"כ נחשוש לחומרא לאידך גיסא, שהשווי האמיתי הוא כפי הממעט ואז נחשוש דליכא קדושה בכל המטבע וגם אינו מברך ברכת אכילת מעש"ש על כל מה שקנוי בהך מטבע – והיינו דהוי לחומרא לאידך גיסא – ודחה דאינו כן, דכיון שיש דין דאזלינן בתר אומדנא – א"כ ע"כ דכך דמיו וכך השווי מה"ת.

ויש לעיין – דבשלמא אי נלמד כרש"י שזה שומא של בקיאין – אז א"ש החילוק דודאי שיש גזיה"כ דאזלינן בתר שער הזול, אכן הכא צריכים בקיאין לדעת מה באמת השער – ועל פי השומא שלהם מחליטין שזה השער – והיינו דמחמירים כפי המרבה שבהם לקבוע את השער הזול – ואין זה סתירה דקביעת השער לחוד ובתר איזה שער אזלינן לחוד – אכן לפי הר"ן והרמ"ה דאזלינן בתר רצון הלקוחות – ומוסיפין כפי מה שהם רוצים להוסיף – הרי א"כ אין כאן שומא – וקשה א"כ דלמה זה מיקרי דמיו – ואפילו לקולא לענין ברכה.

וצ"ל שכאן נתחדש שיש ב' מיני שווי לפירות לענין פדיון מעש"ש – והיינו שיש פירות שהשווי שלהם תלוי בשער שבשוק וזה בדמיו ידועין, ויש פירות שהשווי שלהם תלוי ברצונם של ג' לקוחות, ולא תלוי בשוק – ועיין להלן תוספת ביאור.

ונראה שיהיה נפ"מ אחרת – דלפי רש"י הבקיאין צריכים לשום גם כפי השומא של שער הזול של ערב שבת וכדומה – ואף דמחמירים ולא אזלינן בתר הממעט שבהם, אכן השומא שלהם צריך לחשבן גם את השער הזול, אכן לדרכו של הר"ן והרמ"ה ברור דלא אזלינן בתר שער הזול של ערב שבת – דהכא אינו ענין לשומא של שער אלא כפי רצונם.

מבאר מה החידוש ד'אפילו בבעלים' – ולמדנו שיש שווי שלא מתייחס למין הכללי – אלא לחפץ המסויים הזה.

ולפי"ז היה מקום ליישב את קושי' הערוך לנר בסנהדרין שהקשה על מה שאמרו שם 'אפילו בבעלים' – והקשה דאדרבה – הרי בהקדש מבואר שבבעלים יש יותר סיבה להוסיף כיון שאדם רוצה בקב שלו.

ולנה"ל נראה דכיון דבאים לקבוע דמיו ושווי – א"כ מה שבעלים ישלם עוד מחמת זה שרוצה בקב שלו – א"כ בזה יש לומר שזו סיבה לומר שזה לא שייך לשווי ולדמיו – וקמ"ל דאעפ"כ אזלינן בתרי'.

ועיין ברבינו גרשום בערכין [כ"ז] שכתב שאף שבגמרא מבואר שהבעלים מוסיפים מחמת חביבות – אכן הביאור בזה הוא דמחמת החביבות הוא מכיר את השדה כמה היא יכולה לעשות יותר משדות אחרות – עיי"ש – ונראה דלא פירש כהערוך לנר כיון שרוצה בקב שלו – שהרי בא לפרש למה מיקרי דמיו ושווי גם אחרי השומא של הבעלים מחמת חביבות.

ונראה דכאן למדנו תוספת ביאור לעיקר הך דין של ג' לקוחות דלא תלוי בשומא ואעפ"כ מיקרי דמיו ושווי – וביארנו שיש פירות שהשווי שלהם תלוי בשער שבשוק ויש שהשווי שלהם תלוי ברצונם של ג' לקוחות, והגדר – דכמו שיש מושג של בעלים שמכיר את השדה המסויים הזה מה ניתן לעשות איתו – כמו כן וע"ד זה איכא שווי אצל כל אחד מה הוא רוצה בשדה זו – ובתוספת ביאור – יש שווי שתלוי ב'מין' – ש'המין' הזה נמכר בשווי מסויים – ויש שווי אחר שלא מתייחס ל'מין' אלא לחפץ המסויים הזה – שיש לו שווי עצמי בלי לייחסו לכל המין, וזה הגדר של שווי בג' לקוחות.

משנה ג

[ג] בעל חבית אומר בסלע ואחר אומר בסלע בעל חבית קודם מפני שחזא מוסיף חומש בעל חבית אומר בסלע ואחר אומר בסלע ואיסר את של סלע ואיסר קודם מפני שחזא מוסיף על חקרן חפודה מעשר שני שלו מוסיף עליו חמישית בין שחזא שלו ובין שנתן לו במתנה:

רע"ב משנה ג

מפני שחזא מוסיף חומש – כדכתיב (ויקרא כז) ואם גאול יגאל איש ממעשרו, על שלו מוסיף חומש ולא על של חבריו: בסלע ואיסר – האיסר הוא א' משש ותשעים בסלע: מפני שחזא מוסיף על חקרן – ותוספת כל שחזא דקרן עדיפא, מפני שעל החומש יכול להערים כדתנן לקמן: ובין שנתן לו במתנה – חטבל, קודם שחפריש ממנו מעשר נתן לו במתנה. דאילו מעשר שני לאחר שחופרש, קיימא לן כמאן דאמר ממון גבוה הוא ואינו ניתן במתנה:

ציונים והערות משנה ג

ענף א

בדין פדיון שלא מדעת הבעלים.

שיטת הגר"א דמהני פדיון דלא מדעת חבריו – והוכיח כן מהמשנה – ודרכו של החזו"א במשנה.

יש לדון בדין אחרים שפודים מעש"ש של הבעלים, אם רשאי לפדות בע"כ של הבעלים או דלמא אין פודין מעש"ש של חבריו שלא מדעתו, וממתני' נראה שאפשר לפדות מעש"ש בע"כ של הבעלים דהרי קתני 'בעל הבית אומר בסלע ואחר אומר בסלע ואיסר, את של סלע ואיסר קודם', ומשמע שאחר פודה בע"כ של הבעלים.

וכן מבואר בדברי הגר"א [יו"ד סי' ש"ה ס"ק י"ז] לענין פדיון הבן וז"ל, "דאף אחר יכול לפדות אפי' בלא דעתו של אב דלא עדיף ממעש"ש שאחר יכול לפדות במעש"ש בפ"ד דמעש"ש וכן נטע רבעי", עכ"ל, ועיין בהערה ¹⁰³ שהבאנו כל לשונו – והחזו"א [יו"ד סי' קפ"ה] ביאר דכוונתו למתני' דידן דמשמע שהאחר פודה בלי רשות מן הבעלים.

אולם עיין בחזו"א [שם] שהשיג על דבריו ופירש מתני' בענין אחר, וז"ל, "ועיקר דברי הגר"א אינו מובן שכתב ראייה שפודין בלא דעת האב כמו במעש"ש פ"ד וכו' נראה כוונת רבנו למה ששינונו פ"ד דמעש"ש מ"ג בעה"ב אומר וכו' ומבואר שאחרים הנותנים יותר הם קודמים, אבל מנ"ל דלא בעינן דעת בעה"ב במעש"ש דלמא 'דינא' קתני שאין בעה"ב רשאי לפדות בפחות כיון שאחרים נותנים יותר, וצריך בעה"ב למכור לאחר או להוסיף בדמים, ובהקדש נמי הכי מתפרש".

והסיק החזו"א דדבריו הם נגד התוס' – וז"ל: "ועיקר הדין פשוט להו' לרבותינו בעלי התוס' קידושין [נ"ו. ד"ה מתקיף] בהיפוך שאין פודין מעש"ש של חבריו בלא רשותו אם לא מחמת דין זכין לאדם שלא בפניו, אבל לפי דברי הגר"א שהביא ממשניות אלו משמע אף שבעה"ב מוחה וזה א"א, וכן בפדיון בנו אם האב מוחה ודאי אין אחר יכול ליתן עבורו בע"כ", עכ"ל.

ועיין להלן [ענף ב'] שיישבנו את שיטת הגר"א דאינו סתירה לדברי התוס' בקידושין דתמיד מדין זכין אתינן עלה והכא במשנה לא בעינן זכין.

סוגי' דב"ק [ס"ח:] ובדברי התוס' – ובדברי האחרונים בזה.

ובאמת דקשה על דברי הגר"א ממה דאיתא בב"ק [ס"ט.] בשמעתא דצנועין דמדמינן חילול מעש"ש ורבעי להקדש לגבי הדין אינו ברשותו, והיינו דכמו שאינו יכול להקדיש דבר שאינו ברשותו כמו"כ אינו יכול לחלל מעש"ש שאינו ברשותו, ומשמע דחילול מעש"ש צריך בעלים, דדין 'שלו' בא אחרי דין 'ברשותו' – דהיכא דלא בעינן 'שלו' פשוט שלא צריכים 'ברשותו' שאינו אלא פרט ב'שלו'.

והדברים מפורשים בתוס' [שם] שכתבו "וא"ת והיכי מדמי הקדש לחילול שכמו שיכול לחלל מה שביד חבריו כן יכול להקדיש והלא אף על פי שאין יכול להקדיש פירות של חבריו יכול לחלל הקדש של חבריו כדמשמע בריש האשה רבה [יבמות פ"ח.] דקאמר אי קדושת דמים משום דבידו לפדותו ואי קדושת הגוף אי ידיה כו' משמע דבקדושת דמים אין חילוק בין ידיה לחבריה".

ותירצו התוס' – וז"ל: "וי"ל דלא דמי דהקדש מאחר שהוקדש יצא מרשות בעלים וכמו שהבעלים יכולין לפדותו כמו כן אחר אבל כרם רבעי הבעלים זכאים לאוכלה בירושלים" – ועיין בהערה ¹⁰⁴ שהבאנו המשך דברי התוס' שם.

¹⁰³ דבשו"ע מבואר דא"א לעשות פדיון הבן על ידי שליח והגר"א חולק דמהני גם בלי שליחות – וז"ל - "ואין האב כו' וגם כו'. כ"ז הוא תמוה דלא מיבעיא ע"י שליח דשלוחו של אדם כמותו אלא דאף אחר יכול לפדות אפי' בלא דעתו של אב דלא עדיף ממ"ש שאחר יכול לפדות כמ"ש בפ"ד דמ"ש וכן נטע רבעי כמ"ש בפ"ה וכן הקדש כמ"ש בערכין וכו' כאן שאינו אלא חוב בעלמא שהרי הכהן גובה ממשועבדים כמ"ש בבכורות [מ"ח.:/] ושם אישתעבדו ניכסי כו' וע"ש כל הסוגיא ובקדושין [כ"ט:] ובתוס' שם - וכי הפורע חובו של אחר אינו נפטר הלוא אלא דלכתחלה יותר מצוה באב וכמו מילה ושאר דברים שהאב חייב וגם בריב"ש ליתא מזה כלום אלא בדברי השואל שם וגם אינו מוכרח דבריו ועט"ז וש"ך".

¹⁰⁴ וז"ל התוס' שם בהמשך דבריהם:

"וא"ת אכתי הרי יכול לחלל מעשר שני של חבריו דאמרין בפרק האיש מקדש [נ"ה:] אין לוקחין בהמה טמאה עבדים וקרקעות ממעות מעשר שני ואם לקח יאכל כנגדן בירושלים ופריך אמאי יחזרו דמים למקומן ומשני כשברח אלמא מחללין

עכ"פ מבואר בתוס' שהטעם למה א"א לפדות שלא מדעת הבעלים הוא משום שיש לבעלים זכות אכילת פירות מעש"ש בירושלים – וא"א להפקיע מהם את הזכות הזו, ומהאי טעמא מחלקים התוס' בין הקדש למעש"ש דבהקדש שפיר מצי פודה שלא מדעת חבירו דהתם לא רמי על הבעלים שום מצוה – ודו"ק, וגם זה סתירה לדברי הגר"א, וצ"ע נמי במתני' [אם לא שנאמר כדרכו של החזו"א במשנה].

אולם אדרבה – אחרי דברי התוס' מבואר דלא קשה מידי ממשנה דידן – דלעולם יש זכות עיכוב לבעלים, אכן עד כמה שהבעלים עצמו לא אוכל אכילה בירושלים – הרי דשוב הדרא הזכות פדיון לכולם – דרק מכח הך זכות הוא מעכב – וכבר תירצו כן הרבה אחרונים – עיין בזה בעונג יו"ט [סימן צ"ג ד"ה אדרבה וד"ה וכן מוכח] ובחזון יחזקאל [פרק ג' ה"ג] ובמקד"ד [סימן נ"ח ס"ק ד' ד"ה והנה בפ"ד] – אולם להלן יבואר שיש חילוקים ביניהם, [ושיטת הגר"א יבואר בהמשך]. [וע"ע בהערה ¹⁰⁵ הרחבת דברים בזכויות של הבעלים גם בהקדש וגם במעש"ש – על פי יסוד מהדבר אברהם – ובביאור החילוקים שבין מעש"ש להקדש בעיכוב פדיון אחרים, והיינו שיש כאן השוואה בין זכות הבעלים לעכב את החילול של שוה מנה על פחות משו"פ – בכל הקדש – והכא במעש"ש ניתוסף זכות עיכוב גם על פדיון בשוויו מחמת הזכות אכילה].

במה שיש לתמוה בעיקר דבריהם מיניה וביה בסוגי' – דמה זה שייך לזכות הגזול במעש"ש מחמת הקניני גזילה.

אולם דברי האחרונים תמוהין לי בעיקר הסוגי' בב"ק מיניה וביה – הרי התם מבואר דכשגזלו מהבעלים את המעש"ש או את הנטע רבעי שלו ששוב הוא מעוכב מלפדות – וזה מחמת הדין אינו

מעות שביד המוכר וי"ל דהתם הוי כמו גזול דאי לא ברח הוי המקח חוזר בו הוי כמו גזול ולא נתיאשו הבעלים וכצנעין דהכא אי נמי התם קנסא בעלמא וכן משמע התם מתוך הסוגיא.

ומיהו בפרק לולב הגזול [ל"ט:] משמע שיכול אדם לחלל דמי פירות שביעית של חבירו שלא מדעתו דתניא אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות ואם מסר אומר הרי מעות הללו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי ובא ואוכלן בתורת שביעית וי"ל דאפקינהו רבנן מרשות עם הארץ כדי שלא יהא נכשל ואוקמינהו ברשות זה שיכול לחלל דהפקר ב"ד הפקר.

ומיהו קשה דבפ"ק דבכורות [י"א.] משמע דהפודה פטר חמור של חבירו פדיונו פדוי ואפילו שלא מדעתו מדבעי ליה פדיונו פדוי לפודה או דלמא פדיונו פדוי לבעלים ואי מדעת בעלים דומה היה דפדיונו פדוי לבעלים ויש לומר דפטר חמור לא דמי לכרם רבעי דכיון דאסור בהנאה הוי כמו הקדש לענין זה שיכול כל אדם לפדותו ולא ממש הוי כהקדש דבהקדש פשיטא לן דפדיונו פדוי לפודה ובפטר חמור מסקינן דפדוי לבעלים.

ומיהו דבר תימה דהיכי מדמי הקדש כלל לחילול דלמא לא יוכל לחלל נטע רבעי ומעשר שני של חבירו שלא מדעתו כיון דזכות הוא לו דזכין לאדם שלא בפניו דהא דמבעי לן באין בין המודר [ל"ו:] התורם משלו על של חבירו צריך דעת בעלים או לאו היינו טעמא דקאמר התם דלמא ניחא ליה למעבד מצוה בממוניה אבל הכא וכי אין טוב להם למלקטים שיחללו אותם הבעלים ממה שיאכלו בלא חילול, עכ"ל התוס'.

¹⁰⁵ ונראה שיש מקום להרחיב בעיקר דברי האחרונים וכן בעיקר הגדר של עיכוב בעלים בפדיון – דהנה – עיין בדבר אברהם [ח"א מסגרת זהב – ד"ה בסימן ט"ו אות ה' בהגה"ה] שכתב דמצאנו גם בהקדש עצמו אופן שיש זכות עיכוב של הבעלים, והוא מה דמצאנו שהדין דהקדש שוה מנה שחיללו על ש"פ מחולל הוא זכות דווקא בבעלים ולא באחר, וביאר דהטעם בזה הוא משום דזכות הבעלים בחילול זה מעכבת, וביאר את הסברא בזה – דס"ל להתוס' דכל הקדש אף דאחר שהקדישו אינו עוד שלו, אכן זהו רק מה דשייך להקדש, אבל לענין מה שיכול ההדיוט להרוויח בו ע"י חילול הפחות משוה – לענין זה נשאר עוד בעלים שלו, והיינו דלא רק שיש לבעלים תביעת ממון שיוכל להרוויח – דזה לא סגי לעכב את החלות חילול, אלא דעצם זכות החילול של שו"פ נשאר לבעלים משום שהוא נוגע להם לממון – וכלפי זכות זו שלו הוא ולא של הקדש הלכך חילול של אחרים לא חל כה"ג דשלו הוא.

וביאר עוד דדבריו לא סותרים לתוס' דידן – והיינו דאף דמבואר בתוס' דדווקא במעש"ש יש להם זכות לחלל ולעכב בלי דעתם – ולא בהקדש – אכן זה משום שהתוס' הכא איירי לענין פדיון בשוויו – והיינו דלגבי פדיון כזה לא שייך לומר שנשאר עוד בעלים כיון דפדיון בשוויו אין בו שום ענין של זכות וריוח להפודה – הלכך לא שייך לענין זה לומר דנשאר להבעלים, ורק לענין פדיון דפחות משוויו שייך לומר דהזכות והריוח הזה נשאר להבעלים ושוב גם זכות עצם החילול כזה שייך להבעלים.

ונראה דעל פי דרכו יש לומר דבמעש"ש איכא זכות בחילול לעכב אחרים שלגבי זה לא נמסר לקדושת מעש"ש – דאדרבה – זה גופא הדין של מעש"ש שיש לו את הזכות אכילה – ונמצא דהך זכות בפדיון שיש בכל הקדש לבעלים לענין הרווחים של פדיון שוה מנה בשוה פרוטה, וזה מעכב חילול כזה דאחרים – כך הדין נמי ברווחים של האכילת מעש"ש בירושלים – שזה מעכב לאחרים.

ונראה דהן דברי האחרונים במשנה זו – שכמו דכשאחרים באים לפדות הקדש בשוויו דאז הבעלים אינו מעכב – דכלפי זה אין לו זכות בהקדש – כמו כן במעש"ש באופן שהבעלים באים לפדות ולא אוכלים בירושלים – דשוב בטל זכותם כנגד האחרים – אלא דכבר תמהנו על עיקר דבריהם.

ובעיקר האי דינא דדווקא בעלים פודה שוה מנה בשו"פ ואחרים לא – עיין בזה להלן [ענף ג'] מה שהבאנו בזה מהאבי עזרי ביאור אחר בדין זה.

ברשותו והיינו דכמו שאינו מקדיש דבר שאינו ברשותו [בגזלו ממנו וכדומה] כמו כן אינו מחלל מעש"ש שאינו ברשותו – וזה תמוה – דאי כל כחו של בעלים לעכב אחרים הוא כח מוגבל – והיינו רק מחמת הזכות אכילת מעש"ש ורק עד כמה שהוא הולך לממש הך זכות – א"כ בגזלן שלא הולך לאוכלו ולא יודע שזה נטע רבעי – הרי למה לא יוכלו הבעלים לפדותו, ומאי שנא ממשנה דידן שאחרים יכולים לפדות כנגד הבעלים כיון שממילא הוא לא הולך לאכול, וכש"כ נגד הגזלן.

ובישוב הקושי' – ראיתי בעונג יו"ט [סימן צ"ג ד"ה עכ"פ] שבתוך הדברים הוא קצת נוגע בזה – ועיין בהערה ¹⁰⁶ – וביאר – דכמו שזכות הבעלים להעלותו לירושלים מעכב אחרים מלפדות, כמו כן הקנינים של הגזלן מעכבים שהרי גם הוא יכול להעלותו לירושלים – ולא זכיתי להבין דבריו – הא היכן מצאנו קנין לחיוב אונסים שמזכה את הגזלן להעלותו לאכילה בירושלים – הא אין לו זכות אכילה כל עיקר – וצ"ע.

ומלבד זה עיקר סברת האחרונים על פי תוס' תמוה – דמה לי מה שהבעלים רוצה לפדות ולא לאכול את הפירות הללו בירושלים – הרי חלק מהזכות אכילה שלו בפירות מעש"ש הוא לאוכלם על ידי פדיון – וצ"ע – אולם עיין היטב בחזון יחזקאל [שם] שדקדק בלשונו שהבעלים יאכלו את המעש"ש מהמעות פדיון של האחר שבא לפדותו – וכנראה דכוונתו דלכן לא איבד זכותו באכילה ע"י פדיון שלהם ולכן אינו מעכב את האחרים מלפדותו – ועיין בזה.

תוספת דברים במקד"ד – שהעמדת המעש"ש פדיון בעי כח בעלים.

וע"כ צריכים לבאר את עיקר דברי התוס' באופן אחר – ועיין בזה במקד"ד [שם] שדקדק לבאר בזה באופן אחר קצת – וז"ל: "וע"כ צריך לומר נהי כשהמעש"ש עומד לפדיון הכל שוין וכל אחד יכול לפדות, אך לזה שהמעש"ש יהא עומד לפדיון – לזה צריך דעת בעלים – דאם אין הבעלים רוצים לפדות אין שום אדם רשאי לפדותו, אם כן זה דמקשינן בסוגי' בב"ק דהוי אינו ברשותו – היינו דכיון דלזה שיהא המעש"ש עומד לפדיון בעינן דעת בעלים – וכיון שהוא אינו ברשותו לא חשיב בעלים ואין המעש"ש עומד לפדיון ולכן לא מהני פדיונו", עכ"ל.

הרי שאין הפירוש בדין אינו ברשותו ע"י גזלן שבא להפקיע את הזכות אכילה של הבעלים להשוותו לאינו ברשותו וכמו שהיה נראה באחרונים – אלא שהכוונה – שיש דין שכדי להעמיד את הפירות במצב של 'עומד לפדיון' – ולזה בעינן כח בעלים, ובמשנה הכא איירי דכבר העמידו הבעלים לפדיון – משא"כ התם בצנועין שאין בכחם להעמידם לכך כיון שאינו ברשותם – והיינו דכמו דבעינן 'בעלות' להעמידם לפדיון כמו כן בעינן 'ברשותו' להעמידם לפדיון.

ביאור על פי הנ"ל בהא דכופין את בעה"ב לפתוח ראשון ושוב יכול לחזור בו – והיינו דמהני העמיד את המעש"ש במצב של עומד לפדיון.

עיקר יסוד זה שיש כל בעלים מסויים להעמיד את הפירות לפדיון כבר הוכיח המקד"ד לעיל [סימן נ"ח ס"ק ד' ד"ה הנה בפ"ד – עמוד 423] מדברי הרמב"ם בדין אחר:

דיעויין ברמב"ם [פ"ד ממעש"ש ה"כ] שפסק דכופין את הבעלים לפתוח ראשון, וזה חומר במעשר מן ההקדש, והשיגו הראב"ד מהתוספתא [פ"ג ממעש"ש ה"ג] דאמרינן כופין אותו לפתוח ראשון ואם רצה לחזור בו חוזר וזה חומר בהקדש במעשר, וכתב הכ"מ דגרסא אחרת היה לו בהתוספתא, א"נ אתיא כמ"ד מעש"ש ממון הדיוט.

והנך דינים תמוהין, גם לדרכו של הראב"ד וגם לדרכו של הרמב"ם, דלפי הראב"ד יש לתמוה דכיון דכופין אותו א"כ אמאי יכול לחזור בו, דלמה לא יכפוהו עתה, ומאי שנא דבתחילה כופין אותו ועכשיו כבר אין כופין אותו, וצריך לומר דזה דיכול לחזור בו אינו על עצם החילול רק שרוצה עתה לפדותו בפחות, אך קשה מאי מהני מה שפתח ראשון כיון שיכול אח"כ לחזור וליתן פחות, ולפי הרמב"ם נמי קשה שכתב דחומר במעשר מבהקדש דבמעשר כופין לפתוח משא"כ בהקדש, דמאי שנא דבמעשר כפינן ובהקדש דלא כפינן.

¹⁰⁶ והביא את מה שדנו האחרונים אי אינו ברשותו תלוי בקניני גזילה של הגזלן או בקלישות על ידי שליטת אחרים, והעיר דפשוט דמצד חסרון שליטה ליכא חסרון – דגם מי שאינו בעלים יכול לפדות בלי עיכוב הבעלים ומוכרח דלא בעינן בעלות וה"ה דלא בעינן שליטה – והעיקר שלא יהיה מעכב והכא ליכא מעכב, אכן לפי הצד דמצד קניני גזילה אתינן עלה כתב דא"ש.

וביאר בזה שחלוק מעשר מהקדש בכח של אחרים לפדות – דהנה, במעשר יד כל אדם שוה, והכל יכולים לפדותו וכדאמרינן במשנה כאן דבעה"ב אומר בסלע ואחד אומר בסלע ואיסר, את של סלע ואיסר קודם, אלא שיש הלכה מיוחדת דבעינן שיהא המעשר 'עומד לפדיון' והיינו שהוא כבר לא עומד להעלותו לירושלים, והמצב הזה תלוי בבעלים – והיינו שקודם שהמעשר עומד לפדיון אי אפשר לפדות אותו, וזה שהבעלים נותנין רשות לאחרים לפדותו אינו כלום דא"צ רשות לזה דבפדיון יד הכל שוין, ורק בעינן תנאי שיהא המעשר 'עומד לפדיון' ולא להעלותו, וזה נעשה רק ע"י שהבעלים עצמן, בזה שהם פותחין בפדיונו דאז מיקרי שהמעשר עומד לפדיון, ומש"ה כופין את הבעלים לפתוח ראשון דכל זמן שאין הבעלים פותחין אין אחר יכול לפדות דעדיין אין המעשר עומד לפדיון – כל זה במעשר – אבל בהקדש לא שייך כל זה דכל הקדש עומד לפדיון ואין זה שייך להבעלים כלל.

והוסיף דביסוד זה מתיישב גם כן שיטת הראב"ד דמאי מהני פתיחתו אם אח"כ יכול לחזור וליתן פחות – דהכא אין הפתיחה רק שיהא המעשר במצב של 'עומד לפדיון' – אם כן לא איכפת לן אם אח"כ נותן פחות דסו"ס אהני לן לענין זה דאחרים יכולים לפדות, ודו"ק. ועיין להלן [ענף ב'] מה שהרחבנו לבאר בזה עוד את דברי המקד"ד על פי יסוד גדול מהגר"ח בעיקר דין בעלות בפדיון מעש"ש.

ענף ב

**יסוד דברי הגר"ח בדין בעלות ורשות בפדיון מעש"ש,
והרחבה בגדר המחודש של זכין שלא מטעם שליחות בזה,
וישוב לשיטת הגר"א דמהני פדיון בלי בעלים.**

תוספת דברים על פי דברי הגר"ח [זכיה ומתנה] דגדר הדין בעלים הוא דין עיכוב בעלים ולא דין מעשה בעלים, מדמהני פדיון גם בהפקר, והכא סגי בזכין בלי שליחות. ונראה להעמיק עוד בדברים על פי דברי הגר"ח על הרמב"ם – ובזה יתיישב נמי שיטת הגר"א דמהני בלי בעלים, ויבאר נמי למה אין דבריו סתירה לדברי התוס' בקידושין דכתבו דבעינן לבא לדין זכין בפדיון מעש"ש – וכדהקשה החזו"א. דהנה הגר"ח [זכיה ומתנה פרק ד'] הוכיח דמהני פדיון מעש"ש בשל הפקר וא"צ בעלות כלל – ועיין בהערה ¹⁰⁷ ההוכחה לזה – וע"כ שהדין בעלים בפדיון מעש"ש אינו דין 'מעשה בעלים' אלא דין 'עיכוב בעלים' – [ועיין להלן בציונים והערות [פרק ה' משנה א'] שהבאנו שיש חולקים על הגר"ח בביאור שטית הרמב"ם בזה], ועל פי זה ייסד יסוד גדול בדין ברשותו ודין שלו בדין פדיון מעש"ש – והוא:

"דהא דנוהג דין אינו ברשותו בחילול רבעי ופדיונו, הוא דוקא ברבעי שיש לו בעלים, דחילולו תלוי בדין בעלים, ולא חייל כי אם מכח הבעלים ומדעתם, ואז הוא דנוהג גם דין אינו ברשותו, ומשום דכל דתלוי בבעלים בעינן דומיא דביתו שיהא שלו וברשותו, משא"כ ברבעי של הפקר, דאין דין בעלים כלל בחילול, ממילא דלא שייך שם ענין אינו ברשותו כלל". [ויש להעיר שיש לדחות את עיקר ראיית הגר"ח מהרמב"ם – שהרי להלן בציונים והערות [פרק ה' משנה א'] הבאנו דרך אחרת בשיטת הרמב"ם דמחלק בין פדיון מעש"ש להקדש – וממילא דלכן לא בעינן לא בעלות ולא ברשותו – עיי"ש מהמאירי והוספת הדברי יחזקאל ליישב קושי' הרמב"ן על הרמב"ם].

ולהלן בהמשך הדברים חידש הגר"ח עוד – דלפי"ז בפודה על ידי אחרים יש דין 'זכין' על ידי אחרים אבל אין דין 'שליחות' כיון דמהני גם בהפקר וע"כ שזה דין 'עיכוב בעלים' ולא דין של 'עשיית בעלים'.

¹⁰⁷ וז"ל: "הרמב"ם [פרק ט' הלכה ז'] כתב, והצנועין היו מניחין את המעות בשנת שמטה ואומרים כל הנלקט מפירות רבעי אלו מחולל על המעות האלו שהרי אי אפשר לפדותו במחובר עכ"ל, והרי שנת השביעית היא הפקר, ונמצא דפירות רבעי אלו הם מופקרים, וגם לאחר לקיטתהא ג"כ בהפקרן קיימי, לפי מה דקי"ל מעשר שני ממון גבוה הוא ואין בהם שום צד זכיה, וכמבואר בקדושין [ג"ד:], ומ"מ היו מחללין אותו, הרי דמהני חילול ופדיה גם במעשר שני ורבעי של הפקר".

וז"ל "יש בזה דין עיכוב דין בעלים, וצריכין שתהא הפדיה נעשית 'בשביל' הבעלים ו'מכחם' ו'מדעתם', אבל מ"מ 'שליחות' לא בעינן בזה, כיון דלעצם 'מעשה הפדיה' והחילול לא צריכין לדין בעלים", וכל זה מוכרח ממה דמהני חילול מעש"ש בשל הפקר. מכח זה חידש דאף אי לא מהני זכין בקטן דזכין מטעם שליחות – אכן הכא אינו מטעם שליחות ומהני בקטן, שזה סוג אחר של זכין, [ויבואר בהמשך].

ביאור הדברים על פי יסוד דברי המקד"ד שצריכים להעמיד את הפירות לפדיון.

הגר"ח לא ביאר לנו מה הגדר החדש של כח עיכוב של בעלים שלא צריך שליחות בעושה עבור הבעלים, ומהני בהפקר בלי בעלים אבל אכתי בעינן לזה דין זכין – ולכן איכא חסרון של אינו ברשותו דווקא כשיש לו בעלים – ומה הגדר בזה.

ונראה דלדרכו של המקד"ד א"ש דעצם הכח פדיון מהני בכח של אחרים, שהכל שוין בגוף הפדיון – אלא שכל שיש דין אכילה לבעלים, הרי עליו להעמידו במצב של עומד לפדיון ולא לאכילה – אכן אחרי העמדה זו שוב עושה בעצמו, הלכך בהפקר דליכא אחרים שפיר פודה בלי בעלים, אבל כשיש בעלים צריכים כח בעלים להעמידו, ולכן יש גם חסרון של אינו ברשותו שמעכב את הבעלים מלהעמידו לפדיון, ומעתה פשוט למה כשבא לפדות עבור הבעלים דשוב לא בעינן שליחות לעצם העשייה – אבל לולי זכין לא מהני – שדין זה האם עומד לפדיון או לאכילה תלוי בו, ולזה אהני לן זכין שגם אחריהם יכולים לקובעו כמעש"ש לפדיון כיון דזכות הוא לו, אלא שזה סוג אחר של זכין, וכדיבואר.

כמה גווני דלא בעינן כח בעלים, ובעינן זכין – אבל לא בעינן זכין מעם שליחות.

כאמור – נתחדש בדברי הגר"ח שיש כן סוג חדש של זכין – דאף אי לא מהני זכין בקטן דזה משום שזכין מטעם שליחות – וכמבואר בראשונים, אכן הכא הדין זכין אינו מטעם שליחות ומהני בקטן. ונראה שיש כמה גווני וכמה מקורות שבהם מצאנו חידוש זה – דהנה, כתבו התוס' בריש בן סורר לגבי הדין זכין בגירות דמהני בקטן אף דבכל התורה זכין הוא מטעם שליחות ולא מהי בקטן – וזה לשונם: "ונראה דזכייה דגירות לא דמי לשאר זכויות דמה שב"ד מטבילין אותו אינם זוכין בעבורו אלא הוא זוכה בעצמו ובגופו שנעשה גר ונכנס תחת כנפי השכינה והא דפריך בכתובות תנינא זכין לאדם שלא בפניו ומשני מהו דתימא עובד כוכבים בהפקירא ניהא ליה היינו משום דאם היתה חובתו לא היה לב"ד להתמצע להכניס גופו בדבר שיש לו חובה".

וביאר הגר"ט [כתובות סימן כ"ז] שאינו דין בעלמא שבי"ד לא עושים לו אלא במקום זכות, כיון שאין להם להתמצע, אלא שבאמת גם התוס' בסוף דבריהם אתינן עלה מצד זכין ופרשת זכין, אלא דחלוק זכין זה משאר זכין ולכן מהני גם בקטן.

והגר"ט הביא בזה מדברי הרשב"א בהפרשת תרומה, דהנה, בהפרשת תרומה איכא תרתי, עצם החלות קדושת תרומה על חלק התרומה, וגם החלות היתר שיריים על השיריים, ובשליח שתורם משל חבירו על של חבירו, אז הוא עומד במקום חבירו על שתי החלויות, והוא שליח על שתי החלויות, אבל בתורם משלו על של חבירו, התם הוא רק עומד במקום חבירו על החלות היתר שיריים שהרי החלות תרומה נעשה בשלו ויש לו כח בעלים בשלו.

ומבואר ברשב"א בנדרים [ל"ו] דבעינן שליחות דווקא בתורם משל חבירו על של חבירו אבל בתורם משלו על של חבירו מהני גם בזכין, וידוע מהקצוה"ח דזכין לאדם ולא זכין מאדם, אכן לולי דבריו היה אפשר לומר דחלוקין נינהו הנך תרי חלויות, שהחלות תרומה עצמה בעי כח בעלים ולזה בעינן שליחות ממש בלי זכין אבל בחלות היתר שיריים לא בעינן כח בעלים, ולכן מהני בזכין, וכל מה שצריכים זכין היינו משום שבאים לפעול חלות בממון חבירו.

הרי לנו דדין דעת בעלים בהיתר שיריים חלוק מהדין כח בעלים בעיקר החלות תרומה, וחידש הגר"ט דחלוק הגדר בהך זכין, דכיון דלא בעינן כח בעלים רק דעת בעלים לעכב משום שפועלים אצלו, ולהכי כבר לא חשיב זכין אמיתי ומהני זכין זה בקטן, וזה גם הסוג זכין שנתחדש בגר קטן. הרי לנו תרי גווני של זכין מחודש שלא מפרשת שליחות – דשניהם לא תלויים בדין כח בעלים בעיקר החלות אלא בדין עיכוב בעלים.

ונראה דזו נמי כוונת הגר"ח לענין פדיון מעש"ש ורבעי דבעי כח בעלים, אבל מהני ע"י אחרים מדין זכין, וגם הכא חידש הגר"ח כעין זה דזכין זה שאני שאינו מדין שליחות ולכן מהני גם בקטן,

וביאר שאין כאן כח בעלים בעיקר העשייה דלא בעינן עשייה של בעלים, רק העיקר שלא יהיה עיכוב בעלים, ובכה"ג מהני זכין שלא מטעם שליחות ומהני גם בקטן.

ונראה שיש דוגמא רביעית לסוג חדש של זכין – דהנה, דעת הרמב"ם דכל הדין דעת אחרת מקנה בקטן מהני מדין זכין, וכבר האריך בשיטתו בקצוה"ח, והיינו שאף שהפשוט בדעת אחרת מקנה היא דסגי בדעת מקנה בלי דעת קונה וסגי בניחותא מצד הקונה, אכן לפי הרמב"ם נתחדש שצריכים דווקא דעת קונה אלא שדעת המקנה מהני בתורת דעת קונה, והיינו מדין שליחות וזכיה לקטן שדעת המקנה חשיב כדעת הקונה והרי הוא במקומו ממש.

אכן אחרי יסוד הנ"ל מהגר"ח והגרנ"ט י"ל דלעולם סגי בדעת מקנה אכן כיון שפועלים חלות אצל הקטן להכי בעינן זכין – אבל אינו "שלוחו" על הדעת – ודו"ק, ושוב מצאתי בחידושי הגר"ח עה"ש [הוצאת מישור – מאש תמיד], שכתב דמהני בקטן כיון דגם הזכין כאן לא הוי מטעם שליחות, והיינו כנ"ל.

הרי לנו ד' גוונא דמהני זכין מחודש בלי שליחות, בגירות [לפי התוס' בסנהדרין בסוף דבריהם], במתיר שיריים בתרומה [לפי הרשב"א], ובפדיון מעש"ש [לפי הגר"ח] ובדעת אחרת מקנה [לפי הגר"ח], דבכולהו לא בעינן כח בעלים וסגי בזה שאין עיכוב בעלים.

והצד השווה בין כולם הוא אחד, שא"א לפעול אצל חבירו דינים בלי דעת חבירו או בלי כח חבירו, וכנתבאר לעיל, ולכן בהיתר שיריים ופדיון מעש"ש ודעת אחרת מקנה בעינן דעת בעלים, וזה הדין דעת בגירות, אלא דלא בעינן לזה דין זכין מטעם שליחות, ולכן מהני זכין זה בקטן.

תוספת דברים - כבר מצאנו דרגות שונות בפרשת זכין.

ובגוף האי מילתא דמצאנו תרי גוונא של זכין, ועד כדי כך שחלוקין בדיניהם לגבי קטנים ולגבי אי הוי מטעם שליחות או לא, נראה לומר דכעין זה כבר מצאנו בריטב"א [קידושין מ"ב] לגבי אפוסטרופוס שכתב דשייכא לזכין, וכלשונו: "אלא ודאי מדין זכיה הוא, אלא שהרויח הכתוב בזכיה זו יותר מזכיה דעלמא, דבעלמא אין זכיה אלא בזכות גמור שאין בו חובה כלל לא בתחילתו ולא בסופו, אבל הכא מהני לחוב ע"מ לזכות כיון שאינה חובה ממש וכו'".

הרי לנו דקרא דנשיא אחד' כולל ב' דינים, "והרויח הכתוב" פרשה זו בתרי הנך אופנים, והיסוד בשניהם שאחד פועל לשני במידי דזכות, וע"ד זה הוסיפו נמי הגר"ח והגרנ"ט מיניה וביה בתוך דין זכין, ודו"ק.

ישוב לשיטת הגר"א דכוונתו לפדיון שלא מדעתו בלי שליחות – אבל עכ"פ מהני מהדין המחודש הזה של זכין.

על פי כל הנ"ל נוכל ליישב נמי את שיטת הגר"א – דהנה הגר"א לא כתב דבמעש"ש לא בעינן זכין – הרי כך מפורש בתוס' בקידושין דבעינן זכין, והגר"א הוכיח דמהני בלי דעת בעלים מהמשנה הכא, וע"כ דדברי התוס' בקידושין דבעינן זכין אינו סתירה למשנה הכא.

והביאור בכל הנ"ל על פי הגר"ח והמקד"ד – והוא – דעיקר הדין כח בעלים היינו דין עיכוב בעלים – דבלא זה לא עומד לפדיון – וכדהבאנו מהמקד"ד – והכא הבעלים כבר העמידו לפדיון הלכך הכא מהני בלי זכין וגם נגד רצונו – ואה"נ דתמיד בעינן לבא לדין זכין המחודש דמהני גם בקטן, ואדרבה – זה גופא ההוכחה של הגר"א דפדיון מהני בלי כח בעלים ומה דבעינן דין זכין ע"כ הוא דין צדדי – וכנתבאר.

וכל כוונת הגר"א בזה היא דיהיה נפ"מ בפדיון הבן דהתם מהני גם בלי זכין – והיינו טעמא דהתם הבן עומד לפדיון מצד עצם המצוה, ודווקא במעש"ש יש דין זכין כיון שעומד לאכילה והבעלים לא העמידו לפדיון אבל בפדיון הבן אינו מחוסר העמדה לפדיון – והרי עצם הכח פדיון לא בעי בעלות גם במעש"ש עצמו – הלכך בפדיון הבן יהני גם בלי זכין – ודו"ק.

וגם בגירות י"ל דפשוט שלא עומד לגירות מצד עצמו הלכך שפיר בעינן זכין, אלא דא"כ קשה, דלמה בתרומה בעינן זכין, הא ההיתר שיריים עומד להיתר – ומאי שנא מפדיון הבן דהכא בתרומה בעינן זכין.

ונראה דזה מבואר על פי מה שנתבאר לעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה ו' ענף ג'] דהפרשה ממק"א מיקרי 'התחדשות' שהכרי עומד להפרשה מיניה וביה – עיי"ש שיסוד זה הוכיח המקד"ד

מהדין קליטת מחיצות ועוד, ומהאי טעמא הפרשה ממק"א בעי זכין [והפרשה מיניה וביה בעי שליחות ממש – מחמתה חלות תרומה – וכמבואר מיניה וביה ברשב"א בנדרים].

חידוש החזו"א בממנה שליח לפדות בממון זידיה – כשהפירות אינם בעולם.

על פי כל הנ"ל יתחדש חידוש בשליח לפדיון מעש"ש במעות של המשלח דלא בעינן פירות מעש"ש בעולם – וליכא חסרון של שליחות בדבשלב"ל – עיין בכל זה להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ה'] שהבאנו חידוש זה בשם החזו"א, והדברים מתבארים על פי כל הנ"ל.

ענף ג

כמה הערות בדין חילול מעש"ש,

בפחות משווי – ובשוה מנה על שו"פ.

בעיקר דינא דמתני' דבעה"ב אומר בסלע ואחד אומר בסלע ואיסר.

מבואר במשנה דבעה"ב אומר בסלע ואחד אומר בסלע ואיסר – את של סלע ואיסר קודם מפני שהוא מוסיף על הקרן, והקשו על המשנה הכא – דלמה בהקדש אמרינן דחומש עדיף מקרן והכא במעש"ש קבעו שהקרן עדיף – ותירצו בזה בערכין [כ"ז] "התם חומש רווחא דהקדש – והכא [במעש"ש חומש] רווחא דבעה"ב", אולם בירושלמי כאן חילקו באופן אחר, דמתרצינן "משום דיכול להערים על החומש" – ועיין בהערה ¹⁰⁸ במה שהבאנו מהמקד"ד.

והנה בעיקר דינא דמתני' יש לעיין – דהא מעש"ש שפדאו יותר מדמיו לא נתפס התוספת למעשר כמו שכתב הרמב"ם [פ"ה ממעש"ש ה"ו] – והמקור מהירושלמי לעיל [פ"ד ה"ב] – ואם כן מה שייד שמוסיף על הקרן – וכבר עמד בזה במקד"ד [סימן נ"ח ס"ק ב' ד"ה ובעיקר – עמוד 415] וביאר בזה דצריך לומר דכיון שעושין 'הכרזה' א"כ כל מה שנותנים ביותר זהו שווי – אולם אכתי יש להעיר מהמבואר לעיל [משנה ב'] שבאין דמיו ידועין איכא שומא של ג' לקוחות – ונחלקו בזה באיזה ג' איירי – והכא היה נראה דמהני גם בלי זה וצ"ב החילוק – שו"ר שכבר עמד בזה בביאור ההלכה [פ"ה הלכה ז' ד"ה בעה"ב] ¹⁰⁹, וכעת צ"ע.

מה דתמה במקד"ד מהא שיש שסוברים שלא מהני חילול שוה מנה על פרוטה – הא בעה"ב פודה כאן בפחות משווי.

ועיין עוד במקד"ד [שם] דתמה ממה דמצאנו דדעת התוס' בהרבה מקומות דמעש"ש ששוה מנה שחללו על ש"פ מהני – והרמב"ם פסק [פ"ד ממעש"ש ה"ח] דמהני – אך סו"ס במקומות אחרים פקפקו התוס' בזה דיתכן דלא מהני בפחות מדמיו – עיין בדבריהם בתוס' ר"ה [ל"א: ד"ה וביקש], ובתו"י [יומא ט'. ד"ה ולא].

והעיר על דבריהם שמכאן מוכרח דמהני – דאי נימא דמעש"ש לא דמיא להקדש ואינו מתחלל בפחות משווי והיינו דאין איסור מעש"ש נפקע עד שיפדנו שוה בשוה – אם כן כיון דאחד אומר בסלע ואיסר על כרחך שזהו שווי – וכן"ל – דהא על יתר משווי לא נתפס, ואם כן קשה לאידך גיסא – דאיך יחלל הבעה"ב בסלע – הא הוי פחות משווי ולא יצא מעש"ש לחולין, וזה שמוסיף חומש לא מהני דצריך להיות שוה בלא החומש, ומזה מוכח דדין מעשר כדין הקדש ונתפס אף על פחות משווי בשו"פ, וכן העיר במקד"ד.

ובאמת דזה כל השו"ט לדמותן כהדדי – דבדין הקדש הכלל הוא דמשגחינן על רווחא דהקדש, וכיון דזה מוסיף חומש נוח להקדש שיפדה בעה"ב, ושפיר הקשו דמאי שנא מעש"ש – ומתרצינן

¹⁰⁸ ועיין במקדש דוד [סימן נ"ח ס"ק ד' ד"ה הנה בפ"ד – עמוד 423] שכתב וז"ל: "בירושלמי מעש"ש מקשינן כה"ג ואמרינן שנייא היא שיכול להערים עליו ולפוטרו מן החומש – והקשה בפ"ה המשנה ראשונה איך יכול עתה להערים ולפוטרו מן החומש כיון שכבר אמר בסלע עיי"ש.

ונראה דאין כוונת הירושלמי מפני שהוא יכול עתה להערים ולפוטרו מן החומש אלא כתלמודא דידן דבמעש"ש לא איכפת לן בחומש, רק דתלמודא דידן יהיב טעמא מפני דרווחא דבעה"ב, ובירושלמי מפני שהוא יכול להערים ולפוטרו מן החומש, היינו כיון שרשאי לכתחילה להערים ולפוטרו מן החומש ואמרינן בירושלמי [מעש"ש פ"ד ה"ג] – למה מערימין לפי שנאמר בו ברכה, אם כן כיון דרשאי לכתחילה להערים ולפוטרו מן החומש לא איכפת לן בחומש ואזלינן רק בתר קרנא".

¹⁰⁹ וכתב דלפי הר"ן והרמ"ה דאיירי בג' לקוחות ואזלינן כהמרב שמיניהם – א"כ אדרבה – יש לומר דבזה איירי דהאחר מרבה ובעה"ב מוסיף יותר עם החומש – אולם כפשוטו נראה דינא דמתני' ודינא דג' לקוחות לא שייכי זל"ז, ואכתי צ"ע, ועוד דשיטת רש"י אכתי צ"ע.

דחלוק מעש"ש משום דבמעשר הרווח לבעה"ב [בבלי], א"נ משום שיכול להערים על החומש [ירושלמי], וכעת צ"ע.

עוד בדין מחלל שוה מנה על שו"פ.

ויש ראייה נוספת לדין זה דמהני חילול של שוה מנה על שו"פ – דהנה, עיין בירושלמי – מובא ברמב"ם [פ"ד ממעש"ש ה"ט] דאין פודין בפחות מפרוטה מפני שהוא כאסימון עיי"ש, ויש לעיין דלמה לי טעם מפני שהוא כאסימון דהיינו שיש חסרון במטבע, הא תיפוק ליה דכשמחלל על פחות מפרוטה אם כן המעשר הוא גם כן פחות מפרוטה, ואם כן הוי מעש"ש שאין בו ש"פ דלא תפיס פדיונו, דנפקא לן בב"מ [נ"ג:] מאם גאל יגאל איש ממעשרו – פרט למעשר שאין בו שוה פרוטה. ומהכא הוכיח המקד"ד [שם] דעל כרחק דמיירי במחלל מעשר שוה פרוטה על חצי פרוטה, ובזה החסרון בהמטבע דהוי כאסימון, ומוכח דיכול לחלל מעש"ש על פחות משויו דאל"כ אכתי למה אצטריך טעם דאסימון.

אולם עיין שם במהר"י קורקוס שכתב דכוונת הרמב"ם אף היכא דאיכא במעשר כמה פרוטות, והוא מחלל אותו על מטבעות שיש בכל אחד חצי פרוטה דגם אז אינו מחולל משום דהוי כאסימון עיי"ש, אולם העיר בה המקד"ד דאי אפשר לומר דמיירי שמחללו שוה בשוה, דאם כן אכתי הוי מעש"ש שאין בו שו"פ דאזלינן בזה אחר מטבעות, כדאמרינן בב"מ [נ"ג.] – "וניתי ב' פרוטות ונחלל עליהו מעש"ש בפרוטה ומחצה – מי סברת פרוטה ומחצה תפסא פרוטה ומחצה, פרוטה תפסא פרוטה חצי פרוטה לא תפסה כלל" – ונמצא דאכתי הוי מעשר שני שאין בו שוה פרוטה, ועל כרחק דמיירי הכא במחלל מעש"ש של פרוטה על מטבע פחות מפרוטה.

ענף ד

עוד ביסוד דינא דשוה מנה על שו"פ,

ובדין אין אונאה להקדש,

ובדברי הגר"א בביאור שיטת הגאונים בזה"ז.

שיטת הגאונים דפודין לכתחילה בזה"ז שוה מנה על שוה פרוטה.

פסק הרמב"ם [מעשר שני פרק ב' הלכה ב'] – "מדת חסידות שפודין מעש"ש בזמן הזה בשוויו כדרך שפודין אותו בפני הבית, והורו הגאונים שאם רצה לפדות שוה מנה בפרוטה לכתחילה בזה"ז פודה, לא יהיה זה חמור מן הקודש ומשליך הפרוטה לים הגדול" – ועיי"ש בהמשך [הלכה ג'] – "וכן אם חילל מעשר שוה מנה על שוה פרוטה מפירות אחרות הרי"ז מחולל, ושורף את הפירות שחילל עליהם כדי שלא יהיו תקלה לאחרים, כפדיון נטע רבעי בזה"ז כמו שבארנו בהלכות איסורי מאכלות".

ועיין בהשגת הראב"ד – "והורו הגאונים וכו', וכן אם חילל מעשר וכו' עד בהלכות איסורי מאכלות – א"א – תמה אני אם אמרו הגאונים שיפדה מעשר שני אפילו בזה"ז פירות על פירות אלא במעשר שני של ח"ל שעשאו כדמאי".

קושי' הגר"א על הגאונים.

ועיין בביאור הגר"א ביו"ד [סימן רצ"ד ס"ק כ'] שהקשה על הרמב"ם:

א] אין לדמות מעש"ש להקדש בדין זה – וז"ל: "ולכאורה צ"ע דאין ראייה מהקדש דטעמא דהקדש משום דאין אונאה להקדש כמו שכתבו בב"מ [נ"ז.] ותמורה [כ"ז.], ואף שי"ל דמעש"ש בזה"ז אינן שוין כלום¹¹⁰ מ"מ לא דמי להקדש".

ב] עוד הקשה הגר"א דמפורש בירושלמי דגם לאחר החורבן פדו בשוויו ולא בשו"פ – וז"ל: "ועוד שהרי האמוראין אחר הבית היו פודין בשווין כמ"ש בירושלמי [רפ"ד דמעש"ש], ר"ש בר' הוה מפקיד על אלן דרומיים דהוון מזלזלן בה נסתין בר קפרא וקרטמן קומויי א"ל טב הוא כלום כו' א"ר אימי במה עלל קומוי ר"י ורשב"ל ואינן אמרי פוק ואישלם כהדין תניא פודין מעש"ש כשער הזול כמו שהחנוני לוקח כו' ר"נ בר יעקב מחוי חותל לנגרא ומפרק על פומיה ר' סימון חוי

¹¹⁰ ועיין לעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה א' ענף ג'] מה שהעיר במקד"ד בדברי הגר"א הללו דבזמן הזה אין שוין כלום.

פירין לר' חלקיה א"ל בשווייהן א"ל כן א"ר חלקיה בשם ר' סימון כו' וכמה עובדין מייתו שם שהיו פודין בשווייהן".

ג] שוב דחה הגר"א דאולי טעם מידת חסידות – ודחה – וז"ל: "אלא שהרמב"ם נזהר מזה וכתב שם מידת חסידות שפודין מעש"ש בשוויי כדרך שפודין אותו בפני הבית – ואין זה מוציא מיד קושיא דהא הורו שם למעשה ור"ש בר' היה מקפיד על הדומים כנ"ל ודוחק לומר שכל אלו יפלגו על שמואל".

חידוש הגר"א שהכל תלוי בפלוגתת ר"מ ור"י אי מזמינן קדושת מעש"ש לקדושת הקדש.
ד] ובישוב שיטתם חידש הגר"א שהטעם של הגאונים הוא דפלוגתת ר"מ ור"י אי הוי ממון גבוה או ממון הדיוט תלוי בעיקר הדין קדושה – ונמצא דלר"מ הוי ממון גבוה כהקדש ולכן יש לו דין הקדש לגבי חילול על פרוטה, אבל הירושלמי אזיל כר"י דהוי ממון הדיוט ולכן לא מהני חילול שוה מנה על פרוטה, והגאונים פוסקים כר"מ דהוי ממון גבוה הלכך מהני.

וז"ל הגר"א: "אלא נראה לי דטעמם של הגאונים דקי"ל בקדושין [נ"ד]: כר"מ דמעש"ש דין הקדש לו – כמש"ש מני אילימא ר"מ מי כו' וכן בנטע רבעי כמש"ש ת"ש כו', וירושלמי ס"ל דהלכה כר"י גבי ר"מ וכן חכמים פליגי על ר"מ כמ"ש בפ"ב דפסחים [ל"ז ל"ח] ופ"ג דסוכה, אבל אנן קי"ל כגמ' דידן, ולכן כתב בתה"ד דאפי' מדת חסידות אינו. ואף על גב דבמעילה [י"ד] אמרינן דוקא דיעבד ואף על גב דבב"מ שם ותמורה שם פליגי אמוראי בהכי כבר כתבו תוס' שם ושם דלכו"ע דוקא דיעבד מ"מ אמרינן בערכין [כ"ט]. דבזה"ז פודין אפי' לכתחלה".

וע"ע בדברינו לעיל בציונים והערות [פרק א משנה ב' ענף ב'] – דמדברי הגר"א הוכיח בתורת הקדוש [ח"ב סימן ל"ח ס"ק ב'] דנחלקו ר"מ ור"י לא רק בממונות אלא במהות הקדושה דלר"מ דדומה להקדש אין אונאה, ולר"י יש אונאה, ולכן אין מחללים על שו"פ, הרי דנחלקו במהות הקדושה, והארכנו בזה לעיל [שם] – עיי"ש, וע"ע בהעמק שאלה על השאלות [קדושים שאלתא ק' ס"ק ח'] מה שדן בדברי הגר"א [שם].

בדברי הקה"י דבדין אין אונאה להקדש נתחדש דכל שווי שקובעים שוויו הוא – ולכן מהני דוקא למ"ד ממון גבוה הוא.

ותמה בזה בקה"י [ערכין סימן י"א] דמה שייך טעמא דאונאה במעש"ש למ"ד דהוי ממון הדיוט – הא אי הוי ממון הדיוט הרי הוא הבעלים על המעש"ש והוא הפודה – ותחילת דין אונאה הוא שיש 'מאנה' ויש 'מתאנה' והכא ליכא לא 'מאנה' ולא 'מתאנה' – שהכל תלוי בו – וצ"ע – ובאמת דכן מפורש ברש"י בקידושין [י"א] דטעמא דמחללים על שו"פ – היינו משום שאין אונאה להקדש, וכן המשמעות הפשוטה בסוגי' בב"מ [נ"ז], וצ"ע כנ"ל.

וחידש בזה דיתכן שהגר"א למד שמה שאמרו שאין אונאה להקדש – ולכן מחללים שוה מנה על שוה פרוטה דאין הכוונה שיש מיעוט מפרשת אונאה אלא שאמרו שבהקדש נתחדש שאין דמי הקדש תלויים בשער השוק אלא בשער שקובעים ביניהם – וממילא דזה דמיו.

ודייק כן מדברי רש"י בב"מ [נ"ז]. ד"ה אף צריך לעשות לו דמים דבר תורה] שמבואר בדבריו דשיטת ר"י דמהני שוה מנה על שו"פ הוא משום דדריש "ערכך – כל דמים שיערכוהו משמע ליה, אם זול אם יוקר" [וז"ל: "דגבי הקדשות ערכך כתיבא בכולהו, וקסבר ערכך – שוויו משמע, ור' יוחנן סבר, ערכך – כל דמים שיערכוהו משמע ליה, אם זול אם יוקר"], ומשמע שהערך עצמו נקבע כפי מה שקבעו.

ובזה יישב את שיטת הגר"א – דמה דאין אונאה להקדש מחדש שכל מה שקובעים זה דמיו, לעומת זאת – בממון הדיוט לא נתחדש חידוש זה ונמצא דפדיון על שו"פ לא מהני בממון הדיוט משום שאין זה שוויו – ולא משום שזו אונאה שהרי באמת אין התחלה של אונאה בלי מאנה ובלי מתאנה – וכמבואר לעיל – וטעמא דיש אונאה להדיוט רק בא לומר דלכן לא חשיב כשווי – דדווקא בהקדש נתחדש שזה שוויו.

יסוד גדול באבי עזרי לחלק בין חילול ידיה לחילול דאחרים – מכירה ופדיון.

והנה יש כאן תמיהא רבתי בעיקר הך דין שפודין שוה מנה על שו"פ שהוא מטעם – 'אין אונאה להקדש' – ותמוה – הרי בתוס' בתמורה [כ"ז: ד"ה לא] מבואר דדווקא בבעלים הדין שפודין שוה מנה על שו"פ – לא כן באחרים, וכ"ה בתוס' במנחות [ע"א: ד"ה מתירין] – ועיקר החילוק בין

בעלים לאחרים לא מובן – וביותר דאי טעמא דמצד אין אונאה להקדש א"כ מה שייך לחלק ביניהם.

וביאר בזה באבי עזרי [ביכורים פ"י ה"א] דחלוק חילול דבעלים מחילול דאחרים, דחילול דבעלים דין פדיון עליו וחילול של אחרים דין מכירה עליו – והביא שכן מפורש ברש"י בב' מקומות.

א [עין רש"י [סוף פרשת בחוקות] לגבי פדיון בהמה טמאה שכתב בביאור הפסוק "אם לא יגאל ולא ימכר" – "ואם לא יגאל - ע"י בעלים" – "ונמכר בערכך – לאחרים", והמקור מספרא – הרי לנו דעל ידי אחרים הוי מכירה ועל ידי עצמו מיקרי גאולה.

ב [יעוין בסוכה [מ':] דשביעית מתחלל דרך מקח ודרך חילול – וז"ל הגמרא - "ורבי יוחנן מאי טעמא - דכתיב כי יובל היא קדש מה קדש - בין דרך מקח בין דרך חילול, אף שביעית - בין דרך מקח בין דרך חילול".

ופירש רש"י: "קודש מתחלל בין דרך מקח בין דרך חילול - דכתיב [ויקרא כ"ז] ופדה בערכך ויסף חמישיתו עליו - הרי חילול, ואם לא יגאל ונמכר בערכך - הרי מקח".

ג [וכן מפורש נמי במשנה [סוף פ"ק דבכורות] – "מצות הגאולה באדון, הוא קודם לכל אדם, שנאמר [ויקרא כ"ז] ואם לא יגאל ונמכר בערכך".

וביאר דחלוקין ביסוד דינם, דלגבי אחרים יש מקנה וקונה וההקדש הוא המקנה והוא הקונה ולכן שמו 'מכירה' – ובבעלים אינו כן דהתם הגדר שנתחדש שההקדש לא יצאה לגמרי מרשותו – ושמו עליו, ולכן סגי ליה בפדיון.

ביאור החילוק בין בעלים לאחרים לגבי הדין פודין שוה מנה על שו"פ.

על פי חילוק הנ"ל ביאר את החילוק בין בעלים לאחרים לגבי הדין פודין שוה מנה על שו"פ, ומה זה שייך לאין אונאה להקדש, וכפשוטו היה נראה דאחרי יסוד הנ"ל - אדרבה – דדין זה של אונאה שייך דווקא לגבי אחרים שבהם יש דין מכירה ובמכירה שייך אונאה, והכא נאמר אין אונאה להקדש, משא"כ בדידיה שאינו אלא דין פדיון, ולא שייך אונאה.

וביאר באבי עזרי שאינו כן – ואדרבה - שבדין אין אונאה להקדש למדנו הלכה כללית דמהני פדיון גם בפחות משווי להפקיע את האיסור של ההקדש – אלא דכל זה לא מהני בפדיון שהוא מדין מכירה ויש מקנה וקונה, כיון שרשות ההקדש אין להם דעת במכירה הזו למכור בפחות מדמיו – ולכן לא מהני הדין אין אונאה בהקדש לזה – ודווקא בפדיון דלא יצאה לגמרי מרשותו דעדיין שמו עליו ולכן א"צ את הדעת של הקדש במכירה, א"כ התם כל הנידון הוא אך ורק האם מהני פדיון בפחות משווי להפקיע את האיסור - וזה ילפינן מאין אונאה להקדש דמהני – ודו"ק.

אולם לא ביאר באבי עזרי מה שייך דין אין אונאה להקדש לדין פדיון פחות משווי, ונראה דלדרכו של הקה"י הדברים מוסברים – שהרי כל החידוש שאין אונאה הוא שאפשר לקבוע בעצמו מה דמיו – וזה שייך לכל דיני פדיון, אולם כל זה אינו אלא כשהוא הבעלים על כל החלות לפדותו ואין צד שני בעיסקה – אכן במכר שיש ב' צדדים, התם אין בכחו לקבוע את דמיו של החפץ שאין דעת מקנה מצד ההקדש בשווי כזה – ודו"ק.

ביאור בירושלמי לדמות פדיון של בעה"ב דלא מיקרי מכירה לגבי קביעות למעשרות והקדש לא מיקרי כמריה לגבי דו"ה.

על פי חילוק זה ביאר האבי עזרי את הירושלמי [מובא במלחמות בב"ק בהגוזל ומאכיל] דדנו בפודה מהקדש אי חשיב כמקח וממילא דקובע למעשרות או דפדיון מהקדש אינו כמקח – וליכא בזה דין קביעות למעשרות, ומדמה שם לדין דו"ה שגנב והקדיש לבדק הבית דלא חשיב כמכירה לגבי דו"ה – וזו שיטת הרי"ף והרמב"ם דגם בהקדש בדק הבית אמרינן כן, ודלא כראשונים דמחלקים בזה בין בדה"ב למזבח, והסיקו בירושלמי דאי הקדש לא חשיב כמכירה לגבי דו"ה בגזלן א"כ גם הפדיון מהקדש לא חשיב כמכירה לגבי קביעות למעשרות.

וביאר באבי עזרי – דדין פדיון של הבעלים אינו כמכירה שיש בו מקנה וקונה – וזה משום שלגבי הבעלים מעולם לא פקע 'שם בעלים' מהממון ולכן הוא קודם לכל אדם ולכן הוא מוסיף חומש – ולכן בדידיה סגי בפדיון בלי תורת 'מקח', לעומת אחרים דכלפי אחרים ודאי דיצא מרשות בעלים ונכנס לגמרי לרשות הקדש, והקדש מקנים להם.

הלכך באחרים הוי כמכירה ורק בדידיה הוי כפדיון, ולכן הקדש ידידיה לא חשיב כמכירה לגבי דו"ה ומהאי טעמא פדיון ידידיה מהקדש נמי לא חשיב כמכירה, ולכן פדיון ידידיה גם לא קובע למעשרות.

דברי האור שמח בזה דלא יצאה מרשות בעלים לגבי פדיון.

ועיקר יסוד זה הביא מהאור שמח [ביכורים פרק י' הלכה י'] שביאר כן את הירושלמי הנ"ל – וז"ל האור שמח:

"פירוש, הא לא דמי מכירה לפדיון, וטעמא דאינו חייב על ההקדש דו"ה משום דראוי הוא לפדותו ולאכלו, ופירושו ע"ד דאמרו [פ"ק דמעשרות ה"א] – הפקר יצא מידי בעלים הקדש לא יצא מידי בעלים – שמאחר שאומרים לו פדה ראשון – פירוש דהוא מוסיף חומש – ולכך הוה עדיין 'ברשותו', וא"כ מוכח כרבינו, דאפילו מקדיש לבדק הבית אינו חייב בד' וה"ל – עכ"ל – והיינו ממש כיסוד הנ"ל.

[וע"ע באור שמח [הלכות אישות פרק ז' הלכה י"ד ד"ה ולכאן] שהביא את הירושלמי במעשרות וב"ק הנ"ל ומכח זה היה לו צד לבא ולחדש סברא מחודשת – והיא, שיתכן דליכא חסרון של דבשלב"ל להקדיש דבר שהוא הקדיש ושיחול לאחר שיפדה היכא שזה קצת בידו – ועל פי הנ"ל – ודחה, דסברא רחוקה היא].

ענף ה

בדין חילול על פחות משו"פ.

במה שיש להעיר בדברי הרמב"ם בפודה על פחות משו"פ בפודה על פירות.

והנה כתב הרמב"ם [פ"ד ממעש"ש הי"ח] דאם עבר ופדה שוה מנה בפרוטה או חילל שוה מנה בשוה פרוטה ה"ז מחולל, היינו שפדאו על פרוטה או חיללו על פירות בפרוטה, וכ"כ הרמב"ם [פ"י מאכלות אסורות הי"ז] גבי כרם רבעי דבזה"ז פודה את כולן אפילו בפרוטה אחת ומשליך אותה פרוטה לים, או מחלל על שוה פרוטה מפירות אחרות עיי"ש.

ותמה בזה המקד"ד [שם] דכשמחלל על פירות אחרות למה דוקא על שוה פרוטה, הא יחלל אף על פחות מפרוטה כיון דזה דבחילול על פחות מפרוטה דלא מהני מפורש ברמב"ם [פ"ד ה"ט] שזה משום שהוא כאסימון – והרי טעם זה שייך רק במטבע – אבל כשמחללו על פירות לא שייך כל זה וצ"ע.

כמה טעמים למה לא מהני פחות משו"פ במעש"ש – ואי בעינן פרוטה מדין קנין כסף.

אולם בעיקר דבר זה דלא מהני פדיון בפחות משו"פ – עיין בקהלות יעקב [ערכין סי' י"ב] שכתב שמתעם דאין קנין כסף בפחות משו"פ ליכא חסרון – ומה שצריך פרוטה הוא רק מהדין דדרשינן אם גאל יגאל איש ממעשרו ממעשרו ולא כל מעשרו פרט למעשר שני שאין בו שוה פרוטה – והתם מהני במעות הראשונות שיש בהם קדושה דשוב מחלל עליהם גם פחות משו"פ, [והא דמהני להחיל קדושת מעש"ש בפחות מפרוטה על מעות הראשונות שהם פרוטה ויש בהם כבר קדושת מעש"ש – עיין בחזו"א [דמאי סי' ג' אות ט"ז] דהיינו משום דחשיב כאילו חילל שני הקדושות של מעש"ש בבית אחת – וצ"ב הגדר בזה].

ועיי"ש שביאר בקה"י דהא דליכא חסרון של פחות משו"פ בגוף הפדיון הוא משום ששיעור פרוטה הוא דווקא כשבא לקנות בתורת דמים ובתורת קנין כסף, אבל שלא בתורת דמים מצאנו דמהני גם בהדיוט – והיינו דחזינן שפחות משו"פ מהני בתורת 'חפצא' בחליפין בהדיוט דקונה חפצא בחפצא ולכן מהני אפי' בפחות משו"פ ומה"ט מהני נמי במעש"ש – ודבריו מחודשים מאד לומר דדין חילול שייך לחליפין – הא חליפין לחוד וכסף לחוד, ופדיון שייך לקנין כסף. ובאמת דכבר עמד בזה בקובץ שעורים [ח"ב סימן כ' אות ג'] שחילול מדין קנין כסף ולהכי בעינן שוה פרוטה.

וז"ל, "ובהא דאמר ר"י ד"ת מעות קונות פירשו הראשונים דיליף לה מדכתיב ונתן הכסף וקם לו, ושמעתי להקשות מחכם אחד דמזה מוכח דלחילול הקדש צריך דיני קנין דאל"כ אין ראי' מחילול לקנין דקרא דונתן הכסף איירי בחילול, ולפי"ז קשה בהא דאמר חזקיה מעש"ש שאין בו שו"פ אומר הוא וחומשו מחולל על מעות הראשונים שא"א לאדם לצמצם מעותיו ואי נימא דא"א לחילול בלא דיני קנין מאי מהני הא דמעות הראשונות, הא מ"מ פחות משו"פ אינה עושה קנין

ובודאי לענין קנין בהדיוט לא מהני הא דמעות הראשונות עכ"ד, והצעתי קושיא זו לפני כ"ק מו"ר חיים הלוי זצ"ל, והשיב לי בקצרה דאין ראייה מהקדש למעש"ש, עכ"ל".
וביאר בזה בקובש"ע – "והיינו דאפילו אם נאמר דלחילול הקדש צריך דיני קנין מ"מ במעש"ש אינו כן".

וביאר בטעמא דמילתא: "ונראה טעם דבריו דבהקדש הקדושה היא בתולדה מהקנין והיכא שנתבטל הקנין בטלה הקדושה מאליה ובגנב והקדיש חייב בארבעה וחמשה כמו שמכרו להדיוט משו"ה צריך דיני קנין לחילול הקדש, אבל במעש"ש אין הקדושה תלויה בקנין גבוה אפי' למ"ד מעש"ש ממון גבוה, אלא אדרבה קנין גבוה במעש"ש הוא מכח הקדושה ותרנגולת של מעש"ש שמרדה לא פקעה קדושתה, וע"כ אין צריך לדיני קנין בחילול מעש"ש", עכ"ל הקובש"ע.

ענף ו

מתנה במעש"ש

בנידון אי מהני מתנה לר"מ דס"ל דהוי ממון גבוה.

עיין בסוף המשנה שכתוב "בין שניתן לו במתנה" ועיין בר"ש שהביא מקידושין [נ"ד]: דדייקינן "מני אי רבי מאיר מי מצי יהיב ליה מתנה הא מעשר ממון גבוה הוא אלא לאו ר' יהודה היא, ומסיק לעולם רבי מאיר והכא במאי עסקינן כגון דיהיב ניהליה במתנה בטיבלא וקסבר מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמיין".

ועיין לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א' ענף א'] שכבר העירו האחרונים על הירושלמי שם שהעמידו את המשנה כר"מ אף דאיירי בנתינת מתנות זל"ז – והקשו מסוגי' זו בקידושין, ודחו את דברי הירושלמי שם – אלא שהביאו מהירושלמי הכא דמוכרח דמהני מתנה לשיטת ר"מ אף דמעש"ש ממון גבוה, ועיין מה שנתבאר בזה לעיל בחידושי סוגיות [סימן א'].

וע"ע שהבאנו לעיל בציונים והערות [שם] מהרא"ש דגם לדעת הבבלי מהני נתינת מתנה ורק לענין להתחייב בחומש בחילול מעש"ש לא מהני המכירה למ"ד ממון גבוה – עיי"ש מהבית הלוי, ועיין בזה להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ה'].

משנה ד

[ד] מערימין על מעשר שני כיצד אומר אדם לבנו ולבתו חגדולים לעבדו ולשפחתו חעברים חילך מעות אלו ופדח לך מעשר שני זה אבל לא יאמר כן לבנו ולבתו חקטנים ולעבדו ולשפחתו חכנענים מפני שידן כידו:

רע"ב משנה ד

לעבדו ולשפחתו חעברים – שאין גופן קנוי: ופדח לך – בחן מעשר שני לעצמך: מפני שידן כידו – דמח שקנח עבד קנח רבו. ובנו קטן נמי זכיות לאביו דמציאת קטן לאביו:

ציונים והערות משנה ד

ענף א

הערות במשנה

בדין מערימין בדינים דאורייתא.

עיין ר"ש שהביא את המקור לדין מערימין דמפרש בירושלמי [הלכה ג'] – "למה מערימים עליו מפני שכתוב בו ברכה ולמה פודין אותו בשער הזול מפני שכתוב בו ברכה", והיינו שזה כבר דין תורה דאזלינן כשער הזול וכן מה דמערימין, ומוכרח עכ"פ דתמיד אסור הערמה בשל תורה. והיינו דמצאנו לתבואות שור בספרו בכור שור בפסחים [כ"א] דלא מהני הערמה בשל תורה, והכא איירי במעש"ש דרבנן, וכבר הקשו עליו דהסוגי' בגיטין העמיד את המשנה במעש"ש דרבנן מטעם אחר – אולם האמת היא שכאן יש פסוק ודרשה מיוחדת דמהני הערמה ומשמע דבכל דוכתא לא מהני ועיין שו"ת ר' יעקב מליסה [סימן י"א] ובמקור חיים [סימן תמ"ח ס"ק י"א] ובעוד אחרונים שדנו בזה.

בדרשה של נתינה של איש – בירושלמי – ולמדנו הלכות 'נתינה' והקנאה במפקיד שמעמיד שומר.

עיינן בר"ש שהביא מהירושלמי – "אבל מודה שאין מתנתו מתנה שנאמר [שמות כ"ב] – כי יתן איש – מתנת איש מתנה ואין מתנת קטן מתנה, לענין שבועה דרשי' בפ' שבועת הדיינים [מ"ב.] כי יתן איש ואין נתינת קטן כלום", ובעיקר הך דין מתנה צ"ב דהא איירי בנתינה של הפקדה לשם שמירה ומה זה ענין לנתינה של קטנה בתור מתנה דעלמא דבעי לזה כח הקנאה.

ועיינן בדברי הגר"ח החדש [הוצאת מישור] בב"ק [ק"ו:] שלמדנו מהכא ש'הפקדה' לשם שמירה – אין פירושו שהמקבל מתחייב שמירה ודיני שומרים למפקיד ומצד המפקיד ליכא שום הקנאה – אלא אדרבה – דהפקדה פירושו – 'הקנאת זכויות בפקדון' והקנאה זו היא המחייב בכל חיובי שמירה.

עוד נפ"מ במה שנתחדש הכא שיש דין נתינה בהפקדה לשומר.

ועיינן עוד בדברינו באמרות אברהם ריש המפקיד שהארכנו ביסוד זה – והבאנו הרבה מקורות לזה מגדולי רבותינו בברכ"ש ובדברי הגרי"ז ואהא"ז.

והבאנו שהגרי"ז ביאר בזה למה מצאנו שהשומר א"צ להחזיר לשליח בלי הרשאה, ועוד דווקא בהולך כזכי הוא לא מחייבו להחזירו לו, ועל פי זה ביאר בברכ"ש דלמה דנו האם מתחשבים בדעתו של השומר בהקנאה של מעמד שלשתן, וכן הבאנו מהגר"ח דכשהוא מעמיד שומר אחר במקומו השומר חייב לו ד'קניא במיתה', ובזה ביאר אהא"ז למה אפשר להקנות לשומר את הפקדון באמירה בעלמא, וביאר אהא"ז עוד למה חייב על נזקי הפקדון כבעלים, ובאהא"ז ביאר עוד דלכן יש בל יראה בחמץ של שומר, ובאהא"ז ביאר עוד דלהכי הוא זוכה בקרן גם לבבלי וגם לירושלמי כשהוא משלם על הגניבה, ומה"ט ס"ל לירושלמי דזוכה נמי בכפל כשהוא משלם, ומה"ט ביארנו על פי רעק"א והקצוה"ח למה מהני קנין משיכה להתחייב בשמירה, והבאנו שזה נמי הדין בעל דין שמצאנו בשומר לענין הודאת בע"ד אליו ולענין זכותו [שו"ח] וחובתו [שו"ש] לתבוע את הגנב וכדמצאנו בב"ק [ק"ח], ובדרך זו ביאר הגר"ח בספרו דלכן הוא זוכה בשור תם להשתלם מגופו, וזו סברת החזו"א למה יש דיון שא"א להעמיד שומר על דבר שאינו ברשותו, וכן על אינו שלו אף ששומר יכול להעמיד שומר על הפקדון אף שאינו שלו, ובזה מבואר מה שדנו דמהני יאוש של השומר להתיר בו זכייה – וכדהבאנו שם מהקצוה"ח ומהרי"ל דיסקין, וזה הביאור במחנ"א דחשיב כהפקעת הלוואתו בפקדון של עכו"ם.

ענף ב

בחידוש התוס' דמתני' איירי במופלא,

וחידוש בגדרי מופלא במעש"ש ועוד.

עיקר חידוש התוס' שהמשנה איירי במופלא סמוך לאיש ולכן מהני בקטן.

בסוגי' בגיטין [ס"ה] הביאו משנה זו – והקשו התוס' – "וא"ת ומאי מהני פדיית קטן והא אין מעשה קטן כלום ובתו"כ [פרשת בחקותי] ממעט קטן שאינו פודה מעשר שני ותנן נמי [תרומות פ"א מ"א] חמשה לא יתרומו וקטן חד מנייהו ולעיל בהניזקין [נ"ב.] תניא אפטרופין תורמין ומעשרין משמע אבל קטן לא – ומאי שנא פדיית מעשר מתרומה".

הרי לנו דתלינן דין מעש"ש בדין תרומה לגבי הא דלא מהני בזה קטן.

ותירצו בתוס' "וי"ל דאתיא כמ"ד במס' תרומות [פ"א מ"ג] דהגיעו לעונת נדרים כשם שנדרן נדר כך תרומתן תרומה וכשם שחל שם תרומה על פיו ומשתיי טבל באכילה ה"נ מתחלל מעשר שני על ידו".

וצ"ב הדמיון וצ"ב מה דקדקו בלשונם – שחל היתר טבל על ידי התרומה שלו – ונראה דכוונתם לתוס' בנדה [סוף מ"ו:] דביארו עיקר הך פלוגתא אי מהני מופלא בתרומה או דמהני דווקא בנדרים והקדש וכדומה, דאיזה סברא יש לחלק דווקא בתרומה, ופירשו בזה דתרומה לא דומה לכל נדר דהכא איכא גם קולא שמתירים את הטבל על ידי התרומה, ונראה דהכא נמי איכא היתר וקולא בפדיון מעש"ש הלכך משוי להו אהדדי, והן הן הדברים שדקדקו לומר "שחל שם תרומה

על פיו ומשתרי טבל באכילה ה"נ מתחלל מעשר שני על ידו" - וא"ש דדברי התוס' בגיטין מוסברים עפ"י דבריו בנדה [שם].

הערה על הגר"א לגבי ההלכה של מופלא בתרומה.

ויש להעיר – הרי למדנו בתוס' דעיקר דין פדיון מעש"ש על ידי מופלא תלוי בדין מופלא לגבי תרומה – אולם נראה להוכיח דהגר"א חולק על התוס'.

דהנה יעויין בביאור הגר"א [סימן של"א ס"ק ע"ח] - דאף דברמב"ם ושו"ע נפסק כר"י דמופלא מהני לגבי תרומה, וכן הוא דעת כמה ראשונים - מובא בציון ההלכה [תרומות - פ"ד ס"ק קנ"ט], אכן הגר"א חולק, וביאר דסתם משנה ריש תרומות חמשה לא יתרומו חולק על ר"י.

ויש להעיר דמצאנו גם איכפא, דאיכא סתם משנה הכא במעשר שני בדין מערימין על המעשרות דקאי בקטן, וביארו התוס' הנ"ל דאזיל למ"ד דמופלא מהני בתרומה, ומוכרח שהגר"א חולק בזה.

שורש חידוש התוס' בגדרי מופלא סמוך לאיש.

ובביאור עיקר דברי התוס' נראה להקדים:

שאין כאן נידון צדדי אי מהני מופלא גם לקולא או לא – אלא שיש כאן נידון יסודי – והוא – דעד כמה אנו דנים את המופלא לגדול, והאם גם כל הדינים שעומדים מן הצד וכל התוצאות לנדר מהני גם בנדר של מופלא, והיינו האם דנו אותו לגמרי כגדול וממילא דגם כל התוצאות מהחלות שלו נכללו בדין מופלא, או דנתחדש דמהני הנדר של מופלא לאסור – אבל אינו נדר של גדול הלכך לא מהני לגבי כל הדינים ותוצאות מסביב – ובנוסף אחר – האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים וממילא שזה נדר של גדול:

חקירה בעיקר דין מופלא, האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים, ונפ"מ לגבי חיוב ממון בערכין ולגבי כח ההפרה שלו ביבם, ולשאלת חכם ולתרומה במחשבה.

ואיכא בזה כמה נפ"מ וכדיבואר:

א [ז"ל המנחת חינוך [מצוה ש"נ]:

"ולשון הרמב"ם [וקטן שהעריך או נדר חייב לשלם שהרי נדריו קיימין], ואיני מבין זה שהרי בפ"א מה' נדרים כ' דדוקא גדול שנהנה מהקדישו לוקין אבל הוא עצמו אינו עובר בבל יחל כר"ה בנדה ע"ש, וא"כ היאך שייך לומר עליו שחייב לשלם בודאי אם אינו רוצה לשלם אין כופין אותו דקטן לאו בר כפיה הוא וגם אין ממשכנים אותו כי אינו עובר בבל יחל ובל תאחר, רק אם נותן להקדש הרי הוא הקדש לענין אחרים שאסורים להנות, אבל לומר שחייב ל"ש בקטן מופלא כיון דלכל התורה הוי קטן", ועיין בהערה ¹¹¹ מה שהבאנו לענין שעבוד נכסים, עכ"פ מדברי הרמב"ם היה משמע שזה דין מיוחד במלקות שפטור ואחרים חייבים, אבל הנדר הוא נדר כלפי הקטן ולכן הנדר מחייבו לשלם שיש לו דין גדול כלפי נדרים – וזו ראייה גדולה לעיקר חקירה זו, ודו"ק.

ב [מקור נוסף לזה נראה מדברי האור שמח [נדרים פרק י"ב הלכה י"ד] על הרמב"ם "הקטן אין לו אישות לפיכך אינו מיפר" והיינו דלכן אינו מפר נדרי אשתו, ודייק מזה האור שמח וכלשונו: "אבל משום קטנותו כיון דמופלא סמוך לאיש נדריו נבדקין ה"ה דהוי יכול להפר נדרי אשתו, ומן התורה דקונה ביבום הוי מיפר מן התורה, ודו"ק, ועיין מש"כ פ"ב מהלכות סוטה ה"ב, ובקונטרס זיקה אות כ"ו בדברי הירושלמי, יעו"ש ודו"ק", עכ"ל, הרי דמבואר דמשכחת לה דין הפרה במופלא, ונראה דגם זה תלוי בעיקר ספק זה, דע"כ שיש לו דין גדול כלפי נדרים – ודו"ק.

ג [עיין משנה למלך [נזירות פרק ב' הלכה י"ג] וז"ל: "עדיין יש להסתפק בהגיע לעונת נדרים אי מצי למשאל על נדריה מי אמרינן דכיון דאיתיה בתורת נדרים איתיה נמי בתורת שאלה או דלמא שאני נדרים דבפירוש רבייה קרא למופלא" – הביאו נמי המנ"ח [ת"ז ס"ק ה'], ויתכן דתלוי בזה.

ד [עיין מנ"ח [תק"ז ס"ק ד'] דפשיטא ליה דמופלא שתרם במחשבה חיילא כיון דאיתרבי כגדול, וכ"ה במשנה ראשונה [תרומות פ"א מ"ג], אף שהתורה זרעים [שם] הסתפק בזה לגבי נדרי צדקה

¹¹¹ והוסיף המנ"ח "אך מ"מ אפ"ל דאשתעבדי נכסים וגובין מנכסיו וגם אם מת גובין מיורשיו ומ"מ צ"ע מנלן זה דאפשר הא דאתרבי דמופלא סמוך לאיש מקדיש או מעריך היינו אם נותן יש עליו תורת הקדש אבל לאשתעבדי נכסי צל"ע וגם ל"ש שעבוד נכסי אם אין עליו שעבוד הגוף עבחה"מ".

במחשבה - כיון דסו"ס אינו אלא ריבוי דמהני מחשבה ואולי מופלא רק נכלל בעיקר דיני נדר ולא במה דאיתרבי מחשבה, ולכאן' גם זה תלוי בהנ"ל.
ועיין בהערה ¹¹² שכן משמע נמי באור החיים שדינו כגדול ולא שהנדר מהני אף שהוא קטן.

בשיטת ר"ה דאיכא מלקות של כל יחל.

והנה שיטת ר"ה דאיכא מלקות של כל יחל למופלא בנדר של מופלא – נדה [מ"ו], ולהלכה חולקים עליו דאחרים לוקין על נדרו, ופשוט דלפי ר"ה מוכרח שהוא גדול לענין נדרים, אכן גם לדין י"ל דמלקות הוא דין בפני עצמו דקטן לאו בר עונשין הוא, ולכן אנו חולקים עליו, אף דלגבי כל ההלכות האחרות דינו כגדול.

ויש להעיר – הרי הכס"מ [נדרים ריש פרק י"א] כתב דפשוט דליכא מלקות דכל יחל – מסברא, וכבר תמהו עליו דר"ה חולק, ויתכן דכוונתו כדברינו – דביסוד הדבר קיי"ל כר"ה שהוא גדול ממש לגבי נדרים, וכמבואר ברמב"ם לגבי ערכין והפרה, ואעפ"כ אנו חולקים על רב הונא דלא שייך מלקות וע"כ דסו"ס לאו בר עונשים הוא, ולזה כתב דע"כ דפשוט מסברא דליכא מלקות.

ונראה שעיקר הנידון של התוס' לגבי מופלא בתרומה ובמעש"ש תלוי בעיקר ספק זה דאי הוי כגדול לגבי נדרים שוב מהני גם להתיר ולהקל ולכן מהני בתרומה ובפדיון מעש"ש – ודו"ק – ועיין עוד בחידושי סוגיות [סימן ה'] מה שנתבאר עוד בזה.

בדברי הגר"ח דמהני מקח על ידי חילול במופלא אף דלא בר מכירה הוא.

ונראה להוסיף בזה עוד – דיעויין בדברי הגר"ח זכ"ה ומתנה [פרק ה'] שכתב בזה"ל – "והנה תרי גווני בפדיון מעשר שני של אחרים, אם שכל אחד ישאר בשלו, והפדיון מועיל רק שקדושת המעשר שני תחולל על כסף הפודה או שהפדיון נעשה באופן שכסף הפדיון הנתפס בקדושת מעשר שני יהיה של הבעלים והמעשר שני שיוצא לחולין יהיה להפודה, ודין מופלא סמוך לאיש מהני בין לעצם הפדיון של קדושת מעשר, וגם דפדיונו מהני שישאר המעשר שני שלו ופדיונו ישאר להבעלים וכו'".

והוסיף הגר"ח: "ואף על גב דקטן לאו בר קנין וחילוף הוא, צ"ל דהכא שאני, דעיקר מעשיו הם רק בהפדיון, והקנין והחילוף ממילא חייל, ומיגרר גריר בתר פדיונו, ועל כן אין מעשה הקטן בזה בתורת קנין וחילוף כי אם בתורת פדיון, דמהני לזה דין מופלא סמוך לאיש".

למדנו חידוש בדברי הגר"ח דלא רק דאהני לן חילול על ידי מופלא – דחילול דומה לתרומה בדין זה, אלא דגם המכירה דחיילא מכח וכתוצאה מהחילול נמי שייך במופלא.

ונראה דיתכן לומר שגם חידוש זה מיתלי תלי נמי בחקירה הנ"ל – והיינו דאי מהני החילול אף שהוא קטן וחשיב כחילול של קטן, אז י"ל דלא מהני המכירה, אכן אי נתחדש שזה חילול של גדול, שוב מהני גם המכירה במופלא, ודו"ק.

ענף ג

דין זכין ושליחות בקטן במופלא

לגבי פדיון מעש"ש.

שיטת התוס' האיך מהני לאחרים מדין זכין – וע"כ שיש שליחות בקטן במילתא דנפשי' ונחלקו בזה בגיטין שם.

בהמשך דברי התוס' בגיטין [ס"ה.] הקשו עוד דלא מהני בקטן כיון דהכא בא להיות זוכה לאחרים, וקטן אינו בר זכיה ולא בר שליחות לאחרים.

ונקדים לדבריהם את דברי התוס' לעיל מיניה – [שם ס"ד:] – דיעויין שם שחידשו שיש שליחות בקטן באופנים מסויימים – וז"ל "דאין למעט קטן משליחות מקרא דתרומה אלא במילתא דליתיה כגון תרומה דליתיה בתרומה דנפשיה, אבל בזכיה כמו שזוכה לעצמו זוכה נמי לאחרים" והיינו

¹¹² דיעויין באור החיים [מטות פרק ל' פסוק ג'], וז"ל: "עוד נראה לפרש טעם אומרו לה' על פי מה שכתב רמב"ם [פרק י"א] מהלכות נדרים וזה לשונו קטן בן י"ב שנה שנשבע או שנדר בודקים אותו אם יודע לשם מי נדר וכו' עד כאן, והוא מה שנתכוין ה' במאמר נדר לה', כי לפי שקדם ואמר איש בא לתת גדר שיקרא איש לדבר זה ואמר נדר לה' פירוש כשידע לשם מי נדר וכן בשבועה כאומרו או השבע שבועה שהדין כמו כן בשבועה" עכ"ל, והמשמעות בדבריו דדין מופלא היינו ה"גדר שיקרא איש לדבר זה", והיינו שהוא גדול לענין זה ולא רק שנדר ידיה הוא נדר של גדול.

דאהני לן דעת אחרת מקנה בקטן בתרתי, א] דלכן זוכה הקטן לעצמו, ב] מה"ט נמי זוכה לאחרים ואיתא בכלל שליחות דבמילתא דאיתא בנפשי' וכגון זכייה ע"י דעת אחרת, איכא נמי בכלל שליחות דרק נתמעט משליחות עד כמה שהוא לא שייך לחלות הזו.

וחידוש המהרש"א להלן [שם ס"ה] דלפי"ז - "למאן דאמר דקטן שהגיע לנדרים תרומתו תרומה ס"ל נמי דיש שליחות לזה הקטן ודו"ק", ופשוט דגם זה מיקרי איתא בנפשיה.

נחזור לדברי התוס' [ס"ה] שהקשו דהאיך מהני פדיון של מופלא לאחרים – הרי אין לו כח של זכין לאחרים – וזה לשון התוס' בקושייתם שסוברים שדעתא חרת עדיפא טפי כדיש הקטן יזכה אחרים:

וז"ל - "וא"ת היאך פודה לאחרים - הא אפ"ל למ"ד זוכה לאחרים היינו כשדעת אחרת מקנה אותו לאחרים ופדיית מעשר נהי דחשבינן ליה כזוכה לאחרים מ"מ אין דעת אחרת מקנה אותו לאחרים ע"י זכיית קטן והוי כמו מציאה דלא זכי מדאורייתא" – והיינו דדוקא בדעת אחרת מקנה מהני זכייה לאחרים והכא בפדיון מעש"ש ליכא דעת אחרת מקנה.

ותירצו התוס' דדמי לדעת אחרת מהני – "וי"ל כיון דמופלא הסמוך לאיש דאורייתא ותרומתו תרומה וחילולו חילול אם לגבי ממון זוכה לאחרים מן התורה כשדעת אחרת מקנה אותו א"כ לענין חילול מעשר יש לו להועיל אפ"ל בלא דעת אחרת".

והיינו כנ"ל דכל מה שאיתא בנפשי' מהני גם בשליחות וזכין – והסיקו התוס' "אבל לרב חסדא דקטן אינו זוכה לאחרים אף על פי שלעצמו הוא זוכה – א"כ גם בחילול מעשר לא יזכה לאחרים בחילול אף על פי שלעצמו מחלל", ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ד' פרק ג'] במה שיש לדקדק בעיקר השו"ט בתוס' כאן האם לדמות מופלא לדעת אחרת מקנה או לא.

שיטת רש"י בכל הנ"ל.

ובשיטת רש"י בסוגי' שם הוכיח הגר"ח [זכיה ומתנה פרק ד'] שחולק על דין זה וס"ל דקטן אינו זוכה לאחרים בדעת אחרת מה"ת – וביאר את שיטתו בתלת אנפ', וזה לשונו:

א] "דס"ל דקטן אין לו שליחות לעולם אף במילתא דאיתיה בדנפשיה".

ב] "או דס"ל דגם זכיה מקריא ליתיה בדנפשיה, דהא מציאת חרש שוטה וקטן אין בה משום גזל אלא מדבריהם, ואם גם בדעת אחרת מקנה אותו אית ליה זכיה מדין תורה, אכן זהו משום דעת האחרת של הגדול, וממילא דאין זה בכלל איתיה בדנפשיה, כיון דאין זה משום לתא ידיה, ורק מכח המקנה הוא שזוכה בה".

ג] "גם דלפי הנראה בסוכה [מ"ו:] דעת רש"י היא דקטן לית ליה זכיה מדין תורה אף בדעת אחרת מקנה אותו, וכמו שכתב שם דהא דינוקא מיקנא קני הוא מדרבנן, וממילא דהוי מילתא דליתיה בדנפשיה ג"כ, ואינו זוכה לאחרים רק מדרבנן, כיון דאין שליחות לקטן, וגם דקטן אינו יכול לזכות כלל".

ויש להעיר דהנפ"מ בין הנך ג' דרכים שלפי הדרך הראשונה רש"י חולק גם על החידוש של המהרש"א, ולדרכים האחרים יתכן שהוא מודה – ונפ"מ גם לגבי פדיון מעש"ש על ידי מופלא לאחרים.

קושי' על שיטת רש"י מיניה וביה בסוגי'.

אולם בשיטת רש"י איכא תימא גדולה – וכבר עמד בזה הגר"ח [שם] – דהנה, הגמרא הקשה מהמשנה כאן במערימין על מעש"ש, דמוכרח דמהני זכייה על ידי קטן, ותירצו "דמיירי בעציץ שאינו נקוב וזה מדרבנן", ודייק מזה הגר"ח וכלשונו: "הרי דקבעיא הסוגיא לאוקמה במעשר שני דאורייתא, ולאוכוחי מינה דקטן אית ליה זכיה גם לאחרים, וזהו להדיא כדעת התוס', דלמ"ד קטן זוכה לאחרים הוא מדין תורה, וכדמהניא גם לענין מעשר שני של דין תורה, וקשה על מה שכתב רש"י דהא דזוכה לאחרים הוא רק מדרבנן, וצ"ע" – ושיטת רש"י צ"ב – ועיין בחידושי סוגיות [סימן ד' פרק ב'] שהבאנו את דרכו של הגר"ח בביאור שיטת רש"י בסוגי'.

בעיקר הגדר של זכין בפדיון מעש"ש.

יש לדון בעיקר הגדר של זכין בפדיון מעש"ש – דאף דמבואר בסוגי' דמדין זכין אתינן עלה – אכן סו"ס צריכים להבין דבאיזה גווני איירי דבעינן זכין – וכבר עמד בזה הגר"ח [שם], והוסיף בזה דמשכחת לה ב' גווני של פדיון, ויצא לדון בשניהם, וז"ל:

"והנה תרי גווי בפדיון מעשר שני של אחרים, אם שכל אחד ישאר בשלו, והפדיון מועיל רק שקדושת המעשר שני תחולל על כסף הפודה או שהפדיון נעשה באופן שכסף הפדיון הנתפס בקדושת מעשר שני יהיה של הבעלים והמעשר שני שיוצא לחולין יהיה להפודה, ודין מופלא סמוך לאיש מהני בין לעצם הפדיון של קדושת מעשר, וגם דפדיונו מהני שישאר המעשר שני שלו ופדיונו ישאר להבעלים וכו".

והוסיף הגר"ח: "ואף על גב דקטן לאו בר קנין וחילוף הוא, צ"ל דהכא שאני, דעיקר מעשיו הם רק בהפדיון, והקנין והחילוף ממילא חייל, ומיגרר גריר בתר פדיונו, ועל כן אין מעשה הקטן בזה בתורת קנין וחילוף כי אם בתורת פדיון, דמהני לזה דין מופלא סמוך לאיש".

וביאר הגר"ח דמוכרח דסוגי' זו שייכא עכ"פ לזכין – והיינו משום דבהנך תרי גווי של פדיון צריכים שהפדיון של הקטן יהני לאחרים, והא דלא מהני זכין של קטן לאחרים היינו משום שיש כלל גדול "שכל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום".

והוסיף הגר"ח דזה פשוט דהנך תרי גווי לא שייכי לשליחות, ומזה מוכרח דעיקר הפלוגתא בקטן אי איכא זכייה או לא לא שייך לדין שליחות שיש בזכייה, דבחילוף פשוט דליכא שליחות כמו דליכא שליחות בכל מוכר ולוקח דכל אחד עושה מעשה וחלק ידיה, ולא הווי כשלוחים זל"ז, וכן בהפקעת הקדושה באופן הראשון שכל אחד נשאר בשלו, הרי התם לא בעינן כח בעלים והגר"ח האריך להוכיח כן ממה דמהני פדיון מעש"ש בשל הפקר, ומוכרח דמהני בלי כח הבעלים ולכן לא בעינן שליחות, וסגי בזה שנעשה מדעתם, אלא דבזה בעינן שיחשב עכ"פ "מכחם מדעתם ובשבילם" – ולזה מהני ע"י זכין, וזכין כה"ג לא שייך להלכות שליחות – וזה סוג חד של זכין.

ומזה מוכרח דכל הנידון בזכייה לאחרים בסוגי' [שם] – אינו מחמת הדין הכללי שזכייה מטעם שליחות ואין שליחות לקטן, אלא דאיכא הלכה נוספת ד"כל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום" הוא, ורק בדין הזה דנו שם בסוגי'.

ובעיקר חידוש זה שנתחדש בדברי הגר"ח דאיכא הכא דין חדש וסוג חדש של זכין – עיין לעיל בציונים והערות [משנה ג' ענף ב] מה שנתבאר בזה – ושם הבאנו כמה גווי של זכין דאינם מטעם שליחות, ושם הבאנו נמי את היסוד של המקד"ד שצריכים כח בעלים להעמיד את המעש"ש לפדיון – ואל"כ דינו לאכילה ולא מהני פדיון של אחרים.

ענף ד

ג' דרכים בדין "פדה לי בהן".

בדברי הירושלמי בדין "פדה לי בהן"

במשנה מבואר שאומר לבנו ולעבדו – "הילך מעות אלו ופדה לך מעשר שני זה" וביאר הרא"ש והר"ש – "ופדה לך – כלומר לעצמך כדקתני בתוספתא ובלבד שלא יאמר 'פדה לי בהן' את מעשר זה אבל כשפודה לעצמו אף על פי שפודה במעות של בעה"ב אינו מוסיף חומש".

והביאו כן מהירושלמי שכתוב שם "פדה לי משלך – פדה לך משלי אינו מוסיף חומש, א"ר יוחנן כל מעשר שאין הוא ופדיונו משלו אינו מוסיף חומש, אמר ר' יוסי בר' בון בש"ר יונה טעמיה דר' יוחנן ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו כדי שיהא הוא ופדיונו שלו".

דרכו של הגר"א בדין "פדה לך משלי".

ועלינו לבאר הנך דינים בירושלמי – ועיין בזה בשנות אליהו וז"ל: "צא ופדה לי משלך" פי' שנתן לו הממון במתנה והוי שלו ואח"כ הוא פודה את הפירות של אביו במעות שלו, ו"פדה לך" [היינו שנותן הפירות במתנה] פי' בשבילך משלי בממון שלי על פירותיך, עכ"ל.

וכ' בחזו"א מעשרות [סי' ז' ס"ק כ"ג], דמכאן מבואר שמותר לפדות מעש"ש על מעות של חבירו בין כשהפודה בעל המעות ובין שהפודה בעל הפירות ובלבד שיתנו רשות זה לזה.

דרכו של החזו"א בדין הנ"ל.

והעירני בזה ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א שיש ג' דרכים בדין זה של "פדה לך משלי", דרכו של הגר"א, דרכו של החזו"א, ודרכו של הגר"ח – וכדיבואר.

דהנה, עיין בחזו"א [דמאי סי' ג' ס"ק ט"ז] שכ' דחילול מעש"ש משכחת לן דרך מקח ודרך חילול, דרך מקח היינו שראובן יש לו מעות ושמעון יש לו פירות מעש"ש ובא ראובן ולוקח הפירות מיד שמעון ומחלל הפירות על מעות שבידו, ומעתה המעות הן קדושת מעש"ש והן שייכין

לשמעון, וראובן זכי בפירות והן חולין בידו, ויש עוד דרך חילול היינו שהמעות נשאריں ביד ראובן והן קדושים והפירות נשאריں ביד שמעון והן חולין.

וכתב על זה ד"פדה לך משלי" היינו שהמקבל המעות אומר לבעה"ב אחר שקבל המעות ממנו פדה לך משלי ובעה"ב קבל דבריו עיי"ש.

הרי דפירש באופן אחר, דלפי הגר"א "פדה לך משלי" איירי כשנתן פירות לחבירו, והנותן אומר להמקבל שהמקבל יפדה פירותיו של המקבל על ממון של הבעה"ב, ואילו לחזו"א בדמאי נתן הבעה"ב לחבירו מעות ואומר המקבל המעות להבעה"ב שהבעה"ב יחלל פירותיו על מעותיו של המקבל.

דרך נוספת בזה מהגר"ח.

ומדברי הגר"ח נראה שפירש באופן שלישי, עיין בדבריו [זכיה ומתנה פרק ד' הלכה ו'] וז"ל: "והנה תרי גווי בפדיון מעשר שני של אחרים, אם שכל אחד ישאר בשלו, והפדיון מועיל רק שקדושת המעשר שני תחולל על כסף הפודה או שהפדיון נעשה באופן שכסף הפדיון הנתפס בקדושת מעשר שני יהיה של הבעלים והמעשר שני שיוצא לחולין יהיה להפודה, ודין מופלא סמוך לאיש מהני בין לעצם הפדיון של קדושת מעשר, וגם דפדיונו מהני שישאר המעשר שני שלו ופדיונו ישאר להבעלים".

וסיים בזה הגר"ח: "וכדאיתא במתני' דאומר אדם לשפחתו 'פדה לך מעשר זה', והך 'פדה לך' ר"ל שהמעשר שני יהיה שייך לה, וכמבואר בירושלמי במעשר שני שם דהנך תרי גווי חילול איכללו במתני", עכ"ל.

ומבואר שפירש "פדה לך משלי" שהוא דרך חילוף רשויות, ואילו לפי מה שנתבאר לעיל אין כאן דרך חילוף רשויות כלל.

סיכום הג' דרכים.

הרי לן ג' ביאורים בדין "פדה לך משלי":

א] לדברי הגר"א וכן לחזו"א במעשרות, איירי כשנתן הבעה"ב לחבירו פירות, והמקבל הוא העושה החילול, ואין כאן חילוף רשויות כלל.

ב] לדברי החזו"א בדמאי איירי כשנתן הבעה"ב לחבירו מעות והבעה"ב הוא המחלל, וגם לדבריו אין כאן חילוף רשויות.

ג] לדברי הגר"ח איירי שנתן הבעה"ב לחבירו מעות, והמקבל הוא הפודה ויש כאן חילוף רשויות. וכפשוטו ליכא מחלוקת להלכה אלא דפליגי רק לענין פירוש המתניתין והירושלמי.

חידוש גדול בדברי הגר"א דגם שלוחו של הבעלים אינו מפריש חומש.

מצאנו חידוש גדול בדברי הגר"א בביאורו לירושלמי שכתב לדעת ר' יוחנן שהפודה מעש"ש שלו על מעותיו שלו ע"י שליח - אינו מוסיף חומש, והיינו דליכא בזה דין כמותו ככל שליח דעלמא, אולם בחזו"א [דמאי סוס"י ג'] כתב דפשוט וברור דחייב להוסיף חומש והסיק "ולאו שמיא דהגר"א חתים עליה".

ונראה דהגר"א אזיל בזה לשיטתו - והחזו"א השיג עליו לשיטתו - וכדיבואר:

והיינו - דהיה נראה לדון בביאור סברת הגר"א על פי יסוד גדול מהמקד"ד שהבאנו לעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה ג' ענף א' וב'] דבפדיון מעשר שני "יד כל אדם שוה והכל יכולים לפדותו" אלא שיש הלכה מיוחדת דבעינן שיהא המעשר 'עומד לפדיון' והיינו שהוא כבר לא עומד להעלותו לירושלים, והמצב הזה תלוי בבעלים - והיינו שקודם שהמעשר עומד לפדיון אי אפשר לפדות אותו, וזה שהבעלים נותנין רשות לאחרים לפדותו אינו כלום דא"צ רשות לזה דבפדיון יד הכל שוין, ורק בעינן תנאי שיהא המעשר 'עומד לפדיון' ולא להעלותו לירושלים, וזה נעשה רק ע"י שהבעלים עצמן בזה שהם פותחין בפדיונו דאז מיקרי שהמעשר עומד לפדיון, ומש"ה כופין את הבעלים לפתוח - עיי"ש.

ולפי"ז נראה דבאמת לא שייך הכא שליחות - דכמו דלא שייך שליחות בפדיון הקדש דיד כל אדם שוה ובלי כח חבירו נמי מצי פודה ולענין מה העמידו כשלוחו, כמו כן הכא בפדיון מעש"ש דשליחות רק שייך היכא דבעינן כח בעלים לפעול ואין לו כח זה, ועל ידי שליחות הוא קיבל את

הכח לפעול, אבל הכא אחרי שהבעה"ב העמיד את הפירות מעש"ש לפדיון שוב לא בעינן כח בעלים כלל ושוב ליכא שליחות.

והן דברי הגר"ח דבאמת ליכא שליחות הכא בפדיון מעש"ש – וגם מה דבעינן זכין הוא סוג חדש של זכין – עיי"ש בציונים והערות [פרק ד' משנה ג' ענף ב'].

ונראה דהן דברי הגר"א דגם אי ממנה אותו שליח – הא ליכא שליחות בזה, ואזיל לשיטתו דכבר הוכחנו מהגר"א דחידוש דמהני פדיון מעש"ש שלא מדעתו של הבעלים, דסברתו על פי המקד"ד והגר"ח הנ"ל, ודו"ק, ובאמת שהדברים מדויקים בתוך דברי המקד"ד שכתב "וזה שהבעלים נותנין רשות לאחרים לפדותו אינו כלום דא"צ רשות לזה דבפדיון יד הכל שוין" – וכוונתו כנ"ל.

וכבר הבאנו לעיל בציונים והערות [משנה ג' שם] דכבר דחה החזו"א את דברי הגר"א שם לגבי פדיון שלא מדעתו – עיי"ש בחזו"א [יו"ד סי' קפ"ה] שהביא מהתוס' בקידושין [נ"ו. ד"ה מתקיף] שאין פודין מעש"ש של חבירו בלא רשותו אם לא מחמת דין זכין לאדם שלא בפניו ולשיטתו אזיל הכא בזה שהוא חולק על דברי הגר"א הכא – ולכן הסיק "ולאו שמיה דהגר"א חתים עליה".

משנה ה

[ח] חייה עומד בגורן ואין בידו מעות ואומר לחברו חרי הפירות האלו נתונים לך במתנה חוזר ואומר חרי אלו מחוללין על מעות שבבית:

רע"ב משנה ה

חייה עומד בגורן – ורוצה להערים ולפדות מעשר שני בלא חומש: ואין בידו מעות – כדי שיתנם לחברו, שיפדה בהן המעשר בלא חומש: חרי הפירות האלו נתונים לך במתנה – ודוקא שנתן אותם לו בטבול קודם שיפריש מעשר שני, כדפרשינן לעיל:

ציונים והערות משנה ה

סוגי' דב"מ.

גרסינן בב"מ [מ"ה:] "אמר רב פפא אפילו למאן דאמר אין מטבע נעשה חליפין מיעבד הוא דלא עביד חליפין אקנויי מיקנו בחליפין מידי דהוה אפירא לרב נחמן פירא לרב נחמן לאו אף על גב דאינהו לא עבדי חליפין אקנויי מקנו בחליפין טבעא נמי לא שנא" והקשו שם על המשנה הכא. "מיתבי היה עומד בגורן ואין בידו מעות ואומר לחבירו חרי פירות הללו נתונים לך במתנה וחוזר ואומר חרי הן מחוללין על מעות שיש לי בבית טעמא דאין בידו מעות הא אם יש בידו מעות ליקני להו לאידך במשיכה ופריק דהכי עדיף דהוה ליה נכרי ואי אמרת מטבע נקנה בחליפין ניקנו ליה מעות להיאך אגב סודר ולפרוק".

הערות מהחזו"א בביאור הסוגי'.

ויש לעיין דלמה עדיף להקנות המעות מלהקנות הפירות, עוד יש לעיין, האם דווקא הבעה"ב פודה או גם המקבל פודה.

ועיין בחזו"א מעשרות [סי' ז' ס"ק כ"ג] שעמד בכל הנ"ל, וז"ל:

"וחוזר בעה"ב ואומר חרי הן מחוללין, וה"ה שהמקבל מתנה כול לפדות, וחדא מתרי נקט"

וממשיך בזה עוד "דהא דנתינת מעות עדיף אינו משום דבנותן לו המעות במתנה הנכרי הוא הפודה אלא טפי ניכרת ההערמה בנתינת הפירות שהכל יודעין שסופו להחזיר לו הפירות וכמשאיר לו הפירות הדבר ניכר, אבל כשנותן לו המעות אין הדבר מפורסם אם החזיר לו או לקחם, ואפי' אם מחזיר אין הדבר ניכר, דאפשר שאין המקבל עולה לירושלים והנותן עולה, ולכן נותן לו לאכלם בירושלים", עכ"ל.

בדברי החזו"א במינוי שליח על פירות שלא בעולם כשהמעות בעולם.

וע"ע בחזו"א שם חידוש גדול בעיקר דין פדיון וחילול מעש"ש על ידי שליח, דיכול למנותו על חילול במטבע מסויים שהוא מטבע שלו, ופשוט שלא צריך דעת בעלים בשעת הפדיון כמו בכל שליחות דא"צ דעת בעלים בשעת הגירושין וכדומה, וחידוש שא"צ שהמעש"ש יהיה בעולם, והיינו

דאף דלמדנו בתוס' בנזיר [י"ב. בסוף] דליכא מינוי שליחות על הפרשת חלה כשהעיסה עדיין לא התחייבה כיון דהוי ליה מינוי שליחות על דבשלב"ל, אכן בחילול מעש"ש מהני כיון דעיקר המעשה במטבע והחלות פדיון בקדושת הפירות היא מידי דממילא – ודבריו צ"ב, דאיזה 'מידי דממילא' איכא הכא – הא פעולתו מורכבת מתרתי, הפקעת הקדושה מהפירות והחלות קדושה במעות.

וכבר הבאנו מהגר"ח שבמכירה של פירות מעש"ש ממוכר ללוקח והפירות נפדו ממילא – הכא העיקר הוא הפדיון והמקח הוא ממילא ולכן מהני גם במופלא – וכלשונו: "ואף על גב דקטן לאו בר קנין וחילוף הוא, צ"ל דהכא שאני, דעיקר מעשיו הם רק בהפדיון, והקנין והחילוף ממילא חייל, ומיגרר גריר בתר פדיונו, ועל כן אין מעשה הקטן בזה בתורת קנין וחילוף כי אם בתורת פדיון, דמהני לזה דין מופלא סמוך לאיש" – אולם הכא שבא לפדות מיניה וביה בשל חבירו – מעות חבירו ופירות חבירו – הרי יש כאן תרתי, וצ"ע.

ויתכן שהכוונה בזה – דבאמת לא צריכים כח בעלים בעיקר הפדיון – וכנתבאר לעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה ג' ענף א'] מהגר"א בפדיון שלא מדעת בעלים, ועל פי יסוד המקד"ד – והוא – דעצם זה שהבעלים מעמידו לפדיון גורם שיד כל אדם שוה בו לפדיון וא"צ לשום שליחות אחרי שכבר העמידו עיי"ש בארוכה.

ולפי"ז יתכן דזה מהני גם בדבשלב"ל על ידי הבעלים עצמו – להעמיד את פירויו שיבואו לעולם לפדיון, ואין לתמוה בזה דגדולה מזה מצאנו בדברי הגר"ח שהוכיח דמהני גם בהפקר וע"כ שאינו אלא דין עיכוב בעלים, ונראה דמה דבעלים לא מעכבי מהני גם בדבר שלא בא לעולם, ומעתה נמצא שכל השליחות אינו אלא בחלות קדושה שהוא מחיל על מטבע של חבירו – ודו"ק, וסגי בזה שהמטבעות בעולם.

אולם החזו"א לשיטתו חולק בכל הנ"ל – ולשיטתו לא א"ש – ואכתי צ"ע.

בשיטת הרא"ש שהמשנה קאי גם למ"ד ממון גבוה ויכול לתת במתנה – ואינו סתירה לסוגי' בקידושין.

והנה שנינו במשנה 'אומר לחבירו הרי הפירות הללו נתונים לך במתנה וחוזר ואומר הרי הן מחוללין על מעות שיש לי בתוך ביתי' – ואמרו בסוגי' בב"מ – "טעמא דאין בידו מעות הא יש בידו מעות מקני ליה במשיכה", ופריק ליה דהכי עדיף דהוי ליה נכרי ואי אמרת מטבע נקנה בחליפין לקני ליה מעות אגב סודר, ומשני דל"ל סודר כו' ופריך איכפל תנא לאשמועינן בגברא ערטילאי כו'".

ועיין בשיטה מקובצת [מ"ו. סוד"ה וז"ל הריטב"א] שהקשה דמאי משני דל"ל סודר – דאכתי למ"ד פירי עבדי חליפין יקח פרי אחד ויתננה לאחר במתנה והדר יחזור השני ויתן לו הפרי ויקנה לו המעות בחליפין, ותירץ בשם הרא"ש דהך משנה אתיא כר"מ דס"ל מעש"ש הוי ממון גבוה ומש"ה אינו נעשה חליפין.

ותמהו בזה רעק"א [שם] והבית הלוי [ח"א סימן כ"ז ס"ק ח'] דצ"ע – הרי קתני במשנה דאומר הרי הפירות הללו נתונים לך במתנה – ולמ"ד דהוי ממון גבוה הא לא מצי יהיב ליה במתנה כלל וכמו שמבואר בקידושין [נ"ד:], ובעל כרחך אתיא הך משנה כרבי יהודה דס"ל דהוי ממון הדיוט. וביאר בזה הבית הלוי דמכאן מוכרח דמתנתו מתנה גם למ"ד מעש"ש ממון גבוה – וביאר הבית הלוי דכל מה שאמרו בקידושין [נ"ד] שאינה מתנה למ"ד ממון גבוה, היינו דווקא לענין זה שהלוקח יתחייב בחומש בחילול, אבל המתנה עצמה חיילא גם למ"ד ממון גבוה – ועיין בכל הנ"ל בשיעורי ר' שמואל [קידושין נ"ג. / ס"ק תס"א].

אולם עיקר הדברים קשה – דמדוע חלה המתנה – והלא ממון גבוה הוא ואינו שלו ליתנו לאחרים – וצ"ע – וזה תלוי בעיקר הגדר של מעש"ש ממון גבוה – ועיין בזה בחידושי סוגיות [סוף פרק ראשון – סימן א'] מה שנתבאר בזה בארוכה.

ובאמת דגם בלי דברי הרא"ש הנ"ל א"ש המשנה כר"מ – שיש לומר שהוא מקנה לו הפירות בטיבליהו לפני הפרשה ואכתי לא מיקרי ממון גבוה – וכ"כ בשטמ"ק שם בשם התוס' שאנן, וכן מדויק ברמב"ם [מעשר שני פרק ה' הלכה י'] "וכן מערים ונותן המעשר מתנה 'כשהוא בטבלו', ואומר הנותן הרי הפירות האלו מחוללין על מעות שבבית", וע"ע בפירוש המשנה הכא.

משנה ו

[ו] משך ממנו מעשר בסלע ולא חספיק לפדותו עד שעמד בשנים נותן לו סלע ומשתכר בסלע ומעשר שני שלו משך ממנו מעשר בשנים ולא חספיק לפדותו עד שעמד בסלע נותן לו סלע מחולין וסלע של מעשר שני שלו אם היה עם הארץ נותן לו מדמאי:

רע"ב משנה ו

משך ממנו מעשר בסלע – חמוכר מעשר שני, כדי שיתחלל על דמי חמכירח ויחיו חמעות נתפסים בקדושת מעשר, דבכי האי גונא שרי למכרו. וזא דתנן בפ"ק אין מוכרין אותו, חיינו לחוליו לירושלים ולא שיחיו חמעות נתפסים בקדושת מעשר. וכשמשך המעשר לקנותו היה שוה סלע ולא חספיק ליתן הדמים עד שעמד בשנים, שחמער לא יצא לחולין עד שיתן דמיו למוכר: נותן לו סלע – לפי שקנאו במשיכה, ומרויח חלוקה סלע שנת"ק. וצריך לפדותו כשער של עכשיו בשתי סלעים, שחמער לא יצא לחולין עד שיתן דמיו למוכר. והסלע אחד של מעשר שני שלו ואוכלו בירושלים: עד שעמד בסלע – וצריך ליתן למוכר שני סלעים שקנאו במשיכה, וזוה נפדה בסלע א' כשער של עכשיו. הלכך נותן לו דמי סלע מדמי חולין שלו, ובו נפדה המעשר, והסלע השני נותן לו מדמי מעשר שני שלו. ואין זה כפורע חובו ממעות מעשר שני, לפי שבתחלת המקח היה עומד לכך שיאכל חמוכר שתי סלעים בירושלים אם לא חוזל: אם היה עם הארץ נותן לו מדמיו – ואם היה חמוכר עם הארץ נותן לו שתי הסלעים מדמי חולין שלו, לפי שאין מוסרין דמי מעשר לעם הארץ. ואית דגרסי מדמאי אם יש לו דמי מעשר של דמאי נותן לו סלע א' מאותן דמים, דמוסרין דמי דמאי לעם הארץ:

ציונים והערות משנה ו

ענף א

בגדרי ה'מעשה קנין' שבפדיון שמתחלק מגוף הפדיון, וב' דרכים בשיטת רשב"ג דעיקר הפדיון על ידי המשיכה, ונקבע כשער המשיכה.

בירושלמי מובא שיטת רשב"ג שחולק על המשנה – ואזלינן בתר משיכה. במשנה מבואר דמהני המשיכה, אכן כל זה לקנין עצמו, אבל ס"ס ליכא פדיון על ידי המשיכה, דרך במעות הוא פודה – שנאמר וצרת הכסף – ולכן כל דמי הפדיון תלוי בשווי בשעת הפדיון ולא בשווי בשעת המשיכה, וזה יסוד דינא דמתני' – דהכל תלוי בזמן הפדיון, ויהיה נפ"מ ביוקרא וזולא בין משיכה לתשלומין. ובמשך בשער של אחד ונתייקר לשווי של שנים דחייב לשלם למוכר אחד ולא שנים – אלא שהדין בזה שמשלם למוכר אחד ומוסיף אחד לעצמו לפדיון על השווי הנוסף, והוא אוכלו בעצמו בירושלים.

אולם בירושלמי מובא שיטת רשב"ג שחולק והולך בתר שעת המשיכה, וזה אינו להלכה אכן כך שיטתו, ולא ברור האם הביאור בזה שהמשיכה עצמה פודה ולכן אזלינן כפי השער של המשיכה של אתמול או שהביאור בזה שהכסף של היום פודה את קדושת הפירות אלא שמודדים את השווי כפי השער של אתמול במשיכה, וכבר דנו בזה.

ועיין בשערי יושר [שער ו' פרק ט"ז ד"ה ובמסכת] שהכריע כצד השני – והוכיח כן מהראב"ד שבאמת הפדיון הוא על ידי המעות שרק על ידם הוא יכול לפדות את הקדושה וכמפורש בקרא – וצרת הכסף – וליכא פדיון על ידי המשיכה, ואעפ"כ השער שנקבע לפדיון על ידי המעות הוא השער של שעת המשיכה – ועיין היטב ברידב"ז וכן בחזו"א [שביעית סימן י' ס"ק י"ג].

ביאור החידוש למה קביעת השער של החילול על ידי התשלומין במעות נקבע בזמן המשיכה.

ועיקר הבר הוא חידוש גדול - ועיין בחידושי סוגיות [סימן ג'] שביארנו את הדברים - ותמצית דברינו שם הוא כך:

דרשב"ג חידש שנקבע 'שער מחודש' בפדיון זה שהרי הוא התחייב כפי השער ההוא לשלם על הפירות הללו, ולכן כשהוא משלם יש התייחסות לשער ההוא ולכן מיקרי פדיון, והיינו דתמיד א"א לשלם היום ולהתייחס לשער של אתמול - שהרי היום כבר אין משמעות לשער של אתמול, אכן הכא כיון שהמחייב בתשלומין הוא המשיכה של אתמול - ונמצא שהיום הוא משלם את השווי של אתמול שהרי הוא משך והתחייב אתמול - א"כ משיכה זו גרמה שהתשלומין של היום יתייחס לשווי של אתמול, הלכך ס"ל לרשב"ג דשפיר עבדינן פדיון כפי השער של אתמול.

וביארנו שכל זה מובן רק אחרי מה שנתבאר בעיקר הגדר של יוקר ושווי - והיינו דאי שווי וערך הוא 'מציאות' שקיימת בשוק - והיינו שהשוק יוצרים שווי בזה שמוכנים לשלם והשוק מבטלים שווי בזה שלא מוכנים לשלם, א"כ אין שום הבנה לזה - שהרי השער של אתמול לא קיים היום - ומה לי מה שיש היום התייחסות לשער ההוא - אולם אחרי שביארנו שם בארוכה שכל המציאות של 'שווי' ו'ערך' הוא מציאות שקיימת בגוף הפרי עצמו - א"כ השער הזה קיים באתמול של הפרי - והכא יש דרך להתייחס לאתמול שיש בפרי מחמת ההתחייבות של המשיכה - ודו"ק, ועיי"ש אופנים שונים של חידוש זה.

זו דרך אחת בשיטת רשב"ג - אולם מצאנו דרך אחרת בביאור שיטת רשב"ג.

מביא את פלוגתת רש"י והרשב"א בקידושין [ה']. בפדיון מעש"ש בשטר.

דהנה - בדברי הגר"א מתבאר שאין הפדיון במעות - דמפורש בהדי' בדבריו שהפדיון חל לפני הנתינת מעות - וא"צ להמתין לנתינת מעות, עיי"ש.

ולמדנו שמעשה קנין של משיכה עצמה פועל פדיון - וזה צ"ב - ונראה להקדים בעיקר מה דמצאנו שיש קנין בפדיון והפדיון והקנין שייכים זל"ז, ונקדים בשיטת הרשב"א בסוגי' בקידושין [ה'].

דהנה, יעויין בקידושין [ה']. שהגמ' למדה ק"ו מכסף לשטר, ודחו, "מה לכסף שכן פודין בו הקדש ומעשר שני, תאמר בשטר שאין פודין בו את ההקדש ומעשר", ויש לעיין דבאיזה שטר איירי דלא מהני לפדיון הקדש, ונחלקו בזה רש"י והרשב"א, דיעויין בפירוש רש"י שפי' "שטר התחייבות", והיינו שמתחייב כסף להקדש עבור הפדיון, וההתחייבות היא בשטר ובזה הוא רוצה לפדות, ונאמר כאן דלא מהני.

אולם הרשב"א חולק ולמד דמיירי בשטר קנין שפודה בו הקדש ומעש"ש, ולדידיה הרי"ז ממש שטר קנין, שכמו ששטר קונה אשה הכא נמי שטר פודה הקדש.

מביא הוכחות שיש דין מעשה קנין בפדיון הקדש ומעש"ש.

ומדברי הרשב"א מוכרח כחידושו של הגר"ח [בהל' מעש"ש פ"ח - ה"ז] שיש דין מעשה קנין בחילול, וז"ל הגר"ח [שם] - "דהנה בפדיון מעשר שני איכא שני דברים, חדא עצם החילול מה שמתחלל קדושת המעשר שני על החולין, ועוד יש בזה דין קנין כסף, דמעשה זו גופה של חילול יסוד חלות דינה הוא מדין קנין כסף, שהחולין נעשין כסף קנין לעשית מעשה זו של חילול, וע"י דין קנין כסף הוא דמיקיימא וחלה מעשה זו של חילול", עכ"ל.

וחידוש זה מבואר ברשב"א - דלהכי היה מהני ביה קנין שטר, ואינו 'מעשה חילול' בעלמא, ופשוט, ויש להעיר בדברי הגר"ח הנ"ל מבואר דגם בהקדש וגם במעש"ש חשיב הפדיון כמעשה קנין, אכן עיין בקובש"ע [ח"ב סימן כ'] שהביא מהגר"ח דחילק בזה בין פדיון הקדש לפדיון מעש"ש אי הוי מעשה קנין או לא - ולעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה ג' ענף ה'] הבאנו את דבריו.

ועיקר יסוד זה דפדיון הוא מעשה קנין - כן מוכרח נמי מדברי התוס' בבכורות [ריש י"ג:] שהקשה דלמה לא מהני משיכה בהקדש, עיי"ש מה שתירץ, וע"כ שזה מהלך של מעשה קנין - וכבר עמדו בזה בכתבי הגר"י [שם], וע"ד זה הוכיח נמי בקובש"ע [שם] מדברי רש"י בקידושין

[כ"ו]. וכן בב"מ [מ"ו]: שהמקור לקנין כסף במטלטלין היינו מהדין פדיון הקדש בכסף, ומבואר כנ"ל.

והגר"ח על הרמב"ם [שם ד"ה ואשר יראה] הוכיח כן מהסוגי' בקידושין [ה']. דאיירי בקנין כסף והביא מכסף פדיון הקדש מעש"ש¹¹³, והוכיח כן עוד מקידושין [כ"ח] רשות הגבוה וכו'. והגר"ח [שם ד"ה והנה צ"ע] הוכיח כן עוד לחלק בזה בין פדיון פטר חמור דלא בעי כח בעלים, לפדיון מעש"ש דתלוי בבעלים, וביאר דבקנינים בעינן בעלים, ועיין בהערה¹¹⁴ שהבאנו דבריו. ועיין בתורת זרעים [מעש"ש פ"ד מ"ד] שהביא את ראיות הגר"ח בזה – והוסיף ראייה נוספת מהגר"ח [והעיר שראיה זו לא מובא בספרו של הגר"ח] מהמבואר בירושלמי דהקשו דלמה לי פסוק דבעינן שו"פ בפדיון מעש"ש – הא תיפוק ליה ממה דבעינן שו"פ בקנין קרקע – עיי"ש ביאורו של הגר"ח בירושלמי.

למדנו מהרשב"א שהקנין והחילול על המעות מתחלקים זה מזה לגבי שטר קנין, וכן למדנו בתוס' בבכורות לגבי משיכה

אולם סו"ס דברי הרשב"א עדיין תמוהין, דכל פדיון מהני רק היכא שיש חילול הקדושה על המעות, ואף אי איכא בשטר דין מעשה קנין אכן סו"ס צריכים חילול על הכסף. ואמר בזה הגרי"ז [כתבים בכורות י"א] דע"כ דאיירי הכא שהיה כאן כסף לחילול הקדושה ורק שהקנין של הפדיון נעשה בשטר – והיינו שהקנין שבחילול והפקעת הקדושה שבחילול תרתי נינהו, ועוד אמרו בשם הגרי"ז [מובא בספר מעתיקי שמועה] דמיירי בפחמש"פ דסגי שיתחלל עליו ורק לקנין כסף לא מהני הך פחמש"פ ולכן כלפי הפדיון עצמו אכתי בעינן קנין שטר, וי"ל עוד שהנייר של השטר הוא הפחמש"פ שחל עליו ההקדש, ואף שהנייר והשטר תרתי נינהו ולא שייכי אהדדי אכן זה נתחדש כאן שחילול הקדושה והפדיון עצמו תרתי נינהו. וכעין זה ביאר הגרי"ד – מובא נמי בכתבי הגרי"ז [בכורות י"ג]: בביאור קושי' התוס' [שם] דיהני משיכה, וקשה דסו"ס להיכן תתחלל הקדושה, וע"כ צ"ל שהמשיכה רק נצרכת לקנין אבל יש כאן כסף לחילול הקדושה.

והנה הגרי"ז חידש תרתי:

א [חילול הקדושה והמעשה פדיון מתחלקים זמ"ז].

ב [גם כלפי השיעור כסף מתחלקים זמ"ז ולחילול ההקדש סגי בחצי פרוטה, והנה מה דמתחלקין זמ"ז לכאן מפורש ברשב"א ובתוס' בבכורות, אכן נראה להוכיח דגם מתחלקים זמ"ז בשיעור של הכסף מהסוגי' בקידושין [י"א].

דשם מבואר דקס"ד דבעינן כסף צורי לחילול מהקדש דכתיב בה כסף מפורש, ולא יהני בפרוטה, וקשה דלגבי הקנין ודאי מהני בפרוטה מדין קנין כסף דלא גרע קנין כסף דעלמא דקס"ד דמהני בפרוטה מקנין שטר דעלמא דמהני גם בפדיון¹¹⁵.

וע"כ שהקס"ד הכא הוא ביחס לשיעור כסף של חילול הקדושה דלגבי זה לא סגי השיעור פרוטה ובעי כסף צורי, ודו"ק, אלא דלפי"ז אדרבה קשה על הגרי"ז דלמה מהני בפחמש"פ, הרי בגמרא מבואר שהלשון 'כסף דקרא' [דממנו ילפינן כסף צורי] קאי כלפי החילול של הקדושה [דכלפי

¹¹³ אלא שראיה זו תלויה בב' הדרכים בסוגי' [שם] ולדרכו של הריטב"א ליכא ראייה – עיין בדברינו באמרות אברהם קידושין [סימן י"ח] שהרחבנו בזה.

¹¹⁴ וז"ל הגר"ח – "ובהכי מתישבא קושית התוס' בב"ק [ס"ח]. על הא דאמרינן התם דאין אדם יכול לחלל נטע רבעי שאינו ברשותו דמוכח מזה דדין פדיון מעשר שני ונטע רבעי הוא דבר התלוי בבעלים ואין אדם יכול לחלל מעשר שני ונטע רבעי של חבירו שלא מדעתו, ומאי שנא מפטר חמור דיכול לפדות של חבירו אף שלא מדעתו וכדמוכח בבכורות [י"א]. עיין שם בדברי התוס', ולפי דברינו ניהא, דבפטר חמור כיון דאין השה נתפס תחת הפטר חמור א"כ אין בפדיונו שום מעשה קנין, ורק הפקעת איסורא בעלמא, ועל כן אין זה שייך לבעלים, משא"כ בפדיון מעשר שני ונטע רבעי דדין חילול דין קנין כסף ביה ע"כ הוי ככל מעשה קנין דעלמא דצריך דוקא דעת בעלים", עכ"ל.

¹¹⁵ ויש לדון דיתכן דאחרי שנתגלה דלא מהני שטר י"ל שיש כאן גדרים חדשים של קנין.

הקנין כסף לא גרע מכל הקנינים וכתבאר], ולשון כסף ע"כ הוא שו"פ כמו בכל התורה, וצ"ע – וע"ע בהערה ¹¹⁶ במה שיש לתמוה עוד בכל דברי הרשב"א.

חידוש גדול מהגר"ח ברמב"ם – דמהני במעשה קנין בלי החילול שבו – וביאור דרכו של הגר"א בשיטת רשב"ג.

איברא דבאמת מצאנו חידוש נוסף בדברי הגר"ח [שם ד"ה והנה בדברי הראב"ד] שהוכיח מהרמב"ם דמהני המעשה קנין שבחילול בפני עצמו – והיינו גם בלי החילול שבו.

וז"ל הגר"ח שם: "ואשר יראה לומר בדעת הרמב"ם, דס"ל דבמעשר שני דמתחלל דרך מקח הוי הגזירת הכתוב דהמקח גופיה הוי מעשה חילול, והוא זה דין מסויים בפני עצמו במעשר שני, דהמקח בעצמו הוא חילולו של המעשר שני, ויסוד דבר זה נלמד וכו' מהא דפסק הרמב"ם [פ"ז ממעשר שני הי"ד] וז"ל הלוקח מים ומלח וכו' לא קנה המעשר אעפ"י שיצאו המעות לחולין עכ"ל, והרי בדין חילול פשיטא דכל שלא נכנס החולין תחתיו בקדושה א"כ אין כאן חילול כלל, ובעל כרחך דהוא דין מסויים במקח שמפקיע קדושת המעשר שני לגמרי אף אם אין דבר אחר נכנס כנגדו ואף בלא מעשה חילול, וא"כ הוא הדין נמי הא דמעשר שני מתחלל דרך מקח הוא ג"כ דכוותה דעצם מעשה המקח הוא חילול, עכ"ל הגר"ח.

למדנו דאיכא גווני של מקח בלי החילול כלל וכלל וכדהוכיח ממלח ומים – ולדרך זו של הגר"ח נוכל לומר שכוונת הרשב"א בקידושין [שם] דמהני בשטר בלי כסף כלל וכלל, וכן נוכל לפרש נמי במשיכה בדברי התוס' בבכורות הנ"ל – ודו"ק.

ונראה דהמקור הגדול לכל הנ"ל הוא מהמבואר הכא בדברי הגר"א בביאור שיטת רשב"ג דמפורש בדבריו שהפדיון חל לפני הנתינת מעות – וא"צ להמתין לנתינת מעות כל עיקר והכל חיילא על ידי משיכה – ודו"ק.

גם דרך הראשונה בשיטת רשב"ג דבעינן נתינת כסף אחרי המשיכה – אכתי יש לומר ע"ד הנ"ל.

איברא – דהשתא דאתינן להכי יש לפרש את השיטות שחולקים על הגר"א שלמדו שלעולם גם רשב"ג מודה דבעינן נתינת כסף, אלא דס"ל דבעינן כסף כפי שער המשיכה, וכן הבאנו מהגרש"ש"ק והחזו"א.

אלא שמעתה יש לפרש בטעמא דמילתא ע"ד מה שהבאנו מהגר"ז בביאור לרשב"א דמודה הרשב"א שגם אחרי נתינת השטר אכתי בעינן חילול – אלא דמתחלקים הקנין שטר והחילול במעות זה מזה, וה"ה שיש לומר כן בשיטת רשב"ג דלעולם הקנין על ידי משיכה – אלא דאכתי צריכים נתינת מעות לחילול – אלא דאהני לן הך חלוקה לומר דלכן אזלינן בתר השער של שעת המשיכה – ודו"ק בזה היטב.

ענף ב'

בגדרי מכירה שחל על ידי כסף פדיון במעש"ש

וביאור בדברי השיטה לא נודע למי בסוגי' [קידושין נ"ד].

פלוגתת ר"מ [ממון גבוה] ור"י [ממון הדיוט] אי מעש"ש כהקדש או לא – ונפ"מ אי קונה במשיכה או בכסף, והמשנה כאן אזיל דווקא לר"י [קידושין נ"ד].

והנה הדין בהדיוט דקונה מטלטלין במשיכה ולא קונה במעות ולכן כל המקח נקבע ונגמר כפי שעת המשיכה, אכן בהקדש אינו כן, והכל תלוי בכסף, וזה מה ששנינו בקידושין [ריש כ"ט]. "משכו במנה" שמשך מהקדש ונתחייב מנה – "ולא הספיק לפדותו עד שעמד במאתים, נותן מאתים, מאי

¹¹⁶ אולם אכתי יש לעיין בכל הנ"ל – שיש לעיין בגדרי הך שטר מקנה דמהני לפדיון לפי הרשב"א, שמי כותבו, וכתב הקצה"ח [סימן ק"צ ס"ק ו'] שהגזבר כותבו ככל מקנה שכותב שטר, והמקנה חולק ולדעתו הפודה כותבו, וביאר, דכמו דבקידושין הקונה כותב כיון ד"במקדש תלה רחמנא", כמו"כ הכא ב"פודה תלה רחמנא" ולכן הוא הכותב.

והקצה"ח שם ה'ק' קושי' גדולה על הרשב"א דלכא' לא שייך כלל שטר קנין על מעש"ש, דמעשר שני הוא תמיד "תלוש", ולא משכחת לה שטר על מטלטלין, ורק בהקדש משכחת לה שטר על קרקע ומחובר לקרקע, וביאר דלכן נייד רש"י מפ"י זה.

אכן הגרש"ש"ק ה'ק' [סימן ה'] דגם לרש"י דמצד שטר התחייבות אתינן עלה תמוה, דבשלמא בשטר על חילול הקדש, או שהגזבר כותב או שהוא כותב לגזבר, אבל במע"ש אין למי לכתוב, דאי לדידיה איך כותב לעצמו ואי לגבוה אין למי לכתוב, וע"כ דחילול מעש"ש לאו דוקא, וה"ה ברשב"א.

טעמא - ונתן הכסף וקם לו", ופירש רש"י - "נותן מאתים - דכי אייקר ברשות הקדש אייקר הואיל ולא נתן המעות", וכן לאידך גיסא [שם סוף כ"ח.] - "גיזבר שנתן מעות בבהמה, אפי' בהמה בסוף העולם - קנה, ובהדיוט לא קנה עד שימשוך".

ויש לדון במעש"ש - האם דינו כהדיוט או דינו כהקדש - ובסוגי' בקידושין [סוף נ"ד:] מבואר דתלוי בפלוגתת ר"מ ור"י - אי דינו כהקדש או כהדיוט - דיעויין בסוגי' שהביאו משנה דידן שבמשך הימנו מעשר בסלע, ולא הספיק לפדותו עד שעמד בשנים דנותן סלע ומשתכר בסלע, ומעשר שני שלו, והקשו בגמרא דזה לא שייך לר"מ שהרי לר"מ הוא לא משתכר בסלע - והיינו טעמא ד"ונתן את הכסף וקם לו אמר רחמנא", והוכיחו שהמשנה כר"י.

ופירש"י - על המשנה "שהמעשר ממון הדיוט ונקנה במשיכה" והיינו דלר"מ לא נקנה במשיכה, והיינו טעמא ד"ונתן הכסף וקם לו" - ופירש"י - "אין הקדש נקנה במשיכה דכתיב ביה ויסף חמישית כסף ערכך עליו וקם לו - ואין שטר וחזקה קונין קרקעותיו ולא משיכה את מטלטלין".

ועיין בחידושי הגר"ח [מעש"ש פרק ח' סוד"ה והנה בדברי הראב"ד] מה שהעיר בסוגי' כאן וחדש כאן דבר עמוק בעיקר גדרי חילול וקנין לבאר סוגי' זו - והבאנו דבריו בהערה ¹¹⁷.

שיטת הרמב"ם באופן אחר - ופוסק את הדין של המשנה - אף דס"ל כר"מ.

והנה שיטת הרמב"ם [פ"ח מעש"ש ה"ז] במשנה זו באופן אחר - דהכסף מעש"ש והפירות חולין - עיין להלן שהבאנו את שיטתו - אולם עצם זה שהרמב"ם פוסק את המשנה כאן תמוה - וכבר העיר בזה בכס"מ דבקיודשין [שם] מבואר דאזלי דווקא לר"י ולא לר"מ, ותמה בזה על הרמב"ם - "ומאחר דאיפסקא הלכתא התם כר"מ דאמר מעש"ש ממון גבוה הוא - נמצא דלית הלכתא כאותה משנה - ואף על פי כן כתבה רבינו" ומיישב הכס"מ - "אלא ששינה הרמב"ם בפירוש המשנה כי היכי דתיקום כהלכתא" - והיינו דלשיטתו א"ש.

וע"ע באור שמח [שם] שכתב בתוך דבריו כנ"ל, דדרכו של הרמב"ם הוא על פי הירושלמי - ולכן א"ש גם לפום ההלכה דקיי"ל דממון גבוה הוי - ודו"ק.

וע"ע אריכות בתוס' יו"ט להוכיח דלא כהבבלי בזה ואולי שהירושלמי חולק - עיין שם בארוכה בזה.

מבאר את קושי' השיטה לא נודע למי - דהאיך קונים על ידי קנין כסף לר"מ דהוי ממון גבוה.

ועיין בשיטה לא נודע למי בסוגי' בקידושין [נ"ד] שכתב על הגמרא שחידשה דבשיטת ר"מ הכל תלוי בכסף דווקא.

וז"ל: "מיהו בשעת נתינת כסף אפילו לר"מ קנה, ואע"ג דממון גבוה, שאני הכא דדרך חילול מזבין ליה ניהליה שיתחלל על המעות שיתן לו, אבל קדושתיה לא מצי מקני, ואי יהיב ליה בדמיו בהמה טמאה ועבדים לא אפשר להתחלל עליהם לא קני, וכן באשה לא קידש דלא אפשר ליה להתחלל על האשה, וכן במתנה לא מצי למיתביה".

ונראה לבאר את דבריו - דבר דבור על אופניו:

¹¹⁷ וז"ל: "ואשר יראה לומר בדעת הרמב"ם, דס"ל דבמעשר שני דמתחלל דרך מקח הוי הגזירת הכתוב דהמקח גופיה הוי מעשה חילול, והוא זה דין מסויים בפני עצמו במעשר שני, דהמקח בעצמו הוא חילולו של המעשר שני, ויסוד דבר זה נלמד וכו' דהא דמעשר שני מתחלל דרך מקח הוא וכו' דעצם מעשה המקח הוא חילולו. אשר לפ"ז שפיר פסק הרמב"ם דהקרא דונתן הכסף שייך במעשר שני גם על מעשה המקח, כיון דמעשה מקח בעצמו הוא ניהו מעשה חילולו והפקעת קדושת מעשר שבו, ונמצא דעצם מעשה המקח הוא מרשות גבוה, דכסף קונה ביה מקרא דונתן הכסף".

אלא דלפי"ז קשה מסוגיין - וכבר עמד בזה הגר"ח וכתב בזה דבר עמוק - וז"ל:

"ואין להקשות לפ"ז, דא"כ למה תלי לה הגמ' בקידושין בדין מעשר שני ממון גבוה הוא או ממון הדיוט, והרי דין החילול לכו"ע הוא רק בכסף גם אם מעשר שני ממון הדיוט, וא"כ אם נימא דהא דהמקח דינו בכסף הוא משום דהמקח עצמו דין חילול ביה, א"כ גם אם מעשר שני ממון הדיוט הוא ג"כ יהא דינו רק בכסף, כיון דבדין החילול ליכא שום נפקותא בין אם מעשר שני ממון גבוה או ממון הדיוט, דא"כ זה אינו, דאע"ג דהמקח עצמו דין חילול ביה ודינו מחמת זה בכסף, אבל מ"מ מכיון דמעשר שני ממון הדיוט וחלה בו מכירה גם בלא דין חילול, א"כ אכתי לא פקע גם דין הדיוט מיניה, כיון דיש בו גם דין קנין הדיוט ככל קנין הדיוט דעלמא, וממילא דכסף אינו קונה בו, ואדרבה דנידון ככל מקח דעלמא, משום דעיקר מעשיו הוא מכירה, והחילול הוא חלות דין שבו, ועל כן ממילא דנידון כהדיוט, משא"כ אם מעשר שני ממון גבוה הוא דדינו דאינו ניתן ונקנה כלל, וכל דין מקח שבו הוא רק משום דהוא ניהו מעשה חילול, ומקח וחילול תרי גווני חילול ניהו, א"כ שפיר הוי דינו כחילול דדינו בכסף ומקרא דונתן הכסף וגו'", עכ"ל.

בתחילת דבריו העיר "שבשעת נתינת כסף אפילו לר"מ קנה, ואע"ג דממון גבוה" – והיינו שהיה מקום לומר דמהני נתינת מעות רק בתורת חילול ולא בתורת הקנאה דא"א להקנות, וממילא דמכירת מעש"ש מאחד לחבירו לא פועל שום הקנאה, והלוקח יכול לחלל במעותיו – ושוב יקנה במשיכה ככל חולין שקונה במשיכה, ועל זה בא לחדש שגם לר"מ קנה על ידי קנין כסף אף דהוי של גבוה.

וצריכים להבין עיקר קושיתו – שהעיר "שבשעת נתינת כסף אפילו לר"מ קנה, ואע"ג דממון גבוה" – ומה כוונתו, הרי מפורש בפסוק דונתן הכסף וקם לו, ומה קשה ליה – הא כל מה שלא מהני משיכה הוא משום דדמי להקדש דמהני ביה כסף, ומה קשה ליה דלא יהני כסף. וכנראה שקושיתו בנויה על מה שהוכיחו האחרונים בסוגי' לעיל מיניה דליכא שום הקנאות במעש"ש למ"ד ממון גבוה, שאינו שלו להקנות ולקנות, וזה מה שבא לחדש דמהני לקנות על ידי קנין כסף, ומתמה דהאיך מהני.

בתירוץ נתחדש דמכירה שבא על ידי חילול מיגרר גריר מיניה, ועיקר העשייה בחילול, וע"ד מה שמבואר בדברי הגר"ח לגבי מופלא במכירה דבא על ידי מכירה.

ועל זה תירץ "שאני הכא דדרך חילול מזבין ליה ניהליה שיתחלל על המעות שיתן לו" – והיינו שזה מדיני חילול שיוכל לקנות על ידי החילול עצמו.

ונראה שמכאן מקור לדברי הגר"ח זכיייה ומתנה [פרק ה'] שכתב בזה"ל – "והנה תרי גווני בפדיון מעשר שני של אחרים, אם שכל אחד ישאר בשלו, והפדיון מועיל רק שקדושת המעשר שני תחולל על כסף הפודה או שהפדיון נעשה באופן שכסף הפדיון הנתפס בקדושת מעשר שני יהיה של הבעלים והמעשר שני שיוצא לחולין יהיה להפודה, ודין מופלא סמוך לאיש מהני בין לעצם הפדיון של קדושת מעשר, וגם דפדיונו מהני שישאר המעשר שני שלו ופדיונו ישאר להבעלים וכו'".

והוסיף הגר"ח: "ואף על גב דקטן לאו בר קנין וחילוף הוא, צ"ל דהכא שאני, דעיקר מעשיו הם רק בהפדיון, והקנין והחילוף ממילא חייל, ומיגרר גריר בתר פדיונו, ועל כן אין מעשה הקטן בזה בתורת קנין וחילוף כי אם בתורת פדיון, דמהני לזה דין מופלא סמוך לאיש".

למדנו מדברי הגר"ח שיש חידוש דמהני חילול במופלא אף דהוי קטן – וכמבואר כל זה בתוס' בגיטין [ס"ה] דתלוי בדין מופלא בתרומה, ולמדנו עוד מהגר"ח דבהך חידוש למדנו עוד דלא רק דמהני החילול על ידי המופלא אלא דנתחדש נמי דגם המכירה שבחילול מהני על ידו – והקשה הגר"ח – הרי קטן "לאו בר קנין וחילוף הוא" – ותירץ "דעיקר מעשיו הם רק בהפדיון, והקנין והחילוף ממילא חייל, ומיגרר גריר בתר פדיונו, ועל כן אין מעשה הקטן בזה בתורת קנין וחילוף כי אם בתורת פדיון, דמהני לזה דין מופלא סמוך לאיש".

ונראה הוכחה לזה מדברי השיטה לא נודע למי – דסובר דמסברא לא מהני קנינים כיון שאינו שלו דהוי של גבוה – ומה שייך כאן להקנותו בקנין כסף, ותירץ – שהמכירה היא תוצאה – ועיקר העשייה היא עשייה של פדיון, ומגזה"כ דחילול חיילא המכירה, והיינו ממש כמבואר במופלא.

דין ודברים בשיטה לא נודע דיתכן דמהני הקנין כסף רק על הקדושה.

אחרי כל החידוש הנ"ל מוסיף השיטה לא נודע למי – "אבל קדושתיה לא מצי מקני" – ולא איתברר לי כוונתו, והסתפקתי דאולי כוונתו לומר "אבל 'ב'קדושתיה לא מצי מקני" – והיינו דכל עוד שהוא בקדושתו לא מקנה בקנינים בלי חילול.

אולם שוב התבוננתי דיתכן דכוונתו לומר שהיה מקום ללמוד עיקר דין חילול שהמוכר והקונה לא מקנים וקונים את הפרי של המעש"ש עצמו בקנין כסף – אלא שהכסף הוא קנין כסף על הקדושה עצמה – שבא בקנינו לקנות ממנו את הקדושה עצמה – והיינו מעשה חילול בעלמא בלי קנין של גוף החפץ, ואז היינו אומרים שאחרי נתינת הכסף שוב צריך לקנות במשיכה את גוף הפירות וכוונתו לשלול את זה שאינו כן, אלא שקנה על ידי הכסף עצמו כאגב גרירא של החילול.

המשך דבריו לגבי עבדים וקידושי אשה.

שוב כתב – "ואי יהיב ליה בדמיו בהמה טמאה ועבדים לא אפשר להתחלל עליהם לא קני" וכוונתו כך – דאי קנין כסף מהני במעש"ש בתור מעשה קנין בעלמא בלי שייכות לחילול – ודלא ככל הנ"ל, אז שפיר שייך קנין כסף בשו"כ ככסף גם באופן שהשוה כסף אינו בר חילול – והיינו בבא

לקנות בשו"כ של 'עבדים' – ואז היה קונה את הפירות ומוליכם לירושלים – או שיחללם אח"כ במעות בביתו, אכן לשיטתו א"א לעשות כן בשיטת ר"מ – וכמבואר בתחילת דבריו דלא מהני הקנאות בעלמא במעש"ש, ורק דרך חלול מהני, והרי בעבדים ליכא חילול הלכך לא מהני, ונמצא דממנפ"ש לא חל כלום על ידי הקנין שעושה על ידי עבדים.

שוב מוסיף בזה עוד – "וכן באשה לא קידש – דלא אפשר ליה להתחלל על האשה" – והיינו דבא לדמות קידושי אשה דלא חיילא באשה קדושת מעש"ש לעבדים דלא חיילא בהו קדושת מעש"ש. אולם יש לעיין דהאיך יחלל על ידי קידושי אשה – הא מעש"ש ממון גבוה ואינו מקדש בו לר"מ, ואולי כוונתו כך, דאי הקדושה היתה מתחללת על האשה – אז היה ממון חולין והיה חל בהם קידושין, והיינו שנתנית הכסף לאשה בתר קנין לקידושין היתה פועלת בכסף שיחול בו דין ממון הדיוט ויהני לקידושין – דממונו וקידושי באין כאחת – ואכתי צ"ב.

ומה שהסיק בסוף דבריו – "וכן במתנה לא מצי למיתביה" – הרי לעיל בציונים והערות [ריש מכילתין] הבאנו דנחלקו בזה הבבלי והירושלמי – ואה"נ דכן מבואר לעיל מיניה בבבלי דא"א להקנותו כלל, אולם לא ברור לי דלמה א"א להקנותו במתנה על ידי קנין כסף, ויתחלל על ידי הכסף, אולם זה פשוט – שאם הוא נותן את השווי של המעש"ש – שוב הוי מכירה ולא מתנה, אולם נראה דלולי מה שחידש היה אפשר לקנותו על ידי פרוטה בלי לחללו בקנין כסף, וזה מה שבא לחדש שאין שום קנין שיכולים לקנותו בו.

ולפי הירושלמי שניתן במתנה גם לר"מ ע"כ דמהני ביה קנין כסף שאין קנינים אחרים, והיינו באופן שלא פודה, ומהני לזה פרוטה, ומזה בא השיטה לא נודע למי לאפוקי, [ויש לדון מצד קנינים אחרים כחצר וד' אמות וחליפין ואכמ"ל].

דרכו של הרמב"ם במשנה – וחידוש גדול מהגר"ח.

כאמור – בשיטת הרמב"ם איכא דרך אחרת במשנה – עיין בדבריו בפירוש המשנה ובהלכות [פ"ח ה"ז] – ועיין בדברי הגר"ח [שם] שהסיק וז"ל: "ופליגי הרמב"ם והראב"ד, דהרמב"ם מפרש להמשנה דמשך הימנו פירות דר"ל שמשך פירות חולין שיחולל הכסף מעשר שני עליהן, והראב"ד מפרש דאיירי במשך פירות מעשר שני עצמן" – ועיי"ש אריכות גדולה דברי הגר"ח לבאר שיטתו.

אלא שבתוך דבריו חידש חידוש גדול שהמשיכה של הפירות חולין הוא הכסף של פדיון, וזה פודה ומחלל את הקדושת מעש"ש שנמצאת במעות – וז"ל:

"יסוד דין קנין כסף הוא מה שקונה את הדבר שכנגדו, ויסוד דין קנין משיכה הוא מה שקונה את גוף הדבר וממילא דנתחייב שכנגדו בתשלומיו, והרי גם שוה כסף מהני לקנות את הדבר שכנגדו, וכדתנן וכו' וע"כ ס"ל להרמב"ם דבמשיכת פירות החולין חייל דין קנין כסף לקנות את הכסף מעשר שני שכנגדו, וכו' דכל שוה כסף ככסף בין לענין חילול ובין לענין קנין החילול, וע"כ הוא הדין הכא נחשבין הפירות ככסף לעשות הקנין והחילול של כסף המעשר שני".

והוסיף עוד – "ולא תקשי מהא דמבואר בב"מ בפ' הזהב [מ"ד]. דדין קנין כסף תלוי באם חשוב כספא או פירי" – והיינו דהוקשה לו דהאיך אמרינן ברמב"ם שהפירות הוא כסף והכסף הוא פירות.

וביאר בזה כך:

"ומשום דהכל לפי הנישום – אם הוא בתורת כסף או בתורת פירי, דכל זה הוא רק בקנין הדיוט, דהתם הוא דהוי דינא דהכל לפי הנישום והטבעא הוא כספא, משא"כ בקנין הקדש ומעשר שני, כיון דעיקר דין חילולן הוא, דבזה דחייל על החולין דין הקדש ומעשר שני, בזה הוא שנעשה שיצא ההקדש לחולין, וזהו גופיה עצם הקנין ג"כ, ע"כ אמרינן דלעולם החולין הם דחשיבי כספא, שקונין את ההקדש ומחללין אותו, וגוף הדבר המקודש מיקרי פירי וגוף הדבר הנקנה".

וע"ע אריכות גדולה של הגר"ח בביאור שיטת הרמב"ם ליישב את כל הקושיות של הראב"ד – וע"ע באור שמח מה שביאר בשיטת הרמב"ם.

משנה ז

[ז] חפודה מעשר שני ולא קרא שם רבי יוסי אומר דין רבי יהודה אומר צריך לפרש
היה מדבר עם האשה על עסקי גיטתה וקדושיה ונתן לה גיטתה וקדושיה ולא פירש
רבי יוסי אומר דין רבי יהודה אומר צריך לפרש:

רע"ב משנה ז

ולא קרא שם – לא אמר זה פדיון מעשר שני: צריך לפרש – ולומר זה פדיונו.
וחלכה כר' יוסי: ולא פירש – לא אמר ח"ז גיטך או חרי את מקודשת: ר'
יוסי אומר דין – כיון שעסקים באותו ענין ומתוך אותן הדברים עמד וגירש או קדש
אין צריך לפרש. וחלכה כר' יוסי:

ציונים והערות משנה ז

ענף א'

בדין עסוקין באותו ענין,
בפדיון מעש"ש ובקידושין.

בפלוגת הראשונים אי איכא דין עסוקין גם במעש"ש או לא, ובדברי הגר"ש רוזובסקי
זצ"ל בזה.

עיין בר"ש וברא"ש שהרישא וסיפא איירי באופן אחד – והיינו דתרווייהו איירי בעסוקין באותו
ענין, אולם מסתימת לשון הרמב"ם [פ"ד מעש"ש ה"א] משמע דבמעש"ש לא איירי בעסוקין
באותו ענין, ודווקא בקידושין איירי בעסוקין באותו ענין וע"כ שכך למד הרמב"ם את סתימת
לשון המשנה דבמעש"ש לא כתוב בהדי' דאיירי בעסוקין באותו ענין.

ובביאור החילוק ביניהם – עיין בתוס' יו"ט דקידושין שעושה עם האשה בעי אומדנא דמוכח
ואל"כ הוי דברים שבלב, וכן בגירושין אף דמהני בע"כ - משא"כ בפדיון מעש"ש שעושה בינו
לבין עצמו – התם לא בעי עסוקין דליכא חסרון של דברים שבלב – וכן ביאר בכוונתו בשיעורי ר'
שמואל בקידושין [ו' ס"ק פ"ה].

וצ"ל דלפי הראשונים מדמים זל"ז ע"כ דנחלקו תמיד – גם בבינו לבין עצמו אי איכא חסרון של
דברים שבלב בלי שמפרש מעשיו בעסוקין באותו ענין.

ובשיעורי ר' שמואל הוסיף בזה עוד – דבאמת בשבועות [כ"ו] מבואר דלא מהני שום חלות
במחשבה ובלב חוץ מתרומה וקדשים, והכא איירי בחלות על ידי מעשה, דבקידושין וגירושין
איכא מעשה, ובפדיון מעש"ש נמי איכא מעשה, שהרי הגר"ח ביאר דעיקר פדיון מעש"ש הוא
בכלל קנין כסף – וכבר הבאנו כמה הוכחות לזה לעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה ו' ענף א']
– הרי לנו שיש מעשה קנין עם הפדיון.

וכל כה"ג נחלקו תנאי – דהיכא דאיכא כבר מעשה להחיל את החלות – האם יש הלכה של דיבור
ביחד עם המעשה לפרשו להוציאו מכלל דברים שבלב או לא, ובזה יש לדמות פדיון מעש"ש
וקידושין וגירושין, והרמב"ם מחלק בין מעשים שעושה עם אחרים למה שעושה בינו לבין עצמו.

תוספת דברים בזה מהאבי עזרי.

ועיין באבי עזרי [מעש"ש פ"ד ה"א] דנקט דגם הר"ש מחלק בין מה שעושה בינו לבין עצמו למה
שעושה עם אחרים, וע"כ דלמד דהכא איירי בפדיון על ידי מקח עם אחרים, ורק בכה"ג בעינן
עסוקין באותו ענין.

עוד הוסיף בזה דלא יתכן שום חלות בלי מעשה – ונקט דפדיון מעש"ש לא חשיב מעשה – ודלא
כנתבאר לעיל על פי הגר"ח שיש לזה דין מעשה קנין כסף, ותמה דא"כ מה מהני במחשבה בלי
עסוקין לפי הרמב"ם.

וביאר דע"כ שלשיתנו יש מחלוקת כללית האם לדמות פדיון מעש"ש להפרשת תרו"מ –
ובהפרשת תרו"מ מצאנו מחלוקת בתוספתא [פ"ד הט"ז] אי מהני במחשבה, והמחלוקת במשנה
תלויה במחלוקת ההיא בתוספתא, והביא מתוס' בגיטין [ס"ה] דנחלקו שם אי מדמינן את הדין

מופלא סמוך לאיש בהפרשת תרומה ותלו שם דין פדיון מעש"ש בהך דין – וי"ל שזה מחלוקת כללית – ובעיקר הדמיון לפלוגתא בתוספתא – כבר מבואר כן במשנה ראשונה כאן – ועיין להלן [ענף ג'] בזה.

ענף ב

בעיקר גדר דיבור ועסוקין באותו ענין.

בעיקר דין דיבור בקידושין.

והנה בעיקר דין דיבור בקידושין מצאנו פלוגתת האחרונים, דהאבנ"מ [סי' כ"ז ס"ק ט'] למד דדומה לדיבור של מכר, שכל דינו אינו אלא להוציא מדברים שבלב, אולם לשי' ההפלאה [מובא שם באבנ"מ] וכ"ה שי' הנתה"מ בכמה דוכתי ¹¹⁸ דדין דיבור בקידושין חלוק מדיבור במכר, עוד פליגי בפלוגתא זו הרי"ד וריא"ז – מובא בשלטי גיבורים [קידושין ה'] ¹¹⁹, דלפי הרי"ד צ"ל הרי את מקודשת וכו' ולריא"ז סגי בלשון הרי"ז לקידושין, וביאר הריא"ז דדיבור אינו אלא לגלות דעתו, ולהכי סגי בלשון זה, עיי"ש, והיינו כהאבנ"מ להוציא מדברים שבלב, אבל לרי"ד הרי"ז דין מיוחד של דיבור בקידושין, וכמו שכתב שם בהדי' ולהכי צ"ל הרי את מקודשת וכו'.

ומפשטות הסוג' הסתפקו בנתן הוא אומרה היא משמע שיש דין דיבור בקידושין, דלא מצאנו ספק כזה במכר, וכבר יישבו קושי' זו בכמה דרכים, אולם מרוב ראשונים בסוג' שם נראה כהנתה"מ שיש דין דיבור בקידושין, ואינו כמכר להוציא מדברים שבלב.

דז"ל המאירי "שהרי עיקר הספק הוא בכי יקח אם ר"ל נתינה לחודה או נתינה ואמירה", ולשון הרשב"א "דכי יקח משמע דכל הליקוחין דהיינו נתינה ואמירה תלויין בו", ולשון התוס' רי"ד "או דילמא י"ל שאני הכא דכתיב כי יקח איש שכל הלקיחה יעשה האיש בין הנתינה בין האמירה".

והנה מדבריהם מבואר דכי יקח מחייב כל הליקוחין, ואמירה היא חלק מהליקוחין כמו נתינה, וכמו דצריך נתינה ידידה ה"ה דצריך אמירה ידידה, ואי כל הדיבור הוא רק דבר צדדי להוציא מדברים שבלב, ובאופן שיש אומדנא א"צ לדיבור כלל, א"כ ע"כ שאינו חלק מהליקוחין, ומוכרח כהנתה"מ שיש דין דיבור מיוחד בקידושין ודלא כמכירה ¹²⁰.

וביאר הברכ"ש [קידושין סי' א'] דאף דכל קידושין הוא קנין ובקנינים לא מצאנו דין דיבור, וא"כ קשה, דאיך מצטרף הדיבור לקנין, אכן, כיון שבקידושין יש "מעשה קיחה וקידושין" חוץ מהקנין שבו, א"כ י"ל דבהך חלק שניתוסף כאן על המעשה קנין הפשוט, בזה שייך דינים נוספים, ובמעשה זה נאמר דין דיבור להשוותו למעשה קידושין ומעשה קיחה, וכיון שעל הבעל לעשות את הקידושין, עליו נמי לעשות את הדיבור, שזה חלק מהמעשה קיחה וקידושין – וע"ע בהערה ¹²¹ בזה.

¹¹⁸ [סימן רמ"ד ס"ק א' – ור"ל ס"ק י"ז] וכן כתב בתו"ג אהע"ז [קמ"א סעיף ט"ו].

¹¹⁹ עיין היטב בר"ן על הגמרא [ט' – ד"ה ולבי נוקפי וכו' וכן מה שכתב].

¹²⁰ העירוני לדרכו של החזו"א דגם אם הדיבור אינו חלק מהליקוחין מ"מ כיון שזה מגלה שהמעשה הוא מעשה ליקוחין צריך שהבעל יעשה כן, וכמה דברים מתיישבים ומשתנים לדרך זו ואכמ"ל.

¹²¹ ובאמת שיש כמה דוגמאות של דינים נוספים במעשה קידושין מלבד המעשה קנין שבו והדינים הללו נצרכים לדין מעשה קיחה ומעשה קידושין שבו, ולהלן בקצרה:

[א] מצאנו בראשונים שיש דין נתינה מיד ליד בכסף קידושין, [ב] יש גם דין תלוש לפי כמה ראשונים ולא מהני קידושין בקרקע, [ג] יש פסול מלוה דף דלפי כמה ראשונים מלוהמהני בתורת קנין כסף בקרקע, [ד] לפי הרמב"ם יש תנאי בכסף קידושין שיהיה גם כסף דאית ביה הנאה, [ה] ברש"י מבואר שהדין דיבור בקידושין אינו דין צדדי אלא שהדיבור חל בגוף הכסף להשוותו לכסף קידושין, [ו] יש קס"ד דבעינן לשמה בכסף עצמו אף דבכל קנין כסף ליכא דין כזה – הרי לנו כמה וכמה הלכות ששייכות למעשה מצד היותו מעשה קיחה מלבד המעשה קנין שבו, וזה השורש של הסוג' הכא, דבעינן דיבור בקידושין בתורת אחד מהתנאים של המעשה קיחה ומעשה קידושין, וזה דין בבעל ודין בכי יקח שהוא יעשה כן – והארכנו בכל הנ"ל באמרות אברהם קידושין [סימן י' פרק ג'].

מבאר את הדין עסוקין באותו ענין לשיטות הללו דמוכרח שאינו דין דיבור כפשוטו, ומבאר שהנתינה משווה את העסוקין לפירוש למעשה קידושין מזמן הנתינה ולא שהדיבור של העסוקין עצמו נהיה לדיבור של קידושין, ומבאר כן ברשב"א בקידושין [ה] ובמלחמות [גיטין ע"ח].

איברא דע"כ דאינו דין דיבור ממש, שהרי האבנ"מ הק' מעסוקין באותו ענין, ששם הדיבור של קודם לא היה חלק מהקידושין, והוכיחו מכאן דסגי באומדנא ומדין דברים שבלב הוא דבעינן דיבור – וקשה לראשונים שלמדו שיש דין דיבור בקידושין, וכן הק' הראי"ז על הרי"ד.

ויש שרוצים לפרש שהדיבור מעסוקין מצטרף לקידושין דאח"כ, ויש לזה מקור גדול, דהנה, מבואר בסוג' בקידושין [סוף ה':] שלשון "הריני אישך" לא מהני בקידושין דאמרינן "כי יקח, ולא שיקח את עצמו", ואין להקשות דבשלמא לפי הנתינה"מ שיש דין דיבור בקידושין, א"כ א"ש שיש נוסח של דיבור דמהני ונוסח דלא מהני, אכן לפי האבנ"מ מילואים למה לא מהני, הא סו"ס איכא אומדנא שרוצה קידושין, אולם זה פשוט, דסו"ס הוא פירש את המעשה שלו כמעשה שאינו מעשה קידושין, ובזה הוא קילקל, אולם לכא' היה נראה פשוט, דכל זה בפירוש בשעת קידושין, אכן אם בשעת ה"עסוקין באותו ענין" הוא דיבר בלשונות שהוא יהיה בעלה ולא שהיא תהיה אשתו, הכא אינו מקלקל, דסו"ס יש אומדנא, ועיין בהערה ¹²².

אולם במאירי מבואר דבעי בלשונות דעסוקין באותו ענין שיהיה שם לשון דמהני בקידושין, והיינו שהוא מקדשה ולא מהני לשון "הריני אישך", כמו דלא מהני בקידושין עצמו, וקשה דאי משום אומדנא בעלמא מה איכפת לן, ומבואר במאירי שהדיבור עצמו בעסוקין מהני לקידושין דאח"כ, ולכן הוא מקלקל, וזה מצטרף למעשה קידושין עצמו.

אולם עיקר הסברא והגדר בזה תמוה עד מאד, הא זה פשוט שאז בשעת העסוקין הם לא נתכוונו כלל וכלל לקידושין ורק היה ביניהם פיטומי מילי בעלמא, ופשוט שלא חל על הדיבורים ההם תורת מעשה קיחה, שהרי לא היה כאן שום כוונה לעשיית קידושין בהנך דיבורים, ורק אח"כ נתכוונו לעשות קידושין, והאיך מצטרפים אח"כ להיות חלק מהקידושין אם לא נתכוונו מתחילה לזה, הרי אם בשעתו היה דיבור סתם ופיטומי מילי בעלמא, א"כ איך אח"כ חיילא בו שם מעשה קידושין ¹²³, וצ"ע.

ולמדנו מכאן חידוש בהלכות דיבור בקידושין דגם להנך ראשונים שיש דין דיבור מיוחד בקידושין, אכתי אינו דין דיבור ממש כנדרים וכקריאת שמע, שודאי שאין הלכה של ביטוי שפתיים וכדומה, ועוד, שאין הגדר כפשוטו שצריך "לדבר ולתת" כהדדי, אלא ששורש הדבר הוא כך:

דיסוד הדין הוא שיהא בתוך הקידושין הוכחה ופירוש לזה שהוא קידושין, ולא שנדע מעצמנו שיש כאן קידושין ע"י אומדנות מבחוץ, ויתירא מזה, דלא סגי במה שיש פירוש מתוך המעשה קידושין שזה מעשה קידושין אלא דבעינן שהוא יפרש, שהפירוש למעשה הוא חלק מעשיית המעשה, וכן מבואר מתוך דברי הברכ"ש, שכתב דמהני "הוכחה מדיבורו או ממעשיו", ומה שהוסיף "מעשיו", הכוונה בזה לעסוקין באותו ענין, שבעסוקין באותו ענין ליכא פירוש על ידי דיבור אלא פירוש ע"י מעשה ופשוט דכה"ג לא יהי לנדרים וקריאת שמע ששם צריכים דיבור ממש.

ובקצרה: עושים מעשה קידושין [קיחה] – ולא מעשה קנין בעלמא לשם ולצורך קידושין, וחלק ממה שהמעשה הוא מעשה קידושין [קיחה] ולא מעשה קנין בעלמא הוא משום שעושה המעשה 'מגדיר' את המעשה כך.

והגדר בכל זה נראה עפ"י מה שהוכיח באבנ"מ [סי' ל' ס"ק א'] דמהני קידושין בחרש [למ"ד דבר דעת הוא] וע"כ דמקדש בהרכנה, ומבואר הכא דכל מעשה שמוכיח על קידושין מהני במקום דיבור וכמו דאיכא רמזים דרך הרכנה, ה"ה דאיכא רמזים דרך עסוקין, דמי שהיה עסוק בדיבורים בענין מסויים ומתוך כך עסוקין עשה פעולה בשתיקה, הפעולה בשתיקה מפרשת את עצמה עפ"י מה שהיא 'מכוונת' כלפי העסוקין שקדמה לה, ודו"ק, והך פירוש מתוך מעשיו לא גרע מרמזים

¹²² והרי אין הלכה שבאומדנא נדע שהוא לוקחה ולא שלוקח את עצמו אליה, דגם בלא חשב כלל על ה"כי יקח" מהני, דסו"ס יש גמ"ד על קידושין, וקידושין נעשה מעצמו באופן של "כי יקח", ופשוט.

¹²³ וכי לו יצויר והיו צריכים ביאה לפני המעשה קידושין אטו יכולים לצרף ביאה שלא לשם קידושין לקידושין.

דרך הרכנה, והיינו דהכא הפעולה בעצמה דקידושין מוכיחה שיש קידושין בזה שנעשה בשתיקה על פי המצב הקדם שהיה ביניהם.

ונראה שהגדר הזה מפורש ברשב"א שכתב [שם] בגדר דינא דעסוקין [בסוד"ה אבל נתן ה'] "הרי"ז כפירש עכשיו בשעת נתינה" והיינו, שעצם הדיבור שלו שהיה בזמן העסוקין היה דיבור בלי תוכן ובלי תורת מעשה קיחה כיון שלא נעשה אז בתורת מעשה קידושין אלא לפיטומי בעלמא, אלא דע"י הנתינה חוזר וניעור הדיבור ההוא, וכעת על ידי הנתינה חל תוכן חדש לעסוקין ונהיה מעכשיו לפירוש על המעשה קידושין, ולכן צריכים לשונות שמועילים בקידושין וכמבואר במאירי, והן הן דברי הרשב"א שהוא פירש כעת בשעת הנתינה – והיינו שעל ידי הנתינה משתנה העסוקין של אתמול [מכאן ולהבא] בגוף הנתינה עצמה – פושט צורה ולובש צורה, מפיטומי מילי למעשה קיחה.

וכמובן שאם היה דין של פירוש ע"י דיבור ממש הרי אין לפירוש הזה דין דיבור, דמצד גוף הדיבור שבו הרי זה פיטומי בעלמא ותו לא, אבל הדיבור הוא היכי תימצי שעל ידו המעשה יפרש את עצמו, ודו"ק, אלא שכיון שמהעשה מפרשת את עצמו על ידי הדיבור הלכך בעינן לשונות שמועילים לקידושין – ועיין בהערה ¹²⁴ ראייה נוספת לזה.

חילוק בין תרומה לקידושין – לגבי עסוקין באותו ענין.

והנה – עיין בקידושין [מ"א:] דחמיר תרומה מקידושין דמהני תרומה במחשבה ובקידושין לא מהני, ועיין בריטב"א דקס"ד דגם עסוקין מיקרי מחשבה וא"כ גם קידושין מהני במחשבה – והסיק 'דכמאן דפריש דמי' ולכן חלוק מתרומה דמהני במחשבה.

ונראה דגם הכא אין הכוונה לדיבור ממש אלא דהוי ליה כמפרש וכמגדיר ע"י המעשה שנעשה בשתיקה לאחר העסוקין, וע"ע בהערה ¹²⁵ תוספת דברים בזה – וע"ע בדברינו באמרות אברהם בקידושין [סימן כ'] מה שהארכנו עוד בזה.

דן בדין עסוקין באותו ענין בפדיון מעש"ש.

מעתה יש לדון בדין עסוקין באותו ענין בפדיון מעש"ש, דבשלמא אי ליכא דין דיבור בקידושין וכל הנידון הוא מצד דברים שבלב שוב יש לומר כנתבאר לעיל, דגם הכא יש נידון של דברים שבלב, אכן אי נימא שיש דין מיוחד של דיבור בקידושין, וכל הנידון של עסוקין הוא להחשב כדיבור – א"כ מה זה שייך לפדיון מעש"ש, וצ"ע.

ענף ג

ביאור דברי המחלוקת תנאים בתוספתא,

לגבי מחשבה בתרומה.

הקדמה.

הבאנו לעיל את דברי האחרונים לדמות את המחלוקת בתוספתא למחלוקת במשנה – ונראה לעיין בעיקר דברי התוספתא – ויבואר דאין זה ענין למחלוקת כאן.

¹²⁴ ונראה פשוט שגם בדברי המלחמות בגיטין [ע"ח – דף מ' בדפי הרי"ף] מבואר כן, שכתב "דכל שמדבר עמה אתן לך גט ונתן לה שטר סתם – הוכיח תחלתו על סופו שהוא הגט והם הגירושים – דמשלים דבורו הוא – אבל זו שתפסה לעצמה שטר ממנו אף על פי שמדבר עמה אינו גט", וטועים לחשוב שכונתו היא שהדיבור עצמו של שעת העסוקין הוא הוא עצם הדיבור של הקידושין, אכן פשוט שאינו כן, אלא שעל ידי המעשה שנעשה עפ"י העסוקין הקודם, בזה המעשה עצמו מפרשת את עצמו על פי הדיבור הקודם ובוה המעשה מגדיר את עצמו.

¹²⁵ ועיין עוד בברכ"ש [קידושין סי' ב' ס"ק ג'] שהביא דוגמא של אומדנא – דמהני לפי דרכו של האבני מילואים – אף שאין בה הוכחה ופירוש בקידושין עצמו, דבקידושין [ו']. איכא לשונות מסופקין, וביאר שם דודאי אין לנו ספק בכוונתם, ודעתם ודאי לקידושין, וכל הנידון הוא רק דאחרי שיש דין לפרש הקידושין, ופירשוהו בלשונות מסופקין, א"כ על הצד שאינו לשון קידושין אין כאן פירוש כלל, ואף דאנו נוכל לדעת כוונתם, אכן בקידושין אין הוכחה ופירוש, וכל זה בקידושין, אבל במקח וממכר כה"ג הוי מקח, דאיכא בזה אומדנא דמוכח.

מביא תוספתא במעשר שני בתרומה במחשבה ומביא בזה ב' קושיות - מהחזו"א ודבר אברהם.

דהנה - תניא בתוספתא במעשר שני [פ"ד הט"ז], "הפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ולא קרא להם שם, ר' יוסי אומר נתקדשו, ר' יהודה אומר לא נתקדשו, רמ"א אם עתיד לקרא להם שם אין בהם קדושה עד שיקרא בהם שם, אם אין עתיד לקרא להם שם, כיון שהפרישן קדשו". והק' החזו"א [דמאי ט"ו ס"ק ה'], דהא לכו"ע תרומה חיילא במחשבה, ואיך פליגי ר' יוסי ור' יהודה אי חיילא תרומה בהפרשה בלי קריאת שם או לא, ועיין בהערה ¹²⁶ שהבאנו את דברי החזו"א בזה, ובמה שיש לדון בדבריו.

ובדבר אברהם [ח"א סי' ט"ז ס"ק ח' ד"ה ונ"ל] הק' עוד, דאף לר"י דקידשו, הא למה אמרו כן בתוספתא דוקא בהפריש בידים ולא במחשבה גרידא, אטו נימא דמכאן הוכחה לשיטת הרשב"א שחידש כנגד כל הראשונים דלש' רבנן דאבא אלעזר בן גמלא בעינן עכ"פ מעשה הפרשה בידים ג"כ, וצ"ע, ועיין בהערה ¹²⁷ במה שיש לדון בדבריו.

מבאר את התוספתא עפ"י דברינו דלעיל ומכאן מקור לנציב לחלק דבמחשבה ליכא קדושה. ונראה לבאר את דברי התוספתא בדרך חדשה – ונקדים בב' דיוקים חשובים שכבר דיין האחרונים:

א) דיוקו של הצפנת פענח [תרומות עמוד 99] שדייק שלא אמרו בתוספתא דפליגי אי "תרומתו תרומה" או לא, אלא דנחלקו אי "נתקדשו" או לא, ועיין בהערה ¹²⁸.

ב) כבר הבאנו את דיוקו של הדבר אברהם דמיירי הכא בהפריש בידים ולא במחשבה גרידא. עוד נראה להקדים בזה בב' יסודות שביארנו בציונים והערות בתרומות בקונטרס בדין מחשבה בתרומה [ושם פרק ב' ופרק ג'], א) מבואר בנצי"ב וב"חלת לחם" וכן הוכחנו בתוס', שיש ב' חלויות וב' קדושות בתרומה, חלות תרומה וקדושה דחיילא בקריאת שם וחלות תרומה וקדושה דחיילא במחשבה, ב) על פי זה ביארנו עוד, דבתרומה דחיילא במחשבה ליכא קדושה, ושם תרומה עליה לענין האיסורים, לעומת תרומה בקריאת שם דאית בה נמי קדושת תרומה.

ומעתה נראה בביאור דברי התוספתא, דאין הנידון בתוספתא שייך לעיקר דינא דתרומה במחשבה, דכו"ע מודי דתרומה חיילא במחשבה לענין האיסורים, ו"שם תרומה" עליה לגמרי לענין כל דיניה, וכו"ע מודי דבעינן קריאת שם לענין החלות קדושה שבתרומה, ובתוספתא דנו בדין "מחשבה שע"י מעשה הפרשה", דאף דפשיטא דתרומה במחשבה גרידא חיילא רק לענין האיסורים ולא לענין הקדושה, ורק בקריאת שם איכא חלות קדושה, אבל הכא הנידון הוא דאולי יש דין קריאת שם ע"י "מחשבה שיש בה מעשה הפרשה".

ובזה א"ש דיוקו של הצפנת פענח דדנו הכא בדין "נתקדשו" ובדין "לא נתקדשו", דודאי דאית לה תורת ושם תרומה לכל דיניה ורק לענין קדושתה דנו, וגם א"ש דיוקו של הדבר אברהם דלכן התוספתא איירי דוקא בשהפריש בידים, שזה כל הנידון של התוספתא.

ולר' יוסי אמרינן דבאמת לא חיילא, ודינו כמחשבה גרידא, ולר' יהודה דינה כקריאת שם, ור"מ פליג וסובר דאף דנתחדש שע"י מעשה הפרשה חיילא גם במחשבתו תורת קריאת שם, אכן כל זה

¹²⁶ וביאר החזו"א, דפליגי מהו סתם מחשבתו במפריש סתמא, דלר' יוסי הוי ספק אי מכין כבר לחלות תרומה, וממילא אין זה מחשבה אלא דברים שבלב, ורק בחושב בהדי' יהני, ולר' יהודה מפריש סתמא דעתו למחשבת תרומה, והוי כאומדנא דמוכח, הילכך מהני, וגם ר"מ מיירי בסתמא, וסובר שסתמא תלוי האם דעתו אח"כ לקריאת שם, ולר' יהודה גם בדעתו לקריאת שם אכתי דעתו דבהפרשה יתקדש, והקריאת שם הוא רק לשופרא דמילתא.

אולם הק' דלדעת ר' יוסי דלא קידש כיון דליכא הכרח שכוונתו להפריש, הא למה לא נימא שאם בירך יש ראייה שכוונתו לתרומה, ותירץ, דצ"ל, דאכתי איכא ליספוקי דילמא אין כוונתו להפרשה, עיי"ש, אולם נראה דדוחק טובא לומר כן בשיטת ר' יוסי.

¹²⁷ והדבר אברהם רצה לחדש דמהכא מקור דעכ"פ מדרבנן בעינן מעשה הפרשה בידים, ולא סגי בהפרשה במחשבה גרידא, וצ"ע, אלא דכבר העיר [שם ס"ק י"ב] דהפשטות בתוס' בגיטין [ל"א] הוא דמוכרח דגם מדרבנן לא בעינן מעשה הפרשה בידים, והוצרך ליישב קוש' זאת במהלך מחודש עיי"ש, עכ"פ כפשוטו דברי התוספתא צריכים ביאור.

¹²⁸ ולהכי פירש דהמחלוקת אי חיילא רק קביעת מקום לתרומה או דחיילא כל הדין תרומה לענין קדושתה, אבל לא פליגי בעיקר דין מחשבה, וכבר הבאנו דבריו בזרעא קיימא תרומות - בקונטרס בדין מחשבה בתרומה [פרק ג].

באופן שלא יהיה אח"כ קריאת שם של דיבור, אבל כשיהיה אח"כ קריאת שם של דיבור, אז מעיקרא לא נתחדש בהך מחשבה דין קריאת שם.

ולפי"ז, מה שדייק הנצי"ב מר' יהושע [פסחים מ"ז] דס"ל דהיכא דליכא שום קיום דין בחלה, יפריש במחשבה גרידא, ומשמע כפשוטו דלא מיירי במחשבה גרידא אלא במחשבה ע"י מעשה הפרשה, עיי"ש, לפי"ז צ"ל דר' יהושע אזיל בשיטת ר' יוסי, אבל לר' יהודה אינו כן, דלדידה כשיש מעשה אז חיילא במחשבתו דין קריאת שם, ודו"ק.

מתמה בכל הנ"ל דמעשר ראשון ליכא קדושה ומיירי במעש"ר, ומחדש שעד שמפרישים תרומת מעשר איכא קדושה בזה.

ויש לתמוה טובא בכל הנ"ל - דבמעשר ראשון ליכא קדושה והרי בתוספתא מיירי נמי במעש"ר, וצ"ע, ועיין בהערה ¹²⁹ במה שיש ליישב בזה.

מחלק בין הפרשה בידים לבלי ידים עפ"י היש מי שאומר ברשב"א.

הדרנא לקמייתא - היסוד לחלק בין הפרשה בידים במחשבה מהפרשה במחשבה גרידא מבואר בדברי ה"ש מי שאומר "ברשב"א [קידושין מ"א] שחידש שאף אי מחשבה גרידא לא מהני לרבנן דאבא אלעזר בן גמלא, אבל כו"ע מודי דהפרשה בידים עכ"פ מהני, והביאור בזה עפ"י מה שנתבאר ברש"י וברמב"ם ובעוד ראשונים דבאמת תרי עשיות נפרדות נינהו בהפרשת תרומה, והעולה מהדברים הוא דאיתרבי תרי אופנים של מחשבה, דבמחשבה גרידא איכא עשייה אחרת, ובמחשבה ע"י מעשה הפרשה איכא תורת קריאת שם להפרשה, עיי"ש, ובזה מבואר שורש פלוגתא אבא אלעזר בן גמלא וחכמים לפי ה"ש מי שאומר, ואכמ"ל ודו"ק.

¹²⁹ אולם העירני בזה ידידי הגאון הרב גריובר שליט"א שיש לתמוה טובא בכל המהלך בזה - במעשר ראשון ליכא קדושה ובתוספתא מיירי נמי במעש"ר, וצ"ע.

והנראה בזה דבאמת איכא קדושה למעשר ראשון לפני שהפרישו ממנו תרומת מעשר ויש בזה דיני טומאה שמוחזקים להך קדושה, וכדיבואר - ונקדים בפסוק בסוף קרח "ואמרת עליהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב לכם כתבואת גרן וכתבואת יקב".

ופירש רש"י - "בהרימכם את חלבו ממנו - לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו", והיינו שמדובר כאן על המעשר שנמצא אצל הלוי אחרי שהפריש ממנו תרומת מעשר - ועל זה אמרו בפסוק:

"ונחשב - המותר ללוי חולין גמורין", שמעשר שנשאר אח"כ הרי הוא חולין, ומוסיף הפסוק לפרש "כתבואת גרן - לישראל, שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב 'תרומה' שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' 'תרומה', יכול יהא כולו 'אסור', תלמוד לומר ונחשב ללוי כתבואת גרן, מה של ישראל חולין, אף של לוי חולין", והיינו דקס"ד לאסור מעשר גם אחרי שהפרישו ממנו תרומת מעשר, ועל זה בא הפסוק להתירו ככל חולין, וצ"ב דמה קס"ד לאוסרו מחמת זה דקראו הכתוב תרומה.

ועיין בסיפרי שכתוב שם כדברי רש"י ויש בזה גם שינויים וגם הרחבת דברים - "ונחשב ללוי וגו' למה נאמר לפי שהוא אומר והרמות ממנו תרומת ה' שומע אני הואיל וקראו הכתוב תרומה 'יהא בקדושתו עולמית', ת"ל ונחשב ללוי וגו' מה תרומת גורן מפריש תרומה והשאר חולין אף מעשר ראשון מפריש תרומה והשאר חולין", ומבואר בדבריו דזה ודאי שיש קדושה לכל המעשר עד כמה שיש בו תרומת מעשר - וזה ידענן ממה דקראו הכתוב תרומה, אבל קס"ד דקדושה זו תהיה 'עולמית' גם אחרי שהפרישו ממנו תרומת מעשר, והפסוק מחדש שאינה עולמית אבל משמע דלא חזרה בה ממה שהיתה בה קדושה לפני ההפרשה של התרומת מעשר.

ויש תוספת דברים בזה בהמשך דברי הסיפרי - "ואכלתם אותו בכל מקום - אפילו בקבר - שהיה בדין הואיל ותרומה קרויה תרומה ומעשר ראשון קרוי תרומה אם למדתי לתרומה שאינה נאכלת אלא במקום טהור אף מעשר ראשון לא יהיה נאכל אלא במקום טהור ת"ל ואכלתם אותו בכל מקום אפילו בקבר", דגם אחרי הגזה"כ שהוא חולין אכתי הייתי טועה לומר שעכ"פ יש בה קדושה לענין זה שאין לאוכלו במקום טמא וגם על זה איכא פסוק ודרשה מיוחדת ללמד שאינו כן.

ועיין בעמק נצי"ב [שם] שביאר את כל השו"ט דתחילת הדברים הוא ממה דלא מצאנו בפסוקים דטבל של תרו"ג מיקרי 'תרומה' ורק בטבל של 'תרומת מעשר' מצאנו כן, הלכך קס"ד לומר דאיכא במעשר 'קדושה עולמית' ואיכא בה איסור טומאה בקבר.

עוד ביאר דהנך תרי סברות, א] 'קדושה עולמית', ב] איסור טומאה בקבר, היינו שני דינים נפרדים, דין טומאה בחפצא של המעשר ודין טומאה בגברא שהוא אוכל בלי לטמאות את החפצא של המעשר.

אחרי הדברים האלו נראה לומר - דכל דברי התוספתא איירי בדיני הקדושה שיש למעשר ראשון לפני שהפרישו ממנו תרומת מעשר ומחמת זה איכא בהם איסורי טומאה, והמסקנה רק באה ללמד שכבר אין קדושה אחרי שהפרישו ממנו תרומת מעשר אבל אה"נ לפני כן איכא בהם קדושה, ודו"ק.

ואין להקשות דלהלכה לא מצאנו דינים הללו של איסורי טומאה מיוחדים במעשר לפני הפרשה, דיתכן שרהיית הסוגי' בבבלי ביבמות [פ"ו] חולק על כל הנך דרשות - עיי"ש היטב בכל הסוגי', אכן בדעת התוספתא במעשר שני יש לומר ע"ד המשמעות הפשוטה הזו בסיפרי, ודו"ק.

ובעיקר האי ענינא עיין בציונים והערות בתרומות [פרק ו' משנה ה'] מה שהבאנו שם מהגר"א תוספת דברים בכל הנ"ל.

ובאמת דגם לרש"י שחולק על ה"יש מי שאומר" נמי מבואר כן, דמדויק בדברי התוס' [גיטין ל"א] שכתבו על דברי רש"י שיש ב' חידושים נפרדים בקרא ד"ונחשב", חדא דמהני "לאכול בלי הפרשה" [זה החידוש הראשון], ועוד ד"שרינן נמי בשתיקה ע"י שנותן עיניו בצד זה ואוכל במקום אחר" [זה החידוש השני], וכל זה נפקא לן מ"ונחשב", עכ"ל, ומבואר שב' חידושים נפרדים נינהו.

ולהנ"ל באמת ב' חידושים נינהו, דע"י מעשה הפרשה הוי ממש ככל קריאת שם שהיא דתחילתה בקדושת התרומה, אלא שיש חידוש נוסף, שגם בלי מעשה הוי הפרשה שתחילתה להוציא התרומה מהטבל, וא"ש.

ובאמת שיש דיקדוק גדול בלשון התוס', שהתוס' שינו את לשונם בהנך ב' חידושים, "וכן ודאי דבלא דיבור נמי הוי תרומה", ושוב הוסיפו, "ולענין לאכול בלא הפרשה [והיינו החידוש השני דלא בעי אפילו מעשה הפרשה] אין קפידא לכו"ע וכו', אעפ"י שעתה אין מפריש כלום".

הרי דכשמיירי בחידוש דא"צ דיבור, התם אמרו "דהוי תרומה", אבל כשמיירי בחידוש השני דא"צ מעשה הפרשה, התם רק אמרו "ולענין לאכול בלי הפרשה אין קפידא", ולדברינו א"ש בפשיטות, דמחשבה בהדי' מעשה אית לזה תורת קריאת שם, והוי תרומה ככל תרומה, אכן במחשבה בלי מעשה, הכא עיקר עשייתו הוא בהיתר שיריים, והתרומה חיילא מעצמו, ואין זה בכלל עשייתו, ועל זה כתב "לאכול בלי הפרשה", שזה עשייתו.

ומעתה נראה, דיסוד לכל זה בתוספתא, דהכא מבואר שיש באמת נפ"מ ע"י ההפרשה בידים לענין קדושתה, דאז איכא לזה תורת קריאת שם, והדברים מאירים.

המחלוקת בתוספתא לא שייך לפדיון מעש"ש.

ולפי מה שנתבאר כאן – כל פלוגתתם בתוספתא היא פלוגתא מסויימת בקריאת שם של תרומה – ואין זה ענין לפדיון מעש"ש – דאי דינו כתרומה – אז ודאי דחיילא חלות תרומה במחשבה לכו"ע וה"ה דחיילא חלות פדיון, והכא כל הנידון הוא נידון בפני עצמו לגבי קדושת תרומה.

משנה ח

[ח] חמניח איסר ואכל עליו חצי וחלץ למקום אחר וחרי הוא יוצא בפונדיון אוכל עליו עוד איסר חמניח פונדיון ואכל עליו חצי וחלץ למקום אחר וחרי הוא יוצא באיסר אוכל עליו עוד פלג חמניח איסר של מעשר שני אוכל עליו אחד עשר באיסר ואחד ממאה באיסר בש"א חכל עשרה ובח"א בודאי אחד עשר ובדמאי עשרה:

רע"ב משנה ח

חמניח איסר – לחיות מחלל עליו פירות מעשר שני. וכבר חלל: ואכל עליו עד חציו וחלץ למקום אחר – וחולץ האיסר עמו, ושם הוא שוה פונדיון, ובתחלה לא היה יוצא אלא בחצי פונדיון, שחפונדיון ב' איסרין נמצא לפי מה שחז"ל יוצא עכשיו שנשאר בו איסר של חולין ולפיכך אוכל עליו עוד איסר: אוכל עליו עוד פלג – חצי איסר, ולא אמרינן כיון שאינו שוה אלא איסר חרי אכלו כולו: חמניח איסר של מעשר שני – לחיות אוכל עליו חולין שלו בקדושת מעשר, ואכל עליו עד אחד עשר באיסר, ואחד ממאה באיסר, יצא כל האיסר לחולין. פ"י אם היה אותו איסר ממעות מעשר שני של דמאי ואכל עשרה חלקים מאחד עשר חלקים שבו, כגון שאחד עשר רמונים שוין איסר, ואכל עליו עשרה רמונים ונשאר בו עדיין חלק מאחד עשר בקדושת מעשר, יצא כולו לחולין. ואם היה האיסר ממעות מעשר שני של ודאי ואכל עליו עד שנשאר בו אחד ממאה, כגון שמאה תאנים נמכרים באיסר, ואכל עליו תשעים ותשעה, יצא כולו לחולין: וב"ש אומרים חכל עשרה – אחד ודאי וא' דמאי כשלא נשאר באיסר אלא עשיריתו יצא לחולין. כגון שחזי עשרה רמונים נמכרין באיסר, ואכל עליו תשעה יצא לחולין. ואם נשאר בו יותר, כגון שלא אכל אלא שמנה צריך לאכול כנגדו: וב"ה אומרים בודאי אחד עשר, ובדמאי עשרה

– אם נשאר על האיסור של ודאי אחד מעשרה חייב לאכול עליו עוד [אחד], לפי שכל מה שהוא פחות משוה פרוטה אין חוששין לו, לא לענין גזל, ולא לענין נחנה מן החקדש. ופרוטה היא אחד משמנה באיסור האטלקי נמצא עשירית האיסור הוא שמנה עשירות של פרוטה דחיינו פרוטה פחות חומש, נמצא כשתוסף עליו חומש דהוא רביע מלגו חיינו חומשא מלבר יחיה [בין] הכל פרוטה, ולפיכך חוששים לה, ואם יחיה פחות מעשירותו אין חוששים לו שאפילו עם תוספת החומש יחיה בו פחות משוה פרוטה. ולפיכך אמרו בודאי אחד עשר, ובדמאי עשרה, לפי שאין חייבין חומש על הדמאי, ועשירותו הוא פחות משוה פרוטה, וחלכה כב"ה:

ציונים והערות משנה ח

דברי הראשונים בביאור גוונא ד"המניח איסור של מעשר שני"
במשנה יש דין של מי שמניח איסור של מעשר שני – ועיין היטב בר"ש וברמב"ם ב' דרכים בזה – ועיין באריכות ברא"ש שתמה על שתי הדרכים במשנה – ומתחילה הביא את הפירוש במשנה – וסיים – "כך פי' רבינו שמשון ז"ל, ולבי מהסס וכו' ועוד קשה לי וכו'" – ואחרי שהקשה כמה קושיות, שוב הביא – "והרמב"ם ז"ל פירש וכו' וקשה לי על פירוש זה וכו'" ובסוף דבריו סיים הרא"ש – "ומוכח דלא כפירוש זה – המאיר לעולם יאיר עינינו במאור תורתו" – ונבאר את הדברים.

במה שיש לתמוה בדברי הרמב"ם בפחות משו"פ.

כתב הרמב"ם בפירוש המשנה בהך דין דהמניח איסור של מעש"ש ואכל עליו י"א באיסור כו', דמיירי שהניח איסור של מעש"ש לאכול כנגדו כמו שהוא חייב לעשות בירושלים, ומחללו מעט מעט על פירות ואוכלן, ואם נשאר מן האיסור פחות מפרוטה שלא חיללו יצא האיסור לחולין, וכ"כ בהלכותיו [פ"ח ממעש"ש הי"ד] דהמניח דינר של מעשר להיות אוכל כנגדו והולך – כיון שאכל עליו עד שלא נשאר ממנו פחות מפרוטה יצא לחולין כו'.

ועיין בדברי הרא"ש כאן שהקשה על פי' הרמב"ם – דאיך מזלזלין בו להוציא לכתחילה לחולין פחות מש"פ הא אמרינן בפרק הזהב [נ"ב:] מעש"ש שאין בו שו"פ – אומר הוא וחומשו מחולל על מעות הראשונות – וחזינן דזה שאין בו שו"פ אינה סיבה שיפקע ממנה הקדושה. עוד צ"ב בעיקר דברי הרמב"ם שכתב בפירוש המשנה "דפחות משו"פ אין חוששין לה לא לגזל ולא לנהנה מן ההקדש" – וקשה דמה זה ענין לקדושת מעש"ש.

דרכו של המקד"ד בזה.

ובישוב שיטתו ביאר בזה במקד"ד [סימן נ"ח ס"ק ב' עמוד 415] דנראה דכסף של מעש"ש חלוק מפירות של מעש"ש בדין קדושתו, ולכן דווקא באופן שהקדושה היא על הכסף אז פקע בפחות משו"פ.

והיינו טעמא דכיון דהפדיון של מעש"ש חל עליו ב'תורת כסף' אם כן כל קדושתו ב'תורת כסף' וכל שנשאר בו פחות מפרוטה שאינו שיעור כסף – שוב פקע קדושתו, אבל בפירות של מעש"ש שאין בהם שו"פ לא פקע מהם קדושתו, כיון שאין קדושתו מדין ובתורת כסף ולכן אפילו בפחות מפרוטה איכא קדושה, וזהו שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה "דפחות משו"פ אין חוששין לה לא לגזל ולא לנהנה מן ההקדש", וכוונתו בזה דפחות מש"פ אינו ממון, אם כן הכי נמי קדושת המטבע שהוא מדין כסף אינו יכול להיות על פחות משו"פ.

בדברי התורה זרעים שהדין ממון גבוה תלוי בדיני ניהוג של בקדושת מעש"ש – ומחדש שיש מושג של 'שם מעש"ש' בלי דיני הקדושה ואיסורים לענין היתר שיריים.

אולם עיין בתורת זרעים שהלך בזה בדרך אחרת ולא חילק בין קדושת מעש"ש בפירות לקדושת מעש"ש בכסף ולמד שיש כאן הלכה כללית בכל מעש"ש של פחות משו"פ דפקע קדושתה ואין אנו מצווים בניהוג דיני מעש"ש ויצא לחולין.

אלא שהקשה בזה ב' קושיות:

א[] נהי דאין אנו מצווים בדיני מעש"ש בפחות משו"פ, אכן הקדושה להיכן והאיך נעלמה, ועוד דלכא' אכתי הוי ממון גבוה, דהבעלות של גבוה להיכן נעלמה – ומה לי מה שאין בו פרוטה.

[ב] הרי נתבאר דלגבי פירות של פחות משו"פ דחיילא בהם דין מעש"ש – שהרי ברור שאפשר להפריש על פירות פחות משו"פ להתיר את הטבל – וע"כ דאיכא בהם דין מעש"ש – ולמה הכא במעות אמרינן דיצא לחולין וליכא קדושה וליכא שום דיני מעש"ש.

והקוש' הראשונה תירץ על פי יסוד של הגר"ח דכל דיני ממון גבוה הם בתולדה מהקדושה, והיינו דמיתלי תלי בדיני הקדושה, דמבואר ברמב"ם דהא דאינו ממון לקידושין הוא משום שאין רשות להשתמש בהם לקידושין, והיינו שדיני הקדושה עצמם שוללים מהם את הזכות ממון הזה – וכבר הארכנו ביסוד זה בחידושי סוגיות [סימן א'] – ולמדנו מהכא כלל – דהיכא דליכא דיני ניהוג של מעש"ש ממילא דשוב פקע דיני קדושה וממילא דשוב ליכא נמי דיני ממון גבוה – ויצא לגמרי לחולין.

ומעתה – אחרי דנתחדש שאין דיני ניהוג קדושה במעש"ש של פחות משו"פ – א"כ ליכא קדושה וממילא דליכא ממון גבוה – ודו"ק.

ונראה דגם לדרכו של המקד"ד נצטרך לבא ליסוד הנ"ל להבין עכ"פ דלמה ליכא ממון גבוה – דנהי דפקע כל דיני קדושת מעש"ש בכסף היכא שהקדושה היא בתורת כסף – אכן סו"ס 'גבוה' היו שותפין בהך מעות – ומה לי מה דכעת ליכא ביה פרוטה הא להיכן נעלמה בעלותם במעות – וע"כ דהממון תלוי בקדושה.

ובקוש' השניה – דאי אין בזה דין מעש"ש – א"כ האיך כשמפריש מעש"ש על פירות שהחומש אין בו פרוטה – דהאיך הותר הטבל – והרי לא חיילא שום דיני מעש"ש.

ותירץ דלמדנו הכא יסוד גדול – ששייך חלות 'שם מעש"ש' בלי קדושת מעש"ש במעש"ש שאין בחומשו פרוטה, ואכתי הותר הטבל בזה כין דסו"ס שמו מעש"ש לענין זה, וזה חידוש גדול.

ועיין לעיל בציונים והערות [משנה ז' ענף ג'] בביאור התוספתא דגם התם נתחדש דין תרומה בלי חלות קדושת תרומה – אלא ששם יש עכ"פ את האיסורים של תרומה – והכא ליכא שום דינים, ואכתי צ"ע.

ביאור בשיטת הרא"ש במה שתמה עליו בהוספת חומש בפודה בירושלים.

בדין המניח איסר של מעש"ש ואכל עליו י"א באיסר, מיירי שהניח איסר של מעש"ש לאכול כנגדו כמו שהוא חייב לעשות בירושלים כו', ופי' הרמב"ם שהוא חייב להוסיף חומש, ובפי' הרא"ש תמה עליו – הא מעש"ש אין מוסיפין חומש בפדיון אלא בפדיון ראשון וכשמחלל איסר זה א"צ להוסיף חומש עיי"ש.

ודברי הרא"ש תמוהים – שהרי בב"מ [נ"ד:] אמרינן דרק על החומש אין מוסיפין חומש – אבל על עיקר הפדיון מוסיף חומש, וכן הוא במנחות [פ"ב.] דכשפודה מעות מעש"ש מוסיף חומש, וכבר עמדו בזה על הרא"ש.

וביאר בזה במקד"ד [סי' נ"ח אות ד' עמ' 422 ד"ה כ' הרמב"ם] דתמיהת הרא"ש על הרמב"ם היא דלא מצינו הוספת חומש רק בפדיון חוץ לירושלים, דבפדיון הוא משום כי ירחק ממך הדרך דבזה איירי קרא כשפודה לעצמו מוסיף חומש, אבל כשמחלל המעות בירושלים שהוא מדין 'ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך' – זה גדר אחר לגמרי ואין זה מדין פדייה, דבירושלים אינו נפדה אלא מדין לקיחה בכסף מעש"ש לאכילה – ובזה לא אשכחן שחייבה התורה חומש.

ביאור שיטת הרמב"ם דמחלק בין פודה בירושלים בפורט סלע [שמוסיף חומש] למצרף מעות מעש"ש לדינרי זהב כדי להקל משאן [שלא מוסיף חומש].

עכ"פ למדנו ברמב"ם שלקוח בכסף מעש"ש בירושלים – אם עושה לעצמו מוסיף חומש, ובמקד"ד הוכיח כן עוד בשיטת הרמב"ם – דהנה, עיין ברמב"ם [פ"ה הי"ג] – "מעות מעש"ש אם רצה לצרפן בדינרי זהב כדי להקל משאן מצרפן, ואם צרפן לעצמו אינו מוסיף חומש שאין זה דרך פדייה", אולם עיין לעיל [שם ה"ג] שכתב פדה פירות מעשרו והוסיף חומש וחזר ופדה הפדיון לעצמו פעם שנייה מוסיף חומש שני על הקרן כו' ע"ש, והנה לכאורה דברי הרמב"ם סתרי אהדדי דבאיזה אופן הוא מוסיף חומש כשפודה פדיונו אם לא כשמחלל אח"כ על זהב.

וביאר בזה המקד"ד [שם] דנראה דזה דמוסיף חומש כשפודה פדיונו היינו בירושלים כשפורט סלע, דזה דמצרף מעות מעש"ש לדינרי זהב כדי להקל משאן שכתב הרמב"ם דאינו מוסיף חומש מפני שאין זה דרך פדיון – זה משום דהפדיון הראשון שחילל הפירות על המעות היה גם כן כדי

להקל משאן, ואם כן זה שמחלל עתה על זהב אין זה 'פדיון חדש' אלא 'גמר הפדיון הראשון', אבל כשפורט סלעים בירושלים לקנות בהם בקר וצאן, זה חשיב 'פדיון חדש', ושפיר מוסיף חומש. והוסיף בזה עוד שכן צריך לפרש מה דאמרינן במנחות [פ"ב.] שהמתפס מעות מעש"ש לשלמים - כשהוא פודן מוסיף עליהן ב' חומשים, א' למעשר וא' לשלמים, ומוכה שכשפודה המעות מוסיף עוד חומש דמיירי שפורטן בירושלים, וכן משמע ממה שכתב רש"י [שם] כשהוא פודן היינו שמחללן על פרוטות או על דינרין עיי"ש, וע"כ בירושלים איירי דבחוץ אין מחללין כסף על נחושת אלא מדוחק כשמתערבין עם חולין.

והנה להרא"ש - זה דמוסיף חומש בפדיון שני היינו כשפודה חוץ לירושלים כגון סלעים על דינרי זהב שהוא להקל ממשאו שזהו גם כן מדין פדיון מוסיף חומש שני ולא כהרמב"ם, אך הרמב"ם לשיטתיה כיון כשפודה על זהב אינו מוסיף חומש אם כן על כרחך חומש שני הוא בלקוח.

משנה ט

[ט] כל המעות הנמצאים חרי אלו חולין אפילו דינר זהב עם חכסף ועם המעות מצא בתוכן חרש וכתוב עליו מעשר חרי זה מעשר:

רע"ב משנה ט

כל המעות הנמצאים - בכל מקום בין ברגל בין בשאר ימות השנה. ובירושלים בשאר ימות השנה חוץ מימות הרגל: חרי אלו חולין - ואין חוששין להם שמא מעות של מעשר שני הם: אפילו דינר זהב עם חכסף ועם המעות - שאין דרך לערבן יחד, ואיכא למימר הללו מעות של מעשר שני שרגילין לחלל המעשר על דינרי זהב והנשאר שאינו מגיע לדינר זהב מחללו על חכסף וחמזתר על מעות של נחשת ומערבין אותן יחד, אפילו חכי לא חיישינן: מצא בתוכן - בתוך חכים או חצורו שהמעות נתונים בתוכו:

ציונים והערות משנה ט

ביאור המשנה.

הא דאמרינן שהמעות חולין - היינו שאין חוששין להם שמא מעות של מעשר שני הם, וזה משום שהולכים אחרי הרוב ורוב מעות חולין הם, אבל מצא מעות בירושלים בזמן הרגל של מעש"ש הם שאז רוב המעות הם של מעש"ש - עיין בזה בשקלים [פ"ז מ"ב] וע"ע בסוגי' בב"מ [כ"ו] ומבואר שם ששוקי ירושלים עשויין להתכבד כל יום ולכן ברגלים לא תולים במעות של כל השנה, משא"כ בהר הבית שלא עתיד להתכבד אינו כן.

משנה י

[י] חמוצא כלי וכתוב עליו קרבן ר' יהודה אומר אם היה של חרס הוא חולין ומה שבתוכו קרבן ואם היה של מתכת הוא קרבן ומה שבתוכו חולין אמרו לו אין דרך בני אדם לחיות כונסין חולין לקרבן:

רע"ב משנה י

הוא חולין - שאין דרך בני אדם להקדיש חרסין לבדק חבית, ועל שם מה שבתוכו נכתב: הוא קרבן - כלומר הקדש: חולין לתוך קרבן - והכל קרבן. ולא אפליגו רבנן עליה דר' יהודה אלא בשל מתכת בלבד, דבשל חרס מודו שהוא חולין ומה שבתוכו קרבן. והלכך כחכמים:

משנה יא

[יא] חמוצא כלי וכתוב עליו קוף קרבן מ' מעשר ד' דמאי ט' טבל ת' תרומה שבשעת סכנה היו כותבין ת' תחת תרומה רבי יוסי אומר כולם שמות בני אדם הם

אמר רבי יוסי אפילו מצא חבית וחיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה חרי אלו חולין שאני אומר אשתקד חיתח מלאה פירות תרומה ופנה:

רע"ב משנה יא

קוף קרבן - חקדש: ד' דמאי - לקוח מעם הארץ: בשעת הסכנה - שגזרו שלא לקיים חמצות: שמות בני אדם חן - אותיות של ראשי שמות, קוף קחת, ד' דניאל, ט' טוביה. וחכל חולין: אשתקד חיתח מלאה פירות תרומה ופינה - ורבנן סברי אם איתא דפינה לתרומה מגרר חוז גריר לה ולא חיה מניח שם תרומה כתוב שם. ואין חלכה כרבי יוסי:

ציונים והערות משנה י ומשנה יא

הערות במשנה.

מבואר במשנה שהמוצא כלי שכתוב עליו קרבן שאם היה של חרס חרי הוא של חולין ורק מה שבתוכו קרבן הוא חולין והטעם משום שאין דרך בני אדם להקדיש חרסין לבדק הבית, ועל שם מה שבתוכו נכתב, וכתב במשנה ראשונה שגם בריקן אמרינן שהיה של קרבן ופינהו - ועיין בדרך אמונה [פרק ו' צה"ל ס"ק קי"ז] שהוכיח כן מהתוספתא [מעש"ש פ"ה ה"ב].

שיטת רבי יוסי - שכולם שמות בני אדם הם - וביארו המפרשים דאף דאיכא ספק דילמא אינם שמות בנ"א - אכן עיקר טעמא דר"י דאזלינן בתר רוב, ורק בא לדחות למה ליכא ראייה מהאותיות נגד הרוב.

ובעיקר שיטת רבי יוסי - עיין בר"ש שכתב - דמה שאמר ששמות בני אדם הן - היינו לדבריהן דרבנן קאמר להו - דלדידיה "אפילו כתוב בו קרבן תרומה כל התיבה שלימה הא קאמר בסיפא דפינה".

משנה יב

[יב] האומר לבנו מעשר שני בזוית זו ומצא בזוית אחרת חרי אלו חולין חיה שם מנה ומצא מאתים השאר חולין מאתים ומצא מנה חכל מעשר:

רע"ב משנה יב

חרי אלו חולין - מה שמצא חוי חולין שאני אומר מעשר שני ניטל: חרי שם מנה - אמר לו אביו חרי שם מנה של מעשר שני ומצא מאתים, מנה מעשר ומנה חולין. ולא אמרינן חמנה של מעשר ניטל ואלו אחרים חן: מאתים ומצא מנה - אמר לו אביו חרי שם מאתים ומצא מנה חמנה שמצא מעשר:

ציונים והערות משנה יב

הערות במשנה וברמב"ם.

האומר לבנו מעשר שני בזוית זו ומצא בזוית אחרת חרי אלו חולין - והיינו דלא חיישינן שמא טעה אביו - אלא שתולין שאבד או נאכל והם של חולין.

וז"ל הרמב"ם [מעשר שני פרק ו' הלכה ג'] - "האומר לבנו מעש"ש בזוית זו ונמצא בזוית אחרת חרי אלו חולין, אמר לו חרי שם מנה ונמצא מאתים השאר חולין, חרי שם מאתים ונמצא מנה חרי הוא חולין, הניח מנה מעשר ונמצא מאתים, מאתים ונמצא מנה, אפילו הן בשני כיסין הכל חולין", והשיג עליו הראב"ד - "האומר לבנו וכו' עד חרי שם מאתים ומצא מנה, א"א המשנה אמרה הכל מעשר", ועיין במהר"י קורקוס ובצל"ח ביצה [י:].

בדין אמרו לו בחלום על מעות דשל מעשר שני הם.

עיין בתוספתא [מעש"ש פ"ה ה"ו] - מובא בסנהדרין [ל']. - שאם אמרו לו בחלום על מעות דשל מעשר שני הם אין חושש לזה. דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, והיינו שאין אוסרין דבר על פי חלום.

עוד מבואר שם - הרי שהיה מצטער על מעות שהניח אבא ולא ידע היכן הם, ואמר לו בעל החלום באיזה מקום הם ושל מעשר שני הם אין חושש לזה.

ועיין בקרן אורה בנדרים [ח':] שכתב שי"ל דדווקא להוציא מחזקתו אין מוציאין על פי חלום, אבל אם אמר אביו דהניח מעות מעשר ולא אמר מקומן איה, ובחלום הגידו לו מקומן אפשר דצריך לחוש לזה.

אולם הביא מהרמב"ם [פ"ו מעשר שני ה"ו] שכתב דאפילו אמרו לו בחלום מעשר שני של אביך שאתה מבקש הם במקום פלוני וכך וכך אינו מעשר, והיינו משום דהכי תני בתוספתא [שם] היה מצטער על מעשר שני של אביו היכן הוא, ואמרו לו בחלום כך וכך הם ובמקום פלוני הם, זה היה מעשה ובא לפני חכמים ואמרו הרי אלו חולין, דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין.

מסכתא מעשר שני פרק ה

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א** // בדין רבעי – אי אסור גם בהנאה או רק באכילה. // במה שיש לדון בדין "הלעיטהו לרשע וימות". // במה שיש לתמוה בעיקר האי דינא. // דעת החזו"א בזה. // פשיטות לספקת רעק"א בברכת האילנות. // פלוגתא הראשונים אי צנועין קאי בשביעית או בשאר ימי שבוע או בשניהם. // הוכחה של הגר"ח דמהני פדיון מעש"ש בשל הפקר. // ישוב לשיטת הרמב"ם דפוסק דינא דצנועין אף דאיכא חסרון של אינו ברשותו. // דרכו של רעק"א בזה – ובמה שיש לדחות. // ביאורו של הר"ש למה ליכא חסרון של ברירה כשאומר 'כל הנלקט יהא מחולל'. // דעת ההלכות גדולות דהיתר אכילה אינו אלא בשנה החמישית, ודחו דבריו. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב** //

ענף א כרם רבעי או נטע רבעי. // פלוגתא הראשונים בכרם רבעי או נטע רבעי. // האיך קיי"ל להלכה ונפ"מ. // **ענף ב בגדרי התקנה.** // פלוגתא הראשונים אי התקנה דווקא בכרם או גם בשאר אילנות. // בתוספתא מחלקים בין כרם לגפן יחידית בתקנה זו – ומוכרח כהראשונים דרך כרם דאורייתא וגפן דרבנן כשאר אילנות. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** //

ענף א דרכו של הבבלי בפלוגתא זו. // דרכו של הבבלי בפלוגתא זו – וביאור הדרשה דל חילול מ'קודש הילולים'. // **חידוש בדרכו של ר' חיים כהן דמצאנו איסור רבעי בלי אפשרות של פדיון.** // מבואר דע"כ דנחלקו ב"ש וב"ה בגדר הדרשה של 'חילולים'. // דעת ב"ה לגבי דינים אחרים של רבעי אי הוי כמעש"ש. //

ענף ב דרכו של הירושלמי – על פי הרשב"א. // מבואר בירושלמי דלמדו איפכא מהבבלי. // ביאור שיטת ב"ש דיליף לגמרי ממעש"ש – ובשנה השלישית 'שם מעשר' בו. // דרכו של ב"ה – וחידוש לגבי רבעי בחז"ל. // חקירה – רבעי המשך של ערלה או דין חדש – בשיטת ב"ה מצאנו פשרה בזה. // הערה גדולה מהחזו"א על הירושלמי לגבי פטור מעש"ש בשביעית. // הערה גדולה מהאור שמח על הירושלמי שחייבים בביכורים בשביעית. // בפלוגתא ב"ה וב"ש לגבי פטור עוללות. // בדברי הירושלמי ברבעי בי"ד שנה של ירושה וישיבה. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **משנה ה** // **רע"ב משנה ה** // **ציונים והערות משנה ד וה** //

ענף א' הערות במשנה // בדין שלשה בפדיון ברבעי. // "להוציא יציאות מביתו". // בשביעית פודהו בשווי. // **ענף ב' פדיון במחומר** // בדברי הר"ש והתוס' בפדיון במחומר. // סתירה בדין פדיון במחומר. // פלוגתא הר"ש והרמב"ם בפדיון במחומר. // תמיהת האור שמח. // תוספת דברים בזה. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משנה ו** // כפשוטו וידוי וביעור ב' מצוות ניהו. // יתכן שזו מצוה אחת, או דוידוי עיקר וביעור תנאי בוידוי. // טענת המנ"ח דמוכרח דהוי מצוה בפני עצמה. // דרכו של החזו"א שביעור אינו אלא פרט בזמן מצות לתרו"מ ואינה מצוה בפני עצמה. // הרבה נפ"מ בין הנך ב' דרכים. // מחלוקת ראשונים בדין ביעור דתרומה. // חידוש של התורת זרעים – דסגי לן בהפקר לגבי ביעור בביכורים, אבל הפקר לא מהני במעש"ש כיון דמזמן גבוה הוא, ולכן בעי שריפה וביעור מן העולם. // זמן הביעור – ערב יו"ט הראשון או האחרון של פסח. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** // ב' דרכים במקור של ב"ש לדין פדיון. // חידוש של הגרא"ל מאלין בגדר מצות פדיון. // בשיטת ב"ה. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** // תרומה מעורבת בטבל. // במה שיש לתמוה מלפני מירוח. // מצאנו כעין זה גם ב'משמרת' בטבל – וכן מצאנו בכמה דוכתי. //

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **ציונים והערות משנה ט** // פלוגתא רש"י והראשונים אי קאי בשנת הביעור. // השמטה לדין מעשר שני. // השמטה לדין ביכורים במשנה. // מעשר עני // קוש' רעק"א בקנין אגב בשכירות. //

משנה י // **רע"ב משנה י** // **ציונים והערות משנה י** // וידוי – מהי. // בשיטת הרמב"ם דביעור וידוי כיו"ט אחרון. // "הלקט והשכחה והפאה אף על פי שאינן מעכבין את הוידוי". // חילוק בין לקט שכחה ופאה למעשר עני דבלקט שכחה ופאה איכא עזיבה וליכא נתינה. //

משנה יא // **רע"ב משנה יא** // **ציונים והערות משנה יא** //

ענף א הערות במשנה. // תמיהת המנ"ח על הרבה פרטים שמעכבים את גוף ההפרשה. // בדברי המהר"ל לחלק בין דברים המעכבים לאינם מעכבים, ומתחלקים בלשון "ככל מצותיך אשר צויתני" – ובלשון "לא עברתי ממצותך". //

ענף ב הערות בדין הברכה, שכלולה ומעכבת את הוידוי // מה שייך ברכת המצוות לוידוי מעשרות אי הוי דרבנן, ובדברי המפרשים בזה. // מביא מהחזו"א שזה מעכב את הוידוי ומתמה בזה. // מביא את דברי האחרונים שברכה היא חלק מהמצוה. // במה שיש לדון במצוות צריכות כוונה דלמה לא מעכב את הוידוי, ודן לגבי כל תאחר. // מסקנת הדברים. //

משנה יב // **רע"ב משנה יב** // **ציונים והערות משנה יב** // הוכחת הגרי"ז בגדר דין אונן במעש"ש. // פלוגתא הראשונים בגדר הלאו של 'לא ביערתי ממנו בטמא'. // פלוגתא הרמב"ם והרמב"ן האם כל מה שנאמר בפרשה הוא בגדר לאו או לא. // בדברי הר"ש בשאר שימושים במעש"ש ממה דדרשינן דלמה לא לוקח ארון. //

משנה יג // **משנה יד** // **רע"ב משנה יד** // **ציונים והערות משנה יג י"ד** // בלשון 'השקיפה' בפסוק. // ביאור המשנה – "מכאן אמרו, ישראל וכו' אבל לא גרים וכו'" // דין גרים ודין נשים בוידוי מעשרות וקריאת ביכורים. // בדין חלק הכהנים וחלק הלויים בארץ ישראל. // חילוק בין כהנים ולויים לעת"ל. // בפלוגתא ר"מ ור' יוסי בערי מקלט. //

משנה טו // **רע"ב משנה טו** // **ציונים והערות משנה טו** // "העביר את הודאת מעשרות". // 'בטל את המעוררים' //

משנה א

[א] כרם רבעי מצינין אותו בקוזזות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד וממחה ושופך אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בשביעית וחצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יחא מחולל על המעות האלו:

רע"ב משנה א

כרם רבעי מצינין אותו – בונים אצלו ציון וסימן, שיכירו שחזא כרם רבעי וטעון פדיון: בקוזזות – גבשושית ורגבי אדמה. סימנא כאדמה, מה אדמה דאיכא הנאה מינה שחיא עושה פירות אף האי נמי כי מפרקי שרי לאתחננוי מיניה: ושל ערלה בחרסית – באדמה שעושים ממנו כלי חרס. סימנא בחרסית זו דלית בה הנאה דכשזורעים בה אינה מוציאה כדי נפילה אף זו אין בה הנאה: ושל קברות – שלא יכנס שם כחן ונזיר: בסיד – סימנא שחסידי לבן כעצמות: וממחה ושופך – ממחה את חסיד במים כדי שיתלבן יותר, ושופך על הקבר: במה דברים אמורים – דעבדי הכירא לכרם רבעי ולערלה: בשביעית – שחכל הפקר ונוטלים בחיתר. אבל בשאר שני שבוע שבאים לגזול, הלעיטתו לרשע וימות ויקחום לאכול באיסור: וחצנועים – חמדקדקים על עצמם, כשחיה לחם כרם רבעי בשביעית חיו מניחין המעות קודם לקיטת, ואומרים כל הנלקט לכשיחיה נלקט יחא מחולל על זה:

ציונים והערות משנה א

בדין רבעי – אי אסור גם בהנאה או רק באכילה.
הר"ש [משנה א] הביא את לשון הגמרא – "סימניה כאדמה דאיכא הנאה מיניה אף האי נמי כי מיפרקא שרי לאיתהנוי מיניה" – ודייק מהכא בשער המלך [פ"י מאכלות אסורות הט"ז] שרבעי לפני פדיון אסור בהנאה ולא רק באכילה – ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ו'] ושם מבואר שורש הספק בזה.

במה שיש לדון בדין "הלעיטתו לרשע וימות".
בטעמא דרשב"ג אמרו בב"ק [ס"ט] "הלעיטתו לרשע וימות" – והיינו שכיון שהם באים לגזול יניחם ויאכלו דבר האסור, ועיין בירושלמי [דמאי פ"ג ה"ה] ובמעש"ש [כאן] שהוסיפו בזה שאין אנו אחראים לרמאים, והוסיף במאירי [ב"ק שם] דהיינו שאין לנו לעשות תקנה לעוברי עברה. אולם ברמב"ם בפירושו כאן יש תוספת דברים שמשמע דקאי דווקא בגזילה, שפירש שכיון שאין רשות לבני אדם לשלוח ידם ולאכול מה שאינו שלהם, ואם עבר אדם ואכל הרי זה גזלן – אין לנו לעשות תקנה לגזלן, לפי שעון הגזלנות יותר גדול.
ובעיקר האי דינא עיין עוד במאירי [ב"ק שם] שפירש הלעיטתו לרשע וימות שמוטב שישתמשו בחטא ויאכלו דבר האסור, וע"ע בר"ש סיריליאוי לירושלמי בדמאי [שם] שהוסיף שכל מה שיש איסורים יותר עדיף יותר כדי שימות מהרה.

במה שיש לתמוה בעיקר האי דינא.

והנה בעיקר האי דינא תמה טובא בשו"ת חו"י [סי' קמב], הרי אנו מזהירים על כל איש ישראל להזהירו בחשש שוגג ולמנעו בכל כחנו ממזיד, ועוד שאם הוא חשוד לעבור על איסור גזל, אינו חשוד לעבור על איסור אכילת איסור, שאפשר שגזל קל בעיניו מפני שחושב שיוכל אחר כך לשלם, וכל שכן כאן שיש בו שני איסורים, גזל וערלה, שאפשר שיפרוש משניהם [וסיים בזה] "ל – ומי שיעלה ארוכה למחלתי בזה רופא אומן יקרא".

אולם עיין בעין יצחק [אהע"ז סימן א'] שכתב שמכאן מוכרח דליכא דין לאפרושי מאיסורא בעושה במזיד – וחידוש זה מבואר בש"ך [יו"ד סימן קנ"א ס"ק ו'] וכמבואר בדגול מרבבה שם, אולם עיין גליון מהרש"א [שם] מה שדחה בזה והוסיף בזה עוד דלפי הרמב"ם זה דין דווקא בגזילה.

דעת החזו"א בזה.

ועיין בחזו"א [דמאי סימן ח' ס"ק ט'] בדין זה שכל שנוטל באיסור אין זה נקרא שאני מכשילו, שהרי הדבר מנוע מחמת איסור, והנוטל נוטלו בלא הזמנתם של הבעלים, ומה שאמרו "הלעיטהו" הוא לאו דוקא ואינו אלא לשון בעלמא שאינך זקוק למעשהו ולשקוד על הצלתו.

פשיטות לספקת רעק"א בברכת האילנות.

עיין ברעק"א בהגהותיו לשו"ע [או"ח סימן רכ"ו] שהסתפק אי מברכים ברכת האילנות על אילנות של ערלה, ועיין בדובב משרים [ח"ג סימן ה'] שהוכיח מהכא דלמה דווקא בשביעית מציינים את האילנות של ערלה, הא בכל השנים היינו צריכים לציין כדי לא להכשיל בברכה – דלגבי זה ליכא עבירה גם בשאר ימות השנה.

פלוגתת הראשונים אי צנועין קאי בשביעית או בשאר ימי שבוע או בשניהם.

שנינו בסיפא של המשנה שהצנועין היו מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו, ופרש"י בב"ק [שם] "הצנועים" - בני אדם חסידים שרוצים לסלק ידי כל אדם מן העברה, והוסיף בזה המאירי [שם] שרוצים שלא להיות שום אדם נכשל בשלהם והיו מתיראים שסימנים אלו שמציינים לא יהיו ניכרים להם, ולכן היו מניחים את המעות ומחללים את כל הנלקט מהרבעי.

ונחלקו הראשונים בדין זה, ששיטת התוס' בב"ק [שם] שבשאר שני שבוע היו עושים כך, וכן הביא המאירי מהד"ש מפרשים, אולם עיין בריב"מ"ן [כאן] וכן הוא ברעק"א שפי' בין בשביעית ובין בשאר שני שבוע – ועיין ברעק"א דאף דלא היו חייבים לעשות כן בשאר שני שבוע דאיכא דהלעיטהו לרשע, אכן עשו כן לפני משורת הדין, אולם עיין היטב ברדב"ז [שו"ת ח"ה סי' אלף תקנ"ג] שכתב דלפי הפי' שהצנועים עשו כן בשאר שני שבוע, דע"כ דחולקים על הסברא של הלעיטהו לרשע וימות.

איכא שיש חולקים שלמדו שצנועין איירי דווקא בשביעית – וז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה – "והצנועין מניחין את המעות וכו', ר"ל בשנת השמטה עושין כן אם היה ברשותם כרם רבעי שדינו שיפדה", וביאר הרדב"ז [שם] שהרמב"ם ס"ל דצנועין מודים לרבן שמעון בן גמליאל שבשאר שני שבוע הלעיטהו לרשע וימות.

הוכחה של הגר"ח דמהני פדיון מעש"ש בשל הפקר.

והנה יש לעיין דבשנת השביעית הפירות הם של הפקר ומבואר ששייך גם כה"ג חילול מעש"ש - וז"ל הגר"ח בספרו [זכיה ומתנה פ"ד]:

"הרמב"ם [פרק ט' הלכה ז'] כתב, והצנועין היו מניחין את המעות בשנת שמטה ואומרים כל הנלקט מפירות רבעי אלו מחולל על המעות האלו שהרי אי אפשר לפדותו במחובר עכ"ל, והרי שנת השביעית היא הפקר, ונמצא דפירות רבעי אלו הם מופקרים, וגם לאחר לקיטה הא ג"כ בהפקרן קיימי, לפי מה דקי"ל מעשר שני ממון גבוה הוא ואין בהם שום צד זכיה, וכמבואר בקדושין [נ"ד:], ומ"מ היו מחללין אותן, הרי דמהני חילול ופדיה גם במעשר שני ורבעי של הפקר".

ויש בזה חידוש גדול – שהרי בב"ק שם מבואר שיש חסרון של אינו ברשותו בפדיון מעש"ש, ואי ליכא חסרון של אינו שלו האיך יהיה חסרון של אינו ברשותו – ועיין בדברי הגר"ח [שם] שחידש שזה לא דין כח בעלים אלא דין עיכוב בעלים, ולכן דווקא כשיש בעלות ויש עיכוב בעלים הוא דאיכא חסרון של אינו ברשותו, ועיין לעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה ג' ענף ב'] מה שנתבאר בזה.

ישוב לשיטת הרמב"ם דפוסק דינא דצנועין אף דאיכא חסרון של אינו ברשותו.

והנה – הבאנו מהרמב"ם שפוסק דינא דצנועין - והרמב"ן תמה עליו שהוא נגד הסוגיא דב"ק [שם] דלדידן דקיי"ל כר' יוחנן דגזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אין יכולין להקדיש ליתא לדינא דצנועין, והכס"מ כתב ליישב דדעת הרמב"ם לחלק בין חילול להקדש וכ"כ המאירי בב"ק [שם] דהעיקר כדעת הרמב"ם דאין לדמות חילול להקדש – והיינו דכבר תמהו התוס' דמה שייכי חילול להקדש וכבר הבאנו את דבריו לעיל בציונים והערות [שם], ובזה גופא חולק הרמב"ם דמחלק בין חילול להקדש.

ועיין בדברי יחזקאל [סימן ל"ה ס"ק ב'] שחידש שלפי"ז ה"ה דליכא חסרון של אינו ברשותו, דהסוגי' למדה שצריך שלו וברשותו כהקדש והרמב"ם ס"ל דלא בעינן לא שלו ולא ברשותו – וכל זה דלא כהגר"ח ברמב"ם.

דרכו של רעק"א בזה – ובמה שיש לדחות.

אולם יעויין בתוס' רעק"א [כאן] – וכ"ה בקצוה"ח [סימן ס"א] – שכתבו ליישב את דברי הרמב"ם דפסק דינא דצנועין משום דהרמב"ם מיירי בשנת השמטה כמבואר בדבריו וא"כ הפירות הפקר והלוקטים זוכים בהם כמ"ש התוס' בב"ק [שם], ומשו"ה יכולים הבעלים לחלל מתורת זכיה כיון דהלוקטים יכולים לחלל, משא"כ הסוגיא דב"ק מיירי בשאר שני שבוע דאין הלוקטים יכולין לחלל שאינו שלהם משו"ה גם הבעלים אין יכולים לחלל מתורת זכיה דכל מידי דאיהו לא מצי עביד שלוחו לא מצי עביד וזכיה מטעם שליחות יעוי"ש.

אולם בדברי יחזקאל [שם] דחה את דבריהם – דעד כאן לא כתבו התוס' דהלוקטים זוכים בתורת הפקר אלא למ"ד דכרם רבעי ממון הדיוט – אבל הרמב"ם דפסק דכרם רבעי ממון גבוה – אין הלוקטים זוכים כלל כמו דאינו ניתן במתנה כמבואר בדבריו [פ"ט ממעש"ש הל"ב], וא"כ הו"ל הפקר, ואפ"ה הבעלים יכולים לחלל, אלמא דשאני חילול מהקדש וכמ"ש המאירי והכס"מ ועיין עוד בקצוה"ח [סימן שנ"ד].

ביאורו של הר"ש למה ליכא חסרון של ברירה כשאומר 'כל הנלקט יהא מחולל'.

הר"ש הביא את הסוגי' במרובה [ס"ט]. שהקשו שהאיך אומר כל הנלקט היום יהיה מחולל על המעות הללו – הרי שיטת רבי יוחנן דאמר גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אין יכולים להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו – והכא חזינן דאע"ג דליתיה ברשותיה הוא יכול לפדות ותפיס פדיונו.

וביאר – דע"כ דלא פדו לאחר שנלקט כיון דאם כן לא היו עושין שום תקנה לנאכל בנתיים ע"כ שהיה מניח מעות קודם לקיטה ואומר – כרם רבעי זה לכשיהיה נלקט יהא מחולל.

וכתב הר"ש שלא שייך ברירה בענין זה הואיל ואינו חל החילול עד שיתלקט – דדווקא כשאומר "כל המתלקט" חשיב ברירה דקאמר דמעכשיו יהא מחולל מה שילקטו אח"כ והרי עכשיו בזמן החלות אינו מבורר ולכן איכא חסרון של אין ברירה, אבל הכא מיירי שאומר "לכשיהיה נלקט יהא מחולל" – הרי לנו דחיילא לאחר מכן בזמן שנלקט ואז הדבר כבר מבורר, וא"ש, וע"ע בתוס' בב"ק [שם], ועיין בישועות יעקב [אהע"ז סימן קמ"ו כ'] מה שהעיר על התורת חיים.

אלא שיש בזה חולקים, דהנה, יעויין בקצוה"ח [סימן ס"א ס"ק ג'] מה שהאריך בדיני ברירה – והביא דמהרשב"א בתשובה [ח"ד תשובה קנ"ג] מבואר דחולק, דאיירי שם במינוי שליחות של האשה ואמרה שכל מי שרוצה הבעל ליתנו יהיה שלוחי – וסובר הרשב"א דלא מהני כיון שאין ברירה, והרי הכא החלות היא רק אח"כ בזמן שהבעל ירצה – ולדברי הר"ש והתוס' כל כה"ג ליכא חסרון של ברירה, ועיין שם מה שחידש בזה לגבי דבשלב"ל, וע"ע בקובש"ע [ביצה ס"ק מ'] בנידון זה, וע"ע בעונג יו"ט [יו"ד סימן צ"ג – הגהה בסוף הסימן].

דעת ההלכות גדולות דהיתר אכילה אינו אלא בשנה החמישית, ודחו דבריו.

ז"ל הר"ש במשנה: "מכאן קשה למה שכתב בהלכות גדולות בסוף הלכות ערלה – ופרי דשנת רביעית בתר דפריק להו אסור למיכל מינייהו עד דנפקא רביעית ואתיא חמישית" – ולא יתכן כלל, דהכא משמע בהדיא דלא לאחר שרי באכילה דאם כן מה הועילו צנועין בתקנתן, ותלמיד טועה הגיה ותלה באילן גדול, ופשטיה דקרא הטעהו דכתיב ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קודש הלולים לה' וכתוב ובשנה החמישית תאכלו את פרי, ואשתמיטתיה הא דדרשינן בפ"ק דר"ה [י']. ובשנה הרביעית ובשנה החמישית – הא כיצד פעמים שברביעית ועדיין אסורה משום ערלה ופעמים שבחמישית ועדיין אסורה משום רבעי, פירוש משום דאזלינן בתר חניטה הלכך אותן שחנטו בשלישית אף על פי שנלקטו ברביעית אסורים משום ערלה ושחנטו ברביעית אף על פי שנלקטו בחמישית אסורים משום רבעי, וכ"ה בתוס' בר"ה [שם], וע"ע ברמב"ם מאכלות אסורות [ם"י הי"ח] שהביא דברי הגאונים, ודחה כנ"ל.

וכבר האריכו בדבריהם באחרונים, עיין בהעמק שאלה [שאלתא ק' ס"ק ט"ז] מה שביאר בזה, ועיין נמי בתורת זרעים [תרומות פ"ג משנה ט'] – דנחלקו אי הדין איסור והדין קדושה שייכי

זל"ז, וזה שייך נמי למחלוקת הראשונים ברבעי בחו"ל, ועיין עוד בביאור ההלכה מה שכתב בזה על פי מה שהרחבנו בחידושי סוגיות [סימן ו'] בעיקר גדר דרבעי.

משנה ב

[ב] כרם רבעי היה עולה לירושלם מחלף יום אחד לכל צד ואי זו היא תחומה אילת מן הדרום ועקרבת מן הצפון לוד מן המערב וחירדן מן המזרח ומשרבו הפירות התקינו שיחא נפדה סמוך לחומה ותנאי היה הדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שחיה רבי יוסי אומר משחרב בית המקדש היה התנאי הזה ותנאי היה אימתי שיבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שחיה:

רע"ב משנה ב

כרם רבעי – יש לו דין מעשר שני, וצריך להעלות הפירות לירושלם ולאכלן שם, הם או פדיונם, ותקנו חכמים שמחלף יום [אחד] כל סביבות ירושלים יעלו הפירות [עצמם] לירושלם, כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות, מתוך שיאכל כל אדם נטע רבעי שלו יתמלא חשוק שאר פירות: שיחא נפדה סמוך לחומה – אפילו כרם הסמוך לחומה: שאימתי שירצו – אם יתמעטו הפירות: משחרב בית המקדש היה התנאי – לא לפי שרבו הפירות כדאמרת, אלא משחרב בית המקדש וחיתה ירושלים ביד האויבים ולא היו חוששים לעטר שוקי ירושלים בפירות:

ציונים והערות משנה ב

ענף א

כרם רבעי או נטע רבעי.

פלוגתת הראשונים בכרם רבעי או נטע רבעי.

ז"ל הרא"ש – "כרם רבעי וכו' – פי' כרם רבעי למאן דאית ליה, נטע רבעי למאן דאית ליה, יש לו דין מעשר וצריך להעלות הפירות או פדיונם לירושלים" – וכוונתו להך פלוגתא ברכות [ל"ה]. "אתמר רבי חייא ורבי שמעון ברבי חד תני 'כרם רבעי' וחד תני 'נטע רבעי', ופרש"י [שם] "בכל מקום שיש במשנה נטע רבעי שני איהו כרם".

ודעת הרשב"א [ב"ק ס"ט]. שלמ"ד כרם רבעי אינו חייב אא"כ יש ה' גפנים ב' זה כנגד זה וא' יוצא זנב, וז"ל "ואיזהו כרם כל שיש בו חמשה גפנים שתיים כנגד שתיים ואחד יוצא זנב [כלאים פ"ד מ"ו], והוא שיהיה מקורבין ולא מרוחקין ט"ז אמה, וכמו שאמרו בפרק הספינה [פ"ב:], "עכ"ל, וכ"כ הר"ן [ריש ר"ה] בשם הגאון ר' אחא משבחה, מיהו ברמב"ן [ר"ה י:]: השיג על שיטה זו – ולהלן הבאנו ראיה לשיטת הגאון ר' אחא משבחה.

האיך קיי"ל להלכה ונפ"מ.

ולהלכה קי"ל כמ"ד נטע רבעי, עיין רמב"ם [פ"ט ה"א], ובשו"ע [יו"ד סי' רצ"ד סעיף א'], ויש לעיין אם זה מדין ודאי או מדין ספק, והרמב"ם [מאכלות אסורות פ"י הי"ז] כתב כיצד פודין פירות נטע רבעי בזמן הזה אחר שאוסף אותן מברך ברוך וכו' על פדיון נטע רבעי וכו', "עכ"ל, וממה שפסק שמברכין על נטע רבעי מבואר דפסק שנטע רבעי חייב מדין ודאי, דאילו רק מדין ספק לא היה מברך, אך ברמב"ן [ר"ה י'] פסק דלא הוכרע, ועיין בזה בישועת מלכו [פ"ט מהל' מעש"ש ה"א], ובמשפטי ארץ [ערלה פ"ב הערה 31].

ויש נפ"מ בזה לענין אם חייב להפריש תרו"מ מנטע רבעי, ואע"ג דבמתני' להלן [משנה ג'] הוזכר רק שפטור מפרט ועוללות מ"מ הרמב"ם כ' שגם פטור מתרו"מ, דאילו חייב מרבעי מטעם ודאי פטור מתרו"מ, אבל אם נטע רבעי הוא מטעם ספק אולי חייב בתרו"מ.

ויש לדון בזה בנפ"מ נוספת דמה דקי"ל דהמיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל הוא רק אם מספקין בדין בא", אבל אם הוכרע לחומרא בא"י גם בחו"ל אזלינן לחומרא, ויש לעיין בזה.

והנה למ"ד כרם רבעי כתבו בתוס' [ריש קידושין] להסתפק אם מדרבנן חייב בנטיעות או דלמא פטור לגמרי, וז"ל תוס' קידושין [ב': ד"ה אתרוג], "וי"מ דאפי' מאן דתני כרם רבעי מודה בשאר אילנות דמדרבנן נוהג והכא מדרבנן קאמר ויש לנו נפקותא בדבר דאי פליגי דמאן דתני כרם רבעי דוקא אבל בנטע אין רבעי כלל אפילו מדרבנן ואמרו [שבת קל"ט]. כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ וא"כ עכשיו בחו"ל אין דין רבעי נוהג באילנות ואי מדרבנן כ"ע מודו דנוהג בשאר אילנות ה"ה בחו"ל דרבעי נוהג מדרבנן", עכ"ל.

ענף ב

בגדרי התקנה.

פלוגתת הראשונים אי התקנה דווקא בכרם או גם בשאר אילנות.

והנה מבואר במשנה שהיתה תקנה מיוחדת שבמהלך יום אחד סביבות ירושלים יעלו הפירות עצמם לירושלים ולא יפדו להעלותו, כדי לעטר את שוקי ירושלים בפירות, דמתוך שיאכל כל אדם נטע רבעי שלו יתמלא השוק שאר פירות.

ויש לדון האם למ"ד נטע רבעי הדין קאי גם בשאר פירות או דכו"ע מודי דהתקנה הזו היתה רק בכרם, ומדברי הרא"ש שהבאנו לעיל מתבאר שכל המשנה מתפרשת למ"ד נטע רבעי בשאר פירות, ולא דווקא בכרם, וכן הביא התוס' יו"ט מרש"י בביצה [ה'], וכן ס"ל לערוך השולחן [סימן קל"ה ס"ק י'] בדעת הר"ש.

אולם עיין ברמב"ם [פ"ט ה"ה] דמבואר שהתקנה היתה דווקא בענבים, וביאר הכס"מ שהמקור מהירושלמי שהביא הר"ש שהתקנה היתה מצד נסכים, והיינו דווקא בענבים.

ועיין בתוס' יו"ט שהעיר שאף שמהירושלמי משמע דמצד נסכים תיקנו והיינו דווקא בענבים, אכן בבבלי בביצה כתוב טעמא "כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות" – ומתרי טעמי משמע דאירי בכל הפירות, [א] מה לי עיטור השוק בענבים מה לי בשאר פירות, [ב] ב'פירות' סתמא קאמר, עוד העיר בזה בתוס' יו"ט שר' יוחנן הא בעל המימרא גם בבלי וגם בירושלמי, וע"כ דאין כאן מחלוקת.

ולכן למד בשיטת רש"י והחולקים על הרמב"ם שלמדו שמתחלה היתה התקנה על ענבים מטעם הנסכים, ואחר כך היה התקנה על כל הפירות מטעם שאמרו בבבלי כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות – וכאמור דזה משמע בכל פירות, וכולהו מר' יוחנן.

בתוספתא מחלקים בין כרם לגפן יחידית בתקנה זו – ומוכרח כהראשונים דרק כרם דאורייתא וגפן דרבנן כשאר אילנות.

והנה בתוספתא [פרק בתרא דמעש"ש ה"י] אמרינן "כרם רבעי עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד, בד"א בכרם שיש בו ה' גפנים אבל כרם שאין בו ה' גפנים ושאר כל האילן ה"ז נפדה סמוך לחומה, רשב"ג אומר אחד כרם שיש בו ה' גפנים ואחד כרם שאי"ב ה' גפנים ה"ז עולה לירושלים".

ודייק המקד"ד [סימן נ"ח ס"ק ו' - עמוד 425] דהכא אזלינן כמ"ד 'נטע רבעי' דהא קתני 'דשאר כל האילן נפדה סמוך לחומה', אלמא נוהג בו רבעי, אולם א"כ יש לעיין דמה שנא כרם שיש בו ה' גפנים דאינו נפדה ושאר אילן נפדה, מיהו בזה דשאר אילן נפדה י"ל הטעם משום דזה דגזרו דעולה לירושלים מהלך יום אחד הוא משום שהיו עושין יינן בטהרה לנסכים ולא היו ענבים מצויות כדאמרינן בירושלמי כאן, וזה שייך רק בכרם ולא בשאר אילן, אבל מאי נפ"מ בין כרם שיש בו ה' גפנים לאין בו ה' גפנים.

וביאר בזה במקד"ד [שם] דמזה נראה כהגאון ר' אחא משבחה – מובא לעיל בר"ן בר"ה - דלמ"ד כרם רבעי בעינן גם כן שיעור כרם, ושיעור כרם הוא ה' גפנים, ואתיא כמ"ד כרם רבעי, וזה דאם אין בו ה' גפנים וכן שאר אילן דנפדה אלמא רבעי נוהג בהם, הוא כמו שכתבו התוס' ריש קידושין דמדרבנן לכו"ע נוהג וכיון שכל דין רבעי שלהם הוא רק מדרבנן לא החמירו שלא יפדה.

משנה ג

[ג] כרם רבעי בית שמאי אומרים אין לו חומש ואין לו ביעור ובית הלל אומרים יש לו בית שמאי אומרים יש לו פרט ויש לו עוללות וחעניים פודין לעצמן ובית הלל אומרים כולו לגת:

רע"ב משנה ג

אין לו חומש – אין חבילים צריכין לחוסף חומש כשפודים אותו: ואין לו ביעור – בשנה שלישית וששית [נ"א: רביעית ושביעית] שהמעשרות מתבערין, וחומש וביעור לא נאמרו בכרם רבעי אלא במעשר. ומיחו מודו ב"ש דפדיון מיחא אית ליה, ואף על גב דלא נאמר פדיון במקרא בכרם רבעי, דילפי ליה מדכתיב [ויקרא יט] קדש חלולים, קרי ביה חלולים אחליה וחדר אחליה: וב"ה אומרים יש לו – דילפי קדש קדש ממעשר, ליתן לו כל דין מעשר: יש לו פרט ויש לו עוללות – דסברי ממון בעלים הוא ולא ממון גבוה חלכך חייב בפרט ועוללות ככל כרם דעלמא. והעניינים שמלקטים הפרט ועוללות מכרם רבעי, פודין לעצמן ואוכלין הפדיון בירושלים: וב"ה אומרים כולו לגת – דסברי ממון גבוה הוא כמו מעשר, חלכך אין לו פרט ועוללות, אלא דורכים אותו כולו כאחת ומעלה ואוכל בירושלים, או פודה ומעלה חדמים לירושלים:

ציונים והערות משנה ג

ענף א

דרכו של הבבלי בפלוגתא זו.

דרכו של הבבלי בפלוגתא זו – וביאור הדרשה דל חילול מ'קדש חלולים'. בביאור פלוגתת ב"ש וב"ה ברבעי עיין רע"ב שכתב שבית הלל ילפי קדש קדש ממעשר, מה מעשר יש לו חומש ויש לו ביעור אף כרם רבעי יש לו חומש ויש לו ביעור, ובית שמאי לא ילפי קדש קדש ממעשר, ומבואר דפליגי אי מדמי למעשר שני או לא, וכל זה מפורש בסוגי' בקידושין [נ"ד:].

ולפי"ז מה המקור לב"ש לעיקר דין פדיון ברבעי - בלי חומש – הרי לא נאמר פדיון במקרא בכרם רבעי – וביאורו הר"ש והרע"ב דילפי ליה מדכתיב 'קדש חלולים', "קרי ביה חלולים - אחליה והדר אחליה".

ודרשה זו הביאו מברכות [ל"ה] והקשו שם בתוס' דלמה לי הך קרא – הא גמרינן ממעש"ש – וכוונתו להקשות על ב"ה, דלפי ב"ש אדרבה בעינן קרא כיון דלא יליף ממעש"ש.

ותירצו בתוס' דלולי הך קרא לא נילף כלל ממעש"ש אלא משביעית דלית ליה פדיון ומהכא יליף דאיכא פדיון, ועוד תירצו בשם ר' חיים כהן דלולי הך דרשה היינו לומדים דעד כדי כך דומה למעש"ש דאינו נוהג אלא בשנים שבהם נוהג מעש"ש – אבל בשנה השלישית וששית ליכא פדיון כלל – וקמ"ל קרא דאיכא דין פדיון – וכ"ה בתוס' בקידושין [שם].

חידוש בדרכו של ר' חיים כהן דמצאנו איסור רבעי בלי אפשרות של פדיון.

ויש נפ"מ בין הנך תרי דרכים, דלדרך הראשונה, אחרי דידעינן שיש ילפותא ממעש"ש – שוב פשוט שיש בו פדיון תמיד – ולא שייך ביה קדושה בלי אפשרות של פדיון, וכל הנידון היה אולי דמעיקרא לא ילפינן ממעש"ש, ואז רבעי נלמד משביעית, אכן אחרי דילפינן ממעש"ש – אז כבר פשיטא דאיכא בזה דין פדיון כמעש"ש.

אכן לדרכו של ר' חיים כהן איכא חידוש – דמבואר בדרכו שגם אחרי דילפינן ממעש"ש – אכן הדין פדיון לא נלמד בשנים שאין מעש"ש נוהג – ואז איכא בהו דין איסור בלי פדיון – ולפי"ז נתחדש שיש ברבעי ב' דינים שונים, דבשנים של מעש"ש יש בו קדושה של פדיון כעין מעש"ש ובשנים האחרות יש בהם סוג אחר של קדושה שלא דומה למעש"ש – ויש לעיין דמה המקור לקדושה זו, הרי לדרכו של ר' חיים כהן לא ילפינן משביעית אז מהיכא ילפינן דין זה – ועיין בחידושי סוגיות [סימן ו' סוף פרק א'] ביאור שיטתו דסו"ס מכלל איסור ערלה לא יצא – ועיי"ש מה שנתחדש בזה על פי שיטת הרמב"ם.

מבואר דע"כ דנחלקו ב"ש וב"ה בגדר הדרשה של 'חילולים'.

והנה אחרי הדרשה בברכות [ל"ה] ידעינן דאיכא דין פדיון ברבעי, ולדרך הראשונה בתוס' רק גלי לן קרא דילפינן ממעש"ש ולא ילפינן משביעית, ולכן יש פדיון, אכן לדרך של ר' חיים כהן יש לדון – האם גם למסקנה א"א ללמוד בשנים הללו ממעש"ש ובשנים הללו יש מקור חדש לפדיון, או דגלי קרא דתמיד ילפינן ממעש"ש בכל השנים, ואינו דין חדש של פדיון בפני עצמו, וכפשוטו מוכרח ממה דילפינן דיני חומש בכל השנים דע"כ דהוי גילוי בעיקר הילפותא ממעש"ש, ודו"ק. אולם בב"ש ע"כ נצטרך לומר דהוי ילפותא בפני עצמו ואינו גילוי בעיקר הגז"ש למעש"ש – דהא לדידיה ליכא ביה דיני מעש"ש לגבי חומש – ודו"ק.

דעת ב"ה לגבי דינים אחרים של רבעי אי הוי כמעש"ש.

ועיין במנחת חינוך [מצוה רמ"ז] דאפי' לדעת בית הלל דיליף קודש קודש ממעש"ש אכן יתכן דלא ילפינן ליה לכל דבר, אלא דווקא לענין מצות עשה הנוהגות במעש"ש דינן שוה, אבל הלא תעשה דהיינו אם אכלו חוץ לירושלים אם לוקין, או שאכלו בטומאה או באנינות אפשר שאינו לוקה ברבעי.

ועיי"ש עוד דיתכן דאין דין מערימין לפטור מחומש ברבעי כיון שילפינן דין מערימין מברכה הכתוב במעש"ש אפשר דלענין זה אין רבעי כמעש"ש, אולם עיין במשנה ראשונה [משנה ד'] שכ' שפודין רבעי בשער הזול, וא"כ מוכרח דס"ל דדרשינן ברכה ממעש"ש לרבעי, דגם דין שער הזול ילפינן ממה שכתוב ברכה – וע"ע בכל זה בדרך אמונה [פ"ט מעש"ש בציון ההלכה ס"ק ק"ב].

ענף ב

דרכו של הירושלמי – על פי הרשב"א.

מבואר בירושלמי דלמדו איפכא מהבבלי.

בירושלמי מבואר דנחלקו באופן אחר – דהנה, יש שיטה בירושלמי שרק בשביעית אמר ב"ש דין זה והיינו משום שאין דין מעשר שני בשביעית – ומודי בשאר השנים שיש דין חומש, נמצא דב"ה ס"ל דגם בשביעית דליכא מעש"ש איכא דין רבעי.

ולדרך זו נראה דהוי איפכא מהבבלי – והיינו דבבבלי מבואר שבית הלל ילפי קדש קדש ממעשר, לגבי חומש וביעור, ובית שמאי לא ילפי קדש קדש ממעשר, ומבואר דפליגי אי מדמי למעשר שני או לא – אולם הכא למדנו בירושלמי דגם ב"ש למד רבעי ממעש"ש בשאר שנות שבוע לגבי חומש וביעור – אלא שיש ביניהם מחלוקת מסויימת לגבי רבעי בשביעית – אי בזה דומה למעש"ש דאינו בשביעית או לא – וצ"ב שורש פלוגתא זו.

ביאור שיטת ב"ש דיליף לגמרי ממעש"ש – ובשנה השלישית 'שם מעשר' בו.

ועיין ברשב"א בב"ק [ס"ט]. שהביא את כל דרכו של הירושלמי בזה וביארו, וז"ל הירושלמי: "תני ר' אומר בד"א בשביעית אבל בשאר שני שבוע, ב"ש אומר יש לו חומש ויש לו ביעור, על דעת' דהדין תנייה לא למדו נטע רבעי אלא ממעשר שני, כמה דתימא אין מעשר שני בשביעית דכוותיה אין נטע רבעי בשביעית" – הרי דב"ש ילפי לגמרי ממעש"ש ולכן ליכא בהו דין חומש וביעור בשביעית.

וממשיך הירושלמי – "מעטת לא יהא לו קדושה" וביאר הרשב"א – "פירוש – שלא יהיה צריך פדיון כלל בשביעית, כלומר – ואי אפשר לומר כן שהרי לא נחלקו ב"ש אלא בחומש וביעור הא לקדושה מודו לכשתמצא לומר מיהא דבשביעית בלחוד מיירי".

ועל זה תירצו בירושלמי – "קדושתו מאליו למדו – קודש הילולים – הרי הוא כקדש שאומרים עליו את ההלל", ועיין בביאור הגר"א שהיינו שלומדים מביכורים שקורין עליו את הפרשה – והוא נאכל בירושלים – ואין לו חומש, וכ"ה בפירוש הר"ש סיריליאן, אולם עיין פני משה שפירש דהכוונה לקרבנות דמיקרי קודש ויש עליהם קריאת ההלל בשחיטת פסחים, ועיין בהמשך הירושלמי לגבי דין אונן דליכא בביכורים ואיכא ברבעי, עיי"ש.

דרכו של ב"ה – וחידוש לגבי רבעי בחו"ל.

הרי דב"ש ילפי לגמרי ממעש"ש ולכן ליכא בהו דין חומש וביעור בשביעית כיון דליכא מעש"ש בשביעית, אולם צריכים להבין דמה דעת ב"ה – דאי לא ילפי ממעש"ש א"כ מנלן דין פדיון וחומש וכו' בכל השנים, וכבר עמד בזה ברשב"א שם – דמה שורש פלוגתתם.

ופירש הרשב"א שבאמת שניהם למדו ממעש"ש אלא שהמחלוקת כך - "דלב"ש לא למדו אותו לכל דיניו אלא ממעש"ש כלומר שעשאוהו לגמרי כמעש"ש שני, שהרי לב"ש כל זמן שאין מעש"ש כגון בשביעית אין נטע רבעי וכל זמן שיש מעש"ש יש נטע רבעי לחומש ולביעור".

זו שיטת ב"ש אלא דהקשה הרשב"א דא"כ הרי אין מעש"ש שני בשלישית ובששית ולמה נוהג בהם קדושת רבעי - ותירץ הרשב"א "מכל מקום 'שם מעש"ש' נוהג בהן" - והיינו מה שיש מעש"ש עני בשנה זו היא הוכחה ששנה זו לא מופקע ממעש"ש - ודו"ק, והביא סברא זו מהירושלמי.

ובשיטת ב"ה ביאר הרשב"א בהמשך דבריו כך: "אבל לב"ה לא למדו אותו לגמרי ממעש"ש שני - שהרי יש לו חומש וביעור בכל זמן, וכיון שכן אף הוא אינו לומד ממעש"ש שני אלא לענין 'קדושתו' - כלומר לפדיונו ולבעורו ולחומשו ולהיותו ממון גבוה לפי שהכתוב קראו קדש כמעש"ש שני, הא בזמן ומקום אינו למד ממנו".

הרי לנו דעיקר הקדושה ילפינן ממעש"ש שני - אבל לא הזמן והמקום.

וביאר הרשב"א בטעמא דמילתא - ד"משום דכתיב וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים ובשנה הרביעית וגומר - דמשמע כל זמן שערלה נוהגת ובכל מקום שנוהגת נטע רבעי נוהג" הרי דלענין זה מערלה ילפינן לה.

ועל פי זה חידש הרשב"א חידוש דין - והוא ד"מעתה לדידן - נטע רבעי נוהג בין בארץ ובין בחוץ לארץ" - והיינו דכמו דלענין זמן ילפינן מערלה כמו כן לענין מקום ילפינן מהערלה, וחייבים בחו"ל כמו ערלה.

ובעיקר דין זה של רבעי בחו"ל - עיין היטב בחידושי סוגיות [סימן ו' פרק ב'] בזה.

חקירה - רבעי המשך של ערלה או דין חדש - בשיטת ב"ה מצאנו פשרה בזה.

ויש להעיר - הרי חקרו האחרונים האם האיסור רבעי הוא המשך של ערלה וההיתר ע"י פדיון יליף ממעש"ש או דנסתלק הערלה ולמדנו דין ואיסור חדש ממעש"ש, והארכנו בזה בחידושי סוגיות [סימן ו' פרק א'] בזה, והכא מבואר דאף אי יליף ממעש"ש אכן לגבי זמן ומקום אכתי חשיב כהמשך של ערלה - והיינו שיש פשרה בזה, ודו"ק.

הערה גדולה מהחזו"א על הירושלמי לגבי פטור מעש"ש בשביעית.

מצאנו הערה גדולה מהחזו"א [שביעית סימן ט' ס"ק י"ח] על הירושלמי לגבי פטור מעש"ש בשביעית - דכאן מבואר בירושלמי בשיטת ב"ש דכיון דליכא מעש"ש בשביעית דה"ה דליכא רבעי - וקשה דמעש"ש פטור בשביעית מצד הפקר ומה זה שייך לרבעי, ומוכרח דשנת השמיטה פטורה מצד עצמה מתרומות ומעשרות, גם בלי הדין הפקר שבו, ועיין רש"י ר"ה [ט"ו]. דמצד הפקר אתינן עלה, אולם עיין שם בתוס' [שם ד"ה יד כל] באתרוג בת שישיית שנכנס לשביעית שפטור דבמעשרות אזלינן בתר לקיטה והרי זה של שביעית, וע"ע באפיקי ים [ח"ב סימן כ"ד וכ"ה] ובחזו"א [שביעית סימן ז' ס"ק ט'] ובאור שמח מעש"ש פרק א' הלכה ה'.

הערה גדולה מהאור שמח על הירושלמי שחייבים בביכורים בשביעית.

מצאנו הערה גדולה מהאור שמח [פ"ט ממעש"ש ה"ח] על הירושלמי דמוכרח דאיכא ביכורים בשביעית, וכ"ה בביאור ההלכה בדרך אמונה [ריש פרק ב' דביכורים], והיינו דמצד ההיקש למעש"ש ליכא קדושה כלל ברבעי בשביעית אבל ילפינן לקדושה מביכורים - עיין לעיל - ומוכרח דאיכא ביכורים בשביעית, וכן הביא בדרך אמונה מרש"י [משפטים כ"ג י"ט] - ועיין מה שהאריך בזה לחלק בין מעש"ש לביכורים, דביכורים הוא חובת הגוף לעומת מעשרות שזה חובת פירות, וכמו שהביא מרש"י בגיטין [מ"ז] - עיי"ש אריכות בזה.

בפולגת ב"ה וב"ש לגבי פטור עוללות.

עוד נחלקו ב"ש וב"ה ברבעי, דב"ש ס"ל שיש לו פרט ויש לו עוללות וב"ה פוטר, ופירש הרע"ב דב"ש סברי דממון בעלים הוא ולא ממון גבוה הלכך חייב בפרט ועוללות ככל כרם דעלמא, והעניינים שמלקטים הפרט ועוללות מכרם רבעי, פודין לעצמן ואוכלין הפדיון בירושלים, אכן ב"ה סברי דממון גבוה הוא כמו מעש"ש, הלכך אין לו פרט ועוללות, אלא דורכים אותו כולו כאחת ומעלה ואוכל בירושלים, או פודהו ומעלה הדמים לירושלים - וכן נראה בסוגי' בקידושין [נ"ד]: דפליגי בממון גובה וממון הדיוט - ועיין שם במקנה, ועיין נמי בפנ"י [שם] בשיטת ב"ה, ובמנחת ברוך [סימן צ"ח ענף ג'].

אולם כבר העיר בטורי אבן חגיגה [ח'] דיתכן דלב"ש כרם רבעי ממון הדיוט וכמבואר בסוגי' אבל אפשר לומר דס"ל דמעש"ש עצמו ממון גבוה הוא - אלא דממילא ב"ש לא יליף כרם רבעי ממעש"ש ב'קודש קודש' שהרי מה"ט ס"ל הכא דכרם רבעי אין לו חומש וביעור - והיינו משום דלית להו גז"ש דקודש קודש.

ויש לדון דמה הדין לגבי תרו"מ - ועיין בזה בהמשך הירושלמי שאמרו שם - "כדברי מי שעושה אותו כנכסיו [ממון הדיוט] מהו שחייב במעשרות" - ועיין היטב בחזו"א [דמאי סוף סימן ד'], וע"ע בגליון הש"ס על הירושלמי דאירי בהקדמו בשבליים - והביא כן מהמהרי"ט אלגאזי [חלה], ודלא כהחזו"א הנ"ל.

בדברי הירושלמי ברבעי בי"ד שנה של ירושה וישיבה.

עיין בירושלמי בדין רבעי בי"ד שנה של ירושה וישיבה - ועיין מה שנתבאר בזה בחידושי סוגיות [סימן ז' פרק א'].

משנה ד

[ד] כיצד פודין נטע רבעי מניח את חסל על פי שלשה ואומר כמח אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת לחוציא יציאות מביתו ומניח את המעות ואומר כל הנלקט מזה מחולל על המעות האלו בכך וכך סלים בסלע:

רע"ב משנה ד

מניח את חסל על פי שלשה - בקיאי בשומא, דסתם נטע רבעי אין דמיו ידועים לפי שצריך לחשב היציאות כדתנן חכא: לפדות בסלע - כלומר ליקח בסלע במחור לקרקע: על מנת לחוציא יציאות מביתו - שכר פעולת החרם משעה שנקרא פרי, כגון שכר שמירה ועידור: ומניח את המעות - לפי השומא, לאחר ששמו כך וכך סלים בסלע:

משנה ה

[ה] ובשביעית פודחו בשויו ואם היה חכל מופקר אין לו אלא שכר לקיטח הפודה נטע רבעי שלו מוסיף עליו חמישיתו בין שחוא שלו ובין שניתן לו במתנה:

רע"ב משנה ה

ובשביעית - שאין שכר שמירה ולא עבודת קרקע, פודחו בשויו: אם היה חכל מופקר - אם הפקירו חבילים נטע רבעי שלחם, אין חזוכה בו מנכה אלא שכר לקיטח, ומעלה הפירות לירושלים או פודה ומעלה חדמים. ולא אמרינן כיון דמחפיקרא קא זכי אין דין רבעי נוחג בו. ובשביעית אינו מנכה שכר לקיטח שכל אדם מלקט לעצמו: מוסיף עליו חומש - סתם מתניתין כבית חלל דילפי קדש קדש ממעשר: בין שניתן לו במתנה - כשחוא סמדר, דאילו לאחר שנגמר בשולו הא סברי בית חלל דממון גבוה הוא כמעשר ואין יכולים ליתן אותו במתנה:

ציונים והערות משנה ד וה

ענף א'

הערות במשנה

בדין שלשה בפדיון ברבעי.

והנה בדין על פי שלשה - יש לתמוה - הרי בפ"ק דסנהדרין [י"ד:] אמרו "נטע רבעי ומעשר שני 'שאין דמיו ידועין' בשלשה" - הרי דדווקא 'שאין דמיו ידועין' והכא לא חילקו וכבר עמד בזה הר"ש ופירש שמה שאמרו "אין דמיו ידועים" - לאו אנטע רבעי קאי דזה קאי דווקא במעשר שני שאמרו לעיל בשאין דמיו ידועין - פירות שהרקיבו ויין שהקרים וכו'.

ובטעם החילוק כתב דברבעי כולו אין דמיו ידועין כיון שצריכים להפחית את היציאה כדתנן הכא במשנה, אולם עיין ביד רמ"ה שם דחלוקין ניהו מעש"ש ורבעי דרבעי מיקרי קודש ודינו כהקדש משא"כ מעש"ש – ותמה בשיעורי ר' שמואל [שם] דגם מעש"ש מיקרי קודש – ועיי"ש החילוק, וע"ע בתוס' וברבינו יונה שם עוד בעיקר טעמא דרבעי תמיד בשלשה, וע"ע במנ"ח [רמ"ז ז'] בפדיון בזה"ז.

עוד הוסיף בר"ש דיתכן דהכא בעינן בי"ד חשוב אף על גב דהתם גבי מעשר שני אמרינן בג' לקוחות אפי' אחד מהן נכרי ואפי' אחד מהן בעלים, וע"ע ברבינו יונה [שם] ובמהר"י קורקוס [פ"ט ה"ו].

ובעיקר דיני ג' לקוחות במעש"ש באין דמיו ידועין – עיין לעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה ב' ענף ב'].

"להוציא יציאות מביתו".

בדין "על מנת להוציא יציאות מביתו" פירש בזה הר"ש דקאי על "יציאת הלקיטה" – "כלומר כמה אדם רוצה ליקח לו פירות בסלע שעדיין מחוברין בעלין ויצטרך לשכור פועלים ללקט", אכן ברע"ב מבואר דקאי בשכר שמירה ועידור הכרם, וכ"ה ברא"ש.

ובעיקר החילוק בין מעש"ש לרבעי לגבי נכיון היציאות – עיין בביאור הגר"א על הירושלמי דבמעש"ש כיון שהוא מפרישו בתלוש א"כ היציאות עליו אבל רבעי קדושתו כבר במחובר – עיי"ש בארוכה, וע"ע במלאכת שלמה בשם הר"ש סיריליא ובמשנה ראשונה, ועיין עוד מה שדן בכל הנ"ל בביאור ההלכה [דרך אמונה פרק ט' הלכה ו' ד"ה ואומדים].

בשביעית פודה בשווי.

מפורש במשנה שיש רבעי בשביעית ומכאן תמה הרש"ש [ב"ק ס"ט] על התוס' [ד"ה הצנועין] שהסתפקו בזה, וע"ע באהא"ז גניבה [פ"ב ה"ז].

ענף ב'

פדיון במחובר

בדברי הר"ש והתוס' בפדיון במחובר.

עיין ר"ש בדין פדיון במחובר – "תני' בתוספתא [פרק ה'] כרם רבעי אין פודין אותן ענבים אלא יין דברי ב"ש וב"ה אומרים יין וענבים הכל מודין שאין פודין במחובר – וקצת ה' נראה הטעם שאין מועיל חילול במחובר משום דילפי' קדש קדש ממעשר ואין מעשר במחובר" – ושוב דחה מכח סוגי' דצנועין, וממשיך בטעם חדש – "והא דאין פודין במחובר היינו לפי שאין בקיאות בשומא בעודו מחובר מידי דהוה אענבים לב"ש והא דמחללין במחובר גבי צנועים התם משום תקנה עבד שלא יכשלו" – וע"ע בתוס' בב"ק [ס"ט. ד"ה אימא] ע"ד זה. אמנם בירושלמי [פ"ה דמעש"ש סוף ה"א] איתא דהוי מדאורייתא, ופי' בתוס' הרי"ד [פ"ז דפאה] דהירושלמי יליף לה בגז"ש ממעש"ש, עיי"ש.

סתירה בדין פדיון במחובר.

אולם ברא"ש מבואר [משנה ד'] דפודה במחובר – וצ"ע – ועיין מה שהאריכו בזה בב"ח ובב"י ובש"ך [יו"ד סימן רצ"ד - ו'] וע"ע בשער המלך [גירושין פרק ג' סוף הלכה ד'].

פלוגתת הר"ש והרמב"ם בפדיון במחובר.

עיין ברשב"א בתשובה [מיוחסות - סימן קנ"ו] שהביא פלוגתת הרמב"ם [פ"ט מעש"ש ה"ב] ור"ש אי פודין במחובר או לא, דלפי הר"ש רק מדרבנן לא פודין אבל בזה"ז ובמקום תקנה פודין ולפי הרמב"ם דומי' דמעש"ש דליתא במחובר מה"ת, וזה לשונו:

"ולענין פדיון אם יש במחובר ואם לאו תניא בתוספתא דמעש"ש כרם רבעי ב"ש אומרים אין פודין אותם ענבים אלא יין וב"ה אומרים יין וענבים הכל מודים שאין פודין אותו במחובר, והרמב"ם ז"ל כן כתב ונתן טעם לדבריו מפני שהוא כמעש"ש ואין מעשר במחובר, ורבינו שמשון ז"ל כתב בפירוש המשנה שלו אי אפשר לפרש דהוי טעמא משום דילפינן קדש ממעשר ואין מעשר במחובר משום דבפ' מרובה [ס"ט] משמע דפדיון במחובר מועיל דבר תורה דאמרינן התם א"ר יוחנן גזל ולא נתיאשו הבעלים וכו' הצנועין מניחים המעות ואומר כל הנלקט וכו' כלומר דקודם לקיטה היו הצנועים פודין ולא אחר לקיטה שכבר זכו בהם אחרים וכו'.

ומכאן קשה לדברי הרמב"ם ז"ל וכו' ומ"מ לענין מחובר קשה לן שמעתתא דמרוכה אמאי דתניא בתוספתא ומעשים בכל יום דפודין אפילו במחובר ועם מה שפירש רבינו שמשון ז"ל נתיישב לי הכל שהוא ז"ל פירש דהא דאין פודין במחובר טעמא לפי שאינם בקיאים בשומא בעודו במחובר מידי דהוה אענבים לב"ש והא דמחללין במחובר גבי צנועים התם תקנתא עביד שלא יכשלו וזה נכון, ומכלל דבריו בזמן הזה שאין מדקדקים בשויו אלא כשמואל דאמר אם חללו על שוה פרוטה מחול הלכך מוקמינן ליה אדיניה דאורייתא ואפילו במחובר שפיר דמי".

תמיהת האור שמח.

ובעיקר דין זה עיין באור שמח [רמב"ם שם] שהקשה - דמאן יימר דאין פדיון מעש"ש במחובר, הא משכחת לה מעש"ש במחובר במעש"ש דקרא עליו שם במחובר ושתלה דלא פקע ממנו שם מעש"ש, וכמבואר ברמב"ם [פי"א מתרומות הכ"ו] לגבי תרומה כה"ג, ולמה לא יהני בזה פדיון. וז"ל האור שמח: "והא דאין פודין מעש"ש במחובר צ"ע, דאי משום דחיובא דמעשר אינו בא רק לאחר מירוח, הא במנחות [ע']. בעי ר' אבהו שבולת שמרחה בכרי, ושתלה, וקרא עליה שם במחובר מהו, כיון דמרחה טבלה, כי קרא שם קדשה לה, או דילמא כיון דשתלה פקע ליה טבלה מיניה כו', א"כ מצאנו תרומה במחובר לקרקע, ורבינו כתב בפי"א מהלכות תרומות דאם עשאה תרומה קודם שיזרענה דה"ז תרומה ודאית, א"כ במעשר שני משכחת בכה"ג, וא"כ משכחת דפודין במחובר למעש"ש ונ"ר, דהקדושה חלה במחובר לקרקע צ"ל דפודין, ואפשר דאיכא בזה טעמי אחריני, דכי לא תוכל שאתו, וזהו מחמת טומאה, ובעי שיהי' באפשרי לקבל טומאה וכיו"ב עוד טעמים, ואכמ"ל בזה, ועיין ביאורי הגר"א ליו"ד [סימן של"א], ודו"ק בכ"ז", ובאי ענינא עיין עוד בתורת הארץ [סוף פרק ט'].

תוספת דברים בזה.

ועיין בחידושי סוגיות [סימן ו' פרק א] מה שהרחבנו בדין פדיון רבעי במחובר.

משנה ו

[ו] ערב יום טוב הראשון של פסח של רביעית ושל שביעית היה בעור כיצד היה בעור נותנין תרומה ותרומת מעשר לבעלים ומעשר ראשון לבעליו ומעשר עני לבעליו ומעשר שני וחבכורים מתבערים בכל מקום ר' שמעון אומר חבכורים נותנין לכהנים כתרומה חתבשיל בית שמאי אומרים צריך לבער ובית הלל אומרים חרי הוא כמבוער:

רע"ב משנה ו

ערב יום טוב הראשון של פסח וכו' - דכתיב [דברים יד] מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך, ונאמר לחלן [שם לא] מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג חסכות, מה לחלן רגל אף כאן רגל. אי מה לחלן חג חסכות אף כאן חג חסכות ת"ל [שם כו] כי תכלה לעשר, רגל שכל מעשרות כלין בו, חוי אומר זה פסח שאין פירות של שנה שלישית נגמרים לחיות נלקטים כולן עד שיבא פסח של שנה הרביעית, וכן של שנה ששית עד שיבא פסח של שנה שביעית: תרומה ותרומת מעשר לבעלים - לכהנים, שחתרומה שלחם: ומעשר ראשון לבעליו - ללויים: ומעשר עני לבעליו - לעניים: מתבערים בכל מקום - צריך לבערם ולאבדם מן העולם: חבכורים נתנים לכהנים כתרומה - ואין צריך לבערם מן העולם משום דתרומה [קרינחז] רחמנא, דאמר מר ותרומת ידך אלו חבכורים דכתיב בחז [דברים כו] ולקח חכחן חטנא מידך. ואין הלכה כר"ש: חתבשיל - שיש בו מפירות שביעית, או מעשר שני בשעת חביעור: חרי הוא כמבוער - כיון דאין ממשן ניכר:

ציונים והערות משנה ו

כפשוטו וידוי וביעור ב' מצוות נינהו.

מצאנו ב' פרשיות בדין ביעור – עיין בפרשת ראה [י"ד - כ"ח, כ"ט], "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך" – וזו מצות ביעור, וע"ע בפרשת כי תבוא [כ"ו - י"ב, י"ג], "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישת", וזו מצות וידוי בזמן הביעור – כך הפשטות, ועיין בתורת הארץ [פרק ג'] שהאריך במצוות הללו – ומתחיל בדיני ביעור [שם ס"ק ל"ז] וממשיך בדיני וידוי [שם ס"ק נ"ה] – ועיין ברש"י [ראה] ובספרי – וכן בתוס' וברשב"א [ר"ה ד.].

ודין ביעור – היינו שבמעשר שני הוא מבערו מן העולם שהמצוה היא לשורפו ולבערו מן העולם כיון שלא העלה לירושלים, וכן דעת כמעט כל הראשונים דמצוותו בשריפה [עיין דרך אמונה פרק י"א ס"ק ל"ז ובציון ההלכה ס"ק מ"ט].

ובאופן שכבר העלם לירושלים – עיין במנחת חינוך [מצוה תר"ז – שכתב שמהרמב"ם [פי"א מעש"ש ה"ח] היה נראה שביעור מעש"ש וביכורים הוא לבערם כדינם ואפי' פירות שהן בירושלים, וכן מבואר בתוס' יבמות [ע"ג. ד"ה וחיובין], ע' בתורת הארץ [פ"ג ס"ק נ"ב], אבל מתוס' קידושין [כ"ז. ד"ה מעשה] וכן מרש"י סוטה [ל"ב. ד"ה וידוי], משמע שאם הביאן לירושלים זהו ביעור ונאכלין שם.

וכל זה במעש"ש אבל בתרו"מ שמצוותן בנתינה – הכא חיובו הוא בנתינה ונשאר עליו חיוב ליתנם לכהן ופשוט שלא נאמר בהם חיוב שריפה אף בשעת הביעור, וכ"ש אחר הביעור ורק במעש"ש איכא דין שריפה.

זו מצות ביעור – אכן מצות וידוי הוא להתוודות אחרי הביעור ביו"ט האחרון בביהמ"ק – וב' מצוות נינהו – כך הפשטות.

יתכן שזו מצוה אחת, או דוידוי עיקר וביעור תנאי בידוי.

אולם יש מקום לחקור בגדר הך מצוה, דמצד אחד היה משמע מסדר הפרשיות דמתחלקים לתרתי – וכתבאר – וממילא דב' מצוות נפרדות נינהו, וכך הבין המנ"ח [מצוה תר"ז ס"ק ד'], ומאידך י"ל דכולה מצוה אחת היא וב' חלקים של מצוה אחת נינהו, אולם יש מקום לומר דהעיקר הוא הוידוי והביעור אינו אלא כהכנה והכשר לביעור, וזה צד מחודש, אכן יש לזה מקור.

דהנה, הרמב"ם [סה"מ מ"ע קל"א] והחינוך [מצוה תר"ז], לא מנו מצות ביעור למצוה בפנ"ע, ומנו רק מצות וידוי, וכבר עמד בזה במנ"ח [שם] בטעמא דמילתא, והיה מקום לומר כנ"ל דוידוי הוא המצוה, ונכלל בה ביעור שהרי אינו יכול להתוודות ולומר בערתי הקודש מן הבית וגם נתתיו וגו' אלא אם כן אכן הוציא את כל המתנות מהבית וקיים בהם מצותן כראוי.

ובאמת שכבר העיר בזה בתורת הארץ [שם ס"ק נ"ו] בלשון וסידור דברי הרמב"ם [מעש"ש פי"א], דבמשניות מעש"ש [פ"ה] נתבאר מקודם חיוב ואופני הביעור ואח"כ נתבאר חיוב ודיני הוידוי, ואילו הרמב"ם הפך הסדר, דמתחלה כתב [שם הל' א'] מ"ע להתוודות לפני ה' וכו' והולך ומבאר דיני וידוי, ואחר שביאר דיני וידוי כתב [הל' ז'] – שאינו מתודה עד שלא ישאר אצלו אחת מן המתנות וכו' והולך ומבאר דיני הביעור, ומשמע שלפי הרמב"ם עיקר המצוה היא הוידוי, וממילא חייב לבער המעשרות כדי שיוכל להתוודות.

טענת המנ"ח דמוכרח דהוי מצוה בפני עצמה.

ועיין במנחת חינוך [מצוה תר"ז] דסובר דאין לומר שביעור מעשרות הוא רק הכנה או הכשר למצות וידוי ואדרבה – מוכרח שזו מצוה בפני עצמה – שהרי מתבאר בכמה דוכתי דאף אי וידוי תלוי בביעור דליכא וידוי אי לא ביעור, אבל איפכא מצאנו, והיינו דמשכחת לה ביעור בלי וידוי – וכגון בזמן שבטל הוידוי אכתי איכא ביעור, והוכיח כן ממעשה דרבנן גמליאל וזקנים המובא להלן, דקיים ביעור אף שיוחנן כה"ג כבר ביטל את הוידוי עיי"ש¹³⁰, אלא דמעשה תמוה דלמה לא מנו מוני המצוות את מצות ביעור כמצוה בפני עצמה.

¹³⁰ ועיין בהערות במנ"ח כמה שיש לדון בראיה זו.

דרכו של החזו"א שביעור אינו אלא פרט בזמן מצות לתרו"מ ואינה מצוה בפני עצמה.
ועיין בחזון איש [דמאי סי' ב' ס"ק ז' ד"ה נראה – וכן בסי' ד' סוס"ק ב'] וע"ע בעמק ברכה [ברכת המצוות אות א'] דמדבריהם למדנו גדר חדש במצות ביעור – ובזה מתיישבת קושי' האחרונים על מוני המצוות.

והיינו דאין כאן מצוה בפני עצמו – ולא מצוה כחלק ממצות וידוי ולא הכנה לוידוי – אלא דביעור הוא פרט ומפרטי המצוה של תרו"מ – והרי זה כעין דין 'סוף זמן' למצוות תרו"מ, אלא שגם אם עבר זמן הביעור עדיין מחוייב במצוות הפרשה ונתינה, שהרי אינו כסוף זמן כפשוטו – אלא שכשעבר הזמן עובר בלאו הבא מכלל עשה.

והוסיף בזה שכשם שקבעה תורה זמן למי שעייב את הבאת נדרי הקרבנות לביהמ"ק, שאם עבר רגל אחד עובר בעשה ואם עברו שלשה רגלים עובר בלאו של לא תאחר לשלמו – וכמבואר בר"ה [ד:], כך קבעה התורה שמשעבר זמן הביעור ולא השלים חובותיו בהפרשת ונתינת המתנות וכו' אשר נשתהו עד זמן הביעור שעובר בלאו הבא מכלל עשה.

והיינו דאין חיוב הביעור 'מצוה בפני עצמה' או הכנה לוידוי – אלא הרי הוא פרט בפרטי דיני תרומות ומעשרות ולכן לא מנאזה מוני המצוות כמצוה בפני עצמה.

הרבה נפ"מ בין הנך ב' דרכים.

למדנו דנחלקו המנ"ח והחזו"א בעיקר גדר מצות ביעור – ופלוגתא זו כוללת הרבה מאד פרטים והרבה נפ"מ – ונתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'].

מחלוקת ראשונים בדין ביעור דתרומה.

עיין בר"ש לגבי הדין ביעור דתרומה – וזה לשונו – "ואיתא בפ"ב דביכורים ומייתי לה בפ' הערל יש במעשר וביכורים משא"כ דתרומה ביעור, אלמא לא מיחייב בביעור, וי"ל דהכא בביעור של נתינה לכהן אבל התם בביעור שאוכלים אותו ומבערים אותו מן העולם כדתנן הכא מעשר שני והביכורים מתבערים בכל מקום שאף הכהן חייב לבערן והמעשר היה נאכל עד זמן הודיו שהיה במנחה ביו"ט אחרון כדתנן בפירקין".

וכדברי הר"ש כתב גם תוס' יבמות [ע"ג. ד"ה וחייבים], וז"ל "וא"ת תרומה נמי טעונה ביעור כדתנן במסכת מעשר שני [פ"ה משנה ו'] כיצד היה הביעור דתרומה ותרומת מעשר לבעלים וי"ל דתרומה א"צ ליה רק ליתנה לכהן והכהן יכול לשומרה כל זמן שירצה אבל מעשר שני ובכורים צריך לבערם מן העולם בכל מקום שהן", עכ"ל.

ועיין בתוס' בקידושין [כ"ז. ד"ה מעשה ¹³¹] שהביאו שיש מפרשים שאין חובת ביעור דתרומה כלל ותוס' הק' ע"ז ממשנה דין דמבואר שעכ"פ חייבת בביעור דתרומה, וע' בכפתור ופרח [פרק מ"ב] שי"א שחובת ביעור דתרומה דתרומה, וע"ע בתורת הארץ [פ"ג ס"ק מ"ז].

אבל ברמב"ן בב"מ [י"א.] כתב דתנא דמתני' במסכת ביכורים סובר שאין דין ביעור דתרומה כלל והתנא במעש"ש פליג עליה.

והעירני בזה ידיד הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א דבאמת מצינו מחלוקת תנאים בזה, דבמשנה דין הוזכר ביעור דתרומה, וכן במשנה י' הוזכר וידוי דתרומה, כדתנן במנחה ביום טוב האחרון היו מתודין, כיצד היה הוידוי, בערתי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רבעי, נתתיו ללוי, זה מעשר לוי, וגם נתתיו, זו תרומה ותרומת מעשר ע"ש, אבל בתוספתא השמיט וידוי דתרומה כדתנא [פ"ה הי"ג] "רבי יוסי אומר בערתי הקדש מן הבית זו חלה [וגם] נתתיו ללוי זו מעשר ראשון לגר ליתום ולאלמנה זו מעשר עני [ואכלו בשעריך ושבעו] זו מעשר שני ד"א כיון שהפרשתו מן הבית אין אתה זקוק לו", ע"כ.

הרי דתנא דתוספתא דריש הפסוקים באופן אחר מתנא דמתניתין, ולדידיה ליכא מקור לדין ביעור או וידוי דתרומה, ואפשר דזהו בכלל מה שכתב הרמב"ן דפליגי תנאים בדין ביעור דתרומה.

¹³¹ עיין לעיל מיניה [כ"ו:].

חידוש של התורה זרעים – דסגי לן בהפקר לגבי ביעור בביכורים, אבל הפקר לא מהני במעש"ש כיון דממון גבוה הוא, ולכן בעי שריפה וביעור מן העולם.

הנה, במשנה מבואר שביכורים ומעש"ש מתבערים בכל מקום – והיינו דחד דין לשניהם, אולם הרמב"ם הביאם כהדדי וחילק ביניהם – וז"ל הרמב"ם [מעשר שני פרק י"א הלכה ח'] – "כיצד הוא עושה אם נשאר אצלו תרומה ותרומת מעשר נותנה לכהן, מעשר ראשון נותנו ללוי, מעשר עני נותנו לעניים, נשארו אצלו פירות מעשר שני של ודאי או נטע רבעי או מעות פדייתן ה"ז מבערן ומשליך לים או שורף, נשאר אצלו מעשר שני של דמאי אינו חייב לבערו, נשאר אצלו בכורים הרי הן מתבערין בכל מקום" – הרי לנו דבמעש"ש כתב "מבערן ומשליך לים או שורף", ובביכורים כתב "הרי הן מתבערין בכל מקום".

וביאר בזה בתורת זרעים דבאמת עיקר הדין של ביעור אינו ביעור מן העולם אלא מרשותו – וכ"ה לשון הפסוק "ביערת את הקודש מן הבית" – והביא מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה שמפורש כן, שכתב "מתבערין, שיאבדם ויסירם עד שלא ישאר מהם אצלו כלום שנ' ביערת הקדש מן הבית", וביאר התורה זרעים דלפי"ז הפקר סגי לן בביכורים ומעש"ש אלא דלפי מה דקיי"ל דמעש"ש ממון גבוה הרי אינו יכול להקנותו וממילא דאינו יכול להפקיר מעש"ש – הלכך בעי לבערו מן העולם, ולכן במעש"ש כתב "מבערן ומשליך לים או שורף", אבל בביכורים סגי לן בהפקר וזה הלשון "הרי הן מתבערין בכל מקום".

ודברי התורה זרעים מחודשים מאד – ועיין בחידושי סוגיות [סימן ט'] במה שיש לדון עוד בדברי התורה זרעים ובמה שיש לתמוה עליו בביאורו לשיטת הרמב"ם, ויישבנו בזה את הסתירה ברמב"ן.

זמן הביעור – ערב יו"ט הראשון או האחרון של פסח.

זמן הביעור היינו כשנגמר מחזור של תרו"מ – והיינו כל ג' שנים, שזה כולל מעשר עני ומעש"ש, אלא שהתרו"מ של שנה שלישית לא נגמרו עד פסח שזה סוף לקיטתם – הלכך זה הזמן של ביעור – בשנה הרביעית עבור התרו"מ של שלישית וכן בשביעית עבור שישית.

והזמן הוא ערב יום טוב כיון שביו"ט עצמו א"א לבער – כן כתב התוס' יו"ט – ותמה בזה המשנה ראשונה דלרק תרומה טמאה צריכה שריפה משא"כ במעש"ש שביעורו בכל דבר שמטילו לים למה אסור ביו"ט, והביא על זה את רש"י שכל ביעור אסור ביום טוב, והסיק שכיון שביעור כולל הפרשת תרו"מ לטבל שנשאר – וזה אסור ביו"ט הלכך הקדימוהו לפני יו"ט.

מבואר במשנה שזמן הביעור היינו בערב יום טוב הראשון – ולהלן במשנה מבואר דערב יו"ט האחרון הוא הזמן של וידוי, אולם עיין ברמב"ם [מעשר שני פרק י"א הלכה ז'] "וערב יום טוב האחרון היה הביעור ולמחר מתודין", ועיין במג"ח שהוכיח כג' הרמב"ם דזמן הביעור הוא בערב יו"ט אחרון ולא בעיו"ט ראשון, משום דזמן הביעור הוא ברגל אבל בערב הרגל אין מצוה וכמו בתשבייתו דפסח שכתב הרא"ש דקודם הזמן אין מקיים מצות השבתה, וכמו מילה וכדומה דהתורה קבעה זמן, דוקא באותו הזמן קיום המצוה ולא קודם, וא"כ מהיכי תיתי יבער עיו"ט דהוא קודם הרגל דאז אין מקיים המצוה כלל, ומה לי זמן רב או זמן מועט, ע"כ בעיו"ט האחרון ניחא דהוא רגל ומקיים המצוה עיי"ש – וזה בהדי' דלא כהחזו"א הנ"ל.

ועיין בדרך אמונה [ס"ק כ"ו] ובציון ההלכה [ס"ק כ"ו] שיש בזה מחלוקת ראשונים, שהרבה ראשונים למדו שהביעור ערב יו"ט הראשון, כן הביא מהר"ש [פאה פ"ז ה"ז] – וכ"ה ברש"י בכי תבא [פרק כ"ו פסוק י"ב] ובשפתי חכמים ויש לדון דהתם יתכן שגם הוידוי ביו"ט הראשון, וכעין זה נמי בתוס' רי"ד בנדרים [י"א], ובתוס' בר"ה [ד'] – וכ"ה ברא"ש וברע"ב ובר"ש סיריליא [כאן במעש"ש], וכל זה דלא כהרמב"ם, ומאידיך הביא הרבה ראשונים כהרמב"ם, – סמ"ג יד רמ"ה בסנהדרין [י"א] ומאירי בב"מ [י"א] ועוד, עיי"ש.

וכתב המשנה ראשונה דכיון שכל הסיבה שהקדימו לפני יו"ט ולא ביו"ט הוא משום שלא מפרישים תרו"מ ביו"ט – וכדלעיל – א"כ לא מובן דלמה צריכים להקדים לפני יו"ט הראשון להרחיקו כל כך מהוידוי וראיה להרמב"ם.

מהרשהביא

שמצות וידוי ביו"ט הראשון וכתב שזו טעות סופר, אלא דבאמת גירסת

וכ"ה בתוס' שאנץ – מובא בשטמ"ק [ב"מ י"א] שגורסים יו"ט ראשון, וע"ע

משנה ז

[ז] מי שחזו לו פירות בזמן חזזה וחגיעה שעת חבעור בית שמאי אומרים צריך לחללן על חכסף ובית הלל אומרים אחד שחן כסף ואחד שחן פירות:

רע"ב משנה ז

בזמן חזזה – שאין בית המקדש קיים: צריך לחללן על חכסף – דכתיב [שם יד] וצרת חכסף בידך, חכסף בלבד מעלין: אחד שחן כסף ואחד שחן פירות – טעונים גניזה, ומה מועיל לחלול:

ציונים והערות משנה ז

ב' דרכים במקור של ב"ש לדין פדיון.

בשיטת ב"ש מצאנו שיש דין חילול בהגיע זמן הביעור – ועיין בתוס' יום טוב שהביא דיש בזה ב' דרכים, בר"ש וברמב"ם, שהביא מהרמב"ם שכתב ד"כתיב וצרת חכסף בידך – הכסף בלבד מעלין", ופירש בזה "ונראה לי לפרש דרוצה לומר הואיל ואין בית המקדש אין לך ריחוק מקום גדול מזה הלכך מחללן על הכסף וכאילו וצרת חכסף אינו רשות אלא חובה. דכיון שריחוק מקום כזה שאין בית המקדש אי אפשר להעלות הפירות אלא וצרת צריך לחללן. אף על גב דפשטיה דקרא בזמן בית המקדש ואינו אלא רשות".

שוב הביא את הר"ש שהביא הירושלמי בזה שהלשון – "וצרת חכסף בידך ובלבד בידך" ובירושלמי שלפנינו כתוב "וצרת חכסף בלבד בידך".

וביאר בזה התוס' יו"ט – "ונראה לי דהכי פירושו דבזמן שאתה מניחו בידך כלומר במקומך וא"א להעלותו למקום הבחירה יהיה הכסף בלבד בידך ולא הפירות אלא צריך אתה לחללן על כסף. ודייק מבידך דמיותר דהוה ליה למימר וצרת חכסף והלכת וגו' ונתת חכסף וגו'".

חידוש של הגרא"ל מאלין בגדר מצות פדיון.

וחידש הגרא"ל מאלין [ח"ב סימן י"ט ד"ה אשר נראה] חידוש גדול מכח הך דין – דמעש"ש בריחוק מקום יש בו מצות פדיון וב"ש חידש שמצוה זו קיימת גם בלי שיש אפשרות של אכילה – דמצוותו בפדיון בלי האכילה שבו, וזה חלק מהקיום דין של קדושתו שדינו בפדיון בריחוק מקום, וזה חידוש גדול, והוסיף שגם ב"ה מודה שיש בזה מצוה אלא שהמצוה תלויה במצות אכילה, ונמצא ששני דינים נאמרו בעיקר דין קדושתו, א [אכילה עצמה, ב] אכילה על ידי פדיון בריחוק מקום.

וביאר בזה את דברי התוס' במכות [י"ט] דגם אי ליכא לאו של אכילה לפני שהגיע לירושלים, אכן סו"ס אין לאוכלו כיון שיש דין 'וצרת חכסף' וכתביב וצרת חכסף – ובלי פדייה לא", ולכן אסור לאוכלו – וביאר שזו כוונתו שכעת קיום דינו בריחוק מקום לפדיון כדי לאוכלו בירושלים – והדברים מחודשים ועיין מה שביארנו בזה להלן חידושי סוגיות [סימן ט'].

אלא שהוסיף – דדין חילול ודין פדיון תרתי נינהו וכמבואר ברמב"ם שיש בהם ב' ברכות, ודווקא פירות על כסף מיקרי פדיון אבל פירות על פירות ומעות על מעות מיקרי חילול – וכבר הבאנו מהמקד"ד שהביא הרבה חילוקים ביניהם – עיין בזה לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ו'], וביאר הגרא"ל מאלין, דכל מה ששייך לומר שפדיון הוא מצוה וקיום דין בפני עצמו הוא עד כמה שהפירות נהיו למעות, אבל בחילול ע"כ דאנו אלא דין רגיל של פדיון כשאר הקדש אבל אין בזה שום קיום דין.

ויצא לדון דיתכן שהדין שוה מנה על שו"פ הוא דווקא מדין חילול כשאר הקדש, אבל הקיום דין של מעש"ש מצד וצרת הכסף לא התקיים בזה, ועיין עוד מה שהוסיף לפי"ז בדרשה של מעש"ש שנטמא שנפדה בירושלים איתרבי להנך תרי דינים של פדיון.

בשיטת ב"ה.

ז"ל הר"ש בטעמא דב"ה – "מפרש בירושלמי אפי' מחללו מה מועיל – אחד כסף ואחד פירות טעונין גניזה ומניח הפירות במקום המוצנע עד שירקבו".

ולא ברור למה כתב יגנזו – ועיין במשנה ראשונה על פי פלוגתת הרמב"ם וראב"ד האם איכא מצות וידוי שלא בפני הבית וממילא דלפי הראב"ד ליכא וידוי בזמן הזה – וכל הדין שריפה הוא רק כשיש וידוי ולכן יגנזו ולא ישרפו.

אולם יש לתמוה – דא"כ למה יגנזו – הא ליכא בזה שום מצוה, ועיין בזה בתורת הארץ [פרק ג' אות פ'] דעמד בזה – והעיר עוד דהר"ש למד דר"ג והזקנים מצד ביעור אתינן עלה והרי ליכא וידוי בזמן ר"ג – עיי"ש מה שהוסיף בזה.

אולם עיקר הקושי כאן היא שמה שורש הדין גניזה כאן – דאי אינו שורפו אז איזה קיום יש בזה – והחזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק ב'] נדחק בזה, ועיין מה שביארנו בזה להלן חידושי סוגיות [סימן ט'].
משנה ח

[ח] אמר רבי יחודה בראשונה חיו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות מחרו וחתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שעת חביעור עד שבא רבי עקיבא ולמד שכל הפירות שלא באו לעונת חמערות פטורים מן חביעור:

רע"ב משנה ח

מחרו וחתקנו את פירותיכם – תרומות ומעשרות לתת אותן לראוי לחן, ומעשר שני לחעלותו ולאכלו בירושלים: שלא חגיעו לעונת חמערות – כל פרי זפרי כמו שמפורש עונתו בפרק קמא דמעשרות: פטורים מן חביעור – ובראשונה חיו אומרים דקודם עונת חמערות נמי זקוק לבער. וחלכח כר"ע:

ציונים והערות משנה ח

תרומה מעורבת בטבל.

מבואר במשנה דאיכא חובת ביעור בטבל – והיינו שחייבים להוציא את התרומה מן הבית בזמן הביעור.

עוד נתחדש במשנה שגם טבל שהגיע לעונת המעשרות חייבים להפריש ולתת שגם זה איכלל בדין ביעור.

וקשה דביעור יליף מקרא דביערת הקודש מן הבית – ומה זה שייך לטבל, ועיין בר"ש שטבל נמי איקרי קודש, וכן אמרו מפורש בירושלמי שם דלכן גם בזה שייך דין "ביערת את הקודש מן הבית" דטבל איקרי קודש, ועיין בביאור הגר"א שם בירושלמי שביאר "איקרי קודש – הקודש שבתוכו", ומבואר כנ"ל שבתוכו איכא קודש, והיינו הקודש העתידי שמעורב בו שמחייבו להפרישו ולהוציאו.

והנה ידוע דיסוד האיסור של טבל הוא מחמת התרומה שמעורבת כבר בטבל לפני ההפרשה, וההפרשה רק מוציאה את התרומה שכבר היתה בה מתחילה, ועיין ברבינו מנוח [חמץ ומצה פ"ו ה"ז] שהביא ג' פירושים בלשון "טבל", ובפירוש השלישי פירש שהכוונה בזה ללשון תערובת, והיינו כנ"ל שמעורב בו תרומה, ויש לדון בגדר הדברים בב' אופנים, עיין בהערה ¹³², ומהירושלמי הזה מוכרח כן.

¹³² והיינו – א] התרומה מעורבת בכל משהו ומשהו, וע"י ההפרשה כולה מרוכזת למקום אחד, ב] יש לומר שהתרומה נמצאת במקום אחד בטבל, ויש איסור על כל הכרי או על כל הפרי כיון שמעורבת בו תרומה, והאיסור הזה דומה לאיסור תרומה כיון שהוא בא מכח תרומה, וע"י ההפרשה הוא מבררו ומציא אותה, ויתכן שיש נפ"מ בין הנך ב' דרכים בחלק מהראיות ובחלק מהקושיות.

וכידוע - יש הרבה מקורות וראיות ליסוד הזה - וחלק מהראיות נמצאות באתון דאורייתא [כלל ב'] – והראיה המפוסמת היא ממה דאיסור טבל הוא מחמת התרומה שמעורבת בו וכמבואר ברש"י ביבמות [פ"ו].

ועיין בחידושי סוגיות [סימן י'] שהארכנו בזה לבאר את הראיות אחד אחד דבר דבור על אופניו:

במה שיש לתמוה מלפני מירוח.

אולם מיניה וביה יש קושי – הרי הבאנו שהאיסור טבל תלוי בתרומה שמעורבת בו – עוד הביאו תרומה הוי דבר האסור ולא דבר הנדור כיון דהאיסור כבר קיים קודם והוא רק מוציא – והקשו בתוס' רעק"א [נדרים ריש פ"ב] וברש"ש [שם י"ב.] קושי' עצומה, הרי בהפרשת תרומה לפני מירוח [מקדים בשבליים] נתחדש שחלה התרומה ואפשר כבר אז להפריש תרומה אף לפני שהטבל אסור, [ורק מדרבנן נאסר באכילת קבע¹³³ ועדיין מותר באכילת ארעי], ולא דמי לחלה לפני גילגול שא"א, ויש לתמוה, דמה שייך לומר בכה"ג שהתרומה היא דבר האסור, הרי ודאי דהכא הוא חידש את כל האיסור שהרי מקודם לכן היה מותר, ותמוהין דברי הרא"ש ותוס' דלא הוי דבר הנדור מחמת התרומה המעורבת בו.

אלא דמיניה וביה דברי רעק"א תמוהין מהמשנה כאן - שהרי יש משמעות בדבריו שבא לומר שאין תרומה מעורבת בו לפני מירוח, אולם הכא מצאנו שיש דין בטבל לפני מירוח מחמת המעורב בו, שהרי לגבי ביעור מבואר הכא שחל דין בטבל דאיכרי קודש, ובמשנה מבואר שבמשנה ראשונה סברו שגם לפני מירוח בהקדימו בשבליים חייבים בביעור ורק למסקנה נקטינן דרק מיקרי קודש לאחר מירוח, ומה השו"ט בזה, אטו נחלקו אי תרומה מעורבת בטבל כבר לפני מירוח או לא, ואי מעורב בו האיך באמת מותר לאכול.

מצאנו כעין זה גם ב'משמרת' בטבל – וכן מצאנו בכמה דוכתי.

וע"ד זה יש להעיר עוד, דיעויין ברש"י ותוס' [נדה ו':] שיש דין 'משמרת תרומות' בטבל לגבי טומאה מחמת התרומה המעורבת בו, אכן נחלקו שם אי דין זה קיים לפני מירוח או לא, עיי"ש בב' התירוצים של התוס' וברש"י, וכל זה צ"ע וכנ"ל.

ולסיכום: הרי לנו ג' הערות על קודם מירוח - דכפשוטו היה נראה שכיון שמותר באכילה דשוב מוכרח דאין תרומה מעורבת בו לפני מירוח, אלא דלפי"ז קשה, א' למה הוי דבר האסור בתורם לפני מירוח, ב' מה הצד שיש משמרת לא לטמאותה לפני משמרת, ג' מה הצד שיש דין ביעור בטבל לפני מירוח.

ועיין בעונג יו"ט [סימן קי"ד] שמעצם זה שאפשר לתרום לפני מירוח מוכרח שמעורב בו תרומה אף שאינו אסור, עיי"ש מה שהעיר בזה ע"ד רעק"א הנ"ל. ועיין בזרעא קיימא תרומות מה שהרחבנו בזה ליישב את כל הנ"ל.

משנה ט

[ט] מי שחזו פירותיו רחוקים ממנו צריך לקרוא לחם שם מעשה ברבן גמליאל וזקנים שחזו באין בספינה אמר רבן גמליאל עשור שאני עתיד למוד נתון ליחושע ומקומו מושכר לו עשור אחר שאני עתיד למוד נתון לעקיבא בן יוסף שיזכה בו לעניים ומקומו מושכר לו אמר רבי יחושע עשור שאני עתיד למוד נתון לאלעזר בן עזריה ומקומו מושכר לו ונתקבלו זה מזה שכר:

רע"ב משנה ט

מי שחזו פירותיו רחוקים ממנו – וכבר נתקנו וזגיע זמן חביעור: צריך לקרות לחם שם – ליכות אותן לבעלים, כחך עובדא דר"ג וזקנים: עשור שאני עתיד למוד – מעשר ראשון שאני עתיד ליתן מפירות שיש לי בבית: נתון ליחושע – לוי היה. ותרומה גדולה לא נתן עתה משום דתרומה מפרישין אותה בגורן, [כדתניא]

¹³³ עיין בזה רש"י ברכות [ל"א.] ופסחים [ט"ו.] ועוד.

שאי אפשר לגורן שתעקר אלא אם כן נתרמח תרומח גדולח וכבר הפריש אותה בגורן: ומקומו מושכר לו – ומקום המעשר מושכר לו, ויקנה המעשר אגב קרקע: עשור אחר – מעשר עני: נתון לעקבא בן יוסף – גבאי של עניים חיה: עשור שאני עתיד למוד – מעשר מן המעשר, שאני צריך ליתן לכהן מן המעשר שנתן לי רבן גמליאל: נתון לאלעזר בן עזריה – כהן חיה, וחוא עשירי לעזרא: ונתקבלו שכר זה מזה – רבן גמליאל קבל שכר מקומו של מעשר ראשון מרבי יהושע, ושכר מקומו של מעשר עני מר' עקיבא. ור' יהושע קבל שכר מקום מעשר מן המעשר מרבי אלעזר בן עזריה, ונקנה לכל אחד מקום המעשר הראוי לו בכסף שנתן למשכיר, ששכירות קרקע נקנית בכסף:

ציונים והערות משנה ט

פלוגת רש"י והראשונים אי קאי בשנת הביעור.

תוס' בקידושין [כ"ו:] ובב"מ [י"א:] וכן הר"ש, פירשו כדברי הרע"ב דהיתה שנת ביעור, אבל רש"י בקידושין פי' דלא היה שנת ביעור אלא הפריש תרו"מ שלא יכשלו ב"ב באיסור טבל. וז"ל רש"י בבא מציעא נ"א. ד"ה עשור שאני עתיד למוד, "נזכר שלא עישר מעשרותיו והוקשה לו ומיהר לעשרן באשר הוא שם", עכ"ל, וכ"כ רש"י קידושין [כ"ו:] ד"ה שהיו באין בספינה, "ושכח ולא נתן רשות לתרום", ולהלן [כ"ז:] כ' בד"ה ומקומו מושכר וז"ל, "ונתקבלו שכר זה מזה ואע"פ שעדיין לא הופרש קריית שם הוא שאסור לשהות לחברים דבר שאינו מתוקן ואפילו אכלו ממנו אין כאן חיוב מיתה משום טבל ומן המותר יפריש מעשרותיו". ועיין בתוס' שהק' כמה קושיות על שיטת רש"י, ויש לעיין מה הכריח רש"י לפרש דלא היה שנת ביעור.

השמטה לדין מעשר שני.

הנה במשנה לא הוזכר מעשר שני, וכ' ברש"י בקידושין שם שהיתה שנת מעשר עני, והנה לרש"י שכ' דלא היה שנת ביעור בודאי ניחא, אבל לראשונים שפירשו שהיתה שנת ביעור א"כ קשה דלמה לא קתני מעשר שני, ובפשוטו י"ל שכבר קיים מצות מעש"ש שהיתה משנה שעברה וכבר העלם לירושלים, ולא נשאר אצלו אלא מעשר עני משנה זו. אך בכפתור ופרח [פרק מ"ב] פי' באופן אחר, וז"ל, "ונראה שלא הוזכר מעשר שני בזה המעשה מפני שאין למעשר שני בעלים אלא הוא בעצמו, א"כ למי היה מקנהו, ולא היה חייב על ביעור מעש"ש אחר שאין לו תקנה אחרת, וי"א שאם נתן מעשר שני הוכרח לתתו לרבי יהושע וקי"ל הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם [עירובין ס"ג.], עכ"ל. מדבריו מבואר כמה דברים:

- א] עדיף טפי לא לבער כלל מליתן כל מתנותיו לאחד.
- ב] עוד מבואר שאם מקנה מעש"ש ללוי פטור מביעור, ודבריו צ"ב דמאי שייטא ללוי אצל מעש"ש, ועוד היאך יכול להקנות מעש"ש ללוי לפי מה דקי"ל דמעש"ש ממון גבוה.
- ג] מה שכ' "ולא היה חייב על ביעור מעש"ש אחר שאין לו תקנה אחרת" ק' אמאי לא פדה המעש"ש על המעות וביער המעות, ועיין בהגה"ה¹³⁴ שהכפ"פ אזיל לשיטתו שכ' לעיל [פרק מ"א] דהאידנא אין פודין מעש"ש טמא משום שמה שפודין מעש"ש היינו כשאוכלין את דמיו בטהרה בתורת פירות מעש"ש, לכן כשנוכל לאכול פדיונו בקדושת מעש"ש דהיינו כשנטמא לפני הבית יפדה, אבל אם לא נוכל לאכול פדיונו בקדושת מעש"ש דהיינו כשנטמא אחר הבית אין פדיונו כלום, לזה מעש"ש שנמצא היום בירושלים לא נוכל לפדותו, ע"ש בדבריו ובמה שכ' שזהו דעת הרמב"ם ג"כ, וע' בפאת השלחן [פ"ג אות כ"ח] שקילס סברא זו.
- ד] עוד מבואר בכפ"פ שאם אינו יכול לקיים מצות הבאה לירושלים או נתינה אין מצוה בהפרשת מעש"ש, וזהו דלא כמו דמבואר ברמב"ם, דיעוויין ברמב"ם בפירוש המשנה דחייב להפריש אע"פ

¹³⁴ מובא במהדורת כפ"פ שי"ל בשנת תשנ"ט כ' בהגה' אות 40.

שלא יקיים נתינה, ובאמת דצ"ע דעיקר דין ביעור הוא נתינה לכהן ואם אינו נותן איזה מצוה יש בהפרשה, ועוד יש לדייק בדברי הרמב"ם שכ' "היה מספיק לו לקרוא שם בלבד למעשרות", ולמה הזכיר רק מעשרות ולא תרומה דהיינו תרומת מעשר.

השמיטה לדין ביכורים במשנה.

מה שלא הוזכר ביכורים במתני' - כתב במשנה ראשונה [סוף מתניתין] "שכבר קרא להם שם שהרי מצותן לקרוא להן שם במחובר, ולבערן מן בעולם אינו יכול עכשיו שאינו אצלו, ועוד י"ל דשם לא היו לו כלל משבעת המינים", עכ"ל.

והעיר בזה ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א שעיקר הקושי לא מובנת - הרי משנתינו הוא שלא בפני הבית כמבואר במלאכת שלמה שכ' דהאי רבן גמליאל הוא בנו של רשב"ג הנהרג לאחר אחר החורבן, ובזמן שאין בהמ"ק קיים אין מצות ביכורים כמבואר בסוף מסכת שקלים תנן המקדש שקלים ובכורים הרי"ז קדש ר' שמעון אומר האומר ביכורים קדש אינו קודש, ופי' הרע"ב שם דפליגי אם בדיעבד חל קדושת ביכורים או לא, ומבואר דלכתחילה כו"ע ס"ל שלא יפרישם.

והעיר דיתכן שהמשנה ראשונה ס"ל דמעשה דמתניתין היה בפני הבית קודם החורבן, ואולי ראיתו ממה שהוזכר "יהושע" ו"עקיבא בן יוסף" ו"אלעזר בן עזריה" בלי תואר של "רבן" וכ' בתוס' אנשי שם מפני שעדיין לא היו מוסמכים, א"כ אולי היה בזמן הבית.

מעשר עני

הנה יש לעיין טובא בדין זה לענין מעשר עני, דבשלמא במעשר ראשון לאחר הפרשה נעשית לממון שבט לויים או כהנים וע"י נתינתן לר' יהושע נעשית ממון פרטי של ר' יהושע וקיים מצות נתינה, וכן בתרומת מעשר לראב"ע ע"י הפרשה נעשית לממון שבט כהנים וע"י נתינתו לראב"ע נעשית ממון פרטי שלו וקיים מצות נתינה, אבל מעשר עני צ"ע, דע"י הפרשה נעשית כבר לממון עניים, ואף במה שהקנהו לר' עקיבא לא זכה בו עני פרטי אלא ר"ע זכה בו בשביל כל העניים, נמצא דלא הועיל נתינתו לר' עקיבא כלום ובמה יתקיים בזה דין ביעור מעשר עני.

וע' רש"י קידושין סוף [כ"ו:] שדייק שהתוס' הוסיפו על דברי הר"ש, דאיירי שבירר עני מסויים לקבל מתנותיו, וזהו פירוש ב'קריאת שם' דרישא דמתניתין.

קושי' רעק"א בקנין אגב בשכירות.

ז"ל התוס' רעק"א:

"קשה לי מהכא אמהר"י מטרנאני [תשו' חו"מ סי' פ"ג] שכ' אף דקי"ל קרקע בשכירות ומטלטלין במתנה מיקרי אג"ק - דזהו דוקא בהיה הקרקע להמקנה בקנין גמור ולא בשהקרקע רק מושכר למקנה וכו' ונפלאתי וכו' הא הדין מפורש בכאן בהיפוך דדייקנן מיניה בקידושין [כ"ז] דקרקע בשכירות ומטלטלין במתנה מהני, וא"כ בסיפא דחזר ר"י ואמר לראב"ע מושכר לו, הרי אג"ק שהיה לו לר"י רק בשכירות הקנה מטלטלים וצ"ע".

ומקומו מושכר לו.

צבואר במשנה שהקנה להם בזה ש"מקומו מושכר לו" - והנה שיטת הרמב"ם [פ"ו שכירות ה"ה] דחצר השכורה קונה למשכיר, והראב"ד [שם] השיג עליו והוכיח מהסוגיא בב"מ [ק"ב] דחצר השכורה קונה לשוכר, וכן מהא דמבואר בכמה דוכתי ד'שוכר את מקומו' מהני כקנין חצר. וכעין זה הק' האחרונים ממשנה זו - דלדעת ר' אבא בב"מ [י"א] ר"י ור"ע זכו בתרו"מ בקנין חצר, ומבואר להדיא דחצר השכורה קונה לשוכר, וכבר נאמרו בזה הרבה תירוצים - עי' ש"ך [סי' שי"ג סק"א] ועוד, ועיין נמי במאירי בב"מ [ק"ב].

ובנתה"מ [פתיחה לסי' ר'] כתב ליישב את דברי הרמב"ם, דכל מש"כ הרמב"ם דחצר השכורה קונה למשכיר הוא רק שלא מדעת השוכר [דבהכי איירי הרמב"ם שם שכתב דהזבל של בעל החצר "שחצירו של אדם קונה שלא מדעתו אע"פ שהיא שכורה ביד אחרים"], אבל בגונא שהשוכר מכין לקנות ע"י החצר מודה הרמב"ם דקנה השוכר, ויעו"ש מה שביאר בזה. ולפי דבריו נתיישבו כל הקו' שהק' ע"ד הרמב"ם, דבכל המקומות שאמרו דקונה לשוכר [כגון בסוגיין ובהיה דשוכר את מקומו] איירי מדעת השוכר, ובזה מודה הרמב"ם דקנה השוכר.

והגר"נ פרצוביץ ביאר את החילוק של הנתה"מ באופ"א, דהנה בסוגי' בב"מ [י"א] נתבאר דאיכא תרי גוויי חצר, דבחצר הקונה שלא מדעתו נעשה הקנין ע"י החצר עצמה, משא"כ בגונא שבעל החצר מכין לקנות ואומר תזכה לי שדי נעשה הקנין ע"י בעל החצר, וחשיב כאילו הוא עצמו מחזיק את החפץ בחצר, וכבר הארכנו בחילוק זה באמרות אברהם [ב"מ שם].

ולפי"ז ביאר שיש סברא ישרה לקיים את עצם חילוקו של הנתה"מ, דכל מש"כ הרמב"ם דחצר השכורה קונה למשכיר הוא רק בגונא שנעשה הקנין ע"י החצר עצמה, דבזה ס"ל להרמב"ם דאע"ג שהשוכר זכה בחצר להשתמש בה ל"מ הך זכות לקנות בחצר, דהחצר עצמה אינה מחזקת את החפץ עבור מי שזכה להשתמש בה אלא עבור בעליה. אבל בגונא שהשוכר מכין לקנות את החפץ ע"י חצירו י"ל דסגי בקנין שכירות לקנות בחצר, דכיון דאיהו גופיה מחזיק את החפץ ע"י חצירו הרי"ז כהשתמשות דיליה, וכמו שהשוכר זכה בחצר לכל השתמשותיה הכ"נ נכלל בזה גם הך השתמשות - להחזיק על ידה את החפצים הנמצאים בתוכה כדי לקנותם, ובזה מודה הרמב"ם שזכה השוכר.

וע"ע בשיעורי רבי נחום [סי' י"ב ס"ק ב'] שיישב לפי"ז את סתירת ד' השו"ע – ועיין בהערה ¹³⁵ מה שהוסיף בזה בשיטת התוס' שם.

דברי הרמב"ם בפירוש המשנה בקנין של 'מקומו מושכר לו'.

עיין ברמב"ם בפיה"מ שביאר את המשנה – וז"ל: "ומכלל הכח שנקנין בו המטלטלין הוא שכירות המקום שהם בו אותם המטלטלים, לפי שאותו הקרקע תחשב כאילו הוא רשות השוכר והמטלטלים שבו כאילו הוא משכן ונתנן ברשותו ועוד יתבאר זה בב"ב, על כן כל אחד מאלו השכיר לחברו מקום המעשר בכסף וחברו קנה המעשר שהיה באותו המקום וכאילו הגיע ברשותו" עכ"ל.

ומבואר מדבריו דהך קנין של שכירות מקום לא הוי ככל חצר דעלמא אלא כעין 'משיכה', דבזה שהוא שוכר את מקום הפירות הרי הוא מכניס את הפירות לרשותו והוי כעין משיכה, וע"ע במאירי בב"מ [י"א] דנראה ג"כ דשכירות מקום הוא קנין בפ"ע, אכן במאירי לא ביאר שזהו מדין משיכה. וע"ע ברמב"ם [פכ"ט מכירה ה"י] - וע"ע בר"ן ובריטב"א בב"ב [ע"ו]: שכתבו דאין לך משיכה גדולה מזו וכ"כ בביאור הגר"א [סי' ר"ג ס"ק ל"ו] דרשות קונה מדין משיכה, וע"ע ברשב"א בב"ב [שם] ובקידושין [כ"ה:].

וביאר הגר"נ פרצוביץ זצ"ל דלפי דברי הרמב"ם דהוי כעין משיכה – דע"כ צ"ל דר"ג הקנה להם את הפירות ואח"כ השכיר להם את המקום, דבזה י"ל דהשכירות גופא הויא כעין משיכה על הפירות, אבל בגונא שנעשית השכירות קודם הקנאת הפירות אין כאן משיכה כלל, דהפירות כבר קדמו להכנס לרשות הקונה בשעת שכירות הקרקע, ואח"כ בשעת הקנאתם לשוכר אין כאן הכנסה לרשותו.

¹³⁵ והוסיף עוד ע"ד החידוד ליישב בזה את קו' התוס', דהנה התוס' בב"מ [י"א] הק' דאמאי בעי' עומד בצדה הא בפשוטו הך תבואה היתה בביתו של ר"ג והו"ל חצר המשתמרת ובכה"ג לא בעינן עומד בצדה, ות"י דלגבי זקנים לא היתה התבואה משתמרת מחמת בני ביתו של ר"ג, ובישוב הסוגיא להלן [שם ק"ב] כתבו דהתם איירי בגונא שביתו של משכיר היה פתוח לאותה חצר, אולם עיין בשיטת הקדמונים לתלמיד הרשב"א [שם ק"ב] שדייק שהרמב"ם פליג ע"ד התוס' בזה וס"ל דגם בגונא שהמשכיר אינו דר שם קנתה לו חצירו ואין דירתו של השוכר מעכבתו, ומעתה צ"ע דמה יענה הרמב"ם לקו' התוס' אמאי בנידו"ד חשיב חצר שאינה משתמרת.

ולפמ"ש"נ בד' הרמב"ם א"ש, דהנה גם בחצר המשתמרת איכא חילוק בין עומד בצדה לאינו עומד בצדה, דהך דרגא דחשיב כאילו בעל החצר עושה את הקנין ע"י חצירו שייכא רק בעומד בצד שדהו, אבל באינו עומד בצדה לא חשיב כמעשה דיליה וכל מה דמהני הקנין הוא רק מצד החצר עצמה. ולפי"ז נמצא דלדעת הרמב"ם גם בחצר המשתמרת בעי' שהשוכר יעמוד בצדה, דלהאמור הא דחצר השכורה קונה לשוכר הוא רק בגונא שהשוכר עומד בצד שדהו וחשיב כאילו הוא עצמו מחזיק בה, אבל בגונא שאינו עומד בצדה אי"ז מעשה דיליה אלא מעשה החצר, ובזה ס"ל להרמב"ם דחצר השכורה קונה למשכיר.

ולפי"ז נתיישבה היטב קו' התוס', דהנה עיקר פלוגתת ר"י אמר שמואל ורבי אבא בב"מ [שם] אינה בדין חצר שאינה משתמרת, אלא האם בהך קנין הנעשה ע"י הבעלים - דהיינו באמר זכתה לי שדי - בעי' שהבעלים יעמוד בצדה או לא, דר"י אמר שמואל ס"ל דרק בעומד בצד שדהו חשיב כמעשה דיליה ור"א סבר דגם באינו עומד בצדה כל שהוא מכין לקנות הרי"ז כאילו הוא עצמו מחזיק את החפץ. ונמצא דאיכא נפק"מ נמי בהך פלוגתא בחצר השכורה שהיא משתמרת וא"ע בצדה, דשמואל קנה המשכיר ולרבי אבא קנה השוכר, וזהו שהק' רבי אבא האריך מהני הך חצר לקנות לשוכר וכי ר"י ור"ע בצד שדהו של ר"ג היו עומדים [ומסתברא דבנידו"ד מודה הרמב"ם דא"צ אמירה, דכיון דר"ג הקנה להם את השדה ע"מ שיזכו בה בתורת חצר הרי"ז כאמירה מפורשת וא"צ לאמירה דילהו].

אולם תמה דסו"ס עצם דברי הרמב"ם צ"ע מהסוגי' בב"מ [שם] שמבואר שם דהך קנין דמקומו מושכר לו הוא מדין חצר או אגב, והאיך כתב הרמב"ם דהוא מדין משיכה, וצ"ע.

משנה י

[י] במנחה ביום טוב האחרון היו מתודין כיצד היה הוידוי בערתי הקדש מן הבית [דברים כו] זה מעשר שני ונטע רבעי נתתיו ללוי זה מעשר לוי וגם נתתיו זו תרומה ותרומת מעשר לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני חלקט וחשכחה וחפאה אף על פי שאינן מעכבין את הוידוי מן הבית זו חלה:

רע"ב משנה י

ביום טוב האחרון היו מתודין – ולא היו מתודין ב"ט ראשון מיד אחר הביעור, כדי שיחיה לו מה יאכל ברגל. הלכך ערב יום טוב ראשון היה מבער ומשייר עד יום אחרון: זה מעשר שני ונטע רבעי – שנקראו קדש: זה מעשר לוי – כלומר מעשר ראשון: וגם נתתיו זו תרומה גדולה – וגם, תוספת הוא, משמע וגם נתתיו ללוי חוץ מזה שנתתי לכחן: מן הבית זו חלה – שחיה נתרמה מן העיסה בתוך הבית:

ציונים והערות משנה י

מה הגדר והלשון והתוכן של ה'וידוי'.

צריכים לדעת מה התוכן של הוידוי – ועיין בספורנו [כי תבא] מובא בתוס' יו"ט - וז"ל: "כתב החכם מהר"ר עובדיה ספורנו בפרשת כי תבא שהוידוי על שבחטאינו ובעונות אבותינו הוצרכנו לבער הקדש מן הבית לבלתי תת אותם לבכורות שהיו ראויים לתרומות ומעשרות כאמרו [יחזקאל כ'] ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם", וכבר תמהו עליו מפרשי המשנה, א' וידוי הוא לאו דווקא על עבירות אלא גם אי עשה טוב מתוודה שעשה טוב [הון עשיר], ב' עיקר הוידוי אינו מחמת התרומה אלא מחמת מעש"ש ואידך מתנות, והנך מתנות לא שייכים לכהונה. ובגדר האי וידוי נראה דנחלקו – ונקדים – דעיין ביומא [ל"ו] לגבי הוידוי על הקרבן וכתב רש"י – "ועל עולה עון לקט שכחה ופאה – שאין להן וידוי, הכי גרסינן לה בתוספתא דמנחות [פרק עשירי], ולא גרסינן בה מעשר עני, דהא יש לו וידוי וגם נתתיו ללוי – זה מעשר ראשון, ליתום ולאלמנה – זה מעשר עני [מעשר שני, פרק ה' משנה י].

הרי דרש"י מדמה וידוי דקרבן לוידוי דהכא, וכבר תמהו בזה התוס' – "ועוד דוידוי דהתם היינו כשעשה כדן והכא מתודה עון מעשר עני", וז"ל התוס' רי"ד – "לא דמי וידוי דהכא לוידוי דהתם דהתם מתודה כשקיים המצוה והכא מתודה עון לקט שכחה ופאה ומעשר עני שלא קיים אותם", וכ"ה בריטב"א.

ועיין בחסדי דוד לתוספתא במנחות [פ"י] שמבאר את דעת רש"י שזה בגדר וידוי עוונות, כיון שמתודה על שהשהה המעשרות אצלו עד סוף שלש שנים.

אכן יותר היה נראה כהראשונים שאינו ענין לוידוי עוונות דמצאנו בלשון הגמרא בסוטה [ל"ב:] – "תניא, רשב"י אומר אדם שבחו בקול נמוך, וגנותו – בקול רם, שבחו בקול נמוך – מן וידוי המעשר, גנותו בקול רם – ממקרא ביכורים" הרי לנו דמיקרי שבחו – ועיין רש"י – "שבחו – לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי – היינו שבח עצמו" – הרי דלשון שבח הוא.

אכן סו"ס מה שייך לשון שבח ללשון וידוי – ומצאנו בזה תוספת ההגדרה בדברי הרמב"ם בספר המצוות [מצות עשה קלא] – "שצונו להתודות לפניו יתעלה בהוצאת משפטי המעשרות והתרומות ולהתנקות מהם במאמר' גם כן כמו שאנו נקיים מהחזיק בהם בפועל. וזהו שנקרא [מגילה פ"ב מ"ה סוטה רפ"ז] וידוי מעשר", עכ"ל.

הרי שכמו שהתוכן של הביעור היינו "נקיים מההחזקה במתנות" – שהוא כבר לא מחזיקם בבית, כמו כן בדיבורו – הוא 'נקי' מההחזקה שבהם גם בדיבורו – ויתכן דכוונתו שכמו שהוידוי בא

לנקות מהעוון הכא הוא בא לנקות עצמו מההחזקה במתנות – ועיין מה שהוספנו ביאור בדברי הרמב"ם הכא להלן חידושי סוגיות [סימן ט'] בעיקר הגדר של מצות ביעור. וע"ע במלבי"ם [בפסוק שם] – שכתב שכשהאדם יאמר חשבון מעשיו לפני ה', הן כשעבר על מצות ה' והן שעשה כמצות ה', נקרא בשם וידוי.

בשיטת הרמב"ם דביעור וידוי ביו"ט אחרון.

הביעור היה בערב יו"ט הראשון לפי הרבה ראשונים – עיין לעיל בציונים והערות [משנה ו'], והכא כתוב שהידוי הוא בערב יו"ט האחרון, והר"ש הביא את הירושלמי שהקשו – "ויתודה ביו"ט הראשון של פסח – ומשני כדי שיהא לו מה לאכול ברגל – ופריך ויתודה שחרית ומשני עד כאן מצוה לאכול".

והנה הבאנו לעיל בציונים והערות [משנה ו'] שגירסת הרמב"ם דלא כהראשונים אלא דגם הביעור היה בערב יו"ט האחרון, והידוי למחרת, ועיין בכסף משנה [שם] שכתב שמכאן המקור להרמב"ם, הרי אמרינן בירושלמי "ויתודה ביו"ט הראשון של פסח כדי שיהא לו מה לאכול ברגל ויתודה בשחרית עד כאן מצוה הוא לאכול", וכתב על זה הכס"מ – "ואם איתא שהביעור היה מערב יו"ט הראשון – הרי לא היה לו מה לאכול ברגל" – ועיין ביאור הגר"א [יו"ד סימן של"א ס"ק רכ"א] – "וערב יו"ט האחרון – כן הוא גירסת הרמב"ם וראית כס"מ הוא תמוה".

ועיין בשנות אליהו שכתב שלפי הרמב"ם היה "היה משייר ג' סעודות כמו כל ביעור" – וכוונתו לביעור של שביעית, והוסיף דמוכרח כהרמב"ם דאי מבער בתחילת היו"ט א"כ ע"כ שמשייר את כל הסעודות של כל הרגל – ואיזה ביעור יש כאן אי שייר לכל הרגל, וזו ראייתו לשיטת הרמב"ם שמבער ומתוודה ביו"ט אחרון.

אולם מה שכתב הגר"א שג' סעודות מיקרי מבוער וכדמצאנו בביעור – דבר זה תמוה – שהרי בשביעית כשמגיע זמן הביעור מותר להשאיר לעצמו ג' סעודות גם אחרי זמן הביעור כיון שזה כמבוער, והכא צריך לשרוף את הכל – ומה ההשוואה ביניהם, וצ"ע.

"הלקט והשכחה והפאה אף על פי שאינן מעכבין את הידוי".

מבואר במשנה דין "הלקט והשכחה והפאה אף על פי שאינן מעכבין את הידוי", וכפשוטו היה נראה דאי קיים מצוות לקט שכחה ופאה דאז מתוודין את כל הידוי כולל לקט שכחה ופאה, ואי לא קיים הנך מצוות ועיכבם לעצמו, אז מתוודין כל הידוי חוץ מהידוי על לקט שכחה ופאה, אבל זה לכאוף פשוט וברור דכה"ג שלקטם לעצמו – דאז לא מתוודין על הלקט שכחה ופאה עצמם.

אולם עיין בשנות אליהו כאן ובתוספת ביאור בביכורים [פ"ה משנה ב'] שמבואר דג' חלוקות בדבר, מעש"ש תרומה ולקט שכחה ופאה, וכדלהלן:

א) במעש"ש הדין דאי לא היה לו מעש"ש באונס – וכגון דנשרף או נאבד ממנו, אינו מתוודה כלל.

ב) בתרומה כה"ג מתוודה, ודווקא אי לא קיים דינם ברצון אינו מתוודה.

ג) בלקט שכחה ופאה גם אי לא קיים דינם ברצון מתוודה.

ונראה ברור בכוונת הגר"א [אף שאינו מפורש בדבריו] – שמתוודה על השאר ולא על הלקט שכחה ופאה עצמו דהאיך יהיה דובר שקרים, ומה שאמר שמעכב באונס במעש"ש – היינו דאינו יכול להתוודות על השאר כיון שחייבים שיתוודה על מעש"ש אבל אי ישימט את התרומה מהידוי אז יכול להתוודות על השאר – אבל בתרומה יש חידוש שאף שיש וידוי בלי תרומה [באונס] אבל כשברצונו מעכבם לא יתוודה, וע"ע בחזו"א [דמאי סימן ב' ס"ק ו'] בדברי הגר"א – ובעיקר דברי הגר"א תמה בתורת הארץ [פרק ג' ס"ק ס"ח] דהירושלמי איירי בנשרף טבלו – עיי"ש מה שהאריך בזה.

ועיין ברמב"ם [פרק י"א הלכה י"ד]: "מי שאין לו אלא מעשר שני בלבד" ¹³⁶ מתוודה, שעיקר הידוי במעשר הוא, וכן אם לא היה לו אלא ביכורים בלבד מתוודה שנאמר בערתי הקדש, הקדש הראשון שהוא הבכורים, אבל מי שאין לו אלא תרומה בפני עצמה אינו מתוודה שאין התרומה

¹³⁶ ועיין בחזו"א דהיינו שלקח טבל שהופרשו ממנו כבר תרומה ורק נתחייב במעש"ש.

טענה וידוי אלא בכלל שאר המתנות", והנו"כ ציינו לירושלמי בביכורים [פ"ב] וכן מבואר בתוס' ביבמות [ע"ג]. וכ"ה בראשונים [רמב"ן רשב"א וריטב"א] ביבמות [שם].

חילוק בין לקט שכחה ופאה למעשר עני דבלקט שכחה ופאה איכא עזיבה וליכא נתינה.
ובתורת הארץ [פרק ג' ס"ק ס"ז] העיר שמדויק בשנות אליהו דדוקא לקט שכחה ופאה לא מעכבים אבל מעשר עני מעכב – וביאר שהחילוק בין לקט שכחה ופאה הוא דבכולהו כתיב 'עזיבה' ודלא ככל התרומות ומעשרות דכתיב בהו נתינה – ונתינה ועזיבה תרתי נינהו, והביא שכבר חילק כן במשנה ראשונה.

וכבר חילק כעין זה בקצוה"ח [סימן רמ"ג ס"ק ד'] לגבי קטן דקטן זוכה במתנות כהונה גם בלי דעת אחרת מקנה כיון שזה כמו 'פרעון חוב', [והביא שם את הדין חלף עבודתכם, והרבה יש לדון בזה לגבי כל המתנות וכן לגבי קטן – ובזרעא קיימא בתרומות כבר ביארנו בזה], וקטן זוכה בחוב מה"ת גם בלי הדין דעת אחרת מקנה וכמבואר בתוס' בריש בן סורר ולכן הוא זוכה בכל המתנות, לעומת לקט שכחה ופאה שהם בגדר 'עזיבה' – ולכן צריכים זכייה עצמית וקטן הוא לאו בר זכייה, ולפי זה חלוק מעשר עני מלקט ושכחה ופאה לגבי קטנים.

משנה יא

[יא] ככל מצותך אשר צויתני האם הקדים מעשר שני לראשון אינו יכול להתודות לא עברתי ממצותך לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש ולא שכחתי לא שכחתי מלברכך ומלחזכיר שמך עליו:

רע"ב משנה יא

ולא מן התלוש על המחובר וכו' – דחיינו מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב: ולא מן החדש על הישן – דכתיב [דברים יד] היוצא השדה שנה שנה, ולא משנה זו על של חברתה: ולא שכחתי מלברכך ומלחזכיר שמך עליו – לפי שמברכים להפריש תרומה. וכן על מעשר ראשון ושני ומעשר עני, ולפדיון מעשר שני, ולחלה, על כולן מברכים:

ציונים והערות משנה י"א

ענף א

הערות במשנה.

תמיהת המנ"ח על הרבה פרטים שמעכבים את גוף ההפרשה, ובדברי החזו"א בזה.
הנה - בהפריש ממין על שאינו מינו או חדש על ישן או תלוש על המחובר – כולהו בכלל הוידוי מצד לא עברתי ממצוותיך – ותמה בזה המנ"ח [מצוה תר"ז ס"ק ט"ו] – וז"ל: "איני מבין, דהרבה דברים שחשבה המשנה, כגון מין על שאינו מינו או תלוש ומחובר או חדש או ישן וכו', אם תרם כן אין תרומה כלל, א"כ הוי ליה כאלו לא הפריש כלל, ולמה צריכה המשנה לפרש דבר זה. הן אמת דבוידוי אינו אומר שום דבר המפורש במשנה, רק קורא הפרשה כמו שכתובה בתורה, כן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה [משנה י"ג] והתוס' יו"ט מביאו, אך המשנה מפרשת דברי הפרשה, וזה למה צריך לפרש כיון דאינו תרומה ומעשר כלל, וצריך עיון".

ועיין בחזון איש [דמאי סי' ב' ס"ק ד'] שכתב שכל זה איירי בלא חזר והפריש קודם שאכל, דשוב אינו יכול להתודות אף אם כל שאר ההפרשות עשה כהוגן, אבל אם חזר והפריש קודם שאכל, שפיר יכול להתודות, שאין בהפרשה עצמה של מין על שאינו מינו עבירה דבגוף ההפרשה אין כלום - אולם עיין בספר החרדים שיש בההפרשה ממין על שאינו מינו וכו' עברה בעשה של לאו הבא מכלל עשה, ואכתי צ"ע.

בדברי המהר"ל לחלק בין דברים המעכבים לאינם מעכבים, ומתחלקים בלשון "ככל מצותיך אשר צויתני" – ובלשון "לא עברתי ממצותך".

יש לעיין שנאמרו כאן ב' הלכות ולמדנו מב' דרשות שונות, שלומדים מהפסוק "ככל מצותיך אשר צויתני" - שלא שינה הסדר של ההפרשות תרו"מ, ומאידך לומדים מהפסוק "לא עברתי ממצותך" - שלא הפרשתי ממין על שאינו מינו או חדש על הישן – וצ"ב בטעמא דמילתא – דלמה לא לומדים כולם מ'לא עברתי ממצותיך'.

וראיתי בגור ארי' [פרק כ"ו – פסוק כ"ד] – שפירש בזה דחולקין נינהו הנך תרי דינים, שמה שצריך להקדים בכורים שייך בזה "ככל מצותיך" כיון שהקדמת בכורים לתרומה והקדמת תרומה למעשר הוא "שלימות המצוה" כיון שהמצוה בפני עצמה הוא 'הפרשה', והקדמה הוא תוספת והשלמה במצוה, ולכן שייך בזה הך לשון "ככל מצותיך", וז"ל:

"כלומר שעשיתי 'ככל' המצוה לגמרי בתכלית" - אבל ממין על שאינו מינו, ומן החדש על הישן מעכבים את המצוה וע"כ שאלו בכלל "גוף המצוה", ולכן שייך בזה "לא עברתי ממצותיך". ובעיקר מה דמצאנו דלשון כל מצוותך דקאי בשלמות של הקיום – עיין להלן בציונים והערות [משנה ט"ו] דיתכן שזה הביאור בנתינה לכהנים בלי הלויים אחרי הקנס שקנסו את הלויים.

מחלוקת תנאים – בדין כל מצוות שבתורה וכן במצוות שבפרשה.

והנה מהלשון הזה "ככל מצותך אשר צויתני" למדנו עוד שיש תנאים ששנו שהכוונה לכל המצות שבפרשה שמעכבות, ויש ששנו שכל המצוות שבתורה מעכבות, והיינו דאפילו הקדים תפלה של ראש לתפלה של יד, ועיין בכל זה בירושלמי – ובר"ש סיריליא פירש שמחלוקתם היא בפירוש האמור בפרשת וידוי "ככל מצותך אשר צויתני", האם הכוונה על המצוות שבפרשת וידוי - תרומות ומעשרות וכו' - שמעכבות מלומר את הוידוי כשלא קיימן כהלכתן, או שהכוונה לכל המצוות שבתורה, שכולן מעכבות את הוידוי, ואפילו שינוי הסדר בתפילין, שהוא ממדרש חכמים ואינו מפורש בתורה.

ונמצא לפי"ז שהלשון "כל מצוותך" מתפרש בכל המצוות בלשון של 'כמות' - וכן בלשון 'איכות' של כל המצווה עצמה - שגם בזה מתאים לשון 'כל' וכדברי המהר"ל.

ענף ב

הערות בדין הברכה,

שכלולה ומעכבת את הוידוי

מה שייך ברכת המצוות לוידוי מעשרות אי הוי דרבנן, ובדברי המפרשים בזה.

דרשינן במשנה – "לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו", ויש שרצו לפרש - מזרחי על התורה וכ"ה בצ"ח ברכות [מ'] - דאין הכוונה לברכת המצוות כיון שאינם אלא מדרבנן, אלא הכוונה לדברי שבח והודאה, אולם זה נסתר מרש"י ברכות [מ'] דמפורש דקאי בברכת המצוות, וכבר העיר בזה התוס' יו"ט [שם], וכתב דע"כ שכל הדרשה אינה אלא אסמכתא בעלמא.

עוד הקשה בביאור ההלכה [מעש"ש י"א ט"ו] ממה דלא מצאנו דאיכא דין תורה לברך בדברי שבח והודאה על תרו"מ, ותמיד ספק ברכות להקל, ומוכרח כהתוס' יו"ט, עוד הקשה [שם] מהמבואר בגמרא בברכות [ט"ו] דבחרש שלא השמיע לאזניו דקיים הפרשה בלי לברך כלל כיון שברכה מדרבנן, ותמה דסו"ס לא קיים מצווה זו מה"ת.

מביא מהחזו"א שזה מעכב את הוידוי ומתמה בזה.

וע"כ שצריכים לומר כהתוס' יו"ט שברכה אסמכתא בעלמא היא - ומעתה יש לעיין בדין מי שלא בירך ברכת המצוות בתרו"מ האם אינו מתוודה שלכא' קשה שהרי המשמעות הפשוטה במשנה שאינו מתוודה - מדהביאו ביחד עם כל הדינים האחרים שהם לעיכובא, וכן נקט החזו"א [דמאי סימן ב' ס"ק ו'] להלכה, אולם המשנה ראשונה' חולק דכיון שברכת המצוות אינם אלא מדרבנן הלכך ע"כ דלא מעכב לוידוי וכל הדרשה הכא אינו אלא אסמכתא – וכדנקט התוס' יו"ט, הלכך לא שייך לוידוי, אולם כתב החזו"א דאחרי שחז"ל תיקנו ברכה שוב מעכב לוידוי דסו"ס כבר א"י לומר לא שכחתי.

ואזיל לשיטתו [שם ס"ק ו'] דגם אי אכל טבל דרבנן אינו מתוודה והוכיח כן ממה דלמ"ד דלא עברתי ממצוותיך דקאי על כל עבירות שבתורה דקאי גם בהקדים ראש ליד, ויש לדחות שבזה יש

דרשה בתורה, אכן ממה שאמרו דבדמאי לא מעכב בהקדים שני לראשון – ומשמע דבדינים אחרים וכגון אכל טבל של דמאי דשפיר מעכבים, ומוכרח דגם דרבנן מעכב.

אולם יש לחלק דסו"ס עיקר הדרשה שאין להתוודות באכל טבל וכדומה קיים מה"ת, והכא הוא עבר על הדין שכבר מפורש בתורה ב'דרגא דרבנן' – אכן סו"ס הדין הזה הוא חלק מהוידוי מעשרות ומה"ת הלכך כלול בזה גם מדרבנן, אולם לגבי ברכה אינו כן שהרי אין כזה דין מה"ת שצריכים ברכה מסויימת עד שנאמר שהברכה הזו כלולה בהך הלכה, וע"כ שאין כוונת התורה בקיום מצות וידוי שיצטרך לברך את הברכת המצוות ג"כ.

ובאמת דקשה דהיכן מצאנו שחכמים תיקנו תקנה חדשה של ברכה וגם תקנה נוספת שהברכה מעכבת בהלכות וידוי – ואף דע"כ ראינו במשנה שיש כאן אסמכתא והיינו דמוכרח שיש כאן דין דרבנן בוידוי שהרי האסמכתא לדין הזה נמצאת במשנה כאן – אכן ע"כ שאין זו כוונת המשנה שמדרבנן תיקנו שזה מעכב את הוידוי – אלא נראה שכוונת המשנה שיש אסמכתא לעיקר הדין של ברכת המצוות בהך משנה, אבל לכא' מסתברא דלא שייך האסמכתא גם לגבי הך פרט שברכת המצוות מעכבות את הוידוי, דהא היכן תיקנו הלכה נוספת בוידוי שמלבד התקנה של ברכת המצוות שגם תיקנו שהברכה תעכב את הוידוי, הא ברכת המצוות שפיר אבל היכן תיקנו את הדין נוסף של ברכת המצוות לגבי וידוי – וצ"ע.

מביא את דברי האחרונים שברכה היא חלק מהמצוה.

ויתכן לומר עפ"י מה שהוכיחו האחרונים שהברכה היא חלק מהמצוה, וממילא שמדרבנן חסר לו אחד מהפרטים בקיום המצוה דאז ממילא כבר מעכב מדרבנן את הוידוי ככל הדינים דרבנן בהפרשה תרו"מ מדרבנן [וכדהבאנו מדמאי], וזה גם בלי שתהיה תקנה מיוחדת שצריכים ברכה כדי להתוודות, והיינו שאחרי שתיקנו שיש ברכה בכל מצווה וגם תיקנו שהברכה היא חלק מכל מצוה, שוב ממילא חסר פרט בעיקר המצוה, ודו"ק.

וכבר הבאנו בארוכה באמרות אברהם [ברכת המצוות] הרבה הוכחות מהאחרונים שברכת המצוות היא חלק מהמצוה, והבאנו בשם הגר"י ובשם החזו"א שבאמת מכאן הוכחה, והיינו משום שלא מתוודים על דבר צדדי שלא ממצות תרו"מ, ואי ברכת המצוות של תרומה ותפילין ומזוזה חזא ניהו – ולא שייכי כל ברכה למצוה עצמה, א"כ מה שייך הברכה שהיא הלכה כללית לוידוי מעשרות, וע"כ כנ"ל.

וזו כעין ראיית הגר"י [מובא בזכרון שמואל סוף סימן ל"ד] שאכילת מעש"ש באנינות אינה הלכה באנינות אלא במעש"ש, דאל"כ מה שייך להלכות מעש"ש.

ומעתה איכא ראייה כפולה – והיינו דגם אי ברכת המצוות היתה מה"ת איכא ראייה דברכת המצוות כלולה בתוך המצוה – וכן"ל, אכן כש"כ שזה רק מדרבנן דלולי זה שברכה היתה חלק מהמצוה דשוב ליכא סיבה שיכנס להלכות וידוי, וע"כ דממילא דאחרי שתיקנו ברכת המצוות כחלק מהמצוה דשוב ממילא היא כלולה בוידוי דאל"כ חסר בחלק משלמות המצווה של הפרשה – ושוב א"צ לדחוק שהיתה תקנה נוספת שלא מתוודים בלי ברכה – אלא דמילא דכלולה בתוך הוידוי.

ויש להעיר – הרי מה יהיה בהפריש בשבת – הא איכא עבירה בהפרשה מצד החילול שבת שבו, וי"ל שזו עבירה מצד שבת ולא מצד תרו"מ, הלכך אינה מעכב, אכן הכא נתקנה בתור חלק ממצות הפרשה כמו שנתקנה בתור חלק מכל מצווה ומצוה.

במה שיש לדון במצוות צריכות כוונה דלמה לא מעכב את הוידוי, ודן לגבי כל תאחר.

אולם אכתי יש לעורר בעיקר הדברים בזה – דהנה יש לדון בהפריש שלא בכוונת מצווה למ"ד מצוות צריכות כוונה – ומתחילה יש לדון אי באמת כוונה מעכבת למצוה כזו שעיקר המצוה היא התוצאה, ודומה לצדקה ומעקה וכדומה שאמרו האחרונים שאינו מעכב, אולם הרבה אחרונים נקטו שודאי שגם בצדקה ומעקה הכוונה מעכבת את המצווה אלא דאף דלא קיים מצווה – הא סו"ס נפטר מחיובו ואין מה לחייבו עוד דאף דלא נתקיימה המצווה – דסו"ס הצדקה ניתנה והמעקה בנויה – ובנוסף אחר מצאנו בכמה אחרונים שאף אי נימא שהמצווה התקיימה אבל הוא לא חשיב כ'עושה מצווה' – האין שלא יהיה – אי נימא שחסר בעשיית המצווה באיזה אופן שיהיה – אטו נימא שלא יוכל להתוודות, ואף אי לא מעכבת אכן גם ברכת המצוות לא מעכבת את המצווה ואעפ"כ מעכבת בוידוי, וא"כ ה"ה דבמצוות צריכות כוונה נימא כן.

ונראה דשאני מצוות צריכות כוונה מכל ההלכות ששנויות במשנה דכולם מעיקר דיני תרו"מ ניגהו – והיינו שהדין קדימה של מעש"ר למעש"ש אינו שייך להלכות של קדימה במצוות וכגון תדיר ומקודש וכו', דהכא מצד עצם המתנות יש סדר לקדימה שלהם, וכן מעש"ש באינות ששייך לעיקר הקיום דין מצד עצם קדושת מעש"ש ולא שייך למצות אכילת מעש"ש מצד הגברא – וכן הפרשה בטומאה וכן לקח ממנו ארון ותכריכין – כולם שייכי לעצם דיני ההפרשה והקדושה של המתנות, אבל מצוות צריכות כוונה שייכא לקיום מצווה בתור מצווה.

ולכא' פשוט דליכא בזה דין וידוי מעשרות – והיינו דאף שהכוונה היא חלק מהמצווה אבל הכא הוידוי מתייחס לדיני המתנות עצמם ולא לדיני המצווה שבמתנות, ופשוט שגם ברכת המצוות נמי שייך למצווה בתור מצווה ולא שייך לעצם ההפרשה וקדושת המתנות, וכפשוטו אין מקומו בוידוי – וצ"ע.

ומכא זה יש לעיין בחידוש החזו"א לגבי בל תאחר דמי שעבר על העשה של בל תאחר בעבר רגל א' ולא העלה מעש"ש או בתרו"מ ומעשרות בקיימי כהנים ולויים – האם מתוודה, ונקט החזו"א [ס"ק ד'] שאינו מתוודה, וגם הכא יש לעיין בגדר הדין בל תאחר אי הוי חלק ושיעור וזמן בכל מצוה ומצווה או דין כללי בפני עצמו שמתייחס לכל הנך מצוות של נתינה לגבוה ולעניים, ודו"ק.

מסקנת הדברים.

בישוב ענין זה עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"א] – קונטרס בגדר הדין ברכה בתרו"מ – ושם יבואר מאי שנא ברכה בתרו"מ ששייך בו קיום דאורייתא מצד הברכת המצוות שבו – וא"ש הכל, ועל פי הדברים יתחדשו כמה חילוקי דינים בוידוי מעשרות.

משנה יב

[יב] לא אכלתי באוני ממנו האם אכלו באנינה אינו יכול להתודות ולא בערתי ממנו בטמא האם הפרישו בטומאה אינו יכול להתודות ולא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת ולא נתתיו לאוננים אחרים שמעתי בקול ה' אלהי חבאתיו לבית הבחירה עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושמחתי בו:

רע"ב משנה יב

לא אכלתי באוני – כל יום חמיתח הויה אנינות דאורייתא ואפילו לאחר קבורה. וזלילח שלאחר יום חמיתח הויה אנינות דרבנן, וכן יום קבורה שאינו יום חמיתח הויה אנינות דרבנן: לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת – וכחאי גונא אפילו לחי אסור, שחרי אסור לקנות מלבוש וכיוצא בזה ממעשר שני, כדתנן לעיל סוף פרק קמא כל שחזא חוץ לאכילח ושתיח וסיכח אם לקח יאכל כנגדו. ולא נקט חכא ארון ותכריכים אלא לאשמועינן דלא מיבעיא אם סך ממנו למת שאינו יכול להתודות, דכתיב ממנו, מגופו של מעשר, אלא אפילו קנח ארון ותכריכים דלא נתן מגופו של מעשר על מת, אינו יכול להתודות:

ציונים והערות משנה י"ב

הוכחת הגרי"ז בגדר דין אונן במעש"ש.

יש לעיין האם אכילת מעש"ש באינות היא הלכה באינות או דמצד אינות ליכא חסרון, ואינה הלכה אלא בהלכות מעש"ש, והגרי"ז [מובא בזכרון שמואל סוף סימן ל"ד] הוכיח דמהכא מוכרח שזה דין בהלכות מעש"ש – דאל"כ מה שייך לדיני תרו"מ – ועיין לעיל בציונים והערות [משנה י"א] מה שהוכחנו ע"ד זה לגבי ברכת המצוות.

פלוגתת הראשונים בגדר הלאו של 'לא ביערתי ממנו בטמא'.

עיין בר"ש וברא"ש במה שהאריכו הכא בדין 'לא ביערתי ממנו בטמא' – ועיין היטב לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה א'] במה שנתבאר במה שנחלקו הראשונים בגדר הך לאו.

פלוגת הרמב"ם והרמב"ן האם כל מה שנאמר בפרשה הוא בגדר לאו או לא.

מצאנו דנחלקו הרמב"ם והרמב"ן האם כל מה שנאמר בפרשה הוא בגדר לאו או לא, ועיין בזה בספר המצוות לרמב"ם [סוף שורש ח'] שהכל נחשב כ'לאו' – ועיין בהערה ¹³⁷ שהבאנו לשונו, ולעומת זאת הרמב"ן חולק – ועיין בהערה ¹³⁸ שהבאנו לשונו, ועיין בזכרון שמואל [שם ס"ק ד' וה'] מה שיש לדון עוד בדין לא ביערתי ממנו בטמא לגבי פלוגתא זו של הרמב"ם והרמב"ן, ועיין ברא"ש [כאן] שהאוכל והמדליק בטומאה – שניהם במלקות, אכן ברמב"ם [ל"ת ק"נ – וכן במעש"ש פ"ג ה"ב] משמע דמחלק בין הדלקה לאכילה, וכבר תמה בזה הרמב"ן [שם] וכן הוא ברעק"א [בהלכה שם] וציין לדברי הצ"ח [פסחים כ"ד] וע"ע בזכרון שמואל [שם].

בדברי הר"ש בשאר שימושים במעש"ש ממה דדרשינן דלמת לא לוקח ארון.

דרשינן במשנה – 'למת' – 'ליקח לו ארון ותכריכין' – וכן הוא בסוגי' ביבמות [ע"ד] ודייק הר"ש דמשמע דלחי דכוותיה שרי כגון ליקח לו מלבושין שרי, ודייק כן עוד מלעיל [סוף פ"ק מ"ז] דמייתי לה ובפ' האיש מקדש [נ"ו] שאין לוקחין עבדים וקרקות ובהמה טמאה בדמי מעשר שני – משמע הא שאר מילי שרי.

אולם דחה הר"ש דאי אפשר לומר כן דמשמע בירושלמי [שם] דדריש "ולא נתתי ממנו למת – מה אנו קיימין אם להביא לו ארון ותכריכין לחי הוא דאסור כ"ש למת, אלא איזהו דבר מותר לחי ואסור למת הוי אומר זו סיכה" עוד הביא ממה דתנן לעיל [פ"ב מ"א] דמעשר שני ניתן לאכילה ולשתיה ולסיכה נמי ותנן נמי [סוף פ"ק מ"ז] – "זה הכלל כל שהוא חוץ לאכילה ולשתיה ולסיכה מדמי מעש"ש יאכל כנגדן", ובריש בכל מערבין [כו:]: דרשינן "מפרי וגדולי קרקע משמע מידי דחזי ליה לאכילה".

והסיק הר"ש – "וצריך לומר דלא נקט תנא הכא ארון ותכריכין למימר דלחי שרי אלא לאשמעינן דלא מיבעיא אם סך ממנו למת דאינו יכול להתודות כדכתיב 'ממנו בגופו' – אלא אפי' אהני אין יכול להתודות, והא דפריך [ביבמות שם] – ואימא ליקח לו ארון ותכריכין, אף על פי דהוה משמע

¹³⁷ וז"ל הרמב"ם – "וזה כי כשספר בתורה וגזר עלינו שננקה נפשותינו בשנשולל ממנו הפועל הפלוני והפלוני הנה אותו הפועל יימנה מכלל מצות לא תעשה. ואעפ"י שהלאו שבא בו הוא שלילה לא אזהרה. מאחר שצונו שנשולל אותו מנפשותינו ונאמר אני לא עשיתי כך ולא עשיתי כך ידענו בהכרח שהפועל הכך והכך מוזהר ממנו. וזה כמו צוות הכתוב לנו [ר"פ תבוא] שנאמר לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת, זה הורה על היות כל פועל מאלו מוזהר ממנו. והנה יבא ביאור זה במקומו [ל"ת קנ – ב] בדברינו על אלו המצוות".

¹³⁸ וז"ל הרמב"ן [שם] "אבל מה שכתב הרב [קנ] כי כשנצטוו בתורה שנשולל מנפשותינו המעשה הפלוני והפלוני שימנה המעשה ההוא ככלל מצות לא תעשה ואף על פי שלא הבא בדבר ההוא שלילות לא מניעה כגון הכתוב לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת, וגם בעל ההלכות [אות רעה – פ] הודה כן.

ואני לא באתי לידי המדה הזאת כי מן הנראה מדברי רבותינו ז"ל בתלמוד אין מניעה בתורה שלוקין עליה באה מן הכלל. אבל אלו וכיוצא בהן לאו הבא מכלל עשה הן שנצטוו אנחנו החיים לאכול בטהרה לפני ה' ובשמחה לא באניות ולא בטומאה ולא לתת ממנו למת. והראייה בזה כי השלילות בלא ביערתי ממנו בטמא נכנס בו שלא הסיקו תחת תבשילו בהיות המעשר טמא כמו שאמרו בגמר הערל [עג:]: ואסור לבער ממעשר וביכורים בטומאה מה שאין כן בתרומה מנא לן אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן דאמר קרא לא ביערתי ממנו בטמא ממנו אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר שמן שלתרומה שנטמא. ואם יהיה השלילות מחייב להיות מניעה בלאו יהיה המדליק שמן שלמעשר שני שנטמא לוקה, וזה לא עלה על דעת מעולם. והרב עצמו [ל"ת קנ ופ"ב מעש"ש ה"ב] אינו אומר כן.

ועוד אמרו שם רבי שמעון אומר לא בערתי ממנו בטמא בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן מוזהר על אכילתו איני יודע טומאת הגוף בהדיא כתיב ביה נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים טומאת עצמן מניין תלמוד לומר לא תוכל לאכול בשעריך וגו' ולהלן הוא אומר בשעריך תאכלנו. הרי לנו מזה בביאור שאע"פ שהשלילות הזה לא בערתי ממנו בטמא יש במשמעו כל אכילה בטומאה בין בטומאת הגוף בין בטומאת בשר בקשו אזהרה ממקום אחר שתהיה מניעת לאו להלקותו עליה.

וכן אמרו עוד בגמר מכות [יט:]: רישא, דקתני מעשר שני שלא נפדה באלו הן הלוקין, במעשר שני טמא וגברא טהור וקא אכיל ליה בירושלם ומנא לן דמחייב עליה דתניא רבי שמעון אומר וכו'. ולמדנו שאין בשלילות הזה מעצמו מלקות עד שיביאו בו אזהרה מלאו גמור. ומה שנכלל בו עוד ביעור כגון הסקה תחת התבשיל שלא באה בו אזהרה במקום אחר אינו לוקה עליו. וכן כתב רבינו שלמה ז"ל בפרק כל שעה [כד:]: דאתמר התם גמר ממעשר ומה מעשר הקל אמרה תורה לא בערתי ממנו בטמא קדש חמור לא כל שכן ופירש הרב ואף על גב דוידוי בעלמא הוא ואינו לאו הא נפקא לן ביה באיסור לאו ביבמות בפרק הערל [עג:]: וכן בשלילות לא אכלתי באוני ממנו ולא נתתי ממנו למת אין בהם מלקות ולא אמרו מעולם בלוקה כסות וכלים בין לחי בין למת בכסף מעשר שני אלא יאכל כנגדם [עי' מעש"ש ספ"א] ואם כבר נאכלו פטור. וכן דרשו בזה שלילות אחר, אמרו [מעש"ש פ"ה סמ"א] ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו. והדבר ידוע שאם הפריש ולא בירך אינו לוקה ואינו עובר בלאו אף על פי ששולל נפשו מזה".

דכוותה לחי שרי וקים לן דאסירא, מ"מ קודם הוה ליה לאוקומי קרא הכי למישרי להו וממנו קאי בסיכה דאמר רחמנא לא בערתי ממנו בטמא ודרשי 'ממנו' דהיינו סיכה".
'לא הפרשתי ממנו בטמא'.

והנה בלשון המשנה משמע שאם 'הפרישו' בטומאה אינו יכול להתודות, וכך גם לשון הרמב"ם [פי"א הלכה ט"ו] והשו"ע, אולם עיין בדברי הר"י קורקוס [שם] - שהפרישו היינו שהוציאו מן העולם, דהיינו 'ביערו', שמעשר שני אסור להדליק ממנו בטומאה, וגירסת הגר"א בשנות אליהו - לא ביערו בטומאה, אבל ההפרשה עצמה בטומאה אינה אסורה - עיין בתוס' חדשים במשנה וכן ברמב"ם [מעשר שני פ"ג ה"ג].

אולם הר"ש סיריליאו [שם] וכ"ה בתפארת ישראל ובתוס' אנשי שם בשם הרמ"ז פירשו שהפרישו בטומאה בהפרשה ממש, והיינו במעשר שני טהור שעל ידי שמפרישו בטומאה הוא נוגע בו ומטמאו.

והר"ש סיריליאו הוסיף דעבר על הלאו של "בכל קודש לא תגע" שנאמר בקדשים ומאי שנא מעש"ש מקדשים בזה, והרמ"ז כתב מצד משמרת תרומתי דמצאנו נמי במעש"ש כמבואר בסוגי' בסוכה [ל"ה] - ויתכן דכל זה תלוי במה שנתבאר לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א' ענף ב'] דנחלקו ממון גובה וממון הדיוט במהות הקדושה אי דומה לתרומה או לקדשים.

והבאנו מדברי האחרונים [תורת הקודש ח"ב סימן ל"ח, וזרע אברהם] שיישבו את סתירת רש"י [סוכה ל"ה: ופסחים ל"ח.] אי יש דין שאין לגרום טומאה למעש"ש מצד משמרת או לא - דרש"י סותר משנתו, וביארו שתלוי בפלוגתת ר"מ ור"י, ורק לר"מ דאיכא דין משמרת - ומבואר דנקטו דפליגי גם בדרגת הקדושה - וכל זה דלא כמבואר בחלקת יואב [קבא דשמעתתא אות כ"ה בהגה"ה].

אולם יש להעיר - הרי מבואר דאף אי לא דמי לקדשים אכן דומה לדרגת הקדושה של תרומה - והרי בתרומה עצמה איכא דין משמרת.

וצ"ל על פי מה שמבואר במהר"י קורקוס [ביכורים ו' ד' ד"ה ועוד נ"ל] דלפי ר"מ מעש"ש איקרי קודש ולפי ר"י מעש"ש גרע אפילו מתרומה ומיקרי חולין כיון שיש בה היתר לזרים עיי"ש, הלכך לר"י ליכא משמרת, ודו"ק - עכ"פ גם מהמהר"י קורקוס יש מקור דנחלקו ר"מ ור"י גם בדרגת הקדושה.

עוד דרכים בלשון 'לא נתתי ממנו למת'.

והנה ר"א בספרי דרש כפשוטו - ולא נתתי ממנו למת, לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת - ועיין ברמב"ם [מעשר שני פרק ג' הלכה י'] שפירש את הדברים כך - "מעשר שני ניתן לאכילה ושתיה שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך, וסיכה כשתיה, ואסור להוציאו בשאר צרכיו כגון ליקח בו כלים ובגדים ועבדים שנאמר לא נתתי ממנו למת כלומר לא הוצאתי אותו בדבר שאינו מקיים את הגוף, ואם הוציא ממנו בשאר דברים אפילו בדבר מצוה כגון שלקח ממנו ארון ותכריכין למת מצוה ה"ז אוכל כנגדו בתורת מעשר".

ביאור הדברים - עיין בכס"מ שם שכתב - "דגם ליקח בגדים לחי הוי בכלל למת כיון שאינו דבר שהוא חוזר להיות חי דהיינו אכילה ושתיה שחוזר להיות חלק אבר" - והוסיף - "אף על פי שהרמב"ן בפירוש התורה כתב על דברי רבינו בזה שהם 'דברי הבאי' נראה דלא דבר ריק הם דברי רבינו".

ויש בזה פירוש נוסף - דעיין ברמב"ן עה"ת [כ"ו י"ד] שהביא מהספרי בשם ר"ע - "ולא נתתי ממנו למת - שלא החלפתיו אפילו בדבר טהור" ופירש הרמב"ן - "פירוש, רבי עקיבא דורש ולא נתתי ממנו, שלא עשיתי ממנו חליפין אפילו בדבר טהור הראוי לאכילה כענין ששינוי - אין מוכרין אותו ואין מחליפין אותו, ולא יאמר אדם לחבירו בירושלים הא לך יין ותן לי שמן, ויהיה "למת" על דעתו מחובר למעלה, לא אכלתי ממנו באוני למת, שאין אנינות אלא למת" - וכנראה דכוונת הרמב"ן שכאילו אמר "לא אכלתי באוני למת - ולא נתתיו", ולשון למת שלא במקומו.

בדברי המלבי"ם על הלשון - 'שמעתי בקול ה' אלהי הבאתי לבית הבחירה'.

עיין בדברי המלבי"ם על הפסוק 'שמעתי בקול ה'.

וזה לשונו: "כבר אמר ככל מצותך אשר צויתני, ובספרי אמרו [וכ"ה במשנה כאן] שמעתי בקול ה' הבאתיו לבית הבחירה. ויתבאר עפ"י כי בכל מקום שיאמר לשמוע בקול ה' בא: [א] על דבר שאינו מפורש בתורה רק הוא מובן מדבר ה'. [ב] אם הוא אינו עיקר המצוה רק הכנה להמצוה. [ג] אם הוא קשה לקיימה וצריך לצוות בקול חזק. [ד] מה שמקיימים דברי הנביאים שהיו אחרי משה נקרא שמיעת קול ה', כמו בחגי א' על מה שקיימו דברי ה' ע"פ חגי הנביא כתיב [שם יב] וישמע זרבבל וגו' בקול ה' וגו'. וכל אלו היו במעשר:

[א] דאף דבמעש"ש כתיב [בפ' ראה יד כו] בכל אשר תאווה נפשך מ"מ ברוב מעות מעש"ש היו קונין בקר וצאן לשלמים כדתנן [שקלים פ"ז מ"ב] מעות הנמצא בירושלים לפני סוחרים בהמה הכל מעשר, ולמדו זה ממשמעות הכתוב מדכתיב ונתתה הכסף בבקר ובצאן וגו' וסתמא הוא שלמים, ובסוף הוא מסיים ושמחת אתה וביתך ואמרינן אין שמחה אלא בבשר שלמים, וזהו פי' הכתוב שמעתי בקול ה', הבנתי דעת ה' והבאתי שלמים לבית הבחירה. [ב] הבאת מעש"ש לירושלים אינו עיקר המצוה רק הכנה למצוה שיאכל בירושלים. [ג] הבאתו לירושלים אם שהוא מקום רחוק הוא קשה אף שיכול לפדותו על מעות היה צריך להוסיף חומש גם שמירת המעות בדרך רחוקה ג"כ קשה, ולכן יכונה דבר זה שמיעת קול ה', ולב' טעמים אלו מה שאמר בספרי לבית הבחירה, כלומר לירושלים. [ד] ובימי נחמיה בהתחלת בית שני הביאו תרומה ותרומת מעשר אל בית הלשכות כדכתיב בנחמיה [י' מ'] ע"פ מלאכי הנביא שאמר [מלאכי ג' י] הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו'. ועל העת ההיא מרמז כאן הכתוב שמעתי בקול ה', היינו דברי הנביא שנקרא קול ה'. להביא המעשר לבית הבחירה" עכ"ל.

ובאמת שיש להקשות – הא מעש"ש לא היו מביאים אותו לבית ה' אלא לירושלים – ולמה אמרו במשנה – 'שמעתי בקול ה' אלהי הבאתיו לבית הבחירה' – ופירשו בזה המפרשים בכמה אופנים: במשנה ראשונה ובתפארת ישראל פירשו שע"כ הכוונה לבכורים. ובשושנים לדוד פירש שבית הבחירה לאו דוקא, והכוונה לירושלים. אולם לפי המלבים הדברים מתפרשים היטב – שהכוונה לרוב מעות מעשר שני שהיו קונים מהם שלמים שהיו מביאים אותם לעזרה.

משנה יג

[יג] השקיפה ממעון קדשך מן השמים עשינו מח שגזרת עלינו אף אתה עשה מח שחבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל בבנים ובבנות ואת האדמה אשר נתת לנו בטל ובמטר ובולדות בחמה כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש כדי שתתן טעם בפירות:

משנה יד

[יד] מכאן אמרו ישראל וממזרים מתודים אבל לא גרים ולא עבדים משוחררים שאין לחם חלק בארץ ר' מאיר אומר אף לא כחנים ולזים שלא נטלו חלק בארץ ר' יוסי אומר יש לחם ערי מגרש:

רע"ב משנה יד

מכאן אמרו – מדכתיב ואת האדמה אשר נתת לנו: יש לחם ערי מגרש – ויכולים להתודות על המעשרות שמביאין ממגרש הערים שלחן. וחלכח כר"י:

ציונים והערות משנה י"ג י"ד

בלשון 'השקיפה' בפסוק.

הר"ש הביא מהירושלמי "אמרי" א"ר מנא בר אבא בוא וראה כמה גדול כחה של צדקה שכל השקיפה שבתורה לרעה וזו לשון ברכה כדי שיתן טעם בפירות".

בדרך אחרת מצאנו במשך חכמה [שם] שביאר למה דווקא כאן אומרים הל לשון "השקיפה ממעון קדשך מן השמים" – לשון 'השקיפה' ולשון 'ממעון קדשך'.

והקדים - שאמרו חז"ל גדולה צדקה יותר מן הקרבנות, וזה תמוה - הרי מה ענין של צדקה אצל קרבן לדון מי גדול ממי, אטו שייך לדון על עירוב תבשילין מול כלאים מי גדול ממי.

וביאר המשך חכמה דמבואר בקרא שאין הקב"ה עוזר ליתומים ואלמנות כבו"ד שבונה להם מוסדות של עזרה וכו', אלא שהוא מכניסם לתוך ביתו, וכדכתיב "אבי יתומים ודיין אלמנות אלוקים במעון קדשו", והיינו שהוא מכניסם לתוך מעונו וזו צורת החסד שהוא עושה עמהם.

והנה, מבואר בחז"ל [חגיגה] דאיכא ז' רקיעים, והרקיע ששם מגיע הריח ניחוח של הקרבנות היינו זבול, ומבואר שם עוד שיש רקיע יותר גבוה דמיקרי 'מעון'.

על פי זה ביאר שכיון שהקב"ה מכניס את כל הנצרכים לתוך מעונו, א"כ מי שבא לסייע ולהתחסד עימם, הרי הוא בעצמו זוכה לעלות לתוך מעון לחסד זה, וזה יותר גבוה ממי שעולה ע"י קרבנו עד זבול, וזהו מה שאמרו "גדולה צדקה יותר מן הקרבנות".

ובזה מבואר למה אומרים לאחר וידוי מעשרות "השקיפה ממעון קדשך מן השמים", והטעם, דאחרי שהוא נתן את כל התרו"מ לעני ולגר וליתום ואלמנה, הרי דעלה בעצמו והוא כעת נמצא בתוך "מעון קדשו" לסייע שם, א"כ הוא יכול כבר לבקש שהקב"ה 'ישקיף ממעון קדשו' לברך את כל ישראל ששם הוא נמצא ביחד עם הבורא עולם ורואה את כל כלל ישראל¹³⁹.

ביאור המשנה – "מכאן אמרו, ישראל וכו' אבל לא גרים וכו'"

שנינו במשנה – "מכאן אמרו, ישראל ומזרים מתודים, אבל לא גרים וכו" ופירש הרע"ב – מכאן אמרו – "מדכתיב ואת האדמה אשר נתת לנו", אולם כפשוטו היה נראה ד"מכאן אמרו" - היינו ממה דתנן בסוף משנה הקודמת - "כאשר נשבעת לאבותינו" ואין גרים ועבדים בכלל זה, אבל הרע"ב פי' דקאי על מה דתנן מקודם לזה "ואת האדמה אשר נתת לנו" - ועיין בחידושי סוגיות [סימן י"ב] מה שהבאנו בזה מחידושי הגר"ח בזה.

דין גרים ודין נשים בוידוי מעשרות וקריאת ביכורים.

במשנה ראשונה כתוב דיני וידוי מעשר ודיני קריאת ביכורים שוין הם דמי שמתודה קורא, אך יש לדון טובא בזה – דחלוקין נינהו נשים וגרים בקריאת ביכורים ווידוי מעשרות – דדעת הרמב"ם דאשה מתודה וידוי מעש"ש והרמב"ם [פ"ד מהל' ביכורים ה"ג] פסק כר' יהודה שגר מביא וקורא אף דהכא מבואר שגר לא מתודה, ושיטתו קשה דמאי שנא ביכורים דסובר דגר קורא ולא אשה, ולענין וידוי מעשר הדין איפכא - שגר אינו מתודה ואשה מתודה - ועיין מה שנתבאר בזה בחידושי סוגיות [סימן י"ב] בארוכה.

בדין חלק הכהנים וחלק הלויים בארץ ישראל.

תניא בתוספתא [פ"א ביכורים ה"ד] דלר' מאיר כהנים מביאין ולא קורין מפני שלא נטלו חלק בארץ בערי מגרש, ולר' יוסי כשם שנטלו לויים כך נטלו כהנים, ובירושלמי כאן אמרינן דפליגי אם מה שנטלו לויים וכהנים בערי מגרש היה בתורת ירושה או דלמא אין להן דין ירושה בהן רק שהיה להן זכות דירה לשבת בהן, אמנם כל זה לפי מה שהגיה הגר"א דגרסינן דפליגי בין בכהנים ובין בלויים כמו דתנן במתניתין לענין וידוי מעשרות.

אך לפי הגירסא שלפנינו בתוספתא פליגי התנאי על מתני', וכן הוא הגי' במרדכי ברכות פ' מי שמתו [אות ס"ב], פליגי ר"מ ור"י רק בכהנים, אבל בלויים כו"ע מודי שנטלו חלק בארץ בערי מגרש, וקשה מאי טעמא דר"מ שמחלק בין כהנים ולויים.

ובחסדי דוד פירש דר' מאיר זידיה אינו מחלק בין כהנים ולויים, ואית ליה שכולם לא לקחו הערי מגרש בתורת ירושה, אבל לדבריו דר' יוסי קאמר, דלדידך נהי דסבירא לך שלחלוקה ניתנו, אודי לי מיהת בכהנים שאין קורים, דהא קרא כתיב "ונתנו הלוויים" [במדבר ל"ה ב'], דמשמע דעיקר

¹³⁹ בפנקס של החסד של החברה קדישא של ראדין [סוף אהבת חסד] מובאים דברי חז"ל "בא וראה כחן של בעלי צדקה וגמ"ח, שאין חוסין לא בצל שחר ולא בצל כנפי ארץ, ולא בצל כנפי שמש ולא בצל כנפי חיות ולא בצל כנפי כרובים ולא בצל כנפי שרפים אלא בצל מי שאמר והיה העולם, שנא' מה יקר חסדך אלקים ובנ"א, בצל כנפיך יחסיון".

הנתינה היתה ללויים דוקא, אלא שהלויים נתנו משלהם לכהנים לדירתם, ור' יוסי סבר דליתא אלא כי כתיב "ונתנו הלויים" כהנים נמי בכלל שגם כהנים אשכחן דמיקרו ללויים, ע"ש עוד. ובעיקר דברי החס"ד מה שכ' דדוקא ללויים אית להו חלק בירושת ערי מגרש ולא לכהנים, כ"כ גם בפנים יפות לפ' שופטים על הפסוק "ונחלה לא יהיה לו" [דברים י"ח ב'], ועל דרך זה פירש הפסוקים שם.

וז"ל, "יש לפרש כיון שהתחיל הכתוב בכהנים שהם מזרע אהרן ואח"כ כתיב "כל שבט לוי" לענין שאין להם חלק ונחלה בתוך בנ"י, והדר אמר "ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו" היינו זרע אהרן שלא יהיה להם חלק בתוך אחיו הלויים ממה שנתן ארבעים ושנים עיר ומגרשיהם סביב, וזה שייך "כאשר דיבר לו" כדכתיב בפ' קרח "וידבר ה' אל אהרן בארצכם לא תנחל וחלק לא יהיה להם בתוכם".

וכעין זה כתב במהרי"ץ חיות יומא [ג.] וכן האדר"ת בקונ' אחרית השנים [פ"ד אות ה'].

חילוק בין כהנים ולויים לעת"ל.

וידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א ביאר את החילוק בין כהנים ולויים באופן אחר, דלעולם גם לר"מ הלויים לא זכו בערי המגרש בתורת ירושה, ומה שיש לחלק בין כהנים ולויים בדין הבאת ביכורים הוא על פי משנ"ת בחידושי סוגיות [סימן י"ב] בשיטת הרמב"ם שמחלק בדין גר בין וידוי מעשר ובין קריאת ביכורים, ובמשנה למלך על הרמב"ם בהל' ביכורים הנ"ל ובמגיה שם מה שהביא ממהר"ם חביב שלגבי ביכורים כתיב בלשון עתיד "אשר נשבעת לאבותינו לתת לנו", וכיון שכן יכול גר לקרות דאע"ג דלא נטלו חלק בארץ מ"מ לעתיד לבוא יטלו גרים חלק בתוך בנ"י כמבואר בקרא ביחזקאל [סו"ס מ"ז], ובקהלת רבה על הקרא "כל הנחלים וגו'", אבל וידוי מעש"ש נאמר בלשון עבר, וכיון שעדיין לא נטלו חלק בארץ אינן מתודין, ע"ש עוד.

וע' בב"ב [קכ"ב.] וברשב"ם [ד"ה ועוד תניא], שלעת"ל ינחלו לויים בתוך בנ"י, וקשה ממה שכתוב ביחזקאל [פרק מ"ד פסוק כ"ח], "ואחווה לא תתנו להן בישראל אני נחלתם", הרי להדיא שאינן בכלל חלוקת הארץ אף לעת"ל, אבל עיי"ש בהמלבי"ם שכ' וז"ל, "ואף שהלויים יטלו חלק בארץ לעת"ל הכהנים לא יהיה להן אחווה וכו'" עכ"ל – למדנו עכ"פ שלעתיד לבא יטלו רק לויים ולא כהנים.

ולפ"ז י"ל דלר"מ גם לויים אין להם דין ירושה בערי מגרש, ומה שמביאין וקורין הוא מטעמא שכ' המהר"ם חביב לענין גר, שכל שעתיד ליטול בארץ הרי הוא ראוי לקריאה, אבל כהנים שגם לעת"ל לא יטלו כמש"כ במלבי"ם הנ"ל, אינן בני קריאת ביכורים.

ויש להוסיף על זה מה שהרמב"ם [פ"ד ה"ג] כתב שכהנים ולויים מביאין וקורין מפני שיש להן ערי מגרש, הרי שכ' שהטעם הוא מחמת שירשו ערי מגרש ולא כ' משום שלעת"ל יטלו הלויים, ומוכרח לפרש כן לפי מה שכ' שגם כהנים מביאין, אמנם יש להוסיף שהרמב"ם אזיל לשיטתו במה דמבואר מדבריו שגם לעת"ל לא יטלו הלויים חלק בא"י, ע' בדבריו [פ"ד מהל' מלכים ה"ח], וע"ע במנחת חינוך [מצוה ת"ח] שהוכיח שכן דעת הרמב"ם ממה שכ' שגם לעת"ל יתנו ישראל ערים ללויים, ואם לעת"ל יטלו גם הם חלק בא"י לא יצטרכו ישראל ליתן להן מעריהן, ומה שהרמב"ם לא פסק כדברי הגמ' בב"ב [קכ"ב]. דאמרין שלעת"ל יטלו הלויים היינו משום דבספרי פ' קרח תניא שלא יטלו לעת"ל, וע' במנ"ח הנ"ל. ולפי שיטתו א"א לחייב ללויים במצות ביכורים מחמת שיטלו חלק לע"ל כגרים, שהרי לדידיה לא יטלו.

היוצא מזה דלג' דידן בתוספתא לדברי הכל לויים חייבין בהבאת ביכורים, ופליגי ר"מ ור' יוסי בדין כהן, אבל לפי גירסת הגר"א ולפי מה שפירש בחס"ד בגי' דידן, פליגי ר"מ ור"י בין בכהנים ובין בלויים, ולהלכה פסק הרמב"ם בפ"ד ה"ג שכהנים ולויים מביאין וקוראין.

ונפק"מ בין ביאורים אלו הוא בדין וידוי מעשרות, דאילו לפי פ' הפנים יפות זה שייך בין בביכורים ובין בוידוי מעשרות, אבל לפי ביאור הב' אין זה אלא לענין ביכורים ולא לענין וידוי מעשרות, דלענין וידוי מעשרות בעינן שיהא נוטל בפועל וכמשנ"ת.

בפלוגת ר"מ ור' יוסי בערי מקלט.

עיי' בירושלמי דנחלקו בפלוגת התנאים במכות [י"ג]. בערי מקלט האם רוצחים מעלים שכר ללויים או לא, ועיי' בפמ"ג [א"א סימן קפ"ו ס"ק א'] מה שביאר בזה ברש"י בברכות [כ':] בנשים בברכת המזון דמאי שנא כהנים ולויים עיי"ש בתוס', וע"ע בצל"ח [שם]. ועיי' בגבול"א במכות [שם] מה שתמה למ"ד דכו"ע מודי דמעלין שכר במ"ב ערי מגרש דקשה מהכא, ועיי' באבי עזרי [רוצה פ"ד ה"ט ס"ק ד'] ובבד קודש [ח"ב סימן ד'] בזה.

משנה טו

[טו] יוחנן כהן גדול העביר חודיות המעשר אף הוא בטל את המעוררים ואת חנוקים ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים ובימיו אין אדם צריך לשאול על חמא:

רע"ב משנה טו

יוחנן כ"ג – שמש בכחונה גדולה אחר שמעון הצדיק: העביר חודיות המעשר – לפי שעזרא קנס את הלויים שלא יתנו להם מעשר, כשעלה מן הגולה ובני לוי לא עלו עמו, וצוה שיתנו המעשר לכהנים. ויוחנן כהן גדול בטל חודיו, כיון שאינו יכול לומר וגם נתתיו ללוי: בטל את המעוררים – שחיו חלויים אומרים בכל יום על הדוכן עורה למח תישן ח'. אמר להם וכי יש שינה לפני המקום, עמד ובטל: את חנוקים – שחיו משרטין לעגל של קרבן בין קרניו כדי שיפול לו דם בעיניו כדי שלא יראה ויחיה נוח לכפתו ולשחטו. ועמד הוא ובטלו, שנראה כבעל מום וחתקין להם טבעות בקרקע להכניס צואר הבחמה לתוכה. נוקפים, מכין, ודוגמתו אין אדם נוקף אצבעו מלמטה [חולין דף ז]: היה פטיש מכה בירושלים – חרשי נחושת וברזל היו מכין בפטיש לעשות מלאכת האבד שחיא מותרת במועד. ועמד הוא ובטלם, משום דאזושה מלתא טובא ואיכא זלזול מועד: ובימיו אין אדם צריך לשאול על חמא – שחוא אמר לבני דורו כשם שתרומה גדולה עון מיתח כך תרומת מעשר וטבל עון מיתח. ותקן שיוציאו מן חמאי תרומת מעשר ומעשר שני בלבד, ולא יוציאו ממנו מעשר ראשון ולא מעשר עני, שיכולים לומר ללוי או לעני חביא ראיח שחוא טבל וטול. ומתקנה זו ואילך חלוקה פירות מן השוק לא היה שואל אם הם מתוקנים אם לאו, אלא מיד מפריש מהן תרומת מעשר ומעשר שני ואוכל את השאר, שכל חלוקה פירות מעם הארץ הם בחזקת חמאי:

ציונים והערות משנה ט"ו.

"העביר את הודאת מעשרות".

והראשונים הביאו מהסוגי' בסוטה [מ"ז] דביטל את הוידי מעשר לפי שאין נותנין אותו כתיקונו דרחמנא אמר דיהבינן ללויים ואנן יהבינן לכהנים לבתר דקנסיהו עזרא וכיון שעיקר המעשרות הוא המעשר ראשון שוב אינו מתוודה כלל – כן מבואר בסוגי'. והוסיף הר"ש – "ואפי' לרבי אליעזר בן עזריה דאמר בפרק יש מותרות [פ"ו] דמדאורייתא אף לכהנים – מ"מ הואיל ונצטוו ליתנו אף ללוי כי שכר הוא לכם וגו' – כשמפקיעין אותו לגמרי מלויים לתת דוקא לכהנים אין כמצוותו, ולא מצי למימר וגם נתתיו ללוי דעיקרא קרא משמע לוי ממש", ויש לעיי' בכוונתו, וכ"ה בתוס' ביבמות [פ"ו: - סוד"ה מר סבר], ויש להעיר על מה שהוסיפו הלשון שזה בא 'כשכר חלף עבודתכם' – ומה זה ענין להכא, ואכתי צ"ע, ועיי' היטב ברש"י ביבמות [שם].

ובמה שכתב שאין מתוודים כיון שאינו יכול לומר "וגם נתתיו ללוי", ולעומת זאת – עיי' ברמב"ם בפירוש המשנה שכתב שאינו יכול לומר "ככל מצוותך אשר צויתני".

ועיי' ברש"י בסוטה שהרכיב ב' הטעמים כהדדי, וכלשונו שאינו יכול לומר "וגם נתתיו ללוי ככל מצותך" – ויתכן דכוונתו ליישב קושי' הר"ש דסו"ס הרי כהנים בכלל לויים, אלא דאעפ"כ חסר

בשלמות של נתינה ללוי – והיינו ב"נתתיו ללוי ככל מצותך" – ועין לעיל בציונים והערות [משנה י"א] שהבאנו מהגור ארי' דלשון כ'כל אשר צויתנו' שהלשון 'כל' קאי על 'שלמות הקיום' וה"ה שיש לומר ששלמות הקיום של נתינה ללוי ע"כ דכולל לוי ממש.

'בטל את המעוררים'

מבואר במשנה שבטל את המעוררים שהיו אומרים עורה למה תישן ה' – וכתב הרע"ב שאמר להם – "וכי יש שינה לפני המקום" וכ"ה בסוגי' בסוטה [מ"ז] – והוסיפו שם – "והלא כבר נאמר – הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, אלא כל זמן שישראל שרויין בצער ועובדי כוכבים בשלוה לכך נאמר – עורה למה תישן ה'".

והא דביטלו – עיין ברמב"ם בפירוש המשנה שהוסיף "שהם היו אומרים זה הפסוק כאילו היו מדברים עם השם יתברך והיו צועקים אליו בזה הפסוק וזה מה שאינו ראוי לעשות ולומר כלפי הש"י".

סליק מסכתא מעשר שני

חידושי סוגיות – מעשר שני.

סימן א בעיקר הגדר במעש"ש ממון גבוה, ובביאור הדין 'מתנתו מתנה' אי הוי ממון גבוה.
[ריש מכילתין]. / / מתמה האיך מהני מתנה למ"ד ממון גבוה. / / סוגית הגמרא דפליגי
 בממון גבוה בקידושין ובדין 'לכם' למ"ד בעינן דין ממון. / / כמה מקורות דאיכא דין בעלות גם
 למ"ד ממון גבוה, א] לגבי לכם, ב] לגבי חיוב חומש, ג] לגבי ירושה, ד] לענין זה שהוא הפודה,
 ה] לענין תשלומי קרן דגנב ומזיק. / / דעת הבית הלוי בגדר הדין ממון גבוה. / / דרכו של
 הקובש"ע בזה לחלק בין גוף לממון, ובמה שיש לתמוה בזה. / / דרכו של הגר"ח והגרש"ש ק
 דהרי הוא בעלים גמורים – ורק האיסור בשימושים מסויימים מפקיע את הבעלות בהנך שימושים.
 / / ישובו של הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל לדין מתנתו מתנה שמבואר כאן. / / הפקעת דיני ניהוג
 בקדושת מעש"ש בפחות משו"פ, והפקעת הממון גבוה. / / מבאר האיך מצי מקדיש קדושת
 שלמים על מעש"ש. / / הוספה מהגר"ח שמולביץ לבאר את הירושלמי ריש ערלה במיעוט של
 אתרוג של מעש"ש מדרשה מיוחדת. / / בדין ירושה במעש"ש למ"ד ממון גבוה. / / בדברי
 הראב"ד דחולק – ומעורר כן נמי משיטת רש"י והרשב"א. / /

סימן ב בדברי הגרי"ז במתפס קדושת בדק הבית או קדושת שלמים על מעות מעש"ש,
ובפלוגתת ר"מ ור"י בזה, [מנחות פ"ב]. / / מעש"ש [פ"א מ"ד] / /
פרק א' דברי הגרי"ז בדין אין משנים קדושה לקדושה במעש"ש. / / כמה קושיות על
 תליית המחלוקת אי מתפס קדושת שלמים על מעות מעש"ש בפלוגתת ר"מ ור"י. / / דרכם של
 האחרונים בזה. / / פלוגתת הרמב"ם ורש"י בדין אין משנים מקדושה לקדושה. / / בדברי
 הגרי"ז במקור לרמב"ם לחלק בין בדק הבית למזבח במעות מעש"ש. / / ביאור החילוק בין
 קדושת בדק הבית דלא תלוי בקיום דין לקדושת מזבח דתלוי בקיום דין, וקדושת מעש"ש דומה
 לקדושת מזבח, ולכן שייך בו דין שלא משנים מקדושה לקדושה. / / בחילוק בין קדושת שלמים
 על בהמת מעש"ש למעות מעש"ש, ובדין הפקעת קדושת מעש"ש מהבהמה. / /
פרק ב' עוד בנידון הנ"ל, ובפלוגתת ר"מ ור"י בזה. / / ביאור פלוגתת ר"מ ור"י בגדר
 הקדושה במעש"ש. / / הוכחות דגם למ"ד ממון גבוה יש בעלות לענין ההקדש – ובגדר הדין
 ממון גבוה לפי הגר"ח. / / מבאר האיך מצי מקדיש לפי הראב"ד דלמ"ד ממון גבוה ליכא בעלות
 להדיט. / / דרך חדשה בביאור הירושלמי בשקלים, והראב"ד אזיל לשיטתו בדין בדק הבית. / /
 / / דרכו של האור שמח בפלוגתא דממון גבוה ממון הדיט. / /

סימן ג חידושים בגדר שער הזול בפדיון מעש"ש והרחבה בעיקר הגדר של יוקרא וזולא,
שקיימים בגוף החפץ בכל דיני התורה. [מעש"ש פרק ד' משנה ב']. / /
פרק א' כמה תמיהות בקביעת השער במעש"ש, ומייסד שהדין יוקר וערך ודמים נמצא
בחפץ עצמו ולא בשוק. / / בדין דאזלינן בתר שער הזול – וילפינן מ'ברכה'. / / קולא
 מיוחדת בשיטת רשב"ג במשך בזול ושילם אחרי שנתיקר. / / מתמה בכל הנ"ל – דמה שייך
 התייחסות לשער של אתמול שכבר לא קיים היום. / / מתמה בשיטת הגר"א בהא דשוה מנה
 מתחלל על שו"פ. / / הקדמה – שווי וערך אינו דבר חיצוני אלא מציאות בתוך החפץ. / /
 מוכיח ממה דמחלקים בין איסורי הנאה דרבנן לדאורייתא אי הוי ממון או לא. / / מה שיש שוק
 אצל מומר על איסורי הנאה לא משנה את גוף החפץ. / / בזרק כלי יש לו דמים לולי הדין בתר
 מעיקרא אזלינן. / / מים עכורים מיקרי מצב בתוך חפץ דולא כזרק מראש הגג ואיסורי הנאה
 דרבנן. / /

פרק ב' חילוק בין גוף לשווי בבעלות, וכן בקידושין ע"י חליפין ועל ידי כסף. / / אופנים
 שונים שמתחלקים גוף החפץ וממונו בבעלות. / / מתמה בשיטת רש"י למה לא מהני חליפין
 ביותר משו"פ בקידושין. / / ביאור הדברים דמתחלקים השווי וגוף החפץ זה מזה. / / ביאור
 דברי הרשב"א דמחלק בין גוף הכלי לשווי שבכלי לענין נתינה לשם קידושין. / /
פרק ג' ב' דינים של שווי, בשוק ובחפץ, ונפ"מ בין קידושין ונזיקין. / / מעורר שיש לדון
 בכל הנ"ל באופן אחר. / / מחדש שיש ב' דיני ממון ושווי בחפץ – ונפ"מ בשמא שו"פ במדי,

ונפ"מ בין נזיקין לקידושין. / / מחלק באיסורי הנאה דרבנן בין נזיקין לקידושין. / / פרק ד' ביאור פלוגתת הראשונים אי יוקר הוי בגוף או דעלמא וביאור החידושים שנתחדשו בשער הזול בפדיון מעש"ש. / / שורש פלוגתת הראשונים בהקנאת הכפל והיוקר - אי הוי שבח דגופא או שבח דעלמא מתחיל בזה שלפי האמת יש לשבח ב' הסתכלויות, גם מצד החפץ וגם מצד השוק. / / מוכרח מכל הנ"ל ששווי וערך ודמים קיימים בתוך החפץ ויש קולות מסוימות האין מתיחסים לשער מסויים בפרי לפדותו מקדושתו. / / בדין שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה. / /

סימן ד מערימין ע"י אחרים [מעש"ש פ"ד מ"ד], ובדין פדיון ע"י קטן עבור גדול ובעיקר דין זוכין ע"י קטן [גיטין ס"ד].

פרק א' פלוגתת רש"י ותוס' בדין זוכין ע"י קטן, וכמה תמיהות בשיטת התוס' / / פלוגתת רש"י ותוס' אי נחלקו בזכייה מדרבנן או מה"ת. / / ביאור פלוגתת ר"י ור"ח - אי איכא שליחות לקטן באיתא דנפשי. / / ג' סברות למה רש"י לא פירש כהתוס'. / / ביאור דברי הגמרא בריש האיש מקדש שאיש זוכה ולא הקטן, וזה מקור לרב חסדא ושמואל. / / כמה הערות בשיטת התוס'. / / בדברי התוס' להלן [ס"ה] לגבי מופלא דמהני בזכייה לאחרים דדומה לדין דעת אחרת מקנה. / / תמיהא על רש"י דמדמיון הגמרא למעש"ש מוכרח שהכל מה"ת. / /

פרק ב' בדברי הגר"ח בדין זכין בפדיון מעש"ש, ובישוב שיטת רש"י בסוגי'. / / ביאור הגר"ח בסוגי' - דהסוגי' שייכא לזכין ולא לשליחות. / / בגדר הסוג החדש של זכין - שלא מטעם שליחות. / / דברי הגר"ח בישוב שיטת רש"י - עיקר פלוגתת ר"י ור"ח מה"ת, ורק לגבי זכייה של ממון לאחרים נחלקו מדרבנן. / / תוספת ביאור בעיקר דברי הגר"ח "שכל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום" - שהיינו שיש בזה חסרון מסויים בהלכות דעת קנין. / /

פרק ג' ביאור שיטת התוס' בדין קטן זוכה לאחרים. / / ביאור סברת התוס' למה מיקרי איתא בנפשי בדעת אחרת מקנה, ומוכרח דמהני כה"ג דעת הקטן, ותלוי בפלוגתת הפוסקים בדין דעת אחרת מקנה בעודר בנכסי חבירו וקסבר שהם שלו. / / ב' דרכים לחלק דבפחות מצרור וזורקו לא מהני דעת אחרת מקנה. / / ביאור סברת ר"י דמחלק בין צרור וזורקו דמהני לעצמו ולא לאחרים לחפץ ומחזירו דמהני גם לאחרים - שהחילוק אינו בהלכות שליחות אלא בהלכות דעת זכייה לאחרים. / / שורש פלוגתתם - דבכל קטן ליכא דעת זכייה לאחרים, ולא נחלקו כלל בהלכות שליחות. / / ישוב לדעת המהרי"ט אלגאזי דנקט להלכה דמהני שליחות במופלא אף דקיי"ל אינו זוכה לאחרים. / / ביאור החילוק בין פסח למופלא, וביאור השו"ט במופלא אי דומה לדעת אחרת מקנה או לא. / / מדקדק היטב ככל הנ"ל בלשון התוס' בקושי'. / / מדקדק היטב ככל הנ"ל בלשון התוס' בתירוץ. / /

סימן ה בעיקר גדרי 'מופלא סמוך לאיש', [פרק ד' משנה ד']. / / עיקר חידוש התוס' שהמשנה איירי במופלא סמוך לאיש ולכן מהני בקטן. / / חקירה בעיקר דין מופלא, האם אתרבי שהגדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים, ונפ"מ לגבי חיוב ממון בערכין ולגבי כח ההפרה שלו ביבם, ולשאלת חכם ולתרומה במחשבה. / / בשיטת ר"ה דאיכא מלקות של כל יחל. / / ביאור בדברי התוס' לגבי מופלא דמהני בתרומה ובפדיון, ומוכרח שדינו כגדול, ועוד מוכרח כן דמהאי טעמא מהני זכייה על ידי מופלא בתרומה ופדיון. / / בעיקר הנידון האם מהני מופלא לתרומה ופדיון או לא. / / הערה על הגר"א לגבי ההלכה של מופלא בתרומה. / / ביאור פלוגתת הראשונים והרמב"ם בדין מופלא. / / בדברי הקרן אורה שיש ב' דיני מופלא בשיטת הרמב"ם, והנפ"מ שביניהם. / / חוקר האם אתרבי שהגדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים. / /

סימן ו בגדר דין 'רבעי' [פרק ה' משנה א'].

פרק א' חוקר בדין רבעי אי הוי דין חדש או דהוי המשך של דיני ערלה. / / ספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש, ובפלוגתת הרמב"ם וראשונים בזה, וסתירת הרע"ב בכל הנ"ל. / / תוספת ביאור בהנך ב' צדדים - איסור כערלה

או מצווה כמעש"ש. / / חקירה – רבעי המשך של ערלה או דין חדש – בשיטת ב"ה מצאנו פשרה בזה. / / מבאר את שיטת הרמב"ם דלא פוּדִין במחובר דומי' דמעש"ש וישוב קושי' האור שמח, וכל זה עפ"י חידושו של הצפנת פענח שיש איסור בלי קדושה בבוסר ולא שייך פדיון. / / ביאור ברמב"ם שחל קדושה ברבעי מכוח הדין מעש"ש שבו, והחלות קדושה הזו היא היא המתיר באיסור ערלה שנמשך ברבעי. / / מיושב הירושלמי דיקבר ומיושב סתירת הרע"ב בהיתר הנאה ואכילה [ומעורר בסתירת הרע"ב בטעם היתירא דקליפות בערלה]. / / מתמה בשיטת ר' חיים כהן בביאור הדרשה של חילול דילפינן בברכות [ל"ה] גם אחרי דיליף ממעש"ש. / / ב' דרכים בר' חיים כהן, על פי ר"ת ולפי דרכינו א"ש נמי לפי הרמב"ם. / / תוספת דברים בכל הנ"ל. /

פרק ב' עוד בהנ"ל, ובדין ערלה ורבעי בחו"ל. / / פלוגתת הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה. / / ביאורו של הגר"ח בדברי הרמב"ם דב' טעמים נאמרו למה אין רבעי בחו"ל, ומבאר למה איצטריך ליה תרי טעמים. / /

סימן ז קנין לנכרי ברבעי, [פרק ה' משנה ג'] / /

פרק א ביאור שיטת הר"ש והגר"א לחלק בין ערלה לרבעי ביש קנין לנכרי. / / מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגתת ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי. / / מקדים שיש ב' דרכים בעיקר הנידון של יש קנין לעכו"ם להפקיע, ולפי הדרך דמהני להשוותו לחו"ל איכא ב' דרכים בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה, ותחילת הדברים שבערלה יש הלכה שאסורה בחו"ל. / / מהלך שלישי דלא אכפת לן ההלכה כלפי קנינו של העכו"ם, ומבאר דהחילוק בערלה הוא משום שאינו תלוי בירושה וישיבה, וזה הספק ברבעי. / / מדקדק בדברי הגר"א דשורש הספק האם מדמינן רבעי לערלה או למעש"ש, ומדקדק דהוסיף עוד להתספק האם מדמינן לכלאים. / / לפי הדרך דיש קנין לא מהני להשוותו לחו"ל אלא דמהני לנתק את השייכות בין המצווה לבעלים בר חיובא, ולפי דרך זו יש דרך בביאור דברי הגר"א בשנו"א בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה. / /

פרק ב דרכם של אחרונים בביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתא זו, ובעיקר גדר רבעי דתלוי במצוה של הגברא. / / דרכו של התורת זרעים שרמב"ם למד דגם אי אין קנין אכתי יש מקום להפקיע דין רבעי, ושורש פלוגתת רבנן ור"י האם הנכרי שייך למצוות רבעי, ונפ"מ אי פקע הקדושה או לא. / / מיושב סדר המשנה בתרומות בדין רבעי. / / ב' דרכים בביאור לשון הרמב"ם "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש" ובישוב הסתירה מהלכה ה' להלכה י', ומעורר על כל המהלך דלמה לא פליגי גם במעש"ש. / /

סימן ח בגדר מצות ביעור ובפלוגתת החזו"א והמנ"ח בזה. / / דין ביעור ודין וידוי – ומעיר - שכפשוטו וידוי וביעור ב' מצוות נינהו. / / יתכן שזו מצוה אחת, או דוידוי עיקר וביעור תנאי בוידוי. / / טענת המנ"ח דמוכרח דהוי מצוה בפני עצמה. / / דרכו של החזו"א שביעור אינו אלא פרט בזמן מצות לתרו"מ ואינה מצוה בפני עצמה. / / לשון החזו"א – ובמה שהעיר דא"צ לטרוח להביא פירות - ונפ"מ בזה בין המנ"ח לחזו"א. / / בדין שריפת מעש"ש, ופלוגתת המנ"ח וחזו"א בזה. / / וידוי למי ששרף מעש"ש בזמן ביעור / / עבר זמן הביעור ולא ביער את המעשר שני מן העולם. / / נפ"מ בנשים בין המנ"ח לחזו"א. / / מעורר שיש ז' נפ"מ בין המנ"ח לחזו"א בפרטי דינים בשעת השריפה במעש"ש. / / בזמן הביעור - ובסברת המנ"ח שהזמן בערב יו"ט האחרון של פסח. / / נפ"מ נוספת בספק חובת תרו"מ. / /

סימן ט בדברי הרמב"ם והרמב"ן בדין שריפה והפקר ואיבוד בביעור מעש"ש ובדין ביעור בשביעית. / /

פרק א' במה שיש לתמוה בעיקר דין ביעור בשריפה או בהפקר / / חידוש של התורת זרעים – דסגי לן בהפקר לגבי ביעור בביכורים, אבל הפקר לא מהני במעש"ש כיון דממון גבוה

הוא, ולכן בעי שריפה וביעור מן העולם. / / ישוב סתירת הרמב"ן על פי היסוד של התורה זרעים – דשריפה דמעש"ש היינו במקום ההפקר. / / מתמה דאיכא סתירה בין המשמעות הפשוטה שזה דין שריפה, לעיקר הדין שזה דין ביעור מן הבית. / / בדין שריפת מעש"ש, ופולגת המנ"ח והחזו"א בזה. / / מבאר דלפי החזו"א יותר מובן למה באמת ליכא מצות שריפה והעיקר שהוציאו מן הבית – אלא דקשה דלמה באמת לא מהני הפקר לזה. / / עוד ב' תמיהות. /

פרק ב' דרך חדשה בגדר מצות ביעור, להפקיע את ההחזקה שלו כנגד ההחזקה הראויה, של הכהן והלוי ושל קליטת מעש"ש בירושלים. / / בגדר דין ההפקר בביעור בשביעית – ובהשוואה של הרמב"ן לביעור של תרו"מ – שבשניהם הדין הוא לא להחזיק החזקה הבעלים כנגד הקיום דין שלהם. / / ביאור בדברי הרמב"ם בגדר 'וידוי' שדומה לביעור. / / מבאר למה מהני במעש"ש להעלותם לירושלים גם בלי לאוכלם – ומבאר דגם הכא איכא החזקה פירות אצל הבעלים שסותרת ל"קנאו ה' שזו כעין החזקתו של הקב"ה בתור אכילת גבוה בקליטת מחיצות. / / הערה בביאור דברי הרמב"ם בדין העלם לירושלים ולא אכלם. / / השריפה אינה קיום חיובי אלא קיום שלילי – 'הפקעה' של 'ההחזקה שכנגד'. / / מבאר דנתחדש בדין ביעור אחריות מיוחדת על הפירות לדון אותם כ'אצלו' עד שיבערם מן העולם ולכן לא מהני בזה הפקר. / / סיכום – ישוב לקושיות. / / הערה על פי חידושו של המקד"ד שיש חיוב נתינה בזמן הביעור גם בספיקות. / / ביאור בחידוש של ב"ש בדין ביעור במעש"ש בריחוק מקום שיש בו 'מצות פדיון' גם בלי שיש אפשרות של אכילה. / / בדין של ב"ה שיגנוז – דרגא פחותה של הפקעה מהחזקה ידידה. / / דן לגבי הנפ"מ של ברכה וכוונת מצוה. / /

סימן י ביסוד דין טבל - התרומה מעורבת בטבל, ונפ"מ לגבי ביעור בטבל, [פרק ה' משנה ח']. / /

פרק א' מוכיח שטבל היינו התרומה המעורבת בו. / / מביא את יסוד הראשונים ואחרונים שתרומה מעורבת כבר בתוך הטבל, ומביא כמה מקורות לזה מהאיסור אכילה וחיוב מיתה ודיני ממון ואיסור לטמאה, ומהדין דבר הנדור, ודבר האסור. / / מביא עוד ראיות מהחילוק בין זרוע לחיים לשאר טבל, ומהדין קליטת מחיצות ומהדין מתנות שלא הורמו, ומשיטת הר"ן בכח אפוסטרופוס, ומשיטת הראב"ד בדין ביטול דלא חשיב כדבר שיש לו מתירין. / / מביא נמי הוכחות שיש קולות וחידושים בחלות תרומה מחמת התרומה המעורבת בו, וראיות נוספות לזה. /

פרק ב' מתמה טובא על עיקר היסוד שתורומה מעורבת כבר בתוך הטבל. / / מתמה טובא בעיקר היסוד – שהרי מוכח שיש חילוקים בין הטבל לתרומה, ומוכרח גם שיש 'נדר' בהפרשה ומקדישו בהפרשה, ויש בזה סתירות מיניה וביה. / / מתמה מכמה דינים בטבל לפני מירוח, ובחילוקי דינים במשמרת תרומתי לפני הפרשה. / / כמה תמיהות בדיני הממונות של הכהן בתרומה שמעורבת בטבל, ובדין לכם באתרוג של טבל. / / מתמה עוד בדין לכם במצה של טבל. / / דן בזה עוד בחילוק בין גזל טבל למזיק טבל. / / מתמה דמצאנו כמה גווני של הפרשה שלא מתרת כלום [מפריש מקצת מעשרותיו ותרומה במחשבה בלי מעשה], ומתמה עוד משיטת ר' יוחנן בזרוע ולחיים ששייך שם טבל. / / סתירות בכמה ראשונים בעיקר יסוד זה. / / עוד הערות נוספות בדין זה. / / מסקנה. / /

סימן י"א קונטרס בדין הברכה בהפרשת תרומה. / /

פרק א' בדין הזכרת ש"ש בברכה בהפרשת תרומה. / / מבאר שיש ב' דינים בברכה של תרומה, מצד ברכת המצוות ומצד הדין הזכרת ש"ש על התרומה, ונפ"מ בדין עובר לעשייתן [שאליות]. / / עוד נפ"מ בנוסח הברכה במפריש לחבירו [ירושלמי סוף ברכות]. / / עוד נפ"מ באין זה מברך אלא מנאץ [רא"ש ברכות], וחילוק בין דמאי לטבל ודאי בדין זה. **פרק ב' אלם לא יתרום, ודין חרש המדבר ואינו שומע.** / / מביא משנה דאלם וערום לא תרומו מטעמא דברכה, ומביא מהלך בירושלמי למה לא הביאו את הדין חרש בהדיהו, ומוכיח

שהבבלי והרמב"ם חולקים על הירושלמי. / / מתמה על הרמב"ם דמחלק בין אלם לחרש
 בברכה בשחיטה, ומתמה על הב"י וט"ז בדין זה. / / מבאר דחלוקין דין ברכת המצוות ודין
 הזכרת ש"ש בברכה ביחס לדין שומע כעונה ובדין להשמיע לאזניו, וזה שורש החילוק בין חרש
 לאלם. / / מיישב למה חרש אינו חלק מהמשנה, ולמה בברכות [ט"ו] מבואר שברכות תרומה
 מדרבנן – ומיושב הרמב"ם בשחיטה. / / הערה על האבני מילואים בדין מצווה בלי ברכה. / /
פרק ג' כמה חידושים בהלכות וידוי מעשרות למי שתתם ולא בירך. / / מה שייך ברכת
 המצוות לוידוי מעשרות אי הוי דרבנן, ובדברי המפרשים בזה. / / מביא מהחזו"א שזה מעכב
 את הוידוי ומתמה בזה. / / מביא את דברי האחרונים שברכה היא חלק מהמצוה. / / במה שיש
 לדון במצוות צריכות כוונה דלמה לא מעכב את הוידוי, ודן לגבי כל תאחר. / / מוכיח מכת הנ"ל
 דאיכא ברכה מדאורייתא בתרומה מצד הזכרת ש"ש. / / מסקנה – באיזה אופנים יכול להוודות
 גם בלי ברכה, ויתחדש שיש נפ"מ בין אלם וחרש ועוד. / /
פרק ד' ביאור הסוגי' בברכות [ט"ו] בדין חרש המדבר ואינו שומע. / / ישוב לקושי'
 רעק"א בביאור האריכות בדברי ר' חסדא [ברכות ט"ו]. / / בדרכו של השאגת ארי' בסוגי'. / /
 דן עוד בדברי רעק"א עפ"י החילוק בין חרש לאלם. / /

סימן י"ב בחילוקים בדיני גרים ונשים בין וידוי מעשרות לקריאת ביכורים. / / במה שיש
 להעיר על הדמיון בין קריאת ביכורים לוידוי מעשרות. / / שיטת הירושלמי דבני קני מביאין
 וקורין. / / חילוק בין ירושת הארץ לחלוקת הארץ. / / חילוק בין ביכורים לוידוי מעשרות. / /
 / דברי הגר"ח בחילוק בין אשה לגר בוידוי מעשרות וקריאת ביכורים. / / בדין מי שאין לו
 חלק בארץ ישראל בוידוי מעש"ש.

סימן א

**בעיקר הגדר במעש"ש ממון גבוה,
ובביאור הדין 'מתנתו מתנה' אי הוי ממון גבוה.
[ריש מכילתין].**

מתנה האריך מהני מתנה למ"ד ממון גבוה. / / סוגית הגמרא דפליגי בממון גבוה בקידושין ובדין 'לכם' למ"ד בעינן דין ממון. / / כמה מקורות דאיכא דין בעלות גם למ"ד ממון גבוה, א' לגבי לכם, ב' לגבי חיוב חומש, ג' לגבי ירושה, ד' לענין זה שהוא הפודה, ה' לענין תשלומי קרן דגנב ומזיק. / / דעת הבית הלוי בגדר הדין ממון גבוה. / / דרכו של הקובש"ע בזה לחלק בין גוף לממון, ובמה שיש לתמוה בזה. / / דרכו של הגר"ח והגרש"ש"ק דהרי הוא בעלים גמורים – ורק האיסור בשימושים מסוימים מפקיע את הבעלות בהנך שימושים. / / ישובו של הגר"ש רוזובסקי זצ"ל לדין מתנתו מתנה שמבואר כאן. / / הפקעת דיני ניהוג בקדושת מעש"ש בפחות משו"פ, והפקעת הממון גבוה. / / מבאר האריך מצי מקדיש קדושת שלמים על מעש"ש. / / הוספה מהגר"ח שמולביץ לבאר את הירושלמי ריש ערלה במיעוט של אתרוג של מעש"ש מדרשה מיוחדת. / / בדין ירושה במעש"ש למ"ד ממון גבוה. / / בדברי הראב"ד דחולק – ומעורר כן נמי משיטת רש"י והרשב"א. / /

מתנה האריך מהני מתנה למ"ד ממון גבוה.

לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א' ענף א'] הבאנו מהירושלמי להלן [פ"ד ה"ב] שבמעש"ש מתנתו מתנה וחיילא המתנה, וכן מפורש ברדב"ז במעש"ש [פרק ג' הלכה י"ז] דאי מתנה לאו כמכירה אז חיילא המתנה – וכל זה למ"ד מעש"ש ממון גבוה – עוד הוכחנו כן לעיל [שם] בשיטת הרא"ש דגם הבבלי ס"ל דחיילא המתנה.

וקשה, דנהי דרשאי ליתן אך מדוע חלה המתנה והלא ממון גבוה הוא ואינו שלו ליתנו לאחרים – וצ"ע – ועלינו לבאר עיקר הגדר של מעש"ש ממון גבוה.

סוגית הגמרא דפליגי בממון גבוה בקידושין ובדין 'לכם' למ"ד בעינן דין ממון.

ונקדים בזה, דהנה, יעויין בקדושין [נ"ב:] דנחלקו תנאים במקדש אשה במעשר שני, האם היא מקודשת או לא, דשיטת רבי מאיר דאינה מקודשת, ופירשו בגמרא [נ"ג.] שר"מ דורש קראי במעשר - לה' הוא ולא לקדש בו אשה – וטעמא דר"מ כמבואר ברש"י [נ"ב:] משום שמעשר שני ממון גבוה הוא, ורבי יהודה סובר ממון הדיוט הוא, וכפשוטו טעמא דר"מ דממון גבוה היינו משום דכך דרשינן ליה בפסוקים של לה' קודש, וכן נקט רעק"א במשניות [שם ס"ק כ"ט] וזה דלא כהתוס' יו"ט במשנה [נ"ב:], דס"ל דלא בעינן לזה פסוק.

והרמב"ם [אישות פרק ה' הלכה ד' / מעשר שני פרק ג' הלכה י"ז] פוסק שמעשר שני ממון גבוה הוא הלכך אין מקדשין בו את האשה ואין מוכרין אותו וכו', שכן פסקו בגמרא להלן בקדושין [נ"ד:] הלכה הואיל וסתם לן תנא כוותיה.

ובגמרא בפסחים [ל"ז – ל"ח] אמר רב אסי, עיסה של מעשר שני לדברי רבי מאיר פטורה מן החלה ולדברי חכמים חייבת, מצה של מעשר שני לדברי רבי מאיר אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח ולדברי חכמים יוצא, וכן אתרוג של מעשר שני לדברי ר"מ אין יוצא בו ידי חובתו ביום טוב הראשון כיון דבעינן 'לכם', ולדברי חכמים יוצא בו, ופירשו בגמרא דבכל הנך בעינן שיהא שלו, 'לכם', 'עריסותיכם', ומצה ילפינן מחלה לענין זה בגזרה שוה ד'לחם - לחם'.

כמה מקורות דאיכא דין בעלות גם למ"ד ממון גבוה, א' לגבי לכם, ב' לגבי חיוב חומש, ג' לגבי ירושה, ד' לענין זה שהוא הפודה, ה' לענין תשלומי קרן דגנב ומזיק.

אולם מצאנו מחלוקת בגמרא שם אי בהלכה של 'לכם' נאמר דבעינן שיהיה בהם דין ממון או לא, ולפי ר' אסי דבעינן דין ממון אה"נ דפשוט דמעש"ש לא מיקרי לכם כיון דאין בהם דין ממון, אכן לפי ר' חייא בר אבין סגי בזה שיש בהם היתר אכילה להיות 'לכם', ולא בעינן שיהיה בהם דין ממון, הלכך לדידיה אתרוג מצה וחלה מיקרי לכם גם לר"מ - דסו"ס יש לו בהם היתר אכילה גם לר"מ.

וכן פסק הרמב"ם, שהרי יעויין בדבריו לגבי חלה [בכורים פרק ו' הלכה ד'] ולגבי מצה [חמץ ומצה פרק ו' הלכה ח'] ולגבי אתרוג [לולב פרק ח' הלכה ב'] דפסק דמיקרי לכם, אף דפסק לענין קידושין כר"מ דאינו מקדש בו, וכבר עמד בזה המהר"י קורקוס [מובא בכס"מ בכורים שם], ופירש שהרמב"ם פסק כרבי חייא בר אבין ודו"ק.

אולם כל זה תמוה מאד - דמה מהני בהם היתר אכילה, הא סו"ס אינו שלו כיון דהוי גבוה, שהרי אינו מקדש בו אשה, ומוכרח דגם לר"מ מצאנו דאית ביה בעלות מסויימת אף דהוי ממון גבוה, וצ"ע.

ובאמת דמצאנו בכמה דוכתי דגם לר"מ יש לו בעלות במעש"ש דעיין בסוגי' בבבא קמא [ס"ט:] - "מה קדש דכתיב גבי מעשר, אע"ג דממון גבוה הוא, לענין פדייה אוקמיה רחמנא ברשותיה", ולכן הבעלים מוסיף חומש, ועוד דהוא יכול לפדות ולא אחר, עיין בתוס' שם, ועוד מבואר בירושלמי [כאן] שיכול להוריש מעש"ש לבניו, ועוד דכתב הרמב"ם [פ"ג הלכה כ"ד] שהגונב מעש"ש פטור מכפל, ומבואר דחייב בקרן, וכן דייק הרדב"ז - הרי שאף לענין דמים הוא שלו, ועיין במנחת שלמה [ב"ק י"ב:] דמזיק מעש"ש חייב בתשלומי נזיקין, ועיין בהערה ¹⁴⁰, ודבריו עולים יפה כדיוקו של הרדב"ז ברמב"ם לגבי תשלומי קרן.

הרי לנו סתירה, דמצד אחד אינו ממונו לקדש בו אשה, ומאידך יש לו בעלות לגבי 'לכם' ולגבי חומש וירושא ושהוא הפודה ולענין קרן דגנב ומזיק, וכן מבואר בירושלמי דמתנתו מתנה, והרא"ש חידש דמתנתו מתנה גם בבבלי, וכל זה צ"ע.

דעת הבית הלוי בגדר הדין ממון גבוה.

ודעת הבית הלוי [ח"א סימן כ"ז ס"ק ח'] בישוב דעת הרא"ש למה מתנתו מתנה גם לר"מ, דבאמת מעש"ש הוא ממון גבוה כפשוטו - אלא דמ"מ התורה זיכתה את הזכות אכילה שבמעשר לבעלים - ואם יבוא אחר ויטלם ממנו בעל כרחו, הא ודאי דיכולים הבעלים להוציא ממנו בדיינים, ורק מתשלומי כפל וחומש פטור הגנב, ומהני מכירתו של הבעלים לענין זה שכבר לא יוכל להוציאו בדיינים - ואחרי המכירה כבר ליכא חיוב חומש - ועיין בהערה ¹⁴¹ שהבאנו לשונו.

ולדבריו צ"ל דזכות זו מהני לחיוב חומש ולירושא ולדין לכם במצה אתרוג וחלה, אולם לא הבנתי למה לדרכו אין לקדש בו אשה הא סו"ס זכות זו שוה ממון, ושמא תאמר דרק במקדשה בממון עצמו אינה מקודשת לא כן במקדשה בהאי זכות, אולם מהתוס' בקידושין [נ"ב:] לענין מקדש בחלקו בק"ק מבואר דלא מהני כלל בממון גבוה - אף במקדשה בההיא הנאה ובההיא זכות אכילה.

דרכו של הקובש"ע בזה לחלק בין גוף לממון, ובמה שיש לתמוה בזה.

מצאנו דרך אחרת בזה בקובץ שעורים [פ"ק דפסחים ס"ק י"ח / ובח"ב בקונטרס דברי סופרים - סימן א' ס"ק ט'] שחידש כך, דחוץ ממה שאפשר לחלק בעלות לכמה חלקים, לגוף לפירות ולתשמישים, אכן יש חלוקה נוספת - והיא, שמתחלקת הבעלות ב'שווי' וב'ערך' וב'ממון' של החפץ לעומת הבעלות ב'גוף' החפץ, ויש בזה חידוש גדול, דאף שהערך והשווי הוא הוא הערך והשווי של גופו של החפץ עצמו, אבל סו"ס חלוקין נינהו.

וביאר דחלוקה זו נתחדשה במעשר שני למ"ד דממון גבוה, הרי דמצד אחד איכא ממונות לגבוה, אף דגופו שייך לו, ולכן הוא יכול להורישו ליורשיו, ולכן איכא נמי מ"ד דחשיב "לכם", אכן אינו מקדשה בו כיון שנתן גוף בלי ממון שהממון שבו שייך לגבוה.

¹⁴⁰ ועיין בחידושי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [ב"ק סימן י"ג הגהה ג'] שפוטר מזיק מעש"ש מדין רעהו ולא הקדש - ודו"ק, וע"ע בשערי יושר [ש"ו פט"ז] בדין זה.

¹⁴¹ וז"ל הבית הלוי [שם] "והנראה בדעת הרא"ש דס"ל דרק על הא דתנן הפודה מעש"ש שלו מוסיף חומש בין משלו ובין שניתן לו במתנה רק על זה פריך הגמרא בקידושין אי ר"מ מי מצי יהיב ליה במתנה פירוש דפריך על הא דחייבה המשנה להמקבל המתנה להוסיף חומש דחשוב שלו ממש וזה הוא דאינו אליבא דר"מ דכיון דס"ל דהוי ממון גבוה לא מצי יהיב ליה במתנה שיקנה אותם המקבל עד שיהיה שלו ויצטרך להוסיף חומש כיון דאינו קונה אותם אבל מ"מ לענין זה מהני שפיר המתנה אפילו לר"מ לענין דיצאו מרשותו של הנותן ואם הבעלים הראשונים חוזרין אח"כ ופודין אותם שוב א"צ להוסיף חומש ושפיר י"ל דהך משנה דהיה עומד בגורן אתיא כמ"ד דהוי ממון גבוה ומ"מ כשנותנן לאחר שוב א"צ להוסיף חומש דלענין זה מהני מתנתו דנעשו אינו שלו ויצאו מרשותו אע"ג דלא נכנסו לרשות המקבל.

והסברא בזה הוא דהרי גם לר"מ דס"ל דהוי ממון גבוה מ"מ הרי התורה זכתה הזכות שבהמעשר להבעלים לאוכלו ואם יבא אחר ויטלם ממנו בעל כרחו הא ודאי דיכולים הבעלים להוציא ממנו בדיינים, דרק מתשלומי כפל וחומש פטור הרמב"ם [פרק ג' מעש"ש הלכה כ"ד], אבל הקרן הא פשיטא דמוציא בדיינים. אבל כשהבעלים נתנו לאחר במתנה נהי דלא נקראו של השני מ"מ לזה מהני נתינתו דאם הנותן חוזר בו ורוצה לטלם ממנו בע"כ של המקבל אינו יכול להוציאו ממנו בע"כ דזכותו שהיה לו בהם כבר נפקע מהם ע"י מתנתו ומש"ה שניהם אינם צריכין להוסיף חומש אליבא דר"מ, עכ"ל.

וכעין זה ביאר נמי לגבי החידוש שדבר הגורם לממון כממונו וכשלו חשיב – והיינו דכל זה רק כלפי הממון של החפץ ולא כלפי גופו.

גם באיסורי הנאה ביאר כן דמצד אחד אין בהם דין ממון ואעפ"כ יש לו בעלות בגופן – ושייך בהם ירושה, והגדר כנ"ל, ודו"ק.

וכ"כ לענין המפקיר עבדו דצריך גט שיחרור – היינו דאין בו דין ממון אבל הגוף עצמו שלו [ויש לדון בזה].

ובאמת דכבר קידמו בעיקר חלוקה זו בקצוה"ח [סי' שנ"ג ס"ק א'] לגבי קניני גזילה ע"י יאוש וש"ר, וז"ל, "אלא צ"ל שקנין שקנה ביאוש וש"ר אינו קנין גמור, אלא שיויר בקנינו, דאינו קונה אלא גוף החפץ, אבל הדמים צריך להחזיר, וכו', וכיון שהיו שיויר בקנינו, לזה הוכיח הראב"ד וכו', ע"כ אינו קונה קנין גמור ושייר בקנינו וא"כ לא הוי לכם", עייש"ה.

וכנראה דזו נמי כוונת התוס' בגיטין [ס"ו.], שיכול למכור יין לדמיו, כלומר גוף היין נשאר שלו אלא שאם בא למכרו לעשות בו דמים, דמיו קנויים לאחר, ואין זה כמוכר דבר שלא בא לעולם שאפשר להפריד בין גוף החפץ לשוויותו והוא מוכר את 'שוויות החפץ' שהיא דבר שבעולם.

אולם דרך זו קשה מהמבואר לעיל ברמב"ם לגבי גונב מעשר שני דפטור מן הכפל, ומשמע דבתשלומי קרן חייב וכן דייק הרדב"ז – הרי שאף לענין דמים הוא שלו, וכן הבאנו מהמנחת שלמה [ב"ק י"ב:] דמזיק מעש"ש חייב בתשלומי נזיקין – וכל זה תמוה לדרכו של הבית הלוי והקובש"ע.

דרכו של הגר"ח והגרש"ש"ק דהרי הוא בעלים גמורים – ורק האיסור בשימושים מסויימים מפקיע את הבעלות בהנך שימושים.

ויש בזה דרך אחרת מהגר"ח – מובא בתורת זרעים [מעשר שני פרק ד' משנה ח'] – וכ"ה בחדושי הגרי"ז [זבחים ו'] – וכ"כ הגרש"ש"ק [בשערי ישר שער ו' פרק ט"ז], וכ"כ האחיעזר [ח"א סי' כ"ו ס"ק א' וח"ב סי' י"ב ס"ק ג' וסי' י"ד ס"ק ג']:

והמהלך בזה כך – שאין הגדר בממון גבוה שזה שייך ממש לרשות גבוה, שהרי לפי האמת אין רשות גבוה של מעשר שני, אלא דלעולם המעשר שני שייך לבעליו בדיני הממונות, אלא דמחמת דיני הקדושה שחלים על המעשר שני שאוסרים להשתמש בו לשאר שימושים מלבד אכילה וכדומה, מחמת זה מוגבלת בעלותו בפירות, וכלפי אותן פעולות האסורות, מופקעת בעלותו – ועל כן נחשב המעש"ש כמו ממון גבוה, ואולם כלפי אותם זכויות ושימושים המותרים, בזה הרי הוא הבעלים על הפירות.

הגר"ח דייק כהגדרה זו מלשון הרמב"ם בהלכות אישות [פרק ה' הלכה ד'] שכתב "קידשה במעשר שני בין בשוגג בין במזיד אינה מקודשת – לפי שאין לו לעשות בו שאר חפציו עד שיתחלל שנאמר במעשר לה' הוא", ויש להקשות – דלמה האריך הרמב"ם בזה ולא כתב בפשיטות "מפני שאינו ממונו", ולהנ"ל א"ש, דאדרבא, הרי לפי האמת הרי זה ממונו, ורק דבזה שנאסר בשאר שימושים מופקעת בעלותו מכל השימושים, ורק אחרי שכלול בהגבלות בשימושים שלא יקדש בהם, שוב ממילא אין לו בעלות לענין קידושין, וזהו שכתב הרמב"ם את שורש הטעם, שמחמת האיסור אינו שלו לקדש בו.

הגרש"ש"ק [שם] הוכיח יסוד זה מהסוגי' בב"מ [נ"ג] ששם מבואר שמעשר שני בטל ברוב כשאר איסורים, והקשה הלא ממונא לא בטיל כדאמרין בביצה [ל"ח], והרי ממון הקדש שנתערב ברוב חולין נראה דקנין ההקדש לא פקע ע"י התערובת, כשם שאין ממונו של ראובן בטל כשנתערב בממון שמעון, ומאי שנא מעשר שהוא ממון גבוה. ותירץ שהואיל והפקעת הבעלות במעשר באה כתוצאה מהאיסורים וההגבלות שחלים עליו, א"כ כיון שעל ידי הדין ביטול ברוב האמור בכל התורה פוקעים האיסורים, אם כן ממילא אין כאן ממון גבוה שהרי בעצם הפירות שייכים לאדם ואינם של רשות אחרת, ורק מחמת האיסורים מופקע ממונו, וכיון שהאיסור בטל ברוב ממילא הוא ממונו לכל דבר, על כן אין כאן נידון 'ממונא לא בטיל'.

ישוּבו של הגר"ש רוזובסקי זצ"ל לדין מתנתו מתנה שמבואר כאן.

עפ"י יישוב הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בשיעורי קדושין [נ"ג – ס"ק תס"א] את מה ששאלנו בריש דברינו על הירושלמי, דלמ"ד מתנה אינה כמכר רשאי ליתן מעש"ש במתנה [ואין בזה זלזול

כמכירה], ועוד מבואר בירושלמי להלן [פ"ד ה"ב] שמתנתו מתנה, וכן מפורש ברדב"ז במעש"ש [פרק ג' הלכה י"ז] דאי מתנה לאו כמכירה אז חיילא המתנה - וקשה, נהי דרשאי ליתן אך מדוע חלה המתנה והלא ממון גבוה הוא ואינו שלו ליתנו לאחרים.

אולם לפי האמור נחא, כי הגבלת הבעלות היא תוצאה מדיני הקדושה, והואיל ומצד דיני המעשר רשאי ליתנו במתנה לדעה זו [ואנן לא קיי"ל הכי], הרי ממילא הוא בעלים גם על דבר זה, וכשם שהוא בעלים על אכילת המעשר וכדומה.

הפקעת דיני ניהוג בקדושת מעש"ש בפחות משו"פ, והפקעת הממון גבוה.

על פי זה יישב התורת זרעים [פ"ד מ"ח] את דברי הרמב"ם בפירוש המשנה [שם] דבמעו של מעש"ש שאין בהם קדושת מעש"ש של פרוטה – שחילל קדושתה על פירות ולא נשתייר אלא פחות משו"פ, והדין בזה דפקע קדושתה ושוב אין אנו מצווים בניהוג דיני מעש"ש ויצא לחולין.

והקשה - דנהי דאין אנו מצווים בדיני מעש"ש בפחות משו"פ, אכן הקדושה להיכן והאיך נעלמה, ועוד דלכא' אכתי הוי ממון גבוה, דהבעלות של גבוה להיכן נעלמה – ומה לי מה שאין בו פרוטה. ותירץ על פי יסוד הגר"ח הנ"ל דכל דיני ממון גבוה הם בתולדה מהקדושה, והיינו דמיתלי תלי בדיני הקדושה, ולמדנו דהיכא דליכא דיני ניהוג של מעש"ש ממילא דשוב פקע דיני קדושה וממילא דשוב ליכא נמי דיני ממון גבוה – ויצא לגמרי לחולין.

ומעתה - אחרי דנתחדש שאין דיני ניהוג קדושה במעש"ש של פחות משו"פ – א"כ ליכא קדושה וממילא דליכא ממון גבוה - ודו"ק.

[והנה עיין בציונים והערות [פרק ד' משנה ח'] שהבאנו מהלך אחר ברמב"ם מהמקד"ד – דאינו הלכה כללית בכל קדושת מעש"ש אלא במעו מעש"ש – עכ"פ עיקר החידוש של ממון גבוה אכתי מוכרח מהתם גם לדרכו של המקד"ד].

מבאר האיך מצי מקדיש קדושת שלמים על מעש"ש.

והגר"ש רוזובסקי זצ"ל [קדושין שם] הביא ראייה נוספת ליסוד הגר"ח מהסוגיא דמנחות [פ"ב.], דלרבי יוחנן המתפס מעו מעש"ש שני לשלמים קנה, והיינו שהוא יכול לייחד מעו מעש"ש שני בגבולין לקנות בהן שלמים – וחלה קדושת שלמים על המעו של מעש"ש, וקשה - הלא אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו והאיך יכול להחיל עליהם קדושת שלמים - אלא מוכח שבעצם המעש"ש שלו ורק הקדושה מפקעת דיני הממון, והואיל ובכסף המעשר קונים שלמים בירושלים, סובר רבי יוחנן שכמו כן יכול להתפס המעו בקדושת שלמים אף בגבולין, שאין זה שינוי בשימוש של המעש"ש – דאדרבא, הואיל ומותר לעשות כן שוב הוא בעלים על הדבר, כי הפקעת הבעלות אינה אלא כלפי שימושים האסורים לו – וכנ"ל.

הוספה מהגר"ח שמולביץ לבאר את הירושלמי ריש ערלה במיעוט של אתרוג של מעש"ש מדרשה מיוחדת.

ועיין במים חיים [ריש ערלה] שהגר"ח שמולביץ זצ"ל הוכיח עוד כדברי הגר"ח – דהנה, בירושלמי [שם] הביאו דרשה לגבי אתרוג – 'ולקחתם לכם ולא מן המצוה', וביארו המפרשים דכוונתה דרשה למעט אתרוג ממעשר שני, דאין יוצאין בו יד"ח.

ותמה דאמאי פסול למצוותו, ואם הטעם הוא משום דס"ל להך תנא דמעש"ש ממון גבוה הוא, וכדאמרי' בבבלי בסוכה [ל"ה] א"כ א"צ ללמוד דין זה מדרשה מיוחדת "לכם ולא מן המצוה", והו"ל לירושלמי לפרש דפסול משום דאין זה בכלל 'לכם', וכדאמרינן בגמ' סוכה הנ"ל, ולמה הוסיף הירושלמי לפרש "ולא מן המצוה"¹⁴².

וביאר על פי דברי הגר"ח הנ"ל, דאין נוטלין אתרוג של מעש"ש משום דבעי' 'לכם ולא מן המצוה', והיינו דהוי בעלים על האתרוג, והא דלא הוי בכלל 'לכם' הוא רק משום דיני הקדושה שבו שעומד למצותו, ולכן נתמעט רק משום דבעי' "לכם ולא מן המצוה".

¹⁴² וכתב דאפשר דבאמת זוהי כונת הירושלמי, ואין זו דרשה אחרת, אלא קאמר דכיון דכתיב ולקחתם לכם דהיינו משלכם, אסור ליטול אתרוג מפירות מעש"ש שהם של מצוה, והטעם הוא משום שאינם ממנו ולא חשיב לכם.

בדין ירושה במעש"ש למ"ד ממון גבוה.

והנה, בדין ירושה במעש"ש מצינו בקידושין [כ"ד.] דשפיר שייך ירושה במעות מעשר שני אף למ"ד ממון גבוה הוא, וגם מזה מבואר שבעל הפירות נשאר בעלים על המעשר שני שהפריש – ומפורש כהגר"ח, וכבר עמד בה במים חיים [שם].

אולם אין זה פשוט – וכאן הגענו למחלוקת ראשונים, דהנה, יעויין בדברי הגרי"ז [זבחים ו'] שפירש לפי יסוד הגר"ח, הא דתני בספרא [בחוקותי] 'ואם גאל יגאל' לרבות את היורש שמוסיף חומש, דמשמע בפשיטות שיש ירושה למעשר שני, ולהרמב"ם היינו אף למ"ד ממון גבוה, וכן באמת משמע מדברי הרמב"ם [מעש"ש פרק ה' ה"א] שלשונו שם 'שנפל לו בירושה' ומשמע שהם שלו לאכילה – ויש להעיר על האבי עזרי [שם] שהיה לו פשוט מסברא שלמ"ד ממון גבוה אין היורש יורש את זכות אכילת הפירות הגם שנתרבה שמוסיף חומש, וצ"ע מלשון הרמב"ם.

ומסברא באמת מובן אחרי דברי הגר"ח דשפיר מצי יורש זכות זו – שהרי באמת הוא בעלים על המעשר, שהרי יש לו זכות אכילה ושאר שימושים, ולכך יש בו תורת ירושה, ולזה הוצרכו לריבוי מקרא שהיורש מוסיף חומש.

בדברי הראב"ד דחולק – ומעורר כן נמי משיטת רש"י והרשב"א.

אמנם הראב"ד בפירושו לספרא הקשה אמאי צריך ריבוי, ותיירץ בתירוץ אחד שמשמיענו הכתוב דממון הדיט הוא כרבי יהודה ויש בו ירושה, אי נמי לעולם אינו יורש ואעפ"כ דין מיוחד הוא שכשגואל מוסיף חומש – ומשמע דלשיטתו למ"ד ממון גבוה אינו של הבעלים כלל אלא של גבוה – וכבר עמד בזה הגרי"ז דכנראה דנחלקו ביסוד הגר"ח.

והעירוני להקשות על הרמב"ם [ערכין פרק ה' הלכה ג'] שהביא דין דיורש הפודה את ההקדש של מורישו שמוסיף חומש, ומקורו מהדרשה גבי מעשר שני וכמוש"כ הכס"מ, וזה תמוה – שהרי בהקדש בדק הבית אינו ברשות המוריש וא"כ מהיכן שמענו שאף בזה היורש כבעלים, ובשלמא אם נפרש כתירוץ שני דהראב"ד ניחא, וצ"ע.

ויש להוסיף בזה עוד משיטת רש"י – הרי ברש"י בקדושין [כ"ד.] מפורש דאכילתו במעש"ש לר"מ מיקרי אכילה משולחן גבוה, ושולחן גבוה – אינו ידיה כלל, וע"ע בלשון רש"י בב"ק [ס"ט.] שכתב רש"י "דכל היכא דאיתיה למעשר 'לאו ידיה הוא' אלא דגבוה הוא, ולענין פדייה אוקמיה ברשותו דמחייב ליה חומשא" – ומפשטות לשונו משמע דנקט דהוי ממון גבוה כפשוטו, ואדרבא, לדעת הרמב"ם כתב הגרש"ש"ק דסברת הגמרא ד'אוקמיה ברשותו' לא קאי אלא לפי הקס"ד – ואולם במאירי נקט סברא זו לפי האמת.

ויעויין ברש"י [בפרשת בחקותי] שפירש גבי מעשר שני "לה' הוא" – "קנאו ה' ומשלחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים" – והיינו שזה המקור לממון גבוה – וכמבואר בסוגי' בקידושין [נ"ג] – [וכן נקט רעק"א במשניות [ס"ק כ"ט] שהפסוק הזה הוא המקור לממון גבוה, ודלא כהתוס' יו"ט במשנה [שם], דס"ל דלא בעינן לזה פסוק], ונמצא שהפשט ב'ממון גבוה' היינו כפשוטו, שהמעשר שייך לגבוה והבעלים אוכלים משולחן גבוה, ולשיטתו אזיל.

וע"ע ברשב"א בב"ק [ס"ז] שמעש"ש ממון גבוה מיקרי שינוי רשות – והיינו כהקדש בדק הבית שזו הקנאה ממש – והוסיף נמי כרש"י דמשולחן גבוה קזכי.

והעירוני דכנראה דרש"י בקדושין [נ"ד:] אזיל לשיטתו, דלפי ר"מ כרם רבעי אין בו מתנו"ע משום דלא קרינן ביה 'כרמך' – ודו"ק, אולם בשיטת הרמב"ם נצטרך לומר דכיון דהוקש למעשר מופקע ממתנ"ע מצד עצם דינו שהבעלים יעלוהו ויאכלוהו בירושלם.

וע"ע עוד בחידושי סוגיות [סימן ב'] שהבאנו דנחלקו עוד בראב"ד וברש"י בדין אין משנים מקדושה לקדושה וגם זה תלוי בפלוגת ר"מ ור"י – עיי"ש שכנראה דהנך ב' פלוגות תלויות זב"ז.

סימן ב

בדברי הגרי"ז

**במתפס קדושת בדק הבית או קדושת שלמים
על מעות מעש"ש, ובפלוגתת ר"מ ור"י בזה,
[מנחות פ"ב] - מעש"ש [פ"א מ"ד]**

פרק א' דברי הגרי"ז בדין אין משנים קדושה לקדושה במעש"ש. / / כמה קושיות על תליית המחלוקת אי מתפס קדושת שלמים על מעות מעש"ש בפלוגתת ר"מ ור"י. / / דרכם של האחרונים בזה. / / פלוגתת הרמב"ם ורש"י בדין אין משנים מקדושה לקדושה. / / בדברי הגרי"ז במקור לרמב"ם לחלק בין בדק הבית למזבח במעות מעש"ש. / / ביאור החילוק בין קדושת בדק הבית דלא תלוי בקיום דין לקדושת מזבח דתלוי בקיום דין, וקדושת מעש"ש דומה לקדושת מזבח, ולכן שייך בו דין שלא משנים מקדושה לקדושה. / / בחילוק בין קדושת שלמים על בהמת מעש"ש למעות מעש"ש, ובדין הפקעת קדושת מעש"ש מהבהמה. / /

פרק ב' עוד בנידון הנ"ל, ובפלוגתת ר"מ ור"י בזה. / / ביאור פלוגתת ר"מ ור"י בגדר הקדושה במעש"ש. / / הוכחות דגם למ"ד ממון גבוה יש בעלות לענין ההקדש – ובגדר הדין ממון גבוה לפי הגר"ח. / / מבאר האיך מצי מקדיש לפי הראב"ד דלמ"ד ממון גבוה ליכא בעלות להדיוט. / / דרך חדשה בביאור הירושלמי בשקלים, והראב"ד אזיל לשיטתו בדין בדק הבית. / / דרכו של האור שמח בפלוגתא דממון גבוה ממון הדיוט.

פרק א'

דברי הגרי"ז

בדין אין משנים קדושה לקדושה במעש"ש.

כמה קושיות על תליית המחלוקת אי מתפס קדושת שלמים על מעות מעש"ש בפלוגתת ר"מ ור"י.

עוד הביא הר"ש ממנחות [פ"ב] דנחלקו אמוראי אי חל קדושת שלמים על מעות מעש"ש לענין זה שלא יוכל להשתמש במעות לדברים אחרים, ומבואר שם דנחלקו לשיטת ר"מ דממון גבוה, אכן לר"י דממון הדיוט מבואר דכו"ע מודי דמהני, וכל זה במעות מעש"ש, אבל לקנות בהמה לשלמים פשוט דמהני דזה מצותה ויליף לה מדרשה – וכדהבאנו לעיל – וזה באמת טעמא דר' יוחנן דמהני גם על המעות דמאי שנא מעות מבהמה, ולפי ר' אמי דלא מהני אמרו בגמרא 'דלא אלימא קדושת שלמים לחול על קדושת מעש"ש', וצ"ע בגדר האי דינא.

עוד צ"ב שהרמב"ם [פ"ז הי"ט] הביא להלכה דלא מתפס והביא את הטעם הזה והוסיף שזה למ"ד ממון גבוה, והיינו ממש כסוגי' הגמרא, אלא דלעיל מיניה [פ"ג הכ"ה] כתב דמהני להקדיש קדושת בדק הבית על מעש"ש, וזה תמוה דכפשוטו מאי שנא בדק הבית משלמים ואי לשלמים לא מהני למ"ד ממון גבוה א"כ למה יהני לבדה"ב, ואף שיש מקור להרמב"ם מהתוספתא שכן מפורש שם, אכן סו"ס תמוה – דמאן יימר דאזלינן התם למ"ד ממון גבוה, ודילמא התוספתא קאי למ"ד דממון הדיוט ומהני גם בשלמים וגם בבדק הבית.

עוד צ"ב דמה השייכות לפלוגתת ר"י ור"מ דאי מצד אלימות הקדושה אתינן עלה א"כ היכן מצאנו מחלוקת ביניהם בגדר הקדושה, הא כל המחלוקת אינה אלא בבעלות לגבי הממונות ומה זה שייך להכא.

עוד צ"ב דלמ"ד דמהני גם לר"מ – הרי קשה דהאיך באמת מהני להתפס בה קדושת שלמים הרי אינו בעלים, ויתכן שזה גזה"כ בעלמא כמו דחידשה התורה שיכול להקדישה שלמים, וצ"ע.

דרכם של האחרונים בזה.

וכפשוטו יש לומר שיש ב' חלקים בסוגי', דלעולם פלוגתת ר"מ ור"י היא מחלוקת לגבי בעלות, ותלייה זו בגמרא לא שייך לדין אין משנים מקדושה לקדושה, אלא שנחלקו האם יש לו בעלות להקדיש – וכן מבואר בדברי האור שמח [חמץ ומצה פ"ו סוף ה"ה] שלמד שכל הדין בזה הוא חסרון בעלות לפי ר"מ – ולשיטתו הקשה דהאיך באמת מקדיש בהמה שלמים מכח מעות מעש"ש הא אינו שלו, ותיריך דע"כ שזו חלות דממילא שחל מהתורה דילפינן מגזה"כ דשמה שמה – וע"ד זה מצאנו נמי במקד"ד [קדשים סימן י' ס"ק ג'], אולם כאמור דבריהם תמוהין דא"כ למה מהני

בקדושת בדק הבית, ועוד דמפורש ברמב"ם [מובא לשונו לעיל] שהרכיב ב' הטעמים כהדדי, וצ"ע.

פלוגתת הרמב"ם ורש"י בדין אין משנים מקדושה לקדושה.

ובעיקר החילוק בין קדושת מזבח לקדושת בדק הבית נקדים בדברי הגרי"ז בספרו על הרמב"ם [הלכות תמורה פ"ד הי"א]:

דהנה, עיין בתמורה [ל"ב] שאין משנים מקדושה לקדושה, והיינו דלא משנים שלמים לעולה וכן איפכא וכדומה, וכן בבדק הבית שאין להקדיש קדושת מזבח בקדושת בדק הבית וכן איפכא. אכן הרמב"ם הביא דין זה בבדק הבית דאיירי מיניה וביה בקדושת בדק הבית, והיינו מקדושת היכל לקדושת עזרה דלא מהני וכן איפכא, ולא הביא כלל הך דין דמבדק הבית למזבח לא מהני וכן איפכא, וכבר השיגו הראב"ד שאין כוונת המשנה מהיכל לעזרה וכדומה, אלא מקדושת קרבנות לקדושת בדק הבית, וצ"ב שורש פלוגתתם.

והנה במשנה [שם] מבואר דהקדש עילוי מהני, ונחלקו בדין זה, שרש"י כתב שיש טובת הנאה לבעלים בקדושת מזבח ולכן כשהוא מקדישו לבדק הבית הרי הטובת הנאה מקודשת לבדק הבית, אכן הרמב"ם שם בפירוש המשנה וכן דייק מהרמב"ם בהלכותיו [ערכין פרק ו' הלכה ח'] חולק ופירש שהקדש עילוי היינו בדק הבית ולמדנו א"כ שיש מקור במשנה דמהני קדושת בדק הבית על קדושת מזבח.

ומהאי טעמא באמת חולק הרמב"ם על הראב"ד ברישא של המשנה לגבי הדין בדק הבית דחל על מזבח, דאדרבא מפורש במשנה בסיפא דבאמת מהני כה"ג שהרי זה הדין של הקדש עילוי, והראב"ד ע"כ למד כרש"י בזה.

והרמב"ם אזיל שוב לשיטתו שכתב [ערכין פרק ו' הלכה ח'] דלא מהני להקדיש קדושת מזבח על בדק הבית וזה מטעם אחר כיון שאינו בעלים, הרי שמצד הדין של משנים מקדושה לקדושה ליכא בזה חסרון - וכל הדין בזה הוא רק חסרון בעלות, והיינו כנ"ל לשיטתו.

ואגב יש להעיר דלכא"ו מבואר הכא כיסוד הגר"ח דקדושת מזבח אכתי עומד בבעלותו של המקדיש לעומת קדושת בדק הבית, וכמבואר לגבי שינוי רשות בב"ק [ע"ו] - מעיקרא תורא דראובן וכו', ולכן קרבן עדיים חשיב בבעלותו להקדיש לבדק הבית, אבל בדק הבית אינו בבעלותו להקדיש לקרבן.

בדברי הגרי"ז במקור לרמב"ם לחלק בין בדק הבית למזבח במעות מעש"ש.

והנה המקור לכל הדין שאין משנים מקדושה לקדושה מפורש במשנה בערכין [כ"ט]. שר' ישמעאל למד מהקרא ד'לא יקדיש', והדין דמהני בהקדש עילוי יליף נמי מקרא ד'יקדיש', ולפי הרמב"ם זה הרי המקור לקדושת בדק הבית שחל על קדושת מזבח ולפי רש"י זה המקור שחל על הטובת הנאה של קדושת מזבח.

והנה בירושלמי שקלים מובא פסוק זה ש'לא יקדיש', והיינו הפסוק שממנו לומדים שלא משנים שלמים לעולה וכו' דמהכא ילפינן דה"ה דלא משנים מעש"ש לקנות שקלים והיינו לקדושת מזבח, וזה באמת הדין שנתבאר בסוגי' במנחות הכא שאינו מתפס מעות מעש"ש לקדושת שלמים, ומבואר שזה דין אחד, ולפי"ז פשוט למה מהני בקדושת בדק הבית, דגם בקרבנות הדין כן - ופשוט, והרמב"ם אזיל לשיטתו, ע"כ דברי הגרי"ז.

וצריכים להוסיף על דבריו שמכאן יהיה מוכרח שלפי רש"י באמת גם בדק הבית לא חל על מעש"ש, וע"כ שלשיטתו התוספתא שכתב דמהני בבדק הבית אזיל לר"י דממון הדיוט, ופשוט, ולפי"ז גם הראב"ד יצטרך ללמוד כן, ודו"ק.

ביאור החילוק בין קדושת בדק הבית דלא תלוי בקיום דין לקדושת מזבח דתלוי בקיום דין, וקדושת מעש"ש דומה לקדושת מזבח, ולכן שייך בו דין שלא משנים מקדושה לקדושה.

ובעיקר הדבר צ"ב, הרי הגרי"ז ביאר שבגז"ה כ' לחלק בין בדק הבית למזבח ע"כ מבואר שב' ענינים וב' חליות וב' סוגים שונים של קדושה נינהו, ולכן מהני אחד לחול על השני שאין זה בגדר 'משנים' ושינוי מקדושה לקדושה, אלא ששניהם חלים ונמצאים ביחד, ואין סתירה בין א' לחברתא, ולפי"ז צ"ב דמה שייך קדושת מעש"ש לקדושת שלמים יותר מקדושת בדק הבית, הא ודאי דזה כבר ענין אחר ממש, ולמה קדושת מעש"ש וקדושת קרבנות הויב כלל 'שינוי'.

והנראה בזה דהנה הגרי"ז הביא דמלשון התו"כ שהביא משמע כהרמב"ם, שכתוב בתו"כ דמאי טעמא מרבינן בדק הבית כיון שחל על הכל, וביאר שהכוונה בזה, שקדושת מזבח חל רק כפי הדינים של הקרבן לעומת בדק הבית שחל על כל דבר שהקדיש להיות ממון של בית המקדש, ומשמע שזו מעלה בעצם הקדושה של בדק הבית יותר מקדושת מזבח, ולא רק שיש היכי תימצא של טובת הנאה.

ומעתה נראה שהגדר בחילוק בין מזבח לבדק הבית הוא האם הקדושה שייכת לאיזה קיום דין או שזו בעלות בעלמא ותו לא, ויסוד החילוק בנוי על זה שבדק הבית לא שייך לשום קיום דין אלא דהוי בגדר בעלות לגבוה ותו לא, ולכן היא שונה לגמרי מקדושת מזבח ולכן לא הוי בכלל 'משנים', דלא מיקרי 'שינוי', אלא דבר חדש ממש, משא"כ בקדושת קרבן שזו קדושה שייכת לקיום דין שלה, ונפ"מ יהיה בנעשית מצוותן ששייך לקדושת מזבח ולא שייך בבדק הבית, ודו"ק. ונראה שזה גם הביאור למה מיניה וביה בבדק הבית לא מהני והיינו משום ששם מיקרי שינוי מיניה וביה בתוך הקדושה אחרי שיש קדושת בדק הבית, והיינו שאחרי שיש בעלות לגבוה שוב יש יעודים שונים להך בעלות, ובזה שוב שייך שינוי, אבל סו"ס כיון שתחילת הדין מתחיל בבעלות, לכן לא שייכא לקדושות הללו של שלמים ועולה שתחילת דינם בקיום דין.

ומעתה ברור שקדושת מעש"ש מישך שייכי להנך קדושות שיסוד דינם מצד הקיום דין ומסתמא שייך בזה נעשית מצותן, והיינו כעין מה שמבואר בכריתות בסך שמן של תרומה בן בנו ישראל מתעגל בו וה"ה הכא בסך שמן של מעש"ש האם יכול ליהנות ממנו אח"כ מחוץ לירושלים, ודו"ק.

בחילוק בין קדושת שלמים על בהמת מעש"ש למעות מעש"ש, ובדין הפקעת קדושת מעש"ש מהבהמה.

אולם סו"ס צ"ב דודאי דמהני לקנות בהמה במעות מעש"ש להקדישה לשלמים – והיינו דמפורש דחיילא קדושת שלמים על קדושת מעש"ש – וזה טעמא דמ"ד דחיילא נמי על המעות, ומה שייך לחלק בזה, ועיין בירושלמי [פ"ק דמעש"ש ה"ג] דבדלוקה בהמה לשלמים במעות מעש"ש מהני משום שבזה הוא חילל את הקדושה – והדין הוא שפקעה קדושת מעשר בלקיחתה ונמצא שבאמת לא חיילא קדושת שלמים על קדושת מעש"ש – אלא שפקע מיניה.

ובטעמא דהאי מילתא – עיין בדברי הגרי"ז [ריש מנחות] דשלמים מיקרי קיום דין בעיקר המעש"ש – והיינו דמעש"ש 'ניתן' לשלמים, וממילא דבזה דאיכא קיום דין על ידי ההקדש בקדושת מעש"ש, לכן פקעה הקדושה, אבל זה לא נתחדש במתפיס את המעות עצמן בקדושת שלמים.

אולם עיין בירושלמי שיש בזה מחלוקת שיש מ"ד דסובר דלא פקעה, אלא שנתחדש היתר מיוחד להקדישו בקדושת שלמים אף דלא פקע הקדושה, ולאידך מ"ד באמת פקעה הקדושה, ועיי"ש הנפ"מ אי קנה בהמה במעות מעש"ש ושוב בא להקדישה, ולא שלקחה מעיקרא לשלמים, דאי מהני מחמת זה דפקעה בלקיחה, א"כ הכא לא פקעה בלקיחה ושוב אינו יכול להקדישה, אבל אי נתחדש היתר מיוחד שוב מהני גם במקדושו אח"כ.

אולם בעיקר הבנת הגרי"ז בירושלמי דפקעה לגמרי הקדושה בלקיחתה – אף דכן נראה בביאור הירושלמי, אכן הגר"א בביאורו שם הבין שרק מהאימורים פקע הקדושה כיון שדינם לשריפה – ולא יתקיימו בהם קיום דיני מעש"ש הלכך דווקא מהם פקע הקדושה.

פרק ב'

עוד בנידון הנ"ל,

ובפלוגתת ר"מ ור"י בזה.

ביאור פלוגתת ר"מ ור"י בגדר הקדושה במעש"ש.

אולם אכתי צ"ב דמה שייך כל זה לר"מ ולר"י דפליגי בבעלות.

והנה הקה"י [סוף מנחות] הקשה בזה תרתי:

א [הרי קדושה חיילא על תרומה וכמפורש במשנה [תרומות פ"ו] בגונב תרומה של הקדש, ומאי שנא מעש"ש מתרומה, הרי רק מקרבן לקרבן בקדשי מקדש מצאנו דין זה דלא חיילא קדושה אחת על קדושה אחרת, ולכן מצאנו דחלה קדושה על תרומה, וא"כ למה לר"מ לא חל על מעש"ש.

ב] וקשה נמי לאידך גיסא, דאי נימא דחלוק קדושת מעש"ש מקדושת קרבנות, א"כ גם לר"י נימא כן, שהרי מבואר דגם אי קק"ל ממון הדיוט אכתי איכא דין זה דלא משנים מקדושה לקדושה בקרבנות, וא"כ האיך ולמה במעש"ש מצאנו שזה שייך למחלוקת של ממון גבוה וממון הדיוט. ועיין בזה בחזון יחזקאל [ריש תמורה הלכה ב'] שכתב שמבואר מזה שנחלקו ר"מ ור"י בפלוגתא נוספת בעיקר הגדר של קדושת מעש"ש, האם זה שייך לקדשי מקדש כיון שיש בו דין הבאת מקום ואכילה לפני ה', או שזה כעין קדושת תרומה ומעשרות, וזה יסוד המחלוקת לגבי אי חיילא עליהם קדושת מעש"ש, ודו"ק.

ועיין לעיל בציונים והערות [משנה א' ענף ב'] שהבאנו הרבה מקורות דנחלקו ר"מ ור"י בשורש הקדושה – אי הוי כעין קדשי מקדש או כעין קדושת לתרומה.

הוכחות דגם למ"ד ממון גבוה יש בעלות לענין ההקדש – ובגדר הדין ממון גבוה לפי הגר"ח.

למדנו עכ"פ שאין הנידון בסוגי' זו נידון לגבי הבעלות, וכל הנידון הוא אך ורק לגבי הקדושה, ודלא כהאור שמח והמקד"ד – ויש לעיין דהאיך מהני מצד הבעלות להקדיש, הא אין לוב עלות במעש"ש לר"מ דס"ל דהוי ממון גבוה, וכתב הגרי"ז [זבחים ו':] שמכאן הוכחה לדברי הגר"ח שכל הדין ממון גבוה אינו חסרון בעלות אלא שהקדושה מיעדת את החפץ לשימושים מסויימים ואין להשתמש בהם לשימושים אחרים, ודייק כן מלשון הרמב"ם דלכן אין מקדישין בו אשה ומשמע שבאמת היה מהני וה"ה הכא דמבואר כן ממה דחיילא קדושת בדק הבית, וכבר הארכנו ביסוד זה לעיל בחידושי סוגיות [סימן א'].

ונוסיף דגם קדושת מזבח חיילא לשיטת ר' יוחנן בסוגי' התם גם בשיטת ר"מ, וגם לר' אמי דלא חיילא היינו משום דלא אלימא הקדושה ומדין 'אין משנים', אכן מצד הבעלות ליכא חסרון והיינו ממש כדבריו לגבי קדושת בדק הבית, ודו"ק.

מבאר האיך מצי מקדיש לפי הראב"ד דלמ"ד ממון גבוה ליכא בעלות להדיוט.

איברא שיש להעיר על הראב"ד בתו"כ – מבוא בגרי"ז שם – שסובר שאין ירושה למ"ד ממון גבוה ומוכרח שזה חסרון בעלות וחולק על הרמב"ם, ולדידיה מוכרח שיש חסרון של בעלות בכל הנך דינים.

ונראה פשוט, דבאמת לא יחול קדושת בדק הבית על מעש"ש לשיטת הראב"ד, ולשיטתו הוא ילמד את התוספתא דחיילא בדק הבית על מעש"ש דאזיל כר"י דממון הדיוט הוא.

עוד נצטרך לומר בשיטת ר"מ דלא אמרו טעמא דאין משנים ולא אלימא קדושה לפי ר"מ, דבאמת יעויין בסוגי' במנחות דמתחילה אמרו מטעמא דלא אלימא קדושה ושוב הביאו פלוגתא אמוראי בשיטת ר"מ בדין זה וכו"ע מודי בשיטת ר"י.

וי"ל דלא שייכי אהדדי, ומתחילה למדו דנחלקו מצד הקדושה ואזלי כולהו בשיטת ר"י דליכא חסרון בעלות, ושוב הביאו שיטה שאין חסרון מצד הקדושה ואדרבה רק מצד הבעלות איכא חסרון וזה רק לר"מ ויש שיטה דמהני אף לר"מ.

ויש לעיין דבאמת האיך מהני לר"מ, ויש לומר בפשיטות וכמבואר בגמרא דכיון שיכול לקנות במעות מעש"ש בהמה שמקדישו לשלמים, הרי בזה כבר מוכרח שהתורה נתנה לו בעלות מסויימת בגזה"כ ד"שמה", שיכול להקדישו שלמים ונחלקו אי בעלות זו קיימת גם על המעות של מעש"ש להתפיסו בקדושה זו.

דרך חדשה בביאור הירושלמי בשקלים, והראב"ד אזיל לשיטתו בדין בדק הבית.

אולם לפי"ז תמוה הירושלמי בשקלים שהביא טעמא דגזה"כ דלא יקדיש וכמו שהביא הגרי"ז, אולם עיין קה"י שהרבה לתמוה על הירושלמי, והביא גירסא דקאי על בבדק הבית שאין להקדיש קדושת מזבח על קדושת בדק הבית וזה יליף מקרא.

ונראה שהראב"ד יצטרך ללמוד כן שאין ירושלמי על מעש"ש, ואדרבה כעת איכא גזה"כ על בדק הבית ומזבח, ובזה אזיל הראב"ד לשיטתו בהשגותיו על הרמב"ם שיש דין 'אין משנים' בין הנך ב' קדושות, ודו"ק.

עוד י"ל שהירושלמי הזה היינו השיטה הראשונה בבבלי שלפי ר"י איכא חסרון של אלימות הקדושה, אבל כל זה לר"י דלפי ר"מ באמת איכא חסרון של בעלות, ודו"ק.

דרכו של האור שמח בפלוגתא דממון גבוה ממון הדיוט.

עכ"פ ע"ד זה נצטרך לומר לפי האור שמח [חמץ ומצה פ"ו סוף ה"ח] – מובא לעיל - שלמד שכל הדין בזה הוא חסרון בעלות לפי ר"מ ולשיטתו הקשה דהאיך באמת מקדיש בהמה שלמים מכח מעות מעש"ש הא אינו שלו, ותירץ דע"כ שזו חלות דממילא שחל מהתורה דילפינן מגזה"כ דשמה שמה, ודו"ק.

ואזיל לשיטתו שלמד בהלכות מעש"ש [פ"ג הי"ז] בדין נותן מתנה לחבירו דלפי ר"מ היינו נתינת רשות ותו לא והוי כעין אורח אצל בעל הבית, [אלא שהוסיף שיכול להקנות זכות זו לחבירו אבל עצם המעש"ש קנוי לשמים], ולפי הגר"ח שמוזכר לעיל בביאור שיטת הרמב"ם אינו כן ¹⁴³.

¹⁴³ וע"ע באור שמח בנידון זה, השמטות להלכה הנ"ל במעש"ש [סוף זמנים] לגבי פי שנים בבכור במעש"ש ממון גובה, וע"ע מעש"ש [פ"ז ה"ג] לגבי שולחן גבוה, ובאור"ש גניבה [פ"ב ה"א] ואישות [פ"ט ה"י ומעשר פי"ז הי"ט] ומשך חכמה ויקרא [כ"ז י"ג] ודברים [כ"ג ב'] וחידוש רמ"ש סוכה [ל"ה] וב"מ [ס"א].

סימן ג

**חידושים בגדר שער הזול בפדיון מעש"ש
והרחבה בעיקר הגדר של יוקרא וזולא,
שקיימים בגוף החפץ בכל דיני התורה.
[מעש"ש פרק ד' משנה ב']**

פרק א' כמה תמיהות בקביעת השער במעש"ש, ומייסד שהדין יוקר וערך ודמים נמצא בחפץ עצמו ולא בשוק. / /
בדין דאזלינן בתר שער הזול - וילפינן מ'ברכה'. / / קולא מיוחדת בשיטת רשב"ג במשך בזול ושילם אחרי שנתייקר. / /
מתמה בכל הנ"ל - דמה שייך התייחסות לשער של אתמול שכבר לא קיים היום. / / מתמה בשיטת הגר"א בהא דשוה מנה
מתחלל על שו"פ. / / הקדמה - שווי וערך אינו דבר חיצוני אלא מציאות בתוך החפץ. / / מוכיח ממה דמתחלקים בין איסורי
הנאה דרבנן לדאורייתא אי הוי ממון או לא. / / מה שיש שוק אצל מומר על איסורי הנאה לא משנה את גוף החפץ. / /
בזרק כלי יש לו דמים לולי הדין בתר מעיקרא אזלינן. / / מים עכורים מיקרי מצב בתוך חפץ דולא כזרק מראש הגג ואיסורי
הנאה דרבנן. / /

פרק ב' חילוק בין גוף לשווי בבעלות, וכן בקידושין ע"י חליפין ועל ידי כסף. / / אופנים שונים שמתחלקים גוף החפץ
וממונו בבעלות. / / מתמה בשיטת רש"י למה לא מהני חליפין ביותר משו"פ בקידושין. / / ביאור הדברים דמתחלקים
השווי וגוף החפץ זה מזה. / / ביאור דברי הרשב"א דמתחלק בין גוף הכלי לשווי שבכלי לענין נתינה לשם קידושין. / /
פרק ג' ב' דינים של שווי, בשוק ובחפץ, ונפ"מ בין קידושין ונזיקין. / / מעורר שיש לדון בכל הנ"ל באופן אחר. / /
מחדש שיש ב' דיני ממון ושווי בחפץ - ונפ"מ בשמא שו"פ במדי, ונפ"מ בין נזיקין לקידושין. / / מחלק באיסורי הנאה דרבנן
בין נזיקין לקידושין. / / פרק ד' ביאור פלוגתת הראשונים אי יוקר הוי בגוף או דעלמא וביאור החידושים שנתחדשו בשער
הזול בפדיון מעש"ש. / / שורש פלוגתת הראשונים בהקנת הכפל והיוקר - אי הוי שבח דגופא או שבח דעלמא מתחיל בזה
שלפי האמת יש לשבח ב' הסתכלויות, גם מצד החפץ וגם מצד השוק. / / מוכרח מכל הנ"ל ששווי וערך ודמים קיימים בתוך
החפץ ויש קולות מסוימות האידך מתייחסים לשער מסויים בפרי לפדותו מקדושתו. / / בדין שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה.

פרק א'

**כמה תמיהות בקביעת השער במעש"ש,
ומייסד שהדין יוקר וערך ודמים
נמצא בחפץ עצמו ולא בשוק.**

בדין דאזלינן בתר שער הזול - וילפינן מ'ברכה'.

שנינו במשנה [פרק ד' משנה ב'] שצריכים לקבוע את השער כמה שוה המעש"ש ופודין את
המעשר שני לפי הך שער - אלא שלמדנו שיש בזה קולא - והוא דאזלינן בתר שער הזול.
והיינו שיש ב' שערים במוכר לגבי הפירות וכן בשולחני לגבי הפרוטות - ובכולהו אזלינן בשער
הזול, וע"ע בר"ש שלפעמים יש שער מיוחד בערב שבת שממהרים ומוכרים יותר בזול וגם אזלינן
בתר השער הזה, וכן בימות החמה שיש עוד שער לקולא - וכל זה ביאר הר"ש בשם הירושלמי,
ועיין בדרך אמונה [ביאור ההלכה מעש"ש פרק ד' הלכה י"ח] שגם באמצע השבוע יוכל לפדות
כפי הערך הזה אך דכעת ליתא לשער הזה.

ועיין בירושלמי להלן [שם ה"ד] דילפינן לה להך קולא מקרא ומגזזה"כ דכתיב בה 'ברכה' - ומהתם
לומדים שיכול 'לזלזל' בשער של השווי בפירות לגבי פדיון מעש"ש, וזה המקור לדין הזה וגם
לדין שמערימין להפטר מחומש.

ובתוך הדברים למדנו עוד דבלוקח ממקום יוקר למקום זול או איפכא - דאזלינן בתר מקומו
ושעתו ולא מה שהיה מקודם, אולם יש קולא מיוחדת בדמאי ללכת כפי המקום שהיה זול - כיון
שהמעש"ש הזה 'נראה' להפדות כפי השער ההוא, והקולא הזה הוא גם באופן שהשער במקום
הראשון כבר לא קיים.

ותירא מזה למדנו, דגם במקום אחד שקודם היה בזול ושוב התייקר - דעדיין יכול לפדות את
הדמאי כפי הזולא של אתמול כיון דנראה להך זולא - וכן נפסק ברמב"ם [מעש"ש פרק ד' הלכה
כ"א] וע"ע בדרך אמונה [שם ס"ק קנ"ב].

ועיין עוד בירושלמי שיש תנא שסובר שהקילו אפילו בודאי לפדות כמו השער של אתמול אם אתמול היה ראוי להפרשה בשער זה – ועיין היטב ב'נר' שנראה דלמד שיש כאן מחלוקת – והיינו דלמ"ד דאזלינן בתר שער הזול של אתמול גם במעש"ש של ודאי - דא"כ גם במוליך ממקום הזול למקום היוקר אזלינן כמקום הזול – נגד המשנה לעיל, וכל זה יליף מקרא דברכה.

קולא מיוחדת בשיטת רשב"ג במשך בזול ושילם אחרי שנתייקר.

חידוש נוסף מצאנו במשנה [פרק ד' משנה ו'] דבמשך פירות מחבירו וכשבא לשלם התייקר או הזול – והדין שהכל הולך בתר זמן הפדיון במעות עצמם ואין נפ"מ מתי משך. ובמשך בשער של אחד ונתייקר לשווי של שנים דחייב לשלם למוכר אחד ולא שנים – אלא שהדין בזה שמשלם למוכר אחד ומוסיף אחד לעצמו לפדיון על השווי הנוסף, והוא אוכלו בעצמו בירושלים.

אולם בירושלמי מובא שיטת רשב"ג שחולק והולך בתר זמן המשיכה, וזה אינו להלכה אכן כך שיטתו, ולא ברור האם הביאור בזה שהמשיכה עצמה פודה ולכן אזלינן כפי השער של המשיכה של אתמול או שהביאור בזה שהכסף של היום פודה את קדושת הפירות אלא שמודדים את השווי כפי השער של אתמול, וכבר דנו בזה – ועיין בציונים והערות [פרק ד' משנה ו'] מה שכתבנו בזה. ועיין בשערי יושר [שער ו' פרק ט"ז ד"ה ובמסכת] שהכריע כצד השני – והוכיח כן מהראב"ד שבאמת הפדיון הוא על ידי המעות שרק על ידם הוא יכול לפדות את הקדושה וכמפורש בקרא – וצרת הכסף - וליכא פדיון על ידי המשיכה, ואעפ"כ השער שנקבע לפדיון על ידי המעות הוא השער של שעת המשיכה – ועיין היטב ברידב"ז וכן בחזו"א [שביעית סימן י' ס"ק י"ג].

מתמה בכל הנ"ל – דמה שייך התייחסות לשער של אתמול שכבר לא קיים היום.

ולכא' יש לעיין בכל הדינים הללו – הא זה ודאי דלולי גזה"כ דברכה אין לדון כלל בכל כה"ג, אכן כל מה שדנים כאן אינו קולא בעלמא לפדות בפחות משוויו, אלא שיש קביעת שער מחודשת כנגד שער מסויים אף שהשער הזה לא קיים עכשיו בנוגע אליו או שכל כולו מהאתמול.

ובמשך פירות מעש"ש שהכל נקבע כהשער של הזמן שהוא משך – גם הכא הביאור שיש שער מחודש שהוא התחייב כפי השער ההוא לשלם על הפירות הללו, ולכן כשהוא משלם יש התייחסות לשער ההוא ולכן מיקרי פדיון, והיינו דבכל פדיון אין לשלם היום ולהתייחס לשער של אתמול – שהרי היום כבר אין משמעות לשער של אתמול, אכן הכא כיון שהמחייב בתשלומין הוא המשיכה של אתמול – ונמצא שהיום הוא משלם את השווי של אתמול שהרי הוא משך והתחייב אתמול – א"כ משיכה זו גרמה שהתשלומין של היום יתייחס לשווי של אתמול, הלכך ס"ל לרשב"ג דשפיר עבדינן פדיון כפי השער של אתמול.

אולם סו"ס צ"ב – דשער של אתמול לא קיים ומה מהני מה שהיה חייב כפי האתמול או בדמאי וכו' – ונראה שצריכים להבין עיקר ענינו ועיקר הגדר של יוקר וזול ושווי וערך – בכל דיני התורה.

מתמה בשיטת הגר"א בהא דשוה מנה מתחלל על שו"פ.

והנה – עיין בציונים והערות [פרק ד' משנה ג' ענף ג'] שהבאנו מהקה"י בערכין [סימן י"א] שהוכיח בשיטת הגר"א דמה דמצאנו דאין אונאה להקדש ולכן הוא יכול לחלל שוה מנה על שו"פ – דכל זה משום שנתחדש שהוא בעצמו קובע את השווי של ההקדש – ומה שהוא קובע זה חשיב כדמיו לגבי פדיון [ולהלן שם הבאנו דכל זה בבעה"ב שהוא הקדיש] – והביא מרש"י בב"מ [נ"ז] דיליף ליה משום דדריש "ערכך - כל דמים שיערכוהו משמע ליה, אם זול אם יוקר" – וכל זה תמוה – דמה שייך שווי של האדם בעצמו כלפיה קדש – הא סו"ס אין כזה שער ולמה זה חשיב כהשווי של החפץ.

הקדמה – שווי וערך אינו דבר חיצוני אלא מציאות בתוך החפץ.

ונקדים בהאי ענינא כך:

כפשוטו נראה שכל הנידון של דמים וערך ויוקר תלוי אך ורק בשוק – שכשיש שוק השוק קובע מה הערך ושווי, וכשהשוק לא קיים שוב אין ערך ואין שווי שהרי אין מי שישלם עליו – אולם נראה להוכיח מכמה דיני התורה ששווי וערך ודמים ויוקר הוא מציאות שנמצאת וקיימת בתוך החפץ עצמו - ואינו דבר חיצוני בשוק – והיינו שהשוק קובע את השווי של כל המין הזה אבל

סו"ס השווי עצמו קיים בתוך החפץ כפי המדידה בשוק – אין כאן מציאות שקיימת בשוק אלא מציאות שקיימת בגוף החפץ.

מוכיח ממה דמחלקים בין איסורי הנאה דרבנן לדאורייתא אי הוי ממון או לא.

מצאנו דבאיסורו"נ דיש נפ"מ בין איסורו"נ דאורייתא דאין בו דין ממון לאיסורו"נ דרבנן דיש בהם דין ממון, וכבר עמד בזה הגרשש"ק בשערי יושר [ש"א פ"י עמודים כ"ח כ"ט] שהוכיח כן מרש"י בפסחים דמעיקר הדין מהני קידושין באיסורי הנאה דרבנן ולא מהני באיסורי הנאה דאורייתא – דדוקא בדאורייתא ליכא דין ממון, ובדרבנן איכא דין ממון.

וקשה דמ"ש, הרי בתרויהו לית ליה שימוש ולא שוה לו כלום בשוק, וביאר הגרשש"ק [שם] דדוקא באיסור דחיילא בחפצא [ככל דיני דאורייתא] אז פקע ממנו דין ממון, דערך וממונות היא חלק מהחפץ אף דנקבע לפי המחיר בשוק, ולכן כדי להפקיע את הדין ממון צריך שבחפץ עצמו יתבטל הדין ממון ולא סגי מה שבשוק לא ישלמו על זה, ורק חלות איסור שחל בגוף החפצא ככל איסורי חפצא של תורה – הכא אנו רואים שהתורה מגדירה את החפץ כחפץ בלי שימושים – כעין 'רעל רוחני' שנשלל המציאות של 'אוכל' מגופו – ולכן כבר ליכא ביה דין ממון.

משא"כ כשיש רק איסור מן הצד [כדין דרבנן], דאז הרי"ז כארי דרכיב עליה ובזה לא אכפת לן מה שבשוק לא ישלמו לו, שכשיש מחסום שמפריד בין האדם לחפץ, בזה אין פגיעה בגוף החפץ לשלול ממנו את שימושו – שהרי הערך והדין ממון שלו אינו "בשוק" רק "בתוך החפץ", ובשוק נקבע רק כמה הוא הערך בתוך החפץ, ואיסורי דרבנן מוגדרים כחפץ שהוא בר שימוש אלא שרבנן באו להפריד בין החפץ לאדם – ולא נשתנה בחפץ כלום ולכן לא פקע ממנו הדין ממון שלו – ודו"ק.

וכעין החילוק הזה בין דאורייתא לדרבנן מצאנו במצוות, דיעויין בהערה ¹⁴⁴ שהבאנו מהמשך חכמה חילוק לגבי ברכת המצוות על מצוה דרבנן – ובדבריו מבואר שמצוה דרבנן לא מוגדרת כדבר שחל בגוף המעשה עצמו שיהיה בו מצוה, אלא שהמעשה הוא כל כולו היכי תימצי בעלמא לקיים את הציווי של חכמים, ולא שגוף הנטילת לולב נהפכה למעשה מצוה, ורק בדאורייתא אמרינן כן – וזה גם החילוק שנתבאר כאן לגבי איסורים.

וצריכים להוסיף בזה ביאור:

הרי סו"ס אין מי שישלם על החפץ הזה של איסורו"נ מדרבנן ומה שייך בזה שוק, והביאור כך: השוק קובע השווי של ה'מין', וחפץ זה שייך למין מסויים ויש לו מחיר כפי המין, ולכן המצב בפועל שלו לא משנה את המחיר של השוק, ומהאי טעמא חכמה של רופא אין בו אונאה כיון שאין בו שוק שהרי החכמה של כל אחד היא יחודי, ופשוט א"כ שחפץ כזה שאין לו שוק וכל המחיר שלו הוא רק מה שאנשים מעריכים את החפץ המסויים הזה, שזה חפץ נדיר, א"כ הכא פשוט שאם יהיה איסורי הנאה דרבנן דשוב ירד המחיר, והכא הממון תלוי על המצב בפועל, שהרי

¹⁴⁴ דהנה יעויין במשך חכמה פ' שופטים [ע"פ עפ"י התורה אשר יורוך] דהאריך ליישב קושי' הרמב"ן על הרמב"ם, דלרמב"ם עוברים בכל איסור דרבנן בלאו "דלא תסור", והק' הרמב"ן דא"כ כל ספק דרבנן הוא ספק דאורייתא, ולמה מקילין, ומ"ש מכל דאורייתא, והוסיף להקשות טובא על שי' הרמב"ם.

וכתב בזה דמצאנו דין מורד במלכות דחייב מיתה, ואין הפשט דרצון התורה שנקיים את מצוותו ורצונו הפרטי של כל מצוה ומצוה של המלך, רק רצון התורה שיהיה "מורא מלכות", וכמו"כ במצוות דרבנן, רצון התורה הוא שנשמע בדברי חכמים, אבל אין רצון התורה במצוה הפרטית והמסוימת של רבנן, ומעתה א"ש, דעל המצוה הפרטית שייך ספק לקולא, ושוב בטלה הסיבה "לשמע לדברי חכמים", ונפלה הדין דאורייתא מעיקרו, ודו"ק.

וביאר עוד, שבזה מובן היטב סברת ריב"ל בירושלמי בסוכה [פרק לולב הגזול] שסובר שביום הראשון מברכים "על נטילת לולב" ובשאר הימים מברכים "על מצות זקנים", דהמצוה עצמה הוא רק "שמיעה לדברי חכמים", אבל הנטילת לולב מצד עצמו אינו מצוה, והנטילה עצמה היא רק היכי תימצי שעל ידה שומע לדברי חכמים, והשמיעה לחכמים הוא המצוה.

והוסיף בזה עוד, שהגדרה זו מפורשת בדברי הרמב"ם עצמו, שהרמב"ם פירש כן את עיקר הדין "לא תסור", דזה לשון הרמב"ם בהל' ברכות [פ"א ה"ג] כשמבאר את נוסח הברכה במצוות דרבנן, וז"ל "אשר קדשנו במצוותיו וציונו לעשות, והיכן ציונו בתורה שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה, נמצא ענין הדברים והצדן כך הוא – אשר קדשנו במצוותיו, שצויה בהן לשמוע מאלו, שציונו להדליק נר של חנוכה וכו' ", וכוונת הרמב"ם לחלק את הברכה במצוות דרבנן לתרתי, לדייק ש"בגוף הציווי" שציווהו חכמים ליכא "וציוונו" מהקב"ה, וכל מה שאנו אומרים "אשר קדשנו במצוותיו, הכוונה בזה רק למצוותיו של הקב"ה "לשמע מאלו", וזה דין כללי לשמוע לחכמים, והמשך הברכה "וציונו להדליק" כבר קאי על "אלו", דהיינו רבנן, דהציווי עצמו הוא כבר ציווי של רבנן, לא של הקב"ה, והיינו כהיסוד הנ"ל, ועייש"ה מה שהאריך בזה עוד נפ"מ בין דאורייתא ורבנן.

אין לו שוק, אבל חפץ רגיל שייך ל'מין' מסויים ויש לו שווי בשוק, הכא רק דנים לפי השוק, שהרי דמי החפץ שייך לגוף החפץ.

מה שיש שוק אצל מומר על איסורי הנאה לא משנה את גוף החפץ.
שאלוני:

הרי יש שוק לאיסורי הנאה דאורייתא אצל מומר, והתשובה על פי משל – שזה הרי פשוט שר' חנינא בן דוסה שאמר שמי שאמר לשמן שידלוק יאמר לחומץ שידלוק, שהוא לא יגבה תשלומי נזיקין של שמן כשהזיקו לו את החומץ, וכן הוא בנ"ד.

והביאור, שהרי מה שפלוני 'ממציא המצאה' שלא מתאימה למציאות האמיתית של החפץ, הרי זה לא מגדיר את המחיר של החפץ עצמו, וכיון שהמציאות האמיתית של כל חפץ נקבע כדיני התורה ולפי ההסתכלות של התורה, א"כ המומר 'ממציא המצאה' שיש שימוש בחפץ שחפץ זה בעיני התורה הוא חפץ שאין בו שימוש, הוא יצר לעצמו מציאות חדשה שלא קיים במציאות האמיתית, [וזה דומה – להבדיל אלפי הבדלות – לאידך גיסא – לרחב"ד שחי במציאות האמיתית ממש – שהיא יותר גבוהה מהמציאות שקיימת לכל העולם בדרגות הפשוטות].

שו"ר בשערי יושר [ש"א פ"ט עמודים כ"ה כ"ו] שכתב שדומה לסם המוות ואין לישראל בהם שום שימוש, עד כדי כך שגם אם הישראל לא ידע מהאיסור אכתי מיקרי מזיק, ועיין עוד שדן שם לחדש דיתכן שגם באופן שהוא לא יצטרך להאמין שהדבר אסור דאעפ"כ מיקרי הוזק, עיי"ש שהוכיח כן, שהאיסור רכיב עליה אף שבפועל אינו מוזהר באיסור זה.

בזרק כלי יש לו דמים לולי הדין בתר מעיקרא אזלינן.

עוד יש להוכיח גדר זה ממה דמצאנו בריש כיצד הרגל:

דהנה, מצאנו שם שדנו בזרק כלי מראש הגג אי הוי כבר כשבור ולכן פוטרים את השני דבתר מעיקרא אזלינן, ויש טענה גדולה מהרמב"ן בעיקר הסוגי' – ששיטת הרמב"ן היא שפוטרים את השני בלי טעמא דבתר מעיקרא, ובלי טעמא דזוטו של ים, ובלי טעמא דאבידה מדעת, אלא מטעמא אחרינא והוא, שהרי אין לחפץ דין ממון ולא שווה כלום, שהרי אין מי שישלם עליו, וזו תימא גדולה בסוגי' דא"כ מה ההוכחה לדין בתר מעיקרא.

וכתב הברכ"ש [ב"ק סי' י"א ס"ק א'] בשם המשכנות יעקב דלפי החולקים על הרמב"ן צ"ל שצריך "מעשה בחפץ" לאשוויי ללאו בר דמים, וזהו רק אי אמרינן דבתר מעיקרא אזלינן, עכ"ד המשכנות יעקב.

ופשוט שהביאור כנ"ל – דלא אכפת לן מה שקורה בשוק בפועל – הא חפץ זה יש לו ערך עצמי מחמת השוק והוי כאיסורי הנאה דרבנן, ורק אי דנים שנעשה מעשה בגוף החפץ אמרינן דהוי כאין לו דמים, וזה כל הסוגי' של בתר מעיקרא אזלינן לחדש שדנים שנעשה מעשה בגופו ולכן רק אמרינן כן בזרק כלי ולא בזרק חץ, ודו"ק.

מים עכורים מיקרי מצב בתוך חפץ דולא כזרק מראש הגג ואיסורי הנאה דרבנן.

ויש כאן תוספת עומק וחלוקות שונות בגדר נזק בגוף החפץ ונזק מחוץ לחפץ – מתי בטל הדין ממון מגוף החפץ וחשיב כהוזק ומתי אין כאן אלא מחסום חיצוני – אף שבשניהם אין שוק שישלמו עליו.

והיינו שיש לדון דמה הגדר במים עכורים ומאי שנא הכא.

הרי מבואר בתוס' ב"ק [צ"ו] שכל ההבדל בין מים עכורים למים צלולים הוא אי שייך הצלה או לא, וקשה דמה הדין בארי רכיב עליהו באופן דליכא הצלה, וכן באיסורי הנאה דרבנן דאין בהם היתר – וכן בזרק כלי מראש הגג שהרבה למדו [ריב"ש ועוד] דאירי בלי אפשרות של הצלה – ולמה לא מיקרי שכבר הוזק בהיזק של 'מים עכורים' גם בלי להגיע להיזק של בתר מעיקרא. ובתוספת ביאור – חפץ במצב של זריקה שסופו לנזק דומה לחפץ במים עכורים, שהמצב הזה הוא מצב לצמיתות בלי אפשרות של הצלה, ודומה לחפץ שנכנס למצב של זריקה לצמיתות שלעולם לא יהיה בו שימוש.

ואף ש'מצב של זריקה' מצד עצמו אינו מצב של מים עכורים – אבל הנזק שאחרי הזריקה משנה את הזריקה לזריקה של מים עכורים, כן העירוני התלמידים.

והחילוק בזה ברור – אחרי התבוננות – ונקדים בב' הקדמות:

א] 'נזק' אינו ניתוק 'בפועל' של ההשתמשויות של החפץ מ'בעל החפץ', ונוסף, 'שנזק' אינו ניתוק 'בפועל' של ההשתמשויות של החפץ מ'החפץ עצמו', והיינו שכל חפץ שא"א להגיע אליו מחמת מרחקים או מחיצות אחרות לא מיקרי במצב של היזק אף ש'בפועל' אין בו שימוש, אלא 'נזק' פירושו שינוי שהתרחש - לחפץ ובחפץ - והביטוי והמשמעות של השינוי הזה הוא שאין בו שימושים - ועיין בהערה ¹⁴⁵.

ב] מהקדמה זו מוכרח שמים עכורים מיקרי מצב חדש בחפץ, וזה עצמו חידוש, שכפשוטו היה אפשר לדון שזה רק מחיצה בין כל העולם לחפץ, אבל רואים מהדין הזה שההסתכלות האמיתית אינה כן, אלא שיש מצב חדש בחפץ, והיינו שיש מצב מוגדר של מים עכורים שזה מצב שמצד עצמו מופקע משימושים - מצב שמגדיר את החפץ כחפץ שלא קיים בעולם - ה'תוכן' של ה'מצב' הזה הוא מצב שאין שום שימושים לחפץ, וזה מצב 'בחפץ' וממילא שיש כבר שינוי 'בחפץ' בזה שהוא במצב כזה.

כדי שחפץ במים עכורים יהיה מוגדר בחפץ שיש בו נזק, צריכים ב' תנאים, א] שיהיה כאן 'מצב אחד מוחלט' שיש 'תוכן' והגדרה למצב הזה, ב] שהמצב הזה יהיה מצב שמתייחס לגוף החפץ עצמו.

מה"ט פשוט ש'שרשרת של אירועים' שמונעים שימושים - זה אחר זה - לא מיקרי מים עכורים כיון שאין כאן מצב אחד מוגדר, והרי כל מצב ומצב כשלעצמו אינו מצב לצמיתות 'בחפץ' כיון שכל אירוע בפני עצמו לא שינה את החפץ ולא חל בחפץ, ועיין בהערה ¹⁴⁶ משל לזה - וכל זה מיקרי ארי רכיב עלי' - וכדברי הגרש"ק לגבי איסורי הנאה דרבנן - דבר חיצוני.

מעתה נתבונן ב'מצב של זריקה' - הרי פשוט שמצב של זריקה מצד עצמו אינו מצב ששולל לגמרי מהחפץ את שימושיו - ואין כאן מצב בחפץ שמוגדר כ'מצב בלי שימושים', הרי הכל תלוי במצב שיבא אחרי הזריקה - אי ישבר או לא - והשבירה היא מצב חדש בפני עצמו - ונמצא שכל מצב בפני עצמו אינו מצב מוחלט של שלילת שימושים - ונמצא ששלילת השימושים באה כתוצאה מצירוף של ב' דברים - וזה כבר מוגדר כמצב חיצוני ולא בגופו.

וכל זה חוזר לחלוקות שהוזכרו לעיל שהדין ממון נמצא בחפץ עצמו רק בטל מהחפץ אחרי שחל שינוי בגוף החפץ - וזה במים עכורים ולא בארי רכיב עליהו, והיה נראה שגוב אריות שונה מארי רכיב עליהו שמפריד בינך לחפץ ואולי גוב אריות מיקרי מים עכורים.

אולם להלן [פרק ג'] נתחדשו כמה חידושים לחלק בין הדיני ממון של נזיקין וקידושין - ונפ"מ באיסורי הנאה דרבנן.

פרק ב'

חילוק בין גוף לשווי בבעלות,

וכן בקידושין ע"י חליפין ועל ידי כסף.

אופנים שונים שמתחלקים גוף החפץ וממונו בבעלות.

יש כאן תוספת דברים - דבאמת חזינן עוד דמתחלקים גוף ושווי בבעלות ותרתי נינהו - והיינו דבעלות בגוף החפץ ובעלות בשווי של החפץ מתחלקים לתרתי, אף שהשווי הוא שווי של הגוף - וכל זה מובן רק אחרי שהערך והדין ממון אינו "בשוק" אלא "בתוך החפץ", [ובשוק נקבע רק כמה הוא הערך בתוך החפץ].

ודוגמא לזה דמתחלקים הגוף והדמים זה מזה בבעלות מצאנו בכמה דוכתי - וכדיבואר:

¹⁴⁵ ראה לדבר: היזק שאינו ניכר אינו נזק כיון שהנזק עצמו אינו שינוי בחפץ, ומה"ט מצאנו בגיטין [נ"ג]: דכשם שחולקים בהיזק שאינו ניכר אי הוי נזק או לא, כמו כן חולקים בהיזק שאינו ניכר אי הוי שינוי בחפץ או לא לגבי הדין שינוי קונה, ששניהם הם מצבים ושינויים בחפץ, עיין בזה בתוס' בגיטין [שם ד"ה גולן הוא], ועיין בזה בחידושי הגרי"ז על הרמב"ם [הלכות גזילה], וזה לשון הרמב"ם [חובל ומזיק ריש פ"ז] בגדר היזק שאינו ניכר, "הואיל ולא נשתנה הדבר ולא הפסידה צורתו", והיינו כנ"ל.

¹⁴⁶ והעירני תלמיד אחד שפצצה שמונח בחפץ ורק יזיק לאחר שעה, אבל עד הנזק היא מלכלכת את החפץ וכבר מעכשיו אין בו שימושים, הרי אין קשר בין ב' הנזיקין, אחד מכל' קרנא ואחד לא מכל' קרנא, ולא מצטרפים אהדי, וכן הוא בכל שרשרת אירועים שכל אחד נשען על חברו.

מצאנו בקובץ שעורים [פ"ק דפסחים ס"ק י"ח / ובח"ב בקונטרס דברי סופרים - סימן א' ס"ק ט'] שחידש כך, דחוץ ממה שאפשר לחלק בעלות לכמה חלקים, לגוף לפירות ולתשמישים, אכן יש חלוקה נוספת - והיא, שמתחלקת הבעלות ב'שווי' וב'ערך' וב'ממון' של החפץ לעומת הבעלות ב'גוף' החפץ, ויש בזה חידוש גדול, דאף שהערך והשווי הוא הערך והשווי של גופו של החפץ עצמו, אבל סו"ס חלוקין נינהו.

וביאר דחלוקה זו נתחדשה במעשר שני למ"ד דממון גבוה, הרי דמצד אחד איכא ממונות לגבוה ולכן אין בו דין שום ממון לקדש בו אשה, אף דגופו עדיין שייך לו, ולכן הוא יכול להורישו ליורשיו והם יצטרכו להעלותו לירושלים ולפדותו בתוספת חומש ככל בעלים, ולכן איכא נמי מ"ד דחשיב "לכם", אכן אינו מקדשה בו כיון שנתן גוף בלי ממון שהממון שבו שייך לגבוה, שאשה אינה מקודשת בטבעת אלא בכסף ושו"כ וכל מה ששו"כ מהני הוא משום שהוא עצמו דמים, ובכל חפץ מונח חפץ ומונח גם דמים, ורק בנתינת דמיו הוא מקדשה וזה הרי אינו שלו¹⁴⁷. וכעין זה ביאר נמי לגבי החידוש שדבר הגורם לממון כממונו וכשלו חשיב - והיינו דכל זה רק כלפי הממון של החפץ ולא כלפי גופו.

גם באיסורי הנאה ביאר כן דמצד אחד אין בהם דין ממון ואעפ"כ יש לו בעלות בגופן - ושייך בהם ירושה, והגדר כנ"ל, ודו"ק.

ובאמת דכבר קידמו בעיקר חלוקה זו בקצוה"ח [סי' שנ"ג ס"ק א'] לגבי קניני גזילה ע"י יאוש ושר' וז"ל, "אלא צ"ל שקנין שקנה ביאוש ושר' אינו קנין גמור, אלא שיוור בקנינו, דאינו קונה אלא גוף החפץ, אבל הדמים צריך להחזיר, וכו', וכיון שהיו שיוור בקנינו, לזה הוכיח הראב"ד וכו', ע"כ אינו קונה קנין גמור ושייך בקנינו וא"כ לא הוי לכם", עייש"ה.

וכנראה דזו נמי כוונת התוס' בגיטין [ס"ו.], שיכול למכור יין לדמיו, כלומר גוף היין נשאר שלו אלא שאם בא למכרו לעשות בו דמים, דמיו קנויים לאחר, ואין זה כמוכר דבר שלא בא לעולם שאפשר להפריד בין גוף החפץ לשוויותו והוא מוכר את 'שוויות החפץ' שהיא דבר שבעולם.

ובאמת דמדברי הראב"ד הנ"ל מוכרח מיניה וביה עוד שזה חלק מגוף החפץ, שהרי סו"ס הדין בזה הוא דאין זה "לכם", ובאתרוג בכה"ג לא יצא ידי"ח, ומבואר דדמי החפץ הוא חלק מגוף החפץ, ואינו בשוק, ולכן מיקרי שחסר לו בגופו - ודו"ק.

מתמה בשיטת רש"י למה לא מהני חליפין ביותר משו"פ בקידושין.

מצאנו תוספת דברים בעיקר האי חידוש - והוא - שיש אפשרות להתייחס לשווי של החפץ בלי להתייחס לגוף החפץ - וכן איפכא - ונפ"מ בזה בין קנין וקידושי כסף לקנין חליפין - קובעים עיסקה על חפץ בנתינת דמי החפץ ולא ביחס לנתינת שקיימת בגופו.

דהנה, ברש"י בקידושין [ג'] מבואר דמה דלא מהני חליפין הוא משום שגנאי הוא לה, וצ"ב דלמה לא מהני ביותר משו"פ, ועיין בהערה¹⁴⁸ כמה דרכים בזה, אולם ברש"י מבואר "הלכך בטיל ליה לתורת קנין חליפין בקידושין, ואפילו בכלי שיש בה שו"פ", והק' הראשונים [רמב"ן ורשב"א], דבשלמא אי היה איזה פסול בקנין של פחמשו"פ, א"כ שפיר אמרינן דנפסל כל הקנין, אכן אי נימא דאית לה גנאי וחסר בהתרצות שלה, א"כ למה לא יהני היכא דאית לה התרצות, ולמה בטיל, וצ"ע.

וע' רשב"א [בסוף דבריו], דיש גנאי גם על פחמשו"פ וגם על יותר משו"פ, וע' היטב בדבריו, וז"ל, "דכיון דעיקר חליפין אפילו בפמשו"פ איתנהו, כי עביד להו בכלי שוה מנה לא יפה כחו, מכח כלי שאין בה שו"פ, דשם חליפין חדא הוא, וכו', וכיון דדין חליפין איתנהו בפחות משו"פ, לא חשיבא

¹⁴⁷ אולם דרך זו קשה מהמבואר ברמב"ם לגבי גונב מעשר שני דפטור מן הכפל, ומשמע דבתשלומי קרן חייב וכן דייק הרדב"ז - הרי שאף לענין דמים הוא שלו, וכן מבואר במנחת שלמה [ב"ק י"ב]: דמזיק מעש"ש חייב בתשלומי נזיקין - וכל זה תמוה לדרכו של הקובש"ע.

¹⁴⁸ וע' ר"י הזקן ד"הפקיעו", ומלשונו משמע שזה דין דרבנן, [וצ"ב למה הפקיעו וצ"ל דגזרו אטו פחות משו"פ דבכל חליפין לא מחלקינן ביניהם].

וע' ר"ן דכתב, דכיון דאינו לגמרי בדרשה דקחה קיחה שוב אינו בדרשה כלל, וע' דבר אברהם [הנ"ל] דכיון דתלוי במנהג [וזאת לפנים בישראל, שזה היה המנהג] א"כ י"ל דזהו טעם דלא נתקבלה המנהג על זה, ולהכי לא מהני חליפין כלל.

לה, וגנאי הוא לה הלקנות את עצמה בקנייה פחותה כזאת שעיקרה בפחמשו"פ", ודבריו צ"ב, ועי' בהערה ¹⁴⁹ מה שהיה נראה בדבריו כפשוטם, וצ"ע.

ועיין בברכ"ש [קידושין סוף סי' ה'] שכתב בביאור הרשב"א, וז"ל, "דביאור דבריו הק', דאף דהכל נכנס בכלל הקנין, מ"מ הקנין הוא ע"י הדין כלי שבהם ולא ע"י שיווי של הכלים", וע"ע בחי' הגרשש"ק [שם סי' ג' ד"ה והנה הכא] שג"כ מבואר כן.

ביאור הדברים דמתחלקים השווי וגוף החפץ זה מזה.

ובביאור הדברים נקדים בכמה הקדמות:

א] אף שבקדושין לא בעינן דעת האשה דסגי בזה שמפקרת עצמה, אפי"ה אי מקדשה בשטר פסול, לא אמרינן דכיון שיש בה שו"פ בנייר והבעל נתכוין לקדשה גם בשו"פ דיהני עכ"פ מדין כסף, אלא דבעינן גם דעתה לכסף שיש בנייר, וצ"ע, הא סו"ס יש לה דעת להפקיר עצמה לו לקידושין בהך מעשה, כן הק' הגרשש"ק, ורעק"א [מהדו"ת תשו' נ"ו] הק' עוד מקנין המועיל עייש"ה ואכמ"ל, והביאור בזה כמבואר בקה"י [סוף סי' א'], דשאני קנין כסף מכל הקנינים דבלי דעת חסר בכל הקנין, שאם לא הקנה את עצמה תמורת ובמקום הך כסף, שוב חסר בכל הקנין, דזהו יסוד הקנין בקנין כסף, שמעמידים את החפץ הנקנה במקום הכסף.

ב] כבר חילקנו את גוף החפץ לשווי של החפץ לתרת, ומעתה נראה לחדש, שאם יתן לה כלי שא"ב שו"פ לקדשה בו, ויש בתוך הכלי אבן יקרה ששוה ממון הרבה שנותן לה במתנה, הרי פשוט שאין לה גנאי במציאות אבל פשיטא שלא יחולו הקידושין, ולא יהני בזה מה שאין כאן גנאי במציאות, שהרי החליפין עצמן רק נעשה ע"י הכלי, ואף שהיא לא מרגישה גנאי בפועל מחמת שקיבלה ממון הרבה ביחד עם הכלי, אכתי לא יהני, שהיא צריכה להעמיד את עצמה במקום ותמורת הכלי, וסו"ס הכלי עצמו הוא גנאי ובמציאות היא אינה מעמידה את עצמה כנגדה, ומה שהיא מעמידה את עצמה נגד האבן היקרה לא מהני, שהרי הוא לא קידשה בזה.

ג] וע"ד זה נראה עוד, שאם מקדשה במעש"ש שהוא ממון גבוה בתורת חליפין והיינו בתורת כלי ולא בתורת שו"כ, [באופן דמשכחת לה מעש"ש בכה"ג], הרי אף שרק הממון שבו שייך לגבוה, ואף שהיא קיבלה את החפץ והחפץ יש בו ערך ושווי ולכן היא לא מרגישה שום גנאי בפועל, אבל סו"ס מה שהיא לא מרגישה גנאי היינו מחמת השווי של הממון שבו, ואת השווי הזה היא לא קיבלה כלל, וכנגד הכלי בלי השווי היא לא היתה מעמידה את עצמה הלכך אין כאן חליפין אף דבפועל ליכא גנאי.

ד] עוד פשוט שגביע של זהב אין בו גנאי וכוס חד פעמי שאין בו פרוטה יש בו גנאי, אבל לו יצוייר ויתחלפו המחירים, שוב יתחלפו גם הגנאי ובגביע של זהב יהיה גנאי ובכוס חד פעמי לא יהיה גנאי.

ועפ"י ההקדמות הנ"ל היה נראה דה"ה בנד"ד, והיינו שכשיש כלי שערכו שוה הרבה, הרי שעומד לפנינו גם גוף הכלי וגם השוה כסף שיש בכלי, והרי הם כשני דברים נפרדים שבאו לפונדק א', ומצד הכלי שבכלי אינה גומרת דעתה, שכלי בלי השווי שבו הוא גנאי, ואפילו גביע של זהב יש בו גנאי בלי השווי, ומוכרח שרק מחמת הערך ושווי שבכלי היא גומרת דעתה, הגה בעצמך, אטו מי שיתן לאשה אבן יקרה לקידושין, ולמחר הך אבן יקרה שוה פחות משו"פ, הרי כבר לא תקבל קידושין בעד הך אבן דהוי גנאי, וזה ראייה שכל הגמ"ד הוא מחמת הערך ושווי שבכלי ולא מחמת הכלי עצמה.

ביאור דברי הרשב"א דמחלק בין גוף הכלי לשווי שבכלי לענין נתינה לשם קידושין.

ומעתה נחזור לדברי הרשב"א, שיש להסתפק בקנין חליפין, האם כשהתורה קבעה שבדיני חליפין מהני כלי שאין בה שו"פ, האם נאמר בזה דע"כ שהכלי שבכלי עושה את הקנין והוא ניתן תמורתה, והשווי והערך והממון שבכלי לא מצטרפים לקנין והוו כחפץ אחר, וכאבן יקרה בתוך כלי שאין בה שווי, או דילמא לא אמרינן כן, דאף דלא בעינן לשווי ולממון הזה, אבל כשיש בכלי

¹⁴⁹ והיה נראה מדבריו כפשוטם, דאף בנותן לה כלי יקר אפי"ה היא מרגישה גנאי כיון דבהך קנין הבעל היה יכול לתת לה כלי זול, וזה תמוה, הא סו"ס בכלי היקר אין שום גנאי, אטו עדיף לה פרוטה של כסף יותר מאבן יקרה, ואולי נימא איפכא, דגם בכלי זול אין גנאי כיון דבהך קנין היה יכול לתת כלי יקר, וצ"ע, ועוד, מה כוונתו "שאין יפוי כח בכלי שיש בו שו"פ", דלמה בעינן לזה יפוי כח, הא זה עצמו שאין גנאי סגי לן, וצ"ע.

שווי וערך הרי גם הוא חלק מהכלי, [ולא גרע שווי וערך משאר חלקי הכלי שאינם נצרכים לכל כלי ואפי"ה כולם מצטרפים להיות חלק מהכלי], והקנין נעשה גם עם הערך והשווי ביחד עם כל הכלי.

ואלו דברי הרשב"א, "דכיון דעיקר חליפין אפילו בפמשו"פ איתנהו, כי עביד להו בכלי שוה מנה לא ייפה כחו, מכח כלי שאין בה שו"פ, דשם חליפין חזא הוא, וכו", והיינו שהתורה קבעה שכל הכח קנין בחליפין מונח רק בכלי שבכלי, והשווי של הכלי כבר שייך לקנין כסף, דשו"כ כסף, ושני קנינים נינהו, נמצא דבכל מסירת כלי לקנין, הכלי שבכלי ניתן לשם חליפין והערך והשווי ניתן לקנין כסף, ואם יאמר שעושה איתה קנין כסף, אז התורה קבעה שרק הערך ניתן לשם קנין ואם יאמר שנותן לה את הכלי לחליפין, אז התורה קבעה שרק הכלי שבכלי ניתן לקנין, וזהו שכתב ש"השווי מנה לא ייפה כחו", ועי' בהערה ¹⁵⁰ ודו"ק.

ומעתה פשוט, דסו"ס הכלי עצמו בלי הערך והשווי שבו הוא גנאי, [דהך כלי עצמו כשלא יהיה שו"פ יהפוך לגנאי, וא"כ גם כשיש בה שווי, כל מה שאין לה גנאי הוא רק מחמת הערך והשווי שבו], ולא יהני מה שבפועל היא לא תרגיש גנאי מחמת הממון שבו, שבממון שבו הוא לא קידשה כלל, וא"ש, דלהכי בטיל לה לתורת חליפין לגמרי גם ביותר משו"פ, ודו"ק, כן נראה בביאור דברי הברכ"ש בביאורו לדברי הרשב"א, ואלו דברי רש"י, וע"ד זה שמעתי גם בשם הגר"נ פרצוביץ זצ"ל בשם רבו הגר"ב דזצ"ל, וכנ"ל.

עכ"פ כל המהלך הנ"ל הוא ראייה גדולה דמתחלקים הממון והחפץ זה מזה – וכנ"ל – וכשנותנים כלי לשם קנין – דניתן בב' אופנים שונים, הכלי שבכלי יש בו נתינה א', והממון שבכלי יש בו נתינה אחרת – ובזה נקבעו החילוקים בין חליפין לכסף.

פרק ג'

ב' דינים של שווי, בשוק ובחפץ,

ונפ"מ בין קידושין ונזיקין.

מעורר שיש לדון בכל הנ"ל באופן אחר.

אחרי שהוכיח הגרשש"ק מרש"י בפסחים שיש דין ממון באיסורי הנאה דרבנן, ויכול לקדש בו אשה מה"ת, א"כ לכאורה יהיה מכורח שגם חייבים על זה נזיקין, דסו"ס הרי זה ממון גמור – אום גם אחרי כל מה שנתבאר יש מקום לחלק בזה – וכדיבאר.

עוד יש לעיין, הרי הגרשש"ק ביאר למה איסורי הנאה דרבנן חשיב ממון והוא משום שזה כמו ארי רכיב עליהו, ולעיל הקשינו דלמה לא מיקרי ארי דרכיב עליהו באופן שזה מוכרח להיות לצמיתות – וחילקנו דדווקא בזרקו לגוב אריות חשיב כמים עכורים שזה מצב שמתייחס לגוף החפץ עצמו, משא"כ הכא שזה לא מתייחס לגוף החפץ – ונצטרך לומר דאיסורי הנאה דרבנן גרע ממים עכורים ולא מתייחס לגוף החפץ אף שזה לעולם – וצ"ב.

עוד יש לעיין – הרי מבואר דמי שמזיק באיסור הנאה דרבנן דמיקרי מזיק – דמצאנו 'מדמע' שהוא איסור מדרבנן ומיקרי מזיק של היזק שאינו ניכר – וכמבואר בריש ב"ק – ולכאורה מוכרח דהוי כעין מים עכורים – ואי הוי מזיק ע"כ שאין לו שווי ואעפ"כ יש לוש ווי לגבי קידושין – וכנ"ל וצ"ע – ולכן נראה שצריכים לבאר בזה במהלך אחר – וכדיבאר.

מחדש שיש ב' דיני ממון ושווי בחפץ – ונפ"מ בשמא שו"פ במדי, ונפ"מ בין נזיקין לקידושין.

דנראה דבאמת יש כאן תוספת דברים בכל הנ"ל – שבאמת יש ב' דיני ממון של חפץ, דבקידושין אמרינן שמא שוה פרוטה במדי, ונחלקו בזה אי הוי חומרא דרבנן – ועיין בזה בר"ן [דפי הרי"ף ו.], דלגבי גזל הגר אמרינן "דאין לממון אלא מקומו ושעתו", אכן יש אומרים דמהני מעיקר הדין

¹⁵⁰ ונראה עוד, דעיין בדברינו באמרות אברהם בקידושין [סימן ט'] דמבואר דפליגי רש"י והמורה עם הרי"ד האם בכלי שיש בו שו"פ, לשונו שאמר לשון חליפין מקלקל וכבר לא יהני מדין כסף [רש"י], או שאינו מקלקל, ואדרבה, בדרך כלל מהני חליפין גם מדין כסף אם לא באופנים מסויימים [הרי"ד], ונראה דפלוגתתם הוא בזה, דלרש"י, הערך לא ניתן כלל לשם קנין ולא יהני בתורת כסף, ולהכי מקלקל בהך לשון, והרי"ד סובר שגם הערך והממון הוא חלק מהכלי וגם הוא בכלל הנתינה בתורת קנין, ושפיר מהני עכ"פ בתורת כסף, ודו"ק.

בקידושין, וע"כ מטעמא דלדידי שוה לי והיינו דהיכא שיש דין ממון בעצם שוב מהני לדידי שוה לי להיות כממון אצלה.

ועיין בשערי חיים ריש קידושין [סימן ב'] דמהני רק לקידושין ולא לכסף של קנין קרקע, דאף אי חשיב ככסף להחיל קידושין אבל אינו כסף לחייב תמורה, "דאין לממון אלא מקומו ושעתו", ורק כסף שמחייב תמורה [כסף החוזר] מחיל קנין בקרקע ורק בקידושין לא בעינן כן, ונוסיף שזה פשוט שגם בנזיקין ליכא טענה של שוה פרוטה במדי.

למדנו מכל הנ"ל שיש ב' דיני ממון בחפץ, שניהם קיימים בגוף החפץ ושניהם נמדדים בשוק – אכן יש מדידה בשוק של 'מדי' ויש מדידה בשוק שהוא 'שעתו ומקומו', אלא שתלוי מה הנידון. שאם הנידון הוא מיניה וביה בחפץ – האם הוא כסף או הוא לא כסף – דבר זה נמדד גם במדי וזה מהני לקידושין כיון דאצלה זה ממון מצד לדידי שוה לי – דסו"ס הוא נתן לה דבר שמצד עצמו הוא כסף, אבל יש דין שני של ממון בחפץ שמתייחס לבעל הממון, ורק מחמת התוספת דין הזה שהתורת ממון שייך לבעל החפץ לכן שייך תביעה של בעל הממון על ממונו, ובדין זה כו"ע מודי "דאין לממון אלא מקומו ושעתו", והממון הזה נמדד בשוק כאן אצלינו – ורק להחיל חלויות שתלויות אך ורק בדין ממון עצמי מהני מדי.

מחלק באיסורי הנאה דרבנן בין נזיקין לקידושין.

ועל פי הנ"ל נראה לחדש עוד שיש לחלק באיסורי הנאה דרבנן בין נזיקין לקידושין. דהנה לעיל נתבאר שאיסורי הנאה דרבנן דומה לארי רכיב עלייהו בקידושין ומיקרי ממון ולכן הסקנו שכבר יש לזה דין ממון, וממילא דגם לנזיקין יש לזה דין ממון ולא דומה למים עכורים. אולם כעת נראה לומר שדברי הגרש"ש"ק דמדמה לארי רכיב עלייהו נאמרו לגבי הדין ממון שדרוש בקדושין ולא לגבי הדין ממון שדרוש בנזיקין ואדרבה – בנזיקין לעולם איסור הנאה דרבנן דומה למים עכורים.

והיינו שבהלכות נזיקין דליכא תביעת ממון על ממון ששוה פרוטה במדי "דאין לממון אלא מקומו ושעתו", והכל נמדד בשוק כאן – דבעינן ממון ושווי אצל האדם, מה"ט נתחדש נמי שמי שיזיק לחבירו בממון כזה של איסורי הנאה דרבנן פטור – דאף שיכולים לקדש בו אשה אבל זה משום שהממון מצד עצמו חשיב כממון אף שהוא אסור מדרבנן, אבל לגבי נזיקין אינו ממון דדומה לממון שאין לו את התנאי של 'מקומו ושעתו', ושוב לא מיקרי ממון לגבי נזיקין.

והסתפקתי בדין ממון שצריכים בד' מינים שיתקיים התנאי של 'לכם' – לחד מ"ד – עיין סוכה [ל"ה], דיתכן דמהני בזה מדי, אכן מאידך אולי לא שייך בזה לדידי שוה לי.

ומעתה א"ש גם לאידך גיסא שמי שיזיק את חבירו להשוות את ממון חבירו להיות איסורי הנאה דרבנן, דיתכן דמיקרי מזיק ממש של היזק שאינו ניכר, וכבר הבאנו הוכחה לזה מ'מדמע' שהוא איסור מדרבנן ומיקרי מזיק וכמבואר בריש ב"ק, וחזינן דאף דאיסור הנאה דרבנן הוא בגברא ולא בחפצא אבל אי הוי כמצב תמידי לצמיתות שוב חשיב כמים עכורים.

ויתחדש שאן כאן סתירה – דמצד אחד חל קידושין בממון של איסורי הנאה דרבנן וכביאורו של הגרש"ש"ק שרבנן אינם אלא בגדר ארי רכיב עלייהו והממון מצד עצמו ממשיך להיות ממון לקדש בו אשה, אכן מאידך במי שמדמע ממון חבירו אמרינן שהוא מזיק את הממון הזה, וכבר חשיב כחפץ שבטל ממנו הדין ממון – ומוכרח שלגבי נזיקין אין בו ממון, דאל"כ – כבר ליכא תביעת נזיקין – דכמה ומה ישלם לו אי החפץ עדיין עומד בשוויו.

שוב ראיתי שכבר האריך בזה הגרש"ש"ק בשערי יושר [ש"א פ"י עמודים ל"ב ל"ג], ויש בזה הרבה פרטים בסוגים השונים של איסורי הנאה דרבנן, ויש גם תוס' בב"ק [ע"ב: ד"ה דאי] שמבואר שם שיש חיוב דו"ה על איסורי הנאה דרבנן, ויש לדון אם מזיק דומה לזה, ועיין בכל זה בגרש"ש"ק שם, דדחה את הראיה מ'מדמע', אלא שהביא ממנסך, ועיי"ש שמדמה קידושין לנזיקין,

ואי הוי ממון לקידושין גם הוי ממון לחייב עליו נזיקין ולא דמי למים עכורים – עיי"ש, ועיין תוספת דברים בהערה ¹⁵¹.

פרק ד'

ביאור פלוגתת הראשונים אי יוקר הוי בגוף או דעלמא וביאור החידושים שנתחדשו בשער הזול בפדיון מעש"ש.

שורש פלוגתת הראשונים בהקנאת הכפל והיוקר – אי הוי שבח דגופא או שבח דעלמא מתחיל בזה שלפי האמת יש לשבח ב' הסתכלויות, גם מצד החפץ וגם מצד השוק.
למדנו עכ"פ שיש ב' דינים של יוקר ושווי – שווי בגוף החפץ ושווי בשוק ביחס לבעלים, ונראה פשוט שבזה יש לבאר את שורש פלוגתת הראשונים בפרק המפקיד [ל"ה]. אי יוקר הוי שבח דגופא או שבח דעלמא – עיין היטב ברא"ש דמיקרי שבח דעלמא כיון דלא יוצא מהגוף וגם שהיוקר קיים בשוק – ומשמע שמקומו בשוק ולא בגוף החפץ, ומאידך מבואר בריטב"א דהוי שבח דגופא – והיינו דנחלקו אי מדמינן לגיזות וולדות ולא מקנה או דמדמינן לכפל ולכן הוא מקנה – ונראה דאין כאן מחלוקת באומדנא דבני אדם – שהרי מבואר בסוגי' [שם] דגם אחרי האומדנא של 'נעשה כאומר לו' אכתי צריכים לתקנת חכמים לקבוע את עיקר ההקנאה אמרינן 'לב ב"ד מתנה' – עיי"ש – ומצאנו דנחלקו הראשונים בגדרי התקנה לגבי עדי אונס ועדי פשיעה ורעק"א הוסיף בזה עוד לגבי בעליו עימו וחשוד – וכל זה מבואר בדברינו באמרות אברהם [סימן ז' פרק ד'] וה"ה דהכא נמי נחלקו בגדרי יוקר – דהכל נגמר בגדרי חז"ל ותקנתם האיך מסתכלים על 'יוקר' – כחלק מהחפץ או כדבר חיצוני.

ותחילת פלוגתא זו היא בזה – והיינו שלפי האמת יש לשבח ב' הסתכלויות, גם מצד החפץ וגם מצד השוק – ולכן מצאנו דפליגי הראשונים האיך מגדירים אותו, והיינו דפשוט שכפל אינו שבח דגופו, ובגיזות וולדות פשוט דהוי שבח דגופו, אכן ביוקר יש באמת ב' צדדים, דמצד אחד אינו לגמרי ככפל ומאידך אינו לגמרי כגיזות וולדות – ובזה נחלקו האיך לדון ולהגדירו כלפי הלכה זו של הקנאה לשומר – וכל זה אחרי מה שהקדמנו שהקנאת הכפל היא תקנה דרבנן.

מוכרח מכל הנ"ל ששווי וערך ודמים קיימים בתוך החפץ ויש קולות מסויימות האיך מתייחסים לשער מסויים בפרי לפדותו מקדושתו.

על פי כל הנ"ל הדרנא לעיקר דין שער הזול בפדיון מעש"ש:

והיינו דבריש דברינו תמהנו – דזה ודאי דלולי גזה"כ דברכה אין לדון כלל בכל כה"ג לדון כמו השער של אתמול וכדומה, אכן סו"ס כל מה שדנים כאן אינו קולא בעלמא לפדות בפחות משוויו, אלא שיש קביעת שער מחודשת כנגד שער מסויים אף שהשער הזה לא קיים עכשיו בנוגע אליו או שכל כולו מהאתמול.

ובמשך פירות מעש"ש שהכל נקבע כהשער של הזמן שהוא משך – גם הכא הביאור שיש שער מחודש שהוא התחייב כפי השער ההוא לשלם על הפירות הללו, ולכן כשהוא משלם יש התייחסות לשער ההוא ולכן מיקרי פדיון, והיינו דתמיד א"א לשלם היום ולהתייחס לשער של אתמול – שהרי היום כבר אין משמעות לשער של אתמול, אכן הכא כיון שהמחייב בתשלומין הוא המשיכה של אתמול – ונמצא שהיום הוא משלם את השווי של אתמול שהרי הוא משך והתחייב אתמול – א"כ משיכה זו גרמה שהתשלומין של היום יתייחס לשווי של אתמול, הלכך ס"ל לרשב"ג דשפיר עבדינן פדיון כפי השער של אתמול.

והנה – אי שווי וערך הוא מציאות שקיימת בשוק – והיינו שהשוק יוצרים שווי בזה שמוכנים לשלם והשוק מבטלים שווי בזה שלא מוכנים לשלם, א"כ אין שום הבנה לכל הדינים הללו – הרי

¹⁵¹ ובשם הגאון הרב ר' דב לנדא שליט"א שמעתי חילוק אחר בין קידושין לנזיקין – שיתכן שאין דין מזיק על איסורי הנאה דרבנן אף דמהני לקידושין, כיון שבמזיק לא סגי במה שהוא מזיק את ממון חבירו אלא שהוא צריך להפסיד את ממון חבירו מחבירו, וכיון שאין לחבירו כלום מממון של איסורי הנאה דרבנן, שוב ליכא בזה חיובא דמזיק. אלא שהעיר ממי שמקנה ממון לחבירו מעכשיו על תנאי שישבר ויוזק, שמי ששבר לא הזיק את ממוןא דראשון כיון שעל הך צד אינו ממוןא מלפני כן, וגם לא הזיק לשני כיון שהשני רק יוכל להיות בעלים על הממון בפועל היכא שיהיה במצב של נזק, והרי לא החסירו כלום.

כל ה'שערים' הללו של שווי לא קיימים היום ומה לי מה שהיו פעם קיימים דאיך הפירות הללו נפדים על פי שווי של פעם שלא קיים היום.

אולם אחרי שנתבאר ששווי וערך הוא מציאות שקיימת גוף הפרי עצמו – א"כ כל השערים שקיימים קיימים בפרי עצמו, ובכל השבוע יש שווי של ערב שבת ושווי של ימות החמה, והם סוגים שונים של שערים ומחירים שקיימים וכולם מתייחסים לחפץ, והכא מהני גזה"כ שיש להקל בהם בפדיון מעש"ש.

ולכן אך שער של אתמול שלא יחזור אבל אם הפרי הזה 'נראה לפדיון' בשער כזה, אז גם השער של אתמול מקילין בו עכ"פ בדמאי.

וכן צ"ל במשיכה – והיינו שכיון שהמשיכה של אתמול מחייבת תשלומין בפירות של אתמול, בזה יש דרך להתייחס לשווי ולערך של אתמול שיש בחפץ כיון שהיום השווי והערך של אתמול מחייבו לשלם, ואי נגדיר את הנתינת מעות כנתינה שמתייחסת לשווי של האתמול שבפרי, אז שפיר נוכל לפדות את הפרי מקדושתו בפדיון כזה – כיון שהוא שייך לערך ולשווי של אתמול.

ונוסיף – דכמו שכשדנים על החפץ האם הוא כלפי עצמו שמו ממון וכסף או לא – לגבי קידושין, ובזה אהני לן גם השוק במדי – כמו כן במעש"ש אהני לן גם השוק של אתמול במצבים מסויימים – אחרי הגזה"כ של 'ברכה'.

בדין שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה.

והנה – עיין בציונים והערות [פרק ד' משנה ג' ענף ג'] שהבאנו מהקה"י בערכין [סימן י"א] שהוכיח בשיטת הגר"א דמה דמצאנו דאין אונאה להקדש ולכן הוא יכול לחלל שוה מנה על שו"פ – דכל זה משום שנתחדש שהוא בעצמו קובע את השווי של ההקדש – ומה שהוא קובע זה חשיב כדמיו לגבי פדיון [ולהלן שם הבאנו דכל זה בבעה"ב שהוא הקדיש] – והביא מרש"י בב"מ [נ"ז] דיליף ליה משום דדריש "ערכך – כל דמים שיערכוהו משמע ליה, אם זול אם יוקר" – וכל זה תמוה – דמה שייך שווי של האדם בעצמו כלפיה קדש – הא סו"ס אין כזה שער ולמה זה חשיב כהשווי של החפץ.

והיה נראה דחידוש זה מובן אחרי שנתחדש ש'שווי' ו'ערך' קיים בתוך החפץ ולא קיים בשוק – ורק שיש דין שנמדד בשוק – דשוב נתחדש דגם שווי ודמים שהוא בעצמו קובע לענין הפדיון המסויים הזה – דגם זה מיקרי דמיו וערכו.

סימן ד

**מערימין ע"י אחרים [מעש"ש פ"ד מ"ד],
ובדין פדיון ע"י קטן עבור גדול
ובעיקר דין זוכין ע"י קטן [גיטין ס"ד].**

פרק א' פלוגתת רש"י ותוס' בדין זוכין ע"י קטן, וכמה תמיהות בשיטת התוס' / / פלוגתת רש"י ותוס' אי נחלקו בזכייה מדרבנן או מה"ת. / / ביאור פלוגתת ר"י ור"ח – אי איכא שליחות לקטן באיתא דנפשי. / / ג' סברות למה רש"י לא פירש כהתוס'. / / ביאור דברי הגמרא בריש האיש מקדש שאיש זוכה ולא הקטן, וזה מקור לרב חסדא ושמואל. / / כמה הערות בשיטת התוס'. / / בדברי התוס' להלן [ס"ה] לגבי מופלא דמהני בזכייה לאחרים דדומה לדין דעת אחרת מקנה. / / תמיהא על רש"י דמדמיון הגמרא למעש"ש מוכרח שהכל מה"ת. / /

פרק ב' בדברי הגר"ח בדין זכין בפדיון מעש"ש, ובשוב שיטת רש"י בסוגי'. / / ביאור הגר"ח בסוגי' – דהסוגי' שייכא לזכין ולא לשליחות. / / בגדר הסוג החדש של זכין – שלא מטעם שליחות. / / דברי הגר"ח בשוב שיטת רש"י – עיקר פלוגתת ר"י ור"ח מה"ת, ורק לגבי זכייה של ממון לאחרים נחלקו מדרבנן. / / תוספת ביאור בעיקר דברי הגר"ח "שכל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום" – שהיינו שיש בזה חסרון מסויים בהלכות דעת קטן. / /

פרק ג' ביאור שיטת התוס' בדין קטן זוכה לאחרים. / / ביאור סברת התוס' למה מיקרי איתא בנפשי' בדעת אחרת מקנה, ומוכרח דמהני כה"ג דעת הקטן, ותלוי בפלוגתת הפוסקים בדין דעת אחרת מקנה בעודר בנכסי חבירו וקסבר שהם שלו. / / ב' דרכים לחלק דבפחות מצרור וזורקו לא מהני דעת אחרת מקנה. / / ביאור סברת ר"י דמחלק בין צרור וזורקו דמהני לעצמו ולא לאחרים לחפץ ומחזירו דמהני גם לאחרים – שהחילוק אינו בהלכות שליחות אלא בהלכות דעת זכייה לאחרים. / / שורש פלוגתתם – דבכל קטן ליכא דעת זכייה לאחרים, ולא נחלקו כלל בהלכות שליחות. / / ישוב לדעת המהרי"ט אלגאזי דנקט להלכה דמהני שליחות במופלא אף דקיי"ל אינו זוכה לאחרים. / / ביאור החילוק בין פסח למופלא, וביאור השו"ט במופלא אי דומה לדעת אחרת מקנה או לא. / / מדקדק היטב ככל הנ"ל בלשון התוס' בקושי'. / / מדקדק היטב ככל הנ"ל בלשון התוס' בתירוצו.

פרק א'

**פלוגתת רש"י ותוס' בדין זוכין ע"י קטן,
וכמה תמיהות בשיטת התוס'**

פלוגתת רש"י ותוס' אי נחלקו בזכייה מדרבנן או מה"ת.

בדין זכין דקטן עבור גדול מצאנו פלוגתא דאמוראי בגיטין [ס"ד]:

דהנה דעת רב יהודה לחלק בזה דבצרור וזורקו, ואגוז ונוטלו – הדין דזוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים, ובחפץ ומחזירו לאחר שעה – זוכה בין לעצמו ובין לאחרים, ודעת ר' חסדא ושמואל דאין לחלק ביניהם – "דא ודא אחת היא" והיינו דתרווייהו זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים.

ובדין זוכה לעצמו כבר פירשו התוס' דהיינו מדאורייתא וע"י דעת אחרת מקנה, וממילא דגם הדין זוכה לאחרים היינו מה"ת, והוכיחו כן מהמשך הגמרא בשו"ט ב"כיצד משתתפין במבוי" דהסיקו שם ד"שאני שיתופי מבואות דרבנן" ולכן לכו"ע איכא זכין ומשמע דכו"ע מודי דמדרבנן יש זכייה לקטן, ונחלקו מה"ת, אלא שהקשו התוס' שזכין מטעם שליחות והאיך מהני, שהרי "אין שליחות לקטן מאתם גם אתם" ותירצו "וי"ל דאין למעט קטן משליחות מקרא דתרומה אלא במילתא דליתיה כגון תרומה דליתיה בתרומה דנפשיה, אבל בזוכה כמו שזוכה לעצמו זוכה נמי לאחרים" והיינו דאהני לן הדעת אחרת בתרתי, א] דלכן זוכה לעצמו, ב] מה"ט נמי זוכה לאחרים ואיכא בכלל שליחות דבמילתא דאיתא בנפשי' וכגון זכייה ע"י דעת אחרת, איכא נמי בכלל שליחות דרק נתמעט משליחות עד כמה שהוא לא שייך לחלות הזו.

וחידש המהרש"א [ס"ה] דלפי"ז – "למאן דאמר דקטן שהגיע לנדרים תרומתו תרומה ס"ל נמי דיש שליחות לזה הקטן ודו"ק", ופשוט דגם זה מיקרי איתא בנפשיה.

זו דרכו של התוס' בסוגי' אבל רש"י חולק ולמד דהכל מדרבנן, וכן הוא ברמב"ם, וכבר עמד בזה הגר"ח [הלכות זכייה] עיי"ש היטב דביאר דנחלקו בביאור הגמרא ד"שאני שיתופי מבואות דרבנן" האם הכוונה דכו"ע מודי דמדרבנן אית ליה זכייה [תוס'], או דדוקא לגבי דינים דרבנן, כעין שיתופי מבואות חידשו דין מיוחד של זכין מדרבנן, אבל בעלמא ליכא דין זכיה מדרבנן, ונחלקו בסוגי' בדין זכייה מדרבנן [רש"י], והביא שהרמב"ם פירש בהדי' כרש"י.

ואיכא נפ"מ בין רש"י ותוס' האם לכו"ע קטן זוכה לאחרים – עכ"פ מדרבנן או לא, ואיכא עוד נפ"מ בזה לגבי פדיון מעש"ש, דהנה, מבואר להלן בסוגי' דלר"י מהני פדיון מעש"ש ע"י קטן –

מה"ת, וכמבואר במשנה במעש"ש במערימין מעש"ש, ולר"ח מהני רק מדרבנן – וביארו שעל כרחינו המשנה איירי במעש"ש מדרבנן [עציץ שאינו נקוב] ולכן מהני מדרבנן, וגם הכא רש"י יפרש שתיקנו זכייה בדרבנן במעש"ש מדרבנן, ויש לדון דמה יהיה במעש"ש מה"ת ופדה הקטן, דלפי התוס' דאיכא דין בכל דיני התורה דמדרבנן איכא זכייה, וא"כ גם במעש"ש יהני הפדיון דעכ"פ מדרבנן יחול קדושת מעש"ש על המעות – ומה"ת לא יפקע הקדושה מהפירות, אבל לרש"י ליכא פדיון כלל בכה"ג, וצ"ע.

ביאור פלוגתת ר"י ור"ח – אי איכא שליחות לקטן באיתא דנפשי'.

לדעת התוס' דנתחדש דלפי ר"י אמרינן שיש שליחות לקטן באיתא דנפשי', א"כ כפשוטו צ"ל דנחלקו ר"י ור"ח האם מהני שליחות בדאיתא דנפשי' – וכן ביאר במנחת ברוך [סימן ט"ז], וביאר דנחלקו האם דרשינן 'מה אתם' שיכולים להחיל חלות תרומה ואז מופלא כלול דגם הוא יכול ולכן גם הוא שליח, או דדרשינן מה אתם מצווים בתרו"מ – וזה רק גדול ולא מופלא דאינו מצווה, ונמצא דכבר ליכא מקור לאיתא דנפשי', ודו"ק – אולם להלן יבואר שיש חולקים שלמדו שאין זה שורש פלוגתתם.

ג' סברות למה רש"י לא פירש כהתוס'.

והגר"ח ביאר בתלת אנפי למה רש"י נייד מפירושו של התוס', וז"ל:

א] "דס"ל דקטן אין לו שליחות לעולם אף במילתא דאיתיה בדנפשיה".

ב] "או דס"ל דגם זכיה מקריא ליתיה בדנפשיה, דהא מציאת חרש שוטה וקטן אין בה משום גזל אלא מדבריהם, ואם גם בדעת אחרת מקנה אותו אית ליה זכיה מדין תורה, אכן זהו משום דעת האחרת של הגדול, וממילא דאין זה בכלל איתיה בדנפשיה, כיון דאין זה משום לתא ידיה, ורק מכח המקנה הוא שזוכה בה".

ג] "גם דלפי הנראה בסוכה [מ"ו:] דעת רש"י היא דקטן לית ליה זכיה מדין תורה אף בדעת אחרת מקנה אותו, וכמו שכתב שם דהא דינוקא מיקנא קני הוא מדרבנן, וממילא דהוי מילתא דליתיה בדנפשיה ג"כ, ואינו זוכה לאחרים רק מדרבנן, כיון דאין שליחות לקטן, וגם דקטן אינו יכול לזכות כלל".

ביאור דברי הגמרא בריש האיש מקדש שאיש זוכה ולא הקטן, וזה מקור לרב חסדא ושמואל.

ולכא"י יש לפרש את שיטת רש"י באופן אחר:

דהנה, והקשו התוס' מגמרא מפורשת: "וא"ת תקשי ליה לרב יהודה הא דאמר' בריש האיש מקדש [מ"ב.] 'איש זוכה ואין קטן זוכה', וי"ל דהתם לא מיירי בדעת אחרת מקנה אותו, אלא לאשמועינן דפסח שלו אינו יכול להמנות אחרים עליו דסלקא דעתין שיוכל להמנות משום דשה לבית אבות דאורייתא והוי לענין פסח כמו גדול".

למדנו בתוס' דקס"ד דמחמת האי סברא דשה לבית אבות דאורייתא מיקרי איתא נפשיה וכלשונו "והוי לענין פסח כמו גדול" ולכן מהני זכין, וקמ"ל קרא דלא מהני – ועיין ברשב"א דלשיטת רב חסדא ושמואל דס"ל דאין הקטן זוכה כלל מה"ת, דלדידיה ילפינן מהאי קרא דכל קטן אינו זוכה, ועיין בהערה ¹⁵² שהבאנו לשונו, ובאמת דקשה סברת ר"י דמחלק בין פסח לדעת אחרת מקנה, דבאמת מאי שנא שה לבית אבות דאורייתא מדעת אחרת מקנה, וי"ל דזו שיטת רש"י דלמד מהאי קרא לכו"ע – אולם להלן נוכיח דא"א ללמוד כן.

כמה הערות בשיטת התוס'.

יש כמה הערות בשיטת התוס'.

א] עיקר סברת התוס' דקרינן ליה איתא דנפשיה בקונה בדעת אחרת מקנה תמוה, וכבר עמד בזה הגר"ח בביאור שיטת רש"י וכלשונו: "אכן זהו משום דעת האחרת של הגדול, וממילא דאין זה

¹⁵² וז"ל הרשב"א [שם] "הא דאמר' בריש פ' האיש מקדש איש זוכה ואין קטן זוכה נראה דלרב חסדא הכי מפרשינן אין קטן זוכה לאחרים דבר תורה ואפי' בשיש דעת אחרת מקנה ולרב יהודה דאמר דקטן זוכה אפי' לאחרים הוי פירושא אין קטן ממנה אחרים על פסחו".

בכלל איתיה בדנפשיה, כיון דאין זה משום לתא ידיה, ורק מכח המקנה הוא שזוכה בה" וצ"ע שיטת התוס' בזה למה מיקרי איתא בנפשי' בכל כה"ג, הא הגדול פועל את החלות קנין.

[ב] איזה סברא איכא לחלק בין צרור וזורקו דבזה מהני דעת אחרת מקנה ולפני כן לא מהני, הא בשלמא לרש"י שכל השיעורים מדרבנן, ממילא מובן דבזה חילקו אכן אי מהני מה"ת מדין דעת אחרת מקנה, והכל מכחו של הגדול, א"כ מאי שנא צרור וזורקו מלפני כן.

[ג] למדנו בתוס' דקס"ד דמחמת האי סברא דשה לבית אבות דאורייתא מיקרי איתא נפשיה וכלשונו "והוי לענין פסח כמו גדול" ולכן מהני זכין, וקמ"ל קרא דאיש זוכה ולא הקטן זוכה דלא מהני, וצ"ב דמה הגדר בזה, ומאי שנא שה לבית אבות דאורייתא מדעת אחרת מקנה, ולעיל הבאנו דר"ח ושמואל לא מחלקי בזה, וכן רצינו לומר בשיטת רש"י, וצ"ע בזה שיטת התוס'.

[ד] בשיטת ר"י איכא תמיהא רבתי – הרי ר"י מחלק בין צרור וזורקו דמהני לעצמו ולא לאחרים לחפץ ומחזירו דמהני גם לאחרים, וקשה דמה דמהני לאחרים היה קשה לתוס' דליכא שליחות לקטן, ותירצו דכל כה"ג איכא שליחות כיון דאיתא בנפשי', ומעתה תמוה, הא למה ליכא טעמא דאיתא בנפשי' גם בצרור וזורקו ולא לא מהני בזה זוכה לאחרים, הא סו"ס איתא בנפשי' הוא, וצ"ע.

[ה] הבאנו לעיל דכפשוטו נחלקו ר"י ור"ח האם מהני שליחות בדאיתא בנפשי' – וכמו שביאר במנחת ברוך, וממילא נמצא דמה שכתב המהרש"א דמהני שליחות בתרומה במופלא כיון דאיתא בתרומה דנפשי', דכל זה אינו להלכה דקיי"ל כר"ח דקטן אינו זוכה לעצמו, ומכאן תמה במעדני ארץ על המהרי"ט אלגאזי [פ"ד בכורות ס"ק נ'] שכתב להלכה דמוכרח מהתוס' דמהני שליחות בתרומה במופלא, וצ"ע גדול.

בדברי התוס' להלן [ס"ה] לגבי מופלא דמהני בזכייה לאחרים דדומה לדין דעת אחרת מקנה. והנה – עיין להלן [ס"ה] בתוס' שהביאו דמהני פדיון מעש"ש ע"י מופלא, ויליף ממה דמהני מופלא בתרומה, אלא שהקשו בתוס' דהאיך מהני לאחרים מדין זכייה, הא קטן הוא ולית ליה זכייה לאחרים, ותירץ דמיקרי איתא בנפשיה כעין דעת אחרת מקנה, וע"ד זה הבאנו כבר מהמהרש"א דלפי"ז – "למאן דאמר דקטן שהגיע לנדריים תרומתו תרומה ס"ל נמי דיש שליחות לזה הקטן ודו"ק" ופשוט דגם זה מיקרי איתא בנפשיה, ודומה לפדיון מעש"ש.

אלא שיש להעיר בזה שהתוס' האריכו גם בקושי' וגם בתירוץ, ומפורש מכל אריכות דבריו דלאו מילתא דפשיטא הוא, וז"ל התוס' – "וא"ת היאך פודה לאחרים הא אפי' למ"ד זוכה לאחרים היינו כשדעת אחרת מקנה אותו לאחרים ופדיית מעשר נהי דחשבינן ליה כזוכה לאחרים מ"מ אין דעת אחרת מקנה אותו לאחרים ע"י זכיית קטן והוי כמו מציאה דלא זכי מדאורייתא וי"ל כיון דמופלא הסמוך לאיש דאורייתא ותרומתו תרומה וחילולו חילול אם לגבי ממון זוכה לאחרים מן התורה כשדעת אחרת מקנה אותו א"כ לענין חילול מעשר יש לו להועיל אפי' בלא דעת אחרת אבל לרב חסדא דאינו זוכה לאחרים אף על פי שלעצמו זוכה גם בחילול מעשר לא יזכה לאחרים בחילול אף על פי שלעצמו מחלל".

ואינו מובן כלל מה האריך להקשות – "ופדיית מעשר נהי דחשבינן ליה כזוכה לאחרים מ"מ אין דעת אחרת מקנה אותו לאחרים ע"י זכיית קטן" – דמה קשה ליה – הא פשיטא דליכא דין דעת אחרת מקנה והעיקר שיהיה איתא בנפשי', ומה קשה ליה, וגם בתירוץ לא תירץ כן בפשיטות.

וכנראה שלא היה פשוט להתוס' כן – שהרי מצאנו דבפסח איכא גזה"כ דאינו זוכה והיינו דלא מהני מה דמיקרי איתא בנפשיה, והרי ר"ח ושמואל למדו מהכא דגם באיתא בנפשיה בדעת אחרת מקנה לא מהני וזה דין כללי, ואף לר"י דלא למד כן בעלמא ולכן חילק בין דעת אחרת מקנה לפסח, אכן מגלן לחלק בין מופלא במעשר שני לשה לבית אבות דאורייתא בפסח, ולכן הקשו התוס' דסו"ס הכא ליכא דעת אחרת מקנה, ולפי"ז א"ש מה הוקשה לו להתוס'.

אולם מעתה קשה לאידך גיסא – דלא ברור מה תירצו התוס', וצ"ע.

תמיהא על רש"י דמדמיון הגמרא למעש"ש מוכרח שהכל מה"ת.

בשיטת רש"י והרמב"ם איכא תימא גדולה – וכבר עמד בזה הגר"ח – דהנה, הגמרא הקשה מהמשנה של מערימין על מעש"ש, דמוכרח דמהני זכייה על ידי קטן, ותירצו "דמירי בעציץ שאינו נקוב וזה מדרבנן", ודייק מזה הגר"ח וכלשונו: "הרי דקבעיא הסוגיא לאוקמה במעשר שני

דאורייתא, ולאוכוחי מינה דקטן אית ליה זכיה גם לאחרים, וזהו להדיא כדעת התוס', דלמ"ד קטן זוכה לאחרים הוא מדין תורה, וכדמהניא גם לענין מעשר שני של דין תורה, וקשה על מה שכתב רש"י דהא דזוכה לאחרים הוא רק מדרבנן, וצ"ע – ושיטת רש"י צ"ב.

פרק ב'

בדברי הגר"ח בדין זכין בפדיון מעש"ש, ובישוב שיטת רש"י בסוגי'.

ביאור הגר"ח בסוגי' – דהסוגי' שייכא לזכין ולא לשליחות.

נקדים לבאר את שיטת רש"י בסוגי' – דלעיל הבאנו את קושי' הגר"ח דמוכרח ששייך פדיון מעש"ש בזכין ע"י קטן, וזה מה"ת, ודלא כרש"י שכל הסוג' היא מדרבנן, וביאר בזה הגר"ח [זכיה ומתנה] – ובהקדם קושי' יסודית בעיקר הסוגי':

מבואר בסוגי' דגם בפדיון מעש"ש על ידי אחר להפטר מחומש בעינן לבא לסוגי' של זכיה לאחרים, ולכן שייך לדון כאן מצד פלוגתת ר"י ור"ח האם קטן קטן זוכה לאחרים או לא.

ותמה הגר"ח דלמה לי דין זכין, הא גם בלי זה מהני, וממנפ"ש, אי הוי שליח ממש של הבעלים אז פשוט שחייב חומש כמו הבעלים, ופשוט נמי דלא מהני בקטן [כן הוסיף הגר"ח אף שהבאנו לעיל מהמהרש"א דמהני שליחות במופלא], ואי הכסף או הפירות של הקטן, אז ליכא חומש, אבל אז לא בעינן לא שליחות ולא זכיה דפודה לעצמו, ועיין בהערה ¹⁵³ שהבאנו את לשון הגר"ח בזה.

והגר"ח הוסיף בזה דמשכחת לה ב' גווני של פדיון, ויצא לדון בשניהם, וז"ל:

"והנה תרי גווני בפדיון מעשר שני של אחרים, אם שכל אחד ישאר בשלו, והפדיון מועיל רק שקדושת המעשר שני תחולל על כסף הפודה או שהפדיון נעשה באופן שכסף הפדיון הנתפס בקדושת מעשר שני יהיה של הבעלים והמעשר שני שיוצא לחולין יהיה להפודה, ודין מופלא סמוך לאיש מהני בין לעצם הפדיון של קדושת מעשר, וגם דפדיונו מהני שישאר המעשר שני שלו ופדיונו ישאר להבעלים וכו', ואף על גב דקטן לאו בר קנין וחילוף הוא, צ"ל דהכא שאני, דעיקר מעשיו הם רק בהפדיון, והקנין והחילוף ממילא חייל, ומיגרר גריר בתר פדיונו, ועל כן אין מעשה הקטן בזה בתורת קנין וחילוף כי אם בתורת פדיון, דמהני לזה דין מופלא סמוך לאיש".

וביאר הגר"ח דמוכרח דסוגי' זו שייכא עכ"פ לזכין – והיינו משום דבהנך תרי גווני של פדיון צריכים שהפדיון של הקטן יהני לאחרים, והא דלא מהני זכין של קטן לאחרים היינו משום שיש כלל גדול "שכל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום", וא"ש הדמיון בסוגי'.

והוסיף הגר"ח דזה פשוט דהנך תרי גווני לא שייכי לשליחות, ומזה מוכרח דעיקר הפלוגתא בקטן אי איכא זכיה או לא לא שייך לדין שליחות שיש בזכיה, דבחילוף פשוט דליכא שליחות כמו דליכא שליחות בכל מוכר ולוקח דכל אחד עושה מעשה וחלק ידיה, ולא הוו כשלוחים זל"ז, וכן בהפקעת הקדושה באופן הראשון שכל אחד נשאר בשלו, הרי התם לא בעינן כח בעלים והגר"ח האריך להוכיח כן ממה דמהני פדיון מעש"ש בשל הפקר, ומוכרח דמהני בלי כח הבעלים ולכן לא בעינן שליחות, וסגי בזה שנעשה מדעתם, אלא דבזה בעינן שיחשב עכ"פ "מכחם מדעתם ובשבילם" – ולזה מהני ע"י זכין, וזכין כה"ג לא שייך להלכות שליחות.

ומזה מוכרח דכל הנידון בזכיה לאחרים – היינו לגבי הך 'כלל גדול' – האם 'כל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום' הוא או לא, ועיין בהערה ¹⁵⁴ שהבאנו את לשונו בזה.

¹⁵³ וז"ל הגר"ח [ד"ה ונראה לומר] "דבאמת עיקר הסוגיא צריכה ביאור, איזה זוכה לאחרים יש כאן בפדיית המעשר שני, ואם נפרש דהא דאומר הא לכם מעות, ר"ל שאינו נותן להם המעות מתנה ורק שמוסר להם הכסף שיפדו בו את המעשר שני, א"כ אין זה בכלל זוכה לאחרים, כי אם דהוי זאת ככל שליחות דעלמא, דקי"ל אין שליחות לקטן, דלהתפס כסף חברו בקדושת המעשר שני הרי פשיטא דצריך לזה שליחות דוקא ואין זה זכיה כלל, ובודאי דלא מהניא זאת בקטן, ובעל כרחך צ"ל דנותן להם הכסף במתנה והם פודים משל עצמם, וא"כ איזה זכיה לאחרים יש כאן, וכל שפודה משלו צריך להיות מועיל גם בקטן מדין תורה לכו"ע, אם אך הגיע לכלל מופלא סמוך לאיש, וכדאיתא בתו"כ ואם גאל יגאל איש ממעשרו איש פרט לקטן, או יכול שאני מוציא בן תשע שנים ויום אחד ת"ל ואם גאל יגאל, והוא מופלא סמוך לאיש לר' יוסי בר' יהודה בנדה דף מ"ו [ע"א], וא"כ צ"ע הסוגיא הכא דתלי לה בדין קטן זוכה לאחרים".

¹⁵⁴ וזה לשונו: "ולפי המבואר נמצינו למדין, דהא דפליגי בקטן אם זוכה לאחרים אם לא, לאו משום טעמא דשליחות קאתינן עלה, כי אם דהוא דין בפני עצמו אם מעשה קטן מועילין בזכיה לאחרים, וראי' לזה מהא דחשיבא פדייתו להמעשר שני בכלל זכיה לאחרים, והתם ליכא שליחות כלל, דלא מיבעיא לפי מה שנתבאר דהזכיה לאחרים היא מה דזוכה בהמעשר שני מהבעלים

בגדר הסוג החדש של זכין – שלא מטעם שליחות.

ובעיקר האי חידוש דאיכא סוג חדש של זכין דלא שייך להלכות שליחות – מצאנו כעין זה בכמה דוכתי – והארכנו בזה לעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה ג' ענף ב'], והבאנו כעין זה בהפרשת תרומה ובגירות ובדעת אחרת מקנה, וביארנו עוד דמה שורש הך דין דבעינן מכח בעלים בלי עשייה דידהו על פי דברי המקד"ד שם ביסוד דין בעלים בפדיון.

דברי הגר"ח בשוב שיטת רש"י – עיקר פלוגתת ר"י ור"ח מה"ת, ורק לגבי זכייה של ממון לאחרים נחלקו מדרבנן.

עפ"י זה ביאר הגר"ח את שיטת רש"י – הרי לעיל [פרק א'] הבאנו את שיטת רש"י דעיקר פלוגתת ר"י ור"ח הוא מדרבנן, ותמוה, הרי הכא בפדיון מעש"ש מוכרח שהזכין הוא מדאורייתא דאל"כ האיך היה מהני, וביאר, דפלוגתתם קאי באופן שהוא זוכה ממון לאחרים ובגוונא זו באמת בעינן שליחות ובזה ע"כ אינו אלא מדרבנן דמה"ת אין לו שליחות, אבל בפדיון מעש"ש דלא בעינן שליחות – הכא מהני הזכייה גם מה"ת, ושורש פלוגתתם הוא בדאורייתא של זכין – והיינו בהך 'כלל גדול' האם אמרינן "שכל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום" וזו דעת ר"ח או דמעשיו מהני לאחרים וכשיטת ר"י – וזו פלוגתא בדאורייתא אלא שהנפ"מ בהאי פלוגתא משכחת לה גם מדרבנן בכל שליחות באופן של זכייה, ולכן הגמרא תולה הנך תרי פלוגתות – שליחות מדרבנן בממון וזכייה מה"ת בפדיון מעש"ש, שתלויים זה בזה, וא"ש שיטת רש"י.

תוספת ביאור בעיקר דברי הגר"ח "שכל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום" – שהיינו שיש בזה חסרון מסויים בהלכות דעת קנין.

וצריכים להוסיף ביאור בעיקר דברי הגר"ח ששורש פלוגתת ר"י ור"ח הוא בהאי כלל גדול – "שכל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום" – וביאר הגר"ח שהכוונה בזה שחסר לו דעת לאחרים – וכן הוא בהד"ל בלשונו [ד"ה ולפי"ז] "משום דלאו בר דעה הוא לענין זה", והיינו שאף אי חשיב כבר דעת לענין פדיון מעש"ש במופלא, אכן לגבי אחרים אכתי מיקרי לאו בר דעת בהאי חלות, ודו"ק.

פרק ג'**ביאור שיטת התוס' בדין קטן זוכה לאחרים.**

ביאור סברת התוס' למה מיקרי איתא בנפשי' בדעת אחרת מקנה, ומוכרח דמהני כה"ג דעת הקטן, ותלוי בפלוגתת הפוסקים בדין דעת אחרת מקנה בעודר בנכסי חבירו וקסבר שהם שלו.

הקשינו כמה קושיות בשיטת התוס' – ונתחיל ליישב ולבאר שיטתו: בעיקר החידוש דמהני דעת אחרת מקנה – סברת הגר"ח ברש"י היא שכל זה מצד לתא של הגדול ולכן לא מיקרי איתא בנפשי', שכל כחו אינו כח דידהו אלא כחו של הגדול. ובאמת דכן מוכרח נמי מהקצוה"ח [סימן רמ"ג ס"ק ה'] שהוכיח עיקר האי דינא דמהני דעת אחרת מקנה בקטן ממה דמהני דעת אחרת מקנה בעודר בנכסי הגר וקסבר שהם שלו דלא מהני כה"ג אבל כל כה"ג בנכסי חבירו ודעת חבירו להקנותם אליו דמהני, וכן הביא מהראב"ד ומהרשב"א, ומהדמיון הזה מוכרח דסובר דליכא שום דעת לקטן ואעפ"כ מהני מצד הגדול. אולם בקצוה"ח [סימן ער"ה ס"ק ד'] תמה מהרשב"א והראב"ד הנ"ל על המהר"י מינץ ועבודת הגרשוני וש"ת צמח צדק דס"ל דכל כה"ג לא מהני בעודר בנכסי חבירו, אף דלא חולקים על עיקר הדין של דעת אחרת מקנה בקטן, ומכל זה מוכרח דס"ל דשאני קטן בדעת אחרת מקנה מכל כה"ג.

וע"כ דביאור פלוגתתם בעיקר המהלך של דעת אחרת מקנה, שהגר"ח והקצוה"ח למדו שיש מושג של קנין מצד המקנה או מצד הקונה – וכידוע בשם הגרש"ש"ק, הלכך בכל כה"ג מיקרי שהמקנה

ושכסף הפדיון נקנה להבעלים, א"כ הלא כל מעשיו מעשה לקיחה וחילוף ע"י פדיונו שעושה, דלא שייך כלל לומר שיהא על זה שליח של הבעלים, כיון דאדרבה הוא הזוכה והמוציא מרשות בעלים, אלא דגם זה שכתבנו באופן הראשון, דכיון דפדיון מעשר שני תלוי בדין בעלים ודעת בעלים, להכי הוא דהוי בכלל זוכה לאחרים, מ"מ נראה דדין שליחות ליתא הכא, ואין הפודה מיחשב שלוחו של הבעלים, ואף אם מעשיו הם בשביל הבעלים ומכחם, אבל שליחות מיהא לא בעינן הכא".

שהוא הגדול פועל את כל החלות, אולם ע"כ שכל האחרונים הללו חולקים בעיקר הנחה זו - והם סוברים שקנין מרשות לרשות רק חיילא ע"י הדעת של המקנה והקונה כהדדי, והיינו דצירוף דעת שניהם פועל כהדדי לפעול חלות אחת של הקנאה מרשות לרשות.

וממילא שיש כאן ביאור אחר בזה דמהני דעת אחרת בקטן, והוא, דע"כ דלקטן באמת איכא דעת, אלא דלא מהני דעתו לפעול בעצמו זכייה לעצמו, אלא דבהקנאה מרשות לרשות - ששם המהלך תמיד הוא דאיכא צירוף של דעת המקנה והקונה כהדדי, הכא באמת מהני דעתו, והדין דעת של קטן כה"ג הוא כדעת של גדול, אולם בעודר בנכסי חבירו וקסבר שהם שלו התם ליכא דעת כלל ולכן לא מהני.

ונראה דסברא זו מוכרחת מהתוס' דלכן מיקרי איתא בנפשיה, והיינו דבכה"ג מהני גם דעת הקטן בצירוף דעת הגדול, והיינו דכה"ג דאיכא נמי דעת של גדול חיילא דין דעת של גדול גם בדעת של הקטן, ולכן מיקרי איתא בנפשי' דבנידון זה כגדול חשיב, ויהיה מוכרח דהתוס' סברי כהנך אחרונים בדין עודר וקסבר שהם שלו.

ב' דרכים לחלק בדפחות מצרור וזורקו לא מהני דעת אחרת מקנה.

ונראה דזה נמי הביאור בשיטת התוס' לחלק בין צרור וזורקו לפחות מצרור וזורקו, דאי מצד דעת אחרת מקנה א"כ למה לא מהני בפחות מצרור וזורקו, ולהנ"ל ניחא דגם בדעת אחרת מקנה ס"ל להתוס' דבעינן לצרף דעתו של הקטן, ובפחות מצרור וזורקו אין לו דעת כלל, הלכך לא מהני.

והיסוד לזה כמבואר בקוה"ע [סימן ס"ו ס"ק ו'] דפחות מצרור וזורקו אינו תקנה דרבנן ותו לא אלא שהוא דין תורה, והוכיח כן מדמחלקינן ביניהם לענין חליצה דאורייתא, וביאר דפחות מכן כשוטה דליכא בה דעת במציאות, אבל בין צרור וזורקו לי"ג איכא דעת מציאותית אלא דהתורה מיעטה מלפעול חלויות בהאי דעת, והוכיח דלילף כן מגזה"כ¹⁵⁵, ויהיה נפ"מ בדין פיתוי קטנה אונס דתלוי על המציאות וכן באין בו דעת לישאל בטהרות, דכל זה תלוי במציאות של דעת.

ונוכיח עוד כדבריו - שזה שיעור מה"ת - מהתוס' הכא דאיירי בדעת אחרת מקנה מה"ת ואעפ"כ איכא חילוק בין צרור וזורקו, והחילוק כנ"ל, דרק דעת שנפסלה מגזה"כ מהני בצירוף דעת הגדול, לא כן דעת שמופקע לגמרי דבזה ליכא צירוף בדעת אחרת מקנה, ודו"ק.

ולדרכו של הקצוה"ח והגר"ח נצטרך לחלק בפחות מצרור וזורקו באופן אחר, ובאמת דכבר חילק בזה הקצוה"ח באופן אחר - ולשיטתו [סימן רמ"ג שם].

וז"ל: "דכשהוא פחות מצרור וזורקו אין לו יד כלל והו"ל כשוטה דאין לו יד כלל, וכדמוכח בפרק חרש [קי"ג] דאמרו שוטה אינה מתגרשת משום דכתיב ונתן בידה ושוטה אין לה יד ע"ש, ומש"ה שוטה אפילו במתנה אינו זוכה לעצמו כיון דלית ליה יד כלל, אבל קטן וחרש דאית להו יד אלא דאין להם כוונה, וגבי מתנה לא בעינן כוונה וסגי בדעת אחרת מקנה וזה נכון", עכ"ל, ולשיטתו הוצרך לחילוק זה דבזה גרע מעודר בנכסי חבירו, ודו"ק.

ביאור סברת ר"י דמחלק בין צרור וזורקו דמהני לעצמו ולא לאחרים לחפץ ומחזירו דמהני גם לאחרים - שהחילוק אינו בהלכות שליחות אלא בהלכות דעת זכייה לאחרים.

ובזה יבואר עיקר שיטת ר"י דכבר הבאנו דאיכא בזה תמיהא רבתי - הרי ר"י מחלק בין צרור וזורקו דמהני לעצמו ולא לאחרים לחפץ ומחזירו דמהני גם לאחרים, והקשינו - הא ביארו התוס' דכל מה דמהני לאחרים - אף דאין לו שליחות לקטן, וע"כ דכל כה"ג איכא שליחות כיון דאיתא בנפשי', ומעתה תמוה, הא למה ליכא טעמא דאיתא בנפשי' גם בצרור וזורקו דלמה לא מהני בזה זוכה לאחרים, הא סו"ס איתא בנפשי' הוא, וצ"ע.

והביאור בזה כהגר"ח שייסד "שכל לגבי אחרים אין במעשה קטן כלום" - וביאר שזה חסרון של דעת - והיינו דדינו כלאו בר דעת לגבי הדין דעת לאחרים, וכמבואר לעיל [פרק ב'].

ואף שהגר"ח כתב כן ברש"י וכתב כן בשיטת הר"ח, והרי ר"י חולק וסובר דאית ליה דעת, אכן יש לומר דלגבי פחות מחפץ ומחזירו מודה הר"ח לר"ח ושמואל.

¹⁵⁵ והביא ירושלמי במעש"ש על הך דמערימין דנתמעט מאיש כי יתן דלית ליה דעת הקנאה, וכן מרש"י בהמדיר דליתא בר קידושין מדכתיב איש, וחזינן דבעינן לזה פסוק, והיינו משום שמצד המציאות יש לו דעת.

והיינו – דבאמת אין חילוק בין הנך תרי מצד הלכות שליחות אלא מצד הלכות דעת בקטן – והיינו כך – דכמו דאיכא דרגות שונות של דעת בין צרור וזורקו לפחות מצרור וזורקו לענין זה דמצטרף לדעתו הגדול בדעת אחרת מקנה, וכנ"ל, כמו כן איכא דרגות שונות של דעת לענין לזכות לאחרים, והיינו דדעת לאחרים הוא דין דעת בפנ"ע ויש בזה שיעור אחר וגדלות אחרת של דעת בפני עצמו, ונמצא דפחות מחפץ ומחזירו מיקרי הפקעה מ'דעת לאחרים' כמו דפחות מצרור וזורקו מיקרי הפקעה מדעת לעצמו, ועיין בהערה ¹⁵⁶ במה שיש לדייק כן בלשון התוס'.

והן הן עיקר דברי ר"י כפשוטם, דכל דבריו בא לחלק בהלכות דעת – ונאמרו בזה ג' הלכות בדעת ואין בדבריו רמז להלכות שליחות, והדינים בדעת הם כדלהלן:

א] בפחות מצרור וזורקו חסר לגמרי בכל הלכות דעת, ב] בצרור וזורקו איכא דין דעת של "זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים" דדעתו מצטרף לדעת אחרת מקנה אבל סו"ס אין כאן דין דעת לגבי אחרים כלל ולכן לא מהני גם ע"י דעת אחרת לאחרים, ג] בחפץ ומחזירו לאחר שעה, הכא "זוכה בין לעצמו ובין לאחרים" והיינו דאיכא דעת לקטן כה"ג, ובהנך תרי גווני מצטרף דעתו לדעת אחרת מקנה, דגם בזוכה לאחרים מהני הדעת אחרת מקנה להצטרף לדעתו לזכות לאחרים.

וכל הנך דרגות לא שייכים לעיקר הנידון שיש שליחות בקטן במילתא דאיתא בנפשי' – ונמצא דבאמת איכא ב' חידושים שונים בקטן שזוכה לאחרים ויש ביניהם חילוק בצרור וזורקו, א] נתחדש דליכא חסרון של שליחות וכסברת התוס' דכל דאיתא בנפשי' מהני שליחות, ובזה באמת שוין פחות מצרור וזורקו וצרור וזורקו דגם פחות מצרור וזורקו איתנהו בשליחות, ב] עוד נתחדש דאיכא שיעור מיוחד לדין דעת לאחרים דבשיעור זה מהני דעתו בצירוף דעת אחרת מקנה, ובדין הזה חלוקין ניהו פחות מצרור וזורקו וצרור וזורקו, וזו סברת ר"י לחלק ביניהם.

שורש פלוגתתם – דבכל קטן ליכא דעת זכייה לאחרים, ולא נחלקו כלל בהלכות שליחות.

ומעתה יבואר עיקר פלוגתת ר"י ור"ח ושמואל, דהנה, ר"י מודה דבצרור וזורקו מהני לעצמו ולא לאחרים, וכבר נתבאר דסברת ר"י היא דהחילוק בין צרור וזורקו לחפץ ומחזירו היינו דבחפץ ומחזירו איכא כבר דעת לאחרים, ונראה דבזה חולקים ר"ח ושמואל דליכא דעת בזכייה לאחרים כלל – והן הן עיקר דבריהם – "דא ודא אחת היא" – והיינו דכמו דבצרור וזורקו ר"י עצמו מודה דאיכא חסרון של דעת זכייה לאחרים, כך נמי הדין בכל קטן – ולא מהני הצירוף לדעתו שמצאנו בדעת אחרת מקנה, דכל זה מהני רק כלפי הדעת קטן לעצמו אכן כלפי הדעת לזכות לאחרים לא מהני כלל.

והיינו ממש כדרכו של הגר"ח בשיטת רש"י דנחלקו במה שייסד הגר"ח כ'כלל גדול' – "כל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום", ונתבאר שזו הלכה בהלכות דעת, ונחלקו האם אית ליה דעת עכ"פ בחפץ ומחזירו וכו', וכל זה דלא כמנחת ברוך ודעימיה שלמדו שבשיטת התוס' נחלקו בדיני שליחות באית' בנפשי', דאדרבה דכו"ע מודי דמהני שליחות באית' בנפשי' ורק נחלקו בדין דעת לאחרים.

וי"ל עוד דכמו דבשיטת ר"י חילקנו בין הדין שליחות שיש בזכייה דזה באמת מהני גם בצרור וזורקו, אבל איכא דין נוסף מצד הלכות דעת, והיינו דעת בזכייה לאחרים, וזה לא מהני בצרור וזורקו, כמו כן נימא בר"ח ושמואל, דלעולם איכא דין שליחות בחפץ ומחזירו אבל לא מהני דסו"ס נתמעט מזכייה דחסר בדעת של זכייה לאחרים, ודו"ק.

וזה באמת הגזה"כ דמצאנו בהאיש מקדש דאיש זוכה ואין הקטן זוכה, והבאנו מהרשב"א דיליף דמהכא המקור לר"ח, ומפורש א"כ דעד כמה שנוגע לשליחות ליכא מחלוקת כלל וכלל, והיינו כנתבאר דכל פלוגתתם אינו אלא בהלכות דעת של זכין לאחרים.

ישוב לדעת המהרי"ט אלגאזי דנקט להלכה דמהני שליחות במופלא אף דקיי"ל אינו זוכה לאחרים.

ובזה מיושב נמי שיטת המהרי"ט אלגאזי שהבאנו לעיל דנקט להלכה דמהני שליחות במופלא, וכבר תמהו עליו דכפשוטו נחלקו ר"י ור"ח האם מהני שליחות בדאיתא בנפשי' – וממילא דדברי

¹⁵⁶ והדברים מדוקדקים בתוס' להלן [ס"ה] שכתבו "שדעת אחרת מקנה אותו לאחרים ע"י זכיית קטן" – ומבואר דהא דמהני דעת אחרת מקנה היינו שהדעת אחרת מקנה עצמו מתייחס לאחרים, דמצטרף לדעת הקטן שדעתו לאחרים.

המהרש"א דמהני שליחות בתרומה במופלא כיון דאיתא בתרומה דנפשי' אינם להלכה אחרי דקיי"ל כר"ח דקטן אינו זוכה לעצמו – והאיך נקט כן להלכה.

והעירני בזה ידידי הרה"ג ר' נחום נוסבוים שליט"א דאפשר להוסיף כאן נקודה נוספת – והיא – דאיכא חילוק בין הדעת של הקטן לאחרים בזכין ושליחות, דבשליחות דאיכא מינוי של האחרים שוב ממילא חשיבא שיש כאן דעתם של האחרים שבאים מכחו, ושוב ליכא חסרון מצד האי 'כלל גדול' – "כל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום", דאדרבה איכא כאן דעת המשלח, וכל הסוגי' קאי רק באופן של זכין ודווקא בזכין דליכא מינוי דאז כל הדעת אינו אלא מצד הזוכה עצמו שהוא זוכה בדעתו לאחרים, ויש לומר דדווקא בכה"ג איכא חסרון בדעת של קטן, ודו"ק, ולפי"ז שפיר מהני שליחות בתרומה ע"י קטן אף דזכין ע"י קטן לא מהני אף באיתא דנפשי', וא"ש שיטתו.

ולפי"ז נתחדש דקטן לפי האמת נעשה שליח לאחרים לקנות מגדול בדעת אחרת מקנה, ופשוט, ורק בזכין לא מהני ובזה איירי בסוגי' – דהכא איכא דין נוסף של דעת לזכייה לאחרים ובזה קיי"ל כר"ח, והדברים מוכרחים מהרשב"א דתלה פלוגתתם בפסוק של איש זוכה דלא קאי בשליחות אלא בזכין, ודו"ק.

עוד נתחדש להלכה – דאף שהתוס' אמרו דלכו"ע ליכא דין זוכה לאחרים בקרבן פסח, דאיכא בזה פסוק, אבל הפסוק קאי רק בזוכה לאחרים בלי שליחות שיש בה מינוי, ולכן נתמעט, אבל אחרים ששלחו קטן למנותם בקרבן פסח, בכה"ג מני לפי האמת.

ביאור החילוק בין פסח למופלא, וביאור השו"ט במופלא אי דומה לדעת אחרת מקנה או לא.
ובזה נבא לבאר את החילוק בין פסח למופלא, וגם את עיקר השו"ט במופלא אי דומה לדעת אחרת מקנה או לא, וכבר תמהנו בכל זה לעיל, ונראה שכל השו"ט הוא סביב נקודה זו – דאף דפשוט דמופלא ופסח תרומיהו חשיבי כאיתא בנפשי', ולא בזה דיינינן כלל, אלא שכל הנידון הוא האם מהני הדעת של קטן לזכייה של אחרים גם בהנך תרי גווני כמו דמהני בצירוף דעת אחרת מקנה או לא דמי בזה לדעת אחרת מקנה – ונצטרך להקדים בזה בב' הקדמות.

א] להלן בחידושי סוגיות [סימן ה'] חקרנו בדין מופלא האם אתרבי שהגדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים, והבאנו כמה נפ"מ בזה, א] לגבי חיוב ממון בערכין של מופלא, ב] לגבי כח ההפרה של מופלא שהוא יבם והרי היא אשתו מה"ת, ג] האם מהני שאלת חכם בנדר של מופלא, ב] האם מהני נדר ותרומה במחשבה במופלא, ונראה לומר דזה ממש השו"ט בתוס' לגבי מופלא האם מהני ביה דעת זכייה לאחרים – וכדיבואר.

ב] נראה לדייק בלשון התוס' בביאורו לנידון בפסח אי מהני הדין שה לבית אבות בדין זכין לאחרים – שמלשונו מבואר, שהנידון בזה הוא האם הוא כגדול לגבי דיני מינוי, או דאדרבה דאף שהוא קטן אכתי מהני ביה מינוי ומינויו הוא מינוי של גדול אף שהוא קטן, דז"ל התוס': "דסלקא דעתין שיוכל להמנות משום דשה לבית אבות דאורייתא והוי לענין פסח כמו גדול", ומדויק בתוס' "דסלקא דעתין – דהוי לענין פסח כמו גדול" – ויש לומר דקמ"ל דלגבי פסח הוא קטן אלא דמהני מינוי ידידיה כמינוי של גדול.

ומעתה נראה דכבר נתחדש בשיטת ר"י כמה חידושים בדין דעת של קטן, א] בדעת אחרת מקנה מהני דעת הקטן עצמו להצטרף לדעת מקנה לקנות לעצמו, בצרור וזורקו, ב] בזוכה לאחרים מהני דעת של קטן לענין זכיה לאחרים וגם זה בצירוף דעת אחרת מקנה וכתבאר – עכ"פ בהנך תרתי מהני דעת הקטן לפעול בהאי חלות.

ומעתה יש לדון – האם גם בפסח ומופלא הדין דמהני דעת קטן בזכייה לאחרים דהתם אף דהתם ליכא דעת אחרת מקנה, ובזה אמרו התוס' דתלוי מה גדר ברבוי בהנך תרי דינים, דאי בהנך ב' פרשיות איתרבי קטן בכלל גדול לגבי כל הנפ"מ – וכדהבאנו במופלא, שוב י"ל דמהני נמי דעתו כדעת של גדול לאחרים, אולם אי אכתי קטן הוא – אלא דמהני עיקר החלות כחלות של גדול אף שהוא קטן, א"כ לא יהני לגבי כל הדינים והנפ"מ, וגם לא נחשיב את דעתו כדעתו של גדול לענין זכייה לאחרים.

וכל זה לשיטתו – שחידש שיש מושג של דעת של קטן שפועל – וכמבואר בדעת אחרת מקנה שלכן החשיבו כאיתא בנפשי' ולא מצד לתא דגדול אתינן עלה – ודו"ק.

והתוס' שו"ט במופלא והסיק דדינו כגדול, ובפסח הסיק שהוא כקטן, והדין בפסח יליף מקרא דאיש זוכה דדינו כקטן, ולכן לא מהני דעתו בזכייה, משא"כ במופלא דבאמת דינו כגדול, וזה כדהוכחנו מכל הנפ"מ.

מדקדק היטב ככל הנ"ל בלשון התוס' בקושי'.

ומדוקדקין דברי התוס' בפסח דקס"ד כגדול חשיב, והיינו דקמ"ל דמהני בתור קטן, ומדוקדקין היטב כל לשון התוס' בשו"ט במופלא, ונבאר כל לשונו בזה.

וז"ל התוס' בקושי' – "וא"ת היאך פודה לאחרים הא אפי' למ"ד זוכה לאחרים היינו כשדעת אחרת מקנה אותו לאחרים ופדיית מעשר נהי דחשבינן ליה כזוכה לאחרים מ"מ אין דעת אחרת מקנה אותו לאחרים ע"י זכיית קטן והוי כמו מציאה דלא זכי מדאורייתא".

תוס' כתבו שיש מעלה מיוחדת "כשדעת אחרת מקנה אותו לאחרים" ומעלה זו ליכא במופלא, והקשינו, הרי כל מעלת דעת אחרת מקנה אינו אלא דבזה חשיב איתא בנפשי', וגם מופלא איתא בנפשי', ולהנ"ל ניהא, דלגבי איתא בנפשי' שפיר מהני מופלא ולא בעינן דעת אחרת מקנה, אולם הכא איכא נידון אחר והוא האם איכא דעת של קטן בזכייה, והכא איכא מעלה מיוחדת בדעת אחרת מקנה, דכאמור – הכא הדעת אחרת מקנה מצטרף דלעת הקטן להשוותה כדעת של גדול.

[וזה מודגש בלשון התוס' שכתבו שהדעת אחרת מקנה מתייחס לאחרים שכתבו "כשדעת אחרת מקנה אותו לאחרים" – ואי כוונתו מצד הלכות איתא בנפשי' מה לי דמתייחס לאחרים, וע"כ כנ"ל דמתייחס לאחרים להשוותו לדעת של גדול לענין דעת זכייה לאחרים, וזו קושי' התוס' דבמופלא ליתא לכל הנ"ל].

מדקדק היטב ככל הנ"ל בלשון התוס' בתירוץ.

ותירצו התוס' – "וי"ל כיון דמופלא הסמוך לאיש דאורייתא ותרומתו וחילולו חילול – אם לגבי ממון זוכה לאחרים מן התורה כשדעת אחרת מקנה אותו א"כ לענין חילול מעשר יש לו להועיל אפי' בלא דעת אחרת".

ונראה דעיקר תירוצם בזה מובן עפ"י מה שיש לחקור בגדר הדין מופלא, האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים – ולהלן הבאנו כמה הוכחות דדינו כגדול, ונפ"מ לגבי נדר במחשבה ולגבי שאלת חכם ולגבי חיוב ממון בערכין של מופלא ועוד, ומעתה נראה דזו כוונת התוס', דא"נ דאיכא מעלה בדעת אחרת מקנה, אכן כל המעלה הזו היא דאף שהוא קטן, אכן מהני דעתו של גדול להצטרף לדעת קטן להשוותו לדעת של גדול לענין קנינים, ומעתה שפיר אמרו התוס' דעיקר דין מופלא הוא להשוותו לגדול לגבי פדיון ונדרים וכדומה, וממילא כמו דלגבי הרבה נפ"מ דינו כגדול בחלות זו, כמו כן לגבי הדין דעת לאחרים דינו כגדול, ושפיר מהני, וזה מה שהתוס' באו להשוות וליישב את הדמיון בגמרא.

ויש לדקדק בלשונם שהקדימו – דכיון דמהני מופלא לתרומה וחילול – ומכאן זה באו ליישב הקושי' – וקשה דאיזה סברא מונח בזה – דפשיטא דהכל מהני אך ורק אחרי דמהני מופלא בפדיון ותרומה ואז איתא בנפשי'.

אולם להנ"ל א"ש – דכוונתם ע"ד מה שיבואר להלן דמזה דמהני מופלא לפדיון מוכרח דדינו של מופלא כגדול לענין נדרים, דאי דינו כקטן אלא דנדרו של קטן כנדר של גדול – דאז לא היה מהני בפדיון מעש"ש במופלא, דבשלמא עיקר החלות איסור של נדר וקדשים שפיר איתרבי במופלא, אכן אין זו סיבה שיוכלו גם להפקיע קדושה בפדיון, דמה זה שייך לעיקר דין מופלא להחיל חלות נדר ואיסור – ומזה דמהני גם הפקעה זו מוכרח דלגמרי חשיב כגדול בפרשת נדרים, וממילא דלכל מילי מהני המופלא, ודו"ק.

וזהו מה שהביאו התוס' לכאן דזו סיבה דמהני דעתו של המופלא והיינו דאחרי דדינו כגדול – וכדמוכרח ממה דמהני פדיון במופלא, בזה כבר מוכרח דדינו כגדול – ודו"ק.

והסיקו התוס' "אבל לרב חסדא דאינו זוכה לאחרים אף על פי שלעצמו זוכה – גם בחילול מעשר לא יזכה לאחרים בחילול אף על פי שלעצמו מחלל" – וכוונתם דרב חסדא ע"כ למד מקרא דאיש זוכה דבקטן ליכא דין דעת זכייה לאחרים, ודו"ק.

אולם אין זה פשוט – דא"כ הוי ליה למימר בפשיטות דאיכא פסוק, ואולי נימא דכוונתם דע"כ דנחלקו ר"ח ור"י בעיקר החסרון דעת של קטן – דר"י סובר דלא מהני דעתו אכן איכא אופנים

דמהני וכדמצאנו בצירוף דעת אחרת מקנה וכן באופן שדינו כגדול ונתבאר במופלא, אולם דעת ר"ח דדעתו מופקע לגמרי מלפעול לאחרים – ודומה לדעת של פחות מצרור וזורקו דליכא דעת כלל אפילו לעצמו – לכו"ע, ושוב לא מהני בזה כל האופנים – ודו"ק.

סימן ה

בעיקר גדרי 'מופלא סמוך לאיש',
[פרק ד' משנה ד']

עיקר חידוש התוס' שהמשנה איירי במופלא סמוך לאיש ולכן מהני בקטן. / / חקירה בעיקר דין מופלא, האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים, ונפ"מ לגבי חיוב ממון בערכין ולגבי כח ההפרה שלו ביבם, ולשאלת חכם ולתרומה במחשבה. / / בשיטת ר"ה דאיכא מלקות של בל יחל. / / ביאור בדברי התוס' לגבי מופלא דמהני בתרומה ובפדיון, ומוכרח שדינו כגדול, ועוד מוכרח כן דמהאי טעמא מהני זכייה על ידי מופלא בתרומה ופדיון. / / בעיקר הנידון האם מהני מופלא לתרומה ופדיון או לא. / / הערה על הגר"א לגבי ההלכה של מופלא בתרומה. / / ביאור פלוגתת הראשונים והרמב"ם בדין מופלא. / / בדברי הקרן אורה שיש ב' דיני מופלא בשיטת הרמב"ם, והנפ"מ שביניהם. / / חוקר האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים.

עיקר חידוש התוס' שהמשנה איירי במופלא סמוך לאיש ולכן מהני בקטן.

בסוגי' בגיטין [ס"ה] הביאו את המשנה [פרק ד' משנה ד'] – והקשו התוס' – "וא"ת ומאי מהני פדיית קטן והא אין מעשה קטן כלום ובתו"כ [פרשת בחקותי] ממעט קטן שאינו פודה מעשר שני ותנן נמי [תרומות פ"א מ"א] חמשה לא יתרומו וקטן חד מנייהו ולעיל בהניזקין [נ"ב]. תניא אפוטרופין תורמין ומעשרין משמע אבל קטן לא – ומאי שנא פדיית מעשר מתרומה".
הרי לנו דתלינן דין מעש"ש בדין תרומה לגבי הא דלא מהני בזה קטן.
ותירצו בתוס' "וי"ל דאתיא כמ"ד במס' תרומות [פ"א מ"ג] דהגיעו לעונת נדרים כשם שנדרן נדר כך תרומתן תרומה וכשם שחל שם תרומה על פיו ומשתרי טבל באכילה ה"נ מתחלל מעשר שני על ידו".

וצ"ב הדמיון וצ"ב מה דקדקו בלשונם – שחל היתר טבל על ידי התרומה שלו – ונראה דכוונתם לתוס' בנדה [סוף מ"ו]: דביארו עיקר הך פלוגתא אי מהני מופלא בתרומה או דמהני דווקא בנדרים והקדש וכדומה, דאיזה סברא יש לחלק דווקא בתרומה, ופירשו בזה דתרומה לא דומה לכל נדר דהכא איכא גם קולא שמתירים את הטבל על ידי התרומה, ונראה דהכא נמי איכא היתר וקולא בפדיון מעש"ש הלכך משוי להו אהדדי, והן הן הדברים שדקדקו לומר "שחל שם תרומה על פיו ומשתרי טבל באכילה ה"נ מתחלל מעשר שני על ידו" – וא"ש בדברי התוס' בגיטין מוסברים עפ"י דבריו בנדה [שם].

חקירה בעיקר דין מופלא, האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים, ונפ"מ לגבי חיוב ממון בערכין ולגבי כח ההפרה שלו ביבם, ולשאלת חכם ולתרומה במחשבה.

והנה – יש לחקור בעיקר הגדר של מופלא דאיתרבי לנדרים, האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים, ואיכא בזה כמה נפ"מ וכדיבואר:
א [ז"ל המנחת חינוך [מצוה ש"נ]: "ולשון הרמב"ם וקטן שהעריך או נדר חייב לשלם שהרי נדריו קיימין", ואיני מבין זה שהרי בפ"א מה' נדרים כ' דדוקא גדול שנהנה מהקדישו לוקין אבל הוא עצמו אינו עובר בבל יחל כר"ה בנדה ע"ש, וא"כ היאך שייך לומר עליו שחייב לשלם בודאי אם אינו רוצה לשלם אין כופין אותו דקטן לאו בר כפיה הוא וגם אין ממשכנים אותו כי אינו עובר בבל יחל ובל תאחר, רק אם נותן להקדש הרי הוא הקדש לענין אחרים שאסורים להנות, אבל לומר שחייב ל"ש בקטן מופלא כיון דלכל התורה הוי קטן", ועיין בהערה ¹⁵⁷ מה שהבאנו לענין שעבוד נכסים, עכ"פ מדברי הרמב"ם היה משמע שזה דין מיוחד במלקות שפטור ואחרים חייבים, אבל הנדר הוא נדר כלפי הקטן ולכן הנדר מחייבו, ודו"ק.

ב [מקור נוסף לזה נראה מדברי האור שמח [נדרים פרק י"ב הלכה י"ד] על הרמב"ם "הקטן אין לו אישות לפיכך אינו מיפר" והיינו דלכן אינו מפר נדרי אשתו, ודייק מזה האור שמח וכלשונו:

¹⁵⁷ והוסיף המנ"ח "אך מ"מ אפ"ל דאשתעבדי נכסים וגובין מנכסיו וגם אם מת גובין מיורשיו ומ"מ צ"ע מנלן זה דאפשר הא דאתרבי דמופלא סמוך לאיש מקדיש או מעריך היינו אם נותן יש עליו תורת הקדש אבל לאשתעבדי נכסי צל"ע וגם ל"ש שעבוד נכסי אם אין עליו שעבוד הגוף עבחה"מ".

"אבל משום קטנותו כיון דמופלא סמוך לאיש נדריו נבדקין ה"ה דהוי יכול להפר נדרי אשתו, ומן התורה דקונה ביבום הוי מיפר מן התורה, ודו"ק, ועיין מש"כ פ"ב מהלכות סוטה ה"ב, ובקונטרס זיקה אות כ"ו בדברי הירושלמי, יעו"ש ודו"ק, עכ"ל, הרי דמבואר דמשכחת לה דין הפרה במופלא, ונראה דגם זה תלוי בעיקר ספק זה, ודו"ק.

ג] עיין משנה למלך [נזירות פרק ב' הלכה י"ג] וז"ל: "עדיין יש להסתפק בהגיע לעונת נדרים אי מצי למשאל על נדרים מי אמרינן דכיון דאיתיה בתורת נדרים איתיה נמי בתורת שאלה או דלמא שאני נדרים דבפירוש רבייה קרא למופלא" - הביאו נמי המנ"ח [ת"ז ס"ק ה'], ויתכן דתלוי בזה. ד] עיין מנ"ח [תק"ז ס"ק ד'] דפשיטא ליה דמופלא שתרם במחשבה חיילא כיון דאיתרבי כגדול, וכ"ה במשנה ראשונה [תומות פ"א מ"ג], אף שהתורה זרעים [שם] הסתפק בזה לגבי נדרי צדקה במחשבה - כיון דסו"ס אינו אלא ריבוי דמהני מחשבה ואולי מופלא רק נכלל בעיקר דיני נדר ולא במה דאיתרבי מחשבה, ולכאן גם זה תלוי בהנ"ל.

ועיין בהערה ¹⁵⁸ שכן משמע נמי באור החיים שדינו כגדול ולא שהנדר מהני אף שהוא קטן **בשיטת ר"ה דאיכא מלקות של כל יחל.**

והנה שיטת ר"ה דאיכא מלקות של כל יחל למופלא בנדר של מופלא - נדה [מ"ו], ולהלכה חולקים עליו דאחרים לוקין על נדרו, ופשוט דלפי ר"ה מוכרח שהוא גדול לענין נדרים, אכן גם לדין י"ל דמלקות הוא דין בפני עצמו דקטן לאו בר עונשין הוא, ולכן אנו חולקים עליו, אף דלגבי כל ההלכות האחרות דינו כגדול.

ויש להעיר - הרי הכס"מ [נדרים ריש פרק י"א] כתב דפשוט דליכא מלקות דכל יחל - מסברא, וכבר תמהו עליו דר"ה חולק, ויתכן דכוונתו כדברינו - דביסוד הדבר קיי"ל כר"ה שהוא גדול ממש לגבי נדרים, וכמבואר ברמב"ם לגבי ערכין והפרה, ואעפ"כ אנו חולקים על רב הונא דלא שייך מלקות וע"כ דסו"ס לאו בר עונשים הוא, ולזה כתב דע"כ דפשוט מסברא דליכא מלקות.

ביאור בדברי התוס' לגבי מופלא דמהני בתרומה ובפדיון, ומוכרח שדינו כגדול, ועוד מוכרח כן דמהאי טעמא מהני זכייה על ידי מופלא בתרומה ובפדיון.

ונראה שיש נפ"מ נוספת - הרי לעיל בחידושי סוגיות [סימן ד' פרק ג'] נתבאר דכל השו"ט בתוס' בדמיון בין דעת אחרת מקנה לזכין לאחרים בפדיון מעש"ש, ובמה שונה מפסח, ונתבאר דכל זה תלוי אי דינו כגדול או לא, דאי דינו כגדול שוב מהני דעתו לזכייה לאחרים, ולגבי פסח מהני המינוי שלו אבל סו"ס דינו כקטן לכל הפרשה, לעומת מופלא דדינו כגדול ולכן מהני דעתו, ודומה לדעת אחרת מקנה, עיי"ש.

ויש נפ"מ נוספת - דהנה - לעיל [שם] הערנו דלמה האריכו לומר דמהני מופלא בתרומה וחילול כהקדמה להך תירוץ, ומוכרח דמזה עצמו דמהני מופלא בפדיון ותרומה מוכרח דדינו כגדול.

וביארנו שם דאי דינו כקטן אלא דנדרו של קטן כנדר של גדול במופלא - דאז לא היה מהני פדיון מעש"ש במופלא, דבשלמא עיקר החלות איסור של נדר וקדשים שפיר איתרבי במופלא, אכן אין זו סיבה שיוכלו גם להפקיע קדושה בפדיון, דמה זה שייך לעיקר דין מופלא להחיל חלות נדר ואיסור - ומזה דמהני גם הפקעה זו מוכרח דלגמרי חשיב כגדול בפרשת נדרים, וממילא דלכל מילי מהני המופלא, ודו"ק.

בעיקר הנידון האם מהני מופלא לתרומה ובפדיון או לא.

ונראה דדבר זה מבואר בעיקר דברי התוס' - דהנה בתחילת דברינו הבאנו את תחילת דברי התוס' שהקשו דהאיך מהני מופלא בפדיון מעש"ש הא אין במעשה קטן כלום, וגם בתרומה ליכא מעשה של קטן וה"ה בפדיון לא ינהי.

ותירצו וז"ל: "וי"ל דאתיא כמ"ד במס' תרומות [פ"א מ"ג] דהגיעו לעונת נדרים כשם שנדרן נדר כך תרומתן תרומה וכשם שחל שם תרומה על פיו ומשתרי טבל באכילה ה"נ מתחלל מעשר שני

¹⁵⁸ דיעויין באור החיים [מטות פרק ל' פסוק ג'], וז"ל: "עוד נראה לפרש טעם אומרו לה' על פי מה שכתב רמב"ם [פרק י"א] מהלכות נדרים וזה לשונו קטן בן י"ב שנה שנשבע או שנדר בודקים אותו אם יודע לשם מי נדר וכו' עד כאן, והוא מה שנתכוין ה' במאמר נדר לה', כי לפי שקדם ואמר איש בא לתת גדר שיקרא איש לדבר זה ואמר נדר לה' פירוש כשידע לשם מי נדר וכן בשבועה כאומרו או השבע שבועה שהדין כמו כן בשבועה" עכ"ל, והמשמעות בדבריו דדין מופלא היינו ה"גדר שיקרא איש לדבר זה", והיינו שהוא גדול לענין זה ולא רק שנדר ידידה הוא נדר של גדול.

על ידו" – וצ"ב הדמיון וצ"ב מה דקדקו בלשונם – שחל היתר טבל על ידי התרומה שלו – וביארנו דכוונתם לתוס' בנדה [סוף מ"ו]: דביארו עיקר הך פלוגתא אי מהני מופלא בתרומה או לא, ופירשו בזה דלא דומה לכל נדר דהכא איכא גם קולא שמתירים את הטבל על ידי התרומה. ונראה דהכוונה לנידון הנ"ל, והיינו דעד כמה דנים אותו כגדול, דהאם גם כל הדינים שעומדים מן הצד מהני על ידי מופלא, ותלוי בהנ"ל, דאי דנו אותו לגמרי כגדול א"כ גם התוצאות מהחלות שלו נכללו בדין מופלא, וא"ש דדברי התוס' בגיטין מוסברים עפ"י דבריו בנדה [שם].

הערה על הגר"א לגבי ההלכה של מופלא בתרומה.

ואגב יש להעיר – הרי למדנו בתוס' דעיקר דין פדיון מעש"ש על ידי מופלא תלוי בדין מופלא לגבי תרומה – אולם נראה להוכיח דהגר"א חולק על התוס' – דהנה יעויין בביאור הגר"א [סימן של"א ס"ק ע"ח] – דאף דברמב"ם ושו"ע נפסק כר"י דמופלא מהני לגבי תרומה, וכן הוא דעת כמה ראשונים – מובא בציון ההלכה [תרומות – פ"ד ס"ק קנ"ט], אכן הגר"א חולק, וביאר דסתם משנה ריש תרומות חמשה לא יתרומו חולק על ר"י, ויש להעיר דמצאנו גם איכא, דאיכא סתם משנה במעשר שני [פ"ד משנה ד'] במערימין על המעשרות דקאי בקטן, וביארו התוס' בגיטין [ס"ה] דאזיל למ"ד דמופלא מהני בתרומה, ומוכרח שהגר"א חולק בזה.

ביאור פלוגתת הראשונים והרמב"ם בדין מופלא.

והנה בעיקר דין מופלא מצאנו מחלוקת ראשונים, דכל הראשונים למדו שהיינו שנה לפני גדלות, והיינו שנה לפני סימנים, אולם שיטת הרמב"ם [ריש פ"א נדרים] דבגדלות של שנים הוי כבר גדול ובשנה לפני כן הרי הוא מופלא, ולא בעינן שנה לפני סימנים, אלא דכבר תמהו האחרונים דהפשטות בסוגי' בנדה [מ"ו]: שהכל תלוי בשנה לפני סימנים, ואין בשנים כלום.

וכבר העיר הגרי"ז [כתבים ריש תמורה] שהרמב"ם לשיטתו דכבר נחלקו הרמב"ם והתוס' בדין שנים, דלפי התוס' גדלות תלוי אך ורק בסימנים, ושנים היינו דמקודם ל"ג אינו סימן אלא שומא בעלמא, אכן לפי הרמב"ם גם השנים הם חלק מהגדלות ביחד עם הסימנים, ונפ"מ לבנים כסימנים דלפי התוס' לא בעי שנים דהכא ליכא חשש שומא, ולפי הרמב"ם ליכא גדלות של בנים בלי שנים, וכבר האריך בזה הגר"ח הלכות אישות.

וביאר הגרי"ז דלפי הרמב"ם דתמיד השנים הם חלק מהגדלות שוב יש לומר דאיתרבי בהם גדלות בלי סימנים לגבי נדרים, ואז שנה לפני כן איכא כבר מופלא, אולם לחולקים על הרמב"ם דאין בשנים כלום ליתא לחילוק הזה.

ובעיקר שיטת הרמב"ם בגדלות בשנים בלי סימנים, כתב הקרן אורה [נזיר ריש כ"ט]: דהכוונה בזה דאיכא תרי דיני מופלא, דין מופלא בשנת י"ג לפני שהביא סימנים וזה עיקר דין מופלא מה"ת ועוד דין מופלא של שנה לפני י"ג, וכ"ה באחיעזר [ח"ב סימן כ' ס"ק ג'], ולמד דאיכא בזה ב' קראי לרבות ב' דינים של מופלא, עיין בהערה ¹⁵⁹ שהבאנו לשונו בזה.

ולשון הרמב"ם [שם הלכה ג'] כשהביא את הדין של מופלא בשנים בלי סימנים וכתב "דאף על פי שאמרו אין אנו יודעין לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו דבריהן קיימין והקדשן הקדש ונדריהן נדרים, ואף על פי שלא הביאו שתי שערות" וסיים הרמב"ם: "וזו היא עונת נדרים האמורה בכל מקום", ומבואר דעיקר דין מופלא היינו בי"ג בלי סימנים.

ועיין היטב בהגהות מיימונית בשם ההלכות גדולות [הלכות מיאון] ושם מפורש שמיאון מהני בעונת נדרים – היינו י"ב שנה בלי סימנים – ומפורש כנ"ל דזה מיקרי מופלא – ושנה קודם הוא ריבוי בהלכות מופלא

¹⁵⁹ וז"ל האחיעזר [שם]: "ובקראי מצינו איש כי יפליא ב' בחקותי ואיש כי ידור נדר ב' מטות וכו' ואחרי דידעין מאיש כי יפליא דמופלא הסמוך לאיש מדאורייתא ידעין דאיש דנדרים אף סמוך לאיש חשוב איש וע' רש"י נדה [מ"ו סוף העמוד בד"ה ולא יחל] "ומופלא סמוך לאיש בכלל איש וסמך ליה ולא יחל דברו", עכ"ל ומב' קראי ילפינן ב' מיני מופלא הסמוך לאיש מופלא הסמוך בזמן מופלא הסמוך לבית שערות כשהגיע לכלל שנים ול"ה עדיין ב' שערות ומוקמינן איש כי יפליא במופלא הסמוך לאיש בשנים ובעי כי יפליא שיהי' יודע להפלות מקרא כי ידור נדר דאיש קרוי סמוך לאיש [דלמעט קטן לא איצטריך איש דכבר ידעין מאיש כי יפליא] ילפינן מופלא הסמוך לאיש שהוא סמוך להבאת בית שערות, וכבר הגיע לשני הגדלות ולרבות באם שהוא יודע להפלות לא איצטריך דהא ידעין מקו"ח ממופלא הסמוך לאיש שלא הגיע לכלל שנים ג"כ, וע"כ דאף אם א"י להפלות נדרו נדר ומה"ט לא כתיב גבי' איש כי ידור נדר כי יפליא והוא טעם נכון מה שראו הבה"ג והרמב"ם לחדש מין מופלא הסמוך לאיש שאף שא"י לשם מי נדר נדרו קיים וכו'".

וכל זה דלא כהש"ש [ש"ה פי"א] דלמד ברמב"ם דמופלא היינו שנה לפני י"ג, וי"ג בלי סימנים היינו 'איש' לגבי נדרים, ולא ששניהם מדיני מופלא, וכאמור, לשון הרמב"ם דלעיל היה משמע דתרווייהו מדיני מופלא נינהו.

בדברי הקרן אורה שיש ב' דיני מופלא בשיטת הרמב"ם, והנפ"מ שביניהם.

ובישוב הסוגי' בנדה כתב הקרן אורה [שם] שהרמב"ם למד דלמ"ד מופלא מזרבנן אז פשוט שתלוי בסימנים, וזו כוונת הגמרא בנדה [שם], אולם למ"ד מופלא דאורייתא, אז איכא תרי דיני מופלא, דין מופלא בשנת י"ג לפני שהביא סימנים וזה עיקר דין מופלא מה"ת ועוד דין מופלא של שנה לפני י"ג, וחלוקין נינהו לגבי ב' דינים, א] לגבי הדין אי בודקין שידעו לשם מי נדרו, דרק לפני י"ג בודקין, ב] מה שאביו מדירו בנזירות היינו כל זמן שהוא ברשותו והיינו כל זמן שצריכים לבדוקו אי יודע לשם מי נדר, ולכן במופלא בשנת י"ג לפני שהביא סימנים - שכאמור זה עיקר דין מופלא מה"ת - הכא כבר אינו ברשות אביו לנדרים ואינו מדירו, וכעין זה באחיעזר [שם] - עכ"פ ב' דינים נפרדים נינהו דיליף מתרי קראי.

חוקר האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים.

ונראה להוסיף, דשורש החילוק בין הנך תרי דינים - עפ"י מה שיש לחקור בגדר הדין מופלא, האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים, וכנראה שהרמב"ם למד דתלוי בהנך תרי דיני מופלא, היינו דבמופלא בשנת י"ג לפני שהביא סימנים - שכאמור זה עיקר דין מופלא מה"ת, הכא הגדר הוא שהרי הוא גדול לגבי פרשת נדרים, אכן בדין של מופלא שנה לפני כן, הכא רק איתרבי שנדר שלו הוא נדר של גדול אבל לא שהוא בעצמו גדול לגבי נדרים, ויתכן דלזה קרי ליה הרמב"ם עיקר דין עונת הנדרים, דהכא איתרבי שהוא כגדול.

ומעתה יתחדש דכל הנך נפ"מ דאיתרבי לעיל - ערכין הפרה שאלת חכם ומחשבה, שיהיה נפ"מ ביניהם לגבי הנך תרי דיני מופלא ודו"ק.

סימן ו בגדר דין 'רבעי' [פרק ה' משנה א']

פרק א' חוקר בדין רבעי אי הוי דין חדש או דהוי המשך של דיני ערלה. // ספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש, ובפולוגת הרמב"ם וראשונים בזה, וסתירת הרע"ב בכל הנ"ל. // תוספת ביאור בהנך ב' צדדים - איסור כערלה או מצווה כמעש"ש. // חקירה - רבעי המשך של ערלה או דין חדש - בשיטת ב"ה מצאנו פשרה בזה. // מבאר את שיטת הרמב"ם דלא פודין במחזר דומי' דמעש"ש וישוב קושי' האור שמח, וכל זה עפ"י חידושו של הצפנת פענח שיש איסור בלי קדושה בבוסר ולא שייך פדיון. // ביאור ברמב"ם שחל קדושה ברבעי מכוח הדין מעש"ש שבו, והחלות קדושה הזו היא המתיר באיסור ערלה שנמשך ברבעי. // מיושב הירושלמי דיקבר ומיושב סתירת הרע"ב בהיתר הנאה ואכילה [ומעורר בסתירת הרע"ב בטעם היתירא דקליפות בערלה]. // מתמה בשיטת ר' חיים כהן בביאור הדרשה של חילול דילפינן בברכות [ל"ה] גם אחרי דיליף ממעש"ש. // ב' דרכים בר' חיים כהן, על פי ר"ת ולפי דרכינו א"ש נמי לפי הרמב"ם. // תוספת דברים בכל הנ"ל. //

פרק ב' עוד בהנ"ל, ובדין ערלה ורבעי בחו"ל. // פולוגת הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה. // ביאורו של הגר"ח בדברי הרמב"ם דב' טעמים נאמרו למה אין רבעי בחו"ל, ומבאר למה איצטרך ליה תרי טעמים. //

פרק א'

חוקר בדין רבעי אי הוי דין חדש או דהוי המשך של דיני ערלה.

ספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש, ובפולוגת הרמב"ם וראשונים בזה, וסתירת הרע"ב בכל הנ"ל.

הר"ש [פרק ה' משנה א'] הביא את לשון הגמרא – "סימניה כאדמה דאיכא הנאה מיניה אף האי נמי כי מיפרקא שרי לאיתהנוי' מיניה" – ודייק מהכא בשער המלך [פ"י מאכלות אסורות הט"ז] שרבעי לפני פדיון אסור בהנאה ולא רק באכילה – ונבאר את שורש הספק בזה.

דהנה, יש להסתפק בעיקר הגדר של רבעי, דיעויין בזרע אברהם [סימן י"ד ס"ק כ"ב] ובדרך אמונה [ריש פ"ט דמש"ש בביאור ההלכה] דנסתפקו האם רבעי וערלה חד דינא להו דרבעי הוא המשך של האיסור ערלה בשנה הרביעית, אלא שיש בו היתר מיוחד ע"י פדיון ואכילה בירושלים כדיני מעש"ש, או שדין חדש ואיסור חדש בפני עצמו הוא.

ובעיקר הספק עיין בדרך אמונה [שם] שהביא בזה חילוק בין הרמב"ם לבה"ג במנין המצוות אי הוי מצווה א' [בה"ג] או ב' מצוות [רמב"ם], והבה"ג פירש שמצוות רבעי בכלל ערלה היא, וברמב"ם אינו מוכרח דתמיד מביא את עשה ול"ת בנפרד, והביא מהרמב"ן [ר"ה י'] דמבואר דתרתני נינהו.

ובזרע אברהם הביא מהשער המלך הנ"ל שחקר האם יש איסור הנאה ברבעי או רק איסור אכילה ותלה בספק הנ"ל דרק מצד המשך לערלה אית ליה איסור הנאה, והשער המלך תלה בזה עוד האם בעינן ביטול של א' ממאיתים כערלה [במקום שאין לו מתירין] או לא, דשיעור דא' ממאיתים הוא רק משום שכל התורה איסורו אכילה והנאה כמבואר ברמב"ם ור"ש לגבי כלאים וערלה, ועיין בהערה ¹⁶⁰.

וברא"ש בערלה [ריש פ"ב דערלה] מבואר דמה שמבואר במשנה ערלה מעלה את הערלה במאיתים דהכוונה בזה לרבעי, וכבר תמה בזה החזו"א [ערלה סימן ד' ס"ק ד'] דמאי שנא מעש"ש דעולה ברוב מרבעי דעולה במאיתים, ותירץ בדרך אמונה דע"כ שהרא"ש למד דרבעי בכלל ערלה היא ואסור בהנאה, וכן מבואר בשער המלך שם בדעת הרע"ב דכתב נמי כהרא"ש, ויתירא מזה הרי עצם זה שהמשנה קורא לזה ערלה ולא רבעי משמע שהטעם שיש לו ביטול של מאיתים הוא מצד היותו המשך לערלה ודין ערלה עליו.

¹⁶⁰ ובדרך אמונה [שם] כתב שנפ"מ נוספת לפי מה שמבואר בחזו"א באילן שאינו עומד ג' שנים, והיינו שהגזע קיים שנתיים ושוב כלה והשורש קיים ושוב עולה גזע אחר מחדש דלא מסתבר שיהיה אסור לעולם, ויש לעיין האם השיעור בזה ג' שנים או ד' שנים ותלוי אם רבעי וערלה חדא נינהו או לא.

ובשער המלך [פ"י מאכלות אסורות] דייק בלשון הרמב"ם במאכלות אסורות וכן בפירוש המשנה [פ"א מ"ח] דאסור רק באכילה ושם בפירוש המשנה כתב הרמב"ם בהדי' דדינו כמעש"ש שאוסר רק באכילה, ומאידך הביא את לשון התוס' בקידושין [ל"ה.] בשם ר"ת, דערלה בשנה רביעית יש לו היתר לאיסורו, ומבואר דהכל איסור אחד וכפשוטו אסור גם בהנאה, ועיין בלשון החינוך דערלה יש לו היתר לאיסורו בשנה הרביעית, ובביאור הלכה הביא דכן מבואר ברבינו יונה בשערי תשובה [ש"ג] דאסור גם בהנאה.

ונראה שהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו, שבמשנה [שם ריש פ"ב] הוא חולק על הרא"ש שלמד ערלה מעלה ערלה דהיינו רבעי, דבשיטת הרא"ש מוכרח שיש איסור הנאה מדבעינן מאתיים, וכנ"ל, אכן הר"ש והרמב"ם למדו דמיירי שכבר בטלה הערלה ראשונה במאתיים ונהיה להיתר ושוב מצטרף לבטל ערלה שניה והחידוש דאינו חוזר וניעור ולדידהו נמצא דלא מוקמינן ליה ברבעי, וא"ש דלשיטתו אין לפרש כהרא"ש.

והעולה מכל הנ"ל דמהרמב"ם משמע שרבעי הוא דין בפני עצמו ולכן אינו אסור בהנאה, וכמשמעות ברמב"ן בר"ה, ובה"ג הרא"ש ורבינו יונה ור"ת והחינוך למדו שזה המשך לדין ערלה. אולם תמה השער המלך בסתירת הרע"ב, דמצד אחד כתב כהרמב"ם בפירוש המשנה דרק אסור באכילה ומאידך פירש כפירוש הרא"ש שערלה וערלה היינו רבעי דבעי נמי מאתיים, וע"כ דאסור נמי בהנאה, וצ"ע.

תוספת ביאור בהנך ב' צדדים - איסור כערלה או מצווה כמעש"ש.

ונראה להוסיף בהנך ב' צדדים עוד:

דנראה שלפי הרמב"ם דאיכא איסור חדש כעין מעש"ש דאסור באכילה ומותר בהנאה, ונראה דיסוד החילוק אינו אי הוי רק איסור כהמשך לערלה או איסור חדש דומי' דמעש"ש אלא דלפי הרמב"ם יסוד האיסור אכילה מתחיל מצד זה שיש בה מצוות אכילה כמעש"ש והמצווה היא סיבת האיסור, לעומת ר"ת דמדמה לערלה ויסודו איסור בלי שייכות למצווה.

וזה מפורש ברמב"ם, דהרמב"ם בפירוש המשנה [פ"א מ"ח] שמשם דייק השער המלך דמותר בהנאה מבאר דהכל כעין מעש"ש דיסודו מחמת המצוות אכילה, שהרמב"ם בא לחלק בין מין הצובעין דאסור בערלה ולא ברבעי, וז"ל הרמב"ם "ונאסרו בערלה קלפי רמון והנץ שלו, לא מפני שהן פרי, אלא מפני שהן ראויין לצביעה ואסור לצבוע בערלה, אמרו בספרא לא יאכל, אין לי אלא שלא יאכל, מניין שלא יצבע ושלא יהנה, תלמוד לומר וערלתם ערלתו את כולם, ומותרין בנטע רבעי, מפני שאין נטע רבעי אסור בהנאה, אלא הוא כמעשר שני נאכל לבעליו כמו שביארנו במסכת מעשר שני, ולפיכך אין מתקדש בו אלא פרי הראוי לאכילה", הרי לנו דברים מפורשים דכל מה שנתקדש הפרי הוא מצד זה שהוא ראוי לאכילה כמעשר שני שנאכל לבעליו ועומד למצוותו.

והגרי"ז בכתבים לנזיר [ל"ד - בדברי רש"י] פירש דהיינו טעמא נמי למה ענבים שלקו לא הוי רבעי דאינו עומד לאכילה ויסוד דינא דמעש"ש מצד זה שעומד למצוותו.

וע"ד זה מבואר נמי בתורת זרעים [תרומות פ"ג מ"ט] דבמעש"ש נפסק ברמב"ם [פ"ג מעש"ש הי"א] ומקורו בירושלמי שפת שעופשה ושמן שנפסל מאכילת אדם פקע מנה קדושתה, והיינו משום שתחילת קדושתה מחמת זה שעומד למצווה, וחידש התורת זרעים דכך הדין נמי ברבעי, ודו"ק.

חקירה - רבעי המשך של ערלה או דין חדש - בשיטת ב"ה מצאנו פשרה בזה.

ויש להעיר - הרי חקרו האחרונים האם האיסור רבעי הוא המשך של ערלה וההיתר ע"י פדיון יליף ממעש"ש או דנסתלק הערלה ולמדנו דין ואיסור חדש ממעש"ש, ועיין בציונים והערות [פרק ה משנה ג' ענף ב'] שמצאנו פשרה בזה בשיטת ב"ה וכמבואר ברשב"א בב"ק - דאף אי יליף ממעש"ש את עיקר האיסור אכן לגבי הזמן והמקום אכתי חשיב כהמשך של ערלה - ויש פשרה בעיקר החקירה - ודו"ק.

מבאר את שיטת הרמב"ם דלא פודין במחובר דומי' דמעש"ש וישוב קושי' האור שמח, וכל זה עפ"י חידושו של הצפנת פענח שיש איסור בלי קדושה בבוסר ולא שייך פדיון.

והנה, עיין ברשב"א בתשובה [מיוחסות - סימן קנ"ו] שהביא פלוגתת הרמב"ם [פ"ט מעש"ש ה"ב] ור"ש אי פודין במחובר או לא, דלפי הר"ש רק מדרבנן לא פודין אבל בזה"ז ובמקום תקנה פודין ולפי הרמב"ם דומי' דמעש"ש דליתא במחובר מה"ת, ועיין בהערה ¹⁶¹ שהבאנו לשונו.

ותמה האור שמח [רמב"ם שם] דמאן יימר דאין פדיון מעש"ש במחובר, הא משכחת לה מעש"ש במחובר במעש"ש דקרא עליו שם במחובר ושתלה דלא פקע ממנו שם מעש"ש, וכמבואר ברמב"ם [פי"א מתרומות הכ"ו] לגבי תרומה כה"ג, ולמה לא יהני בזה פדיון, ועיין בהערה ¹⁶² שהבאנו דבריו בזה.

ונראה בביאור שיטת הרמב"ם ונקדים בחידושו של הצפנת פענח [לולב פ"ה ה"ב] שחידש שיש איסור רבעי בלי קדושה בבוסר ופגין, דלמדנו בירושלמי [סופ"ק דערלה] דפגי תמרה צריך לקוברן ואין בהם פדיון, והגדר בזה תמוה דאי קדשי למה לא מהני בהם פדיון וחידש דע"כ שיש בהם איסור בלי קדושה ולכן אין להם דין פדיון וצריכים לקוברם, וע"ד זה ביאר בדעת הרמב"ם [פ"ט ה"ב] דבוסר מצי ליתנו במתנה אף דדינו כרבעי וע"כ משום שיש בו איסור בלי קדושה ולכן אינו ממון גבוה ושפיר מצי נותן במתנה.

הדרנא לדברי הרמב"ם, דנראה דבמחובר הרבעי אסור בלי קדושה מדין ערלה כעין בוסר, דהדין מעש"ש לא חיילא ברבעי אלא לאחר תלישה כמו בכל מעש"ש, ואף דבמעש"ש לא חיילא מצד דאכתי לא הוי טבל אכן סו"ס יליף מהתם, ושוב מה דלא פודין הוא משום דהאיסור שבו לא פודין דרק לאחר שחל בו דין מעש"ש והיינו הקדושה שבו אז מהני פדיון.

והשתא אין להקשות דסו"ס מעש"ש באופן דמשכחת לה במחובר שפיר פודין והיינו בשתלה, דאח"כ דליכא הלכה במעשה פדיון במחובר אלא הלכה בעצם חלות הקדושה במחובר, וברבעי לא למדנו על עצם המעשה פדיון דלא משכחת לה במחובר רק דלמדנו דבמחובר אין קדושת רבעי כמו דליכא קדושת מעש"ש וממילא דליכא פדיון, שיש בו איסור בלי קדושת רבעי, והיינו כנתיב בצי"פ בבוסר דאינו פרי ואין בו קדושת רבעי רק איסור בעלמא, ולכן אין בו פדיון דלא משכחת לה פדיון אלא בקדושה.

ביאור ברמב"ם שחל קדושה ברבעי מכוח הדין מעש"ש שבו, והחלות קדושה הזו היא היא המתיר באיסור ערלה שנמשך ברבעי.

ונראה להגדיר את עומק חידושו של הצפנת פענח, דהנה, כבר ביארנו את הצדדים, האם תחילתו איסור או דתחילתו מצווה והאיסור הוא תוצאה מהמצווה כמו במעש"ש, ונראה דבצפנת פענח למדנו חידוש, דגם לרמב"ם שרבעי הוא איסור חדש כעין מעש"ש, והוא רק אסור באכילה ולא בהנאה כמעש"ש, ואיסורו הוא מצד הקדושה והמצווה כעין מעש"ש, אכן אעפ"כ יש בזה גם

¹⁶¹ וז"ל "ולענין פדיון אם יש במחובר ואם לאו תניא בתוספתא דמעש"ש כרם רבעי ב"ש אומרים אין פודין אותם ענבים אלא יין וב"ה אומרים יין וענבים הכל מודים שאין פודין אותו במחובר, והרמב"ם ז"ל כן כתב ונתן טעם לדבריו מפני שהוא כמעש"ש ואין מעשר במחובר, ורבינו שמשון ז"ל כתב בפירוש המשנה שלו אי אפשר לפרש דהוי טעמא משום דילפינן קדש ממעשר ואין מעשר במחובר משום דבפ' מרובה [ס"ט] משמע דפדיון במחובר מועיל דבר תורה דאמרינן התם א"ר יוחנן גזל ולא נתייאשו הבעלים וכו' הצנועין מניחים המעות ואומר כל הנלקט וכו' כלומר דקודם לקיטה היו הצנועים פודין ולא אחר לקיטה שכבר זכו בהם אחרים וכו' ומכאן קשה לדברי הרמב"ם ז"ל וכו' ומ"מ לענין מחובר קשה לן שמעתתא דמרובה אמאי דתניא בתוספתא ומעשים בכל יום דפודין אפילו במחובר ועם מה שפירש רבינו שמשון ז"ל נתיישב לי הכל שהוא ז"ל פירש דהא דאין פודין במחובר טעמא לפי שאינם בקיאים בשומא בעודו במחובר מידי דהוה אענבים לב"ש והא דמחללין במחובר גבי צנועים התם תקנתא עביד שלא יכשלו וזה נכון, ומכלל דבריו בזמן הזה שאין מדקדקים בשויו אלא כשמואל דאמר אם חללו על שוה פרוטה מחול הלכך מוקמינן ליה אדיניה דאורייתא ואפילו במחובר שפיר דמי."

¹⁶² וז"ל: "והא דאין פודין מעש"ש במחובר צ"ע, דאי משום דחייבא דמעשר אינו בא רק לאחר מירוח, הא במנחות [ע']. בעי ר' אבוב שכולת שמרחה בכר, ושתלה, וקרא עליה שם במחובר מהו, כיון דמרתה טבלה, כי קרא שם קדשה לה, או דילמא כיון דשתלה פקע ליה טבלה מיניה כו', א"כ מצאנו תרומה במחובר לקרקע, ורבינו כתב בפ"א מהלכות תרומות דאם עשאה תרומה קודם שיזרענה דה"ז תרומה ודאית, א"כ במעשר שני משכחת בכה"ג, וא"כ משכחת דפודין במחובר למעש"ש ונ"ר, דהקדושה חלה במחובר לקרקע צ"ל דפודין, ואפשר דאיכא בזה טעמי אחריני, דכי לא תוכל שאתו, וזהו מחמת טומאה, ובעי שיהי' באפשרי לקבל טומאה וכיו"ב עוד טעמים, ואכמ"ל בזה, ועיין ביאורי הגר"א ליו"ד [סימן של"א], ודו"ק בכ"ז."

איסור בלי קדושה וזה מצד ההמשך לערלה דלרמב"ם איכא תרתין, גם המשך לערלה וגם מתיר של מעש"ש.

והגדר כך, דבעצם גם הרמב"ם מודה לחינוך ולר"ת שיש מתיר לאיסור ערלה בשנה הרביעית ע"י רבעי, אלא דבזה חולקין, דלר"ת האיסור של רבעי הוא איסור ערלה ממש אלא שחל בו היתר בניהוג דין רבעי ע"י אכילה כשאוכלו בירושלים או ע"י פדיון, [דומי' דמעש"ש], אבל הרמב"ם למד שהמתיר באיסור ערלה של השנה הרביעית הוא בזה שחל באיסור ערלה קדושת מעש"ש במקום האיסור, והיינו דחלות קדושה כעין מעש"ש מתיר את האיסור, דאף דכעת אכתי אסור מצד הקדושה שבו אבל זה עצמו המתיר, שבקדושה שייכא פדיון ושייך אכילה בירושלים ובאיסור ליכא פדיון וליכא אכילה בירושלים, וההיתר של באיסור ערלה הוא בזה שחל קדושת רבעי באיסור ערלה.

ובזה יבואר הדין איסור במחובר והדין איסור בפגין דנתחדש בצ"פ, דלעולם גם לרמב"ם רבעי הוא המשך של הג' שנים של ערלה, וזה יסוד האיסור במחובר ובבוסר שהוא איסור בלי פדיון, דאז אכתי לא חיילא ביה קדושת מעש"ש, וכשנתלש או כשהוא כבר אינו בוסר אז ילפינן ממעש"ש דחיילא ביה קדושת מעש"ש, וזה המתיר, מה דפקע האיסור וחיילא הקדושה במקומו, ומדיני הקדושה שיש בה מתיר ע"י אכילה בירושלים ופדיון, ודו"ק.

מיושב הירושלמי דיקבר ומיושב סתירת הרע"ב בהיתר הנאה ואכילה [ומעורר בסתירת הרע"ב בטעם היתירא דקליפות בערלה].

ונראה הוכחה גמורה לזה מהירושלמי דקשה לפי הרמב"ם דלמה יקבר הא אי רבעי אינו איסור הנאה רק איסור אכילה בעלמא, אז למה יקבר, דיהנה בו בשאר הנאות ולמה יקבר, וזו ראייה ברורה לספיקת השער המלך ופשוט שאין לדייק בלשונות של הראשונים שרבעי מותר בהנאה אי מפורש בירושלמי דכשאין בו פדיון דיקבר, וע"כ דהאיסור בלי קדושה הוא המשך לערלה גם לדעת הרמב"ם.

בזה יש מקום ליישב את קושי' השער המלך על הרע"ב דסותר משנתו אי הוי איסור אכילה או איסור הנאה, דתלוי דפגין זה איסור הנאה ובפרי זה אסור באכילה, וא"ש.

[והנה יש כאן סתירה אחרת ברע"ב, דכתב [פ"א מ"ח] בטעמא דקליפי רימונים דאסור בערלה מצד "את לרבות את הטפל לפריו" והיינו כטעמו של הר"ש, ולפי"ז ברבעי היה צריך להתיר מצד דלא מרבינן את הטפל לפריו כמו שכתב הר"ש שם, ומאידך כשבא לבאר למה ליכא רבעי לא כתב מצד דלא מרבינן אלא דכתב כהרמב"ם דלא איתרבי איסור הנאה ברבעי דבעינן דומי' דמעש"ש דעומד למצוותו, וכבר תמה בזה בתוס' אנשי שם דסותר משנתו בזה.

והביאור בזה דבאמת יש כאן שני דינים, דכל רבעי הוא המשך של ערלה ומצד זה היה צריך להיות אסור בקליפות מצד הריבוי של הטפל לפרי ואה"נ שרבעי אינו בכלל ריבוי זה, אכן אכתי קשה דסו"ס ערלה אסור מצד דראוי לצביעה בלי שייכות לריבוי של טפל לפרי ולמה ליכא דין זה ברבעי ועל זה הוצרך ליישב כנ"ל דרבעי אינו איסור הנאה רק דתלוי כולו במצוותו כעין מעש"ש. ויש להעיר דלפי הדברים הנ"ל מבואר דהנך שני טעמים אינם כאחד, דכל זמן שזה מחובר או פגין אז באמת אסור בהנאה מצד שצביעה איתרבי בכלל ערלה בתורת איסורי הנאה וזה הדין תקבר בפגין של רבעי דסו"ס לא איתרבי בתורת טפל לפרי, ואז ליכא סברא דהוי כעין מעש"ש ולכן תקבר, ורק אחרי פגין ובתלוש אז הוא דאיכא היתירא דמעש"ש, ודו"ק].

מתמה בשיטת ר' חיים כהן בביאור הדרשה של חילול דילפינן בברכות [ל"ה] גם אחרי דיליף ממעש"ש.

ונראה דחידוש כעין מה שנתבאר בשיטת הרמב"ם – דלעולם איכא ב' דינים – מצאנו כן בעיקר הדרשה של פדיון ברבעי – דהנה, למדנו בקידושין [נ"ד] דאיכא גז"ש בין מעש"ש לרבעי ומהכא ילפינן דיני פדיון שאר הלכות מעש"ש ברבעי, אולם מצאנו בברכות [ל"ה] דרשה נוספת בזה – דילפי ליה מדכתיב 'קדש הלולים', "קרי ביה חלולים – אחליה והדר אכליה", והקשו שם בתוס' דלמה לי הך קרא – הא גמרינן ממעש"ש.

ותירצו בתוס' דלולי הך קרא לא נילף כלל ממעש"ש אלא משביעית דלית ליה פדיון ומהכא יליף דאיכא פדיון, ועוד תירצו בשם ר' חיים כהן דלולי הך דרשה היינו לומדים דעד כדי כך דומה

למעש"ש דאינו נוהג אלא בשנים שבהם נוהג מעש"ש – אבל בשנה השלישית ושישית ליכא פדיון כלל – וקמ"ל קרא דאיכא דין פדיון – וכ"ה בתוס' בקידושין [שם].

ויש נפ"מ בין הנך תרי דרכים, דלדרך הראשונה, אחרי דידעין שיש ילפותא ממעש"ש – שוב פשוט שיש בו פדיון תמיד – ולא שייך ביה קדושה בלי אפשרות של פדיון, וכל הנידון היה אולי דמעיקרא לא ילפינן ממעש"ש, ואז רבעי נלמד משביעית, אכן אחרי דילפינן ממעש"ש – אז כבר פשיטא דאיכא בזה דין פדיון כמעש"ש.

אכן לדרכו של ר' חיים כהן איכא חידוש – דמבואר בדרכו שגם אחרי דילפינן ממעש"ש – אכן הדין פדיון לא נלמד בשנים שאין מעש"ש נוהג – ואז איכא בהו דין איסור בלי פדיון – ולפי"ז נתחדש שיש ברבעי ב' דינים שונים, דבשנים של מעש"ש יש בו קדושה של פדיון כעין מעש"ש ובשנים האחרות יש בהם סוג אחר של קדושה שלא דומה למעש"ש – ויש לעיין דמה המקור לקדושה זו, הרי לדרכו של ר' חיים כהן לא ילפינן משביעית אז מהיכא ילפינן דין זה.

ב' דרכים בר' חיים כהן, על פי ר"ת ולפי דרכינו א"ש נמי לפי הרמב"ם.

ונראה דכפשוטו מוכרח מהכא דלמד ע"ד החינוך ור"ת דערלה הוא איסור שממשיך גם בשנה הרביעית אלא שנתחדש שיש בו היתר על ידי פדיון ואכילה בירושלים, ויש לומר בפשיטות שזה האיסור בשנים שלא נוהג בהם דין מעש"ש – דאסורים בלי פדיון ובלי אכילה בירושלים – אולם להרמב"ם לא א"ש דברי ר' חיים כהן וע"כ שיצטרך לפרש כדרך הראשונה בתוס'.

אולם לפי מה שנתחדש בשיטת הרמב"ם שגם הוא מודה לחינוך ולר"ת שיש מתיר לאיסור ערלה בשנה הרביעית ע"י רבעי, אלא דבזה חולקין, דלר"ת האיסור של רבעי הוא איסור ערלה ממש אלא שחל בו היתר בניהוג דין רבעי ע"י אכילה כשאוכלו בירושלים או ע"י פדיון, [דומי' דמעש"ש], אבל הרמב"ם למד שהמתיר באיסור ערלה של השנה הרביעית הוא בזה שחל באיסור ערלה קדושת מעש"ש במקום האיסור, והיינו דחלות קדושה כעין מעש"ש מתיר את האיסור – לפי"ז יוכל גם הרמב"ם ללמוד כר' חיים כהן.

והיינו דכמו שנתבאר ברמב"ם בדין איסור במחובר ובדין איסור בפגין דנתחדש בצ"פ – דבדידהו אכתי לא חיילא הדין מעש"ש ולכן עדיין בדין הראשון של ערלה הם קיימים – וזה יסוד האיסור במחובר ובבוסר שהוא איסור בלי פדיון, דאז אכתי לא חיילא ביה קדושת מעש"ש, ודווקא כשנתלש או כשהוא כבר אינו בוסר אז ילפינן ממעש"ש דחיילא ביה קדושת מעש"ש, וזה המתיר, - ע"ד זה נוכל לומר גם לפי ר' חיים כהן, שבשנים שלא לומדים ממעש"ש – אז היה הדין איסור שלהם הוא איסור בלי פדיון – והיינו מחמת הדין ערלה שבו – כעין מה שמצאנו למסקנה בבוסר ובמחובר – ודו"ק.

תוספת דברים בכל הנ"ל.

ונראה להוכיח עוד כעיקר הך יסוד שיש ב' דינים ברבעי, ושהם מתחלקים זמ"ז – ונקדים בדין ערלה ורבעי בחו"ל.

פרק ב'

עוד בהנ"ל,

ובדין ערלה ורבעי בחו"ל.

פלוגתת הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה.

נחלקו הראשונים האם איכא מלקות על ערלת חו"ל או לא, דמדוייק ברמב"ם [מאכלות אסורות פ"י ה"ט] דליכא מלקות וכן מדוייק עוד להלן [שם הלכה כ"א], וכן הוא בסמ"ג [לאוין קמ"ו], אולם הגר"ח על הרמב"ם [מאכלות אסורות פ"י ה"ט] והמלבושי יו"ט [חובת קרקע ריש סימן א'] דייקו מהשאלות דר' אחאי [קדושים] ומהבה"ג דחולקים וס"ל דליכא חילוק ביניהם ולקי גם בחו"ל, ולמדו דשורש פלוגתתם הוא האם 'הלכה' של ערלת חו"ל הוי גילוי בעיקר הדין ערלה של א"י וממילא דאיכא גם מלקות או שזה דין חדש בפני עצמו, והמלבושי יו"ט הביא גם מרש"י ומהרא"ש דאזלי בדרכו של הרמב"ם, והוסיף שם עוד [סוף סימן א'] לדון בדין שריפת ערלת חו"ל, ותלה בספק ובפלוגתא הנ"ל.

והוסיפו בזה הגר"ח [שם] והמלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן ה'], שהרמב"ם לשיטתו אזיל דאי הוי גילוי א"כ ה"ה דאיכלל בזה דין רבעי דחד דינא הוא בהדי' ערלה, ואי הוי דין בפני עצמו א"כ לא איכלל בזה רבעי, ודייקו כן מלשון הרמב"ם [מאכלות אסורות פ"י הט"ו] שכתב "יראה לי שאין דין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ וכו' שלא אמרו אלא הערלה", וכוונת הרמב"ם שההלכה של ערלת חו"ל רק נאמרה בערלה, והיינו שזה דין בפני עצמו, הלכך לא איכלל בזה דיני רבעי, וליכא רבעי בחו"ל, והגאונים חולקים דס"ל דהכל הלכה אחת ופרשה אחת.

ועיין בביאור ההלכה [סוף פ"ט דמעש"ש ד"ה אסורין בערלה] שהביא צ"ח שחידש שאין ריבוי של שומר לפני [קליפות ועוד] באיסור ערלת חו"ל, והגר"ח"ק שליט"א רצה לתלות חידוש זה בספק הנ"ל.

ביאורו של הגר"ח בדברי הרמב"ם דב' טעמים נאמרו למה אין רבעי בחו"ל, ומבאר למה איצטריך ליה תרי טעמים.

אולם לגבי רבעי בחו"ל מצאנו תוספת דברים – ומהדין רבעי בחו"ל נראה להוכיח את עיקר היסוד שנתבאר לעיל [פרק א'] שיש ב' דינים נפרדים ברבעי, ושהם מתחלקים זמ"ז. דהנה מצאנו ברמב"ם תרי טעמים למה ליכא רבעי בחו"ל, וז"ל הרמב"ם [מאכלות אסורות פרק י' הלכה ט"ו] "יראה לי שאין דין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ אלא אוכל פירות שנה רביעית בלא פדיון כלל שלא אמרו אלא הערלה", וכוונת הרמב"ם שההלכה של ערלת חו"ל רק נאמרה בערלה וממילא דאין מקור לרבעי.

וממשיך הרמב"ם, "וקל וחומר הדברים ומה סוריא שהיא חייבת במעשרות ובשביעית מדבריהם אינה חייבת בנטע רבעי כמו שיתבאר בהלכות מעשר שני, חוצה לארץ לא כל שכן שלא יהיה נטע רבעי נוהג בה, אבל בארץ ישראל נוהג בה בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, והורו מקצת גאונים שכרם רבעי לבדו פודין אותו בחוצה לארץ ואחר כך יהיה מותר באכילה ואין לדבר זה עיקר".

וגוף סברת הרמב"ם דלא שייך קדושת מעש"ש בחו"ל וכן בסורי' מחמת קדושת הבאתן, כן מפורש ברמב"ם עצמו בסוף פ"ק דהלכות מעשר שני, וז"ל, "מעשר שני הואיל וטעון הבאת מקום אין מביאין אותו מחו"ל כבכור בהמה, לפיכך לא חייבו להפריש מעשר שני בסורי'".

ביאור דברי הרמב"ם לגבי סורי' נתבארו בגר"ח [שם] וביאר בזה, דילפינן מדרבנן לדאורייתא, והיינו דבסורי' שיש תרו"מ מדרבנן ואעפ"כ לא חייבו מעש"ש בסורי', דרק לענין מצוות התלויות בארץ עשאוהו לא"י אבל מעש"ש דתלויים בקדושת הבאתן שאני דזה פטור אחר, דאין קדושת הבאת מקום מגידולי חו"ל, ולכן בפטור זה לא מצאנו שתיקנו לחייב, הרי לנו דהדין דרבנן בסורי' מוכרח שיש דין נוסף במעש"ש דקדושתו תלויה במצוות הבאתן ואין מצוות הבאתן מחו"ל, ומזה כבר ילפינן לדאורייתא לגבי רבעי בחו"ל, שכשיש נידון האם רבעי חייב מה"ת בחו"ל דאיתרבי בהלכה של ערלה, אז ילפינן מסורי' שיש ע"כ סברא נוספת במעש"ש וגם ברבעי דתרווייהו קדשי מחמת מצוות הבאתן, וליכא קדושה מצד מצוות הבאתן מגידולי חו"ל, וממילא דחלוקין בזה ערלה ורבעי בחו"ל.

וביאר שם הגר"ח דלפי"ז מבואר שיש שני טעמים נפרדים למה ליכא רבעי בחו"ל, א] נתמעטו מעיקר ההלכה של ערלת חו"ל, וזה כנתבאר לעיל דעיקר ההלכה היא פרשה חדשה ואינו גילוי בפרשת ערלה, והגאונים נחלקו בזה, וס"ל שזה גילוי בפרשה, וכבר הבאנו דבזה תלוי פלוגת הגאונים והרמב"ם לגבי מלקות בערלת חו"ל, ב] מטעם אחר ליכא קדושת רבעי, דס"ל לרמב"ם דדומין למעש"ש דקדושתן מצד מצוות הבאתן וזה לא שייך בגידולי חו"ל, ולכן לא יחול עליהם קדושה.

ועיין בכס"מ [שם] דגם בזה חולקים על הרמב"ם, וז"ל: "והרשב"א כתב בתשובה שטעמו של רבינו מפני שלמדו בקידושין רבעי ממעשר שני בג"ש דקדש קדש, וסבור הרב ז"ל דמה מעשר שני אינו נוהג בחוצה לארץ אף הרבעי אינו נוהג בה, והתוספות וה"ר יונה והרשב"א והרא"ש בר"פ כיצד מברכין חולקים על דברי רבינו וסוברים דאף בח"ל נוהג נטע רבעי אלא שכתבו שאינו נוהג אלא בכרם ולא בשאר אילנות. וכן דעת רב אחא גאון וכסברת מקצת הגאונים שדחה רבינו".

הרי לנו תרי טעמים, והנפ"מ ביניהם שהטעם השני שייך גם אי נקוט דההלכה היא גילוי בפרשת ערלה, והטעם הראשון חידש עוד נפ"מ לגבי מלקות וכדומה.

איברא דלדברינו יתכן עוד, דאחרי דנתבאר דמחובר ובפגין איכא איסור בלי קדושה, שוב מוכרח שיש שני מחייבים שונים ברבעי, גם מצד האיסור כהמשך של ערלה וגם מצד הקדושה כעין מעש"ש, והרמב"ם היה צריך לבאר למה ליתא לשני הטעמים, והיינו דגם אי ההלכה רק קבעה את ערלה עצמה ולא רבעי, היינו אומרים שכל זה מצד האיסור אכן כמו שחל קדושת רבעי בפירות שהיה בהם ערלה א"כ ה"ה בחו"ל נימא כן אף שזה פרשה חדשה, ולזה בעינן סברא מיוחדת מצד קדושתן דתלויים במצוות הבאתן, וכן לאידך גיסא, גם אי היה דין שאין קדושה דתלוי במצוות הבאתן, אכתי היינו אומרים שיחול בו איסור ערלה כעין מחובר ופגין ודו"ק.

אולם אכתי קשה לומר ששני הטעמים איצטריכא ליה, א] לכאן נראה פשוט שפירות שלא היה עליהם דין ערלה דלא יחולו עליהם קדושת רבעי אף שזה דין אחר בגדר אחר, וא"כ אחרי שרבעי נתמעט מההלכה של חו"ל שוב היה נראה דגם מצד הקדושה דיליף ממעש"ש דלא יחול, וסגי לן בטעם הראשון, ב] פרי בשנה הרביעית שאינו בפרשה של היתירא דרבעי, שאינו עומד לחול עליו קדושת הפרי לאוכלו בהיתר בירושלים, לא נראה דלכתחילה יחול האיסור של ערלה בשנה הרביעית, וכן נקטנו להלן לענין עכו"ם, ורק בפגין ומחובר שבעיקר קדושתה היה שיך להגיע לקדושת רבעי אז חיילא מעיקרא ההמשך של האיסור ערלה בשנה הרביעית, ולפי"ז אחרי שיש את הטעם השני למה לי הטעם הראשון.

אכן סו"ס אף דלא בעינן לשני הטעמים אכן שני הטעמים נכונים, אלא דלדברינו נתחדש ששני הטעמים דנים מצד שני מחייבים שונים אף דשני הטעמים תלויים זב"ז.

סימן ז

קנין לנכרי ברבעי,
[פרק ה' משנה ג']

פרק א ביאור שיטת הר"ש והגר"א לחלק בין ערלה לרבעי ביש קנין לנכרי. / / מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגתת ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי. / / מקדים שיש ב' דרכים בעיקר הנידון של יש קנין לעכו"ם להפקיע, ולפי הדרך דמהני להשוותו לחו"ל איכא ב' דרכים בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה, ותחילת הדברים שבערלה יש הלכה שאסורה בחו"ל. / / מהלך שלישי דלא אכפת לן ההלכה כלפי קנינו של העכו"ם, ומבאר דהחילוק בערלה הוא משום שאינו תלוי בירושה וישיבה, וזה הספק ברבעי. / / מדקדק בדברי הגר"א דשורש הספק האם מדמינן רבעי לערלה או למעש"ש, ומדקדק דהוסיף עוד להתספק האם מדמינן לכלאים. / / לפי הדרך דיש קנין לא מהני להשוותו לחו"ל אלא דמהני לנתק את השייכות בין המצווה לבעלים בר חיובא, ולפי דרך זו יש דרך בביאור דברי הגר"א בשנו"א בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה. / /

פרק ב דרכם של אחרונים בביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתא זו, ובעיקר גדר רבעי דתלוי במצוה של הגברא. / / דרכו של התורת זרעים שרמב"ם למד דגם אי אין קנין אכתי יש מקום להפקיע דין רבעי, ושורש פלוגתת רבנן ור"י האם הנכרי שייך למצוות רבעי, ונפ"מ אי פקע הקדושה או לא. / / מיושב סדר המשנה בתרומות בדין רבעי. / / ב' דרכים בביאור לשון הרמב"ם "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש" ובישוב הסתירה מהלכה ה' להלכה י', ומעורר על כל המהלך דלמה לא פליגי גם במעש"ש.

פרק א

ביאור שיטת הר"ש והגר"א
לחלק בין ערלה לרבעי ביש קנין לנכרי.

מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגתת ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי.

בדין רבעי בעכו"ם – עיין בירושלמי כאן [מעש"ש פרק ה' הלכה ג'] שהביאו את המשנה בתרומות [פרק ג' משנה ט'], ויש לעיין בסוגי' זו – ועל פי מה שנתבאר לעיל [סימן ו']:

"העובד כוכבים והכותי תרומתן תרומה ומעשרותן מעשר והקדשן הקדש ר' יהודה אומר אין לעובד כוכבים כרם רבעי וחכמים אומרים יש לו תרומת העובד כוכבים מדמעת וחייבים עליה חומש ור' שמעון פוטר", הרי דנחלקו ר"י ורבנן אי עכו"ם מפקיע מידי רבעי או לא, ודייק הר"ש בסוף ערלה דמדהושמט ערלה מוכרח שרק כלפי רבעי נחלקו אי יש קנין או לא, אבל כלפי ערלה פשיטא שאין קנין, וע"ע בר"ש בתרומות שם שכתב דאף דרבי יהודה עצמו סובר דאין קנין אכן הכא סובר יש קנין דאיירי בסורי', ובסורי' מודי כו"ע שיש קנין, אלא דא"כ לא נתברר שורש פלוגתת ר"י וחכמים.

ועיין בשנות אליהו במשנה בתרומות שם דמבואר כהר"ש דנחלקו בסורי' ששם יש קנין בתרו"מ, והמחלוקת בין ר"י לחכמים היא האם רבעי דומה למעש"ש שבזה יש קנין בסורי' או דדמי לערלה וכלאים דאין קנין גם בסורי', ולמדנו מדבריו כדברי הר"ש דבערלה כו"ע מודי דדומה לכלאים ובתרווייהו אין קנין, ורק ברבעי מספקא לן אי הוי כמעש"ש או לא.

מקדים שיש ב' דרכים בעיקר הנידון של יש קנין לעכו"ם להפקיע, ולפי הדרך דמהני להשוותו לחו"ל איכא ב' דרכים בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה, ותחילת הדברים שבערלה יש הלכה שאסורה בחו"ל.

ובביאור פלוגתא זו ובביאור החילוק בין ערלה לרבעי בזה נראה שיש בזה כמה וכמה דרכים, ונקדים שיש ב' דרכים עיקריים ביסוד דינא דיש קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשרות, וזה כנתבאר בדברינו בזרעא קיימא דמאי בציונים והערות [פרק ה' משנה ט'], א מצד זה דמהני קנינו להשוותו לחו"ל דנעקר הירושה וישיבה, וכנתבאר בגר"ח בביאור שיטת הרמב"ם, ב] שהקנין של העכו"ם מנתק את המצווה מה'בר חיובא' וממילא דמתבטלת קדושת הארץ כלפי המצוות, וכנתבאר ברש"י בסוף השולח – ועל פי החזו"א.

ונקדים בכמה דרכים לפי המהלך של הגר"ח ברמב"ם שהנידון של יש קנין מהני להשוותו לחו"ל, וסביב זה הולך הצדדים בר"ש ובגר"א.

המהלך הראשון בזה הוא שכיון שיש איסור ערלה בחו"ל מהלכה, שוב לא אכפת לך מה דמהני קנינו של העכו"ם להשוותו לחו"ל, אבל ברבעי כבר הבאנו דנחלקו הרמב"ם והגאונים אי הוי בכלל ההלכה, דתלוי אי גדר ההלכה הוא להכניס חו"ל לפרשת ערלת א"י או לא, ולפי הגאונים י"ל דזו פלוגתת ר"י ורבנן וקיי"ל כרבנן שיש רבעי בחו"ל.

אולם דרך זו קשה מתרי טעמי, א] נמצא דעיקר פלוגתתם הוא בדין ערלת חו"ל האם הוי ככל ערלה או לא ונפ"מ לגבי מלקות ושומר לפרי, ורבעי הוא תוצאה מפלוגתא זו, וא"כ למה נחלקו ברבעי ולא בערלת חו"ל עצמו, ב] גם ברבעי עצמו קשה דה"ה דהוי מצי ר"י וחכמים לחלוק ברבעי בחו"ל, וזה באמת שורש הפלוגתא, דרק אי חו"ל פטור שייך יש קנין ונמצא דפלוגתתם לגבי נכרי הוא תוצאה ונפ"מ מעיקר הפלוגתא.

המהלך השני בזה הוא דנראה לבאר באופן אחר את שורש הספק האם רבעי הוא בכלל ההלכה של ערלת חו"ל או לא, די"ל דאין שורש הספק כדהבאנו מהגר"ח ומלבושי יו"ט בגדר ה'הלכה' אלא בגדר 'רבעי', והיינו דאין תחילת הספק אי ההלכה היא גילוי בעיקר הפרשה וכדהבאנו דנחלקו הגאונים והרמב"ם בזה לענין מלקות ונשרפין ועוד וכתבאר לעיל, אלא דאיכא למימר דתלוי בשורש דינא דרבעי, והיינו האם ערלה ורבעי חדא נינהו או דרבעי הוא דין חדש דיליף ממעש"ש, וכבר הבאנו דנחלקו הרמב"ם והראשונים בזה, ואיכא בזה כמה נפ"מ.

ומעתה יש מקום לומר דרבעי הוא איסור חדש הוא ולכן אינו בכלל ההלכה, ושורש פלוגתת רבי יהודה ורבנן הוא בגדר רבעי האם רבעי זה ערלה שיש בו היתר וביסודו איסור הוא, או דבשנה הרביעית אין ערלה כלל רק דין חדש של רבעי שיסודו מצווה וקדושתה כבר תלויה במצווה וכמעש"ש הוא,

לדרך זו לא קשה מה ששאלנו דלמה לא פליגי בהלכות ערלה דבערלה עצמו ליכא חילוקים, ומה דאיכא חילוקים אחרים ברבעי לא אכפת לך, דנקטו חילוק אחד כלפי עכו"ם וה"ה לאידך חילוקים, אולם אכתי קשה הקושי השניה דלעיל, דנמצא דה"ה דהוי מצי ר"י וחכמים לחלוק ברבעי בחו"ל, וזה באמת שורש הפלוגתא, דרק אי חו"ל פטור שייך יש קנין ונמצא דפלוגתתם לגבי נכרי הוא תוצאה ונפ"מ מעיקר הפלוגתא, ולמה לא נחלקו ברבעי של חו"ל.

מהלך שלישי דלא אכפת לך ההלכה כלפי קנינו של העכו"ם, ומבאר דהחילוק בערלה הוא משום שאינו תלוי בירושה וישיבה, וזה הספק ברבעי.

לדרך השלישית נצטרך להקדים דיש מקום לומר שלא שייך ההלכה של חו"ל בא"י שנהיה לחו"ל ע"י קנינו של העכו"ם דרק בחו"ל ממש נאמרה ההלכה של ערלת חו"ל, והסברא בזה עפ"י מה שנתבאר בדברינו בזרעא קיימא דמאי בציונים והערות [פרק ו' משנה ב'] דכבר ביאר הגר"ח שאין בכוחו של העכו"ם להשוותו לחו"ל ממש, דלמ"ד יש קנין לעכו"ם אכתי אין לו קנין לחפור בו בורות שיחין ומערות, ולא שייך שקנינו בממונות יהיה פחות מקנינו בקדושה, וע"כ דכל קנינו בקדושה אינו להשוותו לחו"ל ממש אלא דחל דין חו"ל בקרקע ביחס לגידולין, דכאילו גדלו בחו"ל, והיינו דבתורות הפקעה חיילא דין על הארץ לענין גידוליה ולא שהקרקע הוא באמת חו"ל.

ולפי"ז י"ל דרק בחו"ל נאמרה הלכה שערלת חו"ל אסור, אבל הכא ערלת ארץ ישראל היא אלא שיש ערלת א"י דחל ביה הפקעה לדונו כערלת חו"ל, ובזה לא נאמרה ההלכה, והיינו דכמו דלעיל נתחדש ברמב"ם דלא נאמרה ההלכה ברבעי רק בערלה אף אי רבעי היא המשך של ערלה דכך כתוב בהלכה, כמו"כ נימא בדין דרק בחו"ל נאמרה ההלכה.

ומעתה יש לדון כאן במהלך חדש, דקנינו של העכו"ם שפיר יכול להפקיע ולא אכפת לך מההלכה, אכן יש כאן דיון נוסף, וזה עפ"י החידוש של המלבושי יו"ט דלמה גרע ערלה מכל מצוות הארץ דלא נעקר ע"י קנין העכו"ם, וביאר דלא תלוי בירושה וישיבה, וקנינו רק אהני לך לעקור את הירושה וישיבה וזה לא אכפת לך בערלה – עיין בהערה ¹⁶³ שהבאנו את עיקר דבריו בזה.

¹⁶³ דיעויין במלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן ב' ד"ה והנה יש להביא] שהביא מהר"ש סוף ערלה דלענין ערלה אינו תלוי ביש קנין ולכו"ע איכא ערלה בשל עכו"ם, והקדים דמצאנו עוד דין בערלה ששונה מתרו"מ, דבריטב"א בקידושין [ל"ח:]: מבואר דספק ערלה בא"י גם בזה"ז אסור מה"ת, [ואין דינו כחו"ל שספקו מותר] ולעומת זאת בריטב"א ביבמות [פ"ב:]: מבואר דתרומות ומעשרות בזה"ז דרבנן, ומוכרח דקדושה ראשונה אכתי קיימא כלפי ערלה אף דלא קיימא לגבי תרומות ומעשרות.

וממילא י"ל דכל זה כלפי ערלה אבל ברבעי אינו כן דשפיר תלוי בירושה וישיבה, והיינו כמבואר בירושלמי במעש"ש [פ"ה ה"ב] דבי"ד שנה לא נהג רבעי, וממילא דנפ"מ בין רבעי לערלה בקנין העכו"ם האם יש קנין לעקור או לא.

ומעתה י"ל עוד דשורש פלוגתתם בחידוש הירושלמי הנ"ל דיתכן דרבעי בכלל החידוש של ירושה וישיבה, ובזה גופא נחלקו, אלא דאין בזה שום נפ"מ, וכל הנפ"מ הוא כלפי קנין העכו"ם האם כוחו לעקור את קדושת הארץ כלפי רבעי או לא, ודו"ק, ע"ע בהערה ¹⁶⁴ בזה.

וי"ל דשורש ספק זה נמי תלוי בהאם רבעי הוא דין חדש כדיני מעש"ש או המשך לדין ערלה, דאי הוי המשך לדין ערלה א"כ שפיר היה בי"ד שנים של כיבוש, ואי הוי דין חדש כמעש"ש אז דומה למעש"ש שתלוי בירושה וישיבה, ועיין בהערה ¹⁶⁵ שהבאנו מקור לעיקר סברא זו ברבנן ור"י דנחלקו כלפי הי"ד שנה.

מדקדק בדברי הגר"א דשורש הספק האם מדמינן רבעי לערלה או למעש"ש, ומדקדק דהוסיף עוד להתספק האם מדמינן לכלאים.

והנה, מלשון הגר"א משמע שהמחלוקת הוא אי לדמות רבעי למעש"ש ויש קנין במעשרות או לערלה ואין קנין בזה להפקיע, ונראה דהספק הוא אי יסודו מצוה כמעש"ש או יסודו איסור, ונראה דזה נמי מתפרש ע"ד הנ"ל, והיינו דלרכינו הנ"ל שורש הפסק אי כבר היה בי"ד שנה או לא תלוי ממש בגדר דין רבעי, וכנ"ל וא"ש.

אולם כד נדקדק בדברי הגר"א יבוארד אין זו כוונתו דא"כ קשה דלמה הוסיף הגר"א לדמות לערלה ולכלאים, דמה שייטא להכא כלאים, דאי כל הספק הוא בגדרי רבעי האי הוי המך לערלה או דין חדש א"כ לא הוי ליה להוסיף כלאים, וצ"ע.

לפי הדרך דיש קנין לא מהני להשוותו לחו"ל אלא דמהני לנתק את השייכות בין המצווה לבעלים בר חיובא, ולפי דרך זו יש דרך בביאור דברי הגר"א בשנו"א בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה.

הלכך נראה לפרש את דברי הגר"א באופן אחר לגמרי, דמזה דהגר"א כתב דומי' לערלה וכלאים משמע דאין שורש הצדדים לדמות רבעי לאיסור של ערלה משום דרבעי וערלה חדא נינהו וכנתבאר, אלא שיש ספק כללית האם רבעי הוא איסור ככל איסורים דעלמא ככלאים וכערלה או שישודו הוא מצווה כעין מעש"ש, והיינו שהדין של יש קנין ואין קנין נאמר במצוות ולא נאמר בכל האיסורים כולל כלאים, והספק ברבעי הוא ספק כללי בלי שייכות לערלה עצמה.

ועיקר הסברא בזה לחלק בין מצוות לאיסורים מובנת עפ"י מה שנתבאר במק"א על פי שיטת רש"י בסוף השולח שהנידון של קנין העכו"ם אינו נידון להשוותו לחו"ל וכדהבאנו מהגר"ח ברמב"ם, רק הנידון הוא שהקנין של העכו"ם מנתק את המצווה מה'בר חיובא' וממילא דמתבטלת קדושת הארץ כלפי המצוות דמצווה צריכה שייכות לבר חיובא במצווה, אבל באיסורים א"צ שייכות לבר חיובא, ונראה דעפ"י סברא זו חילק החזו"א [ריש שביעית] בין מצוות לאיסורים דמצוות צריכות להיות שייכות לבר חיובא ולכן בהם מהני קנין העכו"ם, ולדרך זו א"ש החילוק

וביאר הנך תרי חילוקים כך, דכיון דרק בחדש וערלה נתחדש שמיד כשבאו לא"י היה נוהג איסור זה, גם בלי כיבוש וישיבה, א"כ הקדושה לענין זה שונה מכל שאר קדושת הארץ, שהרי הדין דקדושה ראשונה בטלה הוא רק משום שהקדושה ראשונה תלויה בכיבוש וישיבה, ולכן כשבטלה בגלות בטלה נמי הקדושה, וכמבואר כל זה ברמב"ם ריש תרומות, ומה"ט בערלה מצאנו בריטב"א שלא בטלה קדושה ראשונה, שאינה תלויה בכיבוש.

וע"ד זה ביאר נמי בדיון יש קנין, והיינו דכל כוחו של הקנין הוא לומר שבטלה הכיבוש או עכ"פ הירושה וישיבה בטלה ע"י קנינו של העכו"ם, ולכן הדרא דינא להיות כחו"ל, אבל זה לא שייך לגבי ערלה דתלויה בדין א"י בלי שייכות לכיבוש וירושה וישיבה.

¹⁶⁴ ובאמת יש מקום לומר ששני הדרכים חדא, דמצאתי בצפנת פננת שורש שיטת הרמב"ם לחלק בין ערלה לרבעי הוא משום שהדין ערלה לפני ירושה וישיבה הוא מההלכה של ערלה כחו"ל, דא"י היינו לאחר ירושה וישיבה, וממילא דרבעי שהוא רק לאחר ירושה וישיבה אינה בכלל ההלכה, ונמצא דהא דאין קנין העכו"ם מפקיע בין מחמת זה שאכתי קיימא ההלכה של חו"ל ובין מחמת זה שעכו"ם רק מפקיע ירושה וישיבה והכא ליכא ירושה וישיבה, תרי הנך טעמי חדא נינהו.

¹⁶⁵ והנה לדברינו רבי יהודה וחכמים פליגי בזה, ויש מקור גדול לזה מהירושלמי במעש"ש [פ"ה ה"ב] הנ"ל כלפי דין ירושה וישיבה ברבעי והביאו שם את רבי יהודה דסורי, וזו שיטת רבי יהודה דידן דבסורי בעכו"ם ליכא רבעי מצד יש קנין, וזה משום דיליף ממעש"ש וכדהבאנו מהגר"א, ושם אמרו דזה נמי הטעם דרבעי לא נוהג אלא לאחר ירושה וישיבה והיינו דומי' דמעש"ש, הרי דהירושלמי תלה שני הדינים אהדדי, וא"ש.

בין רבעי לערלה ושורש פלוגתת רבי יהודה וחכמים ומדוייק טפי מה שאמר הגר"א כלאים וערלה שזה ספק כללי האם זה איסור או מצווה.

אולם בעיקר הדבר קשה מה שהוסיף הגר"א כלאים, שהרי בכלאים עצמו מבואר בתוס' ובירושלמי שיש נידון של קנין העכו"ם אף שזה איסורים וזו קושי גדולה על החזו"א, והבאנו שכבר ביאר החזו"א דחלוקת איסור כלאים משאר איסורים דבעי נחתא דבעלים, ולמה הביאו הגר"א, ויש ליישב ודו"ק.

פרק ב

דרכם של אחרונים בביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתא זו, ובעיקר גדר רבעי דתלוי במצוה של הגברא.

דרכו של התורת זרעים שרמב"ם למד דגם אי אין קנין אכתי יש מקום להפקיע דין רבעי, ושורש פלוגתת רבנן ור"י האם הנכרי שייך למצוות רבעי, ונפ"מ אי פקע הקדושה או לא.

עד כאן ביארנו את דרכם של הר"ש ודרכם של הגר"א בביאור חילוק בין רבעי לערלה, ולדרכם שורש פלוגתתם ביש קנין ואין קנין ולכן למדו דרבי יהודה קאי דווקא בסורי' אבל בא"י מודה רבי יהודה שיש רבעי לעכו"ם ששם לכו"ע אין קנין.

אולם יש דרך נוספת בביאור פלוגתתם, וזו שיטת הרמב"ם, ונקדים בדבריו בפירוש המשנה בתרומות שם, וז"ל: "אף על פי שאין הגוים חייבין במצות, אם קיימו מהם משהו מקבלים עליהן מקצת שכר. וזה מן הכללים אצלינו, והואיל ומקבלים עליהם שכר, מעשיהם בהם קיימים כמו שאתה רואה, והלכה כחכמים", והיינו שמעשיהם קיימים במצוות.

עוד כתב הרמב"ם [בהלכות מעשר שני ונטע רבעי פרק י' הלכה י'], "עכו"ם שהרכיב וכו' ויש לעכו"ם נטע רבעי, שאם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדש כנטע רבעי של ישראל", ומבואר דתלוי ברצונו של העכו"ם לקיים המצווה וזה כעין דבריו בפירוש המשנה שמעשיו קיימים במצוות כיון שיש לו שכר, ומכוח סברא זו איכא רבעי.

וביאר בזה התורת זרעים [תרומות פ"ג מ"ט], דע"כ דלרמב"ם היה מהלך אחר בביאור המשנה ולדידה א"צ לתלות את הספק בפלוגתא הרגילה של יש קנין ואין קנין, וא"ש גם לירושלמי דהפשטות בירושלמי הוא דרבי יהודה קאי גם בארץ ישראל, ודלא כהר"ש והגר"א שלמדו דרבי יהודה איירי דווקא בסורי', וכבר כתב הרשב"א בב"ק [ס"ט] שהפשטות במשנה דלא מיירי בסורי'.

[ובאמת שהתורת זרעים כבר הוכיח מהרמב"ם גרס בירושלמי דרבי יהודה לא קאי בעכו"ם בסורי' אלא דסורי' ועכו"ם הם שני פטורים נפרדים, סורי' בישראל ועכו"ם בארץ ישראל, ודלא כהגר"א דאיירי בעכו"ם בסורי', הרי דהרמב"ם אזיל לשיטתו].

והיסוד בזה דלעולם ס"ל לרבי יהודה שאין קנין, ולענין ערלה פשיטא שחייבים בערלה בשל עכו"ם גם לדעת הרמב"ם, ומה דנקט התנא דין רבעי הוא משום שגם אחרי שיש דין ערלה על הפירות אכתי שייך דבשל עכו"ם ליכא רבעי.

והיינו דיסוד דינא דרבעי תלוי במצוות הבאתו לאכילה בירושלים, וממילא דכל קדושת הפירות נמי תלויה בזה, ודומה בזה למעש"ש, וכתוב בהם "קודש הילולים לה" שזה עיקר קדושתם - לאוכלם לפני ה', וכמו שהבאנו כבר ממה דמצאנו בירושלמי וברמב"ם דבמעש"ש דנפסלו מאכילת אדם דפקע קדושתם דקדושתם מיתלי ותלי במצוות אכילתו, כמו כן הדין ברבעי.

ויש בזה תוספת חידוש, דלא רק דקדושתם תלויה במצוות אכילה, אלא דתלוי באכילה של הבעלים, והנפ"מ בזה דלכן לא קונים אוכל שאינו ראוי לבעלים זה במעות מעש"ש, ומה"ט לא קונים חטאות ואשמות שרק ראויים לכהנים, וכמו כן לענין רבעי.

ואחרי חידוש זה פשוט דברבעי של עכו"ם אין בו קדושה כיון שהוא מופקע ממצוות אכילתו, וזו שיטת רבי יהודה דאין לעכו"ם רבעי.

וע"כ דפלוגתת רבי יהודה ורבנן היא האם עכו"ם שייכא למצוות רבעי לגבי הקיום מצווה או לא, דאי שייך למצווה זו שוב י"ל ששייך בזה קדושה, והן הן דברי הרמב"ם בהלכה י' שכתב "ויש לעכו"ם נטע רבעי, שאם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדש כנטע רבעי של ישראל", ומה"ט הביא

התנא דין זה בהדי' תרומה לומר שיש לו קצת שכר במצוות, והן הן דברי הרמב"ם בפירוש המשנה שם, ולעולם ס"ל לרמב"ם אין קנין, וחידוש לנו הרמב"ם שהנכרי שייך למצווה זו. ונראה דכל זה לשיטת הרמב"ם דנתבאר לעיל בשיטתו דשורש דינא דרבעי כדין מעש"ש ומותר בהנאה ותחילת האיסור אכילה מצד מצוות אכילה בירושלים אתינן עלה, ולשיטתו אזיל ברבעי של עכו"ם.

ועיין בהערה ¹⁶⁶ מה שיש לעיין בכל הנ"ל מה שנתחדש בקנין העכו"ם.

מיושב סדר המשנה בתרומות בדין רבעי.

וא"ש נמי מה שהקשה המשכנות יעקב, דהנה, המשכנות יעקב [חיו"ד סי' ס"ז עמוד רע"ד ד"ה והרא"ש] העיר כאן הערה גדולה, דלמה משנה זו דפ"ג דתרומות [דפליגי רבי יהודה ורבנן ברבעי] לא נמצאת במסכת ערלה, ולמה הוזכר דין רבעי בשל עכו"ם דווקא במסכת תרומות, ויתירא מזה, הרי סדר המשנה תמוה, דקודם למדנו דעובד כוכבים והכותי "תרומתן תרומה ומעשרותן מעשר והקדשן הקדש", ושוב הביאו את פלוגתת ר' יהודה וחכמים אי יש או אין לעובד כוכבים כרם רבעי, ושוב המשיכו בדין הקודם של "תרומת העובד כוכבים מדמעת וחייבים עליה חומש ור' שמעון פוטר", וקשה דמה שייטא להכא דינא דרבעי בין כל הנך דינים.

ולפי הנ"ל א"ש דיסוד הדין אינו דין של יש קנין ואין קנין אלא שכל המשנה מיירי בחידוש שעכו"ם אינו מופקע לגמרי מהפרשה של מצוות ואף אי אין לו קיום ממש אבל אין לו הפקעה 'מהמעשים', והיינו מעשה הקדש ומעשה הפרשת תרומה, ומזה למדנו שאינו מופקע נמי מניהוג רבעי וממילא שיש לדון האם זה סגי שפירותיו לא יהיו בכלל רבעי, ודו"ק.

ב' דרכים בביאור לשון הרמב"ם "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש" ובישוב הסתירה מהלכה ה' להלכה י', ומעורר על כל המהלך דלמה לא פליגי גם במעש"ש.

אולם אכתי לא איתברר לשון הרמב"ם בהלכה י' "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש", ויעיין במלבושי יו"ט במפתחות [סימן ו'] בהוספה מנכד המחבר שג"כ למד ע"ד התורת זרעים ודקדק לשון זה, ודייק עוד דלעיל בהלכה ה' כתב הרמב"ם כפשוטו שיש רבעי בשל נכרי ולא הוסיף הוספה זו "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש", ויצא לחדש דבאמת כיון שרבעי תלוי במצוות אכילה בירושלים, א"כ רק באופן שהעכו"ם יחליט לקיים מצווה זו אז יחול עליו הקדושה ואז אסור לישראל לאוכלו וכשישראל קונה ממנו אז חיילא נמי הקדושה עליו, וכל זה בכלל הלכה י', ובהלכה ה' כתוב שישראל קנה לפני שלישי וגדל אצלו ואז באמת חייב להביא ולא תלוי על החלטתו של העכו"ם.

וצריכים להוסיף דלכא' תמוה דהאיך תחול הקדושה מעצמה ע"י החלטת העכו"ם לקיים את המצווה, ונראה בביאור כוונתו דלעולם חיילא בפירות דין רבעי אלא שיש בהם הפקעה כל זמן שרשות העכו"ם רכיב עליו ואז ליכא קדושה כיון שהעכו"ם פטור ממצוות אכילה ולכן רשותו מעכבת אתה קדושה אבל כשמחליט אז ממילא ליכא עיכובא, ואכתי חידוש הוא.

אכן יותר היה נראה דכוונתו בלשון זה "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש" שהכוונה בזה שכיון שאם הוא ירצה הוא יכול לקיים את המצווה, לכן הפירות הם תמיד בקדושתם, והיינו דאין בעלותו סיבה להפקעת הקדושה כיון שיש צד קיום במצווה זו, ודו"ק.

אלא שיש להעיר בעיקר מהלך זה, דלפי"ז גם במעש"ש היה צריך להיות מחלוקת בין רבי יהודה לרבנן, והיכן מצאנו דגם למ"ד אין קנין אבל כלפי מעש"ש יש קנין, ויש לחלק דכלפי מעש"ש אכתי מחוסר הפרשה.

¹⁶⁶ ונראה דהכא נתחדש חידוש בעיקר המהלך של יש קנין לעכו"ם, דהנה, לעיל [פרק א'] הבאנו דנחלקו הרמב"ם ורש"י בדין יש קנין האם מהני לאשוויי לחו"ל [רמב"ם] או דמהני לנתק את התבואה מבעלים בר חיובא ובזה פקע מצוותו מהארץ וגידוליה [רש"י], ונתבאר דלפי רש"י יש חילוק בין איסורים למצוות, וכסברת החזו"א דרק מצוות בעי זיקה לבר חיובא, עוד נתבאר שהרמב"ם מודה לעיקר סברת רש"י כל זמן שהקרקה היא תחת יד העכו"ם, דאז נתחדש דמודי כו"ע שיש קנין לעכו"ם אבל זה רק במידי דמצוות ולא באיסורים, והיינו דדין זה אינה 'הפקעה' מעיקר החיוב רק פטור זמני, ולענין זה מודה הרמב"ם דאי התנתק המצווה מבר חיובא דאז פטור.

אולם הכא נתחדש דכל זה במצוות שתחילת דינם בפירות ובגידולין, אבל במעש"ש דתחילת קדושתה בבעלים ובמצוות אכילתו בירושלים, דאז מודה הרמב"ם דבבעלים עכו"ם נפטר עיקר החיוב.

סימן ח

בגדר מצות ביעור

ובפולגתת החזו"א והמנ"ח בזה.

דין ביעור ודין וידוי – ומעיר – שכפשוטו וידוי וביעור ב' מצוות נינהו. // יתכן שזו מצוה אחת, או דוידוי עיקר וביעור תנאי בודוי. // טענת המנ"ח דמוכרח דהוי מצוה בפני עצמה. // דרכו של החזו"א שביעור אינו אלא פרט בזמן מצות לתרו"מ ואינה מצוה בפני עצמה. // לשון החזו"א – ובמה שהעיר דא"צ לטרוח להביא פירות – ונפ"מ בזה בין המנ"ח לחזו"א. // בדין שריפת מעש"ש, ופולגתת המנ"ח וחזו"א בזה. // וידוי למי ששרף מעש"ש בזמן ביעור // עבר זמן הביעור ולא ביער את המעשר שני מן העולם. // נפ"מ בנשים בין המנ"ח לחזו"א. // מעורר שיש ז' נפ"מ בין המנ"ח לחזו"א בפרטי דינים בשעת השריפה במעש"ש. // בזמן הביעור – ובסברת המנ"ח שהזמן בערב יו"ט האחרון של פסח. // נפ"מ נוספת בספק חובת תרו"מ.

דין ביעור ודין וידוי – ומעיר – שכפשוטו וידוי וביעור ב' מצוות נינהו.

מצאנו ב' פרשיות בדין ביעור – עיין בפרשת ראה [י"ד - כ"ח, כ"ט], "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך" – וזו מצות ביעור, וע"ע בפרשת כי תבוא [כ"ו - י"ב, י"ג], "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית", וזו מצות וידוי בזמן הביעור – כך הפשטות, ועיין בתורת הארץ [פרק ג'] שהאריך במצוות הללו – ומתחיל בדיני ביעור [שם ס"ק ל"ז] וממשיך בדיני וידוי [שם ס"ק נ"ה] – ועיין ברש"י [ראה] ובספרי – וכן בתוס' וברשב"א [ר"ה ד']. ודין ביעור – היינו שבמעשר שני הוא מבערו מן העולם שהמצוה היא לשורפו ולבערו מן העולם כיון שלא העלה לירושלים, וכן דעת כמעט כל הראשונים דמצוותו בשריפה [עיין דרך אמונה פרק י"א ס"ק ל"ז ובציון ההלכה ס"ק מ"ט] – ועיין בציונים והערות [פרק ה' משנה ו'] בגדר הדין שריפה וביעור מן העולם.

ובאופן שכבר העלם לירושלים – עיין במנחת חינוך [מצוה תר"ז] – שכתב שמהרמב"ם [פי"א מעש"ש ה"ח] היה נראה שביעור מעש"ש וביכורים הוא לבערם כדינם ואפי' פירות שהן בירושלים, וכן מבואר בתוס' יבמות [ע"ג. ד"ה וחייבין], ע' בתורת הארץ [פ"ג ס"ק נ"ב], אבל מתוס' קידושין [כ"ז. ד"ה מעשה] וכן מרש"י סוטה [ל"ב. ד"ה וידוי], משמע שאם הביאן לירושלים זהו ביעורן ונאכלין שם.

וכל זה במעש"ש אבל בתרו"מ שמצוותן בנתינה – הכא חיובו הוא בנתינה ונשאר עליו חיוב ליתנם לכהן ופשוט שלא נאמר בהם חיוב שריפה אף בשעת הביעור, וכ"ש אחר הביעור ורק במעש"ש איכא דין שריפה.

זו מצות ביעור – אכן מצות וידוי הוא להתוודות אחרי הביעור ביו"ט האחרון בביהמ"ק – וב' מצוות נינהו – כך הפשטות.

יתכן שזו מצוה אחת, או דוידוי עיקר וביעור תנאי בודוי.

אולם יש מקום לחקור בגדר הך מצוה, דמצד אחד היה משמע מסדר הפרשיות דמתחלקים לתרתי – וכתבאר – וממילא דב' מצוות נפרדות נינהו, וכך הבין המנ"ח [מצוה תר"ז ס"ק ד'], ומאידך י"ל דכולה מצוה אחת היא וב' חלקים של מצוה אחת נינהו, אולם יש מקום לומר דהעיקר הוא הוידוי והביעור אינו אלא כהכנה והכשר לביעור, וזה צד מחודש, אכן יש לזה מקור.

דהנה, הרמב"ם [סה"מ מ"ע קל"א] והחינוך [מצוה תר"ז], לא מנו מצות ביעור למצוה בפנ"ע, ומנו רק מצות וידוי, וכבר עמד בזה במנ"ח [שם] בטעמא דמילתא, והיה מקום לומר כנ"ל דוידוי הוא המצוה, ונכלל בה ביעור שהרי אינו יכול להתוודות ולומר בערתי הקודש מן הבית וגם נתתיו וגו' אלא אם כן אכן הוציא את כל המתנות מהבית וקיים בהם מצותן כראוי.

ובאמת שכבר העיר בזה בתורת הארץ [שם ס"ק נ"ו] בלשון וסידור דברי הרמב"ם [מעש"ש פי"א], דבמשניות מעש"ש [פ"ה] נתבאר מקודם חיוב ואופני הביעור ואח"כ נתבאר חיוב ודיני הוידוי, ואילו הרמב"ם הפך הסדר, דמתחלה כתב [שם הל' א'] מ"ע להתוודות לפני ה' וכו' והולך ומבאר דיני וידוי, ואחר שביאר דיני וידוי כתב [הל' ז'] – שאינו מתודה עד שלא ישאר אצלו אחת מן המתנות וכו' והולך ומבאר דיני הביעור, ומשמע שלפי הרמב"ם עיקר המצוה היא הוידוי, וממילא חייב לבער המעשרות כדי שיוכל להתוודות.

טענת המנ"ח דמוכרח דהוי מצוה בפני עצמה.

ועיין במנחת חינוך [מצוה תר"ז] דסובר דאין לומר שביעור מעשרות הוא רק הכנה או הכשר למצות וידוי ואדרבה – מוכרח שזו מצוה בפני עצמה – שהרי מתבאר בכמה דוכתי דאף אי וידוי תלוי בביעור דליכא וידוי אי לא ביעור, אבל איפכא מצאנו, והיינו דמשכחת לה ביעור בלי וידוי – וכגון בזמן שבטל הוידוי אכתי ביעור, והוכיח כן ממעשה דרבנן גמליאל וזקנים המובא להלן, דקיים ביעור אף שיוחנן כה"ג כבר ביטל את הוידוי עיי"ש¹⁶⁷, אלא דמעשה תמוה דלמה לא מנו מוני המצוות את מצות ביעור כמצוה בפני עצמה.

דרכו של החזו"א שביעור אינו אלא פרט בזמן מצות לתרו"מ ואינה מצוה בפני עצמה.

ועיין בחזון איש [דמאי סי' ב' ס"ק ז' ד"ה נראה – וכן בס"ד ד' סוס"ק ב'] וע"ע בעמק ברכה [ברכת המצוות אות א'] דמדבריהם למדנו גדר חדש במצות ביעור – ובזה מתיישבת קושי' האחרונים על מוני המצוות.

והיינו דאין כאן מצוה בפני עצמו – ולא מצוה כחלק ממצות וידוי ולא הכנה לידוי – אלא דביעור הוא פרט ומפרטי המצוה של תרו"מ – והרי זה כעין דין 'סוף זמן' למצוות תרו"מ, אלא שגם אם עבר זמן הביעור עדיין מחוייב במצוות הפרשה ונתינה, שהרי אינו כסוף זמן כפשוטו – אלא שכשעבר הזמן עובר בלאו הבא מכלל עשה.

והוסיף בזה שכשם שקבעה תורה זמן למי שעייב את הבאת נדרי הקרבנות לביהמ"ק, שאם עבר רגל אחד עובר בעשה ואם עברו שלשה רגלים עובר בלאו של לא תאחר לשלמו – וכמבואר בר"ה [ד:], כך קבעה התורה שמשעבר זמן הביעור ולא השלים חובותיו בהפרשת ונתינת המתנות וכו' אשר נשתהו עד זמן הביעור שעובר בלאו הבא מכלל עשה.

והיינו דאין חיוב הביעור 'מצוה בפני עצמה' או הכנה לידוי – אלא הרי הוא פרט בפרטי דיני תרומות ומעשרות ולכן לא מנאיה מוני המצוות כמצוה בפני עצמה.

לשון החזו"א – ובמה שהעיר דא"צ לטרוח להביא פירות – ונפ"מ בזה בין המנ"ח לחזו"א.

וז"ל החזו"א [שם], "נראה דאינו חייב להשתדל אחר פירות בעיו"ט לקיים מצות ביעור דמצות ביעור כל השנה כולה וכו' אמנם נראה דאין זו מצוה בפני עצמה אלא פרטי דיני תרו"מ וכו' ולא מסתבר שאם נותן לכהן תרומה בזמן הביעור יהי' יותר רצוי מאילו נתנו קודם, אדרבה יש מצוה שבא לידך אל תחמיצנה וממדת זריזות להקדים וכו'" וזהו כשיטתו שאינה מצוה בפני עצמה, ובסו"ד כתב "ועי' במנ"ח מצוה תר"ז והרבה מדבריו ז"ל כבר נתפרשו במה שכתבנו".

והנה כפשוטו היה נראה דתחילת דברי החזו"א שכתב "נראה דאינו חייב להשתדל אחר פירות בעיו"ט לקיים מצות ביעור" – דחידוש זה נאמר כהקדמה לעיקר חידושו שאינו מצוה בפני עצמו – וממילא דלפי המנ"ח היה נראה איפכא – דהוי מצוה בפני עצמה ושפיר צריכים לטרוח אחרי קיום המצוה.

בדין שריפת מעש"ש, ופולגתת המנ"ח וחזו"א בזה.

ויש בפולגתא זו נפ"מ גדולה לגבי גדר החיוב ביעור מעשר שני מן העולם בשעת הביעור – שהמצוה היא לשורפו ולבערו מן העולם כיון שלא העלה לירושלים, וכבר הבאנו דכל זה במעש"ש אבל בתרו"מ שמצוותן בנתינה – הכא חיובו הוא בנתינה ונשאר עליו חיוב ליתנם לכהן ופשוט שלא נאמר בהם חיוב שריפה אף בשעת הביעור, וכ"ש אחר הביעור ורק במעש"ש איכא דין שריפה.

ובגדר האי מצות שריפה, עיין במנחת חינוך שכותב להדיא שהוא חלק מעיקר הדין קיום מצות ביעור, וכמו שנתחייב בהגיע זמן הביעור ליתן המתנות לבעליהן כך נתחייב בביעור המעש"ש מן העולם, ושוב יצא לדון האם אחר הרגל ג"כ חייב בביעור לשרוף את המעש"ש או דילמא שכל מצוותו הוא דוקא ברגל.

אולם עיין בחזו"א [דמאי סי' ב' ס"ק ד' בד"ה איברא], שאין זו מצוה לבער המעש"ש מן העולם אלא חיוב ביעור מן העולם הוא רק כדי שינצל מאיסור החזקה לאחר ביעור, והחזו"א בזה לשיטתו, שמכיון שלדעתו לא מתחדשת בשעת ביעור שום מצוה והוא רק זמן שקבעה תורה

¹⁶⁷ ועיין בהערות במנ"ח במה שיש לדון בראיה זו.

לעבור בלאו הבא מכלל עשה באם עיכב ולא השלים חובותיו בהפרשת תרו"מ וקיום דינם, לכן לא יתכן שהיא מצוה לשרוף מעש"ש, משום שכמו שבכל השנה אין מכלל דיני המעש"ש לבעור מן העולם אלא כל חובתו הוא להעלותו לירושלים כך גם בהגיע זמן הביעור, אבל כשאנו יכול להעלותו לירושלים או בזמן הזה, א"כ אין לו אפשרות להשלים חובותיו ובהכרח יעבור על לאו הבא מכלל עשה, ולזה אמרו שיבערנו מן העולם כדי שלא יעבור באיסור והוא רק היכי תימצי שלא לעבור על מצות ד' אבל אין זה מגוף המצוה.

וידוי למי ששרף מעש"ש בזמן ביעור

וממילא שיוצא מהמחלוקת הזו מחלוקת נוספת - דמי שנשאר אצלו מעש"ש שאינו יכול להעלותו לירושלים ושרפו וביערו מן העולם, האם הוא מתוודה "ווידוי מעשרות" או לא, ועיין במנחת חינוך שמפורש שמתוודה – ופשוט כן שהרי אדרבה זו מצות ביעור¹⁶⁸.

אולם החזו"א שסובר שאין בשעת הביעור שום מצוה מחודשת וגם חיוב ביעור המעשר שני מן העולם אינו מגוף המצוה של ביעור אלא רק היכי תימצי שלא יעבור על איסור החזקה לאחר ביעור, וממילא דסובר דאם שרף את המעשר שני וביערו מן העולם אינו מתוודה, ודו"ק.

ועיין בפלוגתא זו בדרך אמונה [שם ס"ק מ"ב] שהביא מהיד רמ"ה כהמנ"ח – וכו' בהדי' ברש"י בסנהדרין [יא:] – וז"ל: "מעשר שני - מתבער בכל מקום שהוא, שאם לא העלהו לירושלים קודם פסח היה מבערו ערב פסח ומתודה - בערתי הקודש", הרי בהדי' דגם בשרוף מתוודה.

עוד יש לדון בנפ"מ נוספת דבמנחת חינוך מבואר ש"כיון שהביעור הוא 'מצוה' והתורה קבעה מצוה זו ברגל וכו' א"כ המצוה רק ברגל וכו'" - וזה לפי שיטתו שביעור מצוה בפני עצמה היא ומצוה חיובית היא שזמנה קבוע רק ברגל ולא קודם, וא"כ כאשר מבער זמן רב קודם הביעור אין לו את קיום מצות הביעור, ואף שלא עבר איסור ולא ביטל עשה אבל מ"מ לא קיים את מצות הביעור.

עבר זמן הביעור ולא ביער את המעשר שני מן העולם.

עוד יש לדון בעבר זמן הביעור ולא ביער את המעשר שני מן העולם, ועיין במנ"ח שהסתפק בזה האם נאסרין, ועיין בתורת הארץ דנאסרו הפירות בהנאה ולא מהני להו פדיון, וע"ע במנחת שלמה [סי' ס"ה ענף ב'] מה שהאריך בזה, והביא מהשעה"מ [פ"י ממאכא"ס] ומהביאור הגר"א בירושלמי [מעש"ש פ"ה ה"ה] ובר"ש סיריליאן [שם] ובקריית ספר [פי"א ממעש"ש] וכן במלאכת שלמה במשניות שכתבו דאחר ביעור נאסרים הפירות.

וכל זה לענין מעש"ש אבל התרו"מ שמצוותו בנתינה ודאי שנשאר עליו חיוב ליתנם לכהן ופשוט שלא נאמר בהם חיוב שריפה אף בשעת הביעור, וכ"ש אחר הביעור.

אולם החזו"א לשיטתו חולק בכל הנ"ל שאין בשעת הביעור שום מצוה מחודשת ורק נאמר בה זמן להשלמת קיום דיני תרו"מ שנתחייב בהן מכבר, אכן סובר שאם עבר ולא ביער מן העולם את המעשר שני אינו נאסר עיין חזו"א שם, והוא מדמה זאת לבל תאחר דאמרי' בר"ה [ה:'] - מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה, ופרשו התוס' דר"ל אפי' הפריש ועבר על בל תאחר, ומ"מ לא נאסר וה"ה בעבר ולא ביער, ועיין מנחת שלמה [שם] שתמה עליו מכל הנך דכתבו מפורש שאסור – ומלבד זה מוסיף החזו"א דלא נאסרים וגם יש חיוב לאחר הביעור לבער את המעש"ש מן העולם, וכ"ז לשיטתו שענין הביעור הוא קביעות זמן לעבור בלאו על עיכוב חובותיו ולא מצוה מחודשת.

ועיין בחזו"א שיש לדון אימתי עובר באיסור על שלא ביער את המעשר שני, דהיינו מתי הוא ביטל עשה של ביעור, החזו"א [שם ד"ה ונראה] כתב שעובר בעשה "בכל יום" אחר ביעור, והוא לשיטתו בזה שכל עיקר חיוב ביעור הוא בדומה למה שקבעה תורה רגל אחד לנדרים ונדבות וכו' שאם עבר הרגל ולא הביא חובותיו לביהמ"ק עובר בעשה, והרי מבואר בתמורה [י"ח:]¹⁶⁹, וכמו

¹⁶⁸ והוקשה לו רק על מה שאמרו בירושלמי ונפסק ברמב"ם שאם נשרף טבלו אינו מתוודה, ומזה למד דה"ה נשרף המעש"ש מעצמו דאינו מתוודה, שאם נשרף המעש"ש בעצמו אינו מתוודה, מהו החילוק בין שרפו בידי אדם נשרף בעצמו, אבל דבר זה פשוט לו שאם שרפו בעצמו, מתוודה ואומר בערתי הקודש מן הבית.

¹⁶⁹ וע"ע בירושלמי פ"ק דר"ה דמבואר דאחר הרגל שוב אינו עובר בעשה דהבאת קרבנותיו ע"ש - הובא בקהלות יעקב [ביצה סוסי י"ג], ועיין מש"כ בזה, וע"ע בקהלות יעקב [נדרים סוסי ד'].

דאם עבר הרגל ג"כ עובר בעשה בכל יום, כך גם בביעור מעשר שני, אם עבר הרגל ולא ביער המעש"ש עובר בעשה בכל יום - ועיין מנחת שלמה [שם סד"ה אולם] מש"כ בהגדרת זמנו של יום, [ולפי זה אם נזכר אחר הרגל שלא ביער המטבע של מעש"ש יבערנו בו ביום עד שקיעת החמה].

נפ"מ בנשים בין המנ"ח לחזו"א.

עוד יש לדון בנפ"מ נוספת על פי מה שמצאנו שהסתפק המנ"ח - האם נשים חייבות בביעור או לא, ולדעתו היא מצות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות שהרי ביעור הוא רק בשנה רביעית ובשנה שביעית, וכל ספיקו היא רק משום שאפשר שנשאר חייב בביעור גם אחר זמן הביעור ואם גם אחר הזמן לא נפקע מצות ביעור הו"ל מ"ע שאין הזמן גרמא וכמו שכתב התוס' בקידושין [כ"ט. בד"ה אותן] לגבי מצות מילה דכיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לאו זמן גרמא הוא, ועי' חזו"א [שם] שחולק בתרתי, א' החזו"א נקט בפשיטות דגם אחר הביעור לא נפקע מצות ביעור, וזה לשיטתו שאין מצוה מיוחדת דביעור מעשרות והאיך יהיה על זה קביעת זמן, ב' לשיטתו הוסיף החזו"א דגם נשים חייבות בביעור.

מעורר שיש ז' נפ"מ בין המנ"ח לחזו"א בפרטי דינים בשעת השריפה במעש"ש.

עוד יש לדון בכמה הלכות בהך שריפה ששורף את המעש"ש - ולא ראיתי שהעירו בזה:

- א' האם יש ברכת המצוות על השריפה¹⁷⁰.
- ב' האם יש דין מצוות צריכות כוונה בזה.
- ג' האם יש דין מצוה בו יותר מבשלוחו בזה.
- ד' האם יש דין עוסק במצוה פטור מן המצוה.
- ה' האם יש דין זריזין מקדימים בזה.
- ו' האם יש דין שלוחי מצוה אינם ניזוקין בזה.
- ז' האם יש דין חוטף מצוה שחייב ה' סלעים במי ששרף של חבירו - וכל זה תלוי בפלוגת המנ"ח והחזו"א.

ועיין להלן [סימן י' פרק ב'] מה שנתחדש בכל הנך נפ"מ.

בזמן הביעור - ובסברת המנ"ח שהזמן בערב יו"ט האחרון של פסח.

והנה זמן הביעור מבואר במשנה שזה ערב יום טוב הראשון, אולם עיין ברמב"ם [מעשר שני פרק י"א הלכה ז'] "וערב יום טוב האחרון היה הביעור ולמחר מתודין", ועיין במנ"ח שהוכיח כג' הרמב"ם דזמן הביעור הוא בערב יו"ט אחרון ולא בעיו"ט ראשון, משום דזמן הביעור הוא ברגל אבל בערב הרגל אין מצוה וכמו בתשביתו דפסח שכתב הרא"ש דקודם הזמן אין מקיים מצות השבתה, וכמו מילה וכדומה דהתורה קבעה זמן, דוקא באותו הזמן קיום המצוה ולא קודם, וא"כ מהיכי תיתי יבער עיו"ט שהוא קודם הרגל דאז אין מקיים המצוה כלל, ומה לי זמן רב או זמן מועט, ע"כ בעיו"ט האחרון ניהא דהוא רגל ומקיים המצוה עיי"ש - וזה בהדי' דלא כהחזו"א הנ"ל.

ובעיקר האי נידון - עיין בדרך אמונה [ס"ק כ"ו] ובציון ההלכה [ס"ק כ"ו] שיש בזה מחלוקת ראשונים, שהרבה ראשונים למדו שהביעור ערב יו"ט הראשון, כן הביא מהר"ש [פאה פ"ז ה"ז] - וכ"ה ברש"י בכי תבא [פרק כ"ו פסוק י"ב] ובשפתי חכמים ויש לדון דהתם יתכן שגם הוידוי ביו"ט הראשון, וכעין זה נמי בתוס' רי"ד בנדרים [י"א], ובתוס' בר"ה [ד'] - וכ"ה ברא"ש וברע"ב ובר"ש סיריליא [כאן במעש"ש], וכל זה דלא כהרמב"ם, ומאידך הביא הרבה ראשונים כהרמב"ם, - סמ"ג יד רמ"ה בסנהדרין [י"א] ומאירי בב"מ [י"א] ועוד, עיי"ש, ועיין בהערה¹⁷¹ ב' סברות כהרמב"ם.

¹⁷⁰ ולענין הוידוי מצאנו דנחלקו בזה האחרונים, עיין בזה בשו"ת משפט כהן [סי' נ"ו] ונחלקו בזה - עיין באחרית השנים להאדר"ת [סופ"ה בשם ר"מ הכהן].

¹⁷¹ והזמן הוא ערב יום טוב כיון שביו"ט עצמו א"א לבער - כן כתב התוס' יו"ט לעיל [משנה ו'] - ותמה בזה המשנה ראשונה [שם] דרך תרומה טמאה צריכה שריפה משא"כ במעש"ש שביעורו בכל דבר שמטילו לים למה אסור ביו"ט, והסיק שכיון שביעור כולל הפרשת תרו"מ לטבל שנשאר - וזה אסור ביו"ט הלכך הקדימוהו לפני יו"ט, ולפי"ז תמה - דא"כ לא מובן למה צריכים להקדים לפני יו"ט הראשון להרחיקו כל כך מהוידוי וראיה להרמב"ם, ועיין בשנות אליהו שהוסיף - דאי מבער ערב

נפ"מ נוספת בספק חובת תרו"מ.

והנה עיין במעדני ארץ [שביעית סי' ז' סוף אות ט"ו] שהביא מהמקדש דוד [סי' נ"ז סק"א] שמצות ביעור היא בגדר מצוה דרמי אקרקפתא דגברא ואינו דין ממון של חוב ושעבוד ככל מתנו"כ, וראיה לזה ממעשר שני ובכורים שצריך לבערם מן העולם, אלא שבמתנות כהונה ועניים – התם ביעורן הוא ע"י שנותנן לבעליהן ובזה הוא מקיים את ה"בערתי הקודש מן הבית".

ולכן חידש שבספק מעשר עני, וכגון ספק טבל הטבול למעשר עני, צריך ליתנו לעני בשעת הביעור כשאר ספיקות כדי לקיים מצות ביעור, וכשמפריש מעשר עני מספק, יש עליו גם מצות ביעור מספק וחייב בנתינה מספק – ועיין במעדני ארץ דחולק.

והנה זה פשוט שחידוש זה לא יתכן לדרכו של החזו"א בגדר חיוב הביעור בנתינה, ולא שייך לומר שנתחייב בה בשעת הביעור מספק חיוב ביעור, שמאחר וכל עיקר חיובו של ביעור הוא להשלים את מה שכבר נתחייב בהפרשה ונתינת המתנות, א"כ אם הוא פטור מנתינה מספק, אף בשעת הביעור לא יתחייב בכך, וכל החידוש הנ"ל אינו שייך אלא אם ננקוט שיש מצוה מיוחדת של ביעור, שמתחייב בה בחיובים נוספים מה שלא נתחייב בהם עד עתה, ואז אפשר לדון שאע"פ שפטור בנתינה מספק, מ"מ משום חיוב ביעור אכן חייב אף מספק, וכנ"ל, ודו"ק.

ונוסיף פרט אחד – דיסוד המקדש דוד אינו שייך אלא לפי המנ"ח, אבל אין הכרח שהמנ"ח יסבור כן, ובפרט דבאמת הוא חידוש דכיון שפטור מנתינה דמהיכי תיתי שיתחייב בחיוב חדש של נתינה מחמת ביעור.

אולם להלן [סימן ט' פרק ב'] נתחדשה מהפכה בדין ביעור – ובגדר החדש נתחדש דחידוש המקד"ד שייך גם בלי המנ"ח.

יו"ט האחרון אז משייר לעצמו ג' סעודות ליו"ט, ואז שפיר מיקרי 'ביעור' כמו בשביעית, אכן אי משייר לעצמו כל הסעודות של הרגל – א"כ איזה ביעור נתקיים לפני הרגל – וצ"ע.

סימן ט

**בדברי הרמב"ם והרמב"ן
בדין שריפה והפקר ואיבוד בביעור מעש"ש
ובדין ביעור בשביעית.**

פרק א' במה שיש לתמוה בעיקר דין ביעור בשריפה או בהפקר // חידוש של התורה זרעים – דסגי לן בהפקר לגבי ביעור בביכורים, אבל הפקר לא מהני במעש"ש כיון דממון גבוה הוא, ולכן בעי שריפה וביעור מן העולם. // ישוב סתירת הרמב"ן על פי היסוד של התורה זרעים – דשריפה דמעש"ש היינו במקום ההפקר. // מתמה דאיכא סתירה בין המשמעות הפשוטה שזה דין שריפה, לעיקר הדין שזה דין ביעור מן הבית. // בדין שריפת מעש"ש, ופלוגתא המנ"ח והחזו"א בזה. // מבאר דלפי החזו"א יותר מובן למה באמת ליכא מצות שריפה והעיקר שהוציאו מן הבית – אלא דקשה דלמה באמת לא מהני הפקר לזה. // עוד ב' תמיהות. //

פרק ב' דרך חדשה בגדר מצות ביעור, להפקיע את ההחזקה שלו כנגד ההחזקה הראויה, של הכהן והלוי ושל קליטת מעש"ש בירושלים. // בגדר דין ההפקר בביעור בשביעית – ובהשוואה של הרמב"ן לביעור של תרו"מ – שבשניהם הדין הוא לא להחזיק החזקת הבעלים כנגד הקיום דין שלהם. // ביאור בדברי הרמב"ם בגדר 'וידוי' שדומה לביעור. // מבאר למה מהני במעש"ש להעלותם לירושלים גם בלי לאוכלם – ומבאר דגם הכא איכא החזקת פירות אצל הבעלים שסותרת ל'קנאו ה' שזו כעין החזקתו של הקב"ה בתור אכילת גבוה בקליטת מחיצות. // הערה בביאור דברי הרמב"ם בדין העלם לירושלים ולא אכלם. // השריפה אינה קיום חיובי אלא קיום שלילי – 'הפקעה' של 'ההחזקה שנגד'. // מבאר דנתחדש בדין ביעור אחריות מיוחדת על הפירות לדון אותם כ'אצלו' עד שיבערם מן העולם ולכן לא מהני בזה הפקר. // סיכום – ישוב לקושיות. // הערה על פי חידושו של המקד"ד שיש חיוב נתינה בזמן הביעור גם בספיקות. // ביאור בחידוש של ב"ש בדין ביעור במעש"ש בריחוק מקום שיש בו 'מצות פדיון' גם בלי שיש אפשרות של אכילה. // בדין של ב"ה שיגנזו – דרגא פחותה של הפקעה מהחזקה ידידה. // דן לגבי הנפ"מ של ברכה וכוונת מצוה.

פרק א'

במה שיש לתמוה

בעיקר דין ביעור בשריפה או בהפקר

חידוש של התורה זרעים – דסגי לן בהפקר לגבי ביעור בביכורים, אבל הפקר לא מהני במעש"ש כיון דממון גבוה הוא, ולכן בעי שריפה וביעור מן העולם.

הנה, במשנה מבואר שביכורים ומעש"ש מתבערים בכל מקום – והיינו דחד דין לשניהם, אולם הרמב"ם הביאם כהדדי וחילק ביניהם – וז"ל הרמב"ם [מעשר שני פרק י"א הלכה ח'] – "כי צד הוא עושה אם נשאר אצלו תרומה ותרומת מעשר נותנה לכהן, מעשר ראשון נותנו ללוי, מעשר עני נותנו לעניים, נשארו אצלו פירות מעשר שני של ודאי או נטע רבעי או מעות פדיתן ה"ז מבערן ומשליך לים או שורף, נשאר אצלו מעשר שני של דמאי אינו חייב לבערו, נשאר אצלו בכורים הרי הן מתבערין בכל מקום" – הרי לנו דבמעש"ש כתב "מבערן ומשליך לים או שורף", ובביכורים כתב "הרי הן מתבערין בכל מקום".

וביאר בזה בתורה זרעים דבאמת עיקר הדין של ביעור אינו ביעור מן העולם אלא מרשותו – וכ"ה לשון הפסוק "ביערתיו את הקודש מן הבית" – והביא מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה שמפורש כן, שכתב "מתבערין, שיאבדם ויסירם עד שלא ישאר מהם אצלו כלום שנ' ביערתי הקדש מן הבית", וביאר התורה זרעים דלפי"ז הפקר סגי לן בביכורים ומעש"ש אלא דלפי מה דקיי"ל דמעש"ש ממון גבוה הרי אינו יכול להקנותו וממילא דאינו יכול להפקיר מעש"ש – הלכך בעי לבערו מן העולם, ולכן במעש"ש כתב "מבערן ומשליך לים או שורף", אבל בביכורים סגי לן בהפקר וזה הלשון "הרי הן מתבערין בכל מקום".

ישוב סתירת הרמב"ן על פי היסוד של התורה זרעים – דשריפה דמעש"ש היינו במקום ההפקר.

ונראה שיש סמוכין לדבריו בשיטת הרמב"ן.

דהנה, הרמב"ן בפרשת בהר מביא דיני ביעור בשביעית, וז"ל:

"ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחויב לאבדם, ולא מנא חכמים במשנה [סוף תמורה] פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם, כענין בערתי הקדש מן הבית", והיינו שהביא את הפסוק של "בערתי הקדש מן הבית" שנאמר לגבי מעש"ש ומדמה לשביעית, והביא משנה

מפורשת שהעניינים ולחד מ"ד גם עשירים אוכלין אחר הביעור, ואינו אלא דין הפקר בעלמא – ותו לא – ובהמשך דבריו הביא את דברי הרמב"ם [שמיטה ויובל פ"ז ה"ג] והרבה מן החכמים שסבורין "שהביעור אוסר לגמרי וטעונין שריפה או מפזר וזורח לרוח או מטיל לים, ואינו כן, כמו שנתבאר" – הרי שאין כאן מצות שריפה בביעור של שביעית ודומה לביעור של מעש"ש, וההוכחה ממה שלא נשנו בהדי הנשרפין והנקברין בסוף תמורה ביחד עם כל האיסורי הנאה. ומאידך מפורש במשנה כאן שמתבערין מן העולם, והרמב"ן עצמו פירש שהכוונה לשריפה – דיעויין בסוגי' ביבמות [ע"ג] שהביאו דין ביעור במעש"ש, ופירש הרמב"ן שם – "לבערו מן העולם כגון ביעור חמץ, משא"כ בתרומה אלא שצריך להוציאה מרשותו לקיים בה מצות נתינה, וכך שנינו שם במעשר שני כיצד ה' הביעור נותן תרומה ותרומת מעשר לבעליו ומעשר ראשון לבעליו ומעשר עני לבעליו, ומעשר שני והבכורים מתבערין בכל מקום כלומר דשורפן או אוכלן קודם זמן" – הרי לנו דמפורש שהביעור במעש"ש הוא "דשורפן או אוכלן קודם זמן". ובישוב סתירת הרמב"ן היה נראה דס"ל כחידושו של התורת זרעים דגם במעש"ש וביכורים – ביסודו אינו דין שריפה אלא דין הפקר – וכמו שדייק ברמב"ם, וזהו דמזמה הרמב"ן ביעור דשביעית שזה הפקר לביעור דמעש"ש שזה גם בהפקר – אלא שההפקר במעש"ש מתקיים בשריפה דאל"כ לא חיילא ההפקר כיון דהוי ממון גבוה.

מתמה דאיכא סתירה בין המשמעות הפשוטה שזה דין שריפה, לעיקר הדין שזה דין ביעור מן הבית.

והנה – הך דין שחידש התורת זרעים שלפי האמת מהני הפקר אי יחול ההפקר – דין זה מחודש מאד, גם ברמב"ם וגם ברמב"ן, אולם סו"ס יש משמעות כהתורת זרעים מלשון הפסוק "ביערת מן הבית" – והרי על זה מתבסס הרמב"ם – "שיאבדם ויסירם עד שלא ישאר מהם אצלו כלום שנ' ביערתי הקדש מן הבית" – ומכל זה משמע שזה באמת דין הפקר – והן הן דברי הרמב"ן בהשוואה לשביעית – ששניהם מדין הפקר – דין 'כלה מן הבית' ודין 'ביערת מן הבית' – וצ"ע. ובעיקר יש לחזק את דברי התורת זרעים – שהרי ברש"י בחומש [כי תבא] וכן בסוטה [ל"ב] מבואר שהלשון "ביערת מן הבית" גם לגבי מעש"ש אינו לשון ביעור מן העולם אלא עיקרה בא לומר שהוא יעלה אותם עכשיו לירושלים, ונמצא דחויב שריפה לא כתוב בתורה כלל – ועיין בהערה ¹⁷² שהבאנו את הלשונות של רש"י – ובאמת דפשוט כן, אטו מי שלא שרף אלא אכלם בירושלים דגרע ממי ששרף ומי ששרף מתוודה ומי שלא שרף אלא אכלם בירושלים דלא מתוודה – ומוכרח שהלשון ביערת מן הבית היינו כהרמב"ם שאינם מוחזקים אצלו אלא שהוציאם מן הבית לקיים בהם מצוותם באכילה – ונמצא דעיקר חובת שריפה כפשוטו לא הוזכר בשום מקום. ועוד שהרי בשאר מתנות הדין ביעור היינו נתינה לכהן וללוי – ויש לדון האם גם עליהם קאי הך לשון "ביערת מן הבית", והפשטות בלשון המשנה להלן [משנה י"א] דרק קאי על מעש"ש ¹⁷³, אולם נראה שזה רק בתור דרשה אבל פשטי' דקרא קאי הך לשון על כולם כהדדי, וכן מדויק בלשון רש"י על התורה בדברים [פרק י"ד פסוק כ"ח, ופרק כ"ו פסוק י"ב] שתמיד הלשון הוא 'ביעור מן הבית' כלשון הפסוק, וזה קאי על כולם, וכ"ה ברש"י בסוטה – מובא לעיל בהערה – והרי בכולם הלשון 'הוצאה מהבית' הוא כפשוטו – להוציא לתת לבעליהם – ומהאי טעמא גם במעש"ש פירש רש"י להעלותו לירושלים, ואין הפירוש שריפה – ומוכרח כהרמב"ם שזה להוציאו מרשותו – ותו לא, והיכן מרומז שריפה בכל הנך דינים – ולמה הפקר לא יהיה כלול בהך דין שהרי גם בהפקר הוא מוציאו מהבית.

כל זה מצד אחד – אולם סו"ס לא משמע שכך הדין דמהני הפקר – ומה דתלה בדין מעש"ש ממון גבוה שא"א להפקיר תמורה – שהרי נחלקו הבבלי וירושלמי במעש"ש ממון גבוה – אי חיילא

¹⁷² דעיינן ברש"י בחומש [דברים פרק כ"ו פסוק י"ג] פירש – "בערתי הקדש מן הבית" – זה מעשר שני ונטע רבעי, ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים, שצריך להעלותם עכשיו", הרי דהדין ביעור מן הבית הוא 'להעלותם' – ולא כתוב בפסוק לשרוף אי לא יכול להעלותם – וכ"ה ברש"י בסוטה [ל"ב]. "ווידוי מעשר – בשנה השלישית בערתי הקדש מן הבית שהוא מוציא כל מעשרותיו ומבערן מביתו ואין יכול עוד להשקותם ונותן מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעניים ומעשר שני של שתי שנים שעברו מעליהם לירושלים עכשיו אם לא העלהו".
¹⁷³ שזה לשונו "בערתי הקדש מן הבית" – זה מעשר שני ונטע רבעי, נתתיו ללוי – זה מעשר לוי, וגם נתתיו – זו תרומה וכו'".

המתנה בנותן לחבירו או לא, - ועיין בזה בחידושי סוגיות [סימן א'], ויתחדש לפי"ז דשיטת הירושלמי דבאמת מהני הפקר ולא כתוב כן בשום מקום, ועוד שהבאנו [שם] מהראשונים דגם הבבלי מודה דחיילא מתנה - ולפי"ז מה שאמרו כל הראשונים שדינו בשריפה תלוי בפלוגתא זו ולשיטת הראשונים הללו למעשה מהני הפקר – וזה מחודש מאד, ועוד דלפי"ז למ"ד דמעש"ש ממון הדיט - לדידיה באמת סגי לן בהפקר, וכל זה חסר בדברי הראשונים, וגם מה שחידש שכך הדין בביכורים מחודש מאד – ולא כתוב בשום מקום – ואדרבה ברמב"ן ביבמות [שם] מבואר דדינו בשריפה.

ונראה עוד דמוכרח מיניה וביה דלא מהני בזה הפקר לא בביכורים ולא במעש"ש מעיקר הדין – שהרי שנינו במשנה בביכורים [פרק ב'] שיש דין ביעור בביכורים ומעש"ש ולא בתרומה, וזה אחד מה'חומרות' שלהם יותר מתרומה – ותמוה – הרי בתרומה נמי איכא דין ביעור – וביאר הרמב"ן דבתרומה הביעור הוא להוציא מהבית – בתור נתינה לכהן, אכן במעש"ש וביכורים צריכים או אכילה או שריפה – והכוונה בזה לאפוקי דלא סגי לן בהוצאה מרשותו. מדברים הללו מוכרח דלא מהני הפקר בשניהם, ועוד דמוכרח דהא דלא מהני הפקר במעש"ש דאינו מחמת זה דלא חיילא ההפקר מסיבה צדדית של ממון גבוה – דא"כ אין כאן חומרא מצד הלכות ביעור מה דלא סגי בביעור מן הבית – ופשוט.

ותירא מזה דלפי ר' שמעון שהבכורים ניתנין לכהנים כתרומה – העירו הראשונים שם דלמה כתוב ר' שמעון 'פוסר' הא סו"ס חייב ביעור של תרומה לתת לכהן, וביארו הראשונים [רמב"ן וריטב"א] "כלומר פוסרן מביעור גמור דמעשר" והיינו ששריפה של מעש"ש מיקרי 'ביעור גמור' לעומת של תרומה שנותנים לכהן ותו לא – וע"כ שזה דין אחר ולא חסרון היכי תימצי בעלמא, ודו"ק.

ועיין נמי בדרך אמונה - ציון ההלכה [פרק י"א ס"ק נ"ו] דדחה את דברי התורת זרעים מכל וכל, דפשוט דבעי שריפה ולא מהני בהפקר.¹⁷⁴

אולם מאידך גיסא קשה דלעיל הבאנו שהפשוט ברש"י שהעיקר הוא אכילה וזו הכוונה ביערתי את הקודש מן הבית – וכן מבואר ברמב"ן ביבמות [שם] מיניה וביה שכתוב שהחומרא של מעש"ש הוא או אכילה או שריפה – ופשוט שיכול להתוודות אי אכלם – וע"כ שזה עיקר המצוה, וא"כ היכן מרומז שריפה יותר מהפקר – ובפרט שלשון הרמב"ם בפירוש המשנה שהביאו – היינו שלא יהיה 'אצלו' וזו הכוונה 'מן הבית'.

בדין שריפת מעש"ש, ופלוגתת המנ"ח והחזו"א בזה.

ונראה דמכאן סיוע גדול לשיטת החזו"א – דיעוין לעיל בחידושי סוגיות [סימן ח'] שכבר נתבאר בדעת החזו"א שאין כאן מעשה מצוה של ביעור אלא שזה סוף זמן המצוה של תרו"מ. והיינו שחולק על המנחת חינוך שסובר ששריפה היא חלק מעיקר הדין קיום של מצות ביעור, דמפורש בחזו"א [דמאי סי' ב' ס"ק ד' בד"ה איברא], שאין זו מצוה לבער המעש"ש מן העולם אלא חיוב ביעור מן העולם הוא רק כדי שינצל מאיסור החזקה לאחר ביעור, וזה לשיטתו שלא מתחדשת בשעת ביעור שום מצוה והוא רק זמן שקבעה תורה לעבור בלאו הבא מכלל עשה באם עיכב ולא השלים חובותיו בהפרשת תרו"מ וקיום דינם, לכן לא יתכן שיש מצוה בגוף השריפה, כמו שבכל השנה אין מכלל דיני המעש"ש לבערו מן העולם אלא כל חובתו הוא להעלותו לירושלים וכך גם בהגיע זמן הביעור, אבל כשאנו יכול להעלותו לירושלים או בזמן הזה, א"כ אין לו אפשרות להשלים חובותיו ובהכרח יעבור על לאו הבא מכלל עשה, ולזה אמרינן שיבערנו מן העולם כדי שלא יעבור באיסור והוא רק היכי תימצי שלא לעבור על מצות ד' אבל אין זה מגוף המצוה.

וממילא שחידש שבנשאר אצלו מעש"ש ושרפו וביערו מן העולם, אז באמת אינו מתוודה – ודלא כהמנ"ח דפשוט דמתוודה אז – עיין בכל זה לעיל [שם].

¹⁷⁴ ועוד שפשוט הלשון 'שריפה' שכתוב ברמב"ן ביבמות משמע שריפה ממש – וכ"ה בלשונות של שאר הראשונים ביבמות [ע"ג] - עיין בדברי הרשב"א וריטב"א ותוס' הרא"ש ומאירי - וע"ע.

מבאר דלפי החזו"א יותר מובן למה באמת ליכא מצות שריפה והעיקר שהוציאו מן הבית – אלא דקשה דלמה באמת לא מהני הפקר לזה.

והנה מדברי רש"י שהבאנו לעיל משמע שעיקר הוידוי שביעור מן הבית – והיינו לא בתור שריפה אלא בתור להעלותם לאכילה בירושלים – וזה יותר מתאים לדרכו של החזו"א ששריפה אינה מצוה מיוחדת כאן, והלשון "מן הבית" ע"כ הכוונה 'הוצאה מהבית' ממש כדברי הרמב"ם, והיינו כהחזו"א ששריפה היא דבר צדדי ואין בו שום קיום מצוה כלל ואינה כלולה בתוך הדין 'ביעורתי הקודש מן הבית'.

אולם סו"ס גם לפי החזו"א יש לתמוה טובא – דלמה באמת לא מהני הפקר אם כל השריפה היא להנצל מהאיסור, הרי לדידיה ליכא דין חיובי של שריפה דווקא, וכל הדין אינו אלא להנצל מההחזקה הזו – ולמה באמת לא מהני הפקר להנצל מהחזקה זו – וצ"ע – אטו לדברי החזו"א יהיה הכרח לומר כחידושו של התורת זרעים שבאמת מהני הפקר – והרי הוכחנו שאינו כן.

עוד ב' תמיהות.

לפני שנתחיל ליישב את כל הסוגיות – נזכיר בקצרה ב' קושיות דמה שיש לתמוה בדין ביעור בזה"ז – שלב"ש הדין הוא לפדותם אף דא"א להעלותם לירושלים וזה תמיהא גדולה וכדיבואר, ועוד דלפי ב"ה נתחדש דין חדש של גניזה – וכבר תמהנו בכל זה להלן בסוף דברינו – וע"כ דעלינו לסלול דרך חדשה בגדר דין ביעור ליישב כל הנך קושיות.

פרק ב'

דרך חדשה בגדר מצות ביעור,

להפקיע את החזקה שלו כנגד החזקה הראויה,

של הכהן והלוי ושל קליטת מעש"ש בירושלים.

בגדר דין ההפקר בביעור בשביעית – ובהשוואה של הרמב"ן לביעור של תרו"מ – שבשניהם הדין הוא לא להחזיק החזקה הבעלים כנגד הקיום דין שלהם.

ונקדים בזה – דהנה – הרמב"ן משה את הביעור של מעש"ש ותרו"מ לביעור של שביעית – ונראה דאף דבשביעית מהני הפקר וכאן לא מהני הפקר אכתי דומים, ונתחיל בגדר הדין ביעור בתרו"מ בנתינה לכהן ושוב נבאר דין ביעור במעש"ש.

דהנה, בשביעית עיקר הדין ביעור אינו הפקר בעלמא אלא שיש דין לא להמשיך לאכול בתורת החזקה בעלים, ולא להחזיק בתורת בעלים.

והמקור לזה דעיקר דין ביעור נלמד מהפסוק דאחרי הזמן שכלה לחיה מן השדה אז יש דין של 'כלה מן הבית' – ובדין "כלה מן הבית" נראה דלא רק שנאמר בזה הלכה וחיוב – להוציאו – אלא שלפני כן נאמר שנגמר הזכות של "החזקה בתורת בית" בפירות שביעית, והיינו החזקה בתורת בעלות, וזה כבר מחייבו לכלות מן הבית בתור מצות ביעור.

דהנה, ז"ל התוס' בפסחים [נ"ב:] "דהא דמשמע בכל מקום שאסור לאכול לאחר ביעור, היינו כש'משה' בביתו בתורת שלו, אבל אם מפקירו וכו'", וז"ל הסמ"ג [קמ"ח] "שהביעור הוא ש'לא יחזיק האדם בפירות שביעית' כלל אלא יפקיר הכל, ו'דרך הפקר' מותרין לאכול" [מובא בכס"מ ריש פ"ז], הרי דבהאי קרא ילפינן דנגמר הזכות החזקה בתורת בעלים, וזה הפשט הפשוט בדין "כלה מן הבית", שיש החזקה באופן של 'החזקה בית' – וע"ד מה דדרשינן – "מה ביתו ברשותו" והיינו שהרשות והשליטה של האדם כלול בלשון "ביתו" ועלינו לסלק את השליטה שלנו על הפירות מלהחזיקם בתור בעלים.

ושורש הדין בזה שכל הקיום שין של הפירות שביעית הוא עד הביעור, ובזמן הביעור נאמר שנגמר האי זכות בפירות, וזה תחילת דינו של ביעור – ועיין בדברינו בזרעא קיימא ציונים והערות [פרק ט' הקדמה למשנה ב'] מה שנתבאר בזה.

ונראה שזה באמתה דין ביעור בתרו"מ שדינם ב'נתינה' – והיינו "ביעור מן הבית" – שגם כאן הוא נצטווה לא להמשיך להחזיק אותם אצלו כנגד הכהן והלוי – אלא לאבדם מתוך החזקה – ולהכניסם תחת החזקה של הכהן והלוי – ונמצא דכלה מן הבית וביעורתי מן הבית חזא נינהו –

שבשניהם הדין הוא לא להחזיק החזקת הבעלים כנגד הקיום דין שלהם – וכאן הקיום מדין הוא בדרך הפקר וכאן זה בהחזקת הכהן.

ביאור בדברי הרמב"ם בגדר 'וידוי' שדומה לביעור.

ונראה שיש סיוע לדברים מההגדרה של הרמב"ם בספר המצוות [מצות עשה קלא] בדין וידוי – "שצונו להתודות לפניו יתעלה בהוצאת משפטי המעשרות והתרומות 'ולתנקות מהם במאמר' גם כן כמו שאנו נקיים מהחזיק בהם בפועל. וזהו שנקרא [מגילה פ"ב מ"ה סוטה רפ"ז] וידוי מעשר", עכ"ל – הרי לנו שביעור הוא להיות "נקיים מהחזיק בהם בפועל" והוידוי הוא להיות נקי בזה בדיבור.

מבאר למה מהני במעש"ש להעלותם לירושלים גם בלי לאוכלם – ומבאר דגם הכא איכא החזקת פירות אצל הבעלים שסותרת ל'קנאו ה' שזו כעין החזקתו של הקב"ה בתור אכילת גבוה בקליטת מחיצות.

אולם קשה דא"כ מה כל זה שייך למעש"ש – הרי התם איזה החזקה בתורת בעלים איכא בזה שהוא לא מעלם לירושלים – הרי אין כאן 'החזקת בעלים' כנגד 'החזקה אחרת' – אלא שפשוט שהוא לא קיים מצוותו – וכמו שדימה החזו"א לכל תאחר של קרבנות – שהוא מאחר מצוותו, אכן היכן ההחזקה כאן בתורת בעלים.

ואשר נראה בזה ובהקדם הערה גדולה בשיטת רש"י ותוס' – שיש לדון דמה הדין באופן שכבר העלם לירושלים ועדיין לא אכלם האם אוכלם עדיין אחרי הביעור – ועיין במנחת חינוך [מצוה תר"ז] – שכתב שמהרמב"ם [פי"א מעש"ש ה"ח] היה נראה שביעור מעש"ש וביכורים הוא לבערם כדינם ואפי' פירות שהן בירושלים, וכן מבואר בתוס' יבמות [ע"ג. ד"ה וחייבין], ע' בתורת הארץ [פ"ג ס"ק נ"ב], אבל מתוס' קידושין [כ"ז. ד"ה מעשה] וכן מרש"י סוטה [ל"ב. ד"ה וידוי], משמע שאם הביאן לירושלים זהו ביעורן ונאכלין שם, ושיטת רש"י צ"ב דמה מהני מה שהעלם אי לא אכלם.

ואשר נראה בזה שבאמת יש דברים מפורשים בדברי רש"י בגדר הדין להעלותם לירושלים – דעיין בסוף בחוקותי [כ"ז ל'] שכתוב שמעש"ש הוא לה' – ופירש רש"י שהכוונה בזה כך: "לה' הוא – קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכלו בירושלים, כמו שנאמר – ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו'".

למדנו מדברי רש"י שהציווי להעלות לירושלים אינו דין בעלמא להעלותם אלא שתחילת דינו מתחיל בזה שהמעש"ש עומד וקנוי לה' – קנאו ה' – ודין אכילתם בירושלים הוא בתור שזו אכילה לפני ה' – והיינו שהאכילה הרגילה של כל פירות העולם היא אכילת הדיוט וכולם עומדים לאכילה כזו, וקנינו של הקב"ה בהנך פירות מפקיע אותם מאכילה זו להעמידם בתור אכילה אחרת – אכילה לפני ה'.

ועיין לעיל בציונים והערות [פרק ג משנה ו ענף ב] שהוכחנו עיקר יסוד זה מהדין מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי – ועיין בהערה ¹⁷⁵ שהבאנו את עיקר הנקודה בזה.

ועיין היטב בדברי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בספר זכרון שמואל [סימן ז' ס"ק ג וד] – הבאנו עיקר דבריו בציונים והערות [פרק ג' משנה ה'] – ושם מצאנו נמי שיש קליטה לתוך רשות המחיצות וחילא בהם תורת מעש"ש של ירושלים בהך קליטה – הלכך בעינן לזה מחיצות ואינו ענין

¹⁷⁵ והיינו ששם הוספנו שכפשוטו מבינים שהאכילה לפני ה' בירושלים 'מקביל' לאכילת כהן בתרומה – אכן ההבאה לירושלים היא היכי תימצא בעלמא לאכילה זו – דבלי להביאו איך יאכלנו.

אכן הוכחנו ששם אינו כן – אלא דאחרי דמצאנו דחיללו במעש"ש דינים חדשים בקליטה בתוך החומות, [והיינו שכבר אין לו פדיון שם וגם חייב להחזירה אי הוציאו ואז חיללו הלאוין באוכל חוץ לחומה וכדומה] – הרי לנו שנשתנו הדינים של המעש"ש בקליטה בירושלים – בזה למדנו שכמו שהאכילת כהן 'מקבילה' לאכילה בירושלים, כמו כן גם הנתינה 'מקבילה' להבאה – שהרי נשתנו דיני המעש"ש בהבאה זו מחמת הדין אכילה שחל בו – כמו שנשתנה הממון כהן של תרומה בנתינה של התרומה מחמת זה שכעת עומד לאכילה ידידיה.

ונסיף בזה ביאור – מצות אכילת מעש"ש בירושלים היא אכילה לפני ה' – וההבאה היא להשוותה למעש"ש שנקלטה בתוך החומות – וזה סוג חלות שחל במעש"ש בהבאתה.

ועל פי זה ביארנו שם שבמתנות שלא הורמו נתחדש דהך שינוי שחל במעש"ש מכח ההבאה שנעשה במעש"ש חל נמי במעש"ש העתידי בתוך הטבל – ודו"ק.

לקדושה – ואף דקאי שם בדין דרבנן של קליטה אכן כן ניתן לבאר את העיקר הדין להעלותו לירושלים.

נמצא שהחזקת הפירות 'אצלו' היא סוג החזקה שסותרת להחזקתו של הקב"ה בתור אכילת גבוה – ודומה להחזקת הישראל כנגד הכהן שהתרומה עומד לאכילת כהן ולא לאכילת ישראל.

ונסיף שזו עיקר ה'קליטת מחיצות' – שהקליטה אוסרת את הפירות שוב לצאת, דחיילא בהם אכילה לפני ה' וכעת הם 'מוחזקים' בירושלים לשם כך, ומי שאינו מעלה אותם מוגדר כמי שמחזיקם בתור בעלותו כנגד החזקת בעלות של הקב"ה בהנך פירות.

ונראה שזו כוונת רש"י ותוס' דמהני להעלותם לירושלים ומתקיים ביעור בקליטתם לתוך ירושלים גם בלי לאוכלם שם – ואז שפיר אוכלם לאחר המועד, והיינו שזה כעין נתינה לכהן שבזה הוא ביערם מן הבית מחוץ להחזקתו כנגד החזקתו של הקב"ה.

הערה בביאור דברי הרמב"ם בדין העלם לירושלים ולא אכלם.

והמנ"ח הביא דמהרמב"ם מדויק דבעינן שריפה גם בירושלים – וכנראה שדייק כן מלשון הרמב"ם – "כיצד הוא עושה אם נשאר 'אצלו' תרומה ותרומת מעשר נותנה לכהן, מעשר ראשון נותנו ללוי, מעשר עני נותנו לעניים, נשאר 'אצלו' פירות מעשר שני של ודאי או נטע רבעי או מעות פדיתן ה"ז מבערן ומשליך לים או שורף" וכנראה שלמד שהלשון 'אצלו' משמע אצלו בכל מקום כולל ירושלים – אכן נראה דאדרבה – 'אצלו' – היינו בלי 'קליטת מחיצות', ובירושלים זה כבר מוחזק כנגד החזקה ידידיה – ומופקע מלהיות ב'החזקת ביתו'.

והן הן דברי הרמב"ם בפירוש המשנה שכתב "שיאבדם ויסירם עד שלא ישאר מהם 'אצלו' כלום שנ' ביערתי הקדש מן הבית" – דתמיד חשיב כ'אצלו' וב'רשותו' וב'אחריותו' עד שלא יהיה במעש"ש דין קליטה אצל הקב"ה בירושלים.

השריפה אינה קיום חיובי אלא קיום שלילי – 'הפקעה' של 'ההחזקה שכנגד'.

ומעתה נראה שהשריפה אינה קיום חיובי אלא קיום שלילי – והיינו שהמעש"ש לא הגיע לקיום דין שלהם בזה שהוא שרף אותם, אלא שהוא הפקיע את ההחזקה שלו כנגד ההחזקה של קנאו ה' – והיינו ממש כדברי הרמב"ם שביאר שביעור הוא להיות "נקיים מהחזיק בהם בפועל" והוידוי הוא להיות נקי בזה בדיבורו – והינוש המצב של 'נקיות' מההחשקה כנגד ההחזקה של הקב"ה.

מבאר דנתחדש בדין ביעור אחריות מיוחדת על הפירות לדון אותם כ'אצלו' עד שיבערם מן העולם ולכן לא מהני בזה הפקר.

אולם סו"ס קשה דלמה לא מהני הפקר – הא על ידי ההפקר כבר לא מחזיק אותם כנגד האכילה בירושלים, הא אינם שלו ומה יש לו עם הפירות הללו ולמה לא לשורפם דווקא – וכבר הוכחנו שלא מהני הפקר, ועוד הבאנו לעיל ששריפה של מעש"ש מיקרי 'ביעור גמור' לעומת של ביעור של תרומה שנותנים לכהן שהוא בעירו שאינו ביעור גמור – ומה מחייבו בדין נוסף של שריפה.

ונראה שנתחדש בדין ביעור של מעש"ש דין נוסף שאין בעיקר המחייב של מעש"ש – והוא שהמעש"ש יהיה באחריותו לגמרי כדי שיגיעו לאכילה לפני ה' ובזה שהוא מפקירם הוא גורם שהם לא יגיעו לאכילתם בירושלים, ונתחדש אחריות מחודשת על הפירות גם במצב של הפקר.

והחידוש בזה דדומה לדין עשאן הכתוב כאילו ברשותו בבור וחמץ – והיינו שדנים את מה שהפירות לא מגיעים ליעוד שלהם להיות מוחזקים במצב של קנאו ה' – בירושלים – כאילו שהוא מחזיק אותם, ותמיד מתייחסים אליו כאילו שהם 'אצלו' לענין זה שהם עדיין עומדים לאכילת הדיוט מחמתו ולא לאכילת גבוה, דבעלותו הקודמת לפני ההפקר מעמידו 'כאחראי' כאילו שהם 'אצלו' ומחמת זה לא הגיעו להיות נקלטים בירושלים – וכאילו עשאן הכתוב ברשותו לענין זה.

ונחזק את הדברים עוד – בתורת זרעים נתחדש דלא מהני הפקר מחמת הדין ממון גבוה – וכבר תמהנו בזה ובפרט דבביכורים נמי מבואר שלא מהני הפקר אף שאינו ממון גבוה.

ולפי דברינו באמת חיילא ההפקר וכבר אינו בעלים על הפירות בממונת, ואעפ"כ נתחדש בפרשת ביעור אחריות לדון את המעש"ש כ'אצלו' וכמו שהם ב'ביתו' גם אחרי ההפקר – דסו"ס הוא היה בעלים ולא הקנם לאחרים להכניסם בזה תחת רשות האחריות של אחרים, ולכן אחריותו ממשיכה הלאה.

זו כוונת הראשונים שבמעש"ש וביכורים יש דין 'ביעור גמור' לעומת תרומה – דהכא עד שלא ישרוף או יבער מן העולם אז תמיד נדון את הפירות באחריותו – ולא נתבערו מביתו עד שיבערם מן העולם.

סיכום – ישוב לקושיות.

וא"ש מה שכתב הרמב"ן על התורה שיש השוואה בדין ביעור בין מעש"ש לשביעית – אף דבשביעית הדין הוא להפקיר והכא במעש"ש הדין הוא לבערם מן העולם, דבשניהם הפעולה באה להוציאם מלהיות אצלו.

זה גם הביאור ברמב"ם בפירוש המשנה שכתב שהעיקר הוא לא להיות 'אצלו' – להוציאם מן הבית – ואעפ"כ צריכים ביעור מן העולם.

זה גם הביאור ברש"י שאכילת מעש"ש וגם השריפה כלולים ב'ביעור' את הקודש מן הבית, אף דתרתני נינהו – אלא שהצד השווה שביניהם הוא שגם להביאו לקיום דין שלהם וגם לבערם כדי שלא יחזיק אותם נגד הקו דין שלהם – הנך תרתי מוגדרים כהוצאה מן ה'בית' מלהיות אצלו נגד ההחזקה של קנאו ה'.

הערה על פי חידושו של המקד"ד שיש חיוב נתינה בזמן הביעור גם בספיקות.

והנה עיין היטב בנתבאר לעיל [סוף סימן ט'] בחידושו של המקד"ד בדין נתינה במעש"ר ומעשר עני – דבספיקות הדין הוא הממע"ה והכא בזמן הביעור יש להחמיר מחמת מצות ביעור שאינו מצוה ממונית ולכן כבר לא שייך בו דין הממע"ה.

וביארנו שם שכל זה למנחת חינוך שיש מצוה חדשה בשריפה בביעור של מעש"ש וא"כ ה"ה בנתינה במעש"ר איכא דין חדש – אבל לפי החזו"א שאין מצוה מיוחדת בביעור ה"ה דליכא הלכה כזו.

אולם אחרי מה שנתבאר הכא היה נראה דגם אי נקוט בנקודה אחת כהחזו"א שהשריפה עצמה אינה מעשה מצוה – אלא הפקעת ההחזקה שלו שעומדת כנגד ההחזקה של קנאו ה' – אכן סו"ס נתחדש קיום דין של 'אחריות' נוספת גם לאחר הפקר – ואחריות הזו נתחדשה בפרשת ביעור – ולא היה קיים בכל השנים, וה"ה שיתכן שדברי המקד"ד עולים בקנה אחד עם החידוש הזה, שגם כאן נתחדשה אחריות חדשה בנתינה של המתנות ללוי ועני, דמלבד החוב שעל זה יש דין הממע"ה בכל השנים, הרי נתחדש אחריות נוספת ובוזה נאמר שהוא חייב לדאוג של יחזיק את המתנות נגד החזקה דידהו.

ביאור בחידושו של ב"ש בדין ביעור במעש"ש בריחוק מקום שיש בו 'מצות פדיון' גם בלי שיש אפשרות של אכילה.

והנה שיטת ב"ש בביעור בזה"ז שפודה על מעות אף דא"א להעלותו לירושלים, עיין בזה [פרק ה' משנה ז'] – והסברא בזה צ"ב דמה שייך דין כזה בזה"ז שא"א להעלותו.

ומצאנו בזה חידוש מהגרא"ל מאלין [ח"ב סימן י"ט ד"ה אשר נראה] דלמדנו הכא שמעש"ש בריחוק מקום יש בו 'מצות פדיון' וב"ש חידש שמצוה זו קיימת גם בלי שיש אפשרות של אכילה – דמצוותו בפדיון בלי האכילה שבו, וזה חלק מהקיום דין של קדושתו שדינו בפדיון בריחוק מקום, וזה חידוש גדול, והוסיף שגם ב"ה מודה שיש בזה מצוה אלא שהמצוה תלויה במצות אכילה, ונמצא ששני דינים נאמרו בעיקר דין קדושתו, א] אכילה עצמה, ב] אכילה על ידי פדיון בריחוק מקום.

וביאר בזה את דברי התוס' במכות [י"ט] דגם אי ליכא לאו של אכילה לפני שהגיע לירושלים, אכן סו"ס אין לאוכלו כיון שיש דין 'וצרת הכסף' 'וכתיב וצרת הכסף' – ובלי פדייה לא", ולכן אסור לאוכלו – וביאר שזו כוונתו שכעת קיום דינו בריחוק מקום לפדיון כדי לאוכלו בירושלים – והדברים מחודשים מאד.

ונראה דאחרי מה שנתבאר הכא בהלכות ביעור היה נראה דבעלמא ליכא דין כזה – ורק בהלכות ביעור נתחדש דין זה – והיינו שכיון ששורש הדין בביעור הוא לא להחזיק את הפירות בתור בפירות שעומדים ככל הפירות לאכילת הדיוט – אלא שיחזיקם בתור פירות שיש בהם אכילה לפני ה' – ובדין שריפה נתקיימה מצות ביעור אף שלא הגיעו ליעוד שלהם על ידי שריפה –

וביארנו שהשריפה אינה 'קיום חיובי' אלא 'קיום שלילי' – והיינו 'הפקעה' של 'ההחזקה שכנגד' בזה שבערם מן העולם ובה נתבערו מתוך 'הבית' – ונתבטלה החזקת בית. ונראה דשיטת ב"ש שנתחדש דרגא מסויימת של 'הפקעה' של החזקה שכנגד לפי דרגת ההחזקה של קנאו ה' – והיינו שכיון שלא שייך בפועל אכילה לפני ה' – ונמצא שבזמן הזה ה' תביעה' להיות באכילה לפני ה' היא 'תביעה פחותה' – א"כ ה"ה שדרגת 'ההפקעה' מהחזקתו כנגד היא גם פחותה – וסגי בזה להעמידו במעות פדיון – והיינו שפירות שעומדים בצורה המסויימת הזו של מעות – הרי זו צורתם להוליכם לירושלים וכעת כבר לא עומדים ככל פירות דעלמא לאכילת הדיוט – דכבר פדאם ודין הפדיון מעמידם להעלותם – שכבר מופקעים מההחזקה הרגילה של אכילת הדיוט.

בדין של ב"ה שיגנזו – דרגא פחותה של הפקעה מהחזקה ידידה.

ונראה דע"ד זה מפרש נמי הדין של ב"ה בזה"ז שאמרו בירושלמי ש"טעונין גניזה ומניח הפירות במקום המוצנע עד שירקבו", וכבר הבאנו שהקשו שמה שורש הדין גניזה כאן – דאי אינו שורפו אז איזה קיום יש בזה – והחזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק ב'] נדחק בזה. ונראה דלפי הנ"ל יש לומר שבזה"ז סגי לן ב'דרגא פחותה' של 'הפקעה' של ההחזקה בתורת פירות שעומדים לאכילת הדיוט, כיון שהתביעה של נקאו ה' להחזקה לאכילה לפני ה' היא פחותה – הלך סגי לן בגניזה – ונראה שזו ראייה גדולה שאין כאן דין שריפה כפשוטו דמה אהני לן גניזה במקום שריפה, וע"כ שאינה אלא 'מין הפקעה' מהחזקה ובה"ז סגי לן בדרגא כזו של הפקעה.

דן לגבי הנפ"מ של ברכה וכוונת מצוה.

והנה לעיל [סימן ח'] הבאנו כמה נפ"מ בין החזו"א למנ"ח או השריפה עצמה מיקרי מצוה או שאינו אלא היכי תימצא לצאת מהעבירה – ולפי החזו"א ליכא מצוה ולכן ליכא וידוי באופן ששרף, שאין בזה שום קיום, ולעומת זאת המנ"ח למד שיש וידוי כששרף, שיש בזה מצוה ממש – ורצינו לחדש שיש בזה כמה נפ"מ, והיינו לגבי ברכת המצוות על השריפה, ודין מצוות צריכות כוונה, ודין מצוה בו יותר מבשלוחו וכו'.

אולם נראה דאחרי מה שנתבאר הכא – הרי השריפה עצמה אינה מעשה מצוה אלא היכי תימצא להפקיע את ההחזקה – ולכן משכחת לה גם בגניזה בזה"ז – וממילא דאף ששייך בזה וידוי דאדרבה – זה גופא הביעור ושפיר שייך וידוי על זה אכן כיון שאין שום קיום בגוף המעשה יתכן אין בזה את כל התנאים הללו.

סימן י

**ביסוד דין טבל - התרומה מעורבת בטבל,
ונפ"מ לגבי ביעור בטבל,
[פרק ה' משנה ח']**

פרק א' מוכיח שטבל היינו התרומה המעורבת בו. / / מביא את יסוד הראשונים ואחרונים שתורומה מעורבת כבר בתוך הטבל, ומביא כמה מקורות לזה מהאיסור אכילה וחיוב מיתה ודיני ממון ואיסור לטמאה, ומהדין דבר הנדור, ודבר האסור. / / מביא עוד ראיות מהחילוק בין זרוע לחיים לשאר טבל, ומהדין קליטת מחיצות ומהדין מתנות שלא הורמו, ומשיטת הר"ן בכח אפטרופוס, ומשיטת הראב"ד בדין ביטול דלא חשיב כדבר שיש לו מתירין. / / מביא נמי הוכחות שיש קולות וחידושים בחלות תרומה מחמת התרומה המעורבת בו, וראיות נוספות לזה. / /

פרק ב' מתמה טובא על עיקר היסוד שתורומה מעורבת כבר בתוך הטבל. / / מתמה טובא בעיקר היסוד – שהרי מוכח שיש חילוקים בין הטבל לתרומה, ומוכרח גם שיש 'נדר' בהפרשה ומקדישו בהפרשה, ויש בזה סתירות מיניה וביה. / / מתמה מכמה דינים בטבל לפני מירוח, ובחילוקי דינים במשמרת תרומתי לפני הפרשה. / / כמה תמיהות בדיני הממונות של הכהן בתרומה שמעורבת בטבל, ובדין לכם באתרוג של טבל. / / מתמה עוד בדין לכם במצה של טבל. / / דן בזה עוד בחילוק בין גזל טבל למזיק טבל. / / מתמה דמצאנו כמה גוונים של הפרשה שלא מתרת כלום [מפריש מקצת מעשרותיו ותורומה במחשבה בלי מעשה], ומתמה עוד משיטת ר' יוחנן בזרוע ולחיים ששייך שם טבל. / / סתירות בכמה ראשונים בעיקר יסוד זה. / / עוד הערות נוספות בדין זה. / / מסקנה.

פרק א'

מוכיח שטבל היינו התרומה המעורבת בו.

מביא את יסוד הראשונים ואחרונים שתורומה מעורבת כבר בתוך הטבל, ומביא כמה מקורות לזה מהאיסור אכילה וחיוב מיתה ודיני ממון ואיסור לטמאה, ומהדין דבר הנדור, ודבר האסור.

מבואר במשנה [פרק ה' משנה ח'] דאיכא חובת ביעור בטבל – והיינו שחייבים להוציא את התרומה מן הבית בזמן הביעור.

עוד נתחדש במשנה שגם טבל שהגיע לעונת המעשרות חייבים להפריש ולתת שגם זה איכלל בדין ביעור.

וקשה דביעור יליף מקרא דביערת הקודש מן הבית – ומה זה שייך לטבל, ועיין בר"ש שטבל נמי איקרי קודש, וכן אמרו מפורש בירושלמי שם דלכן גם בזה שייך דין "ביערת את הקודש מן הבית" דטבל איקרי קודש, ועיין בביאור הגר"א שם בירושלמי שביאר "איקרי קודש - הקודש שבתוכו", ומבואר כנ"ל שבתוכו איכא קודש, והיינו הקודש העתידי שמעורב בו שמחייבו להפרישו ולהוציאו.

והנה ידוע דיסוד האיסור של טבל הוא מחמת התרומה שמעורבת כבר בטבל לפני ההפרשה, וההפרשה רק מוציאה את התרומה שכבר היתה בה מתחילה, ועיין ברבינו מנוח [חמץ ומצה פ"ו ה"ז] שהביא ג' פירושים בלשון "טבל", ובפירוש השלישי פירש שהכוונה בזה ללשון תערובת, והיינו כנ"ל שמעורב בו תרומה, ויש לדון בגדר הדברים בב' אופנים, עיין בהערה ¹⁷⁶, ומהירושלמי הזה מוכרח כן.

וכידוע יש הרבה מקורות וראיות ליסוד הזה – וחלק מהראיות נמצאות באתון דאורייתא [כלל ב'] – ולהלן נאריך בזה לבאר את הראיות אחד אחד דבר דבור על אופניו – וחלק מהדברים מובאים לעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה ו' ענף ב']:

א [הראיה מהירושלמי הנ"ל לגבי ביעור.

ב] מפורש כן ברש"י ביבמות [פ"ו] דלהכי טבל אסור, מחמת התרומה שמעורבת בו, ולהלן הבאנו מהתוס' שהקשו עליו.

¹⁷⁶ והיינו - א [התרומה מעורבת בכל משהו ומשהו, וע"י ההפרשה כולה מרוכזת למקום אחד, ב] יש לומר שהתרומה נמצאת במקום אחד בטבל, ויש איסור על כל הכרי או על כל הפרי כיוון שמעורבת בו תרומה, והאיסור הזה דומה לאיסור תרומה כיוון שהוא בא מכח תרומה, וע"י ההפרשה הוא מבררו ומציא אותה, ויתכן שיש נפ"מ בין הנך ב' דרכים בחלק מהראיות ובחלק מהקושיות.

ג] בהתפסה בנדרים מצאנו חילוק בין התפסה בדבר הנדור - דהיינו איסור שהאדם חידש בנדר או בהקדש - להתפסה בדבר האסור - דהיינו איסור שחל מאליה כחזיר ונבילה, עכ"פ למדנו משם שיש ב' סוגים של איסור, איסורים שחלים מעצמם ואיסורים שחידשו אותם האדם, ומבואר במשנה בנדרים [ריש פ"ב] שתרומה היא דבר האסור ואינה בכלל האיסורים שחידשם האדם, וזה תמוה, הרי האדם אוסרו בהפרשה כמו בכל הקדש ונדר, ופירשו בזה הרא"ש ותוס' בנדרים [י"ב] דהא דתרומה אינה 'דבר הנדור' רק 'דבר האסור', הוא משום שהאיסור שבו היה כבר בטבל, וההפרשה אינה כי אם להתיר.

ד] ע"ד זה אמרו בתוס' בפסחים [ל"ח]. ותוס' בסוכה [ריש ל"ה]: שיש שותפות לכהן בטבל ולכן אתרוג של טבל אינו לכם ומה"ט אינו יוצא בזה ידי"ח, וזה מחמת התרומה המעורבת בו. ה] ע"ד זה ביאר הר"ן בנדרים [פ"ד]: לבאר את הך מ"ד שחלקת בין טבל שחייבים להפריש ממנו מעשר עני וסובר שאינה אסורה באכילה, לטבל שחייבים להפריש ממנו תרומה שאסורה באכילה, והיינו טעמא דטבל למעשר עני אין בו איסור כיון שהמעשר עני עצמו שעתיד לצאת ממנו אינו אסור והוי חולין גמורין, ורק תרומה שהיא עצמה אסורה טובלת ולמדנו שכיון שתרומה שהיא עתידה לצאת ממנו אסורה לכן גם היא אסורה מחמת התרומה שמעורבת בו - והיינו שהדינים של התרומה כבר נמצאים בו לפני ההפרשה, ועיין היטב בלשונו שכתב שמוערב בו - מובא בהערה 177.

ו] שיטת הרמב"ם [מאכ"א פ"י הי"ט] שטבל שלא הפרישו ממנו תרומה או תרומת מעשר חייבים עליה מיתה אבל אי הפרישו כבר עליהם תרומה ולא מעשר לא חייבים מיתה, ומבואר בדבריו שהמיתה של הטבל תלויה בזה שהתרומה עצמה יש בה מיתה, והיינו כנ"ל.

ז] כבר הבאנו שבמעשר עני אין איסור זרות ואעפ"כ קיי"ל שיש איסור על הטבל שבו, ולכאוף כאן היה מקום לומר שזה ע"כ סוג אחר של איסור, ועוד היה אפשר לומר שכאן המעשר אינו מעורב בטבל כלל, אכן בדברי התוס' דבפסחים [ל"ח] - מובא לעיל - מבואר שגם חלק העני מעורב בו תחילה לגבי הממונות כלפי הדין לכם, ויתירא מזו, הרי ברש"י [מכות ט"ז: ד"ה מה להלן] מבואר שהדרשה שאוסרת טבל למעשר עני היא "והכי קאמר, לא תוכל לאכול טבל בעוד המעשר בתוכו", ומבואר שהמעורב בו אוסר אף שהוא עצמו אינו אסור.

ח] עיין ברש"י ובתוס' בנדה [סוף ו':] שיש דין משמרת גם בטבל שלא לטמא אותו, וכל זה מחמת התרומה "דפתיכא ביה" כלשון התוס', ולכן בחלה לפני גלגול דאכתי לא פתיכא ביה חלה מותר לטמאה, ועיין שם להלן [ז']. שאמרו בגמרא "התם פתיכא בהו תרומה" ופירש"י "פתיכא - מעורבת", וע"ע ברש"י גיטין [סוף ס"א]. וע"ע בפירושו המשנה להרמב"ם [גיטין סוף פרק ה'] על מה שאסור לטמא עיסה של טבל וכתב "שבזאת העיסה חיוב התרומה והיא הקדש ודע זה".

ט] בדרשה בסנהדרין [פ"ג] שמשם לומדים את האיסור טבל - מבואר שהאיסור הוא מחמת התרומה העתידית שצריכה לצאת מהטבל, דילפינן לה מקרא ד"ולא יחללו את קדשי בני" את אשר ירימו" וזה קאי בתרומה "ד'עתידין לתרום", והיינו תרומה לפני ההפרשה וזה טבל, ושם מבואר ברש"י שכל זה מחמת התרומה המעורבת בטבל, עיין בהערה 178 שהבאנו את הסוגי' ודברי רש"י בזה, וע"ע במשך חכמה על הפסוק שם לאחריו בפרשת אמור שלמד מתוך הפסוק עצמו שיש קודשה שחל כבר בתוך הטבל שמעורבת בו תרומה.

177 וז"ל: "ובעניי נראה דמאן דסבירא ליה אינו טובל היינו טעמא משום דסבירא ליה אי אפשר שיהא הכרי עצמו חמור מפני מעשר עני 'המעורב בו' יותר ממעשר עני עצמו דבשלמא תרומה בדין הוא שתהא טובלת דכיון שהיא עצמה אסורה ראוי הוא 'שתאסור תעורבתה' דכיון דעל כרחו צריך להרימה מן הכרי אינה מתבטלת שם ומש"ה אוסרת אבל מעשר עני שהוא עצמו מותר לזרים היאך יהא תעורבתו חמור ממנו היינו טעמא דמאן דסבירא ליה אינו טובל ומאן דסבירא ליה טובל מפי' ליה טובל מדרשא וכו'".

178 דהיינו ששם בסוגי' היה ספק בדרשה אם חייבים מיתה על טבל, שאפשר להקיש חילול חילול מנותר ויהיה בו לאו בעלמא, ואפשר להקיש חילול חילול מכהן טמא שאכל תרומה שדינו במיתה, ולמסקנה מדמין לכהן טמא שאכל תרומה כיון דיותר דומה לו, ועיי"ש בסוגי' דא' מהשוואות בין טבל לתרומה לכהן טמא שאכל תרומה הוא "דזה תרומה וזה תרומה" ופירש"י "זה תרומה [היינו כהן טמא בתרומה] וזה תרומה מעורבת בו [והיינו טבל]", הרי מפורש בסוגי' שיש תרומה מעורבת בטבל.

מביא עוד ראיות מהחילוק בין זרוע לחיים לשאר טבל, ומהדין קליטת מחיצות ומהדין מתנות שלא הורמו, ומשיטת הר"ן בכח אפוטרופוס, ומשיטת הראב"ד בדין ביטול דלא חשיב כדבר שיש לו מתירין.

י' עוד מוכרח כן מהרמב"ם [ביכורים פ"ט הי"ד] שמותר לאכול מבהמה שלא הרימו ממנה המתנות של זרוע ולחיים, וביאר הרמב"ם בטעמא דמילתא דאינו טובל ומותר, "שאינה דומה לטבל שהרי מתנות כהונה מובדלין", ופירש המהר"י קורקוס שבכל טבל החלק כהן מעורב ולכן גם ראשית הגז שזה מעורב טובל והיכא שאינו מעורב אינו טובל, ומבואר הכא בהד"ל דטעמא דאיסור טבל הוא מחמת התרומה שמעורבת בו.

י"א [ע"ן במכות כ']. שיש קליטת מחיצות לטבל למעש"ש שכבר אסור לפדות את המעש"ש שיפרישו מהטבל הזה, ודומה למעש"ש עצמו שנכנס שלא פודים אותו מחמת הקליטת מחיצות, וע"כ דמחמת המעש"ש שמעורב בטבל חייל כבר קליטת מחיצות.

י"ב [יש מחלוקת בכמה דוכתי בש"ס אי אמרינן מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי או לא, ולמ"ד דכמי שהורמו דמי מוכרח כהיסוד הזה אכן גם למ"ד שחולק כבר ביאר הגרש"ק [שערי יושר ש"ה פ"ו] שרק כלפי דינים מסויימים נחלקו, והיינו שרק בדינים ששייכים לבעלות הפרטית של כהן מסויים בתרומה שבטבל הוא דנחלקו אי כבר חייל הך בעלות לפני ההפרשה, אבל ביסוד הדברים כו"ע מודי שיש תרומה מעורבת בו ששייך לדון עליו מצד הזכויות של הכהן, ועיין לעיל בציונים והערות [פרק ג משנה ו ענף ב] במה שיש לדון בדבריו.

י"ג [ע"ן בריטב"א ב"מ נ"ג. ד"ה יש מתירין] שחידש בשם הראב"ד – וכ"ה בפירוש הראב"ד בע"ז [ע"ג]. – שטבל אינו דבר שיש לו מתירין, אף שמבואר בירושלמי שטבל לא בטל משום שהוא דבר שיש לו מתירין, אכן בבבלי [ע"ז שם] מבואר דמטעמא אחרינא לא בטיל, וכבר תמחו בזה הראשונים, ועיין בהערה ¹⁷⁹, וביאר הראב"ד שהטבל הטבול לתרומה אינו נקרא דבר שיש לו מתירין, לענין שיאסור את התערובת בכל שהוא, והיי"ט שאין הטבל יותר חמור מהמתירים שלו, וכיון שהתרומה עצמה, שהיא המתיר של טבל בטלה, שוב לא יתכן שהטבל שאותה תרומה מעורבת בו לא יתבטל, ולכן אמרו בו טעם אחר שאינו בטל, והא דאמרו שטבל הוא דבר שיש לו מתירין היינו דווקא באופן שניטלה תרומתו ולא נשאר בו אלא מעשר שני בלבד, עיי"ש – למדנו מדבריו שהאוסר של תרומה היינו הטבל שבו ולכן דנים את הטבל כתרומה לגבי הלכות ביטול ואין לו מעלת יש לו מתירין.

י"ד [עוד מבואר כן בקצוה"ח [סי' רמ"ג ס"ק ז'] דנקט כהר"ן דאפוטרופוס רק מהני בחלוקת הארץ ולא במקח ומתנה וכיו"ב וכל הדינים של אפוטרופוס אינם אלא מדרבנן מלבד חלוקה שזו מה"ת כיון שאין כאן אלא בירור החלקים ואין כאן חלות ועשייה חדשה ולכן מהני באפוטרופוס, והק' הש"ך מתרומה ע"י אפוטרופוס ¹⁸⁰, עכ"פ מוכרח שהפרשת תרומה שייכא גם באפוטרופוס, וביאר הקצוה"ח שגם כאן אינו אלא בירור החלקים, והיי"ט שהתרומה כבר נמצאת בתוכו, וממילא דאין כאן חלות ועשייה חדשה ולכן מהני באפוטרופוס.

ט"ו [ע"ן מקדש דוד [סי' נ"ה תחילת ס"ק ה'] שהביא דמצאנו שההיתר שיריים לא תלייה בחלות תרומה, דמצאנו ברמב"ם שבאומר "תרומת כרי בתוכו" דאיכא קביעת מקום שממנו הוא יטול את התרומה, ואז חיילא ההיתר שיריים בשאר הכרי – גם בלי חלות תרומה והמקום ההוא הוא עדיין טבל, וגם לכהן אסור מצד טבל – וראינו דמהני קביעת מקום לחוד' לקבוע שהתרומה לא מעורבת בכל הכרי וזה סגי להיתר שיריים, אף שיפריש אח"כ בהפרשה גמורה, ומוכרח שכל האיסור טבל הוא רק עד כמה שהתרומה מעורבת בה ולכן משכחת לה היתר שיריים ע"י קביעת מקום, לסלק

¹⁷⁹ והיינו – דיעויין בע"ז [ע"ג]: שאמרו "טבל מאי טעמא [לא בטיל] דכהתירו כן איסורו, ופירשו התוס' "מה היתירו במשהו כשמאל דאמר שמואל חטה אחת פוטרת את הכרי וכי היכי דכל שהוא חשוב להתירו חשוב נמי לאסורו", ותמחו התוס' שם "ותימה דהכא משמע דטעמא דטבל במשהו דכהתירו כן איסורו ובירושלמי קאמר דטעמא משום דטבל יש לו מתירין וכל דבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל כגון טבל ושביעית ומעשר והקדש כשהן במינן אבל שלא במינן בנותן טעם והשתא תרי טעמי ל"ל וי"ל דצריכי תרוייהו וכו'".

¹⁸⁰ והיינו דלמה הוצרכו למעט אפוטרופוס שלא יתרום מה"ת, ועוד שיש גם אופנים דלמסקנה מהני – לכמה דיעות – שיוכל להפריש מה"ת גם אחרי המיעוט של אפוטרופוס, עיין בזה בדברינו בזרעא קיימא ריש תרומות.

מכאן את התרומה ולכן מותר לפני החלות תרומה, [דלולי סברא זו היינו אומרים שהאיסור הוא שכל זמן שהוא לא מפריש דחיילא איסור חדש של טבל, והיה קשה דהאיך פקע האיסור בזה שהוא קבע מקום אם הוא לא הפריש], וע"ע בהערה ¹⁸¹ דרך אחרת ברמב"ם הזה וגם לדרך זו מוכרח האי יסוד.

מביא נמי הוכחות שיש קולות וחידושים בחלות תרומה מחמת התרומה המעורבת בו, וראיות נוספות לזה.

ט"ז] עפ"י יסוד זה ביאר האו"ש [ריש מקוואות] את השיטה בירושלמי דחלות תרומה היא חלות התורה - והיינו שהוא לא צריך לפעול את החלות תרומה, אלא דע"י הפרשתו התרומה חיילא מעצמה, וזה משום שהתרומה נמצאת בתוכו, ורק בעינן להוציאו, וע"כ שהוא רק מעשה מתיר, והביא שכן מפורש בירושלמי שהפרשת תרומה אינה אלא מעשה מתיר לטבל ותו לא, ואין במעשה דין מעשה הקדש לתרומה, ומה"ט למדו בירושלמי שזה באמת חלות התורה.

י"ז] עיין עוד באור שמח [תרומות פ"י הי"ח] שפירש את התו"כ שאין קודש פודה את הקודש דאירי בתשלומי תרומה בטבל, שהרי גם טבל איקרי קודש, עיי"ש.

י"ח] עי' באחיעזר [ח"ב סי' ל"ח ס"ק י'] דאף דהקדש לא מהני באינו ברשותו אבל תרומה מהני כיון שאין זו חלות חדשה, ויישב זה את קושי' רעק"א.

י"ט] עיין בירושלמי ריש תרומות [מובא בר"ש שם] שיש מיעוט מפורש על תורם שאת שאינו שלו, וגם ממעטינן חש"ו, וקשה דמאי שנא מכל חלות אחרת דלא בעינן למיעוטי כל כה"ג, והביאור כנ"ל, שכאן אין זו חלות חדשה אלא שהוא מוציא את המעורבת בו ואין זה אלא מעשה מתיר, ולכן איכא למימר דמהני בקטן ובאינו שלו, ודו"ק.

כ] עיין בדמאי [פ"ה מ"א] שביארו הר"ש והרא"ש טעמא דמקדימין מעש"ר למעש"ש עפ"י הירושלמי, וביארו בכוונת הירושלמי שבמעש"ר יש דין להפריש ממנו תרומת מעשר, ונמצא דתרומה פתיכא ביה, ותרומה מיקרי ראשית, ומה"ט מעש"ר כבר איקרי ראשית.

כ"א] יש דין 'תתן לו ולא לאורו', ושם אנו רואים שיש חילוק בין טבל שהיתה לה שעת הכושר ללא היתה לה שעת הכושר לפני שנטמאה, עיין בכל זה בהערה ¹⁸², ומכל הדין הזה למדנו שהגדרים והתכונות של הנתינה ושל ההפרשה מוגדרים עוד בתוך הכרי עצמה לפני שחל בו הדין תרומה בפועל, והעירני תלמיד אחד שמכל זה מוכרח שיש דין תרומה בתוך הכרי לפני ההפרשה.

כ"ב] העירני תלמיד אחד לדברי הר"ש [תרומות פ"ט מ"ד] דגידולי תרומה תרומה וגידולי טבל אינם טבל, והביא מהירושלמי שטבל קיל טפי כיון שרובו חולין, ואם טבל היה איסור עצמי אז מה יש לדון בזה, הרי כולו קאי באיסור טבל כמו שכל התרומה קאי באיסור תרומה, וע"כ כנ"ל.

¹⁸¹ ובעיקר דין זה עיין בעונג יו"ט שכנראה למד באופן אחר קצת, שהרי במקד"ד מבואר שלא חל הדין תרומה כל עיקר, וגם לכהן אסור מצד טבל, אבל בעונג יו"ט [סימן ל"ג בהגה"ה] מבואר שחל התרומה במקום שהוא אלא דאכתי לא ברור היכן מקומו באיזה פרי והוי ליה חולין ותרומה מעורבבים, ואח"כ הוא מקבץ את התרומה לפרי אחד לקובעו להיות התרומה, והוסיף לפרש חידוש זה שבאמת תמיד הפרשת תרומה, היינו לקבץ את כל הקדושה שמעורבת בכל הכרי ודו"ק, ובהפרשה זו של הרמב"ם הוא מחלק את ההפרשה לשני פעמים, קודם הוא מקבצו למקום אחד ושוב מפרישו באותו מקום עצמו, עכ"פ גם לדרכו מוכרח האי יסוד שזה כל האיסור של טבל.

¹⁸² והיינו כך - שכל תרומה ניתן לכהן לשימוש שלו, אבל בתרומה טמאה יש דין ששורפין אותה, וזה כל הנתינה לכהן עבור שריפה, ויש דין לא לתרום מהטמא על הטהור שצריכים הפרשה שהיא הפרשה 'לו' לשימוש של הכהן ולא לשריפה - לאורו, אכן יש נפ"מ מתי נטמא, שטבל שנטמא לפני מירוח חל בו דין תתן לאורו מיד, שלכתחילה חל בו דין שנתנתה תהיה לשריפה, אבל אי נטמא לאחר מירוח או באמת היה לו שעת הכושר, ונמצא שמתחילה חל בו דין "תתן לו" ובכה"ג מהני להפריש על הטהור אף דבשעת ההפרשה התרומה ממילא טמאה, אכן סו"ס בשעה שחל בו דין הפרשה ונתינה שזה בזמן המירוח היתה ראויה להיות לשימוש של הכהן, והגדר ע"כ שאז דנים שהתרומה עצמה היתה ביסודה עבור הכהן לשימוש, אלא שהיא נטמאה לפני שהגיע ליד הפרשה ולידי נתינה, ועיין בכל זה בפסחים [ל"ג] וביבמות [פ"ט] ושם בתוס' [ד"ה אין תורמין], עכ"פ הגדרים והתכונות של הנתינה וההפרשה מוגדרים עוד בתוך הכרי עצמה לפני שחל בו דין תרומה בפועל, והעירני תלמיד אחד שמכל זה מוכרח שיש דין תרומה בתוך הכרי לפני ההפרשה.

ובעיקר דין זה עיין חידוש גדול בעונג יו"ט [סימן קי"ד] מה שלמד בזה, שבלי שעת הכושר לא נאסר שהרי כל הטבל הוא מחמת התרומה שמעורבת בו וכיון שלא שייך הפרשת תרומה מיניה וביה שוב לא נאסר מתחילה ומעולם לא היה טבל, ולא מהני מה שהיה יכול להפריש ממק"א, עיי"ש מה שהביא מהתוס' בבכורות [י"ב] כנ"ל, ורק בהיתה לו שעת הכושר שאז כבר חל האיסור טבל מחמת המעורב בו, שוב לא פקע אף שא"א להפריש אח"כ ממק"א.

פרק ב'

מתמה טובא על עיקר היסוד
שתרומה מעורבת כבר בתוך הטבל.

מתמה טובא בעיקר היסוד – שהרי מוכח שיש חילוקים בין הטבל לתרומה, ומוכרח גם שיש 'נדר' בהפרשה ומקדישו בהפרשה, ויש בזה סתירות מיניה וביה.

אולם אף שהדברים מוכרחים וברורים אכן רבו בזה התמיהות, ומכל זה יהיה מוכרח שאין הדברים כפשוטם, ולהלן הקושיות – דבר דבור על אופניו:

א] התוס' ביבמות [שם] הקשה על רש"י שאם תרומה נמצאת בטבל והיא האוסר את הטבל, א"כ איך טבל אסור לכהנים אם תרומה מותרת לכהנים¹⁸³, ועיין באתון דאורייתא [כלל ב'] שהביא את הרמב"ם [תרומות פי"ב הי"ט] שכהנים אכלי משולחן גבוה, וא"כ א"ש שכל קרבן שיש בו דין שלחן גבוה אסור לכל עד הזריקה שמתרת, וצ"ב כל השו"ט הזה, ומה שורש פלוגתת רש"י ותוס' בזה.

ב] הר"ן בנדרים [י"ב] הבין שתרומה היא דבר האסור מטעם אחר ודלא כנתבאר לעיל מהתוס' והרא"ש מחמת התרומה המעורבת כבר בטבל, וזה תמוה, הרי אי מוכרח מכל הנך דוכתי שהתרומה מעורבת בטבל א"כ פשיטא דכבר אינו דבר הנדור, שהרי לא עשה ולא כלום, ומה צריכים טעמי אחרוני בזה, ועוד שהר"ן עצמו מודה לעיקר יסוד זה, וכדהבאנו לעיל מדבריו בנדרים [פ"ד] וסותר דברי עצמו.

ג] גם ברא"ש ותוס' שלמדו שזה דבר האסור מחמת התרומה שמעורבת בו, אכתי מוכרח דמחלקי בין התרומה המעורבת בו שהיא רק 'אסורה' להך תרומה שחלה אחרי ההפרשה שהיא כבר בגדר 'קדושה', כן מפורש בלשונם – עיין בהערה¹⁸⁴ – ומבואר לכאן דתרתני נינהו, – וע"ע היטב בר"ש סיריליאן בדמאי [ריש פ"ד] על הנאמנות של ע"ה בתרומת מעשר, כיון שיש בה קדושה, ומשמע שזה לעומת הטבל שאסורה בלי קדושה – ובאמת שיש כאן סתירה מיניה וביה בתוס', דמצד אחד כתבו בסוף דבריהם שההפרשה אינה אלא להתיר ומאידך כתבו בהדי' שהתרומה אית בה קדושה משא"כ הטבל, ומוכרח שההפרשה באה להקדיש ולא רק להתיר, וכל זה צ"ע.

ד] הרי באמת פשיטא דא"א לומר שההפרשה רק באה להתיר, שהרי הפרשת תרומה מיקרי 'נדר' – ומה"ט איתא בשאלה עד שבא ליד כהן, וכן מבואר מהדין מופלא סמוך לאיש בתרומה כמו בנדר [ריש תרומות], וע"ע נפ"מ בזה בהערה¹⁸⁵, והתוכן של הנדר הוא כעין הקדש לגבוה, והדברים מפורשים ברש"י נדה [מ"ו: ד"ה תרומה דאורייתא] בשיטת רבי יוסי ריש תרומות שקטן שהגיע לעונת נדרים תרומתו תרומה, ופירש"י בטעמא דמילתא, "ותרומה והקדש ונדר חדא היא דמקדשה בדבורו שקורא עליה שם", ומבואר שזה נדר של הקדש לגבוה ומה"ט יש בה קדושה ומקודם לא היתה בה קדושה, וכנ"ל שהיה איסור וכעת זה קדושה.

ובאמת דמיניה ביה הדברים נסתרים, הרי מצד אחד דין ההפרשה עצמה כנדר דאיתא בשאלה ועוד דינים שוין לנדר, וכנתבאר, ומאידך לא הוי דבר הנדור.

עוד יש כאן סתירה נוספת מיניה וביה, הרי מצד אחד מבואר שאין בו עדיין קדושה, ואעפ"כ מצאנו מאידך גיסא דאיכרי קודש לגבי הדין ביערתי את הקודש מן הבית, וכדהבאנו לעיל מהירושלמי סוף מעשר שני ופירש הגר"א 'הקודש שבתוכו', וכן לגבי משמרת תרומותי שזה גם מדיני הקדושה שלא לטמאותה, ודו"ק.

¹⁸³ וז"ל התוס' שם "מה תרומה טובלת – פי' בקונטרס בשלא הופרשה חייבין מיתה על אכילתו של טבל דהא תרומה מיתה כתיבא ביה וקשה לר"י מעשר ראשון נמי כתיבא ביה תרומת מעשר ועוד אי מטעם זה לא ליתסר טבל לכהן כיון דתרומה שריא ליה ופי' ריב"ז משו' דדרשי' בפ' הנשרפין [סנהדרין פ"ג.] ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו ב'עתידין לתרום' הכתוב מדבר ויליף חילול מתרומה", ועיין להלן [סימן], מיתה בטבל] מה שיישבנו בזה.

¹⁸⁴ וז"ל התוס' שם: "וא"ת והלא 'קדושת' התרומה חלה על ידי דיבור והפרשה וא"כ הוי דבר הנדור וי"ל מ"מ אין 'האיסור' שבתרומה בא ע"י הפרשה שהרי קודם לכן נמי היה אסור משום טבל דהפרשת התרומה אינה כ"א להתיר", ומפורש כנ"ל, שוב ראיתי שכבר עמד בדיוק זה באתון דאורייתא [כלל ב' ד"ה ואחד מתלמידי].

¹⁸⁵ והיינו דזה נמי הביאור בפלוגתת ב"ש וב"ה בריש תרומות [פ"א מ"ד] בתרומה דלא חייל כולה אי מחייל מקצתה, דפליגי כה"ג נמי בנדר דחיילא באופן זה, עיין ברש"י ותוס' אנשי שם ובמשנה ראשונה שפירשו דגם תרומה היא נדר, ופשוט.

ה' יש לעיין - הרי בחולין [ק"כ:] מבואר שטבל הוא איסור בידי שמים ותרומה היא אסור בידי אדם, ולפי הנ"ל ליתא שהתרומה עצמה כבר נמצאת בטבל, וצ"ע, ומשמע כנ"ל שהוא מוסיף קדושה בהפרשה.

ו' עיין בזרעא קיימא בציונים והערות בדמאי שהבאנו את המחלוקת בבלי וירושלמי באיסור הפרשת תרו"מ בשבת אי מדין מתקן או גם מדין מקדיש, והרמב"ם כהבבלי שיש גם מקדיש וגם מתקן, והבאנו מהאור שמח [שבת פכ"ג] שמפרש שהצד של הירושלמי למה ליכא מקדיש היינו משום שהתרומה כבר מעורבת בטבל, ובאמת שזו טענה פשוטה ומוכרחת שאיזה מקדיש יש כאן אי רק מברר חלקים, ומוכרח שהבבלי סובר שאף שזה בירור חלקים אבל אכתי איכא בזה חלות של מקדיש, וצ"ע.

מתמה מכמה דינים בטבל לפני מירוח, ובחילוקי דינים במשמרת תרומתי לפני הפרשה.

עוד יש לתמוה מכמה דינים שכבר קיימים לפני מירוח אף שעדיין אין איסור טבל ומוכרח שיש מציאות ודינים של תרומה מעורבת בטבל גם לפני המירוח.

ז' בתוס' רעק"א [נדרים ריש פ"ב] וברש"ש [שם י"ב.] הקשו קושי' עצומה, הרי בהפרשת תרומה לפני מירוח [מקדים בשבלים] נתחדש שחלה התרומה ואפשר כבר אז להפריש תרומה אף לפני שהטבל אסור, [ורק מדרבנן נאסר באכילת קבע ¹⁸⁶ ועדיין מותר באכילת ארעי], ולא דמי לחלה לפני גילגול שא"א, ויש לתמוה, דמה שייך לומר בכה"ג שהתרומה היא דבר האסור, הרי ודאי דהכא הוא חידש את כל האיסור שהרי מקודם לכן היה מותר, ותמוהין דברי הרא"ש ותוס' דלא הוי דבר הנדור מחמת התרומה המעורבת בו.

ובאמת דקושי' זו היא קושי' גדולה על הירושלמי – מובא לעיל באור שמח - דאיך אמרו שהוא רק מתיר את הטבל ולא אוסר כלום, הרי במקדים בשבלים זה ודאי אינו כן, וצ"ע ג.

ח' בעיקר דברי רעק"א יש לתמוה, שהרי יש משמעות בדבריו שבא לומר שאין תרומה מעורבת בו לפני מירוח, אכן מצאנו שיש דינים לפני מירוח מחמת המעורב בו, שהרי לגבי ביעור הבאנו לעיל מהירושלמי כאן שכבר בטבל דאיקרי קודש, והרי במשנה כאן [מעש"ש פרק ה' משנה ח'] מבואר שבמשנה ראשונה סברו שגם לפני מירוח בהקדימו בשבלים חייבים בביעור ורק למסקנה נקטינן דרק מיקרי קודש לאחר מירוח, ומה השו"ט בזה, אטו נחלקו אי תרומה מעורבת בטבל כבר לפני מירוח או לא, ואי מעורב בו האיך באמת מותר לאכול.

ט' וע"ד זה יש להעיר עוד, דאף דהבאנו מרש"י ותוס' [נדה ו':] שיש משמרת בטבל לגבי טומאה מחמת התרומה המעורבת בו, אכן נחלקו שם אי דין זה קיים לפני מירוח או לא, עיי"ש בב' התירוצים של התוס' וברש"י, וכל זה צ"ע וכנ"ל.

ולסיכום: הרי לנו ג' הערות על קודם מירוח דכפשוטו היה נראה שכיון שמותר באכילה דשוב מוכרח דאין תרומה מעורבת בו לפני מירוח, אלא דלפי"ז קשה, א' למה הוי דבר האסור בתורם לפני מירוח, ב' מה הצד שיש משמרת לא לטמאותה לפני משמרת, ג' מה הצד שיש דין ביעור בטבל לפני מירוח.

ועיין בעונג יו"ט [סימן קי"ד] שמעצם זה שאפשר לתרום לפני מירוח מוכרח שמעורב בו תרומה אף שאינו אסור, עיי"ש מה שהעיר בזה ע"ד רעק"א הנ"ל.

י' אף שהבאנו לעיל מרש"י ותוס' שיש דין משמרת בטבל לגבי האיסור לטמא טבל, אכן יש לדון בדין משמרת של איבוד שזה דין אחר, ובזרעא קיימא תרומות בציונים והערות [...], הרחבנו בב' הדינים הללו של משמרת, ועיין בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ב'] דנקט דמותר לשרוף טבל, ומבואר דלדעתו אין בזה דין משמרת ¹⁸⁷, אולם הערוה"ש [מעשרות סי' ק"ד סעיף ז'] חולק בזה על

¹⁸⁶ עיין בזה רש"י ברכות [ל"א.] ופסחים [ט']. ועוד.

¹⁸⁷ אלא דין שם החזו"א מצד אחר דע"י שריפתו הוא מבטל בידים מצות הפרשת תרומת ומעשרות, וזה דוקא בבעלים ששורף, ועיי"ש שתלה דין זה בנידון של האחרונים אי איכא מצוה חיובית בהפרשת תרומה או דכל המצוה היא רק באופן שרוצה לאכול, ועיין באבי עזרי [תניינא מעשר פ"ו ה"ב] שהביא את דברי האור שמח דמותר להאכיל בהמתו טבל גמור, ומבואר דלשיטת הרמב"ם ליכא דין הנאה של כליו בטבל טהור, והק' כעין הערת החזו"א דסו"ס הוא מבטל למצות הפרשת תרומה, ועיי"ש שהעמיד דין זה באופנים דליכא מצוה, והחזו"א העיר שאם יש בל תאחר וביעור גם בטבליהו מוכרח שיש מצוה שמצות ביעור לא מחדשת מצוה בהפרשה.

החזו"א ולדידיה איכא איסור משמרת לא לאבד טבל בידים¹⁸⁸, וגם הכא יש לעיין דעד כמה שיש תרומה מעורבת בו ואוסר לאוכלו דא"כ למה מותר לאבדו.

למדנו עכ"פ דאיכא ג' חילוקי דינים בטבל, דין איבוד דין טומאה ודין אכילה, ובאכילה מצאנו חילוק בין לפני מירוח ללאחר מירוח, ובטומאה מצאנו שיש צד שתמיד אסור, גם לפני מירוח, ובאיבוד נקט החזו"א דתמיד מותר, הלא דבר הוא.

וזו באמת תמיהא גדולה, דעד כמה שיש צד שגם לפני מירוח קיים האיסור הזה של משמרת לא לטמאותה, וע"כ שיש בו קדושה היום מחמת התרומה המעורבת בו, ואעפ"כ מותר לאוכלו לפני מירוח, והאיך אסור לטמאותו כשמותר לאוכלו.

י"א עוד יש להעיר שבעיקר הדין משמרת לא לטמא טבל מצאנו חולקים, שאף שמבואר ברש"י ותוס' [נדה] ובפירוש המשנה להרמב"ם [גיטין] שיש תרומה מעורבת בה ולכן אסור לטמאותה מה"ת, וכדהבאנו לעיל, אכן מצאנו חולקים, שבראב"ד מובא ברמב"ן [ע"ז נ"ו] מבואר שזה רק מדרבנן [דדומה למטמא את התרומה], וגם בירושלמי מבואר שיש טעם אחר לאיסור זה, וילפינן ליה מדרשה – "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו", והארכנו בדברי הירושלמי להלן בזרעא קיימא בתרומות בציונים והערות ריש פרק ב', ועיין בתוספי הרא"ש בנדה [גליון הגמרא שם סוף העמוד] שמשמע שהגדר בירושלמי משום משום הפסד הכהן, [וע"ע בדרך אמונה] [תרומות פ"ב הלכה י'] וציון ההלכה שם], וקשה אטו כל הנך שיטות שחולקים בטעמא דמשמרת חולקים נמי בעיקר החידוש של התרומה המעורבת בטבל, וצ"ע.

עוד יש להעיר מדברי הכס"מ על הרמב"ם [פרק ט"ז מהלכות טומאת אוכלין ה"ט] שחילק בין האיסור לטמא בידים לאיסור לגרום טומאה עיי"ש, ומבואר מדבריו שמצד אחד האיסור טומאה בטבל שייכא לזה שתרומה מעורבת בה אבל אכתי קיל טפי מתרומה עצמה שבתרומה עצמה יש איסור גם על הגורם, לעומת טבל שזה רק על הידיים, וצ"ע.

כמה תמיהות בדיני הממונות של הכהן בתרומה שמעורבת בטבל, ובדין לכם באתרוג של טבל.

י"ב עוד יש לעיין דהנה - הבאנו לעיל שהתוס' בסוכה [ל"ה] כתבו שיש תרומה מעורבת בטבל ולכן אתרוג של טבל הוא אתרוג של שותפות של השבט כהונה, אולם עיין בר"ן [שם] שהביא את שי' הרמב"ן שחולק על התוס' וסובר ששותפות הכהן ולוי בטבל לא מגרע בלכם כיון שיכול לסלק את הכהן ולוי באתרוג אחר להתירו ממק"א, וקשה שהרי עד כמה שיש תרומה מעורבת בו הרי ע"כ שיש לו שותפות אמיתית בטבל, וא"כ מה מהני שיכול לסלק את השותפות, הא סו"ס כעת השותפות אכתי קיימת וחסר בדין לכם.

י"ג כעין זה יש לתמוה מגוף הסוגי' בסוכה [שם], דהנה, בדין אתרוג של דמאי, סברת ב"ה להכשירו דמיגו דאי בעי מפקיר נכסיו והוי עני ועני מותר בדמאי ואז מצי אוכלו ושוב חשיב כ'לכם' גם עכשיו לפני שהפקיר וסגי במיגו דמצי מפקיר, ותמוה, הרי כיון דאיכא שותפות דכהן בגויה, א"כ מה מהני מה שיכול ליתנו לעני לאוכלו, הא סו"ס יש לכהן חלק בו עכשיו, וחסר בדין לכם, שו"ר במנחת ברוך [סי' צ"ח סוף ענף ג'] שהק' כן.

י"ד עוד יש לעיין דהנה - יעויין במנחת ברוך [סי' צ"ו ענף ב'] דהוכיח נגד התוס' דע"כ אין שותפות לכהן בטבל ממה דיישראל יכול להקדיש טבל וכמבואר בחלה [פ"ג מ"ה] אף דשותף א' אינו יכול להקדיש את כל השותפות, והוכיח כן עוד ממה דבעיר הנדחת לא שורפין ממון של

¹⁸⁸ ובעיקר האי חידוש יש לעיין, דלכא' כל זה הוא רק אחרי מירוח, ונראה דזה תלוי בדברי התוס' בנדה [ו':] לענין האיסור טומאה בטבל, ויש להעיר מהמשנה [ריש פרק ט'] לענין גידולי תרומה לאחר שליש, ולכא' קשה דתיפוק ליה מצד טבל, וע"כ דטבל עצמו אסור רק לאחר מירוח, ודו"ק.

איברא, דאף דליכא משמרת לדעת החזו"א בהפסד טבל, אכן זה פשוט דאיכא עכ"פ איסור דרבנן להפסיד טבל, וזה מבואר בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ט"ו] שהביא כן מהתוספתא, ובעיקר דין הפסד טבל הראני בזה ידידי הרה"ג ר' משה הלר שליט"א דכן מבואר ברמב"ם בפי' המשנה [מעשרות פ"א מ"ח] וברמב"ם בהלכותיו [מעשרות ריש פ"ו] וכמבואר במהר"י קורקוס וכו"מ [שם], ודו"ק, אלא דיתכן שזה רק דין דרבנן, וכדהביא החזו"א מהתוספתא, ורק הערה"ש חידש דאיכא בזה דין משמרת מה"ת, וגם מהמשנה ראשונה [פי"א מ"ג] מבואר דאיכא איסור הפסד גם בטבל דמפסיד את האשפרות להפריש ממנו. ומעצם הדין המבואר במשנה [מעשרות פ"א מ"ח] דפירשו הרמב"ם בפי' המשנה מצד הפסד, פירוש זה אינו מוכרח וכמבואר בר"ש [שם] ובמהר"י קורקוס [מעשרות ריש פ"ו].

שותפין ואילו טבל שורפין ולא אהני לן שותפות הכהן, ומוכרח דאינו שותפות ממש, וע"כ שאין לו בהם דין ממון ממש, וכל זה צ"ע, הרי אי תרומה מעורבת בה הרי פשוט שהוא שותף, וכמבואר בתוס' וצ"ע.

ט"ו] עוד תמה המנח"ב [שם] מהמבואר בנדירים שמודר הנאה פורע את חובו וגם תורם את תרומתו [ל"ו:], ועיין בר"ן שגם זה כעין חוב לכהנים, והקשה דאי איכא שותפות ממש א"כ נמצא שבתורם ממק"א הוא מקנה לו את חלקו של הכהן ואין לך מהנה יותר גדול מזה, וצ"ע.

ט"ז] עוד יש לעיין דהנה - עיין ברמב"ם [מעשר פ"א ה"ה] שכתב וזה לשונו: "האוכל פירותיו טבלין וכן לוי שאכל המעשר בטבלו 'אעפ"י שהן חייבין מיתה לשמים' אין משלמין המתנות לבעליהן שנאמר אשר ירימו לה' אין לך בהן כלום עד שירימו אותן".

והמבואר מדבריו שחולק על התוס' וסובר שאין שום ממונות לכהן לפני הפרשה, וכפשוטו היה אפשר לומר שהוא חולק על כל היסוד שיש תרומה מעורבת בטבל, אכן כבר הבאנו מהרמב"ם בפירוש המשנה בגיטין שלמד שזה היסוד של איסור משמרת תרומותי בטבל.

ובאמת דמיניה וביה מוכרח כן ברמב"ם עצמו, שהרי הרמב"ם כותב שלפי האמת היה צריך להיות בהם בעלות וממונות שהרי חייבים מיתה, וכמו שכתב 'אעפ"י' שהן חייבין מיתה לשמים, והיינו שהחוב מיתה אינו דין מסויים באיסור טבל אלא שהוא 'מעיד' שיש תרומה כבר בתוך הטבל, ואעפ"י"כ חידש הפסוק שאין ממונות או שעכ"פ אין תביעה ממונית, הרי שרואים שיש תרומה מעורבת לחצאין, וצ"ע, ומלשונו 'אין לך בהן כלום' דייק המנח"ב שאין לו כלום כפשוטו ולא רק שחסר בתביעה, וכל זה צ"ע.

[ויש סוגי' מפורשת בחולין [ק"ל:] כהרמב"ם, וכבר תמה המנח"ב [שם] על שיטת התוס', ולהלן הבאנו שיש ב' דרכים בסוגי' זו, והתוס' אזלי לשיטתייהו בחולין [שם], והרמב"ם למד את הסוגי' כפירוש השני ברא"ש שם, וכדיבואר].

מתמה עוד בדין לכם במצה של טבל.

י"ז] עוד יש לעיין בדברי התוס' בפסחים [ל"ח:], דהנה, מבואר שם בסוגי' דאתיא לחם לחם ומזה ילפינן שיש דין 'לכם' במצה כמו שיש דין לכם בחלה, ונפ"מ בעיסה ומצה של מעש"ש, והנה לעיל במשנה [ל"ה] אמרו שאינו יוצא במצה של טבל, וביארו דמטעמא דמי שאיסורו משום בל תאכל חמץ וכו' אתינן עלה, ועיי"ש בתוס' [ל"ח ד"ה אתיא] – "הקשה הר"י דאורלינ"ש כיון דילפינן לחם לחם דבעינן מצה שלכם אמאי איצטריך לעיל [ל"ה] למעוטי שלא יצא בטבל מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ כו' תיפוק ליה דבעי' שלכם וטבל אינו שלכם דהא אתרוג של דמאי דמכשרי ב"ה בלולב הגזול [סוכה ל"ה:] מפרש התם משום דאי בעי מפקר לנכסיה והוי עני וחזי ליה השתא נמי שלכם קרינן ביה משמע דטבל גמור לא חשיב שלכם", ונאמרו בזה כמה תירוצים.

בתוס' הביאו ב' תירוצים:

"ותי' ר"י אתרוג של טבל לא חשיב שלו כיון שצריך ליתן ממנו לכהן וללוי ובעינן שיהא כל האתרוג שלו אבל מצה שאם אכל כל כך שאם היה נותן ממנו תרומה או מעשר ממה שאכל אכתי אכל שיעור מצה חשיב שפיר שלו".

"ורשב"א תירץ דאיצטריך לעיל קרא להיכא שמה שיפריש יהיה שלו כגון אם הוא כהן או לוי או ישראל עני ונטל ממנו ככר תרומה ומעשר ראשון דשלכם קרינן ביה".

ועל התירוצ' הראשון יש לתמוה, הרי מבואר שאכילת רשות מבטלת אכילת מצוה, וזה באותו מין, ועיין בזה במנ"ח [מצוה י'], וא"כ היכא שהוא אכל יותר מכזית וחלק מהכזית אינו לכם מחמת החלק הכהן, הרי שזו אכילת רשות וזה אמור לבטל את האכילת מצוה, וצ"ע.

י"ח] עוד יש לתמוה בדברי התוס' שאנץ שהביא תירוצ' נוסף בעיקר קוש' זו, שמחלק בעיקר האי דינא שחסר בלכם בטבל, וחיידש שחלוקין בזה מצה ואתרוג שבמצה יש גזה"כ דמיקרי לכם ובאתרוג ליכא גזה"כ.

וז"ל: "דגבי מצה אית לן לאחשובי טבל כשלו דהא ילפינן מחלה ובשעה שהוא טבל קרוי עריסותיכם קודם שהפריש חלה, ומיהו קשה דלא אשכחן דקודם הפרשת מעשר מיקרי שלו ולעיל משמע וכו'" עיי"ש.

והיינו שכאן במצה מוכרח שיש גילוי דמיקרי לכם כיון שהמקור הוא מחלה, והרי שם בחלה מוכרח כן מיניה וביה, דאל"כ לא משכחת לה חיובא דחלה כיון שהחלק של החלה תמיד מגרע בלכם של ישראל בעיסה דלא חשיב עיסתכם, והיינו שעל הצד שהעיסה חייבת בחלה שוב ע"כ לא מיקרי עיסתכם לחייב בחלה כיון שבחיוב חלה איכא חלק הכהן דחלה ותרומה חזא ניהו, ומזה ילפינן נמי למצה דחלק הכהן בתרומה וחלה לא מגרע בדין 'לכם', אלא ששוב הקשו על עצמו ממעשר שבתרומה יש גילוי ובמעשר אין גילוי.

והרבה יש לתמוה עליו, א] אם התרומה שמעורבת בו היא שותפות כפשוטו א"כ מה מהני על זה גילוי, הא סו"ס יש כאן שותף ואינו שלו, ב] הרי כל הדין של הפרשת חלה הוא לתת את החלק של חלה המעורבת בו - שהוא כבר שייך לכהן - מתוך העיסה של ישראל, וע"כ דבעינן לכם בשאר העיסה ולא בחלק ההוא עצמו, דאדרבא חלק זה הוא הגורם למצוותו כלפי שאר העיסה, וממילא פשוט שמה שהחלק של החלה המעורבת בו שייך לכהן לא מגרע כלום ב'לכם' של ישראל שהרי כל הלכם אינו אלא ביחס לשאר העיסה והרי פשוט שהחלק של הכהן שייך לכהן ולא לישראל ומעולם לא היינו צריכים שהחלק של הכהן יהיה של ישראל, ופשוט שכאן כל הדין לכם הוא בשאר העיסה, ואין זה ענין לילפותא למצה ששם יש דין אכילה ושם יש דין שכל הכזית יהיה שלו וכאן חלק הכהן מעכב.

דן בזה עוד בחילוק בין גזל טבל למזיק טבל.

י"ט] עוד יש לעיין דהנה - הבאנו שיש מחלוקת ראשונים לגבי הממונות כלפי לכם, שמהרמב"ם מפורש שאין להם דיני ממון כלל ומהתוס' מבואר שיש להם דיני ממון, ונראה דנחלקו עוד לגבי גזילה.

והיינו דנחלקו האם שייך גזילה בחלק הכהן שמעורב בטבל, והיינו במוכר טבל באופן שהכהן לא יקבל חלקו, דעיין בפירוש הרא"ש בדמאי [פ"ה מ"ט] שכותי לא אוכל טבל אבל הוא מוכר טבל כיון דחשיד על לפני עור, והקשו דסו"ס איך הוא מוכר הא לא חשוד על הגזל, ותירץ דלא חשיב כגזל בעיניהם, משום דהוי ממון שאין לו תובעין ועוד דלא הוברר חלקם, ומשמע דלפי האמת הוי גזל ורק ד'בעיניהם' אינו גזל מחמת הנך טעמים, וכן משמע בלשון הר"ש [שם], וכן משמע בלשון התוס' בגיטין [סוף כ"ה].¹⁸⁹ שכתבו "אינו דומה להו גזל" מחמת הנך טעמים, ובתוס' הרא"ש [גיטין שם] כתב מפורש שזה גזל, אבל הוסיף שאינו 'גזל גמור' מחמת הנך טעמים, עכ"פ בכולהו מבואר שיש דין גזל כיון שיש בו חלק הכהן אלא שמחמת זה שאין לו תובעין ולא הוברר חלקם דלכן לא מיקרי גזל גמור.

אולם עיין בתוס' ישנים יומא [נ"ו:] שמבואר שם שלפני הפרשה אינו גזל לפי האמת, א] דהוי אין לו תובעין, ב] כיון שאין נותנים לכהן וללוי לפני הפרשה, ומבואר שבאמת אין לכהן חלק גם לגבי גזלה, והיינו כשיטת הרמב"ם דלעיל.

עכ"פ למדנו שלפי רוב ראשונים יש גזלה בחלק ממון לפני הפרשה, ולעומת זאת משמע שאין דין מזיק שהרי כבר הבאנו מהחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ב'] דנקט דמותר לשרוף טבל, עיין בזה לעיל, וקשה דמאי שנא מזיק מגזילה, וצ"ע.

מתמה דמצאנו כמה גווני של הפרשה שלא מתרת כלום [מפריש מקצת מעשרותיו ותרומה במחשבה בלי מעשה], ומתמה עוד משיטת ר' יוחנן בזרוע ולחיים ששייך שם טבל.

כ] עוד יש לעיין דהנה - המקדש דוד [סי' נ"ה תחילת ס"ק ה'] הביא דמצאנו בב' אופנים שההיתר שיריים לא תלייה בחלות תרומה, דמצד אחד מצאנו ברמב"ם שבאומר "תרומת כרי בתוכו" דאיכא קביעת מקום שממנו הוא יטול את התרומה, ואז חיילא ההיתר שיריים בשאר הכרי - גם בלי חלות תרומה - דמהני קביעת מקום לחוד' לקבוע שהתרומה לא מעורבת בכל הכרי וזה סגי להיתר שיריים, אף שיפריש אח"כ בהפרשה גמורה, וכבר הבאנו שמהדין הזה לכאן מוכרח שכל

¹⁸⁹ וז"ל התוספות [שם]: "אף על גב דאין חשודין על גזל לא חשיב להו גזל דהוי ממון שאין לו תובעים דהא עמי הארץ נמי לא נחשדו על הגזל ונחשדו על המעשר ועוד דכל זמן שלא הופרש אינו דומה להו גזל שעדיין לא נתחייב ליתן לכהן וללוי ועוד סומכין כותים אהא דדרשינן בב"מ ואכלת ולא מוכר".

האיסור טבל הוא רק עד כמה שהתרומה מעורבת בה ולכן משכחת לה מעשה של היתר שיריים ע"י קביעת מקום, שבמקום זה כבר ליכא תרומה ולכן מותר לפני החלות תרומה. אולם מאידך הוסיף המקד"ד עוד להביא את דברי המהרי"ט [חלק א' סימן י"ח] במפריש מקצת מעשרותיו שהדין שמפריש עוד ואינו מפריש ממק"א עליו, ושם המהלך הוא שהתרומה חיילא לגמרי – לפי הראב"ד – עד כמה שהוא הפריש, אבל התרומה עדיין לא התחילה להתיר את הטבל עד שיהיה שיעור תרומה במה שהפריש, ואין כאן טבל וחולין מעורבים זב"ז שהתרומה לא התחילה להתיר ורק יתיר כולו כשיהיה כאן שיעור, הרי שכאן רואים חלות תרומה בלי היתר שיריים, ועיין בהערה ¹⁹⁰ שהבאנו לשונו.

וקשה, דמה שייך חלות תרומה בלי שום היתר שיריים כנגדה, שהרי אם כל האיסור טבל הוא מחמת התרומה המעורבת בו, א"כ מודאי שחלק מהאיסור תרומה נמצא כעת בתוך התרומה, וממילא שכבר חלק מהתרומה כבר לא אוסרת את חלק מהטבל, שהרי כבר הופרשה, וכסברת המהרי"ט בקושי, ומה תירץ שנתחדש שכל האיסור במקומו עומד גם אחרי קריאת שם מפורש במקום פלוני בהתחיל להפריש, וצ"ע, ועיין בהערה ¹⁹¹ במה שיש לדון בזה.

כ"א [עוד יש לעיין דהנה – מצאנו שיש הפרשת תרומה במחשבה ויליף כן מהפסוק של ונחשב, ועיין היטב בתוס' בגיטין [ל"א ד"ה במחשבה] ששני חידושים למדנו מהפסוק, א] דלא בעי דיבור, ב] דלא בעי מעשה הפרשה להוציאו מהכרי בידים, ומבואר שגם אחרי שחל דין תרומה ע"י קריאת שם אכתי היה מקום לאסור את הטבל כיון שהוא לא הוציאו מהכרי, ועיין היטב בתוס' בבכורות [נ"ט] שהביא מרש"י שם שלפי האמת בעי דיבור והפסוק רק חידש שא"צ מעשה הפרשה להוציאו מהכרי בידים, וע"ע בריטב"א בב"ב [קכ"ג:], ולהלן יבואר בזה.

וקשה דלמה בעי על זה פסוק, דבשלמא אי איסור טבל הוא איסור חדש שכל אוכל שחייב בהפרשה אסור אז מובן שאם בעינן הפרשה בפועל בידים אז עד הקיום דין של הפרשה אכתי אסור, אבל אם כל האיסור טבל הוא מחמת התרומה המעורבת בו, א"כ מה שייך לאסור לפני שהוציאו בידים הא סו"ס אין התרומה מעורבת בה אחרי קריאת שם מפורש במקום פלוני.

כ"ב [עוד יש לעיין דהנה – עיין בחולין [קל"ב:] שמבואר שרבי יוחנן אוסר לאכול מבהמה שלא הרימו ממנה המתנות של זרוע ולחיים והוסיף שדומה לטבל, ועיי"ש בתוס' שלמד כן נתינה נתינה מתרומה, ועיי"ש בסוגי' דלא קי"ל כוותיה, ועיין ברמב"ם [ביכורים פ"ט ה"ד] שביאר בטעמא דמילתא דקי"ל דלא כר"י ובאמת אינו טובל ומותר, "שאינה דומה לטבל שהרי מתנות כהונה מובדלין", ופירש המהרי"י קורקוס שבכל טבל החלק כהן מעורב ולכן גם ראשית הגז שזה מעורב טובל והיכא שאינו מעורב אינו טובל, ומבואר הכא בהדי' דטעמא דאיסור טבל הוא מחמת התרומה שמעורבת בו, ומעתה קשה על רבי יוחנן דחולק בכל הנ"ל, ואטו איסור טבל לדידיה אינו מחמת המעורב בו, ועוד, הרי האיך עדיפא קביעת מקום להתיר שאר הכרי מכל הפרשה של זרוע ולחיים, הרי הכא מתחילתה עומדת לעצמה ועדיפא מקביעת מקום, וצ"ע.

¹⁹⁰ והיינו דתמה המהרי"ט שאיך יכול להמשיך להפריש עוד מיניה וביה, הרי חלק הותר כנגד מה שהופרש ואולי יפריש ממנו ונמצא שהוא מפריש מהפטור על החיוב, ותירץ, דאף שכתב הראב"ד שחל שם תרומה על מה שהפריש, אך הכרי לא נתקן כלל, כיון דלא גמר הפרשתו, ולכן מצי גומר הפרשתו, וכלשונו: "וי"ל דהתם אף על גב דחלה שם תרומה על מה שהוציא לדעת הראב"ד ז"ל מ"מ אינו מועיל להוציאו מידי טבל עד שיפריש כשיעור וכשחוזר ומוציא גמר הפרשה הוא, והו"ל כאילו הפריש הכל בבבא אחת".

¹⁹¹ והיה מקום לתלות ראייה זו בעיקר הגדר של תרומה מעורבת בחולין, דהנה, כבר הבאנו לדון האם התרומה מעורבת בכל משהו ומשהו, וע"י ההפרשה כולו מרוכזת במקום אחד, ואי נימא כן הרי פשיטא שחלק מהטבל נהיה חולין שהרי יש כאן חלק בלי תרומה, אכן אי נימא שיש תרומה במקום אחד בטבל, ויש איסור על כל הכרי או על כל הפרי שבחלקו מעורבת תרומה, [והאיסור הזה דומה לאיסור תרומה כיון שהיא באה מכת תרומה], וע"י ההפרשה הוא מוציא אותה, א"כ יש לומר שמה שהוא מוציאה ממקום מסוים מתיר את המקום ההוא, אבל אכתי יש לומר שהוא רק מוציא חלק מהתרומה [או באיכות או בכמות] וחלק עדיין קיים, והחלק שנשאר סגי לן לאסור את כולו.

אלא שלפי"ז מה סבר המהרי"ט בקושי' שחלקו אמור להיות מותר, הא סו"ס נשאר חלק מהתרומה מעורבת, אולם זה לא קשה, שבס"ד נקט המהרי"ט שאחרי תחילת ההפרשה הוא מתיר חלק וקובע שהמקצת תרומה שנשאר לא מתייחס למקום המסויים הזה, ולכן הותר, וקמ"ל שהוא מוציא מקצת תרומה ומשאיר מקצת תרומה, וא"א לקבוע שום מקום כמקום בלי שהתרומה מתייחס למקום ההוא, ולכן לא התחיל ההיתר, ורק כשהוציא את החלק האחרון, אז הותר הכל.

סתירות בכמה ראשונים בעיקר יסוד זה.

אחרי כל הנ"ל למדנו דמלבד כל הקושיות, הרי איכא נמי הרבה סתירות בכמה ראשונים בעיקר יסוד זה, וכדלהלן:

א] בכמה דוכתי מבואר בשיטת התוס' שיש דינים בטבל מכח התרומה המעורבת בה - א] בשיטת התוס' בנדה ובע"ז מצאנו שיש דין משמרת לא לטמאותה, וזה מחמת המעורבת בו, ב] בסוכה ובפסחים נקט שלכן יש חלק הכהן ולכן חסר ב"לכם" במצה ואתרוג, ג] בגיטין סובר דלכן יש איסור גזילה למכור למי שלא יפריש, ד] בנדרים סובר כן לגבי דבר הנדור ודבר האסור.

לעומת זאת, לגבי האיסור אכילה ליכא איסור שהרי הקשו התוס' ביבמות על דברי רש"י שאוסר טבל באכילה מחמת התרומה המעורבת בה, ותמהו דא"כ קשה דלמה כהנים אסורים בטבל, ולכן הביאו ילפותא מפסוק לאסור טבל באכילה, ולא משמע מדבריהם שבאמת יש ב' סיבות לאיסור לזר, הרי דנחלקו על רש"י.

נמצא שמצד אחד המעורבת בו גורמת שלכן יש בזה ממונות לגבי לכם ולגבי איסור גזילה ויש בזה איסור טומאה וחשיב דבר האסור, ולעומת זאת אכתי מותר באכילה.

ב] בשיטת הרמב"ם דייקנו איכפא, שיש דין מיתה בטבל מחמת המיתה שיש בטבל ואעפ"כ אין דיני ממונות כלל, ואף שהרמב"ם למד כן מפסוק וזה כל הברייתא בחולין [ק"ל], אכן סו"ס זה עצמו צ"ב דמתחלקים הממון ואיסור, איכפא מסברת התוס' דמתחלקים מסברא שאין איסור ויש ממון, וצ"ע.

ג] בירושלמי [מעש"ש כאן] מצאנו שיש ביעור ומיקרי קודש לענין זה, ובירושלמי [שקלים] יש גם בל תאחר [מובא להלן], אבל לגבי טומאה שיטת הירושלמי שאין טומאה ודלא כתוס' ורש"י, וצ"ע.

ד] הבאנו מהראב"ד דלא חשיב כדבר שיש לו מתירין כיון שדנים מצד התרומה שבתוכו ולא עדיפא מינה, ולעומת זאת הבאנו מהראב"ד שסובר שאין איסור טומאה מצד משמרת ודלא כרש"י והתוס'.

ה] כל הראשונים סוברים דלא כהראב"ד לגבי דבר שיש לו מתירין אף דמודי לעיקר היסוד של תרומה מעורבת בו.

עוד הערות נוספות בדין זה.

כ"ג] העירוני התלמידים על עיקר היסוד שהתרומה מעורבת בטבל ולכן איכא ביה שותפות: שאם השותפות היתה כפשוטו א"כ מה נחלקו האחרונים [מג"א ט"ז ורעק"א¹⁹²] אי מחוייב תמיד להפריש תרו"מ גם כשאנו רוצה לאכול, או רק כשבא לאכול יש מצווה, והרי אי יש לו חלק כפשוטו א"כ מה פוטרו מלהפריש חלקו ולקיים מצות נתינה, וע"כ שאין זו זכות ושותפות כפשוטו, וצ"ע.

ויש לדון ולומר שהרי זה פשוט ששום כהן לא יכול לתבוע שהוא רוצה את התרומה כיון שטובת הנאה לבעלים [גם אי טובת הנאה לאו ממון הוא], ומבואר שכל זכותו של הכהן תלויה בדין נתינה של הישראל, ואף אם הוא שותף ממש אכן ע"כ שיש תנאי בשותפות שרק על ידי הנתינה של הישראל יקבל חלקו, וממילא פשוט שאם אין דין נתינה לפני הפרשה אז שוב אין לו זכות לתבוע חלקו אף אי הוי שותף ממש.

אלא דבאמת שיש לדחות - דמה שיש דין טובת הנאה לבעלים אין ראיה שחלקו תלוי בנתינה של הישראל, שהדין נתינה אינה אלא כלפי הכהן הפרטי אבל לא כלפי כל השבט, ויתכן שכלפי השבט איכא שותפות מוחלטת, והדין נתינה אינה אלא כעין דין אפוטרופוס על נכסי כהונה לחלק למי שירצה, אבל זה כבר שייך להם, אכן גם בלי הראיה מטובת הנאה אכתי איכא למימר שיש שותפות שתנאי השותפות תלויים במצוות הפרשה של הבעלים, ועד שלא מחוייב בהפרשה לא נתקיים התנאי שיקחו חלקם.

¹⁹² עיין ט"ז יו"ד [סימן א' ס"ק י"ז] וברעק"א [שם], והעולם הביאו ראיה לט"ז מרש"י גיטין [מ"ז: ד"ה דאורייתא] כרעק"א, אכן עיין באבי עזרי [מעשר פ"ו ה"ב תניינא] ובעמק ברכה [ברכת המצות] שדחו ראיה זו, ודעת הגר"א [או"ח] סימן ח' שהמג"א שתמיד חייבים, ודעת החזו"א [דמאי סימן ד' ס"ק ב'] ג"כ דתמיד חייבים.

אולם סו"ס הא גופא קשה שאיזה מין שותפות זה, שכל בעלותו של שבט כהונה וכל חלקם בשותפות מיתלי תלי במצוות הפרשה של השותף השני, אטו ממון גמור מיקרי בכה"ג, וצ"ב. כ"ד] עוד יש לעיין דהנה - יעויין בצפנת פענח [תרומות עמוד 99 ד"ה וכן יהיה] שהביא את פלוגתת הירושלמי והבבלי בדין בל תאחר בטבל, שבתוס' בר"ה [ד'] מבואר שאין דין בל תאחר אלא בתרומה עצמה – בדעת הבבלי, אבל הביא מהירושלמי שקלים [פרק ה'] שיש בל תאחר כבר בטבל, ותלה האם יש כבר קדושת תרומה בטבל, ודימה לירושלמי שיש דין ביעור בטבל לפני שהפריש תרומה כיון שיש קדושה בתרומה שמעורבת בטבל ומיקרי קודש לדין וביעור את הקודש מן הבית, וקשה הרי כו"ע מודי שיש תרומה מעורבת בטבל, ומה שורש פלוגתתם.

כ"ה] מקשים העולם, הרי מצד אחד מצאנו שמה"ת חיטה אחת פוטרת את הכרי, ומאיך מצאנו שיכול להפריש הרבה יותר מזה, וע"כ שאין הדברים כפשוטם שיש בתוכו תרומה במקום לא ידוע וע"י הפרשה מבררים אותו ומוציאים ממנו, וצ"ע.

כ"ו] עוד העיר שם באתון דאורייתא דמצאנו עוד חילוקי דינים בין התרומה לטבל, שיש דין חומש כשאכלם זר, ויש בתרומה דין שטומאת עצמו בעשה וטומאת הגוף במיתה ביד"ש, ונוהג בה שלישי בטומאה, ומבואר דחלוקים נינהו, ומוכרח שהחילוקים תלויים בזה שהאיסור טבל הוא בגדר איסור גרידא והאיסור תרומה הוא בגדר קדושה, עכ"פ מבואר דחלוקים נינהו זה מזה. כ"ו] עוד העיר בזה [שם בהמשך] שאם הדברים כפשוטם א"כ ל"ל דרשה מיוחדת גם בתרומה וגם בטבל, הא חדא נינהו.

מסקנה.

הרי שרבו הראיות לעיקר יסוד זה שיש תרומה שמעורבת בטבל, ולעומת זאת על כל ראייה איכא קושי' ורבו הקושיות וסתירות, וע"כ שצריכים לסלול דרך חדשה בעיקר האי סוגי'.

סימן י"א

קונטרס

בדין הברכה בהפרשת תרומה.

פרק א' בדין הזכרת ש"ש בברכה בהפרשת תרומה. // מבאר שיש ב' דינים בברכה של תרומה, מצד ברכת המצוות ומצד הדין הזכרת ש"ש על התרומה, ונפ"מ בדין עובר לעשייתן [שאילתות]. // עוד נפ"מ בנוסח הברכה במפריש לחבירו [ירושלמי סוף ברכות]. // עוד נפ"מ באין זה מברך אלא מנאץ [רא"ש ברכות], וחילוק בין דמאי לטבל ודאי בדין זה.

פרק ב' אלם לא יתרוב, ודין חרש המדבר ואינו שומע. // מביא משנה דאלם וערום לא תרומו מטעמא דברכה, ומביא מהלך בירושלמי למה לא הביאו את הדין חרש בהדיהו, ומוכיח שהבבלי והרמב"ם חולקים על הירושלמי. // מתמה על הרמב"ם דמחלק בין אלם לחרש בברכה בשחיטה, ומתמה על הב"י וט"ז בדין זה. // מבאר דחלוקין דין ברכת המצוות ודין הזכרת ש"ש בברכה ביחס לדין שומע כעונה ובדין להשמיע לאזניו, וזה שורש החילוק בין חרש לאלם. // מיישב למה חרש אינו חלק מהמשנה, ולמה בברכות [ט"ו] מבואר שברכות תרומה מדרבנן – ומיושב הרמב"ם בשחיטה. // הערה על האבני מילואים בדין מצווה בלי ברכה. //

פרק ג' כמה חידושים בהלכות וידוי מעשרות למי שתרם ולא בירך. // מה שייך ברכת המצוות לוידי מעשרות אי הוי דרבנן, ובדברי המפרשים בזה. // מביא מהחזו"א שזה מעכב את הוידי ומתמה בזה. // מביא את דברי האחרונים שברכה היא חלק מהמצוה. // במה שיש לדון במצוות צריכות כוונה דלמה לא מעכב את הוידי, ודן לגבי בל תאחר. // מוכיח מכת הנ"ל דאיכא ברכה מדאורייתא בתרומה מצד הזכרת ש"ש. // מסקנה – באיזה אופנים יכול להוודות גם בלי ברכה, ויתחדש שיש נפ"מ בין אלם וחרש ועוד. //

פרק ד' ביאור הסוגי' בברכות [ט"ו] בדין חרש המדבר ואינו שומע. // ישוב לקושי' רעק"א בביאור האריכות בדברי ר' חסדא [ברכות ט"ו]. // בדרכו של השאגת ארי' בסוגי'. // דן עוד בדברי רעק"א עפ"י החילוק בין חרש לאלם. //

פרק א'

בדין הזכרת ש"ש בברכה בהפרשת תרומה.

מבאר שיש ב' דינים בברכה של תרומה, מצד ברכת המצוות ומצד הדין הזכרת ש"ש על התרומה, ונפ"מ בדין עובר לעשייתן [שאילתות].

בדין ברכה בהפרשת תרומה מצאנו חידוש, שזה פשוט שיש בה דין ברכה ככל ברכות המצוות, דתרומה לא גרע משאר מצווה, אולם נראה דבתרומה איכא דין נוסף של ברכה, וזה עפ"י החידוש של הירושלמי שיש דין להזכיר ש"ש בהפרשת חלה, וז"ל הירושלמי סוף פרק קמא דחלה "תרומה לה' – זה שם המיוחד" ופירש הר"ש סיריליאז דדרשינן כן מקרא דתרימו תרומה לה', והיינו לשם ה', והרידב"ז הוסיף דמכאן ילפינן "דצריך לברך ולהזכיר שם המיוחד עליה", וכ' החזון יחזקאל על התוספתא [פ"ק דחלה] דלמדנו כאן שיש דין של הזכרת ש"ש בהפרשה ובקריאת שם, ודו"ק, ועי' בהערה ¹⁹³ שהבאנו שיש חולקים בזה.

וכתב החזון יחזקאל [שם] דדין זה של הזכרת ש"ש מתקיים ע"י הברכה, והביא כן מהמלבי"ם [ריש כי תבא] דביאר כן את הפסוק שאומרים בוידוי מעשרות "לא שכחתי" דקאי על הברכה, והק' דברכת המצוות דרבנן, ותל' דהכא יש דין דאורייתא שמתקיימת בהך ברכה, שמקיים דין הזכרת ש"ש על ההפרשה, אלא דמה"ת א"צ ברכה וסגי בהזכרת ש"ש גרידא, אלא דע"י הברכה מתקיימת שפיר הדין הזכרת ש"ש, ועי' בהערה ¹⁹⁴ מה שיש לדון בזה.

הרי דלמדנו כאן שיש ב' דינים בברכה של תרומה, א' מצד ברכת המצוות, וא' מצד הדין המסויים של הזכרת ש"ש בקריאת שם והפרשה, ובדברינו יבואר דאיכא נפ"מ טובא בין הנך ב' דינים.

ונראה לבאר בזה את דברי ר' אחאי גאון בשאילתות, [שאילתא ע"ג], דכתב בזה"ל, "דמחייבין לבית ישראל להפריש מחלתא וכו' שנאמר וכו', ומיבעי ליה לברוכי בא"י אמ"ה אקב"ו על התרומה, והדר לימא תיהוי חלה, דאמר ר' יהודה אמר שמואל כל המצוות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה", וצ"ב דמה בא לחדש כאן, ועי' בהערה ¹⁹⁵ מה שהבאנו בזה מנצי"ב.

אולם נראה לבאר את דבריו באופן אחר, דכבר נתבאר דאיכא תרי דינים בברכה, ונראה דהדין ברכה מצד הזכרת ש"ש היינו צריכים לברך דוקא לאחר הקריאת שם, וטעמא דמילתא עפ"י מה

¹⁹³ ואולם עי' במהר"א פולדא ושדה יהושע שלמדו שזה רק דין כוונה ואינו דין הזכרה בפה.

¹⁹⁴ ויש להעיר מהסוגי' בברכות ט"ו דמפורש שהברכה בהפרשת תרומה היא דרבנן, וכבר יישבנו קושי' זו להלן [פרק ב'].

¹⁹⁵ והנצי"ב ביאר דבא לחדש דמברכים לאחר ההפרשה כיון דעדיין מחוסר קריאת שם, וזה מיקרי עדיין עובר לעשייתן כיון דאכתי לא קרא שם, והוסיף עוד שבוזה"ז דלא נוהגים לקרא שם, דמפרישין בלי קריאת שם, לכן מברכים לפני ההפרשה עצמה.

שדייק המשך חכמה [שלח] בקרא "תרימו תרומה לה" שביאר דכוונת הפסוק שצריך לומר בשעת הפרשה שזה "תרומה לה", והיינו כדרשת הירושלמי הנ"ל שצריך הזכרת ש"ש, וביאר המשך חכמה דלכן כתיב הכא "תרימו תרומה לה" אף דבהמשך כתוב "תתנו לה" תרומה", וצ"ב השינוי לשון בין הפרשה לנתינה, וביאר דכמו דאיכא דין הזכרת ש"ש בקרבן ואמרינן בנדרים [י'] שיאמר "קרבן לה" ולא "לה" קרבן", כמו כן הכא בקריאת שם אמרינן "תרומה לה", ולא "לה" תרומה" כבנתינה, ודו"ק, הרי לנו דמצד הדין הזכרת ש"ש היינו צריכים להזכיר ש"ש דוקא אחרי הקריאת שם, וזו גם סיבה שהברכה תהיה אחרי הקריאת שם.

מענה א"ש דזהו חידושו של ר' אחאי גאון, דכיון שמתקיים הדין הזכרת ש"ש ע"י הברכה, תו אמרינן דיברך לפני כן כדי לקיים בזה את הדין ברכת המצוות, דלזה בעינן עובר לעשייתן, וזהו שכתב שיברך "והדר לימא תיהוי חלה", והיינו שהקריאת שם תהיה אחרי הברכה, והוכיח כן מדלא מצאנו שום מצוה שלא מברכים עובר לעשייתן חוץ מטבילה, וע"כ דגם תרומה בכלל, ומזה הוכיח דע"כ דמתקיים הדין הזכרת ש"ש גם בברכה אף שהיא עובר לעשייתן, ונגרר הדין ברכה מצד הזכרת ש"ש אחרי הדין ברכה מצד ברכת המצוות, ודו"ק.

עוד נפ"מ בנוסח הברכה במפריש לחבירו [ירושלמי סוף ברכות].

ונראה לבאר בזה גם את דברי הירושלמי בסוף ברכות, דהנה, התוס' במנחות [מ"ב] הביאו מהירושלמי דמברכין על הכשר מצוה כבניית סוכה ועשיית ציצית וכתיתת תפילין, ובסוכה [מ"ו] הביאו התוס' דמשנתה הנוסח בברכה בעושה הכשר מצוה לחבירו, דבעושה סוכה לחבירו מברך לעשות סוכה לשמו, וכן בעושה מזוזה לחבירו, וע"י בהערה¹⁹⁶ שהבאנו את דברי האחרונים בזה ומה שיש לדון בדבריהם, והוכחנו שם שזה הלכה דוקא בעושה הכשר מצוה לחבירו, וכן הדין בכל הכשר מצוה, וצ"ע דמ"ש הכשר מצוה לחבירו דבעי נוסח מסויים של "עושה מזוזה לשמו", ממצוה לחבירו דלא בעי נוסח כזה, וצ"ע.

עוד יש לתמוה, שהירושלמי [שם] הביא מצוה אחת שבו גם משנתה נוסח הברכה כשעושה לחבירו, והוא בברכה בהפרשת תרומות, דמברך "להפריש תרומה לשמו", וצ"ע, דמאי שנא מצוה זו דדינה ככל הכשר מצוה בנוסח זה, וצ"ע ג.

והנראה פשוט בזה, דבאמת בכל מצוה, השליח חייב ברכה מצד עצמו, דכיון שהוא עושה את המעשה מצוה, שוב מתחייב בברכה, ואינו מברך את הברכה בשליחות, דמתחייב בברכה במעשה מצוה גרידא בלי שהוא בעצמו יקיים את המצוה, כן מבואר במג"א [תל"ב] בדין בדיקת חמץ, ודלא כהמ"ב [שם ס"ק י'] שמבאר שהברכה עצמה היא גם בשליחות, אולם נראה דבהכשר מצוה אינו כן, שהרי אין כאן מעשה מצוה, וכל מה שמברך לשיטת הירושלמי הוא משום שההכשר מצוה מתייחסת למצוה של חבירו.

והיינו, דעשיית הסוכה מצד עצמה לא מחייבת ברכה רק עד כמה שהיא מתייחסת ומצטרפת לשיבה שתתקיים בה אח"כ, וממילא, כיון שחבירו יקיים את המצוה אח"כ, א"כ ההכשר שהשליח עשה לא סגי לחייבו בברכה אלא בצירוף המעשה של חבירו, ולהכי מברך "לעשות סוכה לשמו", דבעינן שתתחס הברכה גם למעשה מצוה של חבירו, ודלא ככל מצוה שאין שליחות והתייחסות לחבירו על הברכה עצמה, שמברך על מעשה ידיה, ופשוט.

אולם נראה דבזה חלוק ברכה דהפרשת תרומות ומעשרות מהברכה בכל המצוות, דכיון דאיכא ב' דינים בברכה, דמלבד היותה ברכת המצוות הרי יש בה נמי קיום דין של הזכרת ש"ש בהפרשה, וא"כ הרי הברכה עצמה היא חלק והיא השלמה בגוף ההפרשה ומצטרפת לקריאת שם, וא"כ כמו שכל הקריאת שם הוא לחבירו ובשליחותו, כמו כן הברכה היא בשליחות לחבירו, ולהכי מברך בו נמי בלשון "לשמו" ככל הברכות על הכשר מצוה שגם הם נעשו בשליחותו, דבכולהו בעינן לייחס הברכה לחבירו ולמצוותו, ודו"ק.

¹⁹⁶ ועיי"ש במהרש"א שביאר שזה דין מסויים בסוכה, והקרבן נתנאל דחה דמבואר כן בכל המצוות, ולמד הקרבן נתנאל שזה דין ערבות, שמברך על הערבות, וזהו הלשון "לשמו", אולם ק', שהרי מיירי שם דוקא בהכשר מצוה, דבמזוזה שם דאירי גם בקובע מזוזה, התם לא הביאו את החילוק בין עושה לחבירו או לעצמו, אף דבכל האופנים שם הביאו את החלוקה, וע"כ שזה דין בהכשר מצוה דוקא, ולסברת הקרבן נתנאל הרי איכא ערבות גם בעיקר המצוה.

עוד נפ"מ באין זה מברך אלא מנאץ [רא"ש ברכות], וחילוק בין דמאי לטביל ודאי בדין זה.
ועפ"י דברינו הנ"ל העירני ידידי הרה"ג ר' משה הלר שליט"א, לבאר מה דמצאנו בב"ק [צ"ד]
שהגזול עיסה ומפריש הימנו חלה שאין זה מברך אלא מנאץ, דלמה אמרו כן דוקא בחלה, ומבואר
בתוס' בריש לולב הגזול דלא מברך גם לאחר שקנה ביאוש ושינוי השם או שינוי רשות, שסו"ס
מאוס להזכיר עליו ש"ש, והעיר דיתכן דכל זה דוקא בתרומה שיש דין מסויים של ברכה מצד
הזכרת ש"ש, אבל אי איכא חיוב מצד ברכת המצוות, הא סו"ס בעי לברך מחמת המצווה.
וביאר בזה את דברי הרא"ש בברכות [מ"ה] שכתב דאף דאמרינן ד"אין זה מברך אלא מנאץ",
אכן אכתי חייב בברכה, ותמה עליו הט"ז, דאיך מחייבין ליה לברך ברכה שאינו אלא ניאוף, וכי
מתחייב בניאוף, והעירני ליישב בזה דמצד ברכת המצוות אינו מנאץ ומצד זה שפיר מחייבין ליה
לברך דסו"ס הוא מתחייב בברכה, והוא מברך על חיובו, דאינו מברך על החפצא של גזול, ורק
מצד הדין הזכרת ש"ש על החלה איכא מנאץ, שהזכרת ש"ש מתייחסת לחפצא שנעשה בה עבירה,
וזו ניאוף, ודו"ק.

אולם העירני תלמיד אחד שברא"ש מובא שהרמב"ם חולק, וי"ל דס"ל איפכא ממש, דמצד הזכרת
ש"ש ליכא ניאוף, דניאוף רק שייך כשהוא מברך, ולא בהזכרה בעלמא.
ובהאי ענינא, עי' במ"ב הל' לולב [סי' תרמ"ט ס"ק ו'] ועיי"ש עוד בהל' ציצית [סי' י"א סעיף ו'
בביאור הלכה] ובביאור הגר"א [סי' י"א שם] ובקושי' המג"א מאוונכרי, ואכמ"ל.
והעירני בזה עוד ידידי הרה"ג ר' משה הלר שליט"א, דלדברינו קשה דלמה לא מזכירים ש"ש
בדמאי, דאף דאמרו בשבת [כ"ג] דכיון שהוא ספק דדבריהם, א"כ אינו מברך ספק ברכה, והק',
דלהיכן נעלם הדין הזכרת ש"ש, וזה יכול לקיים בלי לבא לידי ספק ברכה, ונראה, דלהלן בדברינו
בפרק ב' ביארנו דכל הדין הזכרת ש"ש הוא דין בקריאת שם, ובהפרשה במחשבה לא מתקיים הך
דין, וביארנו עוד דזהו שורש הדין תורה דלכתחילה הוא צריך לתרום בקריאת שם ולא סגי
במחשבה, והבאנו כן מהחלת לחם ונצי"ב דמה"ת בעי הפרשה לכתחילה דוקא בקריאת שם,
וביארנו כל זה מחמת הדין הזכרת ש"ש.
ומעתה א"ש, שהרי בדמאי י"ל דלא תיקנו כלל כל הך דין קריאת שם, דכבר מבואר שם בחלת
לחם דמאי מפריש במחשבה לכתחילה, עיי"ש מה שיישב בזה, וממילא י"ל דהכא כבר אין מקום
לדין הזכרת ש"ש, דליתא לכל הדין קריאת שם, וא"ש למה כשפוטרים אותו מהברכת המצוות
דאכתי אינו מתחייב בדין הזכרת ש"ש, ודו"ק.

פרק ב'

אלם לא יתרום,

ודין חרש המדבר ואינו שומע.

**מביא משנה דאלם וערום לא תרומו מטעמא דברכה, ומביא מהלך בירושלמי למה לא הביאו
את הדין חרש בהדיהו, ומוכיח שהבבלי והרמב"ם חולקים על הירושלמי.**

מבואר במשנה ריש תרומות דחמשה לא יתרומו ואי תרמו אין תרומתן תרומה, חרש שוטה וקטן
וכו', ובמשנה ד' שנינו דחמשה לא יתרומו ואי תרמו תרומתן תרומה אלם שיכור ערום סומא בעל
קרי, ואלם ערום ובעל קרי לא יתרומו משום ברכה, ושיכור וסומא לא יתרומו משום שלא יפרישו
מן היפה עי' בירושלמי.

והנה במשנה ב' למדנו דחרש שמדבר ואינו שומע לא יתרום ואי תרם תרומתו תרומה וגם זה
מטעם ברכה, דבעינן שישמיעו את הברכה לאזניו כמו בקריאת שמע, עיי"ש.

וזה מבואר בסוגי' בברכות [ט"ו] שהביאו את פלוגתא ר' יהודה ור' יוסי אי יצא ידי קריאת שמע
בקרא ולא השמיע לאזניו, ואמרו שם, דהכא בתרומות אזלינן לר' יוסי דלא יצא, והני מילי דסובר
ר"י דלא יצא היינו בקריאת שמע דאורייתא, אבל בתרומה דהברכה היא מדרבנן, התם י"ל דיצא ידי
הברכה בחרש שלא משמיע לאזניו אלא דעכ"פ לא יברך לכתחילה גם בברכה דרבנן.

ויש לתמוה בעיקר המשנה דאלם לא יתרום, דלמה קתני "חמשה לא יתרומו אלם שיכור וכו'", הא
הול"ל ששה לא יתרומו ואי תרמו תרומתן תרומה, דהוי להו לכלול חרש בהדיהו, ועי' בתוס' יו"ט
[מ"ו] ומשנה ראשונה [מ"א] דעמדו בזה.

ובאמת דקושי' זו הק' ר' בון בירושלמי [פ"א ה"א], דהנה כבר הבאנו דנחלקו ר' יהודה ור' יוסי בקריאת שמע בלא השמיע לאזניו דלר' יהודה יצא ולר' יוסי לא יצא ידי חובת קריאת שמע ולר' יוסי ה"ה דלא יצא ידי חובת ברכה, ועי' בהערה ¹⁹⁷ שהבאנו את כל השו"ט של ר' בון לפי דרכו של הגר"א בביאורו לירושלמי ובשנות אליהו וברידיב"ז שם, עייש"ה, עכ"פ ר' בון הוכיח דמזה שהמשנה לא כלל בבא זו ביחד עם הנך חמשה אלם וערום וכו', דמזה מוכרח דר' יהודה דסובר דיצא ידי חובתו בקריאת שמע דפליג על דינא דחרש וסובר דלכתחילה יתרום ויברך, ומה"ט המשנה של ה' לא יתרומו השמיטה לדין חרש כיון שרק הביאה דינים שלא שנויים במחלוקת, ודין חרש שנויה במחלוקת.

ומעתה תמוה שי' הרמב"ם דלדידיה הדרא קושי' לדוכתא, שהרי הרמב"ם [פ"ב קריאת שמע ה"ח] פוסק כר' יהודה בדדיעבד יצא ידי חובת קריאת שמע גם בלי משמיע לאזניו, ואפי"ה פוסק בפ"ד מהל' תרומות דחרש לא יתרום לכתחילה, אלא דאי תרום תרומתו תרומה, וק' דא"כ מוכרח דלא כר' בון, דמוכרח דר' יהודה מודה לדין דחרש לא יתרום ואי תרום תרומתו תרומה, ולדידיה הדרא הקושי' דלמה לא נשנה דין חרש בהדי' הנך חמשה וליהוי ששה, וצע"ג.

אלא דכהרמב"ם מבואר כבר בבבלי, שהרי בסוגי' שם בברכות רצו לפרש שהמשנה קאי בשיטת ר' יהודה ור"י סובר שיצא ידי קריאת שמע רק בדיעבד, וה"ה שהברכה הכא הוא רק בדיעבד, ומבואר שיש תשובה אחרת לבבלי על קושי' ר' בון, והרמב"ם קאי בשיטה זו, ועלינו לבאר את שיטת הבבלי והרמב"ם בזה, צ"ע.

מתמה על הרמב"ם דמחלק בין אלם לחרש בברכה בשחיטה, ומתמה על הב"י וט"ז בדין זה. עוד יש לעיין בשיטת הרמב"ם בדין אלם וחרש לגבי ברכה, דהנה הרמב"ם בהל' שחיטה [פ"ד-ה"ט] כ' "מומחה שנשתתק והרי הוא מבין ושומע ודעתו נכונה, הרי זה שוחט לכתחילה, וכן מי שאינו שומע הרי זה שוחט", ודייק הרא"ש [ריש חולין] דבאלם כ' לכתחילה ובחרש כ' הרי זה שוחט, ולא כ' לכתחילה, וביאר הרא"ש שבחרש יש חיסרון של ברכה, שלא משמיע את הברכה לאזניו, וכמו דשנינו בתרומה שלא יתרום לכתחילה, כמו כן לא ישחוט לכתחילה.

ותמה הב"י [יו"ד סי' א'] דגם האלם שנינו שם שלא יתרום לכתחילה, ומטעמא דברכה, ואיך פוסק הרמב"ם דשוחט לכתחילה, וצ"ע, ובהגהות אשר"י [שם] הביא מהאו"ז שכתב מכח הך משנה דגם באלם לא ישחוט לכתחילה, וצ"ע שיטת הרמב"ם.

ותירץ הב"י שיש חילוק בין חרש שאינו שומע ברכה מאחר לאלם ששומע ברכה מאחר, והמשנה מיירי כשאין אחר להוציא ידי ברכתו, ועי' עוד בהערה ¹⁹⁸ מה שביארנו בזה, ובגוף האי חידוש הסכימו הב"ח וש"ך שחבירו יכול להוציא, וסברי דבזה איירי הרמב"ם שאלם שוחט לכתחילה,

¹⁹⁷ והיינו דדן שם ר' בון עוד דאולי נימא דלר' יוסי דברכות מעכבות ולא יצא גם ידי חובת ברכה וממילא לא יצא גם ידי חובת תרומה, אולם טוען ר' בון שאם נאמר שאין תרומתו תרומה, א"כ ר' יוסי יחלוק על החמשה שבמשנה ו' דגם אלם וערום אין מברכין, ולמה תרומתן תרומה, ונצטרך לומר שהמשנה הוא דלא כר' יוסי, וכפשוטו המשנה הוא לכו"ע. וע"כ דמוכרח מזה בדעת ר' יוסי דברכות לא מעכבות, ולא יצא ידי ברכה אבל יצא ידי תרומה, ומעתה ק' שאם הוא מודה להך משנה א"כ למה לא נכלל הך חרש במשנה בהדי' אלם וערום, ותירץ ר' בון דצ"ל דרק למדו במשנה זו דברים שלא נשנו במחלוקת, וכיון דלר' יהודה דסובר דבקרא קריאת שמע ולא השמיע לאזניו יצא, א"כ לדידיה ע"כ חרש יכול לתרום לכתחילה, לכן לא נכלל בהך משנה.

וכתבנו כל זה לאפוקי ממה שראיתי בדבר אברהם [ח"א ריש סי' ט"ז] שהביא את דברי הגר"א בשנו"א וכנראה שלא היה לפניו את ביאור הגר"א על הירושלמי שיש בזה תוספת הסבר, ויצא לו מפירושו של הגר"א דהירושלמי נקט דשייך לומר דלר' יוסי בחרש שמדבר ואינו שומע אין תרומתו תרומה ולכן לא נשנה חרש בהדי' אידך, ואפי"ה מודה ר"י דבאלם תרומתו תרומה, והק' דדברים אלו מרפסין איגרא, הא איך גרע מי שבירך ולא השמיע לאזניו ממי שלא בירך כלל, והביא שכבר תמה כן הקרן אורה, והאריך לפלפל בביאור הדברים דחרש גרע דאני ראוי לבילה אבל אלם ראוי לבילה ע"י שומע כעונה, עיי"ש בארוכה, אולם אין הדברים כן, דלא כתב כן הגר"א, דביאור הגר"א בפירושו לירושלמי הוסיף כמה תיבות וז"ל "ולכא למימר להכי לא תני [חרש] לגבי ה' אחרנייתא [אלם וערום וכו'] משום דלר' יוסי בדיעבד נמי לא, דהא ודאי דטעמא דר"י משום דברכות מעכבות, וא"כ גם באלם סבר ר"י דדיעבד נמי לא, וע"כ מתני' דלא כדברי הכל, אלא ע"כ צ"ל וכו'", הרי בהדי' דלפי הך צד דלא חיילא התרומה בחרש, ה"ה דלא חיילא באלם, ודו"ק.

¹⁹⁸ והוסיף הגר"א [או"ח ריש סי' תקפ"ט] דהא דלא הביאו במשנה הך תקנתא שהאלם ישמע ברכה ע"י אחר, היינו משום שאחר רק מציאו באופן שהוא עצמו תורם לעצמו, וכמבואר בב"ח וש"ך שם שהביאו כן מהאו"ז הנ"ל, ודייקו כן מלשון הטור ושו"ע, וכ' הגר"א דזה כבר לא שכיח, ולהכי לא הביאו תקנתא זו, ולפי"ז הוסיף הגר"א דאלם יכול לתקוע לכתחילה שהשומעים חייבים בתקיעה ויוצאים ושפיר מברכים.

אולם הט"ז [שם ס"ק י"ז] חולק, וסובר דאין חבירו יכול להוציאו וראיה לכך מדהביאו דין זה ביחד עם דין ערום במשנה, וכמו דליכא תקנתא לערום דאין להוציאו ידי חובתו בשומע כעונה כשהוא ערום, כמו"כ גם באלם ע"כ ליכא תקנתא כזו.

וביאר הט"ז דע"כ צ"ל דאיכא כלל בברכות המצוות שלא מחלקים את הברכה מהמצוה, ולכן אין חבירו מוציאו ידי חובתו בברכה והוא יעשה המצוה, ואלם דומה לערום, ועי' בהערה ¹⁹⁹ מה שהוספנו בזה, והט"ז למד ביאור חדש ברמב"ם, ועי' בהערה ²⁰⁰ שהבאנו את דבריו, ואת מה שהק' עליו רעק"א, עיי"ש.

הרי לדרכו של הב"י קשה דאלם דומי' דערום שאין לו תקנתא, ולדרכו של הט"ז קשה קושי' רעק"א, ושיטת הרמב"ם צ"ע.

מבאר דחלוקין דין ברכת המצוות ודין הזכרת ש"ש בברכה ביחס לדין שומע כעונה ובדין להשמיע לאזניו, וזה שורש החילוק בין חרש לאלם.

והנראה בזה עפ"י מה שנתבאר לעיל בדין ברכה דהפרשת תרומה, דהנה, כבר נתבאר דאיכא שני דינים בברכה, חדא מצד ברכת המצוות דלא גרע מכל המצוות, ודין נוסף שבזה מתקיים הדין הזכרת ש"ש בקריאת שם, ונתבאר שהדין הזכרת ש"ש הוא דין בקריאת שם עצמה.

ונראה לחדש דחלוקין נינהו ביסוד דינם, ואיכא נפ"מ ביניהם לגבי דין שומע כעונה וגם לענין הדין משמיע לאזניו, דהנה, בזרעא קיימא [תרומות בחידושי סוגיות סימן ...], ביארנו שהדין ברכה מצד הזכרת ש"ש הוא דין בקריאת שם עצמו, וביארנו [שם] דמשתנה כל החלות תרומה ע"י קריאת שם שיש בו הזכרת ש"ש, ובזה חיילא ביה כל קדושתה, וזה הוכחנו מהמשנה בחלה בקריאת שם על תחלה טמאה, עיי"ש.

ונראה לחדש דדין להשמיע לאזניו הוא דין בברכה דוקא עד כמה שהיא שייכת למצוה, ועד כמה שדין ברכת המצוות עליו, דמכל הילפותא לזה מוכרח שהוא דין במצוות, ועי' בזה בהערה ²⁰¹, עכ"פ מבואר דכל הילפותא היא במצוות ובברכותיהן, דגם לברכות איכא דיני המצוה כיון דמצטרפין למצוה.

אולם נראה ברור דבעשיית חלות כמקדיש ומפקיר דמהני בפיו, פשוט דליכא דין להשמיע לאזניו, דבכה"ג לא אתינן עלה מצד מצוות אלא מצד עשיית חלות וליכא ילפותא להשמיע לאזניו בכל מה דבעי דיבור, ומעתה אי בעינן הזכרת ש"ש וברכה מצד עיקר עשיית החלות של תרומה להחיל בה כל קדושתה, שוב אין זה נוגע לדין שבמצוות בעינן להשמיע לאזניו.

ונראה לחלק ביניהם בדין נוסף, דהא דמהני שומע כעונה בברכה, היינו רק עד כמה שהברכה היא ברכת המצוות, אבל עד כמה שהיא מדין הזכרת ש"ש שהיא תוספת דין בעיקר עשיית החלות תרומה, הרי בזה לא שייך דין שומע כעונה, אטו יהני שומע כעונה להקדיש קרבן בזה ששמע מחבירו שמקדיש קרבן, וכן בהפקר וכן בעיקר עשיית חלות תרומה, הא בכל כה"ג דבעינן אמירה

¹⁹⁹ וצריכים להוסיף, דדוקא במצוות שאינו יכול לתת לחבירו שיהא שלוחו [מצוות שבגופו] התם מצאנו שחברו מוציאו ידי חובתו, והתם ע"כ מחלקים את הברכה מהמצוה, אבל בתרומה יכול לתת את המצוה לשלוחו ולא נחלק את המצוה והברכה, התם אמרינן שאין חבירו מוציאו ידי ברכתו, עיי"ש, ולהכי ליכא תקנתא באלם כמו בערום, כן מבואר בט"ז. והיה אפשר לדון דמטעם אחר דלא מהני באלם דין שומע כעונה, דאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו, אכן כבר האריך בזה בשאגת ארי' [ס' ו'] להוכיח שלא שייך כלל זה בשומע כעונה כיון שבדין שומע כעונה נתחדש אופן חדש של דיבור, שאפשר לדבר ע"י פיו ואפשר לדבר ע"י שמיעה מפיו של חבירו, ובאלם איתרבי ליה דיבור ע"י שמיעה מחבירו כמו דאיתרבי כן בכל אדם.

אולם הביא שם מהשבלי הלקט שהביא מר' אברהם ב"ר שלמה שסובר שאינו יכול לצאת קדושה מדין שומע כעונה כשהוא באמצע שמו"ע, כיון דאז אית ליה דין של אינו ראוי לבילה, ולדידיה פשוט שיש חיסרון של אינו ראוי לבילה גם באלם. ²⁰⁰ דהנה, דרכו של הט"ז ברמב"ם הוא דשאני שחיטה מתרומה דבשחיטה אין הברכה ברכת המצוות אלא ברכת השבח, ומעיקר הדין יכול חבירו לברך בשעת שחיטתו, ודומה לרב שמברך ברכת אירוסין בשעת האירוסין, וא"צ שהחתן יברך, כיון שהוא ברכת השבח, ולכן רק בתרומה אמרינן דאלם לא יתרום, משא"כ בשחיטה סובר הרמב"ם דשפיר שוחט לכתחילה. אולם תמה עליו רעק"א, דא"כ למה כ' הרמב"ם דבחרש לא ישחוט לכתחילה, הא הברכה היא ברכת השבח, וכמו דבחתן חרש הרב מברך, כמו כן נימא דבשחיטה חבירו יברך, ושוב דומה לאלם, וצ"ע.

²⁰¹ דעיקר הדין יליף כולהו מקריאת שמע דכתיב ביה "שמע", ומבואר שם בתוס' [ברכות ט"ו] דתיקנו כן בכל המצוות, ובירושלמי מבואר דיליף דין זה לכל המצוות מקרא ד"והאזנת למצוותיו", ובשאגת אריה [ס' ז'] כ' דגם לבבלי איכא דרשה לכל המצוות דיליף להו מ"הסכת ושמע" דכתיב בכל המצוות וכמבואר בסוף הסוגי' [שם], וע"ע בקרן אורה מהלך אחר בזה.

ודיבור מצד העשייה הרי בזה לא מהני אלא באמירה דידיה, ודו"ק, וה"ה הזכרת ש"ש שאינו מצוה אלא דזה מצטרף לעיקר הקריאת שם של התרומה כדי שיחול בה כל קדושתה. הרי דחלוקין נינהו גם בדין שומע כעונה וגם בדין להשמיע לאזניו, דלגבי הזכרת ש"ש ליתא לתרי הנך דינים, ודווקא בברכת המצוות איכא להנך תרי דינים, ודו"ק בזה. ומעתה נמצא דחלוקין נינהו אלם מחרש, דאף דלתרווייהו ליכא ברכה, אולם תרי דינים שונים נינהו, דאלם אין לו ברכה מצד הדין תורה של הזכרת ש"ש, אבל הברכה מצד ברכת המצוות שפיר יכול לצאת ידי חובה ע"י חבירו מדין שומע כעונה, אבל בחרש שמדבר ואינו שומע הדין איפכא, דלית ליה ברכה מצד ברכת המצוות כיון שאינו יכול לשמוע מאחר לצאת ידי חובה בשומע כעונה, אבל ברכה של הזכרת ש"ש לא חסר לו דכל הדין להשמיע לאזניו רק נאמר בברכה מצד היותו ברכת המצוות, אבל מצד הזכרת ש"ש הרי היא ככל עשיית חלות, ולא בעי שישמיע לאזניו, וא"ש.

מיישב למה חרש אינו חלק מהמשנה, ולמה בברכות [ט"ו] מבואר שבברכות תרומה מדרבנן – ומיושב הרמב"ם בשחיטה.

ובזה מיושב שיטת הבבלי ושיטת הרמב"ם דהקשינו דלדידהו הדרא קושי' ר' בון דלמה לא כללו דין חרש בהדי' הנך חמשה לא יתרומו, ומעתה מיושב, דבכל הנך חמש חסר להם בעיקר ההפרשה, דבשיכור וסומא אנו חוששין שהם תורמין מן הרעה על היפה, הרי פשיטא דקילקלו בעיקר ההפרשה לעשות הפרשה פחותה, ומה"ט הפרשתן בדיעבד, וכמו כן אלם וערום, דגם לדידהו חסר בעיקר ההפרשה, דאית להו הפרשה בלי הזכרת ש"ש ואין כאן קדושה של הפרשה ע"י קריאת שם, ואף דאלם יכול לשמוע ע"י אחר, אכן זה לא יהני לגבי הזכרת ש"ש, אכן בחרש אינו כן, דאדרבה, מצד הזכרת ש"ש לא חסר לו כלום שהרי גם בלי להשמיע לאזניו שפיר מיקרי הזכרת ש"ש ע"י ברכה דידיה, ונמצא דכל החיסרון אינו בעיקר העשייה, אלא במצוה שבהפרשה שהפריש בלי ברכה, ודו"ק, וזה לא שייך למשנה זו.

ובזה מיושב נמי עיקר הסוגי' בברכות [ט"ו] דאמרין שם דברכות הם רק מדרבנן ולכן לא מעכב בהם הדין להשמיע לאזניו, וק', דלפי מה דנתחדש דאיכא דין נוסף של ברכה מה"ט מצד הזכרת ש"ש, וזהו שאומר בוידי' מעשרות "לא שכחתי" דזה מה"ט, וזה בהדי' נגד הסוגי', ועל' בהערה 202 מה שהערכנו בזה, אכן לדברינו א"ש, שהרי הברכה מצד הזכרת ש"ש כבר יצא גם בלי להשמיע לאזניו, וכל הנידון הוא רק כלפי הברכת המצוות, ועל זה שפיר אמרו דהברכה היא רק מדרבנן, וא"ש.

ובזה א"ש שיטת הרמב"ם בשחיטה, דמאי שנא שחיטה מתרומה דילפינן דין חרש דאינו שוחט לכתחילה ולעומת זאת לא ילפינן דין אלם, ואלם שוחט לכתחילה, ותירץ הב"י דהרמב"ם מייירי באלם שיצא ידי חובתו בברכה ע"י אחר מדין שומע כעונה, ותירוצו ק' א] למה לא קתני תקנתא זו של שמיעה מחבירו במשנה באלם, וכבר עמד בזה הגר"א, ומה שתירץ הגר"א דלא שכיח דוחק, ב] לכא' משמע דאלם דומי' דערום דלית ליה תקנתא, וכטענת הט"ז.

ולנה"ל ניחא, די"ל דבתרומה באמת ליכא תקנתא וכשיטת הט"ז ולא מטעמיה, דסובר הרמב"ם שיש דין מסויים בברכה מצד הזכרת ש"ש, ובדין זה באמת ליכא דין שומע כעונה, וזהו כל החיסרון של אלם וכתבאר לעיל, וא"ש דאלם דומה לערום שאין לו תקנתא, ומעתה כבר מיושב דין שחיטה דהתם איכא רק דין א' של ברכה מצד ברכת המצוות, ובדין זה דומה לאלם שיש לו תקנתא ע"י שומע כעונה, ומה דלא ילפינן דינא דאלם לא יתרום מתרומה לשחיטה, היינו משום שיש דין מסויים של הזכרת ש"ש בתרומה ודין זה לא שייכא בשחיטה, ומאידך, בחרש שפיר ילפינן שחיטה מתרומה, דהתם כל הדין הוא רק מצד ברכת המצוות, וכמו שאינו יכול לברך אפי' בשומע כעונה ומה"ט לא יתרום לכתחילה, כמו כן לא ישחוט לכתחילה, וא"ש.

²⁰² והיה אפשר לומר דאף דמה"ט איכא דין הזכרת ש"ש, אבל דין זה יוצא ע"י היריהור, דלא גרע מעיקר החלות תרומה דמהני במחשבה, והרי נתבאר שדין זה הוא מדיני ההפרשה ושפיר איתרבי בכלל הריבוי דתרומה ניטלת המחשבה, אולם לפי מה שנתבאר שהדין הזכרת ש"ש הוא דין בקריאת שם דוקא, וכדהוכחנו להלן מהמשנה בחלה, א"כ ע"כ שיש בזה דין דיבור, וכעיקר הדין קריאת שם, והדרא קושי' לדוכתא, ודו"ק.

הערה על האבני מילואים בדין מצווה בלי ברכה.

ויש להעיר, דהנה, מבואר באבני מילואים בתשו' י' דאף בדיעבד אסור לעשות מצווה בלי ברכה, ולמד כן מחרש וכן מאלם דלא יתרמו, והשיג בזה על המג"א [סי' שכ"ג] שאמר שיכול לטבול כלים בשבת אבל לא יברך, והשיג שאסור לעשות מצווה בלי ברכה, וכנ"ל, וסובר דכשאיין י' אנשים במדינה שא"א לעשות ברכת חתנים, דלא יתחתן, כיון שאינו יכול לברך, וכן הביא מהב"י, ודלא כהמג"א שסובר דהיכא שא"א יעשה את המצווה בלי הברכה.

ולדברינו י"ל, דליכא ראייה מאלם, דהתם חסר לו בעיקר הקריאת שם, ואינו כשאר ברכות המצוות, אולם, אף דמאלם ליכא ראייה אבל מחרש אכתי מוכרח כן, ודו"ק. ואכתי יש להעיר מהאחרונים שחידשו שברכת המצוות היא חלק מהמצווה, ודו"ק, ואכמ"ל.

פרק ג'**כמה חידושים בהלכות וידוי מעשרות****למי שתרום ולא בירך.****מה שייך ברכת המצוות לוידי מעשרות אי הוי דרבנן, ובדברי המפרשים בזה.**

דרשינן במשנה סוף מעש"ש – "לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עלי", ויש שרצו לפרש – מזרחי על התורה וכ"ה בצל"ח ברכות [מ'] – דאין הכוונה לברכת המצוות כיון שאינם אלא מדרבנן, אלא הכוונה לדברי שבח והודאה, אולם זה נסתר מרש"י ברכות [מ'] דמפורש דקאי בברכת המצוות, וכבר העיר בזה התוס' יו"ט [שם], וכתב דע"כ שכל הדרשה אינה אלא אסמכתא בעלמא.

עוד הקשה בביאור ההלכה [מעש"ש י"א ט"ו] ממה דלא מצאנו דאיכא דין תורה לברך בדברי שבח והודאה על תרו"מ, ותמיד ספק ברכות להקל, ומוכרח כהתוס' יו"ט, עוד הקשה [שם] מהמבואר בגמרא בברכות [ט"ו] דבחרש שלא השמיע לאזניו דקיים הפרשה בלי לברך כלל כיון שברכה מדרבנן, ותמה דסו"ס לא קיים מצווה זו מה"ת.

מביא מהחזו"א שזה מעכב את הוידוי ומתמה בזה.

וע"כ שצריכים לומר כהתוס' יו"ט שברכה אסמכתא בעלמא היא – ומעתה יש לעיין בדין מי שלא בירך ברכת המצוות בתרו"מ האם אינו מתוודה שלכאו' קשה שהרי המשמעות הפשוטה במשנה שאינו מתוודה – מדהביאו ביחד עם כל הדינים האחרים שהם לעיכובא, וכן נקט החזו"א [דמאי סימן ב' ס"ק ו'] להלכה, אולם ה'משנה ראשונה' חולק דכיון שברכת המצוות אינם אלא מדרבנן הלכך ע"כ דלא מעכב לוידי וכל הדרשה הכא אינו אלא אסמכתא – וכדנקט התוס' יו"ט, הלכך לא שייך לוידי, אולם כתב החזו"א דאחרי שחזו"ל תיקנו ברכה שוב מעכב לוידי דסו"ס כבר א"י לומר לא שכחתי.

ואזיל לשיטתו [שם ס"ק ו'] דגם אי אכל טבל דרבנן אינו מתוודה והוכיח כן ממה דלמ"ד דלא עברתי ממצוותיך דקאי על כל עבירות שבתורה דקאי גם בהקדים ראש ליד, ויש לדחות שבזה יש דרשה בתורה, אכן ממה שאמרו דבדמאי לא מעכב בהקדים שני לראשון – ומשמע דבדינים אחרים וכגון אכל טבל של דמאי דשפיר מעכבים, ומוכרח דגם דרבנן מעכב.

אולם יש לחלק דסו"ס עיקר הדרשה שאין להתוודות באכל טבל וכדומה קיים מה"ת, והכא הוא עבר על הדין שכבר מפורש בתורה ב'דרגא דרבנן' – אכן סו"ס הדין הזה הוא חלק מהוידוי מעשרות ומה"ת הלכך כלול בזה גם מדרבנן, אולם לגבי ברכה אינו כן שהרי אין כזה דין מה"ת שצריכים ברכה מסויימת עד שנאמר שהברכה הזו כלולה בהך הלכה, וע"כ שאין כוונת התורה בקיום מצות וידוי שיצטרך לברך את הברכת המצוות ג"כ.

ובאמת דקשה דהיכן מצאנו שחכמים תיקנו תקנה חדשה של ברכה וגם תקנה נוספת שהברכה מעכבת בהלכות וידוי – ואף דע"כ ראינו במשנה שיש כאן אסמכתא והיינו דמוכרח שיש כאן דין דרבנן בוידוי שהרי האסמכתא לדין הזה נמצאת במשנה כאן – אכן ע"כ שאין זו כוונת המשנה שמדרבנן תיקנו שזה מעכב את הוידוי – אלא נראה שכוונת המשנה שיש אסמכתא לעיקר הדין של ברכת המצוות בהך משנה, אבל לכאו' מסתברא דלא שייך האסמכתא גם לגבי הך פרט שברכת המצוות מעכבות את הוידוי, דהא היכן תיקנו הלכה נוספת בוידוי שמלבד התקנה של

ברכת המצוות שגם תיקנו שהברכה תעכב את הוידוי, הא ברכת המצוות שפיר אבל היכן תיקנו את הדין נוסף של ברכת המצוות לגבי וידוי – וצ"ע.

מביא את דברי האחרונים שברכה היא חלק מהמצוה.

ויתכן לומר עפ"י מה שהוכיחו האחרונים שהברכה היא חלק מהמצוה, וממילא שמדרבנן חסר לו אחד מהפרטים בקיום המצוה דאז ממילא כבר מעכב מדרבנן את הוידוי ככל הדינים דרבנן בהפרשה תרו"מ מדרבנן [וכדהבאנו מדמאי], וזה גם בלי שתהיה תקנה מיוחדת שצריכים ברכה כדי להתוודות, והיינו שאחרי שתיקנו שיש ברכה בכל מצווה וגם תיקנו שהברכה היא חלק מכל מצוה, שוב ממילא חסר פרט בעיקר המצוה, ודו"ק.

וכבר הבאנו בארוכה באמרות אברהם [ברכת המצוות] הרבה הוכחות מהאחרונים שברכת המצוות היא חלק מהמצוה, והבאנו בשם הגרי"ו ובשם החזו"א שבאמת מכאן הוכחה, והיינו משום שלא מתוודים על דבר צדדי שלא ממצות תרו"מ, ואי ברכת המצוות של תרומה ותפילין ומזוזה חזק נינהו – ולא שייכי כל ברכה למצוה עצמה, א"כ מה שייך הברכה שהיא הלכה כללית לוידוי מעשרות, וע"כ כנ"ל.

וזו כעין ראיית הגרי"ו [מובא בזכרון שמואל סוף סימן ל"ד] שאכילת מעש"ש באנינות אינה הלכה באנינות אלא במעש"ש, דאל"כ מה שייך להלכות מעש"ש.

ומעתה איכא ראייה כפולה – והיינו דגם אי ברכת המצוות היתה מה"ת איכא ראייה דברכת המצוות כלולה בתוך המצוה – וכן"ל, אכן כש"כ שזה רק מדרבנן דלולי זה שברכה היתה חלק מהמצוה דשוב ליכא סיבה שיכנס להלכות וידוי, וע"כ דממילא דאחרי שתיקנו ברכת המצוות כחלק מהמצוה דשוב ממילא היא כלולה בוידוי דאל"כ חסר בחלק משלמות המצווה של הפרשה – ושוב א"צ לדחוק שהיתה תקנה נוספת שלא מתוודים בלי ברכה – אלא דמילא דכלולה בתוך הוידוי.

ויש להעיר – הרי מה יהיה בהפריש בשבת – הא איכא עבירה בהפרשה מצד החילול שבת שבו, וי"ל שזו עבירה מצד שבת ולא מצד תרו"מ, הלכך אינה מעכב, אכן הכא נתקנה בתור חלק ממצות הפרשה כמו שנתקנה בתור חלק מכל מצווה ומצוה.

במה שיש לדון במצוות צריכות כוונה דלמה לא מעכב את הוידוי, ודן לגבי כל תאחר.

אולם אכתי יש לעורר בעיקר הדברים בזה – דהנה יש לדון בהפריש שלא בכוונת מצווה למ"ד מצוות צריכות כוונה – ומתחילה יש לדון אי באמת כוונה מעכבת למצוה כזו שעיקר המצוה היא התוצאה, ודומה לצדקה ומעקה וכדומה שאמרו האחרונים שאינו מעכב, אולם הרבה אחרונים נקטו שודאי שגם בצדקה ומעקה הכוונה מעכבת את המצווה אלא דאף דלא קיים מצווה – הא סו"ס נפטר מחיובו ואין מה לחייבו עוד דאף דלא נתקיימה המצוה – דסו"ס הצדקה ניתנה והמעקה בנויה – ובנוסף אחר מצאנו בכמה אחרונים שאף אי נימא שהמצווה התקיימה אבל הוא לא חשיב כ'עושה מצווה' – האיך שלא יהיה – אי נימא שחסר בעשיית המצוה באיזה אופן שיהיה – אטו נימא שלא יוכל להתוודות, ואף אי לא מעכבת אכן גם ברכת המצוות לא מעכבת את המצווה ואעפ"י"כ מעכבת בוידוי, וא"כ ה"ה דבמצוות צריכות כוונה נימא כן.

ונראה דשאני מצוות צריכות כוונה מכל ההלכות ששנויות במשנה דכולם מעיקר דיני תרו"מ נינהו – והיינו שהדין קדימה של מעש"ר למעש"ש אינו שייך להלכות של קדימה במצוות וכגון תדיר ומקודש וכו', דהכא מצד עצם המתנות יש סדר לקדימה שלהם, וכן מעש"ש באנינות ששייך לעיקר הקיום דין מצד עצם קדושת מעש"ש ולא שייך למצות אכילת מעש"ש מצד הגברא – וכן הפרשה בטומאה וכן לקח ממנו ארון ותכריכין – כולם שייכי לעצם דיני ההפרשה והקדושה של המתנות, אבל מצוות צריכות כוונה שייכא לקיום מצווה בתור מצווה.

ולכא' פשוט דליכא בזה דין וידוי מעשרות – והיינו דאף שהכוונה היא חלק מהמצוה אבל הכא הוידוי מתייחס לדיני המתנות עצמם ולא לדיני המצווה שבמתנות, ופשוט שגם ברכת המצוות נמי שייך למצוה בתור מצווה ולא שייך לעצם ההפרשה וקדושת המתנות, וכפשוטו אין מקומו בוידוי – וצ"ע.

ומכאן זה יש לעיין בחידושי החזו"א לגבי כל תאחר דמי שעבר על העשה של כל תאחר בעבר רגל א' ולא העלה מעש"ש או בתרו"מ ומעשרות בקיימי כהנים ולויים – האם מתוודה, ונקט החזו"א

[ס"ק ד'] שאינו מתוודה, וגם הכא יש לעיין בגדר הדין בל תאחר אי הוי חלק ושיעור וזמן בכל מצוה ומצוה או דין כללי בפני עצמו שמתייחס לכל הנך מצוות של נתינה לגבוה ולעניים, ודו"ק.

מוכיח מכח הנ"ל דאיכא ברכה מדאורייתא בתרומה מצד הזכרת ש"ש.

ומכל זה היה נראה כנתבאר לעיל [פרק א'] עפ"י המלבי"ם וחזון יחזקאל שיש ב' דינים של ברכה בתרומה, א] מצד ברכת המצוות הרגילה בכל המצוות, ב] מצד הדין המסויים של הזכרת ש"ש דיליף מקראי בירושלמי בחלה, וזה חלק מעיקר הקריאת שם בתרומה, וזה דאורייתא – וכבר הארכנו בחילוקים בין הנך תרי דינים.

וביאר דהכא איירי בדין ברכה המסויימת שהיא מה"ת והיינו מדין הזכרת ש"ש והיא דין עצם דיני ההפרשה ולא דומה לברכת המצוות דעלמא ששייכת ל'מצווה' שיש בהפרשה דהכא איכא שייכות לעיקר ההפרשה עצמה – ודו"ק, וא"ש – ויש לומר דזו נמי כוונת המזרחי והצל"ח.

אולם אכתי תמוה מהסוגי' בברכות ששם מבואר שברכת המצווה היינו מדרבנן – וכדתמה הגר"ח"ק שליט"א – וע"כ צ"ל כנתבאר לעיל [פרק ב'] דהתם בסוגי' הרי מיירי בחרש שמדבר ואינו שומע והדין להשמיע לאזניו אינו אלא מצד ברכת המצוות, ונמצא שיצא ידי חובת ברכה דאורייתא מצד הזכרת ש"ש גם בלי להשמיע לאזניו, ורק מצד ברכת המצוות לא יצא ידי חובתו, ובזה אמרו הסודי' דשפיר יצא כיון שברכת המצוות מדרבנן – והיינו כלפי הדין הרגיל שבזה מעכב דיבור בלי להשמיע לאזניו.

מסקנה – באיזה אופנים יכול להוודות גם בלי ברכה, ויתחדש שיש נפ"מ בין אלם וחרש ועוד.

ויתחדש כמה חידושים בהלכות וידוי מעשרות למי שלא בירך:

א] מבואר במשנה דחרש ואלם לא תורמים לכתחילה, דאיכא חסרון ברכה, ונתבאר שהאלם יצא ידי חובת ברכה בשומע כעונה, אלא שזה לא מהני לברכה דאורייתא מצד הזכרת ש"ש, איפכא מהדיבור של חרש שיצא ידי חובת הזכרת ש"ש ולא יצא ידי חובת הברכה המצוות.

ומעתה יתחדש שמתחלקים דיניהם לגבי וידוי מעשרות דאלם אינו מתוודה וחרש מתוודה, אלא שיש לדון האם הוידוי עצמו מהני בדיבור בלי להשמיע לאזניו אי הוי דין תורה ודמי לקריאת שמע.

ב] בסוגי' בברכות נחלקו אי בעינן שם ומלכות בכל ברכה, ופשוט שאין זה אלא לגבי הלכות ברכת המצווה ולא לגבי הדין של הזכרת ש"ש, וע"כ שכל פלוגתתם אינו אלא אסמכתא, ונראה דלפי מה שלמדנו כאן פירוש אחר עפ"י המלבים – אז יתחדש שעד כמה שהברכה היא נצרך רק מצד המצווה ואל מצד עצם ההפרשה דאז אינו מעכב, אף אי מעכב בברכת המצוות שבה. ויתחדש א"כ שמיש בירך בלי שם ומלכות אף דלא יצא ידי חובת ברכת המצווה אבל סו"ס יצא ידי חובת ברכה של הזכרת ש"ש ושפיר יכול להתוודות, ופשוט שהחזו"א יחלוק בזה.

פרק ד'

ביאור הסוגי' בברכות [ט"ו]

בדין חרש המדבר ואינו שומע.

ישוב לקושי' רעק"א בביאור האריכות בדברי ר' חסדא [ברכות ט"ו].

בעיקר הקושי' דלמה לפי הבבלי לא כללו את הדין חרש שמדבר ואינו שומע בדין אלם, נראה, דהבבלי כבר תירץ קושי' זו באופן אחר, ובזה יתיישב קושי' רעק"א בסוגי' שם.

דהנה, יש לעיין בסוגי' בברכות [ט"ו] שהביאה את המשנה דחרש לא יתרום ואי תרום תרומה, וכ' על זה, "מאן תנא חרש בדיעבד אין לכתחילה לא, אמר רב חסדא ר' יוסי היא, דתנן הקורא את שמע ולא השמיע לאזניו יצא ר' יוסי אומר לא יצא, עד כאן לא אמר ר' יוסי לא יצא אלא לגבי קריאת שמע דאורייתא, אבל תרומה משום ברכה, וברכה דרבנן, ולא בברכה תלי' מילתא, עכ"ל.

ותמה [שם] רעק"א, דמוכרח מאלם דחלות תרומה לא תלי' בברכה אף בלא בירך כלל, וא"כ מה יש להאריך ולדון על חרש שהברכה היא רק מדרבנן, הא כל הברכה לא נצרכת כלל לחלות התרומה, ואיך יכול החיסרון בברכה שלא השמיע לאזניו לעכב את החלות תרומה, וכלשונו, "ומה

שיאטי דינא דלא השמיע לאזניו לכאן, וכי גרע מלא בירך כלל", וצע"ג, והיינו דבאלם שלא בירך כלל נמי יצא ומה יש לדון בחרש.

ונראה דרב חסדא בא בזה ליישב את קושי' ר' בון בירושלמי למה לא הביאוהו בהדי' אלם, והתשובה בזה היא, דבאלם וערום ליכא ברכה כלל, אבל בחרש איכא ברכה ויוצא ידי ברכה, אלא דלכתחילה יש דין דלא יברך, ויהיה בזה נפ"מ, דערום שמוכרח לתרום, שאין שם אחר לתרום במקומו, דודאי דיתרום בלי ברכה, אכן חרש דיוצא ידי חובת ברכה גם בלי להשמיע לאזניו, דאינו אלא מדרבנן, א"כ שפיר יברך, ולהכי לא איכלל בהדי' הך משנה שהם לא מברכים והוא מברך בדיעבד.

הרי לנו דאריכות דברי ר"ח שבא לחדש שבאמת יש לו ברכה בדיעבד בא ליישב קושי' ר' בון, ולא ק' מה שהק' רעק"א, דלמה לי להאי חידוש, הא לא גרע מאלם, והתשובה, דאה"נ, אלא דזה לא סגי לן מה דלא גרע מאלם, דאדרבה בעינן שיהא עדיף מיניה, דאל"כ הדרא הקושי' דלמה לא הביאוהו במשנה, וא"ש.

אולם אדרבא דווקא לדברינו צ"ב, דמה שחרש יברך היינו כדי לצאת את הדאורייתא, ואה"נ, הברכת המצוות הוא לא יצא בדיעבד, ומה הוכחת הגמרא שהוא יצא בדיעבד.

בדרכו של השאגת ארי' בסוגי'.

ובאמת דקשה מיניה וביה, דשורש קושי' רעק"א הוא דמה נפ"מ אי הוי דרבנן או דאורי' והיינו דמהני בדיעבד או לא, הא כל הברכה לא נצרכת כל עיקר לעצם החלות תרומה, וכדמוכרח מאלם, ויישבנו קושי' זו, אולם אכתי ק', שהשאגת ארי' [סי' ז'] הוכיח דמוכרח מדברי ר' חסדא עצמו דאין נפ"מ בין הדאורי' לרבנן, דהא ר' חסדא הוסיף "דלאו בברכה תלי' מילתא", ולמה לי הוספה זו, הא אי נסבור שיצאו ידי ברכה בדיעבד כיון דהברכה היא מדרבנן, א"כ גם אי התרומה היתה תלויה בברכה אכתי חיילא תרומה, דסו"ס בירך, וע"כ דסברי דלא חיילא הברכה גם בדרבנן, ואכתי חיילא התרומה כיון דלאו בברכה תלי' מילתא, וצ"ע.

ותירץ השאגת ארי' שאפשר לבאר ביאור חדש בסוגי', דע"כ צ"ל דכוונת הגמ' לומר דאין חילוק בין דרבנן לדאורי', ובתרווייהו לא יצא אפי' בדיעבד, ומה שאמר ר"ח שברכה דרבנן, היינו דזהו ההסבר למה הברכה לא מעכבא לתרומה, והיינו אדרבה, דכיון דגם בדרבנן לא יצא ידי"ח אפילו בדיעבד, הילכך בעינן לפרש למה אין ברכות מעכבות, ועל זה ביארו דכיון דברכות הם רק מדרבנן, להכי לא מעכבות את המצוות.

אולם קשה דא"כ למה הוצרכו לומר דקריאת שמע דאורי', דמשמע דבאים להשוות ברכות לקריאת שמע ולחלק שזה מה"ת וזה מדרבנן, ואי כל מה דאמרין דברכות דרבנן היינו לבאר למה לא מעכבות את המצוה א"כ אין זה ענין לקריאת שמע, ועי' בהערה ²⁰³ שהבאנו את דרכו המחודש של השאגת ארי' בסוגי' ליישב קושי' זו, והערנו על דבריו.

²⁰³ ובישוב הך קושי' ביאר השאגת ארי' דבא בזה להוכיח דקריאת שמע לא יצא, ובשאר המצוות יצא, דאיכא חילוק ביניהם מה"ת, והיינו דבאמת מוכרח דגם בדאורי' יש חילוק בין קריאת שמע לשאר מצוות, דמדמיפלגי בקריאת שמע ולא בשאר מצוות מוכרח ע"כ דחילוקין נינהו, וע"כ היינו טעמא דבכל המצוות כתיב "הסכת ושמע", ומדהוסיפו בקריאת שמע עוד דרשה ד"שמע", מזה יליף דדוקא בקריאת שמע מעכב בדיעבד, וזהו הקדמת ר' חסדא ד"קריאת שמע דאורייתא", וכוונתו דע"כ דדרשינן דרשה ד"שמע" ומזה יליף דדוקא קריאת שמע מעכב השמיעה, לא כן שאר מצוות.

אולם אי הכי קשה דגם אי ברכות מעכבות, הא ברכות לא גרע משאר מצוות שאין השמיעה מעכבת, ואיך נחמיר בברכה יותר משאר מצוות, ועל זה ביאר דאיכא מקום להחמיר בתרומה דשאני חרש דגם בשאר המצוות מעכב שמיעתו כיון דבאינו ראוי לבילה בילה מעכבת, ולהכי אף בברכת תרומה היתה הברכה מעכבת.

ומחמת קושי' זו הוצרך ר"ח להוסיף ולפרש, דכיון דברכה דרבנן, א"כ לאו בברכה תלי' מילתא, והיינו שמה שהברכה היא מדרבנן היא הסיבה שהברכה לא מעכבת את המצוה, וכיון שהמצוה לא תלויה בברכה, שוב לא אכפת לן מה שאינו ראוי לברכה אף שברכתו לא עלתה לו, דסו"ס המצוה עלתה לו, וא"ש כל הסוגי', עכ"ת ד.

ודבריו מחודשים דנמצא דהעיקר חסר מדברי ר"ח, דזה לשונו של ר"ח עפ"י ביאורו של השאגת ארי', א[] "עד כאן לא אמר ר' יוסי' לא יצא אלא לגבי קריאת שמע דאורי'", והיינו, דכיון דדרשינן לשון "שמע", א"כ ע"כ מוכרח דהמצוה היחידה דמעכבת בה שמיעה היינו קריאת שמע, וגם בשאר מצוות דאורי' אינה מעכבת, וזו כוונתו "אלא לגבי קריאת שמע דאורייתא", אולם אכתי קשה, דהכא כיון שהוא חרש א"כ היינו צריכים לומר דשמיעת מעכבת כיון שאינו ראוי לבילה, ונמצא דכבר שוה לקריאת שמע דאורי', והדרא הקושי', ב[] על זה תירצה הגמ', "אבל תרומה משום ברכה וברכה דרבנן ולא בברכה תלי' מילתא", והיינו דכיון שהוא דרבנן, שוב אין הברכה מעכבת, ודו"ק.

עכ"פ יתחדש לפי דרכו של השאגת ארי' חידוש גדול, דבאופן דהחרש מוכרח לתרום, מה דינו, האם יברך או לא, והיינו האם ברכתו הוא ברכה לבטלה או לא, דלפי המהלך הפשוט בסוגי' נקטינן דמבואר בגמ' דבדיעבד ברכתו ברכה כיון דברכה דרבנן, דרק בקריאת שמע אין קריאתו קריאה, אבל בתרומה ברכתו ברכה, ולמה לא יברך הא זה מיקרי בדיעבד, וכן ביארנו לעיל בישוב לקושי' רעק"א, אכן לדרכו של השאגת ארי' מבואר דלא יברך, דברכתו לבטלה, דמה שאינו שומע מעכב מדין אינו ראוי לבילה.

ועכ"פ לדרכו של השאגת ארי' בסוגי' לא ק' נמי קושי' רעק"א, דאדרבה, הסוגי' באה לומר דדינו של חרש כאלם, דאין לו ברכה, אלא דלא אכפת לן מה דלית ליה ברכה, והיינו ממש כאלם, אלא דמעתה הדרא קושי' ר' בון דלמה לא הביאוהו לחרש בהדי' אלם במשנה.

ובישוב הסוגי' נראה, דבאמת היה אפשר ללמוד כדרכינו לעיל בישוב קושי' ר' בון וכן בישוב קושי' רעק"א, ועל קושי' השאגת ארי' היה אפשר ליישב באופן אחר, די"ל דכוונת הגמ' "לאו בברכה תלי מילתא" הוא איפכא, דאין כוונת הגמ' לומר דחיללא התרומה כיון שאין החלות תרומה תלי בברכה וכהפשטות וכדנקט השאגת ארי', אלא דכוונת הגמ' איפכא, דאחרי שאמרנו שהברכה היא מדרבנן ולכן יצא ידי חובת ברכה, בזה הוסיף ר' חסדא לומר דמה שאמרנו שהברכה מדרבנן, ולכן חלוק מקריאת שמע, כל זה הוא משום שאין הברכה מעכבת, אבל אם הברכה היתה מעכבת את המצוה, אז גם אי ברכות דרבנן אבל אכתי היה לברכות דינים של מצוה מה"ת, שאז הם היו חלק מהמצוה, והיה להם דיני דאורי' כקריאת שמע, והיה הדין דמשמיע לאזניו מעכב.

דן עוד בדברי רעק"א עפ"י החילוק בין חרש לאלם.

ובעיקר קושי' רעק"א, היה אפשר לדון עפ"י דברינו לעיל דחלוק חרש מאלם בחיסרון ברכה על תרומה, דשני דינים איכא בברכה, והביאור, דרעק"א הק' דלמה הוצרכו לומר דברכה דרבנן, דאיך יגרע מאלם דלא בירך כלל, וי"ל דבאלם איירי שיצא ידי ברכה מצד ברכת המצוות ע"י אחר מדין שומע כעונה, ורק חסר לו ברכה מצד הזכרת ש"ש, אבל בחרש חסר לו את הדין ברכה מצד ברכת המצוות, ואי הדין ברכת המצוות היו מעכבות את המצווה, א"כ חרש היה גרע מאלם, וזהו שאמרו דברכות המצוות דרבנן, ולהכי לא מעכב בהו מה שלא השמיע לאזניו.

אולם קושי' רעק"א אכתי ק', דאף דיישבנו אלם, אבל אכתי ק' מערום דתרומתו תרומה, דערום אינו יוצא ידי חובתו גם בשומע כעונה, וכמפורש בט"ז בריש שחיטה, ונמצא דאף דלא ק' מאלם אבל אכתי ק' מערום, דאיך ס"ד דגרע חרש מערום שלא בירך גם את הברכת המצוות, וצ"ע.

סימן י"ב

בחילוקים בדיני גרים ונשים
בין וידוי מעשרות לקריאת ביכורים.

במה שיש להעיר על הדמיון בין קריאת ביכורים לוידי מעשרות. // שיטת הירושלמי דבני קני מביאין וקורין. // חילוק בין ירושת הארץ לחלוקת הארץ. // חילוק בין ביכורים לוידי מעשרות. // דברי הגר"ח בחילוק בין אשה לגר בוידי מעשרות וקריאת ביכורים. // בדין מי שאין לו חלק בארץ ישראל בוידי מעש"ש.

במה שיש להעיר על הדמיון בין קריאת ביכורים לוידי מעשרות.

במשנה ראשונה כתוב שדיני וידוי מעשר ודיני קריאת ביכורים שוין הם דמי שמתודה קורא, אך יש לדון טובא בזה, ונקדים מה דתנן בביכורים [פ"א דביכורים מ"ד] אלו מביאין ולא קורין, הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, ואם היתה אמו מישראל מביא וקורא, ואיתא בירושלמי שם: ר' יונה וכו' בבני קני חותן משה היא מתניתא, ובני קני חותן משה מביאין וקורין דכתיב לכה אתנו והטבנו לך. תני בשם ר' יהודה גר עצמו מביא וקורא מ"ט כי אב המון גוים נתת, לשעבר היית אב לארם ועכשיו מכאן ואילך אתה אב לכל הגוים.

שיטת הירושלמי דבני קני מביאין וקורין.

והנה הרמב"ם [פ"ד מהל' ביכורים ה"ג] פסק כר' יהודה שגר מביא וקורא, ותוס' בב"ב [פ"א ד"ה למעוטי] הק' דא"נ יכול לומר "לאבותינו" אבל אכתי איך יכול לומר "לתת לנו" והרי אין לו חלק בארץ, וע"ז כ' בתוס' דאירי בבני קני דיש להם חלק, והק' ר"ת דאכתי איך מצי למימר ארמי אובד אבי, וכ' דאירי באמו מישראל, ופליג התוספתא אמתני' דמשמע שבאמו מישראל לחוד יכול לקרות, ושיטת ר"י דגם מתניתין איירי באמו מישראל ומבני קני ע"ש, וע' ברמב"ן [שם] שכ' שהטעם שיכול לומר ארמי אובד אבי הוא משום שכל האבות נקראו אב המון גוים ולא רק אברהם, אמנם ע' בשאגת אריה [סי' מ"ט].

וקשה דהיאך יכולין לומר "אשר נתת לי" שהרי לא קבלוה מהקב"ה בחלוקה אלא במתנה מישראל, וי"ל כמש"כ ברדב"ז [פ"ד ביכורים ה"ג] אהא דכהנים ולוים מביאין וקורין משום שיש להם ערי מגרש, אע"ג דלא נטלוה בחלוקה, מ"מ כיון שבמצות הקב"ה נתנו להם הערים ומגרשיהן ע"ש, וא"כ י"ל דהא דבני קני קבלו דושנה של יריחו היה עפ"י הדיבור וסגי בזה לומר "אשר נתת לי".

הרי דיש גרים שקוראין פרשת ביכורים, וק' מה דתנן במתניתין שגר אינו מתודה וידוי מעשר, ולפי שיטת ר"י דמה דגר מביא וקורא היינו רק מבני קני י"ל דמה דתנן במתניתין שגר אינו מתודה איירי בגר שאינו מבני קני, וכמו המשנה במסכת ביכורים.

אך הרמב"ם [פ"ד ביכורים ה"ג] פסק דגר מביא וקורא ולא פי' דוקא אמו מישראל או מבני קני, וק' ממה דתנן במתני' שגר אינו מתודה, ואפי' אי נימא דהוא מחלוקת תנאים, וכמו דפליגי תנאים לענין ביכורים, מ"מ ק' דהרי דברי הרמב"ם סתרי שכ' הרמב"ם [פי"א מעשר שני הי"ז] שאין גרים מתודים וידוי מעשר שני מפני שאין להם חלק בארץ והרי הוא אומר ואת האדמה אשר נתת לנו, וקשה דמ"ש דיכול לקרות קריאת ביכורים אע"ג דכתיב לתת לנו.

ובמשנה למלך [פ"ד ביכורים ה"ג] הביא מספר כפות תמרים [סוכה ל"ח]. דכ' דלעתיד לבוא יטלו גרים חלק בא"י כדכתיב ביחזקאל [פרק מ"ז], א"כ בביכורים דכתיב לשון עתיד "לתת לנו" הרי הגרים הם בכלל ויכולים לקרות, משא"כ בוידי מעשרות דכתיב בלשון עבר "אשר נתת" אין הגרים בכלל שעדיין אין להם חלק, אבל במשנה ראשונה בביכורים הק' שגם בפ' ביכורים כתיב לשון עבר, "אשר נתת לי", והדרא קושיא לדוכתיה דמ"ש ביכורים מוידי מעש"ש.

חילוק בין ירושת הארץ לחלוקת הארץ.

ובביאור הענין מצאנו דברים קצרים בשם הגר"ח בספר הזכרון אש תמיד [עמ' תס"ג] וע"ד זה ביונת אלם [סי' ל"ה] – וידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א הרחיב בביאור הדברים – ולהלן הדברים.

בחיוב ביכורים תרתי בעינן, חדא שיש לו בעלות בקרקע או בתורת ירושה או בתורת קנין בגוף הקרקע, ושנית צריך שיהא בכלל אלו שלהם נתחלקה הארץ, זאת אומרת שחוץ ממה דבעינן שיהא לו בעלות על הקרקע גם צריך שיהא מאלו שלהם נתחלקה הארץ כדי שיהא ראוי לקריאת ביכורים, והוא משבח על שהוא אחד מאלו שנוטל חלק בא"י, והיינו שהוא "חולק", ולזה צריך דוקא מי שיוזכה בחלוקת הארץ²⁰⁴.

חילוק בין ביכורים לוידידי מעשרות.

ולפי"ז יש לבאר מש"כ הכפות תמרים דגרים יכולים לקרות משום שיטלו חלק בא"י לעתיד לבוא, ולפי מה שנתבאר נראה כוונתו דמזה חזינן שיש להם שם "חולק" בא"י, דאל"ה גם לעתיד לבוא לא יטלו חלק, והא דלא נטלו חלק בזמן יהושע היינו משום שלא היו בעולם באותו שעה, וז"ל הרמב"ן ב"ב [פ"א]. "אלא בכל הגרים קאמר ר' יהודה קורין מפני שהם בני אברהם וראויין הן לירושה שלו, אלא שנתחלקה הארץ ליוצאי מצרים והרי הן כטפלים שראויים לירש", עכ"ל, וכ"כ ברשב"א, וכן הוא בכפתור ופרח [פרק מ"ב].

ולפי"ז מיושב מה שהק' במשנה ראשונה על דברי הכפ"ת דהלא אף דבקריאת ביכורים כתיב לשון עבר "אשר נתתה לי", דלפי מה שביארנו לק"מ, דאין הכוונה אשר נתתה לי קרקע זו בתורת ירושה, אלא הכוונה שנתתה לי 'שם חולק' בחלוקת הארץ.

אמנם לענין וידוי מעשר שני אינו כן, אלא גרים פטורים כיון שאין להם חלק בא"י, משום דלוידידי מעש"ש בעינן שיהא להם כבר קרקע בתורת ירושה, ולא מהני מה שיש להם 'שם יורש'.

והחילוק בין וידוי מעש"ש ובין ביכורים י"ל דבביכורים כתיב אשר נשבע לאבותינו, והכוונה לאברהם אבינו, והוא היה 'חולק' בא"י ולא ירש בפועל שלא היה אלא מוחזק בארץ ולא בעלים גמורים, משא"כ בוידידי מעש"ש כתיב אשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש, וכבר תמה הרמב"ן בפירושו עה"ת [שם] דלא מצינו שבועה לאבות שבה נקראת א"י ארץ זבת חלב ודבש, וכ' הרמב"ן דקאי על השבועה ליוצאי מצרים ולהם נאמר ארץ זבת חלב ודבש, ולפי"ז שפיר יש לחלק בין ביכורים לוידידי מעש"ש, דבביכורים ש"אבותינו" קאי על אברהם ילפינן מיניה שלא בעינן אלא 'שם חולק' ולא בעינן שיטול חלק בפועל דומיא לאברהם, משא"כ במעש"ש ש"אבותינו" קאי על יוצאי מצרים, והנה יוצאי מצרים היו מיועדים ליכנס לא"י וליטול חלקם, אלא שחטאו ומתו במדבר, אבל כיון דהבטחה שלהם היתה לבוא ולירש אולי ילפי' מיניה דבעינן שיטלו חלק בפועל דומיא ליוצאי מצרים.

לדרך זו יש לעיין דנמצא שלענין וידוי מעשר בעינן שירש בפועל, וק' דהיאך טפלים מתודין וידוי מעשר, והלא אילו היו שם בשעת חלוקה לא היו נוטלים חלק בארץ, ע' גבורת יצחק [עמ' רי"ז].

דברי הגר"ח בחילוק בין אשה לגר בוידידי מעשרות וקריאת ביכורים.

דרך אחרת מצאנו בזה בכתבי הגר"ח על הש"ס [בדין גר מביא וקורא ב"ב פ"א]. שפירש את שיטת הרמב"ם באופן אחר – אלא שהקדים בקושי' אחרת – דבאמת מצאנו שוידוי מעש"ש וקריאת ביכורים הוי תרתי דסתרי לגבי הדין נשים והדין גרים – וכדיבואר:

והיינו – דדעת הרמב"ם דאשה מתודה וידוי מעש"ש והרי גר לא מתודה, ומעתה קשה דמאי שנא ביכורים דגר קורא ולא אשה, ולענין וידוי מעשר הדין איפכא – שגר אינו מתודה ואשה מתודה.

וביאר דבנטילת חלק בארץ נאמרו ב' הלכות מיוחדות:

א] כדי ליטול חלק בארץ צריך להיות כלול בזכות אברהם בא"י.

ב] כדי ליטול חלק בארץ אנו זקוקים למעשה ירושה וישיבה.

והביאור – דבראשונה נאמר תנאי דכדי ליטול חלק בארץ צריך להיות כלול בזכות אברהם בא"י שניתנה לאברהם ולזרעו אחריו בדין ירושה היא מאבותינו ומגזה"כ לך אתננה ולזרעך, ואם א' מופקע הוא מהזכות ירושה מאבותינו אז אינו נוטל חלק בארץ, אך אין זכות ירושה מאבותינו וחלוקתה מתאימה עם דיני זכיה וחלוקה שנאמרו בפ' נחלות אלא שנאמר זכיה וחלוקה מיוחדת בפ' חלוקת הארץ, דהרי נחלקו תנאים אם ליוצאי מצרים או לבאי הארץ נתחלקה, ופלוגתא זו שייכא רק לדין המיוחד של זכיה וחלוקת הארץ.

²⁰⁴ וכבר נתבאר בארוכה בספר פרי עץ חיים [ביכורים פ"א מ"ד].

מלבד זה נאמר תנאי נוסף והוא - דכדי ליטול חלק בארץ אנו זקוקים למעשה ירושה וישיבה
דהנוטל חלק בארץ יטול ע"י ירושה וישיבה.

על פי זה ביאר שזה החילוק בין גר לאשה, דגר הוא בכלל כיבוש וחילוק, והרי הוא מצווה ע"ז
כמו כל איש ישראל, אלא שאינו כלול בזכות אברהם בא"י, שניתנה לאברהם ולזרעו אחריו, אבל
אשה אינה כן דבדאי היא בכלל זרע אברהם, אלא מה שנתמעה מליטול חלק בארץ הוא מדין
שאינה בר כיבוש וחילוק.

ומה דבעינן חלק בא"י לענין ביכורים אינו כמו וידוי מעשר, דביכורים ילפי' מקרא "אשר נתת לי"
כמבואר [פ"א דביכורים מ"ה] וא"כ אין אנו דנין על זכיית ירושה מאברהם ודין מוחזקת בדינו
מאבותינו, אלא אנו דנים על עצם זכיית הארץ "אשר נתת לי" דהיינו ע"י ירושה וישיבה ע"י
כיבוש או חזקה, אבל וידוי מעש"ש ילפינן מקרא "אשר נשבעת לאבותינו" כמבואר במשנה [י"ג],
וא"כ אנו דנין על דין ירושה מאברהם וע"פ הלכה של מוחזקת היא מאבותינו.

נמצא לפי"ז דנשים נתמעטו מקריאה דביכורים דהוא תלוי בדין ירושה וישיבה אבל לא נתמעטו
מדידוי מעשר כיון שהן בכלל מוחזקת מאבותינו, אבל לענין גר הוא להיפך דהם בכלל קריאת
ביכורים כיון שהן בכלל כיבוש וחילוק אבל לא בכלל וידוי מעשר שאינן בכלל מוחזקת
מאבותינו. וע' מש"כ הגר"ח לבאר הדרשות אם הם מפסוק של "נשבעת לאבותינו" או "נתת לנו".
אבל עיין בחינוך [מצוה תר"ו] שכ' שרק זכרים מתודין, אכן אין ראיה מהחינוך נגד עיקר דברי
הגר"ח, דדברי הגר"ח אמורים לענין עיקר דין ירושת הארץ, ויתכן שהחינוך מודה לזה אלא
שפוטר נשים מטעם דהוי מעשהז"ג.

בדין מי שאין לו חלק בארץ ישראל בוידוי מעש"ש.

הנה לדין קריאה בביכורים נתבאר לעיל דתרתו בעינן, חדא שיש לו בעלות בקרקע או בתורת
ירושה או בתורת קנין בגוף הקרקע, ושנית צריך שיהא בכלל אלו שלהם נתחלקה הארץ, זאת
אומרת שחוץ ממה דבעינן שיהא לו בעלות על הקרקע גם צריך שיהא מאלו שלהם נתחלקה הארץ
כדי שיהא ראוי לקריאת ביכורים, והוא משבח על זה שהוא אחד מאלו שנוטל חלק בא"י, והיינו
שהוא "חולק", ולזה צריך דוקא מי שיזכה בחלוקת הארץ.

והשתא לענין וידוי מעשרות בודאי בעינן שיהא שם חולק בא"י וכמבואר דמהאי טעמא גר ועבדים
אינן מתודין, אבל יש לדון אם בעינן שיהא לו גם קרקע בא"י, ופליגי בזה הראשונים, וז"ל
הרשב"ם ב"ב [ק"נ. ד"ה ואיירי], "וידוי מעשר אע"ג דכתיב ביה השקיפה ממעון קדשך וגו' ואת
האדמה אשר נתת לנו [וגו'] אפי' אין לו קרקע יתודה דהאי לנו אכל ישראל קאי כדתנן במסכת
מעשר שני מכאן אמרו ישראל וממזרים מתודין אבל לא גרים ועבדים משוחררים שאין להם חלק
בארץ אלמא אפי' אין לו קרקע אלא שיהא ראוי הוא ואבותיו ליטול חלק בארץ עכ"ל.

ומבואר מדבריו דביכורים דכתיב "אשר נתת לי" בעינן שיהא לו קרקע, אבל בוידוי מעשרות
דלא כתיב בלשון יחיד, אלא כתיב "אשר נתת לנו", קאי על כל ישראל וכל שראוי לירש בא"י
בכלל זה, וכן דעת רש"י ב"ב [כ"ז. וקידושין [כ"ו. ותוס' [שם], אבל תוס' ב"ב [כ"ז. פליגי
ע"ז, וכן דעת הר"ש [פ"ג פאה מ"ו].

וממה שכ' הרע"ב "ויכולים להתודות על המעשרות שמביאין ממגרש הערים שלהן", מבואר
שצריך שיהיה להם בעלות בא"י, וכן דעת הר"ש [פ"ג דפאה מ"ו] ותוס' רמב"ן ריטב"א ורמ"ה
בב"ב [כ"ז. אבל מה שנראה מדברי הרע"ב שצריך שהתרומות ומעשרות יהיו ממה שנטל
בחלוקת א"י ק', דדין זה אינו אלא דין בעלמא כמו מי שאינו עולה לרגל אא"כ יש לו קרקע בא"י,
אבל לא שוידוי מעשרות הוא רק כשהפריש מתבואה שגדל משדה זו שירש, וע' במלאכת שלמה.

וכן ק' על דברי רש"י על הפסוק "אתה והלוי" [דברים כ"ו י"א], וז"ל, "אף הלוי חייב בביכורים
אם נטעו בתוך עריהם", עכ"ל, והיינו שאם לאו שנטלו חלק בהמ"ח ערים לא היו בכלל נוטלי חלק
בארץ אבל קשה אמאי בעינן דוקא שיביאו ממה שנטעו בעריהם, והלא יכולין להביא גם ממקומות
אחרים, כגון כשקנה הלוי קרקע למ"ד קנין הפירות כקנין הגוף דמי, או אם ירש במקום אחר
מבית אביו, שבזה יש להם קנין הגוף.

ועיין בספר אמבוהא דספרי בהסכמה מבעל כלי חמדה שעמד על דברי רש"י אלו, וכ' שכוונת רש"י היינו על חיוב העיקרי בראשית הבאת ביכורים, אמנם מודה רש"י שאפי' אם קנה קרקע יכול להביא מהם ביכורים.

מפתחות מעשרות

- 4..... מסכתא מעשרות פרק א.....
- 5..... הקדמה לפרק – חלוקת המעשרות.....
- 5..... משנה א.....
- 5..... רע"ב משנה א.....
- 6..... ציונים והערות משנה א'.....
- 6..... כמה כללים במשנה.....
- 6..... ב' דיני 'אוכל' במשנה.....
- 6..... בגדר הדין אינו נשמר.....
- 6..... בדברי הראב"ד שיש פטור במין שהוא הפקר – בפאה.....
- 7..... דיוק בראב"ד שאין דין פטור במין בתרו"מ.....
- 7..... במיעוט מהפקר – ולמה לי ב' קראי.....
- 8..... בדין גדוליו מן הארץ וכמהין ופטירות.....
- 8..... בדברי הר"ש – שהחוב דאורייתא בתרו"מ הוא דווקא "דגן תירוש ויצהר".....
- 8..... שיטות הראשונים באיזה מינים חייבים בתרומות ומעשרות מה"ת.....
- 9..... במה שיש לדון במאכלות אסורות – האם דינם כ'אוכל' לענין חיוב מעשרות או לא.....
- 10..... משנה ב.....
- 10..... רע"ב משנה ב.....
- 11..... משנה ג.....
- 11..... רע"ב משנה ג.....
- 11..... משנה ד.....
- 11..... רע"ב משנה ד.....
- 12..... ציונים והערות משנה ב' – ד'.....
- 12..... יסוד דינא דעונת המעשרות.....
- 12..... הקדמה – עונת המעשרות.....
- 12..... השיעור לכולם הוא שליש – מלבד אלו שראויים בקטנם - והדין בזה"ז.....
- 12..... כמה נפ"מ בדין עונת המעשרות.....
- 13..... מחלוקת באיזה דין קאי במשנה.....
- דין קביעת שנת המעשר תלוי בשליש בתבואה ובחנטה באילנות, ושיטת הרמב"ם דגם באילנות תלוי בעונת המעשרות.....
- 13.....
- 13..... בדין שנת המעשר שתלוי בחנטה – ומתמה בשיטת הרמב"ם.....
- 14..... דרכו של המקד"ד לבאר מאי שנא ערלה וביכורים דמודה הרמב"ם לראשונים דאזלינן בתר חנטה.....
- 15..... תוספת דברים בכל הנ"ל, ובדברי הגרא"ל מאלין בזה.....
- 15..... ביאור סברת הרמב"ם בלקיטה – ולשיטתו בחנטה.....
- ביאור סברת הראשונים דאזלי בתר חנטה בפרי ובשליש בתבואה – ודברי הריטב"א בזה, שגם חנטה היינו עונת המעשרות.....
- 15..... 'בכח'.....
- 16..... דן בעיקר הגדר שעונת המעשרות היא הזמן של קביעת השנים.....
- 16..... בגדר הדין 'אוכל' בעונת המעשרות, ובתנאי של ראוי להצמיח, ובפלוגתת ת"ק ור"ש באתרוגים.....
- חידוש בגדר הדין 'אוכל' של עונת המעשרות לגבי חיובא דתרומת ומעשרות וחלוק משאר דיני 'אוכל' שבכל התורה כולה, ובגדר התנאי של ראוי להצמיח.....
- 16..... בירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, חדא מלשון 'תבואה ופרי' וחדא מלשון 'זרעך'.....
- 17..... יסוד פלוגתת ר"ש ורבנן באתרוגין.....
- 17..... מחדש דמתחלקים הנך תרי דינים של אוכל במעשרות.....
- 17..... חיבור למעשרות.....
- 17..... אופנים שונים של חיבור למעשרות.....
- 17..... דברי הגר"א בביאור שיטת הרמב"ם.....
- 18..... במה שיש להעיר בעיקר חידוש זה של חיבור למעשרות.....

- 18.....משנה ה.
- 18.....רע"ב משנה ה.
- 19.....ציונים והערות משנה ה'.
- 19.....בדין ראיית פני הבית.
- 19.....עיקר דינא דמתני' – דין גורן למעשרות.
- 19.....פלוגת התירוץ בגמרא [ב"מ פ"ה] ופלוגת הראשונים אי תמיד בעינן ראיית פני הבית גם כשיש גמר מלאכה.
- 20.....סיכום החידושים בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה וב' דרכים בזה, ושורש פלוגת הראשונים.
- 20.....דחייה.
- 20.....סוגי' דב"מ [פ"ה] לגבי דינא דר' ינאי - ודין ראיית פני הבית שמוזכר במשניות.
- 21.....קושיא הראשונים שהמשנה סותרת לסוגי' בב"מ [פ"ה]:.
- 21.....דרכו של הרא"ש ביישוב הקושי' ומבואר שיש ב' דינים של ראיית פני הבית – דרכו של המשנה ר"א.
- 21.....שיטת הר"ש במשנה.
- 21.....שיטת הר"ש במשנה לפי ביאורו של המקד"ד.
- 22.....דן בדין מכניס לבית במוץ – לדרכו של הר"ש.
- 22.....דרך חדשה במשנה ד"במה דברים האמורים" קאי בסיפא – ונפ"מ בר"ש.
- 22.....שיטת הגר"א בהנ"ל דבזה גופא שו"ט בסוגי' שם.
- 22.....בדין במוליך לשוק, ובדין מקח קובע למעשר.
- 22.....דין מוליך לשוק מדין מקח קובע.
- 23.....בעיקר החידוש ובגדרים למה מייחדו למקח דהוי גם כן קביעות.
- 23.....ביאור החילוק בין בית למקח בדין יחוד.
- 23.....דווקא במייחדו במכירה לשוק.
- 24.....ביאור דברי הירושלמי לפי הר"ש וביאר דברי הר"ש להלן [פ"ב מ"ג].
- 24.....שיטת הרמב"ם דמוליך לשוק לאו משום מקח קובע.
- 24.....מקור ברמב"ם דלאו מדין קביעות דמקח אתינן עלה, והביאור בזה.
- 25.....ראייה נוספת מהאחרונים בזה.
- 25.....חידוש בשיטת הרמב"ם.
- 25.....משנה ו.
- 25.....רע"ב משנה ו.
- 26.....ציונים והערות משניות ו.
- 26.....בדין 'גורן' – ובגדרי גמר מלאכה.
- 26.....הקדמה.
- 26.....מתמה דמה מיוחד בהעמדת כרי ובדישה וזרייה מכל מלאכות אחרות להיות גמר מלאכה – מקד"ד.
- 26.....דברי החזו"א שהעיקר הוא מלאכת תיקון הפרי ולא אהבת הסדר.
- 26.....מבאר דעיקר הדין גמר מלאכה היא מלאכת האסיפה והזרייה ודישה אינם אלא שהאסיפה תהיה אסיפה של תבואה ולזה צריכים לנקותו, איפכא מסברת החזו"א.
- 27.....בדברי המעדני ארץ בהנ"ל.
- 28.....תוספת דברים.
- 28.....הערות קצרות.
- 28.....בהיתר ליטול מן המקוטעין.
- 28.....פירוש הרמב"ם במירות.
- 29.....משנה ז.
- 29.....רע"ב משנה ז.
- 29.....ציונים והערות משנה ז.
- 29.....בדברי התוס' אי קאי בגת שבשדה או בבית.
- 30.....ענף א בגדר קביעות דבישול, ואי קובע קודם גמר מלאכה.
- 30....."ונותן לחמטה ולתמחוי אבל לא יתן לקדרה וללפס כשהן רותחין" – ויש לדון מצד בישול לפני גמר מלאכה.
- 30.....מתמה מדברי הרמב"ם עצמו דבעינן גמר מלאכה גם בבישול, ומביא שבירושלמי פליגי בזה.
- 30.....הערה בדברי הגר"א והר"ש בזה.
- 31.....בדברי התורת זרעים ברמב"ם.

- ענף ב יסוד דינא דקביעות בבישול וביאור החילוק בין אכילת קבע ע"י שבת ובישול, לקביעות של כל הקובעים שזו קביעות שחל בגוף הפירות..... 31
- יסוד המקד"ד דקביעות דהנך ו' דברים חיילא בפירות עצמם – ולכן שלקו ברשות הקדש פטור..... 31
- ב' גיוני של קבע דשבת, דלפני גמר מלאכה אסור בשבת עצמה ולאחר גמר מלאכה אסור גם לאחר השבת..... 32
- ביאור חדש בשיטת הרמב"ם לחלק בין תחילת בישול לסוף בישול..... 32
- הערת האהא"ז על כל הנ"ל לחלק בין בישול ואידך..... 33
- עוד חלוקה בין היחוד בפירות לשבת ואכילת גברא בשבת..... 33
- בדברי החזו"א דיחוד בפירות לאכילת קבע ואכילת קבע של הגברא תרתי נינהו..... 33
- מביא מהראב"ד דאיכא ב' סוגים של 'מלח' וכן של 'מקח' – וכן"ל..... 33
- משנה ח..... 34
- רע"ב משנה ח..... 34
- ציונים והערות משנה ח..... 34
- עיקר פלוגתתם בדין מחליקים בתאנים וענבים הוא בחשיבות ובדין משקה..... 34
- דרכו של הגר"א בזה..... 34
- ביאור הנידון במשנה מצד מאכלות אסורות של טבל..... 34
- ביאור ברמב"ם שהנידון מצד הפסד טבל..... 35
- בעיקר דין הפסד טבל..... 35
- מקור מהדין טומאה בטבל לדין משמרת בטבל לא לאבדו..... 35
- מביא שיש לחלק בין טומאה להפסד בדין משמרת, ומביא כן מהחזו"א, והערוך השולחן חולק..... 35
- תלוי בב' דרכים במשמרת – דרכו של האבני מילואים דמבטלו מלהגיע למצוותו, ודרכו של המנ"ח דאיכא איסור מיוחד לא לנהוג בה במנהג בזיון..... 36
- נפ"מ לדינא בדין הפסד בטבל..... 37
- דן להוכיח כהחזו"א מהנידון של הנאה של כילוי בטבל..... 37
- מסכתא מעשרות פרק ב..... 38
- משנה א..... 38
- רע"ב משנה א..... 39
- ציונים והערות משנה א..... 39
- ענף א' - הערות ברישא..... 39
- כמה הקדמות לדינים במשנה..... 39
- ביאור הדינים ברישא..... 39
- הדין של הרישא איירי דווקא ברוב שמכניסים לבית..... 40
- דן בדין של הרישא – האם דווקא בע"ה או ה"ה ב'חבר'..... 40
- בעיקר הנאמנות של ע"ה לומר דלא ראו פני הבית..... 40
- ענף ב' - הערות בסיפא..... 41
- ביאור הדינים בסיפא..... 41
- חידוש ברא"ש – דדוקא בראוי לאכול בשוק..... 41
- בדין פה שאסר בדמאי..... 41
- בעיקר החשש בסיפא – או דהיתה ראיית פני הבית או שתרם..... 42
- ענף ג' - בקושיית הרש"ש שיש קביעות של מוליך לשוק..... 42
- קושי' הרש"ש דיתחייב מצד מוליך לשוק – וחידוש הגר"א קוטלר בזה..... 42
- מתמה בכל הנ"ל..... 42
- דרכו של המקד"ד בזה – דלא הפקיעו את הנאמנות של ע"ה לגבי הקביעות של מוליך לשוק..... 42
- משנה ב..... 43
- רע"ב משנה ב..... 43
- ציונים והערות משנה ב..... 43
- הקדמה למשנה – בדין בית של אחרים שאינו קובע לו..... 43

- 44..... ביאורו של הרמב"ם במשנה.
- 44..... דין המשנה דלעיל – דמשכחת לה רישא וסיפא כהדדי, וגם הכא משכחת לה לפי הרמב"ם.
- 45..... ביאורו של הר"ש.
- 45..... "רבי יהודה פוטר עד שיחזיר את פניו או עד שישנה מקום ישיבתו".
- 45..... **משנה ג**
- 45..... **רע"ב משנה ג**
- 45..... **ציונים והערות משנה ג**
- 45..... ב' דרכים - אי איירי במעלה למכור או לא.
- 46..... ב' דרכים - מה הקביעות כשמגיע ליהודה ולירושלים.
- 46..... ב' דרכים - בשיטת ר"מ בשבת שביתה וכן בחילוק בין לינה לשביתה.
- 47..... בדין ראיית פני הבית בבתיים בדרך, וסתירה בדברי הריב"מ"ץ בזה.
- 47..... חידוש מהמקד"ד למה הר"ש לא פירש כהגר"א – והיינו משום שלפי שיטה אחת בירושלמי בתים בירושלים לא קובעים.
- 47..... **משנה ד**
- 47..... **רע"ב משנה ד**
- 48..... **ציונים והערות משנה ד**
- 48..... **בדין קביעות של תרומה**
- 48..... כמה דרכים בעיקר הקביעות של תרומה.
- 48..... מבאר דכולהו מצד חשיבותה אתינן עלה.
- 49..... הערות בקביעות של תרומה.
- 49..... מתמה בטעמא דר"א וחכמים דבמה נחלקו ובמה מודים זה לזה.
- 49..... בדברי האור שמח ומקד"ד בהא דמודה ר"א לחכמים ענבים ועתיד לעשותן יין ולמה מודים חכמים לר"א בכלכלה.
- 49..... שו"ט בשיטת הגר"א בטעמא דחכמים בכלכלה.
- 50..... ביאור מחודש של האור שמח לדברי הירושלמי בדין תרומה קובעת למעשר.
- 50..... חידוש נוסף באור שמח - דמשכחת לה תרומה דקובעת לפני גמר מלאכה אף דכל תרומה לא קובעת.
- 50..... בטעמא דר"ש דחולק – ומבואר דחולק על כל הדין של תרומה קובעת למעשרות.
- 50..... **משנה ה**
- 50..... **רע"ב משנה ה**
- 51..... **ציונים והערות משנה ה**
- 51..... **ענף א' - בדין קביעות דמקח, ובגדר הדין צירוף שתיים**
- 51..... הקדמה – קביעות של מקח – דווקא במקח לאכילה.
- 51..... פלוגתא דתנאי אי מקח קובע קודם גמ"מ.
- 52..... המקור לצירוף שתיים מהסוגי' בב"מ [פ"ט] ומצד חשיבות של מקח אתינן עלה – לקובעו כגמר מלאכה וגורן.
- 52..... צירוף שנים בחצר
- 52..... תוספת ביאור בדין צירוף שנים.
- 53..... מקח קובע בלי משיכה וסגי בקנין מעות.
- 53..... **ענף ב' - בחילוק בין לקטן מוכר או לוקח, ובגדר החשיבות שיש במקח מצד מוכר או לוקח**
- 53..... כמה טעמים לחלק בין לקטן מוכר או לוקח, ובמה שיש לתמוה בזה.
- 53..... בספיקת המקד"ד – האם החשיבות מצד המוכר או מצד הלוקח.
- 54..... הוכחת המקד"ד דבעינן חשיבות מצד המוכר ולוקח כהדדי – וזה טעמא למה ליקט לוקח לא מהני לר"מ.
- 54..... הערה בסברת ר"מ למה מודה לעיקר הדין של שתיים שתיים.
- 55..... **ענף ג' - בשיטת הרמב"ם במקח ואח"כ נגמרה מלאכה, ובדין מקח אינו קובע במחובר**
- חידוש האור שמח דבשיטת הרמב"ם מוכרח דלכו"ע מהני מקח קודם גמר מלאכה באופן שאח"כ היה גמר מלאכה ואז מהני המקח למפרע.
- 55..... מיישב על פי הנ"ל את שיטת הרמב"ם במקח במחובר.
- 56..... **משנה ו**
- 56..... **רע"ב משנה ו**
- 56..... **ציונים והערות משנה ו**
- 56..... בדברי הרמב"ם וכפתור ופרח למה ליכא מקח במחובר ברישא.
- 57..... לשון הריב"מ"ץ – צירוף שתיים הוא צירוף של האכילות.

57	פלוגתת הר"ש והרמב"ם בצירוף שתיים באבטיח ורימון.
57	פלוגתת הרמב"ם וראב"ד בצירוף שתיים – באכילה או בתלישה.
58	דרכו של המקד"ד בראב"ד.
58	הערה בדין מחובר בקביעות למעשר.
58	משנה ז
58	רע"ב משנה ז
59	ציונים והערות משנה ז
	בשיטת רש"י והראב"ד בצירוף שתיים בפועל שזכותו לאכול, וחידוש בשיטת הראב"ד בדין צירוף שתיים במקח, ובדין צירוף מקח וחצר בלי גמ"מ.
59	הקדמה.
59	פלוגתת רש"י ותוס' בקצץ לפועל לאכול – אי איכא דין של 'כעין מקח' לקביעות – באופן שיש לו זכות לאכול מדין תורה.
59	שיטת הראב"ד בזה.
59	במה שיש לתמוה על שיטת הראב"ד ממשנה דלעיל.
59	חידוש הרשב"א שכשיש צירוף של חצר ומקח שוב לא בעינן שתיים שתיים.
60	הערה בשיטת הראב"ד בצירוף שתיים נאמר במלח.
60	הערה בשיטת הראב"ד.
60	משנה ח
60	רע"ב משנה ח
60	ציונים והערות משנה ח
60	לשון הירושלמי דר"מ ור"א אמרו דבר אחד לגבי קביעות בלי גמר מלאכה.
61	חילוק בין המשניות – הכא וריש פרק ג' – ושיטת הרמב"ם בלקצות.
61	מחלוקת ראשונים מי קובע שזה נגמר מלאכה – הנותן או המקבל.
61	חידוש במקד"ד למה לא בעינן הכא הקדמת איסור.
62	מסכתא מעשרות פרק ג
62	משנה א
63	רע"ב משנה א
63	ציונים והערות משנה א
63	ענף א' ביאורים ברישא של המשנה, בדין בעה"ב ובני ביתו.
	ב' דרכים בראשונים – אי דווקא בקביעות בחצר חסר בגמ"מ או דאשמועינן שהעברה דרך חצר איכא קביעות אילו היה כאן גמ"מ.
64	בדין בעה"ב דמותר לאכול דווקא במקום המוקצה – ובמה חלוק מבני ביתו.
65	מתמה בדברי הרמב"ם בדין בעה"ב ובדין בני ביתו.
65	דרכו של המקד"ד ברמב"ם – דלא מהני נמלך – ובעינן הפקעה מהקציעות.
65	ענף ב' ביאורים בסיפא של המשנה – בדין הפועלים, פלוגתת הר"ש והרמב"ם.
65	בקביעות מקח דפועלים לפני גמר מלאכה כיון דעיניו במקח.
65	מעורר שיש לחלק בין התם דאיירי בשתיים שתיים.
66	מחלוקת באיסור בפועלים אי איירי גם באחת אחת.
	מאי שנא והיא סוף פרקין דלעיל במחליף פירות עם חבירו לאכול ולקצות – ומוכיח שהרמב"ם יש לו שיטה אחרת בלאכול ולקצות.
66	שיטת הרמב"ם דמטעמא "שאינו פורע חובו מן הטבל" אתינן עלה.
67	משנה ב
67	רע"ב משנה ב
67	ציונים והערות משנה ב
67	בדברי הר"ש – ובמה שיש להעיר בזה.
68	"אבל לא מן הסל ולא מן הקופה ולא מן המוקצה".
68	שיטת הרמב"ם מצד פרעון חוב בטבל אתינן עלה.

- 68..... דרכו של המקד"ד ברמב"ם – וביסוד דינא דפורע חובו ולמה הוי גם לפי גמ"מ.
- 69..... **משנה ג**
- 69..... **רע"ב משנה ג**
- 69..... **ציונים והערות משנה ג**
- 69..... הערה בדברי הרמב"ם כאן – דלא פירש מצד פורע חובו בטבל.
- 69..... דרכו של המקד"ד בזה.
- 70..... **משנה ד**
- 70..... **רע"ב משנה ד**
- 71..... **ציונים והערות משנה ד**
- 71..... חידוש ברמב"ם שיעשר ספק או דמאי.
- 71..... בדברי הראב"ד ואור שמח בזה.
- 71..... חידוש במקד"ד ליישב את הרמב"ם – דשייך צירוף שנים כשנפל מאליו.
- 72..... "מפני שהוא מחזיר את המותר".
- 72..... **משנה ה**
- 72..... **רע"ב משנה ה**
- 72..... **משנה ו**
- 73..... **רע"ב משנה ו**
- 73..... **ציונים והערות משנה ו ומשנה ו**
- 73..... דברי הראשונים שחצר מדרבנן.
- 73..... דברי הצ"ח בביאור שיטת רש"י בחצר קובע למעשרות.
- 74..... הערות בדברי הצ"ח – ובדברי המעדני ארץ בחצר שאינה משתמרת בזה"ז.
- 74..... בדברי רש"י על הא דאזלינן הכא כדברי כולן להחמיר.
- 75..... בית שער של בית וחצר.
- 75..... **משנה ז**
- 75..... **רע"ב משנה ז**
- 75..... **ציונים והערות משנה ז**
- 75..... במה שיש לדון בדברי הירושלמי האם לבעלי הבורגנין איכא חילוק מכל העולם וכן בבתי קיץ וכדומה.
- 76..... בורגנין ואוצרות.
- 76..... **משנה ח**
- 76..... **רע"ב משנה ח**
- 76..... **ציונים והערות משנה ח**
- 76..... **ענף א דרכו של התוס' בצירוף שתיים - ובחילוק בין לוקח ומוכר, ובדין בעה"ב בתאנה בחצר דסגי ליה בצירוף שתיים.**
- 76.....
- 76..... בדברי הראשונים - היכן הכניסה לבית 'דרך שער' באילן שנוטה לחצר – וביאור החזו"א בדבריהם.
- 77..... ביאור דברי התוס' ביסוד דינא דצירוף שתיים – למה לא שייך בכל בעה"ב – אף דשייך בכל לוקח וכן בבעה"ב כאן במשנה -
- 77..... "דבעל הבית עיניו בתאנתו, ולוקח עיניו במקחו".
- 77..... הערה – בדין לוקח עינו במקחו.
- 77..... צירוף שנים – ובפלוגתת ת"ק ור"ש בזה, וסברת המשנה ראשונה על פי דברי התוס' הנ"ל.
- 78..... שיטת רבי אליעזר ברבי שמעון – 'שלשה בימינו ושלשה בשמאלו ושלשה בפיו'.
- 78..... **ענף ב דרכו של הראב"ד ומאירי בעיקר הדין 'צירוף שתיים'.**
- 78..... הקדמה – הפשטות שצירוף שתיים הוא דין בגורן וגמר מלאכה.
- 78..... ביאור אחר של הראב"ד לגבי מוכר ולוקח – וחולק על התוס' ולדידיה לוקח אסור באחת אחת מחמת צירוף של מקח וחצר,
- 78..... וע"כ דצירוף שתיים לאו משום גמר מלאכה אתינן עלה.
- 79..... מקור מהתוס' יו"ט כדעת הראב"ד.
- 79..... שיטת הראב"ד בב"מ [פ"ט] בקציצה דאינו מקח גמור ולכן איכא ביה צירוף שתיים.
- 79..... דברי הראב"ד דאיכא דיני צירוף של צירוף שתיים בהכנסה לחצר שלא בדרך שער – וגם התם איכא צירוף מקח וחצר שאינו גמור.

- 80..... תוספת דברים בכל הנ"ל מהמרכבת המשנה.
- 80..... מקור לראב"ד מעיקר הפסוק של כי 'קבצם כעמיר גרנה'.
- 80..... דברי הראב"ד בהלכות שכירות – ובדברי האהא"ז [שם] שחידש מהלך חדש בראב"ד דכוונתו מצד אכילת קבע ולא מצד קביעות בפירות.
- 81..... **ענף ג בדינים של אויר החצר, ובדברי הירושלמי בדין למעלה מעשרה.**
- 81..... כדן עלה לראש האילן.
- 81..... בספיקת הירושלמי בזרק את הראשונה למעלה מאויר עשרה, ולא הספיקה לירד למטה מאויר עשרה עד שליקט את השניה.
- 81..... ספיקת הירושלמי בצירוף שתיים שלא מדעת – בנפל מאליה.
- 82..... **משנה ט**
- 82..... **רע"ב משנה ט**
- 82..... **ציונים והערות משנה ט**
- 82..... **ענף א בפלוגתת ר"ט ור"ע**
- 82..... כמה ביאורים בירושלמי בשיטת ר"ט – אי שייך לשיטת ר"א שהתחיל בהיתר מותר או לא.
- 83..... שיטת הרמב"ם לפי גירסתו דחלוק שבת מחצר.
- 83..... מה שיש לדון בעיקר שיטת ר"ט.
- 83..... **ענף ב שיטת הרמב"ם והראב"ד בדין חצר שנעדרת ונזרעת.**
- 83..... פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בביאור המחלוקת בירושלמי.
- 84..... ביאורו של הכס"מ בדברי הראב"ד דמדמה עירוב למעשר.
- 84..... ביאורו של הכס"מ בשיטת הרמב"ם דמחלק בין מעשר לעירוב.
- 84..... מה שעידוד מבטל תורת חצר וזריעה מחזירה את הדין חצר.
- 84..... **משנה י**
- 84..... **רע"ב משנה י**
- 85..... **ציונים והערות משנה י**
- 85..... בדברי הירושלמי בדין נוטה לחצר ולגינה לגבי קביעות מעשרות.
- 85..... בסתירת הסוגי' ב"מ [פ"ח] למשנה – דמבואר שם דבעה"ב עיניו בתאנתו.
- 85..... שיטת הרמב"ם בדין בערי מקלט שהכל הולך אחר הנוף.
- 86..... סתירה בין דין רוצח לדין מעשר שני.
- 86..... בדין - "ירושלים הכל הולך אחר הנוף".
- 87..... **מסכתא מעשרות פרק ד**
- 87..... **משנה א**
- 87..... **רע"ב משנה א**
- 88..... **ציונים והערות משנה א**
- 88..... **ענף א' בדין קביעות פירות חבירו למעשר שלא מדעתו**
- 88..... בעיקר ספק הירושלמי בקביעות מעשרות בפירות חבירו שלא מדעתו.
- 88..... כמה שיש לדון במירח הבעלים או בישלו הבעלים – ושוב עירבה עם המוץ.
- 88..... בפסקי הרמב"ם בהנ"ל.
- 89..... בדין הכניס פירות חבירו לבית שלא מדעתו – וכן בקליטת מחיצות למעש"ש שלא מדעת בעלים.
- 89..... **ענף ב' בשו"ט בירושלמי בפטור הקדש עכו"ם והפקר, בו' קובעים.**
- 89..... בעיקר הספק בפטור הקדש בבישול ובהכנסה לחצר.
- 89..... דרכו של הגר"א בביאור השו"ט בירושלמי לגבי הדין הפטור הקדש בזמן ה' דברים הקובעים – ובחילוקים בין חצר ושילוק זא"ז.
- 90..... דרכו של החזו"א בכל הנ"ל.
- 90..... פלוגתתם בהמשך הירושלמי.
- 90..... הערה: מאי שנא עונת המעשרות של הקדש דלא מהני אחריו גמר מלאכה של הדיוט משילוק אחרי חצר.
- 91..... דברי המעדני ארץ בביאור הירושלמי.
- 91..... תוספת דברים.

- 91..... ענף ג הערות בדין בישול כובש ומולח.
- 91..... הערות בדין בישול ושילוק.
- 91..... בדין כובש.
- 91..... פלוגת הרמב"ם והראשונים בדין מולח ומטבל.
- 92..... שיטת הר"ש וריבמ"ץ והרע"ב בזה.
- 92..... ענף ד' בשיטת הרמב"ם בדין מקפא יין לקדרה דחייב מפני שהוא כבור קטן.
- 92..... קושיות על שיטת הרמב"ם בזה.
- 93..... דרך חדשה בזה מהמקד"ד.
- 93..... עוד בהנ"ל.
- 93..... משנה ב.
- 93..... רע"ב משנה ב.
- 93..... ציונים והערות משנה ב.
- 93..... ענף א בדין קביעות דשבת.
- 93..... מחלוקת ראשונים בטעמא דקביעות דשבת.
- 94..... בדין תוספת שבת ובדין יו"ט.
- 94..... מתמה בעיקר הדין דלא יאכל למוצאי שבת דמאי שנא מהדין של ר"א שיגמור למוצאי שבת.
- 94..... דברי המקד"ד דחלוק האיסור אכילת קבע מחלות דין קביעות שחל בחפצא – וכמבואר בדין פטור הקדש.
- 95..... דן בדבריו על פי המבואר ברמב"ם דאיכא ב' דינים של קבע בבישול – א] באכילה של הגברא, ב] חלות קבע בפרי.
- 95..... ב' גווי של קבע דשבת, דלפני גמר מלאכה אסור בשבת עצמה ולאחר גמר מלאכה אסור גם לאחר השבת.
- 95..... ביאור הסוג' דביצה [ל"ה] – לרש"י ותוס' בתירוץ הראשון.
- 96..... הערה על פי פלוגת הראשונים בטעמא דקבע דשבת.
- 96..... חילוק בין שבת בלי גמר מלאכה לשיירי סעודה של חול בשבת לאחר גמר מלאכה.
- 96..... תוספת דברים – לגבי קביעות דשבת ברשות הקדש.
- 97..... ענף ב דין כלכלה של שבת ולשלוח לחבירו.
- 97..... בדין כלכלת שבת ובחילוק בין תינוקות שטמנו.
- 97..... דן אי כלכלה תמיד מיקרי גמר מלאכה בכלכלת שבת.
- 97..... משנה ג.
- 97..... רע"ב משנה ג.
- 97..... ציונים והערות משנה ג.
- 97..... בדין 'מלח ונתן לפניו'.
- 98..... דברי רש"י בביצה [ל"ה] בביאור המשנה.
- 98..... בדברי הירושלמי.
- 98..... ביאור דין מחזיר את המותר.
- 98..... עיקר דין 'מחזיר את המותר'.
- 98..... דרכם של האחרונים בזה.
- 98..... דרכו של החזו"א בדין מחזיר את המותר.
- 99..... הוספת דברים מהחזו"א לגבי הדין מקלף ולגבי הדין שותין על הגת ולגבי חרובין.
- 99..... משנה ד.
- 100..... רע"ב משנה ד.
- 100..... ציונים והערות משנה ד.
- 100..... שיטת ר"מ בשתייה בגת 'בין על החמין בין על הצונן'.
- 100..... פלוגת התנאים בדין זה.
- 100..... משנה ה.
- 100..... רע"ב משנה ה.
- 101..... ציונים והערות משנה ה.
- 101..... ענף א' בדין מקלף ונתן בידו, ועוד בדין מחזיר את המותר.
- 101..... פלוגת רש"י ותוס' א נותן לתוך ידו מדין קביעות או מדין גמר מלאכה.

- 101..... פלוגתת רש"י ותוס' בדין מחזיר את המותר – דין בגמר מלאכה או דין בקביעות למעשרות.
- 102..... הערה במולל מלילות.
- 102..... ענף ב' חידוש בשיטת רש"י, האיך במקלף מדמינן אכילת קבע לדין גמ"מ.**
- 102..... דרכו של הקה"י לחדש דמשכחת לה קביעות דמהני בתור גמר מלאכה.
- 102..... דרכו של החזו"א ביישוב שיטת רש"י דמשכחת לה אכילת קבע על ידי הנהגות של גמר מלאכה.
- 103..... נפ"מ בין הנך תרי דרכים ברש"י.
- 103..... הערה בדברי הירושלמי לגבי מקלף בשבת.
- 104..... ענף ג' כוסבר שבת שחלים וגרגיר.**
- 104..... שיטות התנאים בכוסבר שבת שחלים וגרגיר.
- 104..... שיטת הרמב"ם בביאור פלוגתתם דפליגי בזרעה סתם.
- 104..... דברי הר"ש והרא"ש בדין מתעשרת ירק וזרע.
- דין מחשבה לאשוויי אוכלא לענין להחיל איסור טבל – אי מהני למפרע ואי מהני בתלוש, ואי שייך פטור של 'שליש' שאז לא היה 'אוכל' ולא היה מחוייב.
- 105..... משנה ו.**
- 105..... רע"ב משנה ו.**
- 105..... ציונים והערות משנה ו.**
- 105..... ב' דרכים בביאור המחלוקות במשנה.
- 106..... סתירת הרמב"ם במחלוקות של התנאים במשנה.
- 106..... בדברי הכס"מ ביישוב שיטת הרמב"ם.
- 106..... סיכום הדינים בחרדל ושבת מדברי המאירי [עבודה זרה ז':].
- 107..... מסכתא מעשרות פרק ה.**
- 107..... משנה א.**
- 107..... רע"ב משנה א.**
- 108..... ציונים והערות משנה א'.**
- 108..... ענף א' בעיקר טעמא דאיסור זריעת טבל, ובדין זריעה לפני גמר מלאכה.**
- 108..... בדברי הירושלמי כאן.
- 108..... בדברי האחרונים דאסור לזרוע מטעמא דהנאה של כילוי.
- 108..... הערת המקד"ד ממשנה כאן, ודן דמטעמא דהפקעה ממעשרות.
- 109..... נפ"מ בין הטעמים.
- 109..... במה שיש לדון מהמבואר במנחות [ע']. דנסתפקו אם טבל שזרעו פקע ממנו שם טבל.
- 109..... במה שיש להעיר במשנה כאן מטעמא דהנאה של כילוי.
- 110..... ענף ב' הערות במשנה.**
- 110..... בדין לקח במחובר לקרקע פטור.
- 110..... פלוגתת הראשונים בלקט לשלוח לחבירו.
- 111..... משנה ב.**
- 111..... רע"ב משנה ב.**
- 111..... ציונים והערות משנה ב'.**
- 111..... ענף א' בדין עוקר על מנת ליטע לזרע ולהפקיר.**
- 111..... בשו"ט בירושלמי בעוקר על מנת ליטע לזרע ולהפקיר.
- 112..... חילוק בין פטור הפקר מן המעשר למה שהנוטע לזרע אינו חייב במעשר.
- 112..... בגדר הדין הפקר רק לגידולין, בלי להפקיר את כל החפץ.
- 113..... בדין הפקעת תרו"מ ע"י ביטול ברוב היכא דחל הביטול רק מדרבנן.
- 113..... עוד בהנ"ל.
- 113..... ענף ב' מדברי הגר"ח שמולביץ זצ"ל בענין זרעים טמאים שזרעו בקרקע.**
- 113..... בטעמא דאוכל שקיבל טומאה ואח"כ זרעו בקרקע נטהר מטומאתו.

- 113.....בדמיון בין זרעים טמאים נטהרים ע"י זריעה לזרעים טהורים אינם מקבלים טומאה.
- 114.....בדין מחשבת חיבור לא שמה מחשבה.
- 114.....דברי האור שמח בדין מחשבת חיבור לגבי מעשרות.
- 115.....ענף ג' בדין ערימה של בצלים שהשרישה אי חשיב מחובר באינו רוצה בהשרשתו.
- 115.....בדין בצלים שהשרישו לגבי תולש בשבת ולענין מעשרות ושביעית וכלאים.
- 115.....בדין 'סיאה והאזוב והקורנית' שדרכן לצמוח מאליהן.
- 115.....משנה ג
- 115.....רע"ב משנה ג.
- 115.....ציונים והערות משנה ג
- 115.....בחידוש התורת זרעים דלפני זמן האיסור דליכא לפני עור.
- 116.....ביאור היתירא דתלייה בהיתר באיסור לפני עור.
- 117.....היתירא דתלייה מדין ספק לפני עור.
- 117.....ביאור הסברא בזה שלא חל תורת מכשול כל עוד שיש בזה תלייה וה"ה דלפני הזמן ליכא תורת מכשול.
- 117.....מקורות שכל זה הוא רק בלפני עור דרבנן.
- 118.....דברי הקה"י דגם בדאורייתא יש לומר כן.
- 118.....יתכן שיש ב' דינים שונים, א] מה דאין דין לפני עור לפני זמן האיסור ב] מה שאין דין מסייע אלא בשעת העבירה ממש.
- 118.....בשיטת ר' שמעון דמחלק בין מחובר לתולש בלפני עור.
- 119.....בדין מכירת פירות שבאו לעונת המעשרות.
- 119.....משנה ד
- 119.....רע"ב משנה ד
- 119.....ציונים והערות משנה ד
- 119.....באיסור לפני עור במוכר "תבנו וגפתו וזגיו".
- 119.....בדין "התורם בלבו על הקטועים".
- 120.....בקושי האור שמח - דאיך תורם על המקוטעין - הא אין תורמין על דבר שלא נגמרה מלאכתו.
- 120.....במה שדנו בירושלמי אי תרם הלוקח תרומתו או לא, ובשיעור א' משישים בתקנת תרומה במקוטעין.
- 121.....דברי החזו"א בגדר התנאי ב"ד.
- 121.....משנה ה
- 121.....רע"ב משנה ה
- 121.....ציונים והערות משנה ה
- 121.....ענף א ביאור בג' הפלוגות במשנה.
- 121.....פלוגתת הת"ק ור"י בגזירה של פועלים, ופלוגתת רבי והת"ק בדין לפי חשבון.
- 122.....פלוגתת רשב"ג ות"ק בקונה פירות בלי קרקע ופלוגתת ר"א ור"ג בזה.
- 123.....סיכום ג' מחלוקות במשנה.
- 123.....ענף ב' דרכו של הר"ש סיריליאו שכל ג' המחלוקות תלויות זב"ז.
- 123.....ג' תמיהות במשנה וברמב"ם.
- 123.....תוספת דברים בפלוגתת ת"ק ורשב"ג בר"ש סיריליאו, דפליגי בכיבוש יחיד שמיה כיבוש.
- 124.....חידוש מהר"ש סיריליאו שכל הג' מחלוקות במשנה תלויות זב"ז.
- 124.....סיכום הג' שיטות במשנה בגדר הדין פטור פירות עכו"ם בסורי.
- 125.....ענף ג' מבאר דפלוגתא זו, לא שייכא לסוגי' בסוף השולח.
- 125.....מתמה טובא שסוגי' סוף השולח לא הביא משנה מפורשת בדין יש קנין בסורי.
- 125.....לפי דרכו של הר"ש סיריליאו הכל מיושב.
- 125.....משנה ו
- 125.....רע"ב משנה ו
- 126.....ציונים והערות משנה ו
- 126.....פלוגתת הראשונים באיזה מתמד איירי.
- 126.....בביאור המשנה, ובפלוגתת ת"ק ור"י.
- 126.....בעיקר הך שיעור - שבזה יש לו דין יין לכל דיני התורה.
- 126.....כמה דרכים בראשונים בהא דליכא דין טעם כעיקר במצא כדי מידתו.

- 127.....משנה ז.
- 127.....רע"ב משנה ז.
- 127.....ציונים והערות משנה ז
- 127.....במה שיש להעיר דלמה תלינן דווקא בערימה זו.
- 127.....בדברי הירושלמי בממרח כריו של חבריו שלא מדעתו.
- 128.....בדברי הגר"ח שמולביץ זצ"ל בדין ממרח כריו של חבריו שלא מדעתו.
- 128.....במה שיש לתמוה גזל סאה של חטין טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה.
- 128.....ברכה בהפרשה שלא מחוייבים בה.
- 128.....בגדר הדין בעלים במירוח – ולמה לא מהני גזבר אי לא הוי כבעלים.
- 129.....בדין מירוח הפקר.
- 129.....משנה ח
- 129.....רע"ב משנה ח
- 130.....ציונים והערות משנה ח
- 130.....פלוגתת הראשונים במינים שברישא במשנה.
- 130.....דרכו של הר"ש זרע בדין לפת וצנונות ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים ש"אע"פ שאביהן תרומה הרי אלו יאכלו.
- 130.....דרכו של הרמב"ם בזה דורע זרעים שאינם נאכלים – והם של תרומה, ובזה אין גידולי תרומה.
- 132.....חידושי סוגיות - מעשרות
- 134.....סימן א' קונטרס בשיעור שלישי ובעונת המעשרות
- 134.....ענף א' פרטי דינים בדין עונת המעשרות לחיובא דתרו"מ.
- 134.....פרטי דינים והלכות של עונת המעשרות לגבי חיוב תרומות ומעשרות.
- 136.....חידוש בגדר הדין 'אוכל' של עונת המעשרות לגבי חיובא דתרומות ומעשרות וחלוק משאר דיני 'אוכל' שבכל התורה כולה,
- 136.....ובגדר התנאי של ראוי להצמיח.
- 136.....ביאור בסדר דברי הרמב"ם.
- 137.....בירושלמי מבואר שיש ב' דרשות, חדא מלשון 'תבואה ופרי' וחדא מלשון 'זרעך', ויסוד פלוגתת ר"ש ורבנן.
- 137.....מחדש דמתחלקים הנך תרי דינים של אוכל במעשרות.
- 138.....ענף ב' ב' דינים ושיעורים בעונת המעשרות, לגבי חובת הפרשה ולגבי חלות תרומה בהקדימו בשבילים.
- 138.....חידוש המקד"ד לגבי יסוד הדין שלישי ואוכל ופרי האם זה דין בחלות תרומה או שזה דין בחיוב הפרשה ובדיני טבל.
- 139.....דוחה את דברי המקד"ד ומבאר שהדין חובת תרומה מתחילה בתרומה המעורבת בו וממילא שאין כאן ב' דינים שונים.
- 139.....מבאר שבאמת יש ב' דינים בעונת המעשרות, דין בחובת הפרשה ודין בחלות תרומה, וזה עפ"י דברי המקד"ד בביאור שיטת
- 139.....רש"י בטעמא למה ליכא הפרשה בתרומה במחובר.
- 140.....מבאר את ב' הדינים של עונת המעשרות [בחובת הפרשה ובחלות תרומה] בג' דרכים.
- 140.....דקדוקים בדברי הרמב"ם בדין נוסף דלא חיילא תרומה לפני עונת המעשרות, ומדייק בדבריו דלא כהמקד"ד.
- 141.....מוכיח ככל הנ"ל מהירושלמי.
- 141.....ענף ג' ביאור בירושלמי באשכול שבישל שכל הרוח מתחייב מדין 'חיבור למעשרות', ודלא כמכירה לחשוד לאחר עונת המעשרות.
- 141.....ביאור בפלוגתא בירושלמי באשכול שבישל האם כל הרוח מתחייב או שכל הכרם מתחייב, וביאור הספיקות בכרם קטן ועשאו גדול וכרם אחד ועשאו שנים.
- 141.....מתמה שיש סתירה ברמב"ם ובמשנה דבמכירה לחשוד לפני עונת המעשרות לא מהני חיבור למעשרות ע"י חלק מהפירות.
- 142.....כמה תמיהות בדברי הירושלמי.
- 142.....מביא דמצאנו דתחילת הגמר מלאכה מהני על כל הגורן שכולו חיוב אחד, ומדייק דלפי הר"ש סיריליאו איירי דווקא בגמר מלאכה על הפרי שהגיע לעונת המעשרות ביחד עם אחרים בהך גפן או כרם.
- 143.....מבאר למה כל הנידון בירושלמי לא שייך בטומאת אוכלים וערלה וכל התורה, ומחדש עוד דגם בגידולי תרומה ובחלות תרומה לפני גמר מלאכה ליכא דין חיבור למעשרות, ומיישב את הקושי' ממכירה לחשוד.
- 144.....ביאור פלוגתת רבי יוסי בי רבי בון ור' חנינא לדרכו של הגר"א ברמב"ם.
- 145.....הערה לדרכינו בירושלמי לפי הגר"א שהירושלמי מיירי במכר חלק מהכרם.
- 146.....ענף ד' תוספת ביאור בירושלמי ובב' דינים של עונת המעשרות, כלפי חלות תרומה וכלפי חובת הפרשה.
- 146.....מבאר דזכותו של הכהן חיילא בגמר מלאכה במעורבת בו ולפני כן איכא זיקה לתרומה המעורבת בלי זכות הכהן.
- 146.....מבאר את הירושלמי בגידולי תרומה דמחדש חידוש בשיעור חלות תרומה בלי זכותו של הכהן.

מבאר דלקיחת הבעלים ע"י גמר מלאכה מזכה זכות בפירות לכהנים ובזה דנו בירושלמי בקנה חלק של הכרם שעדיין לא הגיע לעונת המעשרות. 146.....

דן בחילוקים נוספים בין הדין טבל לפני גמר מלאכה לדין טבל לאחר גמר מלאכה לגבי אתרוג של טבל ולגבי קליטת מחיצות. 147.....

סימן ב' קונטרס בגדר מירות, בדין גורן למעשרות. 148.....

ענף א' יסוד דינא דמירות מדין אסיפה ומלאכת העמדת כרי. 148.....

מתמה דמה מיוחד בהעמדת כרי ובדישה וזרייה מכל מלאכות אחרות להיות גמר מלאכה. 148.....
מביא את הירושלמי של כבירה ברשות הקדש, ואת דברי החזו"א שהעיקר הוא מלאכת תיקון הפרי ולא אהבת הסדר. 149.....
מבאר דעיקר הדין גמר מלאכה היא מלאכת האסיפה והזרייה ודישה אינם אלא שהאסיפה תהיה אסיפה של תבואה ולזה צריכים לנקותו, איפכא מסברת החזו"א. 149.....
בדברי המעדני ארץ בהג"ל. 151.....

ענף ב' מבאר עוד כמה חידושי דינים, בדין גמר מלאכה עפ"י יסוד הנ"ל. 151.....

הקדמה. 151.....
ביאור דינא דהתחלת הגמר מלאכה סגי לענין להחשב כגמר מלאכה על כל הכרי, שיש בזה כמה כללים ומוכרח מכל הנ"ל
דיסוד דינא דגמר מלאכה היינו מלאכת אסיפה ע"י ערימה וכרי ומירות. 151.....
מהאי טעמא הכנסה לבית הוא ג"כ בכלל גמר מלאכה. 152.....
ביאור שיטת הרמב"ם בגומר ע"מ למוכרו. 152.....
מבאר עוד דעיקר הדין דיגון וגמר מלאכה מישך שייכא לזכותו של הכהן לעומת הדין עונת המעשרות דמישך שייכא למהות הפרי. 153.....
מבאר בזה את דברי רש"י בקידושין [ס"ב] התמוהין לגבי תרומה דלא חיילא במחובר, דילפינן ליה מקרא דרק נתחייב רק לאחר גמר מלאכה. 153.....
מחלוקת הפוסקים בדין תלישה ע"י עכו"ם אי חיילא בתלישה דין גמר מלאכה או לא. 154.....

סימן ג' קונטרס בגדר הדין קביעות בראיית פני הבית. 155.....

ענף א' פלוגתת הראשונים ואחרונים בגדר הדין ראיית פני הבית. 155.....

פלוגתת התירוצים בגמרא ופלוגתת הראשונים אי תמיד בעינן ראיית פני הבית גם כשיש גמר מלאכה. 155.....
אף אי תמיד בעינן ראיית פני הבית אכתי מצאנו פלוגתת הראשונים אי ראיית פני הבית וגמר מלאכה חדא נינהו או לא. 155.....
דרכו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה. 156.....
דיוקים בלשונות של רש"י דגמר מלאכה עצמו מדין קביעות. 156.....
דרכו של הגרי"ז בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה. 157.....
מחלוקת נוספת בראשונים כלפי הפטור הפקר לאחר גמר מלאכה. 158.....
מחלוקת נוספת בדין ראיית פני הבית לפני גמר מלאכה. 158.....
מחלוקת נוספת בדין שאינו גמור על שאינו גמור אי תלוי בגמר מלאכה או בראיית פני הבית. 159.....
סיכום החידושים בשיטת הרמב"ם לחלק בין ראיית פני הבית לגמר מלאכה וב' דרכים בזה, ושוורש פלוגתת הראשונים. 159.....
דחייה. 160.....

ענף ב' כמה הוכחות דכו"ע מודי בגדר הדין של ראיית פני הבית דמדין גמר מלאכה הוא ולא דין בפני עצמו מצד איסור

אכילת טבל. 160.....

מביא ב' הוכחות מהירושלמי דלא כהמקד"ד והגרי"ז דגדר ראיית פני הבית ע"כ מצד גמר מלאכה אתינן עלה, [1] מצאנו שיש פטור הקדש בראיית פני הבית, [2] מצאנו מחלוקת ר"י ור"ל בגמר מלאכה שלא מדעתו דנחלקו נמי בראיית פני הבית. 160.....
מתמה עוד מהסוג' בב"מ נגד המקד"ד והגרי"ז. 161.....
עוד כמה תמיהות עליהם. 161.....
מכאן מוכרח דראיית פני הבית מדין גמר מלאכה היא ותרווייהו מדין מלאכת אסיפה נינהו. 162.....

ענף ג' ביאור חדש בפלוגתת הראשונים בגדר ראיית פני הבית. 162.....

הקדמה: 162.....
ביאור חדש בפלוגתת הראשונים דכו"ע מודי דראיית פני הבית וגמר מלאכה חדא נינהו ורק נחלקו אי תרווייהו הם סיבות החיוב ושני חלקי גוף המחייב נינהו, או שרק הגמר מלאכה הוא המחייב והראיית פני הבית הוא תנאי החיוב, והמחייב סגי לגבי זכותא דכהן וזה סגי בדין הקדימו בשבילים ובדין אכילת קבע דבהמה. 162.....
מבאר בזה למה איסור טבל ופטור הקדש תלוי בראיית פניה בית, וביאור פלוגתתם בסדר של ראיית פני הבית וגמר מלאכה. 163.....

סימן ד' חילוקים בין תרומות למעשרות בדין גמר מלאכה וראיית פני הבית. 164.....

מביא שמצאנו חילוקים בדין גמר מלאכה ומירות בין הדין מן הגמור על הגמור לדין חיוב הפרשה לאחר גמר מלאכה. 164.....
מביא שמצאנו חילוקים בדין גמר מלאכה ומירות בין תרומות למעשרות. 164.....
מביא דמצאנו נפ"מ נוספת בין תרומות למעשרות כלפי הדין ראיית פני הבית. 165.....

- ישוב בדעת הרמב"ם שיסוד החילוק בירושלמי הוא שיש דין גמר מלאכה שמתייחס לגברא ויש דין גמר מלאכה שמתייחס לתבואה עצמה, ויש ביניהם חילוק בין הדין מן הגמור על הגמור לדין איסור אכילת ארעי לאחר גמר מלאכה. 165.....
- מבאר בזה את שיטת הריב"ם דמחלק בין מירוח לתיעוק האלה בין תרומות למעשרות, וזה עפ"י מה שנתבאר לעיל שתחילת הדין של תרומה היא הפרשה ולעומת מעשרות שהם בנתינה. 166.....
- ביאור בדברי הר"ן שהדין של ראיית פני הבית הוא דין במעשר ולא בתרומה. 167.....
- סימן ה' פטור הפקר מתרו"מ .** 168.....
- מתמה למה לי ב' קראי. 168.....
- דרכו של הכפות תמרים ובמקד"ד בזה, ובמה שיש להעיר בזה. 168.....
- דרכו של התורת זרעים ובמה שיש להעיר בזה. 169.....
- בעיקר החילוק בין החיוב הפרשה לחלות ההפרשה. 169.....
- ביאור הירושלמי לפי הראב"ד. 170.....
- נתחדש בקרא דתבואת זרע פרט להפקר שזה תנאי בעיקר 'שם התבואה' להפרשת תרו"מ, כמו מה דבעינן אוכל וגידוליו מן הארץ. 170.....
- פטור הפקר לאחר מירוח. 171.....
- סימן ו' ביאור שיטת הר"ש סיריליאו בגדר קנין העכו"ם בסורי' לבטל את הכיבוש יחיד, ובדין "לפי חשבון", [פרק ה' משנה ה']. 173.....**
- פרק א' מתמה טובא בחידושים של הר"ש סיריליאו.** 173.....
- מביא את דרכו של הר"ש סיריליאו דאיכא ג' שיטות בדין פטור קנין עכו"ם בסורי', ומתמה בהם טובא. 173.....
- פרק ב' יסוד דינא דקנין עכו"ם בכיבוש יחיד בסורי'.** 174.....
- מקדים בפלוגתת הרמב"ם ורש"י ביסוד דינא דיש קנין לעכו"ם בא"י, אי מצד השוואת תורת חו"ל כלפי הפירות, אי מצד ניתוק הזיקה לבר חיובא. 174.....
- מקדים עוד בביאור הגדר בחידוש של הכס"מ דכו"ע מודי בעודה תחת יד העכו"ם שיש קנין לפוטרו. 175.....
- מקדים עוד שהגדר בסורי' הוא דמכלל חו"ל יצא אבל לכלל א"י לא הגיע אף למ"ד כיבוש יחיד שמיא כיבוש. 176.....
- מבאר למה סגי ולמה בעינן בעלות בפירות למ"ד כיבוש יחיד שמיא כיבוש. 176.....
- ביאור למה בעינן בעלות בקרקע עצמה כדי להחיל חיובא דלפי חשבון. 177.....
- ביאור סברת רשב"ג לחלק בין א"י לסורי' כלפי הדין לפי חשבון. 177.....
- סימן ז' ביאור בחידוש הגדול של הרמב"ם, שבסורי' יש דין מיוחד של בעלות בקרקע בשעת לקיטה.** 178.....
- הקדמה. 178.....
- מיישב את פסקי הרמב"ם עפ"י הר"ש סיריליאו הנ"ל. 178.....
- ביאור חדש של הרמב"ם פלוגתת ת"ק ורשב"ג דחידוש דין דבעינן קרקע שלו בחיובא דתרו"מ בסורי', ונחלקו אי מחובר לקרקע דינו כגודל בקרקע שלו או לא. 178.....
- תוספת דברים בחידוש זה של הרמב"ם ביד החזקה, דבעינן בעלות בקרקע או בפירות מחוברים עד שעת הלקיטה. 179.....
- דרכו של המקד"ד בזה שיש דין על כל המחייבים [כולל לקיטה] שיהיו בבעלות ישראל. 180.....
- ביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתת הת"ק ורשב"ג וביאור שיטתו בחילוק בין סורי' לא"י, עפ"י מה שנתבאר בר"ש סיריליאו. 180.....
- דרכו של הצפנת פענח בזה דבעינן בעלות של המתחייב עצמו ולא סגי בבעלות של ישראל. 181.....
- דיוקים ברמב"ם לשתי הדרכים. 181.....
- ביאור בדרכו של הצפנת פענח ברמב"ם. 181.....

מפתחות מעשר שני

184.....	מסכתא מעשר שני פרק א.....
186.....	משנה א.....
186.....	רע"ב משנה א.....
186.....	ציונים והערות משנה א.....
186.....	ענף א' הערות במשנה.....
186.....	בדין אין מוכרין אותו.....
186.....	בדברי הירושלמי בטעמא דאין מוכרין ואין ממשכנין ואין שוקלין.....
186.....	בשו"ט בירושלמי לבאר למה לר"י מותר למכור ורק לר"מ אסור מצד חומר הקדושה דממון גבוה.....
187.....	בדין ממשכנין – אי לר"מ או לכו"ע.....
187.....	בגדרי 'מתנה כמכר', ודין מתנה במעש"ש, מצד האיסור מצד הקנין.....
188.....	דן אי לשיטת הבבלי מתנתו מתנה, ומוכיח מהרא"ש דחל המתנה, ורק לענין חומש לא חל.....
188.....	ענף ב' פלוגתא ר"מ ור"י, גם בדיני הקדושה של המעשר שני.....
188.....	מוכיח דפלוגתא ר"מ ור"י אינה בממון גרידא אלא גם לגבי הגדר בעיקר הקדושה – ונפ"מ לגבי האיסור מכירה.....
188.....	מקור נוסף לפלוגתא בדיני קדושה ממנחות [פ"ב] דנחלקו אי חל קדושת שלמים על מעות מעש"ש שלא יוכל להשתמש במעות לדברים אחרים.....
189.....	מקור מהגר"א דנחלקו ר"מ ור"י גם במהות הקדושה לגבי מעש"ש שוה מנה שחיללו על פרוטה.....
189.....	מביא קושי' רעק"א דהאיך נחלקו הכא ר"מ ור"י באיסור מכירה גם מחוץ לירושלים – הא מודה ר"י לר"מ דמחוץ לירושלים.....
190.....	הוי ממון גבוה, ומיישב על פי הנ"ל.....
190.....	מקור נוסף לזה ליישב סתירה רש"י איכא איכא משמרת במעש"ש.....
190.....	מעורר דמצאנו פלוגתא כעין זה בגדר קדושת ביכורים.....
191.....	ענף ג' תוספת דברים בכל הנ"ל, ובשייכות בין סוג הקדושה לממון גבוה.....
191.....	בדברי הקובש"ע שבמעש"ש הקנין בא כתולדה מהקדושה.....
191.....	בדמיון בין קדושת קרבן לקדושת מעש"ש למ"ד ממון גבוה.....
192.....	בדברי המהר"י קורקוס דליכא דין מתנות דלא הורמו כמי שהורמו לגבי הדין מעש"ש ממון גבוה – ומבואר על פי הגר"ח.....
192.....	ענף ד' האם מעש"ש הוי ממון גבוה לכו"ע מחוץ לירושלים.....
192.....	מחלוקת ראשונים בדין מעש"ש בגבולין אי לכו"ע הוי ממון גבוה.....
193.....	חילוק בין ממון גבוה דר"מ לממון גבוה דר"י בגבולין.....
193.....	בדברי השאגת ארי' בזה.....
193.....	משנה ב.....
193.....	רע"ב משנה ב.....
194.....	ציונים והערות משנה ב.....
194.....	ענף א' בדיני מכירה וקידושין במעשר בהמה.....
194.....	פרטי דינים במכירה דמעשר בהמה.....
194.....	בדברי רש"י התמוהין דמהני קידושין במעשר בהמה.....
194.....	בגדר מכירה וקידושין במעשר בהמה – דין איסור או דין ממון – ובדברי התורת זרעים בזה.....
195.....	ג' צדדים – ונפ"מ במתנה כמכר ובדין שבועת הפקדון.....
195.....	ענף ב' בדיני מכירה וקידושין בבכור.....
195.....	מכירת בכור לכהן ולישראל.....
195.....	בחילוק בין בזה"ז לזמן המקדש, ובחילוק בין ממון בעלים בכל קדשים קלים להכא.....
195.....	ביאור הגר"י בפלוגתא בירושלמי אי בכור נמכר מחיים או גם לאחר שחיטה.....
196.....	בדברי הגר"י בדין מתנות כהונה דבכור בחילוק בין בזה"ז לזמן המקדש.....
196.....	ענף ג' בדין חילול על אסימון ועל מטבע שאינו יוצא.....
196.....	שיטת רש"י באסימון.....
196.....	שיטת ר"ת באסימון.....
197.....	מחלוקת ראשונים בטעמא דמטבע שאינו יוצא בהוצאה.....

197	האם בזה"ז מותר לחלל על מטבע שאינו יוצא או אינו ברשותו.
197	חילול על מטבע של איסורי הנאה.
197	ענף ד' בדין אינו ברשותו בחילול מעש"ש
197	בדין מעות מעש"ש שאינו ברשותו – האם זה שייך לדין הכללי של אינו ברשותו או דין בפני עצמו.
198	הוכחה מהר"ש שהכא בעינן מקום המשתמר – ומוכרח שזה דין בפני עצמו.
199	דברי הפנ"י והקובש"ע בנידון הנ"ל.
199	מחלוקת ראשונים ב'קסטרא' דמיקרי אינו ברשותו.
199	בדין נפל לבור.
199	משנה ג
200	רע"ב משנה ג
200	ציונים והערות משנה ג
200	ענף א' בעיקר דינא דהבאת שלמים במעות מעש"ש
200	בדברי הראשונים האם הוי 'מצוה' דווקא בשלמים – או דהוי 'היתר' ליקח שלמים.
200	דרכו של המשנה ראשונה בכל הנ"ל.
201	מכוח שיש דין תורה שעיקר מצוותו בשלמים, ואינו היתרא בעלמא.
201	ב' דינים, דין היתר בשלמים ודין מצוה במעש"ש.
202	בדברי הגרי"ז על הירושלמי דפקע קדושת מעש"ש בקדושת שלמים.
202	מתמה מלהלן [פרק ג' משנה ב']
202	ענף ב' פלוגתא הראשונים בדין יצא קנקנים לחולין, ובגדר הדין 'הבלעה' במעות מעש"ש
202	דין זה דיצא קנקנים לחולין מתבאר בסוגי' דעירובין, דמהכא ילפינן דמהני לקנות ב'הבלעה' בכסף מעש"ש.
202	בדברי הרמב"ם שהקנקן והעור אינם חלק מהמקח, וניתנים במתנה, ודומה להבלעה דשביעית ומעשר בהמה.
203	בדברי ה'תרון אור' דהבלעה זו דומה להבלעה דשבת – שהתשלומין כולל נמי את הקנקן והעור.
203	הכא שאני דבעינן 'שייכות' ו'טפלות' בין הקנקן לייין – ודלא כשביעית דמהני נמי באתרוג ולולב.
203	דרכו של הר"ש שהקדושה חיילא בקנקן ובעור.
204	המקור לכל זה מהא דבתחילת הקדושה של מעש"ש על יין בחבית – דחיילא גם על החבית.
204	גם הר"ש למד דהדין הבלעה הכא דומה להבלעה דשבת.
204	סיכום ב' המחלוקת בין הרמב"ם והר"ש, גם בהבלעה וגם אי חל קדושה על העור.
204	דרך חדשה ברמב"ם דלעולם העור בכלל המקח – אבל גזה"כ שדנים את החלק של המקח שלא מדקדק בו שאין דינו כלקוח במעות מעש"ש.
205	ענף ג' ביאור מחודש לחלק בין מעש"ש לשביעית
205	מביא מהתוספתא דמחלק בין שביעית למעש"ש בדין קנקן אגב יין.
206	דרכו של המקד"ד בהך חילוק.
206	משנה ד
206	רע"ב משנה ד
206	ציונים והערות משנה ד
206	ענף א' בדין לוקח חיה לשלמים ובביאור הסוגי' במנחות [פ"ב] בקס"ד
206	הקדמה בדין לוקח חיה לשלמים.
206	ביאור הדין במשנה דלא יצא העור לחולין לפי הקס"ד בסוגי' דמנחות [פ"ב].
207	ביאור בקס"ד בסוגי' דלמה לא שייך הבלעה בעור ובקנקן כיון דלא נתקיימה המצוה בליקחה זו.
207	מתמה על הרמב"ם שלמד דהבלעה היינו דלא קנה כלל, ומקור לדרך החדשה ברמב"ם.
208	ענף ב' ביאור המסקנה במנחות [פ"ב] דחיה לשלמים דומה לקניית שור לחרישה
208	ב' דרכים בביאור הך דין דחיה לשלמים – דדומה לקונה שור לחרישה – [סוגי' דמנחות פ"ב].
209	מחלוקת ראשונים בדין לוקח בהמה לבשר תאווה, ומתמה לפי הדרך דלא חל קדושת מעש"ש בחיה לשלמים.
209	מביא ב' דרכים בדין יצא העור לחולין בלוקח בהמה לשלמים, ומתמה דלפי הרמב"ם קשה מה הדין של לא יצא העור לחולין בלוקח חיה לשלמים.
210	הוכחה למהלך חדש ברמב"ם ביצא העור לחולין דהעור כלול במקח אלא שאינו מדקדק בו.
210	המשך הסוגי' במנחות שם.
210	כמה קושיות על תליית המחלוקת אי מתפיס קדושת שלמים על מעות מעש"ש בפלוגתא ר"מ ור"י.
210	משנה ה
211	רע"ב משנה ה

- 211..... **ציונים והערות משנה ה.**
- 211..... בטעמא דמלח ומים.
- 211..... חידוש הרמב"ם שיצאו המעות לחולין והמקור מהמשנה.
- 212..... דרכו של הגר"ח בביאור שיטת הרמב"ם.
- 212..... דרכו של התורת זרעים שאין להם תורת אוכל לגבי 'מצות אכילה' ויש להם תורת אוכל לגבי 'פדיון', הלכך חיילא הפדון ומיד פקע הקדושה.
- 213..... דרכו של האהא"ז – ב' דינים, דין וצרת הכסף ודין ונתת הכסף.
- 213..... דרכו של המקד"ד בזה.
- 213..... **משנה ו.**
- 213..... **רע"ב משנה ו.**
- 214..... **ציונים והערות משנה ו.**
- 214..... מקור של המנחת ברוך ממשנה זו שיש איסור הנאה במעש"ש חוץ לחומה.
- 214..... טעמים אחרים באחרונים לאיסור הנאה של מעש"ש.
- 214..... **משנה ז.**
- 214..... **רע"ב משנה ז.**
- 215..... **ציונים והערות משנה ז.**
- 215..... **ענף א' שיטות הראשונים בגדר הדין ד'יאכל כנגדן'.**
- 215..... פלוגתת רש"י ותוס' בדין 'יאכל כנגדן'.
- 215..... דברי הריטב"א דחשיב ברשותו כיון דציית דינא וטעה – וקושי' הקצוה"ח בזה.
- 215..... דרכו של הדברי יחזקאל בגדר דין אינו ברשותו.
- 216..... דעת החינוך דהוי כתשלומין.
- 216..... הוספת דברים מהמקד"ד לגבי שיטת הרמב"ם דיצאו לחולין גם במחלל במלח ומים.
- 217..... **ענף ב' פלוגתת הרמב"ם והר"ש אי מטעמא דדבר שבחובה לא בא אלא וכו' או מטעמא דמעש"ש ניתן לאכילת בעלים.**
- 217..... מבאר למה נייד הר"ש מטעמו של הרמב"ם.
- 217..... מבאר למה נייד הרמב"ם מטעמו של הר"ש – והיינו מחמת הדין של יאכל כנגדו.
- 218..... בדברי הגר"ז ריש מנחות למה דרשה בספרי לומר שלא מביאים עולה ממעות מעש"ש.
- 218..... בדברי הגר"ז והמקד"ד דלפי ר"מ לא בעינן טעמא דדבר שבחובה לא בא אלא מן החולין.
- 219..... חוקר בעיקר דינא דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין – ומביא בזה נפ"מ.
- 220..... **מסכתא מעשר שני פרק ב.**
- 221..... **משנה א.**
- 221..... **רע"ב משנה א.**
- 221..... **ציונים והערות משנה א.**
- 221..... **ענף א' בדין סיכה כשתיה.**
- 221..... בקושי' רעק"א דמה ההיתר סיכה לראשונים דסיכה כשתיה מדרבנן.
- 221..... במה שיש להקשות בשיטת ר"ת בסיכה כשתיה.
- 222..... מביא מהגר"ז דבדין זרות בתרומה איכא ב' דינים, איסור אכילה אגברא כשאר מאכ"א, ועוד יש דין מצד החפצא, דלא ניתן אלא לאכילת כהן.
- 222..... מביא מהזכרון שמואל שיישב עפ"י יסוד הג"ל את דברי ר"ת בסיכה כשתיה.
- 223..... דברי התורת זרעים על פי הג"ל בישוב קושי' רעק"א.
- 223..... הוספה של הגר"ז כלפי חיוב סיכה בתשלומי תרומה.
- 223..... דברי הגר"ז בביאור דברי הירושלמי לדרכו של הגר"א.
- 223..... **ענף ב' בדין לסוך רגליו בשמן של מעש"ש ושוב להכניס רגלו במנעלו.**
- 223..... בדין לסוך רגליו בשמן של שביעית ושל תרומה ושוב להכניס רגלו במנעלו, ובדין מעש"ש בזה.
- 224..... בדברי התורת זרעים כאן לגבי הדמיון בין שביעית לתרומה ודן לגבי המצוה של אכילת פירות שביעית, וגם להרמב"ם דליכא מצות אכילה בפירות שביעית הדין כן.
- 224..... מחדש דה"ה דלענין מעש"ש הדין כן.

- הערה בכל הנ"ל משמן המשחה. 224.....
- ענף ג' מצות אכילה של הגברא או דסגי לן מצד החפצא, אלא שיהיה 'דבר מאכל' כלפי הגברא.** 225.....
- פלוגת הרמב"ם והר"ש אי מצות אכילת מעש"ש היא מצוה מצד הגברא או רק מד החפצא. 225.....
- הערה דלפי הרמב"ם ע"כ נאמרו ב' דינים, ומתמה בזה, דלא יתכן שיש חיוב דווקא על הבעלים עצמו. 225.....
- מבאר שהחסרון של חטאת ואכילת כהנים אינו משום שבעליו צריך לאכול, אלא שצריך להיות 'מאכל' גם כלפיה בעלים. 225.....
- בדברי המנ"ח לדון דאולי ליכא כלל מצות אכילה במעש"ש. 226.....
- הערות על דברי המנ"ח. 226.....
- ענף ד' "לאכול דבר שדרכו לאכול" בדין פת שעטיפשה.** 226.....
- בדין "לאכול דבר שדרכו לאכול, לסוך דבר שדרכו לסוך". 226.....
- פלוגת החזו"א ומעדני ארץ אי בפת שעטיפשה פקע הקדושה לגמרי או לא. 226.....
- תוספת דברים במנחת שלמה. 227.....
- בשאר איסורי תורה שנפסלו מאכילה. 228.....
- ענף ה' בדין הפסד באינו אוכלו כדרכו, מבושל או חי.** 228.....
- מביא דמשמע מהראשונים הכא דאיכא דין לאכלה ולא להפסד במעש"ש, ומתמה בזה. 228.....
- מביא כן מהר"ש סיריליא בדין אין עושין תמרים דבש בתרומה ובמעש"ש, ומתמה בזה. 228.....
- ביאור יסוד דינא ד"לאכלה ולא להפסד" דאין כאן דרשה מיוחדת אלא דכל זה גילוי מילתא דבדינא ד"ניתן לאכילה" דהוי איסור לעשות נגד ה"ניתן". 229.....
- ענף ו' דין הדלקת הנר במעש"ש טהור, ובגדרי הלאו של לא ביערתי ממנו בטמא** 229.....
- פלוגת רש"י והר"ש בהדלקת הנר במעש"ש טהור. 229.....
- פלוגת רש"י והר"ש בגדר הלאו של לא ביערתי ממנו בטמא. 230.....
- פלוגת רש"י ותוס' בחידוש דמותר לסוך במעש"ש טמא, ותלוי בפלוגתא זו של הר"ש בגדר הלאו של לא ביערתי ממנו בטמא. 230.....
- ב' קושיות של רעק"א על המשנה תלויות בפלוגתא הנ"ל. 231.....
- שיטת המאירי דאיכא איסור סיכה בטמא היכא דשייך לפדיון שיוכל לאוכלו בטהרה ע"י פדיון, וכן שיטת הרמב"ם. 231.....
- משנה ב** 232.....
- רע"ב משנה ב** 232.....
- ציונים והערות משנה ב** 232.....
- ענף א דרכו של הגרי"ז בשיטת ר' שמעון.** 232.....
- ביאורו של הגרי"ז בדרכו של הר"ש דר' שמעון פליג בעיקר הדין סיכה במעש"ש. 232.....
- תוספת ביאור בדברי הגרי"ז. 232.....
- דברי הגרי"ז לגבי חפיפה ואכילת בהמה. 233.....
- קושי' הרמב"ם על הר"ש ודרכו של הגרי"ז בזה. 233.....
- ענף ב דרכו של הרמב"ם והירושלמי.** 233.....
- דעת הרמב"ם דאיירי בסיכה של אחד לחבירו – ודנים מצד השכר בשימוש של ידו. 233.....
- דן במקור של הרמב"ם מהירושלמי דישאל מתעגל בשמן לאחר סיכה של הכהן, ומיישב דברי הר"ש דנחלקו הבבלי והירושלמי בעיקר טעם זה. 233.....
- ענף ג עוד דרכים בשיטת ר' שמעון.** 234.....
- דרכו של הר"ש סיריליא בסוגי'. 234.....
- דן אי בעינן פסוק מיוחד ללמוד שכשתקיים דינו של הקדושה דנתחלה. 235.....
- דרכו של הגר"א בביאור שיטת ר' שמעון. 235.....
- בדברי האור שמח בזה. 235.....
- משנה ג** 235.....
- רע"ב משנה ג** 236.....
- ציונים והערות משנה ג** 236.....
- ענף א' בדין תלתן למה הקילו בתרומה לטמאותה.** 236.....
- בטעמא דהקילו בתרומה לטמאותה – כיון שאינו אלא מדרבנן כיון שאינו מאכל אדם. 236.....
- מתמה למה לדעת הרמב"ם נטמא האי אינו ראוי לאכילת אדם ולשיטתו כה"ג אינו מקבל טומאה. 236.....
- מתמה עוד על הרמב"ם דלמה לא פקע הקדושה כמו בפת שעטיפשה. 237.....

- ענף ב' דעת הר"ש בתלתן של מעש"ש, ובדברי הגר"א לחלק בין מעש"ש לתרומה. 237.....
- 237..... דרכו של הר"ש במשנה מתי הקילו במעש"ש.
- 237..... מה בין תרומה למעש"ש – ובדברי הגר"א בזה.
- 238..... עוד הערות בדרכו של הר"ש.
- ענף ג' דעת הרמב"ם בתלתן של מעש"ש. 238.....
- 238..... פלוגת הר"ש והרמב"ם – מתי הם רכין ומתי הם קשין.
- 238..... בשיטת הרמב"ם, ובדין גרם הפסד במעש"ש.
- 238..... בשיטת ב"ה מה דכל מעשיה בטומאה, חוץ משריתה.
- משנה ד 239.....
- רע"ב משנה ד 239.....
- ציונים והערות משנה ד 239.....
- 239..... כרשינים – עיקרם לא למאכל אדם.
- 239..... מחלוקת אי תרומה דכרשינים הוא תרומה מה"ת או מדרבנן.
- 240..... נכנסים לירושלים ויוצאין, ובפלוגת הרמב"ם והראב"ד בזה.
- 240..... בדין יתחלקו לעיסות.
- 240..... בדין משמרת בכרשינים.
- משנה ה 241.....
- רע"ב משנה ה 241.....
- ציונים והערות משנה ה 241.....
- 241..... ביאור הדין במשנה ובחילוק בין נלקטין לנבללין.
- 241..... תוספת ביאור על פי דברי הר"ן והרמב"ן בב"מ.
- 242..... ספק מעש"ש – ספק ממון או ספק איסור.
- 242..... דברי הנתה"מ בדין זה.
- 242..... קושי' הנתה"מ על התרומת הדשן שחידש שבתערובת של רוב ומיעוט הולכים אחרי הרוב ולא לפי חשבון.
- 242..... בדין תערובת מעש"ש וחולין היכא דאיכא עשרה חולין וחמשה מעשר שני – ונאבדו עשרה.
- משנה ו 242.....
- רע"ב משנה ו 242.....
- ציונים והערות משנה ו 243.....
- 243..... בדין 'מחללין כסף על נחושת מדוחק', ובדברי המקד"ד בחידוש הרמב"ם בדין פודה פירות על פירות במין במינו.
- 243..... בחילוק בין כסף על כסף לכסף על נחושת.
- 243..... מוכיח דפירות על כסף ופירות על פירות ב' גדרים לגמרי הם – ומין אחר של חילול הוא.
- 243..... דעת הראב"ד בכל הנ"ל.
- 243..... כמה ספיקות בשיטת הרמב"ם בפודה פירות על פירות במינם.
- בדין מוסיף חומש, במשנה זו. 244.....
- 244..... בדברי התוס' ורעק"א במוסיף חומש.
- 244..... כשמחלל מעות שנקדשו ע"י מעש"ש שאין בו דין חומש.
- 244..... שיטת הרמב"ם.
- 245..... דרכו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם.
- משנה ז 245.....
- רע"ב משנה ז 245.....
- ציונים והערות משנה ז 245.....
- 245..... ב' דרכים בבבלי בביאור פלוגת ב"ש וב"ה.
- 246..... ב' פירושים בירושלמי בשיטת ב"ש.
- 246..... לישנא נוספת בסוגי' שם – אי זהב הוי פירי או טבעא.
- 246..... מתמה בדמיון של התוס' בין טבעא אפירי דמחללינן להא דלוקחין בהמה.
- 246..... דרכו של המקד"ד בזה.
- 246..... ביאור ברשב"א למה מהני לחלל בפרוטות דלא מיעט הכתוב אלא הנך שאינם כעין הפרט, והיינו כגון חלוק וסנדלים שקונה אותן לצורך עצמן.

247.....	משנה ח.....
247.....	רע"ב משנה ח.....
247.....	משנה ט.....
247.....	רע"ב משנה ט.....
248.....	ציונים והערות משנה ח ט.....
248.....	מכאן המקור דמהני חילול על פרוטות.....
248.....	כמה דרכים בביאור פלוגתת ב"ש וב"ה.....
248.....	בדברי הראשונים היכא דפורט סלע – דאיך יחלל את החצי פרוטה האחרונה של מעש"ש.....
248.....	משנה י.....
249.....	רע"ב משנה י.....
249.....	ציונים והערות י.....
249.....	בדברי הירושלמי שמחלל ואומר – מעכשיו כשישתו ותלוי בברירה.....
249.....	בדברי הכס"מ דלא תלוי בברירה, ובחידוש הגר"א שפודה בפיו.....
250.....	מסכתא מעשר שני פרק ג.....
251.....	משנה א.....
251.....	רע"ב משנה א.....
251.....	ציונים והערות משנה א.....
251.....	טעם האיסור – פרעון חוב או מקח.....
251.....	האם האיסור פרעון חוב שייך למצות הבאה או לא, ובמה שיש לתמוה בזה.....
251.....	דן אי אכילה היא ממצות הגברא או מדיני החפצא – ואעפי"כ ההבאה היא מדיני הגברא.....
252.....	כמה מקורות שמוטל על הגברא הבאה דמעש"ש לירושלים.....
252.....	משנה ב.....
252.....	רע"ב משנה ב.....
252.....	ציונים והערות משנה ב.....
252.....	יש לזון האם החסרון של 'ממעט באכילתו' היינו באכילת תרומה או באכילת מעש"ש.....
253.....	בדברי הירושלמי אי פליגי נמי בשביעית, או דווקא בתרומה.....
253.....	בדברי האור שמח על 'היתר הבלעה' באימורים.....
253.....	מתמה דמה ראית ר' שמעון מלוקח זבחי שלמים, הא התם חשיב כקיום דינו.....
253.....	מתמה עוד מהמבואר בירושלמי דפקע קדושת מעש"ש.....
254.....	משנה ג.....
254.....	רע"ב משנה ג.....
254.....	ציונים והערות משנה ג.....
254.....	בדברי המשנה ראשונה דנתחדש הכא דליכא מצות אכילה דרמי אגברא, ומתמה על הרמב"ם.....
254.....	מבאר דגם לפי הרמב"ם ליכא מצוה אגברא אלא דכלפיו נמדד מה מיקרי 'מאכל'.....
254.....	קושי' האחרונים על מה שאמרו "ולא יאמר כן לעם הארץ אלא בדמאי".....
255.....	משנה ד.....
255.....	רע"ב משנה ד.....
255.....	ציונים והערות משנה ד.....
255.....	בדברי הראשונים בחידוש ברישא.....
255.....	בדברי הראשונים בחידוש בסיפא.....
255.....	משנה ה.....
255.....	רע"ב משנה ה.....

- 255..... **ציונים והערות משנה ה**
- 255..... ביאור בדינים במשנה.
- 256..... בדין 'עבר ופדה בחוץ'.
- 256..... בגדר הדין קליטת מחיצות, וחידוש בשיטת הרמב"ם דאיכא ג' חילוקי דינים בזה, ונפ"מ בנפלו המחיצות, [זכרון שמואל].
- 256..... **משנה ו**
- 256..... **רע"ב משנה ו**
- 257..... **ציונים והערות משנה ו**
- 257..... **ענף א חידוש בדין ראיית פני החומה**
- 257..... דרכו של הרמב"ם במשנה שהפריש המעשר עצמו בירושלים ומתמה בזה.
- 257..... חידוש של המקד"ד שקליטת מחיצות בעי' 'ראיית פני החומה' ובמה שחקר בדין מכניסו דרך גגין אי הוי לענין זה כראיית פני הבית בטבל דלאפוקי גגות וקרפפות דלא.
- 257.....
- 258..... **ענף ב מתנות שלא הורמו כמי שהורמו, ודין תרומה מעש"ש מעורב בטבל**
- 258..... מוכיח מהכא שיש דין מעש"ש שמעורב בטבל של מעש"ש.
- 258..... מביא כמה ראיות ומקורות ליסוד זה.
- 259..... תוספת דברים.
- 259..... ביאור עיקר החידוש דמתנות שלא הורמו כמו שהורמו דמי, ומאי שנא מכל הדיני תרומה דנמצאים כבר בטבל.
- 259..... מתמה למה סוגי' דידן תלויה בדין מתנות שלא הורמו – ומבאר דקליטת מעש"ש לתוך חומת ירושלים 'מקביל' לנתינה בתרומה.
- 260..... מבאר דקליטה לחומת ירושלים היא קיומה של המעש"ש שהדינים של המעש"ש משתנים בזה, כעין נתינה בתרומה דבזה נעשה לממון כהן.
- 260..... בדברי האחיעזר בדין קליטת מחיצות לענין איסור "לא תוכל לאכול בשעריך".
- 261..... מתמה דהאיך משכחת לה נידון של מתנות שלא הורמו בזרוע ולחיים, הא הכא ליכא הרמה והפרשה כלל.
- 261.....
- 262..... **ענף ג' בגדר הפרשה מיניה וביה ממקום אחר, ונפ"מ בדין קליטת מחיצות**
- 262..... יסוד גדול מהמקדש דוד שהפרשה ממק"א היא הפרשה אחרת מהפרשה מיניה וביה, והכרי עומד להפרשה מיניה וביה.
- 262..... עפ"י הנ"ל מבואר הדין בפירות שנגמרו מלאכתן שעברו בירושלים שקלטוהו מחיצות, ויש דיון בהפריש עליהן מעשר שני ממקום אחר.
- 262..... בסוגי' בתמורה שהקדים מעשר שני שבה למעשר ראשון שבחברתה – דברי הר"ש בזה.
- 263..... ביאור של התוס' ושטמ"ק בדין זה.
- 263..... ביאורו של המקד"ד בדברי הר"ש.
- 263..... עפ"י הנ"ל מבוארים דברי האור שמח שיש חילוק בין הנך תרי סוגים של הפרשה לגבי הפרשה ממק"א, ויהיה גם נפ"מ בדרגא של הבעלות דתמיד נצרכת להפרשה ממק"א.
- 264..... עפ"י הנ"ל יש לדון במפריש מטבל בבעלות של עכו"ם לפטור טבל של ישראל – הא איכא טענת קאתינא וכו'.
- 264..... בדין הפרשת דמאי על טבל דרבנן.
- 264..... חידוש דין עפ"י הנ"ל באפוטרופוס שמפריש ממק"א.
- 265..... נפ"מ נוספת במרבה בתרומה.
- 265.....
- 265..... **ענף ד בדין "הדמאי, נכנס ויוצא ונפדה", ובחילוק בין האיסור יציאה לאיסור פדיון מחוץ לירושלים**
- 265..... בדברי המפרשים בדין "הדמאי, נכנס ויוצא ונפדה".
- 265..... קושי' הגר"א על הירושלמי מהמשנה בדמאי.
- 266..... יסוד גדול מהגר"א לחלק בין האיסור יוצא לאיסור פדיון.
- 266..... בדברי הר"ש סיריליאן.
- 267..... **משנה ז**
- 267..... **רע"ב משנה ז**
- 267..... **ציונים והערות משנה ז**
- 267..... בדברי הרמב"ם והתוס' בנוף האילן לגבי מעש"ש.
- 267..... בחילוק בין העזרה לירושלים בדין גגות אי נתקדשו או לא.
- 267..... ספק בגדר אויר העזרה.
- 268..... **משנה ח**
- 268..... **רע"ב משנה ח**
- 268..... **ציונים והערות משנה ח**
- 268..... פלוגתא התוספתא והבבלי לאיזה דינים נאמרו דדינם כקודש.

- 268.....ביאור פלוגתתם האם איתרבי לחול בו דין 'עזרה' או דנתרבה רק לאכילה דמיקרי 'מקום קדוש'.
- 269.....מה שיש לדון בזה בנפלו המחיצות.
- 269.....מה שיש לדון לגבי ישיבה בעזרה.
- 269.....לגבי איסור דאין משנים מצורת הבית.
- 269.....בדין חולין בעזרה ושחוטטי חוץ.
- 269.....חוקר בדין לשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול דתוכן חול, האם זה דוקא לענין אכילת קדשים או לא.
- משנה ט**.....269
- רע"ב משנה ט**.....270
- ציונים והערות משנה ט**.....270
- 270.....בדין פדיון מחמת טומאה, או מחמת טומאה דרבנן, ומחמת דבר אחר שאינו ראוי לאכילה.
- 270.....בדרשה ד"אין שאת אלא אכילה".
- 270.....פלוגתת ב"ש וב"ה.
- 270.....בדברי הגר"א דאין פודין אותו כשנפסל מחמת דין אחר.
- 271.....קנה בהמה לשלמים ונפל בו מום.
- 271.....בדברי המנחת חינוך בפדיון בזה"ז שאין אכילה.
- 271.....נטמא בטומאה דרבנן, ובסתירת הגר"א בזה.
- 272.....מביא כמה מקורות דגם בדין דרבנן יש גדרים של האיסור עצמו – ומתמה בזה.
- 272.....מה שיש לדייק בלשון הרמב"ם בזה.
- משנה י**.....272
- רע"ב משנה י**.....272
- ציונים והערות משנה י**.....273
- 273.....בעיקר פלוגתתם.
- 273.....במה שיש להעיר בזה.
- משנה יא**.....273
- רע"ב משנה יא**.....273
- ציונים והערות משנה יא**.....273
- 273.....ג' דרכים בביאור פלוגתת ת"ק ור' שמעון.
- 274.....נפ"מ בין הטעמים.
- 275.....בחילוק בין פדיון קדשים על ידי עורו למעש"ש שאינו נפדה ע"י עורו.
- משנה יב**.....275
- רע"ב משנה יב**.....275
- משנה יג**.....276
- רע"ב משנה יג**.....276
- ציונים והערות משנה יב ויג**.....276
- 276.....בדברי הר"ש דחילא קדושת מעש"ש על הקנקנים עצמם.
- 277.....מוכיח שזה דין דאורייתא.
- 277.....ג' דינים במשנה תלויים בחבית שסתם פיו במגופה אחר שמלאן.
- 277.....מתמה בדין ביטול ברוב דמה שייך ביה דין קריאת שם לאחר שסתמן – ומביא את דברי הגר"א בזה.
- 277.....מתמה מחביות בערלה.
- מסכתא מעשר שני פרק ד**.....278
- משנה א**.....279
- רע"ב משנה א**.....279
- ציונים והערות משנה א**.....280
- 280.....ענף א בדין העברה ממקום למקום, בשינוי הזולא ויוקרא.

- 280..... בעיקר הדין דפודה בשער מקומו.
- 280..... בגדר האיסור להוליך ממקום למקום, ובנפ"מ בין הגר"א להרמב"ם.
- 280..... בדין טבל למעש"ש או במפריש מפירות במקום היוקר על פירות במקום הזול.
- ענף ב בדין יציאות מביתו..... 281**
- 281..... בדין יציאות מביתו, דמה הדין ברישא.
- 282..... בדין ביציאות בשבח של אפייה וכדומה.
- ענף ג בדין פדיון לפי שווי חולין, או לפי שווי מעש"ש..... 282**
- 282..... מקור מהירושלמי דפודין לפי דמי חולין ולא לפי דמי מעש"ש.
- 282..... דן במקור מהראב"ד דאולי פודין כמעש"ש.
- 283..... הערה במקד"ד על דברי הגר"א בזה.
- 283..... בדין פדיון פירות על פירות.
- משנה ב..... 283**
- רע"ב משנה ב..... 283**
- ציונים והערות משנה ב..... 283**
- ענף א הערה בחידוש דאזלינן בתר שער הזול..... 283**
- 283..... בדין דאזלינן בתר שער הזול - וילפינן מ'ברכה'.
- 284..... קולא מיוחדת בשיטת רשב"ג במשך בזול ושילם אחרי שנתייקר.
- 284..... מתמה בכל הנ"ל - דמה שייך התייחסות לשער של אתמול שכבר לא קיים היום.
- ענף ב בשומא של ג' לקוחות..... 285**
- 285..... פלוגת הראשונים בדין ג' לקוחות במעש"ש שאין דמיו ידועין.
- 285..... הערות מהדרך אמונה בדין זה דחלוק משער הזול והכא לחומרא, ומאידך צ"ל דזה שוויו.
- 285..... מבאר למה מיקרי שוויו אי תלוי בלקוחות שאינם בקיין.
- 286..... מבאר מה החידוש ד'אפילו בבעלים' - ולמדנו שיש שווי שלא מתייחס למין הכללי - אלא לחפץ המסויים הזה.
- משנה ג..... 286**
- רע"ב משנה ג..... 286**
- ציונים והערות משנה ג..... 287**
- ענף א בדין פדיון שלא מדעת הבעלים..... 287**
- 287..... שיטת הגר"א דמהני פדיון דלא מדעת חבירו - והוכיח כן מהמשנה - ודרכו של החזו"א במשנה.
- 287..... סוגי' דב"ק [ס"ח:] ובדברי התוס' - ובדברי האחרונים בזה.
- 288..... במה שיש לתמוה בעיקר דבריהם מיניה וביה בסוגי' - דמה זה שייך לזכות הגזולן במעש"ש מחמת הקניני גזילה.
- 289..... תוספת דברים במקד"ד - שהעמדת המעש"ש פדיון בעי כח בעלים.
- ביאור על פי הנ"ל בהא דכופין את בעה"ב לפתוח ראשון ושוב יכול לחזור בו - והיינו דמהני העמיד את המעש"ש במצב של עומד לפדיון.
- ענף ב יסוד דברי הגר"ח בדין בעלות ורשות בפדיון מעש"ש, והרחבה בגדר המחודש של זכין שלא מטעם שליחות בזה, וישוב לשיטת הגר"א דמהני פדיון בלי בעלים..... 290**
- תוספת דברים על פי דברי הגר"ח [זכיה ומתנה] דגדר הדין בעלים הוא דין עיכוב בעלים ולא דין מעשה בעלים, מדמהני פדיון גם בהפקר, והכא סגי בזכין בלי שליחות.
- 290..... ביאור הדברים על פי יסוד דברי המקד"ד שצריכים להעמיד את הפירות לפדיון.
- 291..... כמה גווני דלא בעינן כח בעלים, ובעינן זכין - אבל לא בעינן זכין מעם שליחות.
- 291..... תוספת דברים - כבר מצאנו דרגות שונות בפרשת זכין.
- 292..... ישוב לשיטת הגר"א דכוונתו לפדיון שלא מדעתו בלי שליחות - אבל עכ"פ מהני מהדין המחודש הזה של זכין.
- 293..... חידוש החזו"א בממנה שליח לפדות בממון ידיה - כשהפירות אינם בעולם.
- ענף ג כמה הערות בדין חילול מעש"ש, בפחות משוויו - ובשוה מנה על שו"פ..... 293**
- 293..... בעיקר דינא דמתני' דבעה"ב אומר בסלע ואחד אומר בסלע ואיסר.
- 293..... מה דתמה במקד"ד מהא שיש שסוברים שלא מהני חילול שוה מנה על פרוטה - הא בעה"ב פודה כאן בפחות משוויו.
- 294..... עוד בדין מחלל שוה מנה על שו"פ.
- ענף ד עוד ביסוד דינא דשוה מנה על שו"פ, ובדין אין אונאה להקדש, ובדברי הגר"א בביאור שיטת הגאונים בזה"ו..... 294**
- 294..... שיטת הגאונים דפודין לכתחילה בזה"ז שוה מנה על שוה פרוטה.

294.....	קושי' הגר"א על הגאונים.....
295.....	חידוש הגר"א שהכל תלוי בפלוגתת ר"מ ור"י אי מדמינן קדושת מעש"ש לקדושת הקדש.....
295.....	בדברי הקה"י דבדין אין אונאה להקדש נתחדש דכל שווי שקובעים שוויו הוא – ולכן מהני דוקא למ"ד ממון גבוה הוא.....
295.....	יסוד גדול באבי עזרי לחלק בין חילול ידידה לחילול דאחרים – מכירה ופדיון.....
296.....	ביאור החילוק בין בעלים לאחרים לגבי הדין פודין שוה מנה על שו"פ.....
296.....	ביאור בירושלמי לדמות פדיון של בעה"ב דלא מיקרי מכירה לגבי קביעות למעשרות והקדש לא מיקרי כמריה לגבי דו"ה.....
297.....	דברי האור שמח בזה דלא יצאה מרשות בעלים לגבי פדיון.....
297.....	ענף ה בדין חילול על פחות משו"פ.....
297.....	במה שיש להעיר בדברי הרמב"ם בפודה על פחות משו"פ בפודה על פירות.....
297.....	כמה טעמים למה לא מהני פחות מש"פ במעש"ש – ואי בעינן פרוטה מדין קנין כסף.....
298.....	ענף ו מתנה במעש"ש.....
298.....	בנידון אי מהני מתנה לר"מ דס"ל דהוי ממון גבוה.....
298.....	משנה ד.....
298.....	רע"ב משנה ד.....
298.....	ציונים והערות משנה ד.....
298.....	ענף א הערות במשנה.....
298.....	בדין מערימינן בדינים דאורייתא.....
299.....	בדרשה של נתינה של איש – בירושלמי – ולמדנו הלכות 'נתינה' והקנאה במפקיד שמעמיד שומר.....
299.....	עוד נפ"מ במה שנתחדש הכא שיש דין נתינה בהפקדה לשומר.....
299.....	ענף ב בחידוש התוס' דמתני' איירי במופלא, וחידוש בגדרי מופלא במעש"ש ועוד.....
299.....	עיקר חידוש התוס' שהמשנה איירי במופלא סמוך לאיש ולכן מהני בקטן.....
300.....	הערה על הגר"א לגבי ההלכה של מופלא בתרומה.....
300.....	שורש חידוש התוס' בגדרי מופלא סמוך לאיש.....
300.....	חקירה בעיקר דין מופלא, האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים, ונפ"מ לגבי חיוב ממון בערכין ולגבי כח ההפרה שלו ביבם, ולשאלת חכם ולתרומה במחשבה.....
301.....	בשיטת ר"ה דאיכא מלקות של כל יחל.....
301.....	בדברי הגר"ח דמהני מקח על ידי חילול במופלא אף דלא בר מכירה הוא.....
301.....	ענף ג דין זכין ושלוחות בקטן במופלא לגבי פדיון מעש"ש.....
301.....	שיטת התוס' האריך מהני לאחרים מדין זכין – וע"כ שיש שלוחות בקטן במילתא דנפשי' ונחלקו בזה בגיטין שם.....
302.....	שיטת רש"י בכל הנ"ל.....
302.....	קושי' על שיטת רש"י מיניה וביה בסוגי'.....
302.....	בעיקר הגדר של זכין בפדיון מעש"ש.....
303.....	ענף ד ג' דרכים בדין "פדה לי בהן".....
303.....	בדברי הירושלמי בדין "פדה לי בהן".....
303.....	דרכו של הגר"א בדין "פדה לך משלי".....
303.....	דרכו של החזו"א בדין הנ"ל.....
304.....	דרך נוספת בזה מהגר"ח.....
304.....	סיכום הג' דרכים.....
304.....	חידוש גדול בדברי הגר"א דגם שלוחו של הבעלים אינו מפריש חומש.....
305.....	משנה ה.....
305.....	רע"ב משנה ה.....
305.....	ציונים והערות משנה ה.....
305.....	סוגי' דב"מ.....
305.....	הערות מהחזו"א בביאור הסוגי'.....
305.....	בדברי החזו"א במינוי שליח על פירות שלא בעולם כשהמעות בעולם.....
306.....	בשיטת הרא"ש שהמשנה קאי גם למ"ד ממון גבוה ויכול לתת במתנה – ואינו סתירה לסוגי' בקידושין.....
307.....	משנה ו.....
307.....	רע"ב משנה ו.....
307.....	ציונים והערות משנה ו.....

ענף א בגדרי ה'מעשה קנין' שבפדיון שמתחלק מגוף הפדיון, וב' דרכים בשיטת רשב"ג דעיקר הפדיון על ידי המשיכה, ונקבע כשער המשיכה. 307.....

307..... בירושלמי מובא שיטת רשב"ג שחולק על המשנה – ואזלינן בתר משיכה.
 308..... ביאור החידוש למה קביעת השער של החילול על ידי התשלומין במעות נקבע בזמן המשיכה.
 308..... מביא את פלוגתת רש"י והרשב"א בקידושין [ה']. בפדיון מעש"ש בשטר.
 308..... מביא הוכחות שיש דין מעשה קנין בפדיון הקדש ומעש"ש.
 309..... למדנו מהרשב"א שהקנין והחילול על המעות מתחלקים זה מזה לגבי שטר קנין, וכן למדנו בתוס' בבכורות לגבי משיכה.
 310..... חידוש גדול מהגר"ח ברמב"ם – דמהני במעשה קנין בלי החילול שבו – וביאור דרכו של הגר"א בשיטת רשב"ג.
 310..... גם דרך הראשונה בשיטת רשב"ג דבעינן נתינת כסף אחרי המשיכה – אכתי יש לומר ע"ד הנ"ל.

ענף ב' בגדרי מכירה שחל על ידי כסף פדיון במעש"ש וביאור בדברי השיטה לא נודע למי בסוגי' [קידושין נ"ד]. 310.....

פלוגתת ר"מ [ממון גבוה] ור"י [ממון הדיוט] אי מעש"ש כהקדש או לא – ונפ"מ אי קונה במשיכה או בכסף, והמשנה כאן אזיל דווקא לר"י [קידושין נ"ד]:.
 310..... שיטת הרמב"ם באופן אחר – ופוסק את הדין של המשנה – אף דס"ל כר"מ.
 311..... מבאר את קושי' השיטה לא נודע למי – דהאיך קונים על ידי קנין כסף לר"מ דהוי ממון גבוה.
 311..... בתירוץ נתחדש דמכירה שבא על ידי חילול מיגרר גריר מיניה, ועיקר העשייה בחילול, וע"ד מה שמבאר בדברי הגר"ח לגבי מופלא במכירה דבא על ידי מכירה.
 312..... דין ודברים בשיטה לא נודע דיתכן דמהני הקנין כסף רק על הקדושה.
 312..... המשך דבריו לגבי עבדים וקידושי אשה.
 312..... דרכו של הרמב"ם במשנה – וחידוש גדול מהגר"ח.
 313.....

משנה ז. 314.....

רע"ב משנה ז. 314.....

ציונים והערות משנה ז. 314.....

ענף א' בדין עסוקין באותו ענין, בפדיון מעש"ש ובקידושין. 314.....

314..... בפלוגתת הראשונים אי איכא דין עסוקין גם במעש"ש או לא, ובדברי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בזה.
 314..... תוספת דברים בזה מהאבי עזרי.

ענף ב בעיקר גדר דיבור ועסוקין באותו ענין. 315.....

315..... בעיקר דין דיבור בקידושין.
 מבאר את הדין עסוקין באותו ענין לשיטות הללו דמוכרח שאינו דין דיבור כפשוטו, ומבאר שהנתינה משווה את העסוקין לפירוש למעשה קידושין מזמן הנתינה ולא שהדיבור של העסוקין עצמו נהיה לדיבור של קידושין, ומבאר כן ברשב"א
 316..... בקידושין [ה] ובמלחמות [גיטין ע"ח].
 317..... חילוק בין תרומה לקידושין – לגבי עסוקין באותו ענין.
 317..... דן בדין עסוקין באותו ענין בפדיון מעש"ש.

ענף ג ביאור דברי המחלוקת תנאים בתוספתא, לגבי מחשבה בתרומה. 317.....

317..... הקדמה.
 318..... מביא תוספתא במעשר שני בתרומה במחשבה ומביא בזה ב' קושיות – מהחזו"א ודבר אברהם.
 318..... מבאר את התוספתא עפ"י דברינו דלעיל ומכאן מקור לנציב לחלק דמחשבה ליכא קדושה.
 319..... מתמה בכל הנ"ל דמעשר ראשון ליכא קדושה ומיירי במעש"ר, ומחדש שעד שמפרישים תרומת מעשר איכא קדושה בזה.
 319..... מחלק בין הפרשה בידיים לבלי ידיים עפ"י היש מי שאומר ברשב"א.
 320..... המחלוקת בתוספתא לא שייך לפדיון מעש"ש.

משנה ח. 320.....

רע"ב משנה ח. 320.....

ציונים והערות משנה ח. 321.....

321..... דברי הראשונים בביאור גוונא ד"המניה איסר של מעשר שני".
 321..... במה שיש לתמוה בדברי הרמב"ם בפחות משו"פ.
 321..... דרכו של המקד"ד בזה.
 321..... בדברי התורת זרעים שהדין ממון גבוה תלוי בדיני ניהוג של בקדושת מעש"ש – ומחדש שיש מושג של 'שם מעש"ש' בלי דיני הקדושה ואיסורים לענין היתר שיריים.
 322..... ביאור בשיטת הרא"ש במה שתמה עליו בהוספת חמוש בפודה בירושלים.
 322..... ביאור שיטת הרמב"ם דמחלק בין פודה בירושלים בפורט סלע [שמוסיף חומש] למצרף מעות מעש"ש לדינרי זהב כדי להקל משאן [שלא מוסיף חומש].

משנה ט. 323.....

- 323.....רע"ב משנה ט
- 323.....ציונים והערות משנה ט
- 323.....ביאור המשנה.
- 323.....משנה י.
- 323.....רע"ב משנה י
- 323.....משנה יא
- 324.....רע"ב משנה יא
- 324.....ציונים והערות משנה י ומשנה יא
- 324.....הערות במשנה.
- 324.....משנה יב
- 324.....רע"ב משנה יב
- 324.....ציונים והערות משנה יב
- 324.....הערות במשנה וברמב"ם.
- 324.....בדין אמרו לו בחלום על מעות דשל מעשר שני הם.
- 326.....מסכתא מעשר שני פרק ה.
- 327.....משנה א
- 327.....רע"ב משנה א
- 327.....ציונים והערות משנה א
- 327.....בדין רבעי – אי אסור גם בהנאה או רק באכילה.
- 327.....במה שיש לדון בדין "הלעיטהו לרשע וימות"
- 327.....במה שיש לתמוה בעיקר האי דינא.
- 328.....דעת החזו"א בזה.
- 328.....פשיטות לספקת רעק"א בברכת האילנות.
- 328.....פלוגתת הראשונים אי צנועין קאי בשביעית או בשאר ימי שבוע או בשניהם.
- 328.....הוכחה של הגר"ח דמהני פדיון מעש"ש בשל הפקר.
- 328.....ישוב לשיטת הרמב"ם דפוסק דינא דצנועין אף דאיכא חסרון של אינו ברשותו.
- 329.....דרכו של רעק"א בזה – ובמה שיש לדחות.
- 329.....ביאורו של הר"ש למה ליכא חסרון של ברירה כשאומר 'כל הנלקט יהא מחולל'.
- 329.....דעת ההלכות גדולות דהיתר אכילה אינו אלא בשנה החמישית, ודחו דבריו.
- 330.....משנה ב
- 330.....רע"ב משנה ב
- 330.....ציונים והערות משנה ב
- 330.....ענף א כרם רבעי או נטע רבעי.
- 330.....פלוגתת הראשונים בכרם רבעי או נטע רבעי.
- 330.....האיך קיי"ל להלכה ונפ"מ.
- 331.....ענף ב בגדרי התקנה.
- 331.....פלוגתת הראשונים אי התקנה דווקא בכרם או גם בשאר אילנות.
- 331.....בתוספתא מחלקים בין כרם לגפן יחידית בתקנה זו – ומוכרח כהראשונים דרק כרם דאורייתא וגפן דרבנן כשאר אילנות.
- 331.....משנה ג
- 332.....רע"ב משנה ג
- 332.....ציונים והערות משנה ג
- 332.....ענף א דרכו של הבבלי בפלוגתא זו.

- 332..... דרכו של הבבלי בפלוגתא זו – וביאור הדרשה דל חילול מ'קודש הילולים'.
- 332..... חידוש בדרכו של ר' חיים כהן דמצאנו איסור רבעי בלי אפשרות של פדיון.
- 333..... מבואר דע"כ דנחלקו ב"ש וב"ה בגדר הדרשה של 'חילולים'.
- 333..... דעת ב"ה לגבי דינים אחרים של רבעי אי הוי כמעש"ש.
- 333..... ענף ב דרכו של הירושלמי – על פי הרשב"א.**
- 333..... מבואר בירושלמי דלמדו איפכא מהבבלי.
- 333..... ביאור שיטת ב"ש דיליף לגמרי ממעש"ש - ובשנה השלישית 'שם מעשר' בו.
- 333..... דרכו של ב"ה – וחידוש לגבי רבעי בחו"ל.
- 334..... חקירה – רבעי המשך של ערלה או דין חדש – בשיטת ב"ה מצאנו פשרה בזה.
- 334..... הערה גדולה מהחזו"א על הירושלמי לגבי פטור מעש"ש בשביעית.
- 334..... הערה גדולה מהאור שמח על הירושלמי שחייבים בביכורים בשביעית.
- 334..... בפלוגתת ב"ה וב"ש לגבי פטור עוללות.
- 335..... בדברי הירושלמי ברבעי ב"ד שנה של ירושה וישיבה.
- 335..... משנה ד**
- 335..... רע"ב משנה ד**
- 335..... משנה ה**
- 335..... רע"ב משנה ה**
- 335..... ציונים והערות משנה ד וה.**
- 335..... ענף א' הערות במשנה**
- 335..... בדין שלשה בפדיון ברבעי.
- 336..... "להוציא יציאות מביתו".
- 336..... בשביעית פודהו בשווי.
- 336..... ענף ב' פדיון במחובר**
- 336..... בדברי הר"ש והתוס' בפדיון במחובר.
- 336..... סתירה בדין פדיון במחובר.
- 336..... פלוגתת הר"ש והרמב"ם בפדיון במחובר.
- 337..... תמיהת האור שמח.
- 337..... תוספת דברים בזה.
- 337..... משנה ו**
- 337..... רע"ב משנה ו**
- 338..... ציונים והערות משנה ו**
- 338..... כפשוטו וידוי וביעור ב' מצוות נינהו.
- 338..... יתכן שזו מצוה אחת, או דוידוי עיקר וביעור תנאי בודוי.
- 338..... טענת המנ"ח דמוכרח דהוי מצוה בפני עצמה.
- 339..... דרכו של החזו"א שביעור אינו אלא פרט בזמן מצות לתרו"מ ואינה מצוה בפני עצמה.
- 339..... הרבה נפ"מ בין הנך ב' דרכים.
- 339..... מחלוקת ראשונים בדין ביעור דתרומה.
- חידוש של התורת זרעים – דסגי לן בהפקר לגבי ביעור בביכורים, אבל הפקר לא מהני במעש"ש כיון דממון גבוה הוא, ולכן
- 340..... בעי שריפה וביעור מן העולם.
- 340..... זמן הביעור - ערב יו"ט הראשון או האחרון של פסח.
- 341..... משנה ז**
- 341..... רע"ב משנה ז**
- 341..... ציונים והערות משנה ז**
- 341..... ב' דרכים במקור של ב"ש לדין פדיון.
- 341..... חידוש של הגרא"ל מאלין בגדר מצות פדיון.
- 342..... בשיטת ב"ה.
- 342..... משנה ח**
- 342..... רע"ב משנה ח**
- 342..... ציונים והערות משנה ח**

342.....	תרומה מעורבת בטבל
343.....	במה שיש לתמוה מלפני מירוח
343.....	מצאנו כעין זה גם ב'משמרת' בטבל – וכן מצאנו בכמה דוכתי
343.....	משנה ט
343.....	רע"ב משנה ט
344.....	ציונים והערות משנה ט
344.....	פלוגת רש"י והראשונים אי קאי בשנת הביעור
344.....	השמטה לדין מעשר שני
345.....	השמטה לדין ביכורים במשנה
345.....	מעשר עני
345.....	קושי' רעק"א בקנין אגב בשכירות
345.....	ומקומו מושכר לו
346.....	בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה בקנין של 'מקומו מושכר לו'
347.....	משנה י
347.....	רע"ב משנה י
347.....	ציונים והערות משנה י
347.....	מה הגדר והלשון והתוכן של ה'וידוי'
348.....	בשיטת הרמב"ם דביעור ווידוי ביו"ט אחרון
348.....	"הלקט והשכחה והפאה אף על פי שאינן מעכבין את הוידוי"
349.....	חילוק בין לקט שכחה ופאה למעשר עני דבלקט שכחה ופאה איכא עזיבה וליכא נתינה
349.....	משנה יא
349.....	רע"ב משנה יא
349.....	ציונים והערות משנה י"א
349.....	ענף א הערות במשנה
349.....	תמיהת המנ"ח על הרבה פרטים שמעכבים את גוף ההפרשה, ובדברי החזו"א בזה
350.....	בדברי המהר"ל לחלק בין דברים המעכבים לאינם מעכבים, ומתחלקים בלשון "ככל מצותיך אשר צויתני" – ובלשון "לא עברתי ממצותך"
350.....	מחלוקת תנאים – בדין כל מצוות שבתורה וכן במצוות שבפרשה
350.....	ענף ב הערות בדין הברכה, שכלולה ומעכבת את הוידוי
350.....	מה שייך ברכת המצוות לוידוי מעשרות אי הוי דרבנן, ובדברי המפרשים בזה
350.....	מביא מהחזו"א שזה מעכב את הוידוי ומתמה בזה
351.....	מביא את דברי האחרונים שברכה היא חלק מהמצוה
351.....	במה שיש לדון במצוות צריכות כוונה דלמה לא מעכב את הוידוי, ודן לגבי כל תאחר
352.....	מסקנת הדברים
352.....	משנה יב
352.....	רע"ב משנה יב
352.....	ציונים והערות משנה י"ב
352.....	הוכחת הגרי"ז בגדר דין אונן במעש"ש
352.....	פלוגת הראשונים בגדר הלאו של 'לא ביערתי ממנו בטמא'
353.....	פלוגת הרמב"ם והרמב"ן האם כל מה שנאמר בפרשה הוא בגדר לאו או לא
353.....	בדברי הר"ש בשאר שימושים במעש"ש ממה דדרשינן דלמת לא לוקח ארון
354.....	'לא הפרשתי ממנו בטמא'
354.....	עוד דרכים בלשון 'לא נתתי ממנו למת'
354.....	בדברי המלבי"ם על הלשון – 'שמעתי בקול ה' אלהי הבאתי לבית הבחירה'
355.....	משנה יג
355.....	משנה יד
355.....	רע"ב משנה יד
355.....	ציונים והערות משנה י"ג י"ד

- 355..... בלשון 'השקיפה' בפסוק.
- 356..... ביאור המשנה – "מכאן אמרו, ישראל וכו' אבל לא גרים וכו'".
- 356..... דין גרים ודין נשים בוידוי מעשרות וקריאת ביכורים.
- 356..... בדין חלק הכהנים וחלק הלויים בארץ ישראל.
- 357..... חילוק בין כהנים ולויים לעת"ל.
- 358..... בפלוגתא ר"מ ור' יוסי בערי מקלט.
- 358..... משנה טו.**
- 358..... רע"ב משנה טו.**
- 358..... ציונים והערות משנה ט"ו.**
- 358..... "העביר את הודאת מעשרות".
- 359..... 'בטל את המעוררים'.
- 359..... סליק מסכתא מעשר שני.**
- 360..... חידושי סוגיות – מעשר שני.**
- 365..... סימן א בעיקר הגדר במעש"ש ממון גבוה, ובביאור הדין 'מתנתו מתנה' אי הוי ממון גבוה. [ריש מכילתין].**
- 365..... מתמה האיד מהני מתנה למ"ד ממון גבוה.
- 365..... סוגית הגמרא דפליגי בממון גבוה בקידושין ובדין 'לכם' למ"ד בעינן דין ממון.
- 365..... כמה מקורות דאיכא דין בעלות גם למ"ד ממון גבוה, א' לגבי לכם, ב' לגבי חיוב חומש, ג' לגבי ירושה, ד' לענין זה שהוא הפודה, ה' לענין תשלומי קרן דגנב ומזיק.
- 366..... דעת הבית הלוי בגדר הדין ממון גבוה.
- 366..... דרכו של הקובש"ע בזה לחלק בין גוף לממון, ובמה שיש לתמוה בזה.
- 367..... דרכו של הגר"ח והגרש"ש ק' דהרי הוא בעלים גמורים – ורק האיסור בשימושים מסויימים מפקיע את הבעלות בהנך שימושים.
- 367..... ישובו של הגר"ש רוזובסקי וצ"ל לדין מתנתו מתנה שמבואר כאן.
- 368..... הפקעת דיני ניהוג בקדושת מעש"ש בפחות משו"פ, והפקעת הממון גבוה.
- 368..... מבאר האיד מצי מקדיש קדושת שלמים על מעש"ש.
- 368..... הוספה מהגר"ח שמולביץ לבאר את הירושלמי ריש ערלה במיעוט של אתרוג של מעש"ש מדרשה מיוחדת.
- 369..... בדין ירושה במעש"ש למ"ד ממון גבוה.
- 369..... בדברי הראב"ד דחולק – ומעורר כן נמי משיטת רש"י והרשב"א.
- סימן ב בדברי הגר"ז במתפס קדושת בדק הבית או קדושת שלמים על מעות מעש"ש, ובפלוגתא ר"מ ור"י בזה,**
- 370..... [מנחות פ"ב] - מעש"ש [פ"א מ"ד].**
- 370..... פרק א' דברי הגר"ז בדין אין משנים קדושה לקדושה במעש"ש.**
- 370..... כמה קושיות על תליית המחלוקת אי מתפס קדושת שלמים על מעות מעש"ש בפלוגתא ר"מ ור"י.
- 370..... דרכם של האחרונים בזה.
- 371..... פלוגתא הרמב"ם ורש"י בדין אין משנים מקדושה לקדושה.
- 371..... בדברי הגר"ז במקור לרמב"ם לחלק בין בדק הבית למזבח במעות מעש"ש.
- 371..... ביאור החילוק בין קדושת בדק הבית דלא תלוי בקיום דין לקדושת מזבח דתלוי בקיום דין, וקדושת מעש"ש דומה לקדושת מזבח, ולכן שייך בו דין שלא משנים מקדושה לקדושה.
- 372..... בחילוק בין קדושת שלמים על בהמת מעש"ש למעות מעש"ש, ובדין הפקעת קדושת מעש"ש מהבהמה.
- 372..... פרק ב' עוד בנידון הנ"ל, ובפלוגתא ר"מ ור"י בזה.**
- 372..... ביאור פלוגתא ר"מ ור"י בגדר הקדושה במעש"ש.
- 373..... הוכחות דגם למ"ד ממון גבוה יש בעלות לענין ההקדש – ובגדר הדין ממון גבוה לפי הגר"ח.
- 373..... מבאר האיד מצי מקדיש לפי הראב"ד דלמ"ד ממון גבוה ליכא בעלות להדיוט.
- 373..... דרך חדשה בביאור הירושלמי בשקלים, והראב"ד אזיל לשיטתו בדין בדק הבית.
- 374..... דרכו של האור שמח בפלוגתא דממון גבוה ממון הדיוט.
- סימן ג חידושים בגדר שער הזול בפדיון מעש"ש והרחבה בעיקר הגדר של יוקרא וזולא, שקיימים בגוף החפץ בכל דיני התורה. [מעש"ש פרק ד' משנה ב'].**
- 375.....**
- 375..... פרק א' כמה תמיהות בקביעת השער במעש"ש, ומייסד שהדין יוקר וערך ודמים נמצא בחפץ עצמו ולא בשוק.**

- 375..... בדין דאזלינן בתר שער הזול - וילפינן מ'ברכה'.
- 376..... קולא מיוחדת בשיטת רשב"ג במשך בזול ושילם אחרי שנתייקר.
- 376..... מתמה בכל הנ"ל - דמה שייך התייחסות לשער של אתמול שכבר לא קיים היום.
- 376..... מתמה בשיטת הגר"א בהא דשוה מנה מתחלל על שו"פ.
- 376..... הקדמה - שווי וערך אינו דבר חיצוני אלא מציאות בתוך החפץ.
- 377..... מוכיח ממה דמחלקים בין איסורי הנאה דרבנן לדאורייתא אי הוי ממון או לא.
- 378..... מה שיש שוק אצל מומר על איסורי הנאה לא משנה את גוף החפץ.
- 378..... בזרק כלי יש לו דמים לולי הדין בתר מעיקרא אזלינן.
- 378..... מים עכורים מיקרי מצב בתוך חפץ דולא כזרק מראש הגג ואיסורי הנאה דרבנן.
- פרק ב' חילוק בין גוף לשווי בבעלות, וכן בקידושין ועל ידי כסף.** 379.....
- 379..... אופנים שונים שמתחלקים גוף החפץ וממונו בבעלות.
- 380..... מתמה בשיטת רש"י למה לא מהני חליפין ביותר משו"פ בקידושין.
- 381..... ביאור הדברים דמתחלקים השווי וגוף החפץ זה מזה.
- 381..... ביאור דברי הרשב"א דמחלק בין גוף הכלי לשווי שבכלי לענין נתינה לשם קידושין.
- פרק ג' ב' דינים של שווי, בשוק ובחפץ, ונפ"מ בין קידושין ונזיקין.** 382.....
- 382..... מעורר שיש לזון בכל הנ"ל באופן אחר.
- 382..... מחדש שיש ב' דיני ממון ושווי בחפץ - ונפ"מ בשמא שו"פ במדי, ונפ"מ בין נזיקין לקידושין.
- 383..... מחלק באיסורי הנאה דרבנן בין נזיקין לקידושין.
- פרק ד' ביאור פלוגתת הראשונים אי יוקר הוי בגוף או דעלמא וביאור החידושים שנתחדשו בשער הזול בפדיון מעש"ש.** 384.....
- 384..... שורש פלוגתת הראשונים בהקנאת הכפל והיוקר - אי הוי שבח דגופא או שבח דעלמא מתחיל בזה שלפי האמת יש לשבח ב' הסתכלויות, גם מצד החפץ וגם מצד השוק.
- 384..... מוכרח מכל הנ"ל ששווי וערך ודמים קיימים בתוך החפץ ויש קולות מסויימות האין מתיחסים לשער מסויים בפרי לפדותו מקדושתו.
- 384..... בדין שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה.
- סימן ד מערימינן ע"י אחרים [מעש"ש פ"ד מ"ד], ובדין פדיון ע"י קטן עבור גדול ובעיקר דין זוכין ע"י קטן [גיטין ס"ד].** 386.....
- פרק א' פלוגתת רש"י ותוס' בדין זוכין ע"י קטן, וכמה תמיהות בשיטת התוס'.** 386.....
- 386..... פלוגתת רש"י ותוס' אי נחלקו בזכיה מדרבנן או מה"ת.
- 387..... ביאור פלוגתת ר"י ור"ח - אי איכא שליחות לקטן באיתא דנפשי.
- 387..... ג' סברות למה רש"י לא פירש כהתוס'.
- 387..... ביאור דברי הגמרא בריש האיש מקדש שאיש זוכה ולא הקטן, וזה מקור לרב חסדא ושמואל.
- 387..... כמה הערות בשיטת התוס'.
- 388..... בדברי התוס' להלן [ס"ה] לגבי מופלא דמהני בזכיה לאחרים דדומה לדין דעת אחרת מקנה.
- 388..... תמיהא על רש"י דמדמיון הגמרא למעש"ש מוכרח שהכל מה"ת.
- פרק ב' בדברי הגר"ח בדין זכין בפדיון מעש"ש, ובישוב שיטת רש"י בסוגי'.** 389.....
- 389..... ביאור הגר"ח בסוגי' - דהסוגי' שייכא לזכין ולא לשליחות.
- 390..... בגדר הסוג החדש של זכין - שלא מטעם שליחות.
- 390..... דברי הגר"ח ביישוב שיטת רש"י - עיקר פלוגתת ר"י ור"ח מה"ת, ורק לגבי זכיה של ממון לאחרים נחלקו מדרבנן.
- 390..... תוספת ביאור בעיקר דברי הגר"ח "שכל לגבי אחרים אין במעשיו של קטן כלום" - שהיינו שיש בזה חסרון מסויים בהלכות דעת קנין.
- פרק ג' ביאור שיטת התוס' בדין קטן זוכה לאחרים.** 390.....
- 390..... ביאור סברת התוס' למה מיקרי איתא בנפשי' בדעת אחרת מקנה, ומוכרח דמהני כה"ג דעת הקטן, ותלוי בפלוגתת הפוסקים בדין דעת אחרת מקנה בעודר בנכסי חבירו וקסבר שהם שלו.
- 391..... ב' דרכים לחלק דבפחות מצרור וזורקו לא מהני דעת אחרת מקנה.
- 391..... ביאור סברת ר"י דמחלק בין צרור וזורקו דמהני לעצמו ולא לאחרים לחפץ ומחזירו דמהני גם לאחרים - שהחילוק אינו בהלכות שליחות אלא בהלכות דעת זכיה לאחרים.
- 391..... שורש פלוגתתם - דבכל קטן ליכא דעת זכיה לאחרים, ולא נחלקו כלל בהלכות שליחות.
- 392..... ישוב לדעת המהרי"ט אלגאזי דנקט להלכה דמהני שליחות במופלא אף דקיי"ל אינו זוכה לאחרים.
- 392..... ביאור החילוק בין פסח למופלא, וביאור השו"ט במופלא אי דומה לדעת אחרת מקנה או לא.
- 393..... מדקדק היטב ככל הנ"ל בלשון התוס' בקושי'.
- 394..... מדקדק היטב ככל הנ"ל בלשון התוס' בתירוץ.
- סימן ה בעיקר גדרי 'מופלא סמוך לאיש', [פרק ד' משנה ד']. 396.....**

- עיקר חידוש התוס' שהמשנה איירי במופלא סמוך לאיש ולכן מהני בקטן. 396.....
 חקירה בעיקר דין מופלא, האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים,
 ונפ"מ לגבי חיוב ממון בערכין ולגבי כח ההפרה שלו ביבם, ולשאלת חכם ולתרומה במחשבה. 396.....
 בשיטת ר"ה דאיכא מלקות של כל יחל. 397.....
 ביאור בדברי התוס' לגבי מופלא דמהני בתרומה ובפדיון, ומוכרח שדינו כגדול, ועוד מוכרח כן דמהאי טעמא מהני זכיה על
 ידי מופלא בתרומה ופדיון. 397.....
 בעיקר הנידון האם מהני מופלא לתרומה ופדיון או לא. 397.....
 הערה על הגר"א לגבי ההלכה של מופלא בתרומה. 398.....
 ביאור פלוגתת הראשונים והרמב"ם בדין מופלא. 398.....
 בדברי הקרן אורה שיש ב' דיני מופלא בשיטת הרמב"ם, והנפ"מ שביניהם. 399.....
 חוקר האם אתרבי שהנדר שלו הוא נדר של גדול אף שהוא קטן או דאיתרבי שהוא גדול לגבי נדרים. 399.....
- סימן ו בגדר דין 'רבעי' [פרק ה' משנה א'].** 400.....
- פרק א' חוקר בדין רבעי אי הוי דין חדש או דהוי המשך של דיני ערלה.** 400.....
- ספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש, ובפלוגתת הרמב"ם וראשונים בזה,
 וסתירת הרע"ב בכל הנ"ל. 400.....
 תוספת ביאור בהנך ב' צדדים - איסור כערלה או מצווה כמעש"ש. 401.....
 חקירה - רבעי המשך של ערלה או דין חדש - בשיטת ב"ה מצאנו פשרה בזה. 401.....
 מבאר את שיטת הרמב"ם דלא פודין במחובר דומי' דמעש"ש וישוב קושי' האור שמח, וכל זה עפ"י חידושו של הצפנת פענח
 שיש איסור בלי קדושה בבוסר ולא שייך פדיון. 402.....
 ביאור ברמב"ם שחל קדושה ברבעי מכוח הדין מעש"ש שבו, והחלות קדושה הזו היא המתיר באיסור ערלה שנמשך
 ברבעי. 402.....
 מיושב הירושלמי דיקבר ומיושב סתירת הרע"ב בהיתר הנאה ואכילה [ומעורר בסתירת הרע"ב בטעם היתירא דקליפות
 בערלה]. 403.....
 מתמה בשיטת ר' חיים כהן בביאור הדרשה של חילול דילפינן בברכות [ל"ה] גם אחרי דיליף ממעש"ש. 403.....
 ב' דרכים בר' חיים כהן, על פי ר"ת ולפי דרכינו א"ש נמי לפי הרמב"ם. 404.....
 תוספת דברים בכל הנ"ל. 404.....
- פרק ב' עוד בהנ"ל, ובדין ערלה ורבעי בחו"ל.** 404.....
- פלוגתת הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה. 404.....
 ביאורו של הגר"ח בדברי הרמב"ם דב' טעמים נאמרו למה אין רבעי בחו"ל, ומבאר למה איצטריך ליה תרי טעמים. 405.....
- סימן ז קנין לנכרי ברבעי, [פרק ה' משנה ג'].** 407.....
- פרק א' ביאור שיטת הר"ש והגר"א לחלק בין ערלה לרבעי ביש קנין לנכרי.** 407.....
- מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגתת ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי. 407.....
 מקדים שיש ב' דרכים בעיקר הנידון של יש קנין לעכו"ם להפקיע, ולפי הדרך דמהני להשוותו לחו"ל איכא ב' דרכים בביאור
 פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה, ותחילת הדברים שבערלה יש הלכה שאסורה בחו"ל. 407.....
 מהלך שלישי דלא אכפת לן ההלכה כלפי קנינו של העכו"ם, ומבאר דהחילוק בערלה הוא משום שאינו תלוי בירושה וישיבה,
 וזה הספק ברבעי. 408.....
 מדקדק בדברי הגר"א דשורש הספק האם מדמינן רבעי לערלה או למעש"ש, ומדקדק דהוסיף עוד להתספק האם מדמינן
 לכלאים. 409.....
 לפי הדרך דיש קנין לא מהני להשוותו לחו"ל אלא דמהני לנתק את השייכות בין המצווה לבעלים בר חיובא, ולפי דרך זו יש
 דרך בביאור דברי הגר"א בשנו"א בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה. 409.....
- פרק ב' דרכם של אחרונים בביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתא זו, ובעיקר גדר רבעי דתלוי במצוה של הגברא.** 410.....
- דרכו של התורת זרעים שרמב"ם למד דגם אי אין קנין אכתי יש מקום להפקיע דין רבעי, ושורש פלוגתת רבנן ור"י האם הנכרי
 שייך למצוות רבעי, ונפ"מ אי פקע הקדושה או לא. 410.....
 מיושב סדר המשנה בתרומות בדין רבעי. 411.....
 ב' דרכים בביאור לשון הרמב"ם "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש" ובישוב הסתירה מהלכה ה' להלכה י', ומעורר על כל
 המהלך דלמה לא פליגי גם במעש"ש. 411.....
- סימן ח בגדר מצות ביעור ובפלוגתת החזו"א והמנ"ח בזה.** 412.....
- דין ביעור ודין וידוי - ומעיר - שכפשוטו וידוי וביעור ב' מצוות נינהו. 412.....
 יתכן שזו מצוה אחת, או דוידוי עיקר וביעור תנאי בוידוי. 412.....
 טענת המנ"ח דמוכרח דהוי מצוה בפני עצמה. 413.....
 דרכו של החזו"א שביעור אינו אלא פרט בזמן מצות לתרו"מ ואינה מצוה בפני עצמה. 413.....
 לשון החזו"א - ובמה שהעיר דא"צ לטרוח להביא פירות - ונפ"מ בזה בין המנ"ח לחזו"א. 413.....
 בדין שריפת מעש"ש, ופלוגתת המנ"ח וחזו"א בזה. 413.....
 וידוי למי ששרף מעש"ש בזמן ביעור. 414.....

- 414..... עבר זמן הביעור ולא ביער את המעשר שני מן העולם.
- 415..... נפ"מ בנשים בין המנ"ח לחזו"א.
- 415..... מעורר שיש ז' נפ"מ בין המנ"ח לחזו"א בפרטי דינים בשעת השריפה במעש"ש.
- 415..... בזמן הביעור - ובסברת המנ"ח שהזמן בערב יו"ט האחרון של פסח.
- 416..... נפ"מ נוספת בספק חובת תרו"מ.
- סימן ט בדברי הרמב"ם והרמב"ן בדין שריפה והפקר ואיבוד בביעור מעש"ש ובדין ביעור בשביעית. 417.....**
- פרק א' במה שיש לתמוה בעיקר דין ביעור בשריפה או בהפקר 417.....**
- חידוש של התורת זרעים - דסגי לן בהפקר לגבי ביעור בביכורים, אבל הפקר לא מהני במעש"ש כיון דממון גבוה הוא, ולכן בעי שריפה וביעור מן העולם.
- 417..... ישוב סתירת הרמב"ן על פי היסוד של התורת זרעים - דשריפה דמעש"ש היינו במקום ההפקר.
- 418..... מתמה דאיכא סתירה בין המשמעות הפשוטה שזה דין שריפה, לעיקר הדין שזה דין ביעור מן הבית.
- 419..... בדין שריפת מעש"ש, ופולגת המנ"ח והחזו"א בזה.
- מבאר דלפי החזו"א יותר מובן למה באמת ליכא מצות שריפה והעיקר שהוציאו מן הבית - אלא דקשה דלמה באמת לא מהני הפקר לזה.
- 420..... עוד ב' תמיהות.
- פרק ב' דרך חדשה בגדר מצות ביעור, להפקיע את ההחזקה שלו כנגד ההחזקה הראויה, של הכהן והלוי ושל קליטת מעש"ש בירושלים. 420.....**
- בגדר דין ההפקר בביעור בשביעית - ובהשוואה של הרמב"ן לביעור של תרו"מ - שבשניהם הדין הוא לא להחזיק החזק הבעלים כנגד הקיום דין שלהם.
- 420..... ביאור בדברי הרמב"ם בגדר 'וידוי' שדומה לביעור.
- 421..... מבאר למה מהני במעש"ש להעלותם לירושלים גם בלי לאוכלם - ומבאר דגם הכא איכא החזקת פירות אצל הבעלים שסותרת ל'קנאו ה' שזו כעין החזקתו של הקב"ה בתור אכילת גבוה בקליטת מחיצות.
- 421..... הערה בביאור דברי הרמב"ם בדין העלם לירושלים ולא אכלם.
- 422..... השריפה אינה קיום חיובי אלא קיום שלילי - 'הפקעה' של 'ההחזקה שכנגד'.
- 422..... מבאר דנתחדש בדין ביעור אחריות מיוחדת על הפירות לדון אותם כ'אצל' עד שיבערם מן העולם ולכן לא מהני בזה הפקר.
- 422..... סיכום - ישוב לקושיות.
- 423..... הערה על פי חידושו של המקד"ד שיש חיוב נתינה בזמן הביעור גם בספיקות.
- 423..... ביאור בחידוש של ב"ש בדין ביעור במעש"ש בריחוק מקום שיש בו 'מצות פדיון' גם בלי שיש אפשרות של אכילה.
- 424..... בדין של ב"ה שיגנזו - דרגא פחותה של הפקעה מהחזקה ידידה.
- 424..... דן לגבי הנפ"מ של ברכה וכוונת מצוה.
- סימן י ביסוד דין טבל - התרומה מעורבת בטבל, ונפ"מ לגבי ביעור בטבל, [פרק ה' משנה ח']. 425.....**
- פרק א' מוכיח שטבל היינו התרומה המעורבת בו. 425.....**
- מביא את יסוד הראשונים ואחרונים שתרומה מעורבת כבר בתוך הטבל, ומביא כמה מקורות לזה מהאיסור אכילה וחיוב מיתה ודיני ממון ואיסור לטמאה, ומהדין דבר הנדור, ודבר האסור.
- 425..... מביא עוד ראיות מהחילוק בין זרוע לחיים לשאר טבל, ומהדין קליטת מחיצות ומהדין מתנות שלא הורמו, ומשיטת הר"ן בכח אפוטרופוס, ומשיטת הראב"ד בדין ביטול דלא חשיב כדבר שיש לו מתירין.
- 427..... מביא נמי הוכחות שיש קולות וחידושים בחלות תרומה מחמת התרומה המעורבת בו, וראיות נוספות לזה.
- 428.....
- פרק ב' מתמה טובא על עיקר היסוד שתרומה מעורבת כבר בתוך הטבל. 429.....**
- מתמה טובא בעיקר היסוד - שהרי מוכח שיש חילוקים בין הטבל לתרומה, ומוכרח גם שיש 'נדר' בהפרשה ומקדישו בהפרשה, ויש בזה סתירות מיניה וביה.
- 429..... מתמה מכמה דינים בטבל לפני מירוח, ובחילוקי דינים במשמרת תרומתי לפני הפרשה.
- 430..... כמה תמיהות בדיני הממונות של הכהן בתרומה שמעורבת בטבל, ובדין לכם באתרוג של טבל.
- 431..... מתמה עוד בדין לכם במצה של טבל.
- 432..... דן בזה עוד בחילוק בין גזל טבל למזיק טבל.
- 433..... מתמה דמצאנו כמה גווני של הפרשה שלא מתרת כלום [מפריש מקצת מעשרותיו ותרומה במחשבה בלי מעשה], ומתמה עוד משיטת ר' יוחנן בזרוע ולחיים ששייך שם טבל.
- 433..... סתירות בכמה ראשונים בעיקר יסוד זה.
- 435..... עוד הערות נוספות בדין זה.
- 435..... מסקנה.
- 436.....
- סימן י"א קונטרס בדין הברכה בהפרשת תרומה. 437.....**
- פרק א' בדין הזכרת ש"ש בברכה בהפרשת תרומה. 437.....**

- מבאר שיש ב' דינים בברכה של תרומה, מצד ברכת המצוות ומצד הדין הזכרת ש"ש על התרומה, ונפ"מ בדין עובר לעשייתו [שאלות].
 437.....
 438.....
 439.....
פרק ב' אלם לא יתרום, ודין חרש המדבר ואינו שומע.
 439.....
 מביא משנה דאלם וערום לא תרומו מטעמא דברכה, ומביא מהלך בירושלמי למה לא הביאו את הדין חרש בהדיהו, ומוכיח שהבבלי והרמב"ם חולקים על הירושלמי.
 439.....
 מתמה על הרמב"ם דמחלק בין אלם לחרש בברכה בשחיטה, ומתמה על הב"י וט"ז בדין זה.
 440.....
 מבאר דחלוקין דין ברכת המצוות ודין הזכרת ש"ש בברכה ביחס לדין שומע כעונה ובדין להשמיע לאזניו, וזה שורש החילוק בין חרש לאלם.
 441.....
 מיישב למה חרש אינו חלק מהמשנה, ולמה בברכות [ט"ו] מבואר שברכות תרומה מדרבנן – ומיושב הרמב"ם בשחיטה.
 442.....
 הערה על האבני מילואים בדין מצווה בלי ברכה.
 443.....
פרק ג' כמה חידושים בהלכות וידוי מעשרות למי שתרום ולא בירך.
 443.....
 מה שייך ברכת המצוות לוידי מעשרות אי הוי דרבנן, ובדברי המפרשים בזה.
 443.....
 מביא מהחזו"א שזה מעכב את הוידוי ומתמה בזה.
 443.....
 מביא את דברי האחרונים שברכה היא חלק מהמצוה.
 444.....
 במה שיש לדון במצוות צריכות כוונה דלמה לא מעכב את הוידוי, ודן לגבי כל תאחר.
 444.....
 מוכיח מכח הנ"ל דאיכא ברכה מדאורייתא בתרומה מצד הזכרת ש"ש.
 445.....
 מסקנה – באיזה אופנים יכול להוודות גם בלי ברכה, ויתחדש שיש נפ"מ בין אלם וחרש ועוד.
 445.....
פרק ד' ביאור הסוגי' בברכות [ט"ו] בדין חרש המדבר ואינו שומע.
 445.....
 ישוב לקוש' רעק"א בביאור האריכות בדברי ר' חסדא [ברכות ט"ו].
 445.....
 בדרכו של השאגת ארי' בסוגי'.
 446.....
 דן עוד בדברי רעק"א עפ"י החילוק בין חרש לאלם.
 447.....
סימן י"ב בחילוקים בדיני גרים ונשים בין וידוי מעשרות לקריאת ביכורים.
 448.....
 במה שיש להעיר על הדמיון בין קריאת ביכורים לוידי מעשרות.
 448.....
 שיטת הירושלמי דבני קני מביאין וקורין.
 448.....
 חילוק בין ירושת הארץ לחלוקת הארץ.
 448.....
 חילוק בין ביכורים לוידי מעשרות.
 449.....
 דברי הגר"ח בחילוק בין אשה לגר בוידי מעשרות וקריאת ביכורים.
 449.....
 בדין מי שאין לו חלק בארץ ישראל בוידי מעש"ש.
 450.....